

تفسیر

معارف القرآن

پہ قندھاری پبلیشو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پبلیشو ترجمہ کوونکی ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی

تصحیح اوسمون: مولوی نصیر احمد حقانی اور مولوی امین اللہ حقانی

مکتبہ تحفہ

گٹا فی روڈ کوئٹہ

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

منطق	خطبات	تفاسیر
معانی	سیرت	احاث
تصوف	تاریخ	فقہ
تقابل ادیان	صرف	سوانح حیات
تجوید	نحو	درس نظامی
نعت	فلسفہ	لغت
تراجم	حکمت	فتاویٰ
تبلیغ و دعوت	بلاغت	اصلاحی
تمام فنون	مناظرے	آڈیو درس

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رضى الله عنه

پښتو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحیح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى آمين الله (حقانى)

د كمپوز او ترجمي چارې الدين العلم كمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد شپږم پاره (۱۲) (۱۷) (۱۸)

خپرونكى

مكتبه حنفية

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روډ حاجي غيبي چوك كوئټه

چاپ ځاى لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ الْخ ۷۵ تا ۷۸	۲	
أَنَا السَّيِّئَةُ فَكَأَنَّهُ الْخ ۷۹ تا ۸۲	۷	
معلومات اومسئلی	۸	
دمسکین تعریف	۸	
دمور اوپلار دنیکی فائده اولاد په اولاد ته هم رسیږی	۱۰	
دپیغمبرانه بلاغت او د ادب درعایت ساتلو یو مثال	۱۱	
حضرت خضر عليه السلام ژوندی دی او که وفات سوي دی؟	۱۲	
وَسْتَأْذِنُكَ عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ الْخ ۸۳ تا ۸۸	۱۴	
د ذوالقرنین اولنی سفر	۱۵	
ذوالقرنین څوک وو؟ په کومه زمانه او کوم ملک کی وو او ده ته ذوالقرنین ولی وایی؟	۱۶	
ثُمَّ أَفْجَسَ سَيِّئًا ، الْخ ۸۹ تا ۹۱	۲۳	
ثُمَّ أَفْجَسَ سَيِّئًا ، الْخ ۹۲ تا ۹۸	۲۳	
معلومات اومسئلی، دلغاتو حل	۲۵	
یا جوج او ماجوج څوک دی په کوم ځای کی دی؟ سد ذوالقرنین په کوم ځای دی؟	۲۶	
دیا جوج او ماجوج متعلق د حدیثو روایتونه	۲۶	
د حدیثو روایتونو څخه حاصلی سوی نتیجی	۳۲	
سد ذوالقرنین تردی وخته پوری موجود دی او تر قیامته پوری به وی او که مات سوي دی؟	۳۸	
وَكُرَّكُنَا بَعْضُهُمْ يُؤْمِنُ بِالْخ ۹۹ تا ۱۰۱	۴۰	
أَفْجَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ، الْخ ۱۰۲ تا ۱۰۸	۴۱	
معلومات اومسئلی	۴۳	
قُلْ لَوْ كُنَّا نَبْهَرُ ، الْخ ۱۰۹ تا ۱۱۰	۴۵	
دریاء کاری بدی نتیجی او پردی د حدیث د عذاب سختی وعدی	۴۷	
د سورة کهم خینی فضیلتونه او خواص	۴۸	
سورة مریم	۴۹	
کهم ، الْخ ۱ تا ۱۵	۴۹	
په دعا کی دخپلی حاجت مندی اظهار کول مستحب دی	۵۳	
دپیغمبرانو په مال کی وراثت نه چلیږی	۵۳	
وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ ، الْخ ۱۲ تا ۲۱	۵۴	
معلومات اومسئلی	۵۵	
فَعَمَلُهُ فَاتَّخَذَتْ ، الْخ ۲۲ تا ۳۲	۵۶	
د مرگ د آرزو کولو حکم	۵۸	

۵۸	دخاموشی روژه په اسلامی شریعت کی منسوخ سوي ده
۵۹	بغیر دسری څخه یوازی دښځی بچی پیدا کیدل د عقل خلاف نه دی
۵۹	قُلْتُ بِهِ قَوْلُهَا تَحْمِلُهُ الْخ ۲۷ تا ۳۳
۶۱	معلومات او مسئلې
۶۳	ذَلِكَ عِنْدِي إِنَّ مَرْثَمَ الْخ ۳۴ تا ۴۰
۶۵	معلومات او مسئلې
۶۶	وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ ، الْخ ۴۱ تا ۵۰
۶۹	د صدیق تعریف
۶۹	خپلو مشرانو ته د نصیحت طریقه او د هغه آداب
۷۱	وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى ، الْخ ۵۱ تا ۵۸
۷۳	معلومات او مسئلې
۷۴	د وعدی پوری کولو اهمیت او ددی درجه
۷۵	د اصلاح کوونکی فرض دی چی د اصلاح کار دخپل اهل او عیال څخه شروع کیږی
۷۶	د بیان القرآن څخه د رسول او نبی په تعریف کی فرق او دیو بل سره یی نسبت
۷۷	د قرآن د تلاوت په وخت کی ژپل یعنی آبدیده کیدل سنت انبیاء دی
۷۷	فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ ، الْخ ۵۹ تا ۶۳
۷۹	لمونځ بی وخته یا بغیر د جماعت څخه کول د لمونځ ضائع کول او عظیمه گناه ده
۸۱	وَمَا تَقْرَأُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ، الْخ ۶۴ تا ۷۲
۸۳	معلومات او مسئلې
۸۴	وَإِذَا لَقِيتَهُمْ ، الْخ ۷۳ تا ۷۶
۸۶	معلومات او مسئلې
۸۷	أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ ، الْخ ۷۷ تا ۸۲
۸۸	معلومات او مسئلې
۸۹	أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّاطِئِينَ ، الْخ ۸۳ تا ۸۷
۸۹	معلومات او مسئلې
۹۱	وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ، الْخ ۸۸ تا ۹۸
۹۴	سورة طه
۹۵	مَا أَرْسَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ فَشَقَى ، الْخ ۱ تا ۸
۹۶	معلومات او مسئلې
۹۸	وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ، الْخ ۹ تا ۱۲
۱۰۰	معلومات او مسئلې

۱۰۱	حضرت موسیٰ علیہ السلام: حق تعالیٰ لفظی کلام ہی دے دے واسطیٰ خُشہ و اوریدی
۱۰۲	پہ مقام د ادب کی خُپلی ایستل د ادب مقتضاء دہ
۱۰۲	د قرآن اوریدو آداب
۱۰۴	وَمَا بَلَكَ بِمِجْنِكَ يَا مُوسَى ، الخ ۱۷ تا ۲۴
۱۰۵	معلومات او مسئلی
۱۰۶	قَالَ رَبِّ اِضْرْخْ لِي مِغْزِي ، الخ ۲۵ تا ۳۲
۱۰۷	معلومات او مسئلی
۱۱۰	صالحان ملگری پہ ذکر او عبادت کی ہم مدد گاری
۱۱۰	وَلَقَدْ مَتَّأْنَا عَنْكَ مَرْءَةً أُخْرَى ، الخ ۳۷ تا ۴۴
۱۱۳	ایا وحی غیر د نبی اور رسول تہ ہم راتلی سی؟
۱۱۴	د حضرت موسیٰ علیہ السلام: د مور نوم
۱۱۵	د حضرت موسیٰ علیہ السلام: مفصلہ قصہ
۱۲۳	د حضرت موسیٰ علیہ السلام: د قصی ذکر سوی خُشہ حاصلی سوی نتیجی عبرتو تہ او ضروری فائدی
۱۲۳	د فرعون احمقانہ تدبیر او پہ دی د قدرت د حق حیرانو وکی عکس العمل
۱۲۴	د حضرت موسیٰ علیہ السلام: پر مور معجزانہ انعام او د فرعونی تدبیر یو بل انتقام
۱۲۴	د صنعت کارو او سودا گرو د پارہ یوہ خوشخبری
۱۲۴	د اللہ ﷻ خاصو بند گانو تہ د محبوبیت یو شان ور کول کیڑی چی خوک بی وینی محبت و سرہ کوی
۱۳۵	د فرعون کی کافر سری قتل کوم چی د حضرت موسیٰ علیہ السلام: د لاسہ سوی وو دا پہ خہ بنا خطا مقرر سوہ؟
۱۳۵	د ضعیفانو امداد او خدمت خلق د دین او دنیا د پارہ نفع مند او د فائدی کاردی
۱۳۶	د دوو پیغمبرانو پہ مینخ کی د مزدور او ابادار معاملہ او پہ دی کی حکمتونہ او عجیبہ فائدی
۱۳۷	چانہ د وعدی او ملازمت سپارلو د پارہ بنہ دستور العمل
۱۳۷	د ساحرانو او پیغمبرانو پہ معاملو کی ہنکارہ فرق
۱۳۷	د فرعونی جادو گرو د جادو حقیقت
۱۳۸	د قبائلی تقسیم د معاشرتی معاملو تر حدہ پوری مذموم عمل نہ دی
۱۳۸	د جماعتی انتظام د پارہ خلیفہ او نائب جو رول
۱۳۸	د مسلمانانو پہ جماعت کی د گدو د کیدو خُشہ د محفوظ کیدو د پارہ د لویو خُشہ لویہ بدی ہم پہ وقتی طور برداشت کول کیڑی
۱۳۸	د پیغمبرانہ دعوت یو مهم اصول
۱۳۹	قَالَ رَبِّ اِنَّكَ لَتَآلُفُ اَنْ يَفْرُطَ ، الخ ۴۵ تا ۵۰
۱۳۹	حضرت موسیٰ علیہ السلام: ولی و بیریدی؟
۱۳۹	حضرت موسیٰ علیہ السلام: فرعون تہ د ایمان د دعوت سرہ د خپل قوم د معاشی مصیبت خُشہ د ازادولو د دعوت ہم ورکی
۱۴۲	اللہ ﷻ ہرشی پیدا کی او بیایی دہریوہ د وجود مناسب ہفہ تہ ہدایت و کی چی پہ ہفہ سرہ ہفہ پہ دغہ کار کی اختہ سو
۱۴۲	قَالَ لَمَّا تَالُ الْقُرُونِ الْاُولَى ، الخ ۵۱ تا ۵۹
۱۴۳	

۱۳۲	دھریر انسان پہ خمیر کی دتلفی سرہ دھفہ خای خاورہ ہم شاملہ وی کوم خای چی دی دفن کیہی.....
۱۴۸	قَوْلِي لِرُفْعُونَ لِمَنْعَ ، الخ ۷۰ تا ۷۲
۱۵۲	دحضرت موسیٰ علیہ السلام جادو گرو تہ پیغمبرانہ خطاب
۱۵۴	دفرعون جادو گرو مسلمانیدل اوپر سجدہ باندی پریوتل
۱۵۵	دفرعون دبنخی آسیسی علیہ السلام نیک انجام
۱۵۲	پہ فرعون جادو گرو کی عجیبہ انقلاب
۱۵۲	وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى ، الخ ۷۷ تا ۸۲
۱۵۸	دمصر خخہ دولو پہ وخت کی دبنی اسرائیلو خینی حالات او دوی شمیر او دفرعون دلنکر شمیر ..
۱۵۹	وَمَا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ، الخ ۸۳ تا ۸۹
۱۲۲	دحضرت موسیٰ علیہ السلام خخہ دتلوار کولو پوہستہ او پہ دی کی حکمت
۱۲۳	سامری خوک وو؟
۱۲۵	دکفارو مال مسلمانانو لہ پہ کوم صورت کی حلال دی؟
۱۲۵	یوہ مہمہ فائدہ
۱۲۷	وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ ، الخ ۹۰ تا ۹۴
۱۷۰	پہ دوو پیغمبرانو کی درایی اختلاف او دوارہ طرف تہ دصواب ارخونہ
۱۷۱	قَالَ لَمَّا خَطَبْتُ يَا سَامِرِيُّ الخ ۹۵ تا ۹۸
۱۷۲	معلومات او مسئلی
۱۷۳	دسامری پہ سزا کی یوہ لطیفہ
۱۷۴	كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ ، الخ ۹۹ تا ۱۱۴
۱۷۵	دآیتونو ترون
۱۷۸	معلومات او مسئلی
۱۷۹	وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى آدَمَ مِنْ قَبْلُ ، الخ ۱۱۵ تا ۱۲۷
۱۸۵	دبنخی ضروری نفقہ دسری پر ذمہ دہ
۱۸۵	واجب نفقہ صرف خلور شیان دی
۱۸۲	دانبیاء علیہم السلام پہ بارہ کی یو اہم ہدایت دوی د ادب او احترام حفاظت
۱۸۸	دکافر او دبدکار دژوند پہ دنیا کی دتریح او تنگوالی حقیقت
۱۸۸	اَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا ، الخ ۱۲۸ تا ۱۳۵
۱۹۲	ددبشمنانو دازارونو خخہ دمحمفوظ کیدو علاج صبر او داللہ علیہ السلام پہ یادو کی مشغولیدل دی
۱۹۳	ددنیادولت دخور و خور دپارہ دی دا داللہ علیہ السلام پہ نزددمقبولیت نشانہ تہ دہ بلکہ دمومن دپارہ دبیری شی دی
۱۹۴	خپل اہل او عیال او متعلقینو تہ دلمونخ دپابندی تاکید او دھفہ حکمت
۱۹۴	کوم سری چی پہ لمانخہ او داللہ علیہ السلام پہ عبادت کی ولگیری نوالہ علیہ السلام ددہ دپارہ درزق معاملہ اسانہ کری

اللهم ا ختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝ قَالَ إِنْ

وي ويل مائاتاه نه وه ويلي چي ته نه سي کولي زما سره صبر ، وي ويل چي

سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصِيبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ

که ستا څخه ما پوښتنه وکړه دڅه شي ددي څخه وروسته نو ته بيا ما دځان سره مه ساته پس ختم به سي تا ته

لَدُنِّي عَذْرًا ۝ فَإِنْ طَلَقَا فَحَسْبِيَ إِذَا آتَىٰ أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا

زما دطرف څخه عذر ، بيا دواړه روان سول ، تردی چي هرکله اورسيدل ديو کلي خلقو ته چي ددغو

أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ

خلقو څخه يي خوراک وغوښتي پس هغوی ونه منله چي دوی ميلمانه وساتي بيایي پيدا کي هلته يو ديوال چي

يُنْقِضُ فَأَقَامَهُ ۝ قَالَ لَوْ شِئْتُ لَتَخَذْتُ عَلَيْهِ جُرًّا ۝ قَالَ

لويدلی نو هغه يي سيده کي ، وويل (موسی عليه السلام) که تا غوښتلی نو اخیستی به دی وای مزدوری ، وي ويل

هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ

اوس جدایی ده ، زما اوستا په مينځ کي اوس به وښيي مائاتاه راز دهغو خبرو په کومو چي ستا صبر

عَلَيْهِ صَبْرًا ۝

ونه کړل سي .

لنډتفسير: دی بزرگ وفرمايل چي آيا مائاتاه نه وه ويلي چي ستابه زما سره صبر ونه کړل سي موسى (عليه السلام)

وفرمايل (چي خير دا وار بيا معافي وکړه ليکن) که ددي وارڅخه وروسته ماستاڅخه ديو خبري متعلق

پوښتنه وکړه نو ته بيا مادځان سره مه ساته . بيشکه ته به زما دطرف څخه (انتها د) عذرت رسيدلی يي

(په دی وار حضرت موسى عليه السلام دهيري عذريش نه کي ددي څخه معلومېږي چي داسوال دوی قصداً

دخپل پيغمبرانه حيثيت مطابق کړی وو) بيا دواړه (مخکي) روان سول تردی چي ديوکلي خلقوته راغلل

نو ددغه کلي دخلقو څخه يي خوراک وغوښتي (چي مونږ ميلمانه يو) نو دوی د دوی د ميلمنو کولو څخه

انکار وکي په دی کي دوی هلته يو ديوال وليدی کوم چي لویدی نو دی بزرگ هغه (دلاس په اشاره سره

پہ طور دخرق عادت، سیدہ کی موسیٰ (علیہ السلام) و فرمایاں چي کہ تاغوث بتلای نوپردی (کار) بہ دی مزدوری
 اخستی وای (چی دا وخت بہ زمونہ کار ہم پہ سوی وای او د دوی دبدخویی اصلاح بہ ہم سوی وای) دی
 بزرگ وویل اوس زما اوستا دجدا کیدو وخت دی (لکہ چی تاپہ خپلہ داشطرت اینسی وو) اوس زہ ددی
 شیانو حقیقت تاتہ بنیم چی ستا خخہ صبر ونہ سو (لکہ چی پہ راتلونکو آیتونو کی ددی بیان راروان دی)
معلومات اومستلې: اهل قرۃ. دا کلی پرکوم چی حضرت موسیٰ او حضرت خضر علیہما السلام راغلل او
 ددی خلقو د دوی دمیل مستوب خخہ انکارو کی دحضرت ابن عباس ؓ پہ روایت کی انطاکیه او دابن
 سیرین رحمہ اللہ پہ روایت کی ایکہ وو او دحضرت ابوہریرہ ؓ خخہ نقل دی چی دغہ داندلس یو کلی وو.
 (مظہری) واللہ تعالیٰ اعلم

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ

کومہ چی کبستی وہ پس دغہ دیو خو غریبانو وہ چی محنت یی کوی پہ دریاب کی

فَارَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ

پس ما وغوثله چی دا عیبناکہ کرم او پہ دوی پسی یو بادشاہ وو چی ونیسی کبستی

غَضَبًا ۚ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا

پہ زور سرہ ، او کوم چی دغہ هلك وو ، پس دده مور او پلار ایماندار وو ، مونہ سرہ بیرہ پیدا سوہ چی دوی بہ

طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ فَارَدْنَا أَنْ يْبُدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَوَةً وَ

عاجزہ کری پہ زور او کفر کولو ، بیا مونہ وغوثستہ چی دوی تہ بدلہ ورکری د دوی رب نہ دده خخہ پہ پاکی کی

أَقْرَبَ رَحْمًا ۚ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ

او دیر نزدی شفقت تہ ، او هغه کوم چی دیوال وو پس د دوو یتیمانو ملکانونو پہ دی بنارکی

وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزُ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ

او ددی لاندی د دوی مال بنخ وو او د دوی پلار و نیک ، وغوثستہ ستارب چی دوی

يُبْلِغَهُمَا أَشَدُّ هُمًا وَيُتَخَّرَجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّنَ رَبِّكَ ۚ وَمَا

اور سیڑی خپلی خوانی تہ او راوباسی خپل مال بنخ پہ مہربانی سرہ ستا درب ، او ما دا

فَعَلَتْهُ عَنْ أَمْرِ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝

نه دی کری په خپل حکم سره دادی حقیقت دهغو شیانو په کومو چی تاصبر نه سوی کولی

لنفسه او هغه کومه چی کښتی وه نو دیوڅو غریبو خلقو وه (چی ددی په ذریعه به یی) په دریاب کی محنت مزدوری کوله (او په دی یی گذاره روانه وه) وروسته ماوغوښتل چی داعیناګه کړم او (وجه ددی دا وه چی) په دی خلقو پس یو (ظالم) بادشاه ووچی هره یوه (ښه) کښتی به یی په زور نیوله (که مایه ظاهره کښتی بی عیبه کری نه وای نو دا کښتی به یی هم ورڅخه اخستی وای او ددی غریبانو د مزدوری آسره به ختمه سوی وای په دی وجه په ماتولو کی یی دامصلحت وو) او پاته سو هغه هلك پس دده مور او پلار ایماندار وه (او که دی لوی سوی وای نو کافر ظالم به وای او دمور او پلار دده سره ډیر محبت وو) نو زمونږ سره بیره پیدا سوه چی دی په دوی دواړو دسرکښی او کفر اثروا نه چوی (یعنی دزوی په محبت کی دوی هم په بی دینی کی دده سره نه سی) پس مونږ ته دامنظوره سوه چی (دده خبره ختمه سی بیا) دده په بدله کی د دوی پروردگار دوی ته داسی اولاد ورکی (خواه هلك وی او که انجلی) کوم چی په پاکیزگی (یعنی دین) کی دده څخه ښه وی او (دمور او پلار سره) په محبت کولو کی دده څخه زیات وی او پاته سودیوال پس هغه ددوو یتیمانو هلکانو وو کوم چی په دی ښار کی دی او ددی دیوال لاندی د دوی څه مال ښخ وو (کوم چی دوی ته دپلار څخه په میراث کی رسیدلی دی) او د دوی پلار (کوم چی مړ سوی دی هغه) یو نیک سړی وو (دده دنیکی په برکت سره دده اولاد مال الله ﷻ محفوظ ساتل وغوښتل که دا دیوال اوس راغورځیدلی وای نو خلقویه دا مال لوټ کری وای او غالباً چی کوم سړی ددی یتیمانو سرپرست وو هغه ته به ددی خزانی علم وو خو دلته به موجود نه وو چی انتظام یی کری وای) په دی وجه ستارب پخپله مهربانی سره وغوښتل چی دغه دواړه دخپلی ځوانی عمر ته اورسیږی او خپله ښځه خزانه را وباسی او (دا ټول کارونه ما دالله ﷻ په حکم سره کری دی) په دی کی) هیڅ کار مایه خپله رایي سره نه دی کری. دا دی حقیقت دهغو خبرو په کومو چی ستاڅخه صبر ونه سو (او ما درته دوعدی مطابق وښووی نو حضرت موسی علیه السلام حضرت خضر علیه السلام څخه رخصت سو)

معلومات او مسئلي: اَمَّا السَّيِّئَةُ لَكَانَتْ لِْمَسْكِينِ : دا کښتی چی دکومو مسکینانو وه د دوی متعلق دکعب احبار څخه نقل دی چی دالس وروڼه وه چی پنځه په کی شل ګود او معذور وه. پنځو به محنت اومزدوری کوله او دټولو دخوراک اوچینساک انتظام به یی کوی او مزدوری د دوی دا وه چی په دریاب کی به یی یوه کښتی چلوله او کرایه به یی په حاصلوله.

دمسکین تعریف: دمسکین تعریف ځینو خلقو دا کړی دی چی دچاسره هیڅ نه وی مگر ددی آیت څخه معلومه سوه چی دمسکین صحیح تعریف دا دی چی دچاسره دومره مال نه وی چی دده د اصلی او

ضروری حاجتونو څخه زیات په قدر دنصاب سی چی ددی څخه کوم مال وی نو هغه هم دمسکین په تعریف کی دا خل دی ځکه چی کومو خلکوته یی په دی آیت کی مساکین ویلی دی دهغوی سره کم از کم یوه کبستی خو وه چی قیمت یی دنصاب څخه کم نه وو مگر چونکی دغه په اصلی او ضروری حاجتونو کی مشغوله وه په دی وجه یی دوی ته مساکین وویل (مظهری)

مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيَةٍ فَهَبَا: بغوی په روایت دحضرت ابن عباس ؓ نقل کړي دی چی دا کبستی چی کوم طرف ته تله هلته یو ظالم بادشاه وو چی پردغه خای تیریدونکی کبستی به یی په زور نیولی . حضرت خضر ؑ ددی مصلحت په وجه دکبستی څخه یوه تخته ویستله چی دغه ظالم بادشاه دا کبستی ماته ووینی نو پاته به یی کړی او دا مسکینان به ددی مصیبت څخه خلاص سی . دروم دانا رح څه ښه فرمایي گر خضر در بحر کشتی را شکست صد درستی در شکست خضر هست

که حضرت خضر ؑ په دریاب کی کبستی ماته کړه (نو څه وسوه) سل رغیدل دحضرت خضر ؑ په یو ماتولو کی دی .

وَأَمَّا الْفُلَّامُ: دا هلك کوم چی حضرت خضر ؑ قتل کی دده په حقیقت کی یی دا بیان وفرمایي چی ددی هلك په طبیعت کی کفر او دمور او پلار خلاف سرکبسی وو دده مور او پلار نیکان او صالحان وه . حضرت خضر ؑ وفرمایل چی زمونږ سره بیره وه چی دا هلك لوی سی نو دا نیکان مور او پلار به آزار کی او تکلیف به ورته ورسوی او په کفر کی به اخته سی . دمور او پلار ایمان هم په خطر کی لویږي .

فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْ ذِكْوَةٍ وَأَفْرَبَ رَحْمًا: یعنی په دی وجه مونږ اراده وکړه چی الله ﷻ دی صالح مور او پلار ته ددی هلك په بدله کی دده څخه ښه اولاد ورکی کوم چی په عملونو او اخلاقو کی پاکیزه هم وی او دمور او پلار حقونه هم پوره کی .

په دی واقعه کی په ، خَشِيْنَا او آرَدْنَا: کی دجمع متکلم صیغه استعمال سوي ده . ددی یوه وجه دا کیدای سی چی دا خشیت او اراده حضرت خضر ؑ دخپل خان او الله ﷻ طرف ته منسوب کړی وی نو بیا دآرَدْنَا معنی به دا وی چی مونږ الله ﷻ ته سوال وکی ځکه چی دهلك په بدله کی دده څخه ښه اولاد ورکولو معامله خالص دالله ﷻ کار دی په دی کی خضر ؑ یابل انسان نه سی شریکیدای .

اولدته دا شبهه کول صحیح نه دی چی که دالله ﷻ په علم کی دا خبره وه چی داهلك به کافروی او مور او پلار به هم گمراه کوی نو بیا خودا واقع دالهی علم مطابق هم دغسی واقع کیدل ضروری وه ځکه چی دالهی علم خلاف خو هیڅ شی نه سی کیدای .

جواب دا دی چی په الهی علم کی ددی تعلیق او شرط سره وو چی دی بالغ سی نو کافر به وی او دنورو مسلمانانو دپاره به هم خطر جوړه سی . بیا چونکی هغه دبلوغ دعمر څخه مخکی قتل سو . نو کومه واقعه چی پینښه سوه دغه ددی الهی علم منافی نه ده (مظهری)

ابن ابی شیبہ ابن المنذر ابن ابی حاتم پہ روایت دعطیہ نقل کړې دی چی دقتل سوی هلك مور او پلار ته الله ﷻ دده په بدله کی یوه لور ورکړه چی دهغې دنس څخه یو نبی پیدا سو او د ابن عباس ؓ په یو روایت کی دی چی ددی دنس څخه دوه نبیان پیدا سول . په ځینو روایتونو کی دی چی ددی دنس څخه دپیدا سوی نبی په ذریعه الله ﷻ یو لوی امت ته هدايت وفرمایي .

(وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزُ لَهُمَا) داخزانہ كومہ چی دیتیمانو بچو دپاره تردیوال لاندی ښخه وه . ددی متعلق حضرت ابودرداء ؓ دنبی کریم ﷺ څخه دا روایت کړې دی چی دغه دسرو او سپینو زرو ذخیره وه (روایت یی کړې دی ترمذی او حاکم او صحیح کړی یی دی (ازمظہری)

ابن عباس ؓ فرمایي چی هغه دسرو زرو یوه تخته وه چی دنصیحت دالاندی کلمی پرلیکل سوی وی . دا روایت حضرت عثمان بن عفان ؓ مرفوعاً دنبی کریم ﷺ څخه هم نقل کړې دی (قرطبی)

(۱) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(۲) تعجب دی پر هغه سړی چی په تقدیر باندی ایمان لری نو چی بیا غمجن ولی وی ؟

(۳) تعجب دی پر هغه سړی کوم چی په دی ایمان لری چی درزق ذمه وار الله ﷻ دی بیا دضرورت څخه په زیات مشقت او په فضول قسم کوشش کی ولی لگیا دی ؟

(۴) تعجب دی په هغه سړی کوم چی په مرگ ایمان لری بیا خوشحاله څنگه اوسیري ؟

(۵) ته بب دی په هغه سړی کوم چی دآخرت په حساب ایمان لری بیا غفلت څنگه کوی ؟

(۶) تعجب دی په هغه سړی کوم چی په دنیا او ددی په انقلاباتو باندی پوه وی او بیا څنگه په دی باندی مطمئن کیږي ؟

(۷) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

(دمور او پلار دنیکی فائده اولاد په اولاد ته هم رسېږي)

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا: په دی کی اشاره ده چی دیتیمانو بچیانو دپاره دښخی خزانی دحفاظت اسباب دحضرت خضر ؑ په ذریعه ځکه سوی وو چی ددی یتیمانو بچیانو پلار یو صالح سړی وو او د الله ﷻ په نزد مقبول وو. په دی وجه الله ﷻ دده دمراد پوره کولو او دده اولاد ته دفائدی رسولو دا انتظام وفرمایي . محمد بن منکدر (رح) فرمایي چی الله ﷻ دیو بنده دنیکی او صلاحیت په وجه سره دده اولاد او د اولاد اولاد او دده دخاندان او دشاوخوا کورونو حفاظت فرمایي (مظہری)

په قرطبی کی دی چی حضرت شبلی ؒ به فرمایل چی زه ددی ښار او پوره علاقی دپاره امان یم . هرکله چی دی وفات سونو د دوی ددفن کولو سره. ددیلم کفار پردجله راپوری وتل او بغدادی قبضه کی دغه وخت دخلقو په ژبه دا وه چی پرمونو غبرگ مصیبت دی یعنی دشبلی وفات او ددیلم قبضه (قرطبی

ص ۲۹ ج ۱۱)

په تفسیر مظهري کی دی چی په دی آیت کی دی طرف ته هم اشاره ده چی خلقو ته هم دعاالمانو او نیکانو صالحانو د اولاد رعایت او پر دوی شفقت کول په کار دی ترڅو چی دوی بالکل په کفر او فسق او جرمونو کی اخته نه سی.

أَنْ يُلْقَا أَشَدَّهُمَا: لفظ د (أَشَدُّ) د (شِدَّة) جمعه ده مراد ورڅخه قوت دی. او هغه غم په کوم کی چی انسان په خپل پوره قوت او ښه او بد په تمیز پوهیدو قادری. د امام ابوحنیفه (رح) په نزد دا پنځه وینست کاله عمر دی او دځینو حضراتو په نزد څلوینست کاله دی. ځکه چی په قرآن کریم کی دی، حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (مظهري)

(د پیغمبرانه بلاغت او ادب درعایت ساتلو یو مثال)

په دی مثال دپوهیدو دپاره اول په دی خبره ځان پوهول ضروری دی چی په دنیا کی څه بد یا ښه کار دالله ﷻ دمشیت او ارادی څخه بغیرنه سی کیدای. خیر او شر ټول دهغه مخلوق او دهغه د ارادی او مشیت تابع دی کومو کارونو ته چی شر یابد ویل یا گنجل کیږی هغه د خاصو افرادو یا خاصو حالاتو په اعتبار سره د ضرر او شر او بدو گنجلو مستحق وی. مگر دمجموعه عالم او دعالم دمزاج دپاره ټول ضروری او دتخلیق الهی په اعتبار سره ټول خیر او ټول پر حکومت مبنی وی.

کوئی برانهین قدرت کی کار ځانی مین

د قدرت په کار خانه کی هیڅ شی بد نسته.

لنډه دا ده چی کوم آفت یا حادثه په دنیا کی پېښیږی دالله ﷻ دمشیت او ارادی څخه بغیرنه وی. په دی لحاظ سره دهرخیر او شر نسبت هم دحق تعالی طرف ته کیدای سی. مگر حقیقت دا دی چی دالله ﷻ دتخلیق په اعتبار سره هیڅ شر شر نه وی په دی وجه د ادب تقاضا دا ده چی دشر نسبت دحق تعالی طرف ته ونه سی دحضرت ابراهیم علیه السلام کلمی کومی چی په قرآن کریم کی ذکر دی، وَالَّذِي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي! وَإِذَا مَرَضْتُ فَأَهُوَ يَشْفِينِي: ددی تعلیم او سبق ورکوی چی دخورلو او چښلو نسبت دالله ﷻ طرف ته فرمایي او بیا دبیماړی په وخت کی دشفای ورکولو نسبت هم دهغه طرف ته کوی او په درمیان کی یی دبیماړیدو نسبت ځان ته وکی ویی فرمایل، وَإِذَا مَرَضْتُ فَأَهُوَ يَشْفِينِي: یعنی کله چی زه ناجوړه کیږم نوالله ﷻ ماته شفا را کوی داسی یی ونه ویل چی هرکله هغه ما ناجوړه کی نو شفا هم را کوی.

اوس دحضرت خضر علیه السلام پرکلام فکر وکی دوی چی کله دکښتی ماتولو اراده وکړه نو دغه خو چونکی په ظاهره یو عیب او بدی وه ددی د ارادی نسبت یی خپل طرف ته وکی ویی فرمایل آردْتُ بِيَا دَهْلَكَ دَقْتُلُوْهُ او دده په بدله کی دښه اولاد ورکولو ذکر یی وکی نو په دی کی قتل خو بدی وه او په بدله کی ښه اولاد ورکول یوه ښیگنه وه نو دکار دمشتري کیدو په وجه سره یی دلته صیغه دجمع متکلم وفرمایله آردْتُا یعنی مونږ اراده وکړه چی په دی کی څومره ظاهري شری ددهغه ځان طرف ته او کوم چی خپروی دهغه

الله ﷻ ته نسبت و سی . په دریمه واقعہ کی دیوال درول او دیتیمانو مال محفوظ کول سراسر خیر او خیر دی ددی ټولو نسبت یی دحق تعالی طرف ته وکی ویی فرمایل ، فَأَزَادَ رُحْكَ ، یعنی ستارب اراده وکړه (حضرت خضر ؑ ژوندی دی او که وفات سوي دی ؟)

په قرآن کریم چی کومه واقعہ دحضرت خضر ؑ ذکرده ددی هیڅ تعلق ددی معاملی سره نسته چی حضرت خضر ؑ ددی واقعی څخه وروسته وفات سو یا که ژوندی پاته سو په دی وجه په قرآن کریم او حدیث کی ددی متعلق څه واضحه خبره ذکرنه ده . دځینو روایتونو او آثارو څخه دده تر اوسه پوری ژوندی پاته کیدل معلومیږی . او ځینی روایتونه ددی څخه خلاف دی په دی معامله کی دهمیشه دپاره دعلماءو رایي مختلفي دی کوم حضرات چی د دوی دژوند قائله دی د دوی استدلال یوڅو ددی روایت څخه دی کوم چی حاکم په مستدرک کی دحضرت انس ؓ څخه نقل کړي دی . چی کله نبی کریم ﷺ وفات سو نو یو سپینیری سړی راننوتی او خلق یی په مینځ کی لیری او جدا کوله دننه را ورسیدی او په ژړا سو بیایي صحابه کرامو رضی الله عنهم ته مخ کی او دا کلمی یی وویلی .

إِنِّ لِي إِلَهٌ غَزَاءٌ مِنْ كُلِّ مُصِيبَةٍ وَعِزًّا مِنْ كُلِّ هَالِكٍ لَّيَالِي اللَّهِ فَانِيُوا وَإِلَيْهِ لَارْغَبُوا وَنَظَرُهُ إِلَيْكُمْ لِي الْبَلَاءِ فَانْظُرُوا لَأَنَّمَا الْمُصَاصُ مَنْ لَمْ يُجْبَرْ .

دالله ﷻ په دربار کی صبر دی دهر مصیبت څخه او بدله ده دهر فوت کیدونکی شی څخه او هغه قائم مقام دی دهره کیدونکی په دی وجه دهغه طرف ته رجوع کوی او دهغه طرف ته رغبت کوی اودی خبری ته وگوری چی هغه تابه مصیبت کی په اخته کولو ازمایی اصل مصیبت زپلی هغه دی دچا د مصیبت چی تلافی ونه سی .

دا کلمی یی وویلی او رخصت سو نو حضرت ابوبکر ؓ او حضرت علی مرتضی ؓ وفرمایل چی دا حضرت خضر ؑ وو دا روایت جزری رحمه الله په حصن حصین کی هم نقل کړی دی دکوم چی دا شرط دی چی یوازی دصحیح سند روایتونه په کی لیکي .

او دصحیح مسلم په حدیث کی دی چی دجال به دم دینی طبیی خواته نژدی را ورسیږی نو دم دینی منوری څخه به یو سړی دده مقابلی ته را ووزی کوم چی به په دغه زمانه کی په ټولو انسانانو کی ښه وی یادښه خلقو څخه به وی . ابو اسحاق فرمایی چی دا سړی به حضرت خضر ؑ وی (قرطبی)

او ابن ابی الدنيا په کتاب الهواتف کی په سند سره نقل کړي دی چی حضرت علی ؓ دحضرت خضر ؑ سره ملاقات وکی نو حضرت خضر ؑ ورته یوه دعا وښودله چی څوک دا دهر لمانځه څخه وروسته وایی نودده دپاره لوی ثواب او مغفرت او رحمت دی . دعا دا ده .

يَا مَنْ لَا يُشْغَلُهُ سَمْعٌ عَنْ سَمْعٍ وَيَا مَنْ لَا لَلِطَةُ الْمَسَائِلُ وَيَا مَنْ لَا يَبْرُمُ مِنَ الْحَاحِ الْمُلْحِنِ أَذْنِي بَرْدَ غَفْوِكَ وَخَلَاوَةَ مَفْطَرِكَ . (قرطبی)

ای ہفہ ذاتہ اکوم چی دیوی خبری او ریدل دہلی خبری د اوریدو خخہ مانع نہ دہ او ای ہفہ ذاتہ اکوم تہ چی پہ یو وخت کیدونکو (لکونو کروونو) سوالونوکی خخہ غلطی نہ راخی او ای ہفہ ذاتہ چی پہ دعا کی پہ دیر فریاد او زاری او جہ کیدو سرہ نہ خخہ کیری ماتہ دخپلی عفوی او کرم خوند و خکوه او دخپل مغفرت خواہہ می نصیب کی .

او بیا ہم پہ دغہ کتاب کی بعینہ دا واقعہ او دا دعا او دحضرت خضر علیہ السلام سرہ دملاقات واقعہ دحضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ خخہ ہم نقل سوي دہ (قرطبی)

دغہ ډول پہ اولیاؤ دامت کی بی شمیرہ واقعات دحضرت خضر علیہ السلام نقل دی .

او کوم حضرات چی دحضرت خضر علیہ السلام ژوند نہ منی د دوی لوی استدلال پہ دی حدیث سرہ دی کوم چی پہ صحیح مسلم کی پہ روایت دحضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ نقل دی دی فرمایی چی یوہ شپہ نبی کریم ﷺ مونہ تہ دماخستن لمونخ پہ خپل آخری ژوند کی راکی دسلام گرځولو خخہ وروستہ دہ ﷺ ودریدی او دا کلمات بی ارشاد وفرمایل .

أَرَأَيْتُمْ لَيْفَتَكُمْ هَذِهِ لَأَنَّ عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ مِّنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ .

آیا تاسی داننی شپہ وینی ددی شپہ خخہ پہ سل کالہ تیریدو به یو سړی د دوی خخہ ژوندی پاتہ نہ سی کوم چی نن پرمخکہ سربیره دی .

حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ دا روایت نقل کوی او فرمایی چی ددی روایت پہ بارہ کی خلق مختلفی خبری کوی مگر دنبی کریم ﷺ مراد دا وو چی پرسل کالہ باندی به دا قرن ختم سی .

دا روایت پہ مسلم کی دحضرت جابر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ خخہ ہم تقریباً پہ دی الفاظو سرہ نقل دی . لیکن علامہ قرطبی رحمہ اللہ ددی روایت دنقل کولو خخہ وروستہ فرمایی چی پہ دی کی دہغو خلقو دپارہ ہیخ دلیل نسته کوم چی دحضرت خضر علیہ السلام ژوند تہ باطل وایی خکہ چی پہ دی روایت کی کہ خخہ ہم دټولو انسانانو دپارہ دعموم الفاظ دی اوعموم یی ہم موکد راوړی دی مگر بیاہم پہ دی کی نص نسته چی دا عموم دی دحضرت آدم علیہ السلام ټول اولاد لره شامل وی خکہ چی دحضرت آدم علیہ السلام پہ اولاد کی خو حضرت عیسیٰ علیہ السلام هم دی چی نہ وفات سوي دی او نہ قتل سوي دی پہ دی وجه ظاہرہ دا دہ چی دحدیث پہ الفاظو علی الارض کی الف لام دعهد دی او مراد دمخکی خخہ مخکہ دعرب دہ . ټولہ مخکہ پہ کومہ کی چی مخکہ دیا جوج ماجوج او مشرقی ملکونہ او جزیری دکومو نومونہ چی عربونہ وہ اوریدلی پہ دی کی شامل نہ دی دا دعلامہ قرطبی تحقیق دی .

دغہ شان ځینو حضراتو ژوند دحضرت خضر علیہ السلام د ختم نبوت دمستلی سرہ منافی گنہلی دی . ددی خواب ہم ظاہر دی چی لکہ څنگہ دحضرت عیسیٰ ژوند د ختم نبوت سرہ منافی نہ دی دغہ ډول دحضرت خضر علیہ السلام ژوند ہم داسی کیدای سی .

خینو حضراتو دحضرت خضر علیه السلام پر ژوند دا شبهه کړي ده چی که دوی دنبی کریم صلی الله علیه و آله په مبارکه زمانه کی ژوندی وای نو پر ده لازمه وه چی دحضور صلی الله علیه و آله په خدمت کی حاضر سوی وای او د دوی په تابعداری کی داسلام په خدمت کی مشغول سوی وای ځکه چی په حدیث کی ارشاد دی: **لَوْ كَانَ مُوسَى خِيَا لَمَّا وَسِعَتْ الْاَلْبَاعِي** : یعنی که موسی علیه السلام نن ژوندی وای نوده ته به هم بغیر زما دتابعداری څخه بله چاره نه وای (ځکه چی زما په راتلو سره دین موسوی منسوخ سوي دی) لیکن داڅه لیری نه ده چی دحضرت خضر علیه السلام ژوند او دده نبوت دعامو انبیاءو دشریعت څخه مختلف وی ده ته چونکی تکوینی خدمتونه دالله جل جلاله دطرف څخه سپارل سوي دی او دی دمخلوق څخه جداپه خپل کار مامور دی پاته سوه تابعداری دشریعت محمدی صلی الله علیه و آله نو په دی کی څه بُعد نسته چی دنبی کریم صلی الله علیه و آله دنبوت څخه وروسته دوی خپل عمل دشریعت محمدی صلی الله علیه و آله په طرز شروع کړی وی (والله تعالی اعلم)

ابوحیان په تفسیر بحر محیط کی ددیرو بزرگانو واقعات دحضرت خضر علیه السلام سره دملاقات هم نقل کړي دی مگر ددی سره یی دا هم فرمایلی دی چی:

وَالْمَنْهُوْزُ عَلَى اَكْهَ مَاتَ (بحر محیط ص ۱۲۷ ج ۶)

جمهور علماء پردی دی چی خضر علیه السلام وفات سوي دی.

په تفسیر مظهری کی حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمته الله علیه فرمایي چی دټولو اشکالاتو حل په دی کی دی کوم چی حضرت سید احمد سرهندي مجدد الف ثانی رحمته الله علیه په خپله مکاشفه کی فرمایي هغه دا چی ماپه خپله دحضرت خضر علیه السلام څخه په دی معامله کی په عالم کشف کی پوښتنه وکړه نو هغوی راته وفرمایل چی زه او حضرت الیاس علیه السلام دواړه ژوندی نه یو لیکن الله جل جلاله مونږ ته دا قدرت را کړي دی چی مونږ د ژوندو انسانانو په شکل باندی متشکل کیږو او دخلقو امداد په مختلفو صورتونو کی کورو والله سبحانه وتعالی اعلم.

دا خبره ما اول لیکلی ده چی دحضرت خضر علیه السلام دمرگ او ژوند سره زمونږ څه عقیده یا عملی مسئله متعلق نه ده په دی وجه په قرآن کریم اوسنت کی ددی متعلق څه توضیح نسته. په دی وجه په دی کی دزیات بحث او مباحثی څه حاجت نسته. او نه پر یو جانب یقین لرل زمونږ دپاره ضروری دی مگر چونکه دا مسئله په عوامو کی چلیدلی ده. په دی وجه دا ذکر سوی تفصیلات نقل سول.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا (۸۳)

ووايه اوس زه وایم تاسی ته دده څه حالات.

د ذوالقرنین

اوپوښتنه کوی تا څخه

إِنَّمَا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا (۸۴) فَاتَّبَعَهُ

مونږ ده لره ځای ورکړی وو په ملک کی او ورکړی وو مونږ ده لره دهر شی څخه سامان، پس ورپسې

سَبَّأًا ۝ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي

سو په یو سامان ، تردی چی کله اورسیدی دلر لویدو خای ته بیایی پیداکی چی دی دویبری

عَيْنٍ حَمِئَةٍ ۖ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَأْتِ الْقَرْنَيْنِ أَمَّا

دختو په یوه نالی کی او بیایی پیدا کړه دهغه سره خلق وویل مونږ یا ذوالقرنین یا خو ته خلقو ته

أَن تُعَذِّبَ وَإِنَّمَا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ

تکلیف ورکړه ، او یا وکړه ددوی سره ښیگره ، ده وویل خوک چی وی ظالمان

فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا ثَكْرًا ۝ وَإِنَّمَا

پس مونږ به دوی ته سزا ورکړو بیا به واپس سی خپل رب ته پس هغه به ورته عذاب ورکړی ناکار عذاب او

مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ

خوک چی ایمان راوړی او وکړی نیک عمل پس دده بدله ښیگره ده او مونږ به حکم وکړو

مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۝

ده ته په خپل کار کی داسانی

لنہ تفسیر : (د ذوالقرنین اولی سفر)

او دا خلق ستا څخه د ذوالقرنین د حال پوښتنه کوی (ددی پوښتنی وجه یی د الیکلی ده چی دده تاریخ قریب قریب ورک وو او په دی وجه ددی قصی چی کوم کارونه په قرآن کریم ذکر نه دی چی هغه د اصل قصی څخه زیات وه ددی کارونو متعلق ترننه پوری په تاریخ والاوو کی سخت اختلاف دی . په دی وجه دمکی قریشو دمذین د یهودو په مشوره دده د قصی د پوښتنی انتخاب کړی وو . په دی وجه ددی قصی تفصیلات کوم چی په قرآن کریم کی ذکر دی دغه د نبی کریم ﷺ د نبوت واضح دلیل دی ، ته ووايه چی زه به ددی ذکر اوس ستاسی په مخکی بیان کوم (مخکی د الله ﷻ د طرف څخه ددی قصی شروع و سوه چی ذوالقرنین یو داسی جلیل القدر بادشاه تیر سوی دی چی) مونږ ده ته پرمخ دمخکی حکومت ورکړی وو او مونږ ده ته هر قسم سامان (پوره) ورکړی وو (چی په دی سره دی خپلی شاهی منصوبی پوره کړی) چنانچه هغه (په اراده دفتحو دمغرب ملک ته) پریوه لاره روان سو (اوسفری شروع کی) تردی پوری چی

کله (په مخه روان وو فتحي يی کولی) دلمر پریوتلو موقع (یعنی په مغرب کی دآبادیو انتهایی سر) ته ورسیدی نولمړ ده ته په تورو اوبو کی پریوتونکی ښکاره سو (مراد ددی څخه غالباً سمندر دی چی ددی اوبه په اکثر وختونو کی توری په نظر راځی اولمرکه څه هم حقیقه په سمندر کی نه لویږي مگر دسمندر څخه مخ ته نظر نه ځی نو په سمندر کی) پریوتونکی معلومیږی اوپر دی موقع ده یو قوم ولیدی (چی د دوی پرکافر کیدو راتلونکی آیت . اَمَّا مَنْ ظَلَمَ . دلالت کوی) مونږ (په صورت دالهام یادغه زمانی دیغمبر په واسطه سره) دا وویل چی ای ذو القرنینه (ددی قوم په باره کی تاته دوه اختیاره دی) خواه که (دوی ته د اول څخه دقتل وغیره په ذریعه) که وغواړی سزا ورکړی اوکه وغواړی د دوی په باره کی د نرمی معامله اختیار کی (یعنی دوی ته دایمان دعوت ورکه بیا که یی ونه منی نو قتل یی که بغیر دتبلیغ او دعوت ورکولو څخه یی اول دقتل کولو اختیار شاید ځکه ورکړی وو چی دوی ته به ددی څخه مخکی په یو ذریعه سره دایمان دعوت رسیدلی وی لیکن دبل صورت یعنی اول دعوت بیا دقتل ښه والی یی په اشاره بیان کی چی دا دوهم صورت یی په نیکی کولو سره تعبیر کی) ذوالقرنین عرض وکی چی (زه دوهم صورت اختیاروم اول دوی ته دایمان دعوت ورکوم) لیکن (دایمان ددعوت څخه وروسته) چی کوم ظالمان (یعنی کافران) پاته سی پس دوی ته به مونږ خلقي (دقتل وغیره) سزا ورکو (اودا سزا خو به په دنیا کی وی) بیا به دوی (دمرگ څخه وروسته) خپل حقیقی مالک ته ورسول سی بیا به هغه دوی ته (ددورځ) سخته سزا ورکی او کوم سړی (چی دایمان ددعوت څخه وروسته) ایمان راوړی اونیک عمل وکی نو دده دپاره به (په آخرت کی هم) په بدله کی ښیگنه وی چی ورته ورپه کړل سی او مونږ به هم (په دنیا کی) په خپل سلوک کولو کی ده ته آسانه (اونرمه) خبره وایو (یعنی پر دوی به څه عملی سختی خو څه کوی زبانی او قلی سختی به هم نه سی پر کولی)

معلومات اومستلې: یَسْأَلُونَكَ: یعنی دغه خلق ستا څخه پوښتنه کوی داخلق پوښتنه کوونکی څوک دی؟ دروايتونو څخه دا معلومیږی چی دغه دمکی قریش وه کومو ته چی یهودو دنبی کریم ﷺ دنبوت دحقوالی دامتحن اخستو دپاره دری سوالونه ښوولی وه . دروح متعلق داصحاب کهم متعلق او د ذوالقرنین په باره کی په دی کی د دوو ځواب تیرسو داصحاب کهم قصه اوس په دی سورة کی تیره سوه او دروح بیان دتیر سورة په آخرکی تیر سوي دی دا دریم سوال دی چی ذوالقرنین څوک وو او ده ته څه حالات ورپیښ سول؟ (بحر محیط)

(ذوالقرنین څوک وو؟ په کومه زمانه او کوم ملک کی وو او ده ته ذوالقرنین ولې وایي؟)

د ذوالقرنین نوم ذوالقرنین ولی دی؟ ددی په وجه کی یی شمیره قولونه اوسخت اختلافات دی ځینی وایی چی دده دوی ځنی وی په دی وجه ورته ذوالقرنین وایی . ځینی وایی چی دمشرق او مغرب پرملکونو حکمران سو په دی وجه یی ذوالقرنین نوم سو . چا دا هم ویلی دی چی دده په سرکی څه داسی

نښانی وی لکه چی ښکرونه وی . په ځینو روایتونو کی دی چی دده دسر په دواړو طرفونو باندی دزخم نښانی وی په دی وجه ورته ذوالقرنین ویل کیږي . والله تعالی اعلم . مگر دومره خبره متعینه ده چی قرآن کریم په خپله دده نوم ذوالقرنین نه دی ایښی بلکه دا نوم یهودو وښو وی . په دوی کی په دی نوم سره دی مشهور وو . د ذوالقرنین دواقعی چی څومره برخه قرآن کریم ښولی ده هغه یوازی دومره ده چی .

هغه یو صالح عادل بادشاه وو چی مشرق مغرب ته ورسیدی او ددی ملکونه یی فتح کړل او په دوی کی یی په عدل او انصاف سره حکمرانی وکړه دالله ﷻ دطرف څخه ده ته هر قسم سامان دخپلو مقصدونو دپوره کولو دپاره ورکړل سوی وو . دوی په فتوحاتو کولو سره درې طرفونو ته سفر وکی تر مغرب اقصی پوری او تر مشرق اقصی پوری بیاشمالی طرف ته تر کوhestانی سلسلی پوری دلته دوی د دوو غرونو دمیځ په دره کی یو عظیم الشانه داوسپنی دیوال و دروی او دغه دره یی بنده کړه په کوم سره چی دیاجوجو ماجوجو دحملو او لوټ مار څخه دغه علاقه محفوظه سوه .

یهودو چی کوم سوال دنبی کریم ﷺ دحقانیت او دنبوت دامتحان کولو دپاره پیش کړی وو هغوی په دی جواب سره مطمئن سول دوی زیاته دا پوښتنه ونه کړل چی دده نوم ذوالقرنین ولی وو دی په کوم ملک او کومه زمانه کی وو ددی څخه معلومیږی چی دا پوښتنه په خپله یهودو هم غیر ضروری اوفضول گڼل او دا خو ظاهره ده چی قرآن کریم دتاریخ او قصو یوازی دومره برخه ذکر کوی په کومه پوری چی ددین او دنیا څه فائده متعلق وی یا په کومه پوری چی دڅه ضروری خبری پوهه موقوفه وی . په دی وجه نه قرآن کریم دا شیان وښودل او نه په څه صحیح حدیث کی ددی تفصیلات بیان سول او نه دقرآن کریم په یو آیت پوهیدل په دی شیانو پوری موقوف دی . په دی وجه تیرو بزرگانو اصحابو رضی الله عنہم او تابعینو رضی الله عنہم هم دی ته څه خاص توجه ورنه کړه .

اوس معامله یوازی دتاریخی روایتونو یاموجوده تورات او انجیل پاته سوه او دا هم ظاهره ده چی موجوده تورات او انجیل هم پرله پسې تحریفاتو دیو آسمانی کتاب په حیثیت کی نه دی پری ایښی د دوی مقام هم اوس د زیات څخه زیات دیو تاریخ کیدی سی او دتیری زمانی تاریخی روایتونه زیات تر داسرائیلی قصو څخه ډک دی چی نه یی څه سند سته او نه دغه زمانی دپوهانو اوحکماؤ په نزد داعتماد قابل لیدل سوي دی . تفسیر لیکونکو حضراتو هم چی په دی باره کی څه لیکلی دی هغه ټول ددی تاریخی روایتونو مجموعه ده په دی وجه په دی کی بی شمیره اختلافات دی . دیورپ خلقو په دی زمانه کی تاریخ ته ډیر اهمیت ورکړي دی او په دی باندی په تحقیق او تفتیش کی یی بیشکه د ډیر محنت او کاوش څخه کار واخستی . دآثار قدیمه په کیندلو او دهغه څخه دکتبو وغیره په جمعه کولو ددی په ذریعه دپخوانیو واقعاتو حقیقت ته په رسیدو کی یی هغه کارونه وکړل کوم چی ددی څخه په تیره زمانه کی یی مثل نسته . لیکن دآثار قدیمه او ددی دکتبو څخه دیوی واقعی په تائید کی خو مدد

حاصلیدی سی مگر په خپله ددی څخه څه واقعہ پوره نه سی ویلای . ددی دپاره خو تاریخی روایتونه بنیاد جوړ سوی دی او په دی معاملو کی دتیری زمانی دتاریخی روایتونو حال اوس معلوم سوي دي چی دیوی قصی څخه زیات حیثیت نه لری دتفسیر پخوانیو او نوو عالمانو هم په خپلو کتابونو کی دا روایتونه په یو تاریخی حیثیت سره نقل کړي دي چی پر صحت یی څه قرآنی مقصد موقوف نه دی . دلته هم په دی حیثیت سره په قدر دضرورت لیکل کیږي . ددی واقعی پوره تفتیش او تحقیق مولانا حفیظ الرحمن صاحب رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب قصص القرآن کی لیکلی دی تاریخی ذوق لرونکی حضرات دغه لیدلی سی .

په ځینو روایتونو کی دی چی په ټوله دنیا سلطنت او حکومت کونکی څلور باجهان تیر سوي دي . دوه مومنان او دوه کافران . په مومنانو بادشاهانو کی حضرت سلیمان عليه السلام او ذوالقرنین دی او کافران نمرود او بخت نصر دی .

د ذوالقرنین په معامله کی دا عجیبه اتفاق دی چی په دی نوم سره په دنیا کی ډیر سړی مشهور سوي دي او دا هم عجیبه خبره ده چی دهری زمانی د ذوالقرنین سره لقب دسکندر هم شامل دی .

دحضرت مسیح عليه السلام څخه تقریباً دری سوه کاله مخکی یو بادشاه دسکندر په نوم سره معروف او مشهور دی کوم چی دسکندر یونانی مقدونی رومی وغیره په القابو سره یادیږي چی ارسطویی وزیر وو او دکوم چی د دارا سره جنگ وسو او هغه یی قتل کی او ملک یی ور فتح کی . دسکندر په نوم سره مشهوریدونکی آخری سړی دا وو . دده قصی په دنیا کی زیاتی مشهوری دی . ځینی خلق ده ته هم په قرآن کریم کی ذکر سوی ذوالقرنین وایی . دا سراسر غلطه ده . ځکه چی دا سړی آتش پرست مشرک وو . قرآن کریم چی دکوم ذوالقرنین ذکر کړي دی دهغه په نبی کیدو کی خو دعلماؤ اختلاف دی مگر پر مومن او صالح والی باندی یی دټولو اتفاق دی او په خپله دقرآن کریم نصوص پردی باندی شاهد دی .

حافظ ابن کثیر په (البدایه والنهایه) کی په حواله دابن عساکر دده پوره نسب نامه لیکلی ده کومه چی په پورته تلو سره دحضرت ابراهیم خلیل الله سره یو ځای کیږي او فرمایي چی دا هغه سکندر دی کوم چی دیونانی مصری مقدونی په نومونو سره معروف دی کوم چی په خپل نوم بنار داسکندری آبادکی او دروم تاریخ دده دزمانی څخه چلیږي او دی دسکندر ذوالقرنین څخه یوه اوږده زمانه وروسته سوي دي کوم چی د دوه زره کلونو څخه زیاته بشوول کیږي . ده دارا قتل کی او د فارس بادشاهان یی مغلوب کړل د دوی ملک یی فتح کی مگر داسړی مشرک وو . دی په قرآن کریم کی ذکر سوی ذوالقرنین گنل سراسر غلطی ده . د ابن کثیر خپل عبارت دا دی .

﴿ واما ذو القرنين الثاني فهو اسكندر بن فيلبس بن مصریح بن برس بن مبطن بن رومی بن نعطی بن یونان بن یافث بن بونه بن شرخون بن رومه بن شرخط بن توفیل بن رومی بن الاصر بن یقر بن العیص بن

اسحاق بن ابراهيم الخليل ؑ کذا نسبہ الحافظ ابن عساكر فی تاریخہ المقدونی اليونانی المصری بانی الاسکندریة الذی یؤرخ بایامہ الروم وكان متاخراً عن الاول بدهر طویل وكان هذا قبل المسيح بنحو من ثلاثئة سنة وكان ارطاطاليس الفيلسوف وزيره وهو الذی قتل دارا واذل ملوك الفرس واطا ارضهم وانما نبهنا علیه ولان كثيرا من الناس یعتقد انهما واحد وان المذكور فی القرآن هو الذی كان ارطاطاليس وزيره فیقع بسبب ذلك خطأ كبير وفساد عریض طویل فان الاول كان عبداً مومنًا صالحًا وملكًا عادلاً وكان وزيره الخضر وقد كان نبیا علی ما قررناه قبل هذا واما الثاني فكان مشركًا كان وزيره فیلسوفًا وقد كان بین زمانیهما ازید من الفی سنة فاین هذا من هذا لا یستویان ولا یشتبهان الا علی غبی لا یعرف حقائق الامر (البداية والنهاية ص ۱۰۶ ج ۲)

دحدیث اوتاریخ دامام ابن کثیر پہ دی تحقیق سرہ خو یوہ دا مغالطہ لیری سوہ چی ہفہ اسکندر کوم چی دحضرت مسیح ؑ خخہ دری سوہ کالہ مخکی تیر سوی دی او دکوم چی ددارا او دفارس دبادشاہانو سرہ جنگ وسو او داسکندری جوړونکی دی دا ہفہ ذوالقرنین نہ دی دکوم چی پہ قرآن کریم ذکر راغلی دی . دا مغالطہ ځینو تفسیر لیکونکو مشرانو تہ ہم سوی دہ ابوحیان پہ بحر محیط کی او علامہ آلوسی پہ روح المعانی کی ہم دہ تہ ذوالقرنین کوم چی پہ قرآن کریم کی ذکر دی ویلی دی .

دوہم خبرہ د وَقَدْ كَانَ نَبِيًّا دجملی خخہ دا معلومیری چی دابن کثیر پہ نزد ددہ نبی کیدل راجع دی . کہ څہ ہم دجمهورو پہ نزد راجع ہفہ قول دی کوم چی پہ خپلہ ابن کثیر پہ روایت دابی الطفیل دحضرت علی کرم اللہ وجہہ خخہ نقل کړي دی چی تہ دی نبی وو او نہ ملائکہ بلکی یو نیک صالح مسلمان وو . پہ دی وجہ ځینو عالمانو دا توجیہ کړي دہ چی د: وَقَدْ كَانَ نَبِيًّا ضمیر ذوالقرنین تہ نہ دی حضرت خضر ؑ تہ راجع دی وَهُوَ الْأَقْرَبُ .

اوس مسئلہ دا پاتہ سوہ چی بیاہفہ ذوالقرنین دکوم ذکر چی پہ قرآن کریم کی دی کوم یو دی او پہ کومہ زمانہ کی وو؟ ددی متعلق ہم دعالمانو اقوال ډیر مختلف دی دابن کثیر پہ نزد ددہ زمانہ داسکندریونانی مقدونی خخہ دوه زره کالہ مخکی دحضرت ابراهيم ؑ زمانہ دہ او ددہ وزیر حضرت خضر ؑ وو . ابن کثیر پہ (البداية والنهاية) کی دسلف صالحینو خخہ دا روایت ہم نقل کړي دی چی ذوالقرنین پیادہ دحج دپارہ ولاړی کله چی حضرت ابراهيم ؑ ددہ دراتلو خخہ خبرسو نو دمکی خخہ دباندی راووتی او استقبال یی ورته وکی او حضرت خلیل ؑ دہ تہ دعاهم وکړہ او څہ وصیتونه یی ہم ورته وکړل او نصیحتوتہ ہم (البداية والنهاية ص ۱۰۸ ج ۲)

اوپہ تفسیر ابن کثیر کی یی پہ حوالہ دازرقی نقل کړي دی چی دہ دحضرت ابراهيم ؑ سرہ طواف وکی او بیا یی قربانی وکړہ .

اوابو ریحان البیرونی پہ خپل کتاب (الاثار الباقیہ عن القرون الخالیہ) کی ویلی دی چی ہفہ ذوالقرنین

دکوم ذکر چی په قرآن کریم کی دی ابوبکر بن سمی بن عمر بن افریقیس حمیری دی کوم چی دمخکې مشرق اومغرب فتح کړل اوتبع حمیری یمنی په خپلو اشعارو کی په ده فخر کړي دی چی زمانیکه ذوالقرنین مسلمان وو دهغه اشعار دا دی .

ملکاً علا فی الارض غیر مبعد

قد کان ذوالقرنین جدی مسلماً

په تحقیق ذوالقرنین زمانیکه وواو مسلمان بادشاه وو چی مخکه یی فتح کړه او زما څخه ډیر لیری نه و

اسباب ملک من کریم سید

بلغ المشارق والمغرب یتغی

مشرق اومغرب ته ورسیدی اود حکومت کولو اسباب ورته دسخی او کریم مالک رب العلمین څخه حاصل و

دا روایت په بحر محیط کی ابو حیان نقل کړي دی . ابن کثیر هم په البدایه اونهایه کی ددی د ذکر کولو

څخه وروسته وایی چی دا ذوالقرنین دتباعه یمن څخه دتولو څخه اولنی تبع دی او دا هغه سپی دی کوم

چی دبیر سبع په باره کی دحضرت ابراهیم علیه السلام په حق کی فیصله ورکړی وه . (البدایه ص ۱۰۵ ج ۲)

په دی تولو روایتونو کی دده د شخصیت او نوم اونسب په باره کی دا اختلاف باوجود دده زمانه یی

دحضرت ابراهیم علیه السلام زمانه ښوولی ده .

او مولانا حفیظ الرحمن صاحب په خپل کتاب قصص القرآن کی چی دکوم ذوالقرنین متعلق په ډیر

تفصیل سره بحث کړي دی ددی خلاصه دا ده چی په قرآن کریم کی ذکر سوی ذوالقرنین د فارس هغه

بادشاه دی کوم ته چی یهودیان خورس یونانیان سائرس فارس گورش اوعرب کیخسرو وایی دکوم

زمانه چی دحضرت ابراهیم علیه السلام څخه ډیره وروسته دبنی اسرائیلو په انبیاء علیهم السلام کی ددانیال

علیه السلام زمانه ښوول کیږی کومه چی دسکندر مقدونی قاتل ددارا زمانی ته نژدی ده . مگر مولانا مذکور هم

دا بن کثیر وغیره په شان ددی څخه په سختی سره انکار کړي دی چی ذوالقرنین هغه سکندر مقدونی

دکوم چی ارسطو وزیر وو نه سی کیدی دغه مشرک آتش پرست وو او دی مومن صالح وو .

دمولانا موصوف دتحقیق خلاصه دا ده چی دقرآن کریم په سورة بنی اسرائیل کی چی کوم دوه واره دبنی

اسرائیلو په شر اوفساد کی د اخته کیدو او دواړه واره دسزا ذکر په تفصیل سره راغلی دی . په دی کی

دبنی اسرائیلو د اول فساد پرموقع چی قرآن کریم کوم فرمایي چی بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا اُولٰٓئِیْ بِاسْرِ

شَدِیْدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ یعنی ستاسی دفساد په سزا کی به مونږ پرتاسی خپل داسی بندگان مسلط

کړ چی لوی قوت او شوکت والاه وی دوی به ستاسی کورونو ته دننه سی په دی کی دا قوت او شوکت

والا خلق بخت نصر او دده مددگاران دی کومو چی په بیت المقدس کی څلویښت زره (۴۰۰۰۰) او په

ځینو روایتونو کی او یا زره (۷۰۰۰۰) بنی اسرائیل قتل کړل او دیولک څخه زیات بنی اسرائیل یی

قید کړل او دپسو او بزو په شان یی وشرل او بابل ته یی بوتلل او ددی څخه وروسته چی کوم قرآن کریم

فرمایي . ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ یعنی مونږ بیا واپس کړه ستاسی غلبه پردوی باندی دا واقعه ددی

کيخسرو خورس بادشاه په لاسو ښکاره سوه ، دی مومن صالح وو ده دبخت نصر مقابله وکړه او دده قيديان بنی اسرائيل يی دده دلاسونو څخه آزاد کړل او دوباره يی په فلسطين کی آباد کړل . بيت المقدس کوم يی چی وران کړی وو دوباره يی آباد کی . دبیت المقدس خزانی او مهم سامان کوم چی بخت نصر ددی ځای څخه وړی وو دغه ټول يی دبنی اسرائيلو په قبضه کی ورکړل په دی وجه دا سړی دبنی اسرائيلو (يهودو) نجات ورکوونکی ثابت سو .

دا خبره قیاس ته نژدی ده چی دمدیني يهودو چی کوم دنیوت دامتحن دپاره دمکی دقریشو په واسطه سره سوالونه متعین کړل . په دی کی د ذوالقرنین سوال ته دا خصوصیت هم حاصل وو چی يهودو به دی خپل نجات ورکوونکی منی دده به يی تعظیم او تکریم کوی .

مولانا حفیظ الرحمن صاحب په خپل دی تحقیق د موجوده تورات په حواله سره دبنی اسرائيلو دانبیاء په پیشگويو سره بیا په تاریخی روایتونو سره پردی کافی شواهد پیش کړي دی کوم صاحب چی په زیات تحقیق پسې وی هغه یی مطالعه کولای سی زما مقصد ددی ټولو روایتونو دنقل کولو څخه یوازی دومره وو چی د ذوالقرنین دشخصیت او دده د زمانی په باره کی دامت دعالمانو او دامامانو دتاریخ اوتفسیر اقوال مخ ته راسی په دی کی راجح کوم قول دی . دا زما مقصد جزء نه دی ځکه چی دکوم و کارونو نه قرآن کریم دعوه کړي ده او نه حدیثو بیان کړي دی دهغو دمعین او واضح کولو ذمه واری هم په مونږ نسته . او په دوی کی چی هریو قول راجح او صحیح مقرر سی دقرآن مقصد په هر حال کی حاصل دی . والله سبحانه وتعالی اعلم . مخ ته دآیتونو تفسیر وگوری .

قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا . په دی کی دا خبره دنظر قابله ده چی قرآن کریم دلته د ذِکْرُهُ لفظ پریښووی او د . مِنْهُ ذِکْرًا دوی کلمی یی ولی اختیار کړی . چی فکر په وسی نو په دی دوو کلمو کی اشاره دی طرف ته سوي ده چی قرآن کریم د ذوالقرنین دپوره قصی او دده دتاریخ ذکر کولو وعده نه ده کړی بلکی دده د ذکر دیوی حصی بیانول یی فرمایلی دی چی پردی باندی حرف دَمِزْ او د . ذِکْرًا تنوین په قاعدو دعریبیت سره شاهد دی . لوړ چی کوم تاریخی بحث د ذوالقرنین دنوم او نسب او زمانی وغیره لیکل سوي دی قرآن کریم دا غیر ضروری وگنی دمخکی څخه یی ددی دپریښودو اظهار فرمایلی دی .

وَأَتَيْنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا : لفظ دسبب په عربی لغت کی هر هغه شی ته ویل کیږی په کوم سره چی په مقصد ۱۱صلولو کی مدد اخستل کیږی چی آلات اومادی وسائل په کښی هم شامل دی او علم پوهه اوتجربه هم . (بحر محیط)

او د . مِنْ كُلِّ شَيْءٍ څخه مرادهغه ټول کارونه دی کوموته چی دحکومت په نظام چلولو کی یو باچا او حکمران ته پیښیږي مراد دادی چی الله ﷻ حضرت ذوالقرنین ته دخپل عدل اودامن عام دقانونولو اودملکونو فتحه کولو دپاره چی دکوم کوم سامان ضرورت په هغه زمانه کی وو هغه ټول ده ته ورکړل سوی ؤ .

فَاتَّبِعْ سَبَبًا: مراد دا دی چی سامان خو هر قسم او د دنیا هرڅای ته درسیدو ده ته ورکړل سوی وو دوی د ټولو څخه اول دمغرب جانب ته د سفر د سامان څخه کار واخستی. حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَقْرِبَ الشَّمْسِ: مراد دا دی چی دمغرب جانب ته هغه حده ورسیدی دکوم څخه چی مخ ته څه آبادی نه وه.

فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ دَلْفُظٌ حَمِئَةٌ لغوی معنی توری ختی یا لوشی دی. مراد ددی څخه هغه اوبه دی ترکومر لاندی چی توری ختی وی چی په دی سره داوبو رنگ هم تور ښکاره کیږی او دلمر په داسی چینه کی د دوییدونکی لیدو مطلب دا دی چی لیدونکی ته داسی ښکاریده چی لمر په دی چینه کی دویږی څکه چی مخ ته څه آبادی یا څه وچه مخ ته نه وه لکه چی ته په یو داسی میدان کی دلمر لویدو په وخت کی یی کوم څای چی ترلیری پوری مغرب ته څه غر درخته آبادی نه وی نو لیدونکی ته داسی ښکاری چی لمر په مخکه کی دننه ننوزی.

وَوَجَدْنَاهُمْ عِنْدَ هَاقُونًا. یعنی ددی توری چینی په طرف کی ذوالقرنین یو قوم پیداکی دآیت دراتلونکی برخی څخه معلومیږی چی دا قوم کافروو. په دی وجه په راتلونکی آیت کی الله ﷻ ذوالقرنین ته اختیار ورکی چی که غواړی نو دوی ټولو ته اول د دوی دکفر سزا ورکړه او که غواړی نو د دوی سره د احسان معامله وکړه چی اول د دعوت تبلیغ او نصیحت په ذریعه دوی په اسلام او ایمان قبلولو سره آماده کړه بیا منونکو ته د دوی جزا او نه منونکو ته سزا ورکړه. ددی په ځواب کی ذوالقرنین دوهم صورت اختیار کی چی اول به دوی په وعظ نصیحت سره نیکی لاری ته دراستلو کوشش وکړم بیاچی کوم پرکفر قائم پاته سی دوی ته به سزا ورکړم او کوم چی ایمان راوړی اونیک عمل وکی نو ده ته به ښه بدله ورکړ.

فَلَمَّا يَازَا الْقَرْنَيْنِ. ددی څخه معلومیږی چی ذوالقرنین ته الله ﷻ په خپله خطاب وکی او دارشادی ورته وفرمایي که ذوالقرنین نبی مقرر سی نو بیا خو په دی کی هیڅ اشکال نسته چی په ذریعه د وحی ده ته وویل سوه. او که دده نبوت ونه منل سی نو بیا ددی. فَلَمَّا يَازَا الْقَرْنَيْنِ د خطاب صورت دا کیدای سی چی دیو پیغمبر په واسطه سره دا خطاب ذوالقرنین ته سوي دی لکه چی په روایتونو کی د حضرت خضر ﷺ دده سره کیدل ذکر دی او دا هم ممکنه ده چی دا وحی د نبوت او رسالت نه وی هسی لغوی وحی وی لکه چی د حضرت موسیٰ ﷺ د مور دپاره چی په قرآن کی د. وَأَوْخَيْنَا الْفَاظَ رَاغُلِي د. حال دا دی چی دهغه د نبی یارسول کیدو هیڅ احتمال نسته. مگر ابوحیان په بحر محیط کی فرمایي چی ذوالقرنین ته چی کوم حکم دلته ورکړل سوي دی دغه ددی قوم دقتل او سزا حکم دی په داسی ډول څه حکم بغیر د نبوت دوحی څخه نه سی ورکول کیدی. دا کار نه په کشف او الهام سره کیدی سی نه بغیر د نبوت دوحی څخه په یوه بله ذریعه. په دی وجه ددی څخه ماسوا بل هیڅ احتمال صحیح نه دی چی یاخو ذوالقرنین په خپله نبی ومنل سی یا بیا یو نبی دده په زمانه کی موجود وو او دهغه په ذریعه به ده ته خطاب کیدی. والله تعالی اعلم.

ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۝۸۴ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلَمَ الْمَیْمَنِ وَجَدَهَا تُطْلَمُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ یَجْعَلْ لَهُم مِّنْ

بیار و پسی سو په یو سامان پسی، تردی چی کله ورسیدی دلمر ختو خای ته بیایی ولیدی دی چی راخیژی په یو قوم

دُونَهَا سَبْرًا ۝۸۵ كَذٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۝۹۱

چی نه ده جوړه کړی مونږ دوی لره دلمر څخه څه پرده، هم دغسی ده اوز مونږ په قبضه کی راغلی دی دده دهر څه خبر

لنہ تفسیر: بیا (چی مغربی ملکونه یی فتحه کړل او د مشرقی ملکونو د فتح کولو په اراده سره مشرق طرف ته) پر یوه لاره روان سو تر دی چی دلمر ختو خای ته (یعنی د مشرق انتهایی آبادیو ته) ورسیدی نو لمر یی پر یو داسی قوم ختونکی ولیدی دکومو دپاره چی مونږ دلمر څخه دیکخوا څه پرده نه وه کړی (یعنی دلته یو داسی قوم آباد وو کوم چی دغرمو څخه دخان کولو دپاره دخیمی وغیره جوړولو سره عادت نه وو بلکی چی شاید جامی به یی هم نه اغوستی د حیوانانو په شان په ساده میدان کی اوسیدل) دا قصه هم دغه ډول ده او د ذوالقرنین سره چی څه (سامان وغیره) وو مونږ ته دهغه پوره خبر دی (په دی کی د نبوت د امتحان دپاره د ذوالقرنین متعلق سوال کوونکو ته په دی باندی خبرداری دی چی دا مونږ چی څه نسیو دا ددغه علم او خبر پربنیاد دی دعامو تاریخی قصو په شان نه دی. ددی دپاره چی د نبوت محمدی حقوالی واضح سی)

معلومات او مسئلې: ذوالقرنین چی د مشرق طرف ته کوم قوم آباد بیا ولیدی د دوی دا حال خو قرآن کریم ذکر فرمایلی دی چی دوی دغرمو څخه دمحفوظ کیدو دپاره څه اسباب کور خیمه جامی وغیره نه ذریعه کولی لیکن د دوی دمذهب او عملونو هیڅ ذکر یی ونه کی او نه دا چی ذوالقرنین ددی خلقو سره څه عمل وکی او ظاهره دا ده چی دا خلق هم کافران وه او ذوالقرنین د دوی سره هم هغه معامله وکړه کومه چی دمغربی قوم سره لوړه ذکر سوي ده. مگر ددی د بیان کولو یی دلته ځکه ضرورت ونه گنی چی پرتیره واقعہ یی قیاس وکی نو په دی پوهیدی سی (لکه چی داسی په بحر محیط کی د ابن عطیہ څخه دی)

ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۝۸۶ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ

بیا وړپسی سو په یو سامان پسی تردی چی کله ورسیدی د دوو غرونو مینځ ته بیایی ولیدل دهغه څخه دیکخوا ته

يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۝۸۷ قَالُوا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يٰجُوجَ وَمَاجُوجَ

داسی خلق چی نه وو چی پوه سی په یوه خبره، وې ویل ای ذوالقرنینه! دا یا جوج او ما جوج

مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ

فساد کوی په ملک کی پس که ته وایی نومونږ به مقرر کړو تالره خراج په دی شرط چی ته جوړ

تَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۙ قَالَ مَا مَكِّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي

کی زموڼو او د دوی په مینځ کی یو دیوال ، وې ویل کوم چی قدرت را کړی دی ما ته زما رب هغه غوره دی پس

بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۙ أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ

مددو کی زما په محنت کی جوړ به کړم ستاسی او د دوی په مینځ کی یو دیوال غټ راوړی ماته تختی دا وسپنی

إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۙ

تردی چی کله پوره سو د دواړو غرونو دسرونو پوری وې ویل پوه کړی ، تردی چی هرکله یی کی دغه اور ،

قَالَ أَتُونِي أَفْرَغْ عَلَيْهِ قَطْرًا ۙ فَبَا سَطَاعُوا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا

وی ویل راوړی ما ته چی واروم په دی ویلی سوی اوسپنه بیا به ونه ختل سی په دی باندي او نه به

اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۙ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنِّي فَإِذَا جَاءَ

و کړل سی په دی کی سوری ، وې ویل چی دا مهربای ده زما درب بیا چی کله راسی

وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۙ

وعدده زما درب و به غورځوی دا پر نړولو ، او ده وعده زما درب رښتینی

لنہ تفسیر: بیا (مشرق او مغرب یی فتح کړل) په یوه بله لار روان سول (په قرآن کریم ددی طرف نوم نه دی اخستل سوی مگر زیاته آبادی دشمال طرف ته ده په دی وجه تفسیر لیکونکو دا سفر دشمالی ملکونو سفر وگنی تاریخی شهادتونه هم ددی تائید کوی، تر دی چی کله داسی قوم ته کوم چی د دوو غرونو په مینځ کی وو ورسیدی نو ددی غرونو څخه یی دی طرف ته یو قوم ولیدی کوم چی (د ژبی او لغت څخه ناخبره دوحشیانه ژوند په وجه سره) په څه خبره باندي پوهیدو ته نژدی هم نه رسیدل (ددی الفاظو څخه دا معلومیږی چی یوازی دژبی څخه ناخبره نه وو ځکه چی څه پوهه او عقل په کی وی نو دغیر اهل ژبو په خبرو هم څه په اشارو او کنایو سره پوهیدی سی بلکه وحشیانه ژوند دپوهی او عقل څخه هم لیری ساتلی وه مگر بیا هم شاید چی دیو ترجمان په واسطه سره) دوی عرض وکی ای ذوالقرنینه: دیا جوج ماجوج قوم (کوم چی ددی کنډوالو څخه اخواته اوسی زموڼو) په دی مخکه (کله کله راسی) لوی فساد کوی (یعنی قتلونه اولوت مار کوی او په موڼو کی د دوی دمقابلې طاقت نسته) پس آیاموڼو خلق

تاته چنده وکړو اوڅه رقم جمع کړو په دی شرط چی ته زمونږ او د دوی په مینځ کی څه بند واچوی (چی دوی بڼادی طرف ته نه سی راتلی) ذوالقرنین جواب ورکی چی په کوم مال کی زما رب ماته «دتصرف کولو» اختیار راکړي دی هغه ډیر څه دی (په دی وجه دچندی جمع کولو او مال راکولو ضرورت نسته البته) دلاسو او پښو په طاقت (یعنی محنت او مزدوری) سره زما مدد وکی نو زه به ستاسی او د دوی په مینځ کی ښه مضبوط دیوال جوړ کړم (ښه نو) تاسی خلگ ماته داوسپنی ځادرونه را وړی (قیمت به یی مونږ ورکو ظاهره دا ده چی ددی اوسپنی د دیوال جوړولو دپاره به یی نور هم دضرورت شیان راغوښتی وی، مگر دلته په دی وحشی ملک کی دټولو څخه زیات کمیاب شی داوسپنی ځادرونه وه په دی وجه ددی پر ذکر کولو یی بس والی وکی چی ټول سامان جمع سو نو د دواړو غرونو په مینځ کی داوسپنی ددیوال جوړولو کار شروع سو) تردی چی هر کله «ددیوال ردی یی پریویل سربیره کښینودی» ددی (دواړو غرونو) دسرونو مینځ (خلا) ته «دغرونوپه» برابر سو نو حکم یی وکی چی پوکی ورکی (پوکی ورکول شروع سول) تردی چی کله یی (په پوکی ورکولو سره) دغه دیوال «داوسپنی» له سرو سکروټو کی نو حکم یی وکی چی اوس ماته ویلی کړی اوسپنه راوړی (چی دمخکی څخه به یی تیاره کړی وه) چی په دی یی واچوم (نو دغه ویلی سوی اوسپنه راوړل سوه او سربیره یی پر ورواړوله چی د دیوال په ټولو در زونو کی دننه ولاړه سی او ټول دیوال یوه تخته سی ددی اوږدوالی او پلنوالی خدای ته معلوم دی) نو «ددی دلپروالی او پندوالی په وجه» نه یاجوج اوماجوج په دی راختلی سواي او نه یی په دی کی «د ډیر سختوالی په سبب څه» سوری کولی سواي ذوالقرنین «هرکله چی دا دیوال جوړ ولیدی چی ددی تیارول څه آسان کار نه وو نو په طور دشکری یی» وویل چی دا زما د رب یو رحمت دی (پرما هم چی زما په لاسو دا کار وسو او ددی قوم دپاره هم کوم چی یاجوج اوماجوج آزارول) بیا څه وخت چی درب وعده راسی (یعنی ددی دفنا کیدو وخت راسی) نو دا به وغورځوی «دمخکی سره به» برابر یی کړی او زما د رب وعده حقه ده (او خپل پروخت به خامخا واقع کیري)

(معلومات اومسئلي : دلفاتو حل)

بَيْنَ السَّدِّينِ لَفْظ دَسَد، په عربی ژبه کی هر هغه شی ته ویل کیري کوم چی دڅه شی دپاره بندیز جوړ سی که دیوال وی او که غر، قدرتی وی او که مصنوعی. دلته دسدین څخه دوه غرونه مراد دی کوم چی دیاجوج او ماجوج په لاره کی بندیز وو لیکن ددی دواړو غرونو په مینځ کی کنډو وو پر هغه به دوی را وختل او حمله به یی کوله کوم چی ذوالقرنین بند کی.

زَبْرُ الْحَدِيدِ، زبر د زبره جمعه ده چی معنی یی تختی یا ځادر دی مراد ورڅخه د اوسپنی ټوټی دی کوم چی ددی کنډو د بندولو په دیوال کی دڅښتو او ډبرو پرځای استعمالول وو.

الصَّدَقَيْنِ، د دوو غرونو دوه طرفونه کوم چی یو بل ته مخامخ وی.

قطراً، د قطر معنی داکثرو تفسیر لیکونکو په نزد ویلی سوی سړپ دی ځینو ویلی سوی اوسپنه یا ژړو ته هم قطر ویلی دی. (قرطبی)
دگآ، یعنی ذری سوی دمخکی سره هوار سوی.

(یا جوج او ماجوج څوک دی په کوم ځای کې دی؟ سد ذوالقرنین په کوم ځای دی؟)

ددی متعلق په اسرائیلی روایتونو او تاریخی قصو کې ډیری بی سر او پښو عجیبه اونا آشنا خبرې مشهورې دي کوم چې ځینو تفسیر لیکونکو حضراتو هم په تاریخی حیثیت سره نقل کړي دي مگر دغه په خپله د دوی په نزد هم د اعتماد قابلې نه دي. قرآن کریم د دوی حال په لنډه توګه اجمالاً بیان کړی او نبی کریم ﷺ هم په قدر د ضرورت د تفصیلاتو څخه امت خبردار کړی، دایمان راوړلو او عقیدې لرلو شی یوازې دومره دی کوم چې په قرآن کریم او صحیح احادیثو کې راغلی دی. ددی څخه ماسو تاریخی او جغرافیایي حالات کوم چې تفسیر لیکونکو محدثینو او مؤرخینو ذکر کړي دي هغه صحیح هم کېدی سی او غلط هم. په دی کې چې کوم اقوال د تاریخ والاو مختلف دي دغه پر قرینو قیاسونو او اندازو مبنی دي د دوی د غلط یا صحیح هیڅ اثر په قرآني ارشاداتو نه لویږي. زه دلته اول هغه احادیث نقل کوم کوم چې په دی معامله کې د محدثینو په نزد صحیح یا قابل اعتماد دي ددی څخه وروسته په قدر د ضرورت تاریخی روایتونه هم لیکل کېږي.

(دیا جوج او ماجوج متعلق د حدیثو روایتونه)

د قرآن او حدیث د وضاحتونو څخه دومره خبره خویشکه ثابته ده چې یا جوج او ماجوج د انسانانو قومونه دي د عامو انسانانو په شان د حضرت نوح ﷺ د اولاد څخه دي ځکه چې په قرآن کریم صریح نص دی، وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ، یعنی د حضرت نوح ﷺ د طوفان څخه وروسته چې څومره انسانان په مخکې پاته دي او اوسېږي دغه ټول د حضرت نوح ﷺ د اولاد څخه دي. تاریخی روایتونه په دی متفق دي چې دغه دیا فث د اولاد څخه دي دیو ضعیف حدیث څخه هم ددی تائید کېږي. د دوی د باقی حالاتو متعلق د ټولو څخه زیات تفصیلی او صحیح حدیث د حضرت نواس بن سمان ﷺ دی کوم چې صحیح مسلم او ټولو مستندو کتابونو د حدیثونو نقل کړی دی او محدثینو دا صحیح گڼلی دی. په دی کې د خروج د جال نزول عیسیٰ ﷺ بیا خروج دیا جوج او ماجوج وغیره په پوره تفصیل سره ذکر دی ددی پوره حدیث ترجمه دا ده حضرت نواس ابن سمان ﷺ فرمایي چې نبی کریم ﷺ یوه ورځ د سهار په وخت کې د جال ذکر و فرمایي او په دی ذکر کې یې ځینی خبرې دده متعلق داسی و فرمایلي چې د کومو څخه دده سپکوالی او ذلیل والی معلومیدی (مثلاً دا چې دی په یوه سترګه روند دی) او ځینی خبرې یې دده متعلق داسی و فرمایلي چې دهغه څخه معلومیده چې دده فتنه سخته او عظیمه ده (مثلاً جنث او دوېځ به ورسره وی او نور خوارق عادت) د دوی ﷺ د بیان څخه په مونږ داسی بیره راغله چې گوا کې د جال د خرماؤ په دی باغ کې

دی (یعنی نژدی موجود دی)، کله چی مونږ ماښام دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سو نو دوی ﷺ زمونږ دزره په اثراتو باندی پوه سو او پوښتنه یی وکړه چی تاسی څنگه گنله؟ مونږ عرض وکی چی تاسی ددجال ذکر کوی او ځینی خبری مو دده متعلق داسی وفرمایلی په کومو سره چی دده معامله سپکه او آسانه معلومیده او ځینی خبری مو داسی وفرمایلی دکومو څخه چی معلومیده چی دده به لوی قوت وی دده فتنه ډیره عظیمه ده مونږ ته خو داسی محسوسه سوه چی زمونږ په خوا کی دخرماوو په دی بنی کی موجود دی. نبی کریم ﷺ وفرمایلی ستاسی په باره کی چی دکومو فتنو څخه زما بیرته ده په دوی کی ددجال په نسبت نوری فتنی زیاتی دبیری قابلی دی (یعنی ددجال فتنه دومره عظیمه نه ده څومره چی تاسی گنلی ده) که زما په موجودگی کی هغه را ووتی نو زه به یی مقابله په خپله وکړم (تاسی ته دده د فکر کولو ضرورت نسته) او که دی زما څخه وروسته راغی نو هر سړی به دخپل وس مطابق دده دمغلوب کولو کوشش کوی الله ﷻ زما په غیر موجودگی کی دهر مسلمان ناصر او مددگار دی (دده نښانه دا ده) چی دغه یو نوجوان سختو پیچلو ورښتو والادی دده یوه سترگه بوته راوتلی ده او په بله سترگه پوند دی (لکه چی په نورو روایتونو کی دی) او که زه (دده دقبیح صورت) دچاسره تشبیه ورکولی سم نو هغه عبدالعزی بن قطن دی (دا دجاهلیت د زمانی دبنو خزاعه قبیلې یو بد شکله سړی وو) که په تاسی کی یو مسلمان ددجال سره مخامخ سی نو ده ته په کار دی چی دسورة کھف اولنی آیتونه وواپی (په دی سره به ددجال دفتنی څخه محفوظ سی) دجال به دشام او عراق په مینځ کی راوړی او هر طرف ته به فساد خپور کی. ای دالله ﷻ بندگانو! دده په مقابله کی ثابت قدم اوسیرئ.

مونږ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ هغه به پرمخکه څومره موده وی؟ دوی وفرمایلی چی څلوېښت ورځی به وی لیکن اوله ورځ به یی دیو کال برابر وی دوهمه ورځ به یی دیوی میاشتی برابر وی او دریمه ورځ به یی دهفتی برابر وی او یاقی ورځی به یی دعامو ورځو برابر وی، مونږ عرض وکی یارسول الله ﷺ کومه ورځ چی دکال برابر وی آیا مونږ به یوازې په دی کی دورځی پنځه لمونځونه کوو؟ دوی ﷺ وفرمایلی نه! بلکی دوخت اندازه به کوی دپوره کال لمونځونه به ادا کول وی بیامونږ عرض وکی یارسول الله ﷺ دی به په مخکه څومره په تیزی سره سفر کوی؟ ویی فرمایلی دهغه ورځی په شان به تیز روان وی په کومی پسې چی موافقه هوا لگیدلی وی نو دجال به پرقوم باندی راسی دوی ته به دخپلی باطلی عقیدې دعوت ورکی هغوی به په ده ایمان راوړی نو دی به ورځو ته حکم ورکی نو هغه به وورېږی او مخکی ته به حکم ورکی نو هغه به سرسبزه اوشادابه سی (او د دوی حیوانان به په کښی وڅرېږی او ماښام چی کله بیرته راسی نو د دوی کوهانونه (شاگانی) به دمخکی څخه زیات لوړ وی او غولانځی به یی دشیدو څخه ډکی وی او تشی به یی پرسیدلی وی (یعنی ښه به ماره وی) بیابانه دجال پر یو بل قوم باندی راسی او دوی ته به هم دخپل کفر او گمراهی دعوت ورکی لیکن هغه به دده خبر رد کی نو دی به ورڅخه مایوسه سی او ولاړ

به سی ورځه نو دغه مسلمانان به په قحط سالی کی اخته سی او د دوی سره به هیڅ مال او دولت پاته نه سی او پر غیر آباده مځکه به دی راسی نو دی به ورته خطاب وکی چی خپلی خزانی دباندی را وباسه نو دمځکی خزانی به په ده پسی داسی ورپسی سی لکه دشاتو مچی چی په خپل سردارپسی وی بیابه دجال یو سړی را وبللی چی ښه دځوانی په جوش کی به وی او دی به یی په توره ووهی دوی توتی به یی کی او دواړی توتی به یی په دومره فاصله باندی وغورځوی څومره چی دغشی ویشتونکی اونښانی به مینځ کی فاصله وی اویابه دی هغه را وبللی نو هغه به ژوندی سی د دجال طرف ته به دده پردی کار خنډ کوونکی روښانه مخ راسی په دی مینځ کی به الله ﷻ حضرت عیسیٰ ﷺ نازل کی نو هغه به دوه رنګداره خادرونه اغوستی وی . دجامع دمشق دمشرق جانب پر سپینه مناره به داسی راکښته سی چی خپل دواړه لاسونه به یی د دوو ملائکو پر وزرو باندی ایښی وی کله چی خپل سرمبارک کښته کی نو د اوبو قطری به ورڅخه داسی وڅاڅی لکه چاچه اوس غسل کړی وی او کله چی سر پورته کی نو هم به ورڅخه دغه وخت د اوبو څاڅکی دملغلو په شان صفارا وڅاڅی . کوم کافر ته چی دده دساه اخستو هوارسپړی هغه به پر هغه ځای مری او د دوی دساه هوا به دومره لیری رسیږی ترڅومره پوری چی د دوی نظر رسیږی حضرت عیسیٰ ﷺ به د دجال تلاش کوی تردی چی پریاب الله باندی به یی لاندی کی (دا کلی اوس هم دبیت المقدس په ځواکی په دی نوم باندی موجود دی) هلته به دی قتل کی بیابه حضرت عیسیٰ ﷺ خلق ته تشریف را وړی او (په طور دشفقت به) د دوی په مخونو لاس راکش کی او په جنت کی به ورته داعلی درجو خوشخبری ورکی .

حضرت عیسیٰ ﷺ به لا په دی حالت کی وی چی دالله ﷻ دطرف څخه به ورته حکم وسی چی زه پر خپلو بندگانو کی داسی خلق راباسم چی دمقابلی یی په هیچاکی طاقت نسته ته مسلمانان جمع کړه او کوه طورته یی بوزه (هم دارنگه حضرت عیسیٰ ﷺ به داسی وکی) او الله ﷻ به یاجوج اوماجوج را وباسی نو دوی به د ډیر تیز تلو په سبب دهر لور ځای څخه راښویدونکی ښکاره کیږی . د دوی اولنی خلق چی پر بحیره طبری باندی راسی نو ددی ټولی اوبه به وچنی او داسی به یی کړی چی کله په دوی پسی نور خلق پردی دریاب باندی راسی نو دریاب به وچ ووینی او وبه وایی چی دلته به هم کله اوبه وی ؟

حضرت عیسیٰ ﷺ او دده ملگری به په کوه طور کی پناه واخلي او نور مسلمانان به په خپلو قلعه گانو او محفوظو ځایونو کی پناه واخلي او دخوراک او چینساک سامان به ورسره وی مگر هغه به کم سی نو ډیر غوایی سر به د دوو سوه دیناره څخه غوره وگڼل سی . حضرت عیسیٰ ﷺ او نور مسلمانان به دخپل تکلیف دفع کیدو دپاره دالله ﷻ څخه دعا وغواړی (الله ﷻ به د دوی دعاقبوله کړی) او پرهغوی به په وبایی صورت کی یوه بیماری را ولیږی اویاجوج اوماجوج به په لږ وخت کی ټول مړه سی . بیا حضرت عیسیٰ ﷺ او دده ملگری به دکوه طور څخه راکښته سی نووبه وینی چی په مځکه کی یوه لویشت ځای

هم د دوی دلاشونو څخه خالی نسته (اودلاشونو د ورستیدو په وجه به) سخت بدبوی خپوروی (داحالت چی وویښی نو) دوباره به حضرت عیسیٰ عليه السلام او دده ملگری الله ﷻ ته سوال وکی (چی دا مصیبت لیری سی الله ﷻ به یی قبول کی) او ډیر غټ غټ مارغان به راولیږی چی څټونه به یی د اوبښانو دڅټونو په شان وی (دوی به دغه لاشونه پورته کی او کوم ځای ته چی دالله ﷻ رضاوی وبه یی غورځوی . په ځینو روایتونو کی دی چی دریاب ته به یی واچوی بیابه الله ﷻ باران وکی یو ښار او ځنگل به داسی نه وی چی باران به پر ونه سی ټوله مخکه به ومینځل سی او دچنسی په شان به صفا سی . بیابه الله ﷻ مخکی ته حکم وکی چی دخپلی څټی څخه میوی او گلونه راوباسه او (دنوی سره) خپل برکتونه ظاهرکړه (نو داسی به وسی او دومره برکت به ظاهرسی چی یوانار به دیو جماعت دخوراک دپاره کفایت وکی او خلق به دانار دپوست څخه سایوان (چتری) جوړ وی پرځان به یی سایه کوی او په شیدوکی به دومره برکت وی چی دیوی اوبښی شیدی به دیو لوی جماعت دپاره کافی وی او دیوی غوایی به دیوی قبیللی دټولو خلقو دپاره کافی سی او دیوی بزی شیدی به دټولی برادری دپاره کافی سی (دا غیر معمولی برکتونه او دامن اوامان زمانه به ترڅلوپښتو کالو پوری دپاته کیدو څخه وروسته کله چی دقیامت وخت راسی نو) دغه وخت به الله ﷻ یوه خوشگواره هوا را والوزوی چی ددی په وجه به الله ﷻ دټولو مسلمانانو په تخرگونو کی یوه خاصه ناروغی ښکاره کی او ټول به وفات سی او یوازی شیران او کافران به باقی پاته سی کوم چی به په مخکه ډاگ په ډاگه حرام کاری دحیوانانو په شان کوی قیامت به پرداسی خلقو قائم سی .

او دحضرت عبد الرحمن بن یزید په روایت کی دیاجوج ماجوج قصه زیاته په تفصیل راغلی ده هغه دا چی پر بحیره طبریه دتیریدو څخه وروسته به یاجوج ماجوج دبیت المقدس په غرونو کی یوغر جبل الخمر ته وخیژی اووبه وایی چی مونږ دمخکی ټول خلق قتل کړل اوس مونږ آسمان والاهم ختموو نو دوی به خپل غشی دآسمان طرف ته غوڅاروی او هغه غشی به دالله ﷻ په حکم سره په وینو ککړ دوی ته بیرته راځی (چی دوی بی عقله داسی وگنی خوشحاله سی چی مونږ دآسمان خلق هم ختم کړل)

او ددجال په قصه کی دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه په روایت کی دااضافه هم ده چی دجال به دمدینی منوری څخه لیری اوسیږی او دمدینی پرلارو به هم دده راتلل ممکن نه وی نودی به دمدینی منوری په خواکی یوی ښیره ناکی مخکی ته راسی دغه وخت به یو سړی دجال ته راسی او دغه سړی به دغه وخت دښه خلگو څخه وی او ده ته به وایی چی زه په یقین سره وایم چی ته هغه دجال یی دکوم چی مونږ ته ښی کریم ﷺ خبر را کړی وو (چی دا واورى نو) دجال به وایی خلقوا ماته دا وویاست که زه داسړی قتل کړم اوبیایی ژوندی کړم نو زما په خدایی کی به شک کوی؟ دوی به خواب ورکی چی نه انو دغه سړی به قتل کی اوبیابه یی ژوندی کی نو دغه سړی به دجال ته وایی چی اوس می ستا په دجال والی باندی دمخکی څخه زیات یقین وسو دجال به دوباره دده دقتلولو اراده وکی لیکن پرده به قادرنه سی . (صحیح مسلم)

په صحيح بخاري او مسلم کي د حضرت ابو سعيد خدری ؓ څخه روايت دی چي نبي کریم ﷺ فرمايی چي د قیامت په ورځ به الله ﷻ حضرت آدم ؑ ته وفرمایي چي ته په خپل اولاد کي جهنميان پورته کړه دی به عرض وکي چي ای ربه! هغه کوم خلک دی! نو حکم به ورته وسی چي په هرو زړو کي یو کم زر د ورځیان دی یوازي یو جنتی دی. صحابه و بیریدل او پوښتنه یی وکړه چي یا رسول الله ﷺ په مونږ کي هغه یو جنتی به څوک وی؟ نو دوی ﷺ وفرمایل چي غم مه کړی چي دا یو کم زر د ورځیان به په تاسي کي یو او په یاجوج او ماجوج کي د زرو په نسبت سره وی او په مستدرک حاکم کي د حضرت عبد الله ابن عمر ؓ څخه روايت دی چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دی چي الله ﷻ ټول انسانان لس برخي کړي دی په دوی کي نه برخي یاجوج او ماجوج دی او یوه برخه د ټولي دنیا انسانان دی. (روح المعانی)

ابن کثیر رحمه الله به البدایه والنهایه کی ددی روایتونو د ذکر کولو څخه وروسته لیکلی دی چی ددی څخه معلومه سوه چی دیا جوج او ما جوج شمیر دتولی انسانی آبادی څخه بی حده زیات دی .

په مسند احمد او ابو داود کی په صحیح سند سره د ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي
چی حضرت عیسیٰ ؑ به دنازلیدو څخه وروسته څلویښت کاله پر مخکه وی دمسلم په یو روایت کی یی
اووه کاله ښوولی دی حافظ په فتح الباری کی دا ماول یامرجوح مقرر کړي دی څلویښت کاله موده یی
صحیح گرځولی ده او دا حدیثو دتصریح مطابق دا ټوله زمانه به دامن او امان او برکتونو دظهور وی
بغض عداوت به په درمیان کی بالکل پاته نه سی هیڅکله به هم د دوو تنو په مینځ کی جنگ یادښمنی نه
وی (مسلم او احمد)

بخاری دحضرت ابوسعید خدری ؓ څخه روایت کړې دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی . چې د بیت الله شریفی حج او عمره به د یاجوج او ماجوج د خروج څخه وروسته هم جاری وی . (مظهری)

بخاری او مسلم د حضرت زینب بنت جحش ام المومنین ؓ څخه روایت کړې دی چې نبی کریم ﷺ یوه ورځ د خوب څخه په داسې حالت کی بیداره سو چې مخ مبارک یی سور کیدی او پر ژبه مبارکه یی دا جملی وی .

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَبَلَّ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدْ اقْتَرَبَ فَحِ الْيَوْمَ مِنْ رَذَمٍ يَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ مِثْلَ هَذِهِ وَخَلَقَ بَعْضِينَ .

دالله څخه ماسوا بل معبود نسته خرابی ده عربو لره دهغه شر څخه کوم چی نژدی راغلی دی نن ورځ دیا جوج او ماجوج په دیوال کی دومره سوری راغلی دی او دوی دلس اتیا یعنی غټه گوته او د شهادت مگوته پوځای کړی او حلقه یی ورڅخه جوړه کړه .

اُمُ الْمُؤْمِنِينَ فرمائی چي په دي ارشاد مونږ عرض وکي چي يارسول الله! آيا مونږ په داسي حال کي هلاکيدی سو کله چي په مونږکي صالحان موجود وي؟ دوی وفرمايل چي هو! کيدی سي کله چي دشر زياتوالی پيدا سي (ددی په شان په صحيحينو کي د ابي هريره ؓ څخه دي او په البدايه والنهايه کي دابن

کثیر څخه داسی نقل دی،

او دیا جوج او ماجوج په دیوال کی په قدر دحلقی سوری کیدل په خپله حقیقی معنی کی هم کیدی سی او په مجازی طور سره ددیوال دکمزوری کیدو په معنی کی هم کیدی سی. (ابن کثیر ابو حیان)
مسند احمد ترمذی ابن ماجه دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی یا جوج او ماجوج هره ورځ سد ذوالقرنین را کینی تردی چی ددی اوسپنی ددیوال آخری برخه دومره نژدی سی چی دبل طرف څخه رڼا په نظر راسی مگر دا ووايي ولاړ سی چی نوره به صبا وکینو او پوری به وزو. مگر الله ﷻ یی بیا مضبوط کی او په بله ورځ بیا دنوی سره کیندل شروع کی. دا د کیندلو او محنت سلسله او بیا دالله ﷻ دطرف څخه دجوړولو به ترهغه وخته پوری چلیږي ترکومه وخته پوری چی دیا جوج او ماجوج دبند ساتلو اراده ده او کله چی الله ﷻ د دوی دخلاصولو اراده وفرمایي نو په دغه ورځ چی کله محنت وکی او آخر حد ته ورسپړي نو په دغه ورځ به ووايي چی که الله ﷻ وغوښتله نوموړی به صبا پردي ورواوړو (دالله ﷻ پرنوم اورضا باندی په سپارلو سره به یی په دغه ورځ توفیق وسي) نو پر بله ورځ به ددیوال باقی حصه پر خپل حالت پیدا کی اومات به یی کړی او پری راوايه وړی.

ترمذی دا روایت په سند دابی عوانه ؓ عن قتاده ؓ عن ابی رافع ؓ عن ابی هریره ؓ نقل کولو څخه وروسته فرمایي (غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ) ابن کثیر په خپل تفسیر کی دا روایت نقل کوی او فرمایي

اِسْتَادَهُ جَيْدٌ قَوِيٌّ وَلَكِنْ مَثْنُهُ فِي رَفْعِهِ نَكَارَةٌ ، اسناد ددی جید او قوی دی لیکن دحضرت ابوهریره ؓ څخه ددی دمرفوع کولو یا ددی نبی کریم ﷺ ته په نسبت کولو کی یو نکارت او اجنبیت معلومیږي.
او ابن کثیر په (البدایه والنهایه) کی ددی حدیث متعلق فرمایي چی که دا خبره صحیح ومنل سی چی دا حدیث مرفوع نه دی بلکی دکعب اخبار روایت دی نو بیا خو خبره صفا سوه چی دا څه قابل اعتماد شی نه دی او که دا روایت د راوی دوهم څخه محفوظ وگنل سی او دنبی کریم ﷺ ارشاد یی وگنی نو بیا به ددی مطلب دا وی چی دیا جوج او ماجوج دیوال کیندلو دا کار به هغه وخت شروع کیږي کله چی د دوی دخروج وخت نژدی سی او قرآنی ارشاد چی په دی دیوال کی سوری نه سی کیدی دا دهغه وخت حال دی کله چی ذوالقرنین دا جوړ کړی وو. په دی وجه څه تعارض پاته نه سو دا رنگه دا هم ویل کیږي چی دسوری څخه مراد په دیوال کی داسی چاودی کول دی چی پوری راپوری وی او په دی روایت کی ددی توضیح موجود دی چی دا سوری پوری راپوری نه کیږي. (البدایه ص ۱۱۲ ج ۲)

حافظ ابن حجر په فتح الباری کی دا حدیث دعبد بن حمید او ابن حبان په حواله سره هم نقل کړي دی او وایی چی ددی ټولو روایت دحضرت قتاده ؓ څخه دی او په دی کی دځینو دسند سړی دصحیح بخاری دسند سړی دی او دحدیث په مرفوع گڼلو باندی یی هم څه شبه نه ده کړی او په حواله دابن عربی یی بیان

کري دی چی په دی حدیث کی قدرت الهی دری نښانی دی یعنی معجزی دی. اول دا چی الله ﷻ د دوی ذهونه دی طرف ته متوجه نه کړل چی د دیوال د کیندلو کار شپه او ورځ مسلسل جاری وساتی. کله نو د دومره لوی قوم دپاره څه مشکله ده چی شپه او ورځ جدا جدا دیوتیانی مقرر کی. دوهم د دوی ذهونه یی دی طرف څخه وگرځول چی پردیوال سربیره دراختلو کوشش وکی او ددی دپاره دآلاتو څخه مدد واخلی حال دا دی چی دوهب بن منبه د روایت څخه دا هم معلومیږی چی دا خلگ دزراعت اوصناعت خاوندان دی هر قسم آلات ساتی د دوی په مخکه کی درختی هم هر قسم دی څه مشکل کارنه ووچی سربیره دراختلو ذریعی اووسیلی یی پیدا کړی وای دریم دا چی په ټوله موده کی د دوی په زړونو کی دا خبره را نه غله چی ان شاء الله وواپی یوازی هغه وخت به دا کلمه د دوی پر ژبه جاری سی کله چی د دوی دوتلو مقرر وخت راسی.

ابن عربی فرمایي چی ددی حدیث څخه دا هم معلومیږی چی په یاجوج اوماجوج کی څه داسی خلق هم سته کوم چی دالله ﷻ وجود مشیت اواراده منی او داهم ممکنه ده چی بغیر دڅه عقیدی د دوی پر ژبه الله ﷻ دا کلمه جاری کی او ددی په برکت سره د دوی کار وسی. (اشراط الساعة للسید محمد ص ۱۵۴) مگر ظاهره دا ده چی دوی ته هم دانبیاء علیهم السلام دعوت رسیدلی دی ورنه دقرآن د نص مطابق دوی ته دجهنم دعوت نه دی په کار. وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا، معلومه سوه چی د ایمان دعوت دوی ته هم رسیدلی دی مگر دا خلق په کفر باندی ټینگ پاته سول. په دوی کی به څه داسی خلق هم وی چی دخدای دوجود او دده د ارادی او مشیت قائل به وی که څه هم یوازی دومره عقیده دایمان دپاره کافی نه ده تر څو چی په رسالت او آخرت باندی ایمان نه وی په هر حال دانشاء الله کلمه ویل سره د کفر څخه هم بعیده نه ده.

(حدیث دروایتونو څخه حاصلی سوی نتیجی)

په دی ذکر سوو احادیثو کی چی دیاجوج او ماجوج متعلق کومی خبری دنبی کریم ﷺ دبیان څخه ثابتی سوی هغه دا دی.

۱. یاجوج اوماجوج دعامو انسانانو په شان دحضرت نوح ﷺ په اولاد کی دی جمهور محدثین او مؤرخین یی دیافث ابن نوح ﷺ اولاد گنی او دا هم ظاهره ده چی دیافث ابن نوح ﷺ اولاد دحضرت نوح ﷺ دزمانی څخه د ذوالقرنین تر زمانی پوری ترلیری لیری پوری په مختلفو قبیلو او قومونو او مختلفو آبادیو کی خپور سوی وو. یاجوج ماجوج چی دکومو قومونو نوم دی دا ضروری نه ده چی ټول دی دسد ذوالقرنین څخه اخواته بند سوی وی د دوی څه قبیلی او قومونه دی دیخوا ته هم وی البته په دوی کی چی کوم قتل اولوت مار کوونکی وحشیان خلق وه هغوی دی دسد ذوالقرنین په ذریعه بند کړل سوی وی. مؤرخین په عام طور سره دوی ترک مغول، یامنگولیایان لیکي. مگر په دوی کی دیاجوج او

ماجوج نوم یوازی دهغه وحشی غیر متمدن خونخوارو ظالمو خلقو دی کوم چی دتمدن څخه آشنانه سول . د دوی دیرادری مغول او ترک یا منگولیان کوم چی متمدن سول هغوی ددی نوم څخه خارج دی .

۲. دیا جوج ماجوج شمیر دتولی دنیا دانسانانو دشمیر څخه ډیر زیات ، کم از کم دیو اولس په نسبت سره دی . (حدیث ۲)

۳. دیا جوج ماجوج کوم قومونه اوقبیلی چی دسد ذوالقرنین په ذریعه دی طرف ته دراتلو څخه بندسوي دی دوی به قیامت ته بالکل ترنژدی پوری هم دغسی بندوی د دوی دراتلو مقدر وخت دمهدي عليه السلام ظهور بیادراوتلودجال څخه وروسته به هغه وی کله چی حضرت عیسی عليه السلام نازل سی اودجال قتل کی (حدیث ۱)

۴. دیا جوج ماجوج دراوتلو په وخت کی به سد ذوالقرنین ونړیږی او دمخکی سره به برابر سی (قرآن، دغه وخت به دیا جوج ماجوج بی پناه قومونه په یو وخت دغزونو دسرونو څخه راکښته کیدونکی دتیز رفتاری په سبب داسی معلومیږی چی گویا دوی بنوئیری راخی او دابی شمیره وحشی انسانان به په عامه انسانی آبادی اوتوله مخکه راخواره سی او د دوی دقتل اولوت مار مقابله به هیڅوک ونه کی . دالله ﷻ رسول حضرت عیسی عليه السلام به هم دخدای په حکم خپل ملگری مسلمانان دخان سره کی په کوه طورکی به پناه واخلی اودعامی دنیا په آبادیو کی کوم خای چی څه قلعه گانی یامحفوظ مقامات دی دوی به ځانونه په هغه کی بندکی چی محفوظ سی دخوراک اوجنباک دسامان ختمیدو څخه وروسته به دژوند ضرورتونه انتهایی گران سی پاته انسانی آبادی به دا وحشی قومونه ختم کی او دریابونه به وختی . (حدیث)

۵. دحضرت عیسی عليه السلام او د دوی دملگرو په دعا سره به دا دملخانو په شان بی شمیره قومونه په یو وخت هلاک سی د دوی په لاشونو به ټوله مخکه ډکه سی او ددی دبدبویی په وجه به په مخکه اوسیدل گران سی . (حدیث ۱)

۶. بیادحضرت عیسی عليه السلام او د دوی دملگرو په دعا سره به د دوی لاشونه په اوبو لاهو یاغائب کړل سی او دعالمگیر باران په ذریعه به مخکه ومینخی اوپاکه صفابه سی . (حدیث ۱)

۷. ددی څخه وروسته به تقریباً څلویښت کاله دامن او امان دور دوره وی مخکه به خپل برکتونه را وباسی څوک مفلس او محتاج به پاته نه سی یو څوک به بل څوک نه آزاروی سکون اطمینان آرام او راحت به عام وی (حدیث ۳)

۸. ددی امن او امان په زمانه کی به دبیت الله حج او عمره جاری وی (حدیث ۴)
دحضرت عیسی عليه السلام وفات او په روضه اقدس کی دفن کیدل دحدیثوپه روایتونو سره ثابت دی . ددی به هم دا صورت وی چی دی به دحج یاعمری دپاره دحجاز سفر وکی (لکه چی روایت یی کړي دی مسلم دابی هریره رحمه الله څخه التصریح بما تواتر فی نزول المسیح للکشمیری ددی څخه وروسته به په مدینه طیبه کی وفات سی او په روضه اقدس کی به دفن سی .

۹. نبی کریم ﷺ ته په آخره زمانه کی په ذریعه دوحی په خوب کی وښوول سوه چی په سد ذوالقرنین کی یو سوری سوي دی کومه چی دوی ﷺ د عربو دپاره دشر او فتنی نښانه وگرځوله. په دی دیوال کی سوری کیدل ځینی محدثینو په خپل حقیقت باندی محمول کړي دی او ځینو ددی مطلب په طور داستعاری او مجاز دا مقرر کړي دی چی اوس داسد ذوالقرنین کمزوری سوي دی دیاجوج اوماجوج دراوتلو وخت نژدی سوی او ددی نښانی به د عرب قوم دتنزل او انحطاط په رنگ کی ظاهری سی. والله اعلم.

۱۰. دحضرت عیسیٰ ﷺ دنزول څخه وروسته به د دوی قیام په مخکه څلویښت کاله وی (حدیث ۳) د دوی څخه مخکی دحضرت مهدی ﷺ زمانه به هم څلویښت کاله وی چی په دی کی به څه برخه ددواړو شریکه وی. سید شریف بر زنجی په خپل کتاب (اشارات الساعة) ص ۱۴۵ کی لیکلی دی چی دحضرت عیسیٰ ﷺ قیام به ددجال دقتل او امن او امان څخه وروسته څلویښت کاله وی او ټول قیام به یی پنځه څلویښت کاله او په صفحه ۱۱۲ کی دی چی حضرت مهدی ﷺ به دحضرت عیسیٰ ﷺ څخه څه دپاسه دیرش کاله مخکی ظاهریږی او دده ټوله زمانه به څلویښت کاله وی. دغه ډول پنځه یا اووه کاله به دواړه حضرات یوځای وی او ددی دواړو زمانو به دا خصوصیت وی چی پر پوره مخکه به دعدل او انصاف حکومت وی مخکه به خپل برکتونه او خزانی راوړیږوی څوک به فقیر او محتاج نه وی دخلقوپه مینځ کی به بغض او دښمنی قطعاً پاته نه سی البته دحضرت مهدی ﷺ په آخری زمانه کی به ددجال اکبر عظیمه فتنه ماسوا دمکی اومدیني او بیت المقدس اوکوه طور څخه پرنور ټول عالم خپره سی او دا فتنه به ددنیا دټولو فتنو څخه ډیره عظیمه وی. ددجال قیام اوفساد به یوازی څلویښت ورځی وی مگر په دی څلویښتو ورځوکی به اوله ورځ دیوکال دوهمه دیوی میاشت او دریمه دیوی هفتی هومره وی. باقی ورځی به دعامو ورځوپه شان وی چی صورت به یی دا وی چی په حقیقت کی به دغه ورځی دومره اوږدی سی ځکه چی په آخره زمانه کی به تقریباً ټول واقعات خرق عادات اومعجزی وی او داهم ممکنه ده چی شپه او ورځ به دخپل معمول مطابق وی مگر ددجال لوی ساحروالی په حدیث سره ثابت دی، کیدی سی چی دده دسحر په اثر سره دعام مخلوق په نظرونو کی ددی شپي ورځی تغیر او انقلاب ظاهره وی دوی یی یوه ورځ وینی اوگنی. په حدیث کی چی په دی ورځ کی دعامو ورځومطابق په اندازه سره دلگولو اولمونځ کولو حکم راغلی دی ددی څخه هم ددی خبری تائید کیږی چی دحقیقت په اعتبار سره خوبه شپه ورځ بدلیری مگر دخلقوپه احساس کی به دابدلیدل نه وی په دی وجه ددی یوکال په ورځ کی یی ددری سوه شپيته ۳۶۰ ورځو لمونځونو ادا کولو حکم وکی کنه نوکه په حقیقت کی ورځ یوه وی نو دشرعی قاعدوپه وجه سره په دی کی به یوازی دیوی ورځی پنځه لمونځونه فرض وای لنډه دا ده چی ددجال ټوله زمانه دغه ډول څلویښت ورځی به وی.

ددی څخه وروسته به حضرت عیسیٰ ﷺ نازل ځی دجال په قتل کی او دا فتنه به ختمه کی مگر په دی

پسی متصل به یاجوج ماجوج راوڑی چی په ټوله دنیا کی به فساد او قتلونه اولوت مار وکی مگر د دوی زمانه به هم یو څو ورځی وی بیابه د حضرت عیسیٰ ﷺ په دعاسره ټول په یو وخت هلاک سی مطلب دا چی د حضرت امام مهدی ﷺ د زمانی په آخر کی او د حضرت عیسیٰ ﷺ د زمانی په شروع کی به دوی فتنی د دجال او د یاجوج ماجوج وی چی د ټولی مخکی خلق به لاندی باندی کی ددی څو ورځو څخه مخکی او وروسته به په ټوله دنیا کی د عدل او انصاف او امن سکون برکتونو او میوو دور دوره وی . د حضرت عیسیٰ ﷺ په زمانه کی به د اسلام څخه ماسوا هیڅ کلمه او مذهب په مخکه پاته نه سی . مخکه به خپلی خزانی او د فینی راوغورځوی یو فقیر او محتاج به پاته نه سی درندگان اوزهری حیوانان به هم چاته څه تکلیف نه رسوی .

د یاجوج ماجوج اوسد ذوالقرنین متعلق دا معلومات خو هغه دی کوم چی قرآن کریم او احادیثو د نبی کریم ﷺ امت ته بنوولی دی . په دی عقیده لرل ضروری دی او مخالفت یی ناجائز دی . باقی پاته سو ددی جغرافیایی بحث چی سد ذوالقرنین کوم ځای واقع دی او قوم د یاجوج ماجوج کوم یو دی او دا وخت کوم کوم ځای اوسیری که څه هم پردی نه څه اسلامی عقیده موقوفه ده او نه د قرآن په څه آیت باندی پوهیدل پردی موقوف دی لیکن د مخالفینو د چتیاتو د جواب او د زیاتی پوهی دپاره د امت عالمانو پردی باندی بحث فرمایلی دی ددی څه برخه نقل کیري .

قرطبی په خپل تفسیر کی په حواله د سدی نقل کړي دی چی د یاجوج ماجوج په دوو ویشو قبیلو کی یو ویش قبیلې سد ذوالقرنین بند کړل د دوی یوه قبیله دسد ذوالقرنین څخه دی طرف ته پاته سوي ده دغه ترک دی ددی څخه وروسته قرطبی فرمایي چی نبی کریم ﷺ د ترکو متعلق چی کومی خبری فرمایلی دی هغه د یاجوج ماجوج سره سمون خوری او په آخره زمانه کی د مسلمانانو د دوی سره جنگ کیدل د صحیح مسلم په حدیث کی دی بیا فرمایي چی په دغه زمانه کی د ترک قوم یو لوی تعداد د مسلمانانو د مقابلې دپاره را وتلی دی چی صحیح شمیری الله ﷻ ته معلوم دی هغه مسلمانان د دوی د شر څخه بچ کولی سی داسی معلومیری چی دا یاجوج ماجوج دی یا کم از کم د دوی مقدمه ده . (قرطبی ص ۵۸ ج ۱) د قرطبی زمانه شپږمه صدی هجری ده چی د تاتار فتنه په کبسی ظاهره سوه او اسلامی خلافت یی تباہ او برباد کی د دوی عظیمه فتنه په تاریخ اسلام کی مشهوره او د تاتاریانو د مغول ترک څخه کیدل معلوم دی مگر قرطبی دا د یاجوج ماجوج مشابه او د دوی مقدمه مقررہ کړي ده د دوی فتنه ده د یاجوج ماجوج خروج نه دی بنوولی کوم چی د قیامت د علاماتو څخه دی ځکه چی د صحیح مسلم په ذکر سوی حدیث کی ددی توضیح دی چی دغه خروج به د حضرت عیسیٰ ﷺ د نزول څخه وروسته دده په زمانه کی وی .

په دی وجه علامه آلوسی رحمه الله په خپل تفسیر روح المعانی کی پرهغو خلقو سخت رد کړي دی کومو چی تاتاریان یاجوج ماجوج گڼلی دی او فرمایي چی داسی خیال کول ښکاره گمراهی ده او د حدیث د نصوصو

څخه مخالفت دی البته دوی دا هم فرمایي چي بيشكه دا فتنه دياجوج ماجوج دفتني سره مشابه ضرور ده (روح ص ۴۴ ج ۱۶) ددی څخه ثابته سوه چي په دی زمانه کی چي کومو ځينو مؤرخينو موجوده روس ياچين يا دواړه ياجوج گنلي دي که ددی څخه د دوی مراد هغه وی کوم چي قرطبي او آلوسی فرمایي چي د دوی فتنه دياجوج ماجوج دفتني سره مشابه ده نو دا ويل به یی به یی څه غلط نه وی مگر دا دياجوج ماجوج هغه خروج گنل دکوم خبرچي په قرآن کریم او حدیث کی دقیامت دعلاماتوپه طور ورکړل سوي دي او وخت یی دحضرت عیسیٰ (علیه السلام) دنزول څخه وروسته نبوولی دی دا قطعاً غلط او گمراهی او حدیث دنصوصو څخه انکار دی.

مشهور مؤرخ ابن خلدون دخپل تاریخ په مقدمه کی داقليم سادس (شپږم اقليم) په بحث کی دياجوج ماجوج اوسد ذوالقرنین او ددی دمحل او مقام متعلق جغرافیایی تحقیق داسی فرمایي .
د اووم اقليم په نهمه برخه کی مغرب طرف ته دترکو هغه قبائل آباد دي کومو ته چي قنجاک اوچرکس وایي او مشرق طرف ته دياجوج ماجوج آبادی دي او ددی دواړو په مینځ کی کوه قاف حد فاصل دی چي ذکر یی په تیرو کړنوکي سوي دي چي دغه دبحر محیط څخه شروع کیږي کوم چي دخلورم اقليم په مشرق کی واقع دی او ددی سره شمال طرف ته داقليم تر اخره پوري تللی دی او بیا دبحر محیط څخه جدا سوي دي او دشمال مغرب څخه تیريږي دپنځم اقليم نهمی برخی ته داخلېږي ددی ځای څخه دغه بیاخپل اولنی طرف ته اوړي تر دی چي د اووم اقليم نهمی برخی ته دا خلیږي او دلته چي ورسپړي دجنوب څخه شمال مغرب طرف ته ځي او ددی سلسلی دغرونو په مینځ کی سد سکندري واقع دی او د اووم اقليم دنهمی برخی په مینځ کی دغه سد سکندري دی دکوم چي مونږ اوس ذکر کړي دی او دکوم اطلاع چي قرآن کریم هم ورکړي ده .

او عبدالله بن خردازبه دخپل جغرافیي په کتاب کی دواثق بالله خلیفه عباسی هغه خوب نقل کړي دي په کوم کی چي ده دالیدلی وه چي سد خلاص سوي دي نودی په بیرته راپورته سواودحال معلومولو دپاره یی سلام ترجمان روان کی دی بیرته راغی ددغه سد حالات اوصفتونه یی بیان کړل (مقدمه ابن خلدون ص ۷۹)
دواثق بالله عباسی خلیفه دسد ذوالقرنین دتحقیق کولو دپاره دیو جماعت لیږل او د دوی تحقیق کول او راتلل ابن کثیر (رحمته الله علیه) هم په (البدایه والنهایه) کی ذکر کړي دي او دا چي دا دیوال د اوسپنی دی په دی کی لوی لوی دروازی هم دي چي قلفان ورته پراته دي او دا په شمال مشرق کی واقع دی او تفسیر کبیراوطبری ددی واقعی دلیکلو څخه وروسته دا هم لیکلی دی چي کوم سړی ددی دیوال معائنه وکی او واپس راتلل وغواړي نولار نبودونکی دی په داسی ډاگو خشکو میدانونو باندی را ولی کوم چي دسمرقند په خوا اوشا کی دی . (تفسیر کبیر ج ۵ ص ۵۱۳)

حضرت استاذ حجة الاسلام سیدی حضرت مولانا انور شاه کشمیری (رحمته الله علیه) په خپل کتاب عقیده الاسلام

فی حیاة عیسیٰ ﷺ کی دیاجوج ماجوج اوسد ذوالقرنین حال کہ خہ ہم پہ ضمنی طور سرہ بیان کړي دی مگر خہ چی یی بیان کړي دی هغه دتحقیق او روایت په اعلیٰ معیار باندی دی دوی فرمایی چی دفسادی او وحشی انسانانو دلوت مار خخه دحفاظت دپاره پرمخکه پر ډیرو ځایونو باندی دیوالونه جوړ سوی دی کوم چی مختلفو بادشاهانو په مختلفو زمانوکی جوړ کړي دی په دوی کی دتولو خخه زیات لوی او مشهور دیوال دچین دی چی اوږدوالی یی ابوحیان اندلسی (دایران ددربار شاهي مؤرخ) دولس سوه میله بنوولی دی او دا چی دده جوړونکی فغفور بادشاه دچین دی او دده دجوړیدو تاریخ دحضرت آدم ﷺ دراکښته کیدو خخه دری زره څلور سوه شپيته ۳۴۲۰ کاله وروسته بنیسی او دا چی دی دیوال ته دچین مغل خلق اَنکُرَوَه او دترك خلق بُوزقورقه وایی اوفرمایی چی دغه ډول نور هم ډیر دیوالونه سدونه پرمختلفو ځایونو باندی لیدل کیږي.

زمونږ خواجه تاس مولانا حفظ الرحمن سهواری رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب قصص القرآن کی دحضرت شیخ ددی بیان تاریخی توضیح په ډیر تفصیل اوتحقیق سره لیکلی دی خلاصه یی دا ده.

دیاجوج ماجوج دلوت مار اوشرفساد دائره دومره وسیع وه چی یو طرف ته دکاکیشا لاندی اوسیدونکی ددوی دظلم او زیاتی نښانه وه نوبل طرف ته دتبت اوچین اوسیدونکی هم هر وخت ددوی په زد کی وه. ددی یاجوج ماجوج دشر او فساد خخه دمحفوظ کیدو دپاره په مختلفو زمانوکی په مختلفو ځایونو کی ډیر دیوالونه جوړسول په دی کی دتولو خخه لوی اومشهور دیوال دچین دی چی ذکر یی لوړ راغلی دی.

دوهم سد (دیوال) په وسط ایشیاکی دبخارا او ترمذ په خواکی واقع دی. او ددی محل وقوع نوم دربنددی دی. داسد دمشهور بادشاه مغل تیمورلنگ په زمانه کی موجود وو. او دروم دبادشاه خاص همنشین سیلابرجر جرمنی هم ددی ذکر په خپل کتاب کی کړي دی او داندلس دبادشاه کستیل قاصد کلافچو هم په خپله سفرنامه کی ددی ذکر کړي دی دی په سنه ۱۴۰۳ عیسوی کی دخپل باچاسفیر جوړسوکله چی دتیمور په خدمت کی حاضر سو نو ددی ځای خخه تیر سوي دی. دی لیکلی چی دباب الحديد سد دموصل په هغه لاره دی کومه چی دسمرقند او هندوستان په مینځ کی ده. (تفسیر جواهر القرآن للطنطاوی ج ۹ ص ۱۹۸)

دریم سد په روسی علاقه داغستان کی دی دا هم ددربند او دباب الابواب په نوم سره مشهور دی یاقوت حموی په معجم البلدان کی ادریسی په جغرافیه کی اوبستانی په دائرة المعارف کی ددی حالات ډیر په تفصیل سره لیکلی دی چی خلاصه یی دا ده.

په داغستان کی دربند یو روسی ښار دی دا ښار دبجر خزر (کاسپین) په مغربی غاړه واقع دی ددی عرض البلد ۴۳.۳ شمالاً او طول البلد ۴۸.۱۵ شرقاً دی او دی ته دربندانو شیروان هم وایی او دباب الابواب په نوم سره ډیر مشهور دی.

خلورم سد ددی باب الابواب څخه مغرب طرف ته دکاکیشا په ډیرو لوړو حصوکی دی کوم ځای چی د دوو غرونو په مینځ کی یوه دره د دره داریال په نوم سره مشهوره ده . دلته دا خلورم سد کوم ته چی دقفقاز یاجبل قوقا یادکوه قاف سد وایی بستانی ددی متعلق لیکلی دی .

او ددی (یعنی دسد باب الابواب) په خوا کی یو بل سد دی کوم چی مغربی طرف ته اوږدسوی تللی دی غالباً دا د فارس خلکو دشمالی بربرو څخه دحفاظت په خاطر به جوړکړی وی ځکه چی ددی دجوړونکي صحیح حال معلوم نه سو ځینو ددی نسبت سکندر ته کړي دی او ځینو کسری نوشیروان ته اویاقوت وایی چی دایی سرپ ویلی کړي دی او دهغه څخه یی جوړ کړي دی (دائرة المعارف جلد ۷ ص ۶۵۱ معجم البلدان ج ۸ ص ۹)

چونکه دا ټول دیوالونه شمال ته دی او تقریباً ديو ضرورت دپاره جوړ سوي دي . په دی کی سد ذوالقرنین کوم یو دی ددی په متعین کولوکی اشکالات پېښ سوي دي او ددی آخری دوو سدونو په معامله کی لوی اختلاط پېښ سو ځکه چی د دواړو مقامونو نوم هم درېند دی او دواړه ځایه سده موجود دی په دی ذکر سوو څلورو سدونو کی دیوال دچین کوم چی دټولو څخه لوی او دټولو څخه زیات پخوانی دی . ددی متعلق خو دسد ذوالقرنین کیدو هیڅوک قائل نه دی او دی پرځای دشمال په مشرق اقصی کی دی او دقرآن کریم د اشاری څخه دده په شمال کی کیدل ظاهر دی .

اوس معامله دباقی دری دیوالونو پاته سوه کوم چی په شمال کی دی په دی کی په عام طور سره مؤرخین مسعودی اصطخری حموی وغیره هغه دیوال ته سد ذوالقرنین وایی کوم چی په داغستان یا کاکیشا علاقه باب الابواب درېند کی په بحرخر باندی واقع دی . دبخارا اوترمز درېند او ددی دیوال ته چی کوم مؤرخین سد ذوالقرنین وایی دغه غالباً دلفظ د درېند اشتراک په وجه دوی ته اختلاط راغلی دی اوس تقریباً ددی محل وقوع متعین سوچی دکاکیشا علاقه چی په داغستان کی ده ددی درېند په باب الابواب کی یادی څخه هم لوړ دجبل قفقاز یا کوه قاف په بلندی باند دی او په دی دواړو ځایونو دسد کیدل دمؤرخینو په نزد ثابت دی .

په دی دواړوکی حضرت استاذ مولانا سید محمد انور شاه په عقیده الاسلام کی دکوه قاف قفقاز سد لره ترجیح ورکړي ده چی داسد ذوالقرنین جوړ سوي دی . (عقیده الاسلام ص ۲۹۷)

(سد ذوالقرنین تردی وخته پوری موجوددی اوتر قیامته پوری به وی او که مات سوي دی ؟)

نن صبادتاریخ اوجغرافیای ماهران دیورپ خلق په دی وخت کی په دی شمالی دیوالونوکی دیوال موجودوالی هم نه منی اونه دا منی چی اوس هم دیاجوج ماجوج لاره بنده ده . پردی بنا ځینو مسلمانانو مؤرخینو هم دا ویل او لیکل شروع کړي دی چی یاجوج ماجوج دکومو را وتل چی په قرآن کریم اوحدیث کی ذکر دی هغه سوي دی . ځینو په شپږمه صدی هجری کی دطوفان په شان راپورته سوی قوم تاتار

ددی مصداق گنلی دی . ځینو په دی زمانه کی په دنیا غالبو راتلونکو قومونو روس چین او یورپ والو ته یاجوج ماجوج ویلی دی او دا معامله یی ختمه کړې ده . مگر لکه څنگه چی لوړ په حواله دروح المعانی نقل سوي دی چی دا سراسر غلطه ده . دصحيح احادیثو دانکار څخه بغیر څوک دا نه سی ویلی لکه څنگه چی خروج دیا جوج قرآن کریم په طور دعلامت دقیامت بیان کړي دی او دکومو متعلق چی په صحیح مسلم کی په حدیث دنواس بن سیمان ؓ وغیره کی ددی وضاحت دی چی دا واقعه به ددجال دراوتلو او دنزول دحضرت عیسیٰ ؑ او دقتل ددجال څخه وروسته پیښیږي دغه واقعه سوي ده ځکه چی لا تر اوسه پوری ددجال دراوتلو او دحضرت عیسیٰ ؑ دنزول واقعه نه ده پیښه سوي .

البته دا خبره هم دقرآن او سنت دڅه صریح نص څخه خلاف نه ده چی سد د ذوالقرنین دا وخت مات سوي وی او دیا جوج ماجوج ځینی قومونه دی طرف ته راغلی وی . په دی شرط چی دا خبره ومنل سی چی د دوی آخری اولویه حمله چی دپوره انسانی آبادی دپاره به تباه کوونکی ثابته سی هغه لا تراوسه نه ده سوي بلکی دقیامت ددغو لویو نښانو څخه وروسته به وی دکومو ذکر چی لوړ راغلی دی یعنی دجال را وتل او دحضرت عیسیٰ ؑ نازلیدل وغیره .

دحضرت استاذ حجة الاسلام علامه کشمیری رحمۃ اللہ علیہ تحقیق په دی باره کی دا دی ، چی دیورپ دخلقو دا وینا خو هیڅ وزن نه لری چی مونږ ټوله دنیا چاڼه کړه اومونږ ته ددی دیوال پته ونه لگیده ځکه چی اول خو ددی خلقو دا وضاحتونه موجود دی چی دسیاحت او تحقیق انتهایی معراج ته درسیدو باوجود نن هم ډیر ځنگلونه او دریابونه او جزیری داسی باقی پاته دی کومو ته چی لا زمونږ علم نه دی رسیدلی دوهم دا هم څه بعید احتمال نه دی چی اوس دغه دیوال دموجودوالی باوجود دغرونو درانیدو او دیو بل سره دیوځای کیدو په سبب دیوگره صورت اختیار کړی وی . لیکن هیڅ قطعی نص هم ددی منافی نسته چی دقیامت څخه مخکی داسدمات سی یادو دروازی پراوړده لاره باندی دیا جوج ماجوج څه قومونه دی طرف ته راسی .

په دی سد د ذوالقرنین ترقیامته پوری پریاقی پاته کیدو لوی دلیل خو دقرآن کریم دالفظ دی چی قَادًا جَاءَ وَعَدُ رَبِّيْ جَعَلَهُ دَكَاةً یعنی د ذوالقرنین دا قول چی کله زما درب وعده راسی یعنی دیا جوج ماجوج دخروج وخت راسی، نوالله ﷻ به دا داوسپنی دیوال ټوټه ټوټه کی او دمخکی سره به برابرسی په دی آیت کی د وَعَدُ رَبِّيْ مطلب دی حضراتو قیامت گنلی دی حال دا دی چی الفاظ دقرآن په دی باره کی قطعی نه دی . ځکه چی د وَعَدُ رَبِّيْ واضح مطلب خو دا دی چی دیا جوج ماجوج دلاری بندولوکوم انتظام چی ذوالقرنین کړي دی داڅه ضروری نه وو چی همیشه دی دغه ډول وی کله چی الله ﷻ وغواړی چی د دوی لاره خلاصه کړی نو دادیوال به ونړیږي اووبه لویږي . ددی پاره ضروری نه ده چی دغه دی بالکل قیامت ته متصل وی چنانچه ټولو تفسیر لیکونکو حضراتو د وَعَدُ رَبِّيْ په مطلب کی دواړه احتمالونه ذکر کړي دی

په تفسیر بحر محیط کی دی وَالْوَعْدُ یَحْتَمِلُ اَنْ یُرَادَ بِهٖ یَوْمُ الْقِیَمَةِ اَنْ یُرَادَ بِهٖ وَکْتُ خُرُوجِ یَا جُوجَ وَمَا جُوجُ ددی تحقیق دا هم کیدی سی چی دیوال نپیدلی وی اولاره اوس آزاده سوی وی او دیا جوج ماجوج دحمله ابتداء سوی وی برابره خبره ده که ددی ابتداء دشیپمی صدی هجری څخه دتاتار په فتنه سره مقررسی یا دیورپ روس اوچین په غلبی سره مگر دا ظاهره ده چی ددی متمدن قومونو خروج اوفساد کوم چی په آئینی اوقانونی رنگ کی کیږی دافساد نه سی گڼل کیدی دکوم پته چی قرآن کریم اوحدیث ورکوی چی خالص دقتل اولوت مار او داسی خونریزی سره به وی چی ټوله انسانی آبادی به تباہ اوبریادکی بلکی ددی مطلب به بیا دا وی چی ددغه مفسدو یا جوج ماجوج څه قومونه دی طرف ته راغلل اومتعدن جوړ سول داسلامی ملکونو دپاره بی شکه دغه عظیم فساد او عظیمه فتنه ثابته سوه . مگر لا تراوسه ددوی هغه وحشی قومونه کوم چی دقتل او خونریزی څخه ماسوا هیڅ نه پیژنی هغوی په تقدیری طور سره دی طرف ته نه دی راغلی اولوی مشیر ددوی داسی دی چی ددوی خروج به قیامت ته بالکل نژدی وی .

دوهم استدلال دترمذی اومسند احمد په دی حدیث سره کول کیږی په کوم کی چی ذکر دی چی یا جوج ماجوج دغه دیوال روزانه کینی . مگر اول خودا حدیث ابن کثیر معلول مقرر کړی دی دوهم په دی کی هم ددی څه توضیح نسته چی په کومه ورځ یا جوج ماجوج دانشاء الله ویلو په برکت سره پردی راپوری وزی دغه به قیامت ته متصل وی او ددی هم په دی حدیث کی څه دلیل نسته چی ټول یا جوج ماجوج ددی دیوال شاته بند سوي دی که ددوی څه جماعتونه یا قومونه یوځای پریوه لیری لاره باندی راسی لکه چی نن صبا دطاقطورو بحری جهازونو په ذریعه داسی کیدل څه لری خبره نه ده اوځینو مؤرخینو لیکلی هم دی چی یا جوج ماجوج ته په اوږد دریابی سفر کولو سره دی طرف ته دراتلو لار پیدا سوي ده نوپه دی حدیث سره ددی هم نفی نه کیږی .

لنډه دا چی په قرآن اوحدیث کی څه داسی واضح او قطعی دلیل نسته چی دهغه څخه دا ثابته سی چی سد ذوالقرنین به ترقیامته پوری باقی وی یا ددوی ابتدائی او معمولی حملی دقیامت څخه مخکی دی طرف ته پرانسانانو نسی کیدی البته هغه انتهایی خوفناکه او تباہ کوونکی حمله کومه چی به پوره انسانی دنیا بریاده کړی دهغی وخت به بالکل قیامت ته متصل وی چی ذکر یی بار بار راغلی دی لنډه دا چی دقرآن او حدیث دنصوصو پربناء باندی نه دا قطعی فیصله کول کیږی چی سدّ دیا جوج او ماجوج مات سوی دی اولار آزاده سوي ده او نه داسی ویل کیږی چی دقرآن اوحدیث پربناء باندی تر قیامته پوری ددی قائم پاته کیدل ضروری دی احتمال ددواړو سته . والله تعالی اعلم بتحقیقة الحال

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِيْ بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ

اوپاته به کړو مونږ خلق په دغه ورځ ورننوتونکی ځینی دځینو په مابین کی اوپوکی به اوسی په شپیلی کی بیا

نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي

آیا ونبییم تاسی ته چی کوم خلق دعملونو په اعتبار سره په تاوان کی دی ، هغه خلق چی ضائع سو کوشش

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝ أُولَٰئِكَ

د دوی په ژوند د دنیا کی او د دوی گنهی چی دوی ښه عمل کوی ، دغه دی

الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ

کوم چی منکر سول د نبیانو درب خپل څخه او دهغه د لیدلو څخه وروسته برباد سول د دوی عملو څخه وروسته

لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا ۝ ذَٰلِكَ جَزَاءُ وَهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا

و به نه دروو مونږ د دوی دپاره په ورځ د قیامت تول ، دا بدله ده د دوی دوږخ په سبب د دې چی منکر سول

وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

او وې نیوی زما خبری او زما رسولان په مسخرو سره ، کوم خلق چی ایمان راوړی او نیک کارونه یی وکړل

كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۝ خُلْدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ

د دوی دپاره دی د یخو سایو باغونه میلستیا ، اوسیدي به په دغو کی چی نه به غواړی

عَنْهَا حَوْلًا ۝

د دغو څخه ځای بدلول

لنډتفسیر: ایا بیا هم کافران خیال کوی چی (ما پرېږدی او) زما بندگانو (یعنی کوم چی زما مملوک او

محکوم دی په اختیار یا اضطرار سره دوی، خپل کار ساز یعنی معبودان او حاجت روا، مقرر کوی (کوم

چی ښکاره شرک او کفر دی، مونږ د کافرانو د میلستیا دپاره دوږخ تیار کړي دی (میلستیا یی ورته په

طور د سپکوالی او حقارت وویل، او که چیری (دوی په خپلو هغو عملونو نازیږی کوم چی دوی نیک اوبنه

گنهی او دهغوی په سبب سره دوی خپل ځانونه د عذاب څخه آزاد او محفوظ گنهی، ته (دوی ته، ووايه چی

آیا مونږ تاسی ته داسی خلک ونبیو کوم چی دعملونو په اعتبار سره بالکل په تاوان کی دی دا هغه خلق

دی د کومو چی په دنیا کی کړی محنت (کوم چی نیک کارونه یی کړی وه، تول عبث سول او دغه (په وجه

دناپوهی، په دی خیال کی دی چی دوی ښه کارونه کړي دی (مخکی ددغو خلقو مصداق په داسی عنوان سره ښی په کوم سره چی د دوی دمحننت ضائع کیدو وجه هم معلومیږی اویا ددی عملونو دحیطه کیدو توضیح هم په طور دتفریع فرمایي معنی، دا هغه خلگ دی کوموچی دخپل رب دآیتونو او ده سره دیوځای کیدو څخه (یعنی دقیامت څخه) انکار کړي دی وروسته (په دی وجه) د دوی ټول (نیک) عملونه عبث سول نو دقیامت په ورځ به مونږ د دوی (دنیکو عملونو) دپاره یوه ذره وزن هم قائم نه کؤ (بلکه) د دوی سزابه هغه وی (کومه چی لوړه ذکرسوه) یعنی دوبرخ ځکه چی دوی کفرکړی دی (مخکی د دوی په مقابله کی دمومنانو حال بیانوی چی) بیشکه کوم خلق چی ایمان راوړی اوهغوی نیک کار وکی د دوی دمیلمستیا دپاره به دفر دوس (یعنی جنت) باغونه وی چی دوی به په کښی همیشه اوسیري (نه به ورڅخه د دوی څوک ایستونکی وی) او نه به دوی ددغه ځای څخه یو بل ځای ته تلل وغواړی.

معلومات اومسئلي: أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ په تفسیر بحر محیط کی دی چی دلته په عبارت کی حذف دی یعنی فَيَجْذِبُهُمْ نَفْعًا وَيَتَفَعَّلُونَ بِذَلِكَ الْاِتِّخَاذِ اومطلب دا دی چی آیا دا کفر کوونکی کومو چی زما پرځای زما بندگان خپل معبودان اوکار سازان جوړ کړي دی دوی داسی گڼی چی د دوی معبودان اوکار سازان جوړول به دوی ته څه نفع ورکی او دوی به ورڅخه څه فائده واخلي او دا استفهام انکاری دی. مطلب یی دا دی چی داسی گڼل غلط اوجهالت دی.

د عِبَادِي څخه مراد دلته ملائکی اوهغه انبیاء دی دکوموچی په دنیاکی خلقو پرستش کړي دی او دالله ﷻ سره یی شریک مقرر کړي دی لکه حضرت عزیر ﷺ اوحضرت مسیح ﷺ دملائکو عبادت کوونکی ځینی عرب وه اوحضرت عزیر ﷺ یهودیانو اوحضرت مسیح ﷺ نصاراؤ دخدای سره شریک جوړ کړي دی په دی وجه د الَّذِينَ كَفَرُوا څخه په دی آیت کی دکفارو دا فرقی مراد دی اوکومو ځینو تفسیر لیکونکو چی د: عِبَادِي څخه مراد شیطانان اخستی دی نو د الَّذِينَ كَفَرُوا څخه به هغه کفار مراد وی کوم چی دپیریانو او شیطانانو پرستش کوی ځینو دلته لفظ د عِبَادِي دمخلوق اومملوک په معنی کی اخستی دی اوعام یی مقرر کړي دی چی په دی کی ټول باطل معبودان بت اور اوستوری هم دا خل سول په لنډ تفسیرکی دمحکوم اومملوک دالفاظو څخه دی طرف ته اشاره ده په بحر محیط وغیره کی یی اولنی تفسیر راجع مقرر کړي دی والله تعالی اعلم

أَوْلِيَاءَ دولی جمع ده دالفظ په عربی ژبه کی په ډیرو معانیو سره استعمالیږی دلته ددی څخه مرادکار سازه حاجت روا دی کوم چی دمعبود برحق خاص صفت دی. مقصود ددی څخه دوی معبود مقررول دی. الْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا دلته اولنی دوه آیتونه دخپل عام مفهوم په اعتبار سره هرهغه فرد یا جماعت لره شامل دی کوم چی څه عملونه نیک گڼی او په دی کی جد وجهد اومحننت کوی مگر د الله ﷻ په نزد د دوی محنت برباد اوعمل ضائع وی قرطبی فرمایي چی داصورت حال په دوو شیانو سره پیداکیږی یوپه فساد

د عقیدې اوبل په ریاکاری سره . یعنی دکوم سړي عقیده اوایمان چی صحیح نه وی که دی هرڅومره ښه عمل وکی اوهرڅومره محنت چی وکی دغه په آخرت کی بی کاره اوضائع دی .
دغه شان کوم عمل چی مخلوق دخان ښوولو دپاره په ریاکاری سره کوی دغه هم دعمل دثواب څخه محرومه وی ددی عام مفهوم په اعتبار سره ځینو اصحابو رضی الله عنہم ددی مصداق خوارج ځینو مفسرینو معتزله اوروافض وغیره گمراه فرقی مقررې کړي دی . مگر په راتلونکی آیت کی دامتعین سوي ده چی دلته مراد هغه کفار دی کوم چی دالله ﷻ دآیتونو او دقیامت اوآخرت څخه منکر دی .

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ . په دی وجه قرطبی ابوحيان مظہری وغیره ترجیح دی ته ورکړي ده چی اصل مراد دلته هغه کفاردی کوم چی دالله ﷻ قیامت اوحساب کتاب څخه منکروی . مگر صورتاً هغه خلک هم ددی عام مفهوم څخه بی تعقله کیدی نه سی دکومو عملونه چی ددوی فاسدو عقیدو برباد کړي وی او ددوی محنت عبث سوی وی . دځینو صحابه کرامو رضی الله عنہم حضرت علی رضی الله عنہ او حضرت سعد رضی الله عنہ څخه چی کوم داسی اقوال نقل دی دهغوی هم دا مطلب دی . (قرطبی)

فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا . یعنی ددوی عملونه کوم چی په ظاهره لوی په نظر سره راځی مگر په تله د حساب کی به ددوی هیڅ وزن نه وی ځکه چی دغه عملونه دکفراوشرک په وجه سره بی کاره اوبی وزنه به وی په صحیح بخاری اومسلم کی په روایت دابوهریره رضی الله عنہ نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی دقیامت په ورځ . یو غټ کټ اوچاغ سړی راسی کوم چی به دالله ﷻ په نزد دیوی غوماشی دوزر برابرهم وزندار نه وی اوبیا فرمایي چی که تاسی ددی تصدیق کول غواړی نو دقرآن دا آیت وواياست: فَلَا تُقِيمُ لَهُمُ الْخ . او حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنہ فرمایي چی (دقیامت په ورځ به) داسی داسی عملونه راوړل سی چی دجوئی (جسم اوبدن) په اعتبار سره به دتهامه دغرونو برابر وی . مگر په میزان دعدل کی به ددغو هیڅ وزن نه وی . (قرطبی)

جَنَّتِ الْفِرْدَوْسُ دفردوس معنی شنه باغونه دی په دی کی اختلاف دی چی دا عربی لفظ دی اوکه عجمی کومو خلکو چی ورته عجمی ویلی دی په دوی کی هم بیا (فارسی دی که رومی دی که سریانی) مختلف قولونه دی .

دصحیح بخاری اومسلم په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله تاسی دالله ﷻ څخه جنت غواړی نو جنت الفردوس غواړی ځکه چی دغه دجنت دټولو څخه اعلی اوافضله درجه ده . تردی لوړ عرش رحمن دی او ددی څخه دجنت ټول نهرونه راوړی . قرطبی

لَا يَبْعَثُونَ عَنْهَا حَوْلًا . مقصد دښوول دی چی دجنت دامقام ددوی دپاره لازوال دائمی نعمت دی ځکه چی حق ﷻ دا حکم جاری فرمایلی دی چی کوم سړی جنت ته داخل سی دی به دهغه څخه هیڅکله ونه ایستل سی مگردلته یوه خطر دچاچی په زړه کی داتیریدی سوه چی دانسان فطری عادت دا دی چی پریوځای

پاته کیدو سره سترې کيږي ددغه ځای څخه نورو ځایونو ته دتلویې خواش کيږي نوکه دجنت څخه دباندې دتلو اجازت ونه سی نو دا خوبه قید وی ددی ځواب یی په دی آیت کی ورکی چی جنت پرنورو ځایونو باندې قیاس کول جهالت دی کوم سړی چی جنت ته ولاړی بیاچی ده څه په دنیاکی لیدلی دی او استعمال کړي دی دجنت دنعمتونو او دلکشو فضاگانو په مخکی به ورته هغه ټول شیان لغوه معلوم سی او ددی ځای څخه به یی هیڅکله هم دوتلو خیال په زړه کی رانه سی.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ

ته ووايه که درياب ساهي (رنگ) سی دپاره دليکلو دکلمو زما درب بيشکه درياب به

قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جُنَا بِشُلْبِهِ مَدَدًا ۱۰۹ قُلْ إِنَّمَا أَنَا

خلاص سی مخکې دپوره کیدو دکلمو درب زما څخه که څه هم بل هم راوړو مونږ دغه شان دده مدد ته ، ته

بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحِي إِلَيَّ إِنَّمَا أَلْهَمُّهُ الْوَحْيَ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يُرْجُوا لِقَاءَ

ووايه زه هم یوسری یم لکه ستاسی حکم کيږي ماته چی معبود ستاسی معبود یو دی ، نو بیا چی دچا امید وی

رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۱۱۰

دليدلو درب خپل سره نو کوی دې څه کار نیک او شریک دی نه جوړوی دخپل رب په عبادت کی هیڅوک

لنہ تفسیرو: ته خلقوته ووايه چی که زما درب دخبرو (یعنی هغه کلمی او عبارتونه کوم چی دالله ﷻ په

صفتونو او کمالونو دلالت کوی او په دی سره دالله ﷻ دکمالونو اوصفتونو څوک بیانول غواړی نو

دداسی کلمو) دليکلو دپاره (د) سمندر (اوبه) سیاهی (رنگ) سی (اوبه دی سره لیکل شروع کی) نو زما

درب دخبرو ختمیدو څخه مخکی به سمندر ختم سی (او ټولی خبری به ونه لیکل سی) که څه هم ددی

سمندر په شان یو بل سمندر (ددی) دممد دپاره مونږ راوړو (نویاباه هم دغه خبری ختمی نه سی او دوهم

سمندربه هم ختم سی معلومه سوه چی دالله ﷻ کلمی غیرمتناهی دی دده څخه ماسوا چی کوم شیان

کافرانو دالله ﷻ شریک منلی دی په دغو کی یو هم داسی نسته ، په دی وجه خدای اورب والی دده ذوات

سره مخصوص دی په دی وجه دی خلقوته) ته (دا هم) ووايه چی زه خوستاسی ټولو په شان بشر یم (نه

خدایی دعویدار یم نه دملانکه والی البته) ماته (دالله ﷻ دطرف څخه) وحی راځی (او) ستاسی معبود

برحق یو معبود دی نو کوم سړی چی دخپل رب سره دیوځای کیدو آرزو لری (اودهغه محبوب جوړیدل

غواړی) نو (مادی رسول ومنی زما دشریعت موافق) نیک کار دی کوی او دخپل رب په عبادت کی دی

خوڪ نه شريڪوي .

معلومات اومسئلي: دسورت كهف په آخری آيت کی دولايشريك بعبادة رَبِّهِ اَحَدًا : دشان نزول چی کوم روايتونه په حديثو کی ذکر دی دهغه څخه معلومېږي چی په دی کی دشرک څخه مراد شرک خفی یعنی رياء ده امام حاکم په مستدرک کی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روايت نقل کړي دی او دی ته یی صحیح په شرط دشيخينو فرمایلی دی روايت دا دی چی په مسلمانانو کی یو سړی دالله ﷻ په لاره کی جهاد کوي ددی سره دده داخواش هم ووچی په خلقو کی دده بهادری اوغازيانه کار وپیژندلی سی دده په باره کی دآيت نازل سو ددی څخه معلومه سوه چی په جهاد کی په داسی نیت کولو سره دجهاد ثواب نه حاصلېږي او ابن ابی حاتم او ابن ابی الدنيا په کتاب الاخلاص کی دطاوس څخه نقل کړي دی چی یو سړی نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی زه کله دیونیک کار دپاره یاد عبادت دپاره ودرېږم اوزما مقصد په دی سره دالله ﷻ رضای مگر ددی سره په زړه کی دا خواش هم راخی چی خلق زما عمل ووینی دوی ﷺ چی دا واوریدل نو خاموش سو تر دی چی دا ذکر سوی آيت نازل سو .

او ابو نعیم او تاریخ دابن عساکر کی په روايت دابن عباس ؓ لیکلی دی چی جندب بن زهیر ؓ صحابی چی به کله لمونځ کوي یا روژه نیوله یا صدقه ورکوله نوبیا به یی دی ته کتل چی خلق پر دی عملونو باندی دده تعریف او صفت کوي نو په دی سره به دی خوشحالیدی او خپل عمل به یی نور زیاتوی پر دی باندی دا آيت نازل سو .

ددی ټول روايتونو خلاصه داده چی په دی آيت کی چی دکوم شرک څخه منعه سوي ده هغه دریاکاری شرک خفی دی او دا چی عمل که څه هم دالله ﷻ دپاره وی مگرددی سره څه نفسانی غرض شهرت او مرتبه پیدا کول هم شامل وی نو داهم یو قسم شرک خفی دی کوم چی دانسان عمل ضائع بلکه ضرر رسونکی جوړوی مگر ځینی صحیح احادیث په ظاهره ددی څخه خلاف معلومېږي ، مثلاً ترمذی دحضرت ابوهریره ؓ څخه روايت کړي دی چی دوی نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی ځینی وخت زه په خپل کور کی دننه پر خپل جای نماز باندی په لمانځه کی مشغول یم ناڅاپه یو سړی راسی نوماته دابنه معلومه سی چی ده زه په دی حال کی ولیدم (نوآیا دابه ریاکاری وی) نبی کریم ﷺ وفرمایل ابوهریره ؓ خدای دی پرتا رحمت وکی تاته دا وخت دوه اجره درکول کیږي یو دپت عمل چی تا دمخکی څخه شروع کړی وو دوهم دبنکاره عمل کوم چی ددی سړی تر راتلو وروسته وسو . (د رياء نه ده)

او په صحیح مسلم کی دحضرت ابوذر غفاری ؓ څخه روايت دی چی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چی دداسی سړی په باره کی وفرمایي چی خوڪ نيك عمل کوي بیایي خلق واورى اومدح اوتعريف یی کوي؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل تِلْكَ عَاجِلُ بَشَرِي الْمُؤْمِنِ یعنی دا خو دمومن دپاره نغده خوشخبری ده (چی دده عمل دالله ﷻ په نزد قبول سو هغه دخپلو بندگانو په ژبو سره دده تعریف وکی)

پہ تفسیرِ مظہری کی پہ دی دواہ قسمہ روایتوں کی چی پہ ظاہرہ اختلاف راخی نو ددی تطبیق داسی فرمائی چی اولنی روایتونہ دکوموپہ بارہ کی چی آیت نازل سوي دی . پہ دی صورت کی دی کلہ چی انسان پہ خپل عمل دالہ ﷺ درضا کولوسرہ دمخلوق رضا حاصلول یادخپل شہرت اومرتبی نیت ہم شریک کی تردی چی دخلقو پہ تعریف کولو خپل دغہ عمل نور ہم زیات کی دا بیشکہ ریاء او شرک خفی دی . او وروستہ روایتونہ دمسلم او ترمذی ددی صورت سرہ متعلق دی کلہ چی دہ عمل خالص دالہ ﷺ دپارہ کپی وی پہ خلقو کی ددی دشہرت یاددہ دمدح اوصفت طرف تہ خہ نظر نہ وی . بیا اللہ ﷻ پہ خپل فضل سرہ دی مشہورہ کی او دخلگو پہ ژبو ددہ تعریف جاری کی نو ددی دریاء سرہ ہیخ تعلق نستہ دا دمومن دپارہ نغہ خوشخبری (دعمل دقبلیدو) وہ .

(دریاء کاری بندی نیتچی اوپر دی حدیث د عذاب سختی وعدی)

حضرت محمود بن لبیدہؓ فرمائی چی نبی کریم ﷺ فرمائی دی چی زہ ستاسی پہ بارہ کی چی پرکوم شی دتولو خخہ زیات بیربریم ہغہ شرک اصغر دی اصحابو ﷺ عرض وکی یارسول اللہ ﷺ ا شرک اصغر خہ شی دی ؟ دوی ﷺ وفرمایل چی ریاء . (رواہ احمد فی مسندہ)

او بیہقی پہ شعب الایمان کی دا حدیث نقل کپی دی او دا زیاتوب یی ہم نقل کپی دی چی دقیامت پہ ورخ کلہ اللہ ﷻ بندگانو تہ دعملونو جزا ورکوی نو ریاکارو خلقو تہ بہ وفرمائی چی تاسی دخپل عمل دجزا اخستو دپارہ پہ ہغو خلقو پسی ولاری کومو تہ چی دبنوولو دپارہ تاسی دا عمل کپی وو بیا وگوری چی دہغوی سرہ ستاسی دپارہ خہ جزا ستہ او کہ نہ .

او دحضرت ابوہریرہؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمائی دی چی اللہ ﷻ فرمائی زہ دشریکانو دشرک کولو خخہ غنی اولوریم کوم سری چی یونیک عمل کوی بیپاہ دی کئی زماسرہ بل ثوک شریکوی نو زہ ددہ دغہ ٲول عمل ددہ دغہ شریک تہ پاتہ کوم او پہ یو روایت کی دی چی زہ ددغہ عمل خخہ بری یم دغہ خالص دہغہ سری دپارہ پاتہ کوم کوم چی یی پہ کبسی زماسرہ شریک کپی وو . (رواہ مسلم)

او دحضرت عبداللہ ابن عمرؓ خخہ روایت دی چی دہ دنبی کریم ﷺ خخہ واوریدل چی کوم سری خپل نیک عمل پہ خلقو کی دشہرت دپارہ کوی نواللہ ﷻ ہم ددہ سرہ داسی معاملہ کوی چی پہ خلقو کی دی سپک او ذلیل سی . (رواہ احمد والبیہقی فی شعب الایمان از مظہری)

پہ تفسیرِ قرطبی کی دی چی دحضرت حسن بصریؒ خخہ د اخلاص او ریاء پہ بارہ کی سوال وسو نو دوی وفرمایل چی داخلاص تقاضا دا دہ چی ستاسی خپل نیک عملونہ پت پاتہ کیدل خوین وی او دبدو عملونو پت پاتہ کیدل موخوین نہ وی بیا کہ اللہ ﷻ ستاسی عملونہ پر خلگو باندی ظاہر کپی نو تاسی دا وویاست چی یا اللہ! داٲول ستا فضل او احسان دی زما دعمل او کوشش اثر نہ دی او حکیم ترمذی دصدیق اکبرؓ خخہ روایت کپی دی چی نبی کریم ﷺ یو وار دشرک ذکر وفرمائی چی: هُوَ فَنِيْكُمْ

أَخَذْنِي مِنَ دُيُوبِ النَّمْلِ: یعنی شرک پہ تاسی کی پہ داسی پت انداز کی راخی لکه دمیری رفتار چی آواز
پہ کی نہ وی او فرمایی چی زہ تاسی تہ یو داسی کار بنیم چی کله تاسی هغه کار وکی نو دشرک اکبر
او شرک اصغر (یعنی رباء) تولو خخہ بہ محفوظ سی تاسی دری وارہ روزانہ دا دعا کوی .
اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اُشْرِكَ بِكَ وَاَنَا اَعْلَمُ وَاَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا اَعْلَمُ .

(دسورة کھف خینی فضیلتونہ او خواص)

دحضرت ابودرداء ؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ؐ فرمایلی دی چی کوم سری دسورة کھف اولنی لس
آیتونہ یاد کرل ، دی بہ دجال دفتنی خخہ محفوظ وی . (رواہ احمد و ابوداود و النسائی)
او امام احمد او مسلم اونسای دحضرت ابودرداء ؓ پہ دی روایت کی دا الفاظ نقل کړی دی چی کوم
سری دسورة کھف آخری لس آیتونہ یاد کړی وی هغه بہ دجال دفتنی خخہ محفوظ وی .
او دحضرت انس ؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ؐ فرمایلی دی چی کوم سری دسورة کھف اولنی
او آخری آیتونہ وویل نودده دپاره بہ یونور سی دده دقدمونو خخہ ترسره پوری اوچاچی داسورة تول
وواہ دده دپاره بہ دمخکی خخہ ترآسمانہ پوری نور وی . (اخرجه ابن السنی و احمد فی مسندہ)
او دحضرت ابوسعید ؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ؐ فرمایلی دی کوم سری چی دجمعی پہ ورخ تول
سورة کھف وواہی نو د دوهمی جمعی پوری بہ دده دپاره نور سی ، (رواہ الحاکم و صحهہ و البیهقی فی
الدعوات) (مظہری)

او حضرت عبداللہ ابن عباس ؓ تہ یوہ سری وویل چی زہ پہ زړہ کی ارادہ کوم چی دشپی پہ آخرکی
بیدارسم اولمونخ وکرم مگر خوب راباندی غالب سی . دوی ورته وفرمایلی چی کله تہ دبیدہ کیدو دپاره
بستری تہ وخیژی نو دسورة کھف آخری آیتونہ د' قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا خخہ ترآخرسورة پوری وواہی
نو خہ وخت چی دبیداریدو نیت وکی نواللہ ﷻ بہ تا هغه وخت رابیدارہ کی . (رواہ الشعبی)
او پہ مسند دارمی کی دی چی زربن حبیش ؓ حضرت عبده تہ وویل چی کوم سری دسورة کھف دا آخری
آیتونہ وواہی اوبیدہ سی نو خہ وخت چی دبیداریدو نیت وکی هغه وخت بہ بیدارسی عبده وایی چی
مونہ دیر وارہ ددی تجربہ وکړہ بالکل ہم دغسی وسوہ .

یو مهم نصیحت : ابن عربی رحمہ اللہ فرمایی چی زمونہ شیخ ططوشی رحمہ اللہ بہ فرمایلی چی ستاسی د عزیز
عمر وختونہ دی دخپلو خلگوسرہ پہ مقابلو او د دوستانو سرہ پہ ناستہ ولاړہ کی تیر نہ سی وگوری اللہ
ﷻ خپل بیان پہ دی آیت ختم فرمایلی دی فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا یعنی کوم سری
چی دخپل رب سرہ دیوخای کیدو آرزو لری . دہ تہ پہ کار دی چی نیک عمل کوی او داللہ ﷻ سرہ پہ
عبادت کی خوک برخہ لرونکي نہ جوړوی . (قرطبی)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُّبَارَكًا فِيهِ ، نن په تاریخ داتمی دذیقعدی سنہ ۱۳۹۰ هـ په ورخ دزیارت (پنج

شنبي، په وخت دضحي (خاښت) دسورة كهف دا تفسير مڪمل سو او دالله ﷻ فضل او انعام دى چى دا وخت دقرآن كريم دمخكنى نيمايى څخه زيات پوره سو او دعمر شپږ او يايډ ۷۲ كال روان دى او دطبعي كمزورى سره د دوه كالو څخه مختلفو مرضونو هم راگير كړي دى او دفكرونو ديروالى هم غير معمولي دى څه عجيبه نه ده چى الله ﷻ په خپل فضل سره دباقي قرآن كريم هم تكميل وكى . وما ذلك على الله بعزيز .

سورة كهف ختم سو

(سورة مريم)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ زَيْنَبُ كَرْبُكَ ۝ تَسْعَا يَتَسَبَّحُ

سورة مريم په مكه كى نازل سو او په دى كى اته نوى (۹۸) اتونه دى او شپږ ركوع گانې (۴)

شروع كوم دالله ﷻ په نوم سره چى بى اندازى مهربانه نهايت رحم والا دى .

كَهَيْعَصَ ۝ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكِرِيَّا ۝ اِذْ نَادَى رَبَّهُ

دا ذكر دى ستا درېد په خپل بنده زكريا باندې كله چى اواز وكى ده خپل رب ته

نِدَاءً خَفِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ اِنِّى وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّى وَاسْتَعَلَ الرَّاسُ

كرار اواز ، ده وويل اى زما ربه ! سست سول زما هډوكى او شعله سو زما سر

شَيْبًا ۝ لَمْ اَكُنْ بِدُعَايِكَ رَبِّ شَقِيًّا ۝ وَاِنِّى خِفْتُ الْمَوَالِىَ

د زېروالى څخه او ستا څخه په سوال كولو اى زما ربه ! چيرى نه يم محروم سوى ، او زه بيرېم دعزیزولى څخه

مِنْ وَّرَآئِى ۝ وَكَانَتْ اُمْرَاۤى عَاقِرًا ۝ فَهَبْ لِّى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝

دخپل ځان څخه وروسته اوښخه زما شنډه ده نورا كړى ته ما ته دخپل طرف څخه كار جوړونكى

يُرِثْنِى وَيَرِثْ مِنْ اِلٰى يَعْقُوْبُ ۝ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَحِيًّا ۝ يُزَكِّرُ

كوم چى زما په ځاى كښينى او ديعقوب د اولاد ، او كړه ده لره اى زما ربه ! زړه پورى ، اى زكريا

اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اِسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهٗ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝

مونږ تا ته خو شخبرې دركوو ديو هلك ، چى نوم يى دى يحيى ، نه دى كړى مونږ مخكې په دى نوم باندې هيڅوك

قَالَ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لى غُلَامٌ وَّكَانَتْ اُمِّرَاتى عَاقِرًا وَّقَدْ بَلَغْتُ

وي ويل اى ربه! دكوم به سى ماته هلك او زما بنخه شنده ده اوزه داسى بودا سوزى

مِنَ الْكِبَرِ عَتِيًّا ۵ قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَيِّئٍ وَّقَدْ

يم چى انتها ته رسيدلى يم، وي ويل هم دغسى به وى، فرمايى ستار ب چى داماته آسانه ده او تالره

خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ۹ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لى اٰيَةً

پيدا كړو مامخكې اونه وى ته هيڅ شى، وي ويل اى ربه مقرر كړه مالره څه نښانه

قَالَ اَيْنُكَ اَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۱۰ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ

وي ويل ستانښانه داده چى خبرى به ونه كړى دخلقو سره درى ورځى حال دادى چى روغ به يى پس راووتى

مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ۱۱ يٰيْحٰى

خپلو خلقو ته دحجرى څخه نو په اشاره يى وييل دوى ته چى تسبيح واياست سهار اومانام، اى يحيى

خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ وَاَتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۱۲ وَحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا

واخله كتاب په زور سره او وركى مونږ ده ته حكم كول په كوچنيوالي كى، اوشوق مو وركى د

وَزَكٰوَةً وَّكَانَ تَقِيًّا ۱۳ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۱۴

دخپل طرف څخه اوهاكى او وودى پرهيزگاره، اونيكى كوونكى دخپل موراوپلار سره اونه وو سرکشه خودسره

وَسَلَّمَ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ مَيُوْتُ وَيَوْمَ رُبِعَتْ حَبِلًا ۱۵

اوسلام دى په ده په كومه ورځ چى پيدا سو اوپه كومه ورځ چى مرسى اوپه كومه ورځ چى پورته سى ژوندى سى

لنډتفسير: كهيفص (ددى معنى خواله ته معلومه ده) دا (كومه مخكى قصه چى راځي) تذكره ده ستا

دپروردگار دمهربانى فرمايلو پرخپل (مقبول) بنده (حضرت) زكريا (عليه السلام) پرحال، باندې كله چى دوى خپل

پروردگار ته په پته باندې آواز وكى (چى په دى كى دا) عرض يى وكى چى اى زماپرديگاره ازماهدوكى

(په وجه دېودوالی، کمزوری سوی دی او (زما) دسر په ورېښتو سپینوالی خپور سوی دی (یعنی ټول ورېښته می سپین سوی دی او ددی حالت مقتضا دا ده چی په زه په دی حالت کی د اولاد درخواست ونه کړم ، مگر چونکی ستا قدرت او رحمت لوی کامل دی) او (زه ددی قدرت او رحمت دظهور سره عادت سوی یم چنانچی ددی څخه مخکی هیڅکله هم) ستا څخه (د) یوشی په غوښتوکی ای زما ربه ا ناکامه سوی نه یم (په دی بنا دلیری څخه لیری مقصود طلب کول هم څه باک نه لری) او (ددی طلب کولو خاص ضروری سوی دا کار دی چی) زه دخپل خان (دمرگ) څخه وروسته (دخپلو) قریبانو (دطرف) څخه (دا) بیرته لرم (چی زما دمرضی مطابق به دشریعت او دین خدمت په ځای رانه وړی ددی کاردپاره داوولاد طلب ضروری سوی دی چی په ده کی خاص خاص صفتونه پیدا کړل سی په کوموسره چی ورڅخه ددین خدمت توقع کیدی سی) او (چونکه زما دېودا کیدو سره) زمانڅخه (هم) شنه ده (دکومی چی سره درواغ والی اولادنه دی سوی په دی وجه عادتی اسباب داوولاد کیدوهم نسته) پس (په دی صورت کی) ته ماته خاص دخپل طرف څخه (یعنی بی دواسطی دعادتی اسبابو څخه) یوداسی وارث (یعنی زوی) راکی چی هغه (زماپه خاصو علمونوکی) زما وارث جوړسی او (زما دنیکه) یعقوب (رضی الله عنه) دخاندان (په میراثی علمونوکی دهغوی) وارث جوړسی (یعنی تیر او وروستنی ټول علمونه هغه ته حاصل وی) او (په وجه دباعمله کیدو دی ای زما ربه ا خپل) ښه (اومقبول) بنده جوړکړی (یعنی چی عالم هم وی او عمل کوونکی هم . دالله ﷻ ارشاد ورته په واسطه دملائکو وسو چی) ای زکریا (رضی الله عنه) مونږ تاته دیو زوی خوشخبری درکو چی نوم به یی یحیی وی چی ددی څخه به مخکی (په خاصو صفتونو کی) مونږ څوک دده هم صفت نه وی جوړکړی (یعنی دکوم علم او عمل چی ته دعا کوی هغه به دی دی زوی ته خامخا ورکوو او پردی سربیره به ورته څه نور خاص صفتونه هم ورکړو. مثلاً دالله ﷻ دبیری څخه په خاص درجه سره دزړه نرمیدل وغیره چونکی ددعایه دی قبلیدوکی څه خاص کیفیت یی دبچی کیدو نه وو ښوولی په دی وجه ددی دپوښتنی دپاره) زکریا (رضی الله عنه) عرض وکی چی ای زما ربه ا زما اولاد به څنگه وسی حال دا دی چی زما بی یی شنه ده او (دی خواته) زه دزوروالی انتهایی درجی ته رسیدلی یم (پس معلومه نه ده چی مونږ به ځوانان سو یابه ماته نکاح کول وی اویابه په موجوده حالت کی اولاد وسی) ارشاد ورته وسو چی حالت (موجوده) به هم دغه ډول وی (اویابه دی وسی ای زکریا (رضی الله عنه) ستادرب ویناده چی دا (کار) ماته ډیر آسان دی او (داڅه کوی ددی څخه لوی کارمی کړی دی مثلاً) ما ته پیدا کړی یی حال دا دی چی (دپیدائش څخه مخکی) ته هیڅ هم نه وی (دغه شان دعادتی اسبابو څخه هم څه شی نه وو ، هرکله چی دورک موجود کول آسان دی نو دیو موجود څخه بل موجود کول څه مشکل دی؟ دا ټول ارشاد دامید قوی کولو دپاره وو نه چی دشلک لیری کولو دپاره ځکه چی دزکریا (رضی الله عنه) هیڅ شک نه وو کله چی د) زکریا (رضی الله عنه) قوی امید پیداسو نودوی) عرض وکی چی ای زما ربه (په وعده خومی اطمینان وسو اوس ددی وعدی نژدی

کیدل دحمل کیدوهم، څه نښانه زما دپاره مقررہ کړی (چی زیات شکر وکړم او په خپله هم وقوع به ظاهري احساساتو سره وی، ارشاد ورته وسو چی ستا (هغه) نښانه دا ده چی ته به درې شپې (او درې ورځې) دخلکو سره خبری (اتری) نه سی کولی حال دا دی چی روغ جوړ به یی (څه بیماری وغیره به درباندي نه وی او په دی وجه سره به دی دالله ﷻ پر ذکر باندی قدرت وی نودالله ﷻ په اذن سره ذکر کړی) بی بی حامله سوه او دالله ﷻ دخبر مطابق ذکر کړیا (څه وټول سوه) پس دحجری څخه خپل قوم ته راغی او دوی ته یی په اشاره وویل (ځکه چی په ژبه خویی خبری نه سوی کولی) چی تاسی خلک سهار اوماښام دخدای پاکي بیانوی (دا تسبیح او امر په تسبیح سره خو یاد معمول مطابق وو همیشه به یی تذکیراً په ژبه سره کوی نن یی په اشاره سره وویل یایی ددی نوی نوی نعمت په شکریه کی په خپله هم تسبیح زیاته وفرمایله اونور وته یی هم په دی طور سره امر وفرمایی. مطلب دا چی بیا یحیی (ع) پیدا سو او دپوهی عمر ته ورسیدی نو ده ته حکم وسو چی) ای یحیی (ع) کتاب (یعنی تورات چی دغه وخت دغه دشریعت کتاب وو او انجیل وروسته نازل سو) مضبوط ونیسه (یعنی په خاص کوشش سره عمل په کړه) او مونږ ده ته (دده) په کوچنیوالی کی (ددین) پوهه او خاص دخپل طرف څخه دزړه دنرمیدو (صفت) اوباکیزگی (اخلاقو) ورکړی وه (په حکم کی علم طرف ته او په حنان او په زکوٰۃ کی اخلاقو طرف ته اشاره وسوه) او (مخکی دظاهری اعمالو طرف ته اشاره فرمایی چی) هغه ډیر پرهیزگار او دخپل مور اوبلار خدمت گذار وو (په دی کی دحقوق الله او حقوق العباد دواړو طرف ته اشاره وسوه) او هغه (دخلکو سره) سرکښی کوونکی (یادالله ﷻ نافرمانی کوونکی) نه وو او (دالله ﷻ داسی لوی مرتبی والا اوعزتمندوو چی دده په حق کی دالله ﷻ دطرف څخه دا ارشاد کیږی چی) ده ته دی (دالله ﷻ سلام ورسپړی په کومه ورځ چی دی پیدا سو او په کومه ورځ چی دی وفات کیږی او په کومه ورځ چی به قیامت کی) ژوندي پورته کیږي.

معلومات اومستلې: دسورة کھف څخه وروسته یی سورة مريم شاید چی په دی مناسبت سره ایښي دی لکه څنگه چی سورة کھف پر ډیرو عجیبه واقعاتو باندی مشتمل وو دغه ډول سورة مريم هم پردغسی نا آشنا واقعاتو باندی مشتمل دی. (روح المعانی)

کَهِیْصٌ دحروف مقطعه اومتشابهاتو څخه دی چی علم یی الله ﷻ ته دی بندگانو ته ددی تفتیش هم به نه دی ندآء خفياً ددی څخه معلومه سوه چی دعا کرار او په پټه کول به دی. دحضرت سعدبن ابی وقاص (ع) څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی، اِنْ خَیْرَ الذِّکْرِ الْخَفِیْ وَخَیْرَ الرِّزْقِ مَا یَکْفِیْ یعنی به ذکر په پټه ذکر دی اوبه رزق هغه دی کوم چی کافی سی. (دضرورت څخه نه کم وی او نه زیات) (قرطبی)

اِنِّیْ وَهَنْ الْعَظْمُ مِیْنِیْ وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ شَیْبًا * دهو کو دکمزوری ذکر یی وفرمایی ځکه چی هم دا بدن ستنی دی، کله چی هلوکی کمزوری سی نو دا دټول بدن کمزوری ده. داشتغال لفظی معنی دلمبه کیدو

ده دلته يی دسر دوریشتود او ردلمبی سره تشبیه ورکړه په ټول سر باندی د سپینوالی خپیریدل مقصود دی
(په دعا کي دخپلي حاجت مندی اظهار کول مستحب دی)

دلته د دعا څخه اول حضرت زکریا عليه السلام خپل ضعف او کمزوری ذکر کړه ، ددی یوه وجه خو دغه ده دکوم طرف ته چی په لنډ تفسیر کی اشاره سوي ده چی ددی حالاتو مقتضا دا وه چی د اولاد خواش ونه کړم یوه دوهمه وجه امام قرطبی په تفسیر کی دایبان کړي ده چی د دعا غوښتلو په وخت کی دخپل ضعف او بد حالی او حاجتمندی ذکر کول د دعا دقبلیدو دپاره ډیر نژدی دی . په دی وجه علماء فرمایي چی انسان ته په کار دی چی د دعاء کولو څخه مخکی دالله جل جلاله دنعمتونو او دخپلی حاجتمندی ذکر وکی .
مَوَالِيْ دموالی جمع ده په عربی ژبه کی دالفظ دډیرو معانیو دپاره استعمالیږي په دی کی یوه معنی د اکا زامن او خپل عصبه هم راځی دلته دغه مراد دی .

(دپیغمبرانو په مال کي وراثت نه چلیږی)

يَرْتْنِي وَيَرِثُ مِنْ آلٍ يَعْقُوبُ ، په اتفاق دجمهورو عالمانو دلته د وراثت څخه مالی وراثت مراد نه دی ځکه چی اول خو د حضرت زکریا عليه السلام سره څه لوی دولت کیدل ثابت نه دی چی دهغه ورسره فکر وی چی وارث به یی څوک وی او یو دپیغمبر دشان څخه هم داسی فکر کول لیری دی . ددی څخه علاوه په صحیح حدیث کی (چی دصحابه کرامو رضی الله عنهم اجماع پرثابته ده) داسی راغلی دی چی .

اِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ وَاِنَّ الْاَنْبِيَاءَ لَمْ يُوْرَثُوْا دِيْنَارًا وَلَا دِرْهَمًا اِنَّمَا وَرَثَتُوا الْعِلْمَ فَمَنْ اَخَذَهُ اَخَذَ بِحِطٍّ وَالْفِرَ (رواه احمد و ابوداود و ابن ماجه و الترمذی)

بیشکه عالمان دپیغمبرانو وارثان دی ځکه چی انبیاء علیهم السلام دینار او درهم په وراثت کی نه دی پرېښی بلکی د دوی وراثت علم دی چاچی علم حاصل کی ده لوی دولت حاصل کی .
دا حدیث دشیعه کافی کلینی وغیره په کتابونو کی هم موجود دی او په صحیح بخاری کی د حضرت عائشی صدیقې رضی الله عنها څخه روایت دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی .

لَا تُوْرَثُ وَمَا تَرَكَنَا صَدَقَةً . زمونږ دپیغمبرانو مالی میراث هیچاته نه سی ورکول کیدی مونږ چی کوم مال پرېږدو هغه ټول صدقه وی .

او په خپله په دی آیت کی د يَرْتْنِي څخه وروسته د: وَيَرِثُ مِنْ آلٍ يَعْقُوبُ اضافه ددی دلیل دی چی وراثت مالی مرادن ه دی . ځکه چی دکوم هلك دپیدائش دعا کول کیږی دهغه دآل یعقوب دپاره مالی وارث جوړیدل په ظاهر حال ممکن نه دی ځکه چی دآل یعقوب وارثان به د دوی قریبی عصبیات وی او دا هغه موالی دی دکومو ذکر چی په دی آیت کی وسو هغه بیشکه په قرابت او عصوبت کی تر حضرت یحیی عليه السلام اقرب دی . دا قریب په موجودگی کی عصبه بعید ته وراثت ورکول کیدل د اصول وراثت څخه خلاف دی .
په روح المعانی کی دشیعه د کتابونو څخه دا هم نقل کړل سوي دی .

رَوَى الْكُفَيْ فِي الْكَافِي عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ إِنَّ سُلَيْمَانَ وَرِثَ دَاوُدَ وَإِنَّ مُحَمَّدًا
 سُلَيْمَانَ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ وَارِثَ سُوَ وَاحْتَضَرَ مُحَمَّدًا دَحْضَرَ سُلَيْمَانَ وَارِثَ سُوَ
 دَا ظَاهِرَهُ دَهْ جِي نَبِي كَرِيم دَه تَه دَحْضَرَ سُلَيْمَانَ دَمَالِي وَرِاثَتِ رَسِيدُو هِيخَ اِحْتِمَالِ اَوَامِي
 نَه مَرَاد دَدِي خُخَه دَنبُوت دَعْلَمُونُو وَرِاثَتِ دِي دَدِي خُخَه مَعْلُومَه سُوَه جِي پَه وَرِثِ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ
 وَرِاثَتِ مَالِي مَرَاد نَه دِي

لَمْ يَخْفَلْ لَهُ مِنْ قُلِّ سَمَاءٍ دَلْفُظْ دَ ، سَمِي مَعْنَى هِنَامِ هَم رَاخِي اَوْ مِثْلِ اَوْ مِشَابِه هَم دَلْتَه كَه وَه مَعْنَى
 مَرَاد سِي نُو مَطْلَبِ وَاضَحِ دِي جِي دَدَه خُخَه مَخْكَ يَخْنِي نُوْم دِيو سِرِي هَم نَه وَو دَا دَنُوْمِ يَوَازِي
 اَمْتِيَازِ هَم پَه خِينُو خَاصُو صِفَتُونُو كِي دَدَه يَوَازِي وَالِي طَرَفِ تَه اِشَارَه كُورِي پَه دِي وَجِهِ يِي دُورِي پَه
 خَاصُو صِفَتُونُو سَرَه ذَكَرِ كَرِه اَوْ كَه دَوِيْمَه مَعْنَى وَرِخُخَه مَرَاد وَاخْسَتَلِ سِي نُو مَطْلَبِ بَه دَاسِي جِي خَاصِ
 خَاصِ صِفَتُونَه اَوْحَالَاتِ دَدَه دَاسِي دِي جِي پَه تِيرُو اَنْبِيَآؤُ كِي پَه چَاكِي هَم نَه وَه پَه دُغُوْجِي
 صِفَتُونُو كِي دِي بِي مِثْلَه وَو مِثْلًا دَدَه حُصُورُ وَالِي وَغِيْرَه پَه دِي وَجِهِ دَدِي خُخَه دَا نَه لَازِمِيْرِي جِي حُصِرِ
 يَحْنِي دَتِيرُو تُولُو اَنْبِيَآؤُ خُخَه مَطْلَقًا اَفْضَلِ دِي خُخَه جِي پَه دُورِي كِي دَحْضَرَ خَلِيلِ اللّهِ اَوْ حُصِرِ
 كَلِيمِ اللّهِ دَدَه خُخَه بَنَه كِيدَلِ مِثْلِ سُوِي دِي اَوْ مَعْلُومِ دِي (مَظْهَرِي)

عَتِيًّا دَ عَتُوْ خُخَه مُشْتَقِ دِي جِي مَعْنَى يِي تَاثِرِ نَه قَبْلُولِ دِي مَرَاد دَدِي خُخَه دَهْدُو كُو وَجِيدَلِ دِي
 دَدِي مَعْنَى تَنْدَرَسْتِ دَه دَالْفُظِ يِي خُخَه زِيَاَتِ كِي جِي پَرِ حَضَرَ زَكْرِيَا دَدِي بَانْدِي دَاسِي حَالَتِ رَاثَلِ
 دِچَا سَرَه خَبَرِي نَه سِي كُولِي دُخَه بِيْمَارِي پَه وَجِهِ سَرَه نَه وَو اَوْ پَه دِي وَجِهِ دَالِ اللّهِ پَه ذَكَرِ اَوْ عِبَادَتِ كِي
 دُورِي ژِيَه پَه دِي دُرُو وَاوَرُو وَرِخُو كِي بِاَلْكَلِ اَزَادَه وَه بِلْكَي دَا حَالَتِ پَه طُورِ دَمْعَزِي اَوْ دَعْلَامِي دَحْ
 پَرْدَه رَا وِسْتَلِ سُوِي وَو

حَتَانًا دَدِي لَفْظِ لَغَوِي مَعْنَى دُزْرَه نَرْمِي دَه اَوْ رَحْمَتِ اَوْ شَفَقَتِ دِي كُومِ جِي حَضَرَ يَحْنِي
 اَمْتِيَازِي طُورِ سَرَه وَرِ كَرَلِ سُوِي وَو

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْحُمًا إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ۝ فَاتَّخَذَتْ

اَوْ ذَكَرْ كَرِه پَه كِتَابِ كِي مَرِيْم ، كَلَه جِي جَلَا سُوَه دَخِيلُو خَلْقُو خُخَه مَشْرِقِي مَكَانِ نَه

مِنْ دُونِهِمْ جَبَابًا ۝ فَارْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا

پَنَاهِ دُورِي خُخَه يُو پَرْدَه بِيَا وَلِيْپَلَه مَوْنُو دُورِي تَه خَهْلَه مَلَانَكَه بِيَا جُورَه سُوَه دِي نَه سَرِي

سَوِيًّا ۝ قَالَتْ رَبِّ اَعْزُفْ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيْلُ ۝ قَالَ

پُورَه ، وِي وِيلِ پَنَاهِ غَوَارِمِ پَه رَحْمَنِ سَرَه سَتَا خُخَه كَه يِي تَه بِيْرِيْدُونَكِي ، وِي دِيْرِي

اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ

خو رالېږل سوی یم ستا درب ، چی درکړم تا ته یو هلك پاک ، وې ویل دکوم ځای به وسی زما هلك

وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرًا لَّمَّا كُنْ بِغِيَا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ

او مسه کړی نه یمه زه یو سړی او نه زه چیری بد کاره یمه ، وې ویل هم دغسی ده ، فرمایي ستارب چی

عَلَىٰ هَٰئِنَ وَلَنَجْعَلَ لَآيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾

داما ته آسانه ده ، او گرځوو مونږ دا دخلقو دپاره نښانه او مهربانی دخپل طرف څخه ، او دی دا کار مقرر سوی

لنہ تفسیر: او (ای محمد ﷺ) په دی کتاب (یعنی دقرآن په دی خاص حصه یعنی سورة) کی د (حضرت)

مریم (علیها السلام) قصه هم ذکر کړه (چی دغه دحضرت زکریا (علیه السلام) ددی ذکر سوی قصی سره خاص مناسبت لری او

دغه هغه وخت وسوه) کله چی هغه دخپل کوروالاوو څخه جدا (سوه) په یو داسی مکان کی کوم چی

دمشرق طرف ته وو (دغسل دپاره) ولاړه بیا دی د (کورد) خلقو څخه (په مینځ کی) پرده واچوله (چی د

دوی څخه په پناه غسل وکړی) پس (په دغه حالت کی) مونږ خپله ملائکه (جبرائیل (علیه السلام) ورولیږل او هغه

(ملائکه) ددی په وړاندی (په لاسو پښو صورت اوشکل کی) یو پوره سړی جوړ سو ښکاره سو (چونکه

حضرت مریم (علیها السلام) دی انسان وگنی په دی وجه وبیریده) وې ویل چی زه خواستا څخه په خپل خدای پناه

غواړم که ته (څه) دخدای څخه بیرېږی (نو ددی ځای څخه به لیری سی) فرشتی وویل چی (زه بشر نه یم چی

ته زما څخه بیرېږی بلکه) زه خو ستا درب رالېږل سوی (ملائکه) یم (په دی وجه راغلی یم) چی تا ته یو

پاکیزه هلك درکړم (یعنی چی ستا ځلی یاگریوان ته پوکی وکړم چی دهغه په اثر سره ستاحمل سی او

هلك دی وسی) هغه (په تعجب سره) وویل (نه چی په انکار سره) چی زما هلك به څنگه وسی حال دا دی چی

(ددی عاداتی شرط خو دسړی سره یو ځای کیدل دی او هغه بالکل نسته ځکه چی) ماته هیڅ بشرلاس هم

نه دی راوړی (یعنی نه می نکاح سوي ده) او نه زه بدکاره یم ملائکی وویل چی (بس بغیر دیو بشر دلاس

درورلو څخه) هم دغسی (هلك) به وسی (او زه دخپل طرف څخه نه وایم بلکه) ستارب ارشاد فرمایلی دی

چی دا خبره (چی بغیر دعاداتی اسبابو څخه بچی پیدا کړم) ماته آسانه ده او (دا هم فرمایي چی مونږ بغیر

دعاداتی اسبابو څخه) په دی خاص طور سره ځکه دی پیدا کوو چی مونږ دا بچی دخلکو دپاره یوه نښانه

(دقدرت) جوړه کړو او (دارنگه دده په ذریعه خلقو ته دهدایت کولو دپاره) دی باعث درحمت جوړ کړو او

دا (بی پلاره بچی پیدا کیدل) یوه مقرر سوی خبره ده (چی خامخا به کیږی)

معلومات اومسئله: انتبذت ، دتبذ څخه مشتق دی معنی یی لیری غورځول دی دانتبذ معنی دمجمع څخه

لیری تلل سول . مَکَانًا شَرْقِيًّا یعنی دکور دننه مشرقی طرف ته یوکنج ته ولاړه . ددی کنج ته تلل دڅه غرض دپاره وه په دی کی احتمالات او اقوال مختلف دی . ځینی وایی چی دغسل کولو دپاره دی کنج ته تللی وه ځینی وایی چی دعادت مطابق په عبادت کی دمشغولیدو دپاره دمحراب مشرقی طرف ته یی یوکنج اختیار کړی وو قرطبی دا دوهم احتمال ښه گڼلی دی دحضرت ابن عباس ؓ څخه نقل دی چی نصاراؤ چی کوم مشرقی طرف خپله قبله جوړه کړي ده او ددی طرف تعظیم کوی ددغه وجه هم دا ده .

فَارْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا . دروح څخه مراد دجمهورو په نزد حضرت جبرائیل ؑ دی اوځینی وایی چی په خپله حضرت عیسیٰ ؑ مراد دی الله ؑ ددی دگیدی څخه دپیدا کیدونکی بشر شکل دی ته مخامخ کی مگر اولنی قول راجع دی د وروسته کلمو څخه ددی تائید کیږي .

فَقَتَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا . دملانکی په خپل اصلی شکل او صورت کی لیدل د انسان دپاره آسان نه دی هیبت په راځی لکه نبی کریم ﷺ ته چی په غار حراء کی او وروسته پښه سوه . ددی مصلحت په وجه جبرائیل ؑ حضرت مریم علیها السلام ته په شکل دانسان ظاهر سو کله چی حضرت مریم علیها السلام یو انسان په خپله خواکی ولیدی چی دپردی څخه دننه راغی نوییره ورسره پیدا سوه چی دده اراده بده معلومیری په دی وجه یی وفرمایل .

إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ : زه دالله رحمن پناه غواړم ستا څخه په ځینو روایتونو کی دی چی کله جبرائیل امین دا کلمه واوریده نو دالله ؑ دنوم دتعظیم دپاره لږ پرشا سو .

إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا : دا کلمه داسی ده لکه چی څوک دیو ظالم څخه مجبوره سی فریاد کوی چی که ته مومن یی نو پرما ظلم مه کوه په کار ده چی ستا ایمان ددی ظلم څخه منع کونکی سی . مطلب دا سو چی ستا دپاره مناسب دی چی دالله ؑ څخه وبیریری دغلط کار څخه ځان وساتی . لنډه دا چی إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا دپناه غوښتو دپاره شرط نه دی بلکی دپناه غوښتلو دمؤثر کولو شرط دی دپاره دترغیب اوځینی مفسرین فرمایي چی دا کلمه په طور دمبالغی راورل سوي ده چی که ته متقی هم یی خوبیا هم ستا څخه دالله ؑ پناه غواړم اوکه ددی څخه خلاف یی نو بیا خومعامله ښکاره ده . (مظهری) .

لَا هَبْ لَكَ : په دی کی دبچی ورکول جبرائیل ؑ خپل ځان ته څکه منسوب کي چی دی الله ؑ ددی کار دپاره لیرلی وو چی ددی په گریوان کی پوکی وکړه . دغه پوکی به دبچی ورکولو ذریعه جوړه سی که څه هم دا بچی ورکول په اصل کی دالله ؑ کار دی .

فَحَبَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهَا مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٣٢﴾ فَأَجَاءَهَا

په ده سره یو لیری مکان ته ، بیا راغی دی لړه

نو حمل سو ددی په ده سره بیا یو طرف ته سوه

الْمَخَاضُ إِلَى جَذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا

درد دېچی پيدا کيدو دیوی خرما د درختی په بیخ کی ، وې ویل څنگه به ښه وای که مړه وای زه ددې څخه مخکې

وَكُنْتُ نَسِيًّا مِّنْهُمْ ۖ فَكَادُهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ

او سوی وای زه هیره سوی ، نو اواز وکی دی ته دلاندی ددې څخه چی ته غمجنه کیږی مه پيدا کړه

رَبُّكَ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۖ وَهَرِيءَ إِلَيْكَ بِجَذْعِ النَّخْلَةِ تُسْقِطُ عَلَيْكَ

ستار ب لاندی ستا څخه یوه چینه ، او وښوروه ځان ته دخرما د درختی بیخ راوبه لویږي تاته

رُطْبًا جَنِيًّا ۖ فَكُلِي وَاشْرَبِي عَيْنًا ۖ فَاِمَّا تَرِينَ مِن

بخی سوی خرما وی ، نو خوره ، او چینه او سترگی یخی کړه ، بیا که ووینی

الْبَشَرِ احَدًا ۖ فَقُولِي اِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اُنْسِيًّا ۖ

تایو سړی ، نو ووايه چی مامنلی ده درحمن دپاره روژه نو خبری نه کوم نن دهیڅ سړی سره

لنہ تفیسیر: بیا (ددی خبرو څخه وروسته جبرائیل ﷺ ددی په گریوان کی پوکی وکی چی په دی سره) ددی هلك په نس سو بیا (کله چی پر خپل وخت باندي حضرت مريم علیها السلام ته دېچی دپیدا کیدو نښانی معلومی سوی نو) ددی حمل سره (دخپل کور څخه) یو لیری ځای ته (ځنگل یاغره ته) جدا ولاړه بیا (کله چی درد شروع سو نو) دېچی کیدو درد په وجه سره دخرما درختی ته راغله (چی ددی په کومک او طاقت ولاړه سی او کښینی اوس حالت دا وو چی نه څوک ملگری سته او نه څه اسباب راحت او ضرورت سته او د دردونو څخه بی آرامه او دېچی دبدنامی خیال آخر وپیریده) وې ویل کاش زه ددی (حالت) څخه مخکې مړه وای او داسی ورکه سوی وای چی دچایاده هم نه وای پس (دغه وخت دخدای ﷻ په حکم سره حضرت) جبرائیل ﷺ را ورسیدی او ددی داحترام په وجه مخامخ رانغی بلکی په کوم مقام کی چی حضرت مريم علیها السلام وه ددغه څخه لاندی په یو پناه ځای کی راغی او هغه دی ته (ددغه) لاندی ځای څخه آواز وکی (چی دا حضرت مريم علیها السلام وپیژندی چی دا هم دهغه ملائکی آواز دی کومه چی اول ښکاره سوی وه) چی ته (دبی سراوسامانی څخه یابدنامی څخه) مه غمژنه کیږه (ځکه چی دبی سر اوسامانی خودا انتظام سوی دی چی) ستار ب تر تا (په) لاندی (ځای) کی یو نهر پیدا کړي دی (چی په لیدو او اوبو چښلو سره دی طبیعت ښه کوی دارنگه دروح المعانی د روایت مطابق دا دغه وخت تږی

سوی هم وه او دطبی مسئلی مطابق دگرمو شیانو استعمال دېچی کیدو څخه مخکې یا وروسته بېچې کیدل هم آسانوی او طبیعت هم ښه کوی او په اوبو کې چې گرموالی هم وی لکه ډاکثرو چينو په اوبو کې چې وی نو زیاتې موافقې وی دمزاج سره دارنگه خرماوی چې غذا په کښی هم ډیره ده وینه زیاتوی قوی کوونکی دگردی ملا اوبندونو ده نو په دی وجه دڅلوېښتی دښځی دپاره دټولو خوراکونو او دوايانو څخه ښه ده او دگرموالی په وجه چې په دی کی کوم دضرر احتمال دی نو اول خو دا ده چې په لنډه کی حرارت کم وی دوهم په اوبو سره ددی اصلاح کیږی دریم خو ضرر هلته ښکاره کیږی چې په اندامونو کې کمزوری وی کنه نوهیڅ شی هم دڅه ناڅه ضرر څخه خالی نه وی. دارنگه دخرق عادت (گرامت) ښکاره کیدل د الله ﷻ په نزد دقبولیت دعلامی په وجه سره سبب دروحانی خوشحالی وی، او ددی خرما ددرختی ښاخونه (ونیسې) خپل طرف ته یی وښوړه ددی څخه به تاته تر اوتازه خرماوی راولوېږی چې په دی سره به تاته دمییو په خوړلو جسمانی لذت او په طور دخرق عادت دمییو په راتلو کی روحانی لذت جمع سی، بیا (دامیوه) وخوره او (دغه اوبه) چینه او سترگی یخی کړه (یعنی دېچی په لیدو او په خوړلو چښلو او د الله په نزد دقبولیت په نښانو خوشحاله سه، بیا (کله چې دبدنامی داحتمال موقع راسی یعنی څوک په دی قصه باندی خبرسی نو دهغه انتظام سوي دی چې) که ته په انسانانو کی څوک هم (تاته راتلونکی او اعتراض کوونکی) ووینی نو (ته څه مه وایه بلکی په اشاره ده ته) ووايه چې ما دالله ﷻ دپاره (دداسی) روژی نذر منلی دی (چې خبری په کی بندی دی) پس (په دی وجه) زه نن (ټوله ورځ) دهیچا سره خبری نه کوم (او دخدای ﷻ په ذکر او دعا کی مشغولیدل خوبله خبره ده پس ته دغومره جواب ورکړه بی فکره سه الله ﷻ به دانوی پیداسوی خوش بخت بېچی په خپله گویا کړی چې په دی معجزه ښکاره کیدو به ستا دپاکدامنی او پاکوالی دلیل وسي مطلب دا چې دهریوغم علاج وسو بی فکره اوسه)

معلومات او مسئلې: (دمرگ دآرزو گوټو حکم)

دا دمرگ آرزو که ددنیا دغم په وجه وه نو دحال دغلبی په وجه به ددی عذر وکړل سی چې په دی کی انسان په هره وجه مکلف نه وی او که ددین دغمه وه چې خلک به می بدنامه کړی او شاید چې زه به په صبر نه سم نو دبی صبری په گناه کی به وازمایل سم په مرگ سره به ددی گناه څخه محفوظه سم نو داسی آرزو کوڼ منعه نه دی او که داشک وی چې حضرت مریم علیها السلام ته چې کوم وویل سوه چې ته ووايه چې مانذر منلی دی پس دی خو نذر نه وو منلی نو جواب دا دی چې ددی څخه دا حکم هم معلوم سو چې ته نذر ومنه او ښکاره یی کړه.

(دخاموشي روژه په اسلامي شریعت کې منسوخ سوي ده)

داسلام څخه مخکې داهم په عبادت کی داخله وه چې دخبرو روژه ونیسی دسحر څخه ترشیپی پوری به دچاسره خبری نه کوی اسلام دامنسوخه کړه او دایی لازمه کړه چې صرف دبدو خبرو ښکښلو درواغو

او غیبت و غیره خُخه دی پرهیز کول کیری عامی خبری پریښوول په اسلام کی خه عبادت نه دی پاته سوی په دی وجه ددی نذرمنل هم جائز نه دی لکه چی روایت کړي دی ابوداود مرفوع لَا يُتَمَّ بَعْدَ الْاِحْتِلَامِ وَلَا صُمَاتٍ يَوْمَ إِلَى اللَّيْلِ او حسن ویلی دی ته سیوطی او عزیزی (یعنی کوچنی ته دبالغیدو خخه وروسته دپلار په مرگ سره یتیم نه سی ویل کیدی په ده دیتیم احکام نه جاری کیری او دسهار خخه ترمانښامه پوری خاموش پاته کیدل (په اسلام کی) خه عبادت نه دی او دبچی کیدو په دردکی داوبو او خرماؤ استعمال په طبی لحاظ سره هم مفید دی دخورلو او چنبلو حکم په ظاهره داباحت دپاره معلومیری. وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ

(بغیر دسری خخه یوازی دښخي بچی پیدا کیدل د عقل خلاف نه دی)

او حمل اوبچی پیدا کیدل بی دواسطی دسری خخه معجزه ده او په معجزو یعنی خوارقوکی که هرڅومره لیری والی وی باک نسته بلکی دصفت دمعجزی زیات ظهور دی. لیکن په دی کی په دی وجه زیات لیری والی هم نسته چی دطب دکتابونودوضاحت مطابق چی دښخي په منی کی دقوت منعقد سره قوت عاقد ه هم سته په دی وجه په مرض رجّاکي دناپوره اندامونو خه صورت هم جوړیږی لکه چی په قانون (دطبو په کتاب) کی یی ددی توضیح کړی دی نوکه داقوت عاقد ه نور هم زیات سی نوخه لیری خبره نه ده. (بیان القرآن) په دی آیت کی الله ﷻ حضرت مریم علیها السلام ته دخرما درختی دښورولو حکم وکی حال دا دی چی دهغه په قدرت کی دا هم وه چی بغیر دښورولو خخه خرماوی ددی زولی ته رالویدلی وای مگر حکمت دا دی چی په دی کی درزق دحاصلولو دپاره دکوشش کولو سبق ورکول کیری او دا ښوول هم دی چی درزق په حاصلولو کی کوشش او محنت کول دتوکل خخه خلاف نه دی. (روح المعانی)

سَرِيًّا دلفظ دسَرِيٍّ لغوی معنی کوچنی نهر دی. په دی موقع الله ﷻ یو کوچنی نهر په خپل قدرت سره بی دڅه واسطی خخه جاری کی یایی دحضرت جبرائیل علیه السلام په ذریعه سره چیننه جاری کړه دواړه روایتونه سته دلته دا خبره دلحاظ قابله ده چی دحضرت مریم علیها السلام دتسلی داسبابو د ذکر کولو په وخت کی خوی اول د اوبو ذکر وفرمایی بیا دخوراک دشی دخرما او کله چی داستعمال ذکر راغی نو ترتیب یی بدل کی اول یی دخورلو حکم وفرمایی بیا دچنبلو کَلْبِيْ وَأَشْرَبِيْ وجه غالباً دا ده چی دانسان فطری عادت دی چی د اوبو اهتمام دخوراک خخه وړاندی کوی. خاص بیا داسی خوراک چی دهغه خخه وروسته تږی کیدل یقینی وی دهغه دخورلو خخه مخکی اوبه تیار وی مگر د استعمال ترتیب دا وی چی خوراک اول خوری اوبیا وروسته اوبه چیننی. (روح المعانی)

فَاتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا ايمریم لقد

دا خو

خپلو خلقو ته په غیږ کی ، هغوی وویل ای مریمی !

بیا یی راوړی دی

جِئْتُ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٥﴾ يَأْخُذُ هَرُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ أَمْرًا سَوْءًا وَمَا كَانَتْ

تایر لوی طرفان وکی ، ای خور دھارون ، نه وو پلار ستا بد سری اونه وه

أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٦﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ

ستا مور بدکاره ، بیایی په لاس اشاره وکړه هلك ته هغوی وویل څنگه به خبری وکی هغه چاسره چی وی

صَبِيًّا ﴿٢٧﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ قَدْ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٢٨﴾

په غیر کی بچی ، ده وویل زه دالله بنده یم ماته هغه کتاب را کړی دی او زه یی نبی جوړ کړی یم

وَجَعَلَنِي مُبْرَكًا آيِنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ

او جوړ کړی یم زه برکت والا کوم ځای چی زه یم ، او تاکید یی کړی دی ماته دلمونځ او دزکوة

مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٢٩﴾ وَبَرَّأَبَوَالِدَيَّ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٠﴾ وَالسَّلَامُ

ترڅو چی زه ژوندی یم ، او سلوک کوونکی دخپلی مور سره ، او نه یی یم جوړ کړی زه سرکشه او بدبخته ، او

عَلَى يَوْمٍ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣١﴾

سلام دی په ما په کومه ورځ چی پیدا سوم او په کومه ورځ چی مرم او په کومه ورځ چی بیا ژوندی پورته کیم

لنفسیر: (غرض دمریم علیها السلام په دی خبرو تسلی وسوه او حضرت عیسیٰ علیها السلام پیدا سو) بیا هغه

دی په غیر کی را واخستی (دهغه ځای څخه دکلی طرف ته راغله او) خپل قوم ته یی را وړی خلقو (چی

ولیدل چی زدی خو دسره واده نه دی سوی نو دا بچی دکومه دی بدگمانه سول) وی ویل ای مريم انا

خولوی دغضب کار وکی (یعنی نعوذ بالله بد کاری دی وکړه او بد کاری چی هرڅوک وکی ښه نه ده لیکن

ستاڅخه داسی کار کیدل زیاته دغضب خبره ده ځکه چی) ای دھارون خورا (ستاسی په خاندان کی کله

هم داسی چا نه دی کړی چنانچی) ستاپلار څه ناکاره سری نه وو (چی گوندی دهغه څخه دا اثر په تا کی

راغی) او نه ستا مور بدکاره وه (چی دهغی څخه دا اثر په تا کی راغلی وی بیا هارون چی ستا درستی

ورور دی چی نوم یی دهغه هارون نبی په نوم باندی ایښودل سوي دی هغه څومره ښه سری دی غرض

دچاچی خاندان پاک صفا وی دهغوی څخه دا حرکت کیدل څومره دغضب خبره ده) پس مريم

(عليها السلام) دا ټول تقرير واوريدی هيڅ ځواب يې ور نه کي بلکي، د بچي طرف ته يې اشاره وکړه (چې ده ته ووايه څه چې ويل غواړي دی به جواب درکي، دغه خلک (پوه سول چې دا زمونږ سره مسخري کوي، داسي گويا سول چې مونږ د داسي سړي سره څنگه خبري وکو چې دلادغیږي بچي دی (ځکه چې خبري دهغه سړي سره کيدی کوم چې هغه هم خبري کولی سی پس کله چې دی بچي دی او پر خبرو قادر نه دی نودده سره به څه خبري وکړو په دی کې) هغه بچي (په خپله) خبري وکړي چې زه د الله (خاص) بنده یم (نه) الله یم لکه چې جاهلان نصارامي گڼي او نه غیر مقبول یم لکه چې يهود به می گڼي او د بنده توب اوبيا د خاص کيدو می دانبنانی دی چې) هغه ماته کتاب (يعنی انجيل) راکی (يعنی که څه هم چې آئنده به يې راکوي مگر په وجه د يقيني کيدو داسي دی لکه چې اوس يې راکړی وی) او هغه زه نبی جوړ کړم (يعنی جوړ به می کي) او زه يې برکت والا جوړ کړم (يعنی زما څخه به خلقو ته د دين نفع ورسېږي) زه چې کوم ځای هم یم (زما څخه به برکت رسېږي دغه نفع د دين د تبليغ ده برابره خبره ده که څوک يې قبلوی او که يې نه قبلوی دوی خو نفع ورسوله) او هغه ماته د لمانځه اوزکوۍ حکم راکړي دی ترڅو پوري چې زه (په دنيا کې) ژوندی یم (او ظاهره ده چې آسمان ته د تللو څخه وروسته مکلف نه دی پاته سوی او دا دليل دی بډبنده والی لکه چې نور دليلونه دی د خصوصيت) اوزه يې دخپلی مور خدمتگار جوړ کړي یم (او چونکي دی بې پلاره پيدا سوي دی په دی وجه يې د مور تخصيص وکي) او هغه زه سرکښه بد بخته نه یم جوړ کړي (چې دخالق د حقونو داداکولو څخه پادمور د حقونو داداکولو څخه سرکښی وکړم ياد حقونو او عملونو په پرينوولو سره بد بختی واخلم) او پر ما باندی (د الله ﷻ د طرف څخه) سلام دی په کومه ورځ چې پيداسوم او په کومه ورځ چې به مړم (چې هغه قيامت ته نژدی زمانه ده وروسته تر راکښته کيدو د آسمان څخه مخکي ته) او په کومه ورځ چې (په قيامت کې) ژوندی پورته کړل سم (او د الله ﷻ سلام دليل دی د خاص بنده والی)

معلومات او مسئلې: فَانْتَ بِهِ قَوْمُهَا تَحْمِلُ. ددی الفاظو څخه ظاهره دا ده چې کله حضرت مريم عليها السلام په غيبي خو شخړو باندی مطمئننه سوه چې الله ﷻ به مادبدنامی او رسوايي څخه وساتي نو په خپله يې خپل نوی پيدا سوی بچي راواخستی کورته راروانه سوه. بيا دا چې دا د بچي د پيدا کيدو څخه څو ورځي وروسته کورته راغله دابن عساكر روايت دابن عباس ؓ څخه دا دی چې دولدت څخه څلويښت ورځي وروسته کله چې د څلويښتی څخه پاکه سوه نو خپل کورته واپس راغله. (روح المعانی)

شَيْئًا فَرِيًّا، لفظ د: فَرِي په عربي ژبه کې د پريکولو او خپرولو په معنی کې راځي، د کوم کار ياشي په ظاهریدو کې چې غیر معمولی سختوالی وی هغه ته فَرِي وايي ابوحيان فرمايي چې هر عظيم کار ته فَرِي وايي برابره خبره ده که دښه والی په اعتبار سره عظيم وی او که د بدوالی په اعتبار سره. دلته دلوی بدوالی په معنی کې استعمال سوي دی او ددی لفظ اکثر استعمال د داسي شيانو دپاره معروف دی کوم چې

دخپل ناکاروالی اوبدوالی په اعتبار سره غیر معمولی اولوی گڼل کیږي.

يَا خُتَّىٰ هَارُونَ، حضرت هارون ؑ کوم چی دحضرت موسیٰ ؑ ورور اوملگری وودحضرت مريم عليها السلام دزمانی څخه په سوونو کلونه مخکی تیر سوي دی. دلته حضرت مريم عليها السلام ته دحضرت هارون ؑ خور ویل ظاهره ده چی دخپلی ظاهری معنی په اعتبار سره نه سی کیدی په دی وجه کله چی حضرت مغیره بن شعبه ؓ نبی کریم ﷺ دنجران خلقو ته ولیږي نو هغوی ورڅخه سوال وکی چی ستاسی په قرآن کی حضرت مريم عليها السلام ته دحضرت هارون ؑ خور ویل سوي ده حال دا دی چی حضرت هارون ؑ دهغی څخه په ډیرو قرونو مخکی تیر سوي دی. حضرت مغیره ؓ ته ددی خواب معلوم نه وو. کله چی واپس راغی نونبی کریم ﷺ ته یی ددی ذکر وکی حضور ﷺ ورته وفرماییل چی تاورته داسی ولی نه ویل چی دایماندارو عادت دا دی چی دتبرک دپاره دپیغمبرانو علیهم السلام په نومونو باندی خپل نومونه ږدی او دهغوی طرف ته یی نسبت کوی. (رواه احمد ومسلم والترمذی والنسائی)

ددی حدیث په مطلب کی دوه احتماله دی یو دا چی دحضرت مريم عليها السلام نسبت دحضرت هارون ؑ طرف ته ځکه وسوچی دادهغوی په نسل او اولاد کی ده که څه هم زمانه هر څومره لیری ده لکه چی دعربو عادت دی چی دتمیم دقبیلې سړی ته اخیتمیم (یعنی دتمیم ورور) او دعرب سړی ته اخیتمیم (یعنی دعرب ورور) وایی دویم احتمال دا هم دی چی دلته دهارون څخه مراد هارون نبی دحضرت موسیٰ ؑ ملگری مراد نه دی بلکه دحضرت مريم عليها السلام دخپل ورور نوم هارون وو کوم چی دتبرک دپاره دحضرت هارون ؑ نبی په نوم باندی ایښوول سوی وو. دغه ډول حضرت مريم عليها السلام ته دهارون خور ویل دخپلی حقیقی معنی په اعتبار سره صحیح سو.

مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ، دقرآن په دی الفاظو سره دی طرف ته اشاره ده چی کوم سړی دا ولیاء الله اوصالحانو دا اولاد څخه وی هغه که څه بدکار وکی نو دغه دعامو خلقو دگناه څخه زیات لویه گناه وی ځکه چی په دی سره دده دمشرانو رسوایی اوبدناسی کیږي. په دی وجه دصالحانو اولاد ته دنیکو عملونو او تقوی زیات فکر کول په کار دی.

إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ، په یو روایت کی دی چی کله دخاندان خلقو حضرت مريم عليها السلام ملامتول شروع کړل او حضرت عیسیٰ ؑ تی رودی نو کله چی هغه دخلقو دلاملا متول واوریدل نو تی رودل یی پریښوول اونکیه یی ووهله دوی ته متوجه سواودشهادت په گوته یی په اشاره کولو سره دا الفاظ وفرماییل. إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ یعنی زه دالله ﷻ بنده یم. په دی اولنی لفظ سره حضرت عیسیٰ ؑ داغلطی فهمی لیری کړه چی که زماپیدائش په معجزانه انداز سره سوي دی مگرزه خدای نه دخدای بنده یم هسی نه چی خلق زماپه پرستش کی اخته سی.

آلَنَّا الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ آيَةً، په دی الفاظو کی حضرت عیسیٰ ؑ دخپل تی رودلو په زمانه کی دالله ﷻ

د طرف څخه د نبوت او کتاب ورکول کیدو خبر ورکړی. حال دا دی چې یو پیغمبر ته د څلوېښتو کالو څخه مخکې نبوت او کتاب نه دی ورکړل سوی. په دی وجه مطلب ددی دا دی چې الله ﷻ دا مقرر کړي ده چې ماته به په خپل وخت نبوت او کتاب را کړی او دا بالکل داسی ده لکه چې نبی کریم ﷺ فرمایي چې ماته نبوت هغه وخت را کړل سوی وو کله چې حضرت آدم ﷺ لا پیدا سوی نه وو دهغه خمیر تیاریدی. ددی مطلب ظاهره ده چې ددی څخه ماسوا بل نه دی چې د نبوت ورکولو وعده د محمد ﷺ دپاره قطعی او یقیني وه دلته یی هم دغه یقین د نبوت د ورکړی په لفظ د ماضی سره تعبیر کړي دی. د نبوت دور کړی په اظهار سره یی دهغو خلقو بدگمانی لیری کړه چې زما په مور بدگمانی او بدکاری الزام لگول سراسر غلط دی ځکه چې زما نبی والی او ماته در سالت را کول کیدل ددی دلیل دی چې زما په پیدائش کی د څه گناه دخل نه سی کیدی.

أَوْصِنِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ "دکوم شی حکم چې کله زیات په تاکید سره وسی نو د وصیت په لفظ سره ورڅخه تعبیر کیدي. حضرت عیسیٰ ﷺ فرمایي چې الله ﷻ ماته د لمونځ او زکوٰۃ وصیت فرمایي ددی مطلب دا دی چې په ډیر تاکید سره یی ددی دواړو شیانو ماته حکم را کړي دی.

لمونځ او زکوٰۃ داسی عبادتونه دی چې د حضرت آدم ﷺ څخه واخله تر خاتم الانبیاء ﷺ پوری دهر نبی او رسول په شریعت کی فرض پاته سوي دی البته په مختلفو شریعتونو کی ددی تفصیلات او جزئیات مختلف پاته سوي دی. د حضرت عیسیٰ ﷺ په شریعت کی هم لمونځ او زکوٰۃ فرض وو. پاته سوه دا معامله چې حضرت عیسیٰ ﷺ خو هیڅکله هم مالدار نه وو نه یی کور جوړ کړي دی نه یی څه جمع کړي دی بیا ده ته د زکوٰۃ حکم ورکول پرڅه بنا باندی دی؟ نو ددی واضح مقصد دا دی چې د دوی په شریعت کی قانون دا جوړ سوی وو چې دکوم سړی سره مال وی پر هغه زکوٰۃ فرض دی. حضرت عیسیٰ ﷺ هم ددی مخاطب دی چې کله مال په قدر د نصاب جمع سی نو زکوٰۃ دی ادا کړی بیا که په ټول عمر کی هم مال هیڅکله جمع نه سی نو دا دهغه منافی نه ده. (روح المعانی)

مَأْمُتٌ حَتَّىٰ يَعْنِي دلمونځ او زکوٰۃ حکم زما دپاره دائمی دی تر څو چې ژوندی یم ظاهره ده چې ددی څخه مراد هغه ژوند دی کوم چې په دی دنیا کی په مخکې باندی دی ځکه چې عملونه په دی دنیا کی کیدی سی او ددی ځای سره متعلق دی آسمان ته دپورته کیدو څخه وروسته د زمانی تر نزول پوری درخصت زمانه ده

أَبْرَأَ بِالذِّكْرِ "دلته صرف د مور ذکر دی دوالدینو نه دی په دی کی یی اشاره وکړه چې زما وجود په معجزانه طور بغیر دپلار څخه سوي دی او په کوچنیوالی کی دا معجزانه خبری دده دپاره کافي شهادت او دلیل دی

ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣١﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ

دادی عیسیٰ ﷺ زوی دمریم (ع) رښتونی خبره ده په کومه کی چې خلق جگړه کوی، الله ﷻ داسی نه دی چې

يَتَّخِذَنَّ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَنَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّهُ يَقُولُ لَهُ كُنْ

ونيسي ڄڻ اولاد هغه پاڪ ذات دی، هرڪله جي مقرر ڪري ديوار ڪول نو وایی هغه ته جي وسه

يَكُونُ ۞ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوا هَذَا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ ۞

پس هغه وسي، او وي ويل بيشڪه الله دی رب زما اورب ستاسی نو دهغه بندگی کوی، داده لار برابر

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدٍ

بیا جلا جلا لار اختیار ڪره فرقو په دوی کی، پس خرابی ده منکرانو ته د حاضریدو

يَوْمٍ عَظِيمٍ ۞ أَسْمِعُ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ تَأْتُنَا لَكِنَ الظَّالِمُونَ

د ورخی لوی څخه، څه ښه به اوری او وینی به، په کومه ورځ جي راسی مونږ ته لیکن ظالمان

الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۞ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ

نن ورخی په گمراهی ښکاره کی دی، او ویرنه ده دوی دهغه ورخی دافسوس څخه کله جي فیصله سی

الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۞ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ

کار او دوی په غفلت کی دی او دوی ایمان نه راوړی، مونږ وارثان یو

الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِنَّا يُرْجَعُونَ ۞

دمخکی اوڅوک چی په مخکه کی دی او دوی به مونږ ته بیرته راجع سی

لنہ تفسیر: دا دی عیسیٰ (علیہ السلام) زوی دمریم علیہا السلام (دکومی خبری او حالات چی ذکر سول چی په دی سره معلومیچی چی دی دهغه مقبول بنده دی نه داسی لکه چی عیسایانو دبنده گانو دفهرست څخه خارج ڪړي دی او خدایی ته یی رسولی دی او نه داسی لکه چی یهودیانو دمقبولیت څخه خارج ڪړي دی اوقسم قسم تهمتونه یی پرلگولی دی) زه (بالکل) رښتینی خبری وایم چی په دی کی دا (افراط اوتفریط کورونکی) خلق جنگ کوی (چنانچی دیهودو اونصاراؤ اقوال لور معلوم سول اوچونکه دیهودو قول ظاهراً هم موجب دتقص دنبوت وو کوم چی بداعتاً باطل دی په دی وجه یی ددی درد و طرف ته پردی

موقع توجه ونه فرمايله په خلاف د قول دنصاراؤ څخه چې ظاهراً ثابتوونكى دزياتوالى دكمال وو چې د نبوت سره يې دخداى زوى كيدل ثابتول دي ، په دې وجه مخ ته ددې رد فرمايې چې ددې خلاصه دا ده چې په دې كې دالله ﷻ دنقص ثابتول دتوحيد څخه دانكار په وجه لازمېږي حال دا دې چې، دالله ﷻ شان داسې نه دې چې هغه (يو څوك) اولاد جوړ كړي هغه (بالكل) پاك دى (ځكه چې دهغه شان دا دې چې) هغه كله يو كار كول وغواړي نو بس دومره ورته وفرمايې چې وسه پس هغه وسې (او دداسې كمال په واسطه اولاد كيدل عقلاً نقص دى) او (ته دتوحيد ثابتولو دپاره خلقو ته ووايه چې مشركان يې هم واوري چې) بيشكه الله ﷻ زماهم رب دى او ستاسې هم رب دى پس (صرف) دهغه عبادت كوي (او) دا (خالصه دخداى دعبادت كولو يعنې دتوحيد اختيارولو ددين) نيکه لار ده نو (په توحيد سره ددې د عقلې او نقلې دليلونو دقائميديو څخه وروسته بياهم) مختلفو ډلو (په دې باره كې) ديو بل سره اختلاف جوړ كړي دې (يعنې دتوحيد څخه يې انكار وكې او قسم قسم مذهبونه يې ايجاد كړل) پس ددې كافرانو دپاره ديوي لوى (درنې) ورځې دراتلو څخه لويه خرابي (كيدونكې) ده (مراد ددې څخه دقيامت ورځ ده چې دا ورځ ژر كاله اوږده او دهيتناكه كيدو په وجه به ډيره عظيمه وي) په كومه ورځ چې دا خلق (دحساب او جزاء دپاره) زمونږ خواته راسې (په دغه ورځ به) څنگه اوريدونكې اوليدونكې سې (ځكه چې دقيامت په ورځ به حقيقتونه دنظر په مخكې سې اوټولې غلطې به رفع سې) ليكن داظالمان نن (په دنياكې) څنگه په ښكاره غلطې كې (اخته) دى او ته داخلق دافسوس كولو دورځې څخه وبيره كله چې (دجنت او دوږخ) آخرى فيصله وكړل سې (چې ددې ذكر په حديث كې دې چې جنت او دوږخ والاو ته به مرگ وښوول سې ذبح به كړل سې او دواړو جنتيانو او دوږخيانو ته به هميشه هميشه په دې حال كې دژوندې پاته كيدو حكم واوړول سې) (رواه الشيخان والترمذى) او دغه وخت يې حده افسوس كول ظاهره خبره ده او دغه خلق (نن په دنياكې) په غفلت كې (پراته) دى او دغه خلق ايمان نه راوړي (ليكن آخر يوه ورځ به مړه سې) او دټولې مخكې او پرمخكه د اوسيدونكو وارث (يعنې آخرى مالك) مونږ به يو او دوى ټول به مونږ ته واپس كړل سې (بيا به دخپل كفر او شرك سزا وځكې)

معلومات او مسئلې: ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ: دحضرت عيسى عليه السلام متعلق ديهودواونصاراؤ په بې هوډه خيالاتو كې دافراط اوتفريط داحال وو چې نصاراؤخوپه تعظيم كې دومره زياتوب وكې چې دده څخه يې دخداى ﷻ زوى جوړ كې او يهودو يې دومره توهين وكې چې دى يې د يوسف نجار ناجائز اولاد وگڼي معاذ الله تعالى ددې دواړو غلط كارو غلطې وښوده دده صحيح حيثيت يې په دې آيتونو كې وښووي. (قرطبي) قَوْلَ الْحَقِّ: په فتح دلام سره ددې واضح تركيب نحوى دا دې چې اَلْقَوْلُ قَوْلَ الْحَقِّ. ددې اصل دى او په ځينو قرآنونو كې. قَوْلَ الْحَقِّ په ضمى دلام هم دى نو په دې صورت كې به مراد داسې چې حضرت عيسى عليه السلام په خپله قول حق دى لكه چې ده ته دكلمة الله لقب هم ورکړل سوي دى ځكه چې دده پيدائش

بی له واسطی دظاہری سبب څخه دالله ﷻ په قول سره سوي دی . (قرطبی)

يَوْمَ الْحَسْرَةِ . دی ورځی ته يوم الحسرة . ځکه ویل سوي ده چی د دوږخیانو دا حسرت کول خو ظاهره ده چی که دوی مؤمنان صالحان وای نو جنت به ورلره ورکړل سوی وای اوس د دوږخ په عذاب کی اخته دی یو خاص قسم حسرت به جنتیانو ته هم وی لکه چی طبرانی او ابو یعلی په روایت دحضرت معاذ ؓ دا حدیث روایت کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دجنتیانو به بل په هیڅ شی پسې حسرت نه وی بغیر دهغو وختونو دلمحاتو څخه کوم چی بغیر دالله ﷻ د ذکرڅخه تیر سوي دی او بغوی په روایت دابو هریره ؓ نقل کوی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی هر مرکیدونکی به د افسوس او پنبیعمانتیا سره مخ سی صحابه کرامو ؓ پوښتنه وکړه چی دا افسوس او پنبیعمانتیا به پرڅه وی ؟ نونبی کریم ﷺ وفرمایلی چی دنیک عمل کوونکی افسوس به پر دی خبره وی چی نور زیات نیک عملونه می ولی نه کول چی نوری زیاتی درجی راته په جنت کی حاصلی وای او بد کاره سړی به پر دی افسوس کوی چی دی دخپلی بدکاری څخه رامنع کیدی ولی نه . (مظهری)

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِذْ كَانَ صَادِقَ النَّبِيِّ ۖ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ

او ذکر وکړه په کتاب کی دابراهیم ؑ بیشکه هغه وو رښتونی نبی ، هر کله چی وویل ده خپل پلارته ای زما

مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ۖ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ

پلاره اولی عبادت کوی دهغه شی چی نه اوری او نه وینی او نه په کار را تللی سی ستا هیڅ ، ای زما پلاره امانه

جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ۖ

راغلی دی خبر دیو شی کوم چی تاته نه دی راغلی پس زما په لاره څه چی ونسیم تاته لا

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ۖ

ای زما پلاره ا عبادت مه کوه دشيطان ، بیشکه شيطان دی درحمن نافرمانه ،

يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ

ای زما پلاره ا زه بیریم چی ونه رسیږي تاته یو عذاب ، درحمن څخه بیا به ته سی

لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۖ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ الْهَيْمَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ ۖ لَيْنَ

دشيطان ملگری ، هغه وویل آیا ته واپس سوی یی زما دمعبودانو څخه ای ابراهیم ؑ که نه

لَمْ تَنْتَهَ لَا زُجْمُكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ۝ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ

واپس نه سوی نو تا به سنگسار کرم اولیری سه زما دخوا خغه یوه موده ، وې ویل سلامتیا دی وی ستا ، زه

لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ۝ وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ

به بخښنه وغواړم ستادپاره دخپل رب خغه بیشکه هغه دی په مامهريان او پریږدم تا او هغوی چی ته یی عبادت کوی

دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلاَّ أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ۝

دالله خغه ماسوا او بندگی کوم دخپل رب امید دی چی نه به سم زه په بندگی دخپل رب کولو سره محرومه ،

فَلَبَّا أَعْتَزَلْهُمْ وَمَا يَعْزُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ

بیا چی هرکله جلا سو دهغو خغه او دهغه خغه چی دوی یی عبادت کوی ماسوا دالله خغه وبخښی مونږده

وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ۝ وَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا

ته اسحق او یعقوب او کرل مونږ دواړه نبیان ، او ورکی مونږ دوی ته دخپل رحمت خغه

وَجَعَلْنَا لَهُم لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ۝

او کره مونږ د دوی دپاره رښتیا وینا لوره

لنډتفسیر: او (ای محمد ﷺ) ته په دی کتاب (یعنی قرآن) کی (خلقو ته دحضرت) ابراهیم (علیه السلام) قصه ذکر کره (چی دوی دتوحید او رسالت مسئله زیاته واضحہ سی) هغه (په هر قول او فعل کی) لوی رښتینی (وو او) پیغمبر وو (او هغه قصه دکومی چی ذکر کول دلتہ مقصود دی هغه وخت سوی وه) کله چی دوی خپل پلار ته (کوم چی مشرک وو) وویل چی ای زما پلاره! ته دداسی شی ولی عبادت کوی کوم چی نه څه اوری او نه څه وینی اونه ستا په څه کار درتلی سی (مراد ورڅخه بتان دی حال دا دی چی څوک څه وینی اوری او په کار هم راځی مگر چی واجب الوجودنه وی بیا هم لاتق دعبادت نه دی نوچی بیاددی صفتونو څخه خالی وی هغه خو په درجه اولی به دعبادت لاتق نه وی) ای زما پلاره! ماته داسی علم رارسیدلی دی کوم چی تاته نه دی راغلی (مراد ددی څخه وحی ده چی په دی کی دغلطی احتمال دسره نه سی کیدی پس زه چی څه وایم قطعاً حق دی کله چی خبره داسی ده) نو ته زما پر خبره باندي څه زه به تاته نیکه لاره وبښیم (او هغه توحید دی) ای زما پلاره! ته دشيطان عبادت مه کوه (یعنی شیطان او دده عبادت خو ته هم بدگنی

او په بت پرستی کی شیطان پرستی لازمه ده چی هغه په خلقو دا کار کوی او دچا داسی اطاعت کول چی
 دحق تعالی په مقابله کی هم دهغه تعلیم حق گنی دا عبادت دی پس په بت پرستی کی شیطان پرستی
 سوه او، بیشکه شیطان د (حضرت) رحمان نافرمانی کوونکی دی (نو دی بیا کله د اطاعت لائق کیدی
 سی، ای زما پلاره زه بیریم (او دغه بیر زما یقینی ده) چی پر تا د رحمان دطرف څخه څه عذاب رانه سی
 (برابره خبره ده که په دنیا کی وی یا په آخرت کی، بیا به ته (په عذاب کی) دشیطان ملگری سی (یعنی کله
 چی په اطاعت کی دده ملگری کیږی نو په نفس عذاب کی به هم دده سره یی که څه هم په دنیا کی دشیطان
 عذاب نسته او دشیطان دا ملگریا او په عذاب کی شرکت څوک خپل خیر غوښتونکی نه خوښوی،
 (حضرت ابراهیم ؑ) دا ټول نصیحت چی یی واوریدی نو، پلار جواب ورکی چی آیاته زما دمعبودانو
 څخه گرځیدلی یی ای ابراهیم! (اوپه دی وجه سره ما هم منع کوی یاد ساته) که ته (دی بتانوته دبد وبلو
 څخه او زما د دوی دعبادت څخه دمنع کولو څخه) منع نه سوی نو زه به خامخا تپه ډبرو باندی سنگسار
 کړم (پس ته ددی څخه منع سه) او دهمیشه همیشه دپاره زما (سره دداسی وینا) څخه په منع سه ابراهیم
 (ؑ) وویل (ښه ده) زما سلام واخله (اوس تاته څه ویل او اورول یی فائدی دی) اوس زه ستا دپاره دخپل
 رب څخه دبخښی (داسی) درخواست کوم (چی تاته هدایت وکی چی مغفرت پر مرتب کیږی) بیشکه هغه
 پرمادیر مهربانه دی (په دی وجه به هغه ته عرض وکړم چی قبول یانه قبول یی دواړه په مختلف اعتبار
 سره رحمت او مهربانی ده) او (ته اوستا دمذهب خلق چی کله زماحقه خبره هم نه منی نو په تاسی کی پاته
 کیدل هم فضول دی په دی وجه) زه ستاسی څخه او دکوموچی تاسی دخدای څخه ماسوا عبادت کوی
 دهغوی څخه (بدنأهم) لیری کیږم (لکه چی په زړه سره درڅخه دمخکی څخه لیری وم یعنی دلته اوسیرم
 هم نه) او (په اطمینان سره جدا کیږم) دخپل رب به عبادت کوم (ځکه چی دلته اوسیرم نو تاسی به په دی
 کی زما سره مزاحمت کوی) امید (یعنی یقین) دی چی دخپل رب په عبادت کولو سره به زه محرومه نه سم
 (لکه بت پرست) چی دخپلو باطلو معبودانو عبادت کوی او محرومه کیږی (غرض ددی خبرو څخه داسر
 چی پس د دوی څخه داسی جداسو چی دشام ملک ته ولاړی هجرت یی وکی) نوکله چی ددی خلکو څخه
 او دکوموچی دغو خلقو دخدای څخه ماسوا عبادت کوی دهغوی څخه (داسی) جدا سو نو مونږ ده ته
 اسحق (زوی) او یعقوب (لمسی) ورکړل (کوم چی دملگریا دپاره دده دبت پرستی ورورولی څخه په ډبرو
 درجو ښه وه) او مونږ (په دی دواړوکی) هریو نبی جوړکی او دی ټولو ته مونږ (قسم قسم کوم الات ورکړل
 دخپل رحمت حصه مو ورکړه) (اوپه راتلونکو نسلونوکی) مونږ د دوی نوم نیک اولور کی (چی ټول یی په
 تعظیم اوصفت سره ذکر کوی او داسحق ؑ څخه مخکی اسماعیل ؑ ورته هم په دی صفتونو سره
 ورکړل سوی وو)

معلومات اومستلې: (د صدیق تعریف)

صِدِّیقُ الْکَلْبِ، لفظ صدیق په کسری دصاد سره دقرآن یو اصطلاحی لفظ دی ددی په معنی او په تعریف کی د علماؤ اقوال مختلف دی. ځینی فرمایي چی کوم سړی په ټول عمر کی هیڅکله درواغ نه وی ویلی هغه صدیق دی ځینی فرمایي چی کوم سړی په عقیده او قول فعل کی صادق وی یعنی کوم اعتقاد چی یی په زړه کی وی خاص هغه یی په ژبه وی او دده هر عمل او هر حرکت اوسکون ددی عقیدې او قول تابع وی. په روح المعانی اومظهري وغیره کی یی دا آخری معنی اختیار کړي ده اویا صدیقت درجی په تفاوت سره دی اصل صدیق خو نبی او رسول کیدی سی او دهر نبی او رسول دپاره صدیق کیدل لازمی وصف دی مگر ددی عکس نه دی چی کوم صدیق وی هغه دی خامخا نبی وی بلکی غیر نبی هم کوم چی دخپل نبی او رسول په تابعداری کی دصدق دا مقام حاصل کړی هغه ته هم صدیق ویل کیږي حضرت مریم علیها السلام ته په خپل قرآن کریم د، اُمُّ صِدِّیقَةٍ خطاب ورکړي دی او حال دا دی چی دجمهور امت په نزد دغه پیغمبره نه ده او هیڅ یوه ښځه نبی کیدی نه سی.

(خپلو مشرانو ته دنصیحت طریقه اودهغه آداب)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، د عربی لغت په اعتبار سره دا لفظ دپلار د تعظیم او دمحبت خطاب دی حضرت خلیل الله ﷺ ته چی الله ﷻ کوم مقام دجامعیت د اوصافو او کمالاتو ورکړی وو دهغه دا تقریر کوم چی دخپل پلار په وړاندې کوی دمزاج د اعتدال او درعایت داضدادو یو بی مثله تقریر دی چی یو طرف ته پلار په شرک کفر اوبنکاره گمراهی کی نه صرف اخته بلکی دهغه دعوت ورکوونکی وینی دکوم دورانولو دپاره چی حضرت خلیل الله ﷺ پیداسوی وو. بل طرف ته دپلار ادب او عظمت اومحبت دی دی دواړو ضدینو حضرت خلیل الله ﷺ څنگه جمع کړل. اول خود: يَابْنَ لَفْظ کوم چی دپلار دمهربانی اومحبت داعی دی دهری جملی په شروع کی یی ددی لفظ اضافه وکړه. په دی سره یی خطاب وکی. بیا په یوه جمله کی دپلار طرف ته څه لفظ داسی منسوب نه دی چی دده توهین یادل آزاری په کیږي چی ده ته گمراه یا کافر وایی بلکی په پیغمبرانه حکمت سره یی صرف دده دبتانو بی وسی او بی پوهی ظاهره کړه چی دی په خپله دخپلی غلطی طریقی طرف ته توجه وکی. په دوهمه جمله کی یی دخپل دی نعمت اظهار وفرمایي کوم چی الله ﷻ ده ته دنبوت علمونه ورکړی وه په دریمه اوڅلورمه جمله کی یی دهغه بد انجام څخه بیرولو کوم چی ددی شرک او کفر په نتیجه کی راتلونکی وو په دی باندی هم پلار پرځای دڅه غور او فکر یاداچی دده په فرزندانه گذارش باندی یی څه نرمی اختیار کړی وای په پوره زور اوسختی سره یی خطاب وکی حضرت خلیل الله ﷺ خو خطاب د: يَابْنَ په خوږ لفظ سره کړی وو چی ددی ځواب په يَابْنَ لَفْظ سره په کار وو مگر آزر دده نوم واخستی او په يَا اِبْرَاهِيمُ سره یی خطاب وکی او ده ته یی دسنگسار کولو اوقتلولو بیرته او دکور څخه دوتلو حکم ورکی ددی ځواب دحضرت خلیل الله ﷺ دطرف څخه څه

ورکول کیری هغه دآوريدو او يادولو قابل فرمايي.

سَلَامٌ عَلَيْكَ. دلته لفظ دسلام د دوو معانيو دپاره کيدی سى اول دا چى سلام دقطع تعلق وى يعنى دچى سره چى خوك تعلقات ختموى نو شريفانه او مذهب طريقه يى دا ده چى دخبرى دجواب ورکولو پرځاى لفظ دسلام ووايى او جدا سى ور څخه لکه چى قرآن کریم دخپلو مقبولو اوصالحانو بندگانو په صفت کى بيان فرمايى وَإِذَا غَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا: يعنى کله چى جاهلان خلگ د دوى سره جاهلانه خبرى کوى نو دوى ورته دجواب ورکولو په ځاى لفظ دسلام وايى چى مطلب يى دا دى چى سره دمخالفته وړ تاته هيڅ تکلف او ضرر نه رسوم او دوهم مطلب يى دا دى چى دلته سلام دعرفى سلام په معنى کى وى نو په دى کى فقهي اشکال دا دى چى کافر ته مخکى سلام کول دحديث په وجه سره منع دى. په صحيح بخارى او مسلم کى دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت دى چى نبى کریم ﷺ فرمايلى دى لَا تَبْذُرُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ بِالسَّلَامِ (يعنى يهودو اونصاراو ته په سلام سره ابتداء مه کوى، مگر ددى په مقابلې کى دحديث په ځينى روايتونو کى يو داسى مجمع ته ابتدائى سلام کول په خپله دنبى کریم ﷺ څخه ثابت دى په کوم چى کفار اومشرکان او مسلمانان ټول جمع وه لکه چى په صحيح بخارى اومسلم کى دحضرت اسامه رضي الله عنه په روايت سره ثابت دى.

په دى وجه دامت فقهانو ددى په جواز اوعدم جوازکى اختلاف کړي دى دځينى اصحابو او تابعينو او مجتهدينو امامانو دقول او عمل څخه ددى جواز ثابتېږي دځينو څخه عدم جواز چى تفصيل يى قرطبى په احکام القرآن کى تردى آيت لاندې بيان کړي دى او امام نخعى دا فيصله فرمايلى ده چى که تاسى ته ديو يهودى يانصرانى کافر سره دليدو څه دينى يادنيوى ضرورت پېښ سى نو ده ته په ابتدائى سلام کولوکى څه باک نسته او بى ضرورته دسلام دابتداء کولو څخه ځان ساتل په کار دى. په دى کى د ذکرسو دواړو حديثونو تطبيق کيدى سى. والله اعلم (قرطبى).

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي. دلته هم دا اشکال دى چى ديوکافر دپاره استغفارکول شرعاً ممنوع اونا جائز دى حضور نبى کریم ﷺ خپل اکا ابوطالب ته فرمايلى وه چى وَاللَّهِ لَا أَسْتَغْفِرُ لَكَ مَا لَمْ أَتِهِ عَنْهُ (يعنى په خداى قسم دى چى زه به ستادپاره ترهغه پورى داستغفار دعا کوم تر څو پورى چى دالله ﷻ دطرف څخه زه منع نه سم) په دى باندې داآيت نازل سو مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ (يعنى نبى اوايماندارو ته جائز نه دى چى دمشرکانو دپاره استغفارکوى ددى آيت په نازلیدو باندې دوى ﷺ دخپل اکا دپاره استغفار کول پريښوول).

دا اشکال خواب دا دى چى دحضرت ابراهيم عليه السلام دپلار سره وعده کول چى زه به ستا دپاره دمغفرت دعاکوم دا واقعه دمانعت څخه مخکى ده ددى څخه وروسته دى منع سو په سورة ممتحنه کى په خپله حق تعالى دا واقعه په طور داستثناء ذکر کړي ده إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ.

او ددی څخه زیاته واضحه په سورة توبه کی د ذکر سوی آیت مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لَخُصَّةٍ وُروسته فرمایي وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ الْإِبْرَاهِيمَ لِيَأْتِيَهُ إِلَّا عَنْ مُوْعِدَةٍ وَعْدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ: ددی څخه معلومه سوه چی دا استغفار او دده وعده دپلار پرکفر دتینگ پاته کیدو او دخدای ددبسمن ثابتیدو څخه مخکی وه کله چی دا حقیقت واضح سو نو دوی هم دبیزاره کیدو اعلان وکی.

وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي: یو طرف ته خو حضرت خلیل الله ﷺ دپلار د ادب او محبت په رعایت کی دا انتها وکړه دکومی ذکر چی لوړ راغلی دی بل طرف ته یی دا هم ونه کړه چی دحق په اظهار او پردی باندی مضبوط کیدو ته څه ادنی غوندی گوذار هم ولگیږي. پلار چی دکور څخه دوتلو حکم ورکړی وو دا یی په دی جمله کی په خوښی سره منظور کی او ددی سره یی دا هم وښووله چی زه ستاسی دبتانو څخه بیزاره یم صرف خپل رب بلم.

فَلَمَّا اعْتَزَلْتَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ: ددی جملی څخه په مخکی جمله کی د حضرت ابراهیم ﷺ دا قول راغلی دی چی زه امید کوم چی زه دخپل پروردگار څخه په دعا کولو کی ناکام او نامراد کیږم نه. ظاهره ده چی دکور او خاندان دجدایی څخه وروسته دیوازی والی دوحشت وغیره دائراتو څخه دمحفوظ کیدو دعا مراد وه په ذکر سوی جمله کی ددی دعا قبولیت داسی بیان سوي دی چی کله حضرت ابراهیم ﷺ دالله ﷻ دپاره خپل کور خاندان او ددوی معبودان پریښوول نوالله ﷻ دهغه بدله داسی وفرمایله چی دوی ته یی زوی حضرت اسحق ﷺ ورکی او ورسره یی دده اوږد عمر کیدل اوصاحب د اولاد کیدل هم په لفظ دیعقوب زیاتولو سره ذکر کی او د زوی ورکول ددی دلیل دی چی ددی څخه مخکی یی نکاح سوی وه نو ددی مطلب دا سو چی دپلار ترخاندان ښه یو مستقل جدا خاندان یی ورکی کوم چی پر انبیاء او صالحانو باندی مشتمل وو.

وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ۖ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ

او ذکر وکړه په کتابی دموسی بیشکه هغه وو خاص کړل سوی او وورسول نیی او اواز وکی مونږ ده ته

الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ۖ وَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ

په راسته طرف دکوه طور اونژدی راوغوښتل مونږ دی درازویلو دپاره اووښی مونږ ده ته په خپلی مهربانی

هَارُونَ نَبِيًّا ۖ وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إسماعيل إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ

سره ورور دده هارون نبی، او ذکر وکړه په کتاب کی داسماعيل ﷺ بیشکه وورښتونی دوعدی

وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۖ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ

او وو رسول نبی ، او حکم کوونکی وو ، خپل کور والاؤ ته دلمونځ او زکوٰۃ ، او وو

عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ۖ وَذَكَرْ فِي الْكِتَابِ إِذْ رُسِّنَا إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا

دخپل رب په نزد غوره سوی ، او ذکر وکړه په کتاب کی د ادریس ؑ هغه وو رښتونی

نَبِيًّا ۖ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ۖ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

نبی ، او پورته کی مونږ هغه یو لوړ مکان ته ، دا هغه خلق دی په کومو چی انعام کړی دی الله ﷻ

مِّنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ

د پیغمبرانو څخه دادم ؑ په اولاد کی او دهغو څخه چی سپاره کړل مونږ د نوح ؑ سره

ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذْ تَتْلَىٰ

او د اولاد د ابراهیم ؑ او اسرافیل څخه او دهغو څخه چی مونږ ورته هدایت وکی او غوره مو کړل هر کله

عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۝٥٨

چی ویل کیږي دوی ته ایتونه درحمن پر یوزی پر سجده باندی ژپیدونکی

لنہ تفسیر: او په دی کتاب (یعنی قرآن کریم) کی د موسیٰ ؑ هم ذکر وکړه (یعنی خلقو ته یی واوروه که

نه وی نو په کتاب کی ذکر کوونکی خو په حقیقت کی الله ﷻ دی) هغه بیشکه د الله ﷻ خاص سوی (بنده)

وو او هغه رسول هم وو نبی هم وو او مونږ هغه ته دکوه طور په راسته اړخ کی آواز ورکی او مونږ هغه د

راز دخبرو کولو دپاره مقرب جوړ کی او مونږ هغه ته په خپل رحمت (او عنایت) سره دهغه ورور هارون

(ؑ) نبی جوړ کړی ورکی (یعنی دهغه د درخواست مطابق مونږ ده ته نبوت ورکی چی دده مدد وکی) او په

دی کتاب کی د اسماعیل (ؑ) هم ذکر وکړه بیشکه هغه دوعدی (لوی) رښتینی وو او هغه رسول هم وو نبی

هم وو او خپلو تعلقدارانو ته به یی دلمونځ او زکوٰۃ (خصوصاً او دنورو احکامو هم عموماً) حکم کوی او

دی دخپل پروردگار په نزد خوښ سوی وو او په دی کتاب کی د ادریس (ؑ) هم ذکر وکړه بیشکه هغه

لوی رښتینی نبی وو او مونږ دی (په کمالاتو کی) لوړی مرتبی ته ورسوی دا (حضرات دکومو چی دسورة

د شروع څخه تردی پوری ذکر و سو د زکریا عليه السلام څخه تر ادريس عليه السلام پوری دا، هغه خلق دی پرکو موچی الله تعالی (خاص) انعام فرمایلی دی (چنانچی د نبوت څخه لوی به بل کوم یو نعمت وی) دنورو پیغمبرانو (عليهم السلام) څخه چی دا وصف په دی ټولو ذکر سوو کی مشترک دی دا ټول د آدم عليه السلام دنسل څخه او (ځینی په دوی کی) دهغو خلقو دنسل څخه (وه) کوم چی مونږ دنوح عليه السلام سره (په کبستی کی) سپاره کړی وه (چنانچی بغیر د ادريس عليه السلام څخه چی هغه دنوح عليه السلام د نیکونو څخه وو په باقی ټولو کی دا وصف سته) او (ځینی په دوی کی) د ابراهیم عليه السلام او یعقوب عليه السلام دنسل څخه (وه چنانچی زکریا یحیی عیسی اوموسی عليهم السلام د دواړو د اولاد څخه وو او اسحق اسماعیل او یعقوب عليهم السلام صرف د حضرت ابراهیم عليه السلام د اولاد څخه وو) او (دا ټول حضرات) دهغو خلقو څخه (وه) کومو ته چی مونږ هدایت وفرمایي او مقبول مو جوړ کړل (او باوجود ددی مقبولیت او خاصوالی ددی ټولو ذکر سوو حضراتو د بندگی دا حال وو چی) کله به د دوی په مخکی د (حضرت) رحمن آیتونه ویل کیدل نو (د ډیری عاجزی انکسار او انقیاد د اظهار دپاره) به سجده کوونکی او ژریدونکی (په مخکه) پریوتل.

معلومات اومستلي: کَانَ مُخْلِصًا مُخْلِصًا په فتح دلام سره هغه سری دی کوم چی د الله تعالی دپاره یی خان خالص کړی وی، یعنی د چاچی دغیر الله طرف ته التفات نه وی او خپل نفس او ټول خواهشات یی د الله تعالی د رضادپاره مخصوص کړی وی دا ډول په خصوصی طور سره دانبیاء عليهم السلام وی، لکه چی په قرآن کی بل ځای ارشاد دی اِلَّا اَخْلَصْنَهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِی الدَّارَ یعنی مونږ دوی مخصوص کړی دی په یو خاص کار یعنی د آخرت دکور دیادیدو دپاره په امت کی چی کاملین حضرات دپیغمبرانو عليهم السلام پرنقش قدم باندی وی دوی ته هم ددی مقام یوه درجه ورکول کیږی د دوی نښانه دا وی چی دوی په قدرتی طور سره دگناهونو څخه محفوظ کیږی د الله تعالی حفاظت د دوی سره وي.

مِنْ جَانِبِ الطُّورِ دا مشهور غر په شام کی دمصر او مدین په مینځ کی واقع دی، نن هم په دی نوم سره مشهور دی حق تعالی ده ته هم په ډیرو شیانو کی یو خصوصیت او امتیاز ورکړی دی. **الْاَیْمَنُ** دکوه طور دا رسته جانب یی د حضرت موسی عليه السلام په اعتبار سره ښوولی دی ځکه چی دی دمدين څخه تللی وو کله چی طور ته ورسیدی نو کوه طور دده راسته ته وو. **نَجِيًّا** پټه مشوره او خصوصی کلام ته مناجات او دچا سره چی یی کوی هغه ته نجی وایی.

وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ دهبی لفظی معنی بخشش دی حضرت موسی عليه السلام دعا کړی وه چی دده دامداد دپاره حضرت هارون عليه السلام ښی جوړ سی دا دعا قبوله سوه دا یی په لفظ د وَهَبْنَا سره تعبیر کړی دی، یعنی مونږ بخشش ور کی حضرت موسی عليه السلام ته د حضرت هارون عليه السلام په دی وجه حضرت هارون عليه السلام ته هبه الله هم ویل کیږي، (مظهري)

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمَاعِيلَ ظاهره ده چی ددی څخه مراد حضرت اسمعیل عليه السلام بن حضرت ابراهیم عليه السلام

دی مگر دده ذکر یی دده دپلار او ورور حضرت ابراهیم او حضرت اسحق علیهم السلام د ذکر سره ونه فرمایي بلکي د حضرت موسی علیه السلام ذکر یی په مینځ کی دراورو څخه وروسته دده ذکر وفرمایي شاید ددی څخه مقصود د دوی د ذکر خاص اهتمام کول وی چی دضمنی ذکر کولو پرځای یی ورلره مستقلاً ذکر وکی او دلته چی دڅومره پیغمبرانو علیهم السلام ذکر سوي دی په دی کی یی د دوی دبعثت د زمانی ترتیب نه دی ایښی ځکه چی حضرت ادریس علیه السلام دکوم ذکر چی دتولو څخه وروسته راځی ، دی دزمانی په لحاظ سره دتولو څخه اول دی .

كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ "دوعدی پوره کول یو داسی ښه خوی دی چی هر شریف سړی دا ضروری گڼی او ددی خلاف کول یو رذیل حرکت گڼی په حدیث کی یی وعده خلافی ته دنفاق ښه ویلی ده . په دی وجه دالله تعالی یو نبی او رسول هم داسی نسته کوم چی دوعدی رښتیني نه وی مگر دکلام په دی سلسله کی دخاصو انبیاء علیهم السلام د ذکر سره څه خاص وصف هم ذکر کړي دی ددی دا مطلب نه دی چی دا وصف په نورو کی نسته بلکي اشاره ددی خبری طرف ته ده چی په ده کی دا خاص صفت یو امتیازی حیثیت لری لکه اوس چی د حضرت موسی علیه السلام د ذکر سره دده مخلص والی ذکر سوی دی حال دا دی چی دا صفت هم په تولو انبیاء علیهم السلام کی عام دی مگر حضرت موسی علیه السلام ته یو دی کی یو خاص امتیاز حاصل وو په دی وجه یی دده د ذکر سره ددی ذکر وفرمایي .

د حضرت اسمعیل علیه السلام دوعدی درښتینوالی امتیاز په دی بنا باندی دی چی ده دکوم شی وعده دالله تعالی یا دیو بنده سره وکړه هغه یی په ډیره مضبوطیا او اهتمام سره پوره کړه . دوی علیهم السلام دالله تعالی سره وعده کړی وه چی خپل ځان به دذبح کولو دپاره پیش کوی او صبر به په کوی په دی کی پوره وختی . دیو سړی سره یی په یو ځای کی دلیدو وعده کړی وه هغه پر وخت باندی رانغی دهغه په انتظار کی دری ورځی او په ځینی روایتونو کی یو کال دهغه په انتظار کی وو . (مظهری)

او زموږ نبی کریم صلی الله علیه و آله څخه هم په ترمذی کی په روایت د عبدالله ابن ابی الخساء داسی واقعه دوعدی کولو او دری ورځی په هغه ځای دانتظار کولو نقل ده . (قرطبی)

(دوعدی پوری کولو اهمیت او ددی درجه)

وعده پوره کول دانبیاء اوصالحانو خاص وصف او دتولو شریفو انسانانو عادت دی ددی خلاف کول دفسقانو او فاجرانو او رذیلانو خلقو خصلت دی په حدیث کی دنبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دی الْعِدَّةُ دِینٌ وعدو یو قرض دی یعنی لکه څنگه چی دقرض ادا کول پر انسان لازم دی دغه ډول وعده پوره کول هم لازم دی . په یو بل حدیث کی دا الفاظ دی وَآیُ الْمُؤْمِنِ وَأَجِبٌ یعنی وعده دمومن واجب ده .

فقهاء حضرات په اتفاق سره فرمایي چی دوعدی قرض والی او دوعدی دپوره کولو واجبوالی په دی معنی کی دی چی بغیر دشرعی عذر څخه ددی نه پوره کول گناه ده لیکن دغه داسی قرض نه دی چی په

عدالت سره ددی چاره جوینی و سی او په زبردستی وصول سی کوم چی دفقهاؤ په اصطلاح کی داسی تعبیر کیږی چی دیانتا واجب دی قضاء واجب نه دی . (قرطبی وغیره)

(د اصلاح کوونکي فرض دی چی د اصلاح کار دخپل اهل او عیال څخه شروع کیږی)

كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ " دحضرت اسمعیل ؑ په خصوصی صفتونو کی یو دا هم بیان فرمایي چی ده به خپل اهل او عیال ته دلمونځ او زکوٰۃ حکم کوی دلته دا سوال پیدا کیږی چی دا کار خو دهر مومن مسلمان په ذمه واجب دی چی خپل اهل او عیال ته دنیکو کارونو هدایت کوی په قرآن کریم کی عامو مسلمانانو ته خطاب دی . قُلُوا لِفُسُكُمُ وَأَهْلِيكُمْ لَارًا ، یعنی وسای خپل ځانونه او خپل اهل او عیال د اور څخه بیا په دی کی دحضرت اسمعیل ؑ خصوصیت څه دی خبره دا ده چی دا حکم که څه هم چی عام دی او ټول مسلمانان په دی مکلف دی لیکن حضرت اسمعیل ؑ به ددی په اهتمام او انتظام کی امتیازی کوشش فرمایي لکه چی نبی کریم ﷺ ته هم دا په خصوصیت سره هدایت ورکول سوی وو چی وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ " یعنی دخپل خاندان قریبی رشته داران د الله ﷻ دعذاب څخه وپیروه دوی ؑ ددی حکم په منلو کی خپل خاندان والا راجمع کړل او خصوصی خطاب یی ورته وفرمایي .

دوهمه خبره دا دغور قابله ده چی انبیاء علیهم السلام ټول دپوره قوم دهدایت دپاره مبعوث سوی وی او دوی ټولو ته دحق پیغام رسوی او دالله ﷻ دحکم پابندی کوی نو د اهل او عیال په خصوصیت کی څه حکمت دی ؟ خبره دا ده چی دپیغمبران دعوت خاص اصول دی په دی کی دا اهمه خبره ده چی کوم هدایت دخدای عام مخلوق ته ورکوی هغه اول دخپل کور څخه شروع کی خپل کور والاوو ته ددی منل او زده کول نسبتا آسان هم وی او نگرانی یی هم هر وخت کیدی سی او کله چی په دوی کی یو خاص رنگ اختیار کی او په کی پوخ سی نو په دی سره یو دینی ماحول پیداسی . ددعوت په عام گولو او دنورو په اصلاح کولو کی ورڅخه لوی قوت پیداسی دخلقو داصلاح دپاره دټولو څخه زیات اثرکوونکی شی یوصحیح دینی ماحول په وجود کی را وستل دی . تجربه شاهده ده چی هره نیکی یابدی دتعلیم او دزده کړی او افهام او تفهیم څخه زیات دماحول په ذریعه سره خپریږی او زیاتیږی .

وَأَذْكُرُ لِي الْكِتَابِ إِذْ رَسَخْتُ " حضرت ادريس ؑ دحضرت نوح ؑ څخه زر کاله مخکی دحضرت نوح ؑ په نیکونو کی تیر سوی دی «روح المعانی بحواله مستدرک حاکم» او دوی ؑ دحضرت آدم ؑ څخه وروسته اولنی نبی او رسول دی په کوم چی الله ﷻ دیرش صحیفی نازلی کړی (لکه چی په حدیث دابی ذر زمخشری کی دی او حضرت ادريس ؑ دټولو څخه اولنی انسان دی کوم ته چی علم نجوم او حساب په طور دمعجزی ورکړل سو (بحر محیط) او دټولو څخه اولنی انسان دی چاچی په قلم سره لیکل او کپړی گنډل ایجادکړل ، دده څخه مخکی به خلقو په عام طور سره دحيوانانو څرمنی دکالو پرځای استعمالولی او دټولو څخه مخکی دناب اوتول طریق یی هم دوی ایجاد کړی او داسلحی ایجاد هم د دوی څخه شروع

سو دوی اسلحه تیاره کړه او دبنو قایل سره یی جهاد وکی (بحر محیط مظهری روح)
وَرَفَعْتُهُ مَكَانًا عَلِيًّا یعنی مونږ حضرت ادریس عليه السلام لوړ مقام ته پورته کی معنی دا ده چی دوی عليه السلام یی
دنبوت رسالت او قرب الهی خاص مقام ته پورته کی معنی دا ده چی ده عليه السلام ته دنبوت رسالت او قرب
الهی خاص مقام ورکړل سو او په ځینو روایتونو کی چی د دوی آسمان ته پورته کول نقل دی ددی متعلق
ابن کثیر رحمته الله علیه فرمایي .

هَذَا مِنْ اخْتَارِ كَتَبِ الْاَحْبَارِ الْاِسْرَائِيلِيَّاتِ وَلِي بَعْضِهِ نِكَارَةً .

دا دکعب احبار داسرائیلی روایتو څخه دی او په دی کی په ځینو کی نکارت او اجنبیت دی .
او دقرآن کریم ذکر سوی الفاظ په هرحال کی په دی معامله کی صریح نه دی چی دلته دمرتبې پورته والی
مراد دی او که ژوندی آسمان ته پورته کول مراد دی په دی وجه دده آسمان ته پورته کول قطعی نه دی او
دقرآن تفسیر په دی موقوف نه دی . (بیان القرآن)

فائده: (دبیان القرآن څخه درسول او نبی په تعریف کی فرق او دیو بل سره یی نسبت)

درسول او نبی په تعریف کی ډیر قولونه دی په مختلفو آیتونو دغور کولو څخه وروسته چی کومه خبره د
احقر په نزد ثابته سوي ده هغه دا ده چی ددی دواړو په مفهوم کی نسبت دعموم او خصوص من وجه دی
، رسول هغه دی کوم چی مخاطبو ته نوی شریعت وښیې برابره خبره ده که دغه شریعت په خپله ددی
رسول په اعتبار سره هم نوی وی لکه تورات وغیره یا صرف دده دامت په اعتبار سره نوی وی لکه
دحضرت اسماعیل عليه السلام شریعت دغه په اصل کی دحضرت ابراهیم عليه السلام پخوانی شریعت وو، لیکن دجرهم
قوم کوم ته چی دی عليه السلام مبعوث سو دوی ته ددی شریعت علم اول نه وو، دحضرت اسماعیل عليه السلام په ذریعه
ورته وسو، ددی معنی په اعتبار سره درسول دپاره نبی والی ضروری نه دی ، لکه ملائکی ، چی دوی
رسولان دی ، مگر نبیان نه دی یالکه چی دحضرت عیسی عليه السلام لیرل سوو قاصدانو ته دقرآن په آیت ،
اذْجَاءَ هَا الْمُرْسَلُونَ ، کی رسولان ویل سوي دی ، حال دا دی چی دغه انبیاء نه وه .

او نبی هغه دی کوم چی صاحب وحی وی برابره خبره ده که دنوی شریعت تبلیغ کوی یا دپخوانی شریعت
لکه دبنی اسرائیلو زیات تره انبیاء علیهم السلام به دشریعت موسوی تبلیغ کوی ، ددی څخه معلومه
سوه چی په یو اعتبار سره لفظ د رسول دبنی څخه عام او په بل اعتبار سره لفظ دبنی د رسول څخه عام
دی په کوم ځای کی چی دا دواړه لفظونه پریو ځای استعمال سوي دی لکه په ذکر سوو آیتونو کی رَسُولًا
نَبِيًّا را غلی دی هلته خو هیڅ اشکال نسته ځکه چی خاص او عام دواړه یو ځای کیدی سی څه تضاد
نسته لیکن کرم ځای چی دا دواړه لفظونه دیو بل سره متقابل راسی لکه وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ ،
کی خو دلته په قرینه دمقام سره لفظ دبنی خاص دهغه سړی په معنی کی اخستل کیږی کوم چی دتیر
شریعت تبلیغ کوی .

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَلَمَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّارِ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ ، ددی خخه مراد صرف حضرت ادریس علیہ السلام دی .
وَمِنْ حَمَلَتَا مَعَ لُوحٍ ، ددی خخه مراد صرف حضرت ابراهیم علیہ السلام دی .

وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ . ددی خخه مراد حضرت اسمعیل او حضرت اسحاق او حضرت یعقوب علیہم السلام دی
وَأِسْرَآئِيلَ ، ددی خخه مراد حضرت موسیٰ هارون زکریا اویحییٰ علیہم السلام دی .

إِذْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ آيَاتِ الرَّحْمَنِ غُرُوقًا وَسُجُودًا وَهَيْكُلًا ، په تیرو آیتونو کی دخو مشرانو انبیاءو علیهم السلام ذکر په خاص
طور سره سوي دی چی په دی کی د دوی لوی شان بیان سوي دی چونکی د انبیاءو علیهم السلام په عظمت
کی دعوا موخخه دزیاتی کولو بیرہ وه لکه یهودو چی حضرت عزیر علیہ السلام او نصار او حضرت عیسیٰ علیہ السلام خدای
جوړ کړي دی په دی وجه ددی تولو خخه وروسته یی د دوی د تولود الله جل و علا په مخکی سجدہ کوونکی او د
بیری ترهی خخه دک والی په دی آیت کی ذکر کی چی دافراط او تفريط په مینخ کی پاته سی (بیان القرآن)

(دقرآن دتلاوت په وخت کی ژړل یعنی آبدیده کیدل سنت انبیاء دی)

ددی خخه معلومه سوه چی دقرآن دآیتونو دتلاوت په وخت کی ژړل یعنی دژړا ډول پیدا کول ستایل
سوی او د انبیاءو علیهم السلام وصف دی . د نبی کریم ﷺ خخه د اصحابو رضی الله عنہم او تابعینو (رح) او د اولیاء
الله خخه ډیر داسی واقعات نقل دی .

قرطبی فرمایي چی عالمانو دا خبره مستحب مقرر کړي ده چی په قرآن کریم کی دسجدي کوم آیت چی
تلاوت کړل سی دهغه په سجدہ کی دی دهغه په مناسبت سره دعا کول کیږی ، مثلاً په سورة سجدہ کی
دی دا دعا کوی . اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ السَّاجِدِيْنَ بِوَجْهِكَ الْمُبَشِّحِ بِحَمْدِكَ وَاعُوْذُ بِكَ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْتَكَبِرِيْنَ
مَنْ اَمَرَكَ ، اودسُبْحَانَ الَّذِيْ ، په سجدہ کی دې دا دعا کوی ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ الْبَاكِئِيْنَ اِلَيْكَ الْخَاشِعِيْنَ لَكَ ،
او ددی ذکر سوی آیت خُرُوا سُجَّدًا ، په سجدہ کی دی دا دعا کوی ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنْ عِبَادِكَ الْمُتَّقِمِ عَلَيْهِمْ
الْمُهْدِيْنَ السَّاجِدِيْنَ لَكَ الْبَاكِئِيْنَ عِنْدَ تِلَاوَةِ آيَتِكَ . (قرطبی)

خَلْفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا

بیا د دوی په خای راغلل نا امله چی ضائع یی کی لمونځ او ورپسی سول په خواشاتو پس مخکی به ووینی

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ

کمرامی ، مگر چاچی توبه وکړه او ایمان یی راوړی او نیک عمل یی وکی نو دغه خلق به داخل سی جنت ته

وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۖ جَدَّتْ عَدْنُ الْاِثْمِ وَعَدَّ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ

او د دوی حق به ضائع نه سی هیڅ ، په باغونو داوسیدو کی دکومو چی وعده کړی ده رحمن خپلو باندگانو سره

بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿٧١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِي الْغَوَايِ إِلَّا سَاءَ

په غيبه ، بيشكه دهغه وعدي ته رسيدلى دى ، نه به اورى هلته فضول خبرى ما سوا دسلام څخه

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًا ﴿٧٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ

او د دوى دپاره دى د دوى رزق هلته سهار او ماښام ، دا هغه جنت دى كوم چى به يى په ميراث كى

عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٧٣﴾

وركى مونږ په خپلو بندگانو كى هغو ته چى وى پرهيزگار .

لنډتفسير: بيا د دوى (ذكرسو) څخه وروسته (ځينى) داسى نااهله پيدا سول كومو چى لمونځ برباد كى
(برابره خبره ده كه اعتقاد چى انكار يى وكى يا عملاً چى په ادا كولو كى يا ضرورى حقونو او آدابو كى يى
كوتاهى وكړه) او په نفسانى ناجائزو) خواهشونو پسى سول (كوم چى د ضرورى اطاعت څخه غافله
كوونكى وو) پس دا څلگ به ډير ژر (په آخرت كى) خرابى ووينى (برابره خبره ده كه هميشه وى او كه غير
هميشه) البته مگر كومو چى (د كفر او نافرمانى څخه) توبه وكړه (او مطلب د كفر څخه د توبه كولو دا دى
چى) ايمان يى راوړى او (د نافرمانى څخه توبه كول دا دى چى) نيك كارونه يى وكړل پس دا خلق به (بغير
د خرابى ليدو) جنت ته ځي او (د جزا وركول كيدو په وخت كى به) د دوى ذره نقصان ونه كړل سى (يعنى
د نيك عمل جزا به ورته وركړل سى يعنى) دهميشه پاته كيدو په باغونو كى (به وى) د كومو چى رحمن
د خپلو بندگانو سره غائبانه وعده فرمايلى ده (او) دى وعده سوى شى ته به دا څلگ ضرور ورسپړي ، په
دى (جنت) كى به دغه څلگ څه فضول خبره وانه ورى (ځكه چى هلته به فضول خبره دسره نه وى) بغير
(د ملائكو او ديوبل) دسلام (كولو) څخه (او ظاهره ده چى په سلام سره ډيره خوشحالى او راحت رسپړي
نو دغه فضول نه دى) او دوى ته به سهار ماښام خوراك ورسپړي (يعنى دا خوبه په معين طور سره وى او
هسى هم كه بل وخت وغواړي وركول كيږي به) دا جنت (د كوم چى ذكرسو) داسى دى چى مونږ به په
خپلو بندگانو كى ددى مالكان داسى خلق جوړ كو كوم چى دخداى څخه بيريدونكى وى (كوم چى مېنى
د ايمان او نيك عمل ده) .

﴿معلومات اومسئلي﴾

خلف: دالفظ په سكون دلام دبد قائم مقام دناكاره اولاد دپاره ، او په فتح دلام سره دنيك قائم مقام او ښه
اولاد دپاره استعمال كيږي . (مظهرى)
دمجاهد عليه السلام قول دى چى دا واقع به قيامت ته نژدى د امت د صالحانو د ختميدو څخه وروسته وى چى
لما څه ته به التفات پاته نه سى اوفسق او فجور به ښكاره په ښكاره شروع سى .

(لمونځ بي وخته يا بغير د جماعت څخه کول د لمونځ ضائع کول او عظيمه گناه ده)

أَصَاغُوا الصَّلَاةَ : د لمونځ د ضائع کولو څخه د جمهورو تفسير ليکونکو عبدالله ابن مسعود ؓ نخعی قاسم مجاهد ابراهيم عمر بن عبدالعزیز وغيره په نزد لمونځ دده دوخت څخه وروسته کول دی او ځینی حضرات فرمایي چی د لمونځ په آدابو او شرطونو کی په څه کی کوتاهی کول (چی په دی کی وخت هم دا خل دی) د لمانځه ضائع کول دی او ځینی حضرات فرمایي چی لمونځ بی جماعته په کور کی کول د لمانځه ضائع کول دی (قرطبی بحر محیط)

حضرت فاروق اعظم ؓ د حکومت خپلو ټولو کارکوونکو ته دا هدايت نامی ليکلی ليږلی وی .

إِنَّ أَهْمَ أَمْرِكُمْ عِنْدِي الصَّلَاةُ لَمَنْ صَلَّاهَا هُوَ لِمَا سَوَّاهَا أَصْبَحَ (موطاء مالك ر.ه) زمابه نزد ستاسی په ټولو کارونو کی د ټولو څخه زیات اهم لمونځ دی نو کوم سړی چی لمونځ ضائع کوی دغه سړی به نور ټول د دین احکام هم زیات ضائع کوی .

حضرت حذیفه ؓ یو سړی ولیدی چی د لمانځه په آدابو او د ارکانو په برابرولو کی یی کوتاهی کوله نو ده ور څخه پوښتنه وکړه چی ته دکوم وخت څخه دا لمونځ کوی ، هغه وویل چی د څلویښتو کالو څخه ، حضرت حذیفه ؓ ورته وفرمایل چی تا یو لمونځ هم نه دی کړی او که ته داسی لمونځونه کوی او مړ سی نو یاد ساته چی د محمد ﷺ د فطرت څخه خلاف به مړ سی .

په ترمذی کی د حضرت ابو مسعود انصاری څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی دهغه سړی لمونځ نه کیږی کوم چی په لمانځه کی اقامت نه کوی مراد دا دی چی څوک په رکوع او سجده او درکوع څخه په پورته کیدو او د دوه سجده په مینځ کی د سیده کښیښتو اهتمام نه کوی دده لمونځ نه کیږی . لنډه دا چی کوم سړی په او دس او پاکۍ کی کوتاهی وکړه یا یی د لمانځه په رکوع سجده یا د دواړو په مینځ کی په دریدو او کښیښتو کی یی تلوار وکی ده لمونځ ضائع کی .

حضرت حسن ر.ه د لمانځه ضائع کولو او شهواتو د تابعداری په باره کی فرمایي چه جماتونه یی خوشی کړل او په صنعت تجارت خواهشاتو اولذتونو کی مشغول سول .

امام قرطبی ددی روایتونو نقل کولو څخه وروسته فرمایي چی نن په اهل علمو او اصلاح کوونکو کی داسی خلک لیدل کیږی کوم چی د لمانځه د آدابو څخه غافله محض نقل او حرکت کوی . دا د شپږمی صدی هجری حال وو چی په دی کی داسی خلک خال خال لیدل کیدای سول . نن دا صورت حال په عامو لمونځ کوونکو کی دی . الْأَمَّا شَاءَ اللَّهُ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَأَعْمَالِنَا .

وَأَلْبَسُوا الشَّهَوَاتِ : شهوات څخه مراد د دنیا هغه خوندونه دی کوم چی انسان د الله ﷻ د یادو اولمانځه څخه غافله کوی حضرت علی ؓ فرمایي چی دشاندارو کورونو آبادول او په داسی شاندارو سپرلیو باندی سپریدل چی خلک یی تماشی کوی او داسی جامی چی د عامو خلکو څخه په کښی دده شان اعلی

ښکاري په دې ذکر سوو شهواتو کې دا خل دی. (قرطبی)

قَسْرَفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا: لفظ دغې په عربي ژبه کې درشاد مقابل دی هرخير اونيکي ته رشاد وايي او هري بدې او شرته غي وايي حضرت عبدالله ابن مسعود څخه نقل دی چې غي په جهنم کې ديو غار نوم دی چې دټول جهنم څخه په کې زيات قسم قسم عذابونه جمع دي ابن عباس څخه فرمايي چې غي دجهنم ديو غار نوم دی چې دهغه څخه جهنم هم پناه غواړي. دا الله څخه دهغه زناکار دپاره تيار کړي دی کوم چې پر خپلې زنا کاري باندې اصرار کوونکي او عادي وي او دهغه شرابي دپاره کوم چې دشرابو عادي وي او دهغه سودخوردپاره کوم چې دسودخوري څخه نه منع کيږي او دهغو خلکو دپاره کوم چې دمور او پلارنا فرماني کوي او ددروغو دشاھدي کوونکو دپاره او دهغه ښځې دپاره کومه چې دبل بچي دخپل خاوند بچي جوړه کي (قرطبی)

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لِقَاءً: دلغو څخه مراد باطل کلام فضول خبري ښکېنځل او آزار رسونکي خبري دي چې جنتيان به ددې څخه پاک صفا وي څه داسې کلمه به د دوي په غوږونو کې پري نه وزي کومه چې دوي ته رنج او تکليف رسوي.

الْأَسْلَمَاءُ: استثناء منقطع ده مراد دا دي چې هلته دچا څه خبره په غوږونو کې راځي هغه به دده په سلامتي او خوشحالي کې زياتوالي کوي. اصطلاحی سلام په دې کې هم دا خل دي کوم چې جنتيان به يې يو بل ته کوي او ملائکي دخداي به يې دوي ته کوي. (قرطبی)

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا: په جنت کې به دا نظام شمسي ختل پريوتل ياشپه او ورځ خو به نه وي يو قسم رڼا به هر وخت وي. مگر دشبې او ورځې سهار او ماښام فرقونه به په څه خاص انداز سره وي چې په هغو سره به جنتيانوته د دوي رزق سهار ماښام رسيږي داڅو ظاهره ده چې جنتيانوته څه وخت دڅه شي خواهش وسي نو هم په هغه وخت به پوره کول کيږي وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ، عام اعلان دی بيا دسهار او ماښام دتخصيص وجه د انساني عادت او فطرت پر بناء باندې ده چې دوي سهار او ماښام دخوراک او چيښاک سره عادت دي، عرب وايي کوم سړي ته چې دسهار او ماښام خوراک پوره رسيږي دغه سړي آرام او عيش والا دي.

حضرت انس بن مالک څخه دا آيت تلاوت کي او وي فرمايل چې ددې څخه معلوميږي چې دمومنانو خوراک په ورځ کې دوه واره ده دسهار او ماښام.

او ځيني حضرات فرمايي چې دلته دسهار ماښام لفظ يې ووايه مراد يې عموم دی لکه دشبې او ورځې لفظ هم ياد مشرق او مغرب لفظ دعموم دپاره ويل کيږي څه خاص وخت يا ځای ورڅخه مراد نه وي، نو مطلب دا سو چې د دوي رزق به د دوي دخواهش مطابق هر وخت موجود وي. والله تعالى اعلم (قرطبی)

وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا مُرْسِلُكَ لَهُ مَآبِينَ ۖ إِيذِينَا وَمَا خَلَقْنَا وَمَآبِينَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ۝۸۰

او مونڙ نه نازل ٿيو مگر ستا درٻر په حڪم سره ، دهغه دي څه چي زمونږ په مخكي دي او څه چي زمونږ څخه وروسته دي او څه چي ددي په مينځ كي دي او ستا رب نه دي هيرونكي رب .

السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَبَابِيْنَهُمَا فَأَعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ

داسمانونو او دمخكي او څه چي د دوي په مينځ كي دي ، نو دهغه بندگي كوي اوقائم وسيږي په بندگي دهغه ،

تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۝۸۱ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ عَرَّاذًا مَّامِثٌ لَّسَوْفَ أُخْرِجُ

ايا پيښني ته هغه سره په نوم شريك ؟ او وايي انسان ايا كله چي زه مړ شم نو بيا به را ووزم

حَيًّا ۝۸۲ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ۝۸۳

ژوندي ، ايا نه ياد وي انسان چي پيدا كي مونږ دي اول اودي هيڅ شي نه وو

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ۝۸۴

نو قسم دي ستا په رب چي مونږ به را جمع كړو دوي او شيطانان ، بيا به يي حاضر كړو مونږ شاوخوا د جهنم څخه

ثُمَّ لَنُنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ۝۸۵

په څنگونو پراته ، بيا به جلا كړو مونږ دهرې فرقې څخه كومو چي درحمن سره سرځشي كوله

ثُمَّ لَنَعْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝۸۶ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا

بيا مونږ ته ښه معلوم دي هغه چي ډير قابل دي دي ته د داخليدو ، او نسته په تاسي كي

وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝۸۷ ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا

هيڅوك چي وبه نه رسيږي دي ته سوي ده دا وعده ستا په رب باندې لازم مقرر ، بيا به محفوظ كړو مونږ هغه چي

وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ۝۸۸

بيړيږي او پريږدو به گناهكاران په دي كي نسكور پراته .

لنہ تفسیر: شان نزول: (پہ صحیح بخاری کی حدیث دی چی نبی کریم ﷺ حضرت جبرائیل علیہ السلام ته دا آرزو ظاہرہ کرہ چی لہ زیات راخہ پردی باندی دآیت نازل سو) او (مونہ ستا ددرخواست دجبرائیل علیہ السلام دطرفنہ خخہ جواب درکوو واورہ ہغہ دا دی چی) مونہ (یعنی ملائکی) بغیر ستا درب دحکم خخہ وقتاً فوقتاً نہ سو راتلای دہغہ (پہ ملکیت کی) دی زمونہ پہ مخکی ٲول شیان (مکان وی او کہ زمان مکانی وی او کہ زمانی وی) او (دغہ شان) زمونہ مخکی ٲول شیان اوخہ شیان چی د دوی پہ مینخ کی دی (دمخکی مکان کوم چی مخامخ وی اودشاکوم چی دشاطرف تہ وی او د دوی پہ مینخ کی کوم چی داسری دی پہ کی او وړاندی زمانہ کومہ چی تیرہ سوي دہ او وروستہ کومہ چی راروانہ دہ او د دوی پہ مینخ کی کومہ چی زمانہ حالی دہ) اوستا رب ہیرونکی نہ دی (مطلب دا دی چی دا ٲول کارونہ ورته دمخکی خخہ معلوم دی مطلب دا چی مونہ تکویناً اوتشریعاً دحکم مسخر یو پہ خپلہ رایۍ سرہ دیوخی خخہ بل خی تہ یا کله چی مونہ غواړو یوخی تلۍ راتلی نہ سو لیکن کله چی زمونہ لیږل مصلحت وی ، نوحق تعالیٰ مونہ لیږی دا احتمال نسته چی شاید دخہ مصلحت پہ وخت کی یی هیرسی) ہغہ رب دی دآسمانونو اودمخکی اودہغوٲولو شیانوکوم چی د دوی پہ مینخ کی دی پس (ہرکله چی داسی حاکم اومالک دی نو ای مخاطبہ) تہ دہغہ عبادت (او اطاعت) گوہ (یو وار نیم نہ بلکی) دہغہ پہ عبادت باندی قائم اوسیرہ (او کہ دہغہ عبادت نہ کوی نودبل چا عبادت بہ کوی) نو آیاتہ څوک دہغہ ہم صفتہ پیژنی؟ (یعنی هیڅوک دہغہ پہ صفت کی شریک نسته نولایق دعبادت ہم څوک نسته پس دہغہ عبادت کول ضروری سو) او انسان (دآخرت خخہ منکر) دا وایی چی زہ کله مرسمہ نو آیا بیا بہ ژوندی دقبر خخہ راوايستل سم (الله ﷻ جواب ورکوی چی) آیا (دا) انسان پہ دی خبرہ باندی نہ پوهیږی چی مونہ دی ددی خخہ مخکی (دعدم خخہ وجودتہ) راوړی دی او دی (ہغہ وخت) ہیڅ ہم نہ وو (کله چی دداسی حالت خخہ ژوند تہ را وستل آسان دی نو دوبارہ ژوند ورکول خو پہ درجہ اولی آسان دی) پس قسم دی ستا پہ رب چی مونہ بہ دوی (پہ قیامت کی ژوندی کړو او پہ موقف) دحشر کی بہ یی جمع کړو او (د دوی سرہ) شیطانان ہم (کوم چی پہ دنیا کی بہ د دوی سرہ اوسیدل او غلطی بہ یی ورته بشوولی لکه چی پہ بل آیت کی دی: قَالَ لَرَبِّیْ رَبَّنَا مَا أَطْفِئَتْ بَیْبَہ دوی (ٲولہ) د دوږخ چارچاپیرہ پہ دی حالت کی حاضر کړو چی) (دہیبت خخہ بہ) پرزنګنو پراتہ وی بیاد (دی کفارود) ہری ډلی خخہ بہ (لکہ یہود نصارا اومجوس اوبت پرست) ہغہ خلګ جدا کړو کوم چی پہ دوی کی زیات د الله ﷻ خخہ سرکښی کوونکی وه (چی دوی دنورو خخہ اول دوږخ تہ داخل کړو) بیا (داسی نہ دہ چی د دوی پہ جدا کولو کی مونہ تہ دخہ تحقیقاتو کولو ضرورت راخی ځکہ چی) مونہ (پہ خپلہ) داسی خلګ ښہ پیژنو کوم چی دوږخ تہ دتلو زیات (یعنی اول) مستحق دی (پس پہ خپل علم سرہ بہ داسی خلګ جدا کړو اول دوی بیابہ نور کفار دوږخ تہ داخل کړو او دا ترتیب صرف پہ اولیت کی دی او پہ نہ وروستہ والی کی خو ٲول برابر دی او دجہنم وجود داسی یقینی دی چی

دا به ټولو مومنانو او کافرانو ته وېشوول سی کفارو ته په طور د دخول او عذاب ابدی دپاره او مومنانو ته په طور د پوری وټو پرېل صراط او د زیادت د شکر او خوشحالی دپاره چی دا وینی او جنت ته ورسیری نو زیات شکر به وکاږی او خوشحاله به سی، او «خینو گناهکارانو لره به دلېر سزا دپاره کوم چی په حقیقت کی پاکوالی دی ددی عامو لیدو خبر ورکول سی چی، په تاسی کی هیڅوک هم نسته چی په دی باندی به تیرنه سی (څوک په ننوتو سره او څوک په تیریدو سره) دا (د وعدی موافق) ستادرب په اعتبار سره (په طور د) لازم (موکد) ده چی (خامخابه) پوره سی بیا (پردی جهنم باندی په تیریدو سره داسی مه گڼئ چی په دی کی مومن او کافر برابر دی بلکی) مونږ به هغو خلکو ته نجات ورکو کوم چی دخدای څخه بیریدل (ایمان یی راوړی وو برابر خبره ده که داوول سر څخه نجات پیدا کی لکه مومنان کاملان او برابر خبره ده که وروسته دیوڅه تکلیف تیرولو څخه لکه ناقص مومنان او ظالمان (یعنی کافران) به په دی کی (دهمیشه دپاره) په داسی حالت کی پاته کړو چی (د ډیر رنج او غم څخه به) پرځنگونو پریوزی

(معلومات او مسئلې)

وَأَصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ: دلفظ دِأَصْطَبِرْ معنی په مشقت او تکلیف باندی ثابت قدم پاته کیدل دی په دی کی اشاره ده چی په عبادت باندی همیشوالی او ثابت قدم پاته کیدل غواړی نو عبادت گذار لره ددی دپاره تیاریدل په کار دی.

هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا: دلفظ دَسَمِيٍّ مشهوره معنی هم نام ده او داعجیبه اتفاق دی چی مشرکانو اوبت پرستو که څه هم په عبادت کی دالله ﷻ سره ډیر انسانان ملائکی ډیری او بتان شریک کړی وه او دی ټولوته به یی اله یعنی معبود ویل مگر هیچا لفظ د الله دباطل معبود دپاره هیڅکله نه دی ایښی دا تکوینی او تقدیری کار وو چی په دنیاکی د الله په نوم سره هیڅ بت او باطل معبود نه دی مسمی سوی. په دی وجه ددی معنی په اعتبار سره هم دآیت مضمون واضح دی چی په دنیاکی د الله ﷻ څوک همنام نسته.

او دا کثرت و تفسیر لیکونکو مجاهد ابن جبیر قتاده او ابن عباس ؓ څخه دلته ددی لفظ معنی مثل اوشیبه منقول ده، نو ددی مطلب واضح دی چی په صفتونو د کمال کی د الله ﷻ په شان او برابر یا نظیر نسته.

لَنُخْضِرْنَهُمْ وَالشَّيْطَانُ ثُمَّ لَنَحْضِرْنَهُمْ: دلته د وَالشَّيْطَانُ واو په معنی دَمَعَ دى. او مراد دا دی چی هر کافر به دده دشیطان سره په یوه سلسله کی تړلی پورته سی په دی صورت کی به دا صرف دکافرانو دحشرییان وی او که مراد عام واخستل سی چی مومن او کافر ټول په کی دا خل سی نو دشیطانانو سره به ددی ټولو دحشر مطلب دا وی چی هر کافر خو به دخپل شیطان سره بند سوی حاضریری او مومنان به هم په دی موقف دحشر کی جدا نه وی په دی لحاظ سره به دټولو سره دشیطانانو اجتماع وسی. (قرطبی)

خَوَّلَ جَهَنَّمَ جَنًّا: دحشر دابتداء په وخت کی به مومنان او کافران نیک بخت او بد بخت ټول دجهنم څخه چا بیر جمع سی او په ټولو به هیبت راسی ټول به پرگونډو پراته وی بیا به مومنان او نیک بختان دجهنم څخه

پوری باسل سی او جنت ته به داخل سی چی دجهنم ددی منظر لیدو څخه وروسته دوی ته مکمله او دائمی خوشحالی او ددین پر مخالفینو باندی بدبختی دائمی او پر دی د الله ﷻ زیات شکر ورته نصیب سی .

ثُمَّ لَنَزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ : لفظ دشيعه په اصل لغت کی څه خاص سړی یا د خاصی عقیدې تابعدارانو ته ویل کیږي . په دی وجه دالفظ په معنی دفرقی هم استعمالیږي او مراد دآیت دا دی چی د کفارو د مختلفو فرقو څخه کوم چی زیات سرکښه وی هغوی به په دی ټولو کی ممتاز کی او مخکی به سی ، ځینی تفسیر لیکونکی فرمایي چی جهنم ته به په ترتیب سره داخل سی چی دچا جرم دټولو څخه زیات وی هغه به دټولو څخه اول ددی څخه وروسته به ددویمی او دریمی درجی مجرمان جهنم ته دا خل کړل سی . (مظهری)

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا : یعنی یوانسان مومن یا کافربه داسی نه وی دکومو ورود چی پر جهنم نه وی دورود څخه مراد دخول نه دی بلکه تیریدل دی لکه چی دابن مسعود ؓ په یو روایت کی لفظ دمرور هم راغلی دی او که دخول مراد واخستل سی نو دمومنانو متقیانو دخول به داسی وی چی جهنم به د دوی دپاره برّذ او سلام جوړ سی چی دوی ته به هیڅ تکلیف محسوس نه سی لکه چی دحضرت أَبُو سَمِيه په روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی یو نیک سړی یا فاجر سړی به پاته نه سی کوم چی به په اول کی جهنم ته دا خل نه سی مگر دغه وخت به دمومنانو متقیانو دپاره دویځ برّذ او سلام جوړ سی لکه چی دحضرت ابراهیم ؑ دپاره دنمرود اور برّذ او سلام جوړ سوی وو ددی څخه وروسته به مومنانو لره نجات ورکی او جنت ته به بوتلل سی دا معنی دآیت په راتلونکی جمله کی ده : ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ آمَنُوا دَا مضمون دحضرت ابن عباس ؓ څخه هم منقول دی او په قرآن کریم کی چی کوم لفظ د: وَرُودُ رَاغِلِي دی که ددی معنی دخول واخستل سی نو دخول به په طور دعبور مراد وی په دی وجه هیڅ تضاد نسته .

وَرَادُ أَتْلَى عَلَيْهِمُ الْيَتَابِ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَلَمْ يَكُنْ خَيْرًا مَقَامًا وَأَحْسَنُ

او کله چی اورول کیږي دوی ته زمونږ ایتونه ښکاره وایی کوم خلق چی منکر دی ایماندارو ته په دواړو فرقو کی

نَدِيًّا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَفْئَاثًا وَرِئِيًّا ۝

دچامکان غوره دی او دچاښه دی مجلس ، او څومره هلاک کړی دی مونږ مخکې د دوی څخه جماعتونه چی هغوی د دوی څخه ښه وو په سامان کی او نمائش کی .

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا ۖ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا

ته ووايه څوک چی پاته سو په گمراهی کی پس مهلت ورکړی ده ته رحمن اوږد تردی چی کله وویښی هغه چی

مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ

وعدہ پی ورسرہ سوی دہ یا عذاب او یا قیامت ، نو ژر بہ پوہ سی چی دجاناکارہ دی خای

شَرِّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ۝۵۰ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى

او دچا کمزوری دی لشکر ، او زیاتری الله ﷻ دهدایت موندونکو هدایت

وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ۝۵۱

اوپاقي پاته کیدونکی نیکی غوره دی په نزد درب ستا دجهته دبدلی او غوره دی دواپسی دخای په نسبت

لنہ تفسیر: او کله چی ددی منکرانو خلگو په مخکی زمونږ (هغه) ښکاره ښکاره آیتونه ویل کیږی (په کومو کی چی دمومنان پرحقه باندی کیدل او دکفارو په باطله باندی کیدل ذکر وی، نو دا کافران خلگ مسلمانانو ته وایی چی (دا وواياست په مونږ) دواړو فرقوکی (یعنی په مونږ او په تاسوکی په دنیاکی) خای دچا زیات ښه دی او محفل دچا غوره دی (یعنی ظاهره ده چی کورنی او مجلسی ساز اوسامان او په اهل او په مددگارانو کی مونږ زیات یو دا خو مقدمه ده محسوسه او دوهمه مقدمه عرفی ده چی انعام او احسان او ورکړه دنعمت دهغه سری دپاره وی کوم چی دورکوونکی په نزد محبوب او غوره وی ددی دواړو مقدمو څخه ثابته سوه چی مونږ دالله ﷻ محبوب اومقبول یو اوتاسی مغضوب اومخذول یاست ، مخکی الله ﷻ یو جواب الزامی او یو تحقیقی ورکوی اول ځواب خو دا دی چی دا خلگ داسی خبره کوی، او (دانه گوری چی) مونږ د دوی څخه مخکی ډیری داسی داسی ډلی (په هیبت ناکو سزاگانو سره چی په یقین سره عذاب وو) هلاکی کړی دی کومی چی په سامان اونمائش کی د دوی څخه هم (ډیری زیاتی) ښی وی (ددی څخه معلومه سوه چی دوهمه مقدمه غلطه ده بلکی په یو حکمت اومصلحت سره ددنیا نعمت مبغوض او مردود ته هم ورکول کیږی مخکی دوهم جواب دی چی ای پیغمبر ﷺ ته وفرمایه چی کوم خلگ په گمراهی کی دی (یعنی تاسی) الله ﷻ دوی ته مهلت ورکوی اوږد (یعنی په دی دنیوی نعمت کی داحکمت دی چی مهلت ورکوی حجت په پوره کوی لکه چی په بل آیت کی دی اَوْلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرْ الْخِ او دامهلت یو څو ورځی دی، تردی چی دکوم شی د دوی سره وعدہ سوي ده کله چی هغه ووینی برابره خبره ده که عذاب (په دنیاکی) یا که قیامت (په بل عالم کی) پس (دغه وخت) دوی ته به معلومه سی چی بدخای دچادی او مددگاران دچاکمزوری دی (یعنی په دنیاکی چی کوم خپل اهل اومجلس خپل مددگار گڼی اوفخر په کوی هلته به معلومه سی چی په دوی کی څومره زور دی ځکه چی هلته به دهیچا دسره څه زور نه وی دا یی اضعف فرمایلی وه) او (دمسلمانانو دا حال دی چی) الله ﷻ

هدايت والاوته (په دنياکي خو) هدايت زياتوي (يعنې اصل سرمايه دا ده چي که دده سره مال او دولت نه وي هيڅ ضرر نسته) او (په آخرت کي به ظاهره سي چي) کوم نيك کارونه هميشه باقی پاته کيدونکي دي هغه ستا درب په نزد په ثواب کي هم غوره دي او په انجام کي هم غوره دي (پس دوی ته به په ثواب کي لوی لوی نعمتونه ورکول سي چي کورونه او باغونه هرڅه به په کښي وي او انجام ددی عملونو هميشوالی او دوام والی دی ددی نعمتونو څخه وروسته به په هر ډول او هر قسم سره دمسلمانانو آخري حالت ښه وي او اعتبار هم آخر لره دی)

(معلومات اوسئلي)

خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَخْسَنُ كَدًّا: دلته كفارو دمسلمانانو دغلطولو دپاره دوه شيان پيش كړل اول ددنيا مال دولت اوسازو سامان ، دوهم خادمان او خپله ډله او جماعت چي دا په ظاهره كفاروته په نسبت دمسلمانانو زيات حاصل وه او هم دا دوه شيان دي چي دانسانانو دپاره دنشي كار كوي او ددی فخر او غرور ښه ښه هوښياران او ذهين خلگ پر غلطو لارو باندې روانوي او دتير دور دلو يو سرمايه دارو حكومت اوسلطنت والاوو دعبرت خيز تاريخ څخه غافله كړي خپل موجوده حال ذاتي كمال ددائمي راحت ذريعه گڼي بغير دهغو خلگو څخه كوم چي دقرآن كريم دتعليم مطابق ددنيا مال او دولت عزت او مرتبه خپل ذاتي كمال يادائمي ملكري نه گڼي په دې د الله ﷻ شكر په ژبه سره هم ادا كړي او دده دور كړي نعمت په خر خولو كي هم دده د احكامو پابندي كوي او ددی دفنا كيدو يا كميدو دخطري څخه هم هيڅ وخت غافله نه وي نو دغه انسان ددی شر څخه محفوظ وي لكه انبياء عليهم السلام چي دي حضرت سليمان او حضرت داود عليهما السلام او په اصحابو كرامو ﷺ كي ډير غنيان صحابه ﷺ او دغه ډول په امت كي په لكونو اولياء صالحان كوموته چي الله ﷻ ددنيا مال دولت هم ښه وركړي وو او ددين دولت او خپله بيره يي هم بي انتهايي وركړي وه .

دكفارو دا مغالطه قرآن كريم داسي ليري كړله چي ددنيا خو ورځي نعمت او دولت نه د الله ﷻ په نزد دمقبول كيدو نښانه كيدې سي او نه په دنياكي دغه دڅه ذاتي كمال نښانه گڼل كيږي ، ځكه چي ډيرو بي عقله جاهلانو ته په دنياكي داشيان دعاقلانو او هوښيارانو څخه زيات وركول كيږي . تير تاريخ وگوري نو دا حقيقت به ښكاره سي چي داسي بلكي د دوی څخه هم زيات څومره د دولتونو اوشوكتونو امبارونه پر مخكه باندې ليدل سوي دي .

پاته سول نو كران او خادمان دوستان او عزيزان په ډيره شمير سره كيدل نو ددی حقيقت هم اول خو په دنياكي ښكاره كيږي چي دضرورت په وخت كي هيڅ په كار نه ورځي اوبياكه په دنياكي هم برابر په خدمت كي پاته سي خو دا هم دخوورځو دپاره دي ددی څخه وروسته دمحشر په ميدان كي به دده څوك ملكري وي ؟

وَالْقَلْبُ الصَّلَاحُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ لَوْ اَنَّهَا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا: دباقيات صالحات په تفسير کی دیر اقوال دی چی تفسیر یی په سورة کھف کی تیر سوي دی او مختار قول دا دی چی ددی خخه مراد هغه ټول طاعت اونیک کارونه دی دکومو فائدی چی باقی پاته کیدونکی وی. د: مَرَدًّا لفظ په معنی دَمَرَجَعْ دی مراد ورخخه انجام او عاقبت دی. مراد دآیت واضح دی چی نیک عملونه اصل دولت دی چی ثواب یی دیر او انجام یی دائمی راحت دی.

اَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ۚ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ

ایا تاو لیدی هغه سری چی منکر سو زمونږ دایتونو خخه او وې ویل چی خامخا به را کول سی ماته مال اولاد، ایا

اَمْ اَتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۙ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَنصُدُّ

دی خبر دی په غیبو یایی کړی دی درحمن سره وعده، داسی نه ده مونږ به ولیکو خخه چی دی وایی او زیاته به

لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدَدًا ۙ وَنُزِّلُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ۙ وَاتَّخَذَ

کړو ده ته د عذاب خخه موده، او مونږ به واخلو دده په مرگ باندی خخه چی دی وایی او را به سی مونږ ته یوازی

مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا لِّيَكُونُوا لَهُمْ عَزًّا ۙ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ

اونیولی دی خلقو نور ماسوا دالله ﷻ خخه معبودان چی سی د دوی دپاره مدد، هرگز داسی نه ده، دوی به منکر

بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۙ

مخالف.

سی په بندگی د دوی، او سی به د دوی

لنډتفسیر: (ای محمد ﷺ آیاتا (حالت) دهغه سری ولیدی کوم چی زمونږ دایتونو سره (دکومو چی دا حق دی چی ایمان پر راوړی چی دا آیتونه دبعث (دوباره ژوندی کیدلو) په کی هم دی) کفر کوی او (په مسخرو سره) وایی چی ماته به (په آخرت کی) مال او اولاد را کول کیږی (مطلب دا دی چی دده حالت هم دتعجب قابل دی مخ ته ددی رد دی چی) آیا دا سری په غیبو خبر سوي دی یاده دالله ﷻ سره خخه وعده (ددی خبری) کړي ده (یعنی ددی دعوی علم ورته بی دواسطی داسبابو خخه سوي دی چی علم غیب دی یاپه واسطه داسبابو سوي دی بیا چونکی دغه دعوی عقلی حکم خو دی نه بلکی نقلی امر دی، په دی وجه صرف دلیل نقلی چی اخبار خداوندی دی ددی دلیل کیدی سی، نو دواړه طریقو معدومی دی اوله خو عقلاً هم ناممکنه ده او دوهمه گرسره واقع سوی نه ده) هیڅکله نه ده (محضی غلطه وایی او) مونږ

دده ویل سوی هم لیکو (او پر وخت به دا سزا ورکو چی، دده دپاره به عذاب زیاتیری او دده دویل سوو شیانوبه مونږ مالکان پاته سو (یعنی دوی به ددنیا څخه مړه سی او پرمالونو او اولاد باندی به د دوی څه اختیار پاته نه سی مونږ به دټولو مالکان سو او په قیامت کی به ورلره مونږ ورته کړو بلکی، دوی به مونږ ته (د مال او اولاد څخه) تن تنها راسی او دی خلکو خدای پری ایښی دی اونوری معبودان جوړ کړي دی چی د دوی دپاره دغه (دالله په نزد) باعث دعزت وی (لکه چی په دی آیت کی یی قصه ده: يَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاءُ لَنَا عِنْدَ اللَّهِ پس داسی) به هیڅکله ونه سی بلکه دغه خو به (په قیامت کی په خپله) د دوی دعبادت څخه انکار وکی (لکه دسورة یونس په دریمه رکوع کی چی تیر سوي دی: قَالَ شِرْكَاءُهُمْ مَأْكُتُمْ اَيَّانَا نَعْبُدُونَ) او (برعکس) د دوی به مخالف سی (په وینا سره هم لکه چی تیرسول او په حال سره هم چی پرځای دعزت به سبب د ذلت سی، په دی معبودانوکی به بتان هم وی پس د دوی خبری کول لکه چی دیکفرون مقتضاده په مثل دخبرو کولو په ښکاره اندامونو سره څه بعیده او عجیبه نه ده).

(معلومات اومسئلي)

لَاؤَكِنَّ مَالًا وَّوَلَدًا: په بخاری اومسلم کی دحضرت خباب بن الارت رضی الله عنه څخه روایت دی، چی دده څه قرض په عاص بن وائل باندی وو، دی یی دغوښتلو دپاره ولاړی، هغه ورته وویل چی زه خوستا قرض ترهغه پوری نه درکوم، ترڅو پوری چی ته دمحمد صلی الله علیه و آله سره دکفر او انکار معامله ونه کی، ده ځواب ورکی چی زه دا کارنه سم کولای، ترڅو چی ته مړ نه سی، اویا ژوندی نه سی، عاص بن وائل وویل چی ښه ده، زه به مړ سم او بیا به ژوندی سم؟ که داسی وی، نو بس ستا قرض به هم هغه وخت درکړم کله چی دوباره ژوندی سم ځکه چی هغه وخت به هم زما سره مال او اولاد وی. (قرطبی)

قرآن کریم ددی احمق په جواب کی فرمایي چی ده ته دا څنگه معلومه سوه چی د دوباره ژوندی کیدو په وخت کی به هم دده سره مال او اولاد وی أَطْلَعَ الْغَيْبَ آیاده دغیب خبری معلومی کړی، أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عهدی یایی دالله رحمن سره ده دمال او اولاد دپاره څه عهد او وعده کړي ده او دا خو ظاهره ده چی داسی څه خبره خوسته نه، بیاده دا خیال څنگه پوخ کی؟

وَتَرِسُهُ مَا يَقُولُ: یعنی دکوم مال او اولاد چی دی ذکر کوی په آخرت کی درسیدو معامله خو ډیره لیری ده په دنیاکی هم څه چی ده ته ورکول سوي دی دا به پاتی کوی او ددی وارثان به آخر مونږ سو یعنی دمال او اولاد به دده څخه واخستل سی او آخر به الله تعالی ته بیرته راځی.

وَيَاتِينَا قُرْدًا: دقیامت په ورځ به دی تن تنها مونږ په دربار کی حاضر سی، نه به ورسره څه اولادوی اونه مال ویکوونون عَلَيْهِمْ ضد: یعنی دا په خپله تراش کړی بتان او باطل معبودان دکومو عبادت چی په دی وجه کوی چی دا به د دوی مددگاران وی په محشرکی خو به ددی برعکس هغه د دوی دښمنان سی الله تعالی به دوی ته ژبه او خبری ورکی او دوی به ووايي چی یاالله دوی ته عذاب او سزا ورکړی، چی دوی نه

پرينبولی او زمونږ څخه يی معبودان جوړ کړل.

الْمُرْتَابَا أَرْسَلْنَا الشَّيْطَانَيْنِ عَلَى الْكُفْرَيْنِ تُؤْذِيَهُمَا ۚ وَلَا تَجْعَلُ عَلَيْهِمَا ذَانِبًا وَعَدُّ لَهُمُ

تاونه ليدل چی مونږ پرينبی دی شيطانان په منکرانو باندی چی راپاروی یی دوی په راپارولو سره، نوته تلوارمه کوه

عَدًّا ۚ يَوْمَ نُحْشِرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا ۝۸۵ وَنَسُوقُ الْجَاهِلِينَ

په دوی باندی مونږ پوره کوو د دوی شمير په کومه ورځ چی مونږ راجمع کړو پر هژگاران رحمن ته ميلمانه بلل سوی

إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا ۝۸۶ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ

او وشړی گناهکاران دوېځ ته تېری، اختیار به نه لری خلق د سفارش مگر چاچی اخستی ده

الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۝۸۷

درحمن څخه وعده

لنہ تفسیر: (ته چی د دوی پر گمراهی باندی غم کوی نو) آیاتاته معلومه نه ده چی مونږ شيطانان پر کافرانو

باندی (دپاره دآزمائش) ورپرينبی دی چی هغوی دوی (پر کفر او گمراهی) ښه راپاروی (اولمَسُوْی بياچی

په خپل اختیار سره دخپل بد خواه په لمس کی راسی دهغه ولی غم کوی، وروسته (بياچی شيطانان ابتلاء

په دوی مسلط سول او مستحق ته په تلواری په سزا ورکولو کی اواز مینست نه سی پاته کيدای نو، ته د

دوی دپاره (دعذاب په درخواست کی) تلوار مه کوه مونږ د دوی خبری (پرکوموچی به سزاوی) په خپله

شميرو (او دغه سزا به په هغه ورځ واقع کيږی) په کومه ورځ چی مونږ متقيان درحمن (دارالنعم) طرف

ته ميلمانه جوړ کړی جمع کړو او مجرمان دوېځ طرف ته تېری وشړو (اوڅوک به د دوی سفارش کوونکی هم

نه وی، ځکه چی هلته، به دچا د سفارش اختیار نه وی مگر چاچی درحمن څخه اجازه اخستی وی (هغه

انبیاء عليهم السلام او صالحان دی او اجازت خاص دی د مومنانو سره پس کفار محل دشفاعت نه سول)

(معلومات او مسئلي)

تُؤْذِيَهُمَا أَرَا: په عربی لغت کی لفظ د هَزْ، أَرَا، فَرَزْ، حَضْ، ټول په یوه معنی کی دی یعنی دیوکار دپاره را

پارول او تیارول، دسپک اوسخت کمی اوزیاتوب په لحاظ سره د دوی په مینځ کی فرق سته، دلفظ د:

أَرَا معنی په پوره قوت او تدبیر او تحریک سره دیو سړی دیوکار دپاره تیارول بلکی مجبوره کول دی

معنی دآیت دا ده چی دغه شيطانان دوی بدو عملونو ته راپاروی اوښه والی یی د دوی پرزړونو مسلط

کوی او خرابی یی دنظر لاندی نه راوولی.

اَلْمَا كُفُّهُمْ عَذَابًا: مطلب دادی چی ته د دوی د عذاب په باره کی تلوارمه کوه دغه خو ډیر ژر کیدونکی دی ځکه چی په دنیا کی داستوگنی دپاره کومی دشمیر ورځی چی مونږ ورکړي دی هغه ژر پوره کیدونکی دی او ددی څخه وروسته عذاب او عذاب دی کُفُّهُمْ یعنی مونږ د دوی دپاره شمیر کوو ددی مطلب دادی چی د دوی هیڅ شی آزادنه دی د دوی د عمر شپې ورځی شمیرل کیږی د دوی ساه اخستل د دوی د نقل او حرکت یو یو قدم او د دوی لذتونه د دوی د ژوند یوه یوه لحظه مونږ شمیرو ددی شمیر پوره کیدوسره به پر دوی عذاب راسی.

ما مون رشید یو وار سورة مریم ووايه کله چی دی آیت ته راورسیدی نو دمجلس حاضرینو کوم چی علما، اوفقهاء وه په دوی کی د ابن سماء طرف اشاره وکړه چی ددی متعلق څه ووايه دوی عرض وکی چی کله زمونږ ساه اخستل شمیرل کیږی او په دی زیاتی نه سی کیدی نو دابه څومره ژر ختم سی ، دا ځینو شاعرانو داسی ویلی دی .

حَالِكِ الْفَاسِ لَعْدُ فَكُلَّمَا مَضَى نَفْسٌ مِّنْكَ اتَّقَصَّتْ بِهِ جُزْءًا

یعنی ستا دژوند ساگانۍ دشمیر دی کله چی یو وار ساه اخلی نو ستا دژوند یو جزء کمیږي .
ویل کیږی چی انسان په شپه ورځ کی څلیر ویشټ زره ۲۴۰۰۰ وار ساه اخلی (قرطبی) او ځینی حضرات فرمایي .

وَكَيْفَ يَفْرَحُ بِالْذَّلَّةِ وَلَذَّتْهَا نَفْسٌ يُعَذُّ عَلَيْهِ اللَّفْظُ وَالنَّفْسُ

یعنی په دنیا او ددی په لذتونو هغه سړی څنگه خوشحالیدی اوبی فکره کیدی سی دچا چی لفظونه او ساگانۍ شمیرل کیږي . (روح)

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَقَدْ آذَى : لفظ دوفد داسی راتلونکو ته ویل کیږی کوم چی دلوی بادشاه یا امیر خواه ته داعزاز او اکرام سره ځی ، په ځینو روایتونو د حدیث کی دی چی دا خلک به پرسپرلیو سپاره رسیږی او سپرلی به دهرسړی هغه وی کومه چی ده په دنیا کی دخپل ځان دپاره خوښوله ، اوبن ، آس یا نوری سپرلی ، ځینی حضرات فرمایي چی د دوی نیک عملونه به د دوی دپاره د دوی دخوښی سپرلی جوړی سی ، د حدیث دا روایتونه روح المعانی او قرطبی نقل کړي دی .

إِلَى جَهَنَّمَ وَرَدًا : وړد لفظی معنی اوبو ته دتلونکی ده او دا خو ظاهره ده چی دتندی په وخت کی انسان یا حیوان اوبو ته ځی په دی وجه د وړد ترجمه تږی وسوه .

مَنْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا : حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دعهد څخه مراد شهادت دَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دی ، ځینی فرمایي چی دعهد څخه مراد حفظ کتاب الله دی ، لنډه دا چی دشفاعت کولو حق هر چاته نه ورکول کیږی ، بغیر دهغو خلکو څخه کوم چی دایمان پر وعده مضبوط پاته سی . (روح)

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۖ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا

او خلق وایی چی رحمن لری ، بیشکه تاسی نبستی یاست په دروند اولاد ،

إِذَا تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَّقَطْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ

شی کی ، نژدی ده چی اسمان خیری سی په دی خبره او توتی توتی سی مخکه او را ولویږي غرونه

هَذَا ۖ أَنْ دَعَا الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۖ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ

په نږدو سره ، په دی چی بولی رحمن لره اولاد ، اونه بنای رحمن لره چی ونیسی

وَلَدًا ۖ إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنَ عَبْدًا ۖ

اولاد ، خوک نسته په اسمان او مخکه کی مگر راخی رحمن لره بنده جوړ سوی

لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ۖ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

دده په شمیر کی دی او شمیرلی یی دی ددوی شمیر ، او هر یو به راخی دده مخ ته په ورځ د قیامت

فَرْدًا ۖ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ

یکی یوازی ، بیشکه خوک چی ایمان راوړی اونیک عملونه کوی ، ورپه کړی دوی لره

الرَّحْمَنُ وَذًا ۖ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ

رحمن محبت ، پس مونږ اسان کی دا قرآن په ژبه ستا ددې دپاره چی خوشخبری واوړی په

وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَدَّا ۖ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ

دی سره بیریدونکو ته او وییروی په دی سره قوم جگړوالو ، او ډیر هلاک کړی دی مونږ د دوی څخه مخکې جماعتونه ایا

تَحْسُ مِنْهُمْ مَنْ أَحَدًا وَتَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ۖ

ته اوس پوهیږی په کښهاری په دوی کی دچا او یایی ته څه پس پس اوری

لنفسیر، او دا (کافران) خلگ وایی چی (نعوذ بالله) الله ﷻ اولاد هم نیولی دی (هم دارنگه نصارا په کثرت سره او یهود په قلت سره او د عربو مشرکان په دی فاسده عقیده کی اخته وه الله ﷻ فرمایی چی تاسی دا (خبره چی وکړه) داسی سخت حرکت مو وکی چی ددی په سبب څه لیری نه ده چی آسمان خیری سی او دمخکی توتی والوزی او غرونه مات سی او راولویږی په دی خبره چی داخلگ دخدای ﷻ طرف ته د اولاد نسبت کوی حال دا دی چی دخدای ﷻ شان نه دی چی هغه اولاد اختیار کړی (ځکه چی) څومره څه چی په آسمانونو کی او په مخکه کی دی ټول دخدای ﷻ په مخکی به غلامان حاضر یږی (او) هغه ټوله (دخپل قدرت) په گیر کی را وستلی دی او (په خپل علم سره) ټول یی په شمیر کی دی (دا حالت خود دوی فی الحال دی) او د قیامت په ورځ به دوی ټول هغه ته یکی یوازی حاضر سی (چی هر سړی به دخدای محتاج او محکوم وی ، وروسته که دخدای اولاد وای نو دخدای په شان په وجوب د وجود اولاد ماتو دوجوب سره موصوف په کار دی او دخدای دا صفتونه دی کوم چی ذکر سول ، عموم د قدرت ، عموم د علم او دغیر خدا دا صفتونه دی ، محتاجی تابعداری کوم چی ضددی دوجوب بیا دضدینو اجتماع څنگه کیدی سی)

بیشکه کوم خلگ چی ایمان راوړی اونیک عملونه وکی الله ﷻ به (دوی ته علاوه د آخرت د ذکر سړو نعمتونو څخه په دنیا کی دا نعمت ورکړی چی) د دوی دپاره (د خلگو په زړونو کی به) محبت پیدا کړی پس (ته دور ته دا خوشخبری ورکړه ځکه چی) مونږ دا قرآن ستا په ژبه (عربی) کی ځکه آسان کړی دی چی ته په دی سره پرهیزگارانو ته خوشخبری واوروی او (دارنگه) په دی سره جگړه خلو ته بیره ورکړی او (ددی بیری په شیانو کی یوه کوم بختی د دنیا دا هم ده چی) مونږ د دوی څخه مخکی ډیری ډلی (په عذاب او قهر سره) هلاکی کړی دی (پس) آیاته په دوی کی یو څوک وینی یا په دوی کی دچاڅه کښهار اوری (دا کنایه ده دبی نام اونشان کیدو څخه پس کفار ددی کوم بختی د دنیا هم مستحق دی که څه هم په یو مصلحت سره به دیو کافر دپاره ددی وقوع نه وی مگر د فکر کولو قابل خودی)

(معلومات اومستلې)

وَلَا تَحْزَنْ أَلْجِبَالُ قَدْ أَفْضَى ددی آیتونو څخه معلومه سوه چی په مخکه او غرونو او د دوی په ټولو شیانو کی یو خاص قسم عقل او شعور موجود دی که څه هم هغه ددی درجی نه دی چی دالله ﷻ احکام پر مرتب سی ، لکه دانسان د عقل او شعور په شان بلکی دا هغه عقل او شعور دی دکوم په وجه سره چی د دنیا هر شی دالله ﷻ دنوم تسبیح کوی لکه چی دقرآن کریم ارشاد دی وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ یعنی یو شی هم په دنیا کی داسی نسته ، کوم چی دالله ﷻ دحمد سره تسبیح نه کوی ، ددی شیانو دا شعور او ادراک دی چی ذکر یی په دی آیتونو کی راغلی دی ، چی د الله ﷻ سره دچاپه شریکولو خاصکر دالله ﷻ دپاره په اولاد مقررولو سره مخکه او غرونه وغیره سخته بیره کوی .

حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چي ڊيڀريانو او انسانانو څخه علاوه نور ٽول مخلوقات د خداي
 ﷻ سره په شريك جوړولو باندې ډير بيربري ، او دا بيره محسوسوي چي دوي به ريزه ريزه سي . (روح)
 وَغَدَّكُمْ غَدًا: يعنې الله ﷻ د ټولو انسانانو ذات او د دوي عملونه په پوره علم سره پيژني د دوي ساڳاني د
 دوي قدمونه د دوي گولي او غريونه د الله ﷻ په نزد شميرل سوي دي ، نه كميدې سي او نه زياتيدې سي .
 سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا: يعنې په ايمان او عمل صالح باندې د قائم پاته كيدونكو دپاره الله ﷻ جوړه
 كړي دوستي او محبت ، چي ايمان او عمل صالح كله مكمل سي او ډيبروني عوارضو څخه خالي سي ، نو
 خاصه يي دا ده چي دمومنانو صالحانو په مينځ كي الفت او محبت جوړسي ، يو نيك صالح سړي ډبل
 نيك صالح سړي سره الفت او مينه ساتي او دنورو ټولو خلگو او مخلوقاتو په زړونو كي هم الله ﷻ د دوي
 محبت پيدا كړي

بخاري مسلم ترمذي وغيره د حضرت ابوهريره ؓ څخه دا روايت نقل كړي دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي
 دي چي الله ﷻ كله يو بنده خوښ كړي نو جبرائيل امين ؑ ته ووايي چي زه د فلاني سړي سره محبت كوم
 ته هم دهغه سره محبت وكړه جبرائيل امين په ټولو آسمانونو كي ددي منادي وكړي او ټولو آسمانونو والا
 دده سره محبت شروع كړي ، بيا دا محبت مخكي ته نازل سي (نو مخكي والا هم دخداي ددي دوست سره
 محبت شروع كړي) او فرمايي چي دقرآن كريم دا آيت پردي باندې شاهددي ، يعنې اِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوْا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا (روح)

اوهرم بن حيان فرمايي چي كوم سړي په خپل پوره زړه سره د الله ﷻ طرف ته متوجه سي نو الله ﷻ د ټولو
 ايماندارو زړونه دده طرف ته متوجه كړي . (قرطبي)

حضرت ابراهيم خليل الله ؑ چي كله خپله بي بي حضرت هاجره ؓ او شير خوار كوچني حضرت اسمعيل
 ؑ دمكي دوچو غرونو په مينځ كي په ريگستان كي دخداي ﷻ په حكم پريښوول او شام ته يي دبيرته
 تلو اراده وفرمايله نو د دوي دپاره يي هم دعاغوښتي وه فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِّنَ النَّاسِ لَهٗنِيْ يٰ اَللهُ زما
 ددي بي اسري اهل او عيال دپاره دخينو خلقو زړونه د دوي طرف ته مائل كړه ، ددي دعا نتيجه ده چي په
 زرگونو كلونه تير سول خو دمكي او دمكي دخلگو محبت دټولي دنيا په زړونو كي اچول سوي دي ، او
 دنيا دهر كونج څخه په لويو لويو محبتونو او مشقتونو سره او دټول عمر دگتلي دولت په خرڅ كولو
 سره خلك دلته ځانونه را رسوي او دنيا دهركونج شيان دمكي په بازارونو كي پيدا كيږي .

اَوْتَسَنِعْ لَهُمْ رِكْزًا: ركز هغه پټ آواز دي چي څوك په پوه نه سي ، لكه دهر كيدونكي دژبي دريدو څخه
 وروسته چي كوم آواز وي ، مطلب دايت دا دي چي دا ټول حكومت او سلطنت والا او حشمت او شوكت
 والا اوقوت او طاقت والا چي كله د الله ﷻ په عذاب كي ونيول سوه او فنا كړل سوه ، نو داسي سوه چي د
 دوي څه پټ آواز او حركت هم نه سي اوريدل كيدي .

(سورة طه)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ أَحَدٌ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُحْذَرُ أَنَّكُمْ بِاللَّهِ غَافِلُونَ

سورة طه پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی یوسل پنخہ دیرش (۱۳۵) ایتونہ دی او اتہ رکوع گانی

شروع کوم پہ نوم دالہ ۛ سرہ چی بی حدہ مہریان نہایت رحم والا دی

ددی سورة بل نوم سورة کلیم ہم دی (لکہ چی سخاوی ذکر کری دی) وجہ بی دا دہ چی پہ دی کی دحضرت کلیم اللہ موسیٰ ۛ واقعہ پہ تفصیل سرہ ذکر دہ

پہ مسند دارمی کی دحضرت ابوہریرہ ۛ خخہ روایت دی چی نبی کریم ۛ فرمایلی دی چی اللہ ۛ دآسمان او مخکی دپیدا کولو خخہ ہم دودہ زرہ کالہ مخکی سورة طہ او سورة یسن وویل (یعنی ملائکتونہ بی واورول نو ملائکو وویل چی دیر خوش نصیب او مبارک دی ، ہفہ امت پہ کوم چی بہ دا سورتونہ نازل سی او مبارکی دی ہفہ سینی کومی چی دایاد کری او مبارکی دی ہفہ ژبی کومی چی دا وایی دا ہفہ مبارک سورة دی کوم چی دنبی کریم ۛ دقتل پہ ارادہ راوتلی عمرین خطاب ۛ پر ایمان قبولو او دحضرت نبی کریم ۛ پر قدمونو پرلویدو باندی مجبورہ کی ، چی واقعہ بی دسیرت پہ کتابونو کی معروفہ او مشہورہ دہ

د ابن اسحاق روایت داسی دی چی عمر بن خطاب ۛ یوہ ورخ تورہ را واخستہ او دنبی کریم ۛ دقتل پہ ارادہ دکورہ ووتی پہ لارہ کی نعيم بن عبد اللہ ورسرہ یو خای سو ، پوہنتنہ بی ورخخہ وکرہ چی چیری دی ارادہ دہ عمرین خطاب ۛ وویل چی زہ دہفہ گمراہ سہی دکار تمامولو دپارہ خم کوم چی پہ قریشو کی تفرقہ اچولی دہ ، دقریشو دین او مذہب تہ بی بدوویل بی عقلان بی ورخخہ جوہ کرل اوبتانوتہ بی بد وویل نعيم وویل چی عمرہ استانفس تہ پہ دوکہ کی اچولی بی آیاتہ داگنی چی تہ بہ محمد ۛ قتل کری او دہفہ قبیلہ بنو عبد مناف بہ تا ژوندی پریرہ دی چی تہ بہ پر مخکہ وگرخی ، کہ پہ تاکی عقل وی نو دخپلی خور او دہفی دخواند خبر واخلہ ، چی ہغوی مسلمانان او دمحمد (ﷺ) ددین تابع سوي دی ، پرحضرت عمر ۛ باندی دی خبری اثر وکی او ددی خای خخہ دخپلی خور دکور طرف تہ ستون سو ، دہغوی پہ کورکی حضرت خباب بن ارت صحابی ۛ دی دواپوتہ بی دقرآن کریم سورة طہ وویل کوم چی پہ یوہ صحیفہ کی لیکل سوی وو

دا خلگ چی کلہ پوہ سول چی عمرین خطاب ۛ راغی نو حضرت خباب ۛ دکور پہ یو کونج یایوہ کمرہ کی پتہ سو او خور بی دا صحیفہ ترخپل پرونی لاندی پتہ کرہ مگر دحضرت عمر ۛ غورونو تہ دحضرت خباب ۛ دتلاوت آواز رسیدلی وو ، پہ دی وجہ پوہنتنہ بی وکرہ چی دا تاسی خہ وویل چی ما واوریدل ، دوی (خو اول خبرہ پتولہ) وویل چی ہیخ نستہ مگر حضرت عمر ۛ خبرہ ہسکارہ کرہ چی زہ خبر سوی یم

چی تاسی دواړه دمحمد (ﷺ) سوی یاست اومسلمانان سوی یی دا یی وویل او پرخپل اخنسی سعید بن زید باندی یی حمله وکړه فاطمی خور یی چی دا ولیدل نو دځاوند دمحفوظ کولو دپاره وړپاڅیده عمر (ﷺ) دا هم په وهلو زخمی کړه.

هرکله چی خبره دی ته ورسیده نو خور او اخنسی ورته په جمع وویل چی واوړه! مونږ بیشکه چی مسلمانان سوی یو او په الله (ﷻ) او دهغه په رسول (ﷺ) موایمان راوړي دی اوس چی ته څه کولای سی هغه وکړه، دخور د زخم څخه یی وینی روانی وی دا حالت چی یی ولیدی نو عمر (ﷺ) ستومانه سو اوخور ته یی وویل چی هغه صحیفه ماته وښایه کومه چی تاسی ویله چی زه یی هم ووینم چی دمحمد (ﷺ) تعلیم څه دی؟ حضرت عمر (ﷺ) تعلیم یافته سړی وو په دی وجه یی صحیفه دکتلو دپاره وغوښتله، خور یی وویل زه بیریزم چی که تاته یی درکړم ته به یی ضائع کړی یابه یی بی ادبی وکړی عمر بن خطاب په خپلو بتانو قسم واخیستی چی تاسی بیریزې مه زه به یی وگورم اوبیا به یی تاسی ته بیرته درکړم فاطمی (ﷺ) چی داواوریدل نو څه امید یی پیدا سو چی شاید دی مسلمان سی، نو دغه وخت یی وویل چی وروره خبره دا ده چی ته ناپاک یی او دی صحیفی ته دپاک سړی څخه علاوه بل څوک لاس نه سی وروړی، که ته یی کتل غواړی نو غسل وکړه، حضرت عمر (ﷺ) غسل وکی بیایی هغه صحیفه ورلره ورکړه په کومه کی چی سورة طه لیکل سوی وو، ددی دشروع برخه چی یی وویل نو حضرت عمر (ﷺ) وویل چی دا کلام خو ډیر ښه دی اوډیر محترم دی، خباب بن ارت (رضی الله عنه) پټ ناست وو، دا هرڅه یی اوریدل دحضرت عمر (ﷺ) دا الفاظ چی یی واوریدل نو را مخامخ سو او وي ویل چی ای عمره! زما دالله (ﷻ) درحمت څخه دا امید دی چی الله (ﷻ) دخپل رسول ددعا دپاره ستا انتخاب کړي دی، ځکه چی پرون ما دنبی کریم (ﷺ) څخه دا دعا آوری دی ده چی کوله یی: اَللّٰهُمَّ اِنِّدِ الْاِسْلَامَ بِاَبِي الْحَكَمِ بْنِ هِشَامٍ اَوْبِعْمَرْ بْنِ الْخَطَّابِ يَاالله! داسلام تائید وکی اوقوی یی کړی دابو الحکم بن هشام (یعنی ابو جهل) په ذریعه یادعمر بن خطاب په ذریعه. مطلب دا وو، چی که په دی دواړوکی یو مسلمان سی، نو دمسلمانانو په کمزوری ډله کی به روح واچول سی، بیا خباب (رضی الله عنه) وویل چی ای عمره! ته داموقع غنیمت وگنه، عمر (ﷺ) خباب (رضی الله عنه) ته وویل چی مانبی کریم (ﷺ) ته بوزه (قرطبی) مخ ته دده دحضور (ﷺ) په خدمت کی حاضریدل او اسلام قبول مشهوره اومعروفه واقعه ده.

طه ١ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ٢ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ

په دی وجه مونږ په تا قرآن نه دی نازل کړی چی ته په محنت کی ولویږي، مگر نصیحت دهغه چادپاره

يَخْشَى ٣ تَنْزِيلًا مِّنْ خَلْقِ الْاَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى ٤ الرَّحْمَنُ

چی بیریزې، نازل کړل سوی دی، دهغه ذات چی پیدای یی کړل مخکه او اسمانونه لوړ، هغه ډیرمهربان

عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۝ لَهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

په عرش قائم سو دهغه دی څه چی دی په اسمانونو او مخکے کی

وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ۝ وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ

او ددې دواړو په مینځ کی اولاندی دلندی مخکی څخه ، او که ته خبری کوی په چغه ، نو هغه خبر دی دپنې

السِّرِّ وَأَخْفَى ۝ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ۝

خبري اوزياتي پتی څخه، الله دی چی دهغه څخه ماسو ادبل چاپندگی نسته دهغه دی ټول نومونه خاص (ښکلی)

لنہتفسیر: طه (ددی معنی خوا الله ﷻ ته معلومه ده) مونږ پرتا قرآن (مجید) ددی دپاره نازل نه کی چی ته په

تکلیف کی راسی بلکی دداسی سری دنصیحت دپاره (نازل کی) کوم چی (دالله ﷻ څخه) بیربري دا دهغه

(ذات) دطرف څخه نازل سوي دی کوم چی مخکے او پورته آسمانونه پیدا کړل (او) هغه لوی رحمت والا په

عرش (چی مشابه دی دتخت دحکومت سره داسی) قائم (او جلوه فرما) دی (کوم چی دده دشان سره لاین

وی او هغه داسی دی چی) دهغه په ملکیت کی دی څه شیان چی په آسمانونو کی او څه شیان چی په مخکے

کی دی او څه شیان چی ددی دواړو په مینځ کی دی (یعنی دآسمان څخه لاندی او دمخکی څخه سربیر)

او څه شیان چی دمخکی لاندی دی (یعنی دمخکی دننه چی کومه لنده خټه ده چی ثری ورته وایی ، څه

شی چی دهغه څخه لاندی دی مراد دا دی چی کوم شیان چی دمخکی په بیخ کی دی دا خو دالله ﷻ

قدرت او سلطنت وو) او (دعلم یی داشان دی چی) که ته (ای مخاطبه) په چیغه خبره کوی ، نو (دهغه په

اوریدو کی څه شبهه ده؟) هغه خو (داسی دی چی) په پته ویل سوی خبره او (بلکی) ددی څخه هم زیاته پته

خبره (یعنی کومه چی لاپه زړه کی ده) پیژنی (دغه) الله داسی دی چی دهغه څخه ماسو هیڅ معبود

(مستحق دعبادت) نسته دهغه (ډیر) ښه ښه نومونه دی (کوم چی پرصفتونو او کوم الونو دلالت کوی پس

قرآن کریم دداسی ذات جامع الصفات دطرف څخه نازل سوي دی او په یقین سره حق دی)

(معلومات اومستلي)

طه ددی لفظ په تفسیر کی دتفسیر دعاالمانو اقوال ډیر دی دحضرت ابن عباس ؓ څخه ددی معنی یارجل

او دابن عمر ؓ څخه یاحیبی منقول ده دحدیث دځینو روایتونو څخه معلومیږی چی طه او یس دنی

کریم ﷺ مبارک نومونه دی اوبی غباره خبره هغه ده کومه چی حضرت صدیق اکبر ؓ او جمهور علماء

فرمایي چی لکه څنگه چی دقرآن کریم د ډیرو سورتونو په ابتداء کی راغلی حروف مقطعه مثلاً آله

وغیره متشابهات دی یعنی درازونو څخه دی پرکومو چی دالله ﷻ څخه ماسو هیڅوک نه پوهیږی ،

دغسی لفظ دطه هم په دی کی دا خل دی .

مَا نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى : دَشَقَاءَ څخه مشتق دی چی معنی یی ستړی والی او مشقت او تکلیف دی ، دنزول قرآن په ابتداء کی به نبی کریم ﷺ اوصحاب کرام ؓ ټوله شپه دعبادت دپاره ولاړوه او په لمونځ او تهجد او دقرآن تلاوت کی به مشغول وه تردی چی دنبی کریم ﷺ پر قدمونو مبارکو باندی پرسوب راغی او ټوله ورځ به په دی فکرکی وو ، چی څنگه به کفارو ته هدایت وسی دوی به دقرآن دعوت قبول کی په دی آیت کی نبی کریم ﷺ ته ددی دواړه قسمه تکلیف څخه دمحفوظ کیدو دپاره ارشادفرمایي چی مونږ په تاققرآن کریم په دی وجه نه دی نازل کړی چی ته په مشقت او تکلیف کی ولویږي ټوله شپه دبیدار اوسیدو او دقرآن کریم په تلاوت کی دمشغولیدو ضرورت نسته ، چنانچی ددی آیت دنزول څخه وروسته دنبی کریم ﷺ عادت داجور سوچی دشپي په اوله برخه کی به یی آرام فرمایي اودشپي په آخره کی به پورته کیدی تهجد به یی اداکوی .

دغه شان په دی آیت کی یی دی طرف ته هم اشاره وفرمایله چی ستا فرض صرف تبلیغ اودعوت دی کله چی ته داکاروکی نو بیادافکرستا پرځم نه دی چی چایمان راوړی اوچادعوت قبول نه کی (تلخیص از قرطبی)

الْأَذْكُرَةَ لَمْ يَخْشَى : ابن کثیر (رحمته الله علیه) فرمایي چی دقرآن دابتدایی نزول په دوران کی به ټوله شپه په تهجد او تلاوت کی په مشغولیدو باندی ځینی کفارو په مسلمانانو پسې داخبری شروع کړی چی په دی خلکو قرآن څه نازل سو یومصیبت پرنازل سونه دشپي آرام او نه دورځی آرام ، په دی آیت کی حق تعالی اشاره وفرمایله چی دا جاهلان بدنصیبه دحقیقت څخه ناخبره څه پوهیږی ، چی قرآن او ددی په ذریعه د الله ﷻ ورکړل سوی علم سرا سر خیر اوخوش بختی ده دا مصیبت گنونکی یی خبره او احمقان دی .

دصحيحينو په حديث کی په روایت دحضرت معاویة ؓ راغلی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ : یعنی الله ﷻ چی دکوم سړی دخیر اراده وفرمایي ده ته ددین علم اوپوهه ورکړی .

دلته امام ابن کثیر یوصحیح حدیث بل هم نقل کړي دی کوم چی دعلماؤ دپاره لویه خوشخبری ده ، دا حدیث طبرانی دحضرت ثعلبه بن الحکم ؓ څخه روایت کړي دی ، ابن کثیر (رحمته الله علیه) فرمایي چی اسناد ددی جید دی حدیث دا دی .

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِلْعُلَمَاءِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِذَا قَعَدَ عَلَى كُرْسِيِّهِ لِقَاءِ عِبَادِهِ أَيْ لَمْ أَجْعَلْ عِلْمِي وَحِكْمَتِي لَكُمْ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ مِنْكُمْ وَلَا أُهَابِي .

نبی کریم ﷺ فرمایي چی دقیامت په ورځ چی کله الله ﷻ دبندگانو دعملونو دفیصلی کولو دپاره پرخپله کرسی تشریف فرما سی نوعلماؤ ته به وفرمایي چی ماخپل علم اوحکمت ستاسی په سینوکی یوازی ددی دپاره ایښی وو چی زه ستاسی مغفرت کول غواړم سره دهغو خطاگانو کومی چی ستاسی څخه

سوی دی او زما ہیخ پروا نسته . ابن کثیر ص ۱۴۱ ج ۳

مگر دا ظاهرہ ده چی دلته دعلماؤ خخه مراد هغه علماء دی په کوموکی دقرآن دعلم نښانه دخدای ﷺ بیرہ موجوده وی په دی آیت کی لفظ دِلْمَنْ یَخْشٰی ددی طرف ته اشاره کوی په کوموکی چی دانښانه نه وی ، هغه ددی مستحق نه دی . والله اعلم .

عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰی ، داستواء علی العرش متعلق صحیح بی غباره خبره هغه ده کومه چی دجمهور سلفو صالحینو خخه نقل ده چی ددی حقیقت او کیفیت چاته معلوم نه دی دمتشابهاتو خخه دی ، عقیده دومره ساتل په کار دی چی استواء علی العرش حق ده ددی کیفیت به دالله ﷻ دشان مطابق او مناسب وی چی ادراک بی په دنیا کی هیچاته نه سی کیدی .

وَمَا كُنْتَ الْبَرِّی : ثری نمناکی لمدی ختی ته ویل کیږی کومه چی دمخکی دکیندلو په وخت کی راوړی . دمخلوقاتو علم خو صرف تر ثری پوری ختمیږی ، مخته تردی ثری لاندی څه دی ، ددی علم دالله ﷻ خخه ماسوا دهیچا سره نسته ددی نوی تحقیق اوریسرچ اونوو نوو آلو او دسائنس دانتهاپی ترقی باوجود د اوس خخه څو کاله مخکی دمخکی برمه کولو او دیو طرف خخه بل طرف ته دوتلو کوششونه ډیره موده جاری وه ، ددی ټولو تحقیقاتو اوبی کچه محنتونو نیټجه په اخباراتو کی ټولونه وښوول سوه ، چی صرف تر شپږو میلونو ژوروالی پوری دی ، نوو آلاتو کاروکی مخته د ډبری یو داسی غلاف ثابت سوکړم ځای چی دسائنس دکیندلو ټول نوی سامانونه او ټول سائنسی فکرونه عاجزه سول دا صرف تر شپږو میلو پوری انسان علم حاصل کړی دی حال دا دی چی دمخکی قطر په زرگونو میله دی په دی وجه ددی اقرار خخه ماسوا بله چاره نسته ، چی دتحت الثری علم دحق تعالی مخصوص صفت دی .

يَقْلُمُ السِّرَّ وَأَخْفٰی : دسر خخه مراد هغه شی دی کوم چی انسان په خپل زړه کی پټ کړی وی ، په چایی نه ظاهر وی او داخفی خخه مراد هغه خبره ده چی لا په زړه کی هم نه وی راغلی او آئنده یو وخت په زړه کی راتلونکی وی ، الله ﷻ ددی ټولوشیانو خخه واقف او خبردار دی چی دا وخت دانسان په زړه کی څه دی اوصبابه څه وی ؟ دصبا معامله داسی ده چی په خپله دی سړی ته هم نن ددی خبر نسته ، چی صبابه ده په زړه کی څه خبره راځی ؟ (قرطبی)

وَهَلْ أَتٰكَ حَدِيثُ مُوسٰی ۱۰ اِذْ رَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي

او ایاراغلی ده تاته خبره دموسی ﷺ ، کله چی هغه ولیدی یو اورپس وې ویل اهل خپل ته صبروکی ما

أَنْتُمْ نَارَ الْعِلْمِ أَتَيْكُمْ مِنْهَا بَقْبَسٌ ۖ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ۱۱

مالیدلی دی یو اور شاید چی راوړم تاسی ته ددی خخه سکروته یا بیا پیدا کوم د اور په خواکی دلاری پته

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يُوْسَىٰ ۖ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ

بیاچی ورسیدی ہفہ تہ اواز راغی ای موسیٰ زہ یم ستار ب ، پس وباسہ خپل خپلی ، تہ یی

يَا لَوَدَّ الْبُقَدَّيسِ طُوًى ۖ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ۝۱۳

پاک میدان دطوی کی ، اوماتہ غورہ کری یی پس تہ واورہ خہ چی حکم وی

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۝۱۴

بیشک زہ اللہ یم نستہ لایق دعبادت ماسوا زما خہ پس زما بندگی کوہ اولمونخ قائم کرہ زما دیاود دپارہ

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لَتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ۝۱۵

بیشک قیامت راتلونکی دی زہ پت ساتم ہفہ چی بدلہ ورسیری ہر سری تہ دہفہ خہ چی دہ کری دی ،

فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ۝۱۶

نوتادی منع کری ددی خہ ہفہ خوک چی یقین نہ کری پہ دی اوتابعداری کوی دخیلو خواہشاتو نوتہ بہ تباہ سی

لنہتفسیر: او (ای محمد ﷺ) آیاتاتہ د موسیٰ (دقصی) خبر رسیدلی دی (یعنی ہفہ د اوردو قابل دی

چی پہ ہفہ کی دتوحید اونبوت متعلق علوم دی چی تبلیغ یی نفع ورکرونکی دی ہفہ قصہ دا دہ چی

کلہ ہغوی (دمدتین خہ پہ راتلونکی یوہ شپہ چی بیخ پہ کی ہم وو اولارہ ورخہ ہم ورکہ سوی وہ پرکوہ

طور باندی) یو اور ولیدی (چی پہ واقع کی ہفہ نور وو مگر شکل یی د اور پہ شان وو) پس خپل کور

والاؤ تہ یی (چی صرف بی بی وہ یاخادم وغیرہ ہم) وفرمایلی چی تاسو (دلته) اوسیری (یعنی پہ ماپسی

مہ راخی خکہ چی دا خو احتمال نہ وو چی بغیر د دوی خہ بہ ہغوی مخکی سفر وکی) مایو اور لیدلی

دی (زہ ہلتہ خم) شاید زہ دہفہ خہ تاسی تہ یوہ لمبہ (پہ لرگی وغیرہ لگولی) راوڑم (چی دیخ علاج

وسی) یا (ہلتہ) د اور پہ خواکی دلاری درک (بنودونکی یوسری ہم) ماتہ پیداسی پس دی چی کلہ دی

(اور) تہ ورسیدی نو (دہ تہ د اللہ ﷻ دطرف خہ) آواز وسو چی ای موسیٰ زہ ستار ب یم پس تہ خپلی

خپلی وباسہ (خکہ چی) تہ پہ یوپاک میدان یعنی طوی کی (دا ددغہ میدان نوم دی) اوماتہ (دنبی

جورولو دپارہ منجملہ دنورو خلکو خہ) منتخب فرمایلی یی پس (دا وخت) چی خہ وحی کیدای سی دا

(پہ غورسہ) واورہ (ہفہ دا دہ چی) زہ اللہ یم زما خہ ماسوا خوک معبود (دعبادت لایق) نستہ ، نو تہ

زما عبادت کوہ او زما دیاود دپارہ لمونخ کوہ (دوہمہ خبرہ دا واورہ چی) بیشک قیامت راتلونکی دی

زہ دا (دہول مخلوق خُخہ، پتِ ساتم) اوقیامت بہ خُکِہ راخی، چی ہر سہری تہ ددہ دعمل بدلہ ورکړل سی
پس (کلہ چی قیامت راتلل یقینی دی نو) تادی دقیامت (دپارہ دتیاریدو) خُخہ داسی سہری منع نہ کړی
کوم چی پہ دہ ایمان نہ لری او پہ خپلو (نفسانی) خواہشونو چلیبری (یعنی تہ دداسی سہری پہ اثر سرہ
دقیامت دپارہ دتیارۍ کولو خُخہ بی فکرہ نہ سی) ہسی نہ چی تہ (ددی بی فکری پہ وجہ) تباہ نہ سی۔

(معلومات اومستلې)

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى : پہ تیرو آیتونو کی دقرآن کریم د عظمت او ددی پہ ضمن کی درسول د تعظیم بیان
سوی وو۔ ددی خُخہ وروستہ دحضرت موسیٰ ﷺ قصہ یی پہ دی مناسبت سرہ ذکر کړہ چی درسالت او
دعوت د منصب پہ ادا کولو کی کوم مشکلات اوتکلیفونہ مخ تہ راخی اوتیرو پیغمبرانو علیہم السلام
دغہ برداشت کړی دی، دغہ دنبی کریم ﷺ پہ علم کی راسی چی دوی ددی دپارہ دمخکی خُخہ تیار او
مستعد سی اوثابت قدم پاتہ سی لکہ چی پہ یو آیت کی ارشاد دی، وَكَلَّا نُقِصُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا
نَبُتُ بِهِ فُؤَادُكَ : یعنی درسولانو دا ټولی قصی مونږ تاتہ خُکِہ بیانوو چی ستازہ مضبوط سی او دنبرن
دمنصب دبار پورته کولو دپارہ تیار سی۔

اودحضرت موسیٰ ﷺ قصہ چی کومہ دلته ذکر دہ ددی ابتداء داسی وسوہ چی کلہ دی مَدِّينَ ت
ورسیدی نو دحضرت شعیب ﷺ پہ کور کی پردی وعدہ مقیم سو چی اتہ یا لس کالہ بہ ددہ خدمت کړی
او دوی دتفسیر بحر محیط وغیرہ دروایت مطابق اَبْعَدُ الْاَجَلَيْنِ یعنی لس کالہ پوره کړل، نو دحضرت
شعیب ﷺ خُخہ یی رخصت وغوښتی چی زہ اوس دخپلی مور اوخوړسرہ دیوځای کیدو دپارہ مصر تہ
او دکومی خطری پہ وجہ چی مامصر پری ایښی وو چی دفرعون سپایان ددہ پہ گرفتارولو اوقتلولو
پسی وه۔ ددیری زمانی تیریدو خُخہ وروستہ اوس هغه بیرہ ہم باقی نہ وه پاتہ حضرت شعیب ﷺ دی
سرہ دخپلی بی بی یعنی ددہ دلور اوخہ مال اوسامان سرہ رخصت کړل پر لاری دشام دبادشاهانو خُخہ
خطرہ وه پہ دی وجہ یی عامہ لار پرینوولہ پرنا آشنا لارہ روان سوہ موسم دیخ وو اوبی بی بی دچی
کیدو نژدی حاملہ وه چی سهار ماښام یی دچی کیدو احتمال وو۔ نا آشنا لارہ وه او پہ ځنگل کی ورځہ
لارہ ورکړه سوہ، دکوہ طور مغرب او راستہ طرف تہ راغلل، دشپی تیارہ او دواورو یخ وو پہ دی حال
کی بی بی دبی بی بچی کیدل شروع سو، حضرت موسیٰ ﷺ یی دگرمولو دپارہ اور بلوی پہ دغہ زمانہ کی
بہ د اورلگیت پرځای دچقماق او دبری خُخہ اوربلول کیدی دا یی استعمال کړل مگر اور ورځہ بل نہ
سو، پہ دی حیرانی اوپریشانی کی یی پرکوه طور بانندی اور ولیدی کوم چی پہ حقیقت کی نور وو، نو
کوروالاوو تہ یی وویل چی مااور لیدلی دی هلته ځم چی ستاسی دپارہ اور راوړم او ممکنہ دہ چی داوړ
سرہ څوک لارښوونکی پیداسی، نو لار بہ ہم معلومہ کړم پہ کوروالاوو کی یی بی بی محترمه خومتعیت
دہ، دخینو روایتونو خُخہ معلومیږی چی څوک خادم بہ ہم ورسره وو، هغه ہم پہ دی خطاب کی دا خل

دی، په ځینو روایتونو کی دی چی د سفر څه ملگری هم ورسره وه خو دلاری ورکیدو په وجه ورڅخه جدا سوی وه. (بحر محیط)

لَمَّا آتَاهَا: یعنی کوم اور چی یی دلیری څخه لیدلی وو کله چی دی ته را ورسیدی په مسند احمد وغیره کی دوه بن منبه روایت دی چی حضرت موسی ﷺ ددی اور طرف ته ولاړی او ورنژدی سو، نو یو حیرانوونکی منظر یی ولیدی چی یو لوی اور دی چی پر شنی درختی سربیره شغلی وهی، مگر حیرانتیا دا ده چی ددی درختی یو بناخ یا پانه سوزی نه بلکی دی اور د درختی تازه والی اور وټو نور هم زیات کړی دی دی حیرانوونکی منظر ته یی یو ساعت کتل په دی انتظار کی وو چی شاید د اور څه بشری مخکی ته را ارتاؤ سی، نو دی به یی را پورته کړی کله چی تر ډیره وخته داسی ونه سوه نو حضرت موسی ﷺ څه واښه وغیره راټول کړه اور ته یی نژدی کړه چی دوی ورڅخه اور واخلی نو دده کار به وسی، مگر چی ده واښه ورنژدی کړه نو اور ورڅخه لیری سو او په ځینو روایتونو کی دی چی اور په ده پسی رامنځ ته سو نو دی ور څخه ویریدی او په شاشو ورڅخه، په هر حال داور حاصلولو مطلب یی پوره نه سو، دی په دی عجیبه اونا آشنا اور حیران وو چی یو غیبی آواز راغی (روح) دا واقعه حضرت موسی ﷺ ته دغره په لمنه کی پېښه سوه کومه چی ددی غره راسته طرف ته وه اونوم یی طوی وو.

لَوَدِّيْ يٰمُوسٰى اِنِّىْ اَنَا رَبُّكَ فَاَخْلَعْ نَعْلَيْكَ: په بحر محیط او روح المعانی وغیره کنی دی چی حضرت موسی ﷺ دا آواز داسی واوریدی چی دهر طرف څخه یو ډول راتلی، هیڅ طرف یی متعین نه وو او اوریدل یی هم په یو عجیبه انداز سره وسوه چی صرف په غوږونو نه بلکی د بدن په ټولو اندامونو سره یی واوریدل کوم چی دیو معجزی حیثیت لری د آواز مطلب دا وو، چی کوم شی ته اور گڼی دا اور نه دی د الله ﷻ یو تجلی ده او په دی کی یی وفرمایل چی زه ستا رب یم د حضرت موسی ﷺ ددی آواز متعلق دا یقین څنگه وسو چی دا د حق تعالی آواز دی ددی اصل جواب خو دا دی چی حق تعالی دده زړه په دی مطمئن کی چی دی یقین وکی چی دا د حق تعالی آواز دی دوهم ددی اور حیرانوونکی حالات چی د درختی دسوزولو پرځای نوره تازگی او بنائست زیاتوی او آواز هم دعامو خلکو د آواز په شان نه دی چی دیو طرف څخه راسی بلکی دهر طرف څخه دا آواز یو شان اوریدل کیدی بل صرف په غوږونو نه بلکی په لاسونو پښو اونورو اندامونو کوم چی داوړیدو دپاره نه دی جوړ ټول یی په اوړیدو کی شریک وو په دی سره هم پوه سو چی د الله ﷻ د طرف څخه دا آواز دی.

(حضرت موسی ﷺ دحق تعالی لفظی کلام بی دڅه واسطې څخه واوریدی)

په روح المعانی کی په حواله دمسند احمد دوه څخه روایت دی چی حضرت موسی ﷺ ته چی کله آواز په لفظ دیا موسی سره وسو نو ده کیک وویل جواب یی ورکی او عرض یی وکی چی زه آواز اورم مگر دا آواز کوونکی څای معلوم نه دی تاسی کوم څای یاست؟ خواب راغی چی زه پرتا سربیره مخامخ شاته

اوستا سره یم، بیایی عرض وکی چی زه دا خبری په خپله ستاسی اورم که ستاسی در الیرلی ملائکی؟ نو جواب راغی چی زه په خپله ستاسره خبری کوم، په دی باندی دروح المعانی صاحب فرمایی چی ددی څخه معلومه سوه چی حضرت موسی عليه السلام دا کلام لفظی بی دواسطی دملائکی څخه په خپله اوریدلی دی لکه چی په اهل سنت والجماعت کی دیو جماعت مسلك دا دی چی لفظی کلام هم دقدیم والی باوجود اوریدل کیږی، په دی چی کومه شبهه دحدوث کول کیږی دهغه جواب د دوی دطرف څخه دا دی چی لفظی کلام هغه وخت حادث وی چی په مادی ژبه سره ادا کول کیږی چی ددی دپاره جسم طرف اوجہ شرط دی دارنگه داوړیدو دپاره صرف غوږونه مخصوص دی، حضرت موسی عليه السلام چی څنگه واوریدل چی نه داواز څه جهت او طرف وو او نه د اوریدو دپاره صرف غوږونه مخصوص وه دتولو اندامونو اوریدو ظاهره ده چی دا صورت داحتمال دحدوث څخه پاک دی. والله اعلم.

(په مقام دآدب کي خپلی ایستل دآدب مقتضاء ده)

فَاَخْلَعْ نَفْسَكَ: دخپلی ایستلو حکم یا خوڅکه ورکړل سوچی مقام د آدب دی او خپلی ایستل پښی لغزل مقتضاء د آدب ده، او یا څکه چی خپلی دمررداری دخرمن څخه جوړ وو، لکه چی په ځینو روایتونو کی دی، دحضرت علی عليه السلام حسن بصری عليه السلام او ابن جریج عليه السلام څخه اوله وجه نقل ده او دخپلی ایستلو مصلحت یی دا ښوولی دی، چی د دوی قدمو نه ددی مبارکی مخکی دخاوری سره ولگیږی، ددی برکتونه حاصل کړی او ځینی فرمایی چی داحکم دخشوع اوتواضع صورت جوړولو دپاره وسو لکه چی دسلف صالحینو دبیت الله دطواف په وخت کي داسی کول.

په یوبل حدیث کی دی چی نبی کریم صلى الله عليه وسلم بشیر بن خصاصیه دقبرونو په مینځ کی دخپلی سره روان ولیدی نو وي فرمایل اِذَا كُنْتَ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَكَانِ فَاَخْلَعْ نَفْسَكَ: یعنی کله چی ته په داسی مقام باندی تیریری (دکوم چی احترام په کار دی) نو خپلی خپلی وباسه.

خپلی چی پاکی وی نو ددی سره په لمونځ جائز کیدو دتولو فقهاؤ اتفاق دی او دنبی کریم صلى الله عليه وسلم او دصحابه کرامو رضي الله عنهم څخه دپاکی خپلی سره لمونځ کول په صحیح روایتونو سره ثابت هم دی، مگر عام عادت اوسنت دا معلومیږی چی لمونځ ته به یی خپلی ایستلی څکه چی په دی کی تواضع ده. (قرطبی)

اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى حق تعالی دمخکی خاصو خاصو حصوته په خپل حکمت سره خاص امتیاز او شرف بخشلی دی لکه بیت الله مسجد اقصی مسجد نبوی دغه ډول وادی طوی هم په دی مقدسو مقاماتو کی ده کوم چی دکوه طور په لمن کی ده. (قرطبی)

(دقرآن اوریدو آداب)

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى: دحضرت وهب بن منبه رضي الله عنه څخه نقل دی چی دقرآن اوریدو په آدابو کی دا ده چی انسان خپل ټول اعضاء دفضولو حرکتونو څخه منع کی چی یو اندام هم په څه بل شغل کی مشغول نه وی

او نظر کښته ساتی او دکلام د اوریدو طرف ته توجه کوی او کوم سړی چی په دی ادب سره څه کلام اوری نوالله ﷻ ده ته په دی دپوهیدو توفیق هم ورکوی. (قرطبی)

اِنِّیْ اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِیْ وَاقِمْ الصَّلٰوةَ لِذِکْرِیْ: په دی کلام کی حضرت موسی ﷺ ته ددین دتولو اصولو تعلیم ورکړل سو یعنی توحید رسالت اخرت په قاسْتَمِعْ لِمَا یُوْحٰی کی درسالت طرف ته اشاره ده او د: فَاعْبُدْنِیْ معنی دا ده چی صرف زماعبادت کوی زماڅخه ماسوا دبل چاعبادت مه کوی دا مضمون د توحید سو مخکی په اِنَّ السَّاعَةَ اَیَّه کی داخرت بیان دی د: فَاعْبُدْنِیْ په حکم کی که څه هم دلمونځ حکم هم دا خل دی لیکن دا یی جدا ځکه بیان کی چی لمونځ په تولو عبادتونوکی افضل او اعلی هم دی او حدیث دوضاحت مطابق ددین ستن او دایمان نور دی اولمونځ پرېښوول دکافرانو نښانه ده.

د: اقِمْ الصَّلٰوةَ لِذِکْرِیْ مطلب دا دی چی دلمونځ روح دالله ذکر دی اولمونځ د اول څخه تر اخره پوری ذکر او ذکر دی، په ژبه هم په زړه هم او په نورو اندامونو سره هم په دی وجه په لمانځه کی دالله ﷻ د ذکر څخه غفلت نه دی په کار او ددی په مطلب کی دا هم دا خل دی چی که پرچاباندی خوب غالب سو یا په څه کارکی مشغول سو هیزیی سول او دلمانځه وخت ووتی نوکله چی دخوب څخه بیدار سی یایی یادسی نو دغه وخت دی لمونځ قضا وکی لکه چی حدیث په ځینو روایتونوکی راغلی دی.

اِکَادُ اخْفِیْهَا: یعنی دقیامت معامله زه دتول مخلوق څخه پته ساتل غواړم تردی چی دانبیاء علیهم السلام اوملائکو څخه هم د اکادُ څخه دی طرف ته اشاره ده چی که خلکو ته دقیامت او اخرت فکر راوړاندی کول او ایمان اونیک عمل ته یی راپارول مقصود نه وای نو دومره خبره به می هم نه ظاهروله چی قیامت راتلونکی دی لکه چی لوړ په ایت کی راغلی دی اِنَّ السَّاعَةَ اَیَّه مقصود ددی څخه په پتولو دقیامت کی مبالغه کول دی.

لِخِزْیِ کُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰی: چی جزاء ورکړل سی هر یو نفس ته دده دعمل ددی جملی تعلق که دلفظ د: اَیَّه سره دی نو معنی یی ظاهره ده چی دقیامت دراتلو حکمت اومصلحت دا دی چی دنیا خو دار الجزاء نه ده دلته دنیك او بد عمل جزا هیچاته نه ورکول کیږی، او که چیری په دنیاکی هم څه جزاء ورکول کیږی، نو هغه دعمل پوره جزاء نه وی یوه نمونه غونډی یی وی په دی وجه ضروری ده چی څه داسی وخت راسی چی په هغه کی دنیك او بد عمل جزاء او سزا پوره ورکړل سی.

او که دجملی تعلق د اکادُ اخْفِیْهَا سره مقررسی نو دا هم ممکنه ده او معنی به داسی سی چی دقیامت او مرگ دوخت او تاریخ په پت ساتلو کی دا حکمت دی چی خلگ په خپل خپل عمل او کوشش کی لگیواوی خپل مرگ او قیامت لیری ونه گنی او غافله ورڅخه نه سی (روح)

فَلَا یَصْلُکْ عَنْهَا: په دی کی حضرت موسی ﷺ ته خطاب کوی او خبر وی یی چی هسی نه چی ته دکافرانو اوبی ایمانو په وینا سره دقیامت په معامله کی غفلت شروع کړی او دا ستا دهلاکت سبب جوړسی

ظاھرہ ده چی دیو نبی او رسول څخه چی معصومان دی دا غفلت نه سی کیدی ددی باوجود ورته داسی خطاب کول په اصل کی دده امت او عام مخلوق ته اورول وو، چی هرکله دالله ﷻ پیغمبرانو ته هم داسی تاکید کیدای سی، نو مونږ ته ددی څومره اهتمام کول په کار دی.

وَمَا تِلْكَ يَمِينُكَ يٰمُوسٰى ۱۶ قَالَ هِيَ عَصَاىَ اَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا

او دا څه دی ستا په راسته لاس کی ای موسیٰ ۱ وې ویل دا زما همساده، (لکړه) په دی تکیه کوم

وَاَهْشَ بِهَا عَلٰى غَمَمِىْ وَلِىَ فِيْهَا مَارِبٌ اٰخَرٰى ۱۸ قَالَ اَلْقَهَا

اوپانږی په څنډم خپلو بزوته او په دی مانور کارونه هم دی، وې فرمایل وغورځو

یٰمُوسٰى ۱۹ اَلْقِهَا فَاِذَا هِیَ حَبۡبٌ تَّسَعٰى ۲۰ قَالَ خُذْهَا وَاَلَّا تَحْزَنَ

دا ای موسیٰ ۱ نوده وغورځوله بیا دغه وخت هغه مار سو منډی وهونکی وې ویل ونیسه دا او مه بیرېږه

سَعٰیۡدٌ هَاسِرٌ تَهَاۗلُۡۤاۤلُۤاۤوَلٰى ۲۱ وَاَضْمَمۡۤیۡدَکَ اِلٰى جَنَاحِکَ تَخۡوِۡمُ

مونږ به یی اوس واپس کړو اول حال ته او پیوست کړه خپل لاس دخپل تخرسره چی راوړی

بِیۡضَآءٍ مِّنۡ غَیۡرِ سَوَآءٍ اٰیةٌ اٰخَرٰى ۲۲ لِیۡزِیۡکَ مِّنۡ اٰیَتِنَا الْکُبۡرٰى ۲۳

سپین بی عیبه دانښانه ده بله، چی وښیو تاته دخپلو نښانو څخه لویه

اِذۡهَبۡ اِلٰى فِرْعَوۡنَ اِنَّهٗ طَغٰى ۲۴

ولاړه فرعون ته چی ده ډیره سرکشى وکړه

لنډتفسیر: او (حق تعالی حضرت موسیٰ ﷺ ته دا هم وفرمایل چی) داستاپه راسته لاس کی څه شی دی ای موسیٰ ۱ ده وویل چی دا زما همساده زه (کله) دی ته تکیه لگوم او (کله) په دی سره خپلو بزوته (ددرختو) پانی راڅنډم او په دی کی زما نورکارونه هم دی (مثلا پر اوږه یی کښیږدم سامان پروژږدم یا موذی حیوانات په دفع کوم وغیره) ارشاد ورته وسو چی دا (همسامڅکی ته) وغورځوه ای موسیٰ ۱ وروسته ده هغه (په مخکه) وغورځوله نوبیکدم هغه (خدای په قدرت سره) یو منډه وهونکی مار جوړ سو (حضرت موسیٰ ﷺ ورڅخه وبیریدی) ارشاد ورته وسو چی دا ونیسه او مه بیرېږه مونږ به اوس (دنیو لوسره) دا په خپل اولنی حالت باندی کړو (یعنی دا به بیا همسا جوړه سی او تاته به هیڅ نقصان ونه رسیږی یوه معجزه خودا سوه) او (دوهمه معجزه دلره درکول کیږی چی) ته خپل (رسته) لاس په خپل

(چپه) تخر کی دننه کړه (بیایی را وباسه) دا به بغیر دڅه عیب څخه (بغیر دڅه مرض برگی وغیره څخه نهایتی) سپین راووزی دا دوهمه نښانه (زمونږ دقدرت اوستا دنبوت) سوه (او دا حکم دهمسا دغورځولو اولاس په تخرکی دورکولو په دی وجه دی) چی مونږ تاته خپلی (دقدرت) دلویو نښانوڅخه ځینی نښانی وښیو (نو اوس دا نښانی واخله) ته فرعون ته ولاړسه هغه ډیر دحد څخه وتلی دی (چی دخدایی دعوه کوی ته ده ته دتوحید تبلیغ وکړه اوکه په نبوت کی شک کوی نو دا معجزی ورته وښییه)

(معلومات اومستلي)

وَمَا لَكَ بِمُوسَىٰ يَمُوسَىٰ : درب العلمین دبارگاه څخه دحضرت موسی ﷺ څخه دا پوښتنه کول چی ستا په لاس کی څه شی دی په حضرت موسی ﷺ باندی دلفظ اوکرم اوخاصی مهربانی شروع ده چی دحیرانونکو مناظرو په لیدو او دکلام ربانی په اوریدو سره چی کوم هیبت او بیره پرده راغلی وه هغه لیری سی دا دیو دوستانه انداز خطاب دی چی ستاپه لاس کی څه شی دی؟ ددی څخه علاوه په دی سوال کی یو حکمت دا هم دی چی مخ ته دا همسا کومه چی دده په لاس کی وه ددی څخه یو مار او اژدها جوړول مقصود وه په دی وجه اول یی دی خبرکی چی وگوره ستاپه لاس کی څه شی دی؟ کله چی دوی وکتل نو هغه دلرگی همساوه بیایي دهغه څخه دمار جوړولو معجزه ظاهره کړه ، کله نو حضرت موسی ﷺ ته دا احتمال کیدی سو ، چی ما دشپي په تیاره کی شاید دهمسا پر ځای مار رانیولی وی .

قَالَ هِيَ عَصَايَ ، دحضرت موسی ﷺ څخه سوال صرف دومره سوی وو چی په لاس کی دی څه شی دی ، ددی دومره جواب کافی وو چی همساده مگر دلته حضرت موسی ﷺ دری خبری داصل سوال دجواب څخه زیاتی عرض کړی اول دا چی دا همسا زماده دوهم دا چی زه په دی سره ډیر کارونه کوم یوه دا چی دی ته تکیه کوم دوهم دا چی په دی خپلو بزوته د درختو پانی راڅنډم دریم داچی په دی سره نورهم زما ډیرکارونه سرته رسیږی په دی اوږد او تفصیلی جواب کی دعشق اومحبت او ددی سره د ادب درعايت کمال ظاهریږی دعشق او محبت تقاضاده چی کله محبوب مهربانه اومتوجه سی نوخبره اوږدولای سی چی دزیات څخه زیاته فائده ورڅخه واخستل سی ، مگر ددی سره سره د ادب مقتضا دا هم ده چی ډیر بی تکلفه نه سی او خبره زیاته اوږده نه کی ، په دی دوهمه مقتضا باندی دعمل کولو دپاره یی په اخیرکی اختصار وکی چی ، وَلَیْ فِیْهَا مَآرِبٌ اٰخَرٰی یعنی زه ددی څخه نور هم ډیر کارونه اخلم او ددی کارونو تفصیل یی بیان نه کی . (روح ومظهری)

په تفسیر قرطبی کی یی ددی څخه دا مسئله را ایستلی ده چی په ضرورت او مصلحت سره دا هم جائز دی چی کومه خبره په سوال کی نه وی پوښتل سوی هغه هم په جواب کی بیان سی .

مسئله : ددی ایت څخه معلومه سوه چی په لاس کی همساستل د انبیاء سنت دی ، دنبی کریم ﷺ هم دا سنت وو او په دی کی بی شمیره دینی او دنیوی فائدی دی . (قرطبی)

فَاذْهَبْ حَتَّىٰ تَسْمَعَ : دحضرت موسیٰ ﷺ په لاس کی چی کومه همساوه دالله ﷻ په حکم یی هغه وغورځوله نو هغه مار جوړ سوو ددی مار په باره کی دقرآن په آیتونو کی یو ځای خو داراغلی دی کائنها جَان ، جان په عربی لغت کی کوچنی اونری مارتو ویل کیږی اوبل ځای راغلی دی فَاذْهَبْ تَعْبَانْ معنی اژدها اوغټ لوی سار دی او په دی ایت کی چی لفظ د: حَتَّىٰ راغلی دی دا عام هر لوی او کوچنی مارتو ویل کیږی تطبیق ددی آیتونو داسی کیدای سی ، چی دا مار په شروع کی نری او کوچنی وی بیا غټ اولوی سی یا دا چی مار خو غټ او اژدها وو ، مگرده ته جان او کوچنی مار په دی مناسبت سره وویل سو چی دا عظیم الشانه اژدها دتیز رفتاری په اعتبار سره دکوچنی مار په شان وو ، یعنی دعام عادت څخه خلاف لویه اژدها تیزه نه سی تلای ، مگر دا به ډیره په تیزی سره تله ، او په ایت کی لفظ د کائنها چی کوم دتشبیه په معنی کی دی په دی سره دی طرف ته هم اشاره کیدای سی ، چی دَ جَانْ سره یی ددی تشبیه دیوخاص وصف تیز وتلو په وجه ورکړي ده . (مظهری)

وَأَضْمُ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ : جناح په اصل کی دحيوانانو وزرونو ته ویل کیږی دلته په خپلو تخرگونو کی دلاس دننه کولو حکم سوي دی ، چی دا دوهمه معجزه حضرت موسیٰ ﷺ ته ورکړل سی ، چی کله دتخر څخه لاس را وباسی نودلمر په شان به بریښی دحضرت ابن عباس ؓ څخه دتَخْرُجْ بَيْضَاءْ دا تفسیر نقل دی . (مظهری)

اذْهَبْ إِلَىٰ يَٰعُونُ : خپل رسول ته یی په دوو عظیم الشانه معجزو سره دمسلح کولو څخه وروسته حکم وکی چی فرعون سرکښ ته دایمان ددعوت ورکولو دپاره ولاړ سه .

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۖ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۖ ۖ وَأَحْلِلْ عُقْدَةً مِن لِسَانِي ۖ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۖ ۖ

وې ویل ای ربه ! خلاصه کړی زما سینه ، اواسان کړی زما کار ، اوخلاصه کړی غوټه زما دږی څخه چی پوه سی زما

وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ۖ ۖ هَارُونَ أَخِي ۖ ۖ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ۖ ۖ

په خبره ، اوراکړی ماته یو زما په کارکی مددکونکی زما دکور ، هارون زما ورور ، مضبوطه کړی په دی سره زما ملا

وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ۖ ۖ كُنِ نَسِيكَ كَثِيرًا ۖ ۖ وَتَذَكَّرْ كَثِيرًا ۖ ۖ وَإِنَّكَ

اوشريك کړی دی زما په کار کی ، چی ستا پاکي بیان کړو مونږ ډیره ، اویاد کړو مونږ تا ډیر ، بیشکه

كُنْتَ بِنَايَصِيرًا ۖ ۖ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يٰمُوسَىٰ ۖ ۖ

ته مونږ ښه وینی ، وې وفرمایل درکړل سو تاته ستا سوال ای موسیٰ ﷺ .

لہذا تفسیر: (کله چی حضرت موسیٰ ﷺ ته معلومه سوه چی زه یی پیغمبر کرم اوفرعون ته می لیری نو دغه وخت یی ددی عظیم منصب دمشکلاتو داسانی دپاره درخواست وکی او) عرض یی وکی چی ای زما ربه زما حوصله (نوره زیاته) فراخه کړی (چی په تبلیغ کی راباندی تنگوالی یازما په درواغ کولو اومخالفت کولو راباندی سختی نه راخی) او زما (دا) کار (دتبلیغ) آسان کړی (چی دتبلیغ اسباب راته جمع اومنع کوونکی دتبلیغ را څخه لیری سی) او زما دژی څخه غوټه (دتنوالی) لیری کړی چی خلگ زما په خبره پوه سی او زما دپاره زما په خاندان کی یو معاون مقرر کړی یعنی هارون (ﷺ) چی زما وروردی دده په ذریعه سره زما قوت مستحکم کړی او دی زما (زما ددی تبلیغ) په کارکی شریک کړی (یعنی دی هم نبی جوړ کړی او په تبلیغ یی ماموره کړی چی مونږ دواړه تبلیغ کوو او زما زړه ته قوت ورسپړی) چی مونږ دواړه (یوځای دتبلیغ او دعوت په وخت کی) ستا ډیره پاکي (دشرک او نقائصو څخه) بیان کړو اوستا (دکمال دصفتونو) ښه ډیر ذکرکو (ځکه چی تبلیغ کوونکی دوه تنه وی نو دهر یو بیان دبل په تائید سره ډیر او زیات وی) بیشکه ته مونږ (او زمونږ حال) ښه وینی (په دی حالت سره زمونږ احتیاج ددی کار چی دیو بل مددگار سو تاته ښه معلوم دی) ارشاد وسو چی ستاسی (هریو) درخواست (کوم چی په رَبِّ اَشْرَحْ لِي الْخ کی ذکر دی) منظور سو ای موسیٰ ﷺ.

(معلومات اومستلي)

حضرت موسیٰ ﷺ ته چی کله دکلام الہی خاص شرف حاصل سو او درسالت او نبوت منصب ورلره ورکړل سو نو پر خپل ذات او خپل طاقت باندی یی تکیه کول پریښوول په خپله دحق تعالی طرف ته متوجه سو چی ددی عظیم منصب ذمه واری دهغه په مدد سره پوره کیدی سی اوپر دوی چی کوم مصیبتونه اوسختی را تلل لازمی دی دهغو ډیر داشت کولو حوصله هم دحق تعالی دطرف څخه عطا کیدی سی. په دی وجه یی په دی وخت کی پنځه دعاگانې وغوښتی.

اوله دعا: اَشْرَحْ لِي صَدْرِي یعنی زما سینہ خلاصه کړی په دی کی داسی فراخی وفرمایي چی دنبوت دعلمونو تینگوونکی سی اوخلگوته دایمان ددعوت په رسولو کی چی دهغوی دطرف څخه څه سختی سختی اوری، ددی برداشت کول هم په دی کی شامل دی.

دوهمه دعا: وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي (یعنی زما کار ماته آسانه کړی) دا پوهه اوعقل هم دنبوت ثمره وه چی دخه کار مشکل کول یا آسانول هم دظاہری تدبیرونو تابع نه دی، داهم دالله ﷻ دطرف څخه عطیه وی هغه که غواړی نو دچا دپاره دمشکل څخه مشکل کار آسانوی اوکله چی غواړی نو داسان څخه اسان کار مشکل سی په دی وجه په حدیث شریف کی مسلمانانوته ددی دعائقین سوي دی چی دخپلو کارونودپاره دالله ﷻ څخه داسی دعاغواړی اَللّٰهُمَّ الطُّفَّ بِنَالِيْ تَيْسِرْ كُلَّ عَسِرٍ اَنْ تَيْسِرْ كُلَّ عَسِرٍ عَلَيْكَ يَسِّرْ یعنی یا الله په مونږ مهربانی وکی دهر مشکل کار دآسانولو دپاره، ځکه چی دهر مشکل کار آسانول ستا په قبضه کی دی.

دریمه دعا: **وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي**: یعنی خلاصه کړی زما د ژبې څخه غوټه چې خلگ زما په خبره پرې
 سی. د ژبې ددی بندیدو واقعہ داسی ده چې حضرت موسی عليه السلام دخپل تی رودلو په زمانه کی خودخپلی
 مورسره وو او دفرعون د دربار څخه به دوی ته دشیډو ورکولو وظیفه ورکول کیده، چې دتی څخه
 پریکړل سو نو فرعون او دده بنځه اسیبی دی خپل زوی جوړکړی وو، په دی وجه یی دمور څخه راوستی
 اوپه خپله یی ورته پرورش شروع کړی، په دی دوزان کی یوه ورځ حضرت موسی عليه السلام دفرعون ږیره ونیوله
 اوپر مخ یی یوه څپیره ورکړه او په ځینو روایتونو کی دی چې په لاس کی یی یوه لښته وه لوی یی په
 کولی هغه یی دفرعون پرسر ووهله فرعون ته غصه ورغله او دده دقتل اراده یی وکړه، بنځی اسیبی ورته
 وویل چې بادشاه ته د کوچنی په خبرو پسې څی چې عقل یی نه وی که ته غواړی نو تجربه وکړه چې دی
 خو په ښه او بد باندی نه پوهیږی اوفرعون ته یی دتجربې کولو دپاره په یو پلیټ کی د اور سکروټی او
 په بل کی ملغلری را وړی او حضرت موسی عليه السلام ته یی په مخکی کښینیوولی خیال یی دا وو چې دا بچی
 دی او دبجو دعادت مطابق به د اور سکروټی ښانسته ووینی دی ته به لاس کړی دملغلرو ښانست دبجو
 په نظر کی داسی نه وی چې توجه ورته وکړی په دی سره به دفرعون تجربه وسی چې ده دا څه وکړل دای
 دکوچنیوالی په ناپوهی سره وکړل مگر دلته خو دا څه عام کوچنی نه وو دخدای جل جلاله نبی جوړیدونکی وو
 دکوم چې فطرت دپیدائش څخه غیر معمولی وی حضرت موسی عليه السلام داور پرځای ملغلرو ته لاس کړی
 مگر جبرائیل امین دده لاس داور په پلیټ کی ورواچوی او ده داور سکروټه رالوړه کړه په خله یی کړه چې
 په دی سره یی ژبه وسوزله او دفرعون یقین راغی چې دحضرت موسی عليه السلام داکار په شرارت سره نه وو
 دکوچنیوالی په ناپوهی سره وو ددی واقعی څخه دحضرت موسی عليه السلام په ژبه کی یو قسم تکلیف پیداسر
 دی ته قرآن عقده ویلی ده چې ددی دخلاصیدو دعا حضرت موسی عليه السلام وغوښتله. (مظهری قرطبی)
 مخکنی دواړی دعاگانی خو عامی وی په ټولو کارونو کی **دَاللّٰهُ** څخه دممد حاصلولو دپاره په دریمه
 دعا کی دخپلی یوی مخصوصی کمزوری دلیری کولو درخواست وو، چې درسالت او دعوت دپاره دژبې
 فصاحت هم یو ضروری شی دی، مخکی په یو ایت کی یی دا ښوولی ده چې دحضرت موسی عليه السلام دا
 ټولی دعاگانی قبولی سوی، ددی څخه دا ظاهره ده چې دژبې تتوالی یی هم لیری سو، مگر په خپله
 حضرت موسی عليه السلام چې دحضرت هارون عليه السلام دځان سره په رسالت کی دشریکولو کومه دعا کړی وه په هغه
 کی یی دا هم فرمایلی وه، چې **هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا** یعنی حضرت هارون عليه السلام دژبې په نسبت سره زما
 څخه زیات فصیح دی ددی څخه معلومیږی چې لږ تتوالی په کښی پاته وو، دارنگه فرعون چې
 پر حضرت موسی عليه السلام کوم عیب ورپوړی کی په هغه کی یی دا هم وویل چې، **وَلَا يَكَادِبُ** یعنی دی
 خو خپله خبره هم صفاته سی بیانولای، ځینی حضراتو ددی جواب دا ورکړی دی چې حضرت موسی عليه السلام
 په خپله دعا کی دومره خبره غوښتلی وه چې دژبې بندوالی دومره خلاص سی چې خلگ زما په خبره پرې

سی دومه تتوالی ورڅخه لیری سو ، څه معمولی اثر بیا هم که باقی پاته وو نو دغه ددی دعا دقبولیت منافی نه دی .

څلورمه دعا ، **وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ اَهْلِيْ** : یعنی جوړکړی زما یو وزیر زما دځانداڼ څخه تیری دری دعاگانې دخپل ذات اونفس سره متعلق وی داڅلورمه دعا درسالت دکارونو سرته درسولو داسبابو جمع کولو متعلق وه او په دی اسبابو کی حضرت موسی **عليه السلام** دټولو څخه اول او اهم دا مقرر کړه چی دده څوک نائب او وزیر وای چی دده مدد وسی ، د وزیر معنی په لغت کی دبار پورته کوونکی ده ، دحکومت وزیر چونکه دخپل امیر اوبادشاه بار په ذمه واری سره پورته کوی په دی وجه ده ته وزیر ویل کیږی ، په دی سره دحضرت موسی **عليه السلام** دعقل کمالو الی معلوم سوچی دڅه کار یا تحریک چلولو دپاره دټولو څخه اول شی دانسان مددگاران او اعوان دی چی دغه دمنشاء مطابق ورکړل سی نو مخ ته ټول کارونه آسان سی اوچه دغه غلط وی نو ټول اسباب او سامان هم بی کاره سی ، نن صبا په حکومتونو او سلطنتونو کی چی څومره خرابی لیدل کیږی چی غور پر وسی نو ددی ټولو اصلی سبب دریاست د امیر داعوانو او انصارو او وزیر او امیرانو خرابی اوبی عملی یابد عملی یاعدم صلاحیت دی .

په دی وجه نبی کریم **ﷺ** فرمایلی دی چی **الله** کله یو سړی ته څه حکومت او امارت و سپاری او دا غواړی چی دی ښه کار وکی او حکومت په ښه طریقه وچلوی نو ده ته نیک وزیر ورکی کوم چی دده مددکوی که دی یو ضروری کار هیرکی نو وزیر یی ورته یادوی او دکوم کار چی دی اراده وکی وزیر یی په هغه کی مدد کوی (رواه النسائی عن قاسم بن محمد)

په دی دعا کی حضرت موسی **عليه السلام** چی کوم وزیر طلب کی دهغه سره یی دا قید **مِنْ اَهْلِيْ** ، هم ولگوی چی دا وزیر زما دځانداڼ او خپلوانو څخه وی ، ځکه چی دخپل ځانداڼ دسړی طبعیت اخلاق او عادتونه معلوم او دیو بل سره یی الفت او مناسبت وی ، ځکه چی په دی سره په کار کی مدد حاصلیږی ، په دی شرط چی دی یی ددی کار په صلاحیت کی دنورو څخه زیات فائق موندلی او اخستی وی ، محض داقرباء پروری په وجه یی نه وی اخستی ، په دی زمانه کی چونکه په عام طور سره دیانت او اخلاص وړک سوی دی او داصل کار فکر غائب دی په دی وجه دیو امیر دپاره دده خپل خپلوان وزیران او نائبان جوړول بد گڼل کیږی ، اوکوم ځای چی په دیانتداری باندی تکیه وی نو یو صالح او نیک خپل قریب ته څه وعده سپارل څه عیب نه دی بلکی دهمماتو دسرته رسولو دپاره زیات ښه دی ، دنبی کریم **ﷺ** څخه وروسته خلفاء راشدین په عام طور سره هغه حضرات سول کومو چی دنبوت دکور سره درشته دارو تعلقات هم درلودل .

حضرت موسی **عليه السلام** په خپله دعا کی اول خو عامه خبره وفرمایله چی زما دځانداڼ او اهل څخه وی بیایی متعین کی وی فرمایلی چی زما ورور هارون دی کوم چی یی زه وزیر جوړول غواړم چی زه دده څخه

درسالت په کارونو کی قوت حاصل کړم .

حضرت هارون عليه السلام د حضرت موسی عليه السلام څخه درې یا څلور کاله مشر وو او درې کاله یې ورڅخه مخکې وفات سو څه وخت چې حضرت موسی عليه السلام دا دعا غوښتله دې په مصر کې وو ، الله جل جلاله د حضرت موسی عليه السلام په دعا باندې دې هم نښې جوړکې نو د ملائکې په ذریعه ده ته هم په مصر کې ددې اطلاع ورکړل سوه . هرکله چې حضرت موسی عليه السلام مصر ته د فرعون د تبلیغ دپاره روان سو نو ده ته دا هدايت وسو چې دې دمصر څخه د باندې دده استقبال وکړ او هم داسې وسوه . (قرطبی)

وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي : حضرت موسی عليه السلام حضرت هارون عليه السلام خپل وزیر جوړول و غوښتل نو دا اختیار به خپله ده ته حاصل وو ، تبرکایې دالله دطرف څخه دکولو دعا وکړه مگر ددې سره هغه دا و غوښتل چې دې په نبوت او رسالت کې دخان سره شریک وگرځوی ، دا اختیار یو نښې او رسول ته پخپله نه وی ، په دې وجه یې ددې جلا دعا وکړه چې دې زما سره درسالت په کار کې شریک کړی په اخر کې یې وفرمایل .

(صالحن ملگری په ذکر او عبادت کې هم مددگاري)

کې لُسَبِحَكَ كَثِيرًا وَلَذِكْرُكَ كَثِيرًا : یعنی د حضرت هارون عليه السلام وزیر او په نبوت کې د شریک جوړولو فائده به دا وی چې مونږ به ستا ډیر تسبیح او ذکر کوو ، دلته دا سوال کیدای سی چې تسبیح او ذکر خو داسې شی دی چې هر انسان یې یوازی هم څومره چې غواړي کولای سی ، په دې کې دملگری دعمل څه دخل دی ؟ لیکن په غور کولو سره معلومیږي چې په ذکر او تسبیح کې هم دسازگار ماحول او دخدایې ملگرو لوی دخل وی دیو ملگری چې خدایې خلک نه وی ، هغه دومره عبادت نه سی کولای څومره چې هغه څوک کولای سی دیو ملگری چې ذکر اوشکر کوونکی الله والا خلک وی ، ددې څخه معلومه سوه چې کوم سړی دالله جل جلاله په ذکر کې مشغولیدل غواړي نو دې ته سازگار ماحول تلاش کول په کار دی . دعاگانې دلته ختمی سوی په اخر کې دالله جل جلاله دطرف څخه ددې ټولو دعاگانو دقبلیدو خوشخبري ورکړل سوه ، قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَى یعنی ستا غوښتل سوی ټول شيان تاته درکړل سوه .

وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٢٥﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِمَامِكَ مَا يُؤْمَى ﴿٢٦﴾ إِنَّ

اواحسان وکړ مونږ په تاباندې یو وار بل ، کله چې حکم ولیږي مونږ ستا مور ته کوم چې مخکې ویل کيږي

اَقْدِفْ فِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْدِفْ فِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ

چې وغورځوه دې په صندوق کې بیا دغه وغورځوه په دریاب کې بیا به دریاب دې وغورځوی غاړی ته

يَا خُذْهُ عَدُوِّي وَعَدُوْلَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي ۖ وَلِتُصْنَعَ

پورته به کړی دې یو دښمن زما دودده ، او وغورځوی مایه تاباندې محبت دخپل طرف څخه او چې پرورش پیدا کړی

عَلَى عَيْنِي ﴿٣٦﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَن

تہ زما پہ مخکھی ، کلہ چی تلہ ستاخور اووی ویل چی ایا ونسیم تاسی تہ ہفہ خوک

يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَكَلَّمْتُ

چی ددہ پرورش وکری؟ بیا ورسولی مونہ تہ ستا مور تہ چی یخی سی ددی سترگی او غم نہ کوی، اوتا مہرکی

نَفْسًا فَتَجُنُّكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتْكَ فُتُونًا ۚ فَلَيْثَ سَيْنٌ فِي

یوسری بیا محفوظ کری مونہ تہ ، ددی غم خخہ او پہ فتونو کی و اچولی مونہ تہ یو خور واری بیا پاتہ سوی تہ خو

أَهْلِ مَدْيَنَ ۚ ثُمَّ رَجِئْتُ عَلَىٰ قَدَرٍ يُّوسَىٰ ﴿٣٧﴾ وَأَصْطَنَعْتُكَ

کلونہ پہ مدین والاو کی ، بیا راغلی تہ پہ تقدیر سرہ ای موسیٰ ، او جوہ کی ماتہ

لِنَفْسِي ﴿٣٨﴾ إِذْ هَبَّ رِيحٌ وَأَخْوَفَ يَأْتِي وَلَا تَنِيَّ فِي ذِكْرِي ﴿٣٩﴾

خاص دخان دپارہ ، ولا رسہ تہ اوستا ورور زما دنشانو سرہ اوستی مہ کوی زما پہ ذکر کی

إِذْ هَبَّ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٠﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤١﴾

ولاہ سی دوارہ فرعون تہ ہفہ دیر سرکشہ سوی دی، پس وواپی ہفہ تہ خبرنہ شاید ہفہ فکر وکری یا و بیربری

لنہ تفسیر: مونہ خوبل وار نور ہم (ددی خخہ بی درخواستہ) پرتا احسان کری دی کلہ چی مونہ ستا مور تہ

ہفہ خبرہ پہ الہام سرہ ونبولہ کومہ چی (پہ وجہ ددی چی دیرہ مہتم بالشان وہ) پہ الہام سرہ دنبولو

(قابلہ) وہ (ہفہ) داچی موسیٰ (ع) دجلادیانو دلاسونو خخہ دبیج کولو دپارہ) پہ یوصندوق کی کنبیردہ

بیادی (سرہ دصندوق) دریاب تہ (دکوم یونباخ چی دفرعون محل تہ ہم تللی وو) وغورخوہ بیا دریاب بہ

دی (سرہ دصندوق) غاری تہ راولی چی (آخر) دی بہ یو داسی سری ونیسی کوم چی (دکفر کولو پہ وجہ)

زما ہم دبنمن دی او ددہ ہم دبنمن دی (برابرہ خبرہ دہ کہ فی الحال پہ وجہ ددی چی تول بچی بی قتلول

او کہ ائندہ بہ ددہ پہ خاص طور سرہ دبنمن وی) او (کلہ چی صندوق ونبول سو او تہ ورخخہ را وایستل

سوی نو) ما ستا (ہرمخ) سربیرہ دخیل طرف خخہ یو اثر دمحببت وغورخوی (ددی دپارہ چی خوک تاوینی

اومینہ درسہ کوی) او ددی دپارہ چی تہ زما پہ (خاصہ) نگرانی کی پرورش پیدا کی (دا دہفہ وخت قصہ

دہ) کلہ چی ستا خور (ستاپہ تلاش کی دفرعون کورتہ) راتلہ راغلہ بیا (چی تہ بی ولیدی خان بی نا

اشناکی، وي ويل (کله چې تا د یوې دایې شیدې هم نه چنبلی، ایازه تاسې ته داسې څوک ونه بنیم کوم چې ده ته (په ښه ډول) پرورش ورکې (نو دغه خلک چونکه ددی په تلاش کې وه دا خبره یې منظوره کړه) اوستا خور راغله ستا مور یې را وستله، بیا (په دې تدبیر سره) مونږ ته خپلې مور ته بیا ورسولې ددی دپاره چې دهغه سترگی یخې سې او غم نه کوي (لکه چې تر لږ وخت پورې ستا په جدایې غمجنه وه) او (چې لوی سوی نو یو بل احسان مو در باندې وکړی چې) تا (په غلطۍ سره) یو سړی (قبطی) مړ کړی چې قصه یې په سورة قصص کې ده او چې مړ دی کی نو وپیریږي د عذاب څخه هم او د انتقام دبیری څخه هم، بیا مونږ تاته ددی څخه نجات درکې (د عذاب دبیری څخه خو داسې چې داستغفار توفیق مو درکې او قبول مو کړی او دبیری د انتقام څخه داسې چې دمصر څخه مومدین ته ورسولې) او (مدین ته تر رسیدو پورې) مونږ ته په سختو سختو محنتونو کې واچولې (اوبیا مو در لره ددی څخه خلاصون درکې چې ذکر یې په سورة قصص کې دی چې خلاصون ورکول هم احسان دی او په پخپله آزمائش هم په وجه ددی چې دغه سبب دی د حاصلیدو د ښو اخلاقو او د ښه خاصیتونو دا مستقل احسان دی)

بیا (مدین ته ورسیدی او) په مدین والاؤ کې څو کاله پاته سوی بیا په یو خاص وخت باندې (کوم چې زما په علم کې ستا د نبوت او زما سره دخبرو مقدر وو) ته (دلته) راغلی ای موسی (عليه السلام) او (دلته په راتلو) ماته دخپل ځان د (نبی کولو) دپاره منتخب کړی (پس اوس) ته اوستا ورور دواړه زما نښاني یعنی معجزې چې په اصل کې دوی معجزې دي یوه همسا بل سپین لاس او په هره یوه کې داعجاز و چې یو شمیره دي) واخلې (دکومې موقعې دپاره چې درته حکم کيږي) ولاړسې او زما په یادولو کې (برابره خبره ده که په خلوت کې وی او برابره خبره ده که دتبلیغ په وخت کې) ستنې مه کوي (اوس ورته دتللو موقع ښوول کيږي چې) دواړه فرعون ته ولاړسې هغه ډیر سرکښه سوي دي بیا (چې هغه ته ورسې په نرمې ورسره خبرې کوي شاید هغه (په رغبت سره) نصیحت قبول کړي یا (دالله ﷻ د عذاب څخه) وپیریږي) او په دی سره یې ومنی.

(معلومات اومستلي)

وَلَقَدْ مَتَّاعْنَاكَ فَرَّةً آخَرَى: په حضرت موسی (عليه السلام) چې کوم انعامات او عنايات دحق دا وخت مبدول سوي دي چې دهمکلامې شرف ورته حاصل سو، نبوت او رسالت ورته عطا کړل سو، خاصی معجزې ورته ورکړل سوي، ددی سره دلته حق تعالی خپل هغه نعمتونه هم دوی ته یاد وی کوم چې دپیدائش د شروع څخه تردی وخته پوری دژوند په هر دور کې په دوی مبدول سوي دي او دمسلسل از ماشونو او دځان دخطرو په مینځ کې قدرت حق په څنگه حیرانوونکو طریقو سره د دوی حفاظت وفرمایي دا نعمتونه چې ذکر یې مخته راځي د زمانې دواقع کیدو په اعتبار سره اول دی، دلته چې یې ددی څخه داخری په لفظ سره تعبیر کړي دي، ددی دامعنی نه ده چې دا نعمتونه ددی څخه وروسته دي، بلکې لفظ داخری کله

دہل پہ معنی سرہ ہم راخی ، چی پہ دی کی دمخکی وروستہ خہ مطلب نہ وی ، دلته ہم دا لفظ پہ دی معنی کی دی (روح) حضرت موسیٰ علیہ السلام داپورہ قصہ دحدیث پہ حوالہ سرہ پہ پورہ تفصیل مختہ راخی .
 اِذْ اَوْخَيْنَا اِلٰی اَمَلِكَ مَایُوخٰی : یعنی هرکله چی وحی ولیپہلہ مونہ ستا مورته دیوی داسی معاملی چی صرف پہ وحی سرہ معلومیدی سوہ ، ہفہ دا چی دفرعون سپایان کوم چی پہ اسرائیلی ہلکانو قتل کولوباندی مامورہ وو ، دہغوی خخہ دساتلو دپارہ د دوی مورته دوحی الہی پہ ذریعہ ونبوول سوہ چی دی پہ یو صندوق کی بندکرہ او دریاب تہ یی وغورخوہ او دہلاکیدو بیرہ یی مہ کوہ مونہ بہ دی پہ حفاظت سرہ ساتو اوبیابہ یی تاتہ بیرتہ را ورسو ، ظاہرہ دہ چی دا خبری د عقل اوقیاس نہ دی داللہ ﷻ وعدہ او د دوی دناقابل قیاس حفاظت انتظام صرف دہفہ خخہ پہ نبوونہ باندی چاتہ معلومیدی سی ہسی نہ سی .

(ایا وحی غیر دہنی اور رسول تہ ہم راقلی سی؟)

صحیح خبرہ دا دہ چی دلفظ دوحی لغوی معنی داسی پتہ کلام دی کوم چی صرف مخاطب تہ معلوم وی بل پہ خبر نہ وی ، ددی لغوی معنی پہ اعتبار سرہ وحی دچا دپارہ مخصوص نہ دہ ، نبی او رسول او عام مخلوق ہلکی تر حیوانانو پوری پہ دی کی شاملیدی سی .

پہ اَوْحٰی رَبُّکَ اِلٰی الْاَنْحٰلِ کی دساتو مچیوتہ پہ ذریعہ دوحی دتلقین اوتعلیم کولو ذکر ددی معنی پہ اعتبار سرہ دی او پہ دی ایت اَوْحَيْنَا اِلٰی اَمَلِكَ کی ہم ددی لغوی معنی پہ اعتبار سرہ دی ، پہ دی سرہ ددی نبی والی یارسول والی نہ لازمیری لکہ چی حضرت مریم علیہا السلام تہ داللہ ﷻ ارشاد ورسیدی ، سرہ ددی چی پہ اتفاق دجمهور امت سرہ ہفہ نبی یا رسولہ نہ وہ . دغہ دول لغوی وحی عموماً دالہام پہ طور سرہ وی چی اللہ ﷻ دچاہہ زہ کی یومضمون وغورخوی اوہفہ پہ مطمئن کری چی دا داللہ ﷻ طرف خخہ دی ، لکہ چی پہ عام طور سرہ اولیاء اللہ تہ دا قسم الہامات سوی دی ہلکی ابوحیان اوخینو نورو عالمانو ویلی دی چی داقسم وحی خینی وخت دیوملائکی پہ ذریعہ ہم کیدای سی لکہ دحضرت مریم علیہا السلام پہ واقعہ کی چی ددی توضیح دی چی جبرائیل امین پہ انسانی شکل راغی اودی تہ یی تلقین وفرمایی مگرددی تعلق صرف دہفہ سری دذات سرہ وی چاتہ چی دوحی الہام کیبری دخلگوداصلاح اوتبلیغ اودعوت سرہ ددی ہیخ تعلق نہ وی پہ خلاف دنبوت دوحی خخہ چی دہفہ منشاء دخلگو داصلاح دپارہ خوک راپورته کول او دتبلیغ اودعوت دپارہ یی مامورہ کول وی ، پہ دہ لازمہ وی چی پہ خپلہ وحی پہ خپلہ ہم ایمان راوری او نور ہم دخپل نبوت پہ منلو او دخپلی وحی پہ منلو پابندکری اوخوک چی یی نہ منی ہفہ کافر وگنی .

دا فرق دی پہ دی وحی دالہام یعنی لغوی کی او وحی دنبوت یعنی اصطلاحی وحی کی ، وحی لغوی دہمیشہ خخہ جاری دہ اوہمیشہ بہ وی او نبوت او وحی دنبوت پہ حضرت خاتم الانبیاء ﷺ باندی ختمہ

سوی دہ ، ڄینو بزرگانوپہ کلام کی دا د وحی تشریمی او غیر تشریمی پہ عنوان سرہ تعبیر کری دہ . کومہ چی د نبوت مدعی قادیانی دشین معی الدین ابن عربی رحمۃ اللہ علیہ د ڄینی عبارتونو پہ حوالہ سرہ دخیلی دعوی د نبوت جواز جوړ کری دی او دلیل یی پرنیولی دی کوم چی پہ خپله دا ابن عربی رحمۃ اللہ علیہ پہ وضاحتونو سرہ باطل دی ددی مسئلی مکمل بحث او توضیح زمانہ کتاب (ختم نبوت) کی پہ تفصیل سرہ ذکر دی .

(حضرت موسیٰ علیہ السلام د مور نوم)

پہ روح المعانی کی دی چی ددی مشهور نوم (یوحاند) دی او پہ اتقان کی ددی نوم لحيانہ بنت یصمد بن لاوی لیکلی دی ، او ځینی خلگو ددی نوم (بارخا) ځینو (بارخت) بنوولی دی ، ځینی تعویذ او کوډو والا ددی دنوم عجیبہ ځانگړتیاوی بیانوی ، صاحب د روح المعانی فرمایي چی مونږ ته ددی هیڅ بنیاد معلوم نه سو او غالبہ دا ده چی خرافات دی .

فَلْيُلْهِمِ اللَّهُ الْأَمْ بِالسَّاحِلِ : دلته لفظ د یم پہ معنی د دریاب څخه دلته پہ ظاهره دنیل دریاب مراد دی ، په آیت کی یو حکم خو د حضرت موسیٰ علیہ السلام مور بی بی ته ورکړل سو چی دا کوچنی (حضرت موسیٰ علیہ السلام) په صندوق کی بند کړه ، دریاب ته یی وغورځوه دوهم حکم په صیغه د امر د دریاب په نوم دی چی هغه به دا تابوت غاړی ته وغورځوی .

فَلْيُلْهِمِ اللَّهُ الْأَمْ بِالسَّاحِلِ : دریاب چونکی په ظاهره بی حسه اوبی شعوره دی ده ته د حکم ورکولو مطلب په ظاهره په خیال کی نه راځی په دی وجه ځینی حضراتو دا گڼلی ده چی که څه هم دلته صیغه د امر په معنی د حکم استعمال سوی ده مگر مراد ددی څخه حکم نه دی بلکی خبر ورکول دی چی دریاب به دی غاړی ته وغورځوی ، مگر د تحقیق کوونکو عالمانو په نزد دا امر په خپل ظاهر سره امر او حکم دی او دریاب یی مخاطب دی ، ځکه چی د دوی په نزد د دنیا هیڅ مخلوق تر درختی ډبری پوری بی عقله اوبی شعوره نه دی بلکی په ټولو کی عقل او ادراک موجود دی او دا عقل او ادراک دی د کوم په سبب چی دا ټول شيان د قران په توضیح سره په تسبیح کی مشغول دی ، البته دا فرق ضرور دی چی د انسان او پیری اوملائکی څخه علاوه په یو مخلوق کی عقل او شعور دومره مکمل نسته چی د حلالو او حرامو احکام پر عائد سی اومکلف یی جوړ کی مولانا روم رحمۃ اللہ علیہ څه ښه فرمایي .

بامن وتو مرده با حق زنده اند

خاک و باد و آب و آتش بنده اند

خاوری هوا اوبه او اور مخلوق دی ما او تاته مړه دی خو د حق تعالی په نزد ژوندی دی

يَا خُذْهُ عَدُوِّيَّ وَعَدُوِّي لَهٗ : یعنی دا تابوت او په دی کی بند بچی به داسی سړی د دریاب د غاړی څخه پورته کری چی زما هم د ښمن دی او د حضرت موسیٰ علیہ السلام هم ، مراد ددی څخه فرعون دی ، د فرعون د الله عز وجل سره د ښمنی خو د کفر په وجه ظاهره ده ، مگر د حضرت موسیٰ علیہ السلام د ښمن وبل ورته ځکه محل د غور

دی چی دا وخت خو فرعون دحضرت موسیٰ ﷺ دبنمن نه وو، بلکه دده په پرورش خو یی ډیر مال خرڅ کوی بیا ده ته دحضرت موسیٰ ﷺ دبنمن ویل دانجام کار په اعتبار سره دی چی په اخرکی دفرعون دبنمن کیدل دالله ﷻ په علم کی وو اوکه داسی وویل سی نو هم څه بعیده نه ده، چی ترکوم حده پوری چی دفرعون د ذات تعلق دی هغه خو فی نفسه دغه وخت هم دبنمن وو، ده خو دحضرت موسیٰ ﷺ تربیت صرف دخپلی بی بی آسیی په خاطر کوی او په دی کی هم چی کله دده شک راغی نو هغه وخت یی دده دقتل حکم ورکی کوم چی دحضرت آسیی ﷺ په هوښیارتیا سره ختم سو. (روح مظهری)

وَالْقَتْلُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي: دلته لفظ دمحبت مصدر په معنی دمحبوبیت دی اومطلب دا دی چی الله ﷻ فرمایي چی مونږ په مهربانی او عنایت سره ستا په وجود کی دمحبوبیت یوشان ایښی وو چی چا به ورته کتل ستا سره به یی محبت کوی دحضرت ابن عباس ؓ او عکرمه ؓ څخه دا تفسیر نقل دی. (مظهری)

وَلَتَصْنَعُ عَلٰی عَيْنِي: دلفظ دصنعت څخه دلته مراد عمده تربیت دی، لکه په عربو کی دَصَنَعْتُ قَرَسِي محاوره په دی معنی کی معروف ده چی مادخپل آس ښه تربیت وکی او دَعَلٰی عَيْنِي څخه مراد عَلٰی حَفْظِي دی یعنی الله ﷻ اراده فرمایلی وه چی دحضرت موسیٰ ﷺ ښه تربیت سیده په سیده دحق تعالی په نگرانی کی وی په دی وجه دمصر دتولو څخه دلوی هستی یعنی دفرعون په لاسو یی دده په کور کی دا کار دده څخه داسی واخستی چی هغه دده څخه بی خبره ووچی زه په خپلو لاسونو دخپل دبنمن پرورش کوم. (مظهری)

الْأَفْشَىٰ اخْتُك: دحضرت موسیٰ ﷺ دخور په دی تابوت پسی تلل اوددی څخه وروسته نوره قصه چی اجمالی یی په دی ایت کی ذکر راغلی دی دکوم په اخرکی چی فرمایي وَفَتَّكَ فُتُوًا یعنی مونږ بار بار ستا ازمائش وکی (داسی حضرت عباس ؓ وایی) یامونږ ته باربار په ازمائشونو کی مبتلا کړی (داسی ضحاک وایی) ددی پوره تفصیل دسنن نسایی په یو اوږد حدیث کی په روایت دابن عباس ؓ راغلی دی هغه دادی

(دحضرت موسیٰ ﷺ مفصله قصه)

دحدیث الفتون په نوم سره یو اوږد حدیث په سنن نسائی کتاب التفسیر کی په روایت دابن عباس ؓ نقل کړي دی او ابن کثیر په خپل تفسیر کی هم دا دپوره نقل کولو څخه وروسته فرمایي چی ابن عباس ؓ دا روایت مرفوع یعنی دنبی کریم ﷺ بیان مقرر کړي دی او ابن کثیر هم دحدیث دمرفوع والی دتوثیق دپاره فرمایلی دی، وَصَدَّقَ ذَلِكَ عِنْدِي یعنی ددی حدیث مرفوع والی زما په نزد درست دی بیاددی دپاره یو دلیل هم بیان فرمایي لیکن ددی څخه وروسته یی داهم نقل فرمایلی دی چی ابن جریر او ابن ابی حاتم هم په خپلو تفسیرونو کی دا روایت نقل کړي دی مگر هغه موقوف یعنی دابن عباس ؓ خپل کلام دی، دمرفوع حدیث جملی په دی کی ځای پرځای راغلی دی، داسی معلومیږی چی ابن عباس ؓ دا روایت

د کعب اخبار څخه راخستی دی لکه چی په ډیرو واقعو باندی داسی سوی ده ، مگر د ابن کثیر په شان ناقد د حدیث او د نسائی په شان امام د حدیثو د مرفوع منی او چاچی مرفوع نه دی منلی هغوی هم د دوی د مضمون څخه څه انکار نه کوی او اکثره حصه ددی خو په خپله د قران کریم په ایتونو کی راغلی ده . دی وجه د پوره حدیث ترجمه لیکل کیږی چی په دی کی د حضرت موسی عليه السلام د تفصیلی قصی په ضمن کړیږی دیر علمی او عملی فوائد هم دی

حدیثُ الْفُتُونُ په سند د امام نسایی قاسم بن ابی ایوب فرمایي چی ماته سعید بن جبیر رضی الله عنه خبر راکی چی ما د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه دهغه آیت د تفسیر پوښتنه وکړه کوم چی د حضرت موسی عليه السلام باره کی راغلی دی ، یعنی وَلَقَدْ كُفُوا مَا پوښتنه وکړه چی په دی کی د فتون څخه څه مراد دی ، ابن عباس رضی الله عنه و فرمایلی چی ددی واقعه ډیره اوږده ده سهار وختی راسه نو به یی بنیم درته کله چی زه بله ورځ وختی د ابن عباس رضی الله عنه په خدمت کی حاضر سوم چی پرون یی کومه وعده کړی وه هغه پوره کړه حضرت ابن عباس رضی الله عنه و فرمایلی چی واوره (یوه ورځ) فرعون او دده په درباریانو کی ددی خبری ذکر راغی چی الله تعالی د حضرت ابراهیم عليه السلام سره وعده فرمایلی ده چی دده په اولاد کی به انبیاء او بادشاهان پیدا کوی ځینې د مجلس خلکو وویل چی هو! بنی اسرائیل خو ددی په انتظار کی دی او هیڅ شک په کی نه کوی چی به دوی کی به یونبی او رسول پیدا کیږی او مخکی ددی خلکو خیال وو چی دغه نبی حضرت یوسف بن یعقوب عليه السلام دی کله چی هغه وفات سو نو وی ویل چی د حضرت ابراهیم عليه السلام سره چی کومه وعده سوی ده دی دهغه مصداق نه دی (یو بل نبی او رسول به پیدا کیږی چی دغه وعده په پوره کوی) فرعون چی دا واوریدل نو (دده سره فکر سو چی که په بنی اسرائیلو کی کوم چی ده غلامان جوړ کړي دی څوک نبی او رسول پیدا سو نو دوی به زما څخه ازاد کی) په دی وجه د مجلس د حاضرینو څخه یی پوښتنه وکړه چی ددی افت څخه د محفوظ کیدو څه لار ده ، دی خلکو مشوری کولی او اخر د ټولو رایي پردی باندی متفق سو چی (په بنی اسرائیلو کی کوم هلك پیدا سی هغه دی ذبح کیږی ددی دپاره داسی سپایان مقرر سو چی په لاسونو کی یی چری وی دغه به د بنی اسرائیلو یو یو کورته تلل او کتل به یی چی کوم ځای کور هلك به یی لیدی هغه به یی ذبح کوی .

څه زمانه د اسلسله جاری وه بیا دوی پوه سول چی زمونږ ټول خدمتونه او د محنت مشقت کارونه خو بنی اسرائیل کوی که د قتل د اسلسله جاری پاته سو نو د دوی بوداگان خو به په خپل مرگ مړه سی او چی به یی ذبح سی نوانده به په بنی اسرائیلو کی یو سړی پاته نه سی چی زمونږ خدمتونه وکی نتیجه به داری چی ټول محنت او مشقت به بیامونږ په خپله کوو ، په دی وجه اوس دا رایه مقرر سو چی په یو کال کی پیدا کیدونکی هلكان دی پرینوول سی او په بل کال کی پیدا کیدونکی دی قتل کړل سی ، دغه شان په بنی اسرائیلو کی به څه ځوانان هم پاته سی چی دخپلو بوداگانو ځای به ونیسی او د دوی شمیر به ده

دومره زیات نه وی چی دفرعون حکومت ته به ورڅخه خطره پیداسی ، دا خبره ټولو خوښه کړه او دا قانون نافذ سو (او دحق تعالی دحکمت او دقدرت ظهور داسی وسوچی) دحضرت موسی علیه السلام دموړیو بچی په هغه کال کی په گیده سو، کوم چی دبچیانو دژوندیو پریښیدو کال ووپه دی کی حضرت هارون علیه السلام پیداسو، دفرعونی قانون په روسره دده دپاره هیڅ خطر نه وه مخته چی کوم دبچیو دقتل کولو یو کال ووپه هغه کی حضرت موسی علیه السلام دموړ په گیده سو نو دده موړ ډیره غمجنه وه چی اوس که دابچی پیدا سی نو قتل به کړل سی ابن عباس علیه السلام چی قصه دی ځای ته ورسوله نووی فرمایل چی ای ابن جبیرا دقتون یعنی ازمائش دا اولنی موقع ده چی موسی علیه السلام لا دنیا ته نه وو راغلی چی دقتل منصوبه یی تیاره وه .

دغه وخت الله جل و الله دده مور ته په ذریعه دوحی اوالهام داتسلی ورکړه چی لَا تَغْزِلْنِي إِلَّا ذُرَّةً أَوْ رَجَاعُلَةٌ مِنَ الْمُرْسَلِينَ یعنی ته څه بیره او غم مه کوه (مونږ به دده حفاظت کوو اوڅه ورځی دجدا کیدو څخه وروسته به) مونږ دی تاته واپس کړو بیابه دی مونږ په خپلو رسولانو کی داخل کړو. کله چی حضرت موسی علیه السلام پیداسو نو دده مور ته حق تعالی حکم ورکی چی دی په یو صندوق کی بند کړه او دریای نیل ته یی واچوه ، دحضرت موسی علیه السلام موړ داحکم و منی کله چی دی تابوت دریاب ته حواله کی نو شیطان یی په زړه کی دا وسوسه واچوله چی دا تاڅه وکړل که بچی ستا په مخکی ذبح سوی هم وای نوپه خپلو لاسو خو به دی کفن اودفن کړی وای څه تسلی خو به دی سوی وای اوس خو به یی د دریاب حیوانان وځوری ، (دحضرت موسی علیه السلام موړ په دی غم او خفگان کی وه چی) د دریاب څپو صندوق یو داسی وچی ته وغوځوی کوم ځای چی به دفرعون مینځی خدمتگاری لمبیدی هغوی چی تابوت ولیدی نو پورته یی کی او د خلاصولو اراده یی وکړه نو په دوی کی چا وویل چی که په دی کی څه مال وی او مونږ یی خلاص کړو نو دفرعون ښځه به وایی چی تاسی به ورڅخه څه اخستی وی مونږ که هرڅه وایو خو ددی یقین به نه راځی په دی وجه دټولو رایه دا سوه چی هم دغسی به دا صندوق بند دفرعون ښځی ته پیش کړی .

دفرعون ښځی چی صندوق خلاص کی نو په دی کی یی یو داسی هلك ولیدی چی په لیدو سره یی ددی په زړه کی دومره محبت پیدا سو چی ددی څخه مخکی یی دیو بچی سره هم داسی محبت نه وو پیدا سوی (کوم چی په حقیقت کی د الله جل و الله ددی ارشاد ظهور وو وَالْقَبْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي بل طرف ته دحضرت موسی علیه السلام موړ دشیطان په وسوسه سره دالله جل و الله وعده هیره کړه اوحالت یی داسو فَاصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا یعنی دحضرت موسی دموړ زړه دهری خوشحالی اوهر خیال څخه خالی سو) صرف دحضرت موسی علیه السلام فکر په غالب سو) اخواته کله چی دهلکانوپه قتل کولو باندی ماموره پولیس ته دفرعون په کور کی دهلك راتلو خبر ورسیدی نو هغوی چری راواخستی او دفرعون ښځی ته راغلل چی داهلك مونږ ته راکړه چی ذبح یی کړو.

ابن عباس علیه السلام چی دی ځای ته ورسیدی نو بیایی ابن جبیر علیه السلام ته وویل چی ای ابن جبیره! دازمائش یعنی

فتون، دوهمه واقعه دا ده.

دفرعون ښځی دی سپایانوته جواب ورکی چی اوس صبر وکی، صرف په یو هلك دبنی اسرائیلو قوت نه سی زیاتیدی، زه فرعون ته ورځم او ددی بچی روح بخشی په کوم، که فرعون دی وبخښی نوبته ده مگر بیا به یی تاسی ته حواله کړم دا یی وویل او فرعون ته ولاړه اووي ویل چی دابچی زما اوستا دسترګم تور دی فرعون ورته وویل چی بی شکه ستا دسترګو تور به وی خو زما ورته هیڅ ضرورت نسته.

ددی څخه وروسته ابن عباس ؓ وفرمایل چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی قسم دی په هغه ذات دچاپه نور، چی قسم اخستل کیږی که فرعون دغه وخت دښځی په شان دخان دپاره هم حضرت موسی ؑ دسترګم تور ویلی وای نوالله ﷻ به ده ته هم هدایت کړی وای لکه چی دده ښځی ته یی دایمان هدایت وفرمایي (په هرحال دښځی په وینا فرعون دغه هلك دقتل څخه ازادکی، اوس دفرعون ښځی ده ته دتی ورکولو دپاره دخوا اوشا ښځی را وغوښتلی هری یوی ښځی دا غوښته چی ده ته دشیدو ورکولو خدمت زه وکړم. مگر حضرت موسی ؑ دهیچا پرسینه ځله نه کښیښووله (وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ) اوس دفرعون دښځی سره دا فکر سو چی دچاتی نه اخلی نو ژوندی به څنگه پاته سی؟ په دی وجه خپلو مینځونو یی ورکی چی دی بازارته یوسی او هلته یی وگزرولی شاید چی دیوی ښځی تی قبول کی اووایی خلی.

دی خواته دحضرت موسی ؑ موربی ارامه سوه خپلی لورته یی وویل چی دباندی ولاړه سه اوتلاښ وکړه چی دصندوق اوبچی سره څه وسوه ژوندی دی اوکه د دریاب حیوانانو خوړلی دی؟ تر دغه وخت پوری دی ته دالله ﷻ هغه وعده یاده نه وه پاته سوی کومه چی دحمل په حالت کی ددی سره دحضرت موسی ؑ دحفاظت او واپسی سوی وه، دحضرت موسی ؑ خور دباندی راغله نو (دخدای دقدرت دامعجزه یی ولیده چی، دفرعون مینځو دغه بچی را اخستی دی او دشیدو ورکونکو ښځو په تلاش کی دی، هرکله چی دی داحال ولیدی چی دابچی دچاتی نه اخلی او دا مینځی پریشانه دی نودوی ته یی وویل چی ایازه تاسی ته دیوداسی کورپته درنه کړم کوم ځای چی زما امیددی چی دی به یی ته ه واخلی او هغه به دی په خیر خواهی سره وپالی چی دایی واوریدل نو مینځو دا په دی شک کی ونیوله چی دانښخه شاید ددی بچی مور یایو خاصه خپله وی چی داسی په یقین سره دا وایی چی هغه کور والا ددی بچی خیرخواه او همدرد دی (دغه وخت یی داخور هم پریشانه سوه)

ابن عباس ؓ چی دی ځای ته ورسیدی بیایی ابن جبیر ؓ ته وویل دا دریمه واقعه دفتون یعنی ازماښ وه، دغه وخت دحضرت موسی ؑ خور خبره جوړه کړه او وي ویل چی زما مراد ددی کوروالاؤ دهمدرد اوخیر خواه کیدو څخه دا وو چی فرعونی دربار ته د دوی رسایی وسی نو په دی سره به دوی ته دنفی رسیدو امید وی په دی وجه به دغه ددی بچی په محبت او همدردی کی کسر پاته نه کړی چی دا یی واوریدل نو مینځو دا پریښوده دا بیرته کورته راغله او دحضرت موسی ؑ مورته یی دا واقعه بیان کړه.

هغه ددی سره هغه ځای ته ولاړ کیم ځای چی دامینځی جمع وی دمینځو په وینا دی بچی په غیږ کی واخستی ، حضرت موسی ﷺ قوړاً ځدی په تی شروع وکړه شیدی یی وچینلی چی ښه یی ځان مور کی نو دا خوشخبری دفرعون ښځی ته ورسیده چی دبیچی دپاره شیدی ورکوونکی پیداسوه ، دفرعون ښځی دحضرت موسی ﷺ مور را وغوښته هغه چی راغله نو دحالاتو څخه ورته درک ولگیدی چی دفرعون دښځی ماته اوس حاجت او ضرورت دی نو لږ دخود داری څخه یی کار واخستی دفرعون ښځی ورته وویل چی ته دلته اوسه دی بچی ته شیدی ورکوه ځکه چی زما ددی بچی سره دومره محبت دی چی دی زه دځان څخه پناه نه سم ساتلای ، دحضرت موسی ﷺ مور وویل چی زه خپل کور نه سم پرېښوولای ځکه چی زما په غیږ کی په خپله یو بچی دی هغه ته تی ورکوم نو هغه به څنگه پرېږدم البته که ته دی ته جوړه یی چی بچی ماته حواله کوی نو زه به یی خپل کور دځان سره ساتم شیدی به ورکوم او دا درسره وعده کوم چی ددی بچی په خبرگیری اوحفاظت کی به یوه ذره کوتاهی نه کوم ، دحضرت موسی ﷺ مور ته دغه وخت هغه وعده هم وریاده سوه په کومه کی چی یی فرمایلی وه چی دیو څو ورځو دجدایی څخه وروسته به دی مونږ تاته بیرته درکړو په دی وجه دا نوره هم په خپله خبره ټینګه ودریده دفرعون ښځی دمجبوری څخه ددی خبره ومنله او دی په دغه ورځ حضرت موسی ﷺ راواخستی اوخپل کورته راغله اوالله ﷻ دده پالنه په یوی خاص طریقې سره وفرمایله ،

هرکله چی حضرت موسی ﷺ لږ څه قوی سو نو دفرعون ښځی دده مور ته وویل چی دا بچی اوس ماته راوله اوماته یی وښیې (چی زه دده لیدوته ډیره لیواله یم) او دفرعون ښځی خپلو ټولو درباریانوته حکم ورکی چی دا بچی نن زما کورته را روان دی ، په تاسی کی دی هیڅوک داسی پاته نه سی چی دده عزت ونه کړی او ده ته څه تحفه پیش نه کی او زه به په خپله گورم چی تاسی خلک په دی معامله کی څه کوی؟ ددی دا اثر وسو چی څه وخت حضرت موسی ﷺ دخپلی مور سره دکوره را ووتی نو ددغه وخت څخه په ده دتحفو او ډالیو باران شروع سو تردی چی دفرعون ښځی ته راورسیدی نوهغی ورته دخپل طرف څخه هم خاصی تحفی او ډالی جداپیش کړی ، دفرعون ښځی چی دی ولیدی نو بی حده خوشحاله سوه او دا ټولی تحفی یی دحضرت موسی ﷺ مور ته ورکړی ددی څخه وروسته دفرعون ښځی وویل چی اوس زه دی فرعون ته بیایم چی هغه تحفی او انعامونه ولږه ورکړی کله چی دی یی فرعون ته ورسوی نو فرعون دی په خپله غیږ کی واخستی ، حضرت موسی ﷺ دفرعون ږیره وښوله اومځکی ته یی راکښته کړه دغه د دربار خلکو فرعون ته وویل چی تاو لیدل چی الله ﷻ چی کومه وعده دحضرت ابراهیم ﷺ سره کړی وه چی په بنی اسرائیلو کی به یو نبی پیداسی چی ستا دمال او ملک وارث به وی په تابه غالب راځی اوستا سره به مقابله وکی اوتابه را وپرزوی دا وعده څنگه پوره کیږی؟

فرعون پوه سو او دغه وخت یی دهلکانو دقتلولو سپایان را وغوښتل چی دی ذبح کی .

ابن عباس ؓ چي دي ځاي ته ورسيدى بيبي ابڼ جبير ؓ ته وويل چي دا څلورمه واقعه دفتون يعنى د ازمائش ده چي بيبي مرگ پر سر سربيره چور لکونه وهى .

د فرعون ښځي چي دا وليدل نو وي ويل چي دا بچي خو تا ماته را کړي دي ، نو اوس داڅه کيږي فرعون وويل چي تاونه ليدل چي دا هلك په عمل سره گويا دا دعوى کوي چي دي ما پر مخکې راوغورزي او په ما غالب راسي د فرعون ښځي وويل چي ته يوه خبره زما او په خپل مينځ کي د فيصلې دپاره ومنه چي په دي سره به حقه خبره ظاهره سي (چي بچي دا کار دکو چنيوالي په ناپوهي سره کړي دي او يايي قصداً په پوهه سره کړي دي) ته دوي سکروتي د اور او دوي ملغلري را وغواړه او دواړه دده په مخکي کښيږده که د ملغلرو ته لاس کي اوسکروتي يي پريښووله نو ته پوه سه چي دده دکار په عقل او پوهه سره وو او که د ملغلرو پر ځاي سکروتي ته لاس کي نو يقين وکړه چي دا کار يي په بي عقلي سره کړي دي ، ځکه چي مو ښيار انسان اور ته نه لاس کوي (فرعون دا ازمائش ومنى) دوي سکروتي او دوي ملغلري يي د حضرت موسي ؑ په مخکي کښيښووله نو حضرت موسي ؑ سکروتي لوړي کي (په ځينو نورو روايتونو کي دي چي حضرت موسي ؑ ملغلرو ته لاس کوي چي جبرائيل امين دده لاس سکروتي ته واړوي) فرعون چي دا وليدي نو فوراً يي سکروتي دده دلاس څخه وغورځوله چي لاس يي ونه سوزي (اوس د فرعون د ښځي خبره جوړه سوه) هغه فرعون ته وويل چي تا دواقعي حقيقت وليدي ، دغه ډول الله ﷻ بيا مرگي د حضرت موسي ؑ څخه واړوي ، ځکه چي د خداي قدرت دده څخه مخکي کار اخستل وو .

(حضرت موسي ؑ دغه ډول د فرعون په شاهانه اعزاز او اکرام اوشاهانه خرڅ باندې دخپلي موربه نگراني کي پرورش وکي تردې چي ځوان سو) دده دا شاهي اعزاز او اکرام چي وليدي نو د فرعون دخلگو په بني اسرائيلو باندې دهغه زور ظلم او ذليله کولو همت پاته نه سوکوم چي دمخکي څخه د فرعونيانو دلاره په بني اسرائيلو کيدى ، يوه ورځ حضرت موسي ؑ دښار په يو طرف کي روان وو نو وي ليدل چي دوه سري ديو بل سره په جنگ دي چي يو فرعونى دي او بل اسرائيلى دي ، اسرائيلى چي حضرت موسي ؑ وليدي نو دامداد دپاره يي ورته اواز وکي ، حضرت موسي ؑ ته د فرعونى سري په دي زړه ورتيا غصه ورغله چي ده ته دا معلومه ده چي د فرعون په دربار کي د حضرت موسي ؑ څومره اعزاز او اکرام دي اوسره ددى زما په مخکي د اسرائيلو سره جگړه کوي او دي په دي هم پوه دي چي حضرت موسي ؑ د اسرائيليانو حفاظت کوي ، دي خلگو ته خو صرف دا معلومه وه چي دده تعلق د اسرائيليانو سره صرف درضاعت او شيدو په وجه سره دي حضرت موسي ؑ ته ممکنه ده چي الله ﷻ دده دمور يابه بله ذريعه سره دا ښوولى وي چي دي هم ددى تي ورکونکي ښځي دگيلوي څخه پيدا سوي دي او اسرائيلى دي .

غرض دا چي حضرت موسي ؑ دغصى څخه دي فرعونى ته يو سوک ورکي هغه په دي سره هر سو مگر

اتفاقي خبره وه چي هلته دحضرت موسی ﷺ او ددی دوه جنگ کونکو سړو څخه علاوه بل څوک موجود نه وو فرعونى خو مړ سو او اسرائیلي خپل سړى وو دده څخه یی بیر نه وه چي مخبرى به وکى .

هرکله چي دا فرعونى دحضرت موسی ﷺ دلاسه مړ سو نو حضرت موسی ﷺ وویل هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ غَلَبُ مُنْجِلٍ مُّبِينٍ يعنى دا کار دشيطان دطرفه سوي دى هغه ښکاره دښمن گمراه کونکى دى (بيايى دالله ﷻ په دربار کى عرض وکى) رَبِّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَاغْفِرْ لِّىْ فَغَفَرَهُ اَللهُ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ . يعنى اى زما پر وردگاره ! ما پر خپل خان ظلم وکى (چي دا فرعونى زما څخه په خطايي قتل سو) ما معاف کړه الله ﷻ معاف کى ، ځکه چي هغه ډير معاف کونکى او ډير رحمت کونکى دى .

حضرت موسی ﷺ ددی واقعي څخه وروسته په بیر تره کى به دا خبر معلوموى (چي په دى قتل باندى دفرعونيانو څه ردعمل وسو او دفرعون دربار ته دامعامله ورسیده اوکه نه) معلومه سوه چي معامله فرعون ته په دى عنوان سره ورسیده چي يو اسرائیلي دفرعون يو سړى قتل کړي دى ، نو په دى وجه داسرائيلو څخه ددى بدله دى واخستل سى او په دى معامله کى دى د دوى سره څه نرمى نه کول کيږي فرعون جواب ورکى چي قاتل يی معلوم کړى سره دشهادت څخه يی پيش کى ځکه چي بادشاه که څه هم ستاسى دى مگر دده دپاره په هيڅ شان مناسب نه ده چي بغير دشهادت او ثبوت څخه څوک قصاص سى . تاسى يی قاتل تلاش کى او ثبوت تيار کى زه به خامخا ستاسى بدل دقصاص په صورت کى د دوى څخه واخلم ، دفرعون خلگو چي دا واوريدل نو په کوڅو بازارونو کى يی گرځيدل شروع کړل چي يوځاى دقتل کړونکى درک ولگيږي مگر هيڅ درک يی نه ولگيدى .

ناڅاپه داسى واقعه پيښه سوه چي په بله ورځ حضرت موسی ﷺ دکوره ووتى نوهم هغه اسرائیلي يی وليدى چي دبل فرعونى سړى سره په جنگ دى اوبيا دغه اسرائیلي حضرت موسی ﷺ ته دمدد دپاره اواز وکى مگر حضرت موسی ﷺ په پرونى واقعه باندى ستومانه وو او دغه وخت يی دا اسرائیلي بياپه جنگ وليدى نوخفه سو (چي قصور دده دى ، دى جگړالو سړى دى او جنگونه کوي) مگر ددى باوجود حضرت موسی ﷺ اراده وکړه چي دغه فرعونى پرده دحملی کولو څخه منعه کړى ، ليکن اسرائیلي ته يی هم په طور دخبردار کولو وويل چي تاپرون هم جگړه کړى وه نن بيا جگړه کوى ته ظالم يی ، اسرائیلي چي حضرت موسی ﷺ وليدى چي دى خو دپرون په شان غصه دى نو دحضرت موسی ﷺ په دى خبرو يی داشک پيدا سو چي نن ماقتلوى نو فوراً يی وويل چي اى موسی ﷺ اياته غواړى چي ما قتل کړى لکه چي پرون تا يو سړى قتل کړى وو ؟

ددى خبرو کيدو څخه وروسته دوى دواړه ديوبل څخه جلا سول مگر فرعونى سړى دفرعونيانو هغه خلگ خبر کړل کوم چي دقاتل په تلاش کى وو ، دا خبر يی ورسوى چي په خپله اسرائیلي حضرت موسی ﷺ ته وويل چي تا پرون يو سړى قتل کړى دى ، دا خبر دفرعون دربار ته فوراً ورسول سو ، فرعون خپل

سپاهیان د حضرت موسیٰ ﷺ د قتل کولو دپاره ولیږل و داسپاهیان په دی پوه وه چی دی زموږ څخه نه سی خلاصیدی ، ښه په ارام سره د ښار پر لوی سړک باندی د حضرت موسیٰ ﷺ په تلاش کی ووتل بل طرف ته د حضرت موسیٰ ﷺ په تابعدارانو کی یو سړی ته دا درک ولگیدی چی د فرعون سپاهیان د حضرت موسیٰ ﷺ د قتل کولو په تلاش کی وتلی دی ، دی پریوه لنډه لاره رامنځ ته سو او حضرت موسیٰ ﷺ یی خبر کی .

دی ځای ته چی ورسیدی بیا ابن عباس ؓ حضرت ابن جبیر ؓ ته وویل چی دا پنځمه واقعه دفتون یعنی د ازماښ ده چی مرگ یی پرسر راغلی وو مگر الله ﷻ ددی څخه د نجات اسباب پیدا کړل .
حضرت موسیٰ ﷺ چی دا خبر واوریدی نو فوراً د ښار څخه ووتی او د مدین طرف ته روان سو ، دی ترته پوری په شاهي ناز او نعمت کی پالل سوی وو هیڅکله یی د محنت او مشقت نوم هم نه وو اوریدلی .
د مصر څخه ووتی ، مگر لار ورته معلومه نه وه خو پر الله ﷻ یی تکیه وه عَسَىٰ رَبِّيْٓ اَنْ يُّهْدِيَنِيْ سَبِيْلَ السَّيِّئِ یعنی امید دی چی زما رب ماته لار وښیی ، هرکله چی مدین ښار ته نژدی سو نو د ښار څخه د باندی یی پریوځاه د خلکو گڼه گونه ولیده چی خپل حیوانات یی ورڅخه اوبه کول او دوی ښځی یی ولیدی چی خپلی بزی منعه کوی جلا ولاړی دی ، حضرت موسیٰ ﷺ ددی ښځو څخه پوښتنه وکړه چی تاسی جلا ولی ولاړی یاست ؟ هغوی جواب ورکی چی زموږ څخه دا نه سی کیدی چی ددی خلکو په گڼه گونه کی ورسو اوځان ته ورڅخه وار واخلو په دی وجه مونږ په دی انتظار کی یو چی کله دوی ټول ولاړسی او د دوی څخه څه اوبه پاته سی نو مونږ به خپل حیوانات په اوبه کړو .

حضرت موسیٰ ﷺ ته د دوی شرافت معلوم سو نو په خپله یی د دوی دپاره دځاه څخه اوبه را ایستل شروع کړل الله ﷻ طاقت او قوت ورکړی وو ، ډیر ژر یی د دوی بزی اوبه کړی ، دی ښځو خپلی بزی کورنه بوتلی او حضرت موسیٰ ﷺ دیوی درختی سایي ته ولاړی او د الله څخه یی دعا وغوښته رَبِّ اِنِّیْ لَمَّا اَنْزَلْتَ اِلَیْ مِنْ خَيْرٍ فَقَبِّرْ یعنی ای زما پروردگار ! زه محتاج یم هغه نعمت ته کوم چی ته ماته راولیږی (مطلب یی دا وو چی د خوراک او د اوسیدو انتظام وسی) دی جینکیو چی کله دنورو ورځو څخه نن خپل حیوانات وځنی کور ته اوبه کړی را وستل نو پلار ورڅخه په تعجب سره پوښتنه وکړه چی نن خوڅه نوی خبره ده نو جینکیو د حضرت موسیٰ ﷺ د اوږو را ایستلو او پسو نو اوبه کولو قصه ورته وکړه ، پلار په دوی کی یوی ته حکم وکی چی کوم سړی دا احسان کړی دی هغه دلته را وله هغه ورپسی ولاړه او رایس وستی ، پلار یی د حضرت موسیٰ ﷺ څخه دده د حالاتو پوښتنه وکړه او وی فرمایل لَا تَخَفْ کُنْ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ یعنی اوس ته بیرته د زړه څخه وباسه ته د ظالمانو څخه خلاص سوی نه مونږ د فرعون په حکومت کی یو او نه دهغه پر مونږ باندی څه حکم چلیږي .

اوس په دې دواړو جينكيو كې يوې خپل پلارته وويل پاتې استاجره ان خيږ من استاجرت القوي الامين.
يعني پلاره دې خپل نوكر كړه ځكه چې دنوكرې دپاره ښه سړى هغه دې چې قوي هم وي او امانت دار هم
وي ، پلار چې دخپلې لوړڅخه داخبره واوريده نوغيرت ورغى چې زمادى لورته داڅنگه معلومه سوه
چې دې قوي هم دې او امانت دارهم دې ، په دې وجه ددې څخه يې پوښتنه وكړه چې تاته دقوت اندازه
دڅه څخه وسوه او امانتداري يې درته څنگه معلومه سوه انجلې عرض وكې چې دده دطاقت اندازه خو
راته دده دڅاه څخه د اوبو په را ايستوكې وسوه چې دټولو حيوانانو دځاوندانوڅخه ده خپل كارمخكې
وكې بل هيڅوك دده سره برابر نه سول او دامانتداري حال يې راته داسې معلوم سوچې كله زه دده
دراوستو دپاره ولاړم او په اول نظرده ته معلومه سوه چې زه يوه ښځه يم نو فوراً يې سرگېښته كې او
ترهغه پورې يې سرگېښته وو تر څو پورې چې ماورته ستا پيغام نه وو رسولې او ددې څخه وروسته ده
ماته وويل چې ته په ماپسې وروسته وروسته راځه اوماته لار دشا څخه رانښه او داخبره صرف هغه سړى
كولى سى كوم چې امانتداروي ، پلار دلور په دې هوښيارتيا باندې ډير خوشحاله سو او ددې تصديق
يې وكې او دده په خپله هم دهغه په قوت اوصداقت اوامانت باندې يقين وسو ، دغه وخت دانجونو پلار
(كوم چې دالله ﷻ رسول حضرت شعيب ﷺ وو) حضرت موسى ﷺ ته وويل چې تاته دامنظوره ده چې زه
په دې دواړو جينكيو كې ديوى نكاح ستاسره وكړم چې شرط به يې دا وي چې ته به اته كاله زما سره
مزدورى كوي او كه تالس كاله پوره كړل نو ستا اختيار به وي ښه به وي مگر مونږ دا پابندي پرتا نه ږدو
چې پرتا زيات مشقت رانه سي حضرت موسى ﷺ دا منظوره كړه چې ددې په وجه سره پر حضرت موسى
ﷺ باندې صرف اته كاله خدمت په طور دمعاهدي لازم سو. باقى دوه كاله وعده اختياري پاته سوه ، الله
ﷻ په خپل پيغمبر حضرت موسى ﷺ دغه وعده هم پوره كړه او پوره لس كاله يې تير كړل.

سعیدبن جبیر ؓ فرمایي چې یو وار یو نصرانی عالم زما سره یوځای سو هغه پوښتنه وکړه چې تاته
معلومه ده چې حضرت موسى ﷺ په دواړو میعادونو کې کوم یومیعاد پوره کړ؟ ماورته وویل چې ماته
معلومه نه ده ځکه چې تردغه وخته پورې دحضرت ابن عباس ؓ دغه روایت ماته نه وو معلوم ، ددې
څخه وروسته زه دحضرت ابن عباس ؓ سره یوځای سوم دهغه څخه می پوښتنه وکړه ، هغه وفرمایل چې
اته کاله میعاد پوره کول خو پر حضرت موسى ﷺ باندې واجب وو ، په دې کې دڅه کمی کولو احتمال
خوگرسره سته نه ، او په دې هم پوهیدل په کار دې چې الله ﷻ ته دخپل رسول اختياري وعده هم پوره
کول منظور وو ، په دې وجه دلسو کالو میعاد یې پوره کړ ددې څخه وروسته زه دهغه نصرانی عالم سره
یوځای سوم او هغه ته می دا خبر ورکې نو هغه وویل چې تا دکوم سړي څخه ددې پوښتنه کړې ده ، ایا
هغه ستاڅخه زیات علم والادی؟ ما وویل چې بیشکه هغه ډیر لوی عالم او زمونږ دټولو څخه ښه دى .
(لس ۱۰) کاله دخدمت دمیعاد پوره کولو څخه وروسته کله چې حضرت موسى ﷺ دخپلې بی بی

محترمی سره دحضرت شعيب عليه السلام دوطن مدين څخه رخصت سو په لاره كې سخت يخ تياره شپه لارنا معلومه دې كسى اوبې وسې په حالت كې يې ناڅاپه پر كوه طوراور وليدې ، بيا هلته دتلوارو دحيرانوونكو مناظرو دليدو څخه وروسته دعصا اويد بيضاء معجزې او ددې سره دنبوت او رسالت دمنصب وركولو څخه وروسته (چې قصه يې لږ مخكې تيره سوي ده) دحضرت موسى عليه السلام سره دا فكر سو چې زه دفرعوني دربار يو مفرور ملزم گڼل سوي يم ، ماته دقبطي دقصاص اخستو حكم دهله څخه سوي دى ، اوس هغه ته درسات ددعوت وركولو دپاره دتلو حكم سوي دى ، دارنگه يې په خپله ژبه كې دتتوالى عذرهم مخ ته رالى نو دالله جل جلاله په دربار كې يې عرض پيش كې ، حق تعالى د دوى دفرمائش مطابق د دوى ورور حضرت هارون عليه السلام په رسالت كې شريك كې او وحى يې ورته وليږله او داحكم يې ورته وركې چې دحضرت موسى عليه السلام استقبال ته دى دبنار څخه دباندې راووزې ، ددې مطابق حضرت موسى عليه السلام هلته ورسيدى او دحضرت هارون عليه السلام سره يې ملاقات وسو دواړه وپرونه (دحكم مطابق) فرعون ته دحق ددعوت وركولو دپاره دهغه دربار ته ورسيدل ، تر ډير وخته پورې دوى ته په دربار كې دحاضري اجازت ورنه كړل سو ، دوى پر دروازه ولاړ وو بيا د ډيرو پردو څخه تير سول دحاضري اجازت ورته وركړل سو او دواړو فرعون ته وويل اِنَّا رُسُلًا رَبِّكَ يَعْنِي مونږ دواړه ستا درب دطرف څخه قاصدان او پيغمبران يو ، فرعون پوښتنه وكړه فَمَنْ رَبُّكُمَا ستاسې رب څوك دى؟ حضرت موسى او حضرت هارون عليه السلام ورته هغه خبره وكړه كومه چې قرآن كريم په خپله ذكر كړې ده ، رَبَّنَا الَّذِي اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقًا ثُمَّ هَدَىٰ په دې باندې فرعون پوښتنه وكړه چې تاسې دواړه څه غواړئ؟ او ددې سره يې دقبطي دقتل واقع ذكر كړه اوحضرت موسى عليه السلام يې مجرم وگڼئ (اوپه خپل كور كې يې دده دپروورش كولو پرده احسان واچوئ) حضرت موسى عليه السلام د دواړو خبرو جواب هغه وركې كوم چې په قرآن كريم كې ذكر دى (يعنې دمقتول په معامله كې خو يې دخپلې غلطۍ او خطا اقرار وكې دناپوهۍ عذري يې وكې او دكور دپروورش داحسان ثابتولو جواب يې دا وركې چې تاتول بنى اسرائيل غلامان جوړ كړي دى اوقسم قسم ظلمونه پر كوى دهغه په نتيجه كې دقدرت كارونو زه ستا كورته ورسولم او څه چې الله جل جلاله ته منظوره وه هغه وسوه په دې كې ستا څه احسان نسته بيا موسى عليه السلام دفرعون څخه پوښتنه وكړه چې آيا ته په دې راضى يې چې په الله جل جلاله ايمان راوړئ او بنى اسرائيل دغلامۍ څخه ازاد كړئ فرعون ددې څخه انكار وكې او دې ويل چې كه ستا سره درب درسول والى څه نښانه وي نو وي نښه ، حضرت موسى عليه السلام خپله همسا مخكې ته وغوځوله نو يوه عظيم الشانه ازدها ورڅخه جوړه سوه ځله يې وازه كړه او دفرعون طرف ته يې ورتړپ كړه فرعون وبيريدى او دتخت لاندې پټ سو او دحضرت موسى عليه السلام څخه يې پناه وغوښته چې دا منع كړه حضرت موسى عليه السلام دغه ونيو بيا يې په گريبان كې لاس دننه كې او چې دباندې يې كړې نو برښيدى ، دا دوهمه معجزه يې هم فرعون ته وښووله اوبيا يې دوباره په گريبان كې دننه كې نو چې را دباندې كې

نو پر خپل اصلی حالت باندی سو.

فرعون و بیړیدی او دخپلو درباریانو سره یی مشوره وکړه چې تاسی وینی چی داڅه وسوه او مونږ ته څه کول په کار دی؟ درباریانو په متفقہ طور سره وویل چی (هیڅ د فکر خبره نسته) دا دواړه جادوگران دی دخپل جادوپه ذریعہ تاسی ستاسی دملک څخه ایستل غواړی اوستاسی ښه دین اومذهب (کوم چی د دوی په نظر کی دفرعون پرستش کول وو) دا خرابول غواړی ته د دوی هیڅ خبره مه منہ (او هیڅ فکر مه کوہ) ځکه چی ستاپه ملک کی لوی لوی جادوگران دی ته هغوی راوغواړه هغوی به په خپل جادو پر دوی غالب راسی.

فرعون دخپل حکومت ټولو ښارونو ته حکم ولیږی چی څومره ماهر جادوگران دی هغه دی ټول دربار ته حاضر سی ، دټول ملک جادوگران جمع سول نو دوی دفرعون څخه پوښتنه وکړه چی دکوم جادوگر سره ته زمونږ مقابلہ کوی هغه څه عمل کوی؟ هغه وویل چی هغه دخپلی همسا څخه مار جوړ وی ، جادوگرانو په ډیره بی فکری سره وویل چی دا خو هیڅ شی نه دی ، دهمساگانو اورسیو څخه دمارانو جوړولو دجادو کوم کمال چی مونږ ته حاصل دی دهغه هیڅوک مقابلہ نه سی کولی مگر دامقرر کړه چی که مونږ پرده غالب سو نوڅه به راته راکول کیږی؟

فرعون وویل چی که تاسی غالب سواست نو زما د خاندان پرغړو او زما په خاصو مقربانو کی به شامل سی او تاسی ته به هغه هر څه درکړل سی کوم چی تاسی غواړی.

اوس جادوگرو دمقابلی وخت اوځای دحضرت موسی ﷺ سره فیصله کی، دخپل اختر ورځ دخانیت وخت مقرر سوابین جبیر ﷺ فرمایي چی ابن عباس ؓ ماته وفرمایل چی ددوی یَوْمَ الزَّيْتَةِ (یعنی دا اختر ورځ) په کومه کی چی الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته پر جادوگرو فتح ورکړه دغه عاشوره (یعنی دمحرم لسم تاریخ) وو هرکله چی ټول خلگ په یوغت میدان کی دمقابلی لیدو دپاره جمعه سول نو دفرعون خلگو یوبل ته وویل لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ: یعنی مونږ ته خامخادلته پاته کیدل په کار دی چی که دا ساحران یعنی موسی اوهارون ؑ غالب سی نوچی مونږ هم په دوی ایمان راوړو، د دوی دا خبری په دی حضراتو پوری په ټولو اومسخره سره وی (ددوی یقین وو چی دوی زمونږ پر جادوگرانو نه سی غالب کیدی)

دمقابلی میدان په هر قسم سره تیار سو نو جادوگرو حضرت موسی ﷺ ته وویل چی اول ته څه وغورځوه (یعنی خپل سحر وښیږه) او که اول مونږ شروع وکړو سحر وښیو؟ حضرت موسی ﷺ دوی ته وویل چی تاسی اول شروع وکی خپل سحر ښکاره کی دی خلگو خپلی همساگانی اوڅه رسی مخکی ته وغورځولی او دایی وویل ، بَعِزَّةٌ لِفِرْعَوْنَ اِلَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ یعنی دفرعون په طفیل به مونږ غالب راسو (دغه همساگانی او رسی سترگو ته ماران ښکاریدل روان سول) چی دا یی ولیدل نو پر حضرت موسی ﷺ باندي بیرہ راغله (فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى)

دا بيره طبعی هم کیدی سی چی په مقتضا د بشریت ده انبیاء علیهم السلام هم ددی څخه مستثنی نه دی او دا هم کیدای سی چی بیره ددی خبری وی چی اوس به دا سلام په دعوت کی دکوم دپاره چی زه راغلی یم خنډ پیداسی ، الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته په ذریعه دوحی حکم وکی چی خپله همسا وغورځوه ، حضرت موسی ﷺ خپله همسا وغورځوله نو هغه یوه لویه اژدها جوړه سوه چی خله یی وازه وه دغه اژدها هغه ټول ماران تیر کړل کوم چی جادوگرانو دهمساگانو او رسیو څخه جوړ کړی وه .

فرعونی جادوگران دجادو په فن کی ماهره وه چی دا حال یی ولیدی نو دهغوی یقین وسو چی دحضرت موسی ﷺ دهمسا دا اژدها په جادونه ده بلکی د الله ﷻ دطرف څخه ده . په دی وجه جادوگرو هغه وخت اعلان وکی چی مونږ په الله ﷻ او دحضرت موسی ﷺ په راوړی دین ایمان راوړو او مونږ دخپلو تیر عقیدو اوخیالاتو څخه توبه باسو ، دغه ټول الله ﷻ دفرعون او دده دملگرو ملا ماته کړه او دوی چی کوم جال خپور کړی وو هغه ټول باطل سو (فَقُلُوبُ هَٰؤُلَاءِ هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَفِرِينَ) (فرعون او دده ملگری مغلوب سول او په ذلت او رسوایی سره ددی میدان څخه ولاړل)

څه وخت چی دامقابله کیده نو دفرعون بنځه آسیه رضه خیری اوزری جامی واغوستی دالله ﷻ څخه یی دحضرت موسی ﷺ دممد دعا غوښتله اوفرعونیانو داخیال کوی چی دا دفرعون په وجه بدحاله ده او دده دپاره دعا غواړی ، حال دا وو چی دهغی غم اوفکر ټول دحضرت موسی ﷺ سره وو (او دهغه دغالب کیدو دعایی غوښتله ، ددی څخه وروسته چی حضرت موسی ﷺ به کله معجزه ښووله او دالله ﷻ دطرف څخه به پر ده حجت تمامیدی نو دغه وخت به یی وعده کوله چی اوس به زه بنی اسرائیل ستاسره ولیږم مگر کله چی به دحضرت موسی ﷺ په دعاسره ددغه عذاب خطر لیری سوه نو ده به خپله وعده ماته کړه) او دابه یی ویل چی ایا ستارب یوه بله نښانه ښوولای سی ، دا سلسله چلیده اخرالله ﷻ دفرعون پرقوم دطوفان ملخانو اوکالوکی دشپږو او په لوښوکی دچنگښو اووینو وغیره عذابونه مسلط کړل کوم چی قران کریم د آیت مَفْصَلَاتٍ په عنوان سره بیان کړی دی اودفرعون حال دا وو چی کله به په دی عذابونوکی یوعذاب راغی او دی به ورڅخه عاجزه سو نو حضرت موسی ﷺ ته به یی فریاد کوی چی په یوشان دعذاب لیری کړه نو مونږ وعده کوو چی بنی اسرائیل به ازادکو ، بیاچی به عذاب ولاړی نو وعده به یی ماته کړه ، تردی چی الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته داحکم ورکی چی خپل قوم بنی اسرائیل دخان سره کړه دمصر څخه ووزی ، حضرت موسی ﷺ دا ټول دخان سره کړل دشپي په وخت کی دښار څخه ووتل فرعون چی سهار ولیدل چی ټول خلگ تللی دی نوخپل فوج یی دهرطرف څخه راجمع کی او په دوی پسی یی ورپرېښووی ، بلی خواته الله ﷻ هغه دریاب ته کوم چی دحضرت موسی ﷺ اوبنی اسرائیلو په لاره کی وو داحکم وکی چی کله حضرت موسی ﷺ تاته همسا در وړی نو په تاکی دولس لاری جوړیدل په کار دی په کوموسره چی دبنی اسرائیلودولس فرقی جلا جلا پوری وزی او کله چی دوی

تیرسی نو په دوی پسی پر تعاقب کوونکو باندی دی د دریاب دولس (۱۲) سره حضی بیا یوځای سی .
حضرت موسی ﷺ چی دریاب ته نژدی ورسیدی نو دایی یادنه وه چی دلکړی په وهلوبه په دریاب کی
لاری جوړی سی او قوم ورته فریاد وکی چی ، اَلْأَمْرُ لَكُمْ یَعْنِیْ مَوْنٍ خَوْبه و نیول سو (ځکه چی دشاڅخه
بی فرعونی فوجونه را روان ولیدل اومخ ته یی دریاب وو) دغه وخت حضرت موسی ﷺ ته دالله ﷻ دا
وعده یاده سوه چی دریاب په لکړه وهلو سره به په دی کی لاری پیداسی اوفوراً یی دریاب په لکړه ووهی
دا داسی وخت وو چی دبنی اسرائیلو دوروستنیو خلکو سره دفرعونی فوج مخکنی برخه تقریباً چی
یوځای سوی وه دحضرت موسی ﷺ په معجزی سره په دریاب کی دالله ﷻ دوعدی مطابق دولس (۱۲)
لاری جوړی سوی او حضرت موسی ﷺ اوتول بنی اسرائیل پردی لارو تیرسول فرعونی فوجونه چی په
دوی پسی وه ، دوی چی په دریاب کی لاری ولیدی نوخپل پیاده اوسپاره یی پر دغو لارو وروغورځول
نو د دریاب دا مختلفې ټکړی دالله ﷻ په حکم یوځای سوی ، کله چی حضرت موسی ﷺ اوبنی اسرائیل
پر بله غاړه باندی ودریدل نو دده ملگرو وویل ، زمونږ خطر ده چی فرعون د دوی سره نه وی غرق سوی
او ده ځان ساتلی وی نو حضرت موسی ﷺ دعا وکړه چی دفرعون هلاکت مونږ ته ښکاره کړی قدرت حق
دفرعون مړ لاش د دریاب څخه دباندی راوغورځوی او ټولو دده هلاکت په سترگو سره ولیدی .

ددی څخه وروسته بنی اسرائیل دحضرت موسی ﷺ سره مخکې ولاړل نو په لاره کی دوی پر یو داسی
قوم راغلل چی په خپلولاسونو دجوړوکړو بتانو عبادت یی کوی نودی بنی اسرائیلو حضرت موسی ﷺ
ته وویل (يُؤْمِنُ اجْعَلْ لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِلَيْكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُمْ بِفِيهِ) یعنی ای
موسی ﷺ از مونږ دپاره هم یو داسی معبود جوړکړه لکه چی دوی ډیر معبودان جوړکړي دی ، حضرت موسی ﷺ
و فرماییل چی تاسی عجیبه قوم یاست چی دداسی جهالت خبری کوی داخلگ چی دکومو بتانوپه
عبادت کی مشغول دی د دوی عبادت بربادیدونکی دی (حضرت موسی ﷺ و فرماییل) چی تاسی دخپل
رب دومره معجزی او پرځانونو باندی دومره انعامونه ولیدل اوبیا هم ستاسی دا جاهلانه خیالات بدل نه
سول ، دایی وویل او حضرت موسی ﷺ سره دخپلو ملگرو ددی ځای څخه مخکی ولاړی او په یو مقام
باندی یی دوی دیره کړل او دوی ته یی وویل چی تاسی دلته اوسی زه دخپل رب خواته ځم ، دیرش ورځی
وروسته به راسم او زما څخه وروسته به حضرت هارون ﷺ زما نائب او خلیفه وی تاسی په هرکار کی
دده حکم منی .

حضرت موسی ﷺ د دوی څخه رخصت سو کوه طورته یی تشریف یووړی او (په ارشاد ربانی سره یی)
دیرش ورځی اوشپی مسلسل روژه و نیوله چی ددی څخه وروسته دکلام ربانی څخه مستفید سی ، مگر
دیرش ورځی اوشپی چی په پرله پسی روژه سره یو قسم بوی دروزه دار دخلی څخه ځی ، دغه وخت
ورسره دا فکر سو چی ددی بوی سره خو دالله ﷻ سره هم کلامی مناسب نه ده نو مسواک یی وکی اوخله

یہ صفا کرہ ہر کلمہ جی دالہ ۛ پہ دربار کی حاضر سو نو دالہ ۛ دطرف ۛخہ ورتہ ارشاد وسو جی تا
روژہ ولی ماتہ کرہ اوالہ ۛ تہ معلومہ وہ جی حضرت موسیٰ ۛ ۛخہ خوہلہ چنبلی نہ دی ، مگر
دخلی صفا کول یی دپیغمبرانہ امتیاز پہ بناء سرہ پہ روژہ ماتولو سرہ تعبیر کرہ ، حضرت موسیٰ ۛ پہ
دی حقیقت پوہ سو او عرض یی وکی جی ای زما پروردگارہ زما خو دا خیال سو جی ستا سرہ دخیبر
کولو دپارہ دخلی ۛخہ بوی لیری کرہ اوصفایی کرہ ، حکم ورتہ وسو جی ای موسیٰ ۛ تاتہ معلومہ نہ دی
چی د روژہ دار دخولی بوی ماتہ دمشکو دخوشبویی ۛخہ زیات محبوب دی ، اوس تہ واپس سہ اولر
ورخی نوری روژی ونیسہ بیا ماتہ راسہ حضرت موسیٰ ۛ دحکم تعمیل وکی .

اخوا تہ ہر کلمہ جی دحضرت موسیٰ ۛ قوم بنی اسرائیلو دا ولیدل جی دیرش (۳۰) ورخی مقررہ مودہ تیرہ
سوہ او حضرت موسیٰ ۛ را واپس نہ سو نو پر ہغوی دا خبرہ گرانہ سوہ ، بل خوا دحضرت موسیٰ ۛ
دتلو ۛخہ وروستہ حضرت ہارون ۛ قوم تہ یوہ خطبہ ورکرہ جی دفرعون دقوم دیر شیان کوم جی
ورۛخہ تاسی عاریۃ غوبنتلی وو یاہغوی ستاسی سرہ امانت ایبسی وو ہفہ تول تاسی دخان سرہ راہری
دی کہ ۛہ ہم ستاسی ہم دیر شیان دفرعونیانو سرہ عاریۃ او امانت پاتہ دی اوتاسی خلق دا گنی جی
دہغوی دا شیان زمونہ دشیانو پہ بدلہ کی مونہ ایبسی دی ، مگر زہ دا حلال نہ گنہم جی دہغوی دعاریت
او امانت سامان تاسی پہ خپل استعمال کی راولی اومونہ دا واپس کولی ہم نہ سو نو پہ دی وجہ یو غار
یی پہ وکیندی اوتولوتہ یی حکم وکی جی دغہ شیان خواہ کہ زیورات وی او کہ نور داستعمال شیان تول
دی غار تہ واچوی (دغہ خلگو ددہ حکم ومنی) حضرت ہارون ۛ پر دغہ تول سامان اور بل کی او دی
سوزل او وی فرمایل دا اوس نہ زمونہ سو او نہ دہغوی .

د دوی سرہ یو سپری سامری دیو داسی قوم فرد وو جی دغوا پرستش یی کول دی دبنی اسرائیلو ۛخہ
وو مگر کلمہ جی حضرت موسیٰ ۛ او بنی اسرائیل دمصر ۛخہ ووتل نو دی ہم ورسرہ سو ، دہ نہ
داعجیبہ اتفاق پینس سو جی دہ دحضرت جبرائیل ۛ یو اثر ولیدی یعنی کوم خای جی بہ ہفہ قدم
ایبنووی پرہفہ خای بہ ژوند اونبیرازی پیدا کیدہ ، دہ دہفہ خای ۛخہ یو موتی خاورہ دخان سرہ را
واخستہ او راتلی جی دحضرت ہارون ۛ سرہ یی ملاقات وسو ، حضرت ہارون ۛ خیال وکی جی ددہ
پہ دی موت کی بہ دفرعونیانو ۛہ کالی وغیرہ وی ، دہ تہ یی وویل جی تہ ہم دنورو پہ شان دا دی غار تہ
واچوہ دہ وویل جی دا خو دہفہ رسول (جبرائیل ۛ) دپنبو خاورہ دہ کوم جی تاسی د دریاب ۛخہ را
پوری ایستلی یاست او زہ دا پہ ہیخ شان نہ غورخوم بغیر ددی جی تہ دا دعا وکی جی زہ یی دۛہ مقصد
دپارہ غورخوم ہفہ مقصد پورہ سی حضرت ہارون ۛ ددعا وعدہ وکرہ ہفہ سامری ہفہ یو موت خاورہ
دغہ غارتہ واچول او دوعدی مطابق حضرت ہارون ۛ دعا وکرہ جی یا اللہ ۛہ جی سامری غواہی ہفہ
پورہ کبری جی ہغوی دعا وکرہ نو سامری وویل جی زہ خو دا غواہم جی داسرہ سپین ، اوسپنہ ، سرپ

اوڅه چی دی غارته غورځول سوي دی ددی څخه یوسخوندرگی جوړسی ، حضرت هارون عليه السلام دعا کړی وه او هغه قبوله سوی وه څه چی دغه غارته غورځول سوی وه دهغه ټولو څخه یوسخوندرگی جوړ سوچی روح په کبسی نه وو مگر دغواپه شان اواز به ورڅخه راوتی حضرت ابن عباس رضی الله عنه چی داروایت نقل کوی نورمایي چی په خدای قسم دی دغه څه ژوندی اواز نه وو بلکی هوا به ورته دشا څخه ننوته په خله به ورڅخه وتله او دهغه څخه به دا اواز پیدا کیدی .

دا عجیبه او نااشنا قصه یی چی ولیده نو بنی اسرائیل په څو فرقوکی تقسیم سول یوی فرقی دسامری څخه پوښتنه وکړه چی دا څه دی؟ هغه وویل دا ستاسی خدای دی لیکن موسی عليه السلام لارهیره کړی ده ، په بل طرف تللی دی ، یوی فرقی داوویل چی مونږ دسامری داخبره ترهغه پوری نه سودروغ کولی ترڅوپوری چی حضرت موسی عليه السلام دحال حقیقت ښکاره نه کړی که په واقع کی دا زمونږ خدای وی نومونږ به یی په مخالفت کولو گناهگار سو اوکه دا خدای نه وی نومونږ به دحضرت موسی عليه السلام خبره ومنو او تابعداری به یی کوو .

یوی بلی فرقی وویل چی دا ټوله شیطانی دوکه ده دا زمونږ رب نه سی کیدای ، نه مونږ په ده ایمان راوړی سو اونه یی مونږ تصدیق کولی سو دیوی بلی فرقی زړه ته دسامری خبره پریوته او دسامری تصدیق یی وکی هغه یی خپل خدای ومنی .

حضرت هارون عليه السلام چی دا عظیم فساد ولیدی نو وي فرمایل ، يَقَوْمِ الْمَافِئْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي : یعنی ای زماقومه! تاسی په فتنه کی لویدلی یاست ، بیشکه ستاسی رب او خدای خو رحمن دی ، تاسی زما تابعداری وکی او زماخبره ومنی ، دوی ورته وویل چی داراته ووايه چی حضرت موسی عليه السلام څه سوچی زمونږ سره یی ددیرشو ورځو وعده کړی وه او وعده خلافی یی وکړه تردی چی اوس دغه دی دی څلویښت ورځی پوره کیدونکی دی په دوی کی ځینو بی وقوفو وویل چی دحضرت موسی عليه السلام څخه خپل رب هیر سوي دی دهغه په تلاش کی به گرځی .

دی خواته هرکله چی دڅلویښتو ورځو دپوره کولو څخه وروسته حضرت موسی عليه السلام ته شرف دهم کلامی نصیب سو نو الله تعالی ورته ددی فتنی خبر ورکی په کومه کی چی دده قوم مبتلا سوی وو فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا حضرت موسی عليه السلام دهغه ځای څخه په ډیره غصه او افسوس کی بیرته راغی اوچی راغی نو هغه خبری یی وکړی کوم چی په قران کریم کی تاسی ویلی دی ، وَالْقُلُوبُ الْأَلْوَحَ وَآخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ یعنی حضرت موسی عليه السلام په غصه کی دخپل ورور دسر ورپښته ونيول اوځان ته یی راکش کی اوتختی دتورات کومی چی یی دکوه طور څخه دخان سره راوړی وی دلاس څخه کښینووی ، بیا دغصی کمیدو څخه وروسته چی د ورور عذر ورته صحیح معلوم سو قبول یی کی او دهغه دپاره یی دالله تعالی څخه بخښنه وغوښته ، بیا سامری ته ورغلی او هغه ته یی وویل چی تا دا حرکت ولی وکی؟ هغه

جواب ورکي قَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنَ اَثَرِ الرَّسُولِ : يعنی مادرَسُول (جبرائیل) دپښو دښبانو خاوري پورته کړی وی اوزه په دی پوه سوی وم چی دا په څه شی کی و اچول سی په هغه کی به دژوند نښانی پیداسی مگر ماستاسی څخه دا خبره پته کړه قَبَضْتُهَا وَكَذَلِكَ سَأَلْتُ لِي نَفْسِي : يعنی ماهغه موب د خاورو دکالیر وغیره په کوته کی و اچوی زما نفس ماته دا کار ښه ښکاره کړی وو : قَالَ لَأَذْهَبَ لِأَنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَأَمْسَأَسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا : يعنی حضرت موسی ﷺ سامری ته وویل چی څه اوس ستا سزا دا ده چی ته به ټول ژوند دا وایی چی ماته لاس مه راوړی (کنه نو هغه به هم په عذاب کی گرفتارسی) اوستا دپاره یو میعاد مقرر دی چی دهغه څخه به خلاف نه کیږی چی په ژوند کی خویه دا عذاب څکی او وگوره خپل هغه معبود ته دکوم چی تا پرستش کړی دی ، مونږ به دی په اور کی وسوزوو بیا به یی ایره دریاب ته وغورځوو که دی خدای وای نو مونږ به ورسره دا کار نه سو کولی . دغه وخت دبنی اسرائیلو یقین وسو چی مونږ په فتنه کی اڅه سوی وو او ټول هغه ډلی ته وشرمیدل دکومو رایه چی دحضرت هارون ﷺ درایی مطابق وه ، یعنی چی دا زموږ خدای نه سی کیدای ، بنی اسرائیل چی په دی خپله عظیمه گناه پوه سول نو حضرت موسی ﷺ ته یی وویل چی خپل رب ته سوال وکړه چی زموږ توبه قبوله کړی چی زموږ دگناه کفاره سی .

حضرت موسی ﷺ ددی کار دپاره په بنی اسرائیلو کی داسی اویا صالحان منتخب کړل کوم چی په ټول قوم کی په نیکی او اصلاح کی ممتاز وه او کوم چی دده په علم کی دسخوندرگی دعبادت څخه هم محفوظ پاته سوی وو ، په دی انتخاب کی یی ددیر لټون څخه کار واخستی ، دا اویا کسان صالحان دبنی اسرائیلو یی دځان سره کړل ، کوه طور ته یی تشریف یوړی چی اللہ ﷻ ته د دوی دتوبی قبلولو په باره کی عرض وکی حضرت موسی ﷺ چی کوه طور ته ورسیدی نو پر مخکې یوه زلزه راغله چی حضرت موسی ﷺ ددی وفد په مخکی ډیر شرمنده سو او دقوم په مخکی هم په دی وجه عرض یی وکی چی رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَهْلَكْتَابِمَا فَعَلَ السَّفَهَاءُ مِنَّا : يعنی ای زما پروردگار که تا د دوی هلاکول غوښتل نو په دی وفد کی دراتلو څخه مخکی به دی هلاک کړی وای اوزه به دی هم د دوی سره هلاک کړی وم ، آیاته مونږ ټول په دی هلاکوی چی په مونږ کی ځینو بی وقوفو گناه کړی ده .

او اصل وجه ددی زلزی دا وه چی په دی وفد کی دحضرت موسی ﷺ دفتیش اولټون با وجود هم څه خلک دهغو څخه شامل سوی وه کومو چی دسخوندرگی عبادت کړی وو او د دوی په زړونو کی دسخوندرگی عظمت ناست وو .

دحضرت موسی ﷺ ددی دعا اوفریاد په جواب کی ارشاد وسو ، وَرَحِمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ لَسَا كُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ! الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ

مَكُونَا عَنْهُمْ لِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ : يعنى الله ﷻ فرمايى چى زما رحمت خو تولوته شامل دى او زه به ډيره ژر وليکم (پروانه د) خپل رحمت دهغو خلکو دپاره کوم چى تقوى اختيار کړى اوزکوة ادا کوى او کوم چى زمونږ په ايتونو ايمان لرى او کوم چى تابعدارى کوى دهغه رسول امى چى ذکر يى په تورات او انجيل کى ليکلى پيدا کيږي .

چى دا يى واوريدل نو حضرت موسى عليه السلام عرض وکى چى اى زما پروردگاره! ما تاته دخپل قوم دتوبى په باره کى عرض کړى ووتاپه جواب کى درحمت ورکولو زما دقوم څخه علاوه دبل قوم متعلق ارشاد وفرمايى نوبيا تازما پيدائش ولى وروسته نه کى چى زه دى هم ددغه نبى امى په امت مرحومه کى پيدا کړى وای په دى باندې دالله ﷻ دطرف څخه دبنى اسرائيلو دتوبى قبلیدو يوه طريقه ارشاد سوه چى د دوى دتوبى دقبلیدو صورت دا دى چى په دوى کى هر سړى دى دخپلو متعلقينو څخه پلار يازوى دهر چاسره چى دى يو ځاى کيږي هغه دى په توره قتل کړى په هغه ځاى کى کوم ځاى چى يى ددى سخوندرگى عبادت کړي دى .

دغه وخت دحضرت موسى عليه السلام هغه ملگرى دکومو حال چى حضرت موسى عليه السلام ته معلوم نه وو او دوى يى بى قصوره صالح گڼل او دخان سره يى ملگرى کړى وه مگر په حقيقت کى د دوى په زړه کى دسخوندرگى دعبادت جذبه تر اوسه پورې وه ، هغوى هم په خپل زړه کى ستومانه اوتوبه گارسول او دوى په دغه سخت حکم عمل وکى کوم چى د دوى دتوبى دقبلیدو دپاره نافذ سوى وو (يعنى دخپلو خپلوانو قتل) اوکله چى دوى دا عمل وکى نوالله ﷻ دقاتل اومقتول دواړو خطا معاف کړه ددى څخه وروسته حضرت موسى عليه السلام دتورات تختى کومى چى يى په غصه کى دلاسه ايښى وى پورته کړى اوخپل قوم يى روان کى ، د ارض مقدسه (شام) طرف ته روان سو هلته يو داسى ښارته ورسيدل چى په هغه کى دجبارين قبضه وه دکومو شکل او صورت اوقد اوقامت چى ډير هيبتناک وو د دوى دظلم دزياتوب اودقوت اوشوکت عجيبه او نااشنا قصى دوى ته وويل سوى (حضرت موسى عليه السلام دى ښار ته دا خليلد غوښتل مگر پر بنى اسرائيلو ددغو خلکو دحالاتو په اوريدو رعب غالب سوى وو او) وي ويل چى اى موسى عليه السلام! په دى ښارکى خو جبارين لوى ظالمان خلگ دى دکومو دمقابلى چى په مونږکى طاقت نسته اومونږ خو دى ښارته ترهغه وخته پورې نه سو دا خليلدى ترکومى چى دغه جبارين هلته موجود وى البته هغوى دى ددغه ځاى څخه ووزى نو بيا به ورته مونږ دا خل سو .

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ : ددى روايت په روايانو کى کوم چى يزید بن هارون ؓ دى ، دهغه څخه پوښتنه وسوه چى آيا ابن عباس ؓ ددى ايت قرأنت داسى کړي دى ؟ يزید بنى هارون ؓ وويل چى هوا دابن عباس ؓ قرأت داسى دى رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ څخه مراد دجبارينو دقوم دوه سړى دى کوم چى ددغه ښار څخه راغلل اوپه حضرت موسى عليه السلام بى ايمان را وړى وو دوى چى پر بنى اسرائيلو باندې

دخپل قوم رعب غالب وليدی ، وي ويل چی دخپل قوم دحالاتو څخه ښه خبریو ، تاسی دهغوی ددیل
ډول جسامت او د دوی دزیات شمیر څخه بیرېږي ، حقیقت دا دی چی په هغوی کی (قوت د) زړه بالکل
نسته او نه په کښی دمقابلی کولو همت سته تاسی لږ دښار تر دروازی پوری ولاړسی نووبه وینی چی
(دوی به وسله وغورځوی) او تاسی به پرغالب سی .

اوځینو خلکو د رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَالِفُونَ تفسیر داسی کړي دی چی دا دوه سړی دحضرت موسی علیه السلام
بنی اسرائیل وو قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنَ كَذُخْلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا لَأَذْهَبَ أَنتَ وَرَبُّكَ لِقَاتِلًا إِنَّا هَاهُنَا قَاعُ غَوْرٍ
یعنی بنی اسرائیلو ددی دواړو سړو دنصیحت او ریډو څخه وروسته هم حضرت موسی علیه السلام ته دجاهلا
جواب په احمقانه طور سره داسی ورکی چی ای موسی مونږ خو دغه ښار ته ترهغه وخته پوری نه ځو
ترڅو چی دغه جبارین په کښی موجود وی که ته د دوی سره مقابله کول غواړی نوته اوستا رب ولاړسی
دهغوی سره جنگ وکی مونږ به دلته ناست یو .

حضرت موسی علیه السلام پرخپل قوم بنی اسرائیلو بانندی دحق تعالی دبی شمیره انعاماتو سره په هر قدم د دوی
سرکښی اوبی هوډگی لیدله مگر تردی وخته پوری یی دصبر او تحمل څخه کار اخستی هیڅکله یی دوی
ته ښیری نه وی کړی . دا وخت د دوی په دی بی هوډه جواب بانندی ډیر زړه ماتی او غمجن سو او دوی ته
یی ښیری وکړی ، د دوی په حق کی یی دفاسقانو الفاظ استعمال کړل ، حق تعالی دحضرت موسی علیه السلام
دعا قبوله کړه ، او دوی ته الله جل جلاله هم دفاسقانو نوم ورکی او ددغه مقدسی مخکی څخه یی دوی
خلوښت کاله محرومه کړل او په دغه ډاگ میدان کی یی دوی داسی قید کړل چی دسهار څخه ترماښامه
پوری به روان وه چی ارام به یی نه کوی (مگر چونکی دالله جل جلاله رسول حضرت موسی علیه السلام هم د دوی سره
وو د دوی په برکت او طفیل سره پر دی فاسق قوم بانندی هم ددی سزا په دوران کی دالله جل جلاله ډیر نعمتونه
او ریدل چی په دی میدان تیه کی به یوځای تلل وریځ به پر وه ، د دوی دخوراک دپاره مَن اُسْلُوْا
نازلیدل د دوی کالی به په معجزانه طور سره نه خیرنیدل او نه به خیریدل او دوی ته یی یوه څلور گنجه
ډبره ورکړی وه او حضرت موسی علیه السلام ته یی حکم کړی وو چی کله دوی ته داوبو ضرورت کیږی ډبره به
همساووه نو دولس چینی به جاری کیدی د ډبری دهر دطرف څخه به دری دری چینی روانیدی او دبنی
اسرائیلو دولسو قبیلو دغه چینی تقسیم کړی وی چی دیو بل سره یی جگړه نه وی او کله چی به دی
خلکو دیوځای څخه سفر وکی بل ځای ته به ولاړل نو دغه ډبره به یی هلته موجوده پیدا کړه . (قرطبی)

حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا حدیث مرفوع کړي دی او دبنی کریم ﷺ ارشاد یی گڼلی دی او زما په نزد صحیح
ده ځکه چی حضرت معاویه رضی الله عنه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه ددی حدیث روایت کول واوریدل نو ددی
خبری څخه یی انکار وکی او غلطه یی کړه کومه چی په دی حدیث کی راغلی ده چی حضرت موسی علیه السلام
چی کوم قبلی قتل کړی وو او دفرعون قوم ته دده پته نه لگیده نو دده مخبری هغه بل فرعونی سړی

وکر، دکوم سره چی په دوهمه ورځ ددغه اسرائیلی جنگ وو، وجه دا وه چی دی فرعونی ته خو دپرونی واقعی دقتل علم نه وو، هغه دده مخبری څنگه کولی سوه؟ ددی خبر خو صرف دغه جنگ کوونکی اسرائیلی ته معلوم وو.

هرکله چی حضرت معاویه ؓ دده دحدیث ددی واقعی څخه انکاروکی نو حضرت ابن عباس ؓ غصه سو او دحضرت معاویه ؓ لاس یی ونیوی حضرت سعدبن مالک زهری ؓ ته یی را وستی او هغه ته یی وویل چی ای ابو اسحاق! ایا تاته یاددی چی کله مونږ ته نبی کریم ﷺ دحضرت موسی ؑ دقتل سوی په باره کی حدیث بیانوی ددی راز ظاهر وونکی او فرعون ته مخبری کوونکی اسرائیلی وو او که فرعونی؟ سعدبن مالک ؓ وفرماییل چی فرعونی وو، ځکه چی هغه داسرائیلی څخه دا اوریدلی وه چی دقتل پرونی واقعه دحضرت موسی ؑ دلاس څخه سوی وه، هغه ددی شهادت فرعون ته کړی وو، امام نسایی دا پوره اوږد حدیث په خپل کتاب سنن کبریٰ په کتاب التفسیر کی نقل کړی دی.

او دا پوره حدیث ابن جریر طبری په خپل تفسیر کی او ابن ابی حاتم په خپل تفسیر کی ددی یزید بن هارون په سند سره نقل کړی دی وایی چی دا حدیث مرفوع نه دی بلکی دحضرت ابن عباس ؓ خپل کلام دی کوم چی دوی دکعب احبار دهغو اسرائیلی روایتونو څخه رااخیستی دی دکومو نقل کول اوبیانول چی جائز گرځولی سوي دی، البته ځای پرځای په دی کی دمرفوع حدیث جملی هم شاملی دی.

امام ابن کثیر ؒ په خپل تفسیر کی ددی پوره حدیث او په دی ددی ذکر سوی تحقیق او تصدیق لیکلو څخه وروسته لیکي چی زمونږ شیخ ابو الحجاج العزی هم دابن جریر او ابن ابی حاتم په شان دا روایت موقوف او دابن عباس ؓ کلام گرځوی، انتهی (ابن کثیر از ص ۱۴۸ تا ۱۵۳ ج ۳)

(حضرت موسی ؑ دقصی ذکر سوی څخه حاصلی سوی نتیجی عبرتونه اوضروری فائدی)

قرآن کریم دحضرت موسی ؑ دقصی دومره اهتمام فرمایلی دی چی په اکثر و سورتونو کی ددی څه ناڅه ذکر خامخا راځی، وجه یی دا ده چی په دی قصه کی په زرگونو عبرتونه حکمتونه او دحق سبحانه وتعالی دکامل قدرت عجیبه نښانی اومظاهردی چی دانسان ایمان په پخیږی اوپه دی کی عملی او اخلاقی هدایتونه هم بی شمیره دی، چونکی دلته دا قصه په پوره تفصیل سره راغلی ده نو مناسب معلومه سوه چی ددی لاندی راغلی عبرتونه نصیحتونه او هدایتونه هم څه قدر ولیکل سی.

(دفرعون احمقانه تدبیر اوپه دی دقدرت دحق حیرانوونکی عکس العمل)

فرعون ته چی معلومه سوه چی په بنی اسرائیلوکی به یو هلك پیدا کیږی کوم چی به دفرعون دسلطنت دزوال سبب جوړیږی نو داسرائیلی هلکانو دقتل عام حکم یی ورکی، بیایی دخپل ملکی او ذاتی مصلحت پر بنا یو کال دهلکانو ژوندی پاته کولو اوبل کال دقتلولو فیصله نافذه کړه دالله ﷻ دا قدرت وو چی حضرت موسی ؑ یی په هغه کال کی پیدا کړی وای کوم کال چی دبجیانو دژوندی پریښودو

وو، مگر قدرت ته منظوره سوه چی ددی احمق دا ظالمانه تدبیر په پوره ډول سره پرده سرچپه سی او دده څخه ښه بی عقله جوړسی، په دی وجه حضرت موسی ﷺ یی په هغه کال کی پیداکی کوم چی دهلکانو دقتلولو کال وواوپه خپل حکمت بالغه سره یی داسی صورت پیداکی چی حضرت موسی ﷺ په خپله ددو جبار ظالم په کورکی پر وروش پیداکی، فرعون او دده ښځی په شوق او رغبت سره حضرت موسی ﷺ په خپل کور کی وپالی په ټول ښار کی اسرائیلی هلکان دحضرت موسی ﷺ په شک کی قتلیدل او حضرت موسی ﷺ په خپله دفرعون په کور کی په ارام اسائش او عزت او اکرام سره دده په خرڅ پالل کیدی.

در به بند و دشمن اندر خانه بود حیلۀ فرعون زین افسانه بود

دښمن دراتلو دبیری څخه یی دروازه بندوله چی دښمن دننه رانه سی او معلومه ورته نه وه چی دکور دښمن دبندولو دپاره دروازه بندبیری هغه په کورکی دننه دی، دفرعون دا تدبیر هم په دی ډول سره وو
(حضرت موسی ﷺ پر مور معجزانه انعام او دفرعوني تدبیر یو بل انتقام)

حضرت موسی ﷺ که دعامو بچیانو په شان دیوی دایی تی اخستی وی نو دده پرورش به بیا هم دخپل دښمن فرعون په کورکی په ارام سره سوی وای، مگر دحضرت موسی ﷺ مور به دده په جدایی باندي پریشانته وه او حضرت موسی ﷺ ته به هم دیوی کافری ښځی شیدی ورکول کیدی الله ﷻ خپل پیغمبر دکافری ښځی دشیدو څخه هم وساتی او دده مور یی هم جدایی دپریشانی څخه خلاصه کړه او دپریشانی څخه یی هم خلاصون په دی ډول سره چی دفرعون کوروالای احسان منده سوه، پردی دالیر او تحفو باران وسو او خپل محبوب بچی ته په شیدو ورکولو دفرعوني دربار څخه ورته معاوضه ورکول کیده او دعامو نوکرانو په شان دفرعون په کور کی اوسیده هم نه، (فتبارک الله احسن الخالقین)

(دصنعت کارو او سوداگرو دپاره یوه خوشخبری)

په یو حدیث کی دښی کریم ﷺ ارشاد دی چی کوم صنعت کار (یعنی کاریگر) په خپل صنعت او حرفت کی دثواب نیک نیت لری دهغه مثال به دحضرت موسی ﷺ دمور په شان وی چی تی خپل بچی ته ورکوی او معاوضه یی دبل څخه اخلی (ابن کثیر) مطلب دا دی چی یو معمار مسجد مدرسه یا بل داسی دعوامو دفائدي په اراده دابادی کار کوی که دده نیت صرف دخپلی مزدوری او پیسو گټلو وی، نو ده ته به صرف دغه ورکول کیږی او که دده نیت دا هم وی چی دا ابادی به په نیکو کارونو کی استعمالیږی او خلکو ته به ورڅخه ددین نفع رسیږی، په دی وجه پرنورو ابادیو دی ته ترجیح ورکوی نو ده ته به دحضرت موسی ﷺ دمور په شان مزدوری هم ورکول کیږی او خپله دینی فائده به یی هم وی.

(دا الله ﷻ خاصو بندگانو ته دمحبوبیت یو شان ورکول کیږی چې څوک یی وینی محبت ورسره کوی)

وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي : کی یی دی طرف ته اشاره فرمایلی ده چی حق تعالی خپلو مخصوصو بندگانو ته دمحبوبیت یو خاص شان ورکوی چی څوک یی وینی خپل وی که پر دی دوست دښمن ټول

ورسره محبت کړی ، د انبياء عليهم السلام خو ډیر لوی مقام دی په ډیرو اولیاؤ کې هم دمحبوبیت مشاهده کېږي .

(دفرهوني کافر سړي قتل کوم چې دحضرت موسي عليه السلام دلاسه سوی وو دا په څه بناخطامقرر سوه؟)

حضرت موسی عليه السلام د یو اسرائیلي مسلمان سره یو کافر فرعونی په جنگ باندې ولیدي نو فرعونی یی په یو سوک ووهی چی په دی سره هغه مړ سو دی ته حضرت موسی عليه السلام په خپله هم عمل دشيطان وویل او دالله ﷻ څخه یی ددی خطا معافی وغوښته او هغه یی معاف هم کی ، مگر دلته یو فقهی سوال داپیدا کیږي چی دا فرعونی سړی یو کافر حربی وو چی دحضرت موسی عليه السلام ورسره څه معاهده دصلحی هم نه وه دی داهل ذمه کافرانو په فهرست کی داخلېږي دکوموچی دجان اومال اوعزت حفاظت پرمسلمانانو باندې فرض وی دا خو حربی کافروو دکوم حکم چی په اسلامی شریعت کی دا دی چی دی مباح الدم دی دده قتل څه گناه نه ده بیا دلته دی ته دشيطان عمل اوخطا پرڅه بنا باندې ویل مقرر سوه ؟

دتفسیر په عامو کتابونوکی هیچادی خبری نه پام نه دی کړی احقرچی کله دحکیم الامت حضرت تهانوی رحمه الله په حکم سره د احکام القرآن په تصنیف کی مشغول وو او په دی کی دا واقعه ترتحیرر لاندې راغله نو حضرت ددی سوال جواب دا ورکړی وو چی که څه هم ددی فرعونی سړی سره سیده په سیده څه وعده دصلحی یا ذمه نه وه مگر چونکی دغه وخت نه دحضرت موسی عليه السلام حکومت وو نه ددی فرعونی بلکی دواړه دفرعون دحکومت ښاروال وه او دیو بل دطرف څخه مطمئن وه دا یو قسم عملی وعده وه ، دفرعونی په قتل کی ددی عملی وعدی خلاف ورزی وسوه په دی وجه یی دا خطا مقرر کړه ، او دا خطا چونکه قصداً نه بلکی اتفاقاً وسوه په دی وجه دحضرت موسی عليه السلام دنبوت دعصمت سره منافی نه ده سیدی حکیم الامت رحمه الله پردی ښاپه مشترکه هندوستان کی هرکله چی مسلمانان اوهندوان دواړه دانگریزی حکومت لاندې اوسیدل دیو مسلمان دپاره یی دا جائز نه گنله چی دی دیو هندو پرمال اوځان باندې ظلم وکی .

(دضعیفانو امداد او خدمت خلق ددین او دنیا دپاره نفع مند او دقائدي کار دی)

حضرت موسی عليه السلام دمدين دښار څخه دباندې پرڅاه باندې دوی ښځی ولیدی چی دخپلی کمزوری پربنا باندې یی خپلو بزوته اوبه نه سوی ورکولی دانښځی بالکل نااشنا او حضرت موسی عليه السلام یو مسافروو، مگر دضعیفانو خدمت اوامداد مقتضاء دشرافت اودالله ﷻ په نزدښه عمل وو ، په دی وجه دهغوی دپاره یی محنت وکی اود دوی بیزي یی اوبه کړی، ددی اجر او ثواب خودالله ﷻ سره ډیر لوی دی په دنیاکی هم الله ﷻ ددوی دا عمل دمسافرانو بی کسی اوبی سراوسامانی داسی علاج جوړکی چی دده دراتلونکی ژوند دده دشان مطابق دجوړولو ذریعه جوړه سوه چی دحضرت شعيب عليه السلام دخدمت اودده دزوم کیدو شرف ورته حاصل سو دځوانیدو څخه وروسته چی کوم کار دده مور باید کړی وای الله ﷻ په مسافری کی دخپل یو ښی په لاسو وکی .

(د دوی پیغمبرانو په منځ کې مزدور او پادار معامله او په دې کې حکمتونه او عجیبه فائدې)

حضرت موسیٰ ﷺ د حضرت شعیب ﷺ په کور کې میلمه سو د فرعونې سپاهیانو د پیری څخه مطمئن سو نو حضرت شعیب ﷺ د لور په مشوره دې د ځان سره د مزدور ساتلو خیال ظاهر کې په دې کې د الله ﷻ لوی حکمتونه او د مخلوق د پاره اهم هدایتونه دي.

اول دا چې حضرت شعیب ﷺ د الله ﷻ نبي او رسول وو دیو مسافر بی وطنه دومره امداد دده څخه څه لیری خبره نه وه چې دې یې څه زمانه د ځان سره بی د څه معاوضې د خدمت څخه میلمه ساتلی وای، مگر غالباً په پیغمبرانه پوهه سره یې د حضرت موسیٰ ﷺ لویه حوصله معلومه کړې وه چې دې به تر ډیره وخته پورې میلمستیا قبوله نه کړې او که چیرې بل ځای ته ولاړسی نو ده ته به تکلیف وې په دې وجه یې د بې تکلفه معاملې صورت اختیار کې چې په دې کې دنورو خلکو د پاره هم دا هدایت دی چې د چا کور ته تلل او خپل بار پر هغه اچول د شرافت څخه خلاف دی.

دوهم په دې کې دا حکمت هم وو چې الله ﷻ حضرت موسیٰ ﷺ په نبوت او رسالت باندې فائز کول غوښتل دهغه د پاره که څه هم مجاهده او عمل نه شرط دی او نه د څه عمل او مجاهدې په ذریعه حاصلیدی سی دغه خو خالص د الله ﷻ د طرف څخه انعام او بخشش وې مگر عادت د الله ﷻ دا دی چې هغه خپل پیغمبران هم د مجاهدو او مشقونو د دور څخه تیر وې کوم چې دانسانی اخلاقو د تکمیل ذریعه او دنورو د اصلاح لوی سبب جوړېږي، د حضرت موسیٰ ﷺ ژوند تردې وخته پورې په شاهانه اعزاز او اکرام کې تیر سوی وو، مخکې ده ته د خدای د مخلوق د پاره هادی او رهبر او د دوی مصلح جوړېدل وو، د حضرت شعیب ﷺ سره د دې مزدورۍ او محنت په وعده کې د دوی دا خلقي تربیت راز هم پټ وو عارف شیزاری رحمه الله دا داسې ویلی دي.

شبان وادی ایمن گهی رسد بمراد که چند سال بجان خدمت شعیب ﷺ کند

د وادی ایمن شپونکي به هلته مراد ته ورسېږي چې څو کاله په محنت سره د حضرت شعیب ﷺ خدمت وکړي. دریم کوم خدمت چې دده څخه واخستل سو هغه د بزو څرول وو دا عجیبه خبره ده چې دا کار د اکثر و انبیاء علیهم السلام څخه اخستل سوي دي شاید په دې کې داراز هم وې چې بزه یو داسې حیوان دی کوم چې درمی څخه مخکې او وروسته د تینبستی عادی وې چې بار بار ورته څروونکي غصه کېږي. د دې غصې په نتیجه کې که دې د دغه تینبستیدونکي بزی څخه هم د غسی خان ناخبره کړي نو دا به د لاس څخه ووزي او د شرمین خوراک به سی او که دخپلې رضا د چلیدو د پاره یې وهی نو کمزوری دومره ده چې په معمولی وهلو یې پښه ماتېږي په دې وجه شپونکي د ډیر صبر او تحمل څخه کار اخلي، د خدای ﷻ د عام مخلوق هم دانبیاء علیهم السلام سره داسې حال وې چې انبیاء علیهم السلام نه ځان ورڅخه بیغمه کولی سی اونه یې په زیاتې سختی کولو سره پر لار کولی سی صبر او تحمل ولرله خپل عادت جوړول وې.

(جانه دوهدي او ملازمت سپارلو دپاره به دستور العمل)

په دې قصه کې دحضرت شعیب عليه السلام لور چې خپل پلار ته دامشوره ورکړه چې دې نوکر کړه او ددې مشورې دلیل یې دا بیان کې چې ښه نوکرهغه سړی کیدی سی کوم چې قوي هم وی امین هم ، دقوي څخه مراد ددغه کار قوت او صلاحیت والا کیدل دی کوم کارچې ده ته سپارل وی او دامین څخه مراد دا دی چې دده دتیر ژوند حالات دده پرامانت او دیانت باندې شاهد وی نن صبا دسرکاری ملازمتونو اوسرکاری او غیر سرکاری وعدو دپاره دانتخاب کوم اصول چې ایښوول کیږي اوپه درخواست ورکونکي کې چې کوم صفتونه کتل کیږي که غور وسی نوټول په دې دوو لفظونو کې جمع دی بلکه ددې په تفصیلی شرطونو کې هم په عام طور سره دا جامعیت نه وی ، ځکه چې امانت او دیانت خوگرسره هیچیرې زیرغورنه راځي صرف دعلمی قابلیت دگریاني معیاروی اونن صباچې یوځای په سرکاری اوغیر سرکاری نظام کې څه خرابی موندل کیږي هغه ډیر ددې اصولو ددیانت دنظر انداز کولو په نتیجه کې وی ، قابل اوعاقل سړی چې دامانت او دیانت څخه خالی وی نو هغه بیادغل کاری او رشوت خوری هم داسې داسې لاری راباسی چې دهیڅ قانون په گرفت کې نه راځي ، داسې نن ددنیا ډیری سرکاری او غیر سرکاری ادارې بی کاره بلکې مضری جوړې کړي دي په اسلامی نظام کې یې ځکه دی ته لوی اهمیت ورکړي دي چې ددې برکتونه دنیا تر ډیرو صدیو پوري لیدلی دي .

(دساحرانو اوپیغمبرانو په معاملو کې ښکاره فرق)

فرعون چې کوم جادوگران جمع کړي وه او دټول ملک خطره یې دوی ته مخکې کړه ، دکار کولو یې ورته وویل دهغه تقاضا دا وه چې دوی دا خپل کار وگني او دزړه داخلاصه داکار وکي مگر هلته وسوه دا چې ددې خدمت شروع کولو څخه مخکې سودا بازی شروع سوه چې مونږ ته به څه راکول کیږي ؟

ددې په مقابله کې دټولو انبیاء علیهم السلام عام اعلان دا وی چې ، وَلَآ اسْتَلْکُمْ عَلَیْهِ مِنْ اجْرِ یعنی زه ستاسې څخه دخپل خدمت معاوضه نه غواړم او دانبیاء علیهم السلام په تبلیغ او دعوت مؤثر کیدو کې ددې استغناء لوی دخل دی دکله څخه چې ددیني عالمانو مفتیانو خطبه ورکونکو اوواعظانو دخدمت انتظام د اسلامی بیت المال څخه پاته نه سو دوی ته پرخپل تعلیم وعظ او امامت دتنخواه اخستو مجبوري ورپېښه سوه دغه که څه هم دمتاخرینو عالمانو په نزد په درجه دمجبوري جائز مقرر سوي ده ، مگر په دې کې هیڅ شک نسته چې ددې معاوضې اخيستو اثر پرتبلیغ او دعوت اواصلاح دخلگو باندې ډیر بد وسو کوم چې ددوی دکوششونو اثر ډیر کم کی .

(دفرهوني جادوگرو دجادو حقیقت)

دې خلکو په ظاهره دخپلو همساگانو او رسیو څخه ماران جوړ کړي ښوول ایا دا واقعی ماران جوړ سوی وه؟ ددې متعلق دقرآن دالفاظو يُخَيَّلُ اِلَیْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَلْهَا کسفي څخه دا معلومیږي چې دغه په حقیقت

کي ماران نه وه جوړه سوي بلکي دا يو قسم مسمریزم وو کوم چي د حاضرینو پر خیالاتو باندې تصرف وکړي
يو قسم نظر بندۍ یی وکړه چي حاضرینو ته هغه تلونکي ماران ښکاره سول.
ددی څخه دا نه لازمېږي چي په یو جادو سره دیو شی حقیقت نه سی بدلیدی خو دومره معلومیږي چي
ددی جادو گرو جادو د حقیقت د بدلولو په درجه کی نه وو.

(قبائلي تقسیم د معاشرتي معاملو تر حده پوري مذموم عمل نه دی)

اسلام وطنی ، لسانی قبائلي ، نسبي تقسیمونه د قومیت پر بنیاد جوړولو باندې سخت بد ویلي دي او
ددی فرقونو د ختمولو دپاره یی په هر قدم او هر کار کی کوشش کړي دی بلکي د اسلامی سیاست سره
بنیاد د اسلام دیني قومیت دی چي په دی کی عربي عجمي حبشي فارسي هندي سنډهي ټول د پورې
افراد دی نبي کریم ﷺ په مدینه منوره کی د اسلامی حکومت د بنیاد ایښوولو دپاره د ټولو څخه اولنی کار
دمهاجرینو او انصارو په منیځ کی دیوالی او ورورلی قائمولو څخه شروع کړی وو او د حجة الوداع په
خطبه کی یی تر قیامته پوري دا دستور العمل ورکی چي د علاقې نسب ژبي فرقونه ټول بتان دی کوم چي
اسلام مات کړي دی لیکن په معاشرتي معاملاتو کی تر یو حده پوري ددی فرقونو رعایت یی زغملی دی
ځکه چي دخوړلو چښلو او اوسیدلو طریقې دمختلفو قبیلو اومختلفو وطنونو جلا جلا دی دهنوي
خلاف کول سخت تکلیف دی .

حضرت موسی ﷺ چي کوم بنی اسرائیل دمصر څخه د ځان سره بیولی وه د دوی دولس قبیلې وی ، الله
ﷻ ددی قبیلو فرق په معاشرتي معاملو کی جائز وساتي ، او په دریاب کی هم چي کومی لاری یی په طور
دمعجزی جوړی کړی نو دولس لاری یی جلا جلا دهری قبیلې دپاره پیدا کړی ، دغه ډول په وادی تیه کړ
چي دکومی ډبري څخه په طور دمعجزی د اوبو چینی جاری کیدی هغه به هم دولس وی چي قبیلې دیو بل
سره مزاحمت ونه کړی هره قبيله خپلی مقرري اوبه حاصلی کړی . والله اعلم

(د جماعتي انتظام دپاره خلیفه اونائب جوړول)

حضرت موسی ﷺ چي کله دیوی میاشتی دپاره دخپل قوم څخه جلا کیدی په کوه طور کی دعبادت
دپاره تلی نو حضرت هارون ﷺ یی خپل خلیفه اونائب جوړکی او ټولو ته یی هدایت وکی چي زما څخه
وروسته به ټول دده خبره منی چي دیو بل سره اختلاف او جگړه ونه کړی ، ددی څخه معلومه سوه چي یو
خاندان یا جماعت مشرکه چي یوځای په سفرځي نو دانبیاء علیهم السلام سنت دا دی چي یو څوک خپل
خلیفه او قائمقام جوړ کړی کوم چي د دوی نظم اوضبط ساتی .

(د مسلمانانو په جماعت کي د گډوډ کیدو څخه دمعفوظ کیدو دپاره د لویو څخه لویه بدی هم په وختي طور برداشت کول کیږي)
په بنی اسرائیلو کی د حضرت موسی ﷺ دغیر حاضری په وخت کی چي کومه دسخوندرگی دعبادت فتنه
پیدا سوه او دوی دری فرقی سول نو حضرت هارون ﷺ ټولو ته دحق دعوت خوورکی مگر په دوی کی
دیو فرقی څخه په کلی طور سره دبیزاری اوجدا کیدو اعلان یی د حضرت موسی ﷺ تر راتلو پوري

ونه کی په دی باندی چی کله حضرت موسی عليه السلام ناراضه سو نو دوی دا عذر پیش کی چی که ماسختی کړی وای نو بنی اسرائیل به توتی توتی سوی وای او جدا جدا سوی به وای ، اِنِّیْ خَشِیْتُ اَنْ تَقُوْلَ قَوْلْتُ بَيْنَ بَنِي إِسْرَآئِیْلَ وَلَمْ تُرْقُبْ قَوْلِیْ یعنی ما په دی وجه دیوې فرقی څخه د جدا کیدو اوبیزاری په سختی سره اظهار و نه کی چی هسی نه ته چی بیرته راسی نو پر ما دا الزام و نه لگوي چی تاپه بنی اسرائیلوکی تفرقه پیدا کړه او زما د هدایت پابندی دی و نه کړی .

حضرت موسی عليه السلام هم دده عذر غلط و نه گرځوي بلکه صحیح یی تسلیم کی دهغه دپاره یی دعا او استغفار وکی ، ددی څخه دا هدایت را وزی چی په مسلمانانو کی د تفرقی څخه دمحفوظ کیدو دپاره په وقتی طور که په یو بده معامله کی نرمی وسی نو صحیح ده . والله سبحانه وتعالی اعلم
د حضرت موسی عليه السلام د قصی چی کوم ایتونه لوړ لیکل سوي دی د دوی په اخر کی حضرت موسی اوهارون علیهما السلام ته یی فرعون ته د هدایت دپاره د لپړلو حکم دیو خاص هدایت سره ورکړی دی یعنی لَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّیْنَا لَعَلَّهُ یَتَذَكَّرُ اَوْ یَخْشٰی په دی کی .

(د پیغمبرانه دعوت یو مهم اصول)

دا بیان سوي دی چی فریق مخالف که هرڅومره سرکښ او دغلطیو څخه دغلطو عقیدو او خیالاتو لرونکی وی ، د اصلاح او هدایت د فرضو په پوره کوونکو باندی لازم دی چی د دوی سره هم په همدردانه او خیر خواهانه انداز سره خبره نرمه کوی ددی دا نتیجه کیدی سی چی مخالف پرڅه غور او فکر کولو مجبوره سی او دده په زړه کی د خدای بیره پیداسی .

فرعون چی د خدای دعوی د ارجبار او ظالم دی کوم چی دخپل ذات د حفاظت دپاره د زرگونو بنی اسرائیلو د بچیانو د قتل مجرم دی دهغه طرف ته هم چی الله عليه السلام خپل خاص پیغمبران لپړی نو ددی هدایت نامی سره یی لپړی چی دهغه سره خبره په نرمی کوی چی ده ته د غور او فکر موقع ورکړل سی او دا په دی باندی دی چی د الله عليه السلام په علم کی وه چی فرعون دخپلی سرکښی او گمراهی څخه وروسته کیدونکی نه دی مگر خپل پیغمبران ددی اصولو پابند کول وو دکومو په ذریعه چی د خدای مخلوق ته د سوچ او فکر موقع ورکړل سی د خدای دبیری طرف ته راسی فرعون ته هدایت کیږی او که نه مگر اصول هغه په کار دی کوم چی د هدایت او اصلاح ذریعه جوړه سی .

نن صباچی کوم ډیر د علم خاوندان په خپلو اختلافاتو کی دیوبل خلاف بدی ردی ویل او پر یوبل الزامونه لگول د دین خدمت گنهی هغوی ته پردی ډیر غور کول په کار دی .

قَالَ لَدَيْنَا اِنْتَا نَخَافُ اَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَّطْغٰی قَالَ

دوی وویل ای ربه زموږ بیرېږو مونی چی زیاتی به وکړی پر مونږ او یا به غصه سی ، وی فرمایلی

لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى ﴿٣٣﴾ فَأَتَيْنَهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ

مه بيريزي زه ستاسی سره یم اورم اووینم ، پس ولاری ده ته او وویاست مونږ دواړه رالیږلی

فَارُسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ

سوی یو ستا درب دطرف څخه پس ولیږه مونږ سره بنی اسرائیل ، او مه عذابوه دوی ، مونږ راغلی یو تاته

مِّنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى ﴿٣٤﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا

دنبانو سره درب دطرف څخه ، او سلامتیادی وی په هغه چی ومنی هدایت ، مونږ ته حکم رسیدلی دی

إِنَّ الْعِلْمَ ابْعَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٥﴾ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا مُوسَىٰ

چی عذاب په چادی کوم چی درواغجن کړی او مخ واړوی ، وې ویل بیا څوک دی ستاسی رب ای موسی

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٣٥﴾

وې ویل رب زموږ هغه دی چاچی ورکی هر شی ته دهغه صورت بیا لار وښووله

لنہ تفسیر: (هرکله چی دا حکم دواړو صاحبانوته ورسیدی نو دواړو) عرض وکی چی ای زموږ پروردگار! (مونږ دتبلیغ دپاره حاضر یو لیکن) زموږ بیر ده چی (هسی نه) هغه په مونږ دتبلیغ څخه مخکی زیاتوب ونه کی (چی تبلیغ پاته سی) یاداچی (عینی دتبلیغ پروخت په خپل کفرکی) زیات شرارت شروع نه کړی (چی په خپلو چتیا تو ویلوکی په خپله هم تبلیغ وانه وری او نور هم اوریدو ته پری نه ږدی چی تبلیغ به دنه تبلیغ سره برابر سی) ارشاد وسوچی (ددی خبری څخه مطلق) بیر مه کوی (ځکه چی) زه ستاسی دواړو سره یم هر څه اورم او وینم (زه به ستاسی حفاظت کوم او په هغه به رعب واچوم چی تاسی به پوره تبلیغ وکی لکه چی په بل ایت کی دی ، نَجْعَلُ لَکُمَا سُلْطٰنًا) وروسته ستاسی (بی خوف او خطري) هغه ته ولاری او (هغه ته) وویاست چی مونږ دواړه ستا دپروردگار رالیږل سوی یو (چی مونږ یی نییان جوړ کړی رالیږلی یو) وروسته (ته زموږ خبره ومنه دعقیدی په اصلاح کی هم چی دتوحید تصدیق وکړه او داخلاقو په اصلاح کی هم چی دظلم وغیره څخه منع سه او) بنی اسرائیل (په کومو چی ته ناحقه ظلم کوی دخپل ظلم څخه ازاد کړه) زموږ سره یی راپریږده (چی کوم ځای غواړی او څنگه غواړی اوسپړی) او دوی ته تکلیف مه رسوه (او) مونږ چی دنبوت دعوی کوو نو داخالی دخلی خبره نه ده بلکی مونږ تاته ستا درب دطرف څخه (دخپل نبوت) ښانه (یعنی معجزه هم) راوړي ده او (دتصدیق او حق قبلولو فائده به

پہ دی قاعدہ کلیہ سرہ معلومہ سی چی، د داسی سری دیارہ (دعذاب الہی خخہ) سلامتی دہ کوم چی پر (سیدہ) لارہ خئی (او د درواغجن کولو اوحق ردولو پہ بارہ کی) مونہر تہ داحکم راغلی دی چی (دالله ﷻ) عذاب (دقہر) بہ پرفہہ سری وی کوم چی (حق) درواغ کپی او (ددی خخہ) مخ واپوی (مطلب دا دی چی ولارسی او دا تول مضمون ہفہ تہ بیان کی نو دوارہ حضرات ولازل دا ہرخہ یی ورتہ وویل) ہفہ وویل چی بیا (دا خو وواياست چی) ستاسی د دوارو رب خوک دی؟ (کوم چی تاسی وایاست چی مونہر یی رالیپلی یو) ای موسیٰ ﷺ (پہ جواب کی) موسیٰ ﷺ وویل چی زمونہر (د دوارو بلکی دتولی) رب ہفہ دی چاچی ہرشی تہ دہفہ مناسب شکل اوصورت ورکی بیا (پہ دوی کی چی کوم دروح لرونکی شیان وہ ہفوتہ یی دہغوی دنفعی اومصلحت طرف تہ) لار وبنیولہ (ہم دارنگہ ہر یو حیوان خپل مناسب خوراک جوہ اوخای وغیرہ لتوی پس ہفہ زمونہر رب دی)

(معلومات اومسنلی)

(حضرت موسیٰ ﷺ بیریدی ولی؟)

الْاِنْفَافُ: حضرت موسیٰ اوہارون علیہم السلام دلته دالله ﷻ پہ مخکی د دوه قسمہ بیري اظہار وکی یود، اَن يُفْرَطَ پہ لفظ سرہ چی ددی اصلی معنی دحد خخہ تجاوزکول دی، نو مطلب دا سو چی شاید فرعون زمونہر دخبری اوریدو خخہ مخکی پر مونہر حملہ وکی دوہمہ بیرہ یی دَ اَن يُطْلَى پہ لفظ سرہ بیان کرہ چی مطلب یی دا دی چی ممکنہ دہ ہفہ ددی خخہ ہم زیاتہ سرکبسی وکپی چی ستا پہ شان کی خہ نامناسبہ بکواس وکپی.

دلته یو سوال دا پیداکیپی چی دکلام پہ اول کی کله چی حضرت موسیٰ ﷺ تہ درسالت اونبوت منصب ورکړل سو او دوی دحضرت ہارون ﷺ دخان سرہ دشریکولو درخواست وکی او دا درخواست قبول سو نو دغہ وخت الله ﷻ دہ تہ دا بنیولی وہ چی، سَنَشُدُّعَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَكَجَعَلُ لَكُمْ اسْطِطَاةً فَلَا يُصِلُونَ إِلَيْكُمَا دارنگہ دا یی ہم اطمینان ورکپی وچی تاپہ درخواست کی دکومو شیانو طلب کپی دی ہفہ مونہر تول تاتہ درکړل (قَدْ تَوَيْتَ سَوْلكَ يَمُوسَى) پہ دی مطلوبہ شیانو کی شرح صدرہم وو چی مطلب یی دا وو چی دمخالف خخہ بہ خہ زہ تنگیدل او خوف اوبیرہ نہ پیداکیپی.

دالله ﷻ ددی وعدو خخہ وروستہ بیا دابیرہ او ددی اظہار دا خنگہ دی؟ ددی یو جواب خو دا دی چی اولہ وعدہ چی مونہر بہ تاتہ غلبہ درکړو او دغہ خلگ بہ تاتہ خہ ونہ وایی، دا یوہ مبہمہ وعدہ دہ چی مراد دغلبی خخہ دحجت او دلیل غلبہ ہم کیدای سی اومادی غلبہ ہم دارنگہ داخیال ہم کیدای سی چی پر ہغوی بہ غلبہ هلته وی چی ہغوی د دوی دلیلونہ وآوری معجزی ہم ووینی، مگر خطرہ دا دہ چی ہغوی دکلام تر اوریدو مخکی پر دوی حملہ وکی او دشرح صدر دیارہ دا لازمہ نہ دہ چی طبعی بیرہ بہ ہم نہ وی.

دوهمه خبره دا ده چی دبیری دشیانو څخه طبعی بیره دتولو انبیاء علیهم السلام سنت ده ، کوم چی په وعدوباندی دپوره ایمان اویقین باوجود هم وی ، په خپله حضرت موسیٰ ﷺ دخپلی همسا څخه چی یی مار جوړ سو نو دی ورڅخه وپیږیدی نوالله ﷻ ورته وفرماییل لا تَخَفْ مه بیږیږه اونور په ټولو موقعو باندی به هم داسی کیده چی طبعی اوبشری بیره به ورته راتله نو بیاباه الله ﷻ دخوشخبری په ذریعه هغه لیری کړه ددی واقعی په آیت کی دی ، فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ اَوْ: فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا ، فَارْجَسَ لِيْ نَفْسِهٖ خِيفَةً مُّوسٰى : دا آیتونه په دی مضمون باندی شاهد دی حضرت خاتم الانبیاء اوسید الانبیاء ﷺ ددی بشری بیږی په وجه سره دمذینی منوری طرف ته اوځینی صحابه کرامو ﷺ اول حبشی ته بیا مدینی منوری ته هجرت وفرمایي ، داحزاب په جنگ کی یی ددی بیږی څخه دمحفوظ کیدو دپاره خندق وکیندی ، حال دا دی چی دالله ﷻ دطرف څخه دنصرت اوغلبی وعده بار بار راغلی وه ، مگر حقیقت دا دی چی دالله ﷻ په وعدو باندی یقین خو دوی ټولو ته پوره حاصل وو ، مگر طبعی بیره کومه چی په مقتضا دبشریت انبیاء علیهم السلام ته هم وی هغه ددی منافی نه ده .

اِئِنِّي مُعَذِّبُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُ : الله ﷻ فرمایي چی زه ستاسی دواړو سره یم اورم اووینم دمعتیت څخه مراد نصرت او امداد دی چی دپوره حقیقت اوکیفیت ادراک یی انسان نه سی کولای .

(حضرت موسیٰ ﷺ فرمون ته دایمان ددهوت سره دخپل قوم دمعاشی مصیبت څخه دازادولو دعوت هم ورکړي) ددی څخه معلومه سوه چی انبیاء علیهم السلام څنگه چی دخدای مخلوق ته دایمان دهدایت ورکولو منصب لری دغه ډول خپل امت ددنیوی اومعاشی مصیبتونو څخه دازادولو کار هم د دوی په منصب کی شامل دی ، په دی وجه په قرآن کریم کی دحضرت موسیٰ ﷺ فرعون ته په دعوت ورکولو کی دواړه شیان شامل دی اول په الله ﷻ باندی ایمان دوهم دبنی اسرائیلو ازادی خصوصاً په ذکر سوی آیت کی خویي صرف ددی دوهم جزء پر ذکر باندی بس والی فرمایلی دی .

(الله ﷻ هرشی پیدا کړي اویایي دهر یوه دوجودمناسب هغه ته هدایت وکړي چې په هغه سره هغه په دغه کار کی اخته سو) تفصیل ددی دا دی چی یو هدایت کوم چی دانبیاء علیهم السلام وظیفه اومنصبی فرض دی ، دغه خو خاص هدایت دی چی مخاطب یی اهل عقل انسانان اوپیریان دی یوبل قسم تکوینی هدایت هم دی کوم چی په مخلوقات کی هرشی ته عام اوشامل دی ، اور اوبه خاوری اوهر او ددی څخه مرکب کیدونکی هر شی ته حق تعالی یو خاص قسم ادراک اوشعور ورکړي دی کوم چی که څه هم دانسان اوپیری برابر نه دی ، په دی وجه دحلالو اوحرامو حکمونه په دی شیانونه عائد کیږي ، مگر د ادراک اوشعور څخه خالی نه دی ددی ادراک اوشعور په ذریعه حق تعالی هرشی ته ددی هدایت کړي دی چی ته دغه کار دپاره پیدا سوی یی تاته څه کول په کار دی ؟ ددی تکوینی حکم اوهدایت تابع مخکه او اسمان او ددی ټول مخلوقات په خپل خپل کار اوخپله خپله دیوتی لگیدلی دی ، لمر سپوږمی خپل کار کوی ، او نوری

سیاری او ثوابت پہ خپل خپل کارکی داسی لگیدلی دی چی دیومنت یا یوسکینہ فرق ہم نہ پہ کنبی راخی هوا اوبہ اور اوخاوری دخپل خپل پیدائش دمنشاء پہ کارکی لگیدلی دی ، دوی دالله ﷻ دحکم خُخہ بغیر دیووربسته ہومرہ فرق نہ کوی البتہ ہرکله چی دالله ﷻ حکم وسی نوکلہ اور گلزار جورسی لکہ دحضرت ابراہیم ؑ دپارہ چی اور گلزار جور سوی وو اوکلہ اوبہ د اور کار ہم ورکری لکہ دحضرت نوح ؑ دقوم ، اُغْرِقُوا فَأَوْذُخُوا نَارًا : دپارہ بچی چی کلہ پیداسی اودغہ وخت دہ تہ خبرہ بنوول دچاپہ وس کی نہ وی ، داور تہ چاوبنوول چی دمور دسینی خُخہ خپل خوراک حاصل کرہ ، دہ تہ دسینی رودلو ہنر چاوبنووی؟ چی ورتہ دلورپی تند یخ گرمی تکلیف سی نو ژرا ددہ ددی تولو ضرورتونو پورہ کولو دپارہ کافی وی مگر دا ژرا دہ تہ چا وبنوولہ؟ دا ہفہ خدایی ہدایتونہ دی کوم چی ہر مخلوق تہ دہفہ دحیثیت اوضرورت مطابق دغیبر خُخہ بغیر دخہ تعلیم خُخہ ورکول کیڑی .

لندہ داجی دحق تعالیٰ دطرف خُخہ یوعام ہدایت تکرینی دہرمخلوق دپارہ دی چی ہریومخلوق پہ تکرینی طور سرہ ددی پابندی او ددی خلاف کول ددہ دقدرت خُخہ بہردی ، دوہم خاص ہدایت د عقل والاو انسانانو اوپیریانو دپارہ دی ، دا ہدایت تکرینی اوجبری نہ دی بلکی اختیاری وی او ددی اختیار پہ نتیجہ کی پردی ثواب یا عذاب مرتب کیڑی : اَلَّذِي اَعْطٰی كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰی : کی د اول تسم ہدایت ذکر دی ، حضرت موسیٰ ؑ فرعون تہ دتولو خُخہ مخکی درب العلمین ہفہ کاروبنووی کوم چی پرتول مخلوق حاوی دی بل ہیخوک نسته چی ہفہ وواپی چی دا کار ما یا بل یو انسان کرپی دی فرعون ددی خہ جواب ورنہ کرل سو ، اوس پی پہ اخوا دیخوا خبرو باندی وخت تیروی او یو سوال پی دحضرت موسیٰ ؑ خُخہ وکی چی ددی حقیقی جواب عوام واوری نو پہ حضرت موسیٰ ؑ بہ بدگمانہ سی ، ہفہ دا چی دتیر دور دتولوامتونو اوددنیا دقومونو کوموچی دبتانو عبادت کرپی دی ستاپہ نزد خہ حکم دی او ہغوی خُنگہ دی؟ دہغو انجام خہ سو؟ مقصدی دا وو چی ددی پہ جواب کی بہ حضرت موسیٰ ؑ وواپی چی دغہ تول گمراہ اودوپخیان دی نو ماتہ بہ ددی خبری کولو موقع پیداسی چی وگوری دی خو تولہ دنیابی عقلہ گمراہ او دوپخیان گنی اوخلگ چی داواوری نو ددہ خُخہ بہ بدگمانہ سی اوزما مقصد بہ پورہ سی ، مگر دخدای پیغمبر حضرت موسیٰ ؑ ددی داسی حکیمانہ جواب ورکی چی پہ دی سرہ ددہ دغہ منصوبہ غلطہ سوہ .

قَالَ فَمَلَكُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ۖ قَالَ عَلِيمٌ عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي

وہ ویل پس خہ حقیقت دی دہغو تیرو قومونو ، وہ ویل دہفہ خبر زما رب تہ دی پہ کتاب کی لیکی سوی ، نہ

وَلَا يَنسَى ۚ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَاسْلَكَ لَكُمْ فِيهَا

خطا کیڑی زما رب اونہ پی ہیرہ ستہ ، ہفہ دی چاچی جوہ کرہ ستاسی دپارہ مخکہ زانگو اوروانی پی کرپی تاسی

سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ ثَبَاتٍ

دپاره په دې کی لاری او نازلی کړی یی دی داسمان څخه اوبه بیارا ویستلی مونږ په دې سره قسم قسم سبزیاڼی .

شَيْءٍ ۝۳ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۝۴

خوری خروی حیوانان خپل خامخا په دې کی نښانی دی د عقل لرونکو دپاره

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نَعْبُدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ۝۵

ددې مخکی څخه مونږ تاسی پیدا کړاست او دې ته به بیا تاسی واپس کړو او دې څخه به تاسی را وباسو دویم ور

وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى ۝۶ قَالَ أَجِئْتَنَا لِنُخْرِجَکَ

اومونږ فرعون ته وښووی خپلی ټولې نښانی بیا هغه درواغجنی کړی او ویی نه منله ، وی ویل چی آیاته راغلی یی

مِنَ الْأَرْضِ بِسَعْرٍ یُّوسَى ۝۷ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسَعْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ

چی مونږ وباسی دخپل ملک څخه دخپل جادو په زور سره ای موسی اپس مونږ به هم راوړو ستا په مقابله کی یوداسی

بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا تُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سَوًى ۝۸

جادو پس مقرر کړه زمونږ او خپل مینځ کی یوه وعده نه به مونږ خلاف کړو دهغه او نه ته په یو میدان صفاکی

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُخَشِّرَ النَّاسُ ضُمًى ۝۹

وی ویل وعده ستاسی ده دجشن او دا چی جمع سی خلق په ځانښت کی

لننقُصیو: فرعون (پردی شبهه وکړه چی : إِنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَكَوْنِي اَوْ) وی ویل چی ښه نو

دمخکنی خلگو څه حال سو؟ (کومو چی انبیاء علیهم السلام درواغ جن کړي دی په دوی څه قسم عذاب

نازل سو؟) موسی (علیه السلام) وفرمایل (چی مادا دعوی نه ده کړی چی دغه وعده سوی عذاب په دنیا کی راتلل

ضروری دی بلکی کله خو په دنیا کی هم راځی او په اخرت کی خو به خامخاوی هم دارنگه) ددغو خلگو

(دبدو عملونو) علم زما دپروردگار سره په کتاب (دعملونو) کی (محفوظ) دی (که څه هم هغه ته دکتاب

څه حاجت نسته مگر دځینو حکمتونو په بناسره یی داسی کړی دی ، غرض دا دی چی الله ﷻ ته ددوی

عملونه معلوم دی او) زمارب (داسی پوهیدونکی دی چی) نه غلطی کوی او نه ورڅخه هیریدی (په

دهغوی دعملونو صحیح صحیح علم هغه ته معلوم دی ، مگر د عذاب دپاره یی وخت مقرر کړی دی ، هرکله چی هغه وخت راسی دغه عذاب به په دوی جاری سی پس په دنیا کی په نه عذابولو سره دا نه لازمیږی چی کفر او درواغ کول سبب د عذاب نه دی ، تیردی خای پوری د حضرت موسی (علیه السلام) تقریر وسو مخ ته الله (ج) دخپل ربوبیت د شان څه تفصیل بیانوی چی ذکر یی اجمالاً د حضرت موسی (علیه السلام) په دی کلام کی وو ، چنانچی ارشاد دی چی: هغه (رب) داسی دی کوم چی تاسی لره مخکه (په مثل د) فرش جوړه کړه (چی ارام پرکوی) او په دی (مخک) کی یی ستاسی (دتللو) دپاره لاری جوړی کړی او داسمان څخه یی اوبه واورولی بیا مونږ په دی (اوبو) سره مختلف قسم شنه بوټی پیدا کړل (او تاسی ته مواجرات درکی چی خوری یی په خپله (هم) او په خپلو حیواناتو (هم) خړوی په دی ټولو (ذکر سوو) شیانو کی دهونیارانو دپاره (دالله (ج) پر قدرت باندي ددلیل نیولو) نښانی دی (اولکه څنگه چی شنه بوټی د مخکی څخه راباسی دغه شان) مونږ تاسی ددی مخکی څخه (په اول کی) پیدا کړاست (لکه چی حضرت ادم (علیه السلام) دخاورو څخه پیدا سو پس دده په واسطه سره دټولو ماده بعیده خاوره سوه) او په دی کی به مونږ تاسی (وروسته تر مرگ) بوزو (همدارنگه هریو مرده په هرحالت کی چی وی لیکن اخرکه هرڅومره موده وروسته وی خو دخاورو سره به خامخا یوځای کیږی) او (دقیامت په ورځ به) دوباره ددی خاورو څخه مونږ تاسی راباسو (لکه څنگه چی اول وار مونږ تاسی ددی څخه پیدا کړی واست) .

او مونږ ده (فرعون) ته خپلی (هغه) ټولی نښانی وښوولی (کومی چی حضرت موسی (علیه السلام) ته ورکړل سوی دی) پس هغه درواغ کړی او انکار یی وکی (او) وی ویل چی ای موسی (علیه السلام) ته مونږ ته (ددی دعوی سره) ځکه راغلی چی مونږ زموږ دملک څخه (په زور دخپل جادو سره وباسی (اوپه خپله عوام وغولوی خپل تابعدار یی کړی او مشری سی) پس اوس مونږ هم ستا په مقابله کی داسی جادو راوړو ، ته زموږ او په خپل مینځ کی یوه وعده مقرره کړه چی نه به یی مونږ خلاف کوو او نه به یی ته خلاف کوی په یو هوار میدان کی (چی ټول خلگ یی ووینی) موسی (علیه السلام) وفرمایل ستاسی د (مقابلی د) وعدی وخت هغه ورځ ده په کومه کی چی (ستاسی) میله وی او (په کومه کی) چی خلگ دخاښت په وخت کی جمعه کیږی (اودا ظاهره خبره ده چی دمیلی موقع اکثره په هواره مخکه کی وی په دی سره به د مکان سونی شرط هم پوره سی)

(معلومات اومستلي)

قَالَ عَلِمَهَا غَنَرَبِّي لِي كِتَابٍ لَا يُضِلُّ رَبِّي وَلَئِنْ سَأَلْتُ : فرعون د تیرو امتونو د انجام سوال کړی وو ، که ددی په جواب کی حضرت موسی (علیه السلام) د دوی دگمراه او جهنمی کیدو په صاف طور سره اظهار کړی وای نو فرعون ته به ددی طعن موقع پیدا سوی وای چی دی خو یوازی مونږ نه ټوله دنیا گمراه او جهنمیان گنی او عوام به په دی سره په شک کی پریوتلی وای حضرت موسی (علیه السلام) داسی حکیمانه جواب ورکی چی خبره

هم پوره وسوه اوفرعون ته دعوامو غولولو موقع هم په لاس ورنغله ، ده وفرمايل چي ددي علم زما درب سره دي چي دهغوي انجام به څه وي زما رب نه غلطی کوي او نه يی هيره سته ، دغلطی څخه مراد دا دي چي کوي يو څه او وسي بل څه او دهيريډو مطلب خو ظاهر دي .

اَزْوَاجًا مِّنْ ثَمَاتٍ شَتَّى اَزْوَاج : په معنی داقسامو او انواعو دي او شتتې دشتيت جمع ده چي معنی ده مختلف مراد دا دي چي دشنو بوټو دومره بي شميره قسمونه يی پيدا کړي دي چي ددي قسمونو احاطه هم انسان نه سي کولای بياپه هر يو بوټي ريښو پاڼو کی گلونو، ميوو د درختو په پوستکوکی الله ﷻ داسي خاصيتونه ايښي دي ، چي دعلم طب او ډاکتري ماهران حيران دي او په زرگونو کاله ددي دتحقيقاتوسلسله جاري ساتلو باوجود دا هيڅوک نه سي ويلي چي ددي متعلق چي څه وليکل سره داحرف اخر دي ، او دا ټول بوټي او د دوي مختلف قسمونه دانسانانو او د دوي دساتونکوحيوانانو اوڅنگلي حيوانانو خوراک يادارو دي ، د دوي دلرگيو څخه انسانان دکورونو جوړولو کار اخلي او دکورونو داستعمال په زرگونو قسمه سامانونه ورڅخه جوړ وي (فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) په دي وجه ددي په اخرکي فرمايي : اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ : يعنی په دي کی ډيري نښاني دحق تعالی دکامل قدرت دي دعقل لرونکو دپاره نهي د نهيته جمع ده نهيته عقل ته ځکه ويل کيږي چي دا انسان دډېر اومضرو کارونو څخه منع کوي .

(دهر يو انسان په خمير کي دنطفې سره دهغه ځای خاوره هم شامله وي کوم ځای چي دي دفن کيږي)

مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ : دمنها ضمير دمخکی طرف ته راجع دي ، اومعنی دا ده چي مونږ تاسی دمخکی دځاوري څخه پيدا کړي است مخاطب ددي ټول انسانان دي حال دا دي چي دعامو انسانانو پيدائش دځاوري څخه نه بلکی دنطفی څخه سوي دي ، بغير دحضرت آدم ﷺ څخه چي دي سيده په سيده دځاوري څخه پيداسر نو دا خطاب ياخو په دي بناسره کيدی سي چي دانسان اصل او دټولو پلار حضرت آدم ﷺ دي دده په واسطه سره دټولو دپيدا کيدو نسبت خاورو ته کول څه بعیده نه ده ځيني حضرات فرمايي چي هره نطفه دځاورو پيداوار وي په دي وجه دنطفی څخه پيدا کيدل په حقيقت کی دځاورو څخه پيدا کيدل دي ، امام قرطبي رحمه الله فرمايي چي دالفاظو دقرآن څخه دظاهره ده چي دهرانسان پيدائش دځاوري څخه دي اوځيني حضرات فرمايي چي دهرانسان په پيدائش کی الله ﷻ په خپل قدرت کامله سره ځاوري شاملوي ، په دي وجه دهر انسان پيدائش يی سيده په سيده خاورو ته منسوب کی ، امام قرطبي فرمايي چي دقرآن دالفاظو څخه دا ظاهره ده چي دهر انسان پيدائش دځاوري څخه دي او دحضرت ابوهريره ؓ په حديث په دي باندی شاهد دي چي په دي کی دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل سوي دي چي پر هر پيدا کيدونکی انسان باندی دمور په رحم کی دهغه ځای دځاوري څخه څه حصه اچول کيږي کوم ځای چي ده دفن کيدل دالله ﷻ په علم کی مقدروي دا حديث ابونعيم رحمه الله دابن سيرين رحمه الله په تذکره کی روايت

کړي دی فرمایي: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ عَوْنٍ لَمْ نَكْتُبْهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عَاصِمِ بْنِ لَبِيلٍ وَهُوَ أَحَدُ الثَّلَاثِ الْأَعْلَامِ مِنْ أَهْلِ بَصْرَةَ: او ددی مضمون روایت دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ څخه هم منقول دی او عطاء خراسانی فرمایي چې کله په رحم کی نطفه قرار پيدا کي نو کومه ملائکه چې دده په پيدا کولو ماموره ده هغه ولاړه سی دهغه ځای خاوره راوړي کوم ځای چې دده دفن کيدل مقرر وی او داخاوره دهغه نطفی سره شامله کړي په دی وجه پيدائش دنطفی او خاوري دواړو څخه کيږي او په دی ایت سره یی دلیل وکي مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ

په تفسیر مظهری کی دحضرت عبدالله بن مسعود ؓ څخه روایت نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دهر پيدا کيدونکی بچی په ناف کی یو جزء دخاوري غورځول کيږي او کله چې مړ سی نو په هغه ځای کی دفن کيږي دکوم ځای خاوره چې دده په خمیر کی شامله سوی وی او فرمایي چې زه ابوبکر ؓ او عمر ؓ دیوی خاوري څخه پيدا سوی یو او په هغه کی به دفن کيږو دا روایت خطیب نقل کړي دی ، فرمایي چې دا حدیث غریب دی او ابن جوزی دا په موضوعاتو کی شمیر کړي دی ، مگر شیخ محدث میرزا محمد حارثی بدخشی فرمایي چې ددی حدیث ډیر شواهد دحضرت ابن عمر ؓ ابن عباس ؓ ابوسعید ؓ او ابوهریرہ ؓ څخه نقل دی په کومو سره چې دی روایت ته تقویت رسيږي ، په دی وجه دا حدیث دحسن (لغیره) څخه کم نه دی . (مظهری)

مَكَانًا سَوًى: فرعون دحضرت موسی ؑ او جادوگرو دمقابلې دپاره دا تجویز په خپله خوښ کی چې پر داسی مقام په کارده چې دفرعونیانو حضرت موسی ؑ او بنی اسرائیلو دپاره دمسافت په اعتبار سره برابر وی چې په یو فریق دزیات تللو مشقت رانه سی ، حضرت موسی ؑ دا خبره قبوله کړه او دورځی او وخت تعین یی داسی وکي ، مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُخَشَرَ الثَّامِسُ شَحًى: یعنی دا مقابله په یوم الزینة کی په کار ده مراد ورڅخه داختر یاديو میلی وغیره داجتماع ورځ ده ، په دی کی اختلاف دی چې دغه کومه ورځ ده ، ځینی وایی چې دغه دفرعونیانو دیو اختر ورځ وه چې په دی کی به دوی ښائسته کيږي اغوستی دښار څخه دباندی به وتل ، ځینی وایی چې دغه دنوروز ورځ وه ، ځینی وایی چې یوم السبت یعنی دهنټی ورځ وه ، دکومی چې به دی خلقو تعظیم کوی ، ځینی وایی چې دغه عاشوره یعنی دمحرم لسم تاریخ وو.

فَانْهَد: حضرت موسی ؑ دورځی او وخت په تعین کی دلوی حکمت څخه کار واخیستی چې ورځ یی د دوی د اختر منتخب کړه چې پر دی دټولو لویو کوچنیو دهری طبقی دخلگو جمعه کيدل دمخکی څخه متعین وه چې ددی لازمی نتیجه دا وه چې دا اجتماع به ډیره لویه او دټول ښار خلگ به په کښی وی ، رخت یی دځانبت مقرر کی کوم چې دلمر دلويدهو څخه وروسته وی چې په دی کی یومصلحت خو دا دی چې ټول خلگ به دخپلو ضرورتونو څخه فارغ سوی وی او دی میدان ته به یی راتلل اسان وی ، دوهم

مصلحت په کښی دا هم دی چی دا وخت درنا او دظهور په اعتبار سره په ټوله ورځ کی ښه دی ، په داسی وخت کی په دلجمعی اوسکون سره مهم بکار کول کیږی او دداسی وخت دا اجتماع څخه چی کله خلک خپاره سی نو خبره لیږی لیری ته رسیږی ، نو چونکه په دی ورځ چی کله الله ﷻ حضرت موسی علیه السلام پر فرعونی ساحرانو باندی غلبه ورکړه نو په دغه یوه ورځ کی په ټول ښار بلکی تر لیری لیری پوری ددی شهرت وسو.

(د جادو حقیقت ددی اقسام او شرعی حکمونه)

دا مضمون په پوره تفصیل سره دسورة بقره دهاروت ماروت په قصه کی بیان سوي دی هلته یی وگوری

فَقُولِ فِرْعَوْنُ قُحْمَةٌ كَيْدُهُ ثُمَّ أَتَى^{٦٠} قَالَ لَهُمُ مُوسَى وَيَكْمُرُ لَا تَقْتُلُوا

نو وگرځیدی فرعون جمع یی کړل خپل ټول تدبیرونه بیاراغی ، ویل دوی ته موسی کم بختی ده تاسی لره درواغ

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى^{٦١}

مه جوړوی په الله باندی نو ورک به کړی تاسی په عذاب باندی او نامراده سو چا چی درواغ جوړ کړل ،

فَتَنَّا زَعْوًا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى^{٦٢} قَالُوا إِنْ هَذَا مِنْ

بیا په جگړه سول په خپل کار کی په خپل مینځ کی او پته یی مشوره وکړه ، وې ویل چی مقرر دا دواړه

لَسِحْرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمْ

جادوگران دی غواړی چی وباسی تاسی ، ستاسی دملک څخه خپل جادو په زور سره او لیږی کړی ستاسی

الْمَثَلِ^{٦٣} فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ

دا خاص چال چلن ، پس جمع کړی خپل تدبیرونه بیاراسی په قطار باندی او گټه وکړه نن هغه څوک چی غالب سو

اسْتَعْلَى^{٦٤} قَالُوا يَبُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ

وې ویل ای موسی یا ته وغورځوه او یا مونږ یو اول

مَنْ أَلْقَى^{٦٥} قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا جِئَالَهُمْ وَعَصِيهِمْ يُخِيلُ

غورځونکی ، وې ویل چی نا تاسی وغورځوی ، بیا دغه وخت دهغوی رسی او همساگانی دده په خیال کی

إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنهَاسُغَى ۞۶۶ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ۞۶۷

راغلی ددوی پہ جادو سرہ چی مندی وہی ، بیایی پیدا کرہ پہ خپل زہ کی بیرہ موسیٰ علیہ السلام

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ۞۶۸ وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفُ مَا

مونڙ وویل تہ مہ بیرہ تہ بہ خامخا راسی غالب ، او وغورخوہ خہ چی ستا پہ راستہ کی دی چی تیرکی

صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سِحْرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى ۞۶۹ فَأَلْقَى

خہ چی دوی جوہ کرل ، ددوی جوہ سوی خو فریب دی دجادو گرو ، اوفلاح نہ سی پیدا کولی ساحران کرم خای

السَّحَرَةُ سَجَدَ ۚ وَقَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى ۞۷۰ قَالَ آمَنْتُمْ

چی وی ، بیہ پریوتل جادو گر پہ سجدہ وی ویل مونڙ یقین وکرو پہ رب دہارون علیہ السلام او موسیٰ علیہ السلام وویل فرعون

لَهُ قَبْلَ أَنْ أَذِنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ

تاسی دی و منی مخکھی ددی خخہ چی حکم و کرم تاسی تہ ، دغہ ستاسی مشردی چی بنوولی یی دی تاسی تہ جادو

فَلَا قِطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا أُصْلَبَتْكُمْ فِي

اوس بہ زہ پریکرم ستاسی لاسونہ ، او دبل طرف خخہ پنبی ، او پہ دار بہ کرم تاسی ،

جُذُوعِ النَّخْلِ وَلِتَعْلَمَنَّ أَيْنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَابْقَى ۞۷۱ قَالُوا لَنْ

پہ تنو دخرماوو پوری پوہ بہ سی چی پہ مونڙ کی دچا عذاب سخت دی او دیر پاتہ کیدونکی دی ، هغوی وویل

نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ

مونڙ تازیات نہ گنو ، دھغہ شی خخہ چی راغی مونڙ تہ صفا دلیل او دھغہ خخہ خوک چی مونڙ پیدا کی ، پس تہ

قَاضٍ ۚ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۚ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا

وکرہ خہ چی تہ کولی سی ، تہ خود اکولی سی ددی دنیا پہ ژوند کی ، مونڙ یقین وکی پہ خپل رب چی وبخنی مونڙ

نَخْطِينَا وَمَا كُرْهَتْنا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۖ إِنَّهٗ

ت زمونږ ګناه اوڅه چې تا په زور وکړي په مونږ دا جادو او الله ښه دی او هميشه باقی پاته کيدونکي بيشک

مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۖ

څوک چې راغی خپل رب ته د ګناه سره پس دده دپاره دوېځ دی نه به مړ کيږي په دی کی نه به ژوندي وي .

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ

او څوک چې راغی هغه ته دایمان سره او نیک عمل یی وکړي نو ددغو خلقو دپاره دی درجی

الْعُلَى ۖ تَجْعَلُ عَذْرَىٰ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

لوړی ، باغونه دی د اوسیدو چې بهیږي به لاندی د هغه نهرونه هميشه به وی په دغو کی

وَذٰلِكَ جَزَآءُ مَنْ تَزَكَّىٰ ۖ

او دا بدله د هغه چا ده چې ځان یی پاک کړی وي .

لفظ تفسیر: غرض (چې دا یی واوریدل) فرعون (د دربار څخه خپل ځای ته) بیرته راغی بیا یی دخپل مکر

(یعنی جادو) سامان جمع کول شروع کړل بیا (دټولو سره هغه میدان ته دکوم ځای چې وعده سوی وه)

راغی (دغه وخت) موسی (عليه السلام) دغو (جادوګرو خلکو ته وویل چې ای کم بختی را اخیستو! په الله ښه

درواغ مه جوړ وی (چې د هغه د وجود یا توحید څخه انکار وکړی یاد هغه ظاهر وکړو معجزو ته سحر

وواياست) یو وخت به خدای ښه تاسی په یو قسم سزاسره بالکل نیست اوناوېد کړی اوڅوک چې درواغ

جوړوی هغه (آخر) ناکامه کيږی پس جادوګرو (دا خبره واوریده ددی دواړو حضراتو په باره کی) دیوېل

سره په خپله رایه کی اختلاف شروع کی اوپتی خبری یی شروع کړی (اخر ټول متفق سول) وی ویل چې

بیشکه دا دواړه جادوګران دی د دوی مطلب دا دی چې (د) خپل جادو (په زور سره) تاسی ستاسی

دمخکی څخه وباسی اوستاسی ښکلی (مذهبی) طریقه خرابه کړی نو اوس تاسی په جمعه دخپل تدبیر

انتظام وکړی اوصفونه برابر کړی (مقابلی ته) راسی اونن هغه کامیاب دی کوم چې غالب سو (بیا) دوی

(موسی علیه السلام ته) وویل چې ای موسی (عليه السلام) یاخوبه ته (خپله همسا) مخکی غورځوی اوکه اول مونږ

غورځونکی سو (ډیر په بی پرواهی سره یی) وفرمایل نه تاسی یی مخکی وغورځوی! (نوهغوی خپلی

رسی اوهمساګانی وغورځولی او نظر بندی یی وکړه) پس یکدم د دوی رسی اوهمساګانی د دوی په نظر

بندی سره د موسی (علیه السلام) په خیال کی داسی معلومی سوی لکه «د مارانو په شان» چی روان وی مندی وهی
پس موسی (علیه السلام) په زړه کی لږڅه وپیریدی (چی کله په لیدو کی دا رسی او همساگانی هم ماران
معلومیږی او زما همسا هم د ډیروڅخه یو ماران جوړه سی نو لیدونکی خو به دواړه شیان یو ډول گنی
نو په حق اوباطل کی به فرق څنگه وکی او دا بیره طبعی وه که نه وی ، نو حضرت موسی (علیه السلام) یقین وو
چی هرکله الله جل و علاه دا حکم کړی دی نو ددی دټولو لوړو او ژورو به یی هم انتظام کړی وی او دخپل رالیږل
سوی پیغمبر به پوره مدد کوی او دا بیره طبعی کومه چی دوسوسی په درجه کی وه دکمال دشان منافی
نه ده مطلب دا چی کله چی ورلره دا بیره راغله نو دغه وخت) مونږ وویل ته بیرپه مه ته به غالب یی او
(صورت یی دا دی چی) ستا په راسته لاس کی چی (همسا) ده دغه وغورځوه دی خلکو چی څه (تماشه)
جوړه کړی ده دا (همسا) به ټول هرڅه تیر کړی دا څه چی جوړه سوی دی دجادوگرانو تماشه ده اوجادوگر
هرځای چی څی (دمعجزی په مقابله کی هیڅکله) نه سی کامیاب کیدی (دموسی علیه السلام) تسلی وسوه چی
اوس به فرق ښه معلوم سی نو دوی همسا وغورځوله او هغه واقعی چی ټول تیر کړل) پس جادوگران (چی
دا دسحر څخه لوړ کاري ولیدی نو پوه سول چی دا بیشکه معجزه ده اوفورا ټول) پرسجده پریوتل (او
په لوړ اواز سره یی) وویل چی مونږ خو ایمان راوړو دهارون او موسی (علیهما السلام) په رب باندی
فرعون (چی دا واقعه ولیده نو جادوگران یی وپیرو) وی ویل چی بغیر ددی څخه چی زه تاسی ته اجازت
وکره (یعنی زما دخوښی خلاف) تاسی په موسی (علیه السلام) ایمان راوړی واقعی (معلومیږی چی) دغه (په
سحر کی) ستاسی هم مشر (او استاذ) دی چی ده تاسی ته سحر ښوولی دی (او شاگردانو او استاذ سازش
کړی وو او جنگ زرگری یی وکی چی تاسی ته ریاست حاصل سی) پس (اوس به حقیقت معلوم سی) زه
ستا دټولو لاسونه او پښی پریکوم دیو طرف لاس او دیو طرف پښه اوتاسی ټول دخرماوو په درختو
پوری څروم (چی ټول یی وویښی او عبرت حاصل کړی) او دا به هم تاسی معلومه سی چی په مونږ
دواړو کی (یعنی په ما او په رب د موسی علیه السلام کی) دچا عذاب زیات سخت او ډیر وخت پاته کیدونکی دی
دی خلکو صفا جواب ورکی چی مونږ تاهیڅکله نه خوښوو په مقابله دهغو دلیلونو کی کوم چی مونږ ته
را کول سوی دی او په مقابله دهغه ذات کی چاچی مونږ پیدا کړی یو ته چی څه کول غواړی (ښه په
خلاص مټ یی) وکره ، ته به بغیر ددی څخه چی د دنیا په دی ژوند کی څه وکړی اوته نور کولی هم څه سی
بس مونږ خوپه خپل پروردگار ایمان راوړو چی زمونږ (تیر) گناهونه (کفر وغیره) معاف کړی اوتا چی
کومه (مقابله د) جادوپه مونږ په زور وکره دا هم معاف کړی او الله جل و علاه (په اعتبار د ذات اوصفتونو هم
ترتا) په ډیرو درجو ښه دی او (په اعتبار د ثواب او عذاب هم) زیات باقی پاته کیدونکی دی (اوتاته نه ښه
والی نصیب دی او نه بقاء نو ستا به څه انعام وی چی تایی زمونږ سره وعده کړی وه اوڅه به دی عذاب
وی چی اوس ورڅخه مونږ پیروی او الله جل و علاه دچا چی ثواب او عذاب باقی پاته کیدونکی دی دهغه قانون

دا دی چی، کوم سری (دیغاوت) مجرم سی (یعنی کافر سی) خپل رب ته حاضر سی پس دده دپاره دوری (مقرر) دی په دی کی به نه مری او نه به ژوندی وی (نه مړه کیدل خو ظاهر او نه ژوندی کیدل دا چی دژوند آرام به ورته نه وی، او کوم سری چی ده ته مومن حاضر سی چی نیک کار یی هم کړی وی پس دداسی خلکو دپاره لویی لوړی درجی دی یعنی دهمیشه اوسیدو باغونه چی لاندی به ورڅخه نهرونه بهیږی او هغوی به په دی کی همیشه همیشه اوسیدو او کوم سری چی (دکفر او گناه څخه) پاک سو دهغه دا اعتماد دی (پس ددی قانون موافق مونږ کفر پرینسوی او ایمان مو اختیار کی).

(معلومات اومثلي)

فَجَمَعَ كَيْدَهُ: فرعون خپل مکر یعنی دحضرت موسی علیه السلام دمقابلې په تدبیر کی یی ساحران او د دوی الات جمع کړل دحضرت ابن عباس ؓ څخه ددی ساحرانو شمیر دوه او یا ۷۲ نقل دی اونور اقرارل د دوی په شمیر کی ډیر مختلف دی، دڅلورو سوو څخه واخله ترنهو لکو پوری د دوی شمیر ښوول سوي دی او دوی ټولو دخپل یو سردار شمعون تر حکم لاندی کار کوی او ویل کیږی چی د دوی سردار یو روڼد سری وو. (قرطبی) والله تعالی اعلم

(حضرت موسی علیه السلام جادوگرو ته پیغمبرانه خطاب)

دجادو مقابله په معجزو سره دکولو څخه مخکی حضرت موسی علیه السلام جادوگرو ته همدردانه نصیحت امیزی خو کلمی وویلی او دوی یی دالله جل و علاه دعذاب څخه وپیرول هغه الفاظ دا وه، وَيَلْكُمْ لَا تَقْتُلُوا عَلَيَّ اَللّٰهُ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى: یعنی ستاسی هلاکت مخ ته راغلی دی په الله جل و علاه پوری درواغ او بهتان مه جوړ وی چی دهغه سره په خدایی کی فرعون یابل څوک شریک دی که تاسی داسی وکړی نو هغه به تاسی په عذاب کی واچوی او ستاسی بیخ او بنیاد به وباسی او کوم سری چی په الله جل و علاه پوری درواغ تری هغه اخر ناکامه او محرومه وی.

ظاهر خبره ده چی دفرعون دشیطانی طاقت او قوت او حشمت په تکیه کوم خلگ چی دمقابلې دپاره میدان ته راغلی وه، ددی واعظانه کلمو پر دوی څه اثر کیدل ډیره لیری خبره وه، مگر دانبیاء علیه السلام او د دوی دتابعدارانو سره دحق یو پټ طاقت او شوکت وی د دوی ساده الفاظ هم دسختو څخه پرسختو زړونو دغشی اونشتر کار کوی، دحضرت موسی علیه السلام داجملی چی یی واوریدی نو دساحرانو په صفونو کی یو زلزله راغله او په خپل مینځ کی مختلف سول چی دا کلمی خو څوک جادوگر نه سی ویلی دا خو دالله جل و علاه دطرف څخه معلومیږی په دی وجه ځینو وویل چی دده مقابله کول مناسب نه دی او ځینی پر خپله خبره ټینگ پاته سول د: فَتَنَّا زُجْرًا اَمْ رَهُمْ يَنْتَهُمْ: دا مطلب دی بیا ددی اختلاف دلیری کولو دپاره یی پتی مشوری شروع کړی (وَاسْرُوا الشَّجْوَى) مگر اخر په جمع رایه دمقابلې کولو سوه اووی ویل، اِنْ هَٰذَا لَمَّا سَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكَ مِنْ اَرْضِكَ بِسِحْرِهِمَا وَلَهُمَا بِطَرِيقَتِكَ الْمُثْلَى: یعنی دا دواړه

جادوگران دی او دا غواړی چی دخپل جادو په ذریعه تاسی یعنی فرعون او ال فرعون ستاسی دمخکی دمصر څخه وباسی. مطلب دا دی چی دجادو په ذریعه ستاسی په ملک خپله قبضه کول غواړی او دا چی ستاسی طریقه کومه چی دتولو څخه افضله اوبنه ده داختمه کړی مثلی د: أَمْثَلُ صِیْفَةٍ مَّوْنَتْ ده چی معنی یی افضل او زیاته بڼه ده ، مطلب دا وو چی ستاسی مذهب او طریقه چی فرعون خپل خدای اوصاحب اختیار او اقتدارمنی دا دتولو څخه بڼه اوبهتره طریقه ده دا خلک دا ختموی اوخپل دین او مذهب خپرول غواړی او دلفظ دطریقی یوه معنی دا هم راخی چی دقوم سردارانو اونمائنده خلکو ته ددی قوم طریقه ویل کیږی دحضرت ابن عباس ؓ او حضرت علی مرتضی ؓ څخه دلته دطریقی دا تفسیر نقل دی چی دا خلک غواړی چی ستاسی دقوم سرداران اوباعزته خلک ختم کړی په دی وجه تاسی خلکوته په کار دی چی دمقابلی دپاره خپل پوره تدبیر او طاقت خرڅ کړی اوتول جادوگر صفت بسته په یو وار د دوی مقابله وکړی ، فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ انْتُوا صَفًا : صف تړل په مقابل درعب غورځولو دپاره خاص اثر کوی ، په دی وجه جادوگرو خپله صف بندی دمقابلی دپاره وکړه .

جادوگرو دخپلی بی فکری اوبی پرواهی دښکاره کولو دپاره اول حضرت موسی ؑ ته وویل چی مخکی والی ته کوی اوکه مونږ یی وکو؟ یعنی اول ته خپل عمل شروع کوی اوکه مونږ؟ حضرت موسی ؑ په جواب کی وفرمایل بَلِّ الْقَوَّاءُ یعنی اول یی تاسی وغورځوی او دخپل جادو کرشمه وښیاست دحضرت موسی ؑ په دی جواب کی ډیر حکمتونه وه اول یی دجملی کولو اجازت ورکی نو ددی شریفانه جواب دا وو چی د دوی دطرف څخه د دوی څخه دزیاتی حوصلی سره دوی ته دمخکی کیدو اجازت ورکړل سی ، دوهم دا چی دجادوگرو دا ویل دخپل اطمینان او بی فکری اظهار وو ، حضرت موسی ؑ دوی ته دمخکی کیدو موقع ورکړه او دخپلی بی فکری او اطمینان ثبوت یی ورکی ، دریم دا چی دحضرت موسی ؑ په مخکی د دوی دجادو ټولی کرشمی راسی ددی څخه وروسته به دخپلو معجزو اظهاروکی نو په یو وخت به دحق غلبه په واضح طور وسی ، جادوگرو دحضرت موسی ؑ په دی ارشاد باندی خپل عمل شروع کی او خپلی همساگانی او رسی چی په لوی شمیرکی وی په یو وخت یی مخکی ته وغورځولی او دغه ټولی په ظاهره ماران جوړ سول اومندی وهونکی ښکاریدل .

يُخَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَلْهًا تَسْمَى : ددی څخه معلومیږی چی دفرعونی جادوگرو جادو یو قسم نظر بندی وه کوم چی دمسمریزم په ذریعه هم کیدای سی چی کتونکو ته دغه همساگانی او رسی ماران مندی وهونکی ښکاریدل او په حقیقت کی هغه ماران نه وه او اکثره جادو ددی قسمه څخه وی .

فَأَرْجَسَ لِي لَفْسِهِ خَيْفَةً مُوسَى : یعنی په حضرت موسی ؑ ددی صورت حال په لیدو سره بیره راغله چی ده په خپل زړه کی پته ساتله او نوروته یی ښکاره نه کړه ، دا بیره که څه هم په حضرت موسی ؑ باندی دخپل خان دپاره راغله خو دبشریت په مقتضی سره داسی کیدل دثبوت څخه خلاف نه دی لیکن ظاهره دا

ده چی دا بیرہ دخیل خان نه وه ، بلکی ددی وه چی ددی خلگو دگنی په مخکی یی دساحرانو غلبه محسوسه کړه نو کوم مقصد چی دنبوت ددعوت وو هغه به پوره نه سی ، په دی وجه دالله ﷻ دطرفه څخه ددی په جواب کی چی کوم ارشاد وسو په هغه کی یی دا اطمینان ورکی چی جادوگر به غالب نه سی او هم تاته به فتح او غلبه حاصله سی په مخکی ایت کی لَا تَخَفْ اِنَّكَ الْاَعْلٰی یی وفرمایل او داخطرہ یی لیری کړه .

وَالَّذِي مَالِيْ يَمِيْنُكَ: حضرت موسیٰ ﷺ ته په ذریعه دوحی خطاب وسو چی ستا په لاس کی چی کوم شی دی دا وغورځوه مراد ددی څخه دحضرت موسیٰ ﷺ همساوه مگر دلته یی دهمسا ذکرونه فرمایي اشاره ددی خبری طرف ته وه چی د دوی دجادو هیڅ حقیقت نسته ددی پرواه مه کوه اوڅه چی ستا په لاس کی دی وغورځوه هغه به د دوی دا ټول ماران تیر کړی ، چنانچی هم داسی وسوه ، حضرت موسیٰ ﷺ خپله همسا وغورځوله دهغه څخه یوه اژدها جوړه سوه او دجادو دغه ټول ماران یی تیر کړل .

(دفرعون ی جادوگرو مسلمانیدل اوپر سجده باندی پریوتل)

دحضرت موسیٰ ﷺ همسا چی اژدها ورڅخه جوړه سوه او دجادوگرو خیالی ماران یی تیرکړل نوچونکه دا خلک خو دجادو ماهران وه نو د دوی یقین وسو چی دا کار دجادو په ذریعه نه سی کیدی بلکی بیشکه معجزه ده کومه چی خالصه دالله ﷻ په قدرت سره ظاهریږی په دی وجه پر سجده پریوتل او اعلان یی وکی چی مونږ د موسیٰ اوهارون علیهم السلام په رب باندی ایمان راوړو په ځینو روایتونو دحدیث کی دی چی دی جادوگرو دسجدي څخه ترهغه وخته پوری سرپورته نه کی ترڅو پوری چی دوی ته دجنت او دوېخ نظاری قدرت ونه ښوولی ، «رواه عبد بن حمید وابن ابی حاتم وابن المنذر عن عكرمه ؓ (روح)

قَالَ اَمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اُذِنَ لَكُمْ: دفرعون رسوایی الله ﷻ ددی عظیم الشانه گنی په مخکی وکړه نو حیران سو اول خو یی ساحرانوته دا وویل چی بغیر زما داجازت څخه تاسی څنگه په ده ایمان راوړی؟ گویا خلگو ته دا ښوول مقصد وه چی زما داجازت څخه بغیر ددی جادوگرو هیڅ قول اوفعل معتبرنه دی ، مگر ظاهره ده چی دداسی ښکاره معجزی څخه وروسته دچا داجازت ضرورت دیو هوښیار انسان په نزد باندی هیڅ حیثیت نه لری ، په دی وجه یی په جادوگرو ددی سازش الزام ولگوی چی اوس معلومه سوه چی تاسی ټول د موسیٰ ﷺ شاگردان یاست ، دی جادوگر تاسی ته جادو ښوولی دی او تاسی سازش وکی دده په مخکی موخپله ماته ومنله .

فَلَمَّا قَطَعْنٰ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ: اوس یی جادوگران دسختی سزاء څخه وبریول چی ستاسی لاسونه اوپښی به پریکړل سی دا صورت خو یی یا په دی وجه خوښ کی چی په فرعونی قانون کی به دسزا دا طریقه رواج وه یاڅکه چی په دی صورت کی دانسان دعبرت یوه نمونه جوړه سی .
وَلَمَّا صَبَّحْتُمْ لٰی جُلُوعِ النَّخْلِ: یعنی لاس او پښی به درڅخه پریکړم بیا به تاسی دخرماؤ پر درختو باندی

په دار سی چی تاسی به ترهغه پوری زوړند یاست چی دلوری اوتندی څخه مړه سی .

قَالُوا لَنْ نُّؤْتِيَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَكَ مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا: جادوگرو دفرعون داسخته بیره او دسختی سزا اعلان واوریدی نو په خپل ایمان یی دلوی پوخ والی ثبوت ورکی وی ویل چی مونږ تاته یا ستا څه خبری ته پردغو واضحو معجزو ترجیح نه سو درکولی کوم چی دحضرت موسی عليه السلام په ذریعه مونږ ته راغلی دی ، حضرت عکرمه عليه السلام فرمایي چی جادوگران چی کله پرسجده پریوتل نوالله ﷻ دوی ته دجنت هغه لوړ مقامات اونعمتونه وښوول کوم چی دوی ته رسیدونکی وه نو په دی وجه دی جادوگرو وویل چی ددی واضحو نښانو په موجود گی کی مونږ ستا خبره نه سومنلی (قرطبی) دارنگه دکائناتو دخالق داسمانونو درب په پرینولو تا رب نه سو منلی .

لَا تُفْنِ مَا آتَىٰ قَاضٍ : اوس چی ستا زړه څه غواړی زموږ سره وکړه اوڅه سزاچی غواړی وی تاکه انما قضیٰ هذه الحیوة الدنيا: یعنی که تامونږ ته سزا راکړه نوهغه سزابه صرف ددنیا دیوڅو ورځو ترژوند پوری محدوده وی دمرگ څخه وروسته خوستا قبضه پرمونږ نه سی پاته کیدی ، په خلاف دالله ﷻ څخه چی مونږ دهغه په قبضه کی دمرگ څخه مخکی هم یو او دمرگ څخه وروسته هم ، نو دهغه سزا فکر دهرڅه څخه مقدم دی .

وَمَا كُنتُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْبَحْرِ: جادوگرو اوس پرفرعون دا الزام ولگوی چی مونږ پرجادو کولو تامجبوره کړی وه کنی مونږ به دا عبث کار ولی کوی اوس مونږ ایمان راوړی او دالله ﷻ څخه ددی جادو دگناه هم معافی غواړو دلته دا سوال کیدی سی چی دا جادوگران خو په خپل اختیار سره دمقابلې دپاره راغلی وه ، او ددی مقابلې سودا بازی یی هم دفرعون سره کړی وه چی که مونږ غالب سو نو چی څه به راکول کیږي ، بیا د دوی پرفرعون دا الزام لگول چی تامونږ په جادو کولو مجبوره کړی وو دا به څه رنگه صحیح وی ؟ ددی وجه خو داکیدی سی چی دا دجادوگران خو په شروع کی دشاهی انعام او اکرام په حرص کی دمقابلې دپاره وه ، وروسته دوی ته څه احساس وسو چی مونږ دمعجزی مقابله نه سوکولی دغه وخت فرعون دوی مجبوره کړل دوهمه وجه دا هم بیان سوي ده چی فرعون په خپل ملک کی دجادوگری تعلیم جبری جوړ کړی وو ، په دی وجه هر سړی په جادو زده کولو مجبوره وو . (روح)

(دفرعون دښځي آسیي نیک انجام)

په تفسیر قرطبی کی دی چی دحق اوباطل ددی جنگ په وخت کی دفرعون ښځی برابر ځان خبروی چی انجام څه سو؟ هرکله چی دی ته وویل سوه چی حضرت موسی اوهارون علیهما السلام غالب سول نو فوراً دی اعلان وکی چی ما هم په رب دموسی اوهارون علیهما السلام ایمان راوړی ، فرعون ته چی دخپل کور خبر ورسیدی نو حکم یی وکی چی یوه لویه ډبره پورته کی اوپر دی سربیره یی وغورځوی آسیی چی کله دا ولیدل نو داسمان طرف ته یی وکتل اوالله ﷻ ته یی فریاد وکی الله ﷻ د ډبرې ددی

پرسر درالویدو څخه مخکې ددی روح قبض کی بیا ډبره ددی پرېی روحه جسم باندی را ولویده .

(په فرعونې جادوگرو کې عجیبه انقلاب)

اِنَّ مِنْ يَّاتٍ رَبُّهُ مُخْرِجًا ذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى : دا کلمی او حقیقتونه چی تعلق یی دخالصو اسلامی عقیدو او عالم آخرت سره دی دهغو جادوگرو په ژبه ادا کیږی کوم چی اوس اوس مسلمانان سوې دی او داسلامی عقیدو او عملونو څه تعلیم ورته نه دی سوی دا ټول دحضرت موسی علیه السلام دمحببت برکت او ددوی داخلاص اثر وو چی الله جل جلاله دوی ته ددین ټول حقیقتونه په یوه آن کی داسی ښکاره کړل چی ددغو په مقابله کی یی نه دخپل ځان پروا کوله او نه یی دلوی څخه دلوی سزا او تکلیف څه فکر پاته سرگړیا دایمان سره سره دوی ته دولايت هغه مقام حاصل سوکوم چی نوروته دټول عمر په مجاهدو او ریاضتونو هم حاصلیدل مشکل دی . فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او عیید بن عمیر رضی الله عنه فرمایي چی دقدرت حق جل جلاله دا معجزه وگوره چی دا خلک دورځی په اول کی کفار اوجادوگران وه او دورځی په اخرکی اولیاء او شهداء سول . (ابن کثیر)

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِى الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفُ دَرَكًا

او مونږ حکم ولیږي موسی ته چی وباسه زماندگان دشپې بیا ووهه ددوی دپاره په دریاب کی لاره وچه ، مه بیره کوه دنیولوڅخه ،

وَلَا تَخْشَى ۝۱۰ فَاتَّبِعْهُمْ فِرْعَوْنُ بِمُجْنُودٍ فَنَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ

او مه بیرېږه د ډوبیدو څخه ، نو بیا ورپسې سو په دوی پسې فرعون دخپلو لښکرو سره ، بیا پټ کړل دوی اوبو

مَا غَشِيَهُمْ ۝۱۱ وَاصْلًا فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى ۝۱۲ يٰبَنِيَّ

لکه چی پټ یی کړل ، او گمراه کی فرعون خپل قوم اوبوه یی نه کړل ، ای اولاده

اِسْرَآئِيْلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ

داسرائیل ! خلاص کړاست مونږ تاسی ستاسی ددښمن څخه ، او وعده وکړه مونږ تاسی سره ، په راسه

الْاَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلٰوٰى ۝۱۳ كَلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ

طرف دغره ، او نازل کړل مونږ په تاسی من او سلوی ، خوری پاک شیان

مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِیْهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِیْ ۝۱۴ وَمَنْ

کوم چی درکړی دی مونږ تاسی ته او زیاتوب په کی مه کړی پس نازل به سی په تاسی زما غصه او په

يَجْلَلُ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ۝٨١ وَلَئِي لَغْفَارٌ لِّسَنُ تَابٍ

اوزما لوی بخشش دی په هغه چی

چا چی نازله سوه زما غصه پس هغه تباہ سو

وَأَمِنْ وَعَمِلْ صَالِحًا ثَمَّ اهْتَدَىٰ ۝٨٢

توبه وکړی او یقین وکړی او نیک کار وکړی بیا په لار پاته سی

لنډتفسیر: او (کله چی فرعون په دی هم ایمان رانه وړی اوتریوی زمانی پوری مختلفی معاملی اواقعات کیدل دغه وخت) مونږ موسی (علیه السلام) ته وحی ولیږله چی زما (دی) بندگان (یعنی بنی اسرائیل دمصر څخه) شپه په شپه (دباندي) بوزه (اولیری ولاړسی چی دفرعون دظلم اوسختیو څخه دوی خلاص سی) بیا (په لاره کی چی دریاب درته راسی نو) د دوی دپاره په دریاب کی (همسا ووهه) وچه لاره جوړه کړه (یعنی همسا ووهه چی لار په کښی جوړه سی) نه به ستاسی سره دچا دتعاقب بیره وی (ځکه چی څوک په تاسی پسی تعاقب کوی هغوی به کامیاب نه سی که څه هم تعاقب وکړی) اونه دبل قسم (مثلا دغرقیدو وغیره) بیره وی (بلکه په امن اوپه اطمینان سره به پوری وزی ، نوحضرت موسی (علیه السلام) دحکم موافق دوی په شپه دمصر څخه وایستل اوسهار په مصر کی خبر مشهور سو) نو فرعون سره دخپلو لښکرو په دوی پسی روان سو (اوبنی اسرائیل دالله ﷻ دوعدی موافق په دریاب پوری وتل اولاد دریاب لاری په خپل حالت وی لکه چی په بل ایت کی دی وَأَتْرَكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ فرعونیانو دتلواری څخه څه مخکی او وروسته ونه کتل په دغو لارو وروان سول کله چی ټول دریاب ته دننه سول) نو (دغه وخت دخپلو طرفونو څخه د) دریاب (اوپه راغونډی سوی) پر دوی داسی راغونډی سوی څنگه چی راغونډی سوی (اوټول غرق سول) اوفرعون خپل قوم پریده لار روان کړی وو سیده لاری دوی ته ونه ښووله (دکومی چی دده دعوی وه وَمَا اهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ: اوپه بده لار کیدل خو ظاهره ده چی په دنیاکی یی هم نقصان وسو چی ټول هلاک سول او داخرت هم ځکه چی جهنم ته ولاړل لکه چی په ایت کی دی اَدْخِلُوْا اِلَیْهِمْ فِرْعَوْنَ اَشَدُّ الْعَذَابِ: بیابنی اسرائیلو ته دفرعون دتعاقب اوپه دریاب کی دغرقیدو څخه دنجات څخه وروسته نور نعمتونه ورکړل سول مثلا تورات ورکول سو اومن اوسلوئی دانعمتونه مو ورکړل مونږ بنی اسرائیلو ته وویل چی) ای بنی اسرائیلو (وگوری) مونږ (تاسی ته څنگه نعمتونه درکړل چی) تاسی ته مو (دداسی لوی) دښمن څخه خلاصون درکی اومونږ ستاسی سره (یعنی ستاسی دپیغمبر سره ستا ددفع دپاره) دکوه طور راسته طرف ته دراتلو (اوهلته تر راتلو وروسته دتورات ورکولو) وعده وکړه او (په وادی تیه کی) مونږ پر تاسی من اوسلوئی نازل کړل (او اجازت مودرکی چی) مونږ کوم پاک شیان (شرعاً چی حلال دی او طبعاً هم چی خوند ناک دی) تاسی ته درکړی دی داخوری او په (خوراک د) دی

کی دحد (شرعی) څخه مه تیریرې (مثلا داسی چی په حرامه یی حاصل کړی لکه چی په : الدن کی دی بیایی دخوراک څخه وروسته گناه کوی، هسی نه چی زماغضب پرتاسی واقع سی اوپرچاچی زما غضب واقع سی هغه بالکل تباہ سو او (دارنگه ددی سره دا هم ده چی) زه دداسی خلکو دپاره لوی بخښنی والا هم یم کوم چی (دکفر اونا فرمانی څخه) توبه وکړی او ایمان راوړی اونیک عمل کوی بیا (پردی لار) قائم (هم) پاته سی (یعنی په ایمان اونیک عمل همیشوالی کوی دا مضمون مونږینی اسرائیلوته ویلی وو چی یادگیرنه دنعمت او امر په شکر او منع دمعصیت څخه او وعده او وعید داپه خپله دینی نعمت دی)

(معلومات اومستلي)

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ : دحق اوباطل معجزه او دجادو فیصله کن معرکی دفرعون اوفرعونیانو ملا ماته کړه اوبنی اسرائیل دحضرت موسی اوهارون علیهما السلام په قیادت کی جمع سول نواوس دوی ته ددی ځای څخه دهجرت حکم ورکول کیږی اوچونکه دفرعون په دوی پسې دتعاقب اومخ ته ددریاب په لاره کی دحائل کیدو بیره وه ، په دی وجه ددی دواړو شیانو څخه حضرت موسی ﷺ مطمئن سو چی دریاب په همسا ووهی نو په دریاب کی به لوړی لاری جوړی سی او دشا څخه دفرعون دتعاقب بیره به ختمه سی چی تفصیلی واقعه یی دحدیث الفتون لاندی په دی سورة کی تیره سوي ده .

حضرت موسی ﷺ دریاب په همسا ووهی نودولس لاری په کی داسی جوړی سوی چی اوبه دواړه طرف ته لکه دمنجمد دریاب په شان غرونه ودریدی اوبه مینځ کی اوجی لاری ښکاره سوی ، لکه چی په سورة شعراء کی دی، لَکَانَ کُلُّ لَفْرِی کَالظُّوْدِ الْعَظِیْمِ : اوبه مینځ چی کوم دا داوبو دیوالونه ددی دولسو سړکونو په مینځ وو دوی قدرت داسی جوړکړل چی دیو سړک تیریدونکوبه پرنورسړکونو تلونکی لیدل او دیوبل سره به یی خبری هم کولی چی دابیره ترهه یی نه وی چی زمونږ دهغو نورو قبیلو سره څه وسوه (قرطبی)

(دمصر څخه دوتلو په وخت کی دبنی اسرائیلو ځینی حالات او ددوی شمیر او دفرعون دښکر شمیر)

په تفسیر روح المعانی کی دا روایت دی چی حضرت موسی ﷺ دشبې په شروع کی بنی اسرائیل دخان سره کړل ، دمصر څخه ددریایی قلزم طرف ته ووتل بنی اسرائیلو ددی څخه مخکی دښار په خلگو کی دا مشهوره کړی وه چی زمونږ اختر دی مونږ به داختر نمانځلو دپاره دباندی څو او په دی بهانه سره یی دقبطیانو څخه څه کالی په عاریت سره غوښتی وه چی داختر څخه راسو نوواپس به یی کړو. دبنی اسرائیلو شمیر دغه وخت شپږ لکه دری زره او په بل روایت کی شپږ لکه اويا زره وو (دا اسرائیلی روایتونه دی په دی کی مبالغه کیدی سی . لیکن دومره خبره دقرآن کریم او دحدیثو دشارو څخه ثابته ده چی ددوی دولس قبیلې وی او په هره قبیله کی ډیر لوی شمیر وو دا هم دحق تعالی دقدرت بړه عظیمه مشاهده وه چی کله دا حضرات دحضرت یوسف ﷺ په زمانه کی مصر ته راغلل نو دا دولس وروڼه وه اوس ددولسو وروڼو ددولسو قبیلو دومره لوی شمیر دمصر څخه ووتی چی دشبږو لکو څخه

زيات بنوول کيڙي فرعون ته چي کله د دوي دوتلو اطلاع ورسیده نوخپل فوجونه يي جمع کړل چي اويا زره په کښي تور اسونه وه او دلنښکر په اول سرکښي اووه لکه ۷۰۰۰۰۰ سواره وو، هرکله چي دوروسته څخه دافوجي سيلاب او دمخکي څخه دريايي قلزم بني اسرائيلو وليدي نووبيريدل اوحضرت موسی ﷺ ته يي فریادوکی چي ، اَلْأَمْرُ کُنْ مُوْنِبْخُونِيوَل سو حضرت موسی ﷺ تسلي ورکړه چي ، اَنْ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِيْن: زما سره زما رب دی هغه به مونږ ته لاراکړي بيایي دالله ﷻ په حکم درياب په همسا ووهي اودولس سرکونه په کی وچ جوړسول دبنی اسرائیلودولس قبیلې پریوړی وتلی څه وخت چي فرعون او دده لښکر دلته را ورسیدی نو دفرعون لښکر چي دا حیرانوونکی منظر وليدي نووبيريدل چي د دوي دپاره په درياب کی لاری څنگه جوړی سوی مگر فرعون دوي ته وويل چي دا ټوله معجزه زما دهیبت ده چي درياب ودریدی اولاری په کی جوړی سوی دايي وويل اوفورا مخکي سو اوخپل اس يي پر دغه لاره ورروان کی اوتول لښکرته يي په ځان پسي دراتلو حکم وکی څه وخت چي فرعون سره دخپل ټول لښکره ددي درياب پرلارو مینځ ته راوړسیدی نو دغه وخت الله ﷻ درياب ته دگډیدو حکم ورکی او ددرياب ټولي حصی دیوبل سره یوځای سوی لَفَشْتَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ: ددي هم دامطلب دی. (روح المعانی)

وَزَعَدْنَاكُمْ جَالِبَ الطُّوْرِ الْأَيْمَنِ: دفرعون څخه دنجات او په درياب دپوری کیدو څخه وروسته الله ﷻ د حضرت موسی ﷺ سره او دده په واسطه دټولو بني اسرائيلو سره دا وعده وفرمایله چي دوي دی دکوه طور راسته طرف ته راسی چي حضرت موسی ﷺ ته تورات ورکول سی اوبنی اسرائيل په خپله هم دده دحق تعالی سره خبری کول مشاهده کړی.

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالْمُلُوءَ: دا واقعه دهغه وخت ده کله چي بني اسرائيل په درياب پوری وتل اومخکي ولاړل اوپه یومقدس ښارکی دداخلیدو دوي ته حکم وسو نو دوي خلاف ورزی وکړه. دهغه يي دا سزا ورکړه چي په دی وادی کی کومی ته چي وادی تیه ویل کیږي قید يي کړل ددي ځای څخه ترڅلوېښتو کالو پوری دباندی نه سواي وتلی. ددي سزا باوجود دحضرت موسی ﷺ په برکت سره په دوي ددي قیدپه زمانه کی هم قسم قسم انعامات کیدل. په دی انعاماتوکی دمن اوسلو انعام هم ووکوم چي دوي ته دخوراک دپاره ورکول کیدی.

وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يُّوسُفُ ۝ قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ۝

اولی تلواروکی تادخپل قوم څخه ای موسی وې ویل داروان دی په ماپسي اوزه ژرراغلم تاته ای زما ربه چي ته

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ۝

راضی سی، وې ویل مونږ څو په فتنه کی واچولوستاقوم ستاڅخه وروسته اوبی لاری کړل دوي سامری،

فَرَجَهُ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَقَوْمِ الْمُبْعِدُكُمْ

بیا واپس سو موسی خپل قوم ته په غصه کی افسوس کوونکی وی ویل ای زما قومہ آیاتاسی

رَبِّكُمْ وَعَدًّا احْسَنًا ۖ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ

وعدہ نه وه کړی ستاسی رب وعده ښه آیا اوږده سړه په تاسی باندی موده یا وغوښتلو تاسی چی نازل سی په تاسی

غَضِبُ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ۖ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ

باندی غضب ستاسی درب په دی وجه خلاف وکی تاسی زما دوعدی څخه ، وې ویل مونږ خلاف نه دی کړی

بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ

ستاد وعدی څخه په خپل اختیار اولیکن راپورته کړل سوی وو مونږ ته ، یو دروند بار دکالود فرعونیانو څخه پس

أَلْقَى السَّامِرِيُّ ۖ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا

مونږ هغه وغورځول پس دغه شان وغورځول سامری، بیایی جوړ را ویستل د دوی دپاره یو سخوند رگی (بدن) چی

هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ ۖ فَنَسِيَ ۚ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ

اواز په کی وو بیایی وویل دا معبود دی ستاسی او معبود دی دموسی ، پس هغه هیرکی ایا نو دا خلق نه گوری

قَوْلًا وَلَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ۚ لَهم ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ

چی هغه جواب قدر نه سی ورکولی دوی ته دڅه خبری ، او اختیار نه لری د دوی دپاره دضرر او نه دنفع

لنہ تفیسیر ، او (کله چی الله ﷻ ته تورات ورکول منظور سو نو حضرت موسی ﷺ ته یی په کوه طور باندی

دتلو حکم وفرمایي او قوم ته یی هم یعنی ځینو ته دخان سره دراوستو حکم وسو (لکه چی په فتح المنان

کی دی دیاب نولسم دسفر خروج څخه) حضرت موسی ﷺ په شوق کی دتلو څخه اول یوازی ورسیدی

او نور خلک پرخپل خای پاته سول دطور دتلو اراده یی هم ونه کړه الله ﷻ دحضرت موسی ﷺ څخه

پوښتنه وکړه چی، ای موسی ستادقوم څخه مخکی دژر راتلو څه سبب وو دوی (دخپل گمان موافق)

عرض وکی چی خلک دغه دی په ماپشی وروسته وروسته (ارواڼ) دی اوزه (دتلو څخه مخکی) تانه

(یعنی هغه خای ته کوم خای چی دخبرو او خطاب تاوعده فرمایلی ده) په تلوار څکه راغلم چی ته (زیات)

خوشحاله سی (خکه چی دحکم په منلو کی مخکی کیدل زیات سبب د خوشحالی وی) ارشاد وسوچی ستا قوم خومونږ ستا (دراتلو) خخه وروسته په یوه بلا کی اخته کی او هغوی سامری گمراه کړل (چی بیان یی مخکی راخی فاخرج لهم عجل الخ او په فتنه کی الله ﷻ دا ابتلاء خپل طرف ته خکه منسوبه کړه چی خالق د هر فعل هغه دی کڼه نو اصل نسبت ددی فعل د سامری طرف ته دی کوم چی یی په اضلهم السامری کی ظاهر کی) مطلب دا چی موسی (ﷺ) وروسته د پوره کیدو دمودی خخه) دغصی او خفگان خخه ډک د خپل قوم طرف ته بیرته راغی (او) وی فرماییل چی ای زما قومه! ایا ستاسی سره ستاسی رب یوه ښه (اوربستینی) وعده نه وه کړی (چی مونږ به تاسی ته یو کتاب د احکامو درکړو نو ددی کتاب خو پرتاسی انتظار واجب وو) ایا پر تاسی (د مقرر ميعاد خخه ډیره) زیاته زمانه تیره سوی وه (چی ددی د درکول کیدو خخه ناامیده سوی په دی وجه مو د خپل طرف خخه یو عبادت ایجاد کی) یا (سره ددی چی ناامیده سوی نه واست) ستاسی دا خوښه سوه چی پرتاسی ستاسی درب غضب واقع سی په دی وجه تاسی چی زما سره کومه وعده کړی وه (چی ستا دبیرته راتلو پوری به څه نوی کار نه کوو اوستا دنائب هارون ﷺ حکم به منو) دهغه خخه مو خلاف وکی هغوی وویل چی مونږ کومه وعده دیوبل سره کړی وه هغه مونږ په خپل اختیار نه ده خلاف کړی (دا معنی نه ده چی چا په زور په دوی داکار وکی بلکی مطلب دا دی چی کومه رایه مونږ په اول کی چی ذهن مو خالی وو اختیار کړی وه دهغه خلاف د سامری کار زمونږ دپاره منشاء داشتباه جوړسو چی مونږ هغه مخکنی رایه یعنی توحید اختیار نه کی بلکی رایه بدله سوه که څه هم په دی هم عمل په اختیار سره وسو لکه چه مخکی وویل سوه) او لیکن د قوم (قبطی) کالی پر مونږ بار جوړسو وی نو مونږ هغوی (د سامری په وینا سره اورته) وغورځول بیا دغه ډول سامری (هم خپل کالی) وغورځول (مخکی الله ﷻ قصه داسی مکملوی فرمایي) بیا دغه (سامری) دی خلکو ته یوسخوندرگی (جوړ کړی) ظاهر کی چی هغه یو قالب (خالی د کمالاتو خخه) وو چی په هغه کی یو (بی معنی) آواز وو پس (ددغه په نسبت هغو احمقو) خلکو (یوبل ته) وویل چی ستاسی او د موسی (ﷺ) هم معبود خودا دی (دده عبادت کوی) د موسی (ﷺ) خخه خو هیر سول (چی کوه طوره د خدای په طلب کی تللی دی حق تعالی د دوی پردی احمقانه زړه ورتیا باندی فرمایي چی) آیا هغه خلگ دی ته هم نه گوری چی هغه (په واسطه یابی د واسطی) نه خو د دوی دیوی خبری جواب ورکولی سی اونه د دوی په څه ضرر یانفع رسولو قدرت لری (داسی بی کاره به څه خدای وی اوحق الله ﷻ په واسطه دانبیاء علیهم السلام ضروری خطاب او کلام فرمایي)

(معلومات اومستلي)

هرکله چی حضرت موسی (ﷺ) اوبنی اسرائیل د فرعون د تعاقب او د دریاب خخه خلاص سول او مخکی ولاړل نو دوی پر یو داسی قوم را غلل چی بت پرست وه نو د دوی عبادت او پرستش چی یی ولیدی نو

بنی اسرائیل و وویل چی لکه څنگه دوی موجود او محسوس شیان یعنی بتان خپل خدایان جوړ کړی دی دغسی زمونږ دپاره هم یو داسی معبود جوړ کړه. حضرت موسی (علیه السلام) د دوی ددی احمقانه سوال په جواب کی وفرمایل چی تاسی لوی جاهلان یاست دابت پرست خلق خوتول هلاکیدونکی دی او د دوی طریقه باطله ده **إِلَکُمْ قَوْمٌ جَاهِلُونَ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُمْتَرًا مَّا هُمْ لَیْهِ وَبَاطِلٌ مَّا کَانُوا یَعْمَلُونَ** : دغه وخت الله (جل جلاله) د حضرت موسی (علیه السلام) سره دا وعده وفرمایله چی دخپل قوم سره کوه طور ته راسه نو مونږ به تاته خپل کتاب تورات درکو کوم چی ستا اوستا دقوم دپاره به دستور العمل وی مگر دتورات درکولو څخه مخکی ته دیرش ورځی او دیرش شپي مسلسل روژه ونیسه. بیایي ددی څخه وروسته په دی میعاد کی لس ورځی نورې زیاتی کړی او څلویښت ورځی یی کړی او حضرت موسی (علیه السلام) دخپل قوم سره کوه طور طرف ته روان سو حضرت موسی (علیه السلام) درب ددی وعده په شوق کی خپل قوم ته دا وصیت وکی او د دوی څخه مخکی سو چی تاسی هم په ما پسی راځی زه مخکی ځم. په عبادت روژو وغیره کی مشغول یم چی میعاد یی ماته دیرش ورځی ښوولی دی زما په غیر موجودگی کی به هارون (علیه السلام) زمانائب اوقائمقام وی. بنی اسرائیل سره دهارون (علیه السلام) په خپل رفتار روان وه او حضرت موسی (علیه السلام) تلوار وکی مخکی سو. خیالی یی دا وو چی قوم به هم په ما پسی وروسته کوه طور ته را ورسېږي مگر هلته ددغه سامری دسخوند رگی دعبادت فتنه پیښه سوه بنی اسرائیل دری فرقی سول په اختلاف کی اخته سول او په حضرت موسی (علیه السلام) پسی د وروستو تلو معامله پاته سوه.

حضرت موسی (علیه السلام) چی هرکله حاضر سو نوحی تعالی ورته دا خطاب وفرمایي، **وَمَا أَعْجَلَکَ عَنْ قَوْمِکَ یٰمُوسٰی** : یعنی ای موسی! ته دخپل قوم څخه مخکی په تلوار ولی راغلی؟

(حضرت موسی (علیه السلام) څخه دتلوار کولو پوښتنه او په دی کی حکمت)

دسوال مقصد په ظاهره دا وو چی حضرت موسی (علیه السلام) دخپل قوم دحالت څخه بی خبره وو او دا توقع یی کوله چی هغوی به هم کوه طور ته نژدی را رسیدلی وی او قوم په فتنه کی اخته سوي دی چی ددی خبری خبر حضرت موسی (علیه السلام) ته ورکړل سی (دتفسیر ابن کثیر څخه)

او په روح المعانی کی په حواله دکشف ددی سوال وجه حضرت موسی (علیه السلام) ته دخپل قوم دتربیت متعلق یو خاص هدايت ورکول او دوی ته په دی تلوار کولو باندی خبرداری ورکول وه چی ستا درسات دمنصب تقاضا دا وه چی دقوم سره وای هغوی دی په خپل نظر کی ساتلی او دخان سره دی راوستی وای ستا دتلوار کولو دا نتیجه سوه چی سامری قوم گمراه کی. په دی کی په خپله دتلوار ددی کار دبدوالی طرف ته هم اشاره ده چی دا شان دانبیاوو علیهم السلام نه دی په کار.

او په حواله دانتصاف نقل سوي دی چی په دی کی حضرت موسی (علیه السلام) ته دقوم سره دسفر کولو طریقه ښوول سوي ده چی دقوم سردار په قوم پسی وروسته په کار دی چی ځی. لکه دحضرت لوط (علیه السلام) په

واقعہ کی چی اللہ ﷻ دہ تہ حکم وکی چی مومنان دخیل خان سرہ واخلہ دبنار خخہ ووزہ او دوی دخان
خخہ مخکی کرہ تہ پہ دوی پسی وروستہ خہ . وَأَلْبِغْ أَذْبَارَهُمْ.

داللہ ﷻ دذکر سوی سوال پہ جواب کی حضرت موسیٰ ﷺ دخیل گمان مطابق عرض وکی چی زما دقوم
خلگ ہم پہ ماپسی وروستہ دا دی را رسیدونکی دی او زہ ورخخہ خہ لہ مخکی پہ دی وجہ راغلم چی
دحکم پہ تعمیل کی پیشقدمی کول دحاکم دزیات خوشحالولو سبب وی . دغہ وخت دہ تہ اللہ ﷻ ددہ پہ
قوم بنی اسرائیلو کی دپینسی فتنی دسخوندرگی دعبادت خبر ورکی او دا چی دوی سامری گمراہ کړي
دی او هغوی پہ فتنہ کی اختہ سوي دی .

(سامری خوگ وو؟)

خینی حضرات فرمایی چی دی دآل فرعون قبطی سری ووکوم چی دحضرت موسیٰ ﷺ پہ گاونډی
اوسیدی پہ حضرت موسیٰ ﷺ یی ایمان راوړی اوکله چی بنی اسرائیل دحضرت موسیٰ ﷺ سرہ دمصر
خخہ ووتل نودی هم ورسره سو . خینی وایی چی دی دبنی اسرائیلو دسامره قبیلی سردار وو اوسامره
قبیلہ پہ شام کی معروفہ دہ . حضرت سعیدبن جبیر ؓ فرمایی چی دا فارسی سری دکرمان اوسیدونکی
وو . حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی دا دیو داسی قوم سری وو کوم چی بہ دغوا عبادت کوی دی پہ
یوطریقہ مصر تہ ورسیدی اوپہ ظاہرہ یی دبنی اسرائیلو دین قبول کړی دی پہ خہ طریقہ مصرتہ
ورسیدی اوپہ ظاہرہ یی دبنی اسرائیلو دین قبول کی مگر پہ زړہ کی یی نفاق وو (قرطبی) دقرطبی پہ
حاشیہ کی دی چی دا سری دهندوستان هندو وو کوم چی بہ دغوا عبادت کوی انتہی . پہ حضرت موسیٰ ﷺ یی
ایمان راوړی بیاخپل کفر تہ واپس سویایی داول خخہ پہ منافقانه طور سرہ داسلام اظہار وکی (واللہ اعلم)
مشہورہ دا دہ چی دسامری نوم موسیٰ ابن ظفر وو . ابن جریر دحضرت ابن عباس ؓ خخہ روایت کړي دی
چی موسیٰ سامری پیدا سو نو دفرعون دطرف خخہ دتولو اسرائیلی هلکانو دقتل حکم جاری وو . ددہ مور
ددی بیړی خخہ چی فرعوننی سپاہیان بہ دی قتل کړی نو دبچی پہ خپل مخکی دقتلیدو دلیدو دمصیبت
خخہ یی دا ښہ وگنله چی دی یی پہ ځنگل کی پہ یو غار کی کنښینووی اوسربیرہ یی بند کی (کله کله بہ
یی دخبر اخیستو دپارہ تلہ) اخوا اللہ ﷻ جبرائیل امین ددہ پہ حفاظت اوخوراک ورکولو مامور کی دہ بہ
پہ خپلہ یوہ گوته شہد پہ یوہ کوچی او پہ یوہ شیدی را وړلی او دہ تہ بہ یی ورکولی تردی چی دی پہ
غار کی لوی سو او انجام یی دا سوچی پہ کفر کی اختہ سو او بنی اسرائیل یی ہم اختہ کړل اوبیاپہ قہر
الہی کی گرفتار سو دا مضمون یوشاعر پہ دوو بیتونو کی داسی بیان کړي دی (روح المعانی خخہ)

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَخْلُقْ سَعِيدًا لَحِزَتْ

عُقُولُ مَرْبِيهِ وَغَابَ الْمُؤْمِلُ

لَمُوسَى الَّذِي رَهَّاهُ جِبْرِيلُ كَافِرٌ

وَمُوسَى الَّذِي رَهَّاهُ فِرْعَوْنُ مُرْسَلُ

ترجمہ: هرکله چی یو سری پہ اصل پیدائش کی نیک بخت نہ وی نو دهغه دپروړش کوونکو عقلونه هم

حیران سی او دده څخه امید کوونکی محرومه سی وگوره دکوم موسی پرورش چی جبرائیل امین کړی وو هغه خو کافر سو او کوم موسی چی فرعون لعین پاللی وو هغه دخدای رسول جوړ سو.

اَلَمْ یَعِدْکُمْ رَبُّکُمْ وَغَدَاً حَسَناً : حضرت موسی ﷺ درنج او غم په عالم کی بیرته راغی قوم ته یی خطاب وکی او اول یی دوی ته دالله ﷻ وعده وریاده کړه دکوم دپاره چی هغه ټول قوم دکوه طور راسته طرف ته روان کړی وو چی دلته په رسیدو به درته الله ﷻ دهدایت خپل کتاب درکی او دکوم په ذریعه چی ددین او دنیا ټول مقصدونه د دوی پوره سی .

اَلْفُطُلَّ عَلَیْکُمْ اَلْفَهْدُ : یعنی دالله ﷻ په دی وعده باندی خوڅه اوږده موده هم نه وه تیره سوی چی گوندی ستاسی دهیریدو احتمال وو په کبسی چی تر ډیری زمانی پوری دوعدی دانتظار کولوڅخه وروسته مایوسه سواست په دی وجه موبله طریقه اختیار کړه .

اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ یَحِلَّ عَلَیْکُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَبِّکُمْ : یعنی دهیریدو یادانتظار څخه دستری کیدو خوڅه احتمال نسته نو اوس ددی څخه ماسوا نورڅه ویلی سی چی تاسی په خپله په خپل قصد او اختیار سره دخپل رب غضب ته دعوت ورکی .

قَالُوا مَا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَکَ بِمَلْکِنَا : لفظ د: مَلْکٌ په فتح دمیم او په ضمه دمیم د دواړو تقریباً یوه معنی ده اومراد دلته ددی څخه خپل اختیار دی اومقصد یی دا دی چی مونږ دسخوند رگی عبادت په خپل اختیار سره نه دی کړی بلکی دسامری عمل مونږ ولیدی نو په مجبوری مو کړی دی . ظاهره ده چی د دوی دا دعوی غلطه او بی بنیاده ده سامری یا دده عمل خودوی مجبوره کړی نه وو . په خپله یی دغور اوفکر څخه کاروانه خیستی نوپه کبسی اخته سول مخکی یی دسامر هغه واقعه بیان کړه .

وَلَكِنَّا حَمَلْنَا اَوْزَارًا مِّنْ زِينَةِ الْقَوْمِ : لفظ دَاَوْزَارٌ دَوَزَرَ جمع ده چی معنی یی بوج او بار دی . دانسان گناه به هم چونکی دقیامت په ورځ باری اوپر دوی به باری په دی وجه یی گناه ته وزر او گناهونو ته اوزار ویلی دی زینَةُ الْقَوْمِ دلفظ دزینت څخه مراد کالی دی او دقوم څخه مراد قوم دفرعون (قطیان) دی دکومو سره چی بنی اسرائیلو د اختر بهانه کړی اوڅه کالی یی ورڅخه په سوال (مستعار) اخستی وه اویا هغه د دوی سره وه . هغه ته یی اوزار په معنی دگناهونو دبارڅکه وویل چی ددغو خلکو څخه یی په سوال را اخستی وو چی حق یی دا وو چی دوی ته واپس کړل سی چونکه واپس نه کړل سوه نو گناه یی وگرځوله او دحدیث فتون په نوم سره چی کوم اوږد حدیث لوړ تیر سوی دی دهغه څخه معلومیږی چی حضرت هارون ﷺ دوی ددی په گناه والی باندی خبر کړل او یو غار ته یی ددی ټولو کالو دغورځولو حکم ورکی . په ځینی روایتونو کی دی چی سامری دخپل مطلب پوره کولو دپاره دوی ته وویل چی دا کالی دنورو خلکو مال دی ستاسی دپاره ددی ساتل وپال دی نو دهغه په وینا یی غار ته وغورځول .

(د کفارو مال مسلمانانو لږه په کوم صورت کې حلال دی؟)

دلته دا سوال پیدا کیږي چې کفار کوم چې اهل ذمه یعنی د مسلمانانو په حکومت کې د دوی د قانون پابندی کوي او سپړي دغه ډول هغه کفار د کومو سره چې د مسلمانانو څه وعده د ځان او مال وغیره دامن وې. د دې کفارو مال خو ظاهره خبره ده چې د مسلمانانو دپاره حلال نه دی. لیکن کوم کافر چې نه د مسلمانانو اهل ذمه دی نه د دوی سره د مسلمانانو څه وعده او معاهده سته کوم ته چې د فقهاؤ په اصطلاح کې حربی کافر ویل کیږي د دوی مالونه خود مسلمانانو دپاره دمباح الاصل اشیاو په شان حلال دي. بیا حضرت هارون عليه السلام دې ته ورسېد او گناه څنگه وویل او د دوی د قبضې څخه د ایستلو او غاړته د غورځولو حکم یې ولی وکي؟ د دې یو جواب خو مشهوره دی کوم چې عامو مفسرینو لیکلي دي چې د حربی کافر مال اخیستل که څه هم د مسلمان دپاره جائز دی لیکن دغه مال په حکم د غنیمت کې دی او د غنیمت د مال قانون د اسلامي شریعت د قانون څخه مخکې دا وو چې د کفارو د قبضې څخه یې ایستل خو جائز وو. مگر د مسلمانانو دپاره د دې استعمال او نفع اخستل ورڅخه حلال نه وو بلکې مال غنیمت به یې جمع کې پر یو لوړځای وغیره به یې کښیښووي او اسماني اور به راتلی هغه به یې خوړي. او دغه علامه وه د دغه جهاد د قبلیدو او کوم مال د غنیمت چې به اسماني اور ونه خوړي دغه علامه د دې وه چې دا جهاد مقبول نه دی په دې وجه دغه مال به منحوس گڼل کیدی او هیڅوک به ورته نه نژدی کیدی. د نبی کریم ﷺ په شریعت کې چې کوم مخصوص رعایتونه او اسماني ورکول سوي دي په هغه کې یوه دا هم ده چې د غنیمت مال د مسلمانانو دپاره حلال سو لکه چې د صحیح مسلم په حدیث کې د دې وضاحت دی. د دې قاعدې په اعتبار سره د بنی اسرائیلو په قبضه کې راغلی مال کوم چې د فرعونیانو څخه اخستل سوی وو که د مال غنیمت په حکم کې مقرر کړل سی بیا هم د دې استعمال دوی ته جائز نه وو. په دې وجه یې د دې مال څخه تعبیر په لفظ د اوزار سره وکي او د حضرت هارون عليه السلام په حکم سره یې دا یو غاړ ته وغورځول.

(یوه مهمه فائده)

لیکن په فقهی نظر سره د دې معاملې چې کوم تحقیق دامام محمد په کتاب سیر او د دې په شرح سرخسې کې بیان سوي دي هغه ډیر مهم او اقرب الی الصواب دی هغه دا دی چې د کافر حربی مال هم په هر حال کې مال غنیمت نه وی بلکې د دې دپاره شرط دا دی چې باقاعده د جهاد او قتال په ذریعه د توری په زور د دوی څخه حاصل سی په دې وجه په شرح سیر کې مغالبه بالمحاربه شرط گرځولی ده او د حربی کافر کوم مال چې په مغالبه او محاربه باندې نه وی حاصل سوی دغه مال د غنیمت نه دی بلکې دغه ته مال فین وایی مگر د دې په حلالیدو کې د دغو کفارو رضا او اجازت شرط دی لکه چې اسلامي حکومت پردوی باندې تیکس مقرر کړي او هغوی په دې راضي وي چې د اټیکس ورکړي نو که څه هم دا په جهاد او قتال سره نه بلکې په رضامندی سره ورکول سوی مال د فین د مال په حکم کې دی او دغه هم حلال دی.

دلته دفرعون دقوم څخه اخستل سوی کالی په دی دواړو قسمونوکی دا خل نه دی . ځکه چی دا ددوی څخه په عاریت سره غوښتل سوی وه هغوی یی دوی ته په مالکانه طور ورکولوباندی راضی نه وه چی دی ته مال فین وویل سی اوڅه جهاد او قتال خوهلته سوی نه دی چی په مال غنیمت کی شمار سی په دی وجه دشریعت اسلامی په وجه سره هم دا مال ددوی دپاره حلال نه وو .

دهجرت په واقعه کی نبی کریم ﷺ چی کله مدیننی طیبی ته دتللو قصدوکی او د دوی سره دغیر دکافرانو ډیر امانتونه پراته وه ځکه چی ټولو عربو به دی ﷺ امانتدار منی او د امین په لفظ سره به یی ورته خطاب کوی . نونبی کریم ﷺ ددوی دامانتونو واپس کولو دومره اهتمام وکی چی حضرت علی کرم الله وجهه ته یی وسپارل هغه یی دځان څخه وروسته پاته کی او حکم یی ورته وکی چی دچاچی امانتونه دی هغوی ته یی واپس کړه اوچی ته کله ددی څخه فارغ سی نو بیا هجرت وکړه . دا مال نبی کریم ﷺ تر مال غنیمت لاندی حلال ونه گرځوی که داسی نه وای نودغه به دمسلمانانو حق وای کافرانوته به یی دبیرته ورکولو هیڅ سوال نه پیدا کیدی . والله تعالی اعلم

فَقَدْ فَتَنَّا: یعنی مونږدغه کالی وغورځول دذکر سوی حدیث فتون په تفصیل سره داکار دحضرت هارون ﷺ په حکم سره وسو اوپه ځینو روایتونوکی دی چی سامری دوی وغولولول اوکالی یی غارته په واچول اوکه دواړه خبری جمع سی نوهم څه بعیده نه ده .

لَكَالِ الْفِئَةِ السَّامِرِيِّ: په حدیث فتون کی دحضرت عبد الله ابن عباس ؓ دروایت څخه معلومیږی چی حضرت هارون ﷺ کله چی په بنی اسرائیلو د دوی ټول کالی په غارکی واچول او اوری پریل کی چی ټول کالی ویلی سی یوسی . بیا دحضرت موسی ؑ تر راتلو وروسته به ددی معامله طی کړل سی چی څه ورسره وکو؟ هرکله چی ټولو خلکو خپل خپل کالی دغه غار ته وغورځول نوسامری هم راغی چی موتی یی بندکړی وو حضرت هارون ﷺ ته یی وویل چی زه یی هم وغورځوم دحضرت هارون ﷺ خیال وو چی دده په لاس کی به هم څه کالی وی وی فرمایلی چی وی غورځوه دغه وخت سامری حضرت هارون ﷺ ته وویل چی زه یی کله وغورځوم نوته دا دعا وکړه چی زه څه غواړم هغه پوره سی . حضرت هارون ﷺ ته دده نفاق او کفر معلوم نه وو دعایی وکړه . اوس چی ده دخپل لاس څخه څه وغورځول نو دکالو پرځای هغه خاوری وی کوم چی ده دحضرت جبرائیل ؑ د اس دپښو دلاندی څخه را اخیستی وی کله چی ده داحیرانونکی واقعه لیدلی وه چی هغه به کوم ځای پښه ایښووله په هغه ځای کی به دژوند نښانی پیدا کیدی اوشین کیدی به ددی څخه یی ده دا معلومه کړه چی په دی خاوره کی دژوند نښانی دی شیطان دی دی ته تیار کی چی په دی سره دی یوسخوندرگی ژوندی کړی اوخلگوته یی ونښی . په هر حال ددی خاورو ذاتی اثر وو یادحضرت هارون ﷺ ددعا چی دادسرو اوسپینو ویلی سوی ذخیره دی خاوروپه غورځولو اودحضرت هارون ﷺ په دعا سره یو ژوندی سخوندرگی جوړ سو اوخبری یی کولی

په کومو روایتونو کی چی دی چی سامری بنی اسرائیلو ته دکالو دی غارته دغورځولو مشوره ورکړی وه په هغو کی دا هم دی چی ده دکالی ویلی کړی وه دسخوند رگی صورت یی ورڅخه جوړ کړی وو. مگر په ده کی ژوند نه وو. بیاد دې جبرائیل امین دقدمونو دخاوو غورځولو څخه وروسته په کی ژوند پیدا سو ، دا ټول روایتونه په تفسیر قرطبی وغیره کی ذکر دی او ظاهره خبره ده چی اسرائیلی روایتونه دی اعتماد نه سی پرکیدي مگر دی ته دغلط ویلو هم څه دلیل موجود نه دی

فَاَخْرَجَ لَهُمْ غَدَاةً جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ : یعنی را وایستی سامری ددی کالو څخه دیوسخوند رگی جسم چی په کښی دغوا اواز وو. دلفظ دجَسَدًا څخه ځینو تفسیر لیکونکو حضراتو دا فرمایلی دی چی دا محض یو جسد او جسم وو ژوند په دی کی نه وو او اوازه هم دیو خاص صفت په سبب سره دده څخه وتی . دعامو تفسیر لیکونکو قول دا دی کوم چی لوړ لیکل سوي دی چی په دی کی نښانی دژوندون هم وی .

فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى قَتَلْتُمْ : یعنی سامری او دده ملگرو چی دا سخوند رگی خبری کوونکی ولیدی نورو بنی اسرائیلو ته یی وویل چی دا ستاسی او دموسی ﷺ خدای دی . دموسی ﷺ څخه لاره هیره سوی ده بلی خواته ولاړی . تردی ځایه پوری دبنی اسرائیلو دبی کاره عذریان وو چی دوی حضرت موسی ﷺ ته دهغه دوی ته دزورنی کولو په وخت کی پیش کی .

ددی څخه وروسته په ، اَلْفَلَايَرُونَ اَلْاَيْرِجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَاَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًا وَاَلَا نُنْفَعُ : کی یی د دوی حماقت او گمراهی بیان کړي ده چی که په واقع کی داسخوند رگی ژوندی هم سی او دغوا په شان گویا هم سی نو ای د عقل دښمنانو په دی خوځان پوه کی چی د خدای سره دده څه واسطه ده . هرکله چی دی نه ستاسی دخبری څه جواب درکولی سی او نه تاسی ته څه نفع یا نقصان رسولی سی نو دی د خدای منلو د حماقت څه جواز دی .

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَقْوَمُوا لِنَا فَنُتَمِّمَ بِهِ وَإِنْ رَبِّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي

او ویلی وو دوی ته هارون مخکې چی ای زما قوم ته تاسی په فتنه کی واچول سواست په دی سخوند رگی ستاسی رب خو رحمن دی پس زما په لار راځی .

وَاطِيعُوا أَمْرِي ۙ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْكَ عَكْفَيْنَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا

او منی خبره زما ، وې ویل مونږ به برابر په دی باندی ټینگ یو تر هغه چی مونږ ته بیرته راسی

مُوسَى ۙ قَالَ يَهْرُونَ مَامْنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ۙ أَلَا تَتَّبِعُنَّ

موسی ، وویل موسی ای هارونه څه شی منع کړی ته کله چی تاو لیدل دوی چی گمراه سول ، چی ته په ما پسې

اَفْصَيْتَ اَمْرِي ﴿۹۳﴾ قَالَ يَبْنَؤُمْرًا تَاْخُذُ بِحَيَاتِي وَلَا يَرْاْسِي

را نه غلی ایاتارد کی زما حکم ؟ هغه وویل ای زما دمور زویه ۱ مه نیسه زما پیره

اونه سر

اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي اِسْرَآءِیْلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿۹۴﴾

زه بیریدم چی ته به بیا وایی چی تاتفرقه وغورخوله په بنی اسرائیلو کی او زما دخبری لحاظ دی ونه کی

لنہ تفیسیر: او دغو خلکو ته هارون (علیه السلام) د حضرت موسی (علیه السلام) د واپس کیدو څخه، مخکی هم ویلی وه چی ای زما قومه ۱ تاسی ددی (دسخوند رگی) په عبادت کولو سره په گمراهی کی گیر سواست (یعنی دده) عبادت په هیڅ ډول سره جائز نه دی دابنکاره گمراهی ده، او ستاسی رب (حقیقی) خورحمن دی (نه چی داسخوند رگی) پس تاسی (ددین په باره کی) زما پرلاره راځی او (په دی باره کی) زما خبره منی (یعنی زما په قول او فعل باندی عمل کوی) دوی جواب ورکی چی مونږ خو تر څو پوری چی موسی (علیه السلام) بیرته رانه سی په (عبادت د) ده به دغسی ټینگ یو (مطلب دا چی د حضرت هارون (علیه السلام) وینایی نه وه منلی تردی چی حضرت موسی (علیه السلام) هم راغی او قوم ته یی اول خطاب وکی کوم چی لوړ تیرسو ددی څخه وروسته یی حضرت هارون (علیه السلام) ته مخ کی او) وی ویل ای هارونه (علیه السلام) هرکله چی تا (دوی) ولیدل چی دوی (بالکل) گمراه سوه (اونصیحت یی هم نه اوریدی) نو (دغه وخت) تاته په ما پسې دراتلو څخه کوم کار مانع سړی وو (یعنی دغه وخت په ما پسې را تلل په کار وه چی ددی خلکو نور زیات یقین راغلی وای چی ته د دوی کار ډیر ناخوښه گنی او دارنگه ددی باغیانو څخه خوقطع تعلق چی څومره زیات وی ښه دی) پس ایانا زما دوینا څخه خلاف وکی (چی مادرتنه ویلی وه ، لَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ : لکه چی په نهمه پاره کی دی چی معنی یی دا ده ته به دمفسدانو دلاری تابعداری نه کوی چی ددی په عموم کی دا هم دا خله ده چی دمفسدانو سره به تعلقات نه ساتی او جدا کیږی به ورڅخه) هارون (علیه السلام) وویل چی ای زما دمور زویه (یعنی زما وروه) ته زما پیره مه نیسه اومه می (ورښته) دسرنیسه (اوزما عذر واوره زما په تاپسی دده درتلو وجه دا وه چی) زما دا بیرته پیدا سوی وه چی (که زه په تاپسی درتلی نو زما سره به هغه خلک هم درتلل کومو چی دسخوند رگی دعبادت څخه ځان ساتلی وو نودبنی اسرائیلو جماعت به دوی ټکری سوی وای ځکه چی دسخوند رگی دعبادت څخه ځان ساتونکی به زما سره وای اونور خلک به دده پر عبادت ټینگ پاته سوی وای او په دی حالت کی) به تاویل چی تادبنی اسرائیلو په مینځ کی تفریق پیدا کی (کوم چی ځینی وخت د دوی سره دپاته کیدو څخه زیات مضر وی چی فساد کوونکی میدان خالی پیدا کی بی خطری بیافساد زیاتوی) اوتا زما دخبری لحاظ ونه کی (چی مادرتنه ویلی وه اصلح یعنی په دی صورت کی به تا پرما دا الزام لگوی چی ماتاته داصلاح کولو حکم کړی وو اوتا په بنی اسرائیلو کی تفریق جوړکی اوفساد دی پیدا کی)

(معلومات اومستلي)

په بنی اسرائیلو کی دسخوندرگی دعبادت فتنه را پورته سوه نوحضرت هارون ؑ دحضرت موسی ؑ دنیابت حق ادا کی اوقوم یی پوه کی لیکن څنگه چی مخکی ویل سوي دی . په دوی کی دری فرقی جوړی سوی یوه فرقه خودحضرت هارون ؑ سره پاته سوه دده حکم یی ومنی اودسخوندرگی عبادت یی گمراهی وگنله د دوی شمیر دولس زره ښوول کیږی (لکه چی په قرطبی کی دی) پاته دوی فرقی دسخوندرگی په عبادت کی خوشریکی سوی مگر فرق دومره وو چی په دی دواړوکی یوی فرقی دا اقرار وکی چی حضرت موسی ؑ بیرته راسی ددی څخه منع وکړی نو مونږ به منع سو دوهمه فرقه دومره پخه وه چی د دوی یقین دا ووچی که حضرت موسی ؑ هم بیرته راسی هم دا به معبود جوړ وو اومونږ په هرحال دا طریقه پریښودونکی نه یو . هرکله چی حضرت هارون ؑ ددی دواړو فرقو دا جواب واوریدی چی مونږ دحضرت موسی ؑ تر را واپس کیدو پوری دسخوندرگی پرعبادت به ټینگ یو نوحضرت هارون ؑ خپل دولس زره ملگری د دوی څخه جدا خو کړل مگر داوسیدو اوناستی اوولاری ځایونه یی هم هغه وه او په دی کی دهغو سره شریک وه .

حضرت موسی ؑ چی بیرته راغی نو اول خو یی بنی اسرائیلو ته هغه خطاب وکی کوم چی په تیرو ایتنو کی بیان سوي دی بیایي خپل خلیفه حضرت هارون ؑ ته مخ کی اوپه ده یی دسختی غصی اوخفگان اظهار وکی دده پیره او دسر ورښسته یی ونيول اووي فرمایل چی کله تادابنی اسرائیل ولیدل چی په ښکاره گمراهی یعنی شرک اوکفرکی اخته سول اوگمراه سول نوتا زما اتباع ولی ونه کړه زما دحکم خلاف ورزی دی ولی وکړه؟

مَا تَعْلَمُ إِذْ أَتَيْتَهُمْ ضَلُّوا ، أَلَا تَتَّبِعُنِي : دلته دحضرت موسی ؑ دا ارشاد چی ته څه شی زما داتباع کولو څخه منع کړی ، ددی اتباع یومطلب خواهغه دی کوم چی په لنډتفسیرکی اختیار سوچی د اتباع څخه مراد په حضرت موسی ؑ پسې کوه طورته تلل دی اوځینی مفسرینو داتباع څخه مراد دااخستی دی چی کله دا خلک گمراه سول نوتا د دوی مقابله ولی نه کوله ځکه چی که زما په موجودگی کی داسی سوی وای نومابه یقیناپه دی شرک اوکفر باندی دپاته کیدونکو سره جهاد کړی وای تاداسی ولی ونه کړل؟ په دواړو صورتونو کی دحضرت موسی ؑ دطرف څخه پرخضر هارون ؑ دا الزام وو چی دداسی گمراهی په صورت کی یا خو ددی سره مقاتله اوجهاد کیدی سو یا بیا د دوی څخه به دی ځان جدا کړی وای او په مایسې به راغلی وای د دوی سره پاته کیدل او اوسیدل دحضرت موسی ؑ په نزد د دوی خطا اوغلطی وه حضرت هارون ؑ ددی معاملی باوجود په پوره ادب سره دحضرت موسی ؑ دنرمولو دپاره خطاب په يَابْنَؤُمَّ سره وکی یعنی زما دمور زویه په دی خطاب کی یوه خاص اشاره دسختی دمعاملی دنه کولو طرف ته وه چی زه ستا ورور یم څه مخالف خونه یم په دی وجه ته زما عذر واوره

بیایی عذر دایبان کی چی زما سره دا بیرہ پیدا سوه چی که زه ددی خلگو مقابلہ او مقاتلہ ستا دراتلو
 خٹہ مخکی وکرم یادوی پریردم او په خپله ددولسو زرو بنی اسرائیلو سره په تاپسی درسم نو په بنی
 اسرائیلو کی به تفرقه پیداسی او تا چی کوم دتلو په وخت کی ماته دا هدایت کری وو چی اخلفنی نر
 قومی واصلح ما ددی اصلاح مقتضا داگنلی وه چی په دوی کی تفرقه پیدانه کرم (ممکنه ده چی ستا
 دبیرته راتلو خٹہ وروسته دوی په هرڅه پوه سی او ایمان او توحید ته بیرته راسی) او بل خای په قرآن
 کریم کی دحضرت هارون عليه السلام په عذر کی دا قول هم دی چی: **إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي** یعنی
 قوم (بنی اسرائیلو) زه ضعیف او کمزوری وگنلم ځکه چی زما ملگری دنورو په مقابلہ کی ډیر کم ونر
 نژدی وه چی دوی زه قتل کری وای.

دعذر خلاصه دا ده چی زه د دوی دگمراهی ملگری نه وم اوڅومره پوهول او په هدایت باندی ساتل چی
 زما په وس کی وه هغه ماپوره کرل. دغو خلگو زما خبره ونه منله او زما په قتلولو پسې سول په داسی
 صورت کی که ما د دوی سره جنگ کولی یامی دوی پری ایښی وای او په تاپسی د درتلو اراده می کولی
 نو صرف دا دولس زره بنی اسرائیل به زما سره وای باقی ټول به جنگ او مقاتلې ته تیاروه او جنگ به
 زمونږ په مینځ کی گرم سوی وای. ماددی خٹہ دمحفوظ کیدو دپاره ستا ترواپسی پوری دنرمی صورت
 اختیار کی. حضرت موسی عليه السلام چی دا عذر واوریدی نو حضرت هارون عليه السلام یی یرینووی او دفساد
 داصل جوړ. نکي (سامری) خبر یی واخیستی. په قرآن کریم کی داهیش خای ذکر نسته چی حضرت موسی
عليه السلام دحضرت هارون عليه السلام رایه صحیح ومنله بیایی محض د دوی اجتهدی خطا وگنله او پرینووی یی.

(په دوو پیغمبرانو کی د رایې اختلاف او دواړه طرف ته د صواب او خونه)

په دی واقعه کی دحضرت موسی عليه السلام رایه داجتهد په وجه سره دا وه چی په دی حالت کی حضرت هارون
عليه السلام او دده ملگرو لره ددی مشرک قوم سره پاته کیدل نه وو په کار دوی پرینوول او په حضرت موسی
عليه السلام پسې تلل په کار وو چی په دی سره د دوی دعمل خٹہ دمکملی بیزاری اظهار کیدی.

دحضرت هارون عليه السلام رایه داجتهد په روسره دا وه چی که داسی وسی نو دهمیشه دپاره به بنی اسرائیل
 تکرې سی او تفرقه به قائمه سی اوچونکه د دوی داصلاح دا احتمال موجود وو چی دحضرت موسی عليه السلام
 تر راتلو وروسته د دوی په اثر سره به بیا دا ټول دایمان او توحید طرف ته بیرته راسی یوڅو ورځی د دوی
 سره په نرمه او خاموشی سره د دوی داصلاح دامید دپاره زغمل کیږی د دواړو مقصد دالله جل جلاله د احکامو
 تعمیل او پر ایمان او توحید د خلگو قائمول وو مگر یوه جدا کیدل او قطع تعلق کول ددی تدبیر وگنی بل
 داصلاح حال تر امیده پوری د دوی سره دنرمی او اسانی معامله ددی مقصد دپاره نفع منده وگنله دواړه
 جانبه دعاقلانو او پوهانو او فکر او نظر کوونکو دپاره دغور او فکر خای دی چاته خطا ویل اسان نه دی
 دامت دمجتهدینو اجتهدی اختلافات په عام طور سره ددی قسمه خٹه وی. په دوی کی هیچاته

گناهگار یا نافرمان نه سی ویل کیدی پاته سوہ حضرت موسیٰ علیہ السلام حضرت ہارون علیہ السلام دورینستو نیولو معاملہ نودا ددین پہ معاملہ کی د الله ﷻ دپارہ دستخت غضب اثر وو چی دحال دتحقیق کولو خخہ مخکی دوی حضرت ہارون علیہ السلام پریوہ واضحه غلطی باندی وگنی اوکله چی دہغه عذر معلوم سو نویایی دخپل خان او دہغه دپارہ دمغفرت دعا وغوبنتہ .

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا مَرْيَمُ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا

وویل موسیٰ علیہ السلام اوس ستا خہ حقیقت دی ای سامری ؟ وی ویل ما ولیدل کوم چی نورو نہ لیدل

بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ

بیا دک کی ما یو موتی دپنبو دلاندی خخہ ددغه رالیپل سوی ، بیا ما هغه وغورخولی او داصلاح را کرہ ماتہ زما

لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ

زہرہ ، وویل موسیٰ علیہ السلام لیری سہ ستا دپارہ پہ تول ژوند کی دا سزادہ چی تہ بہ دا وایی ماتہ لاس مہ راوری

وَأَنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تَخْلَفَهُ ۚ وَانْظُرْ إِلَى إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ

اوستا دپارہ یوہ وعدہ دہ چی ہغه بہ ہرگز ستا خخہ خلاف نہ سی ، او وگورہ خپل معبود تہ پہ کوم چی تہ بہ

عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنَحَرِّقَتْهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا

تولہ ورخ معتکف اوسیدی ، مونہ سوزو دی بیا یی شیندو پہ دریاب کی پہ شیندلو سرہ ، ستا سی

إِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

معبود خو ہغه اللہ دی چی دہغه خخہ ماسوا بل معبود نستہ ، تول شیان دہغه دعلم پہ احاطہ کی دی .

لنہ تفہیم : (بیا سامری تہ متوجہ سو او دہ تہ یی) وویل چی ای سامری ستا خہ معاملہ دہ (یعنی تادا حرکت ولی وکی) ہغه وویل چی ماتہ داسی شی پہ نظر راغلی وو کوم چی نوروتہ پہ نظر نہ وو راغلی (یعنی حضرت جبرائیل علیہ السلام چی پہ کومہ ورخ پہ دریاب کی راپوری وتلی وو کوم چی دمو منانو دمدد او دکافرانو دہلاکولو دپارہ راغلی وو اوپہ تاریخ طبری کی دسوی پہ سند سرہ نقل کری دی چی حضرت جبرائیل علیہ السلام حضرت موسیٰ علیہ السلام تہ دکوہ طور دتلوکوم حکم را وری وو نو پہ آس سپور راغلی وو اودغہ وخت سامری لیدلی وو) بیا ماددغہ رالیپل سوی (چی دخدای دطرف خخہ راغلی وو دسپرلی)

دپښی دپل څخه یو موب (دک دڅاورو) لوړ کړی وو (اودځانه زما په زړه کې داخبره راغله چې په دې کې به دژوند نښانی وی په کوم شی کې چې واچول سی په هغه کې به ژوند پیداکړی) پس ماهغه موب (دڅاورو ددې سخوندرگي په قالب کې) واچوی اوزما زړه ته دا خبره (ښه او) ښه ښکاره سوه (موسی علیه السلام) وفرمایل نوبس ستا دپاره په دې (دنوی) ژوند کې داسزا (ټاکل سوی) ده چې ته به داوایی چې ماته دې هیڅوک لاس نه راوړي اوستا دپاره (ددې سزا څخه علاوه) یوه بله وعده (دحق تعالی دعذاب) ده کومه چې ستاڅخه واپس کیدونکي نه ده (یعنی په اخرت کې به دې جدا عذاب وی) اوته خپل دې (باطل) معبود ته گوره دکوم (په عبادت) چې ته ټینگ سوی ناست وی (گوره) مونږدی سوزو بیا (ایری د) ده په دریاب کې شیندو (چې نوم اونښانه یی ورکه سی) بس ستاسی (حقیقی) معبود **خو** صرف الله **خو** دی دکوم څخه چې ماسوا څوک دعبادت لائق نسته هغه په (خپل) علم سره ټول شیان په احاطه کې راوستلی دی.

(معلومات اوستلی)

بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَنْصُرُوا بِهِ : یعنی هغه شی می ولیدی کوم چې نورو نه لیدی ددې څخه مراد جبرائیل امین دی او دده دلیدو په واقع کې یو روایت خو دا دی چې څه وخت دحضرت موسی علیه السلام په معجزه سره په دریایی قلمز کې وچې لاری جوړی سوی اوینی اسرائیل په دې لارو تیرسول او دفرعون لښکر دریاب ته دا خلیدی نو جبرائیل امین پرآس سپور دلته موجود وو بل روایت دا دی چې په دریاب دپوری وتو څخه وروسته حضرت موسی علیه السلام ته دکوه طور دتلو ددعوت ورکولو دپاره جبرائیل امین په اس سپور تشریف راوړی وو دې سامری لیدلی وو نورو ته نه وه معلومه سوی ددې وجه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه په یو روایت کې دا ده چې دسامری پرورش په خپله دجبرائیل امین په ذریعه سوی وو څه وخت چې دده مور دې په غار کې غورځولی وو نو جبرائیل امین به روزانه ده ته دخوراک ورکولو دپاره راتلی په دې وجه دی دهغه سره اشناؤ او پیژندی یی خو نورو خلکو نه پیژندی . (دبیان القرآن څخه)

لَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنَ آثَرِ الرَّسُولِ : د رسول څخه مراد دلته دخدای رالیږل سوی دی چې حضرت جبرائیل علیه السلام دی . دسامری په زړه کې شیطان دا خبره وغورځوله چې دجبرائیل امین اس چې پرکوم ځای قدم ږدی دهغه ځای په خاوره کې دژوند خاص اثرات وی دا خاوری دی را واخیستل سی نو ده دغه خاوری را لوړی کړی . دا خبره دحضرت ابن عباس رضی الله عنه په روایت کې ده : أَلْقَى فِي رَوْعِهِ أَكَّةً لَا يُلْقِيهَا عَلَى شَيْءٍ لَقَوْلُ كُنْ كَذَا إِنْ كَانَ : یعنی دسامری په زړه کې په خپله دا خبره پیدا سوه چې دقدم دا خاوری پرڅه شی وغورځول سی او دا ورته وویل سی چې فلانی شی جوړ سه نو هغه شی جوړیږی او ځینی حضرات فرمایي چې سامری دآس دقدمونو په چاپونو کې په خپله دا ولیدل چې کوم ځای قدم ږدی هلته فوراً سبزه راخیژی . چې په دې سره یی دا دلیل قائم کی چې په دې خاورو کې دژوند نښی دی لکه داسی په کمالین کې دی . داتفسیر یی په روح المعانی کی دصحابه و تابعینو اوجمهورو تفسیر لیکونکو څخه

نقل کړې دی. او په دې کې نن صبا ظاهر پرستو خلکو چې کوم شبهات را ایستلي دي دهغو ټولو جواب یې ورکړې دي فجزاه الله خير الجزاء. (بیان القرآن)

بیا چې هرکله د بنی اسرائیلو د جمع سوو کالیو څخه ده دسخوندرگی شکل جوړکې نو دخپل گمان مطابق چې په دې خاورو کې دژوند نښانې دي پرکوم شی چې وغورځول سي په هغه کې به ژوند پیداسی. ده دا خاوره په دغه سخوندرگی کې دننه وغورځوله دخدای په قدرت سره په هغه کې دژوند نښانې پیدا سوي او گویا سو او په حدیث فتون کې چې مخکې په تفصیل سره راغلي دي په هغه کې دا دی چې ده په حضرت هارون عليه السلام باندې دعا وکړه چې زما په لاس کې چې داهرڅه دی دا زه غورځوم خوشرط دا دی چې ته دا دعا وکې چې څه زه غواړم هغه وسي. حضرت هارون عليه السلام دده دتفاق او دسخوندرگی دعبادت کولو څخه خبر نه وو دعایی وکړه اوده هغه خاوره ورواچوله نو دحضرت هارون عليه السلام په دعاسره په هغه کې دژوند نښانې پیدا سوي. دیو روایت په حواله سره دا مخکې لیکل سوي دي چې سامري د فارس یا هندوستان باشنده دهغه قوم سړی ووکوم چې دغوا عبادت کوی مصرته ورسیدی او په حضرت موسی عليه السلام یې ایمان راوړی. وروسته بیا مړتد سو یایی داوول څخه دایمان اظهار منافقانه کړی وو. بیایی تفاق ظاهر سو دایمان ددی اظهار فائده ده ته دا ورسیده چې دبنی اسرائیلو سره پردریاب پوری وتی.

لَإِنْ لَّكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ: حضرت موسی عليه السلام په دنیاکی دسامري دپاره دا سزا منتخب کړه چې ټول خلک دي دده څخه ځان ساتي اوڅوک دي ورته نه نژدی کيږي او ده ته یې هم داحکم ورکې چې چاته به لاس نه وروړي اوټول ژوند به دغه ډول دوحشی حیواناتو په شان دټولو څخه جدا اوسي. داسزا کیدی سي چې دیو قانون په صورت کې وي چې پابندی یې پرده اوپرنورو ټولو بنی اسرائیلو دحضرت موسی عليه السلام دطرف څخه لازمی سوي وي او دا هم ممکنه ده چې دقانونی حیثیت دسزا څخه مخکې په خپله دده په ذات کې دخدای په قدرت څه داسی خبره پیداسوي وای چې نه دی بل ته لاس وروړي سي او نه بل ده ته لکه چې په ځینو روایتونو کې دي چې دحضرت موسی عليه السلام په ښیرو سره په ده کې داکیفیت پیدا سوي وو چې که ده به چاته لاس وروړي یا به بل چاده ته لاس وروړي نو پر دواړو باندې به تبه راتله لکه چې په معالم کې دي ددی بیړی څخه به دی دټولو څخه لیری تنبیدی او کله چې به یې څوک ځان ته نژدی راتلونکي لیدی نو دلیری څخه به یې ورته دا اواز کوي چې لَا مِسَاسَ یعنی ما ته لاس مه راوړه.

(دسامري په سزا کې یوه لطیفه)

په روح المعانی کې په حواله دبحر محیط نقل کړې دي چې حضرت موسی عليه السلام دسامري دقتل کولو اراده وکړه مگر الله عز وجل دده دستخا او دخلکو خدمت کولو په وجه سره دقتل دسزا څخه منع کي. (بیان القرآن) تَحَرَّكَتْهُ: یعنی مونږ به دی په اورکې وسوزو دلته دا سوال پیدا کيږي چې دا سخوندرگی دسرو اوسپینو دکالو څخه جوړ سوي وو نوپه اورکې دده دسوزیدو به څه صورت وي. سره اوسپین خو ویلی کیدونکي

شیان دی سوزیدونکی نه دی. جواب دا دی چی اول خو په دی کی اختلاف دی چی په سخوندرگی کی دژوند دنبانو پیدا کیدو څخه وروسته هم دی دسرو اوسپینو وو اوکه حقیقت یی بدل سو اوغوبنه او وینه جوړ سو که دغه غوبنه اووینه جوړه سوی وی نوظاهره ده چی دده دسوزولو مطلب به دا وی چی ذبح به سی او بیا به وسوزول سی اوکه بل قول واخستل سی نو دسوزولو مطلب به یی دا وی چی په سوان سره به وگړول سی ذری ذری به سی یابه په یو دوا سره وسوزل سی (لکه په روح المعانی کی داسی دی، او داهم څه لیری خبره نه ده چی سوزول په معجزه سره وی. والله اعلم) بیان القرآن

كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءٍ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا

دارنگه او روو مونږ تاته حالات دهنو چی مخکې تیر سوی دی، اومونږ درکړی دی تاته دخپل طرف څخه

ذِكْرًا ۱۰۰ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۱۰۱

دویلو کتاب، چاچی مخ واری دده څخه نو هغه به پورته کړی په ورځ دقیامت یو بار

خُلَيْنٍ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا ۱۰۲ يَوْمَ يُفَخَّرُ فِي

همیشه به وی په دی کی، اوبددی دوی لره په ورځ دقیامت دغه بار پورته کول په کومه ورځ چی پوهول سی

الصُّورِ وَتَحْشُرُ الْجَبْرِمِينَ يَوْمَ هُمْ يَرْجُؤْنَ ۱۰۳ يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ

په شپلی کی، او راجمع کړو مونږ گنا هکارو لره په دغه ورځ شنی سترگی، پت پت به وایی په خپل مینځ کی

إِنْ لَيْسَ لَكُمْ إِلَّا عَشْرًا ۱۰۴ مَنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ

چی تاسی نه یاست پاته سو مگر لس ورځی، مونږ ته ښه معلوم دی څه چی وایی هرکله چی وویی په دوی کی

طَرِيقَةً إِنْ لَيْسَ لَكُمْ إِلَّا يَوْمَانِ ۱۰۵ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ

دزیات پوهی خاوند تاسی نه یاست پاته سوی مگر یوه ورځ، او تا څخه پوښتنه کوی دغرونو حال پس ته ورته

يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۱۰۶ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۱۰۷ لَا تَبْقَىٰ فِيهَا

ووايه چی خپاره به کړی دوی زمارب په الوزولو سره، نو پاته به کړی مخکه صفا میدان، نه به وینی ته په دی کی

عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۱۰۸ يَوْمَ يَنْتَبِعُونَ الدَّاعِيَ أَعِوَجًا ۱۰۹ وَهُمْ

کړېوالی او نه غونډی، په دغه ورځ به منډی وهی په اواز کوونکی پس چی کړېدل ورته نه وی دخبری، اوغلی

الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَبْسًا ۝۱۰۸ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ

به سی اوازونه درحمن دبیری خفه ، نو نه به اوری ته مگر کنهاری ، به دغه ورخ به په کار را نه سی

الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ۝۱۰۹ يَعْلَمُ

سفارش مگر چاته چی اجازه ورکړی رحمن او خوښه کړی دهغه خبره ، هغه پوه دی

مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ۝۱۱۰ وَعَنْتَ

په هغه چی څه ددوی څخه مخکې دی او په هغه چی ددوی څخه وروسته دی او دوی احاطه نه سی کولی دهغه په علم

الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ۝۱۱۱ وَمَنْ

اومې مخونه وړاندې دهغه ژوندی همیشه پاته کیدونکی ، او خراب سو چاچی پورته کی بار دظلم ، او څوک

يَعْمَلُ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَفُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ۝۱۱۲

چی وکړی څه نیکي او دی مؤمن هم وی نو دده به بیرته نه وی دبی انصافی اونه دنقصان رسیدو

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ

او دارنگه نازل کړی دی مونږ قرآن په عربی ژبه او بیا بیا اوروو مونږ په دی کی دبیری خبری

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۝۱۱۳ فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

چی دوی ځان وساتی ، یا وغورځوی په زړونو ددوی کی فکر ، نولوی دی الله چی باجاه دی په حقه ،

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝۱۱۴

اوته تلواړمه کړه دقرآن په اخیستلو کی ترڅو چی پوره نه سی تاته ددې نازلیدل او ووايه ای ربه ازیا ت کړی زما علم

(دآیتونو تړون)

لنہ تفسیر: په سورة طه کی اصل بیان دتوحید رسالت او آخرت داصولی مسئلو دی ، دپیغمبرانو علیہم السلام واقعات په دی سلسله کی بیان سول او دحضرت موسی ﷺ قصه په تفصیل سره بیان سوه او ددی په ضمن کی درسالت محمدی ﷺ اثبات هم دی ، ددی رسالت محمدی ﷺ برخه دا ده کومه چی په راتلونکو آیتونو کی بیان سوه ، چی ددی واقعاتو او قصو اظهار دیو نبی امی په ژبه په خپله دلیل

درسالت اونبوت او وحی الهی دی او ددی ټولو سر چشمه قرآن کریم دی او دقرآن دحقوالی په ضمن کی
 څه تفصیل دآخرت او دبیا پورته کیدو هم راغلی دی (لکه څنگه چی مونږ دحضرت موسی عليه السلام قصه بیان
 کړه، دغه شان مونږ تاته دنورو تیرو واقعاتو خبرونه (او قصی) هم بیانوو (چی دنبوت په دلیلونو کی په دی
 سره زیاتوالی راځی) او مونږ تاته دخپل طرف څخه یوه نصیحت نامه درکړي ده (یعنی قرآن کریم چی په
 دی کی هغه خبرونه دی او دغه په خپله هم په مستقل طور سره دخپل اعجاز په وجه دنبوت دلیل دی
 اودغه نصیحت نامه داسی ده چی) کوم خلق چی ددی (دمضامینو منلو) څخه مخ واړوی نو دی به دقیامت
 په ورځ ډیر لوی بار (عذاب) پورته کی (او) هغه به په دغه (عذاب) کی همیشه اوسیدي او دا بار به
 دقیامت په ورځ د دوی دپاره لوی (بار) وی په کومه ورځ چی شپیلی پوک وهل سی (چی مری په ژوندی
 کول کیږي) او مونږ به په دغه ورځ مجرمان (یعنی کافران) خلق (په میدان دقیامت کی) په دی حالت کی
 جمع کو چی (نهایت بد صوره به وی چی) سترگی به یی شنی وی (کوم چی دارنگه دسترگو ډټولو څخه
 ناکاره رنگ شمیرل کیږي اوبیره به دومره وی چی) خبری به دیوبل سره پتی پتی کوی (اویوبل ته به وایی)
 چی تاسی خلق (په قبرونو کی) صرف لس ورځی پاته سوی یاست (مطلب دا دی چی مونږ خو داسی گنډه
 چی دمرگ څخه وروسته ژوندون نسته هغه گمان خوبالکل غلط سو، نه ژوندی کیدل خو پریږده داسی
 هم ونه سوه چی لوڅه وروسته ژوندی سوی وای بلکی ډیر ژر ژوندی سوو چی دغه موده خو دلسو ورځو
 برابر معلومیږي وجه ددی مقدار معلومیدو دا ده چی دغه ورځ ډیره هیبتناکه او دپرشانی ده او اوږده
 ده چی په قبر کی دپاته کیدو موده به ددی په مخکی دومره کمه معلومیږي حق تعالی جل جلاله فرمایي چی
 دکومی (مودی) په نسبت چی به داخل خبری کوی هغه مونږ ته ښه معلومه ده (چی هغه څومره ده) هرکله
 چی په دوی کی زیات هوښیار به داسی وایی چی نه بلکی تاسی یوه ورځ (په قبر کی) پاته سوی یاست (ده)
 ته یی صائب الرايه یعنی خاوند دپوهی ځکه وویل چی ددغه ورځی داوږدوالی او هیبت په اعتبار سره
 دانسبت ډیر نژدی دی نو دا سری دستخوانی په حقیقت زیات پوه سو، په دی وجه ددی سری رابه
 دمخکی سری درایی څخه زیاته بهتره ده اومقصود دانه دی چی ددی سری خبره بالکل صحیح ده ځکه
 چی دظاهره ده چی دواړه مقدارونه داصلی حد په اعتبار سره صحیح نه دی او نه دویونکو دا مقصود
 وو) او (ای نبی کریم صلی الله علیه و آله دقیامت دحال په اوریدو باندی ځینی) خلق ستا څخه دغرونو په نسبت پوښتنه
 کوی (چی په قیامت کی به د دوی څه حال وی) نو ته (په جواب کی) ووايه چی زما رب به دوی (ذره ذره)
 کړی بالکل والوزی بیابه مخکه یو هوار میدان کړی چی په دی کی به ته (ای مخاطبه) نه ژوره ووینی او
 نه لوړه (غر غونډی وغیره) ووینی په دغه ورځ به ټول د (خدایی) بلونکی (یعنی شپیلی و هونکی ملائکی)
 په وینا ورپسی وی (یعنی هغه به دخپلی شپلی په اواز سره ټول دقبرونو) څخه را وبللی نو ټول به راووزی
 دهغه په مخکی به (په هیچا کی) څه کوږوالی نه وی (چی گونډی دقبرونو څخه به نه راووزی لکه په دنیا کی

چی به دپیغمبرانو علیهم السلام په مخکی کاره گرځیدل چی تصدیق به یی نه کوی، او «د ډیر هیبت څخه» دټولو اوازونه به دالله ﷻ په مخکی غلی سې نو (ای مخاطبه) ته به بغیر دپښو دکنهار څخه (چی میدان دحشر ته به غلی غلی روان وی، نور هېڅ (اوز) نه اوری (خواه که په دی وجه چی دغه وخت به خبری نه کوی که څه هم په ځینو ځایونو کی خو به کرار کرار خبرې کوی لکه چی لوړ راغلی دی ، یَتَخَفَتُونَ : اوکه خواه په دی وجه چی ډیری پتی پتی خبری به کوی چی لږ لیری به نه سی اوریدی، په دغه ورځ به (چاته دچا) سفارش نفع نه ورکړی مگر داسی سړی لره (به دانبیاؤ علیهم السلام اوصالحانو سفارش نفع ورکړی) چی دچا (دسفارش کولو) لډپاره الله ﷻ (سفارش کوونکوته) اجازه ورکړی اودهغه سړی دپاره (دسفارشی) خبری کول خوښی کړی (مراد ددی څخه مومنان دی چی سفارش کوونکو ته به د دوی سفارش دپاره اجازه وی او په دی باره کی به دسفارشی خبری کول دالله ﷻ خوښی وی اودکفارو دپاره به دسفارش کولو هیچاته اجازه نه وی ، نو نیستوالی دنفع په سبب دنیستوالی دشفاعت دی او په دی کی داعتراض کوونکو کافرانو دپاره بیرته ده چی تاسی خو به دشفاعت څخه هم محرومه یاست او) هغه (الله ﷻ) د دوی ټول مخکی او وروسته حالات پیژنی او دهغه (معلومات) د دوی علم په احاطه کی نه سی را وستی (یعنی داسی یو کارنسته چی مخلوق ته معلوم وی او الله ﷻ ته معلوم نه وی او داسی ډیر کارونه سته کوم چی الله ﷻ ته معلوم دی اومخلوق ته معلوم نه دی ، نودمخلوقاتو هغه ټول حالات هم هغه ته معلوم دی په کومو چی دشفاعت قابلیت یانه قابلیت مرتب دی ، نو څوک چی ددی اهل وی ، دهغوی دپاره به سفارش کوونکو (شافعانو) ته اجازه وسی اوکوم چی یی اهل نه وی دهغوی دپاره به اجازه ونه سی) او (په دغه ورځ) ټول مخونه به ددغه ژوندی او همیشه قائم پاته کیدونکی په مخکی کښته وی (اودټولو تکبر کوونکو اوانکار کوونکو شکبر اوانکار به ختم سی) او (په دی صفت کی به ټول شریک وی بیامخکی به په دوی کی دافرق وی چی) داسی سړی خوبه (په هر ډول) ناکام وی کوم چی دظلم (یعنی شرک) سره راغلی وی اوچاچی نیک کار کړی وی او دی ایماندار هم وی نو ده ته به (پوره ثواب ورسیږي) نه به دڅه زیاتوب بیرته وی اونه دکمی (مثلاً دا چی څه گناه دده په عملنامه کی زیاته ولیکل سی اویاڅه نیکی یی کمه ولیکل سی او دا کنایه ده دکمال ثواب څخه ، نو ددی په مقابله کی دکفارو څخه مقصود نفی کول دثواب دی په وجه دعدم موجب دثواب که څه هم ظلم اوحق تلفی به دکفاروهم نه وی او دکفارو نیک عملونه دایمان دشرط څخه خالی دی نو په شان دنیست سول) اومونږ (لکه څنگه چی دا ذکر سوی مضامین صفا صفا ارشاد کړي دی) دغه ډول دا (ټوله) په عربی قرآن کریم باندی نازل کړي دی (چی الفاظ یی واضح دی) اوپه دی سره مونږ قسم قسم بیړی (دقیامت او دعذاب) بیان کړي دی (چی په دی سره یی معنی هم واضحه سوه ، مطلب دا دی چی دټول قرآن کریم مضامین مونږ صفا صفا ښوولی دی) ددی دپاره چی دغه (اوریدونکی) خلق (ددی په ذریعه سره بالکل) وپیږی (اوفی الحال ایمان

راوړی، یا (که بالکل ونه بیرېږي نو دومره خو به وښی چې) دا قرآن به د دوی دپاره یوڅه قدر پوهه (خو) پیدا کړی (یعنی که پوره اثر په ونه سی نولې خوبه وښی او دغه ډول څوواړه او بار بار چې لولې جمع سی پوره مقداره سی او یو وخت به مسلمانان سی) نو الله ﷻ چې حقیقی بادشاه دی عالی شان دی (چې داسی نفع مند کلام یی نازل کی) او (څنگه عمل کول اونصیحت منل کوم چې لولې ذکر سو دقرآن دتبلیغ واجب حق دی چې ادا کول یی پرتولو مسلمانانو باندی کوم چې داحکامو مکلف دی فرض دی، دغه ډول ځینی اداب دقرآن دنزول سره هم متعلق دی چې دادا کولو تعلق یی ستاسره دی په دوی کی یو دا دی چې) په قرآن کریم (ویلو) مخکی ددی څخه چې ددی وحی پرتا باندی پوره نازله سی تلوارمه کوه (چې په دی کی تاته تکلیف وی چې دجبرائیل ﷺ څخه یی اوریدل اوویل غبرگ راځی نو داسی مه کوه او ددی بیرمه مه کوه چې شاید یادبه دی نه سی یادول یی زمونږ پرځم دی) اوته (هم ددی دیادولو دپاره زمونږ څخه) دا دعا کوه چې ای زما ربه ا زما علم زیات کی (په دی کی دحاصل سوی علم دیاد پاته کیدو او دغیر حاصل دحاصلیدو اوکوم چې حاصلیدونکی نه دی دهغه نه حاصلیدل خیر اومصلحت گنل اوپه ټولو علمونو کی دښه پوهی ټولی دعاگانی داخلي دی نود: لَا تَعْجَلْ: څخه وروسته ددی راتلل ډیر مناسب سول خلاصه یی دا سوه چې په تدبیرونو دحفظ تدبیرونه دتلوار پرېږده او تدبیر ددعا اختیار کړه).

(معلومات اومستلې)

لَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا: د ذکر څخه مراد دلته دجمهورو تفسیر لیکونکو په نزد قرآن دی.

مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا: یعنی کوم سړی چې دقرآن څخه مخ واړوی دقیامت په ورځ به په ده دگناهونو لوی باروی، دقرآن څخه دمخ اړولو مختلف صورتونه دی. دده تلاوت ته گر سره خیال نه کوی نه چیري دقرآن دویلو اوزده کولو فکر کوی یاقرآن وایی، مگر غلط یی وایی دحرفونو صحیح کولو فکر نه کوی یا صحیح یی وایی مگر په بی زړه توب اوبی پرواهی سره یی وایی یادڅه دنیوی مال اوعزت په خواهش سره یی وایی دغه ډول دقرآن په احکامو باندی ځان نه پوهول او دقرآن داحکامو طرف ته توجه نه ورکول هم دقرآن څخه مخ اړول دی او دپوهیدو څخه وروسته په عمل کولو کی کوتاهی یاددی داحکامو خلاف ورزی خو دمخ اړولو انتهایی درجه ده. مطلب دا چې دقرآن دحقوقو څخه دبی پرواهی کولو لوی وبال دی کوم چې به دقیامت په ورځ دروند پیتی جوړسی په ده به بار کړل سی لکه چې دحدیثو په روایتونو کی دی چې دانسان بد عملونه او گناهونه به دقیامت په ورځ یو دروند بار جوړسی اوپه ده به ورواړول سی.

يُنْفَخُ فِي الصُّورِ: حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي چې دکلې یو سړی دنبی کریم ﷺ څخه دا پوښتنه وکړه چې صور څه شی دی؟ نو ده ﷺ وفرمایل چې دایو ښکړدی چې پوکی به په کښی کول کیږي. مراد دا دی چې دښکړه په شان یوشی دی چې ملائکه به په کښی پوکی وکی او په ټوله دنیا به یی دا اثر وښی چې ټول مری

به ژوندی سی راپورته به سی . حقیقت ددی صور یعنی شپیلی الله ﷻ ته ښه معلوم دی .
 وَالْقَوْلُ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ : په صحیح حدیث کی د حضرت ابن عباس ؓ څخه نقل دی
 چی په ابتداء دوحی کی به کله جبرائیل امین څه آیت دقرآن راوړی اونبی کریم ﷺ ته به یی اوروی نو دﷻ
 به دهغه سره سره دآیت دویلو کوشش فرمایي چی هسی نه هیرسی راڅخه ، په دی وجه به په دوی غبرگ
 مشقت وو ، یو دجبرائیل امین څخه دقرآن د اوریدلو او دځان پوهولو او ددی سره سره دیادولو دپاره یی
 په خپله ژبه د ادا کولو . حق تعالی په دی آیت کی دارنگه دسورة قیامه په ایت ، لَا تَحْرُكُ بِهِ لِسَالِكَ : کی د
 دوی دپاره اسانی داپیدا کړه چی کوم ایتونه دقران پرتا نازلیري دهغه یادساتل ستاذمه واری نه ده دغه
 زمونږ ذمه ده مونږ به یی په خپله تاته یادوو ، په دی وجه ته دجبرائیل امین سره سره دویلو او دژبی چلولو
 تکلیف مه کوه ته یی ترهغه وخته پوری صرف په اطمینان سره اوره ، البته دا دعا کوه چی رَبِّ زِدْنِي
 عِلْمًا : یعنی ای زما پروردگاره زما علم زیات کی په دی جامع دعا کی دهغه قرآن کریم یاد ساتل هم دا خل
 دی کوم چی نازل سوي دی او دغیر نازل سوی قرآن کریم طلب په کښی هم دا خل دی او په دی باندی
 دپوهیدو توفیق په کښی هم دا خل دی .

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسَىٰ

او مونږ تاکید وکی په آدم باندی ددې څخه مخکې نو هیر یی کی

وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ۝۱۱۵ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا

اوبیانه کی پیدا مونږ په ده کی څه همت ، او کله چی وویل مونږ ملائکه ته سجده وکی آدم ﷺ ته نو سجده یی وکړه

إِلَّا إِبْلِيسَ ۝۱۱۶ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا

مگرونه منله ابلیس ، بیا وویل مونږ ای آدم ! دا دشمن دی ستا او ستا دبی بی نوچی

يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۝۱۱۷ إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ فِيهَا وَ

ودی نه باسی تاسی دجنت څخه بیا به په تکلیف کی ولویږي ، تاته حاصل دی چی نه به اوږی کیږي په دی کی

لَا تَعْرَىٰ ۝۱۱۸ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ ۝۱۱۹ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ

اونه به لغر کیږی ، او دا چی نه به تږی کیږی په دی کی اونه به په غرمو کیږي ، بیا وسوسه وکړه ده ته

الشَّيْطَانُ قَالَ يَا دَمْرُ هَلْ أَدْلَكَ عَلَى شَجَرَةٍ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبُلُ (۱۵)

شیطان وی ویل ای ادم ایازہ ونه نسیم تا ته درخته ده میسه پاته کیدو اوبادشاهی چی نه زبیری

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهَا سَاقَا نِهَا وَطَفِقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهَا مِنْ

بیا دوارو وخوره دهغه خغه بیا بشکاره سو دوی ته د دوی عورتونه او شروع سول چی ترل یی په خان پوری

وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى أَمْرُ رَبِّهِ فَعَوَى (۱۶) ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ

پانری دجنت او قصور وکی ادم د خپل رب په حکم کی بیا یی لاری سو ، بیا ونمانخی دی رب دده

فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى (۱۷) قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

بیا متوجه سو ده ته او په لاری راوستی ، وی فرمایل کښته سی ددی خای خغه دواړه په جمع اوسی غښی

عَدُوٌّ فَإِنَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ

دځینو دښمنان بیا که راسی تاسی ته زما دطرف خغه هدایت ، نو څوک چی ولاری زما په هدایت باندی ، نو نه به

وَلَا يَشْقَى (۱۸) وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا

بی لاری سی او نه به په تکلیف کی ولویری ، او څوک چی مخ واړوی زما دیادو خغه نوده ته به ورسیری گذران تنگی

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمًى (۱۹) قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمًى وَقَدْ

اورا به ولو مونږ دی په ورځ قیامت روند ، دی به وایی ای ربه ! ولی دی پورته کړم زه روند او

كُنْتُ بَصِيرًا (۲۰) قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ

زه خرومه لیدونکی ، وبه فرمایي هم دغسی رسیدلی وو تاته زموږ آیتونه نو تا هغه هیر کړل ، او دغه شان

تُنْسَى (۲۱) وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ

نن تاسوږ هیر وو ، او دغه شان بدله ورکوو مونږ هغه چاته کوم چی دحد خغه وزی ، اویقین نه کوی دخپل رب په

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ

ایتنو ، او داخرت عذاب سخت دی او ډیر باقی پاته کیدونکی دی .

تفسیر: او ددی څخه (ډیره زمانه) مخکی مونږ ادم (ﷺ) ته یوحکم ورکړی وو (چی بیان یی مخکی راځی) نو دده څخه غفلت (اوبی احتیاطی) وسوه اومونږ (ددی حکم په اهتمام کی) په ده کی پوځوالی (او ثابت قدمی) نکره پیدا او (ددی اجمال تفصیل که غواړی نو) هغه وخت یاد کړه کله چی مونږ ملاتړکو ته ارشاد وفرمایي چی دادم (ﷺ) په مخکی سجده (دتحیه) وکی ټولو سجده وکړه بغیر دابلیس څخه (چی) هغه انکار وکی بیامونږ (ادم (ﷺ) ته) وویل چی ای ادم (ﷺ) یاد ساته، دی بیشکه ستا اوستا دبی بی (په دی وجه) دبنمن دی (چی ستاسی په معامله کی مردود سو) نو هسی نه تاسی دواړه دجنت څخه ونه باسی (یعنی دده په وینا داسی کارونه کړی چی دجنت څخه ووزی) چی په مصیبت (دکسب او د) معلش کی ولویږي (اوستا سره ستابی بی هم مگر زیاته برخه دمصیبت به پرتا ولویږي او) دلته په جنت کی خوستاسی دپاره دا (ارام) دی چی تاسی به نه وږی سی (چی تکلیف به وی درته یابه یی په تدبیر کولو کی وخت واوړی اوپریشانه به سی) او نه به لغرسی (چی جامی به درته ونه رسیږي یاداچی دحاجت څخه وروسته ډیر وخت وروسته به درکړل سی چی تاسی ته به تکلیف ورسیږي) او نه به دلته تږی سی (چی) اوبه به نه درکول کیږي یاداچی وروسته درکول کیږي چی تاسی ته به تکلیف رسیږي) او نه به په غرمو گرم سی (ځکه چی په جنت کی غرمه نسته اومکان هم دهرقسم پناه دی په خلاف دهغه حالت څخه چی که دجنت څخه ووزی دنیاته ولاړسی نو دا ټول مصیبتونه به درته پیښیږي په دی وجه داهرڅه په نظر کی وساتی ښه هوښیار اوبیدار اوسیږي) بیا دوی ته شیطان (دوکه ورکړه) ویی غولول وي ویل ورته چی ای ادم (ﷺ) زه تاته داسی درخته ونه ښیم چی (خاصیت په کښی) دهمیشه پاته کیدو وی (چی دهغه په خوړلو سره به همیشه ښاد اواباد اوسی) او داسی بادشاهی چی هیڅکله کمزوری نه په کښی راځی نو (دده په غولولو سره) دواړو دهغه درختی څخه خوراک وکی (دکومی څخه چی دوی منع سوی وه او شیطان ورته دهمیشه پاته کیدو درخته وویل اووی غولول) نو (ددی دخوراک سره) ددواړو ستر یوبل ته ښکاره سو او (دخپل بدن دپټولو دپاره) دواړو خپل پرځان (بدن) سربیره دجنت (ددرختو) پانی پوری کول شروع کړل او دادم (ﷺ) څخه دخپل رب قصور وسو نو (په جنت کی دهمیشه پاته کیدو دمقصد حاصلولوپه باره کی) په غلطی کی ولویدی بیا (کله چی دوی معذرت پیش کی نو) د دوی رب (زیات) مقبول جوړ کړل نو پر دوی باندي یی (په مهربانی سره) توجه وفرمایله اوبه (سیده) لار یی همیشه قائم پاته کړل (چی بیا ورڅخه داسی خطا ونه سوه اوکله چی یی درخته وخوړه نو) الله ﷻ وفرمایل چی دواړه په جمع دجنت څخه کښته سی (اودنیاته) په داسی حالت کی ولاړسی چی (ستاسی په اولادکی) یوبل

دښمن وی بیا که تاسی ته زما دطرف څخه څه (ذریعه ده) هدایت (یعنی رسول یا کتاب) در ورسیری نو (په) تاسی کی، کوم سړی چی زما ددی هدایت تابع داری وکړی، نو هغه خویه نه (په دنیا کی) گمراه سی او نه به (په اخرت کی) بد بخته سی او کوم سړی چی زما ددی نصیحت څخه مخ واوروی نو دهغه دپاره «دقیامت څخه مخکی په دنیا او په قبر کی» دتنگسیا ژوند به وی او دقیامت په ورځ به مونږ دی روند «دقبر څخه پورته کړو دی به (په تعجب سره) وواپی چی ای زما به تازه روند ولی راپورته کړم زه خو (په دنیا کی) سترگو والاوم؟ زما څخه به داسی څه خطاسوی وی، ارشاد به وسی چی «دا څنگه چی تاته سزا درکړل سوه» دغسی (ستا څخه عمل سوی ووهغه داچی) تاته «دپیغمبرانو علیهم السلام او عالمانو په واسطه سره) زموږ احکام در رسیدلی وه. بیانا دهغو هیڅ پروا ونه کړه او دغسی نن ستا څه پروانه سی کیدی (لکه چی تا پروا نه وه کړی) او (لکه څنگه چی) داسزا مناسبه دعمل ورکول سوه» دغه ډول (هر) سړی نه مونږ (دعمل مناسبه) سزا به ورکړو کوم چی دحد «دطاعت» څخه تیر سی او دخپل رب په ایتونو باندی ایمان رانه وړی او واقعی داخرت عذاب ډیر سخت او ډیر پاته کیدونکی دی «اعاذنا الله منه» چی ددی هیڅ ځای انتها نسته نو ددی څخه دخان ساتلو اهتمام په کار دی.

(معلومات اومسئلي)

(دآیتونو تړون) ددی ځای څخه دحضرت ادم علیه السلام قصه بیانیری دا قصه ددی څخه مخکی په سورة بقره او اعراف کی بیا څه په سورة حجر او کهف کی تیره سوي ده او په اخر کی به په سورة ص کی راسی په هر موقع باندی ددی قصی مناسب اجزاء سره دمتعلقو هدایتونو بیان سوي دی په دی مقام ددی قصی مناسبت دتیرو ایتونو سره مفسرینو حضراتو په مختلفو اړخونو سره بیان کړی دی په دی کی دټولو څخه زیاته واضحه اوبی غباره خبره دا ده چی په تیرو آیتونو کی دا ارشاد راغلی دی، کَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ: په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی فرمایی چی ستا دنبوت اورسالت دا ثبات اوستا امت ته دخبرولو دپاره مونږ دتیرو پیغمبرانو حالات او واقعات تاته بیانوو چی په دی کی دحضرت موسی علیه السلام قصه په تفصیل سره ددی ایت څخه مخکی بیان سوي ده او په دی ټولو قصو کی دټولو څخه مخکی او په ځینو حیثیتونو سره دټولو څخه مهمه دحضرت ادم علیه السلام قصه ده ددی ځای څخه یی دا شروع کړی ده چی په دی کی امت محمدی ﷺ په دی پوهول دی چی شیطان دټولو انسانانو پخوانی دښمن دی، ده دټولو څخه اول ستاسی پر پلار اومورخپله دښمنی وچلوله او دقسم قسم حیلو بهانو او همدردانه مشورو جال یی خپور کړی هغوی یی په یوه خطا کی اخته کړل چی دهغه په نتیجه کی ورته دجنت څخه دکښته کیدو حکم جاری سو او دجنت جامی ورڅخه لیری سوی بیا د الله ﷻ طرف ته یی رجوع وکړه او دخطا معافی ورته وسوه، ده ته درسالت اونبوت لوړ مقام ورکړل سو. په دی وجه ټولو انسانانو ته دشیطان دلمس څخه بی فکره کیدل نه دی په کار ددین داحکامو په معامله کی دشیطانی وسوسو

اور حیلو څخه د ځان ساتلو لوی اهتمام کول په کار دی.

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ قَتْسِي وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا: په دې کی لفظ: ذَعْبُكَ ذَمْرًا یا وَصِيَّتًا: په معنی کی دی (بحر محیط) مطلب دا دی چی مونږ ددې واقعی متعلق ستا څخه مخکی حضرت ادم ﷺ ته یو وصیت کړی وو یعنی تاکیدي حکم مو ورته کړی وو (چی ذکر یی په سورة بقره وغیره کی هم راغلی دی او مخکی هم ځینی را روان دی چی یوه معینه درخته یی ورته بنوولی وه چی دا درخته یعنی ددې میوه یا گلونه یا نور اجزاء ونه خوری او دی ته مه نژدی کیږي. باقی د ټول جنت باغونه او نعمتونه ستاسی دپاره ازاد دی استعمالوی یی اولکه چی مخ ته راځی دایی ورته هم بنوولی وه چی ابلیس ستاسی دښمن دی. دده په لمس کی رانه سی ځکه چی ستاسی دپاره به مصیبت جوړسی مگر د حضرت ادم ﷺ څخه هیر سول او په ده کی مونږ دارادی پوځوالی نه کی پیدا. دلته دوه لفظونه راغلی دی یو نِسْيَانٌ دوهم عَزْمٌ دنسیان معنی مشهوره ده هیریدل په غفلت کی لویدل او دعزم لفظی معنی دیو کار دپاره خپله اراده مضبوطول. ددې دواړو لفظونو څخه دلته څه مراد دی په دې دپوهیدو څخه مخکی اول داپیژندل ضروری دی چی حضرت ادم ﷺ دالله ﷻ په اولو العزم پیغمبرانو کی دی او پیغمبران ټول دگناهونو څخه معصوم وی.

په اولنی لفظ کی په ادم ﷺ باندی دهیری دراتلو ذکر دی او چونکه هیریدل غیر اختیاری کاردی په دې وجه داپه گناه کی نه سی شمار کیدی لکه په صحیح حدیث کی دی، رَفَعَ عَنْ امِي الْخَطَا وَالْإِسْتِثْنَاءُ: یعنی زما امت ته دخطاکیدو او هیریدو گناه معاف سوي ده او دقرآن کریم ارشاد دی، لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا الْأَوْسَنَهَا: یعنی الله ﷻ یوه سړی ته داسی حکم نه ورکوی کوم چی دده داختیار او قدرت څخه بهروی. لیکن دا هم ټولوته معلومه ده چی الله ﷻ په دې دنیاکی داسی اسباب هم پیدا کړي دی چی که دغه په پوره احتیاط سره استعمال سی نوانسان دهیریدو او دخطا څخه محفوظ کیدی سی. انبیاء علیهم السلام چونکی دالله ﷻ خاص مقربین دی ددوی څخه په دومره خبره هم مؤاخذه کیدی سی چی دوی ددغو اختیاری اسبابو څخه ولی کار وانه خستی دکوموپه ذریعه چی ددې هیریدو څخه محفوظ کیدی سو. ډیر واره دحکومت دیو وزیر دپاره هغه کار دمواخذی قابل گنل کیږی کوم چی دعامو نوکرانو دپاره دانعام قابل وی دا حضرت جنید بغدادی رحمه الله فرمایلی دی: حَسَنَاتُ الْأَثَرِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ: یعنی دامت دصالحانو اونیکو خلقو ډیر نیک عملونه د ډیرو مقربانو ددربار الهی په حق کی گناهونه او خطاگانی گنل کیږي.

دحضرت ادم ﷺ دا واقعه اول خو دنبوت اورسالت څخه مخکی ده چی په دغه کی دانبیاء علیهم السلام څخه دغه گناه کیدل داهل سنت دځینو عالمانو په نزد دعصمت څخه خلاف نه دی. دوهم په حقیقت کی دا هیره ده کومه چی گناه نه ده. مگر دحضرت ادم ﷺ دلوړ مقام او الله ﷻ ته دنزدیکت په لحاظ سره. دایی هم دده په حق کی یوه خطا وگنله چی دالله ﷻ دطرف څخه ورته زورنه وسوه او دده دپوهولو دپاره یی داخطا د عصیان په لفظ سره تعبیر کړه لکه چی مخته راځی.

دوهم لفظ دعزم دی او په دی آیت کی دافرمایی چی په حضرت ادم علیه السلام کی عزم نه سو پیدا، لور معلوم سوې ده چی دعزم معنی دیو کار په اراده باندی په مضبوطی سره قائم پاته کیدل دی. حضرت ادم علیه السلام دالله جل و علا دحکم دتممیل مکمله فیصله اوقصدکړی وو. مگردشیطانی وسوسوپه وجه ددی قصد په مضبوطی کی فرق راغی او هیری قائم پاته نه کړی باندی. والله تعالی اعلم

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ : داهغه وعدی لنډڅه بیان دی کوم چی الله جل و علا دحضرت ادم علیه السلام څخه اخستی وو. په دی کی دحضرت ادم علیه السلام دپیدائش څخه وروسته ټولو ملائکو ته او ددوی په ضمن کی ابلیس ته هم څکه چی تر دغه وخته پوری ابلیس په جنت کی دملائکو سره اوسیدی دا حکم ورکی چی ټول په جمع حضرت ادم علیه السلام ته سجده وکی ټولو ملائکو سجده وکړه مگر ابلیس انکار وکی چی وجه یی په بل ایت کی دهغه تکبر وو چی زه داورڅخه جوړیم دی دځاوری څخه او اوریه نسبت دځاوری افضل او اشرف دی زه ده ته سجده څنگه وکړم؟ په دی خوا بلیس ملعون سو او دجنت څخه وایستل سو دحضرت ادم او حوا علیهما السلام دپاره دجنت دټولو باغونو او ټولو نعمتونو دروازی خو خلاصی وی او دهر شی داستعمال اجازه ورته ورکړل سوی وو. صرف دیوی معینی درختی متعلق ورته دا هدایت وسو چی ددی میوه وغیره به نه خوری او دی ته به نژدی هم نه ورځی دامضمون هم دسورة بقره او اعراف په ایتونو کی راغلی دی. دلته ددی دذکر کولو پرځای الله جل و علا خپل هغه ارشاد ذکر کړی دی کوم چی ددی وعدی دمحفوظ ساتلو او پردی دقائم پاته کیدو په سلسله کی فرمایی چی وگوره شیطان ابلیس لکه څنگه چی دسجدي دواقعی په وخت کی ظاهره سوه ستاسی د دواړو یعنی حضرت ادم او حواء علیهما السلام دښمن دی هسی نه چی هغه په څه مکر او حيله سره دوکه درکړی په تاسی ددی وعدی خلاف ورزی وکړی چی نتیجه به یی داسی چی تاسی به دجنت څخه وایستل سی ، فَلَا يَخْرُجُكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰی : یعنی دا شیطان تاسی دجنت څخه ونه باسی چی ددی په وجه به تاسی په مصیبت اومشقت کی ولویږي. لفظ دتشقی دشقاوت څخه مشتق دی. دالفظ د دوو معانیو دپاره استعمالیږی یوه بدبختی داخرت دوهمه بدبختی ددنیا یعنی جسمانی مشقت اومصیبت دلته دا دوهمه معنی مراد کیدی سی څکه چی په اولنی معنی کی دیوپیغمبر دپاره خوڅه کوی چی دنیک مسلمان دپاره هم دالفظ نه سی ویل کیدی په دی وجه فراء ددی بدبختی تفسیر داسی کړی دی چی ، هُوَ اَنْ يَّاکُلَ مِنْ کَدِّ يَدَيْهِ : یعنی دشقاوت څخه دلته مراد دادی چی دخپلولا سو په محنت به ځانته خوراک حاصلوی (قرطبی)

اودلته په قرینه دمقام باندی هم د دوهمی معنی دپاره شاهدی ده ، څکه چی ددی څخه په وروسته آیت کی دجنت دنعمتونو څخه یی دهغو څلورو نعمتونو ذکر فرمایلی دی کوم چی هریو انسان ته دژوند دپاره بنیادی حیثیت لری او دژوند په ضرورتونو کی دټولو څخه اهم دی یعنی خوړل چښل جامه او کور. په دی آیت کی یی دا ارشاد فرمایلی دی چی دا ټول نعمتونه په جنت کی خو بی دیو کار کسب محنت اومشقت

څخه رسېږي. په دې کې اشاره ده چې ددې ځای څخه که ووتلاست نو دا نعمتونه به درڅخه واخستل سي او شايد چې دې ته د اشارې کولو دپاره يې دلته د جنت د لویو لویو نعمتونو ذکر ونه کې بلکې دهغو ذکر يې وکړي پر کومو چې دانسان د ژوند بنياد ولاړ دی او ددې څخه يې وپيرول چې هسې نه د شيطان په لمس کې راسي او د جنت څخه ويستل سي او دا ټول نعمتونه درڅخه واخستل سي او بيا په مخکې کې د ژوند د ضرورتونو په محنت او مشقت سره حاصلول درپه غاړه سي د مطلب د لفظ د فتنې دې کوم چې جمهورو مفسرينو ليکلي دي امام قرطبي رحمه الله دلته دا ذکر هم کړي چې حضرت ادم عليه السلام کله مخکې ته تشریف راوړی نو حضرت جبرائيل امين عليه السلام د جنت څخه څه دغمنو او وريجو وغيره داني راوړی ورېي کړي چې دا په مخکې کې وکړه. بيا چې کله ددې بوتې وسې او داني ونيسې نو ويې رېبه او دغه داني بيا اوږه کړه دودې ورڅخه پخوه او دا ټولې طريقې يې حضرت ادم عليه السلام ته وښوولې. ددغه مطابق حضرت ادم عليه السلام دودې پخه کړه او د خوراک دپاره کښينستل چې دودې د حضرت ادم عليه السلام دلاس څخه رغورځيده او په رغړيدو رغړيدو دغره بيخ ته ورسیده حضرت ادم عليه السلام ورپسې روان وو او په محنت سره يې هغه دودې بيرته راوړه نو جبرائيل امين ورته وويل چې ای ادم عليه السلام ستا اوستا د اولاد رزق به په مخکې هم دغسې په محنت سره حاصلېږي (قرطبي)

(د ښځې ضروري نفقه دسړي پر ذمه ده)

په دې مقام باندې دايت په سر کې حق تعالی د حضرت ادم عليه السلام سره حواء انا الله هم په خطاب کې شريکه کړه عَلَوُكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ: په دې کې يې وښوولې چې شيطان هم ستا د ښمن دی اوستا د ښځې هم دا چې داسې ونه سي چې دې تاسې د جنت څخه وباسي، مگر دايت په اخر کې يې لفظ د تشقې مفرد استعمال کې ښځه يې په کښې شريکه نه کړه ځکه نو په مقتضا دمقام فتنېا به يې ويلې وای. امام قرطبي ددې څخه دامستله را ايستلې ده چې د ښځې د ژوند ضرورتونه دسړي پر ذمه دي ددې په حاصلولو کې چې کوم محنت او مشقت وي دهغه يوازې سړي ذمه واری. په دې وجه فتنېا يې په صيغه دمفرد راوړې او اشاره يې وکړه چې که مخکې ته راکښته سي نو د ژوند ددې ضرورتونو په حاصلولو کې چې څه محنت او مشقت کول وي هغه به په حضرت ادم عليه السلام باندې وي ځکه چې د حضرت حواء عليه السلام نفقه او د ژوند د ضرورتونو حاصلولو ذمه وار دی دی.

(واجب نفقه صرف څلور شيان دي)

قرطبي رحمه الله فرمايي چې په دې آيت کې مونږ ته دا وښوول سوه چې د ښځې کومه نفقه دسړي پر ذمه واجب ده هغه صرف څلور شيان دي، خورل، چينل، جامه، او د اوسيدو کور، ددې څخه ماسوا چې خاوند ښځې ته څه ورکوي يا په هغه څه خرڅ کوي دغه تبرع او احسان دی، واجب اولازم نه دی. ددې څخه دا هم معلومه سوه چې د ښځې څخه علاوه د چانفقه چې شريعت پر چا لازم نه کړي ده په دې کې هم

خلور شيان دده پر ذمه واجب وی لکه دمور اوپلار نفقه د اولاد پر ذمه ده ، هرکله چی هغوی محتاج او معذوره وی او نور داسی شيان چی تفصيل یی د فقه په کتابونو کی ذکر ی دی .

إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ لِهِيَاهُ وَالْأَفْرَى : په جنت کی دژوند د ضرورت داخلور شيان چی بنيادی حیثیت لری ، بی غوښتو بی مشقته رسیږي ، او په جنت کی دنه وږی کیدو څخه دی داشک نه سی کولای چی تر څو پوری لوږه نه وی نو تر هغه خو به دخوراک خوند هم نه وی . دغه ډول چی تنده نه وی نو دیخو اوبو خوند او مزه نه حاصلیږي ، وجه دا ده چی په جنت کی دلوږی اوتندی نه کیدو مطلب دا دی چی دلوږی اوتندی تکلیف به نه وی چی گوندی دلوږی په وخت کی دخوراک او تندی په وخت کی داوبو نه رسیدو یا وروسته رسیدو په وجه چی وی بلکی هر هغه شی کوم چی دده زړه غواړی فوراً به حاضر او موجود وی .

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ : څخه تر ، وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى : پوری په دی آیت کی چی کوم داسوالات پیدا کیږی چی کله حق تعالی حضرت ادم او حواء علیهما السلام دیو خاصی درختی دخورلو او دی ته دتږدی کیدو څخه هم منع کړی وو او په دی سر بیرته یی زیات په دی هم پوه کړی وو چی شیطان ستاسی د دواړو دښمن دی دده په مکر اوفریب کی رانه سی ځان ورڅخه ساتی هسی نه چی دی تاسی دجنت څخه ونه باسی . ددومره واضحو دلیلونو اوهدایتونو څخه وروسته هم دومره دلوی مرتبی پیغمبر دشیطان په لمس کی څنگه راتلی سی؟ او دا چی دا خو ښکاره نافرمانی او گناه ده حضرت ادم عليه السلام د الله عز وجل نی اورسول دی دده څخه دا گناه څنگه وسوه؟ کله چی دجمهور امت په دی باندی اتفاق دی چی انبیاء علیهم السلام دهری لویی او کوچنی گناه څخه معصوم دی . ددی ټولو سوالونو جوابونه دسورة بقره په تفسیر کی تیر سوي دی هلته یی وگوری او په دی آیت کی چی کوم دحضرت ادم عليه السلام په نسبت په صافو الفاظو کی عصی اوبیا غوی فرمایل سوي دی ددی وجه هم په سورة بقره کی داسی بیان سوي ده چی که څه هم دحضرت ادم عليه السلام دا عمل دشرعی قانون په وجه سره په گناه کی دا خل نه وو . لیکن حضرت ادم عليه السلام دالله عز وجل رسول او دخاصو مقربینو څخه دی په دی وجه دده ادنی خطایی هم دگناه په درنو لفظونو سره تعبیر کړه اوزورنه یی ورلره ورکړه او لفظ دغوی د دوو معانیو دپاره استعمالیږی یوه معنی دژوند دترخیدلو او دعیش خرابیدلو ده دوهمه معنی یی دگمراهی یاغافله کیدو ده دتفسیر امامانو قشیری رحمته الله علیه او قرطبی رحمته الله علیه وغیره دلته دلفظ دغوی اوله معنی اختیار کړي ده اومراد دا دی چی حضرت ادم عليه السلام ته چی کرم عیش په جنت کی حاصل وو هغه ختم سو ژوند یی تریخ سو .

(دانبیاء علیهم السلام په باره کي یواهم هدایت ددوی د ادب او احترام حفاظت)

قاضی ابوبکر ابن عربی رحمته الله علیه په احکام القرآن کی په ذکر سوی ایت چی کوم الفاظ دعصی وغیره دحضرت ادم عليه السلام په باره کی راغلی دی په دی سلسله کی دوی یوه مهمه خبره ارشاد فرمایي هغه دوی په الفاظو کی دا ده .

(لَا يَخُورُ لَآخِذٍ مِّثْلَ الْيَوْمِ أَنْ يَحْشُرَ بِذَلِكَ عَنْ آدَمَ إِلَّا إِذَا ذُكِّرُوا فِي أَقْنَاءِ قَوْلِهِ تَعَالَى عَنْهُ أَوْ قَوْلِ لَبِيٍّ قَالُوا أَنْ يَتَذَكَّرَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِ نَفْسِهِ فَلَيْسَ بِجَائِزٍ لَنَا فِي آهَانَا الْأَذْنَيْنِ إِلَيْنَا الْمُتَمَلِّلِينَ لَنَا فَكَيْفَ فِي آيَاتِنَا الْأَقْدَمِ الْأَعْظَمِ الْأَكْرَمِ النَّبِيِّ الْمُقَدَّمِ الَّذِي عَذَرَهُ اللَّهُ سُخْرِيَهُ وَكَفَّاهُ وَكَفَّاهُ وَكَفَّاهُ لَهُ)

(داد قرطبی خُشه نقل سوي دی او په بحر محیط کی هم دارنگه دی)

په مونږ کی دچا دپاره نن دا جائز نه دی چی دحضرت ادم عليه السلام طرف ته دعصیان دا لفظ منسوب کړی بغیر دهغه خُشه چی په قران کریم کی ددی ایت یا حدیث نبوی په ضمن کی راغلی دی هغه بیان کړی لیکن دا چی دخپل طرف خُشه دداسی لفظ نسبت کول مونږ ته دخپلو نژدی پلارانو اونیکنو دپاره هم جائز نه دی بیا زموږ دتولو خُشه اولنی پلارکوم چی په هر حیثیت سره زموږ دپلارانو خُشه مخکنی اعظم او اکرم دی او د الله تعالی معزز پیغمبر دی چی عذری یی الله تعالی قبول کی او دمعا فی اعلان یی وکی دهغوی دپاره په هیڅ حالت کی جائز نه دی.

په دی وجه قشیری رحمته الله علیه او ابونصر فرمایی چی ددی لفظ په وجه سره حضرت ادم عليه السلام ته عاصی او غاوی ویل جائز نه دی او په قران کریم کی چی کوم ځای دیونی یی یارسول په باره کی داسی الفاظ راغلی دی یاخو دغه خلاف اولی کارونه دی یادنبوت خُشه مخکی دی. په دی وجه دقرانی ایتونو او دحدیث دروایتونو په ضمن کی خو ددغو ذکر جائز دی لیکن دخپل طرف خُشه ددوی په شان کی دداسی الفاظو داستعمال اجازه نسته (قرطبی)

أَهْبِطُ مِنْهَا جَمِيعًا: یعنی کښته سی دجنت خُشه دواړه دا خطاب دحضرت ادم عليه السلام او ابلیس دواړو دپاره هم کیدی سی. اوپه دی صورت کی دْبَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ: مضمون واضح دی چی دنیا ته ولاړسی هم به دشيطان دښمنی جاری وی اوکه داسی وویل سی چی شیطان خو ددی واقعی خُشه مخکی دجنت خُشه ایستل سوی وو اوس دی په دی خطاب کی شریکول بعیده خبره ده نو دوهم احتمال دا هم دی چی دا خطاب حضرت ادم او حواء علیهما السلام دواړو ته دی. نو په دی صورت کی د دوی په مینځ کی دښمنی خُشه مراد د دوی داوولاد په مینځ کی دښمنی بیانول دی اوظاهره خبره ده چی د اولاد په مینځ کی دښمنی دمور اوپلار ژوند هم تریخ کړی.

وَمَنْ أَغْرَضَ عَنْ ذِكْرِي: دلته دذکر خُشه مراد قران کریم هم کیدی سی او دنبی کریم ص ذات مبارک هم لکه چی په نورو ایتونو کی. ذِكْرًا رُسُلًا: راغلی دی د دواړو مطلب دا دی چی کوم سړی دقران خُشه یا درسول خُشه مخ واری دهغه انجام دا دی چی، فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَكَحْشْرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَغْمَى: یعنی دده ژوند به تنگ وی اوپه قیامت کی به دی روند کړی پورته سی اول عذاب به په دنیا کی ده ته ورکول کیدی او دوهم یعنی درنیدلو عذاب به په قیامت کی وی.

(د کافر او بدکار د ژوند په دنیا کې د تریخ او تنگوالي حقیقت)

دلته داسوال کیدی سی چی په دنیا کی د ژوند تنگیدل خود کافرانو او فاجرانو د پاره مخصوص نه دی مومنانو صالحانو ته هم پېښیږی بلکی انبیاء علیهم السلام خو د ټولو څخه زیاتی سختی او مصیبتونه په دنیا کی برداشت کوی په صحیح بخاری او حدیثو په ټولو کتابونو کی په روایت د سعد رضی الله عنه وغیره د احادیث نقل دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایي چی د دنیا بلاګانی او مصیبتونه د ټولو څخه زیات په انبیاءو علیهم السلام باندی سخت وی د دوی څخه وروسته چی څوک په کومه درجه کی صالح او ولی دی په دغه مناسبت سره ده ته د اټکلیفونه رسیږی ، ددی په مقابله کی په عام طور سره کافران او فاجران خوشحاله او په عیش او عشرت کی لیدل کیږی نو بیا دا دقران ارشاد چی د دوی ژوند به تنګ وی داخرت دپاره خو کیدی سی په دنیا کی د لیدو څخه خلاف معلومیږی .

ددی صفا اوبی غباره جواب خدا دی چی دلته د دنیا د عذاب څخه د قبر عذاب مراد دی چی په قبر کی به د دوی ژوند تنګ سی په خپله قبر کوم چی به ددوی مسکن وی هغه به دوی دومره وزوری چی پښتی به یی ماتی سی لکه چی په ځینو احادیثو کی ددی توضیح دی او په مسند بزاز کی په سند جید سره د حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه د احادیث نقل دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله په خپله ددی ایت دلفظ **مَعِيشَةً ضَنْكًا** په تفسیر کی دا فرمایلی دی چی ددی څخه مراد د قبر عالم دی (مظهری)

او حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه د معیشت د تنګی دا مطلب هم بیان کړی دی چی په دوی کی به د قناعت وصف نه وی او د دنیا حرص به یی زیات سی (مظهری)

چی نتیجه به یی دا وی چی دده سره که د دنیا هر څومره مال او دولت جمع سی خو هیڅکله به ورته د زړه سکون نصیب نه وی همیشه د مال زیاتولو فکر او په دی کن د نقصان بیره به دی بی ارامه ساتی او دا خبره په عامو مالدارانو کی معلومه ده اولیدل کیږی . ددی مطلب دا وی چی ددی خلکو سره راحت سامان خو ډیر جمع وی مگر د څه نوم چی راحت دی هغه به ورته نصیب نه وی ، ځکه چی دغه بغیر د زړه د سکون او اطمینان څخه نه حاصلیږی .

أَفَلَمْ يَحْذَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا أَهْلًا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَسْتُونَ فِي مَسْكِئِهِمْ فِي ذَلِكَ آيَاتٍ لِّأُولِي

ایانو دوی نه دی پوه کړل سوی په دی خبره چی څومره هلاک کړی دی موند د دوی څخه مخکې جماعتونه چی دا خلق گرځی دهغوی په ځایونو کی ، په دی کی ښانی (د عبرت) دی د عقل لروونکی دپاره .

الَّتِي كَانُوا لَا كَلِمَةَ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى

او که نه وی یوه خبره چی مخکې سوی ده درب د طرف څخه نو خامخا به عذاب په دوی راغلی وی او که نه وی

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ

وعدہ مقرر سوی ، پس تہ صبر کوہ پہ ہفہ چی دوی وایں اوییانوہ پاکی دخپل رب مخکھ دختلو دلمرخخہ

وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ

اومخکھ دلویدلوخخہ یی ، او پہ خہ وختونوکی دشپی تسبیح وایہ او د ورخی پہ طرفونو کی شاید چی

تَرْضَى ۝ وَلَا تَتَدَنَّ عَيْنُكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَاهُ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ

تہ راضی سی ، اومہ اوہد وہ سترگی خہلی ہفہ شیانو تہ چی دفائدی دپارہ ورکری دی مونہ قسم قسم خلقوتہ

زُهِرَةِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ لَنفَتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۝

ددوی خخہ بنائست ددنیا پہ ژوندکی چی آزمائش وکی ددوی پہ دی سرہ ، او ستا درب ورکری رزق غورہ دی

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا مِّنْهُنَّ

اودیریاتی پاتہ کیدونکی دی ، اوحکم کوہ خپل کورو الاؤتہ دلمانخہ اوپہ خپلہ ہم قائم اوسہ پہ دی ، مونہ غوارو

نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ

تاخخہ رزق ، مونہ رزق درکوواتہ او انجام بنہ دی دپرهیزگاری ، او خلق وایں دی ولی نہ راوری مونہ تہ خہ نیشانہ دخپل

أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ

رب خخہ ، آیانہ دی راغلی دوی تہ نبنانی پہ تیر کتابونو کی ، او کہ مونہ ہلاکولی دوی

بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُذِّهِ

پہ خہ آفت باندی ددی خخہ مخکھ نو ویل بہ یی ای ربہ اولی را ونہ لیہی تا مونہ تہ پیغام رسوونکی چی مونہ

إِيَّاكَ مِنْ قَبْلُ أَنْ نَذُنَّكَ وَنَحْزِي ۝ قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرٍ ۖ

تابعدری کری وای ستاد کتاب دذلیل اور سواکید و خخہ مخکھ ، تہ وواہہ ہریو انتظار کوی نو تاسی ہم انتظار

فَسْتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ

کوی ، پس ژر به پوه سی چی څوک دی دسیده لاری والا او چا لایدا کړه .

لنډه فیسور (دا اعتراض کوونکی چی په مخه باندی منع کوی نو) آیادی خلکو ته (تراوسه) په دی هم هدایت ونه سو چی مونږ د دوی څخه مخکی ډیری ډلی (ددی منع کولو په سبب په عذاب سره) هلاکی کړي دی چی دهغوی (دځینو) داوسیدو پرځایونو باندی داخلک هم گرځی (راگرځی ځکه چی دمکی څخه شام ته په تلو کی دځینو دغو قومونو مکانات راتلل) په دی (ذکر سړی کار) کی خو دپوهانو خلکو (دپوهی) دپاره (کافی) دلیلونه (دمخ اړولو دبدو نتیجو) موجود دی او (پر دوی چی فوراً عذاب نه راځی او ددی څخه دوی ته دخپل مذهب دنه بدوالی شبهه ده نو ددی حقیقت دا دی چی) که ستا درب دطرف څخه یوه خبره دمخکی څخه فرمایل سوی نه وی (هغه دا چی دځینی مصلحتونو په وجه دوی ته مهلت ورکړل سی) او (دعذاب دپاره) یو میعاد معین نه وی (چی هغه دقیامت ورځ ده) نو (د دوی دکفر او اعراض په مقتضاء به) عذاب په لازمی طور راغلی وای (لنډه دا چی کفر خو مقتضی دعذاب دی لیکن دیو مانع په وجه سره صبرکول کیږی نو د دوی دغه شبهه او په فوری عذاب نه راتلو سره دخپلو ځانونو په حق باندی دکیدو دلیل نیول غلط دی غرض دا دی چی په مهلت سره سستی نه ده په کار) نو (هرکله چی دعذاب راتلل یقینی دی نو) ته د دوی په (کفریاتو) خبرو باندی صبرکوه (او د الله ﷻ دپاره چی پردوی تاته کومه غصه راځی او پر دوی دعذاب نه راتلو په وجه تاته کومه پریشانی رسیږی ته دغه پریشانی پریږده) او دخپل رب دحمد (او ثناء) سره (دهغه) تسبیح (اوپاکی) کوه (په دی کی لمونځ هم راغلی) دلمر ختو څخه مخکی (مثلاً دسهار لمونځ) او دلمر لویدو څخه مخکی (مثلاً دماپنین او ماڅیگر لمونځ) او دشپي په وختونو کی (هم) کوه (مثلاً دماښام ماخستن او ماڅیگر لمونځ) او دورځی په اول او اخر کی (دتسبیح کولو داهتمام دپاره مکرر سو) ددی دپاره چی (تاته ثواب درکړل سی) ته (په دی سره) خوشحاله سی (مطلب دا دی چی ته خپله توجه دمعبود حقیقی طرف ته کړه دخلکو فکر مه کوه) اوته هیڅکله هغه شیانوته سترگی مه اړوه مه گوره ورته (لکه چی تراوسه دی ورته نه دی کتلی) په کومو سره چی مونږ دکفارو مختلفو ډلوته (مثلاً یهودو نصاراؤ اومشرکانو ته) د دوی دازمائش دپاره نفع ورکړي ده چی دغه (محض) ددنیا دژوند بنائست دی (مطلب نوروته اورول دی چی کله دمعصوم نبی دپاره دا ممانعت دی چی په هغه کی بی احتمال هم نسته نو غیر معصوم لره به ددی اهتمام ولی ضروری نه وی او ازمائش دا چی څوک احسان منی او څوک سرکښی کړی) اوستا درب بخشش (کوم چی په اخرت کی به درکول کیږی) په ډیر درجو (ددی څخه) ښه اوقائم پاته کیدونکی دی (چی هیڅکله به نه فنا کیږی خلاصه دخبری دا سوه چی نه د دوی دمخ اړولو طرف ته نظرکول یعنی کتل په کار دی او نه د دوی سامان دعیش ته کتل په کار دی

څڅه چې د ټولو انجام عذاب دی، او خپلو متعلقینو ته (یعنی دکور خلکو ته یا مومنانو ته) هم د لمونځ حکم کړه او په خپله (هم) ددی پابند اوسه (یعنی زیات د توجه قابل داکارونه دی) مونږ ستا څخه او دغسی دنورو څخه داسی د معاش (گټل) نه غواړو (کوم چې د ضروری اطاعت څخه مانع وی) معاش خواته (اردغسی نورو ته) مونږ درکوو (یعنی اصل مقصود کسب کول نه دی بلکې دین او طاعت دی د کسب کولو خو په هغه حالتونو کی اجازه یا حکم دی چې په ضروری طاعت او عبادت کی خلل نه اچوی، او نه انجام خو د پرهیزگاری دی (په دی وجه مونږ حکم درکوو چې لَا تُؤْذِنَ الْخَ او وَأْمُرْ أَهْلَكَ الْخَ او دمعترضینو ځینی حالات او خبری کوم ی چې لوړی ذکر سوی دغه ډول د دوی یوه بله خبره هم ذکر کیږی چې) دغه خلک (د عناد څخه) داسی وایی چې دا رسول مونږ ته یوه نښانه (د خپل نبوت) ولی نه راوړی (مخکی یی جواب دی چې) ایا دوی ته د تیرو کتابونو د مضمون اظهار نه دی رسیدلی (مراد ددی څخه قران کریم دی چې په دی سره د تیرو کتابونو د پېش گوئی د مضمون تصدیق ظاهر سو مطلب دا چې ایادوی ته قران کریم نه دی راغلی چې ددی د مخکی څخه شهرت وو چې دغه پر نبوت کافی دلیل دی) او که مونږ دوی د قران څخه مخکی (د کفر په سزا کی) په څه عذاب هلاک کړی وای (او بیا مو ورته د قیامت په ورځ د کفر اصلی سزا ورکولای چې دغه لازمی وه) نو دی خلکو به (په طور د عذر) داسی ویلی چې ای زموږ ربه تا مونږ ته یو رسول (په دنیا کی) ولی نه دی رالیږلی چې مونږ ستا احکام منلی وای مخکی ددی څخه چې مونږ (دلته په خپله) بی قدره سو او (د خلکو په نظر کی) رسوا سو (نو اوس ددی عذر هم گنجائش پاته نه سو که دوی دا وایی چې دغه عذاب به کله وی نو) ته ووايه چې (مونږ) ټول انتظار کوو نو (تر څه وخته) نو انتظار وکی اوس به ډیر ژر تاسی ته (هم) معلومه سی چې نیکی لاری والا څوک دی او هغه څوک دی کوم چې (منزل) مقصود ته ورسیدی (یعنی دغه فیصله به ډیره ژر وروسته د مرگه یا وروسته د حشر څخه ظاهره سی)

(معلومات اومستلي)

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ يَهْدُ: کی ضمير د فاعل د هُدًى طرف ته راجع دی کوم چې ددی لفظ په ضمن کی ذکر دی. او د هُدًى څخه مراد قرآن یا رسول دی نو معنی دا ده چې ایا قرآن او رسول الله ﷺ دوی ته یعنی دمکی خلکو ته دا هدايت ونه کی او ددی څخه یی خبر نه کړل چې ستاسی څخه مخکی څومره امتونه او جماعتونه دخپلی نافرمانی په وجه سره دخدای په عذاب کی گرفتار سول او هلاک سوي دی دکومو په کورونو او مخکو کی چې اوس تاسی گرځی را گرځی او دا هم ممکنه ده چې په دی کی ضمير د فاعل د الله ﷻ طرف ته راجع وی او معنی دا وی چې ایا الله ﷻ دی خلکو ته هدايت ونه کی.

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ: دمکی خلکو چې به دایمان څخه د تنبیدو دپاره قسم قسم حیلې او بهانی تلاش کولی اونی کریم ﷺ به یی په بدو بدو کلمو سره یادوی چا به ساحر چا به شاعر او چا به ورته درواغ جن

ویل دده ﷻ دازارونو علاج قران کریم دلته دوه شیان وښوول اول دا چی ته د دوی خبروته گرسره گورده مه بلکی صبر کوه دوهم شی دالله ﷻ په عبادت کی مشغولیدل دی کوم چی په راتلونکی جمله کی دَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ په الفاظو سره بیان سوي دی .

(دښمنانو دازارونو څخه دمحفوظ کیدو علاج صبر او دالله ﷻ په یادو کی مشغولیدل دی)

دښمنانو څخه خو په دی دنیاکی هیڅ لوی کوچنی ښه اوبد انسان ته نجات نه سی ورکول کیدی دهرسری څه ناڅه دښمن خامخا وی او دښمن که هرڅومره سپک او کمزوری وی خو خپل مخالف ته څه ازار رسوی خواه که زبانی ښکتنخل وغیره هم وی که مخامخ یی نه سی کولی نو په شاپسی یی کوی ، په دی وجه دښمن څخه دمحفوظ کیدو فکر دهرسری سره وی . قرآن کریم ددی ښه او کامیابه نسخه پر دورو شیانو مرکب فرمایلی ده . اول صبر یعنی خپل نفس په واک کی ساتل او دبدل اخستو په فکر کی نه پریوتل دوهم دالله ﷻ په یادو او عبادت کی مشغولیدل . تېر به شاهده ده چی صرف دا نسخه ده په کومی سره چی ددی تکلیفونو څخه نجات حاصلیږی کنی نو دبدل اخستو په فکر کی لویدونکی کی هرڅومره قوی لوی او د اقتدار خاوند وی خو ډیر واره دمخالف څخه په بدل اخستو نه سی قادریدی او دبدل اخستو دا فکر دده دپاره یو مستقل عذاب جوړ سی او کله چی دانسان توجه دالله ﷻ طرف ته سی او دی دا خیال کوی چی په دی دنیاکی څوک یوچاته څه قسم نقصان یا تکلیف بغیر دالله ﷻ درضا څخه نه سی رسولی او دالله ﷻ ټول کارونه پر حکمت باندی مبنی وی په دی وجه کوم صورت چی را پېښیږی په دی کی به خامخا څه حکمت وی نو دمخالف دازارونو څخه راپور ته سوی غصه به خود بخوده سره سی . په دی وجه دایت په اخر کی فرمایي ، لَعَلَّكَ تَرْهَقُ : یعنی په دی تدبیر سره به ته راضی او خوشحاله سی . وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ : یعنی ته دالله ﷻ پاکی بیانوه دهغه دحمد اوشکر سره په دی کی اشاره ده چی کوم بنده ته دالله ﷻ دنوم اخستو یا دڅه عبادت کولو توفیق وسی ده ته په کار دی چی په دی خپل عمل باندی ناز نه کوی او نه فخر په کوی بلکی ددی په ځای دالله ﷻ حمد اوشکر خپله وظیفه جوړه کړی دا دالله ﷻ ذکر یا عبادت دهغه دتوفیق ورکولو نتیجه او ثمره ده .

او دا لفظ ذَسَبِّحْ بِحَمْدِ : دعام ذکر او حمد په معنی کی هم کیدی سی او خاص دلمونځ په معنی کی هم عامو تفسیر لیکونکو حضراتو دا اخستی دی او ددی څخه وروسته چی کوموختونه یی معین ښوولی دی هغه هم دلمونځونو وختونه مقرر سوي دی مثلاً ، قَبْلُ طُلُوعِ الشَّمْسِ : ددی څخه مراد دسهار لمونځ او د قَبْلُ غُرُوبِهَا : څخه مراد دماپښین اوماڅیگر لمونځونه دی او د ، مِنْ اَنَاءِ اللَّيْلِ : څخه مراد دشپي ټول لمونځونه یعنی دماپښام ماخستن تر دی چی دتهجد لمونځ هم په دی کی شامل دی ، اوبیا په لفظ دَاطْرَافِ النَّهَارِ : سره ددی زیات تاکید ښوول سوي دی .

(ددنیا دولت دڅو ورځو دپاره دی دا دالله ﷻ په نزددمقبولیت نښانه نه ده بلکې دمومن دپاره دبیری شی دی)

وَلَا تُدْنُوْنَ غَيْثًا : په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی او په اصل کی هدایت کول امت ته دی چی ددنیا مالدارانو سرمایه دارانو ته قسم قسم ددنیا ډول او ډال او قسم قسم نعمتونه حاصل دی ته دوی ته گر سره گوره هم مه ځکه چی دا ټول فانی عیش او دیو څو ورځو دی . الله ﷻ چی کوم نعمت تاته اوستاپه واسطه سره مومنانوته ورکړي دی دغه په ډیرو درجو د دوی ددی څو ورځو دژوند درونق څخه ښه دی .

په دیناکی کافرانو اوفاجرانوته عیش عشرت او دولت او حشمت دهمیشه دپاره هرسړی ته داسوال جوړیږی چی هرکله داخلگ دالله ﷻ په نزد مبعوض او ذلیل دی نو د دوی سره دا نعمتونه څنگه او ولی دی؟ او دفرمانبردارو مومنانو غربت او افلاس ولی ؟ تردی پوری چی دفاروق اعظم ؓ غوندی عالی قدر بزرگ دی سوال متاثره کی هرکله چی دوی دنبی کریم ﷺ خواته د دوی خاص حجری ته دا خل سوه چی دی ﷺ په کی تشریف فرماوو نو وي لیدل چی دی ﷺ دغټو غټو خاشو پر یو چتیاپی بانندی پروت دی او دغو خاشو دده ﷺ پریدن مبارک بانندی نښانی کړی وی نو بی اختیاره په ژړا سو او عرض یی وکی یا رسول الله ﷺ! دکسری اوقیصر او د دوی امیران په څنگه څنگه نعمتونو او راحتونوکی دی اوتاسی په ټول مخلوق کی د الله ﷻ منتخب رسول اومحبوب یاست اوستاسی دژوند دا حال دی ؟

نبی کریم ﷺ وفرمایل ای زویه دخطاب ایا ته تراوسه پوری په شك اوشبهه کی اخته یی . داهغه خلگ دی چی د دوی مزی اوخوندونه الله ﷻ دوی ته په دی دنیاکی ورکړي دی په آخرت کی د دوی هیڅ برخه نسته هلته عذاب اوعذاب دی (او دمومنانو معامله ددی څخه برعکس ده) دا وجه ده چی نبی کریم ﷺ ددنیا دنښانت او راحت طلبی څخه بالکل بی نیازه اوبی تعلقه ژون خوښوی سره ددی چی دوی ته پوره قدرت حاصل وو چی دځان دپاره یی دښه څخه ښه دراحت سامان جمع کړی وای اوهرکله چی بیا ددنیا دولت دوی ته بغیر دڅه محنت اومشقت او کوشش اوطلب څخه راتلی هم نو هغه به یی فوراً دالله ﷻ په لاره کی په غریبانو اوفقیرانو بانندی خرڅ کوی اوځان ته به یی دصبا دپاره هم څه نه پریښوول . ابن ابی حاتم په روایت دابوسعید خدری ؓ نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اِنْ اَخُوْفَ مَا اَخُوْفُ عَلَيْكُمْ

مُتَفَتِحِ اللّٰهَ لَكُمْ مِّنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا (ابن کثیر)

ستاسی په باره کی چی زما دکوم شی څخه زیاته بیره ده هغه دولت او ددنیا نښانت دی کوم چی به په تاسی خلاص سی .

په دی حدیث کی نبی کریم ﷺ امت ته د اول څخه دا خبر ورکړي دی چی په راتلونکی زمانه کی به تاسی په دنیا کی ډیر فتوحات وکی او مال دولت او عیش عشرت به زیات درته حاصل سی . دغه صورت حال دڅه زیاتی خوشحالی شی نه دی بلکې دبیری شی دی هسی نه چی په دغوکی اخته سی او دالله ﷻ دیادو او دهغه داحکامو څخه غافله سی .

(خپل اهل او عيال او متعلقينو ته د لمونځ د پابندۍ تاييد او دهغه حکمت)

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا: يعنی ته خپل اهل ته هم دلمانځه حکم کوه او په خپله هم پابند پر اوسېږه. دا په ظاهره دوه جلا جلا حکمونه دي يو اهل او عيال ته دلمانځه تاييد دوهم په خپله ددي پابندۍ کول ليکن که غور وسی نو په خپله دخپل لمونځ دپوره پابندۍ دپاره دا هم ضروري ده چې ستاخپل ماحول اهل او عيال او متعلقين دلمانځه پابند وي، ځکه چې ماحول دده خلاف وي نو په طبيعي طور سره انسان په خپله هم دکورتاهي ښکار سي.

په لفظ د: اهل: کي ښځه اولاد او متعلقين ټول دا خل دي دکوموڅخه چې دانسان ماحول اومعاشره جوړېږي. پرنبي کریم ﷺ چې کله دا ايت نازل سو نو ده ﷺ به هره ورځ دسهار دلمانځه په وخت کي دحضرت علي ؑ او حضرت فاطمي ؑ کورته ورتلی او اواز به يي کوي الصلوة الصلوة (قرطبي او دحضرت عروه ابن زبير ؓ چې به کله داميرانو او بادشاهانو پر دولت او حشمت نظر ولگيدي نو فوراً به خپل کورته راغي او خپل گورو لاؤ ته به يي دلمانځه دعوت ورکي او دا ايت به يي وايي او حضرت فاروق اعظم ؓ چې به کله دشپي دتهجد دپاره بيدار سو نو خپل کور والا به يي هم بيدار کړل او دا ايت به يي ورته ووايه (قرطبي)

(کوم سړي چې په لمانځه او دالله ﷻ په عبادت کي ولگېږي نوالله ﷻ دده دپاره درزق معامله اسانه کړي)

لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا: يعنی مونږ ستاسي څخه دامطالبه نه کوو چې تاسي خپل او دخپل اهل او عيال رزق په خپل زور دعلم او عمل سره پيدا کوي بلکي دامعامله مونږ پر خپله ذمه کړي ده ځکه چې درزق حاصلول په اصل کي دانسان په وس کي نه دي. دي دزيات څخه زيات دغه خو کولي سي چې مخکه نرمه او ذکر قابله کړي اوڅه داني په کښي وغورځوي مگر د داني څخه شين تيغ را ايستل او پيدا کول په دي کي خو دده ادني دخل هم نسته دغه خوسيده په سيده دالله ﷻ کار دي. د درختي دبوټي را وتلوڅخه وروسته هم دانسان ټول عمل دده حفاظت کول اوکومه ميوه چې ورڅخه الله ﷻ پيدا کړي وي دهغه څخه فائده اخستل دي اوکوم سړي چې دالله ﷻ په عبادت کي مشغول سي نو الله ﷻ دا محنت هم دده دپاره اسان کړي. ترمذي او ابن ماجه دحضرت ابوهريره ؓ په روايت سره نقل کړي دي چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَفْلاَصَنِّزُكَ غَنًى وَأَسُدُّ فُقْرَكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَلَأْتُ صَنِّزَكَ شَلَالًا وَلَمْ أَسُدُّ فُقْرَكَ ابْنِ كَثِيرٍ: الله فرمايي اي ابن آدمه! ته زما دعبادت دپاره ځان فارغ کړه نو زه به ستا سينه دغني او استغني څخه ډکه کړم اوستا محتاجي به ليري کړم اوکه تا داسي ونه کړل نو ستا سينه به دډگر اوشغل څخه ډکه کړم اوستا محتاجي به ليري نه کړم.

(يعنی څومره چې دي مال ډيرېږي دومره به دي حرص هم ډيرېږي نو هميشه به محتاجه اوسي او حاجتونه به دي هيڅکله هم پوره نه سي.)

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رضى الله عنه

پښتو ترجمه كوونكي (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحیح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى امين الله (حقانى)

د کمپوز او ترجمي چارې الدين العلم کمپوزنگ (۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۱۷)

خپرونكي

مكتبه حنفی

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روډ حاجي غيبي چوك كوئته

چاپ ځاى لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

مضمون

فهرست

صفحہ

۵

۸

۱۰

۱۰

۱۱

۱۱

۱۵

۱۹

۲۰

۲۲

۲۸

۲۹

۲۹

۳۰

۳۱

۳۱

۳۱

۳۲

۳۹

۴۰

۴۱

۴۲

۴۳

۴۵

۴۶

۴۷

۵۰

۵۱

۵۲

۵۳

۵۳

..... اقرب الناس حائهم الخ ۱ تا ۱۰	
..... سورة انبياء فضيلت	
..... قرآن کریم دعویو دیارہ عزت او فخر دی	
..... وَكَمْ لَكُمْ مِّنْ قُرْبَةٍ ، الخ ۱۱ تا ۱۵	
..... معلومات او مسئلی	
..... وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ ، الخ ۱۶ تا ۲۹	
..... معلومات او مسئلی	
..... اُولَئِكَ يَوْمَئِذٍ كَفَرُوا ، الخ ۳۰ تا ۳۳	
..... معلومات او مسئلی	
..... وَمَا جَعَلْنَا بُشْرًا مِّنْ قَبْلِكَ ، الخ ۳۴ تا ۳۷	
..... مرگ خہ شی دی؟	
..... د دنیا ہر تکلیف او راحت از مائش وی	
..... تلواری مذموم ده	
..... پہ قیامت کی وزن د عملونو او د ہفہ میزان	
..... د عملونو د وزن کولو صورت	
..... د عملونو محاسبہ	
..... وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ ، الخ ۴۸ تا ۵۰	
..... وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُحْنَهُ ، الخ ۵۱ تا ۷۳	
..... حضرت ابراہیم ؑ قول درواغ نہ وو بلکی یوہ کنایہ وہ ددی تفصیل او تحقیق	
..... پہ حدیث کی حضرت ابراہیم ؑ تہ د دری درواغو د نسبت کولو حقیقت	
..... حضرت ابراہیم ؑ د درواغو حدیث غلط گنل جہالت دی	
..... پہ ذکر سوی حدیث کی یواہم ہدایت او د عمل داخل دباریکی بیان	
..... پہ حضرت ابراہیم ؑ د نمرود د آورد گلزار کیدلو حقیقت	
..... وَلَوْ طَآئِفَةُ حُكْمًا ، الخ ۷۴ تا ۷۵	
..... وَلَوْ حَا إِذْ لَادَىٰ مِّنْ قَبْلُ ، الخ ۷۶ تا ۷۷	
..... وَذَاوَةَ وَشُلَيْمَانَ إِذْ يَخُكَّانِ ، الخ ۷۸ تا ۸۲	
..... ایا د فیصلی کولو خخہ وروستہ دیو قاضی فیصلہ ماتیری یا بدلیری؟	
..... د وہ مجتہدان کہ پہ خپل خپل اجتہاد سرہ دوی متضادی فیصلی وکی نو ایا پہ دوی کی ہرہ یوہ	
..... فیصلہ صحیح او درستہ دہ او کہ یوہ تہ بہ غلطہ ویل کییری؟	
..... دافقی مسئلہ چی کہ د چا حیوان د چا خان یا مال تہ نقصان ورسوی نو فیصلہ بی خنکہ پہ کار دہ؟	
..... د غرونو او د مارغانو تسبیح	
..... د زغرو جوړولو کار حضرت داود ؑ تہ د الله ﷻ د طرف خخہ عطاء سوی وو	

۵۴	داسی کارچی خلگوتہ ورخہ نہ فائدہ رسیدی مطلوب او پیغمبری کا ردی
۵۴	حضرت سلیمان علیہ السلام دپارہ دھوا مسخر کیدل او دھغہ متعلق مسئلی
۵۵	حضرت سلیمان علیہ السلام دپارہ دپیریانو او شیطانانو تسخیر
۵۶	یوہ لطیفہ
۵۶	وَاللَّوْبُ إِذْ لَاقَى رَبَّهُ ، الخ ۸۳ تا ۸۴
۵۷	معلومات او مسئلی
۵۷	قصہ دایوب علیہ السلام
۵۸	حضرت ایوب علیہ السلام دعا صبر خلاف نہ دہ
۵۹	وَالسَّاعِلُ وَالَّذِينَ وَدَّ الْكَفَلَ ، الخ ۸۵ تا ۸۶
۶۰	حضرت ذو الکفل نبی وو او کہ ولی؟ او ددہ عجیبہ قصہ
۶۲	وَالَّذِينَ إِذْ ذُكِّرُوا بِمَا فِي الْأَنْفُسِ ، الخ ۸۷ تا ۸۸
۶۳	حضرت یونس علیہ السلام قصہ
۶۴	حضرت یونس علیہ السلام دعا دھر سری دپارہ پھرہ زمانہ کی دھر مقصد دپارہ مقبولہ دہ
۶۶	وَزَكَرِيَّا إِذْ لَاقَى رَبَّهُ ، الخ ۸۹ تا ۹۰
۶۷	وَالَّذِينَ اخْتَصَمْتَ فَرْجَهَا ، الخ ۹۱
۶۷	إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ، الخ ۹۲ تا ۱۰۵
۶۸	معلومات او مسئلی
۷۴	إِنَّ فِي هَذَا لَلآيَاتِ لِقَوْمٍ ، الخ ۱۰۶ تا ۱۱۲
۷۷	(سورة الحج)
۷۷	يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ ، الخ ۱ تا ۲
۷۸	دسورة خصوصیات
۷۸	دقیامت زلزله بہ کلہ وی؟
۷۹	وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ ، الخ ۳ تا ۱۰
۸۳	دمور بہ نس کی دانسان دجویدو درجی او مختلف حالات
۸۳	دانسان دابتدای جویدو و خخہ وروستہ د عمر مختلفی درجی او حالات بی
۸۵	وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعَذِّبُ اللَّهَ ، الخ ۱۱ تا ۱۳
۸۶	إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا ، الخ ۱۴ تا ۱۶
۸۸	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا ، الخ ۱۷ تا ۱۸
۸۹	د تولو مخلوقاتو د تابعدار او فرمانبردار کیدو حقیقت
۹۰	هَلْأَنْ خُفِّمَانَ اخْتَصَمُوا ، الخ ۱۹ تا ۲۴
۹۲	جنتیانو تہ دہنگرو اغوستلو حکمت
۹۳	دورینمو جامی دسرو دپارہ حرامی دی

۹۴	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَعْبُدُونَ ، الخ ۲۵
۹۵	دمکی پہ حرم کی دتولو مسلمانانو دبرابر حق مطلب
۹۶	وَإِذْ نَوَّالًا لِأَهْلِهَا مَكَانَ ، الخ ۲۲ تا ۲۹
۹۸	دبیت اللہ شریفی دجورولو ابتداء
۱۰۱	دحج پہ کارونو کی دترتیب درجہ
۱۰۲	یو سوال اودھفہ جواب
۱۰۳	ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ ، الخ ۳۰ تا ۳۳
۱۰۵	معلومات اومسئلی
۱۰۶	وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَاسِكَ ، الخ ۳۴ تا ۳۷
۱۱۰	دعبادتونو خاص صورتونہ اصل مقصودنہ دی بلیکی دزہ اخلاص اوطاعت مقصود دی
۱۱۰	إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ ، الخ ۳۸ تا ۳۹
۱۱۲	دکفارو سرہ دجہاد اولی حکم
۱۱۳	دجہاد اوقتل یو حکمت
۱۱۳	دخلفاء راشدینو پہ حق کی دقرآن پیش گوئی اودھفہ ظہور
۱۱۴	وَأَنْ يَكُونُوا لَكُمْ ، الخ ۴۲ تا ۵۱
۱۱۲	پہ مخکہ کی سیل اوسفرکہ دعبرت دپارہ وی نو دا دینی مقصود دی
۱۱۷	دآخرت دورخی دزرو کلونو کیدو مطلب
۱۱۷	یوہ شبہہ اودھفہ جواب
۱۱۸	وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ ، الخ ۵۲ تا ۵۷
۱۲۰	وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، الخ ۵۸ تا ۵۹
۱۲۱	ذَلِكَ وَمَنْ غَافَ بِغُلْبٍ مَا غُلِبَ ، الخ ۶۰
۱۲۲	ذَلِكَ بَانَ اللَّهُ يُؤَيِّجُ الثَّلَاثَ فِي الْقَهَارِ ، الخ ۶۱ تا ۶۲
۱۲۴	لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَاسِكَ ، الخ ۶۷ تا ۷۰
۱۲۵	معلومات اومسئلی
۱۲۷	یوہ شبہہ اودھفہ جواب
۱۲۷	وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ، الخ ۷۱ تا ۷۴
۱۲۹	دشرک اوبت پرستی داحقانہ حرکت پہ یومثال سرہ وضاحت
۱۲۹	اللَّهُ يُعْطِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ ، الخ ۷۵ تا ۷۸
۱۳۲	دسورۃ حج دتلاوت سجدہ
۱۳۳	امت محمدی داللہ ﷺ منتخب امت دی

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ بِكَرَامَةِ اللهِ وَهُوَ ثَمَانَتَا عَشَرَ آيَةً وَسَبْعُونَ رُكُوعًا

سورة انبياء په مکه کی نازل سو او په دی کی یوسل دولس (۱۱۲) ایتونه دی او اووه (۷) په کی رکوع گانی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربان نهایت رحم والادی.

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ۝۱

نزدی راغی ، خلقتو ته د دوی د حساب وخت ، او دوی په غفلت کی منع کوونکی دی .

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ

نه دی راغلی دوی ته څه نصیحت د دوی درب څخه نوی مگر ددې په اوریدو سره دوی لوی کونکی

يُعْبُونَ ۝۲ لَا هِيَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ۝

دی ، په لوبو کی دی ، زړونه د دوی ، او پتی کوی مشوری بی انصافه خلق

هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَاءَ أَنْتُمْ تَبْصِرُونَ ۝۳

دا سړی څوک دی یو انسان دی ، ستاسی په شان ، بیاولی منبلی دده په جادو کی اوتاسی گوری .

قُلْ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ

هغه وویل زما رب پیژنی ، خبره په اسمان کی وی او که په مخکه کی او هغه

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۴ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَل

دی اوریدونکی دی پوهیدونکی ، بلکه دا پریږده وایی چی دا خوبونه دی عبث داسی نه ده

أَفْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ۝۵

دروغ یی جوړ کړی دی ، داسی نه ده شاعر دی نو که غواړی را دی وری مونږ ته نښانه لکه چی پیغام راوړی وو

مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿۱﴾

مخکنبو، ایمان را نه وری د دوی څخه مخکې یو کلی چی هلاک کړل مونږ هغه آیا اوس دوی به ایمان راوړی

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوْحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا

اوپيغان نه دی لیږلی مونږ تا څخه مخکې مگر دغه دسرو په لاس وحی کوله مونږ هغوی ته پس پوښتنه وکړی

أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ

دیادونکو څخه که تاسی نه پوهیږی ، او نه وو جوړ کړی مونږ دهغوی

جَسَدًا إِلَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿۳﴾ ثُمَّ

داسی بدن چی خوراک نه کوی ، او نه وو هغوی همیشه پاته کیدونکی ، بیا

صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا

رښتو ی کړه مونږ دهغوی سره وعده پس نجات ورکړی مونږ هغوی لره او چا لره چی مونږ غوښتل او هلاک کړل مونږ

الْمُسْرِفِينَ ﴿۴﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ

دحد څخه وتوونکی ، مونږ نازل کړی دی تاسی ته کتاب چی په دی کی ستاسی ذکر دی

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۵﴾

ایانو تاسی نه پوهیږی ؟

لنډتفسیر: دغو (منکرانو) خلکو ته د دوی (د) حساب (وخت) نژدی را ورسیدی (یعنی قیامت وخت په وخت را نژدی کیږی) او دوی (تر اوسه) په غفلت کی (پراته) دی (اوپه ده دقیقین کولو او دده دپاره دتیارۍ کولو څخه) منع کوونکی دی (او د دوی غفلت دومره زیات سوي دی چی) دوی ته د دوی دطرف څخه چی کوم تازه نصیحت (د دوی دحال موافق) راځی، په ځای ددی چی په پوه سی، دوی هغه په داسی طور سره اوری چی (ور پوری) خنداگانۍ کوی (او) د دوی زړونه (هیڅکله هغه ته) نه متوجه کیږی او داخل یعنی ظالمان (او کافران) خلق (په خپل مینځ کی) پتی پتی مشوری کوی (په دی وجه نه چی دمسلمانانو دوی ته خطر وه ځکه چی په مکه کی دکفارو کمزوری نه وه بلکی ددی دپاره چی داسلام خلاف پت سازش

وکی او ختم یی کی، دی (یعنی محمد ﷺ) محض ستاسی په شان یو (معمولی) سړی دی (یعنی نبی نه دی او دا کوم زړه راکشونکی کلام چی اوروی پردی داعجاز شبهه او په دی اعجاز سره د نبوت خیال مه کوی، ځکه چی دغه په حقیقت کی سحر آمیز کلام دی) نوایا (سره ددی خبری) بیا هم تاسی د جادو دخبری د اوریدو دپاره (دده خواته) څی؟ حال دا دی چی تاسی (دا خبره ښه) پیژنی (په پوهیږی) پیغمبر (ﷺ) ته د جواب ورکولو حکم وسو او ده ﷺ موافق د حکم په جواب کی، وفرماییل چی زما رب هره خبره (برابره خبره ده که) په آسمان کی وی او (برابره خبره ده) که په مخکے کی وی او برابره خبره ده که ظاهر وی او که پټ ښه، پیژنی او هغه ښه اوریدونکی او ښه پوهیدونکی دی (نو ستاسی د کفر دا خبری هم پیژنی او تاسی ته به ښه سزا درکړی او دوی حق کلام ته صرف په جادو ویلو باندی صبر ونه کی، بلکه داسی یی (هم) روپیل چی دا (قرآن) پریشانہ خیالات دی (چی په واقع کی زړه راکشونکی هم نه دی، بلکه (ددی) څخه زیات دا ده چی، دوی (یعنی پیغمبر) دا (په قصد او اختیار سره په خپل زړه کی) جوړ کړی دی (او د خوب په خیالاتو کی خوانسان څه قدر بی اختیاره او معذور او په اشتباه کی اخته کیدی هم سی او دا د خانه جوړول څه د قرآن سره مخصوص نه دی، بلکه دی خویو شاعر سړی دی (دده ټولی خبری هم دغسی خیالی او د خانه جوړی سوي دی، لنډه دا چی رسول نه دی اولوی مدعی در سالت دی) نو ده ته په کار دی چی داسی یوه (لویه) ښانه راوړی لکه مخکی رسولانو چی راوړی دی (اولوی لوی معجزی یی ښکاره کړی دی، نو دغه وخت به مونږ دی رسول ومنو او ایمان به را وړو او دا وینا هم د دوی یوه بهانه وه کنی دوی خو تیر پیغمبران ﷺ نه منل حق تعالی په جواب کی فرمایي چی، د دوی څخه مخکی د څه کلی خلگ چی مونږ هلاک کړی دی (سره ددی چی د دوی فرمائشی معجزی ظاهری هم سوی خو دوی، ایمان رانه وړی نو آیا دا خلگ به (ددی معجزو په ظاهریدو) ایمان راوړی (اوپه داسی حالت کی به په ایمان نه راوړلو عذاب نازل سی په دی وجه مونږ دغه معجزی نه ظاهرو او د قرآن معجزه کافی ده) او (در سالت متعلق چی کومه د دوی دا شبهه ده چی رسول بشر نه دی په کار دهغه جواب دا دی چی) مونږ ستا څخه مخکی یوازی سربان پیغمبران جوړ کړی دی کومو ته چی به مونږ وحی لیرله نو (ای منکرانو) که تاسی ته (دا خبره) معلومه نه وی نو د اهل کتابو څخه پوښتنه وکی (ځکه چی دا خلگ که څه هم کافران دی مگر په خبر متواتر کی دراوی مسلمان والی او ثقه والی شرط نه دی بیاتاسی خودوی خپل دوستان گنی نو ستاسی به نزد د دوی په خبره اعتبار په کار دی) او (دغه شان در سالت متعلق کوم چی ددی شبهی دوهم تقریر دی چی رسول ملائکه په کار ده دهغه جواب دا دی چی) مونږ ددی رسولانو (کوم چی تیر سوي دی) داسی بدن نه وو جوړ کړی چی خوراک به یی نه خوړی (یعنی ملائکی نه وی) او (دا خلگ کوم چی ستا دوفات په انتظار کی خوشحالی کوی لکه چی د اقول د الله ﷻ دی تَرِیضُ بِ رِیْبِ الْمُتَوْنِ: لکه چی داسی په معالم کی دی د اوفات هم د نبوت څخه منافی نه دی، ځکه چی، دغه (تیر سوي) حضرات (هم په دنیا کی) همیشه

پاته کیدونکی سوی نه دی (نو که ته هم وفات سی نوستا په نبوت به څه اعتراض لازم سی مطلب دا چی لکه څنگه چی مخکی رسولان وه داسی ته هم یی ، او دا خلگ لکه چی څنگه تادروغ کوی دغه ډول ددغو حضراتو هم دهغه زمانی کافرانو درواغ والی کړی دی، بیامونږ چی کومه د دوی سره وعده کړی ده (چی درواغ کوونکی به په عذاب سره هلاک کؤ او تاسی او مومنان به محفوظ پریږدو مونږ) دغه (وعده) رښتینی کړه یعنی دوی او کومو کومو مومنانو ته (نجات ورکول چی) منظور وو (هغوی ته د عذاب څخه) مونږ نجات ورگی او (په دی عذاب سره) دحد (اطاعت) څخه تیریدونکی موهلاک کړل (نو دی خلگ لره بیړول په کار دی ای منکرانو ددی درواغ کولو څخه وروسته پرتاسی که په دنیا او آخرت کی عذاب راسی نو تعجب نه دی ، ځکه چی) مونږ تاسی ته داسی کتاب رالیرلی دی چی په دی کی ستاسی (کافی نصیحت موجود دی آیا (سره ددی تبلیغ او وعظ نصیحت) بیاهم تاسی نه پوهیږی (اونه منی) ؟

(معلومات اومسئلي) (سورة انبياء فضیلت)

حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ فرمایي چی سورة کهف مریم طه او انبیاء داخلور سره سورتونه دنزول په اعتبار سره اولنی سورتونه او دا زما پخوانی دولت او گټه ده چی زه یی همیشه حفاظت کوم (قرطبی) اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ : یعنی هغه وخت نژدی راگی کله چی به دخلگو څخه د دوی دعملونو حساب اخستل کیږی ، مراد ددی څخه قیامت دی او ددی نژدی راتلل د دنیا دتیر عمر په لحاظ سره دی ، ځکه چو دا امت اخری امت دی او که مراد ورڅخه عام حساب واخستل سی ، نو دقبر حساب هم په دی کی شامل دی ، کوم چی به دمرگ څخه فوراً وروسته هر سړی ورکوی او په دی وجه یی دهر سړی مرگ ته دده شخصی قیامت ویلی دی ، مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ : یعنی کوم سړی چی مړ سو دده قیامت اوس قائم سو، ددی معنی په اعتبار سره د حساب وخت نژدی کیدل خوبالکل واضح دی چی دسړی مرگ برابره خبره ده که هرڅومره عمر چی وی څه لیری نه دی ، خصوصاً هرکله چی د عمر انتها نامعلومه ده نو هره ورځ هره گټه دمرگ خطر مخامخ وی .

ددی آیت څخه مقصود غافله خلگ خبرول دی په کوم کی چی ټول مومنان او کافران دا خل دی چی د دنیا دخواهشاتو په شغل کی د حساب ورځ هیڅه نه کړی ځکه چی ددی هیڅول دټولو خرابیو او گناهونو بنیاد دی مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَنُونَ لَأَهْلِيَّةً قُلُوبُهُمْ . کوم خلق چی و آخرت او دقبر د عذاب څخه غفلت کوونکی او ددی د تیاری څخه منع کوونکی دی، دا د دوی د حال نورزیات بیان دی چی کله دوی ته دقرآن څه نوی آیت راسی او وویل سی نو هغه دوی په داسی حالت کی اوری چی لوی خنداگانی او ټوکی کوی او د دوی زړونه د آخرت او الله ﷻ څخه غافله وی ، ددی دا مراد هم کیږی ، چی دقرآن دآیتونو د اوریدو په وخت کی دوی په خپلو لوبو او شغل کی داسی لگیدلی وی چی دقرآن طرف نه هیڅ توجه نه ورکوی او دامعنی هم کیدی سی چی په خپله دقرآن دآیتونو سره دلویو خندا او ټوکو معامله کوی .

الْقَائِنُونَ السَّخَرُوا وَالْتَمَ تَنْصِرُونَ: یعنی دا خلگ په خپل مینځ کی پتی پتی مشوری کوی او دا وایی چی دا کوم چی خان ته نبی او رسول وایی ، دا خو زمونږ په شان انسان دی څه ملانکه خو نه ده چی مونږ دده خبره ولنو اویا ددی کلام الهی څخه کوم چی دوی ته به ویل کیدی او ددی دڅوږوالی اوبلاغت او په زړونو کی دتاثیر چی یو کافر ورڅخه هم انکار نه سوکولی ، ددی څخه دخلگو دمنع کولو صورت یی دا جوړ کی چی دی ته سحر اوجادو وایی اویا دخلگو داسلام څخه دمنع کولو دپاره دا وایی چی کله تاسی پوه سواست چی دا جادو دی نو بیا دده خواته ورتلل او داکلام اوریدل دھوښیارتیا څخه خلاف دی شاید دا خبری یی په خپل مینځ کی ځکه کولی، چی مسلمانان به یی واوری نو د دوی دبی وقوفی دگډون راز به ښکاره کړی.

هَلْ قَالُوا أَضَلَّاتُ أَهْلَامُ: أَضَلَّاتُ أَهْلَامُ: هغه خوبونو ته ویل کیږی په کومو کی چی څه نفسانی یا شیطانی خیالات شاملیږی ، په دی وجه ددی ترجمه په پریشانه خیالاتو سره سوي ده ، یعنی دی منکرانو اول خو قرآن ته جادو وویل ، بیاجی په دی کی نور مخکی سول نو پریشانه خوبونه یی ورته وویل ، بیا چی په دی کی نور هم وړاندی سول نو وې ویل چی دا خو په خدای ﷻ درواغ اوبهتان دی چی دا دهغه کلام دی ، بیایی وویل چی اصل خبره دا ده چی دا یو شاعر سړی دی او دا دده دکلام شاعرانه خیالات کیدی سی . فَلْيَأْتِنَا بَآيَةٍ: یعنی که دی واقعی نبی او رسول وی نو زمونږ غوښتل سوی خاص معجزی دی ونیسی ، ددی په جواب کی حق تعالی فرمایي چی په تیرو امتونو کی ددی هم تجربه او مشاهده سوي ده چی هغوی څنگه معجزه غوښتی ده د الله ﷻ درسول په لاسو هغه معجزه ښکاره سوي ده ، مگر بیا هم هغوی ایمان نه دی راوړی او دغوښتلی معجزی په لیدو چی کوم قوم ایمان قبول نه کی دهغوی دپاره دالله ﷻ قانون دا دی چی په دنیا کی عذاب پرنازلولی او ختمولی یی سی او چونکی امت مرحومه الله ﷻ دنی کریم ﷺ په اعزاز کی ددنیا دعام عذاب څخه محفوظ کړی دی ، په دی وجه دوی ته غوښتی معجزی ښوول مصلحت نه دی ، مخکی په (أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ) کی دی طرف ته اشاره ده چی ایا دوی به خپله غوښتلی معجزه ووینی نو ایمان به راوړی ؟ مراد دا دی چی د دوی څخه ددی هیڅ توقع نه سی کیدی ، په دی وجه غوښتلی معجزه دوی ته نه سی ښوول کیدی .

لَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ: د اهل ذکر څخه مراد دلته دتورات او انجیل عالمان دی ، کومو چی په نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړی وو، مطلب دا دی چی که تاسی ته دتیرو پیغمبرانو حال معلوم نه وی چی هغوی انسانان وه او که ملانکی نو دتورات دعالمانو څخه معلومه کړی ، ځکه چی دغه ټول پوهیږی چی تیر ټول پیغمبران انسانان وه ، په دی وجه دلته د اهل الذکر څخه که مطلق اهل کتاب یهود اونصارا مراد دی ، نو بعیده نه ده ، ځکه چی ددی معاملی ټول شاهدان دی ، په لنډ تفسیر کی یی دا احتمال اختیار کړی دی او تشریح یی کړی ده .

مسئله: په تفسیر قرطبی کی دی چی ددی آیت څخه معلومه سوه چی جاهل سړی چاته چی دشریعت احکام معلوم نه وی پر هغه باندی د عالم تقلید واجب دی د عالم څخه به پوښتنه کوی اود هغه مطابق به عمل کوی

(قرآن کریم دعربو دپاره عزت او فخر دی)

کِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ: د کتاب څخه مراد قرآن دی او ذکر دلته په معنی د شرافت فضیلت اوشهرت دی، مراد دا دی چی دا قرآن کوم چی ستاسی په ژبه عربی کی نازل سو، ستاسی دپاره یو لوی عزت او دهمیشه شهرت شی دی تاسی ته ددی قدر په کار دی لکه چی دنیا ولیدل چی عرب الله ﷻ دقرآن په برکت سره پر ټوله دنیا غالب او فاتحان کړل او په ټوله دنیا کی د دوی د شهرت اوعزت اوازه خپره سوه، او دام ټولو ته معلومه ده چی دا دعربو دمقامی یاقبائلی یا لسانی خصوصیت په بناسره نه دی بلکی صرف دقرآن په برکت سره وسو، که قرآن نه وای نو نن به شاید چی څوک دعرب قوم نوم اخستونکی هم نه وای.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً

گناهگار

چی وو

کلی

او څومره تباہ کړی دی مونږ

وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝۱۱ فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسْنَاءِ إِذَا هُمْ

او پورته کړی دی مونږ د دوی څخه وروسته نور خلق ، بیا چی کله پوه سول دوی زمونږ په عذاب راتلو

مِنْهَا يَرْكُضُونَ ۝۱۲ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ

نوپس ددغه ځای څخه په تښتید و سول، مه تښتی او واپس سی هغه ځای ته په کوم ځای کی چی تاسی عیش کوی

وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْلُون ۝۱۳ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝۱۴

او خپلو کورونو ته شاید چی تاسی څخه پوښتنه و سی ، وې ویل های خراب ده مونږ لره بیشکه مونږ گناهگار وو

فَبَارَأْنَا لَكَ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَبِدِينَ ۝۱۵

بیا همیشه د دوی هم دغه فریاد وو نژدی پوره چی مونږ کړل یوه کوته ریبل سوی ساره سوی

لنډتفسیر: اومونږ ډیر کلی دکومو اوسیدونکی چی ظالمان (یعنی کافران) وه تباہ کړي دی او د دوی څخه وروسته مو بل قوم پیدا کړي دی ، نوکله چی دغو ظالمانو به زمونږ عذاب راتلونکی ولیدی نو ددغه کلی څخه به یی تښته شروع کړه (چی د عذاب څخه محفوظ سی الله ﷻ فرمایي چی) تښتی مه خپل دعیش سامان او خپلو کورونو ته واپس سی ، شاید چی ستاسی څخه څوک پوښتنه وکی (چی په

تاسی څه تیر سول مقصود ددی څخه په طور د تعریض یعنی په کنایه سره دوی په خپله احمقانه زړورتیا باندې پوهول دی چی په کوم اسباب او مکان باندې ستاسی نازوو اوس نه هغه سامان دی او نه هغه مکان دی او نه دیو دوست او همدرد نوم او نښانه سته، دغو خلکو (د عذاب د نازلیدو په وخت کی) وویل چی های زمونږ کوم بختی بیشکه مونږ وو ظالمان خلگ د دوی دا شور فریاد تر هغه پوری وو چی مونږ دوی داسی (نیست اونا بود) کرل لکه څنگه چی پری سوی فصل وی یا اور سوړ کرل سوی وی.

(معلومات اومستلي)

په دی آیتونو کی چی د کومو کلیو د تباہ کیدو ذکر دی، ځینو تفسیر لیکونکو د ادیم کلی خضراء او قلابه گنلی دی کومته چی الله ﷻ خپل یو رسول ولیږی د کوم په نوم کی چی روایتونه مختلف دی په ځینو کی یی موسی بن میشا او په ځینو کی شعیب ذکر کړی دی او که نوم یی شعیب وی نو دی دمدين والا شعيب (عليه السلام) څخه علاوه بل څوک دی دغو خلقو د الله ﷻ رسول قتل کی الله ﷻ دوی دیو کافر بادشاه بخت نصر د لاسه تباہ کرل او بخت نصر یی پر دوی باندې مسلط کی لکه بنی اسرائیلو چی کله په فلسطین کی گمراهی شروع کړه نو په دوی یی هم بخت نصر مسلط کی او سزای ورکړه مگر صفا خبره دا ده چی قرآن کریم څه خاص کلی نه دی متعین کړی او په دی وجه عام مقررېږی، نو په دی کی به دیمن کلی هم دا خل وی. والله تعالی اعلم

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَيْنٍ ۝۱۷ لَوَادُنَا

او مونږ نه دی پیدا کړی اسمان او مخکی او څه چی د دوی په مینځ کی دی په لوبوسره، که مونږ د لوبو

اِنْ تَتَّخِذْ لَهُمْ آلًا فَتَنْجُوهُمْ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَعِلِينَ ۝۱۸ بَلْ

څه شی جوړول غوښتلی، نو جوړ کړی به مو وای د ځان د طرف څخه که مونږ کولی، داسی

تَقْدِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۝۱۹ وَلَكُمْ

نه ده بلکه مونږ وایو حق باندې باطل، پس هغه یی سر مات کړی، پس هغه ختم سی، او تاسی دپاره

الْوَيْلُ لِلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ۝۱۸ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

خرابی ده د هغو خبرو څخه کومی چی تاسی جوړوی، او دهغه دی څه چی په اسمانونو کی دی او په مخکه کی دی

وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ۝۱۹

او څه چی دهغه سره نژدی وی، تکبر نه کوی دعبادت دهغه څخه او نه سستی کوی

يَسْجُدُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنْ

تسبيح وای شبه او ورځ نه سترې کيږي ، يا دوی نیولی دی نور معبودان په

الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلُ

مخکه کی چی هغوی به ژوندی پورته کړی دوی ؟ که وی په دی دواړو کی نور معبودان ماسوا

اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَنَ اللَّهُ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

دالله څخه نو دا دواړه به خراب سوی وای ، پس پاک دی الله مالک دعرش : هغو خبرو څخه چی دوی بی جوړوی

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ

دهغه څخه پوښتنه نه سی کیدی دهغه چی کوی او ددغو څخه پوښتنه کیدی سی ایانیولی دی دوی دهغه څخه ماسوا

إِلَهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِيَ وَذِكْرُ

نور معبودان ، ته ووايه راوړی خپل دلیل دا خبره ده دهغو چی زما سره دی ، او دا خبره ده

مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ

زما څخه دمخکې ، هيڅ نسته بلکه اکثر ددغو څخه نه پوهيږي په رښتیني خبره پس دوی

مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا

منع کوی ، او نه دی لیږلی مونږ ستا څخه دمخکې څوک رسول مگر

نُوحٍ إِلَيْهِ إِنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ

هغوی ته داحکم سوی دی چی خبره داده چی نسته لاتق دعبادت ما سوا زما څخه پس زما بندگی کوی ، او وای

الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ

رحمن نیولی دی یو څوک زوی هغه هيڅکله ددی لاتق نه دی لیکن دغه بندگان دی چی عزت ورکړل سوی دی ، دده

بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٦﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

څخه نه سي مخکې کيدی په خبره او دوی دهغه په حکم باندی کار کوی، هغه ته معلوم دی څه چی ددوی څخه مخکې

وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنَ

دی اوڅه چی وروسته دی او سفارش نه سی کولی دوی ، مگر دهغه چی دچا څخه راضی سی الله او دوی دهغه

خَشِيَّتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِّنْ

دهیبت څخه بیریدونکی دی ، اوڅوک چی په دوی کی ووايي ، چی زه معبود یم

دُونَهُ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

دهغه څخه ماسوا پس ده ته به مونږ بدله ورکړو جهنم ، هم دغسی مونږ بدله ورکړو بی انصافو ته .

لنفسه: او (زما په یووالی زما داجور کړی دلالت کوی ځکه چی) مونږ آسمان او مخکه اوڅه چی د دوی په مینځ کی دی (دایه) داسی طور سره نه دی جوړ کړی چی مونږ عبث کار کوونکی یو (بلکه په دی کی ډیر حکمتونه دی چی په دی کی لوی حکمت دتوحید په حقوالی دلالت دی او) که چیری مونږ ته (دآسمان او مخکی په جوړولو کی څه حکمت مقصود نه وای بلکه دا محض) یو مشغوله جوړول منظور وای (چی څه عادتی فائده ورڅخه مقصود نه وای محضی زړه مشغولول منظور وای) نو مونږ به خاص دخپلی خوا په شی کی مشغولا جوړه کړی وای (مثلاً خپل صفتونه دکمال) که مونږ داسی کولی (ځکه چی مشغولا ته دمشغولا کوونکو دشان سره مناسبت په کار دی نوچیری ذات دکائناتو دخالق اوچیری داجور سوی حادث شیان البته صفاتو ته په وجه ددی چی دذات سره په قدیم والی کی مناسبت دی ، نوهرکله چی په دلیلونو د عقل او اجماع دملتونو دځاوندانو ددی هم مشغولا مقررول محال دی نو حادث شیان خودچا په وهم کی هم راتلل نه دی په کار ، نو ثابتته سوه چی مونږ عبث یعنی فضول نه دی پیدا کړی) بلکه (دحق دثابتولو او دباطل دباطلولو دپاره مو پیدا کړي دی او) مونږ (دغه) حقه خبره (دکومی په ثبوت چی دامصنوعات دلالت کوی) پر باطله خبره (داسی غالب کوو لکه داسی وگنی چی مونږ دغه حق پردی باطل) اور وو نو هغه (حق) ددی (باطل) ماغزه وباسی (یعنی مغلوبه یی کړی) نو دغه (باطل مغلوب سی) فوراً ختم سی (یعنی دتوحید دلیلونه کوم چی ددی جوړ سوو شیانو څخه حاصلیری دشرک بالکل نفی وکی چی دمخالف جانب گرسره څه احتمال پاته نه سی) او (تاسی کوم چی سره ددی زبردستو دلیلونو شرک کوی نو) ستاسی دپاره ددی خبری څخه لویه خرابی ده کومه چی تاسی (دحق خلاف) جوړوی او

(حق تعالی هغه شان دی چې) خومره چې په آسمانونو او په مخکه کی دی ټول دهغه (مملوک) دی او په
دوی کی، کوم چې دالله ﷻ په نزد (مقبول او مقرب) دی (دهغوی دبنډگی خو دا حال دی چې، دغه دهغه
 دعبادت څخه شرم نه کوی او نه سترې کیږي (بلکې) شپه او ورځ (دالله) تسبیح (اوپاکی) کوی (یو ورځ
 یې، نه بس کوی ورڅخه) هرکله چې دهغوی دا حال دی نو عام مخلوق په څه شمار کی دی نو لا ټی
دعبادت هغه دی او هرکله چې څوک بل داسی نسته نو بیا دهغه سره شریک ګڼل خومره بی عقلی ده، ایا
(سره ددی دلیلونو دتوحید څخه) دی خلکو دخدای څخه ماسوا نور معبودان جوړ کړي دی (خاصکي
دمخکي دشیانو څخه (کوم چې نور هم زیات ادنی اوزیات لاندی دی لکه دډبرو اونورو معدنی شیانو
بتان) کوم چې څوک به ژوندی کړی (یعنی کوم چې روح هم په چا کی نه سی اچولی نو داسی عاجز
دمعبود کیدو کله قابل دی او) په مخکه (کی یا) په آسمان کی که دالله ﷻ څخه ماسوا بل معبود (واجب
الوجود) وای دواړه به (یو ورځ) په مقابله سوی وای (څکه چې عادتاً د دواړو په ارادو او کارونو کی به
مزاحمت راتلی، دیو بل سره به ټکراویدل او ددی سره خوفساد لازم دی مگر فساد واقع نه دی په دی
وجه ډیر معبودان هم نه سی کیدی) نو (ددی تقریرونو څخه ثابته سوه چې) الله ﷻ کوم چې مالک دی
دعرش دهغو کارونو څخه پاک دی کوم چې داخلګ بیانونی (چې نعوذ بالله دهغه سره نور شریکان هم نسته
حال دا دی چې هغه داسی لوی دی چې) هغه څه چې کوی دهغه څوک پوښتنه نه سی کولی اوهغه
دنورو څخه پوښتنه کولی سی (یعنی الله ﷻ پوښتنه کولی سی، نو په لویی کی څوک دهغه سره شریک نه
سو نو بیا په معبودیت کی ورسره څوک څنګه شریکیدي سی، تر دی پوری څو کلام په طور دباطلولو
ماتولو او دمحال دلازم والی وو، مخ ته کلام په طور دسوال او منع دی چې) ایا دوی دخدای څخه ماسوا
نور معبودان جوړ کړي دی (دوی ته) ووايه چې تاسی خپل دلیل (پر دی دعوه باندی) پیش کی (تر دی ځای
پوری خو دشرک باطلوالی په طور دسوال او عقلی دلیل وو مخکی دلیل نقلی پیش کوی چې) دا زما
دملګرو کتاب (یعنی دقرآن) او زما څخه دمخکی خلکو کتابونه (یعنی تورات انجیل اوزبور) موجود دی
(چې ددی په رښتینوالی کی که څه هم تحریف سوي دی مگر په قرآن کی خو دتحریف دسره احتمال نسته
، نو کوم مضمون چې ددغو کتابونو دقرآن مطابق وی هغه یقیناً صحیح دی او ددی ټولو ذکر سو
دلیلونو مقتضادا وه چې داخلګ دتوحید قائل سوی وای، لیکن بیا هم قائل نه دی، بلکې په دوی کی
زیات هغه دی کوم چې په حق کار باندی یقین نه کوی نو (په دی وجه سره) دغه (ددی دقبلولو څخه) منع
کوی او (دا توحید څه نوی خبره نه ده چې بیرته ورڅخه کیدی سی بلکې دا خو پخوانی شریعت دی ه
دارنګه) مونږ ستا څخه مخکی یو داسی پیغمبر نه دی لیږلی کوم ته چې مونږ دا وحی نه وی لیږلی چې
زما څخه ماسوا څوک معبود (لا ټی دعبادت) نسته نو (خاص) زما عبادت کوی او دا (مشرکان) خلګ (چې
کوم دی په دوی کی ځینی) داسی وایی چې (نعوذ بالله) الله ﷻ (فرشتی) اولاد جوړ کړي دی (توبه توبه)

دغه (الله ﷻ ددی څخه) پاک دی (اودغه ملائکی دهغه اولاد نه دی) بلکی (دهغه) بندگان دی (البته) عزتمند (بندگان دی په دی سره بی عقلو ته اشتباه وسوه ، او ددغو دبندي او ترحکم لاندی کیدو او ادب دا حال دی چی دوی دهغه په مخکی خبره نه سی کولی ، بلکی دحکم منتظره اوسیږی) او هغوی دهغه دحکم موافق کار کوی (دهغه څخه خلاف نه سی کولی ، ځکه چی هغوی پوهیږی چی) الله ﷻ د دوی دمخکی او وروسته حالات (بڼه) پیژنی (نو چی څه حکم وی او کله چی حکم وی موافق دحکمت وی په دی وجه نه عملی مخالفت کوی او نه قولی مخکی والی کوی) او (ددوی دادب داحال دی چی) هغوی بغیر دهغه (سړی) څخه دچا دپاره چی د (شفاعت کولود) خدای ﷻ رضا وی دبل چاسفارش نه سی کولی او دغه ټول دالله ﷻ دهیبت څخه په بیرته کی اوسیږی او (داڅو بیان وو د دوی دمغلوبیت او محکومیت مخکی بیان دی د الله ﷻ دغالب والی اوحاکموالی ، که څه هم مطلب د دواړو یوبل ته نژدی دی یعنی) په دوی کی کوم سړی چی (بالفرض) داسی وواپی چی (تعوذ بالله) زه دخدای څخه ماسوا معبودیم نو مونږ به ده ته دجهنم سزا ورکو (او) مونږ ظالمانو ته خاص داسی سزا ورکوو (یعنی دخدای ﷻ په دوی پوره وس چلیږی لکه پر نورو مخلوقاتو بیادغه دخدای اولاد چی خدای کیدل ورلره ضروری دی څنگه کیدی سی؟)

(معلومات اومسئلي)

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ : یعنی مونږ آسمان اومخکه او ددی دواړو په مینځ کی شیان دلویو اوعشو دپاره نه دی جوړکړی ، په تیرو آیتونوکی دځینو کلیو دتباه کیدو اوهلاکیدو ذکر وو ، په دی آیت کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی لکه څنگه چی دمخکی اوآسمان پیدا کول او په دی کی دټولو مخلوقاتو پیدا کول پر لویو مهمو حکمتونو اومصلحتونو مبنی دی کوم کلی چی تباه سوي دی دهغوی تباه کول هم عین حکمت وو ، ددی مضمون تعبیری په دی آیت کی داسی وکی چی دا دتوحید یا رسالت څخه منکر خلگ ایا زمونږ دکامل قدرت اوعلمی بصیرت دی ښکاره نښانوته کوم چی دمخکی اوآسمان په پیدائش کی او دټولو مخلوقاتو په جوړولوکی لیدل کیږی ، دی ته نه گوری او په دی نه پوهیږی؟ او که یاداسی گنی چی مونږ دا ټول شیان فضول اومحض دلویو دپاره پیدا کړی دی ؟

لَعِبِينَ ، دَلَعَبَ : څخه مشتق دی لعب داسی کارته ویل کیږی ، په کوم پوری چی څه صحیح مقصد متعلق نه وی (راغب)

او، لهو، هغه کار ته ویل کیږی په کوم پوری چی څه صحیح یاغلط مقصدنه وی ترلی ، بلکی خالی دوخت تیرولو مشغله جوړه سی ، داسلام څخه منکر کوم چی په نبی کریم ﷺ اوقرآن کریم اعتراض او دتوحید څخه انکارکوی دقدرت حق ددی عظیم الشانه نښانو باوجود بی نه منی نو د دوی دا عمل گویا ددی خبری دعوی ده چی دا ټول شیان فضول دلویو دپاره جوړسوی دی ، د دوی په جواب کی دارشاد

وسو چی دلویی اوفضول دپاره نه دی که لږ هم دغور او فکر څخه کار واخلی نو دکائناتو په یوه یوه ذره کی او دقدرت په یو یو صنعت کی په زرگونو حکمتونه دی او ټول دحق سبحانه تعالی دمعرفت اودده دتوحید خاموش سبقونه دی .

وحده لا شریک له گوید

هر گیاهی که از زمین روید

هره گیاه بوتی درخته وغیره څه چی پرمخکه پیدا کیږی دخدای ﷻ دیو والی ظهور او ثنا صفت بیانوی
لَوْ اَرَدْنَا اَنْ نَّخْلِقَ لَهُمْ اَلْاَشْجَارَ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ : یعنی که مونږ یوه تماشا په طور دلویو جوړولی
غوښتی او مونږ داسی کار کولی نو مونږ ته ددی څه ضرورت وو چی مخکه او آسمان پیدا کړو، داکړ
دخپلی خوا په شیانو سره هم کیدی سواي .

په عربی لغت کی حرف د لَو د فرضی شیانو دپاره ویل کیږی چی هیڅ وجود یی نه وی ، دلته هم په دې
حرف سره دا مضمون بیان سوي دی چی کوم احمق دا ټول پورتنی اولاندینی اسمانی او دمخکی
مخلوقات او عجیبه مصنوعات لهو اولعب گنی هغه دومره هم عقل نه لری چی دا دومره لوی لوی
کارونه دلهو اولعب دپاره نه کول کیږی ، داسی کارونه چی څوک کوی هغه یی هم دغسی عبث نه کوی .
په دې کی اشاره دی طرف ته ده چی دالله ﷻ لویی اوشان خو ډیر لږ دی داسی دلهو اولعب کار خو ډیر
معقول سړی څخه هم په تصور کی نه سی راتلی .

د لَهو اصلی اومشهوره معنی دبی کاری مشغله ده ، ددی مطابق دا ذکر سوی تفسیر سوي دی ، ځینی
مفسرین حضرات فرمایي چی لفظ د لَهو کله دښخی دپاره او د اولاد دپاره هم ویل کیږی ، او دلته دا
مطلب که واخستل سی نو مراد به ورڅخه پر یهودو اونصاراؤ رد کول وی کوم چی حضرت مسیح یاغیر
عليهما السلام ته دالله ﷻ زوی وایی چی که مونږ اولاد جوړولی نو دانسانی مخلوق څخه به مو ولی
جوړولی دخپلی خوا دمخلوق څخه به موجود کړی وای . والله اعلم

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ : دقذف لغوی معنی ویشتل او گذارول دی ، د بَلْ
معنی په سر وهل دی او د زَاهِقٌ معنی تلل او بی نام او نشان کیدل دی ، مطلب دآیت دا دی چی دمخکی
او آسمان عجیبه اونا اشنا کائنات مونږ دلویو دپاره نه دی پیدا کړی ، بلکی پر لویو حکمتونو مومنی
جوړ کړي دی ، په دې کی یوه دا هم ده چی په دې سره دحق او دباطل فرق کیږي، دقدرت مصنوعاتو
کتل دحق طرف ته دانسان داسی رهبری کوی چی باطل دده په مخکی نه سی پاته کیدی ، ددی مضمون
تعبیر یی داسی کړي دی ، چی په حق باندی باطل وویشتل سی داسی چی دباطل ماغزه په راوړزی
اوهغه بی نام او نشانه سی ورک سی .

وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ : یعنی زمونږ کوم بندگان چی زمونږ سره دی مراد
ورڅخه ملاتکی دی ، هغه هر وخت زمونږ په عبادت کی بغیر دڅه وقفی څخه همیشه مشغوله دی کی

ناسی زمونږ عبادت نه کوی نو زمونږ په خدایي کی څه فرق نه راځي، انسان چونکی نور هم په خپل حال باندی د قیاس کولو عادی او فکر وهونکی وی، ده ته همیشه د عبادت څخه دوه شیان مانع کیدی سی، یو خو دا چی دی د چا عبادت کول دخپلی درجی او مقام څخه خلاف گنی په دی وجه عبادت ته نه نژدی کیږی، دوهم دا چی عبادت کول غواړی مگر همیشه (پرله پسې) یی ځکه نه سی کولی، چی په مقتضا د بشریت په لږ کار کولو سره ستری کیږی ده ته دارام کولو او دبیده کیدو ضرورت پېښیږی، په دی وجه په آخری آیت کی یی د ملائکو څخه ددی دواړو منع کوونکو خبرو نفی وکړه چی نه هغه زمونږ د عبادت څخه تکبر کوی چی گوندی دخپل شان خلاف یی وگنی او نه په عبادت کولو سره هغه څه وخت ستری کیږی ددی مضمون دمکمل کولو څخه وروسته په آیت کی داسی فرمایي، يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ: یعنی ملائکی شپه او ورځ تسبیح کوی هیڅ وخت هم سستی نه کوی.

عبدالله بن حارث وایی چی ما دکعب احبار څخه پوښتنه وکړه چی ایا د ملائکو د تسبیح کولو څخه ماسو ابل څه کار نسته؟ او که سته نو هغه دنورو کارونو سره هر وخت تسبیح څنگه جاری ساتلی سی؟ کعب وفرمایل ای زما وراره ایا تاڅه کار او مشغله دساه اخستو څخه منع کوی؟ او په کار کولو کی څه خلل او مانع راځي؟ حقیقت دا دی چی تسبیح د ملائکو دپاره داسی ده لکه زمونږ دساه اخستل یا سترگی رپول چی دادواړه شیان هروخت په هرحال کی جاری وی او په څه کار کی مانع او خلل نه راځي (قرطبی اوبهر محیط).

أَمْ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ: په دی کی د مشرکانو جهالت په څو قسمه سره ظاهر سوي دی، اول دا چی دا څومره احمقان دی چی خدای یی جوړکی نودمخکی مخلوق یی جوړکی دا خو دپورتنی او اسمانی مخلوق څخه په هرحال کمتر اوبی کاره دی دوهمه دا چی دوی څوک خدای جوړکی نوایا دوی هغه لیدلی دی چی څوک یی ژوندی کړي دی یایی روح په کښی اچولی دی؟ دمعبود دپاره خو دا خبره ضروری ده چی مرگ او ژوند دمخلوق دده په قبضه کی وی.

لَوْ كَانَ لِيهِمَا آلِهَةٌ داتو حید عادتی دلیل دی چی دعامو عادتونو پراعتبار باندی مبنی دی او ددلیل عقلی طرف ته هم اشاره ده چی مختلف تقریرونه یی دعلم کلام په کتابونو کی ذکر دی او دلیل عادی په دی بنا سره دی چی که په مخکه او آسمان کی دوه خدایان او دواړه مالکان او مختاران وی نوظاهره دا ده چی ددواړو حکمونه په مخکه او آسمان کی پوره پوره نافذ په کاروه او عادتاً داممکنه نه ده چی کوم حکم یو وکړی هغه دی بل هم وکی یا کوم شی چی یو خوښوی هغه دی بل هم خوښ کړی نو په دی وجه کله کله درایی اختلاف او د حکمونو اختلاف خامخا لازمی دی او کله چی د دوو خدایانو حکمونه په مخکه او آسمان کی مختلف سول نونتیجه یی ددی دواړو دفساد څخه ماسو ابله څه ده یو خدای غواړی چی دا وخت ورځ دی وی اوبل خدای غواړی چی شپه دی وی یو خدای غواړی چی باران دی وی، بل خدای

غواړی چی نه دی وی ، نو د دواړو دیو بل څخه خلاف حکمونه به څنگه جاری سي؟ او که یو مغلوب سو نو بیا خو مختار مالک او خدای پاته نه سو، پردی باندی دا شبهه چی دواړه به په خپل مینځ کی مشوره کوی حکمونه به جاری کوی په دی کی څه بعددی؟ ددی جواب دعلم کلام په کتابونو کی ډیر په تفصیل سره راغلی دی ، په دومره خبره دلته هم پوه سی چی که دواړه دمشوره پابند سی ، یو بغیر دبل دمشوری څخه څه کارونه کړل سی ، نو ددی څخه خو دا لازمیږی چی په دوی کی یو هم مالک او مختار نه دی ، دواړه ناقص دی او ناقص خدای نه سی کیدی اوشاید په راتلونکی آیت ، لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ

: کی هم دی طرف ته اشاره پیداکیږی چی کوم سړی دیو قانون پابند وی چی دکارونو یی چاته دمواخذی کولو حق وی هغه خدای نه سی کیدی ، خدای هغه دی کوم چی دچا پابند نه وی دده څخه دپوښتنی کولو حق چاته نه وی که خدایان دوه وی او دواړه دمشوری پابندوی نو هر یوه ته دبل څخه دپوښتنی کولو او په مشوره نه کولو دمواخذی حق لازمی دی کوم چی په خپله دخدای دمنصب سره منافی دی .

هَذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي وَذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِي : ددی یو مطلب خو هغه دی کوم چی په لنډتفسیرکی بیان سوي دی چی د ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي : څخه مراد قرآن کریم او د ذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِي څخه مراد تورات انجیل او زبور وغیره تیر پخوانی کتابونه دی اومعنی دآیت دا ده چی زما اوزما دملگرو قرآن او دتیرو امتونو کتابونه تورات انجیل وغیره موجود دی ، ایا په هغوی کی په یو کتاب کی دالله ﷻ څخه ماسوا دچا دعبادت تلقین موجود دی په تورات او انجیل وغیره کی دتحریف کیدو باوجود دا خو تر اوسه پوری هم یو ځای صفا نسته چی دالله ﷻ سره څوک شریک کړی اوبل معبود جوړ کړی .

په بحر محیط کی ددی دا مطلب هم بیان سوي دی چی دا قرآن ذکر دی زما دملگرو دپاره هم اوزماڅخه دمخکنیو دپاره هم مطلب دا دی چی دخپلو ملگرو دپاره خو ددعوت او دشریعت داحکامو په لحاظ سره ذکر دی او دتیرو پخوانیو دپاره ذکر په دی معنی دی ، چی ددی په ذریعه دپخوانیو حالات اومعاملی او قصی ژوندی دی .

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ : یعنی ملائکی دالله ﷻ اولاد خو څه کوی هغه خو دومره په بیره او ادب سره اوسیري چی نه په خبره کی دالله ﷻ څخه مخکی کیږی او نه په کارکی دهغه خلاف کله هم څه کوی په خبره کی دمخکی کیدو مطلب دا دی چی تر څو پوری دالله ﷻ دطرف څخه څه ارشاد نه وی په خپله په یو خبره کی دمخکی کیدو همت نه کوی ، ددی څخه هم دا معلومه سوه چی دمشرانو یو ادب دا هم دی ، چی هرکله په مجلس کی څه خبره راسی نو کوم چی په دی مجلس کی مشر دی دهغه دخبری انتظار دی وسی ، اول دبل چا خبری کول د ادب څخه خلاف دی .

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا

ایا نه گوري دا منکران چی آسمان او مخکه بند

رَتْقًا فَفَتَقْنَاهَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا ط

رو بیا مونږ دوی خلاص کړل او جوړه کی مونږ په اوبو سره هر یو شی په کوم کی چی روح دی

أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ۝۳۰ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تُبِيدَ

پس ایا دوی یقین نه کوي؟ او کنبینووی مونږ په مخکه دروند بار چی په دوی ونه ښوري

بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝۳۱

او جوړی کړی مونږ په دی کی پراخی لاری چی دوی لار پیدا کی

وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا

او جوړه کی مونږ آسمان چت محفوظ ، او دوی داسمان نشو ته

مُعْرِضُونَ ۝۳۲ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ

نکر نه کوي ، او الله ﷻ هغه دی چی جوړه یی کړه شپه او ورځ اولمر

وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝۳۳

اوسپوږمی ، ټول په خپل خپل کور کی گرځی

لنډتفسیر: آیادی کافرانو ته دا خبره معلومه نه سوه چی آسمان او مخکه (اول) بندو (یعنی نه دآسمان څخه باران کیدی نه دمخکی څخه حاصلات دی ته یی بندوالی فرمایلی دی ، لکه چی اوس هم که په یوځای یا په یو وخت کی دآسمان څخه باران او دمخکی څخه حاصلات نه وی ، نو ددغه ځای یاددغه زمانی په اعتبار سره دوی ته بندویل کیږی، بیا مونږ دواړه (په خپل قدرت سره) خلاص کړل (چی دآسمان څخه باران او دمخکی فصلونه توکیدل شروع سول) او (په باران سره صرف شنه بوټی ترقی نه کوي بلکه) مونږ (دباران) په اوبو سره هر روح لرونکی جوړه کړی دی (یعنی دهر ژوندی او روح لرونکی په ژوند اوباقی

پاته کیدو کی د اوبو دخل خامخا دی برابره خبره ده که بی واسطی وی او که په څه واسطه سره لکه چی په بل آیت کی دی ، وَمَا أَرْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَآخَبَ بِهِ الْاَرْضَ بِغَدِّ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ایا (ددی خبرو داوړیدو څخه وروسته) بیا هم ایمان نه راوړی اومونږ په خپل قدرت سره) په مخکه کړی غرونه ځکه جوړ کړل چی مخکه په دی خلکو ونه ښوری اومونږ په دی (مخکه) کی پراخی لاری جوړی کړی ، چی خلک (ددی په ذریعه سره) منزل (مقصود) ته ورسیدی اومونږ په خپل قدرت سره) آسمان په مقابلته دمخکی کی ددی پر سر په مثل د) دیو چت جوړکی کوم چی (په هرډول) محفوظ دی (یعنی درالویدو څخه هم د ماتیدو څخه هم او ددی څخه هم چی شیطان هلته ورسیدی د آسمان خبری واوړی مگر دا د آسمان محفوظ والی او مضبوط والی هم دائمی نه دی تر یوې زمانی معینی پوری دی) او داخلګی (آسمان د) دی (موجوده) ښانو څخه منع کوی (یعنی غور او فکر نه په کښی کوی) او هغه داسی (قادر) دی چی هغه شپه او ورځ اولمر او سپوږمی جوړ کړل (دغه ښانی د آسمان هم دا دی او په لمر سپوږمی کی هر یو په یوه دائره کی داسی روان دی چی شاید) لامبو وهی.

(معلومات اومستلې)

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا : دلته لفظ درؤیت په معنی د عام علم دی برابره خبره ده که دغه دسترگو په لیدو حاصل سی یا په عقلی دلیل سره ، ځکه چی مخته کوم مضمون را روان دی دهغه تعلق څه د مشاهدی اولیدو سره دی ، او څه د علم استدلالی سره .

أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا : دلفظ دَرَتَق ، معنی بندیدل او دفتق معنی خلاصیدل دی . ددی دواړو لفظونو مجموعه رتق اوفتق دیو کار دانتظام او ددی دپوره اختیار په معنی کی استعمالیږی ، دآیت دالفاظو ترجمه دا سوه چی آسمان اومخکه بندوه ، مونږ دوی خلاص کړل په دی کی د بندوالی او خلاصیدو څخه څه مراد دی ، ددی په مراد کی دمفسرینو حضراتو مختلف اقوال نقل سړی دی ، په دی ټولو کی چی کومه معنی صحابه کرامو ؓ اوجمهورو مفسرینو اختیار کړی ده دغه هغه ده کومه چی په لنه تفسیر کی را اخستل سوي ده چی د بندیدو څخه مراد د آسمان باران او دمخکی حاصلات بندیدل دی ، او دخلاصولو څخه یی مراد ددی دواړو خلاصول دی .

په تفسیر ابن کثیر کی د ابن ابی حاتم په سند سره د حضرت عبدالله ابن عمر ؓ دا واقعه نقل ده ، چی یوسړی ده ته راغی او دده څخه یی ددی آیت دتفسیر پوښتنه وکړه دوی د حضرت ابن عباس ؓ طرف ته اشاره وکړه وی فرمایل چی دغه شیخ ته ورسه پوښتنه ورڅخه وکړه او هغه چی څه جواب درکی ماورڅخه هم خبر کړه دغه سړی حضرت ابن عباس ؓ ته ورغلی او پوښتنه یی ورڅخه وکړه چی په دی آیت کی دَرَتَقًا او فَتَقًا څخه څه مراد دی؟ حضرت ابن عباس ؓ وفرمایل چی اول آسمان بند وو باران درڅخه نه اوړیدی اومخکه بنده وه بوتی اوفصلونه نه په کښی ټوکیدل ، کله چی الله ؑ پر مخکه انسان آبادکی

نود آسمان باران یی خلاص کی او دمخکی نشو او نما، دی سری دآیت تفسیر معلوم کی، حضرت ابن عمر ؓ ته بیرته راغی اوڅه چی یی دحضرت ابن عباس ؓ څخه اوریدلی وه هغه یی بیان کړل، نو حضرت عبدالله ابن عمر ؓ وفرمایل چی اوس ماته ثابته سوه چی واقعی حضرت ابن عباس ؓ ته دقرآن علم ورکول سوي دی ددی څخه مخکی مادقرآن دتفسیر په باره کی دحضرت ابن عباس ؓ بیانونه یوه زړه ورتیا گڼله چی زما به خوښه نه وه اوس معلومه سوه چی الله ﷻ ده ته دقرآن دعلمونو خاص ذوق ورکړي دی، دوی د رتق او فتق تفسیر وفرمایل.

په روح المعانی کی دابن عباس ؓ دا روایت د ابن المنذر او ابونعیم او محدثینو دیو جماعت په حواله سره نقل کړي دی چی په دی کی حاکم صاحب دمستدرک هم دی، حاکم دی روایت ته صحیح ویلی دی. ابن عطیه عوفی دا روایت نقل کوی او وایی چی دا تفسیر حسن او جامع او دقرآن دسیاق اوسباق سره مناسب دی، په دی کی دمنکرینو خلاف عبرت اوحجت هم دی او دالله ﷻ دخاصو نعمتونو او کاملو قدرتونو اظهار هم کوم چی دمعرفت اوتوحید بنیاد دی او په وروسته آیت کی چی کوم، وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ، فرمایي ددی سره یی هم ددی معنی په اعتبار سره مناسبت دی په بحر محیط کی یی هم دا اختیار کړي ده، قرطبی دا دعکرمه ؓ قول هم گڼلی دی او فرمایي چی په یوبل آیت سره هم ددی معنی تائید کیږی، یعنی وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرُّجْعِ ! وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصُّدُغِ، طبری هم دا تفسیر اختیار کړي دی.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ: مراد دادی چی دهر روح لرونکی په پیدائش کی داوبو دخل خامخا دی اورو لرونکی دتحقیق کوونکو په نزد صرف انسانان اوحیوانات نه دی بلکه په نباتاتو اوجماداتو کی هم روح اوژوند دتحقیق کوونکو په نزد ثابت دی اوظاهره ده چی داوبو ددی ټولو شیانو په پیدائش او ایجاد اوترقی کی لوی دخل دی.

ابن کثیر دامام احمد په سند سره په روایت دحضرت ابوهریره ؓ نقل کړي دی حضرت ابوهریره ؓ فرمایي چی مانی کریم ﷺ ته عرض وکی یارسول الله ﷺ زه چی هرکله ستا زیارت کوم، نوزما زړه باغ باغ اوسترگی یخی سی تاسی ماته دهرشی (دپیدائش) په باره کی ونبیاست دوی وفرمایل چی هرشی داوبو څخه پیدا سوي دی، ددی څخه وروسته حضرت ابوهریره ؓ پوښتنه وکړه چی ماته یو داسی عمل ونبیاست دکوم په کولو سره چی زه جنت ته ورسم دوی ورته وفرمایل، أَفْشِ السَّلَامَ وَأَطْعِمِ الطَّعَامَ وَصِلِ الْأَرْحَامَ وَقُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامُ ثُمَّ ادْخُلِ الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ تَقْرُؤُهُ أَحْمَدُ وَهَذَا اسْتَدَّ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

سلام کول عام کړه (برابره خبره ده که مخاطب نااشناوی) او خوراک ورکوه (داهم په حدیث کی عام دی هر سری ته خوراک ورکوه که کافر اوفاسق هم وی ثواب په کښی دی) اوصله رحمی کوه او دشپي دتهجد لمونځ کوه کله چی ټول خلک پیده وی نوجنت ته به په سلامتی سره دا خل سی.

وَجَعَلْنَا لِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تُمِيدَ بِهِمْ: لفظ د: مَيَدَ، په عربی ژبه کی ښوریدونکی حرکت ته ویل کیږی

او مراد آیت دا دی چی پرمخکه دغرونو بار الله ﷻ ددی دتوازن برقرار ساتلو دپاره غورخولی دی چی دا رپیدونکی حرکت ونه کړل سی چی په دی سره به پردی سربیره اوسیدونکو ته نقصان ورسپړی ، ددی د فلسفیانه تحقیق چی دغرونو دبار دمخکی په قرار ساتلو کی څه دخل دی؟ ددی دلته ضرورت نسته ، په تفسیر کبیر وغیره کی ددی تفصیلی بیان دعلم خاوندان لیدی سی او په قدر دضرورت دسورة نمل په تفسیر کی حضرت حکیم الامت په تفسیر بیان القرآن کی هم لیکلی دی .

كُلٌّ لِّىَ فَلَكَ يُسَبِّحُونَ : لفظ دَفَلَكَ په اصل کی هری دائری او گول شی ته ویل کبیری ، په دی وجه په څرخ کی چی کومه گول چمره لگیدلی وی ، هغه ته فَلَكَ المغزل وایی (روح) او په دی وجه سره آسمان ته هم فَلَكَ ویل کبیری ، دلته مراد د فَلَكَ د لمر اوسپوړمی څخه هغه مدارونه دی په کومو چی دوی حرکت کوی دقرآن په الفاظو کی ددی څه وضاحت نسته چی دا مدارونه په آسمان کی دننه دی او که دباندی به فضاکی ، موجوده خلایی تحقیقاتو دا واضحه کړي ده چی دا مدارونه په خلا ، اوفضاء کی دآسمان څخه ډیر لاندی دی .

ددی آیت دظاهر څخه دا هم معلومیږی چی لمر هم پر یو مدار حرکت کوی نوی فلاسفران اول ددی څخه منکر وه اوس هغوی هم ددی قائل سوي دی دزیات تفصیل دا ځای نه دی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَمَا جَعَلْنَا الْبَشَرَ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ ۝ كُلُّ نَفْسٍ

او نه دی ورکړی مونږ ، ستا څخه مخکې یو بنده ته همیشه ژوند پس آیا که ته مړ سی نو دوی به ژوندی پاته سی؟

ذَاقُوا الْعَذَابَ وَنَبِّئُوهُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۚ وَإِلَيْنَا

هر نفس څکړونکی دی دمرگ او مونږ ستاسی آزمائش کوو په بدی او په نیکی سره دپاره دازمائش او مونږ ته

تَرْجِعُونَ ۝ وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ لَيُخَذُّونَكَ إِلَّا

به واپس سی ، او هرکله چی ووینی تا منکران نو نه نیسی تا مگر

هَؤُلَاءِ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَذْكُرُ الْهَيْكَلُ وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمَنَ

په تروق سره ، آیا دا هغه سړی دی چی نوم اخلی ستاسی دمعبودانو ؟ او دوی درحمن

هُمْ كَفَرُونَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ ۖ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي

دنوم څخه منکر دی ، جوړ دی انسان دتلواری څخه ژرده چی وبه بنیم تاسی ته

فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ

خپلی نښانی ، پس تلوار مه کوی زماڅخه ، او وایی کله به وی دا وعده که تاسی

صَادِقِينَ ﴿٣٥﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ عَنْ

رښتونی یاست ؟ ، که پوه وی دا منکران دهغه وخت څخه چی منع به نه کړی

وَجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٦﴾

دمخونو خپلو څخه اور او نه دخپلو شاگانو څخه او نه به دوی ته مدد ورسیري ،

بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا

داسی نه ده هغه به راسی په دوی ناڅاپه ، پس دوی به بد حواسه کړی ، بیا به نه واپس کول کیږي هغه ته ، او نه به

هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ

دوی ته فرضت ورسیري ، او مسخری سوی دی په رسولانو پوری ستاسی څخه مخکې

فُحَاقٍ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٨﴾

بیاچه ولویدی په مسخرو کوونکو باندی د دوی څخه هغه شی په کوم پوری چی دوی مسخری کولی

قُلْ مَنْ يَكْلَأُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ

ته ووايه څوک حفاظت کوی ستاسی په شپه کی او په ورځ کی درځمن څخه داسی نه ده بلکه

عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَبْنَعُهُمْ مِنْ

دوی دخپل رب د ذکر څخه منع کوی ، یاد دوی دپاره څوک معبودان سته چی محفوظ کوی یی

دُونَنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنْنَا

زمونږ څخه ماسوا ؟ دغه خو خپل مدد هم نه سی کولی او نه د دوی سره زمونږ په باره کی

يُصْخَبُونَ ﴿٣٢﴾ بَلْ مَتَّعْنَاهُمُ أَزْوَاجًا ۚ وَابَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ

ملڪرتيا ڪولي سي، داسي نه دهه بلڪه مونڙ نفع ورڪره دوي ته او د دوي پلار نيڪه ته، تردي چي اوڀر دسر

الْعُمْرُ أَفْلَا يَرَوْنَ أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ

په دوي باندی ژوند، آيا پس دوي نه گوري چي مونڙ راتله ڪوو په مخڪه ڪمولو داطرانو خنده

أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ

پس ايا دوي غالب ڪيدونڪي دي؟ ته ووايه دازه چي تاسي بيروم نو دحڪم موافق، اونه اوري

الصُّمُّ الدُّعَاءُ إِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَئِنْ قَسَّيْتَهُمْ نَفْعًا مِّن

ڪوڻي اواز ڪلهه چي ورته دبيري خبره ڪول ڪيري، او ڪه چيري ورسيري دوي ته گرم تب

عَذَابٍ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٣٥﴾ وَنَضَعُ

دعذاب درب ستا نو خامخا به ووايي هاي زمونڙ ڪم بختي بيشڪه وو مونڙ گناهگار، او ڪنڀيرو

الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۚ

به مونڙ تله دانصاف دقيامت په ورځ پس ظلم به نه دوي په هيڅ نفس يوه ذره

وَإِنْ كَانَ مُثْقَلًا حَبَّةً مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٣٦﴾

او ڪه وي په قدر د سپلني دداني هومره نومونڙ به رارو هغه، او مونڙ پوره يو حساب ڪوونڪي

تفسير: او (دا خلڪ ڪوم چي ستا دوفات خوشحالي ڪوي لکه داقول دالله ﷻ دي، تَقَرَّبُ بِهِ رَبِّهِ

الْمُتَّقِينَ: دا وفات هم منافق دنبوت نه دي، ڇڪه چي، مونڙ ستا ڇخه مخڪي هم يوبنده ته (برابر خبره ده

که هغه نبي وي او ڪه غير نبي په دنيا ڪي، هميشه پاته ڪيدل نه دي خاص ڪري (لکه چي داقول دالله ﷻ

دي وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ: نو لکه څنگه چي ستا ڇخه مخڪي پيغمبرانوته مرگ راغلي دي او په دي سره

دوي په نبوت ڪي دچاشڪ نه دي راغلي دغه ڏول ستاپه وفات سره ستاپه نبوت ڪي هيڅ شڪ نه سي

ڪيدي، لنده دا ده چي نبوت اومرگ دواړه په يوسري ڪي يوځاي ڪيدي سي، بيا (دا چي) که چيري ستا

انتقال و سی نوایا دا خلگ بہ (پہ دنیا کی) ہمیشہ ہمیشہ پاتہ وی؟ (آخر دوی بہ ہم مری بیا خوشحالی
 خہ خای دی، مطلب دا دی چی ستا پہ وفات سرہ د دوی خوشحالی کہ دنیوت دباطلیدو دپارہ وی، نو
 مَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ الْخِ ددی جواب دی، او کہ پہ ذاتی بغض اودبمنی سرہ وی نو، أَفَأَنْتَ مِتَّ الْخِ ددی جواب
 دی، غرض پہ ہر حال کی دا انتظار مہمل اوعبت دی اومرگ خو داسی شی دی چی پہ تاسی کی، ہر
 جاندار دمرگ خوند خکی او (دا چی کوم یو خو ورخی مونہ تاسی تہ ژوند درکری دی نو ددی مقصود
 محض دا دی چی) مونہ تاسی پہ بد اونہ حالتونو سرہ وڑمایو (دبد حالت خخہ مراد ہغہ دی کوم چی
 دمزاغ مخالف وی لکہ مرض فقر، او دہنہ حالت خخہ مراد ہغہ دی کوم چی دمزاغ موافق وی لکہ صحت
 اوغناپہ ژوند کی دا حالتونہ پہ مختلف طور سرہ را پینیری، خوک پہ دی کی ایمان او اطاعت پہ خای
 را وری او خوک کفر اونا فرمانی کوی مطلب دا دی چی ژوند پہ دی وجہ درکری سوي دی چی وگورو چی
 خنگہ خنگہ عمل کوی، او (ددی ژوند پہ ختمیدو بہ) بیا تاسی تول مونہ تہ بیرتہ راخی بہ (اوفر یوہ تہ بہ
 ددہ مناسب سزا اوجزا ورکرو، نو مہم کار خو مرگ اودمرگ خخہ وروستہ سو، او ژوند خومحض
 عارضی سو، بیا داخلق پہ دی ولی مستی کوی، اودپیغمبر پہ وفات خوشحالی کوی؟ داسی ونہ سوہ
 چی پہ دی عارضی ژوند کی بی دولت دایمان او طاعت گتلی وو کوم چی بہ د دوی پہ کار ورغلی وو
 اوچہ خپلہ عملنامہ تورہ او دآخرت منزل درنوی بیریری نہ) او (ددی منکرانو دا حالت دی چی) داکافران
 خلگ کلہ چی تا وینی نو بس پہ تاپوری خنداگانی اوتوکی شروع کری (اوپہ خپل مینخ کی وایی) ایا
 داہغہ (صاحب) دی کوم چی ستاسی دمعبودانو (پہ بدی سرہ) ذکرکوی (نو پر تاخو دبتانو خخہ دانکارہم
 اعتراض دی) او پہ (پہ خپلہ) داخلگ د (حضرت) رَحْمٰن (ﷺ) پہ ذکر باندی انکار (او کفر) کوی (نو د
 اعتراض خبرہ خو پہ حقیقت کی دا دہ، پہ دی وجہ دوی لہ پہ خپل دی حالت پوری مسخری کول پہ کار
 وو او د دوی حالت دا دی چی کلہ دکفر دسزا مضمون اوری لکہ چی لوہ ذکر سوی دی اِلَيْتَا تُرْجَعُونَ: نو
 پہ دی وجہ چی درواغ بی گنی ددی خبری تقاضا کوی چی دا سزا ژر راسی او دا تقاضا اوتلوار کول خہ
 دانسانی طبیعت خاصہ اکثریہ ہم دہ، نو ددی طبعی کیدل داسی دی لکہ چی گواکی، انسان دتلواری
 (دخمیر) خخہ جوہ دی (یعنی تلواری او جلد بازی گویاکہ د دہ اجزاء ترکیبہ دی، پہ دی وجہ داخلگ
 عذاب ژر ژر غواہی او ددی پہ ژر نہ راتلو باندی دوی دلیل نیسی چی دا بہ نہ واقع کیہی لیکن ای
 کافرانو داستاسی غلطی دہ، خکہ چی ددی وخت معین دی نو لہ صبر وکی) مونہ ډیر ژر (ددغہ پہ وخت
 راتلو) تاسی تہ خپلی نبنانی (دقہر یعنی سزاگانی) بنیو نو تاسی پرما تلواری مہ کوی (خکہ چی عذاب
 دوخت خخہ مخکی نہ راخی اوچی وخت بی راسی نو لیری کیہی نہ) او دا خلگ (کلہ چی دامضمون
 اوری چی پہ وعدہ سوی وخت بہ عذاب راخی نو رسول او مومنانو تہ داسی) وایی چی دا وعدہ بہ خہ
 وخت راخی کہ تاسی (دعذاب دواقع کیدو پہ خبرکی) ربتینی یاست (نو توقف ولی پہ کبسی دی ژر ولی

نه راځي؟ اصل خبره دا ده چې دوی ددغه مصیبت څخه خبر نه دی چې داسې یې فکره خبرې کوي کاش چې دا کافران دهغه وخت څخه خبر وای کله چې (دوی دهرطرف څخه د دوږځ اور راگیر کړي او) دا خلک نه دغه اور دخپل مخ څخه منع کولی سی او نه دخپلی شاڅخه او نه به د دوی څوک حمایت کوي (یعنی که ددی مصیبت څخه خبر وای نو داسې خبرې به یې نه جوړولی او دا چې کوم په دنیا کی داور د عذاب دپاره فرمائش کوي نو دا ضرورتی نه ده چې د دوی دفرمائش مطابق د اور عذاب راسی، بلکی دغه اور (خو) به دوی یو دم را ونیسی نو دوی به بد حواسه کړی بیا به نه دهغه دلیری کولو د دوی قدرت وی او نه به دوی ته مهلت ورکول کیږي او (که دغه خلک داسې ووايي چې ددغه عذاب وعده خو په آخرت کی ده په دنیا کی نه سی راتلی نو ښه ده بیا په دنیا کی خو یی څه نمونه وښیاست نو که څه هم دنمونی دپاره دهغه ښوول ضرورتی نه دی لیکن بیا هم دوی ته دنمونی لیدلو دپاره پته ورکوه هغه داچې ستاڅه مخکی کوم پیغمبران چې تیر سوي دی دهغوی سره هم (دکفارو دطرف څخه) مسخري وسوي کوم خلقو چې د دوی سره مسخري کړی وی پرهغوی هغه عذاب واقع سو په کوم پوری چې به یی مسخري کولی (چې عذاب کوم دی نو ددی څخه معلومه سوه چې کفر موجب د عذاب دی نو که په دنیا کی واقع نه سی نو په آخرت کی به وی او داهم دوی ته) ووايه (چې په دنیا کی کوم تاسی د عذاب څخه محفوظ یاست نو دا حفاظت هم حضرت رحمٰن کوی، په دی کی هم دهغه احسان او پر توحید دلالت دی او که تاسی دانه منی نو بیا وښیاست) چې هغه څوک دی کوم چې دشپي او د ورځی درحمٰن (د عذاب) څخه ستاسی حفاظت کوي (او ددی مضمون منل سوی مقتضا دا وه چې په توحید قائله سوی وی، مگر دوی اوس هم قائل نه سوه) بلکی دغه خلک (اوس هم په خپل دستور) دخپل (حقیقی) رب د ذکر (دتوحید قبلول) څخه مخ اړوي (البته مونږ د: مَنْ يَكْلُوْكُمْ: دمصادق دوضاحت دپاره په توضیح سره پوښتنه کوو چې) ایا د دوی زمونږ څخه ماسوا نور داسی معبودان سته چې (د ذکر سوی عذاب څخه) د دوی حفاظت کوي (دغه عاجزان به د دوی څه حفاظت وکی دهغوی دعاجزی اوبی وسی خو دا حالت دی چې) هغه خو په خپله دخپل حفاظت قدرت نه لری (مثلاکه څوک د دوی په ماتولو شروع سی نوخپل ځان ورڅخه هم نه سی خلاصولی لکه دالله ﷻ دا قول وَإِنْ يُسْئَلْهُمْ الْمَلَأْبُ الْخِ نُو نه دغه د دوی معبودان د دوی حفاظت کولی سی) او نه زمونږ په مقابله کی څوک د دوی ملگرتیا کولی سی (او دا خلک سره ددی قوی دلیلونو کوم چې حق نه قبلوی نو دا وجه نه ده چې په دعوی یادلایل کی څه خلل دی) بلکی (اصل وجه ددی دا ده چې) مادوی لره او د دوی پلارانو اونیکنو لره (ددنیا) ښه سامان ورکی تردی چې پر دوی (په دی حالت کی) یوه اوږده زمانه تیره سوه (چې پښت پرپښت عیش او آرام کوی را روان دی نو دوی مغروره سول اوسترگی پتی سوی مطلب دا دی چې په دوی کی دغفلت خلل دی لیکن د دومره تشریعی اوتکونیی پوهولو باوجود داسی غفلت نه دی په کار هم دارنگه دپوهولو یو بل کار ذکر کیږي هغه دا چې) ایا دوی

ته دا په نظر نه راځي چي مونږ (د دوي) مخكه (په ذريعه د اسلامي فتوحاتو) دهر څلور طرفه څخه برابر كمولي سو نو ايا دا خلگ (د اتوقع لري چي په نبي كريم ﷺ او مومنانو) به غالب سي (ځكه چي عادي قريني او دليلونه نازلیدونكي پر دې متفق دي چي دوي به مغلوب او اهل حق به غالب وي تر هغه وخته پوري چي مسلمانان د الله ﷻ د اطاعت څخه مخ وانه پوي او د اسلام حمايت پري نه ږدي نو په دې كار كي تامل كول هم دپوهيدو دپاره كافي دي كه په دې باندې هم د عناد او جهالت په وجه د عذاب واقع كيدو فرمائش كوي نو) ته ووايه چي زه خو صرف دوحې په ذريعه سره تاسي بيروم (د عذاب را وستل زما دوس څخه بهر دي) او (كه څه هم دا طريقه حق ته د دعوت وركولو او دبيرولو دپاره كافي ده مگر) دا كانه څه وخت چي (حق ته درابللو دپاره د عذاب څخه) دبيرول سي نو نه اوري (او حق دواضح كيدو پر طريقه تامل نه كوي مگر هم داسي پر مخ عذاب غواړي) او (د دوي دلوي همت حال خو دا دي چي) كه دوي ته ستادرب د عذاب يوه ذره قدر څپه هم ورسپړي نو (توله بهادري به يي ختمه سي او) داسي به وايي چي هاي زمونږ كوم بختي (ځكه مونږ ته مخ ته راغلي) واقعي مونږ خطاكار وو (بس په دې همت باندې د عذاب فرمائشونه كوي واقعي د دوي د شرارت هم دامقتضا وه چي په دنياكي فيصله سوي واي مگر مونږ د ډيرو حكمتونو په وجه په دنياكي وعده سوي سزا نه غواړو چي وسي ، بلكي دا آخرت دپاره يي ساتو) او (هلته) د قيامت په ورځ به مونږ ميزان د عدل قائم كړو (او دتولو عملونه به وزن كوو) نو پرچا به هيڅكله ظلم نه سي كيدي (او دظلم نه كيدو به دا فائده وي چي) او كه (دچا يو) عمل د سپلني دداني برابر هم وي خو مونږ به هغه (هلته) حاضر كړو (او دهغه به هم وزن وكړو) او مونږ حساب اخستونكي كافي يو (زمونږ ددې وزن او حساب څخه وروسته به بيا دڅه حساب او كتاب ضرورت پاته نه سي بلكي په دغه باندې به توله فيصله وسي نو هلته به د خلگو د شرارتونو هم كافي او مناسبه سزا جاري سي)

(معلومات اومسئلي)

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ : په تيرو آيتونو كي د كفارو او مشركانو د باطلو دعوو او مشركانه عقيدو چي په دې كي د حضرت مسيح ﷺ يا حضرت عزيز ﷺ وغيره دخداي سره شريك يافرشتو او مسيح ﷺ ته دخداي اولاد وويل سول ددې گمراهو عقيدو رد او باطلوالي په داسي واضحو دليلونو سره راغلي دي چي د مخالفينو سره يي هيڅ جواب نه وو په داسي واقعو كي چي كله مخالف په حجت او دليل سره مغلوبه سي نو دغصې څخه تاو راتاؤ كيږي او هم ددې نتيجه وه چي مشركانو دمكي خواهش كوي چي نبي كريم ﷺ ژر وفات سي ، لكه چي په ځينو آيتونو كي دي ، نَتَرَبُّصُ بِهِ رَبِّبُ الْمُتُونِ : په دې آيت كي الله ﷻ د دوي ددې عبث خواهش دوه جوابونه وركړي دي هغه دا چي كه زمونږ نبي كريم ﷺ ژر وفات سي نو تاسي ته به څه فائده ورسپړي ؟ كه ستاسي مقصد دا وي چي دې وفات سي نو مونږ به خلگوته ووايو چي دې نبي او رسول نه وو ، كنه نومرگ به نه ورته راتلي نو ددې جواب يي دا وركي چي د كومو انبياؤ

عليهم السلام نبوت چي تاسي هم مني ايا دوي ته مرگ نه دي راغلي؟ هرکله چي د دوي په مرگ سره د دوي په نبوت او رسالت کي څه فرق نه دي راغلي نو دني کريم ﷺ په وفات سره د دوي د نبوت خلاف څه پروپيگنده څنگه کولي سي؟ او که ستاسي مقصد د دوي په ژر وفات کيدو سره خپله غصه سر ولوي نو ياد ساتي چي دا د مرگ خوشحالي څه معني لري.

که زندگانې مانيز جاوداني نيسټ
اگر بمرد عدو جاني شادمانی نيسټ
که دشمن مرسو نو د خوشحالي هيڅ ځای نسته ځکه چي زمونږ خپل ژوند هم هميشه نه دي (يعني زمونږ به هم يوه ورځ مړو)

(مرگ څه شي دي؟)

بيا ارشاد فرمايي **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ**: يعني هر نفس د مرگ څکونکي دي؟ دلته مراد د هر نفس څخه دمخکي نفسونه يعني دمخکي ساه لرونکي دي په دي کي اختلاف دي چي د قيامت په ورځ به ملائکونو هم مرگ راځي او که نه، ځيني حضرات فرمايي چي ديو وخت دپاره به پرتولو مرگ راسي براهه خبره ده، که انسانان او دمخکي نفسونه وي او که ملائکي او آسماني نفسونه وي ځيني حضرات فرمايي چي ملائکي او د جنت حوري او غلمان د مرگ څخه مستثنی دي، والله اعلم (روح)

او د مرگ حقيقت د جمهورو عالمانو په نزد د روح د جسد عنصری څخه وتل دي او روح په خپله ديو نوراني لطيف ژوندي حرکت کوونکي جسم نوم دي کوم چي دانسان په ټول بدن کي داسي ځای سوي دي، لکه د گلاب عرق چي په گل کي، ابن قيم رحمه الله د روح حقيقت بيان کړي دي او دا يي په سلو دليلونو سره ثابت کړي دي (روح المعاني)

دلفظ **ذَائِقَةُ الْمَوْتِ**: څخه اشاره دي طرف ته پيدا کيدی سي چي هر نفس به د مرگ خاص تکليف محسوس کړي، ځکه چي دڅوند څکولو محاوره په داسي موقعو کي استعمالیږي او دا ظاهره ده چي دروح څنگه اتصال چي د بدن سره دي، ددي دوتلو په وخت کي د تکليف او درد احساس يو طبعي امر دی پاته سوه دځينو خدايي خلکو دامله چي هغوی ته په مرگ سره څوند او راحت حاصلیږي چي د دنيا د سختيو څخه خلاص سي او دلوی محبوب سره يي دملاقات وخت راسي نو دا يو بل ډول څوند دی کوم چي د بدن څخه جدا کيدو د طبعي تکليف څخه خلاف نه ده، ځکه چي هرکله يو لوی راحت اولويه فائده په مخکي وي نو ددي دپاره وړوکی تکليف برداشت کول اسان سي، ددي معني په لحاظ سره ځيني خدايي خلکو د دنيا غم او تکليف او مصيبتونه هم خواږه گڼلي دي چي په محبت سره ترڅه خواږه سي

اندر آيار ما برادر ما

غم چي ايستاده تو بر در ما

ای غممه اټه په دروازه کی ولی ولاړی زما، دننه راسه ته خو زما یار اوزما ورور یی

او مولانا روم رحمه الله فرمایي

رنج راحت شد جو مطلب شد بزرگ
دلی مقصد: د حاصلولو دپاره تکلیف تیروول راحت جوړسی دپسو او بزو درمی دوزه دشر مښ دسترگو
دپاره رانجه جوړسی

(د دنیا هر تکلیف او راحت آزمائش وی)

وَتَلَوُكُمْ بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً: یعنی مونږ دشر او خیر دواړو په ذریعه دانسان آزمائش کوو، دشر څخه
مراد هر خلاف طبع شی دی لکه بیماری رنج او غم فقر اوفاقه او ددی په مقابله کی دخیر څخه مراد
هر نفس ته مغرب شی دی لکه صحت عافیت خوشحالی او راحت غناء او دعیش سامان وغیره دا دواړه
نسمه شیان په دی دنیا کی دانسان د آزمائش دپاره راځی چی په شر یعنی خلاف طبع شیانو باندی صبر
وکی حق بی ادا کی او پر خیر یعنی خوشبختیانو تشکر وکی اوحق بی ادا کی، آزمائش دا دی چی څوک
پر دی ثابت قدم پاته کیږی او څوک نه، او بزرگانو فرمایلی دی چی په حقونو دشر باندی ثابت قدم پاته
کیدل په نسبت دحقونو دصبر مشکل وی، انسان ته پرتکلیف صبر کول دومره گران نه وی څومره چی په
عیش او عشرت او آرام لو راحت کی ددی په حق دشر ادا کولو باندی ثابت قدمی مشکل وی، په دی
بنا باندی حضرت فاروق اعظم څه فرمایي: بَلِّغْنَا بِالضَّرَاءِ فَصَبْرًا وَبَلِّغْنَا بِالسَّرَّاءِ فَلَمْ تَصْبِرْ: یعنی په
تکلیفونو کی مونږ اخته سو نو په دی مونږ صبر وکی لیکن کله چی په عیش او راحت کی اخته سو نو
بزدي مونږ صبر نه سو یعنی ددی په حقونو ادا کولو باندی ثابت قدم پاته نه سوو.

(تلواری مذموم ده)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَجٍ: به معنی د عجلت او تلواری دی چی حقیقت بی څه شی دوخت څخه
مخکی طلب کول دی او دا وصف فی نفسه مذموم دی، په قرآن کریم کی بی بل ځای هم دا دانسانی
کمزوری په طور سره ذکر کړی دی وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا، یعنی انسان ډیر تلواری دی، حضرت موسی
علیه السلام په کوه طور ته دخپل قوم څخه مخکی دالله څخه په دربار کی حاضر سو نو هلته هم په دی تلوار
کولو عتاب وسو او دانبیاؤ علیهم السلام اوصالحانو په باره گڼ چی کوم ځای په نیکیو کی دتلواری
او مخکی کیدو په طور دمدح ذکر سوي دی دغه دجلد بازی او تلواری په معنی کی دا خل نه دی څکه
چی دغه دوخت څخه مخکی دیو شی طلب نه دی بلکی پر وخت باندی دنیکیو د پیرولو کوشش کول دی
، والله اعلم

اود: خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَجٍ: مطلب دا دی چی دانسان په طبیعت کی چی څنگه نوری کمزوری اینسوول
سوي دی په هغه کی یوه کمزوری د عجلت هم ده او کوم شی چی په طبیعت او جبلت کی داخل وی نو عرب
هغه په دی عنوان سره تعبیر کوی چی داسری ددغه شی څخه پیدا سوي دی لکه دچاپه مزاج کی چی
غصه غالبه وی نو ویل کیږی چی دی دغصی څخه جوړ سوي دی.

سَاوَرِيكُمْ اَيْتِي: پہ دی کی دایتونو خخہ مراد ہفہ معجزی او حالات دی کوم چى دنىى کریم ﷺ پہ صدفق او حقوالی شہادت ورکوی (قرطبی) لکہ پہ غزاد بدرو غیرہ کی داننسی پہ ہنکارہ طور سرہ ظاہری سوری او اخر دغو مسلمانانو غلبہ تولو پہ سترگوسرہ ولیدہ کوم چى بہ دتولو خخہ زیات ضعیف او ذلیل گنل کیل

(پہ قیامت کی وزن دعملونو او دہفہ میزان)

وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: لفظ د: مَوَازِينَ. دمیزان جمع دہ کوم چى دتلی پہ معنی کی رانفر ، دلته دمیزان دپارہ دجمع صیفہ استعمال سوي دہ ، ددی خخہ خینو تفسیر لیكونکو حضراتو دا گنلی دہ چى دعملونو دتول دپارہ بہ دیری تلی استعمالیری برا برہ خبرہ دہ کہ دہر سری دپارہ جلا جلا تلو وی یا دخاصو خاصو عملونو دپارہ جلا جلا تلی وی ، مگر جمهور عالمان پر دی متفق دی چى تلہ بہ یوہ وی خو دجمع پہ صیفہ یی ورخخہ تعبیر خکہ کړي دی چى دا بہ د دیرو تولونو کار کوی خکہ چى دتولو مخلوقاتو دحضرت ادم ﷺ خخہ واخلہ ترقیامتہ پوری چى شمیر یی اللہ ﷻ تہ معلوم دی ددی تولو عملونہ بہ پہ دغہ تلہ تلل کیږي .

اوَدَ قِسْطٍ. معنی عدل او انصاف دہ معنی دا دہ چى دغہ تلہ بہ پہ عدل او انصاف سرہ تول کوی ہیڅ کی او زیاتوب بہ نہ کوی ، پہ مستدرک دحاکم کی پہ روایت دحضرت سلمان ؓ روایت دی چى نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چى دقیامت پہ ورخ بہ چى کومہ تلہ دعملونو دوزن کولو دپارہ ایبنوول کیږي ہفہ بہ دومر لویہ او پراخہ وی چى کہ پہ ہفہ کی آسمان او مخکہ تلل وغواری نو ہم بہ پہ کبسی خای سی (مظہری) حافظ ابو القاسم لالکائی رتلفہ پہ خپل سنن کی دحضرت انس ؓ خخہ روایت کړي دی چى نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چى پہ میزان باندی بہ یوہ ملائکہ مقرر وی او هر انسان بہ ددغہ تلی خواتہ راوستل کیږي کہ ددہ دنیکو تول دروند سی نوملائکہ بہ اواز وکی چى تول اهل محشر بہ یی واورى چى فلانی سری کامیاب سو اوس بہ ہیڅکلہ دی محرومہ نہ سی او کہ دنیکو تول یی سپک سی نو دغہ ملائکہ بہ اواز وکی چى فلانی سری شقی او محرومہ سو اوس بہ ہیڅکلہ کامیابہ او بامراده نہ سی او حافظ مذکور دحضرت حذیفہ ؓ خخہ روایت کړي دی چى داملائکہ کومہ چى بہ پرمیزان مقررہ وی حضرت جبرائیل امین ؑ دی (قرطبی)

حاکم اوبیہقی او آجری دحضرت صدیقی عائشی ؓ خخہ روایت کړي دی چى دی وویل مادنبی کریم ﷺ خخہ پوښتنہ وکړہ چى ایا دقیامت پہ ورخ بہ ہم تاسی خپل اهل او اولاد یادساتی نوي فرمایلی چى دقیامت پہ ورخ کی بہ دری خایونہ داسی وی چى پہ ہفہ کی بہ ہیڅوک چاتہ یادانہ سی یوہ ہفہ دخت کی کلہ چى میزان دعدل تہ دعمل تول کولو دپارہ حاضر سی ترڅو پوری چى ددی نتیجہ معلومہ نہ سی چى دنیکو تول یی دروند سو او کہ سپک دہیچاہہ څوک یادانہ وی او دوہم مقام ہفہ دی کلہ چى عملنامی راوالوزول سی ترڅو پوری چى دا معلومہ نہ سی چى ددہ عملنامہ پہ رستہ لاس کی راغلہ (کومہ چى

دنجات نښانه ده، ياپه چپه لاس يادشا دطرفه څخه (کومه چي دعذاب نښه ده) او دريم مقام په پل صراط دتيريدو وخت دی تر څو پوري چي پوري وتلی نه وي ، هيچا ته به څوک ياد نه وي (مظهری)
وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا : يعنی په ورځ دحساب او دمیزان دعمل په وخت کی به دانسان ټول لوی کوچنی ښه بد عملونه حاضرسي چي په حساب او وزن کی شامل سي .

(دعملونو دوزن کولو صورت)

دا هم کیدی سي چي دملاتکو ليکل سوي عملنامي ټول کړل سي ، لکه چي په حديث دبطاقه سره دی طرف ته اشاره راوړي او دا هم کیدی چي هلته عين عملونو ته دجوهر مستقلة شکل ورکړل سي او وزن يی وکړل سي ، په عام طور سره روايتونه پر دی باندی شاهد دی اوجمهورو عالمانو دا صورت اختيار کړي دی ، په قرآن مجید کی د وَوَجَدُوا مَاَعْمَلُوا حَاضِرًا وغيره آيتونو او ډيرو روايتونو دحديث څخه ددی تائيد کيږي .

(دعملونو محاسبه)

ترمذی دحضرت عائشه ؓ څخه روايت کړي دی چي يو سړی دنبی کریم ﷺ مخ ته راغی کښينستی اوبيان يی وکی چي يارسول الله ﷺ زما دوه غلامان دی چي ماته درواغ وايی او په معاملوکی خیانت کوي او زما دحکمونو خلاف ورزي کوي دهغه په مقابله کی زه دوی ته په ژبه هم بدرد وایم او په لاسو سره يی وهم هم ، نو زما او ددی غلامانو انصاف به څه رنگه وي؟ نبی کریم ﷺ وفرمايل چي د دوی نافرمانی اوخیانت او سرکښی به وتلل سي بياستا ښکښل او وهل ټکول به وتلل سي که ستا سزا او دهغوی جرم برابر سو نو معامله به سر په سر سي او که ستا سزا دهغوی دجرم څخه کمه سوه نو دا به ستا احسان شمارسي او که دهغوی دجرم څخه زیاته سوه نو څومره چي تا زیاتوب کړي دی دهغه به ستاڅخه بدل اوقصاص واخستل سي دا سړی ددی ځای څخه ولاړ سو يوازی کښينستی اوژړل يی ، ده ﷺ ورته وفرمايل چي اياتا په قرآن کریم کی دا آیت نه دی ویلی . وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ : هغه عرض وکی چي اوس خو زما دپاره ددی څخه ماسوا بله لار نسته چي زه دوی ازاد کړم او ددی حساب دغم څخه بی فکره سم (قرطبی)

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ

اومونږ ورکړی وو موسی ؑ او هارون ؑ ته فیصله کوونکی کتاب اورنا

وَذَكَرَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ

اونصيحت دبيرونکو دپاره ، کرم چي بيړيږي دخپل رب څخه په ناليدلو اودوی

مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٩﴾ وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبْرَكٌ أَنزَلْنَاهُ

دقیامت څخه خطره لرونکی دی ، دا یو نصیحت دی برکت والا چی مونږ نازل کی

أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٣٠﴾

پس ایا تاسی دا نه منی

لنډتفسیر: اومونږ (ستا څخه مخکی) موسی او هارون (عليهما السلام) ته یو د فیصلی او ربا او د متقیانو دپاره د نصیحت شی (یعنی تورات) ورکړی وو چی کوم (متقیان) دخپل رب څخه بی لیدو بیرته کوی او (خدای څخه دبیری په سبب) دغه خلک د قیامت څخه (هم) بیزه کوی (ځکه چی په قیامت کی ددی بیزه ده چی دالله ﷻ ناراضتیا اوسزا ونه سی او (لکه څنگه چی دغه کتاب مونږ هغوی ته ورکړی وو دغه شان دا (قرآن هم) یو ددیرو فائده د نصیحت (کتاب) دی کوم چی مونږ نازل کی نو ایا (وروسته ددی کتابونو دنزول څخه چی عاده الله معلوم سو او په خپله ددی دالله ﷻ دطرف څخه نازلیدل په دلیل سره ثابت دی، بیا هم تاسی ددی (دالله ﷻ دطرف څخه دنازلیدو) څخه منکر یاست؟

(معلومات اومستلې)

الْفَرْقَانِ وَضِيَاءٌ وَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ دا دری سره صفتونه دتورات دی چی فرقان یعنی په حق او باطل کی فرق کوونکی دی او دزړونو دپاره ربا اونور دی او دخلکو دپاره ذکر او تذکیر او ذریعه دهدایت ده او ځینی حضرات فرمایي چی دفرقان څخه مراد دالله ﷻ کومک دی کوم چی په هره موقع باندی دحضرت موسی ﷺ سره وو چی دفرعون په کورکی یی پرورش وسو او بیا دده دمقابلی په وخت کی الله ﷻ فرعون ذلیل کی بیاچی دفرعون لښکرورپسی سونو په دریاب کی یی لاری ورکړی نجات یی پیداکی او دفرعون لښکر غرق سو، دغه ډول په هره موقع باندی دخدای امداد مشاهدۀ کیده اوضیاء او ذکر دواړه دتورات صفتونه دی قرطبی دی ته ترجیح ورکړی ده، ځکه چی دفرقان څخه وروسته دواو په ذریعه په فاصله کولوسره دی طرف ته اشاره معلومیږی چی فرقان دتورات څخه علاوه یوبل شی دی ، والله تعالی اعلم

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٣١﴾ إِذْ قَالَ

او مخکی ورکړی وه مونږ ابراهیم ته ، دده نیکه لار ، او وو مونږ په ده باندی خبردار ، کله چی وویل

إِلَٰهِيَّ وَقَوْمِي مَا هَذِهِ النَّبَاتِيُّ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عِكْفُونَ ﴿٣٢﴾ قَالُوا

ده خپل پلار ته او خپل قوم ته دا څه صورتونه دی ، په کومو چی تاسی مجاور ناست یاست ؟ وې ویل

وَجَدْنَا آبَاءَنَا لِلْهَاطِلِينَ ۝ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ

مونږ پيدا ڪري دي خپل پلارن نيڪونه چي د دوي عبادت يي ڪوو ، وي ويل خامخا ياست تاسي او ستاسي

وَأَبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ

پلارن او نيڪونه به ٻڌڪاره گمراهي ڪي ، وي ويل ايا تاسي مونږ ته راوي ده حقه خبره او

أَنْتَ مِنَ الْغَايِبِينَ ۝ قَالَ بَلْ رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ڪه ته لوبي ڪوي ؟ وي ويل داسي نه ده بلڪه رب ستاسي داسمانون او دمخا

الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذِكْرِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ۝ وَتَاللَّهِ

هغه دي ڪوم چي دوي يي جوڙ ڪرل ، او زه ددي خبري ڦاڻل يم او قسم دي

لَا كَيْدَنَّ أَصْنَاكُمْ بَعْدَ أَنْ تُولُوا مُدْبِرِينَ ۝ فَعَلَّهُمْ

به الله چي زه به علاج و ڪرم ستاسي دبتانو پس دهغه چي تاسي ولاڙ سي به شا واپس ، بيبي ڪرل هغه

جُذُءًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ۝ قَالُوا مَنْ

توتي توتي مگر يولوي دهغوي چي شايد دده طرف ته رجوع و ڪري ، وي ويل ڇا وڪي

فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَبِنَ الظَّالِمِينَ ۝ قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ

دا ڪار زمونڊ دمعبودانو سره دغه خو بيشڪه دبي انصافو ڇخه دي ، هغو وييل مونږ اوريدلي

يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ۝ قَالُوا فَاتُوا بِهِ عَلَىٰ

دي پوڄوان دي چي بتانو ته ڇه وائي ، هغه ته وائي ابراهيم عليه السلام ، هغوي وييل هغه را ولي

أَعْيُنَ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ۝ قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا

دخلفو مخ ته شايد هغوي يي وويني ، هغوي وييل ايا تا ڪري دي دا ڪار

بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ۝ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَلُّوهُمْ

زمونڊ دمعبودانو سره اي ابراهيم ؟ وي ويل نه بلڪه دا ڪري دي د دوي دي مشر پس دده ڇخه پوڻسته و ڪري

إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿۳۲﴾ فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ

کہ دوی خبری کولی سی ، بیایں سوچ وکی پہ خپلو زړونو کی پس وی ویل خلقو تاسی

الظَّالِمُونَ ﴿۳۳﴾ ثُمَّ تَكْسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ

بی انصافه یاست ، بیایں نسکور کړل سرونه خپل ته خوښه پوه یی چی دوی به څه خبری

يَنْطِقُونَ ﴿۳۴﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ

وګری ، وی ویل بیا تاسی عبادت کوی ما سوا دالله څخه دداسی چی نه تاسی نه

شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿۳۵﴾ أَفَلَا تَعْبُدُونَ ﴿۳۶﴾ أَفَلَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

څه نفع رسولی سی او نه ضرر ، بیزاره یم زه تاسی څخه او دکومو چی تاسی عبادت کوی ما سوا دالله څخه

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۳۷﴾ قَالُوا أَحِرَّ قُوَّةٌ وَأُنْصَرُوا إِلَهْتَكُمُ إِنْ كُنْتُمْ

ایا تاسی نه پوهیږي ؟ وویل هغوی ده لره وسوزوی او مدد وکړی ، دخپلو معبودانو ، که تاسی څه

فَاعِلِينَ ﴿۳۸﴾ قُلْنَا يَنْتَهِرُكُنِي بُرْدًا وَسَلَبًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿۳۹﴾

کوونکی یاست ، مونږ وویل ای اوږه یخ سه اورام ورکوونکی سه ، په ابراهیم څخه باندی

وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿۴۰﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا

اوراده یی وکړه دده سره دبدو کولو ، بیادوی وغورځول مونږ په نقصان کی ، او محفوظ کی مونږ دی اولوط

إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿۴۱﴾ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ

هغه مځکی ته په کومه کی چی برکت ایښی دی مونږ دمخلوق دپاره ، او ورکی مونږ ده ته اسحق

وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿۴۲﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً

او یعقوب مو ورکی په انعام کی ، اوتول مونږ نیک بختان کړل ، او کړل مونږ دوی پیشوایان

يَهْدُونَ يَا مِرْنًا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ

چی لار به یی ښووله زمونږ په حکم سره او وحی وکړه مونږ دوی ته دکولو دنیکو او دقائم ساتلو دلمنځ

وَلَا تَنَاءُ الزَّكَاةَ وَكَانُوا لَنَا عِدِينَ ﴿۳۵﴾

او دور کولو دزکوة او دوی وه زمونږ عبادت کوونکی

لنهنفسير: اومونږ ددغه (زمانی د موسی ﷺ) څخه مخکې ابراهيم ﷺ ته دده (دشان مناسب) ښه پوهه ورکړې وه اومونږ (علمی او عملی کمالاتود) هغه ښه پيژندل (يعنی هغه ډير لوی کامل وو دده هغه وخت د يادولو قابل دی) کله چی دوی خپل پلارته او خپلو خلکو ته (چی دوی یی په بت پرستی کی مشغول ولیدل) وفرمایل چی څه (عبث) بتان دی په کوموچی (دعبادت دپاره) تاسی چيله سوی ناست یاست (يعنی دوی هیڅکله دعبادت قابل نه دی) دغو خلکو (په جواب کی) وویل چی مونږ خپل مشران د دوی په عبادت کولو باندی لیدلی دی (او هغه خلک هونیباروه، ددی څخه معلومیږی چی دا بتان لائق دعبادت دی) ابراهيم ﷺ وویل چی بیشکه تاسی اوستاسی پلرونه اونیکه گان (د دوی دعبادت په لایقو گنلوی) په ښکاره غلطی کی (اخته) یاست (يعنی په خپله دهغوی سره د دوی دمعبودوالی څه دلیل اوسند نسته هغوی خوځکه په گمراهی کی دی اوتاسی دداسی خلکو تقلید کوی کوم چی بی دلیل اوبی ثبوت په وهمونو پسې تلونکی دی) په دی وجه تاسی په گمراهی کی یاست چونکی دغو خلکو داسی خبره نه وه اوریدلی نو ډیر په تعجب سره یی وویل چی آیاته (په خپل نزد) رښتینی خبره مونږته پیش کوی که (هم هسی) توکی کوی ابراهيم ﷺ وفرمایل داسی نه ده (توکی نه دی) بلکه رښتینی خبره ده اوصرف زمانه نزدنه بلکه په واقع کی هم رښتینی خبره دا ده چی دا دعبادت قابل نه دی، بلکی ستاسی رب (حقیقی کوم چی لایق دعبادت دی) هغه دی کوم چی دتولو اسمانونو اومخکو رب دی چاچی (علاوه دتریت څخه) هغه ټول (آسمانونه اومخکی او په دی کی چی کوم مخلوق دی چی دابتان هم په کښی داخل دی ټوله) پیدا کړل اوزه پردی (دعوی) دلیل هم لرم (ستاسی په شان په روندو سترگو تقلید نه کوم) او په خدای قسم دی زه به ستاسی ددی بتانو فکر وکړم کله چی تاسی (د دوی دخوا څخه) ولاړسی (ددی دپاره چی د دوی عاجزوالی اوبی کاری زیاته ښکاره سی هغو خلکو دا وگنله چی دی به یوازی زمونږ څه وکړی هیڅ پرواه یی ونه ساتله او ولاړل) نو (ددوی دتلو څخه وروسته) ده هغه بتان (په تبر وغیره سره مات گود) ټوټی ټوټی یی کړل بغیر دهغه یو لوی بت څخه (کوم چی په بدن کی یاد دغو خلکو په نظر کی په عظیم والی کی لوی وو هغه یی پریښووی چی په دی سره یی یو قسم مسخره کول مقصوده چی دیوپه روغ پریښوولو او دنورو په توکر توکر سره دایو قسم وهم کیدی سی چی چیری ده به داټول مات کړی وی ، نوابتداء دهم څخه ده ، بیایچی کله دغه خلک د ماتوونکی تحقیق کوی او په دغه لوی بت خو به شک هم نه کوی نو د دوی عاجزوالی به ورته هم معلوم سی اوحجت به نور زیات لازم سی ، نو دا په آخرکی پردوی باندی الزام دی یعنی لاجوابه کول یی دی اومقصود یی په شریکه دعجز ثابتول دی او دیو د دوی

په اقرار سره ، مطلب دا چې یو بی په دې مصلحت سره پرېښووي او نور ټول یې مات کړل، چې شاید دغه خلگ د ابراهیم (علیه السلام) طرف ته (د پوښتنې کولو په طور) رجوع وکړي (او بیا په دغه تقریر د جواب سره مکرر حق ثابت سی مطلب دا چې دغه خلگ چې بت ځان ته راغلل نو د بتانو بدل حال چې یې ولیدی په خپل مینځ کې یې) وویل چې دا (دبې ادبی کار) زمونږ د بتانو سره چاکړي دی په دې کې هیڅ شک نشته چې ده ډیر لوی غضب کړي دی (ددې خبرې پوښتنه هغو خلگو وکړه کوم چې ددې قول څخه ناخبره وو) تَالِهَ لَا كَيْدَ الْخَ یا خو په دې وجه چې دوی به دغه وخت کې موجود نه وه، ځکه چې ددغه مناظرې په وخت کې د ټول قوم یو ځای کیدل ضروري نه دی او بیا به موجود وه مگر اوریدلی به یې نه وو او ځینو به اوریدلی وی لکه په درمنثور کې دابن مسعود (رضی الله عنه) څخه داسې نقل دی (ځینو وویل (کوم چې ددې قول څخه خبر وو) چې مونږ یو ځوان سړی کوم ته چې ابراهیم ویل کيږي ددې بتانو (په بدې سره) ذکر کړل اوریدلی دی (بیا) هغو (ټولو) خلگو (یا کومو چې اول پوښتنه کړې وه) وویل چې (کله خبره داسې ده) نو بیا ده دی د ټولو خلگو په مخکې حاضر کی چې (شاید هغه اقرار وکړي او) هغه خلگ (دده په اقرار) شاهد سی (بیاد حجت تمامیدو څخه وروسته ورلره سزا ورکول سی چې بیا څوک ملا متول ونه کړي ، مطلب دا چې هغه د ټولو په مخکې راغی او هغه ته) هغو خلگو وویل چې ایازمونږ د بتانو سره دا حرکت تا کړي دی ای ابراهیمه! (علیه السلام) هغه (جواب ورکړ) او وی فرمایل چې (تاسی دا احتمال ولی نه فرضوی چې دا حرکت ما نه دی کړی بلکې د دوی دغه مشر (بت) کړي دی (او کله چې په دې مشر کې د کار کولو احتمال کیدی نو په دې کوچنی کې به دخبرو کولو هم احتمال وی) نو هم د دوی څخه پوښتنه وکړي که دوی خبری کولی سی (او که په لوی بت کې د کار کولو طاقت او په نورو بتانو کې دخبرو کولو طاقت محال او باطل دی نو د دوی عجز خو ستاسی په نزد ومنل سو بیا دمعبودوالی عقیده پر لرل څه معنی لری) په دې خبره هغو خلگو په خپل زړه کې (سوچ وکړ) بیایي (په خپل مینځ کې) وویل چې په حقیقت کې تاسی خلگ په ناحقه یاست (او ابراهیم (علیه السلام) په حقه دی کوم چې داسی عاجزوی هغه به څه معبود سی) بیا (د شرم څخه) یې خپل سرونه کښته کړل (ابراهیم (علیه السلام) ته یې په ډیره مغلوبانه لهجه کې وویل چې) ای ابراهیمه! (علیه السلام) تاته خو معلومه ده چې د ابان (څه) خبری نه سی کولی (مونږ به د دوی څخه پوښتنه وکړو او په دې سره د مشر د کار کولو نفی خو په درجه اولی وسوه دغه وخت) ابراهیم (علیه السلام) وفرمایل چې (افسوس هر کله چې خبره داسی ده) نو ایایا خدای پریرېدی او تاسی د داسی شی عبادت کوی کوم چې (نه تاسی ته فائده رسولی سی او نه درته څه نقصان رسولی سی تف پر تاسی (چې سره دواضح کیدو د حق پر باطل باندی ټینګ یاست) او په هغو (هم) دکومو چې تاسی دخدای څخه ماسوا عبادت کوی ایاتاسی (دومره هم) نه پوهیږی (په دې ټول تقریر سره خاص د ماتولو څخه یې چې انکار هم ونه کړی سره ددې چې احتمال د بدل اخیستو مقتضی دانکار وو دوی ته ثابته سوه چې دا کار ده کړي دی او د تقریر څه جواب ور څخه جوړ نه سو نو په

مقتضا ددی قول چی

چو حجت نماند جفا جوئی را

به پر خاش درهم کشد روئی را

هر کله چی دظالم سره بل خه دلیل پاته نه سی اوبی دلیلہ سی نو په غصه سره تاو راتاؤ سی مخ واپوی اومقابلہ ته تیار سی

(په خپل مینځ کی) دغو خلکو وویل چی دی (ابراہیم ؑ) په اورکی وسوزی او دخپلو معبودانو (دده څخه) بدله واخلی که تاسی څه کول غواړی (نو دا کاروکی کنه نو بالکل خبره به ډوبه سی، غرض دا چی ټول متفق سول او ددی سامان یی تیارکی او دی یی سوزونکی بل اورته واپوی دغه وخت مونږ (اورته) حکم وکی چی ای اوره ته یخ اوبی ضرره سه دابراہیم (ؑ) په حق کی (یعنی مه داسی گرمیږه چی ویی سیزی اومه داسی یخیرې چې واوره سی او تکلیف ورته دیځ ورسپړی بلکی دمعتدلی هوا په شان سه نو همدارنگه دغسی سو) او هغو خلکو دده سره بد کول غوښتی وه (چی هلاک سی) نو مونږ هغه خلک ناکام کړل (چی ددوی مقصود حاصل نه سو بلکی سرچپه دابراہیم (ؑ) حقوالی زیات ثابت سو) او مونږ ابراہیم (ؑ) او (دده وراره لکه چی په درمنشورکی دابن عباس ؓ څخه دی) لوط (ؑ) چی ده دقوم خلاف دابراہیم (ؑ) تصدیق کړی وو لکه الله ﷻ فرمایي فَأَمَّا لَهُ لُوطُ او په دی وجه سره خلک دده هم مخالف سوی وه) داسی ملک (یعنی شام) طرف ته ولیږل (دکافرانو دشر اوازار څخه مو) وساتل په کوم کی چی مونږ ددنیا دخلکو دپاره (خیر او) برکت ایښی دی (دنیوی هم چی هر قسم میوی گلونه په کښی ډیر زیات پیدا کیږی او نورو خلکو ته هم ددی څخه نفع رسیدی سی، او دینی هم چی ډیر پیغمبران علیهم السلام دلته سوي دی چی دشریعتونو برکت یی لیری لیری دنیاته خپورسو، یعنی دوی دشام دملک طرف ته دالله ﷻ په اجازه سره هجرت وفرمایي) او (دهجرت څخه وروسته) مونږ ده ته اسحق (ؑ) زوی) اویعقوب (ؑ) لمسی) ورکی او مونږ دوی ټوله (پلار زوی اولمسی داعلی درجی) نیکان کړل (داعلی درجی دنیکی مصداق عصمت دی کوم چی په بشریت کی دنبوت دخواصو څخه دی نو مراد دا دی چی دوی ټوله مونږ نیان جوړ کړل) او مونږ دوی (ټوله) مقتدا جوړ کړل (کوم چی دنبوت دلوازمو څخه دی) چی زمونږ په حکم سره به یی (دخدای مخلوق ته) هدایت کوی (کوم چی دنبوت دمنصبونو څخه دی) اومونږ دوی ته دنیکو کارونو کولو او (خصوصاً) دلمونځ دپابندی کولو او دزکوٰۃ ادا کولو حکم ولیږی (یعنی دا حکم مو ورته وکی چی دا کارونه کوی) او دغو (حضراتو) به زمونږ (ښه) عبادت کوی (یعنی دوی ته چی کوم حکم سوی وو هغه به یی په ښه ډول سره پوره کوی، نو په صالحینو کی دکمال نبوت طرف ته او په أَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فَعَلِ الْخَيْرَاتِ کی دکمال علم طرف ته او په كَانُوا لَنَا عِبْدِينَ کی دکمال عمل طرف ته او په إِنَّمَا يَهْدُونُ کی دنورو هدایت او تربیت طرف ته کافی اشاره ده)

(معلومات اومستلې)

وَكَاذِبًا لَّا يَكِدُنْ أَصْنَامَكُمْ: دآيت دالفاظو څخه ظاهره ده چې دا خبره حضرت ابراهيم عليه السلام دخپلو خلگو په مخکې کړې وه، مگر په دې دا شبهه کېږي چې حضرت ابراهيم عليه السلام دوی ته اَلَيْ سَقِيمٌ (زه مريض یم) غږ وکړ او د دوی سره یې اختر ته دتلو څخه ځان پاته کړ او کله چې دبتانو د ماتیدو واقعې پېښه سوږ نوخپلو خلگو ددې تلاش شروع کړ چې دا کار چا وکړي که دحضرت ابراهيم عليه السلام دا خبره دمخکې څخه خپلو خلگو ته معلومه وي نو دا ټولې خبرې به څنگه کيدې، ددې جواب لوړ په لنډتفسیر کې دا ورکړل سوي دي، چې حضرت ابراهيم عليه السلام ددې خیال یوې یوازې سړي وو، دټولې برادري په مقابله کې ددوی هیڅ حیثیت دوی نه گڼی، ممکنه ده چې د دوی خبرې ته یې هیڅ التفات نه وي کړی او هیر سوي یې هم وي (بیان القرآن) او دا هم ممکنه ده چې دا تلاش او تحقیق کوونکی نور خلگ وي کومو ته چې دحضرت ابراهيم عليه السلام ددې خبرو علم نه وو او په مفسرینو کې دمجاهد اوقتاده قول دا دی چې دا کلام حضرت ابراهيم عليه السلام دخپلو خلگو په مخکې نه دی کړی بلکې په زړه کې یې ویلی وو یاچې کله دبتانو د ماتیدو واقعې پېښه سوږ اوخپلو خلگو یې تلاش شروع کړ نو دغو خلگو مخبري وکړه (قرطبي)

فَجَعَلَهُمْ جَذَاذًا جَذَاذًا، دَجَذُ په کسري دجیم جمع ده چې معنی یې ټوټه ټوټه ده، مراد دا دی چې حضرت ابراهيم عليه السلام مات کړل او ټول بتان یې ټوټې ټوټې کړل.

الْأَكْبَرُ لَهُمْ: یعنی صرف لوی بت یې بغیر د ماتولو څخه پرېښووي، دده لوی والی یاخو په حسې اعتبار سره وو، چې دخپل جسم او بدن په اعتبار سره دی دنورو بتانو څخه لوی وو او دا هم کیدای شي چې په جسم او بدن کې خو دنورو سره برابر وو خو دبت پرستو په عقیده کې دی دټولو څخه لوی منل کیدی.

لَعَلَّهُمْ إِلَهٌ يَّرْجُونَ: په دې کې دَالِيَه په ضمیر کې دوه احتماله دي یو دا چې ضمیر حضرت ابراهيم عليه السلام ته راجع وي، لکه چې په لنډتفسیر کې داسې بیان سوي دي اوددې مناسب دآيت داتشریح سوي دي چې د حضرت ابراهيم عليه السلام مقصد په دې عمل سره په خپله دا وو چې دا خلگ ماته رجوع وکړي او زما څخه پوښتنه وکړي چې تاداسې ولی وکړل نو زه به دوی د دوی په بې عقلۍ باندې خبرکړم اودالِيَه يَرْجُونَ یو مطلب دا هم کیدی شي چې دا عمل یې په دې امید باندې وکړي چې شاید دخپل بتان ټوټې ټوټې وړي او په دوی کې عقل راسي چې دوی دعبادت قابل نه دي بیا به دغه خلگ دحضرت ابراهيم عليه السلام دین ته رجوع وکړي او کلبی فرمایي چې دَالِيَه ضمیر دکبیر طرف ته راجع دی اومعنی دا ده کله چې دا خلگ بیرته راسي او ټول بتان ټوټې ټوټې او غټ بت صحیح سالم او په اوږه کې یې تېر وړي نو شاید ددې لوی بت طرف ته به رجوع وکړي او دده څخه به پوښتنه وکړي چې داسې ولی وسوه هغه به څه جواب ورته کړي نو د دوی عاجزوالی به پر دوی واضح سي.

(حضرت ابراهيم عليه السلام قول درواغ نه وو بلکي يوه گنايه وه ددی تفصيل او تحقيق)

قَالَ نَبِيُّكُمْ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنَّ كَالُوا يَنْطِقُونَ: یعنی هرکله چی حضرت ابراهيم عليه السلام دده دبرادرئ خلگو گرفتار کی رای وستی او دده څخه یی داقرار اخیستو دپاره پوښتنه وکړه چی ایا تا زمونږ دبتانو سره دامعامله کړي ده؟ نو حضرت ابراهيم عليه السلام جواب ورکی چی بلکی د دوی دی مشر داکار کړي دی تاسی په خپله دده څخه پوښتنه وکی که دی خبری کولی سی، دلته یو سوال داپیدا کیږی چی داکارخو حضرت ابراهيم عليه السلام په خپله کړی وو بیا ددی څخه انکار او دلوی بت طرف ته یی نسبت کول په ظاهره دواقعی څخه خلاف دی چی دی ته خو د رواغ ویل کیږی او حضرت خلیل الله عليه السلام خو ددی څخه ډیر لوړدی ددی جواب دپاره مفسرینو حضراتو ډیر احتمالات ذکر کړي دی، په دی کی یو هغه هم دی کوم چی په لنډتفسیر کی دبیان القرآن اختیار سوي دی چی دحضرت ابراهيم عليه السلام دا قول په طور دفرض وو یعنی تاسی داسی ولی نه فرض کوی چی داکاربه دی لوی بت کړی وی او په طور دفرض باندی خلاف واقع خبره په درواغو کی دا خله نه ده لکه چی په خپله په قرآن کریم کی دی، إِنَّ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا فَأَنَّا أُولُ الْأَعْيَابِينَ: یعنی که دالله رحمٰن یو څوک زوی وی نو زه به یی دتولو څخه اول په عبادت کی دا خل سوی وم لیکن بی غباره اوبی تاویل هغه توجیه ده کومه چی په بحر محیط قرطبی روح المعانی وغیره کی اختیار سوي ده چی دا اسناد مجازی دی کوم کار چی حضرت ابراهيم عليه السلام په خپلو لاسونو سره کړی وو هغه یی لوی بت ته په طور داسناد مجازی منسوب کی ځکه چی ددی کار دپاره اماده کولو ته دغه بت وو، او دده تخصیص شاید په دی وجه سره وی چی دده دبرادرئ خلگو ددغه بت تعظیم دتولو څخه زیات کوی ددی مثال به داسی وی لکه چی دیو غل څخه په سزا کی لاس پری سی اویا دغه لاس پریکونکی وایی چی دا مانه دی پریکړی بلکی داستا عمل پری کی ځکه چی دلاس پریکیدو سبب دده عمل دی.

حضرت ابراهيم عليه السلام په عملی طور هم دبتانو د ماتولو نسبت لوی بت ته کړی وو لکه چی په روایتونو کی دی چی په کوم تبر سره ده بتان مات کړی وه هغه تبر یی دلوی بت په اوږه یا په لاس کی یی ایښی وو چی دلیدونکو دا خیال پیدا سی چی ده داکار کړي دی او په خبره ویلو کی یی هم هغه ته نسبت وفرمایي نو دا یو اسناد مجازی دی لکه چی دعربی مشهوره مقوله ده: اثْبَتَ الرَّيْبُ الْبَقْلَةَ (یعنی دپسرلی باران فصل راوټوکی، دا ددی مشهور مثال دی چی ټوکوونکی که څه هم په حقیقت کی الله جل و علا دی مگرددی یوظاهری سبب طرف ته نسبت سوي دی او دی ته څوک درواغ نه سی ویلی، دغه ډول دحضرت ابراهيم عليه السلام لوی بت ته ددی کار عملاً او قولاً نسبت کولو ته هیڅکله درواغ نه سی ویل کیدی البته ددیرو دینی مصلحتونو دپاره یی دا توریه اختیار کړه په هغوکی یومصلحت خودا ووچی دلیدونکو دی طرف ته خیال راسی چی شایددی لوی بت ته به په دی غصه ورغلی وی چی زما سره په عبادت کی دا واړه بتان ولی شریکیږی که دا خیال د دوی په زړونو کی پیدا سو نو حق توحید ته به لار خلاصه سی چی کله یولوی

بت دخان سره دکوچنیو بتانو شرکت نه سی برداشت کولی نور رب العالمین ددی دبرو شرکت دخان سره څنگه برداشت کولی سی .

دوهم دا چی دوی ته داخیال دغه وخت پیدا کیدل عقل ته نژدی دی ، کومو ته چی مونږ پخداي اومختل کل وایو که هغه داسی وای نو څوک به یی پرماتولو څنگه قادریدی دریم دا چی که دغه کار دغه لوی بت ته منسوب سی نو کوم بت چی دا کار کوی چی نور ماتوی نو په ده کی دخبرو طاقت هم په کار دی په دی وجه فرمایي و فاسألُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ : لنده دا چی دحضرت ابراهیم عليه السلام دا ذکر سوی قول که یی دتاویل څخه پرخیل ظاهر باندی کینینوول سی او دا وویل سی چی حضرت ابراهیم عليه السلام ددی کار دلوئ بت طرف ته نسبت وکی او دا اسناد یی په مجازی طور سره وفرمایي نو په دی کی دغه درواغ اوخلان واقع شبهه نه پاته کیږی صرف یو قسم توریه ده .

(په حدیث کی حضرت ابراهیم عليه السلام نه ددری درواغو دنسبت کولو حقیقت)

یو سوال اوس دا پاته کیږی چی په صحیح احادیثو کی په خپله نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی ، اِنَّ اِبْرَاهِيْمَ عليه السلام لَمْ يَكْذِبْ غَيْرَ كَلْبٍ ، رواه البخاری و مسلم یعنی حضرت ابراهیم عليه السلام هیڅکله درواغ نه دی ویلی بغیر ددرو ځایونو څخه بیا یی ددی درو ځایونو تفصیل په دی حدیث کی داسی بیان کړی دی چی په دی کی دوه درواغ خوی خالص دالله جل جلاله دپاره ویلی دی ، یو دا کوم چی یی په دی آیت کی ، بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُمْ فرمایلی دی ، دوهم د اختر په ورځ خپل دبرادری خلکو ته دا عذرکول چی اِنِّیْ سَقِیْمٌ زه مریض یم ، درم دخپلی محترمی یی بی حضرت ساره عليه السلام سره په سفر روان وو چی په یو داسی کلی باندی راغلل چی دهغه ځای سردار ظالم او بدکار وو ، کله چی به یی دچاسره دهغه بی بی لیده نوښخه به یی نیوله اوبدکاری به یی ورسره کوله ، مگر دامعامله به یی په هغه صورت کی نه کوله کله چی به لور دپلار سره یاخور دورور سره وه حضرت ابراهیم عليه السلام چی کله دخپلی بی بی سره دی کلی ته ورسیدی نو دی ظالم بدکار ته مخبری وسوه ده حضرت ساره عليه السلام گرفتاره کړه او رایى وستله ، را وستونکو دحضرت ابراهیم عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چی دا ښځه نستا په قرابت کی څه ده؟ حضرت ابراهیم عليه السلام دظالم دبیری څخه دمحفوظ کیدو دپاره وفرمایل چی دا زما خور ده (دا هغه شی دی کوم ته چی په حدیث کی درواغ ویل سوي دی) مگر ددی باوجود هغه ونیول سوه او حضرت ابراهیم عليه السلام حضرت ساره عليه السلام ته هم دا ونبوله چی ماتاته خور ویلی دی ته به څه ونه وایی او وجه دا ده چی په اسلامی قرابت سره ته زما خور یی څی چی دا وخت په دی مخکه کی مونږ دا دوه تنه مسلمانان یو او داسلامی ورورلی تعلق لرو ، دحضرت ابراهیم عليه السلام دمقابلې قدرت نه وو الله جل جلاله ته یی دفریاد اوزاری دپاره لمونځ شروع کی ، حضرت ساره عليه السلام چی هغه ته ورسیده نو دغه ظالم په بدنیت سره دی ته وروراندی کیدی چی قدرت شل اومعذوره کی نو ده حضرت ساره عليه السلام ته درخواست وکی چی ته دعا وکړه چی زما دا معذوری لیری سی نو زه به تاته هیڅ

نه وایم دهغنی (ﷺ) په دعا سره الله ﷻ دی بیا جوړ کی مگر ده وعده ماته کړه اوبیا په بدنیت سره وروړاندی کیدی بیا الله ﷻ دی شل او معذوره کی ، درې واړه دا واقعہ سوه نو ده حضرت ساره (ﷺ) واپس کړه (دالله مضمون د حدیث وو) په هر حال په دی حدیث کی حضرت ابراهیم (ﷺ) ته د دری درواغو نسبت په توضیح سره سوي دی کوم چی د نبوت او دعصمت د شان سره خلاف دی مگر ددی جواب په خپله په دی حلیث کی د الله موجود دی هغه دا چی په اصل کی په دی کی یو هم په حقیقی معنی کی درواغ نه وه دا توریه وه کومه چی د ظلم څخه دمحفوظ کیدو دپاره جائزه او حلاله وی دغه د درواغو په حکم کی نه وی ، ددی دلیل په خپله په ذکر سوي حدیث کی دا دی چی حضرت ابراهیم (ﷺ) حضرت ساره (ﷺ) ته ویلی وه چی ماته خپله خور ویلی دی ، که ستا څخه پوښتنه وکړی نوته هم ما خپل ورور وښیه او د خور ویلو وجه یی هم دی ته وښیول وه چی مونږ دواړه د اسلامی ورورلی په اعتبار سره خور ورور یو دی نه توریه وایی چی الفاظ داسی وویل سی دکومو چی دوی معنی وی او اوریدونکی ورڅخه یوه معنی مراد واخلی او دویونکی ورڅخه مراد بله معنی وی او د ظلم څخه دمحفوظ کیدو دپاره دا تدبیر دتوریی په اتفاق دفقهاؤ جائز دی دا دشیعه گانو دتقیی څخه بالکل مختلف شی دی ، په تقیه کی صریح درواغ ویل کیږی او په هغه عمل هم کول کیږی په توریه کی صریح درواغ نه وی بلکی په کومه معنی سره چی یی متکلم وایی هغه بالکل صحیح اورښتیا وی لکه د اسلامی ورورلی په لحاظ سره ورور خور کیدل دا وجه خو په خپله د ذکر سوي حدیث په الفاظو کی صراحتاً ذکرده ددی څخه معلومه سوه چی دا په حقیقت کی درواغ نه وه بلکی یوه توریه وه ، خاص دغه ډول توجیه په مخکی دواړو خبروکی هم کیدی سی بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ : ددی توجیه اوس لوړه لیکل سوي ده چی په دی کی په طور دمجازی اسناد ددی کار لوی بت ته نسبت سوي دی ، دغه ډول دَائِي سَقِيمٌ لفظ دی ځکه چی دسقیم لفظ څنگه چی په ظاهری طور سره دمریض په معنی کی راځی دغه ډول دغمنجن او خفه او پریشان په معنی کی هم راځی ، حضرت ابراهیم (ﷺ) ددی دوهمی معنی په لحاظ سره اِنِّي سَقِيمٌ فرمایلی وو ، اوریدونکو ورڅخه معنی دبیماری واخسته او په دی حدیث کی چی کوم دا الفاظ راغلی دی چی په دی دری درواغوکی دوه دالله ﷻ دذات دپاره وه نو دا په خپله خو ددی خبری قرینه ده چی دا څه دگناه کارنه وو او نه دگناه دیوکار دالله ﷻ دپاره دکولو څه مطلب کیدی سی او دگناه کارنه کیدل هلته کیدی سی کله چی دغه په حقیقت کی درواغ نه وی بلکی داسی کلام وی دکوم چی دوی معانیوی کیدی سی یوه درواغ اوبله صحیح .

(دحضرت ابراهیم (ﷺ) د درواغو حدیث غلط گڼل جهالت دی)

مرزا قادیانی او څه نورو دمستشرقینو څخه مغلوبه مسلمانانو دا حدیث سره ددی چی اسناد یی صحیح دی په دی ورته غلط او باطل ویلی دی چی په دی کی حضرت خلیل (ﷺ) ته د درواغو نسبت کیږی او دسند ټولو راویانو ته یی درواغجن ویل ددی څخه ښه دی چی خلیل الله (ﷺ) درواغجن وگڼل سی ځکه

چی دغه دقرآن خخه خلاف ده اوبیایی ددی خخه داقاعده کلیه هم را ویستله چی کوم حدیث دقرآن خخه خلاف وی برابره خبره ده که هغه هرڅومره صحیح قوی او معتبر او په سندونو سره ثابت وی هغه به غلط بلل کیږي دا خبره په خپل ځای خو بالکل صحیح او دتول امت په نزد په طور د فرض محال مسلم ده. مگر د امت عالمانو په ټوله ذخیره دا حدیثوکی خپل عمرونه صرف کړي دی یو یو حدیث یی چاڼ کړي دی او دکوم حدیث ثبوت چی په قوی سندونو سره سوی وی په هغه کی یو هم داسی نه سی کیدی چی دقرآن خلاف ورته وویل سی بلکی دغه دخپلی کم فهمی یا غلط فهمی نتیجه وی چی کوم حدیث رد کول یا باطلول غواړی دهغه دقرآن سره تکرار واولی او دا وویایی ځان ورخخه فارغ کړی چی دا حدیث دقرآن خخه دخلافوالی په سبب غیر معتبر دی لکه په دی حدیث کی چی تاسی ولیدل چی د درواغو دالفاظو خخه توریه مراد اخستل په خپله په حدیث کی موجود دی پاته سوه دا معامله چی بیپه حدیث کی دتوریی خخه د درواغو په لفظ سره تعبیر څنگه وسو، نو ددی وجه هغه ده کومه چی دحضرت ادم علیه هیره او خطایی په عصی او په، غوی الفاظو سره تعبیر کول په سورة طه کی دحضرت موسی علیه کی تیر سوی دی چی دالله دربار دمقربو دپاره ادنی کمزوری او محض په رخصت او جائز عمل کول او عزیمت پریښوول هم دمواخذی قابل گنل کیږي، او په داسی شیانو په قرآن کی دالله عتاب دانیای علیهم السلام په باره کی په ډیرو ځایونو کی نقل دی، دشفاعت حدیث کوم چی مشهور او معروف دی چی په محشر کی به ټول مخلوق جمع سی، دحساب دژرکیدو متعلق به دانیای علیهم السلام خخه دشفاعت طلب گارسی دحضرت ادم خخه واخله ترخاتم الانبیاء خخه مخکی پوری ټولو پیغمبرانو علیهم السلام ته به ورسی، هر پیغمبر به خپل یو قصور او کوتاهی ذکر کړی او دشفاعت همت به نه کوی، په اخر کی به ټول دخاتم الانبیاء په خدمت کی حاضر سی او دوی به ددی شفاعت کبری دپاره ودریږي، په دی حدیث کی حضرت ابراهیم خلیل الله هغه کلمی کومی چی په طور دتوریی ویل سوی دی حقیقه درواغ نه وی مگر دپیغمبرانه عزیمت خخه خلاف وی خپل قصور او کوتاهی به وگنی او عذر به وکی، دی کوتاهی ته دشاری کولو دپاره په حدیث کی دا په لفظ د درواغو تعبیر سوه دکومو چی نی کریم ته حق وو او دده دحدیث دبیانولو او روایت کولو ترخده پوری مونږ ته هم حق دی، مگر دخپل طرف خخه که څوک دحضرت ابراهیم په باره کی داسی وویایی چی هغوی درواغ ویلی ودا جائز نه دی لکه چی دحضرت موسی دقصی سره دسورة طه په تفسیر کی دقرطبی او بحر محیط په حواله سره بیان سوی چی په قرآن یا حدیث کی چی کوم داسی الفاظ دیو پیغمبر په باره کی راغلی دی دهغه ذکر په طور دقرآن دتلاوت یا تعلیم دقرآن یا حدیث دروایتونو سره کول کیږي، په خپله دخپل طرف خخه دغه الفاظ دیو پیغمبر طرف ته منسوب کول بی ادبی ده چی دهیچا دپاره جائز نه دی.

(په ذکر سوی حدیث کی یواهم هدایت او دعمل داخلاص دباریکي بیان)

پہ حدیث کی دحضرت ابراہیم ﷺ پہ بارہ کی چی دکومو درو درواغو ذکر راغلی دی پہ حدیث کی پہ دی کی دمخکنیو دوو پہ بارہ کی خو دا راغلی دی چی دالله ﷺ دپارہ وہ ، مگر دریمہ خبرہ کومہ چی دحضرت سارہ ﷺ پہ بارہ کی ویل سوی دہ دی تہ یی دالله ﷺ دپارہ نہ دی ویلی ، حال دا دی چی دبی بی دعت حفاظت ہم عین دین دی ، پردی باندی پہ تفسیر قرطبی کی دقاضی ابوبکر بن عربی رحمہ اللہ خخہ یوہ لویہ نکتہ نقل سوی دہ ، ددی متعلق ابن عربی فرمائی چی دا د اولیاؤ اوصالحانو دملاماتوونکی خبرہ دہ ہفہ دا چی دریمہ خبرہ ہم کہ خہ ہم ددین کار وو مگر پہ دی کی خہ خپلہ حصہ دنفس دبی بی عصمت او دحرم حفاظت ہم وو ، ددومرہ شان دنیوی غرض دشاملیدو پیرنا دایی د فی اللہ او للہ دفرست خخہ جلا کی خکہ چی دالله ﷺ ارشاد دی ، اَللّٰهُ الدِّينُ الْخَالِصُ دبی بی دعصمت اوحفاظت دا معاملہ کہ زمونہ یادبل چادطرف خخہ وای نوییشکہ چی دابہ ہم پہ للہ او فی اللہ کی شمیرل کیدی مگر دانبیاء علیہم السلام دشان د عظمت مقام دتولو خخہ لوہ دی د دوی دپارہ دومرہ قدر حصہ دنفس شاملیدل ہم دکامل اخلاص منافی گنل کیپی ، واللہ اعلم یا اللہ مونہ تہ پہ ہرعمل کی دکامل اخلاص توفیق راکری امین .

(پہ حضرت ابراہیم ﷺ دنمروہ داور دگلزار کیدلو حقیقت)

کوم خلگ چی دمعجزو اوخوارق عاداتو خخہ منکردی دوی پہ دی کی عجیبہ اونا اشنا تحریفات کړی دی خبرہ دا دہ چی د فلسفی دا قاعدہ چی کوم شی دکوم شی دپارہ لازم د ذات وی ہفہ دہہ خخہ پہ ہیخ وخت کی نہ سی جلا کیدی پہ خپلہ یوہ باطلہ اوبی دلیلہ قاعدہ دہ حقیقت دا دی چی پہ دی دنیاکی او پہ تول مخلوقات کی یوشی ہم خہ لازم ذات نہ دی بلکی صرف دالله ﷺ عادت د اجاری دی چی د اور دپارہ گرمی اوسوزول لازم دی او د اوبو دپارہ یخول او مرہ کول لازم دی ، مگر دا لازم صرف عادی دی عقلی نہ دی خکہ چی فلسفیان ہم ددی د عقلی والی خہ معقول دلیل نہ سی پیش کولی ، او کلہ چی دا لازم عادی سو نو کلہ چی اللہ ﷺ پہ یو خاص حکمت سرہ دیو عادت بدلول وغواری نو بدلولی یی سی ددی پہ بدلولو کی خہ عقلی محال نہ لازمیری ، کلہ چی اللہ ﷺ وغواری نو د اور دمرہ کولو اویخولو کار شروع کوی او اوبہ دسوزلو حال دادی چی اور پہ خپل حقیقت کی اورو اوبہ اوبہ وی مگر دیو خاص سری یاجماعت پہ حق کی پہ حکم دخدای ہفہ خپل خاصیت پریریدی دییغمبرانو علیہم السلام دنبوت پہ ثبوت کی چی کومی معجزی حق تعالی ظاہروی دہغو تولو حاصل ہم دا وی ، پہ دی وجہ اللہ ﷺ دی اور تہ حکم وکی چی یخ سہ نو ہفہ یخ سو ، او کہ دَبَرْدَا سرہ دَ سَلَامًا لَفْظ نہ وای نو اور بہ دواوری پہ شان یخ سوی وای دتکلیف سبب سوی بہ وای او دحضرت نوح ﷺ قوم چی پہ اوبو کی دوب سوی وو د دوی پہ بارہ کی قرآن کریم فرمائی ، اَغْرِقُوا فَاَدْخِلُوا نَارًا یعنی دغہ خلگ پہ اوبو کی غرق سول اور تہ داخل سول .

حَرْقُوهُ. یعنی ٲولو ډبرادري ځلگو او نمرود دا فيصله وکړه چي دي دي په اور کي وسوزل سي په تاريخي روايتونو کي دي چي تر يوي مياشتي پوري د ٲول ښار ځلگو ددي کار دپاره خشاک وغيره سامان چي کول بيا يي اور ورلره ورکي تر اوو ورځو پوري يي هغه ته پوکي ورکول او تيزوي يي نژدي چي دغه شغلي په فضاء کي آسمان ته دومره لوړي سوي چي يوه مرغی که به پرتيريدله نو سوزيدله به، دغه وخت دوي اراده وکړه چي حضرت ابراهيم ؑ دي ورته ورواچول سي نو اوس دا فکر سو چي دي به ورته څنگ ورواچول سي دغه ته ور تلل خو دهیچا په وس کي نه وو نوشيطان دوي ته دمچو غولي يا ٲال په ذريعه دور اچولو ترکيب وښووي څه وخت چي د الله خليل دمچو غولي په ذريعه داوردی سمندر ته وراچول سو نو ٲولي ملانکي بلکي مخکه او آسمان او ددي ٲول مخلوقات په چيغو سول چي يا ربه ستا پر خليل څه تيريري حق تعالي دي ٲولو ته د حضرت ابراهيم ؑ دمدد کولو اجازه ورکړه، ملانکي دمدد کولو دپاره د حضرت ابراهيم ؑ څخه پوښتنه وکړه نو حضرت ابراهيم ؑ جواب ورکي چي زما الله کافی دي هغه ماويني حضرت جبرائيل امين عرض وکي چي که ستا زما څه مدد ته ضرورت وي نو چي زه خدمت وکړم جواب يي ورکي چي حاجت مي سته خو ستا د طرف څخه نه بلکي دخپل رب د طرف څخه (مظهي قلنا يانارگو ني برداوسلاما علی ابراهيم لور تير سوي دي چي دا اور په حضرت ابراهيم ؑ باندې ديو اوسلامتيا ورکونکي دا صورت هم کيدي سي چي اور اور پاته نه وي بلکي په هوا کي بدل سو مگر ظاهره دا ده چي اور په خپل حقيقت کي اور وو او د حضرت ابراهيم ؑ دخوا اوشا څخه علاوه نور شيان به يي سوزل بلکي په کومو رسيو چي يي حضرت ابراهيم ؑ ترلي وو او اور ته يي وراچولي وو دغه رسي هم دي اور وسوزولي او ختمی يي کړي مگر د حضرت ابراهيم ؑ بدن مبارک ته څه بخري قدره ونه رسيدې لکه چي داسي په ځينو روايتونو کي دي

په تاريخي روايتونو کي دي چي حضرت ابراهيم ؑ په دي اور کي اووه ورځي وو او ده به فرمايل چي ماته په عمر کي چيري هم داسي راحت نه دي را کول سوي څومره چي راته په دي اوو ورځو کي حاصل سو، (مظهي)

وَجَنّاهُ وَلُوْطًا اِلَى الْاَرْضِ الّٰى بَارَكْنَا لَهَا لَلْعَالَمِيْنَ. يعني حضرت ابراهيم او دده سره لوط عليهما السلام ته مونږ ددي مخکي څخه پرکومه چي دنمرود غلبه وه يعني د عراق مخکه نجات ورکي او يو داسي مخکي ته مو ورسول په کومه کي چي مونږ د ٲولي دنيا دخلگو دپاره برکت ايښی دي، ددي څخه مو د شام ملک او مخکه ده چي دا په خپل ظاهري اوباطني حيثيت سره لويه ډبرکتونو مجموعه ده، باطني برکت خو دا دي چي دا مخکه دانبياء عليهم السلام خزانه ده، ديرانبياء عليهم السلام په دي مخکه کي پيدا سوي دي او ظاهري برکتونه يي دآب او هوا اعتدال دنهرونو او چينو فراواني دميوو گلونو او هر قسم بوټو غير معمولي نشو اونما وغيره دي چي ددي فايدې صرف ددغه مخکي اوسيدونکو ته

بلکی دعای دنیا خلکو ته هم رسیږي .

وَوَفَّيْنَا لَهُ اِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً : يعنی مونږ ورکي ده ته زوی اسحق عليه السلام دده ددعا او درخواست مطابق اوپردي زیات مو ورکي نسمی یعقوب عليه السلام يعنی دعاسر دزوی دپاره وه الله تعالی په خپل فضل سره زوی هم ورکي بیا یی دده څخه لمسی هم دخپل طرف څخه زیات ورکي په دی وجه یی ده ته نافلة وویل .

وَلَوْ طَا اَتَيْنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبِيثَ

اولو ط ته مونږ ورکي حکم او پوهه او معفوظ کی مونږ دی دهغه کلی څخه کوم چی کول به یی گنده کارونه

اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَاَسْقَيْنَهُمْ لَبَنًا وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا اِنَّهٗ مِنَ الصَّالِحِينَ

دغه وو خلق لوی نافرمانه ، اودی مونږ داخل کی په خپل رحمت کی ، دغه دی دنيك بختو څخه لنډتفسير ، اولو ط عليه السلام ته مونږ حکمت او علم مناسب دشان دانبياؤ عليهم السلام ورکړل او مونږ ده ته دهغه کلی څخه نجات ورکي دکومو اوسیدونکو چی گنده گنده کارونه کول (چی په هغوی دتولو څخه زیات ناکاره لواطت وو اونورهم ددیریی هوده اوناکاره کارونوداخلق عادت وه شراب چنبل غزلی اورول پیره خربل بریت اوپرډول کبوتر بازی لوتی ویشتل شپیلی وهل ریښمی جامی اغوستل آخرجه اسحق بن بشر و الخطیب وابن عساکر عن الحسن مرفوعاً کذا فی الروح) بیشکه دغه خلق لوی بدذاته بدکاره وه اومونږ لوط عليه السلام په خپل رحمت کی (یعنی پرکومو بندگانو چی رحمت کیږی په هغوی کی) داخل کی (څکه چی) بیشکه هغه (دلوی درجی) دنيکانو څخه وو (دلوی درجی دنيك څخه مرادمعصوم دی کوم چی دنی خصوصیت دی)

(معلومات اومسئلي)

حضرت لوط عليه السلام ته چی دکوم کلی څخه دنجات ورکولو ذکر په دی ایتونو کی راغلی دی ، ددغه کلی نوم سدوم وو ددی تابع اووه کلی نور هم وه کوم چی حضرت جبرائیل عليه السلام پاستر اولاندی باندی کړل صرف یو کلی یی باقی پریښودلی وو چی په هغه کی حضرت لوط عليه السلام سره دخپلومتعلقینو مومنانو او وسیږی (قاله ابن عباس رضی الله عنه قرطبی)

تَعْمَلُ الْخَبِيثَ خَبَائِثُ دَخِيئَةٌ جمع ده ، دیروخیشو او گنده عادتونوته خباثت ویل کیږي ، دلته د دوی دتولو څخه لوی خبیث او گنده عادت دکوم څخه چی ځنگلی حیوانان هم پرهیز کوی لواطت وو یعنی دسړی دسړی سره شهوت پوره کول، دلته دی یوعادت ته که یی ددی دلوی جرم والی په سبب خباثت ویلی وی نو دا هم بعیده نه ده لکه چی ځینو مفسرینو فرمایلی دی او ددی څخه علاوه نور خبیث عادتونه په دوی کی کیدل هم په روایتونو کی ذکر دی لکه چی په لنډتفسیر کی په حواله دروح المعانی تیرسول، په دی لحاظ سره مجموعی ټولو ته خباثت ویل خو ظاهره ده ، والله اعلم .

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ

اونوح عليه السلام کله چی ده اواز وکی ددی څخه مخکی بیا قبوله کړه مونږ دده دوی

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۚ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ

پس محفوظ کی مونږ دی او دده کووالا دلوی غم څخه او مدد وکی مونږ دده په هغو خلقو په

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ۚ

درواغجن کولیی زمونږ ایتونه دغه وو ناکاره خلق پس دوب کرل مونږ دغه ټوله

لنفسیه: او دنوح عليه السلام دقصی ذکر وکړه کله چی ددغه (زمانی دابراهیم عليه السلام) څخه مخکی دوی (دالله

څخه) سوال وکی (چی ددی کافرانو څخه زما بدله واخلی) نو مونږ د دوی دعاقبوله کړه او ده ته او دده

تابعداروته مو د دا لوی دروند غم څخه نجات ورکی (دا غم دکفارو دده درواغجن کول او قسم قسم

تکلیفونه ورته رسول وو) او (نجات مو داسی ورکی چی) مونږ د داسی خلکو څخه د دوی بدله واخست

کومو چی زمونږ حکمونه (کوم چی حضرت نوح عليه السلام راوړی وه) درواغ کرل ، بیشکه دغه خلک ډیر ناکاره

وه په دی وجه مونږ دغه ټوله غرق کرل .

(معلومات اومستلي)

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ د: مِنْ قَبْلُ څخه مراد دحضرت ابراهیم اولوط علیهما السلام څخه مخکی والی

دی دکومو ذکر چی په لوړو آیتونو کی راغلی دی او دحضرت نوح عليه السلام دکوم اواز ذکر چی دلته په اجمال

سره راغلی دی ددی بیان په سورة نوح کی داسی دی چی حضرت نوح عليه السلام خپل قوم ته بنیروی وکړی ، رَبِّ

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيَّ الْاُذُنُ مِنَ الْكَافِرِينَ دثَارًا : یعنی ای پروردگاره پرمخ دمخکی دکافرانو یواستوگن هم پری نه

ږدی او بل یوځای کی داسی دی چی کله دحضرت نوح عليه السلام قوم دده خبره په هیڅ ډول سره ونه منله نو ددی

دالله عليه السلام په دربار کی عرض وکی اَلْیَ مُغْلُوبٌ لِّمُغْلِبٍ یعنی زه مغلوب او عاجزه سوی یم ته ددی خلکو څخه

بدل واخلی .

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَجَئْنَاهُ وَاهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ : دکرب عظیم څخه مراد یاخو په طوفان کی غرقیدل دی چی

ټول قوم په کی اخته سو یاددی قوم تکلیفونه مراد دی کوم چی ددی طوفان څخه مخکی به یی حضرت

نوح عليه السلام او دده خاندان ته رسول .

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَنَ إِذْ يَخُكِّنُ فِي الْحَرِثِ إِذْ

او داود او سليمان کله چی یی فیصله کوله د فصل جگره هرکله

نَفَسَتْ فِيهِ غَمُّ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٨٨﴾

چی و غریدی په دی د شپې بزی دیو قوم ، او ز مونږ په مخکې وه د دوی فیصله کول

فَهَمَّهَا سُلَيْمَنُ وَكُلًّا آتَيْنَاهُمَا عِلْمًا وَتَجَرْنَا مَعَهُ

بیا پوه ورکړه مونږ د دغه فیصلی سليمان ته ، او دواړو ته ورکړی وو مونږ حکم او پوه او تابع کړی وو مونږ

دَاوُدَ الْجَبَالَ يُسَيِّحُ وَالطَّيْرُ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٨٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ

د داود سره غرونه چی تسبیح به یی کوله او مرغان ، او دا هرڅه مونږ وکړل ، او وښوول مونږ ده ته

صَنَعَةَ الْبَوَاسِ لَكُمْ لَتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ

جوړول ستاسی دیو لباس چی ساتل کوی ستاسی به جنگ ستاسی کی پس آیا تاسی

شَاكِرُونَ ﴿٩٠﴾ وَلِسُلَيْمَنَ الرِّيحُ عَاصِفَةٌ تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى

شکر کوی ، او د سليمان مو تابع کړی وه هوا تیزه چی تله به په حکم دده سره

الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٩١﴾

هغه مخکې ته په کومه کی چی برکت ایښی دی مونږ او مونږ د هرڅه څخه خبر یو

وَمِنَ الشَّيْطَانِ مَنْ يَفْغُصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ

او تابع یی کړل مونږ د شیطانانو څخه هغه چی غوټی به یی و هلی دده دپاره او نور کارونه یی یی ورته کول

ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٩٢﴾

ددې ماسرا ، او مونږ د دوی ساتونکی وو

لنفسیر: او د داود او سليمان (عليهما السلام قصه) ذکر کړه هرکله چی دواړو (حضراتو) د فصل په باره

کی (چی غله وه په کښی یادانگورو تاگونه وی لکه چی په درمنثور کی دی، فیصله کوله کله چی په نورو
 (فصل) کی دڅه خلکو بزی دشپی په وخت کی وروختی (اوپه هغه کی وخریدی، اومونږ دافصله کولو
 چی د (مقدمه کوونکو) خلکو متعلق وسوه لیدله نو مونږ ددی فیصلی (دآسان صورت) پوهه سلیم
 (ﷺ) ته ورکړه او (هسی هم) مونږ دواړو ته حکمت او علم ورکړی وو (یعنی دداود ﷺ فیصله هم دشریع
 څخه خلاف نه وه، صورت دفیصلی دا وو چی څومره دفصل نقصان سوی وو دهغه قیمت دبزو دپیسو
 سره برابر وو، داود ﷺ په تاوان کی دفصل خاوند ته هغه بزی ورکړی او اصل مقتضاهم دشریعی قانون
 وه چی پردی دمدعی یا مدعی علیه رضا مندی شرط نه ده مگر چونکی په دی کی دبزو دځاوندانو بالکل
 نقصان کیدی، په دی وجه سلیمان ﷺ په طور دمصالحت کوم چی موقوف وو دجانینو په رضامندي
 باندی دا صورت په کوم کی چی د دواړو دپاره رعایت او اسانی وه خوښ وفرمایی چی دڅو ورځو دپیسو
 دی بزی دفصل خاوند ته ورکول سی چی په شیدو وغیره یی خپله گذاره کوی او دبزو دځاوندانو نه دی
 دغه فصل و سپارل سی چی خدمت وغیره یی کوی نو کله چی فصل بیا پر خپل زوړ حالت برابرسی بیاد
 فصل اوبزی خپلو خپلو مالکانو ته بیرته ورکړل سی، لکه چی داسی په دُر منشور کی دمره اوابن مسعود
 اومسروق اوابن عباس اومجاهد اوقتاده اوزهری څخه دی، نو ددی څخه معلومه سوه چی په دواړو
 فیصلو کی څه تعارض نسته چی دیوی صحت او دبلې دعدم صحت مقتضی سی په دی وجه کلا این
 حکم اوعلمای زیات کی، او (دلته تردی ځای پوری خو دعام کرامت ذکر وو کوم چی په دواړو حضراتو
 کی مشترک وو، مخ ته د دواړو حضراتو دخاصو کرامتونو بیان دی، مونږ د داود ﷺ سره تابی
 کړی وه غرونه چی (دده دتسبیح سره به) هغو (هم) تسبیح کوله او (دغه شان) مارغان هم (لکه چی په سور
 سبا کی دی یا جبال اوبی معه والطیر) او (څوک دی په دی خبرو باندی تعجب نه کوی ځکه چی ددی
 کارونو) کوونکی مونږ وو (او زمونږ دقدرت عظیموالی ظاهر دی بیاپه دی معجزو کی تعجب څه دی
 اومونږ ده ته دزغرو (جوړولو) کار ستاسی خلکو د (نفع د) پاره ښوولی وو (یعنی ددی دپاره چی ده
 (زغری) تاسی (په جنگ کی) دیوبل دگذار څخه محفوظ کړی (او ددی لوی نفع مقتضا دا ده چی تاسی
 شکر وکی) نو ایا تاسی (ددی نعمت) شکر هم کوی (او که نه) اومونږ دسلیمان ﷺ تیزه هوا تابع کړی ده
 هغه به دده په حکم سره دهغه مخکی طرف ته تله په کومه کی چی مونږ برکت ایښی دی (مراد ورڅخه
 دشام ملک دی کوم چی دده ځای وو لکه چی داسی په در منشور کی دسدی څخه دی او دلالت کوی به نورو
 باندی ابادول دبیت المقدس یعنی کله چی به یو ځای دشام ملک ته تللی او بیابانه راتلی نو داتلل راتلل به یی
 د هوا په ذریعه سره وه لکه چی په در منشور کی په روایت اوتصحیح دحاکم دحضرت ابن عباس رضی الله عنه
 ددی دکیفیت روایت دی چی سلیمان ﷺ به سره دسردارانو دحکومت پر کرسیو باندی کښینستل بیابانه
 یی هواته حکم وکی هوا به داتول لوړ کړل په لږ وخت کی به یی دیوی میاشتی مزل قطع کوی، او مونږ

هرشی پیژنو (زمونږ په علم کی سلیمان ﷺ ته په دی شیانو ورکولو کی حکمت وو په دی وجه مو ورکړل) اوځینی ځینی شیطانان (یعنی پیریان) داسی وه چی دسلیمان (ﷺ) دپاره به یی (په دریاب کی) غوتی وولی (چی ملغلری راوباسی او هغه ته یی راوړی) او هغو به نور کارونه هم ددی څخه علاوه (دسلیمان ﷺ دپاره) کول او (که څه هم دغه پیریان ډیر سرکښه او شرارت کوونکی وه مگر د دوی سنبالوونکی مونږ وو (په دی وجه هغوی حیلی اوبهانی نه سوی کولای

(معلومات اومسئلي)

نَفَسَتْ فِيهِ غَمُّ الْقَوْمِ دلفظ د نَفَسْ معنی د عربی لغت په اعتبار سره دا ده چی دشپې په وخت حیوان دچا پر فصل ورسی او نقصان ورته ورسوی .

فَهَمُّهَا سَلَمٌ : د ، فَهَمُّهَا ضمیر په ظاهره دمقدمی اوفیصلی طرف ته راجع دی اومعنی دا ده چی کومه فیصله دالله ﷻ په نزد ښه وه الله ﷻ هغه حضرت سلیمان ﷺ ته وښووله ، ددی مقدمی اوفیصلی صورت لوړ په لنډتفسیر کی راغلی دی ، ددی څخه معلومیږی چی دحضرت داود ﷺ فیصله هم دشرعی قانون په وجه سره غلطه نه وه مگر کومه فیصله چی الله ﷻ حضرت سلیمان ﷺ ته وښووله ، په دی کی دفریقینو رعایت او مصلحت وو، په دی وجه دالله ﷻ په نزد دغه ښه مقرره کړل سوه ، امام بغوی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه قتاده ؓ اوزهری څخه ددی واقعی روایت داسی کړی دی چی دوه سریان دحضرت داود ﷺ په خدمت کی حاضر سول په دوی کی یو سړی دبزو خاوندوو بل دفصل خاوند وو، دفصل خاوند دبزو په خاوند دا دعوه وکړه چی دده بزی دشپې زما فصل ته ورختلی دی اوفصل یی بالکل صفا کړی دی هیڅ یی نه دی پری ایښی (غالباً چی مدعا علیه به ددی اقرار کړی وی او دتولو بزو قیمت به ددغه ضائع سوی فصل دقیمت برابر وو په دی وجه) حضرت داود ﷺ دا فیصله واوروله چی بزو والادی خپلی ټولی بزی فصل والاته ورکړی (ځکه چی کوم شیان دقیمت په ذریعه اخستل او ورکول کیږی کوم ته چی دققهاؤ په عرف کی ذوات القیم ویل کیږی دغه که چاضائع کړه نو تاوان به یی دقیمت په حساب سره ورکوی ، دبزو قیمت چونکی دضائع سوی فصل دقیمت برابر وو، په دی وجه دا دضابطی فیصله یی وفرمایله) دا دواړه مدعی اومدعا علیه دحضرت داود ﷺ دعدالت څخه واپس سول نو (په دروازه کی دده د زوی) حضرت سلیمان ﷺ سره یی ملاقات وسو هغه پوښتنه ورڅخه وکړه چی ستاسی دمقدمی څه فیصله وسوه هغوخلگو حضرت سلیمان ﷺ ته بیان وکی نو حضرت سلیمان ﷺ وفرمایل چی که ددی مقدمی فیصله ماکولی نو ددی څخه علاوه به می بل ډول کړی وه کومه چی به دفریقینو دپاره مفیده اونافعه وه، بیاپه خپله دخپل پلار حضرت داود ﷺ په خدمت کی حاضرسو او دا خبره یی عرض کړه، حضرت داود ﷺ په تاکید سره پوښتنه وکړه چی هغه څه فیصله ده چی د دواړو دپاره ددی فیصلی څخه ښه ده ؟ نو حضرت سلیمان ﷺ وفرمایل چی ته بزی خوتولی فصل والاته ورکړه چی هغه

ددی دشیدو او وړی وغیره څخه فائده واخلي او د فصل مخکې بزو والته حواله کړه چې هغه په کسې فصل وکړی او خصمانه یې وکړی، هرکله چې فصل بیا خاوند ته اویزی دبیزو خاوند ته حواله کړی. حضرت داود عليه السلام دا فیصله خوښه کړه چې بس اوس فیصله داسې په کار ده او فریقین یې را وغوښتل او دا دوه فیصله یې نافذه کړه (مظهری وقرطبی وغیره)

(ایا د فیصلې کولو څخه وروسته دیو قاضی فیصله ماتېږي یا بدلېږي؟)

دلته دا سوال پیدا کیږي چې حضرت داود عليه السلام هرکله چې یوه فیصله کړې وه نو حضرت سلیمان عليه السلام نه دهغه د ماتولو څه حق وو؟ او که حضرت داود عليه السلام په خپله دده فیصله واوریده او خپله زړه فیصله یې ماته کړه او دوه یې جاری کړه نو ایا قاضی ته ددی اختیار سته چې دیو فیصلی کولو څخه وروسته هغه زړه فیصله ماته کړي او دوه یې جاری کړي؟

قرطبی دلته په دا قسم مسئلو په ډیر تفصیل سره بحث کړي دی خلاصه دهغو دا ده چې که یو قاضی د شرعی نصوصو او جمهور امت خلاف څه فیصله غلطه محض په اټکل سره ورکړه نو هغه فیصله په اتفاق د امت مردوده او باطله ده، بل قاضی ته ددی خلاف فیصله ورکول نه صرف جائز بلکه واجب دی او دهغه قاضی معزول کول واجب دی لیکن که دیو قاضی فیصله پر شرعی اجتهاد مبنی او د اصولو تراجهاد لاندې وه نو بل قاضی ته دده فیصله ماتول جائز نه دی ځکه چې که داسې وسی نو عظیم فساد به جوړسی او د اسلامی قانون څخه به یوه لوبه جوړه سی او هره ورځ به حلال او حرام بدلېږي البته که په خپله دی فیصله ورکونکی قاضی ته وروسته ددی څخه چې د اصولو تراجهاد لاندې ده یوه فیصله نافذه کړي ده خو اوس ورته د اجتهاد په وجه سره دا په نظر ورغله چې په اوله فیصله او اولنی اجتهاد کې غلطی سوي ده نو دهغه بدلول جائز بلکی ښه دی، حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه چې یو مفصل خط د حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه په نوم د قضا او مقدمو فیصله کولو پر اصولو مشتمل لیکلی وو په هغه کې ددی توضیح دی چې د فیصلی کولو څخه وروسته که اجتهاد بدل سی نو اوله فیصله بدلول په کار دی، هغه خط دار قطنی په سند سره نقل کړي دی (قرطبی ملخصاً) او د شمس الانمہ سرخسی په مبسوط باب القضاء کې هم دا خط مفصل لیکلی دی

او د تفسیر دامام مجاهد قول دا دی چې د حضرت داود او سلیمان علیهما السلام دواړو فیصلی پر خپل خپل ځای دی او حقیقت یې دا دی چې حضرت داود عليه السلام کومه فیصله فرمایلی وه هغه د قاعدی فیصله وه او حضرت سلیمان عليه السلام چې څه و فرمایل هغه په حقیقت کې د مقدمی فیصله نه وه بلکی په فریقینو کې د صلح کولو یوه طریقه وه او په قرآن کریم کې د: **وَالصُّلْحُ خَيْرٌ** ارشاد وارد دی په دی وجه دا دوهم صورت د الله تعالی په نزد خوښ کړل سو (مظهری)

حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه خپلو قاضیانو ته دا هدایت ورکړی وو چې هرکله تاسی ته د دوو فریقینو مقدمی

راسی نواول ددوارو په مینځ کی په رضامندی سره پریو خبره دصلح کولو کوشش کړئ خو که دا ناممکنه سی نو خپله شرعی فیصله جاری کړئ او په دی کی یی دا حکمت ارشاد و فرمایي، چی په حاکمانه عدالتی فیصلی سره هغه سړی دکوم خلاف چی فیصله سوی وی پرکاره کولی خو سی، مگر د دوارو په مینځ کی دبغض اودبشمی تخم وکرل سی کوم چی د دوو مسلمانانو په مینځ کی نه وی په کار په خلاف دروغی راوستو اوصلحی کولو څخه چی په دی سره دزړونو څخه نفرت هم لیری کیدی سی (ازمعین الحکام).

دمجاهد په دی قول باندی دامعامله دقاضی د ماتولو اوبدلولو پاته نه سوه بلکه فریقینوته چی کوم حکم اورول سوی وو هغه لاتللی هم نه وو چی یو صورت په کی دصلحی راووتی او هغه دواړه په دی راضی سول (دوه مجتهدان که په خپل خپل اجتهاد سره دوی متضادی فیصلی وکړي نو ایا په دوی کی هره یوه فیصله صحیح او درسته ده او که یوی ته به غلطه ویل کیږي؟)

په دی موقع قرطبی په ډیر تفصیل سره اونورو مفسرینو په تفصیل یاپه لنډه سره دابحث هم کړي دی چی هر مجتهد همیشه صحیح وی او که دوه متضاد اجتهادونه وی نو دواړه به حق گنل کیږي او ایا په دوی کی به دیوه فیصلی ته خطا او غلطه ویل کیږي؟ په دی کی دپخوانی زمانی څخه دعالماتو قولونه مختلف دی د ذکر سوی آیت څخه دواړو ډلو دلیل نیولی دی کوم حضرات چی دا وایی چی د دواړو اجتهاد حق دی که څه هم متضاد وی د دوی دلیل دآیت په اخری جملی سره دی په کومه کی چی فرمایي،

رَكُلًا وَآلِفَةً حُكَمَا وَعِلْمًا: په دی کی حضرت داود او سلیمان علیهما السلام دواړو ته دحکمت او علم عطاء کولو ارشاد دی، په حضرت داود عليه السلام باندی څه عتاب نسته او نه ده ته دا ویل سوي دی چی دده څخه غلطی وسوه، ددی څخه معلومه سوه چی دحضرت داود عليه السلام فیصله هم حقه وه اودحضرت سلیمان عليه السلام فیصله هم البته دحضرت سلیمان عليه السلام فیصله ته یی په فریقینو کی دصلح کیدو په بناء باندی ترجیح ورکړه او کوم حضرات چی دا فرمایي چی په اجتهادی موقعو کی حق یو طرف ته وی او دوهم غلط وی، د دوی دلیل ددی آیت په اولی جملی سره دی یعنی فَفَقَهُنَّهَا سُلَيْمَنٌ چی په دی کی یی تخصیص کړي دی، حضرت سلیمان عليه السلام په باره کی یی فرمایلی دی چی مونږ ده ته حق فیصله وښووله ددی څخه معلومیږي چی دحضرت داود عليه السلام فیصله حقه نه وه که څه هم هغه په وجه دخپل اجتهاد په دی کی معذوری او څه مؤاخذه نه وی ورباندی، دابحث دفقهی داصولوپه کتابونو کی ډیر په تفصیل سره راغلی دی هلته یی کتلی سی، دلته صرف دومره پوهیدل کافی دی چی په حدیث کی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چی کوم سړی اجتهاد وکی او حکم ورکول یی تر اصولو داجتهاد لاندی بیان کی که دده اجتهاد صحیح سونوده ته به دوه اجرونه ورکول کیږي یو داجتهاد کولو دمحت دوه صحیح او درست حکم ته درسیدو، او که دا اجتهاد صحیح نه سو خطا ورڅخه وسوه نو بیاده ته یواجر داجتهاد دمحت به ورکول کیږي دوهم اجر کوم چی اصل صحیح حکم ته درسیدو وو هغه به نه ورکول کیږي (داحدیث اکثر و مستندو کتابونو

د حديثو نقل كړي دي، په دې حديث سره د عالمانو ددې اختلاف حقيقت هم واضح كيږي چې په حقيقت كې دا اختلاف د يو لفظي جگړې په شان دې ځكه چې حقوالی دواړه طرف ته حاصل دي نو مطلب يې دا سوچي په اجتهاد كې د خطا كوونكي مجتهد او دده د تابعدارو دپاره هم اجتهاد حق او صحيح دي په دې په عمل كولو سره به د دوي نجات وسي برابر خبره ده كه هغه اجتهاد په خپل ذات كې خطا هم وي مگر په دې د عمل كوونكو به څه گناه نه وي او كومو حضراتو چې دا فرمايلي دي چې حق په دې دواړو كې يودي دوهم غلط او خطا دي، ددې مطلب هم ددې څخه زيات نه دي چې اصل مراد حق تعالي ته د نه رسيدو په وجه سره به ددې مجتهد په ثواب كې كمې راسي او دا كمې په دې وجه سره دي چې دده اجتهاد حق خبري ته ونه رسيدې ليكن دا مطلب د دوي هم نه دي چې خطا، كيدونكي مجتهد ته به څه ملامتيا وي يادده تابعداري كوونكو ته به گناهگار وويل سي، په تفسير قرطبي كې يې په دې مقام باندې دا ټول بحثونه په پوره تفصيل سره ليكلي دي عالمان يې هلته كتلي سي.

(د افقي مسئله چي كه د چا حيوان د چا خان يا مال ته نقصان ورسوي نو فيصله يې څنگه په كار ده؟)

د حضرت داود عليه السلام د فيصلې څخه خو داسې ثابتيږي چې د حيوان پر مالك به تاوان راځي كه دا واقع د شپې سوي وي ليكن دا ضروري نه ده چې د حضرت داود عليه السلام د شريعت كومه فيصله وي هغه دي په شريعت محمدي كې هم وي، په دې وجه په دې مسئله كې د مجتهدينو امامانو اختلاف دي، دامام شافعي مسلك دا دي چې كه د شپې په وخت كې د چا حيوان د بېل چافصل ته وړ داخل سو او نقصان يې ورسوي نو د حيوان په مالك به تاوان راځي او كه دورځي داسې وسوه نو تاوان به يې نه وي دده دليل د حضرت داود عليه السلام د فيصلې څخه هم كيدې سي مگر د شريعت محمدي د اصولو تر مخه دوي په يو حديث سره دليل فرمايلي دي كوم چې په موطاء امام مالك كې مرسل نقل دي چې د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه اوښه د يو سړي باغ ته ننوته او نقصان يې ورته ورسوي نوښي كريم عليه السلام دافيهله وفرمايله چې د باغونو او فصلونو حفاظت د شپې ددې د مالكانو پر ذمه دي او د دوي د حفاظت باوجود د شپې كه ورته د چا حيوان نقصان ورسوي نو د څاروي پر مالك تاوان دي او دامام اعظم ابو حنيفه رحمه الله او د كوفي د فقهاؤ مسلك دا دي چې څه وخت د حيوانانو سره د دوي څروونكي او حفاظت كوونكي سريان موجود وي او دده د غفلت په وجه حيوان د چا باغ يا فصل ته نقصان ورسوي نو په دې صورت كې د حيوان پر مالك باندې تاوان راځي برابر خبره ده كه دا معامله د شپې وسي او كه دورځي او كه مالك يا محافظ د حيوانانو سره نه وو حيوان په خپله ولاړي او د چا باغ يا فصل ته يې نقصان ورسوي نو د حيوان پر مالك باندې تاوان نسته معامله دورځي وي او كه د شپې دواړه برابر دي، دامام اعظم دليل هغه حديث دي كوم چې بخاري او مسلم او ټولو محدثينو روايت كړي دي چې نبی كريم صلي الله عليه وسلم فرمايلي دي جَرَحُ الْعَجَمَاءِ جُبَارٌ، يعنې حيوان چې چاته نقصان ورسوي نو هغه د مؤاخذي قابل نه دي يعنې د حيوان پر مالك باندې ددې تاوان نسته په

دی شرط چی دحيوان مالک يا محافظ دحيوان سره نه وی لکه چی په نورو دليلونو سره ثابت دی، په دی حدیث کی دشیی او ورخی دفرق څخه بغير دا شرعی قانون مقرر سوی دی چی که دحيوان مالک په خپله په خپل قصد او اراده سره دچاپه فصل کی نه وو پری ایښی او حيوان نه وو ورڅخه تېستیدلی نو د نقصان تاوان به یی دحيوان پر مالک نه وی او دحضرت براء بن عازب ؓ دواقعی دروايت په سند کی فقهاء حنفیه وو خبری کړي دی او فرمایلی یی دی چی دا دصحيحينو حدیث په مقابله کی کوم چی ذکر سو دلیل نه سی گرځول کیدی والله سبحانه وتعالى اعلم

(دغرونو او دمارغانو تسبیح)

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ : حضرت داود ؑ ته الله ﷻ په ظاهری کمالاتو کی یو کمال دښائسته اواز هم ورکړی وو، کله چی به ده زېور وایه نودهوا مارغان به ودریدل او دده سره به یی تسبیح کوله، دغه ډول دغره اوهری درختی اوکانی څخه به دتسبیح اواز راوتی، دخوش اوازی کمال خو یی دظاهری کمالاتو څخه وو او دمارغانو اوغرونو په تسبیح کی شریکیدل په تسخیر خداوندی کی په طور دمعجزی وو او دمعجزی دپاره داهم ضروری نه ده چی په مارغانو اوغرونو کی ژوند او شعور وی بلکی په طور دمعجزی په هرغیر ذی شعور کی هم شعور پیدا کیدی سی ددی څخه علاوه تحقیق دا دی چی په غرونو او ډبرو کی هم ژوند او شعور د دوی دحیثیت په قدر موجود دی، په صحابه کرامو ؓ کی حضرت ابوموسیٰ اشعری ؓ ډیرخوش اوازه وو، یوه ورځ ده قرآن وایه نبی کریم ﷺ پرراغی نو د دوی دتلاوت اوریدو دپاره ودریدی او اوریدی یی بیایي وفرمایلی چی ده ته الله ﷻ دحضرت داود ؑ خوش اوازی ورکړي ده کله چی حضرت ابوموسیٰ ؓ ته معلومه سوه چی نبی کریم ﷺ دده تلاوت اوریدی نو عرض یی وکی چی که ماته معلومه سوی وای چی تاسی زما تلاوت اوری نومابه زیات دښائسته ویلو کوشش کړی وای (ابن کثیر)

فائده: ددی څخه معلومه سوه چی دقرآن په تلاوت کی خوش اوازی اوبڼه لهجه پیدا کول خوښ سوی او مطلوب دی په دی شرط چی دنن صبا قاریانو په شان غلو په کښی نه وی چی صرف داواز دښائسته کول او دخلگو لوبولو فکری وی او دتلاوت اصل مقصد غائب سی. والله اعلم

(دزغرو جوړولو کار حضرت داود ؑ ته دالله ﷻ دطرف څخه عطاء سوی وو)

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ كَبُوسٍ لِّكُمْ : لفظ دلبوس دلفت په اعتبار سره په اسلحه کی هرشی ته ویل کیږی کوم چی انسان یی اغوندی یاغاری ته یی اچوی او استعمالوی یی، مراد ورڅخه دلته د اوسپنی زغری دی کومی چی په جنگ کی دځان دحفاظت دپاره اغوستل کیږی په بل آیت کی دی وَاللّٰهُ الْخَدِيدُ یعنی مونږ دده دپاره اوسپنه نرمه کړی وه برابر خبره ده که داسی چی اوسپنه به دده لاس ته راغله اوخود بخوده به نرمه سوه چی څنگه به یی تاووله تاوولی به یی سوه اوکه نری کول یا پنده کول به یی غوښتله نو کیده به لکه

موم چي دي ياداسي چي په اوركي يي دويلي كولو اونرمولو تدبير ورته ښوولي ووكوم چي نن صباړ اوسپنو په ټولو كار خانوكي استعماليري.

(داسي كار چي ځلگونه ورڅخه نه فائده رسيري مطلوب اويغمری كاردی)

په دي آيت كي دزغرو جوړولو كار حضرت داود عليه السلام ته دښوولو دذكر سره يي ددي داحكمت هم وښوري چي **لِخَصِيَّتِكُمْ مِّنْ بَيْنِكُمْ** : يعنې ددي دپاره چي دا زغري ستاسي دجنگ په وخت كي دتيري توري دگذار څخه تاسي وساتي دا يو داسي ضرورت دي كوم ته چي دديندارو او دنيا دارو ټولو ضرورت راځي او په كاريږي يي ، په دي وجه ددي كار ښوول الله ﷻ خپل انعام مقرر كي ، ددي څخه معلومه سره چي دكوم كار په ذريعه دخلگو ضرورتونه پوره كيږي ، دهغه زده كول اوښوول په ثواب كي داخل دي په دي شرط چي دخلگو دخدمت نيت وي صرف گټه مقصدنه وي دحضراتو انبياء عليهم السلام څخه مختلف قسم كارونه كول نقل دي ، حضرت ادم عليه السلام به دزمينداري كار كوي ، نبي كريم ﷺ ارشاد فرماي چي كوم كاريگر په خپل كار كي نيت نيك يعنې دخلگو دخدمت لري دهغه مثال دحضرت موسي عليه السلام دموردي چي شيدې به يي خپل بچي ته وركولي اومعاوضه به ورته دفرعون څخه په مفتي كي رسیده دغه ډول دخلگو دخدمت په نيت سره كاريگر ته دخلگو دخدمت دثواب خپل مقصد خوحاصليږي او دكاريگري دنيوي نفع پرهغه سربيره ده ته وركول كيږي داحديث دحضرت موسي عليه السلام په قصه كي په سورة طه كي تير سوي دي .

(دحضرت سليمان عليه السلام دپاره دهوا مسخر كيدل او دهغه متعلق مسئلي)

دحضرت حسن بصري رحمته الله عليه څخه نقل دي چي كله حضرت سليمان عليه السلام ته داواقع وروپښه سوه چي دلښكر دآسونو په معانته مشغوله سو او دماڅيگر لمونځ ورڅخه فوت سو نو په خپل دي غفلت يي افسوس وكي او هغه آسونه كوم چي ددي غفلت سبب جوړ سوي وه هغه يي هم دغسي خوشي پريښودل چونكي ده دا كار دالله ﷻ درضا حاصلولودپاره كړي ووپه دي وجه الله ﷻ ده ته داسونو څخه ب اوتيزرفتاره سپرلي دهوا وركړه ددي واقعي تفصيل اوددي سره دمتعلقه ايتونو تفسير په سورة ص كي راسي ان شاء الله تعالى .

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً : دا جمله پرمخكي **سَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ بَآنْدِي عَظْفِ** ده يعنې لكه څنگه چي الله ﷻ دحضرت داود عليه السلام دپاره غرونه اومارغان مسخر كړي وه كوموچي به دده داواز سره تسبيح كوله ، دغه ډول دحضرت سليمان عليه السلام دپاره يي هوا مسخر كړي وه چي پردي به سپريدي او كوم ځاي ته چي به يي تلل غوښتل ښه په اساني سره به رسيدې دلته دا خبره دلحاظ قابله ده چي دحضرت داود عليه السلام په تسخير كي يي لفظ د، مَعَ استعمال كي چي دده سره مونږ غرونه اومارغان مسخر كړي وه او دلته په حرف دلام سره فرمايي چي هوا مو دحضرت سليمان عليه السلام دپاره مسخره كړي وه ، په دي كي يوه باريكه اشاره

ددى خبرى طرف ته ده چى په دواړو تسخيرونوكى فرق وو، حضرت داود عليه السلام چى به تلاوت كوى نو غرونه او مرغان به دخانه په تسبيح كولو شروع سول دده دحكمنظر به نه وه او دحضرت سليمان عليه السلام دپاره يى هوا دده دحكمن تايح كړى وه چى څه وخت او كله او كوم طرف ته به يى تلل غوښتل هواته به يى حكم وكى هغه به ورسوى او چى كوم ځاى به يى كښته كيدل غوښتل هلته به يى كښته كړه او كله چى به يى ورته دبیرته تللو حكم وكى نو بیرته به يى را ورسوى (روح عن البيضاوى)

په تفسير ابن كثير كى يى دحضرت سليمان عليه السلام دتخت كوم چى به په هوا باندې تللى دهغه كیفيت دابيان كړې دى چى حضرت سليمان عليه السلام دلرگى يو ډير لوى او پلن تخت جوړ كړى وو چى پر هغه به په خپله سره دحكومت دسردارانو اوسره دلنكر او سامان دجنگ ټول سپاره سول بيا به يى هواته حكم وكى، هوا به دا لوى او پلن تخت په خپلو اوږو سپور كى، دا هوايى تخت به دسهار څخه تر غرمى پورې ديوى مياشتى په سفر تللى او دغرمى څخه تر ماننامه پورې به ديوى مياشتى سفر كوى يعنى په يوه ورځ كى به يى د دوو مياشتو سفر قطع كوى، ابن ابى حاتم دسعید بن جبیر رضي الله عنه څخه نقل كړى دى چى پردى تخت سليمانى به شپږ لکه كرسى ايښوول سوي چى په دى كى به دحضرت سليمان عليه السلام سره ايماندار انسانان سپرېدل او د دوى شاته به ايماندار پيريان كښيښتل بيا به مرغيوته حكم وسو هغوبه په دى ټول تخت سایه وكړه چى دلمر گرمى ورته تكليف نه وركوى، بيا به هواته حكم وكړل سو هغه به داعظيم الشانه مجمع پورته كړه كوم ځاى ته چى به حكم كيدى هغه ځاى ته به يى رسوى او په ځينو روايتونو كى دى چى ددى هوايى سفر په وخت كى به په ټوله لاره حضرت سليمان عليه السلام سر كښته كړى وو دالله ﷻ په ذكر او شكر كى به مشغوله وو يوى خوا اوبلى خواته به يى هيڅ نه كتل او په خپل عمل سره به يى دتواضع اظهار فرمايى (ابن كثير)

عَاصِفَةً، د، رِيح عاصفة: لفظى معنى تيزه هوا ده دقرآن كريم په بل آيت كى ددى هواصفت رُخاء بيان سوي دى چى معنى يى نرمه هوا ده چى نه گرد په پورته كيږي او نه په فضاء كى څپى پيدا كوى، په ظاهره دادوه متضاد صفتونه دى ليكن ددواړو صفتونو يو ځاى كيدل داسى ممكن دى چى دا هوا په خپل ذات كى ډيره سخته او تيزه وي چى ددى په وجه سره په څو گڼتو كى ديوى مياشتى مزل كولاى سى ليكن دالله ﷻ قدرت دا داسى جوړه كړى وي چى په فضاء كى ورڅخه څپى نه پيدا كيږي چنانچې ددى يى دا حال بيان كړى دى چى په كومه فضاء كى به دا تخت روان وو هلته به يو مرغه ته هم څه نقصان نه رسيدى.

(دحضرت سليمان عليه السلام دپاره دپيريانو او شيطانانو تسخير)

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَالَهُمْ خَالِطِينَ: يعنى مونږ دحضرت سليمان عليه السلام دپاره مسخر كړى وه شيطانان دپيريانو څخه داسى خلگوته كومو چى به په دريابونو كى غوتى وهلى دحضرت سليمان عليه السلام دپاره به يى جواهرات را ايستل راوړل به يى او ددى څخه علاوه نور كار به يى هم

هغوی دکومو څخه چی دځینو ذکر په نورو ایتونو کی راغلی دی یعملون له مایشاء من محاریب وتمانیل
وَجَفَانِ کَالْجَوَابِ یعنی جوړ وی دحضرت سلیمان ؑ دپاره محرابونه اوشاندار مکانونه اوتصویرونه او
ده ډیری غتی غتی پیالی کومی چی دحوض په شان کار کوی ، د دوی څخه به حضرت سلیمان ؑ دلوی
مشقت کار هم اخستی اوعجیبه اونا اشنا کارونه هم اومونږ د دوی محافظ وو .

شَیْطَانٌ : دغه د اورڅخه جوړ لطیف جسمونه دی کوم چی عقل اوشعور لری او دانسان په شان دشرعت
د احکامو مکلف دی ، ددی نوع دپاره اصل لفظ دجن یا جنات استعمالیږي ، په دوی کی چی کوم ایمان
قبول نه کی کافر پاته سی هغوی ته شیطانان ویل کیږي ، ظاهره دا ده چی دحضرت سلیمان ؑ دپاره
مسخر خو ټول جنات وه برابره خبره ده که مومن وی یا کافر مگر مومنانو خودتسخیرڅخه بغیرهم
دحضرت سلیمان ؑ دحکم تعمیل دیومذهبی فرض په حیثیت سره کوی د دوی دپاره دتسخیر دذکر
ضرورت نسته ، په دی وجه یی په تسخیرکی صرف دشیطانونو یعنی دکافرانو جناتو ذکر وکی چی
هغوی سره دخپل کفر اوسر کبسی په زبردستی اوزور دحضرت سلیمان ؑ دفرمان تابع اوسیدل اوشاید
ددی دپاره یی ذات په اخرکی داجمله زیاته کړه چی مونږ د دوی محافظ ووکنه نودکافرانو جناتوڅخه
خوهر وخت دا خطر وه چی دوی څه نقصان ونه رسوی مگر دالله ﷻ دحفاظت پهره پردوی لگیدلی وه په
دی وجه یی هیڅ ضررنه سوړسولی .

یوه لطیفه : دحضرت داود ؑ دپاره خوق تعالی دټولو څخه زیات سخت اوبدن داره جسمونه
مسخرکړل چی په هغوی کی غرونه اوسپنه سخت شیان شامل دی ددی په مقابله کی دحضرت سلیمان
دپاره یی داسی لطیف اجسام مسخرکړل کوم چی په نظرهم نه سی راتلی لکه هوا اوجنات په دی کی
دالله ﷻ دکامل قدرت پهر قسم مخلوقاتو باندی حاوی کیدل واضح سول (تفسیر کبیر للرازی رحمه الله)

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادَى رَبَّهُ اَنِّیْ مَسْنٰی الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّحِیْمِ ۝ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكُفِّنَا

او ایوب هرکله چی اواز وکی ده خپل رب ته چی په ماتکلیف لویدلی دی او ته یی دټولو رحم کوونکوڅخه
زیات رحم کوونکی ، پس مونږ واوړیدی فریاد او لیری موکی .

مَرَّاهُ مِنْ خُبْرٍ وَاَتَيْنَاهُ اَهْلَهٗ وَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةٌ مِّنْ عِنْدِنَا وَذُكِّرَ لِلْعٰدِیْنِ ۝

څه چی وو په ده تکلیف او ورمو کی ده ته دده اهل دکور او دومره نور د دوی سره رحمت دخپل طرف څخه او
نصیحت دبندگی کوونکو دپاره .

لنہ تفسیر: او دایوب ؑ دقصی ذکر وکړه کله چی ده (په سخت مرض کی د اخته کیدو څخه وروسته)
خپل رب ته اواز وکی چی ماته داتکلیف رسیدلی دی اوته دټولو مهربانانو څخه زیات مهربانه یی (نوپه)
خپله مهربانی سره زما داتکلیف لیری کړی ، نومونږ دده دعا قبوله کړه اوده ته چی کوم تکلیف وو هغه

مولیری کی او (بغیر دده درخواست خخه) مونږ دده کورنۍ (یعنی اولادکوم چی دده خخه غائب سوی ووقالہ الحسن کذا فی الدر المنثور یا مړه سوی وه قاله الغیر) ورکړل (داسی چی هغوی ده ته راغلل یا په دی معنی چی دومره نور پیدا سول قاله عکرمه ۷۷ کما فی فتح المنان) او د دوی سره (په شمیر کی) د دوی برابر نور هم (ورکړل یعنی څومره اولاد چی یی اول وو دهغه برابر مو نور هم ورکړل برابره خبره ده که په خپله دده خخه وسو یا د اولاد خخه یی اولاد پیدا سو کذا فی فتح المنان من کتاب ایوب) دخپل خاص رحمت په سبب سره او دعبادت کوونکو دپاره دیو یادگار پاته کیدو په سبب سره.

(معلومات اومسئلي (قصه دایوب ۷۷))

دحضرت ایوب ۷۷ په قصه کی اسرائیلی روایات ډیر اوږده دی په دغو کی چی کوم محدثینو حضراتو په تاریخی درجه کی داعتماد گنلی دی ، هغه نقل کیږي، په قرآن کریم کی خوصرف دومره خبره ثابته ده چی دوی ته څه سخت مرض پېښ سوی وو، چی دده صبر پرکوی اخلاله ۷۷ ته یی دعا وکړه نو ددغه خخه یی نجات پیدا کی او دا چی ددی مریضی په زمانه کی د دوی اولاد او دوستان ټول غائب سوی وه برابره خبره ده که دمرگ په وجه سره وه یا په بله وجه سره بیا الله ۷۷ ده ته صحت او عافیت ورکی او څومره اولاد چی وو هغه ټول یی ده ته بیرته ورکی بلکی دومره یی نور ورکی باقی دقصی اجزاء ځینی خوپه مستندو احادیثو کی موجود دی زیات ترتاریخی روایتونه دی حافظ ابن کثیر (رح) ددی قصی تفصیل داسی لیکلی دی چی:

حضرت ایوب ۷۷ ته الله ۷۷ په اول کی مال او دولت او جائیداد اوشاندار مکانات او سپرلی او اولاد او نوکران خادمین ډیر څه ورکړی وه، بیا الله ۷۷ دی په پیغمبرانه آزمائش کی مبتلا کی دا ټول شیان دده دلاس خخه ووتل او په بدن یی هم داسی سخته مریضی ولگیده لکه جذام چی وی د بدن یوه حصه یی هم بغیر دژی او دزړه خخه ددی مریضی خخه محفوظ نه سوه ده په دی حالت کی ژبه اوزړه دالله ۷۷ په یاد کی مشغول ساتل اوشکر په یی ادا کوله ، ددی سختی مریضی په وجه سره ټولو عزیزانو دوستانو او همسایه گانو دی جلا کی او دابادی خخه دباندی په گنده ځای کی وغورځوی هیڅوک به یی خواته نه ورتلی صرف دده بی بی به دده خبر گیری کوله کومه چی دحضرت یوسف ۷۷ لور یا لمسی وه چی نوم یی لیانیت میشا ابن یوسف ۷۷ ښوول کیږي (ابن کثیر) مال او جائیداد خوی ټول ختم سوی وو . دده بی بی محترمی به محنت اومزدوری کوله خپل او دده رزق او ضرورتونه به یی پوره کول او دده خدمت به یی کوی دحضرت ایوب ۷۷ دا آزمائش او امتحان څه دحیرانتیا وتعجب شی نه دی دنبی کریم ۷۷ ارشاد دی :
أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الصَّالِحُونَ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَلَا مَثَلَ : یعنی دټولو خخه زیاتی سختی بلا گانی او آزمائشونه انبیاء ۷۷ ته پېښیږی د دوی خخه وروسته نورو صالحانو ته درجه په درجه، او په یو روایت کی دی چی دهر انسان امتحان او آزمائش دده په دین باندی دکلک والی او مضبوط والی په اندازه سره

وی کوم چی په دین کی څومره زیات مضبوط وی دومره دده ازمائش او امتحان زیات وی (چی په دغه مقدار سره دده درجی دالله ﷻ په نزد لوړی سی) حضرت ایوب ؑ ته الله ﷻ دپیغمبرانو په ټولی کی ددینی سختوالی اوصبر یو امتیازی شان ورکړی وو، پرمصیبتونو اوسختیو باندی په صبرکی حضرت ایوب ؑ ضرب المثل دی یزید بن میسره ؓ فرمایي چی کله الله ﷻ حضرت ایوب ؑ دمال او اولاد وغیره ټولو دنیوی نعمتونو څخه خالی کی اوازمائش یی پرراوستی نو دوی چی ددی څخه فارغ سوه دالله ﷻ په یادو او عبادت کی یی نور محنت شروع کی اوالله ﷻ ته یی عرض وکی چی ای زما پروردگار! زه ستا شکر ادا کوم چی تاماته مال جائیداد او ددنیا دولت او اولاد راکی چی محبت یی زما دزړه پرهریو جزء باندی خپور سوی وو، بیا پردی هم شکر ادا کوم چی تازه ددی ټولو شیانو څخه فارغ کړم او اوس زما اوستا په مینځ کی حائل کیدونکی هیڅ شی باقی پاته نه سو.

حافظ ابن کثیر رحمه الله دذکر سوو روایتونو نقل کولو څخه وروسته لیکي چی دوهب بن منبه رحمه الله څخه په دی قصه کی ډیر اوږده روایتونه نقل دی چی غرابت په کنبی پیدا کیږی او اږده دی په دی وجه مونږ هغه پریښوول.

(حضرت ایوب ؑ ددعا دصبر خلاف نه ده)

حضرت ایوب ؑ په دی سخت ازمائش کی چی دټول مال اوجائیداد او دنیوی دولت څخه جلا سونو په داسی جسمانی بیماری کی اخته سوچی خلک به یی خواته دراتللو څخه بیریدل دکلی څخه بهر په یوسخا او گنده ځای کی اووه ۷ کاله څومیاشتی پروت وو هیڅکله یی دفریاد اوشکایت یو کلمه په زړه نه ده راغلی، نیکی بی بی محترمی لیا به ورته عرض هم وکی چی ستا تکلیف ډیر زیات سو الله ﷻ ته سوال وکړه چی داتکلیف لیری سی نووي فرمایل چی ما او یا کاله صحیح تندرست دالله ﷻ په بی شمیره نعمتونو کی تیر کړي دی نو ایا ددی په مقابله کی اووه کاله هم په مصیبت کی تیروول څه مشکل دی؟

دپیغمبرانه عزم اوضبط اوصبر او ثابت قدمی یی دا حال وو چی ددعا کولو همت یی هم نه کوی چی هسی نه دصبر خلاف سی (حال دا دی چی دالله ﷻ څخه دعا غوښتل او خپل حاجتونه اوتکلیفونه پیش کول په بی صبری کی داخل نه دی) اخیو داسی سبب پینځ سو چی دی یی په دعا کولو مجبوره کی اولکه چی لوړ لیکل سوي دی چی دا دعا وه څه بی صبری نه وه، الله ﷻ دده پرکمال صبر باندی په خپل کلام کی مهر لگولی دی فرمایي **إِلَّا وَجَدَلُهُ صَابِرًا** ددی سبب په بیان کی روایتونه ډیر مختلف او اوږده دی په دی وجه هغه پریښوول کیږي.

ابن ابی حاتم دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه روایت کړي دی چی (کله دحضرت ایوب ؑ دعا قبوله سوه او ده ته حکم وسو چی په مخکی پوښه کښیږده ددغه ځای څخه به دصفا اوبو یوه چینه راوړی په هغه کی غسل وکړه او اوبه یی وچینه نودا ټول مرض به ختم سی حضرت ایوب ؑ دغسی وکړل ټول

بدن یی زخمی وو، بغیر دهلو کی خخه نور هیخ نه وه برپاته سوی په دی چینه کی دغسل کولو سره یکدم یی پریدن غوښه خرمن او ورینسته وسول او په خپل اصلی حالت سونو) الله ﷻ دده دپاره دجنت یو جوړه کپړی را ولیږلی هغه یی واغوستلی او ددی گنده خای خخه لیری سو او په یوکونج کی کښینستی بلی خواته بی بی محترمه چی دعادت مطابق دده خبر اخیستوته راغله نو دی یی په خپل خای نه کی پیدا په ژړا سوه حضرت ایوب ﷺ چی په یوکونج کی ناست وو دی یی ونه پیژندی خکه چی حالت یی بدل سوی وو دده خخه یی پوښتنه وکړه چی ای دخدای بنده (تاته معلومه ده چی) هغه بیمار کوم چی دلته پروت وو چیری ولاړی؟ ایا سپیانو یا شرمېنانو وخوړی (اوکه څه سو؟) او داسی خبری یی دده سره کولی دا ټولی خبری یی چی واوریدی نوح حضرت ایوب ﷺ دی ته وویل چی زه ایوب یم مگر محترمی بی بی تر اوسه پوری نه پیژندی وی ویل د الله بنده ته زما سره مسخری کوی نوح حضرت ایوب ﷺ بیا وفرمایلی چی ښه فکر وکړه زه ایوب یم الله ﷻ زما دعا قبوله کړه اوزما بدن یی دسره بیرته جوړ کی.

حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی ددی خخه وروسته الله ﷻ دده مال او دولت هم ده ته واپس کی او اولاد هم او د اولاد دشمیر په برابر یی نور اولادونه هم ورکړه (ابن کثیر)

حضرت ابن مسعود ؓ فرمایي چی دحضرت ایوب ﷺ اووه زامن اووه لونۍ وی، ددی آزمائش په زمانه کی دا ټول مړه سوی وه، کله چی الله ﷻ ده ته صحت ورکی نو هغه یی هم بیرته ژوندي کړل او دبی بی خخه یی نور هم دومره اولاد وسو کوم ته چی یی په قرآن کریم کی وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ فرمایلی دی ثعلبی وایی چی دا قول دظاهر آیت دقرآن سره ډیر نژدی دی (قرطبی)

ځینی حضرات فرمایي چی نوی اولاد یی دخپلی بی بی دومره وسو لکه څومره چی مخکی وو او ددغومره یی د اولاد خخه اولاد وسو، دمثلم خخه دامراد دی چی د اولاد خخه یی دومره اولاد وسو (والله اعلم)

فَرَأْسُوْعِيْلَ وَادْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۗ وَادْخُلْنٰهُمْ

اواسمعیل ؑ او ادریس ؑ او ذوالکفل ؑ دا ټول دی دصبر کوونکو خخه او دا ځل کړل مونږ دوی

فِي رَحْمَتِنَا اِنَّهُمْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٩﴾

په رحمت خپل کی ، دغه دی دنیک بختانو خخه .

لنځليک: او داسمعیل ؑ او ادریس ؑ او ذوالکفل ؑ (دقصی) ذکر وکړه دا ټول (دالله ﷻ په شریعی او تکوینی احکامو باندی، دثابت قدم پاته کیدونکو خلکو خخه وه او مونږ دوی (ټولو) په خپل (خاص) رحمت کی دا ځل کړی وه بیشکه دوی (ټول) دکاملو صالحانو خخه وه .

(معلومات اومستلې)

(حضرت ذوالکفل نبي وواو که ولي؟ او دده مجيبه قصه)

په دی ذکر سوو ایتونو کی د درو حضراتو ذکر دی چی په دوی کی د حضرت اسمعیل او حضرت ادریس علیهما السلام نبي کیدل اور رسول خود قرآن کریم په ډیرو ایتونو سره ثابت او ذکر یی هم په قرآن کریم کی خای په خای راغلی دی ، دریم بزرگ ذوالکفل دی ، ابن کثیر رحمته الله فرمایي چی دده نوم د پیغمبرانو سره د ذکر کولو څخه دا معلومیږی چی دی هم یو د الله ﷻ نبي اور رسول وو مگر د ځینو نورو روایتونو څخه دا معلومیږی چی دی په ټولی د انبیاء کی نه وو بلکی یو سری صالح د اولیاء الله څخه وو د تفسیر امام ابن جریر په خپل سند سره د مجاهد څخه نقل کړي دی چی حضرت یسع (د کوم د نبوت او پیغمبری چی په قرآن کی ذکر دی) کله چی بودا اوضعیفه سو نو اراده یی وکړه چی یو څوک خپل خلیفه جوړ کړی کوم چی دده په ژوند کی دغه ټول کارونه دده د طرف څخه کوی کوم چی د نبي په فرائضو کی داخل دی .

ددی مقصد دپاره حضرت یسع عليه السلام خپل ټول اصحاب جمع کړل چی زه ځان ته خپل خلیفه جوړول غواړم چی دهغه دپاره دری شرطونه دی کوم سری چی ددی دری شرطونو جمع کوونکی وی هغه به خلیفه جوړوم دغه دری شرطونه دا دی چی دی همیشه روژه نیسی او همیشه دشپی په عبادت کی بیدار اوسی او هیڅکله غصه نه کوی ، په مجمع کی یو داسی غیر معروف سری پورته سو کوم چی په خلکو کی سېل او ذلیل گنل کیدی وي ویل چی زه ددی کار دپاره حاضریم ، حضرت یسع عليه السلام پوښتنه ورڅخه وکړه چی ایاته همیشه روژه نیوی سی او همیشه شب بیداری کولی سی او هیڅکله به غصه نه کوی ، دی سری عرض وکی چی بیشکه زه ددی کارونو کوونکی یم حضرت یسع عليه السلام (شاید چی دده په خبره به یی اعتماد نه وو په دی وجه) په دغه ورځ یی هغه ردکی ، بیایي په بله ورځ دغه ډول مجمع ته خطاب وکی او ټول حاضرین چپ پاته سول او دغه سری بیا ودریدی دغه وخت حضرت یسع عليه السلام دی خپل خلیفه منتخب کی ، شیطان چی دا ولیدل چی ذوالکفل په دی کی کامیاب سو نو خپلو مددگارو شیطانانو ته یی وویل چی ولاړسی په یو ډول سره په دی سری اثر واچوی چی دی یو داسی کار وکی چی په دی سره دغه منصب دده څخه واخستل سی مددگارو شیطانانو عذروکی چی دی زموږ په واک کی راتلونکی نه دی ، شیطان ابلیس وویل چی ښه نوتاسی دی ماته پریرېدی (زه به ورسره وگورم) حضرت ذوالکفل د خپل اقرار مطابق به ټوله ورځ روژه نیوله او ټوله شپه به وینس وو صرف د غرمی قیلوله به یی کوله (قیلوله د غرمی خوب ته وایی) شیطان عین په غرمه کی دده د قیلولی په وخت کی راغی او دروازه یی وټکوله دی راکښینستی او پوښتنه یی وکړه چه څوک یی؟ ده وویل چی زه یو بودا مظلوم یم دوی دروازه ور خلاصه کړه هغه چی دننه راغی نو یوه قصه یی شروع کړه چی زما د برادری د خلکو زما سره جگړه ده هغوی پر ما باندی دا ظلم کړي دی هغه ظلم کړی ، یوه اوږده قصه یی شروع کړه تردی چی د قیلولی وخت ختم سو ، حضرت ذوالکفل ورته وویل چی کله زبه دباندی درسم نو ما ته راسه زه به ستاحق دهغو څخه واخلم .

حضرت ذوالکفل دباندي تشریف راوړی او دعدالت په خپل مجلس کی کښینستی او دده انتظاری کوی مگر دی یی ونه لیدی ، په بله ورځ بیاچی کله دی عدالت ته کښنستی نو ددغه بودا انتظاری کوی او دی رانه غی کله چی دغرمی دقیلولی دپاره کورته ولاړی نو داسری راغی او دروازه ټکول یی شروع کړل ده بیا پوښتنه ورڅخه وکړه څوک یی؟ نو جواب یی ورکی چی یو بودا مظلوم دی ، ده بیا دروازه ورته خلاصه کړه او وي فرمایل چی ماپرون تاته نه وه ویلی چی کله زه په عدالت کی کښینم نوته راسه (ته نه پرون راغلی ته نن سهار راغلی) هغه وویل چی حضرت زما مخالف ډیر خبیث خلگ دی کله چی دوی ولیدل چی تاسی په خپل عدالت کی ناست یاست او زه حاضر سم نوتاسی به دوی زماپه حق راکولو باندی مجبوره کړی نو دوی هغه وخت اقرار وکی چی مونږ ستاحق درکوو بیا چی کله تاسی دعدالت څخه ولاړسی نو اوس یی بیا انکار وکی ، دوی ورته بیا هم دغه وفرمایل چی اوس زه کله په مجلس کی کښینم نوراسه په دی خبرو اتروکی نن بیا دغرمی خوب پاته سو او دی دباندي راووتی او ددغه بودا انتظاری کوی (بله ورځ یی بیا ترغرمی پوری انتظاروکی خودی رانه غی بیاچی په دریمه ورځ دغرمی دخوب وخت سو او دخوب یی نن دریمه ورځ وه خوب غلبه پرکړی وه نوچی کورته راغی دکورخلگ یی په دی مقرر کړل چی څوک دروازه ونه ټکوی ، دا بودا بیاپه دریمه ورځ راغی او دروازه یی وټکوله ، نو خلگو منع کی نو دیو روشندان په ذریعه وروختی او دننه دوازه ټکول یی شروع کړل دی بیا دخوبه بیدار سو اووي لیدل چی دغه سړی په کورکی دننه دی او دروازه په خپل ډول بنده ده ، دده څخه یی پوښتنه وکړه چی ته په کوم طرف دننه را ورسیدی؟ دغه وخت حضرت ذوالکفل وپيژندی چی داشیطان دی او ورته یی وفرمایل چی ایاته دخدای دښمن ابلیس یی؟ هغه اقرار وکی چی هو! اووي ویل چی تازه په خپل تدبیرکی ستړی کړم اوزماپه جال کی را نغلی ، اوس ما داکوشش کوی چی تاته غصه درولم چی ته په خپل اقرارکی درواغجن سی کوم چی تا دیسع نبی سره کړي دی ، په دی وجه ما داټول حرکتونه وکړل ، دا واقعه وه دخه په وجه چی ده ته د ذوالکفل خطاب ورکول سو ځکه چی د ذوالکفل معنی داسی سړی دی کوم چی خپله وعده او ذمه واری پوره کړی حضرت ذوالکفل عليه السلام په خپل دی وعده باندی پوره وختی (ابن کشیر)

په مسند احمد کی یو روایت بل هم دی مگر په دی کی د ذوالکفل پرځای دالکفل نوم راغلی دی ، په دی وجه ابن کثیر ددغه روایت نقل کولو څخه وروسته فرمایي چی دا یو بل کفل نومی سړی دی ، دغه ذوالکفل دکوم نوم چی په دی آیت کی راغلی دی دغه نه دی ، روایت دا دی .

حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي چی ما دنبی کریم صلی الله علیه و آله څخه یو حدیث اوریدلی دی او یو وار دوه نه داو و ۷ وارو څخه می زیات اوریدلی دی هغه دا چی دوی صلی الله علیه و آله فرمایل چی کفل دبنی اسرائیلو یوسړی وو چی دهیڅ گناه څخه به یی ځان نه ساتی ده ته یوه ښځه راغله ده هغه ته شپيته دیناره ورکړل او هغه یی

حرام کاری ته جوړه کړه ، کله چی دی ورته دحرام کاری دپاره کښینستی نو هغه ورپیده او په ژړا سره هغه ورته وویل چی ژاړی ولی ماخو څه پرتا زورنه دی کړی هغه وویل چی نه زور خو دی نه دی کړی لیکن دا داسی گناه ده چی ماهیڅکله په خپل عمرکی نه ده کړی او دا وخت زه خپل ضرورت مجبوره کړه ځکه دی ته تیاره سوم چی دا یی واوریدل دغه سړی هم دغه وخت ددغی بنځی څخه بیرته سو ودریدی اووی ویل چی څه : دغه دینارونه هم ستا سول او د اوس څخه به کفل هم یوه گناه نه کوی ، اتفاق داسی پېښ سوچی په دغه شپه دکفل انتقال وسو اوسهار دده په دروازه غیبی دالیکل سوی ولیده سول غفر الله لِّلْكَفْلِ یعنی الله ﷻ کفل وبخښی .

ابن کثیر ددی روایت دمستد احمد څخه دنقل کولو څخه وروسته فرمایي چی دا روایت په صحاح سند کی چانه دی روایت کړی اواسناد ددی غریب دی او په هرحال که روایت ثابت هم وی نوپه دی کی ذکر دکفل دی د ذوالکفل نه دی دا یو بل سړی معلومیږي ، والله اعلم دکلام خلاصه دا ده چی ذوالکفل دحضرت یسع نبی خلیفه او ولی صالح وو ، دده دخاص ښه عملونو پربنا کیدی سی چی دده ذکر په دی آیت کی دپیغمبرانو په زمره کی وسو او په دی کی هم څه بعد نسته چی په شروع کی دی دحضرت یسع نبی خلیفه وو بیا الله ﷻ ده ته دنبوت منصب ورکړی وی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَذَٰلِئِذْ هَبْ مُغَاضِبًا قُلْنَ أَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ

او ماهی والا کله چی ولاړی په غصه کی بیایي وگڼله چی مونږ به قادر نه سو په ده باندی بیایي اواز وکی په تیاروکی چی څوک حاکم نسته ما سوا ستا څخه .

سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٨﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ

ته بی عیبه یی ، زه ومه دگناهگارانو څخه ، بیا واوریدی مونږ دده فریاد اومحفوظ کی دی

مِنَ الْغَمِّ وَكَذَٰلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٩﴾

مونږ ددغه غم څخه ، او هم دغسی مونږ محفوظ کړه مؤمنان .

لنہ تفسیرو: او دماهی والا (پیغمبر یعنی دحضرت یونس علیہ السلام دقصی) ذکر وکړه کله چی هغه (دخپل نوه څخه چی هغوی ایمان رانه وړی) خفه سو روان سو (او دده دقوم څخه چی عذاب لیری سو نوییاهم وایس نه سو او ددی سفردپاره یی زمونږ دحکم انتظار ونه کی) اوده (په خپل اجتهادسره) داسی وگڼله چی مونږ به (دده پرتللو باندی) په ده څه مواخذه نه کوو (چونکی دا تیښته ده په خپل اجتهادسره جائز وگڼله اوپه دی وجه یی دوحی انتظار ونه کی لیکن چونکه دوحی ترامید پوری دوحی انتظار دانبیاء دپاره مناسب

دی او دا مناسب کار دده څخه ترك سو په دی وجه ده ته دا آزمائش ورپېښ سوچی په لاره کی ده ته یو دریاب راغی او هلته په کښتی کی سپور سو کښتی تله تله چی ودریده حضرت یونس عليه السلام پوه سوچی زما دا بی اجازه تینسته دالله جل جلاله خوښه نه سوه ددی په وجه سره دا کښتی ودریده کښتی والاو ته یی وویل چی مادر یاب ته وغورځوی هغوی راضی نه سول، اخر اتفاق یی پر هسکه وسو بیا هم دده نوم راوختی او دی یی دریاب ته وغورځوی او دخدای په حکم سره دی یو ماهی تیر کی (اخرجه ابن ابی حاتم عن ابن عباس رضی الله عنه کذا فی الدر المنثور) نو دوی په تیارو کی آواز وکی (پوه تیاره دماهی دنس بله تیاره ددریاب داوبو دواړه غتی تیاری چی د ډیرو تیارو قائمقامی وی یا دریمه تیاره دشپی قاله ابن مسعود رضی الله عنه کما فی الدر المنثور مطلب دا چی په دی تیارو کی یی دعا وکړه) چی ستا څخه ماسو ابل معبودنسته (داتو حیددی) ته (دټولو نقصونو څخه) پاک یی (داتنزیه ده) زه بیشکه چی قصور وایم (دا استغفار دی چی په دی سره مقصود دا دی چی زما قصور معاف کړی ددی سختی څخه نجات را کړی) نو مونږ دده دعا قبوله کړه اوده ته موددی غم څخه نجات ورکی (چی قصه یی په سورة صافات کی فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ اَلْخ کی ذکرده) اومونږ دغه ډول (نور) ایماندارو ته (هم دغم او تکلیف څخه) نجات ورکوو (چی څه ډیروخت یی په غم کی پاته کول مصلحت نه وی)

(معلومات او مسئلي)

وَذَا النُّونِ : حضرت یونس عليه السلام بن مثنی قصه په قرآن کریم کی په سورة یونس سورة انبیاء بیا په سورة صافات او سورة نون کی ذکر فرمایي کله دده اصلی نوم ذکر کوی او کله یی د ذوالنون یا صاحب الحوت په القابو سره یی ذکر کړي دی ، دنون او حوت دواړو معنی ماهی دی د ذوالنون او صاحب الحوت معنی ده ماهی والا حضرت یونس عليه السلام ته په تقدیر الهی سره څو ورځی دماهی په نس کی دپاته کیدو واقعہ ورپېښه سوی وه په دی مناسبت سره ده ته ذوالنون هم ویل کیږی او صاحب الحوت هم .

(حضرت یونس عليه السلام قصه)

په تفسیر ابن کثیر کی دی چی حضرت یونس عليه السلام دموصل په علاقه کی دیو کلی نینوی خلگوته دهادیت دپاره لیږل سوی وو ، حضرت یونس عليه السلام دوی ته دایمان او نیک عمل دعوت ورکی دوی دنافرمانی او سر کښی څخه کار واخستی ، حضرت یونس عليه السلام د دوی څخه ناراضه سو دکلی څخه ووتی او دوی ته یی وویل چی په دری ورځو کی دننه دننه به پرتاسی عذاب راسی حضرت یونس عليه السلام کلی پرېښوی او ووتی نو اوس د دوی سره فکر سوچی اوس به عذاب راځی (اودځینو روایتونو څخه معلومیري چی د عذاب ځینی نښانی ده لیدلی هم وی) نو دوی دخپل شرك او کفر څخه توبه وکړه او دکلی ټول سړی ښځی اوبچیان دځنگل طرف ته ووتل او خپل څاروی حیوانات او بچیان یی هم دخان سره کړل او بچی یی دخپلو میندو څخه جلا کړل او ټولو ژړا اوفریاد شروع کی او په زاری سره یی دالله جل جلاله څخه پناه وغوښته

دحيوانانو بچيان کوم چي يي دمیندو څخه جلا کړي وه ځان ته شور او فریاد جوړ کړی ، الله ﷻ د دري رېښتنی توبه او زاری او فریاد قبول کړل او عذاب يي د دوی څخه بند کړی بلي خواته حضرت یونس ﷺ په دې انتظار کړی وو چي عذاب پر قوم راغی دوی به هلاک سوی وی ، کله چي ده ته پته ولگیده چي عذاب راغی او قوم صحیح سالم دی نو (دده سره دا فکر سو چي اوس به زه درواغ وگنل سم) او په ځینو روایتونو کی دی چي دده په قوم کی دا رسم وو چي څوک به درواغجن ثابت سو ، نو هغه به قتل کیدی (مظهری) په دې وجه د حضرت یونس ﷻ سره دخپل ځان بیره پیدا سو نو حضرت یونس ﷻ خپل قوم دبیرته راتلو پر ځای یو بل ځای ته دهجرت کولو په قصد سره سفر شروع کړی په لاره کی دریاب وو تر هغه دپوری و تو دپاره په یوه کښتی کی سپور سو ، اتفاقی خبره وه کښتی په داسی گرداب کی ومېنله چي دغریقیدو بیره یي پیدا سو ، ملاخانودا خبره مقرره کړه چي په کښتی کی دسپرو خلکو څخه یو دریاب ته وغورځول سی نوباقی خلگ به وساتل سی ، ددی کار دپاره دکښتی دخلگو په نومونو کی هسکه ورسو ، اتفاقی خبره وه هسکه د حضرت یونس ﷻ په نوم را ووته دکښتی والاو ته شاید چي دده بزرگی معلوم وه دده یي دریاب ته دغورځولو څخه انکار وکړی او دوباره یي هسکه وکړه بیا هم په کښی د حضرت یونس ﷻ نوم را ووتی دوی بیا هم دده غورځول نه غوښتل په دریم وار یي بیا هسکه وکړه بیا هم دده نوم را ووتی ددی هسکه کولو ذکر په قرآن کریم کی بل ځای په دې الفاظو سره راغلی دی ، فَسَاهَمُ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ : یعنی هسکه یي وکړه نو حضرت یونس ﷻ ودریدی او خپلی غیر ضروری کپړي یي ویستلی او خپل ځان یي دریاب ته ورواچوی ، بل خواته الله ﷻ په بحر اخضر کی یوماهی ته حکم وکړی هغه په منډه منډه ځان دلته را ورسوی (لکه چي داسی ابن مسعود ﷺ فرمایلی دی) او حضرت یونس ﷻ یي په خپل نس کی واخستی الله ﷻ ماهی ته داهدایت کړی وو چي نه دده غوښی ته څه نقصان ورسپړی او نه هډوکی ته دا ستا خوراک نه دی بلکه ستا نس دخوورځو دپاره دده قید خانه ده (تردی ځای پوری دا ټوله واقعہ په روایت دابن کثیر کی ده بغیر دهغو کلمو څخه کوم چي په قوسونو کی دی دغه دنورو کتابونو څخه را اخستل سوي دی) دقرآن کریم د ارشاداتو او ځینو وضاحتونو څخه دومره معلومیږي چي د حضرت یونس ﷻ بغیر دالله ﷻ دواضح حکم څخه خپل قوم پریښوول او وتل دالله ﷻ په نزد ناخوبه وو ، ځکه عتاب پرنازل سو او په دریاب کی بیادماهی په نس کی دپاته کیدو نوبت رالی ، حضرت یونس ﷻ چي قوم دکوم دری ورځی وروسته دعذاب راتلو څخه بیرولی وو ظاهره دا ده چي دا په خپله رابه سره نه وو بلکی دالله ﷻ په وحی سره وو او دغه وخت قوم پریښوول او د دوی څخه جلا کیدل هم کوم چي دانبیاؤ قدیم عادت دی ، ظاهره دا ده چي دا هم په حکم دالله ﷻ سره به وو تردی پوری هېڅ خبره دخطأ موجب دعتاب نه وه مگر کله چي دقوم توبه او فریاد وزاری الله ﷻ قبولی کړی د دوی څخه عذاب واپس سو دغه وخت د حضرت یونس ﷻ خپل قوم ته بیرته نه راتلل او په قصد دهجرت سفر کول دا

دخپل دی اجتهاد پرېنا وسو چی په دی حالت کی که زه بیرته خپل قوم ته ولاړم نو دروغ به وگنل سم او زما دعوت به بی اثره اوبی فائدی وی بلکی دخپل ځان په کبسی هم خطره ده او که زه دوی پرېږدم بل ځای نه ولاړ سم نو دا خبره به دالله ﷻ په نزد دموأخذی اوگرفت قابله نه وی دخپل دی اجتهاد پرېنا باندی دهجرت قصد کول او دالله ﷻ دواضح حکم انتظار نه کول که څه هم څه گناه نه وه مگرالله ﷻ ته دحضرت یونس ﷺ دا طرز عمل خوښ نه سوچی دوحی دانتظار څخه بغیر یی یوه فیصله وکړه دا که څه هم څه گناه نه وه خو خلاف اولی خامخاسو دانبیاء علیهم السلام او دالله ﷻ ددربار دمقربانو شان ډیر لوړ وی دوی ته په کار دی چی مزاج پیژوندونکی وی ، د دوی څخه په دی معامله کی پرادنی غوندی کوتاهی هم گرفت اوعتاب کیږی دا معامله وه پرکومه چی عتاب وسو.

په تفسیر قرطبی کی دقشیری رحمته الله علیه څخه هم دا نقل دی چی ظاهره دا ده چی دا صورت دغضب دحضرت یونس ﷺ هغه وخت پېښ سو کله چی دقوم څخه عذاب واپس سو دده دا خوښه نه وه او دماهی په نس کی څو ورځی پاته کیدل هم څه عذاب نه وو بلکی دتادیب په طور وو، لکه خپلو نابالغو بچیانو ته چی عذاب ورکول اوخفه کول دچا مرادنه وی بلکه تادیب وی چی انده دوی احتیاط کوی (قرطبی) په واقعہ دپوهیدو څخه وروسته د ذکر سوو ایتونو تفسیر او دالفاظو تشریح وگوری.

ذَقَبٌ مُّغَاضِبًا : یعنی ولاړی په غصه کی ظاهره ده چی مراد ددی څخه پر خپل قوم باندی غصه ده دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه دا منقول دی ، اوکومو حضراتو چی د**مُغَاضِبًا** مفعول رب مقرر کړي دی دهغوی مراد هم **مُغَاضِبًا لِرَبِّهِ** یعنی دخپل رب دپاره دغصی څخه ډک روان سو اوپر کافرانو فاجرانو درب دپاره غصه کیدل عین نښانه دایمان ده (لکه چی په قرطبی اوبحر محیط کی دی)

لَقَدْ أَنْ لَّنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ : په لفظ د**نَقْدِرَ** کی په اعتبار دلغت سره یوا احتمال دا دی چی دمصدر د: **قُدْرَت** څخه مشتق وی نو معنی به داسی چی دوی دا گمان وکی چی مونږ به پرده قدرت اوواک نه کړو پیدا ظاهره ده چی دا خبره دیو پیغمبر څخه څه چی دیو مسلمان څخه هم ددی گمان نه سی کیدی ځکه چی دا گنل صریح کفر دی ، په دی وجه دلته دا معنی قطعاً نه سی کیدی ، دوهم احتمال دا دی چی دا دمصدر د**قُدْرَ** څخه مشتق وی معنی یی تنگی کول وی لکه چی په قرآن کریم کی دی **اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ** یعنی الله ﷻ فراخی کوی په رزق کی دچا دپاره چی وغواړی او تنگی وپراچی وغواړی دتفسیر په امامانو کی عطاء سعید بن جبیر حسن بصری او ډیرو عالمانو دآیت دا معنی اخستی ده اومراد دآیت یی دا مقرر کړي دی چی دحضرت یونس ﷺ په خپل قیاس او اجتهاد سره دا گمان وو چی که په دی حالاتو کی زه خپل قوم پرېږدم یو ځای ولاړ سم نو په دی باره کی به پرما څه تنگی نه کول کیږي.

اودریم احتمال دا هم دی چی دالفظ د**قُدْرَ** څخه په معنی دتقدیر باندی مشتق وی چی معنی یی دقضاء اوفیصله ورکولوده ، نو معنی دآیت به دا وی چی دحضرت یونس ﷺ دا گمان وسوچی په دی معامله

کی به پرماڅه گرفت او مؤاخذه نه وی ، د تفسیر په امامانو کی قتاده مجاهد او فراء دا معنی اختیار کړی ده ، په هر حال دمخکنی معنی خو دلته گر سره څه احتمال نسته دوهمه یا دریمه معنی کیدی سی

(حضرت یونس علیه السلام دعا دهر سری دپاره په هره زمانه کی دهر مقصد دپاره مقبوله ده)

وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ : یعنی څنگه چی مونږ حضرت یونس علیه السلام ته دغم او مصیبت څخه نجات ورکړ دغه ډول مونږ دټولو مومنانو سره هم دا عمل کوو ، هرکله چی دوی په صدق او اخلاص سره زمونږ طرف ته متوجه سی اوزمونږ څخه پناه وغواړی ، په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی دذوالنون هند دعا کومه چی هغوی دماهی په نس کی دننه کړی وه یعنی ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ چی کوم مسلمان دخپل یو مقصد دپاره په دی کلمو سره دعاو کړی الله ﷻ به یی قبوله کړی (روایت یی کړی دی احمد او ترمذی او حاکم او صحیح کړی یی دی دحدیث دسعد بن ابی وقاص څخه مظهری

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿۱۲۸﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ

اوزکریا کله چی ده اواز وکی رب خپل ته ای ربه ! ته مه پرېږده مایوازی اوت ته یی دټولو څخه ښه وارث ، نومونږ

وَوَهَبْنَا لَهُ يُحْيِي وَاصْلَعْنَا لَهُ زَوْجَةً إِنَّهُمْ كَانُوا إِسْرَعُونَ

واوریده ده دعا ، وبخښی مونږ ده ته یحیی اوښه کړه مونږ دده بی بی ، دغو خلقو به مندی وهلی

فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَشِعِينَ ﴿۱۲۹﴾

نیکو ته او بللو به یی مونږ په امید او بیره سره او ووزمونږ په مخکی عاجزی کوونکی.

لفه تفسیر: او دزکریا علیه السلام دقسی ذکر وکړه کله چی دوی خپل رب وبللی چی ای زما ربه! ما لا وارثه مه پرېږدی (یعنی ماته زوی را کړی چی زما وارث سی) او (هسی خوته) دټولو وارثانو څخه ښه (یعنی حقیقی وارث) خاص ته یی (په دی وجه زوی هم حقیقی وارث نه وی ، بلکی یو وخت به هغه هم فنا کيږی لیکن په دی ظاهری وارث سره به ځینی دینی فائدی اونفعی حاصلی سی په دی وجه یی غواړم) نو مونږ دده دعا قبوله کړه او مونږ ده ته یحیی (زوی) ورکړ او دده په خاطر سره مونږ دده بی بی هم (کومه چی شنه وه) د اولاد قابله کړه دا ټول (انبياء دکومو چی په دی سورة کی ذکر سوي دی) نیکو کارونو ته به یی مندی وهلی او په امید او بیره سره به یی زمونږ عبادت کوی او زمونږ په مخکی عاجزی کوونکی وه.

(معلومات اومسئلي)

دحضرت زکریا علیه السلام خواهش وو چی یو بچی وارث ورلره ورکول سی ددی دپاره یی دعا وغوښته مگر ددی سره یی دا عرض هم وکی چی أَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ چی زوی وسي او که ونه سی په هر حال ته ښه وارث یی دا

پیغمبرانه رعایت ادب دی چی دانبیاء ﷺ اصل توجه دحق تعالی طرف ته په کار وی دغیر الله طرف ته که وی خو چی داصل مرکز څخه وانه وړی.

يَذُوقُونَ رَغَبًا وَرَهَبًا: دوی په رغبت اوبیره یعنی راحت اوتکلیف هرحالت کی الله ﷻ بلی او ددی دا معنی هم کیدی سی چی دوی دخپل عبادت اودعاپه وخت کی دامید اوبیری دواړو حالتونو په مینځ کی وی دالله ﷻ څخه دقبول اوثواب امیدهم لری اودخپلو گناهونو او کوتاهیو په وجه یی بیرهم وی (قرطبی)

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَاهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا

او هغه ښځه کومې چی په قبضه کی وساتی خپل شهوت بیا پوک کړو مونږ په دی کی خپل روح وکړو مونږ

وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ۹۱

دی او ددی زوی ښانه دجهان دخلقو دپاره.

لنہتفسیر: اودهغه بی بی (مریم ؑ دقصی) ذکر وکړه کومې چی خپل ناموس (دسړیو څخه) وساتی (دنکاح څخه هم اودناجانزو څخه هم) بیا مونږ په دی کی (په واسطه دحضرت جبرائیل ؑ) خپل روح پوک وھی (چی په دی سره ددی بی دځاوند څخه حمل سو) اومونږ دا او ددی زوی (عیسی ؑ) ددنیا دخلکو دپاره (دخپل کامل قدرت) ښانی جوړه کړله (چی دا واورې ووینی اوپوه سی چی الله ﷻ په هرڅه باندی قادر دی هغه بغیر دپلار څخه هم اولاد پیدا کولی سی اوبغیر دمور اوبلار څخه هم لکه حضرت ادم ؑ)

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون ۹۲ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَهُمْ يَوْمَئِذٍ كُلُّ الْمُنَافِقِ

داخلق ستاسی ددین دی ټول په یو دین باندی اوزه یم رب ستاسی نو زما بندگی کوی، اوتوتی توتی کی دی خلقو په خپل مینځ خپل کار، ټول به مونږ ته.

رَاجِعُونَ ۹۳ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ

بیرته راځی، پس څوک چی وکړی نیک کار او دی مؤمن وی پس ضائع به نه سی

لِسَعِيَةٍ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ۹۴ وَحَرَّمٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلُكُنَّاهُ أَمْ هُمْ لَا

دده کوشش او مونږ دا لیکو، او مقرر سوی دی په هر کله باندی چی مونږ هلاک کړی دی چی دوی

يُجْعَلُونَ ۹۵ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ

به بیا واپس نه سی، تردی چی کله خلاص سی یا جوج او ما جوج او دوی به هر لور ځای څخه

حَدِّثْ يَنْبُلُونَ ۙ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاذْهَبِي شَاخِصَةً ۙ

په ښوونکو راروان وي ، او نژدې راغله رښتونی وعده پس دغه وخت به یځي پاته سي

أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوِيلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا

سترگي دمنکرانو ، های زمونږ کم بختی مونږ ددې څخه په غفلت کی وو داسی نه ده بلکه

ظَالِمِينَ ۙ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ

وو مونږ گناهکاران ، تاسی او دچا چی تاسی عبادت کوی ، ماسوا دخدای څخه خشاک دی ددوږخ

أَنْتُمْ لَهَا وَرِدُونَ ۙ لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ

ستاسی دی ته رسیدل دی ، که وی دابتان معبودان نو نه به وو رسیدلی دی ته اوتول

فِيهَا خَالِدُونَ ۙ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ۙ

به په دی کی همیشه اوسیږي ، دوی به په دی کی چغې وی او دوی به په دی کی هیڅ نه اوری

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۙ

دکومو دپاره چی مخکې مقرر سوی ده زمونږ څخه نیکي ، هغوی به ددغه څخه لیری اوسیږي

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۙ

نه به اوری ددې کښهاری هم ، اودوی به دخپل زړه په خوشحالیو کی همیشه وی

لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا

غم به نه وی دوی لره په دغه لویه بیره کی ، او ملاقات به ورسره کوی ملائکی دانن ورځ

يَوْمَ كُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۙ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ

ستاسی هغه ورځ ده دکومی چی تاسی سره وعده سوی وه ، په کومه ورځ چی مونږ راغونډ کړو اسمان

كَطَيِّ السَّجِّدِ لِكُتُبٍ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ تُعِيدُهُ وَعْدًا

په شان دراغونډولو دکاغذ ، لکه چی اول وار پیدا کړی وو مونږ بیا به یی دغسی واپس کړو وعده ده

عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَعَلِينَ ﴿۱۳﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ

وروسته

خامخا په مونږ، چې مونږ به یی خامخا پوره کړو، او مونږ لیکلی دی په زبور کې

الذِّكْرَانَ الْأَرْضِ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿۱۵﴾

زمانیک بندگان

د نصیحت څخه چې اخر به دمخکې مالکان وی،

لنډنفسیر: د ایتونو تړون: تردی ځای پوری د انبیاء علیهم السلام قصی او واقعات او ددی په ضمن کی د ډیرو اصولی او فروعی مسئلو بیان وو، اصول مثلاً توحید رسالت او عقیده د آخرت په ټولو انبیاءو کی اصول مشترک دی کوم چې د دوی د دعوت بنیاد دی لکه چې په ذکر سوو واقعاتو کی ددی حضراتو د ټولو کوششونو محور د حق سبحانه تعالی د توحید مضمون وو په راتلونکو ایتونو کی په طور د نتیجی د قصر د توحید اثبات او د شرک د بدوالی بیان دی.

ای خلکو (لورچي کومه د انبیاء علیهم السلام طریقه او عقیده د توحید معلومه سوي ده) داستاسی طریقه ده (په کومه چې تاسی ته پاته کیدل واجب دی) چې دغه یوه طریقه ده (چې په دی کی یونبی او یو شریعت اختلاف نه دی کړی) او (خلاصه ددی طریقی دا ده چې) زه ستاسی رب یم نو تاسی زما عبادت کړی او (خلکو لره په کاروه چې کله د اثباته سوه چې ټول انبیاء او ټول اسمانی کتابونه او شریعتونه ددی طریقی دعوت ورکوونکی دی نوچی هم په دی طریقه وای مگرداسی یی ونه کړل بلکی) دی خلکو په خپل دین کی اختلاف پیداکی (مگر ددی سزابه وینی ځکه چې) ټول مونږ ته راتلونکی دی (او تر راتلو وروسته به هر یوه ته د دوی د عمل بدله ورکول کیږی) نو کوم سړی چې نیک کار کړی وی او ده ایمان هم راوړی وی نو دده محنت عبث کیدونکی نه دی او مونږ دغه لیکو (چې په دی کی دهیری او خطا امکان نسته ددغو لیکلو مطابق به ده ته ثواب ورکول کیږی) او (مونږ چې کوم دا ویلی دی چې ټول مونږ ته راتلونکی دی په دی کی منکران داشبهه کوی چې د دنیا دومره عمر تیر سوي دی، تر اوسه پوری خو داسی ونه سوه چې مړی ژوندی سوي دی او د دوی حساب سوي وی د دوی دا شبهه ځکه غلطه ده چې د الله ﷻ طرف ته دواپسی دپاره یوه ورځ د قیامت مقرره دهغه څخه مخکې هیڅوک نه سی واپس کیدی دا وجه ده چې) مونږ کوم کلی (په عذاب یا مرگ سره) فنا کړی دی د دوی دپاره دا خبره (په شرعی ممانعت سره) ناممکنه ده چې دوی (په دنیا کی د حساب او کتاب دپاره) بیابیرته راسی (مگردانه واپس کیدل همیشه نه دی، بلکی د وعده سوي وخت یعنی قیامته پوری دی) تردی چې کله (دغه وعده سوي وخت راسی چې دهغه ابتدایی سامان به داسی وی چې) یا جوج ماجوج (د کومو چې اوس د سدی ذوالقرنین په ذریعه لاره بنده سوي ده هغه) راخلاص سی او هغوی (د انتهای زیات والی په سبب) دهری لوری (غونډی

او غر) څخه راځسته کیدونکی (راښویدونکی معلوم) وی او (دالله طرف ته دواپس کیدو رښتیني وعده) چی نژدی را ورسیرې نویس بیابه یکدم داخلات سی چی دمنکرانو سترگی به یخی (حیرانی) پاته سی (او) دوی به داسی ښکاری چی وایی به، های زمونږ کم بختی مونږ ددی څخه په غفلت کی وو (بیابه څه سوچ وکی نووبه وایی چی غفلت خو به دی ته هلته ویل کیږی چی که چامونږ خبر کړی نه وای، بلکی (حقیقت دا دی چی) مونږ قصور واروو (مطلب داسوچی کوم خلک په قیامت کی ددوباره ژوندی کیدو څخه منکروه هغوی به دغه وخت ددی قاتل سی مخ ته دشرکانو دپاره وعیددی) بیشکه تاسی او دچا چی تاسی دخدای څخه ماسوا عبادت کوی ټول به جهنم ته وغورځول سی (او) ټول به په کښی داخل سی (په دی کی هغه انبیاء عليهم السلام) او هغه ملائکی نه سی داخلیدی کوم چی په دنیاکی ځینو مشرکانو خدای او معبودان جوړ کړی وه ځکه چی په هغوی کی یو شرعی مانع موجود دی چی هغوی ددی مستحق نه دی او نه په هغه کی د دوی څه قصور سته مخ ته په آیت کی په ان الذین سبقتم لهم سره هم ددی شبهی دنع سوي ده او دا خبره دپوهیدو ده چی) که چیری (دا ستاسی معبودان) واقعی معبودان وی نودی (جهنم) ته به ولی تلل او (پوهیدل هم داسی چی دڅوورځو دپاره نه بلکی) ټول (معبودان او عابدان) به په دی کی همیشه اوسیرې (او) د دوی به په دی کی شور او فریاد وی او هلته به (دخپل شور او فریاد په وجه) دچا څه خبره هم نه اوری (دا خو د دوږځیانو حال سو او) دکومو دپاره چی زمونږ دطرف څخه گټه مقرر سوي ده (او دغه) دوی په عملونو او کارونو سره ظاهره سوه، دغه خلک به ددی (دوږځ) څخه (دومره) لیری وساتل سی چی دده کش به هم نه اوری (ځکه چی) داخلک به په جنت کی وی او جنت او دوږځ ډیر لیری دی او هغه خلک به دخپل زړه په غوښتلو شیانو کی همیشه اوسیرې (او) دوی به لویه بیره (یعنی په قیامت کی دژوندی کیدو او دمحشر دهیبتناک منظرونو لیدو حالت) په غم کی نه اچوی او (دقبر څخه دټولو سره) ملائکی به د دوی استقبال کوی (او وایی به) دا ده ستاسی هغه ورځ دکومی چی ستاسی سره وعده سوی وه (دا د عزتونو معامله او خوش خبری به د دوی دپاره دزیاتی خوشحالی سبب سی او که په یو روایت سره یوځای داثباته سی چی دقیامت دهیبت او خوف څخه هیڅوک مستثنی نه دی ټولو ته به پېښیرې نوچونکه دنیکو بندگانو دپاره به ددی وخت ډیر لږ وی په دی وجه دنیست برابر دی او) هغه ورځ (هم) دیادولو قابله ده په کومه ورځ چی مونږ (داولی شپیلی څخه وروسته) اسمانونه داسی راټول کړو لکه څنگه چی دلیکل سوی مضمون کاغذ راټولیرې (بیا دراتولولو څخه وروسته برابره خبره ده که محض معدوم سی یاتر دوهمی شپیلی پوری هم په دی حالت وی، دواړی خبری ممکنی دی او) مونږ لکه څنگه چی اول وار دپیدا کولو په وخت کی (دهرشی) ابتداء کړی وه، دغه ډول (په اسانی سره) به دوی دوباره پیداکو دا زمونږ پرځمکه وعده ده مونږ به خامخا (دا) پوره کړواو (لوړ چونکی دنیکو بندگانو سره دثواب اونعمت وعده سوي ده دغه ډیره پخوانی او کلکه وعده ده چنانچی) مونږ په (ټولو اسمانی

کتابونو کی پہ لوح محفوظ (کی دلیکلو) خُخه وروسته لیکلی دی چی ددی مخکی (دجنت) مالکان به زمانیک بندگان وی (دوعدی زوروالی خوددی خُخه معلوم دی چی پہ لوح محفوظ کی لیکل سوی ده اونا کیدی پہ دی خبره سره معلوم دی چی یواسمانی کتاب هم ددی خُخه خالی نه دی)

(معلومات اومستلې)

وَحَرَامٌ عَلَىٰ قُرَيْشٍ اَنْ يَّهْتَفُوا بِهَا لَيْتُمْ يَرْجِعُوْنَ : دلته لفظ د حَرَام په معنی دشرعی ممتنع دی چی ترجمه یی په لنډتفسیر کی په ناممکن (سره سوی ده او په لایرَجِعُوْنَ کی داکثرو مفسرینو حضراتو په نزد لا زانددی او دآیت معنی دا ده چی کوم کلی اودهغه انسانان مونږ هلاک کړي دی دهغوی دپاره محاله ده چی هغوی بیا بیرته دنیا ته راسی اوځینو مفسرینو حضراتو لفظ د حرام دلته په معنی دواجب مقرر کړي دی ، لایی په خپله معروفه معنی دنفی کی ایښی دی اومطلب دآیت یی دالیکلی دی چی واجب دی پرهغه کلی کوم چی مونږ په عذاب سره هلاک کړي دی چی هغه به دنیاته را واپس نه سی (قرطبی)

دآیت مطلب دا دی چی دمرگ خُخه وروسته دتوبی دروازه بنده سی که څوک دنیاته راځی نیک عمل کول غواړی ، نو ده ته موقع نه ورکول کیږی ، اوس به صرف دقیامت دورځی ژوند وی .

حَتَّىٰ اِذَا فُتِحَتْ يَابُجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُوْنَ : لفظ دَحَتَّىٰ په تیر مضمون دتفریع اوترتیب طرف ته اشاره کوی په تیر آیت کی دا ویل سوی وه چی کوم خلگ پرکفر مړه دی دهغوی دوباره دنیاته ژوندی کیدل اوواپس کیدل ممکن نه دی ددی عدم امکان انتهایی دا وینووله چی دوباره ژوندی کیدل اوواپس کیدل ترهغه وخته پوری ناممکن دی تر څو پوری چی دا واقعه دیاجوج ماجوج پیښه نه سی کومه چی دقیامت نژدی علامه ده لکه چی په صحیح مسلم کی دحضرت حذیفه ؓ خُخه روایت دی چی مونږ یوڅو تنو اصحابوپه خپلوکی څه مذاکره کوله نبی کریم ﷺ تشریف راوړی پوښتنه یی وفرمایله چی څه مذاکره ستاسی په مینځ کی جاری ده؟ مونږ عرض وکی چی دقیامت ذکر کوو دوی وفرمایل چی قیامت به ترهغه پوری قائم نه سی تر څو پوری چی لس علامی ددی خُخه مخکی ظاهری نه سی په لسو علاموکی یی دیاجوج ماجوج ذکر هم وکی .

په آیت کی دیاجوج ماجوج دپاره لفظ دَفُتِحَتْ یعنی خلاصیدلو استعمال سوی دی چی ظاهری معنی یی دا ده چی ددغه وخت خُخه مخکی به هغوی په څه بندش اوايساري دو کی وی ، قیامت ته په نژدی وخت کی کله چی الله ﷻ ته د دوی راوتل منظورسی نودغه بندش به دلاری خُخه لیری کړل سی اوظاهره خو په قرآن کریم کی دا ده چی دا بندیز پر سد ذوالقرنین دی کوم چی به قیامت ته نژدی ختم سی برابره خبره ده که ددی خُخه مخکی هم مات سوی وی مگر د دوی دپاره به لاره هغه وخت هواره سی په سوة کهف کی دیاجوج ماجوج اوسد ذوالقرنین پوره تفصیلی بحث سوی دی هلته یی کتی سی .

مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُوْنَ : لفظ دَحَدَبٍ هرلور ځای ته ویل کیږی که هغه لوی غروی اوکه کوچنی کوچنی

غونډی ، په سورة كهف كې چې كوم ځای ديا جوج ماجوج په محل وقوع باندې خبرې اترې سوي دي دهغه څخه معلومه سوه چې د دوی ځای د دنیا دشمالی غرونو شاته دی په دی وجه دخروج په وخت کې به ددغه طرف دغرونو او غونډیو څخه رابهيډونکي په نظر راسی .

إِلَکُمْ وَمَاتَعْدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ : یعنی تاسی اوستاسی معبودان بغیر د الله ﷻ څخه ټول به جمع به د دوږځ لرگی جوړسی ، په دی آیت کې دټولو باطلو معبودانو دکومو چې ناجائز عبادت دکفارو مختلفو ډلو په دنیا کی کړی دی دټولو په جهنم کی داخلیدل بیان سوي دي ، پردی داشبه کیدی سی چې ناجائز عبادت خو دحضرت مسیح ﷺ او عزیر ﷺ او ملائکوهم سوي دي نو دټولو جهنم ته دتللو به څه مطلب وی؟ ددی جواب حضرت ابن عباس ؓ ورکړی دی ، دهغه روایت په تفسیر قرطبی کی داسی دی چې حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چې دقرآن یوآیت داسی دی په کوم کی چې خلک شبهات کړی مگر عجیبه اتفاق دی چې ددی متعلق خلک زما څخه پوښتنه نه کوی ، معلومه نه ده چې ددی شبهاتو جواب دی خلکو ته معلوم سوي دي ځکه پوښتنه نه کوی او که د دوی ددی شبهی او جواب طرف نه گرسره خیال نه دی سوی خلکو عرض وکی چې هغه څه دی؟ دوی وفرمایل چې هغه آیت الکُمْ وَمَاتَعْدُونَ الخ دی ، کله چې داآیت نازل سو نودقریشو کافرانو سخت بد وگنل او وي ویل چې په دی خوزمونږ دمعبودانو سخت توهین سوي دي دا خلک د اهل کتابو دعالم ابن الزبیری خواته ولاړل او ددی شکایت یی وکی هغه ورته وویل چې که زه هلته موجود وای نودوی ته به می ددی جواب ورکړی ور ، دغو خلکو پوښتنه وکړه چې تابه څه جواب ورکړی وای؟ هغه وویل چې مابه ورته ویلی وای چې نصاری دحضرت مسیح ﷺ او یهود دحضرت عزیر ﷺ عبادت کوی دهغو په باره کی ته څه وایی؟ (ایا نعوذ بالله هغوی به هم جهنم ته ځی؟) دقریشو کفارو چې دا واوریدل نوډیر خوشحاله سول چې واقعی داخبره خوداسی ده چې محمد ﷺ به ددی هیڅ جواب ونه کړی په دی باندې الله ﷻ دا آیت نازل کی کوم چې مخ ته راځی ، إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ : یعنی دکومو خلکو دپاره چې زمونږ دطرف څخه گټه اوبنه نتیجه مقدره سوي ده هغه به ددی جهنم څخه لیری اوسیري .

اوددی ابن الزبیری متعلق دقرآن داآیت نازل سو ، وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذْ قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ . یعنی کله چې ابن زبیری دحضرت ابن مریم ؑ مثال پیش کی نوستا دقوم خلکو قریشودخوشحالی څخه شورجوړکی

لَا يَخْزِيهِمُ الْفَرْعُ الْكَبِيرُ : حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چې دفرع اکبر څخه مراد دوهمه شپیلی ده چې په دی سره به ټول مړی ژوندی سی دحساب دپاره به ودیږي ، ځینی حضراتو اوله شپیلی فرع اکبر گنلی ده دابن عربی قول دا دی چې شپیلی به دری واره وهل کیږي ، اوله شپیلی به شپیلی دفرع وی چې په دی سره به دټولی دنیا خلک وپیږي دی ته یی دلته فرع اکبر ویلی دی ، دوهم شپیلی به شپیلی دصعق دی

چی ټول به په مړه سی او فنا به سی، دریمه شپیلی به شپیلی دبعث وی چی په دی به ټول مړی ژوندی سی، ددی په شهادت کی یی دمسند ابو یعلیٰ اوبیهقی عبد بن حمید ابوالشیخ ابن جریر طبری وغیره څخه دحضرت ابوهریره ؓ یو حدیث نقل کړی دی، (مظهری) والله اعلم

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ: دلفظ دَسَجَلْ معنی دحضرت ابن عباس ؓ څخه دَصَحِيفَى نقل ده، علی بن طلحه عوفی مجاهد قتاده وغیره هم معنی بیان کړي ده ابن جریر ابن کثیر وغیره هم دا اختیار کړي ده، او کُتُب دلته په معنی دمکتوب دی، مطلب دا دی چی آسمان به داسی راوښستل سی لکه داسی ویلی دی ابن کثیر او ذکر کړي دی په روح کی

دسجل متعلق نور روایتونه چی دغه دیوسری یا ملائکی نوم دی دمحدثینو په نزد ثابت نه دی (تفصیل یی کړي دی ابن کثیر) دآیت دمطلب متعلق په صحیح بخاری کی دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به دقیامت په ورځ ټولی مخکی او آسمانونه راوښغاری په خپل لاس کی به یی کیږي، ابن ابی حاتم په خپل سند سره دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت کړي دی چی دقیامت په ورځ به الله ﷻ اووه آسمانونه سره ددی دټولو مخلوقاتو او اووه مخکی سره ددی دټولو مخلوقاتو را وښغاری یوځای به یی کړی او دا ټول به دالله ﷻ په لاس کی داوری دیوی دانی برابروی (ابن کثیر)

وَلَقَدْ كَتَبْنَا لِلزُّبُورِ مِنَ الْقُرْآنِ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ: لفظ دزبور دزبور جمع ده چی معنی یی کتاب دی او زبور دهغه خاص کتاب نوم هم دی کوم چی پرحضرت داود ؑ باندی نازل سوی وو، دلته دزبور څخه څه مراد دی؟ په دی کی مختلف اقوال دی دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی دا دی چی د ذکر څخه مراد په آیت کی تورات دی او دزبور څخه مراد هغه ټول کتابونه دی کوم چی دتورات څخه وروسته نازل سول انجیل زبور دداود ؑ او قرآن (اخرجه ابن جریر) داتفسیر دضحاك څخه هم منقول دی او ابن زید فرمایي چی د ذکر څخه مراد لوح محفوظ دی او دزبور څخه مراد ټول کتابونه دی کوم چی پر انبیاء ؑ باندی نازل سوي دي، زجاج دا اختیار کړي دی (روح المعانی)

الْأَرْضُ: دلته دارض څخه مراد دجمهور و مفسرینو په نزد مخکه دجنت ده، ابن جریر دحضرت ابن عباس ؓ څخه داتفسیر نقل کړي دی او داتفسیر مجاهد ابن جبیر عکرمه سدی او دابوالعالیه څخه هم نقل دی، امام رازی (رحمته الله علیه) فرمایي چی دقرآن نور ایتونه ددی تائید کوی په کومو کی چی فرمایي وَأَوْزَنَّا الْأَرْضَ نَبْتَوُا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ: او په آیت کی چی دافرمایي چی ددی مخکی وارثان به صالحان وی دا هم ددی قرینه ده چی دارض څخه مراد ارض جنت دی ددنیا دمخکی وارثان خومومنان او کافران ټول دی، دا رنگه دا چی دلته دصالحانو دمخکی وارث کیدل دقیامت د ذکر څخه وروسته راغلی دی او دقیامت څخه وروسته دجنت دمخکی څخه ماسوا بله مخکه نسته او دحضرت ابن عباس ؓ یو روایت دا هم دی چی

ددى ارض خخه مراد عامه مخكه ده ددنیا مخكه هم او دجنت مخكه هم دجنت دمخكى خوتنها صالحان وارثان كيدل ظاهر دى، ددنیا دتولى مخكى وارث كيدل هم په يووخت كى دمومنانو صالحانو دپاره موورد دى دكومو خبرچى دقرآن كريم په ديرو آيتونوكى وركول سوي دى په يو آيت كى دى، **إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ**، په يوبل آيت كى دى، **وَعَذَابُ اللَّهِ الَّذِيْنَ أَمْتُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَسْتَ خَلْفَهُمْ فِي الْأَرْضِ**، په يوبل آيت كى دى، **الَّذِينَ نَصَرُوا سُلْطَانًا الَّذِيْنَ أَمْتُوا إِلَى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَفُوتُونَ الشَّاهِدَاتِ** دمومنانو صالحانو ددنیا پرغته ابادى قابض كيدل او وارث كيدل يو وار دنيا اول هم ليدلى دى او تر اوږدى زمانى پورى دغه صورت قائم وو او بيا دحضرت مهدي عليه السلام په زمانه كى كيدونكى دى (روح المعانى وابن كثير) ديا الله زمونږ په توله دنيا صحيح اسلامى اقتدار نصيب كړى او مونږ ته يې ونيسى او په مونږ كى بيا دقرون اولى دمسلمانانو په شان دينى جذبه پيدا كړى او زمونږ دا اختلافات كوم چى مسلمان امت يې توتى توتى كړي دى په مينه محبت الفت او ورورولى كى بدل كړى او زمونږ دعالمانو دسينو خخه ديوبل سره بغض او عناد وباسى او د اتحاد او اتفاق جذبه په كى پيدا كړى امين

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عٰبِدِيْنَ ۝ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَيَّ اَنْبَاُ الْهُكْمِ اِلٰهٍ وَّاحِدٍ ۝

په دى كى مطلب ته رسيږي خلق بندگى كوونكى ، او تاته چى مونږ خه درليږو پس دارحمت دى

لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَيَّ اَنْبَاُ الْهُكْمِ اِلٰهٍ وَّاحِدٍ ۝

دجهان په خلقو ، ته ووايه ما ته حكم داراغلى دى چى معبود ستاسى يو معبود دى ،

فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ۝ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اِذْ نُنْكَمُ عَلٰى

بيا ايا تاسى حكم منونكى ياست ؟ بيا كه دوى مخ واورى نو ته ووايه ما خبر دركى تاسى

سَوَآءٌ وَاِنْ اَدْرِىْ اَقْرَبُ اَمْ بَعِيْدُ مَا تُوعَدُوْنَ ۝ اِنَّهٗ

ددواړو طرفو برابر ، او زه نه پوهيږم چى نژدى دى او كه ليرى دى كوم چى يې تاسى سره وعده سوي ده ، دغه

يَعْلَمُ الْبَحْرَ مِنْ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تُكْتُمُوْنَ ۝ وَاِنْ

درب پوه دى كومه خبره چى په زوره وسى ، او پوه دى په هغه چى تاسى يې پتوى ، او زه

اَدْرِىْ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ۝ قُلْ

نه پوهيږم چى په تاخير كى ستاسى آزمائش وي او فائده دركول وي تر يووخته پورى ، رسول وويل

رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ

ای ربه! فیصله وکری په انصاف، اورب زموږ رحمن دی، دهغه څخه مدد غوښتل

عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿۱۱۱﴾

کیري په هغو خبرو چی تاسی یی جوړوی

لنډتفسیر: بیشکه په دی (قرآن یایی په یو جزء یعنی ذکر سوی صورت) کی پوره مضمون دی دهغو خلکو دپاره کوم چی عبادت کوونکی دی (او کوم چی دعبادت څخه سرکښی کوونکی دی دا هدایت خو د دوی دپاره هم دی مگر په دوی کی هدایت طلب نسته، په دی وجه ددی د فائدی څخه محرومه دی، او مونږ ته دیوی بلی خبری دپاره (رسول جوړ کړی) نه یی لیرلی مگر دجهان په خلکو باندی (دخپلی) مهربانی کولو دپاره (دغه مهربانی دا ده چی خلک درسلول څخه ددی مضامین قبول کړی او هدایت فائدی حاصلی کړی او څوک چی یی قبول نه کړی هغه دهغه قصور دی په دی سره ددی مضمون پرصحت هیڅ اثر نه پریوزی، ته دی خلکو ته (په لنډه سره بیاییا) وفرمایه چی ماته خو (دموحدینو او مشرکینو په مینځ کی اختلاف په بازه کی) صرف دا وحی راغلی ده چی ستاسی معبود یو معبود دی (نو دده دحقوالی ثابتیدو څخه وروسته) اوس هم تاسی منی (او که یی نه منی یعنی اوس خو یی ومنی) بیاهم که داخلک (ددی دقبلولو څخه) مخ واړوی نوته (په طور دحجت تمامولو) وفرمایه چی ماتاسی ته نهایتی واضعی خبری درکړی دی (چی یوه ذره پتوالی نه دی په کښی پاته سوی دتوحید او داسلام دحقوالی خبرهم او ددی څخه په انکار چی کومه سزا ورکول کیري هغه هم صفا صفا بیان سوی ده اوس پرما نه دتبلیغ دحق څه ذمه واری باقی پاته ده او نه ستاسی څه عذریاقي پاته سوی دی) او که چیری (ددی په حقوالی کی تاسی په دی وجه شبهه کوی چی کومه سزا ښوول کیري هغه ورکول کیري ولی نه نو پوه سی چی دسزا ورکول کیدل خویقینی دی مگر) زه په دی پوه نه یم چی دکومی (سزا) ستاسی سره وعده سوی ده ایاهغه نژدی (واقع کیدونکی ده) یا اوږده (زما څخه وروسته واقع کیدونکی) ده (البته واقع کیدل یی خامخادی ځکه چی) الله ﷻ ته (ستاسی) په لوړ اواز باندی دویل سوی خبری هم خبرسته اوکومه چی تاسی په زړه کی ساتی دهغه څخه هم خبر دی او (په تاخیر دعذاب سره ددی دنه واقع کیدوپه دوکه کی مدراخی دا تاخیر په څه مصلحت او حکمت سره کیدی سی) زه نه پوهیږم (چی هغه مصلحت څه دی البته دومره ویلی سم چی) شاید (دا تاخیر دعذاب) ستاسی دپاره امتحان وی (چی شاید که پوه سی او ایمان راوړی) اوتریو وخت (محدود یعنی تروخته دهرگ پوری) فائده رسول وی (چی غفلت یی ښه اوږدښی او عذاب یی زیات سی اوله معامله یعنی امتحان رحمت دی او دوهمه معامله یعنی عمر اوږدیدل اوسهولتونه یی ورکول کیدل عذاب اوسزا ده او هرکله چی په دی ټولو مضامینو سره هدایت ونه سونی

پیغمبر ﷺ د الله ﷻ په اذن وویل چی ای زما ربه! (زما او د قوم په مینځ کی) فیصله وکی (کوم چی همیشه) د حق موافق (وی مطلب دا دی چی عملی فیصله وکی چی د مسلمانانو سره د کومی فتح اونصرت وعدی دی هغه واقع کړی چی په دوی باندی نور زیات حجت پوره سی) او (رسول الله ﷺ) کفاروته د اهرم وفرمایل چی) زما رب لوی مهربان دی چی دهغه څخه دهغو خبرو په مقابلہ کی مدد غوښتل کیږی کومی چی تاسی جوړ وی (چی مسلمانان به ژر ورک سی یعنی مونږ دهغه مهربان رب څخه ستاسی په مقابلہ کی مدد غواړو)

(معلومات اومستلې)

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ : عالمن ، د عالم جمع ده چی ټول مخلوقات انسانان پیریان حیوانات نباتان جمادات ټول په کښی دا خل دی د نبی کریم ﷺ ددی ټولو شیانو دپاره رحمت کیدل داسی دی چی دټولو کائناتو حقیقی روح د الله ﷻ ذکر او دهغه عبادت دی دا وجه ده چی هرکله دمخکی څخه دا روح ووزی او په مخکه یوڅوک الله وپونکی پاته نه سی نو ددی ټولو شیانو مرگ یعنی قیامت به راسی اوهرکله چی دا معلومه سوه چی ددی ټولو شیانو روح د الله ذکر او عبادت دی نو د نبی کریم ﷺ رحمت کیدل ددی ټولو شیانو دپاره خود بخوده ظاهر سوه ځکه چی په دی دنیا کی تر قیامته پوری د الله ﷻ ذکر او عبادت د دوی په دم قدم او تعلیماتو سره قائم دی، په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایي اَنَا رَحْمَةٌ مُّهِدَاةٌ زه د الله ﷻ د طرف څخه رالیرل سوی رحمت یم (اخرجه ابن عساکر عن ابی هریره) او د حضرت ابن عمره څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی اَنَا رَحْمَةٌ مُّهِدَاةٌ بَرِّفَعُ قَوْمٌ وَخَفَضُ آخَرِينَ : یعنی زه د الله ﷻ رالیرل سوی رحمت یم چی (د الله ﷻ حکم منونکی) یو قوم لوړ کړم او بل قوم (کوم چی د الله ﷻ حکم منونکی نه دی هغوی) ذلیل کړم (ابن کثیر)

ددی څخه معلومه سوه چی د کفر او شرک د ختمولو دپاره کفار ذلیل کول د دوی په مقابلہ کی جهاد کول هم عین رحمت دی چی ددی په ذریعه سرکښان پوه سی دایمان اونیک عمل دپابند کیدو امید کیدی سی (والله سبحانه وتعالی اعلم)

تم تفسیر سورة الانبیاء ولله الحمد ليلة الرابع والعشرين من ذی الحجة الحرام سنة ۱۴۹۰ من الهجرة النبوية قبل العشاء وله الحمد اولاً و آخراً وظاهراً وباطناً وهو المرجو لاتمام الباقي وما ذلك عليه بعزیز ربنا تقبل منا انک انت السميع العليم

(سورة الحج)

سُورَةُ الْحَجِّ مَدَنِيَّةٌ فِي ثَمَانٍ سَبْعِينَ آيَةً وَعَشْرٌ مِائَةً

سورة حج په مدينه كې نازل سو په دې كې اته اويا (۷۸) آيتونه اولس (۱۰) ركوع گانې دي .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع كوم دالله په نوم سره چې بې حده مهربان نهايت رحم والا دی .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ①

ای خلكو! وبيړيږي درب خپل څخه ، بيشكه زلزله دقيامت يولوی شی دی ،

ای خلكو!

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَنَّا أَرْضَعَةً وَتَظُنُّ

په كومه ورځ چې دغه وويني هيربه كړي هره تي وركوونكي خپل تي وركوونكي اووبه غورځوي ،

كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَهَٰهُمْ

هره حملداره خپل حمل اوته به وويني خلق په نشه كې اوپه دوي

بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ②

په نشه نه وي اوليكن عذاب دالله سخت دی .

لنېتفسير: ای خلكو! دخپل رب څخه وبيړيږي (وايمان او اطاعت اختيار كړي ځكه چې) يقيناً دقيامت زلزله به ډير دروند شي وي (چې راتلل يې خامخادې ددغي ورځې دسختيو څخه دمحفوظ كيدو څخه اوس فكړوكي چې طريقه يې تقوى ده مخ ته ددغه سختي بيان دي) په كومه ورځ چې تاسي خلك دغه (زلزله) وويني دغه ورځ به (دا حال وي چې) ټولې تي وركوونكي (به دهيبث اوبيړي په وجه سره) خپل تي خورونكي (بېچيان) هير كړي اوتولي حملداري به خپل حمل (دورځو پوره كيدو څخه مخكې) وغورځوي اوتاته (اي مخاطبه) به خلك دنشي په شان په حالت كې ښكاره كيږي حال دا دي چې هغوي به په نشه كې نه وي (ځكه چې هغه وخت دنشي ديو شي داستعمالولو هيڅ امكان اواحتمال نسته) ليكن دالله عذاب ډير سخت شي دي (چې دهغه څخه دبيري په وجه سره به د دوي حالت دنشي والا په شان سي)

(معلومات اومسنلی)

(دسورة خصوصیات)

ددی سورة په مکی یامدنی والی کی دمفسرینو اختلاف دی، دحضرت ابن عباس ؓ څخه دغه دواړو روایتونه نقل دی دجمهورو تفسیر لیکونکو قول دا دی چی دا سورة دمکی اومدنی ایتونو مخلوط سورة دی قرطبی ؒ دا صحیح گنلی ده او دارنگه فرمایي چی ددی سورة په عجائباتو کی دا خبره چی ددی دآیتونو نزول دځینو په شبه کی دځینو په ورځ کی دځینو په سفر کی دځینو په حضر کی دځینو په مکه کی دځینو په مدینه کی دځینو دجنگ اوجهاد په وخت کی دځینو دصلح اوامن په حالت کی سوی دی او په دی کی ځینی آیتونه ناسخ دی او ځینی منسوخ ځینی محکم دی ځینی متشابه څکه چی دتنزیل پر ټولو اقسامو مشتمل دی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم : دا آیت پرنبی کریم ﷺ دسفر په حالت کی نازل سو نو دوی په لوړ اواز سره ددی تلاوت شروع وفرمایي دسفر ملگرو صحابه کرامو ﷺ چی دنبی کریم ﷺ اواز واوریدی نوجمع سول، دوی صحابه کرامو ﷺ ته خطاب وکی اووي فرمایل چی دقیامت زلزله دکومی ذکر چی په دی آیت کی دی تاسی ته معلومه ده چی په کومه ورځ به وی؟ صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی الله او دهغه رسول ته به معلومه ده دوی وفرمایل چی دا به هغه ورځ وی په کومه کی چی الله ﷻ حضرت ادم ﷺ ته خطاب وکی وفرمایي چی جهنم ته تلونکی پورته کړه، حضرت ادم ﷺ به پوښتنه وکړی چی هغه جهنم ته تلونکی کوم خلک دی نوحکم به ورته وی چی په هرو زرو کسانو کی یوکم زرتنه ۹۹۹ اووي فرمایل چی دابه هغه وخت وی چی دهیبت اوبیری څخه به کوچنی بوداگان سی او دحمل والا دبنځو حمل به وغورځیږی صحابه کرامو ﷺ چی دا واوریدل نو بیړیدل او پوښتنه یی وکړه چی بیا یارسول الله ﷺ زمونږ څخه به هغه کوم وی چی نجات به پیداکی نووي فرمایل چی تاسی به فکړه وی جهنم ته تلونکی به دماجوج خدري څخه زرتنه اوستاسی څخه یوتن وی دامضمون دصحیح مسلم وغیره په روایتونو کی دابوسجبه خدري ﷺ څخه روایت سوي دی اوپه ځینوروایتونو کی دی چی په هغه ورځ به تاسی دداسی دوو مخلوقاتو سره یاست چی هغوی دکوم جماعت سره وی نو په شمیرکی به پر دوی غالب اوزیات وی یومخلون دیاجوج ماجوج دی اوبل دابلیس او دده اولاد او دادم ﷺ اولادکوم چی مخکی مړه دی (په دی وجه) یوکم زرو کسانو کی به ډیر شمیر ددوی وی، په تفسیر قرطبی وغیره کی دا ټول روایتونه نقل کړي دی

(دقیامت زلزله به کله وی؟)

دقیامت قائمیدو او دخلکو دبیرته ژوندی کیدو څخه وروسته یاددی څخه مخکی، ځینی فرمایي چی به دقیامت څخه مخکی په دی دنیا کی وی او دقیامت داخری نښانو څخه به شماروی دکوم ذکر چی دقرآن کریم په ډیرو ایتونو کی راغلی دی، إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا فِ

رَاحِلَةً إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا: وغيره اوڃينو حضراتو د ذکر سوي حديث (په کوم کي چي حضرت ادم ﷺ ته د خطاب کولو ذکر دی) څخه استدلال کړي دی او دا يی گڼلی ده چي دا زلزله به دحشر نشر او دبیرته ژوندي کيدو څخه وروسته وی او حقيقت دا دی چي په دواړو کي څه منافات نسته ، د قیامت څخه مخکي زلزله هم د قرآن په ایتونو اوصحيح احاديثو سره ثابته ده او دحشر او نشر څخه وروسته کيدل يی هم په ذکر سوي حديث سره ثابت دی ، والله اعلم

د قیامت ددی زلزلې چي کوم کیفیت په راتلونکي آيت کي ذکر سوي دی چي ټولي حملداري ښځي به حمل وغورځوي اوتي ورکړونکي ښځي به خپل دتي بچيان هیر کړي که دا زلزله په دی دنيا کي د قیامت څخه مخکي وی نو په داسي واقعہ پېښيدو کي څه اشکال نسته او که دحشر نشر او قیامت څخه وروسته وی نو توجه به يی دا وی چي کومه ښځه په دی دنيا کي د حمل په حالت کي مړه ده په قیامت کي به په دی حالت کي ددی حشروي او کومه چي دتي ورکولو په زمانه کي مړه ده هغه به هم هغسي د بچي سره پورته سي ، (کما ذکره القرطبي) والله اعلم

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۝ كُتِبَ عَلَيْهِ

اوځينو خلق داسي دی چي جگړه کوي د الله په خبره کي په بي خبري سره او تابعداري کوي دهر شيطان سرکش

أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يَضِلُّ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابٍ سَعِيرٍ ۝

د کوم په حق کي چي لکل سوي ده چي څوک يی ملگري سو پس دی هغه گمراه کړي اوبيا يی عذاب د دوېځ ته .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ

ای خلقو که تاسي په شک کي یاست د بيا پورته کيدو څخه نوموړي تاسي جوړي کړي یاست

مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ

د خاوري څخه ، بيا د قطري څخه ، بيا د ټوکرې ويني څخه ، بيا د غوښي د ټکرې څخه ، نقشي جوړي

وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ

سوي ، اوبی نقشي جوړي سوي نه ، چي تاسي ته ښکاره بيان کړي ، اوساتويي مونږ په نسو کي څومره چي غواړو

إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نَخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِيَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ

تربو وخت معين پوري ، بيا تاسي را باسو بچيان بيا چي ورسپړي ، خپلي ځواني ته

وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمْرِ لِكَيْلَا

اوځينی په تاسی کی قبضه کولی سی اوځینی په تاسی کی رسول کبړي اړدل عمر ته چی د

يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا

پوهی څخه وروسته په هیڅ شی بیا نه پوهیږي ، او ته وینی مخکی چی خرابه ده ، پس

أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَتَتْ مِنْ كُلِّ نَهْرٍ

چی کله مونږ اوبه نازلې کړو په دی ، تازه سی او را پورته سی او زرغونه سی په کی هر قسم درونق شین

بِهِمْ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ

دا هر څه په دی وجه دی چی هغه الله حق دی او هغه ژوندي کوی مړی او هغه

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا ۚ

په هر څه قادر دی ، او دا چی قیامت راتلونکی دی په دی کی هیڅ شک نه

وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ

او دا چی الله به پورته کوی هغه چی پراته دی په قبرونو کی ، اوځینی دخلقو څخه هغه دی چی جگړه کوی

فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ۝ ثَانِي عَظْمًا

دالله په خبره کی بغیر دپوهی څخه او بغیر ددلیل څخه او بغیر دروښانه کتاب څخه ، په څنګ کبړي چی

لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ

ګمراه کړی دالله دلاری څخه ، دهغه دپاره په دنیا کی رسوایی ده او به ځکوو مونږ ده

يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ

په ورځ دقیامت عذاب سوزونکی ، داپه دی وجه چی مخکی لیرلی دی ستاد او و لاسونو

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝

او په دی وجه چی الله ښه ظلم نه کوی په بندګانو باندی

لهنفسهن اوځينی خلگ داسی دی چی دالله ﷻ په باره کی (یعنی دهغه دذات یا صفتونو یا کارونو
 متعلق) بی دپوهی څخه جگړی کوی او په هرشیطان سرکښی پسې کیږی (یعنی دگمراهی قابلیت یی
 داسی دی چی کوم شیطان یی کوم طرف ته لمسوی دهغه په لمسہ کی راځی نو په داسی سړی کی
 انتهایی درجه گمراهی ده چی په ده دهرشیطان لاس رسیږی) دکوم په نسبت (چی دخدای دطرف څخه)
 داخبره لیکل سوي ده (او مقرر سوي ده) چی کوم سړی دده سره تعلق ساتی (یعنی تابعداری یی کوی) نو
 دهغه کار دا دی چی هغه دی (دحق لاری څخه) بی لاری کوی او ده ته د دوږخ دعذاب لار ښی (مخ ته
 دی جگړه کوونکو ته خطاب دی چی) ای خلگو! که تاسی (دقیامت په ورځ) دبیرته ژوندی کیدو (دامکان)
 څخه په شک کی یاست نو (لږڅه په راتلونکی مضمون کی غور وکی چی شک مولیری سی او هغه دا چی)
 مونږ (اول وار) تاسی دخاورو څخه جوړ کړاست (ځکه چی خوراک دکوم څخه چی نطفه جوړیږی اول
 دغناصرو څخه پیدا کیږی چی یو جزء په کی دخاوری هم دی) بیادنطفی څخه (کومه چی دخوراک څخه
 پیدا کیږی) بیا دوینی دتوتی څخه (چی په نطفه کی په سختی اوسرخی راتلو سره جوړیږی) بیا دغوبنی
 دتوتی څخه (کله چی ددغه وینی د زیاتوب سختیدو څخه جوړیږی) چی (ځینی) پوره وی (چی پوره
 اندامونه یی جوړسی) او (ځینی) نیمگړی هم (وی چی ځینی اندامونه یی ناقص پاته سی دا په داسی
 ساخت اوترتیب اوتفاوت سره یی ځکه جوړ کړل) چی مونږ تاسی ته (خپل قدرت) ظاهر کی (اوپه دی سره
 داینکاره خبره ده چی هغه پر دوباره پیدا کولو هم قادر دی) او (تمه ددی مضمون دا ده چی په دی سره
 نور زیات قدرت ظاهریږی چی) مونږ (دمور) په رحم کی کومه (نطفه چی) وغواړو تر یوی مقرری نیستی
 (یعنی دحمل دپیدا کیدو تر وخته) پوری ساتو (او دکومی چی پاته کول نه غواړو دهغه اسقاط وسی) بیا
 (ددی مقرری نیستی څخه وروسته) مونږ تاسی بچیان (دمور دنس څخه) دباندی راباسو بیا (ددی څخه
 وروسته دری قسمونه سی یو قسم دا چی په تاسی کی ځینو ته ترخوانی پوری مهلت ورکوو) چی تاسی
 خپلی دخوانی پوره (عمر) ته ورسیري اوځینی په تاسی کی هغه هم دی کوم چی (دخوانی څخه مخکی)
 مړه سی (دا دوهم قسم سو) اوځینی په تاسی کی هغه دی کوم چی ارذل عمر (یعنی زیات زوړوالی) ته
 رسول کیږی چی ددی اثر دا دی چی دیو شی څخه سره ددی چی خبرداروی بیا ناخبره سی (لکه داکثرو
 بوداگانو دا حال لیدل کیږی چی اوس به ورته یوه خبره وښی اوهم اوس به یی بیا پوښتنه کوی دا دریم
 قسم سو دا ټول حالات هم دالله ﷻ دعظیم قدرت ښانی دی یواستدلال خو دا وو) او (مخته بل استدلال
 دی چی) ای مخاطبه! ته مخکه وینی چی وچه (پرته) وی بیا کله چی مونږ پردی اوبه وورو نو دغه را
 وپرسیري اوشنه سی اوهر قسم (یعنی په قسمونو) ښائسته بوتی په کی پیداسی (نو دا هم دلیل دی
 دکامل قدرت مخ ته داستدلال دنور واضح کولو دپاره دذکر سوو تصرفاتو وجه اوحکمت بیان فرمایي
 یعنی) دا (چی لوړ د دواړو استدلالونو په ضمن کی دذکر سوو شیانو ایجاد اواظهار ذکر سو دټول) په

سورة: الحج

دی سبب سره وسوه چی صرف دالله ﷻ ذات یوه کامله هستی ده (دا خو بی ذاتی کمال سی او هغه بی روحو لره روح ورکونکی دی) (دا بی فعلی کمال دی) او هغه پر هرڅه قادر دی (دایی وصفی کمال دی) دا دری سره کارونه په جمع د ذکر سوو کارونو علتونه دی ځکه چی په دی دری سره کمالونکی که یو م غیر متحقق وای نو ایجاد به نه وای سوی چنانچی ظاهره ده) او (دارنگه په دی سبب سره وسو چی قیامت راتلونکی دی په دی کی یوه ذره شک نسته او الله ﷻ به (په قیامت کی) قبرونه والا دوباره پید کړی) (دا د ذکر سوو کارونو حکمت دی یعنی مونږ دغه ذکر سوی تصرفات په دی وجه ظاهر کړل چی په دی کی منجمله دتولو حکمتونو څخه یو حکمت او اصل مقصد دا وو چی مونږ ته دقیامت را وستل او دمړو دوباره ژوندی کول منظور وه نو په دی تصرفاتو کولو سره به ددغه امکان خلکو ته ظاهره وروسته دمذکوره شیانو دری علتونه او دوه حکمتونه ذکر سول او سبب په عامه معنی سره دتولو دپاره عام سو په دی وجه دَبَانَ الله باسببیه پرتولو داخله سوه) او (تردی ځای پوری خو دجگړی کوونکي دگمراهی او د دوی په ردکی استدلال ذکر وو مخ ته د دوی نور دگمراه کولو او دخپلی گمراهی اونورو دگمراه کولو دعظیم وبال ذکر دی) ځینی دخلکو څخه داسی دی چی د الله ﷻ په باره کی (یعنی دهغه) ذات یاصفتونو یاپه تیرو کارونو کی) بغیر دپوهی (یعنی علم ضروری) څخه او بغیر ددلیل (یعنی علم استدلال عقلي) څخه او بغیر دیو روښان کتاب (یعنی علم استدلالی نقلی) څخه (او دنورو تحفیز کوونکو داتباع او تقلید څخه) په تکبر سره جگړی کوی ددی دپاره چی (نور خلک هم) دالله ﷻ دلازی څخه (یعنی دحق دین څخه) بی لاری کړی دداسی سری دپاره رسوایی ده په دنیاکی (برابره خبره ده) که هر قسم رسوایی چی وی چنانچی ځینی گمراهان په قتل او قید وغیره سره ذلیله کیږی ځینی داهو حقو سره په مناظره کی مغلوب سی او دعاقلانو په نظر کی بی عزته سی) او دقیامت په ورځ به مونږ دوی ته دسوزونکی اور عذاب ورکو (او دوی ته به وویل سی) چی دا ستاسی دلاسوونو دکړو کارونو بدله ده او دا خبره ثابته ده چی الله ﷻ په (خپلو) بندگانو ظلم کوونکی نه دی (نو تاسی ته بی دجرم څخه سزا ور نه کړل سوه)

(معلومات اومسئلي)

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ: دا آیت دنضربن حارث په باره کی نازل سوکوم چی لوی جگړه مار وو ملائکو ته به یی دخدای ﷻ لونی او قرآن ته به یی دتیرو خلکو قصی ویلی او دقیامت او دوباره ژوند څخه منکرو و (لکه چی داسی روایت ابن ابی حاتم دابی مالک څخه کړی دی) (مظهری) دآیت نزول که څم هم دیو خاص سری په باره کی سوي دی ، مگر حکم ددی دتولو دپاره عام دی په کومه کی چی دا قسم بد خصلتونه پیدا سی .

﴿دمور په نس کي دانسان دجوړيدو درجي او مختلف حالات﴾

لَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ مِنْ لَرَابٍ: په دی آیت کی دمور په نس کی دننه دانسان دجوړيدو دمختلفو درجو بیان دی ، ددی تفصیل دصحیح بخاری په یو حدیث کی دی دکوم چی دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اوهغه رښتیا ویونکی اوپه رښتیا پوهیدونکی دی چی دانسان ماده ترڅلو یښتو ورڅو پوری په رحم کی جمع وی بیا دڅلو یښتو ورڅو څخه وروسته علقه یعنی منجمده وینه سی ، بیا په څلو یښو ورڅو کی دغه مضغه یعنی غوښه جوړه سی ددی څخه وروسته دالله ﷻ دطرف څخه یوه ملانکه ولیږل سی کومه چی په ده کی روح پوکی او دده متعلق څلور خبری دغه ملانکه ولیکی اول دا چی دده عمر څومره دی دوهم رزق یی څومره دی دریم څه څه عمل به کوی څلورم دا چی اخر دی به بدبخته شقی وی او که خوش نصیبه نیک به وی (قرطبی)

په بل یو روایت کی کوم چی ابن ابی حاتم او ابن جریر دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ څخه روایت کړي دی په هغه کی دا هم دی چی نطفه دخو دورونو څخه دتیریدو څخه وروسته دغوښی جوړلی ټوټه جوړه سی نو هغه وخت دغه ملانکه کومه چی دهر انسان په جوړولو ماموره ده دغه دالله ﷻ څخه پوښتنه کوی یَارَبِّ مُخَلَّقَةٍ اَوْغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ یعنی ای الله! دغوښی ددی ټوټی څخه دانسان پیدا کول ستا په نزد مقدر دی او که نه؟ که دالله ﷻ دطرف څخه دا جواب ورته وسی چی دا غیر مُخَلَّقَةٍ دی نو رحم دغه ساقط کړی یعنی وي غورځوی او دپیدائش نورو مرتبوته ونه رسیږی او که حکم وسی چی دا مُخَلَّقَةٍ دی نو بیا ملانکه پوښتنه وکړی چی هلك دی او که انجلی ده اونیک بخت دی او که بدبخت دی او عمری څومره دی؟ او عمل یی څه دی؟ او کوم ځای به مری؟ دا ټولی خبری دغه وخت ملانکی ته وښوول سی (ابن کثیر) دَمُخَلَّقَةٍ اَوْغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ دا تفسیر دحضرت ابن عباس ؓ څخه هم نقل دی (قرطبی)

مُخَلَّقَةٍ اَوْغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ د ذکر سوی حدیث څخه ددی دواړو تفسیر دا معلوم سو چی دکومی نطفی څخه دانسان پیدا کول مقدر وی هغه مُخَلَّقَةٍ ده او دکومی ضائع کول اوساقط کول چی مقدر وی هغه غیر مُخَلَّقَةٍ ده او ځینی مفسرین حضرات دَمُخَلَّقَةٍ اَوْغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ تفسیر دا کوی چی دکوم بچی مکمل اوصحیح سالم په ټولو اندامونو باندی پیدا کول مقدر وی هغه مُخَلَّقَةٍ او دکوم چی ځینی اندامونه ناقص وی یاقد اورنگ وغیره یی غیر متناسب وی هغه غیر مُخَلَّقَةٍ دی په لنډ تفسیر کی یی دا تفسیر سوي دی والله تعالی اعلم . ثُمَّ لَمَّا جَعَلَكُمْ طِفْلًا: یعنی بیا دموردنس څخه تاسی راباسودضعیف بچی په صورت کی چی بدن یی هم کمزوری دی سماعت اونظر هم حواس اوعقل هم دحرکت اوگرفت قوت هم مطلب داچی ټول قوتونه یی انتهایی ضعیف اوکمزوری وی بیا کرار کرار په کی ترقی کیږی تردی چی پوره قوت ته ورسیږی، ثُمَّ لَمَّا أَشْدَّكُمْ هم دامعنی ده، لفظ دَأَشَدَّ دَحِدَّةٍ جمع ده، لکه اَنْعَمُ چی دَنْعَمَةٍ جمع راځی معنی داسوه چی دتدریجی ترقی دا

سلسله ترهغه وخته پوری روانه وی ترڅو چی ستاسی هر قوت مکمل نه سی کوم چی دځوانی په وخت کی دی
 اَزْدَلِ الْعُمُرُ: یعنی هغه عمر په کوم کی چی دانسان په عقل شعور او حواسو کی خلل راتلل شروع سی
 نبی کریم ﷺ دداسی عمر څخه پناه غوښتی ده، په نسایی کی په روایت دحضرت سعد ؓ نقل دی چی
 نبی کریم ﷺ به پرلاندینیو الفاظو مشتمله دا دعا ډیره غوښتله او دحدیث راوی حضرت سعد ؓ به دا
 دعا خپل ټول اولادته یادوله ، هغه دعا دا ده .

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُبُكَ مِنَ الْبُخْلِ وَاَعُوْذُبُكَ مِنَ الْجَبَنِ وَاَعُوْذُبُكَ مِنْ اَنْ اَرُدُّ اِلٰی اَزْدَلِ الْعُمُرِ وَاَعُوْذُبُكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَلِكِ
 وَاَعْدَابِ الْقَبْرِ (قرطبی)

(دانسان دا ابتدایي جوړیدو څخه وروسته دهمر مختلفي درجي او حالات یی)

په مسند احمد او مسند ابویعلی کی دحضرت انس بن مالک ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی
 دی چی بچی تر څو پوری چی بالغ سوی نه وی دده نیک عمل دده دپلار یا مور او پلار په حساب کی لیکل
 کیږی او کوم چی بد عمل کوی نو هغه نه دده په حساب کی لیکل کیږی نه دمور او پلار بیا چی کله دی
 بالغ سی نو دحساب قلم دده دپاره جاری سی او دوی ملانکی کومی چی دده سره اوسیدوی هغوی ته حکم
 کیږی چی دده حفاظت کوی او قوت ورته رسوی ، کله چی داسلام په حالت کی دڅلوښتو کالو عمر ته
 ورسیدوی نوالله ﷻ دی (د دری قسمه بیمار یو څخه) محفوظ کی یعنی دجنون جذام او برص څخه کله چی
 دپنځوس ۵۰ کالو عمر ته ورسیدوی نوالله ﷻ دده حساب سپک کړی ، کله چی شپیتو ۶۰ کالو ته ورسیدوی
 نوالله ﷻ ورته خپل طرف ته درجوع توفیق ورکړی کله چی اویا ۷۰ کالو ته ورسیدوی نو ټول آسمان والا دده
 سره محبت شروع کړی او کله چی اتیا ۸۰ کالو ته ورسیدوی نوالله ﷻ دده نیکی لیکی او بدی یی معاف
 کوی بیا چی کله نیوی ۹۰ کالو ته ورسیدوی نوالله ﷻ دده ټول مخکنی وروستی گناهونه معاف کړی او
 ده ته دخپلو اهل بیتو په معامله کی دشفاعت کولو حق ورکړی او دده شفاعت قبول فرمایي او دده لقب
 اَمِيْنُ اللّٰهِ او: اَسِيْرُ اللّٰهِ فِي الْاَرْضِ (یعنی په مخکه کی دالله ﷻ قیدی) سی ځکه چی دی عمر ته ورسیدوی
 نو په عام طور سره دانسان قوت ختم سی په هیڅ شی کی خوند پاته نه سی دقیدی په شان عمر تیروی او
 کله چی ازل عمر ته ورسیدوی نو دده ټول هغه نیک عملونه په علمنامه کی برابر لیکل کیږی کوم چی یی
 دصحت او قوت په زمانه کی کول او که دده څخه څه گناه وسی نو هغه نه لیکل کیږی .

دا روایت حافظ ابن کثیر رحمه الله دمسند ابویعلی څخه دنقل کولو څخه وروسته فرمایي : هَذَا حَدِيثٌ
 غَرِيبٌ جِدًّا وَفِيهِ كَلَاةٌ شَدِيدَةٌ (یعنی دا حدیث غریب دی او په دی کی سخت نکارت دی) بیا فرمایي (وَبَعَثَ
 هَذَا فَقَدْ رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِي مُسْتَدْرَكِهِ مَوْثُوقًا وَمَرْقُوعًا) یعنی ددی غرابت اونکارت باوجود امام
 احمد په خپل مسند کی داموقوف او مرقوعاً په دواړه قسمه روایت کړی دی بیا ابن کثیر
 دمسند احمد څخه دا دواړه قسمه روایتونه نقل کړی دی دکومو مضمون چی تقریباً هغه دی کوم چی په

حواله دمستند ابويعلى لور نقل سوي دي . والله تعالى اعلم .

ثاني عطفيه دعطف معنی جانب او منع ده یعنی منع گرځول ددی څخه مراد اعراض کول دی .

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ

اوځینی دخلغو څخه هغه دی چی عبادت کوی دالله یو اړخ ته پس که ورسپړي ده ته خیر نو قائم سی په دغه عبادت ، او که ورسپړي ده ته څه .

فِتْنَةً أَنْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ

ازمائش نو وگرځی په چپه مخ باندی ، تاوانی سو په دنیا او په آخرت کی دادی

الْخُسْرَانِ الْمُبِينُ ۱۱ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُ وَما لَا

تاوان ښکاره ، بلی دالله څخه ماسوا داسی شی چی نه دده نقصان کولی سی او نه

يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۱۲ يَدْعُوا مَنْ ضَرُّهُ

ورته فائده رسولی سی ، دا ده گمراهی دیره لیری ، بلی هغه چی ضرری

أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَيْسَ الْهَوْلَى وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ۱۳

دنفع څخه مخکې دی ، بیشکه ناکاره دوست دی او ناکاره ملگری دی .

للمفسر: اوځینی خلک دالله عبادت په داسی طور کوی (لکه څوک چی دیوشی) په کناره باندی

(ولاری او په موقع پیدا کیدو سره تلو ته تیار وی) بیا که ده ته څه (دنیوی) نفع ورسپړی نو ددی په وجه

سره (په ظاهره) قرار پیداکی او که پرده څه آزمائش راسی نو مخ لور کړی (دکفر طرف ته) روان سی (چی په

دی سره یی) دنیا او آخرت دواړه تاوان سی دا دی ښکاره نقصان (د دنیا نقصان خو په دنیاوی آزمائش کوم

چی په یو مصیبت سره وی دغه ظاهره ده او د آخرت نقصان یی دا سوچی اسلام او) خدای یی پریښوول

او دداسی شی په عبادت شروع سوکوم چی (دومره عاجز اوبی وسه دی چی) نه ده ته نقصان رسولی سی

او نه نفع رسولی سی (یعنی که عبادت یی نه کوی نو دڅه نقصان رسولو او که کوی یی نو دنفع رسولو څه

قدرت یی نسته ظاهره خبره ده چی دقادر مطلق پریښوول او داسی بی وسه شی اختیارول سوده تاوان

دی دا انتهای درجه گمراهی ده (صرف دا نه چی ددغه په عبادت سره څه نفع نه رسپړی بلکی چپه ضرر

او نقصان دی ځکه چی) هغه دداسی شی عبادت کوی چی دهغه ضرر دهغه دنفع څخه زیات نزدی دی

داسی کارساز هم ناکاره او داسی ملگری هم ناکاره (کوم چی په هیڅ ډول په هیڅ حال په هیڅ کارنه

راڻي جي موليٰ او بادار جوڙسي يادوست او ملگري جوڙسي په هيڄ حال کي دده څخه نفع نسته،

(معلومات اومستلي)

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ ۖ بَخَارِي او ابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت کړي دي چي کله نبي کریم ﷺ هجرت وکي او په مدينه طيبه کي مقيم سو نو ځيني نور داسي خلک به راغلل مسلمانيدل به (چي په زړونو کي يي دايمن پوځوالي نه وو) که داسلام راوړلو څخه وروسته به ددوي په اولاد اومال کي زياتوالي راغي نو ويل به يي چي دا دين ښه دي او که ددي خلاف به وسول نو ويل به يي چي دا دين ښه نه دي دداسي خلکو په باره کي که دا آيت نازل سوي دي چي دا خلک دايمن په يوه کناره باندې ولاړدي که ده ته دايمن څخه وروسته دنيوي راحت مال اوسامان حاصل سي نو په اسلام پاته سي او که په طور دازمائش په څه تکليف او پريشاني کي اخته سي نو ددين څخه واپس سي.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ

الله دا خلوي هغه کوم چي ايمان راوړي او نيك عمل وکي باغونو ته چي بهيري به

تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٣﴾ مَن كَانَ يَظُنُّ

لاندې دغو څخه نهرونه ، الله تعالي کوي څه چي غواړي ، دچا چي دا خيالوي

أَن لَّنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَىٰ

چي هيڅکله به مدد ونه کړي دده الله په دنيا کي او په آخرت کي نو اړده دي کړي يوه رسي

السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٤﴾

اسمان ته بيا دي پريکړي اوس دي وگوري چي ايا ولاړه په دي تدبير سره دده غصه ،

وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ ﴿١٥﴾

او دارنگه نازل کي مونږ دا قرآن ښکاره خبري او دا ده چي الله پوهوي څوک چي غواړي

لنډتفسير: بيشکه الله ﷻ داسي خلک کوم چي ايمان راوړي اونيك کارونه وکي (دجنت) داسي باغونو ته به داخل کړي دکومولاندې چي به نهرونه بهيري (او الله ﷻ کوم سړي يا قوم ته چي څه ثواب يا عذاب ورکول وغواړي نو څوک يي منع کوونکي نسته ځکه چي، الله ﷻ قادر مطلق دي) چي څه اراده وکړي کوي يي (او دکومو خلکو چي په دين حق کي دجگړي کولو ذکر راغلي دي په راتلونکي آيت کي دهنوي

دمحرومی او ناکامی بیان دی فرمایي، کوم سړی چې (دنبی کریم ﷺ سره مخالفت او دښمنی لري، ددی خبری خیال ساتی چې (زه به غالب سم او دده ددین ترقی به منع کړم اودا چې، الله ﷻ به درسول ﷺ او دده ددین په دنیا او آخرت کی مددونه کړي نو ده ته په کار دی چې یوه رسی آسمان ته وغزوي (اودآسمان سره یی وتړي) بیا (ددی رسی په ذریعه که آسمان ته رسیدی سی نو ودی رسیړی ددی دپاره چې، دا وحی دی بنده کړي (او ظاهره ده چې داسی هیڅوک نه سی کولی، نو بیا غور کول په کار دی ایادده په (دی) تدبیر سره (دکوم څخه چې دی بالکل عاجز دی، دده غصه او غضب یوشی (یعنی وحی) موقوف کولی سی، اومونږ دا (قرآن) داسی نازل کړي دی (چې په دی کی زمونږ دارادی اوقدرت څخه ماسوا دهیچا دخل نسته) چې په دی کی ښکاره ښکاره دلیلونه (دحق دتعیین) دی اوالله ﷻ چا ته چې وغواړی هدایت ورته کوی.

(معلومات اومستلي)

مَنْ كَانَ يَتْلُو: مطلب دا دی چې داسلام لار بندوونکی عنادگر کوم چې غواړی چې الله ﷻ دخپل رسول او دده ددین مدد ونه کړي نو دی دی پوه سی چې دا خوهله کیدی سی چې خدای مه کړه دنبی کریم ﷺ څخه دنبوت منصب واخستل سی او پر ده وحی راتلل بندسی ځکه چې الله ﷻ چاته نبوت اورسالت وسپاری او دی په وحی الهی سره ونمانځی نو دده په دنیا او آخرت کی دممد کولو دهغه دطرف څخه پنځه وعده وی او عقلاً هم ددی خلاف کیدل نه دی په کار نوکوم سړی چې ستا اوستا ددین ترقی منع کول او بندول غواړی ده ته که دده په واک کی وی نوداسی تدبیر کول په کار دی چې دا دنبوت منصب دده څخه واخستل سی او وحی الهی بنده سی، دامضمون یی دیو فرض محال په عنوان سره داسی تعبیر کړي دی چې که دنبی کریم ﷺ څخه وحی بندول غواړی نو په یو ډول سره دی آسمان ته ورسیري اودهغه ځای څخه دی ددی وحی سلسله ختمه کړي او ظاهره ده چې نه دچاپه داسی ډول سره آسمان ته تلل ممکن دی او نه الله ﷻ ته دوحی بندولو وینا ممکنه ده، نوهر کله چې دا تدبیر کارگر نه دی نو داسلام اوايمان خلاف دغصی اوغضب څه نتیجه ده؟ دا تفسیر یی بعینه په درمنثورکی د ابن زید څخه روایت کړي دی او زماپه نزد دا دتولو څخه ښه او صفا تفسیر دی (بیان القرآن مع تسهیل)

قرطبی دا تفسیر د ابوجعفر نحاس څخه نقل کړي دی فرمایي چې دا دتولو څخه ښه تفسیر دی او حضرت ابن عباس ؓ څخه هم دا تفسیر نقل دی اوځینو حضراتو ددی آیت تفسیر داسی کړي دی چې دآسمان څخه مراد دخپل کور چت دی او مراد دآیت دا دی چې که دیو عنادگر جاهل خواهش دا وی چې الله ﷻ دخپل رسول ﷺ او دده ددین مدد ونه کړي او دی داسلام خلاف غصه اوغضب لري نو پوه دی سی چې دده دا مراد به هیڅکله پوره نه سی، ددی احمقانه غصی اوغضب خوعلاج دا دی چې چت ته رسی واچوی اوځان پانسی کړي او مړسی (مظهري وغیره)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى

کوم خلق چی مسلمانان دی او کوم چی یهودیان دی اوصابیین دی اونصارا

وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ

او مجوسیان دی او کوم چی مشرکان دی ، بیشکه الله به فیصله وکری په دوی کی

يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝۱۵

دقیامت په ورځ ، دالله تعالی په مخکی دی هریو شی ، ته نه گوری چی

اللَّهُ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ

الله ته سجده کوی ، څه چی په اسمانونو کی دی او څه چی په مخکه کی دی اولمر

وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ

اوسپوړه ، اوستوری اوغرونه او درختی او حیوانان اوډیر

مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ

انسانان ، اوډیر دی چی په هغوی ثابت سوی دی عذاب ، او څوک چی الله ذلیل کړی

فَمَا لَهُ مِنْ مَّكْرٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ۝۱۶

هغه ته هیڅوک نسته عزت وړ کونکی بیشکه الله کوی هغه چی غواړی .

لن تفسیر: په دی کی هیڅ شک نسته چی مسلمانان اویهودیان اوصابیین اونصارا او مجوسیان

اومشرکان الله به ددی ټول په مینځ کی په ورځ دقایامت (عملی) فیصله وکړی (چی مسلمانان به په

جنت کی او دکافرانو دا ټول قسمونه به په دوږخ کی دا خل کړی) بیشکه الله دهرڅه څخه خبردی .

ای مخاطبه! ایا تاته دا خبره نه ده معلومه چی دالله په مخکی (دخپل خپل حالت په مناسبت سره) ټول

عاجزی کوی کوم څه چی په اسمانونو کی دی اوکوم څه چی په مخکه کی دی اولمر اوسپوړمی اوستوری

اوغرونه او درختی او حیوانان او (ټولو مخلوقاتو دتابعدار اوفرمانبردار کیدو باوجود انسانان کوم چی

په خاص درجه عقل هم لری داټول په جمع تابعدار اوفرمانبردار نه دی بلکی) ډیر (څو) انسانان هم

(فرمانبرداري اوعاجزی کوی) او ډیر داسی دی پرکومو چی دعذاب استحقاق ثابت سوی دی او (رښتیا

خو دا ده چی) کوم خوک خدای ذلیل کی (چی ده دایت توفیق ورته ونه سی) هغه ته هیڅوک عزت ورکونکی نسته (او) الله ﷻ ته اختیار دی په خپل حکمت سره) چی څه غواړی کوی یی.

(معلومات اومسئلي)

په اولنی آیت کی دتولو قومونو دعالم دمومنانو او کفارو اوبیا دکفارو دمختلفو عقیدو دډلو متعلق دا ارشاد فرمایي چی الله ﷻ به ددی تولو فیصله وکی او هغه دهریو دظاهر اوباطن څخه باخبره دی. فیصله به څه وی ددی ذکر بار بار په قرآن کریم کی راغلی دی چی دمومنانو صالحانو دپاره ابدی اولازوال راحت دی او دکفارو دپاره دائمی عذاب، په دوهم آیت کی دتول مخلوقات برابر خبره ده که ژوندی دروح خاوندان وی او که جمادات اونباتات دتولو یی دالله ﷻ په مخکی تابعدار اوفرمانبردار کیدل په عنوان دسجدي سره بیان کړي دی او دبنی نوع انسان یی دوه قسمونه بیان کړي دی، یوقسم تابعدار اوفرمانبردار په سجده کی دتولو سره شریک او دوهم قسم سرکښ اوباغی دسجدي څخه اوبنتی اوتابع فرمان کیدل یی په سجدي سره بیان کړي دی چی ترجمه یی په لنډتفسیرکی په عاجزی کولو سره سوي ده ، ددی دپاره چی دمخلوقاتو دهرنوع او دهرقسم سجدي لره شامل سی ځکه چی په دوی کی دهر یوه سجده دهغه دحال مناسب وی دانسان سجده پرمخکه دتندی اینیولولو نوم دی دنورو مخلوقاتو سجده دخپل خپل خدمت دکوم دپاره چی یی دی پیدا کړي دی دهغه دکولو او دخدمت دحق ادا کولو نوم دی.

(دتولو مخلوقاتو دتابعدار اوفرمانبردار کیدو حقیقت)

دتول کائنات اومخلوقات دخپل خالق دحکم لاندی کیدل او دمشیت تابع کیدل یوخوپه تکوینی اوتقدیری طور سره غیراختیاری دی چی ددی څخه یومخلوق هم مومن یا کافر ژوندی یامر جمادات یا نباتات مستثنی نه دی په دی مشیت کی ټول په جمع په یودول دالله ﷻ دحکم اومشیت لاندی دی ددنیا او جهان یوه ذره یایوغر دده داذن اومشیت څخه بغیر یو ادنی غوندی حرکت هم نه سی کولی ، دوهم اطاعت او فرمانبرداری اختیاری دی چی یو مخلوق په خپل قصد اواختیار سره دالله ﷻ داحکامو اطاعت وکی په دی کی دمومن او کافر فرق دی چی مومن اطاعت کونکی فرمانبردار وی کافر ددی څخه منحرف اومنکر وی ، په دی آیت کی یی چونکی دمومن او کافر فرق بیان کړي دی نوځکه دا قرینه ددی ده چی په دی کی دسجدي اوفرمانبرداری څخه مراد صرف تکوینی اوتقدیری اطاعت نه دی بلکی اختیاری اوارادی اطاعت دی په دی کی دا شبهه نه سی کول کیدی چی اختیاری اوارادی اطاعت خوصرف په ذوی العقول انسانانو اوپیریانو وغیره کی کیدی سی ، په حیوانانو نباتاتو اوجماداتو کی خوعقل اوشعور نسته نو بیا قصد اواراده دکومه سوه اواختیاری اطاعت څنگه وی ځکه چی دقرآن کریم دبی شمیره نصوص او تصریحاتو څخه دا خبره ثابته ده چی دعقل اوشعور اوقصد اوارادی څخه هیڅ مخلوق هم خالی نه دی دکمی اوزیاتی فرق دی ، انسانانو اوپیریانو ته الله ﷻ دعقل اوشعور یوه کامله

درجه ورکړې ده او په دې وجه یې دوی د امر او نهی د احکامو مکلف جوړ کړي دي ، د دوی څخه ماسوا په باقی مخلوقاتو کې هر نوع او قسم ته یې د دغه قسم د ضرورتونو موافق عقل او شعور ورکړي دي د انسان څخه وروسته دا عقل او شعور زیات په حیواناتو کې دي د دوی څخه په دوهم لمبر کې بیا نباتات دي په دریم کې جمادات دي د حیواناتو عقل او شعور خو په عام طور سره محسوس کیدی سی د نباتاتو عقل او شعور هم په لږ څه غور او تحقیق سره پیژندل کیدی سی لیکن د جماداتو عقل او شعور دومره کم دی ، چی عام انسان په دې نه سی پوهیدی ، مگر د دوی خالق او مالک خبر ورکړي دي چی د احم د عقل او شعور او ارادی مالکان دي ، قرآن کریم د مخکې او آسمان په باره کی فرمایي ، قَالَتْ اَتَيْنَا طَائِفِينَ يٰعْنٰى كَله چی الله ﷻ آسمان او مخکې ته حکم وکی چی تاسی ته به زما د حکم تابعداری کول وی نو په خپله خوښی سره تابعداری اختیار کړی کنه نو جبراً او حکما به تابع کیدل وی نو آسمان او مخکې عرض وکی چی مونږ په خپله اراده او خوښی سره اطاعت او فرمانبرداری قبلوو او بل ځای د غرونو او ډبرو متعلق د قرآن کریم ارشاد دی ، وَاِنْ مِنْهَا لَمَّا يٰهَيْطُ مِنْ خَشْتِهٖ اللّٰه یعنی ځینی ډبرې داسی دی کومی چی د الله ﷻ ډبرې او خوف څخه دلوری څخه کښته رارغړی دغه ډول په ډبرو احادیثو کی د غرونو دیول سره خبری او په نورو مخلوقاتو کی د عقل او شعور شهادتونه په کثرت سره ترلاسه کیږی په دې وجه په دې آیت کی چی کوم اطاعت او فرمانبرداری یې د سجدي په لفظ سره تعبیر کړي ده دهغه څخه اختیاری او ارادی اطاعت مراد دی او د آیت معنی دا ده چی دنوع انسانی څخه علاوه (د کومو په ضمن کی چی پیریان هم دا خل دی) باقی ټول مخلوقات په خپل قصد او اختیار سره د الله ﷻ په دربار کی سجده کوونکی یعنی تابع فرمان دی صرف انسانان او پیریان داسی دی د کومو چی دوی حصی سوی یو مومن فرمانبردار سجده کوونکی دوهم کافر نافرمان د سجدي څخه منحرف کوم چی الله ﷻ ذلیلہ کړي دی چی د سجدي توفیق یې ورته ورنه کی . والله اعلم

هٰذٰلِكَ خَطْبُكُمْ وَاِیْ رَبِّهٖمُ فَالَّذِیْنَ كَفَرُوْا قُطِعَتْ لَهُمْ نِیَابٌ مِّنْ

دادوه فریقه دی چی جگړه یې وکړه دخپل رب په باره کی ، پس څوک چی منکر سول د دوی دپاره به قطع کرل سی

ثَارٍ یُّصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِیْمُ ۙ یُصْهَرُ بِهٖ مَا فِیْ

جامی د اور غورځول کیږي به ددوی په سرونو گرمی اوبه ، چی کبابیږي په دې باندی څه

بُطُوْنُهُمْ وَالْجُلُوْدُ ۙ وَلَهُمْ مَّقَامِعٌ مِّنْ حَدِیْدٍ ۚ کُلَّمَا اَرَادُوْا

چی ددوی په نسوکی دی اوڅرمن هم ، او ددوی دپاره پلکونه دی داوسپنی ، هرکله چی وغوړای

أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُقُوا عَذَابَ

وتل د دوپخ خخہ دوجہی دغم خخہ واپس بہ کرل سی دی تہ ، او وخی عذاب

الْحَرِيقِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

دسوزلو ، بیشکہ اللہ بہ دا خل کری ہفہ چی ایمان راوری او کری نیکی

جَلَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُخَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ

بہ باغونو کی چی بہیری بہ ورخخہ لاندی نہرونہ ، وابہ غوستل سی ورتہ بہ دی کی بنگری

ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ۚ وَهُدًى إِلَى الْغَيْبِ

دسرو زرو او ملغلری ، او ددوی جامی بہوی ہلتہ دورینسو ، اولار بہ پیدا کی دوی دپاکی خبری

مِنَ الْقَوْلِ ۚ وَهُدًى إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ۚ

طرف تہ ، او بیا بہ پیدا کی دہفہ ستایل سری لارہ

تہ تفسیر: (دکومو ذکرچی لوہ پہ آیت ، اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا کى سوي دی) دا دوی فریقی دی (یوہ مومنہ اوبلہ کافرہ بیا دکافرانو دیر قسمونہ دی یہود نصارا اوصائیین مجوسیان اوبت پرست) کوموچی دخیل رب پہ بارہ کی (اعتقاداً او کلمہ کلمہ مباحثہ ہم) دیو بل سرہ اختلاف وکی (ددی اختلاف فیصلہ بہ پہ قیامت کی داسی وی چی) کوم خلگ کافران وہ د دوی (داغوستلو دپارہ) بہ د اور جامی قطع سی (یعنی اور بہ د دوی تول بدن داسی راگیر کری وی لکھ جامی) او د دوی پرسر سریبرہ بہ تیزی گرمی اوبہ وچول سی چی پہ دی سرہ بہ د دوی دنس شیان (یعنی کولمی) او خرمن تول کباب سی (یعنی دا جوشیدلی تیزی اوبہ بہ خہ نس تہ دننہ ولاہی سی چی کولمی اوبہ نس کی دننہ تول شیان بہ یی پہ وسوزی اوخہ بہ سریبرہ پروہیری چی خرمن بہ وروسوزی) او د دوی (دوہلو دپارہ) بہ داوسپنی گرزونہ وی (اوددی مصیبت خخہ بہ ہیخکلمہ نجات پیدا نہ کری) دغہ خلگ چی کلمہ (پہ دوپخ) دغم (پہ وجہ ویریبری او) ددی خخہ دباندی وتل وغواری نو بیا بہ دیکہ ورتہ ورکرل سی اوور تہ بہ وویل سی چی دسوزیدو عذاب (دہمیشہ دپارہ) ہیخکلمہ (بہ ورخخہ ستاسی وتل نصیب نہ سی او) اللہ ﷻ پہ ہغو خلگوکوم چی ایمان راوری اوہنوی نیک عملونہ وکی (دجنت) پہ داسی باغونو کی بہ داخل کری دکومولاندی چی بہ نہرونہ بہیری دوی تہ بہ ہلتہ دسروزرو بنگری اوملغلری واغوستل سی اوکپری بہ د دوی ہلتہ دورینسو وی او

«داتول انعام او اکرام د دوی دپاره په دی سبب سره دی چی په دنیا کی دوی ته، دکلمی طیبی (دعقیدی) هدایت سوی وو او دوی ته دهغه (خدای) دلاری هدایت سوی وو کوم چی لائق دحمد دی (دغه داسلام لاره ده)

(معلومات اومستلې)

هَذَانِ خَصْمَيْنِ اِخْتَصَمُوْا: دا دواړی فریقی دکومو ذکر چی په دی آیت کی دی عام مومنان او د دوی په مقابله کی دکفارو ټولی ټولی دی برابره خبره ده که د اولنی زمانی وی او که د وروسته راتلونکو زمانو، البته نزول ددی آیت دهغو دوو فریقو په باره کی سوي دی کوم چی په میدان دبدرکی په جنگ کی دیویل په مقابله کی وو، دمسلمانانو څخه حضرت علی ؑ حضرت حمزه ؑ او حضرت عبیده ؑ او دکفارو څخه عتبه بن ربیعہ دده زوی ولید او دده ورور شبیه وو په دوی کی کفار خو دری سره قتل سول او په مسلمانانو کی حضرت علی او حضرت حمزه ؑ صحیح سالم بیرته راغلل خو حضرت عبیده ؑ سخت زخمی راغی او دنبی کریم ﷺ قدمونو ته را ورسیدی اوساه یی ورکړه ، دآیت نزول دبدر ددی مقابله کونکو په باره کی کیدل خو دبخاری او مسلم په احادیثو سره ثابت دی لیکن دا ظاهره ده چی دا حکم په دوی پوری مخصوص نه دی دټول امت دپاره عام دی په هره زمانه کی چی وی .

(جنتیانو ته دبنگړو اوفستلو حکمت)

دلته داشبهه کیدی سی چی بنگړی په لاسونو کی اچول خو دبنځو کار او د دوی کالی دی ، دسرو دپاره خو معیوب گنل کیږي ، جواب دا دی چی ددنیا دبادشاهانو دا یو امتیازی شان پاته سوي دی چی په سرتاج او په لاسونو کی به یی بنگړی استعمالول لکه چی په حدیث کی دی چی کله نبی کریم ﷺ دهجرت په سفر کی روان وو اوسراقه بن مالک د دوی دگرفتارولو دپاره ووتی څوک چی دغه وخت مسلمان نه وو، دده اس دخدای په حکم سره په مخکه کی ننوتی اوده توبه وکبله نو دنبی کریم ﷺ په دعاسره اس را ووتی دغه وخت نبی کریم ﷺ دده سره وعده کړی وه چی د فارس دکسری بادشاه بنگړی چی دغنیمت په مال کی دمسلمانانو په لاس راسی هغه به تاته درکړل سی ، او کله چی دحضرت فاروق اعظم ؓ په زمانه کی د فارس ملک فتح سو او د ایران څخه دغه بنگړی دنورمال غنیمت سره راغلی نو سراقه بن مالک مطالبه وکړه اوهغه ته ورکول سول ، لنډه دا چی لکه څنگه چی پرسرتاج اینسول دعامو سربانو رواج نه دی شاهي اعزاز دی دغه ډول په لاسونو کی بنگړی اچول شاهي اعزاز گنل کیږي ، په دی وجه جنتیانو ته به بنگړی په لاسونو کی واچول سی، دبنگړو متعلق خو په دی آیت او په سورة فاطر کی خو دا دی چی دغه به دسرو زرو وی او په سورة نساء کی یی دا بنگړی دسپینو زرو ویلی دی په دی وجه تفسیر لیکونکی حضراتو فرمایلی دی چی دجنتیانو په لاسونو کی به دری قسمه بنگړی واچول سی دسرو سپینو او دملغلرو، لکه چی په دی آیت کی دملغلرو هم ذکر موجود دی (قرطبی)

(دورینمو جامی دسرو دپارہ حرامی دی)

پہ ذکر سوی آیت کی دی چی دجنتیانو جامی بہ دورینمو وی مراد دا دی چی د دوی تولو داغوستلو غورولو اوپردو وغیرہ کپری بہ دورینمو وی کوم چی پہ دنیا کی دتولو خخہ زیات بنہ لباس گنل کپری او دجنت ورینم ظاہرہ دہ چی ددنیا دورینمو سرہ صرف دنوم شرکت لری کنہ نو دھغو عمدگی اوبنہ والی ددی سرہ ہیخ مناسبت نہ لری .

امام نسائی اوبزار اویبہقی پہ سند جید سرہ دحضرت عبداللہ بن عمرؓ خخہ دا روایت نقل کری دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دجنتیانو ورینمی لباس بہ دجنت دمیوو خخہ راووزی او دحضرت جابرؓ پہ یو روایت کی دی چی پہ جنت کی بہ یوہ درختہ داسی وی چی ورینم بہ ورختہ پیدا کپری دجنتیانو لباس بہ دھغہ خخہ جو پری (مظہری)

مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَشْرَبْهَا فِي الْآخِرَةِ وَمَنْ شَرِبَ لِي آتِيهِ الذُّهَبُ وَالْفِضَّةُ لَمْ يَشْرَبْ فِيهَا فِي الْآخِرَةِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِبَاسُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَشَرَابُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَآتِيَةُ أَهْلِ الْجَنَّةِ (از قرطبی بحوالہ نسائی)

کوم سری چی ورینمی کپری پہ دنیا کی واغوندی هغه بہ یی پہ آخرت کی وانه غوندی اوخوک چی پہ دنیا کی شراب وچینی هغه بہ پہ آخرت کی دشراو خخہ محروم وی اوخوک چی پہ دنیا کی دسرو اوسپینو پہ لوینو کی (وخوری) وچینی هغه بہ پہ آخرت کی دسرو اوسپینو زرو پہ لوینو کی ونہ خوری بیانی کریم ﷺ وفرمایلی چی دا دری سرہ شیان دجنتیانو دپارہ خاص دی .

مراد دادی چی کوم سری پہ دنیا کی دا کارونہ وکری اوتوبہ ونہ کاپری هغه بہ دجنت ددی درو سرہ شیانو خخہ محرومہ وی کہ خہ ہم جنت تہ دا خل ہم سی لکہ چی دحضرت عبداللہ بن عمرؓ پہ روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی چی کوم سری پہ دنیا کی شراب وچینل بیایی توبہ ونہ کینل هغه بہ پہ آخرت کی دجنت دشراو خخہ محرومہ وی (رواہ الائمة قرطبی) دغہ دول پہ یوبل حدیث کی دحضرت ابوسعید خدریؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی .

مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ وَإِنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَبَسَهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَلَمْ يَلْبَسْهُ هُوَ (رواہ ابوداود الطیالسی فی مسنده وقال القرطبی اسنادہ صحیح)

کوم سری چی پہ دنیا کی ورینم واغوستل دی بہ پہ آخرت کی وانه غوندی کہ خہ ہم جنت تہ داخل ہم سی نور جنتیان بہ ورینم واغوندی دی بہ یی وانه غوندی .

دلته دا شبہہ کیدی چی کلہ یو سری جنت تہ دا خل سی اویادی دخہ شی محرومہ کیدی سی نو دی خوبہ حسرت اوافسوس کوی او جنت خو ددی خای نہ دی هلته چاتہ خہ غم او افسوس راتلل نہ دی پہ کار اوکہ دا حسرت او افسوس نہ وی نو بیا خو دمحرومی خہ فائدہ نستہ ، ددی جواب قرطبی یرینہ ورکری

دی چی دجنتیانو چی څنگه مقاومونه او درجی مختلفی او په تفاوت سره دی او اعلیٰ او ادنیٰ به په کښی وی ددی تفاوت احساس به هم ټولو ته وی مگر ددی سره الله ﷻ به دجنتیانو زړونه داسی جوړ کړی چی دحسرت او افسوس هیڅ شی به په کی نه وی ، والله سبحانه وتعالیٰ اعلم

وَقَدْؤَا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ : حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی ددی څخه مراد کلمه طیبه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ده ځینی فرمایي چی ددی څخه مراد قرآن دی (قرطبی) صحیح دا ده چی دا ټول شیان په دی کی دا خل دی

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ

کوم خلق چی منکر سول او منع کوی خلق دالله تعالیٰ دلاری څخه او دمسجد حرام څخه کوم چی مونږ جوړ کړی دی

لِلنَّاسِ سَوَاءٌ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يَرُدْ فِيهِ بِالْحَادِ

دتولو خلقو دپاره ، برابر دی په دی کی اوسیدونکی او دبهر څخه راتلونکی ، اوڅوک چی په دی وغواړی کړه

يُظْلِمُ نَفْسَهُ مِنْ عَذَابِ إِلِيمٍ ۝۲۵

لار په شرارت سره هغه ته به مونږ وڅکوو یو عذاب دردناک

لنہ تفسیر: بیشکه کوم خلک چی کافران سول او (مسلمانان) دالله ﷻ دلاری اودمسجد حرام څخه منع کوی (چی مسلمانان عمره ونه کړی حال دا دی چی دحرم حیثیت دا دی چی په دی کی دچا خصوصیت نسته بلکی) دا مونږ دټولو انسانانو دپاره مقرر کړی دی چی په دی کی ټول برابر دی په دی (حرم) حدونو کی دننه اوسیدونکی هم (یعنی کوم خلک چی هلته مقیم دی) او دبهر څخه راتلونکی (مسافر) هم اوڅوک چی په دی کی (یعنی په حرم شریف کی) دظلم سره دبی دینی دیو کار کولو اراده وکی نو مونږ به هغه سړی ته دردناک عذاب ورکوو.

(معلومات اومستلي)

په تیرآیت کی دمومنانو او دکافرانو د دوو فریقو دیو بل سره دجگړی ذکر وو ، ددغه جگړی یو خاص صورت یی دا ښوولی دی چی په دوی کی ځینی داسی کفار هم دی کوم چی په خپله پرگمراهی تینګ دی او نور هم دالله ﷻ په لاره باندی دچلیدو څخه منع کوی ، داسی خلکو ښی کریم ﷺ اوصحابه کرام ؓ کله چی دعمری احرام یی تړلی وو اوحرم شریف ته دا خلیلد نو دوی حرم شریف ته دداخلیدو څخه منع کړل حال دا دی چی دمسجد حرام او حرم شریف هغه حصه دکومی سره چی دخلکو دعبادت عمری اوحج تعلق دی د دوی په ملکیت کی دا خله نه وه دکوم په بناچی به دوی ته دمزاحمت اومداخلت څه حق رسیدی بلکی دغه دټولو خلکو دپاره یو ډول ده چی دلته دحرم اوسیدونکی او دبهر څخه راتلونکی مسافران

دینار او پر دیس ټول برابر دی، مخته د دوی د سزا ذکر دی چی کوم سړی په مسجد حرام (یعنی پوره حرم) کی څه دینی کار وکی لکه خلگ حرم ته د داخلیدو څخه منع کول یا بل څه د دین څخه خلاف کار کول نوهغه ته به دردناک عذاب ورکول سی، خاصکر کله چی ددی بی دینی دکار سره ظلم یعنی شرک هم یوځای وی لکه چی دمکی دمشکانو حال وو کوم چی مسلمانان په حرم کی د داخلیدو څخه منع کړل د دوی دا عمل هم د دین څخه خلاف ناروا وو بیاددی سره دغه خلگ په شرک او کفر کی هم اخته وه او که څه هم د دین څخه خلاف هرکار خاصکر شرک او کفر هرځای او په هره زمانه کی حرام انتهایی جرم گناه او موجب د عذاب دی مگر څوک چی داسی کار په حرم محترم کی دننه وکی نو ددی جرم دوچنده سی په دی وجه یی دلته د حرم په تخصیص سره بیان کړی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا غَنَیْٓ عَنْ سَبِّیْلِ اللّٰهِ سَبِّیْلِ اللّٰهِ : څخه مراد اسلام دی د آیت معنی دا ده چی دا خلگ په خپله خو د اسلام څخه لیری دی نور هم د اسلام څخه منع کوی.

وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : دا د دوی دوهمه گناه ده چی دوی مسلمانان مسجد حرام ته د داخلیدو څخه منع کوی مسجد حرام په اصل کی دهغه جومات نوم دی کوم چی دبیت الله شریفی څخه شا اوخوا جوړ سوي دی او دادمکی د حرم یو مهم جزء دی مگر ځینی وخت مسجد حرام ووایی او مراد ورڅخه ټول حرم وی لکه په خپله په دی واقعه کی یعنی مسلمانان د عمری دپاره حرم ته د داخلیدو څخه د بندولو چی کوم صورت پېښ سو هغه دا وو چی دمکی کفارو دوی صرف جومات ته د تللو څخه نه بلکه په حدودو د حرم کی یی د داخلیدو څخه منع کړی وه کوم چی په صحیح احادیثو سره ثابت دی او قرآن کریم په دی واقعه کی د مسجد حرام لفظ په معنی د مطلق حرم استعمال کړی دی ، وَصَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : په تفسیر درمنشور کی دلته د مسجد حرام په تفسیر کی دپوره حرم مراد کیدل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی .

(دمکی په حرم کی دټولو مسلمانانو د برابر حق مطلب)

پر دومه خبره دټول اُمت او فقهاؤ امامانو اتفاق دی چی مسجد حرام او دمکی د حرم شریف هغه ټولی حصی دکومو سره چی د حج دکارونو تعلق دی لکه د صفا مروه د مینځ میدان په کوم کی چی سعی کیږی او د منی ټول میدان دغه ټول د عرفات ټول میدان او د مزدلفی میدان داټولی مخکی دټولی دنیا د مسلمانانو دپاره وقف عام دی دیوچا ذاتی ملکیت پردی نه چیری سوي دی او نه کیدی سی ددی څخه علاوه دمکی مکرمی عام مکانات او د باقی حرم مخکی ددی متعلق هم د ځینو فقهاؤ امامانو دا قول دی چی دغه هم وقف عام دی د دغو خر څول یا په کرایه ورکول حرام دی هر مسلمان هرځای پاته کیدی سی ، مگر دنورو فقهاؤ مختار مسلک دا دی چی دمکی مکانات خاص ملکیت کیدی سی ددی اخستل خر څول او په کرایه ورکول یی جائز دی د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه څخه ثابته ده چی دوی د صفوان بن امیه مکان په مکه مکرمه کی واخستی او د مجرمانو دپاره یی قیدخانه جوړه کړه، دامام اعظم ابوحنیفه

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ خُذْهُ بِهَ دِي كِي دوه روايتونه نقل دی یو د اول قول مطابق دوه د دوه قول مطابق اوستی یو دوه قول ده لکه په روح المعانی کی داسی دی دا بحث دفعی په کتابونو کی په تفصیل سره ذکر دی مگر په دی آیت کی دحرم دکومو حصو څخه چی دمنع کولو ذکر دی دغه حصی په هرحال دتولر په نړی وقف عام دی ددی څخه منع کول حرام دی دذکر سوی آیت څخه ددی حرمت ثابتیږي . والله اعلم

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ : دالحاد معنی په لغت کی دنیکی لاری څخه یو خواته کیدل دی، دلته دالحاد څخه مراد دمجاهد اوقتاده په نزدکفر اوشرک دی مگرنورو تفسیر لیکونکو داپه خپله عامه معنی کی مقرر کړي دی چی هره گناه او دالله او درسول ﷺ نافرمانی په کبسی دا خله ده تردی چی خپل نوکر نه ښکښل کول او بدی ردی ویل هم، او ددی معنی په لحاظ سره حضرت عطاء فرمایي چی په حرم کی دالحاد څخه مراد په دی کی بغیر دحرام څخه داخیلیدل یادحرم دممنوعاتو څخه دیو ممنوع شی کول دی لکه دحرم ښکار کول یایی درخته پریکول وغیره اوکوم شیان چی په شریعت کی منع اونا جائز دی هغه تول هرځای گناه اوموجب دعذاب دی ، دحرم تخصیص په دی بنا وسو چی لکه څنگه چی دمکی په حرم کی دنیکی ثواب ډیر زیاتیږي دغه ډول دگناه عذاب هم ډیر زیاتیږي (قاله مجاهد)

او دحضرت عبدالله ابن مسعود څخه ددی یو تفسیر داهم نقل دی چی دحرم څخه علاوه په نورو ځایونو کی صرف دگناه په اراده کولوسره گناه نه لیکل کیږي ترڅو پوری چی یی عمل نه وی کړی اوپه حرم کی صرف په پخه اراده کولوسره هم گناه لیکل کیږي قرطبی داتفسیر دابن عمر څخه هم نقل کړي دی اودی تفسیر نه یی صحیح ویلی دی حضرت عبدالله بن عمر څخه چی به کله حج ته تلی نو دوی څیمی به یی لگولی یوه دجړه دننه بله دباندی، په حرم کی که به یی خپل اهل اوعیال یاخادمانوته په یو قسم خبره باندی زور نه یاتیب اوعتاب کوی نو دحرم څخه دباندی والا څیمی ته به تلی داکار به یی هلته کوی خلگو پوښتنه ورڅخه وکړه چی په دی کی څه مصلحت دی؟ نووي فرمایل چی مونږته به دایبانیدل چی انسان کله دعتاب یاناراضتیاپه وخت کی کَلَّاوَاللهِ بَاهِلِي وَاللهِ الْفَاظُ وایی نو دا هم په الحاد فی الحرم کی دا خل دی مظهری

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ ۚ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَبِيقٍ ۚ

او کله چی صحیح کی مونږ ابراهیم ته ځای ددغه کور چی مه شریکوه زما سره څوک او پاک ساته زما کور دطواف

وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعَ السُّجُودَ ۖ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ ۚ

کونکو دپاره او دولاړو دپاره او رکوع سجده کونکو دپاره ، او اواز وکړه خلقوته

يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَبِيقٍ ۚ

چی راځی تاته پیاده اوسپاره په څوارو اوبسانو تاته راځی دهری لاری لیر څخه

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ

چی ورسیري خپل دښاندی ځایونو ته او یاد کړی دالله نوم ، په ورځو معلومو کی

عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا

په ذبیح باندی دڅاروو کوم چی الله تعالی ورکړی دی دوی ته ، پس خوری ددې څخه

الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ۝ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نَذْرَهُمْ

او خوری په بد حالو محتاجانو ، بیا په کاردی چی ختم کړی خپل خیری او پوره کړی خپل نذرونه

وَلِيُطَوِّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝

او طواف وکړی دپخوانی کور

لنفسیر: او (ددی قصی ذکر وکړه) کله چی مونږ ابراهیم (عليه السلام) ته دځانه کعبی ځای وښووی (ځکه چی دغه وخت ځانه کعبه جوړه نه وه او حکم مو ورته وکی) چی «دامکان دعبادت دپاره تیارکړه او په دی عبادت کی) زما سره هیڅوک مه شریکه» (دپه اصل کی د دوی څخه وروسته خلکو ته اورول وه اودبیت الله دجوړولو سره دشرک دمانعت یو خاص وجه دا هم ده چی دبیت الله طرف ته په لمونځ کولو او ددی څخه په طواف کولو سره یو جاهل دا شبهه ونه کړی چی دا معبوددی) اوزما کور دطواف کورونکو او (په لمانځه کی) دقیام اورکوچ اوسجده کورونکو دپاره «دباطنی اوظاهری پلیتییو یعنی کفر اوشرک څخه» پاک ساته «دا هم په اصل کی نورو ته اورول وه دحضرت ابراهیم (عليه السلام) څخه خو ددی څخه دخلاف کولو دسره احتمال نه وو) او «حضرت ابراهیم (عليه السلام) ته دا هم وویل سول چی) په خلکو کی دحج (فرض کیدو) اعلان وکړه (په دی اعلان سره) خلک به تاته (یعنی ستاسی دی مقدسی ابادی طرف ته) راځی بیاده هم او «(اوږد سفر) په وجه په څوارو سوو اوښانو هم کوم چی دلیرو لیرو لارو څخه را رسیدلی دی (الله تعالی کال په کال یی زمونږ نصیب کړی او دغه خلک به ځکه راځی) چی دخپلو (دینی او دنیوی) فائدو دپاره حاضر سی (دینی فائدی خویی معلومی او مشهوری دی دنیوی فائدی هم که یی مقصودوی مثلاً اخستل څرخول دقربانی غوښی وغیره نو دا هم څه بدی نه دی) او (ددی دپاره به راځی) چی په مقررو ورځو کی (کوم چی دقربانی ورځی دلسم څخه تردولسم تاریخ پوری دی) په هغو مخصوصو حیواناتو باندی (یعنی دقربانی پرحیواناتو دذبیح په وخت کی) دالله تعالی نوم واخلی کوم چی خدای تعالی دوی ته ورکړی دی (حضرت ابراهیم (عليه السلام) ته دخطاب مضمون پوره سو مخ ته امت محمدی (ص) ته خطاب دی) ددی (قربانی د)

حیوانانو خُشخہ تاسی ہم خوری (چی داجائز دی اومستحب دا دی چی) پہ بد حالہ محتاجہ باندی بی ہم خوری بیا (دقربانی خُشخہ وروستہ) خلگونه پہ کار دی چی خپلی خیری لیری کری (یعنی احرام خلاصہ کری سر و خر وی) او خپل واجبات (برابرہ خبرہ دہ کہ پہ نذر سرہ یی قربانی وغیرہ واجب کری لری) یابغیر دندر خُشخہ کوم چی دحج واجب کارونہ دی دغہ تولہ) پورہ کری او (پہ دغو معلوم و رغو کی ددی) مامون او محفوظ کور (یعنی بیت اللہ) طواف وکی (دی تہ طواف زیارت وایی)

(معلومات اومستل)

ددی خُشخہ پہ مخکی آیت کی دمسجد حرام او حرم خُشخہ دخلگو پر منع کوونکو دستخت عذاب وعدہ راغلی وہ ، اوس پہ دی مناسبت سرہ دبیت اللہ دخاصو فضیلتونو او عظمتونو بیان دی چی پہ دی سرود دوی دکار قباحت نور واضح سی .

(دبیت اللہ شریفی دجوړولو ابتداء)

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ ، دَبَّوْءَ : لفظ پہ لغت کی دخی او د اوسیدو دمکان ورکولو پہ معنی کی راخی دآیت معنی دا دہ چی دا خبرہ دذکر او یادولو جوگہ دہ چی مونږ ابراهیم ؑ تہ ددغه خای مقدس و بنووی کوم خای چی بیت اللہ دہ پہ دی کی اشاره دہ چی حضرت ابراهیم ؑ دمخکی خُشخہ پردی مذکر ابادنه وو لکه چی دروایتونو خُشخہ ثابتہ دہ چی دی یی دشام دملک خُشخہ پہ هجرت کولو سرہ دل راوستلی وو اوپہ مَکَانَ الْبَيْتِ کی دی طرف تہ اشاره دہ چی بیت اللہ دحضرت ابراهیم ؑ خُشخہ مخکی موجودہ وه لکه چی پہ معتبرو روایتونو کی دی چی ددی اولنی بنا دحضرت ادم ؑ مخکی تہ دراتلو خُشخہ مخکی یاد دی سرہ سوی وه او حضرت ادم ؑ او دده خُشخہ وروستہ انبیاء بہ دبیت اللہ شریفی طواف کوی دحضرت نوح ؑ دطوفان پہ وخت کی دبیت اللہ شریفی ابادی پورته سوی وه بنارونه اومعین خایونہ موجوده حضرت ابراهیم ؑ یی دلته راوستی او دیرہ یی کی اوده تہ یی حکم وکی ، اَنْ لِّكُمُ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ بَيْتًا يَعْنِي زَمَانًا په عبادت کی خوک مه شریکوه ، ظاهره دہ چی دحضرت ابراهیم ؑ خُشخہ خودشرک کولو هیخ احتمال هم نه وو، دده بتان ماتول اودشرک کوونکو سرہ مقابلہ اوپہ دی کی دستخیز ازمائشونو واقعات خو دمخکی خُشخہ تیر سوی دی پہ دی وجه مراد ددی خُشخہ عامو خلگو تہ اورول دی چی دشرک خُشخہ خان وساتی دوهم حکم دا ورکول سو وَطَّئْنَا بِنِیْ (یعنی زما کور پاک کره) دغہ وخت کہ خہ هم کور موجودنه وو، مگر بیت اللہ پہ اصل کی د درو دیوالو او ابادی نوم نه دی هغه ددغه مبارک مقام نوم دی پہ کوم کی چی بیت اللہ د اول خُشخہ جوړه سوی وه او اوس یی دبیرته دجوړولو حکم ورکول کیږی دغه خای اومکان پر هر حال موجود وو ددی دپاکولو حکم یی خُکوه ورکی چی پہ دغه زمانه کی هم جرهم او عمالقه قوم دلته خہ بتان ایښی وه چی عبادت به یی ورته کوی (ذکر القرطبی) او دا هم کیدی سی چی دا حکم راتلونکو تہ اورول وی او دپاکولو خُشخہ مراد لکه چی دکفر اوشرک خُشخه

پاکول وی او داسی دظاہری پلتیو او گندگیو خُخہ پاکول ہم مراد وی او حضرت ابراہیم ؑ تہ پہ دی خطاب کولو سرہ نورو خلگو تہ ددی داهتمام فکر ورکول وی چی کله کله خلیل اللہ تہ ددی حکم و سوکوم چی پہ خپلہ پہ دی عمل کوونکی وو، نو مونږ تہ ددی خومره اہتمام کول پہ کار دی.

دریم حکم حضرت ابراہیم ؑ تہ دا و سو چی اَذِّنْ لِي الْاِسْمَ بِالْحَجِّ: یعنی پہ خلگو کی اعلان وکړه چی ددی بیت اللہ حج پرتاسی فرض سوي دی (بغوی)

ابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس ؓ خُخہ نقل کړي دی چی کله حضرت ابراہیم ؑ تہ دحج فرضیت د اعلان کولو حکم و سو نو دوی اللہ ﷻ تہ عرض وکی چی (دلته خوځنگلی میدان دی څوک اوریدونکی نسته) کوم ځای چی ابادی ده هلته به زما اواز څنگه ورسپړی اللہ ﷻ ورته وفرمایل چی ستا ذمه واری صرف اعلان کول دی ټولی دنیاته یی در سولو او خپرولو ذمه واری پر مونږ ده حضرت ابراہیم ؑ پر مقام ابراہیم ودریدی او دا اعلان یی وکی کوم چی اللہ ﷻ ډیر لوړکی او په ځینو روایتونو کی دی چی دی جبل ابوقیس تہ وختی او دا اعلان یی وکی، په غوږونو کی یی گوتی کنسینوولی رسته او چپه طرف تہ مشرق او مغرب هر طرف تہ یی دا آواز وکی چی ای خلگو ستاسی رب خپل کور جوړ کړي دی او پرتاسی یی ددی کور حج فرض کړي دی، نو تاسی ټول دخپل رب حکم و منی.

په دی روایت کی دا هم دی چی دحضرت ابراہیم ؑ دا اواز اللہ ﷻ ټولی دنیاته ورسوی او صرف ددغه وخت ژوندو انسانانو تہ نه بلکی کوم انسانان چی ائده ترقیامته پوری پیدا کیدونکی وه په طور دمعجزی دغو ټولو تہ یی دا اواز ورسوی او دچا چاپه قسمت کی چی اللہ ﷻ حج کول لیکلی دی په دوی کی هر یوه ددی اواز په جواب کی، تَتَبَّكَ اَللَّهُمَّ تَتَبَّكَ: وویل یعنی دحاضریدو اقرار یی وکی، حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دحج دتلبی اصل بنیاد ددی نداء ابراہیمی جواب دی (قرطبی ومظہری) مخکی په آیت کی دهغه تاثیر ذکر دی کوم چی دحضرت ابراہیم ؑ اعلان ټولو انسانانو تہ د اللہ ﷻ دطرف خُخہ در سولو ترقیامته پوری قائم سو هغه دا دی.

يَاۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلٰى كُلِّ صَاۤمِرٍ بِاٰيٰتِنَا مِنْ كُلِّ فَاۡجٍ عَمِيۡقٍ: یعنی ددنیا د اطرافو خُخہ به خلگ دبیت اللہ طرف تہ راځی څوک پیاډه څوک سپاره او په سپرلی سره راتلونکی به دلیری لیری ملکونو خُخہ راځی، چی په دی سره به د دوی سپرلی خواری سی هم دارنگه دهغه وخت خُخہ ترننه پوری په زرگونو کلونه تیر سوي دی اوبیت اللہ شریف تہ دحج دپاره دراتلونکو هم دغه حال دی وروسته راتلونکی ټول پیغمبران او د دوی امتونه هم ددی پابند پاته سول او دحضرت عیسیٰ ؑ خُخہ وروسته چی دجاهلیت کوم اوږد دور تیرسوی وو مگر دحج دارکانو هم هغسی پابندی وه څنگه چی دحضرت ابراہیم ؑ خُخہ منقول او ماثور را روان وه.

لِيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ: یعنی د دوی دا حاضری دلیری لیری هیوادونو د سفر کولو خُخہ وروسته دخپلی نفع

دپاره ده ، په قرآن کی یی منافع په صیغه دنگره را وړی ددی دعموم طرف ته اشاره یی کړې ده چی په دی کی دینی نفع خو بی شمیره دی دنیوی نفع په کبسی هم ډیری لیدل کیږی ، کم از کم دومره خبره خودتعجب او حیرانتیا ده چی دحج په سفر باندی عموماً لوی رقم خرڅ کیږی دکوم دپاره چی ځینی خلک ټول عمر محنت کوی ، لږ لږ محفوظ کوی جمع کوی یی او په حج کی یی په یو وخت خرڅ کوی ، لیکن دټولی دنیا په تاریخ کی څوک یوه واقعه داسی نه سی ښوولی چی یو سړی په حج یا عمره کولوسره فقیر او محتاج سو ، ددی څخه علاوه په نورو کارونو مثلاً دواده کوزدی په رسمونو دکور په جوړولو په خرڅ کولوسره په زرگونو خلق محتاجه او فقیران سوی هرځای لیدل کیږی ، الله ﷻ دحج او عمری په دی سفر کی دا خصوصیت هم ایښی دی چی په دی سره څوک په دنیوی لوږه تنده او فقر کی نه اخته کیږی بلکی په ځینو روایتونو کی دی چی په حج او عمره کی خرڅ کول مفلسی او محتاجی لیری کوی که غور وسی نو دا به هم په عام طور سره ولیدل سی او دحج دینی نفع خو ډیری دی چی دا یوه په کبسی دڅه څخه کمه نه ده .

دحضرت ابوهریره ؓ په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دالله ﷻ دپاره حج وکی او په دی کی یی دبی حیایی دکارونو او دگناه دکارونو څخه ځان وساتی نودی به دحج څخه په داسی حالت کی بیرته راسی لکه چی گویا دخپلی مور دنس څخه نن پیدا سوی دی یعنی داسی لکه چی داول پیدا کیدو په وخت کی کوچنی بی گناه او معصوم وی دی به هم داسی وی (بخاری او مسلم) (مظهری) بیت الله ته دیوځای کیدونکو حاجیانو یوه فائده خو دا لوږه ذکر سوه چی دوی خپلی دینی او دنیوی نفع او فائدی وویښی دوهمه فائده یی دا ښوولی ده چی ، وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ : یعنی ددی دپاره چی هغوی دالله ﷻ نوم ذکر کړی په ورځو معلومو کی په هغو حیواناتو باندی کوم چی الله ﷻ دوی ته ورکړی دی په دی کی دټولو څخه اوله خبره خو دا ده چی دقربانی په غوښه او ددی څخه په حاصلیدونکو فاندو باندی نظر کول نه دی په کار بلکی اصل شی دالله ﷻ ذکر دی کوم چی په دی ورځو کی په قربانی کوونکو حیواناتو باندی دقربانی په وخت کی کول کیږی کوم چی دعبادت روح دی ، دقربانی غوښه د دوی دپاره حلاله سوه دا زیات انعام دی ، او دآیام معلومات څخه مراد هغه ورځی دی په کوم وکی چی قربانی جائز ده یعنی د ذوالحجی لسم یو ولسم او دولسم تاریخونه اود ، مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ : الفاظ عام دی په دی کی هر قسم قربانی دا خله ده برابره خبره ده که واجب وی او که مستحب .

فُكِّلُوا مِنْهَا : دلته لفظ دَكَّلُوا که څه هم په صیغه دَأْمَرًا علی دی مگر مراد ددی څخه وجوب نه دی ، بلکه اباحت او جواز دی ، لکه چی دقرآن په آیت ، وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا : کی دښکار حکم په معنی داجازه دی .

مسئله : په مکه معظمه او دحج په زمانه کی مختلف قسم حیوانات ذبح کول کیږی : یو قسم هغه دی کوم چی دڅه جرم دسزا په طور دڅاروی قربانی واجبیږی ، لکه که چاپه حرم شریف کی دننه ښکار مرکي نوبه

ده باندی په سزاګی د حیوان قربانی واجب ده چی تفصیل یی د فقهی په کتابونو کی دی چی د کوم حیوان په بدله کی کوم حیوان قربانی کیږی دغه ډول چی کوم کار د احرام په حالت کی منع وی او هغه چا وکی نو په هغه هم حیوان ذبح کول لازم او واجب دی ، کوم ته چی د فقهانو په اصطلاح کی دم جنایت وایی ، په دی کی هم څه تفصیل سته ، د ځینو منع سوو کارونو په کولو سره غوا یا اوښ قربانی کول ضروری وی او د ځینو دپاره پسه یا بزه کافی وی ، په ځینو کی دم واجب نه وی صرف صدقه ورکول کافی وی ددی تفصیلاتو دا ځای نه دی احقر په خپله رساله احکام الحج کی په قدر د ضرورت لیکلی دی دداسی قسم دم کوم چی د څه جنایت او جرم د سزا په طور لازم سوی وی د هغه غوښه خوړل په خپله ددی سړی دپاره جائز نه ده بلکی دا صرف د فقیرانو او مسکینانو حق دی بل مالدار سړی ته هم ددی خوړل جائز نه دی ، دامت د ټولو فقهانو په دی اتفاق دی ، باقی هر قسم قربانی که واجب وی او که نفلی ، په واجب کی دا خانانو شافعیانو او مالکیانو په نزد دم تمتع او دم قران هم دا خل دی ، ددی ټولو غوښه قربانی کوونکی دده دوستان او خپلوان که څه هم غنیان وی هم خوړی سی ، په دی آیت کی ددی بیان دی او ددی پوره تفصیل د فقهی په کتابونو کی کتل کیږی ، دعامی قربانی غوښه وی او که خاص د حج د قربانی وی ددی ټولو دا حکم دی چی قربانی کوونکی په خپله او هر مسلمان غنی وی او که فقیر ددی څخه یی خوړلای سی لیکن مستحب دا ده چی کم از کم دریمه حصه غریبانو فقیرانو ته ورکړی ، ددی مستحب کار بیان د آیت په راتلونکی جمله کی داسی فرمایي وَاطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ دبائس معنی ډیر تنگدست مصیبت زده او د فقیر معنی حاجتمند دی ، مطلب دا دی چی د قربانی د غوښی څخه په دوی هم خوړل او ورکول مستحب او مطلوب دی .

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ : د ، تفت لغوی معنی خیری میری دی کوم چی دانسان په بدن پوری منبستی وی ، د احرام په حالت کی چونکی دویشتو خریل پریکول ایستل دغه ډول نوکان پریکول خوشبو لگول دا ټول شیان حرام دی نو تر دوی لاندی خیری یو ځای کیدل یو طبعی خبره ده ، په دی آیت کی دا فرمایي چی کله به حج کی د قربانی څخه فارغ سی نو خپل خیری لیری کی مطلب دا دی چی اوس احرام خلاص کی اوسر و خریاست نوکان پریکی او د نامه لاندی ور بنسته صفاکی ، په ذکر سوی آیت کی اول د قربانی کولو ذکر راغلی ، ددی څخه وروسته د احرام خلاصولو ، ددی څخه دا خبره فائده کیږی چی په دی ترتیب سره کار کول په کار دی د قربانی څخه مخکی حلق کول یا نوکونه پریکول وغیره ممنوع دی او څوک چی داسی وکی پر هغه به دم جنایت واجب سی .

(د حج په کارونو کی د ترتیب درجه)

کوم ترتیب چی د حج د کارونو په قرآن او په حدیث کی راغلی دی او فقهانو هغه لیکلی دی ، په هغه ترتیب سره د حج کارونه ادا کول دامت په اتفاق سره کم از کم سنت خامخادی خو په واجباتی کی یی

اختلاف دی، دامام اعظم ابوحنیفه او امام مالک په نزد واجب دی چی ددی په خلاف کولو سره یی دود دجنایت لازمیری، دامام شافعی په نزد سنت دی، په دی وجه ددی په خلاف کولو سره په ثواب کی کس راخی، مگر دم نه لازمیری، دحضرت ابن عباس رضی الله عنه په حدیث کی دی، مَنْ قَدَّمَ شَيْئًا مِنْ لِسِكَ أَنْ تَقْرَأَ فَلْيَهْرُقْ ذِمًّا (رواه ابن ابی شیبہ موقوفاً و هو فی حکم المرفوع مظهری، یعنی کوم سری چی دحج په کارونو کی یو کار مخکی یا وروسته کی په ده لازمه ده چی یو دم ورکی دا روایت طحاوی رحمته الله علیه په مختلفو ذریعو سره نقل کړی دی، او دحضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه قتاده رحمته الله علیه نخعی او حسن بصری رحمته الله علیه همدغه مذهب دی، چی دترتیب څخه په خلاف کوونکی باندی دم لازمیری، په تفسیر مظهری کی دلته ددی مسئلې پوره تفصیل او تحقیق ذکر دی، دارنگه دحج دنورو مسئلو هم تفصیل ذکر سوی دی.

وَلْيُؤْفُوا تَذْوِرَهُمْ: تَذْوِرُ دندرجمع ده کوم ته چی په اردو کی منت او په پښتو کی مننه وایی، ددی حقیقت دا دی چی کوم کار شرعاً پرچا لازم او واجب نه وی که دغه په ژبه سره داسی نذر کړی او مننه یی ومنی چی زه به داکار کوم یاداچی دالله عز وجله دپاره پرما لازمه ده چی فلانی کار به کوم نودانذر سی ددی حکم دا دی چی ددی پوره کول واجب سی که څه هم په اصل سره واجب نه وی مگر ددی دواجب کیدو دپاره د شرط خو په اتفاق دامت دی چی دغه کار شرعاً گناه اونا جائزه نه وی که یو سری دگناه دکار نذر ومنی نو پرده دغه گناه کول په دی سره نه لازمیری بلکی ددی خلاف کول پرواجب دی البته پرده به کفاره دغه لازمه سی او دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه وغیره فقهاؤ امامانوپه نزد دا هم شرط دی چی دغه کار داسی وی چی دهغه په جنس کی څه عبادت مقصوده شرعیه وی لکه لمونځ روژه صدقه قربانی وغیره چی ددی په جنس کی څه شرعی واجبات او عبادات مقصوده سته نوکه یو سری نفلی لمونځ روژه صدقه وغیره نذر ومنی نو دغه نفل دده په ذمه واجب سوه چی پوره کول یی دده په ذمه لازم او واجب دی په ذکر سوی آیت کی دا حکم ثابتیری، ځکه چی په دی کی دندرجمعه کولو حکم ورکول سوی دی.

مسئله: دا یاد ساتل په کار دی چی په زړه کی دیو کار په اراده کولو سره نذر نه کیږی تر څو چی په زړه سره الفاظ دندرجمعه ادا نه کړی په تفسیر مظهری کی دلته دندرجمعه اومنی احکام او مسئلې په ډیر تفصیل سره جمع کړی دی، کوم چی پرخپل ځای ډیری مهمی دی مگر دلته یی گنجائش نسته.

(یو سوال اودهغه جواب)

ددی آیت څخه مخکی هم دحج دکارونو دقربانی او احرام خلاصولو وغیره ذکر سوی دی، او ددی څخه ورپسی هم دطواف زیارت بیان دی، په مینځ کی دندرجمعه کولو ذکر په څه مناسبت سره وسول ځکه چی پوره کول دندرجمعه یو مستقل حکم دی په حج کی وی او که دحج څخه بغیر په حرم کی وی او که دحج څخه دباندی په یوملک کی.

جواب دا دی چی که څه هم دندرجمعه کول یو مستقل شرعی حکم دی دحج دورځو یادحج دکارونو

يَا حَرَم سره مخصوص نه دی ، لیکن ذکر بی دلتہ دحج دکارونو په ضمن کی شاید په دی وجه سره دی ، چی انسان کله دحج دپاره وزی نو زړه یی غواړی چی په دی سفر کی تر زیات لا زیات نیک کارونه او عبادتونه ادا کړی په دی کی د ډیرو شیانو نذر هم کوی خاصکر د حیوانانو د قربانی نذر کول خو عام رواج دی ، حضرت ابن عباس ؓ دلتہ دنذر څخه مراد د قربانی نذر مقرر کړي دی او یو مناسبت دنذر دحج د احکامو سره دا هم دی چی لکه څنگه چی په نذر او قسم سره پر انسان ډیر هغه شیان کوم چی د اصل احکامو په وجه سره حرام اونا جائز نه وه هغه پر ده ناجائز او حرام سی ، د احرام ټول احکام تقریباً داسی دی چی گندلی جامی دخوشبو استعمال دوریستو پریکول نوکونه پریکول وغیره فی نفسه څه ناجائز کارونه وومگر چی ده احرام وتړی نو دا ټول کارونه یی پر ځان حرام کړل دغه ډول دحج نور کارونه کوم چی فرض خو په عمر کی یو واروی مگر بیا چی دحج او عمری دپاره احرام وتړی نو دا ټول کارونه دده دپاره فرض سی ، په دی وجه حضرت عکرمه ؓ دلتہ دنذر په تفسیر کی دافرمايي چی ددی څخه دحج مواجب مراد دی کوم چی دحج په وجه سره پرده لازم سول .

وَيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ : دلتہ دطواف څخه مراد طواف زیارت دی کوم چی په لسم تاریخ دذی الحجی درمی دجمری او قربانی څخه وروسته کول کیږي ، داطواف دحج دوهم رکن دی او فرض دی ، اول رکن یی وقوف دعرفات دی کوم چی ددی څخه مخکی ادا کیدی سی ، په طواف زیارت باندی د احرام ټول احکام مکمل سی او ټول احرام خلاص کړل سی . (روی ذلک عن ابن عباس ؓ ومجاهد والضحاك وجماعة بل قال الطبري وان لم يسلم له لا خلاف بين المتأولين في انه طواف الافاضة ويكون ذلك يوم النحر ازروح المعاني)

بَيْتِ عَتِيق : دبیت الله نوم بیت عتیق څکه دی چی دعتیق معنی ازاده ده اونی کریم ؓ فرمایلی دی چی الله ؓ دخپل کور نوم بیت عتیق څکه ایښی دی چی الله ؓ دا دکفارو او جبارو دغلبی او قبضی څخه ازاد کړي دی (رواه الترمذی وَحَسَنَهُ وَالْحَاكُم وَصَحَّحَهُ وَابْنُ جَرِيرٍ وَالطَّبْرَانِيُّ وَغَوَّثُمُ ازروح المعاني)

دهیڅ کافر مجال نسته چی پرده قبضه یا غلبه وکی د اصحاب فیل واقعه پردی باندی شاهد ده والله اعلم په تفسیر مظهری کی په دی موقع باندی دطواف مفصل احکام او مسئلی جمع کړی دی کومی چی ډیری مهمی دی کتل یی په کار دی والله اعلم .

ذَلِكَ نَوْمَنْ يُعْظَمُ حُرْمَتُ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُشْلَى

دا واوریده ، او څوک چی تعظیم وکی دالله ؓ دحرمتونو پس هغه غوره ده دده دپاره دده درب په نزد ، او حلال

عَلَيْكُمْ فَأُجْتَنَبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ

سوی دی تاسی لره حیوانات مگر کوم چی تاسی ته اورول کیږي پس ځان ساتی دبتانو دگندگی څخه او ځان ساتی

الزُّورُ ۳۱ حُفَاءَ اللَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ

د درواغ خبری څخه ، د یو الله طرف ته سی نه دا چی دهغه سره شریک جوړ کړی ، او څوک چی شریک جوړ کی دالله

فَكَانَ تَابًا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَىٰ بِهِ الرِّيحُ

سره پس داسی دی لکه چی راولویدی دآسمان څخه پس وتښتوی دی الوتونکو مردار خورو یا وغورځوی دی هوا

فِي مَكَانٍ سَجِيئٍ ۳۲ ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ

په یو لیری مکان کی ، دامو واوردیده ، او څوک چی ادب کوی دالله په نوم سروشیانو ، پس دغه

تَقْوَى الْقُلُوبِ ۳۳ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ

ده دزړه دپرهیزگاری خبره ، ستاسی دپاره په حیواناتو کی فاندی دی ، تریوی مقرری وعدی پوری بیا

فِيهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۳۴

د دوی رسول دی پخوانی کور ته

لنفسیر: دا خبره وسوه (کومه چی دمحصوصوا حکام وه) اوداوس نوراحکام چی په کومو کی حج اوعلاوه
دحج څخه نوری مسئلې هم دی واورې چی، کوم سړی دالله ﷻ دمحترموا حکامو عزت کوی نو دا دده په
حق کی دده درب په نزد ښه ده (داحکاموپه عزت کولو کی داهم داخله ده چی علم یی هم حاصل کی اوداهم
چی په دی دعمل کولو اهتمام کوی اودالله ﷻ داحکامو عزت کول دده دپاره ځکه ښه دی چی هغه دعداب
څخه دنجات اوددائمی راحت سبب دی) اوددغو محصوصو حیواناتوپه استثناء دهغو (ځینو ځینو) کوم چی
تاسی ته ویل سوي دی (یعنی دسورة انعام وغیره په آیت، قُلْ لَا أَجِدُ لِمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا كِي دحرامو حیواناتو
تفصیل ښوول سوي دی دهغه څخه ماسوا نور حیواناتان، ستاسی دپاره حلال سوي دی (په دی ځای کی
دحیواناتو دحلالی والی ذکر یی ځکه وکی چی په حالت داحرام کی دښکار په منع کیدوسره چاته داحرام په
حالت کی دعامو حیواناتو دمعانعت شبهه ونه سی اوکله چی ددین اودنیاکته دالله ﷻ دحکمونوپه تعظیم
کولو کی ده) نوتاسی خلق دگندگی څخه یعنی دبتانو څخه لیری اوسیرې (ځکه چی بتان دخدای سره شریکول
خود حکم الهی څخه ښکاره بغاوت دی دلته دشرک څخه دمحفوظ کیدو هدايت په خاص طور سره ځکه وسر
چی دمکی مشرکانو چی به په خپل حج کی کومه تلبیه ویله په هغه کی به یی الْأَشْرِيكَاهُؤَلَّكَ، یو ځای کول
یعنی دالله ﷻ هیڅوک شریک بغیر دهغو بتانو څخه نسته کوم چی په خپله دالله ﷻ دی، او د درواغو

دخبری څخه ځان ساتی (برابره خبره ده که د عقیدو درواغ وی لکه د مشرکانو د شرک عقیده یا نور قسم درواغ وی) په دی طور سره چی الله ﷻ ته کښته کیږی دهغه سره (څوک) شریک مه جوړوی او کوم سړی چی د الله ﷻ شریک جوړوی نو (دهغه حالت به داسی وی لکه چی) گویادی د آسمان څخه راولویدی بیا الوتونکو مارغانو دده غوښی و شکولی یا هوا یو لیری ځای ته وغورځوی دا خبره هم (کومه چی په طور د قاعدی کلیی وه) وسوه او (اوس یوه ضروری خبره د قربانی د حیوانانو متعلق بله واورئ چی) کوم سړی چی د خدای د دین ددی (ذکر سو) یادگارونو پوره لحاظ وساتی نو دده دالحاظ ساتل په زړه سره د خدای څخه بیره حاصلوی (د یادگارونو د لحاظ ساتلو څخه مراد د الله ﷻ دهغه احکامو پابندی ده چی د قربانی متعلق دی برابره خبره ده که د ذبیح څخه مخکی احکام وی یا د ذبیح دوخت وی لکه په هغه د الله ﷻ نوم اخستل یا وروسته د ذبیح څخه وی لکه دهغه خوړل یا نه خوړل چی د کومو دپاره یی خوړل حلال دی هغه یی خوری د چا دپاره چی یی خوړل حلال نه وی هغه یی ونه خوری په دی احکامو کی څه خومخکی ذکر سوي دی او ځینی دا دی چی) تاسی ته د دوی څخه تر یو مقرر وخته پوری فاندی حاصلول جائز دی (یعنی تر څو پوری چی هغه د شرعی قاعدو مطابق هدیه نه وی جوړه کړی نو ددی څخه شیدی یا سپرلی یا بار وړل وغیره فاندی اخستل جائز دی مگر کله چی دا دبیت الله او حج یا عمری دپاره) هدی (قربانی) جوړه سی (نویاددی څخه څه نفع اخستل جائز نه دی) بیا (یعنی د قربانی جوړیدو څخه وروسته) ددی د ذبیح حلالیدو موقع دبیت عتیق په خوا کی ده (مراد ورڅخه نه پوره حرم دی یعنی د حرم څخه بهر دی ذبیح نه کوی)

(معلومات او مسئلې)

د: حُرْمَتِ اللَّهِ: څخه مراد د الله ﷻ محترم او معزز جوړ سو شیان یعنی د شریعت احکام دی د دوی تعظیم یعنی د دوی علم حاصلول او په دی عمل کول د دنیا او آخرت خوش بختی ده.

أَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ: د انعام څخه مراد اوبښان غوایان بزی پسونه وغیره دی چی د حیوان په حالت د احرام کی هم حلال دی او په إِلَّا مَا يُنْتَلَى کی چی د کومو څاروو د مستثنا کولو ذکر دی دهغو بیان په نورو آیتونو کی راغلی دی هغه مردار څاروی او غورزیدلی ویشتل سوی او په کومو چی د الله ﷻ نوم نه وی اخستل سوی یا په کومو چی د غیر الله نوم اخستل سوی وی دا ټول د همیشه دپاره حرام دی د احرام په حالت کی وی او که د غیر حرام په حالت کی.

لَا تَجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ: د رجس معنی ناپاکی او گندگی ده او اوثان دوشن جمع ده معنی یی بت دی بتان نجاست څکه و گنجل سول چی دا د انسان باطن د شرک د پیلتی څخه دکوی.

وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّوْرِ: د قول زور څخه مراد درواغ دی د حق څخه خلاف چی څه وی هغه په باطلو او درواغو کی دا خل دی برابره خبره ده که شرک او کفر فاسدی عقیدی وی یا په معاملو او شهادتونو کی درواغ ویل وی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په ټولو کبیره گناهونو کی غټ کبیره گناهونه دا دی د الله ﷻ

سره شريك جوڀول دمور اوڀلار نافرماني كول او د درواغو شاهدي كول او په عامو خبروڪي درواغ ويل، نبی كريم ﷺ اخري لفظ وَقَوْلَ الزُّوْرِ بار بار وفرمايي (رواه البخاري)

وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ : شَعَائِرُ دُشَعِيرَه جمع ده چي معنی يی علامت (نښانه) ده کوم شيان چي ديوخاص مذهب يا جماعت خاص نښانه گڼل کيږي هغه ته ددغو شعائر (نښاني) وايي، داسلام شعائر دهغه خاص احکامونوم دي کوم چي په عرف کي دمسلماڼيدونښاني گڼل کيږي دحج اکثره احکام ددي قسم څخه دي مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ : يعنی دالله ﷻ دشعائرو تعظيم كول دزړه دتقوي نښانه ده د دوي تعظيم هغه څوک کوي دچاپه زړه کي چي تقوي او دخداي بيړه وي، ددي څخه معلومه سوه چي دتقوي تعلق په اصل کي ه انسان دزړه سره دي، هرکله چي په دي کي دخداي بيړه وي نو ددي اثر په لو کارونو او عملونو کي ليدل کيږي.

لَكُمْ لَهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى : يعنی دحيوانانو او ځناورانو څخه شيدی سپرلي بار برداري او دهرقسم نفع حاصلول ستاسي دپاره ترهغه وخته پوري خو حلال دي ترڅو چي دوي دمکي په حرم کي دذبح کولو دپاره ټاکلي نه وي دقرباني حيوان نه وي ورڅخه جوړسوي، هدي هغه حيوان ته وايي کوم چي حج يا عمره کوونکي دخپل ځان سره يو حيوان بيایي چي دا به په حرم کي ذبح کيږي، هرکله چي دا حيوان دحرم دپاره نامزد او مقرر کړل سي نو بيا دده څخه څه قسم نفع اخستل بغير دڅه خاص مجبوري څخه جائز نه ده لکه اوبښ دقرباني دپاره دځان سره بيایي او په خپله پياده روان وي دسپرلي دپاره بل حيوان ورسره موجودنه وي او پياده تلل ده ته گران سي، نو دمجبوري او ضرورت پرينا دغه وخت دسپريدو اجازه سته ثُمَّ مَجْلَهَا إِلَى الْغَنِيِّ : دلته دَبَيْتٍ عَتِيقٍ څخه مراد پوره حرم شريف دي کوم چي په حقيقت کي دبیت الله خاص حريم دي لکه په تير آيت کي چي دمسجد حرام په لفظ سره ټول حرم مراد اخستل سوي دي، دلته دبیت عتيق څخه مراد هم پوره حرم دي او په مَجْلَهَا کي دَمَجَلٍ معنی ځای دحللول داخل دي، مراد ورڅخه نه ځای دذبح دي يعنی دقرباني دڅاروو دذبح کولو ځای دبیت عتيق په ځواکي دي اومراد ورڅخه پوره حرم دي کوم چي دبیت عتيق په حکم کي دي، ددي څخه معلومه سوه چي دهدي ذبح کول په حرم کي دننه ضروري دي دحرم څخه دباندی جائز نه دي اوبيا حرم عام دي برابره خبره ده که مني دذبحو ځای وي يا په مکه مکرمه کي بل ځای (روح)

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا نِسْكَهَا لَكُمْ وَاسْمُ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَيْمَةٍ الْأَنْعَامِ وَالْهَكْمَالِ

او دهرامت دپاره مونږ مقرر کړي ده قرباني چي يادکړي دالله ﷻ نوم په ذبح دهغو حيوانانو چي الله ﷻ دوي ته ورکړي دي پس معبود ستاسي يو الله دي.

وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ

پس دهغه په حکم کي اوسپړي او خوشخبري وکړه عاجزي کوونکو ته، هغه کله چي نوم واخيستل سي دالله

وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا آصَابَهُمْ وَالْبُقِيَّةِ

بربري د دوی زړونه او صبر کوونکی په هغه چی دوی ته ورسیږي ، او قائم ساتونکی

الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿۳۵﴾ وَالْبَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ

دلمرنځ او زموږ د ورکړو څخه څه خرڅ کوی ، او په کعبه کی قربانی کوونکی او ښ مقرر

مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ

کړی دی مونږ تاسی دپاره دنښو دالله دنوم تاسی دپاره په دی کی خیردی ، پس وایاست په دی نوم دالله کله چی

فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ

بی ودر وی په قطار ، بیا هرکله چی ولویري د دوی اړخونه نو خوری ددې څخه او خوری په صبر کوونکو او بی قراری

كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۳۶﴾ لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا

کوونکو ، دغسی ستاسی په قبضه کی کړی دی مونږ دا خاړوی چی تاسی احسان ومنی ، الله ته نه رسیږي د دوی

وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ

غوښی او نه د دوی وینی لیکن هغه ته رسیږي ستاسی دزړه تقوی ، دغه شان دوی بی په واک کی کړی دی

لِتَكْفُرُوا بِاللَّهِ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿۳۷﴾

ستاسی چی دالله لویی وواياست په دی خبره چی تاسی ته یی لارښوولی ده ، او خوشخبری ورکړه نیکی کوونکو ته

لتفسيرو: او (لور چی کوم په حرم کی د قربانی ذبح کولو حکم دی په دی سره دی څوک دا نه گڼی چی

اصلي مقصود دحرم تعظیم دی بلکی اصل مقصود دالله تعظیم او دهغه سره تقرب دی او مذبح

او مذبح ددی یوآله او ذریعه ده او تخصیص دځینو حکمتونو په وجه سره دی او که دا تخصیصات اصلي

مقصودونه وای نو په یو شریعت کی به نه بدلیدی مگر ددی بدلیل ظاهر دی البته تقرب الی الله کوم چی

اصل مقصود وو هغه په ټولو شریعتونو کی محفوظ پاته سو چنانچی ، مونږ (چی څومره اهل شراعت تیر

سوي دی په دوی کی) دهر امت دپاره قربانی کول په دی غرض سره مقرر کړی وه چی هغوی پردغو

مختصرو خاړوو باندی د الله نوم واخلی کوم چی هغه دوی ته ورکړی وه (نو اصل مقصود دانوم

اخستل وه) نو (ددی څخه دا خبره راووته چی) ستاسی معبود (حقیقی) یو خدای دی (چی دهغه په

ذکر کولو سره ټولوته د تقرب حکم کیږي، نو تاسی همه تن دهغه سټی (یعنی خاص موحدین اوسیدونکو) د یو مکان وغیره په معظم بالذات گنلودیوی ذری قدر د شرک شائبه په خپل عمل کی رانه ولسی، او دانی محمد ﷺ کوم خلک چی زمونږ په دی تعلیم عمل کوی، ته (د داسی الهی احکامو په مخکی، غاړی کیښته کوونکو ته) د جنت وغیره، خوشخبری ورکړه کوم چی (ددی توحید خالص په برکت سره) داسی دی چی کله (د دوی په مخکی) د الله ﷻ (د احکامو صفتونو وعدو او عیدونو) ذکر کول کیږي نو د دوی زړونه وپیږي او کوم چی پرهغو مصیبتونو چی پردوی راځی صبر کوی او کوم چی د لمنوخ پابندی کوی اوځه چی مونږ دوی ته ورکړی دی دهغه څخه (په قدر د حکم او توفیق) خرڅ کوی (یعنی خالص توحید داسی برکت ناکه شی دی چی ددی په وجه سره بدنی او نفسانی او مالی کوم آلات پیدا کیږي) او (دغه شان لوړ چی کوم په تعظیم دشعائر الله د ځینو نفعو اخستل ممنوع معلوم سوي دی په دی سره دی هم پردی قربانیو د معظم بالذات شبهه ونه کړل سی ځکه چی ددی سره هم اصل هغه د الله ﷻ او دهغه د دین تعظیم دی او دا تخصیصات ددی یوه طریقه ده نو) د قربانی اوبښ او غوا (او دغه شان بزه او پسه هم) مونږ د الله ﷻ (ددین) یادگار جوړ کړي دی (چی ددی متعلق د احکامو په علم او عمل سره د الله ﷻ د عظمت او د دین عزت ظاهریږي چی دده د نامزدشی څخه په نفع اخستو کی د مجازی مالک رایه قابل اعتبار پاته نه سی چی په دی سره دده پوره بنده والی او د مالک حقیقی معبود والی ظاهریږي او ددی دینی حکمت څخه علاوه، په دی څارو وکی کی ستاسی (نوری هم) فاندی دی (مثلاً دنیوی فائده په خپله خوړل او په نورو خوړول او اخروی فائده ثواب دی) نو (هرکله چی په دی کی د احکمتونه دی نو) تاسی چی دوی ودری (د ذبح کولو په وخت کی) د الله ﷻ نوم اخلی (دا صرف د اوبښانو په اعتبار سره فرمایي چی د دوی په ولاری ذبح کول په وجه داسانی د ذبح او وتلو د روح ښه دی نو په دی سره خو اخروی فائده یعنی ثواب حاصل سو او دارنگه د الله ﷻ لویي ظاهره سوه چی دهغه په نوم باندی یو روح قربان سو چی په دی سره دهغه خالقوالی او دده مخلوق والی ظاهر سو) نو کله چی هغه پر (یو) اړخ ولویږي (اویځ سی) نو تاسی په خپله یی هم ورڅخه خوری اوبی سوال کوونکی او سوال کوونکی (محتاج) ته (کوم چی دبائنس او فقیر دوه قسمونه دی) هم ورکوی (چی دا دنیوی فائده هم ده او) مونږ د احيوان دغه ډول ستاسی تر حکم لاندی کړي دی (چی ستاسی سره دخپلی کمزوری او دهغوی د قوت دغه ډول د دوی پر ذبح قادر سواست) ددی دپاره چی تاسی (پردی تسخیر باندی د الله ﷻ) شکر ادا کی (د احکمت مطلق په ذبح کی دی قطع نظر ددی د قربانی کیدو څخه او مخ ته د ذبح تخصیصات مقصود بالذات نه کیدل په یوی عقلی قاعدی سره بیان فرمای چی گوری ظاهری خبره خو دا ده چی) الله ﷻ ته نه ددی غوښه رسیږي او نه ددی وینه لیکن هغه نه ستاسی تقوی (چی نیت د تقرب او اخلاص ددی دشعبو څخه دی البته) رسیږي (نو دغه د تعظیم الهی مقصود والی ثابت سو اولکه څنگه چی لوړ په کَذَلِكَ مَسْئُلَهَا الخ کی د تسخیر یو عام حکمت یعنی

دقربانی کیدوپہ خصوصیت سرہ دقطع نظر کولوپہ اعتبار سرہ بیان سوی وو، مختہ ددی تسخیر
پوخاص حکمت یعنی پهلحاظ دقربانی کیدو ارشاد فرمایي چي، دغه دول الله ﷻ داحیوان ستاسی
تر حکم لاندی کرل چي تاسی دالله ﷻ پهلاره کی دوی ته قربانی کری، پهل دی خبره دالله ﷻ لوی (بیان)
کری چي هغه تاسی ته (پهل داسی شان دقربانی کولو، توفیق درکی (کنه نو دالله ﷻ توفیق که ستاسی
رهبری نه وای کری نوپه ذبح کولو کی به تاسی شهبی را ایستلی ددی عبادت خخه به محروم سوی وای
اویابه تاسی دغیر الله پهنوم ذبح کوله، او (ای محمد ﷺ) اخلاص والاوتته خوشخبری واوره (ددی خخه
مخکی خوشخبری داخلاص پرشعبو وه دا پرخاص اخلاص باندی ده،

(معلومات اومسئلی)

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّفَظٍ د: مَنْسَكٌ اودعربی ژبی پهل اعتبار سره په خو معانیو کی استعمالیږي ،
پوه معنی یی دحیوان قربانی ده بله معنی دحج ټول کارونه او دریمه معنی یی مطلق دعبادت ده، په قرآن
کریم کی په مختلفو مواقعو باندی دالفظ په دی دری سره و معانیو کی استعمال سوی دی دلته دری سره
معانیو مراد کیدی سی ، په دی وجه دتفسیر په امامانو کی مجاهد وغیره دلته مَنْسَكٌ دقربانی په
معنی کی اخستی دی نو په دی سره به معنی دآیت داسی چي دقربانی حکم کوم چي ددی امت خلکو ته
ورکول سوی دی خه نوی حکم نه دی ، دتیرو ټولو امتونو پرذمه هم دقربانی عبادت لگول سوی وو
اوقتاده په دوهه معنی کی اخستی دی چي په دی سره به مراد دآیت داسی چي دحج کوم کارونه لکه چي
پر دی اُمت باندی غورخول سوی دی پرتیرو اُمتونو هم حج فرض سوی وو، ابن عرفه رتله ورخخه
دریمه معنی اخستی ده په دی اعتبار سره به مراد داسی چي مونږ پرتیرو ټولو امتونو د الله ﷻ عبادت
هم فرض کری وو په طریقه دعبادت کی خه ناخه فرق په ټولو امتونو کی پاته سوی دی مگر اصل عبادت
په ټولو کی مشترک راغلی دی، وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ : لفظ دَخَبْتُ په عربی ژبه کی دکبسته مخکی په معنی کی
راخی په دی وجه خَبِيتٌ هغه سړی ته ویل کیږي کوم چي خپل خان حقیرگنی ، په دی وجه حضرت قتاده
اومجاهد دَمُخْبِتَيْنِ ترجمه په مَوَاضِعَيْنِ سره کری ده عمرو بن اوس فرمایي چي مخبتین هغه خلگ دی
کوم چي پرخلگو ظلم نه کوی اوکه څوک په دوی ظلم وکی نو دوی بدله نه ورخخه اخلی حضرت سفیان
فرمایي چي دا هغه خلگ دی کوم چي دالله ﷻ په رضا اوتقدیر راحت اوتکلیف فراخی اوتنگی هرحال
کی راضی اوسیږي .

وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ : دَوَجَلَّ اَصْل معنی دهغه پیږی اوهیبت ده کومه چي دچادعظمت پربنا باندی په زړه کی
پیدا سی ، دالله ﷻ دنیکو بندگانو اوصالحانو داسی حال وی چي دالله ﷻ ذکر اونوم واورى نو دهغوی
په زړونو کی دهغه دعظمت اولویی په سبب یو خاص هیبت راسی .

وَالَّذِينَ جَعَلْنَاكَ لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ : اول تیرسوی دی چي شعائر دهغوخاص احکامو اوعبادتونو نوم دی کوم

چی ددین اسلام نیشانی گنل کیږي قربانی هم په دی کی ده دداسی احکامو پابندی زیاته اهمه ده.
 لَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ: صَوَافٍ په معنی دمصفوفه دی یعنی صف تړلی، حضرت عبداللہ بن عمر څه وایي
 تفسیر دایان کړي دی چی حیوان په درو پښو ودریږي یو لاس یی تړلی وی دا صورت دقربانی د اوبښ سره
 مخصوص دی دده قربانی دولاری په حالت کی سنت اوبښه ده دباقي حیواناتو په پروتو ذبح کول سنت دی
 فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا: دلته وَجَبَتْ په معنی دَسَقَطَتْ راغلی دی لکه وَجَبَتْ الشَّمْسُ په معنی دسقط
 مشهوره محاوره ده مراد ددی څخه دحیوان روح وتل دی.

الْقَانِعِ وَالْمُعْتَرِ: په تیر آیت کی چی کومو خلکو ته دقربانی غوښه ورکول دی هغه یی دَبَانَس فقیر په لفظ
 سره یاد کړي دی چی معنی یی ده مصیبت خپلی محتاج، په دی آیت کی یی دلته دَقَانِع او مُعْتَر په درو
 لفظونو سره ددی تفسیر او وضاحت کړي دی دَقَانِع څخه مراد هغه محتاج فقیر دی کوم چی دخلکو څخه
 سوال نه کوی، دخپل غربت او فقر باوجود پر خپل ځای ناست وی څه چی پیدا کیږي پر هغه قناعت کوي
 او مُعْتَر هغه دی کوم چی داسی مواقعو ته ورځی په کومو کی چی دڅه دپیدا کیدو امیدوی برابره خبره
 ده که په ژبه سوال کوی او که یی نه کوی (مظهری)

(دعبادتونو خاص صورتونه اصل مقصودنه دی بلکی دزړه اخلاص او اطاعت مقصود دی)

په، لَنْ يَتَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا: کی دا بنوول مقصود دی چی قربانی کوم چی یو عظیم عبادت دی الله ﷻ ته ددی
 غوښه او وینه نه رسیږي اونه مقصود دغه قربانی ده بلکی اصل مقصود پردی باندی دخدای ﷻ توبه
 اخستل دی او دزړه په اخلاص سره دخدای ﷻ حکم په ځای کول دی، دا حکم دنورو ټولو عبادتونو دی
 چی دلمونځ کښینستل پورته کیدل په روژه کی اوږی تږی اوسیدل اصل مقصودنه دی بلکی اصل
 مقصود په اخلاص او محبت سره دالله ﷻ حکم منل دی، که دا عبادتونه ددی اخلاص او محبت څخه
 خالی وی نو صرف صورت او تابوت دی روح نسته په کی مگر دعبادتونو شرعی صورت اودانچه هم په
 دی وجه ضروری ده چی دالله ﷻ دحکم دمنلو دپاره دهغه دطرف څخه دا صورتونه متعین سوي دي
 والله تعالی اعلم

إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَمُحِبٌّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ

ناشکره

الله ﷻ نه خوښوی دوکه باز

الله ﷻ دښمنان دفع کوي دمومنانو څخه

لنہ تفسیر: بیشکه الله ﷻ به (ددی مشرکانو غلبه او دتکلیف رسولو قدرت) دایماندارو څخه «دیر ژر»
 لیری کړی (چی بیابانه یی دحج وغیره څخه نه سی منع کولی) بیشکه الله ﷻ دوکه باز کفر کوونکی
 خوښوی (بلکه دداسی خلکو څخه ناراضه دی په دی وجه اخر به دغو خلکو ته مغلوبه او مومن
 مخلصان به غالبه کړی)

(معلومات اومسنلی)

پہ نیرو آیتونو کی ددی ذکر و چی مشرکانونبی کریم ﷺ او د دوی اصحاب ﷺ کوم چی د عمری احترام تہلی وو مکی مکرمی تہ نزدی د حدیبی مقام تہ رسیدلی وہ خو حرم شریف اومسجد حرام تہ دتللو خخہ منع کرل سول چی عمرہ ادا نہ کری ، پہ دی آیت کی مسلمانانوتہ ددی وعدی سرہ تسلی ورکرل سوی دہ چی اللہ ﷻ بہ دیر ژر ددی مشرکانو دا قوت مات کی دکوم پہ ذریعہ چی ہغوی پر مسلمانانو ظلم کوی ، دا واقعہ پہ سنہ ۶ ھ کی پینہ سوی وہ ددی خخہ وروستہ پرلہ پسی دکفارو اومشرکانو طاقت کمزوری اومت پست کیدی تردی چی پہ سنہ ۸ ہجری کی مکہ مکرمہ فتح سوہ پہ راتلونکو آیتونو کی ددی تفصیل راروان دی .

اٰذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقْتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰی نَصْرِهِمْ

حکم وسر ہغو خلقو تہ دکومو سرہ چی کافران جنگ کوی پہ دی وجہ چی پہ دوی ظلم وسو او اللہ د دوی پہ مدد

لَقَدْ يَّرٰٓهُمْۙ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُوْلُوْا

کولو باندی قادر دی ، ہغہ خلق کومو چی ویستل سول دکورونو خپلو خخہ او دعوہ ہیخ نہ وہ ماسوا ددی خخہ

رَبَّنَا اللّٰهُ وَاَوْلَادَ فُعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَّهْدٰ مَت

چی ہغوی ویل زموئرب اللہ دی ، او کہ نہ دفع کولی اللہ خلق یو پہ بل نو نرول سوی بہ وای

صَوَامِعُ وَبَيْعٌ وَصَلَوٰتٌ وَمَسٰجِدٌ يُذْکَرُ فِيْهَا اَسْمَ اللّٰهِ کَثِيْرًا

خلوت خانی اومدرسی اوعبادت خانی اومسجدونہ پہ کومو کی چی یادیری داللہ نوم دیر ،

وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنۢ يَّنْصُرُهٗۙ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌۙ ۝۳۰ الَّذِيْنَ

او خامخا اللہ ﷻ مدد کوی دہغو چی مدد کوی دہغہ ، بیشک اللہ زبردست دی زور اور ، ہغہ خلق چی

اِنْ مَكَتُكُمْ فِی الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَامْرُوْا

کہ مونہ قدرت ورکرو ہغوی تہ پہ ملک کی نو دوی قائم ساتی لمونخ او ورکوی زکوٰۃ او حکم کوی

بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِۚ وَاللّٰهُ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِۙ ۝۳۱

دنیکی او منع کوی دبدی خخہ ، او داللہ پہ اختیار کی دی انجام دکارونو

لنہتفسیر: (کہ خہ ہم تر اوسہ دځہ مصلحتونو پہ وجه دکفارو سرہ دجنگ ممانعت وو لیکن اوس، دجنگ هغو خلگوتہ اجازه ورکړل سو دکوموسره چی «دکافرانو دطرف څخه» جنگ کول کیږی په دی وجه سره چی په دوی «دیر» ظلم سوي دی «دا علت دی دجائز کیدو دجهاد» او «په دی حالت کی چی اجازه دجهاد وسو دمسلমানانو لپوالی او دکفارو لپروالی ته کتل نه دی په کارڅکه چی، بیشکه الله ﷻ د دوی پرغالب کولو باندی قادر دی «مخته دمسلمانانو دمظلومیت بیان دی چی» کوم «بی چاره» دخپلو کورونو څخه بی وجهی وایستل سول محض په دی خبره چی هغوی دا ویل چی زمونږ رب الله دی «یعنی دکفارو دا ټوله غصه او غضب د دوی دتوحید دعقیدی په وجه باندی پر دوی وو چی دوی بی دومره پریشانہ کرل چی وطن یی پریښوی مخته دجهاد حکمت دی، اوکه دا خبره نه وی چی الله ﷻ «همیشه» دخلکو دیو بل د «لاسه» زورنه کمولی «یعنی اهل حق یی پراهل باطلو وقتاً فوقتانه غالب کولی» نو «په خپلو خپلو زمانوکی به» دنصاراؤ خلوت اوعبادت خانی او دیهودو عبادت خانی او «دمسلمانانو» جماتونه په کوموکی چی دالله ﷻ نوم ډیر یادولکیږی ټول به نږیدلی «اووران سوی» «ای» مخ ته په جهادکی داخلص په وجه دغلبی خوشخبری ده، او بی شکه الله ﷻ دهغو مددکوی کوم چی دالله ﷻ «ددین» مددکوی «یعنی د دوی په جنگ کی نیت خالص د الله ﷻ دکلمی لپروالی وی، بیشکه الله ﷻ قوت والا «او» غلبی والادی «هغه چی چاته وغواړی قوت اوغلبه ورکولای سی، مخته د دوی فضیلت دی، دا خلگ داسی دی چی که مونږ دوی ته په دنیاکی حکومت ورکړو نو دا خلگ په خپله هم دلمانځه پابندی کوی اوزکوۃ ورکوی او «نوروتہ هم» دنیکو کارونو دکولو وایی او دبدوکارونوڅخه یی منع کوی اودټولوکارونوانجام خودخدای په اختیار کی دی «نو دمسلمانانو دموجوده حالت په لیدو دا څوک څنگه ویلای سی چی انجام به د دوی دغه ډول وی بلکه ممکنه ده چی ددی عکس وسی هم دارنگه وسوه»

(معلومات اومسئلي)

(دکفارو سره دجهاد اولني حکم)

په مکه مکرمه کی په مسلمانانو دکفارو دظلمونو دا حال وو چی یوه ورځ به خالی نه تله چی یومسلمان به دکفارو دلاسه زخمی او وهل سوی نه وای راغلی دمکی دقیام په اخری دورکی دمسلمانانو شمیرهم خاص زیات سوی وو، دوی دکفارو دزور ظلم اوزیاتوب شکایت او د دوی په مقابلہ کی دجنگ کولو اجازه غوښتی وه، نبی کریم ﷺ به په جواب کی فرمایل چی صبرکوی ماته لاتراوسه دجنگ کولو اجازه نه ده راکړل سوی دا سلسله ترلسو کالو پوری دغه ډول جاری وه «قرطبی عن ابن عربی» هرکله چی نبی کریم ﷺ په خپل وطن مکه پریښودلو او هجرت کولو مجبوره کرل سو او حضرت صدیق اکبر ؓ د دوی ملگری وو نودمکی مکرمی څخه دوتلو په وخت کی د دوی دژبی څخه ووتل اَخْرَجُوا مِنْهَا لِيَهْلِكُنَّ: یعنی دی خلقوخپل نبی ویستی اوس د دوی دهلاکت وخت راغی په دی باندی مدینى طبیی نه

در سیدو څخه وروسته ذکر سوی آیت نازل سو (په کوم کی چی مسلمانانو ته دکفارو سره دجنگ کولو اجازت ورکړل سو)، رواه النسائی و الترمذی عن ابن عباس ؓ قرطبی .
او دحضرت ابن عباس ؓ څخه ترمذی نسایی ابن ماجه ابن حبان او حاکم وغیره روایت کړي دی او ترمذی ورته حسن فرمایلی دی روایت دا دی چی حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دا اولنی آیت دی کوم چی دکفارو سره دجنگ په معامله کی نازل سو، هرکله چی ددی څخه مخکی د اوياوو ۷۰ څخه په زیاتو ایتونو کی جنگ منع سوی وو .

(دجهاد او قتال یو حکمت)

وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ : په دی کی دجهاد او قتال دحکمت او ددی بیان دی چی داڅه نوی حکم نه دی تیرو انبیاء ؑ او د دوی امتونوته هم دکفارو سره دجنگ کولو حکمونه ورکول سوي دی اوکه داسی نه کیدی نو دیو مذهب او دین خیر به نه وای ټول دینونه او مذهبونه او د دوی عبادت خانی به نړول سوی وای لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيعَ وَصَلَوَاتُ وَمَسْجِدُ : ډیر دینونه او مذهبونه په دنیا کی داسی تیر سوي دی چی په یو زمانه کی د دوی اصل بنیاد دالله ﷻ دطرف څخه او دوحی په ذریعه قائم سوی وو، بیا هغه منسوخ سول او په هغوی کی تحریف وسو او په کفر او شرک بدل سول مگر په خپل خپل وخت کی هغه حق وه ددغو ټولو دعبادتونو ذکر یی په دی آیت کی فرمایلی دی ځکه چی په خپل خپل وخت کی ددغو عبادتخانو احترام او حفاظت فرض وو، دهغو مذهبونو دعبادتخانو ذکر یی ونه فرمایي دکومو بنیادچی هیڅ وخت هم په نبوت او وحی الهی باندی نه وو لکه آتش پرست مجوس یابت پرست هندوان ځکه چی د دوی عبادت خانی په هیڅ وخت کی هم داحترام قابلی نه وی .

په آیت کی صَوَامِعُ دَصَوْمَعَه جمع ده کوم چی دنصاراؤ تارک الدنیا راهبانو مخصوصی عبادت خانی دی ، اوبِيعَ ذَبِيعَه جمع ده کوم چی دنصاراؤ دعاموکنیسونوم دی، اوصَلَوَاتُ د صَلَوَات جمع ده کوم چی دیهودو عبادت خانی دی اومَسْجِدُ دمسلمانانو دعبادت خانو نوم دی .

مطلب دآیت دا دی چی که دکفارو سره دجنگ او جهاد احکام نه راتلی نو په یوه زمانه کی به دیو مذهب او ملت دپاره دامن ځای نه وای دحضرت موسی ؑ په زمانه کی صَلَوَات او دحضرت عیسی ؑ په زمانه کی صوامع اوبیع او دخاتم الانبیاء ﷺ په زمانه کی به مسجدونه نړول سوی وای (قرطبی)

(دخلفاء راشدینو په حق کی دقرآن پیش گوئی او دهغه ظهور)

الَّذِينَ إِنْ مَكَائِهِمْ لِي الْأَرْضِ : په دی آیت کی الَّذِينَ صفت دی دهغو خلکو دکومو ذکر چی ددی څخه په مخکی آیت کی په دی الفاظو سره راغلی دی چی : الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ : یعنی هغه خلک کوم چی د دوی دکورونو څخه په ظلم سره بغیر دڅه حق څخه وایستل سول ددغو خلکو په باره کی یی په دی آیت کی دا فرمایلی دی چی دا داسی خلک دی چی که دوی ته په مخکه کی حکومت او اقتدار ورکول

سی نو دا خلگ به خپل اقتدار په دی کارونو کی صرف کړی چی لمونځ به قائموی اوزکوة به ورکوی او دنیکو کارونو طرف ته به خلگو ته دعوت ورکوی او دبدو کارونو څخه به منع کوی او دا لور معلومه سوي ده چی دا آیت دمدیني دهجرت څخه فوراً وروسته هغه وخت نازل سوی دی کوم وخت چی مسلمانانو ته په یوه مخکه کی هم حکومت او اقتدار حاصل نه وو، مگر الله ﷻ د دوی په باره کی دمخکی څخه دا خبر ورکی چی هرکله دوی ته دحکومت اقتدار ورکول سی نو دوی به ددین دا ذکر سوی ا هم خدمتونه سرته ورسوی ، په دی وجه حضرت عثمان غنی ؓ فرمایي ثَنَاءٌ قَبْلَ بَلَاءٍ یعنی دالله ﷻ دا ارشاد دکار په وجود کی دراتلو څخه مخکی ددغه عمل کوونکو ستاینه اوثناء ده بیا دالله ﷻ ددی خبر چی واقع کیدل یی یقینی وو، په دی دنیا کی وقوع داسی وسوه چی خلور واره خلفاء راشدین اومهاجرین د: الَّذِینَ أَخْرَجُوا مَصْدَاقَ صَاحِبِ سُوهِ، بیا الله ﷻ دوی ته دتولو څخه مخکی په مخکه کی خای اوقدرت یعنی حکومت اوسلطنت ورکی اودقرآن دپیشگیری مطابق د دوی عمل اوکردار اوکارنامو دنیاته وښووله چی دوی خپل اقتدار په دی کار کی استعمال کی چی لمونځونه یی قائم کړل دزکوة مضبوط انتظام یی وکی نیکو کارونو ته یی رواج ورکی او دبدو کارونو لاری بند کړه.

په دی وجه علماء فرمایي چی دا آیت ددی دلیل دی چی خلفاء راشدین ټول ددی مصداق دی اودخلافت کوم نظام چی د دوی په زمانه کی قائم سو هغه حق اوصحیح اوعینی دالله ﷻ دارادی او رضا او دپیشگی خبر مطابق دی (روح المعانی)

داخودایت دشان نزول واقعاتی اړخ دی لیکن دا ظاهره ده چی کله دقرآن الفاظ عام وی نو هغه په یو خاص واقعه پوری منحصر نه وی دهغه حکم عام وی، په دی وجه دتفسیر په امامانو کی ضحاک فرمایي چی په دی آیت کی دهغو خلگو دپاره هدایت هم دی کومو ته چی الله ﷻ ملک اوسلطنت ورکړی چی هغوی په خپل اقتدار کی دا کارونه وکړی کوم چی خلفاء راشدینو په خپل وخت کی کړي دی (قرطبی مع ترضیح)

وَأَن يَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ لُوطٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ۚ وَقَوْمُ

او که تادرواغجن کړی ، نو درواغجن کړی دی ، د دوی څخه مخکې قوم دثمود او عادیانو او ثمودیانو ، او قوم

إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ۚ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَلْبَ مُوسَى

دابراهیم ؑ او قوم دلوط ؑ ، او دمیدن خلقو او درواغجن کړل سوی وو موسی ؑ

فَأَمَلَيْتُ الْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٌ ۚ فَكَأَيِّنْ

بیامونږ مهلت ورکی منکرانو ته بیا مونږ ونيول دوی ، پس څنگه سو زمونږ څخه انکار ، پس څومره

مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا

کلی مونږ هلاڪ ڪرل او هغه گناهگار وو ، پس هغه ولويدي ، په خپلو چتونو

وَبِئْرٍ مُّعْطَلَةٍ وَقَصْرِ مَشِيدٍ ۝۵۵ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ

اوڅومره ځاهان بې ڪاره سوي دي او څومره پاڅه محلونه چونه ، گچ ، ايا دوي نه دي مگر خيدلي په ملك كي

فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يُّسْمِعُونَ بِهَا

جي ددوي زړونه واي جي دوي پوهيدي يا يي غوږونه واي ، جي دوي په اوريدي

فَأَنَّهُمْ لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي

پس ددوي سترگي رندي نه دي او ليکن ددوي زړونه رانده دي هغه جي

الْصُّدُورِ ۝۵۶ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

په سينو كي دي ، اوستا څخه ژر غواړي عذاب او الله تعالى هيڅكله نه خلاف ڪوي خپله وعده

وَأَنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝۵۷ وَكَأَيِّنْ

او يوه ورځ ستا درب په نزد د زرو كلونو برابره كوم جي تاسي شميري ، او څومره

مِّنْ قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَى

کلي دي جي مونږ مهلت ورکړي دي ، او هغوي گناهگار وو ، بيا مونږ هغوي ونيول ، او مونږ ته

الْبَصِيرُ ۝۵۸ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝۵۹

واپسي ده ، ته ووايه اي خلقو زه خو بيره اورونكي يم تاسي ته ښکاره ،

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ

پس كوم خلق جي ايمان راوړي او نيك عملونه وکړي ددوي دپاره بخښنه ده اورزق دي

كَرِيمٌ ۝۶۰ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝۶۱

دعزت او کوم جي کوشش کوي زمونږ دايتونو دعاچه کولو دغه دي ددويخ اوسيدونکي

لنہتفسیر، او دا (جگرہ کوونکی خلگ) کہ تادرواغبجن کوی (نوتہ مہ غمجن کیرہ خکہ چی) ددی خلگ
 خخہ مخکی قوم دنوح (علیہ السلام) اوعادیانو اوشمودیانو اوقوم دابراہیم (علیہ السلام) اوقوم دلوط (علیہ السلام) اواہل
 مدین ہم (خپل خپل انبیاء علیہم السلام) درواغبجن کری دی اوموسی (علیہ السلام) ہم درواغبجن کرل سوي دی
 (مگر درواغ کولو خخہ وروستہ) ما دی کافرانوتہ (خوورخی) مہلت ورکی لکہ نن چی منکرانوتہ مہلت
 ورکول سوي دی بیا مادوی (پہ عذاب کی) ونيول نو (گورہ) زما عذاب خخہ سو مطلب دا چی خوورہ
 کلی دی کوم چی مونہ (پہ عذاب سرہ) ہلاک کرل دکوموچی دا حال و و چی دوی نافرمانی کرلی نو
 (اوس د دوی دا حال دی چی) ہفہ پر خپلو چتونو پریوتلی دی (یعنی خراب پراتہ دی خکہ چی عادت اول
 چت لویری بیا دیوالونہ رالویری) او (دغہ دول پہ دغو کلی کی) دیر بی کارہ خاھان (کوم چی مخکی
 ابادوہ) دیر پاخہ چونہ سوی محلونہ (کوم چی اوس نریدلی دی دا تول ددغو کلیو سرہ تباہ سول نو دغہ
 دول پہ وعدہ سوی وخت بہ ددی زمانی داخلگ ہم پہ عذاب کی ونيول سی) نوایا داخلگ پہ ملک کی نہ
 دی گر خیدلی چی پہ دی سرہ د دوی زپونہ داسی سی چی پوہ سی یایی غوپونہ داسی سی چی واور
 خبرہ دا دہ چی (دغہ پوہیدونکو خہ) سترگی پندی نہ دی بلکی زپونہ یی کوم چی پہ سینو کی دی دغہ
 پندی (ددی موجودہ منکرانوتہم زپونہ پاندہ سوي دی کتہ نو دتیرو امتونو دحالاتو خخہ بہ یی سبق
 اخستی وای) او داخلگ (پہ نبوت کی دشبہی را ایستلو دپارہ) ستا خخہ د عذاب تقاضا کوی (او د عذاب
 پہ ژرنہ راتلو سرہ دا دلیل نیسی چی عذاب راتلونکی نہ دی) حال دا دی چی اللہ ﷻ ہیخکھ خپلہ وعدہ
 نہ خلاف کوی (یعنی دوعدی پہ وخت کی بہ خامخا عذاب واقع کیری) اوستا درب پہ نزد یوہ ورخ پہ
 کومہ کی چی بہ عذاب واقع کیری یعنی دقیامت ورخ پہ خپل اوپردوالی یاسخت والی کی) دیوزر کلونو
 برابرہ دہ ستاسی خلگو دشمیر مطابق (نو دوی دیر بی عقل دی چی دداسی مصیبت تقاضا کوی
 او د ذکر سوی جواب خلاصہ بیا واور چی) دیر کلی دی کومو تہ چی مامہلت ورکری و و او ہفوی بہ
 نافرمانی کرلی بیا مادوی (پہ عذاب کی) ونيول او دتولوبہ زما طرف تہ واپسی وی (دغہ وخت بہ پورہ
 سزا درکول کیری) او تہ (داهم) وواہ چی ای خلگو زہ ستاسی دپارہ یو صفا بیرونکی یم (د عذاب پہ واقع
 کولو او نہ واقع کولو کی زما داخل نستہ او نہ ماددی دعوی کری دہ) نو کوم خلگ (چی دابیرہ واور
 ایمان راوری اونیک عملونہ وکی د دوی دپارہ دمغفرت او عزت رزق (یعنی جنت) دی او کوم خلگ چی
 زمونہ دآیتونو متعلق (د دوی دانکار او ابطال) گوشش کوی (دنبی او ایماندارو) دعا جڑہ کولو دپارہ
 داسی خلگ بہ پہ دورخ کی (اوسیدونکی) وی۔

معلومات اومستلبي: (پہ مخکہ کی سیل اوسفر کہ دعبرت دپارہ وی نو دا دینی مقصود دی)

أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونْ لَهُمْ قُلُوبٌ: پہ دی آیت کی دمخکی سیل اوسفر کول کلہ چی دعبرت دپارہ
 وی نو ددی ترغیب دی او فَتَكُونْ لَهُمْ قُلُوبٌ سرہ دی طرف تہ اشارہ دہ چی دتیری زمانی اوتیرو نومو
 حالات او واقعات لیدل دانسان عقل او پوہہ زیاتوی، پہ دی شرط چی دی حالات تہ دتاریخی سوانح پہ
 حیثیت سرہ نہ بلکی دعبرت پہ نظر سرہ وگوری نوہرہ واقعہ دعبرت سبق ورنوی۔
 ابن ابی حاتم پہ کتاب التفکر کی دحضرت مالک بن دینار خخہ نقل کری دی چی اللہ ﷻ حضرت موسیٰ

ته حکم ورکی چی داوسپنی خپلی په پښوکړه او داوسپنی همسا په لاس کی واخله او دالله ﷻ په مخکه کی دومره وگرځه چی دا داوسپنی خپلی و سولیرې اوداوسپنی همسا ماته سی (روح المعانی) که داروایت صحیح وی نو ددی سیل او گرځیدو مقصد هم دغه عبرت او پوهه حاصلول دی .

(د آخرت دورځي د زرو کلونو گیدو مطلب)

په ذکرسوی آیت کی چی دا فرمایي ، **وَإِنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ** : یعنی ستا درب په نزد یوه ورځ به د دنیا د زرو کلونو برابر وی په دی کی دوه احتماله دی یو دا چی ددغی ورځی څخه مراد د قیامت ورځ واخستل سی او دهغه د زرو کالو سره د برابریدو به دا مطلب وی چی ددغه بیرونکو او هیبتناکو حالاتو په وجه سره به دا ورځ دومره اوږده محسوسیرې لکه زر کلونه ، په لنډ تفسیر کی یی دا داشتداد په لفظ سره تعبیر کړي دی دیرو حضراتو مفسرینو ددی دامعنی مقررہ کړي ده .

دوهمه دا چی په واقع کی د آخرت یوه ورځ دهمیشه دپاره د دنیا د زرو کالو برابر وی په ځینو روایتونو حدیث کی ددی معنی شاهدی پیدا کیږي په مسند احمد ترمذی کی د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ یوه ورځ فقیرانو او مهاجرینو ته خطاب وکی وي فرمایل چی تاسی ته زه د قیامت په ورځ دمکمل نور خوشخبری درکوم او دا چی تاسی به دغنیانو او مالدارو څخه نیمه ورځ مخکی جنت ته ځی او دالله ﷻ په نزد به یوه ورځ د زرو کلونو برابر وی په دی وجه فقیران به دغنیانو څخه پنځه سوه کاله مخکی جنت ته ځی (رواه الترمذی وحسنه مظهری)

په لنډ تفسیر کی یی دا دوهمه معنی په لفظ دامتداد سره تعبیر کړي ده ، والله اعلم

(یوه شبهه او دهغي جواب)

په سورة معارج کی چی یی کومه ورځ د قیامت پنځوس زره کاله مقرر کړي ده **كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ** په دی کی هم دواړه تفسیرونه داشتداد او امتداد کیدی سی او دهرسری سختی او مصیبت به چونکی دنورو څخه مختلف او کم اوزیات وی په دی وجه دغه ورځ به په چاته زرکاله محسوسیرې پرچابه پنځوس زره کاله ، او که بله معنی واخیستل سی ، چی په حقیقت کی به د قیامت ورځ پنځوس زره کاله وی نو په دی دواړوایتونو کی په ظاهره تعارض راځی په چی په یوه کی د زرو کالو او په بل کی د پنځوسو زرو کالو ذکر دی نو ددی تطبیق حکیم الامت قدس سره په بیان القرآن کی دابیان کړي دی کوم چی داهل علمو دپاره په علمی اواصطلاحی الفاظو کی نقل کیږي هغه دادی چی داتفاوت د زرو کالو څخه تر پنځوسو زرو کالو پوری اختلاف دافاق په اعتبار سره وی لکه څنگه چی په دنیا کی دمعدل النهار حرکت کوم ځای دولابی دی او کوم ځای حمائلی او کوم ځای رحوی او په دی وجه سره پر خط استواء باندی یوه شپه او ورځ دڅلروینستو گنتو وی او په قطب شمالی باندی دیو کال او ددی دواړو په مینځ کی په مختلفو مقادیرو مختلفه وی ، دغه ډول ممکنه ده چی اول دلمر حرکت کوم چی دمعدل سره دی په طور دخرق عادت او اعجاز دومره سست

سی چی پر یوافق به زرکاله ورخ وی او کوم افق چی ددی څخه به پنځوسو حصو اخواته وی په هغه کی به پنځوس زره کاله وی او په مینځ کی به دی نسبت سره متفاوته وی (والله تعالی اعلم) (بیان القرآن)

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا

او کوم رسولان چی لیږلی دی مونږ ستا څخه مخکې او نبیان بیا چی به

إِذَا تَمَتَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي

کله یی خیال دوږلو وکی نو وبه غورځوی شیطان په خیال دده کی بیا ، الله ښه وړانوی دشیطان یوځای سړی

الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَعْمَلُ

بیا پځوی خپلی خبری الله ښه ، او الله ښه دهرڅه څخه خبر دی حکمتونو والا ، په دی وجه

مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فَتْنَةً لِّلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ

چی څه شیطان یوځای کړی وی په هغه سره آزمائش وکړی دهغو چی په زړونو کی یی مرض دی او دچاپړونه

قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الْخَالِئِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ

چی سخت دی ، او گناهکار خودی په مخالفت کی لیری لویدلی ، او په دی وجه چی معلوم

أَوْتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ

کړی هغه خلق کوموته چی پوهه رسیدلی ده چی دا حق دی ستادرب دطرف څخه ، بیا ایمان باندی راوړی پس نرم

قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

سی دی ته زړونه ددوی ، او الله ښه هدایت کورونکی دی مؤمنانوته دسیده لاری ،

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ

او منکران همیشه دی په شک کی ددی څخه ترڅو پوری چی راسی په دوی قیامت

بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾ أَلَمْ يَكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ

ناڅاپه یاراسی په دوی باندی افت دداسی ورځی چی خلاصی لاریه کی نسته ، حکومت به په دغه ورځ داللهی

يُحْكَمْ بَيْنَهُمُ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ

نصله به وکړی د دوی په مینځ کی ، پس څوک چی ایمان راوړی او نیک عملونه وکړی ، د نعمت په باغونو کی

النَّعِيمِ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝

به وی ، او څوک چی منکر سول او درواغجن یی کړل ایتونه زمونږ پس دغه به وی د ذلت په عذاب کی

لنفسیر: او (ای محمد ﷺ) داخلگ کوم چی دشيطان په لمس ستاسره جگړه کوی داڅه نوی خبره نه ده

بلکی، مونږ ستاڅه مخکی یو رسول اویونبی داسی نه دی لیږلی کوم ته چی داقصه نه ده پېښه سوی

چی کله ده (دالله ﷺ په احکامو کی) څه ویل (نودغه وخت) شيطان دده په ویلو کی (دکفارو په زړونو کی)

شبهه (واعتراض) واچوی (او کفارو به دغه شبهی اواعتراضونه پیش کول او دانبیاء علیهم السلام سره

به یی جگړی کولی لکه چی په نورو ایتونو کی ارشاد دی ، وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ

وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) بیاالله ﷺ

دشيطان غورځول سوی شبهی (په قاطعو جوابونو اوواضحو دلیلونو سره) نیستی اوناږودی کړی (لکه

چی ظاهره ده چی دصحيح جواب څخه وروسته اعتراض دفع کیږی) بیا الله ﷺ خپل آیتونه (یعنی

مضامین یی) زیات مضبوط کړی (که څه هم په خپله هم هغه مضبوط او محکم وه لیکن داعتراضونوپه

جوابونو سره دهغو استحکام زیات واضح سو) اوالله ﷺ (ددی اعتراضونو متعلق) ښه علم والادی (او د

دوی دجواب په تعلیم کی) ښه حکمت والا دی (او دا ټوله قصه یی ځکه بیان کړی ده) چی الله ﷺ دشيطان

غورځول سوی شبهی دداسی خلکو دپاره (د) آزمائش (ذریعه) کړی دکوموپه زړه کی چی (دشکونو) مرض

دی او دکومو زړونه چی (بالکل) سخت دی (چی دوی دښک څخه زیات پرباطل یقین کوونکی دی پس د

دوی آزمائش کیږی چی وکتل سی چی دجواب څخه وروسته اوس هم دشبهاتو تابعداری کوی یاپه

جواب پوه سی او حق قبلوی (او واقعی) (دا) ظالمان خلگ (یعنی شکیان هم او په باطل یقین کوونکی هم)

په لوی مخالفت کی دی (چی حق سره دواضح کیدو څخه محض دغناد په سبب نه قبلوی شيطان ته

دوسو سی اچولو تصرف خوځکه ورکول سوی وو چی آزمائش وسی) او (ددی شبهوپه صحيح جوابونو

اودهدايت رڼا سره باطلوالی ځکه کیږی) چی کوموخلگو ته (صحيح) پوهه ورکړل سوي ده هغوی (په دی

جوابونو اونور دهدايت سره) ددی خبری زیات یقین وکی چی دا کوم چی نبی ویلی دی هغه) ستا درب

دطرف څخه حق دی پس پرایمان زیات قائم سی بیا (دزیات یقین په برکت سره) دهغه (په عمل کولو)

طرف ته دهغوی زړونه نورهم مائله سی اوبی شکه ایماندارو ته الله ﷺ نیکه لار ښی (بیابه دغوته

هدايت څنگه نه کیږی دا خو دایماندارو حالت سو) او (پاته سول) کافران خلگ (نو هغوی) همیشه دهغه

(ویل سوی حکم) دطرف څخه په شک کی اوسیږی (کوم چی د دوی په زړونو کی شيطان اچولی وه) تردی

چی پردوی ناڅاپه قیامت راسی (چی دهغی هغه بیره هم پوره ده برابره خبره ده که عذاب وی هم نه) یا

(ددی څخه زیاته دا چی) پردوی دیو بی برکته ورځی (چی دقیامت ورځ ده) عذاب راسی (او د دواړو

یوځای کیدل هم کوم چی په واقع کی به وی نور زیات سخت مصیبت دی مطلب دا دی چی دوی بهر دلدیلو د عذاب څخه د کفر څخه نه راگرځی مگر دغه وخت به فائده مندنه وی، بادشاهی به په دغه ددالله ﷻ وی هغه به ددی ټولو (ذکر سو) په مینځ کی (عملی) فیصله وفرمایي پس کومو خلکو چی ایس راوړی وی اونیک عملونه یی کړی وی هغوی به دارام په باغونو کی وی او کومو چی کفر کړی وی زمونږ ایتونه یی دوراغ کړی وی دهغو دپاره به دذلت عذاب وی.

معلومات اومسئلي: مَنْ رُسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ: ددی الفاظو څخه معلومیږی چی رسول اونبی دوه جدا مطلبونه لری یو نه دی په دی دواړو کی فرق څه دی؟ په دی کی مختلف اقوال دی مشهوره اواوضحه ده چی نبی خو هغه سړی ته وایی کوم ته چی دالله ﷻ دطرف څخه دنبوت منصب دقوم داصلاح دپاره ورکول سوی وی او ده ته دالله ﷻ دطرف څخه وحی راځی برابره خبره ده که ته یومستقل کتاب اوشریعت ورکړل سی او که یا دمخکی نبی دکتاب اوشریعت دتبلیغ دپاره مامور وی داوول مثال حضرت موسی ﷺ او حضرت عیسیٰ ﷺ او خاتم الانبیاء ﷺ دی اوددوهم مثال حضرت هارون ﷺ دی کوم چی دحضرت موسی ﷺ دکتاب تورات او ددوی دشریعت دتبلیغ او تعلیم دپاره مامور وو اورسول هغه دی کوم ته چی مستقر شریعت او کتاب ورکړل سوی وی، ددی څخه داهم معلومه سوه چی دهر رسول نبی والی ضروری دی مگردهر نبی رسول والی ضروری نه دی، دا تقسیم دانسانانو دپاره دی ملائکه کومه چی دالله ﷻ دطرف څخه وحی راوړی هغه ته رسول ویل ددی منافی نه دی ددی تفصیل په سورة مریم کی تیر سوي دی.

أَفَلَى الشَّيْطَانِ لِي أَمْنِيَّةٍ لَفْظ دَكَمْنَا: دلته په معنی دَقَرَأَ دی او د اَمْنِيَّةٍ معنی قرأت دی، د عربی لغت په اعتبار سره دا معنی هم معروفه ده، ددی آیت تفسیر چی کوم لوړ په لنډ تفسیر کی سوي دی هغه ډیر منډ اوبی غباره دی ابو حیان په بحر محیط کی او ډیرو نورو حضراتو مفسرینو دا اختیار کړی دی، د حدیث په کتابونو کی دلته یوه واقعه نقل سوي ده کومه چی دغرائیق په نوم سره معروفه ده داواقعه دجهیزو محدثینو په نزد ثابته نه ده ځینو حضراتو دی ته موضوع دملحدینو اوزنادقه وو ایجاد ویلی دی او کومو حضراتو چی دامعتبره هم گنلې ده نودهغه دظاهری الفاظو څخه چی کوم شبهات دقرآن اوحديث پرتضی اویقینی احکامو باندی عائد کیږی دهغوی مختلف جوابونه یی ورکړی لیکن دومره خبره بالکل واضحه ده چی دقرآن ددی آیت تفسیر پردغه واقعه باندی موقوف نه دی بلکی ددی ساده مطلب هغه دی کوم چی لوړ بیان سو، بی وجهی هغه ددی آیت دتفسیر جزء جوړول شکونه اوشبهی پیدا کول اویایی دجوړ ورکولو فکر کول څه دفائدی کارنه دی په دی وجه هغه پریښوول کیږی. واللہ سبحانه وتعالی اعلم

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا

بیا قتل کړل سی یا مړه سی

دالله ﷻ په لار کی،

او کوم خلق چی کور پرېږدی

لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾

خامخا به دوی ورکری الله رزق خاص ، او الله دی دتولو خخه غوره رزق ورکونکی ،

لَيَدْخُلَنَّهُمْ مِّنْ خَلَالِ بُرُوزِهِ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

خامخا به داخل کړی دوی یو ځای ته چی دوی به یی خوښ کړی او الله ﷻ په هرڅه پوه تحمل والادی .

لېتفسير: او کومو خلکو چی دالله په لاره کی (یعنی ددین دحفاظت دپاره) خپل وطن پرېښوی (چی ذکر یی په تیرو ایتونو کی هم په ، الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمُ الْفَاطِرُ سره سوي دی) بیا دغه خلک (دکفارو په مقابلہ کی) قتل سول یا (هسی په طبعی مرگ سره) مړه سول (دغه ناکامه او محرومه نه دی که څه هم دوی نه ددنیا فاندی ورنه کړل سی مگر په آخرت کی) الله ﷻ به دوی ته خامخا یوښه رزق ورکړی (یعنی دجنت بی شمیره نعمتونه) اویقیناً الله ﷻ دتولو ورکونکو خخه ښه (ورکونکی) دی (اوددی ښه رزق سره) الله ﷻ دوی لره (د اوسیدو ځای هم ښه ورکړی یعنی) داسی ځای ته به یی بوزی او داخل کړی کوم چی به هغوی (دیر) خوښ کړی (پاته سوه دا خبره چی ځینی مهاجرین دغسی ددنیوی فتح اونصرت او ددی دفائدو خخه محروم ولی سول او د دوی په مقابلہ کی کفار د دوی په قتل کولو قاهرولی سول دوی دالله ﷻ په قهرولی هلاک نه سول نوددی وجه داده چی) بیشکه الله ﷻ (دهرکار حکمت اومصلحت) ښه پیژنی (د دوی په دی ظاهری ناکامی کی هم ډیر مصلحتونه اوحکمتونه دی او) ډیر بردباره دی (په دی وجه دښمنانو ته فوراً سزا نه ورکوی)

ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِبِشْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ

دای واوریده ، او چاچی بدله واخیسته لکه چی ده ته درد رسول سوی وو بیا په ده څوک زیاتوب وکړی

لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

نو خامخا به دده مدد وکړی الله ، بیشکه الله عفوه کوونکی بخښوونکی دی .

لېتفسير: دا (مضمون څو) وسو او (مخته دا واورى چی) کوم سړی (دښمن ته) دومره قدر تکلیف ورسوی (خو مره چی) (دښمن دطرف خخه) ده ته تکلیف رسول سوی ووبیا (ددی سر په سرکیدو خخه وروسته که دغه دښمن دطرف خخه) پردی سړی زیاتی وسو نو الله ﷻ به ددی سړی خامخا مدد وکی بیشکه الله ﷻ ډیر معافی کوونکی ډیر مغفرت کوونکی دی .

مطلوبان اومستلي: څو ایتونه مخکی دامضمون ذکر سوي دی چی الله ﷻ دمظلوم مدد کوی ، وَإِنَّ اللَّهَ لَظَلِيمٌ

نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ : مگر مظلومان دوه قسمه دی یوهغه چاچی ددبشمن خخه دظلم انتقام اوبدله دسره نه وی
 اخستی بلکی معاف یی کی یایی پرینسووی، دوهم هغه سری چاچی ددبشمن خخه سر په سر بدله واخسته
 چی ددی مقتضا دا وه چی اوس دواړه برابر رسول مخکی داسلسله ختمه سوه مگر دبشمن دده دبدلی
 اخستو په بنا نور غصه سو او دوباره یی حمله وکړه اوزیات ظلم یی وکی نو دا سری بیامظلوم پاته سو.
 په دی آیت کی ددی دوهم قسم دمظلوم دامدادهم وعده ده، مگردالله ﷻ په نزدبشه دا ده چی سری دسره
 پرظلم صبر وکی او معاف یی کی انتقام وانه خلی لکه چی په ډیرو ایتونو کی ددی ذکر دی مثلاً، فَمَنْ
 عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ اَوْ، اَنْ تَعْفُوْا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰی اَوْ، وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ فَاِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ اَعْمَالِ الْمُؤْمِنِيْنَ په
 دی ټولو ایتونو کی ترغیب ددی ورکړل سوي دی چی دظلم بدله وانه خلی بلکی معافی وکی اوصبروکی
 دقرآن کریم ددی هدایتونو خخه ددی طرز بڼه والی اوافضل والی ثابت سو، ذکر سوي سری چاچی دخپل
 دبشمن خخه سر په سر بدله واخسته ده په دی بڼه والی اوبهتروالی اوپه ذکر سوو قرانی هدایتونو عمل
 پرینسووی نوپه دی سره شبهه کیدی سوه چی اوس دی شاید دالله ﷻ دنصرت خخه محرومه سی، په دی
 وجه دآیت په اخر کی یی ارشاد وفرمایي، اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُوْرٌ غَفُوْرٌ، یعنی الله ﷻ ددی سری په دی کوتاهی باندی
 چی په بڼه والی اوبهتروالی یی عمل ونه کی دده خخه به څه مواخذه نه فرمایي بلکی اوس هم که مخالف
 دوباره پرده څه ظلم وکی نو دده امداد به دالله ﷻ دطرف خخه کیري (روح المعانی)

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ

او الله اورى

دا ځكه چې الله تعالى تنباسى شپې په ورځ كې او ننباسى ورځ په شپه كې

بَصِيْرٌ ۝۱۱ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ

وینى ، دا په دی وجه چې الله ﷻ هغه دی چی حق دی او کوم چی دوی بلی دهغه

دُوْنِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ۝۱۲ اَلَمْ تَرَ اَنَّ

خخه ماسوا هغه غلط دی ، او الله ﷻ هغه دی دټولو خخه لوړ لوی ، ته نه گوري چی

اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ۝۱۳

سر سبز ده

بیامخکه سی

اوپه

داسمان خخه

الله نازلوی

اِنَّ اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ۝۱۴ لَّهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ

او مخکه کی

بیشکه الله پټ تدبیرونه پیژنی خبردار دی ، دهغه دی څه چی دی په اسمانونو

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا

او الله هغه دی بی حاجته ، صفتونو والا ، ته نه گوری چی الله ﷻ قابو کړی ستاسی

فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ

څه چی دی په مخکی کی او کشتی کومی چی چلیږي په دریاب کی دهغه په حکم سره ، او ټینگ کړی بی دی اسمان

أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَكَرُوفٌ

ددې څخه چی را ولویږي په مخکه مگر دهغه په حکم سره ، بیشکه الله ﷻ په خلقو نرمی کوونکی

رَحِيمٌ ۝ ۵۵ وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ

مهربان دی ، او هغه تاسی ژوندی کړی ، بیا تاسی مړه کوی ، بیا به تاسی ژوندی کړی

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ۝ ۵۶

بیشکه انسان ناشکره دی .

لنهنفسیر: دا (مومنان غالب کول ځکه) چی الله ﷻ (دکامل قدرت خاوند دی هغه) دشپي (اجزاء) په ورځ

کی او دورځی (اجزاء) په شپه کی دننه کوی (دا دکائناتو انقلاب دیو قوم پربل قوم دغالب کوونکی

انقلاب څخه زیات عجیبه دی) او په دی سبب سره دی چی الله ﷻ (ددی ټولو خبرو احوالاتو) ښه

اوریدونکی اوبڼه لیدونکی دی (هغه دکافرانو ظلم او دمومنانو مظلومیت اورې وینی په دی وجه هغه

دټولو حالاتو څخه خبردار هم دی اوقوت اوقدرت هم دهغه دټولو څخه لوی دی دامجموعه سبب سو

دکمزورو دغالب کولو) او (دا رنگه) دا (نصرت) په دی سبب سره (یقینی) دی چی (په دی کی دیوطاقت

مجال نسته چی په دی کی د الله ﷻ مزاحمت وکی ځکه چی) الله ﷻ کامله هستی ده اودکوموشیانو چی

دالله څخه ماسوا داخلک عبادت کوی هغه بالکل باطل دی (چی هغوی په خپله په خپل وجودکی محتاج

هم دی کمزوری هم هغوی به څه د الله ﷻ سره مزاحمت وکړی) او الله ﷻ عالی شان دټولو څخه لوی دی (په

دی کی په غورکولو سره دتوحید په حقوالی او دشرک په باطلوالی باندی هر سړی پوهیدی سی ددی

څخه علاوه) ایا تاته خبر نسته چی الله ﷻ دآسمان څخه اوبه را وورولی چی په دی سره مخکه سرسبزه

سوه (بیا) بیشکه الله ﷻ ډیر مهربانه دټولو خبرو څخه خبردار دی (نوپه دی وجه دبندگانوپه ضرورتونو

خبردار دی مناسبه مهربانی کوی) ټوله هرڅه دهغه دی څه چی په آسمانونو کی دی اوڅه چی په مخکه کی

دی اوبیشکه الله ﷻ داسی دی چی دهیچا محتاج نه دی دهرقسم صفتونو لائق دی (اواي مخاطبه) آیاته

نه گوری چی الله ﷻ ستاسی دخلگو په کار کی لگولی دی دمخکی شیان او کښتی (هم) چی هغه په دریاب کی دهغه په حکم سره چلیږی او هغه آسمانونه پرمخکه دلویدو څخه ټینگ کړی دی البته کله چی دهغه حکم وی (نودا هرڅه کیدی سی او دبندگانو گناهونه اوبد عملونه که څه هم دداسی حکم کولو مقتضی دی مگر بیا هم چی داسی حکم نه کوی نو وجه دا ده چی) بیشکه الله ﷻ پر خلگو لوی شفقت اورحمت کوونکی دی او هغه دی چاچی تاسی ته ژوند درکړی بیا (په وعده سوی وخت) به تاسی ته مرگی درکړی بیا (په قیامت کی) به تاسی ژوندی کړی (ددی انعاماتو او احساناتو تقاضاوه چی خلگو توحید او دالله ﷻ شکر اختیار کړی وای مگر) واقعی انسان لوی ناشکره دی (چی اوس هم دکفر اوشرک څخه نه راگرځی مراد ټول انسانان نه دی بلکی هغه دی کوم چی دهغه په ناشکری کی اخته دی)

معلومات اومسئلي: سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ : یعنی دمخکی ټوله شیان یی دانسان مسخر جوړ کړی دی دمسخر جوړولو ظاهری او عامه معنی داگنل کیږی چی هغه دده دحکم تابع چلیږی ددی معنی په لحاظ سره دلته دا شبهه کیدی سی چی دمخکی غرونه دریابونه درندگان او دهورمرغان اونورپه زرگونو شیان خودانسان دحکم تابع نه چلیږی مگر یوشی دچاپه خدمت کی لگول چی هروخت ورله دغه خدمت کوی داهم په حقیقت کی دهغه دپاره تسخیر دی که څه هم هغه دده په حکم کی نه بلکی دمالک حقیقی په حکم سره داخدمت پوره کوی ، په دی وجه دتسخیر ترجمه دلته په کار کی په لگولو سره سوي ده ، دالله ﷻ په قدرت کی دا هم وه چی داټول شیان یی دانسان دحکم تابع هم جوړ کړی وای ، مگر ددی نتیجه به په خپله دانسان په حق کی مضره وه ، ځکه چی دانسانانو طبیعتونه خواهشات اوضرورتونه مختلف وی یوانسان به دریاب ته دخپل مخ بل طرف ته دارولو حکم کوی اوبل به بل طرف ته نونتیجه به یی بغیر دفساد څخه نوره هیڅ نه وه ، الله ﷻ په دی وجه دا ټول شیان دخپل حکم تابع خو وساتل مگر دتسخیر اصل فائده یی انسان ته ورسوله .

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ وَاذْعُرْ إِلَىٰ رَبِّكَ

دهریو امت دپاره مونږ مقرر کړی ده لار دبنده کی چی هغوی دغسی بندگی کوی پس تا سره دجگړه نه کوی په دی کار کی او ته بلنه ورکوه خپل رب طرف ته .

إِنَّكَ لَعَلَّ هٰذِهِ مُسْتَقِيمٌ ۝ وَإِنْ جَدَلُوكَ فَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝

بشکه ته یی په سیده لاره برابره باندی ، او که ته ستاسره جگړه کوی نو ته ووايه چی الله پوه دی په هغه چی

اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝

تاسی یی کوی الله به فیصله وکی په تاسی کی دقیامت په ورځ په کوم شی کی چی تاسی په هغه کی اختلاف کوی

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ

آیاتا ته معلومه نه ده چی الله ﷻ پوه دی په هغه څه چی په اسمانونو کی دی او مخکه کی ، او

ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنْ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿۵۰﴾

ټول لیکلی دی په کتاب کی ، دا په الله ﷻ باندی اسانه ده .

لنفسیر: (خومره امتونه چی داهل شریعتو تیرسوي دی په دوی کی) مونږ دهرامت دپاره دذبح کولو طریقې مقررې کړي دی چی هغوی به په دغو طریقو ذبح کولی نو (اعتراض کوونکو) خلکوله په کار دی چی په دی کار (ذبح) کی ستاسره جگړه نه کوی (د دوی خوستاسره دبحث او دجگړې کولو حق نسته مگر تاته حق سته ځکه چی) ته (دوی ته) دخپل رب (یعنی دهغه ددین) طرف ته بلنه ورکوه ته یقیناً پر صحیح لاره باندی یی (په صحیح لاره تلونکو ته حق وی چی پر غلطه لاره تلونکی خپل طرف ته راوبلی په غلطه لاره باندی تلونکو ته دا حق نه وی) او که چیری (په دی هم) داخلگ ستاسره جگړه کوی نو ته دا و فرمایه چی الله ﷻ ستاسی کارونه ښه پیژنی (هغه به ستاسی سره پوه سی مخته ددی وضاحت دی چی) الله ﷻ به ستاسی په مینځ کی دقیامت په ورځ (عملی) فیصله وکی په کومو شیانو کی چی تاسی اختلاف کوی (مخته ددی تائید دی چی) ای مخاطبه آیاتا ته معلومه نه ده چی الله ﷻ ټوله شیان پیژنی څه چی په آسمان او مخکه کی دی (او په علم الهی کی دمحفوظ کیدو سره دا هم) یقینی خبره ده چی دا (یعنی د دوی ټولی خبری او عملونه) په علمنامه کی (هم محفوظ) دی (پس) یقیناً (ثابته سوه چی) دا (فیصله کول) دالله ﷻ په نزد اسانه دی .

معلومات او مسئلې: لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا نَسْكَ : دامضمون تقریباً په دی الفاظو سره ددی سورة په آیت ۳۴ کی تیر سوي دی مگر په دواړو ځایونو کی دمنسک دلفظ په معنی او مراد کی فرق دی، هلته نسک او منسک دقربانی په معنی کی په ضمن داحکامو دحج کی راغلی وو، په دی وجه هلته دواو سره وو و لِكُلِّ أُمَّةٍ یی فرمایلی وو، دلته دمنسک بله معنی (یعنی احکام دذبحی یا علم دشرعی احکامو) اوبل مفهوم مراد دی او دا یو مستقل حکم دی په دی وجه یی دا په عطف سره نه دی بیان کړی، ددی آیت په تفسیر کی یوقول خو هغه دی کوم چی په لنډه تفسیر کی راوړل سوي دی چی ځینو کفارو به دمسلمانانو سره د دوی دذبحو متعلق فضول بحث او جگړی کولی او ویل به یی چی ستاسی د مذهب داحکم عجیبه دی چی کوم خاړوی تاسی په خپلو لاسو قتل کړی هغه خو حلال وی او کوم چی بی له واسطی الله ﷻ مړ کړی یعنی عام مردار خاړوی نو هغه حرام وی ددوی ددی جگړی په جواب کی دا آیت نازل سو دکمارواه الحاکم وصححه والبیهقی فی الشعب عن علی بن حسن ؑ وابن عباس ؑ، انها نزلت بسبب قول الخزاعیین: روح المعانی،

دلته طريقه ذبح به دمنسك معنی وی او حاصل د جواب به دا وی چی الله ﷻ دهریو امت او شریعت دپاره
 ذبح احکام جلاجلایبسی دی دنبی کریم ﷺ شریعت یومستقل شریعت دی ددی داحکامو معارضه دیر
 مخکی شریعت داحکامو سره کول هم جائز نه دی دالاخه چی تاسی یی دخپل غلط خیال اورایه سره
 معارضه کوی یعنی دمر دارخاروی نه حلالوالی خوځه ددی امت سره خاص نه دی په تیرو توبو
 شریعتونو کی هم حرام راغلی دی نو ستاسی دا خبره خوبالکل بی بنیاده ده، ددی بی بنیاده خیال به
 بناسره د صاحب شریعت نبی سره جگړه او معارضه کول بی وقوفی او حماقت دی داسی په روح المعانی
 کی یی دآیت معنی بیان کړي ده»

او جمهورو مفسرینو دلته دلفظ دمنسك دعامو شرعی احکامو په معنی کی اخستی دی ځکه چی په اصل
 لغت کی دمنسك معنی یومعین ځای دی کوم چی خاص دعمل خیر یا شر دپاره مقرر وی او په دی وجه
 دحج احکامو ته مناسك الحج ویل کیږی چی په دی کی خاص خاص مقامات دخاصو احکامو او عملونو
 دپاره مقرر دی (ابن کثیر)

او په قاموس کی یی دلفظ دنسك معنی عبادت لیکلی ده په قرآن کریم کی اَرِنَا مَنَاسِكَنَا ددی معنی
 دپاره راغلی دی، دمناسك څخه مراد دعبادت شرعی احکام دی، دحضرت ابن عباس ؓ څخه دا دوه
 تفسیر هم روایت سوي دي، ابن جریر ابن کثیر قرطبی روح المعانی وغیره کی یی ددی عامی معنی
 تفسیر اختیار کړي دی او دآیت سیاق او سباق هم ددی قرینه ده چی دمنسك څخه مراد شریعت او ددی
 احکام دی او دآیت مطلب دا دی چی مشرکان او مخالفان داسلام کوم چی دشریعت محمدیه پراحمکامو
 نه وی نوهغوی دی واورى چی په تیر یو شریعت او کتاب سره دنوی شریعت او کتاب معارضه او جگړه
 کول باطل دی ځکه چی الله ﷻ هرامت ته دهغه په وخت کی یو خاص شریعت او کتاب ورکړی دی چی
 دهغه تابعداری پردغه امت باندی ترهغه وخته پوری جائزوه تر څو چی بل امت او بل شریعت دالله ﷻ
 دطرف څخه نه وو او که دده یو حکم دمخکی شریعتونو څخه خلاف وی نو اولنی حکم به منسوخ او دابه
 ناسخ گنل کیږي، په دی وجه ددی صاحب شریعت سره چاته دجگړی او منازعی اجازت نه سی کیدی
 دآیت اخری الفاظو فَلَا يَنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ دامتطلب دی چی په موجوده زمانه کی کله چی خاتم الانبیاء
 ﷺ یومستقل شریعت راوړی دی نو چاته ددی حق نسته چی دده دشریعت په احکامو کی جگړه او منازعه
 پیدا کړی.

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی په اولنی تفسیر او دی دوهم تفسیر کی په حقیقت کی هیڅ اختلاف
 نسته کیدی سی چی دآیت نزول ذبح په باره کی دیو خاص جگړی په سبب سوی وی، مگر دآیت عام
 الفاظ په ټولو شرعی احکامو باندی مشتمل دی او اعتبار عموم دلفظ لره وی دمورد خصوص لره نه دی
 نو حاصل د دواړو تفسیرونو به داسی چی کله الله ﷻ هرامت ته جدا جدا شریعت ورکړي دی چی به هغه

کي جزئي احکام مختلف هم وي نوپه يوتير شريعت باندی عمل کونکی ته ديونوی شريعت سره
دمعارضی او جگړی هيڅ حق نسته بلکي پرده ددغه نوی شريعت تابعداري واجب ده، په دی وجه دآيت
په اخرکي يی وفرمايل، **وَإِذْ إِلَى رَبِّكَ إِلَٰكُ لَعَلَّی هٰذِی مُسْتَقِيمٌ** يعنی ته ددی خلکو په خبرو او جگړو پسې
مه څه بلکي په خپل منصبی فرض دعوت الی الحق کی مشغول اوسه ځکه چی ته پر حقه لارباندي يی
ستا مخالف بی لاری سوي دی.

(ديوی شهي جواب)

ددی څخه داخبره هم واضحه سوه چی دشریعت محمدی دنزول څخه وروسته یوچاپه مخکی شريعت
عمل کونکی مثلاً یهودی نصرانی وغيره ته ددی وينا حق نسته چی په خپله قرآن زمونږ دپاره په دی
آيت کی په دی ویلو سره داگنجانش پیداکی چی هریو شريعت د الله ﷻ دطرف څخه دی په دی وجه که په
زمانه داسلام کی هم مونږ په شريعت موسوی یا عيسوی عمل کوو نومسلمانانوته نه دی په کارچی
زمونږ سره اختلاف کوی ځکه چی هرامت ته دخاص شريعت ورکولو دذکر کولو څخه وروسته دتولی
دنیا خلکو ته داحکم هم ورکړل سوي دی چی په شريعت محمدی دقائمیدو څخه وروسته دی هغوی ددی
شريعت مخالفت نه کوی دا یی نه دی فرمایلی چی مسلمانان دی دغه تیر شريعت دیوحکم څخه خلاف
څه نه وایی او ددی آيت څخه په ورپسې آيت سره دا مضمون نورهم زیات واضح کیږی په کوم کی چی
داسلامی شريعت خلاف مجادلی کونکو ته تنبيه ورکړل سوي ده چی الله ﷻ ستاسی په دی
حرکتونوباندی ښه پوه دی هغه به ددی سزا درکړی، **وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَغْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ.**

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانٌ وَمَا لَيْسَ لَهُمْ

اوعبادت کوی دالله ﷻ څخه ماسوا دهغه شی دکوم چی سند نه دی نازل سوی اودکوم چی خبر نسته دوی ته

بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ۝۴۱ **وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ**

او دبی انصافو هیڅوک مددگار نسته ، او کله چی واورول سی دوی ته

أَيُّ شَأْنٍ تَعْرَفُونَ فِي وجوه الذين كفروا المُنْكَرِيكَادُونَ

زمونږ ايتونه واضحه نو پیژنی به ته دمنکرانو بد شکلونه دمخونو ، نزدی وی

يُسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ كُمُ بَشَرٌ

چی حمله وکړی په هغو چی وایی دوی ته زمونږ ايتونه ، ته ووايه چی ایا زه ونه ښیم تاسی ته ددی څخه

مَنْ ذِكْرُ النَّارِ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ

ناکاره شی هغه اور دی دهغه وعده کړی ده الله دمنکرانو سره او دغه ډیر

الْبَصِيرُ ۝ يَأَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَبِعُوا لَهُ إِنَّ

بد دواپسی ځای دی ، ای خلکو! یو مثال بیانیري ، پس دی ته غور کښیردی ، دکومو چی

الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا

تاسی عبادت کوی دالله تعالی څخه ماسوا هرگز نه سی جوړولی یو مچ که څه هم ټول جمع سی

لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفٌ

او که چیري وتښتوی د دوی څخه مچ څه شی نو نه یی سی ورڅخه خلاصولی ، بی کاره دی

الطَّالِبِ وَالْبَطْلُوبِ ۝ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ

عبادت کوونکی اوبی کاره دی معبود ، دالله تعالی قدر دوی ونه پیژندی څنگه چی دهغه قدر دی ، بیشک

لَقَوِيَّ عَزِيزٌ ۝

الله تعالی زور اور دی زبردست .

لنفسیر: او دا (مشرکان) خلک دالله څخه ماسوا دداسی شیانو عبادت کوی دکومو (عبادت دجواز

دپاره چی الله څخه دلیل (په خپل کتاب کی) نه دی رالیرلی اونه د دوی سره ددی څه (عقلی) دلیل ت

او (په قیامت کی) کله چی دوی ته په شرک سزا ورکول کیږی نو) ددی ظالمانو چی به هیڅوک مددکاره

وی (نه قولاً چی د دوی ددی کار په ښه والی باندی څه دلیل پیش کی نه عملاً چی دوی د عذاب څخه

خلاص کی) او (دی خلکو ته په دی گمراهی او د اهل حقوسره په عنادساتلو کی دومره غلode چی) کله

ددی خلکو په مخکی چی مونږ ایتونه (دتوحید وغیره متعلق) کوم چی (په خپلو مضامینو کی) ښه واضح

دی (د اهل حقو دژبی څخه) ویل کیږی اورول کیږی نو ستاسی کافرانو په مخونو کی (په زړونو دپه

لگیدو په وجه) بدی نښانی لیدل کیږی (لکه مخ گونجی کیدل پزه تروهل وغیره اوبه دی نښانو سره

داسی معلومیږی چی) نژدی ده چی په دغو خلکو (اوس) حمله وکی کوم چی زموږ ایتونه د دوی په

مخکی وایی (یعنی همیشه دحملی شبهه وی او کله کله داحمله واقع سوی هم ده پس ښکاره دوی

داستمرار په اعتبار سره وفرمایي، ته (دی مشرکانوته)، ووايه چی (پرتاسی چی کوم ددی قرآن کریم دا ایتونه اوریدل بدلگیری نو)، ایا زه تاسی ته ددی (قرآن) څخه (هم) زیات دبدلگیدو شی ونسیم هغه دویځ دی (چی) دهغه الله ﷻ دکافرانو سره وعده کړي ده او هغه ډیر بدځای د اوسیدو دی (یعنی دقرآن دبدلگیدو نتیجه بدلگیدونکی دویځ دی ددی بدو لگیدو خو په غصه سره په غضب سره په انتقام سره څه تدارک هم کول کیدی سی مگر ددغه بدلگیدو به څه علاج وکی کوم چی به په دویځ سره وی مخته په یویدیهی دلیل سره دشرک ابطال دی چی) ای خلکو یوه عجه خبره بیانیری دی ته غورکښیری دی واورى (هغه دا ده چی) په دی کی هیڅ شک نسته چی دکوموتاسی خلک دخدای څخه ماسوا عبادت کوی هغه خو یو (ادنی) مچ قدرنه سی پیدا کولی که څه هم ټول جمع (هم) سی او (پیدا کول خو لویه خبره ده هغه خو داسی عاجزان دی چی) که چیری د دوی څخه مچ یوشی (چی پردوی اینیوول سوی وی دهغه څخه) ونستی نو دغه خو یی دهغه څخه ازادولی هم نه سی داسی بی کاره عبادت کوونکی او داسی بی کاره معبوددی (افسوس دی) چی دی خلقو دالله ﷻ چی څنگه تعظیم په کار وو (چی دهغه څخه ماسوا یی دچا عبادت نه کولی) هغه یی ونه کی (چی شرک یی شروع کی حال دا دی چی) الله ﷻ لوی قدرت والا پرتولو غالب دی (نوعبادت خالص دهغه وو نه چی دغیر قوی اوغیر غالب دکوم چی نیستوالی دقوت په واضحو وجهو سره معلوم سو)

معلومات اومستلي: (دشرک اوبت پرستی داحمقانه حرکت په یومثال سره وضاحت)

ضَرْبٌ مِّثْلٌ د ضَرْبٍ مِّثْلٌ لفظ په عام طور سره دیوخاص قصی دتمثیل دپاره استعمالیری دلته دضَرْبٍ مِّثْلٌ څخه داصورت مرادنه دی بلکی دشرکت اوبت پرستی حماقت په یوواضح مثال سره بیانول دی چی دابت کوم چی تاسی یی خپل کارساز گنی دا خو داسی بی وسه اوبی چاره دی چی که ټول یوځای سی نودیو مچ قدر حقیرشی هم نه سی پیدا کولی اوپیدا کول خولوی کار دی تاسی روزانه دوی ته متیانی میری وغیره دخوراک شیان راوړی او مچان هغه خوری نو دوی دومره هم نه سی کولی چی مچان دخپل شی څخه وشړی اوخپل شی ورڅخه وساتی نو دوی به تاسی دیوافت څخه څنگه محفوظ کړی؟ په دی وجه دآیت په اخرکی د دوی جهالت اوبی وقوفی یی په دی الفاظو سره تعبیر کړي ده، ضَعْفُ الطَّالِبِ وَالْمُظْلَبِ: یعنی دچامعبود چی داسی بی وسه وی دهغه عابده ددی څخه زیات کمزوری وی.

مَاقْدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ: یعنی څومره بی وقوفه احسان فراموشه دی دی خلقو دالله ﷻ هیڅ قدر ونه پیژندی چی دداسی عظیم الشان قدرت والا سره یی داسی بی وسه بی شعوره ډیری برابری کړی. والله اعلم

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ

پیغام رسوونکی

دملانکو څخه

الله تعالی غوره کوی

النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٥٤﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا

او دانسانانو څخه ، الله اوري او ويني ، پوه دی په هغو چی د دوی په مخکې دی او څه

مَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

چی د دوی وروسته دی ، او الله څخه ته رسیږي هریو کار ای ایماندارو

ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ

رکوع کوی او سجده کوی او بندگی کوی دخپل رب او نیکی کوی چی تاسی

تُقْبَلُونَ ﴿٥٦﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ

خیر پیدا کوی ، او محنت کوی د الله دپاره څنگه چی په کاردی دهغه دپاره محنت ، هغه خوښ کړی یاست

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ

تاسی ، او نه یی دی ایښی په تاسی په دین کی څه مشکل دین ستای دپلار

إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّيَ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا

ابراهم څخه هغه نوم ایښی دی ستاسی مسلمان دمخکې څخه او په دی قرآن کی

لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى

چی سی رسول شاهد په تاسی باندی او تاسی شاهدان سی

النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ

په خلقو پس قائم ساتی لمونځ او ورکوی زکوٰۃ او مضبوط ونیسی الله ، هغه

مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٥٨﴾

ستاسی مالک دی پس ډیر ښه مالک دی او ډیر ښه مددگار دی

لنفسیر: الله څخه (ته) اختیار دی چی درسات دپاره څوک وغواړی، منتخب کوی دملانکو څخه (کوم ملانکی چی غواړی، احکام (دالله نبیانوته) رسوونکی (مقرر کوی) او (دغه شان) دانسانانو څخه هم (جان

چی و غواپی دعا مو خلگو دپاره احکام رسوونکی مقرر کوی چی رسالت خدای ﷺ هغه چاته ورکوی کوم چی هغه منتخب کی په دی کی څه دملانکه کیدو خصوصیت نسته یعنی لکه څنگه چی دملانکه کیدو سره رسالت یوځای کیدی سی کوم چی مشرکان هم منی لکه چی دملانکو رسول کیدل به دوی په خپله تجویز کول دغه ډول دانسان والی سره هم دغه یوځای کیدی سی پاته سوه داخبره چی داانتخاب په یوخاص پوری څنگه واقع سو نوظاهری سبب یی خوځانگړتیاوی داحوالو ددغه رسولانو دی او دا، یقینی خبره ده چی الله ﷻ ښه اوریدونکی ښه لیدونکی دی (یعنی) هغه ددغو (تولو ملانکو او انسانانو) راتلونکی اوتیر حالتونه (ښه) پیژنی (نو موجوده حالت خوبه یی په درجه اولی سره پیژنی غرض ټول حالات د اوریدو اولیدو هغه ته معلوم دی په دی کی دځینو حال ددی انتخاب کولو مقتضی سو) او حقیقی سبب ددی دا دی چی دټولو کارونو مدار پرالله ﷻ باندی دی (یعنی هغه مالک مستقل بالذات اوفاعل مختار دی دهغه اراده مرجع بالذات ده دهغه دارادی دپاره دڅه مرجع ضرورت نسته پس حقیقی سبب یی اراده دخدای ﷻ ده او دهغه څخه دسبب پوښتنه کول عبث دی او دا معنی ددی قول دالله ﷻ ده لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ یعنی دالله ﷻ دهغه دیو کار دسبب دپوښتنی کولو هیچاته حق نسته)

(مخنه دسورة په ختمولو باندی اول دفروعو اوشرائعو بیان دی اوپه ملت ابراهیمی باندی داستقامت حکم یی ورکړی دی او ددی دترغیب دپاره یی ځینی مضامین ارشاد فرمایلی دی) ای ایماندارو! تاسی داصولو قبلولو څخه وروسته دفروعو پابندی ساتی خصوصاً دلمونځ پس تاسی رکوع کوی اوسجده کوی او (په عام طور سره فروع هم په ځای کوی) دخپل رب عبادت کوی اونیک کارونه کوی امید (یعنی وعده) ده چی تاسی به فلاح پیدا کی او دالله ﷻ په کارکی ښه کوشش کوی لکه چی دکوشش کولو حق دی، هغه تاسی (دنورو امتونو څخه) ممتاز فرمایلی یاست (لکه چی په آیت جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَ سَطًا وغیره کی ذکر دی) او په تاسی یی په دین کی څه قسم تنگی نه ده راوستلی (اوای ایماندارو! دکوم اسلام چی تاسی ته حکم سوی دی چی احکام یی ټول پوره کوئ او دا ملت ابراهیمی دی) تاسی دخپل پلار ابراهیم (عليه السلام) په ملت قائم اوسی هغه ستاسی لقب مسلمان ایښی دی مخکی هم او په دی (قرآن) کی هم چی ستاسی دپاره رسول الله ﷺ شاهد سی او (ددی شاهدی درسول ﷺ څخه مخکی) تاسی (په یوه لویه مقدمه کی په کومه کی چی به یوفریق انبیاء وی اوفریق ثانی به د دوی مخالف قومونه وی ددی مخالفو) خلگوپه مقابله کی به شاهدان یاست (او درسول په شهادت سره به ستاسی دشهادت تصدیق وسی او دانبیاؤ په حق کی به فیصله وسی) پس (زمونږ احکام پوره پرځای کوی پس) تاسی خلگ (په خصوصیت سره) دلمونځ پابندی ساتی اوزکوة ورکوی او (په باقی احکامو کی هم) الله ﷻ مضبوط ونیسی (یعنی په عزم اوهمت سره ددین احکام پرځای کوی دغیرالله رضا اوعدم رضا او دخپل نفس دمصلحت اومضرت طرف ته مه گوری) هغه ستاسی کار ساز دی نو څنگه ښه کارساز دی اوڅنگه ښه مددگار دی.

معلومات اومستلي: (سورة حج دتلاوت سجده)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ: په سورة حج کی یو آیت خومخکی تیر سوي دی چی په هغه دتلاوت سجده کول په اتفاق واجب ده په دی آیت کوم چی دلته ذکر دی دتلاوت دسجدي په واجبيدو کی دامامانو اختلاف دی ، دامام اعظم ابوحنيفه امام مالك سفیان ثوري رحمهم الله په نزد پر دی آیت سجده دتلاوت واجب نه ده ځکه چی په دی کی دسجدي ذکر درکوع وغيره سره راغلی دی چی دلمونځ سجده مراد کيدل ورڅخه ظاهر دی لکه په ، وَاسْجُدْ وَارْكَعْ مَعَ الرَّاكِعِينَ کی دتولو اتفاق دی دلمونځ سجده ورڅخه مراد ده ، ددی په تلاوت کولو سره دتلاوت سجده نه واجبيږي دغه ډول په ذکر سوي آیت دتلاوت سجده واجب نه ده، دامام شافعي او امام احمد په نزد په دی آیت هم دتلاوت سجده واجب ده د دوی دليل يوحديث دی چی په هغه کی ارشاد دی چی سورة حج ته په نورو سورتونو دافضيلت حاصل دی چی په دی کی دتلاوت دوی سجدی دی دامام اعظم ابوحنيفه رحمهم الله په نزد ددی روايت په ثبوت کی خبره ده ، تفصيل يی دفتحي او احاديثوپه کتابونو کی دی .

وَجَاهِدُوا لِلَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ: لفظ دجهاد او مجاهده ديو مقصد په حصول کی خپل پوره قوت خرڅ کول او په هغه دپاره دمشق تيرولو په معنی کی راځی، دکفارو سره په جنگ کی هم مسلمان خپل قول او فعل او هر قسم امکاني طاقت خرڅ کوی په دی وجه هغه ته هم جهاد ويل کيږي او دحَقَّ جِهَادِهِ څخه مراد په دی کی پوره اخلاص دالله ﷻ دپاره کيدل دی چی په دی کی څه دنويی نوم نمائش يادغنيمت دمال څه شائبه نه وی او نه په کی ددی څه طمع وی .

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمایي چی حق جهاد دا دی چی په جهاد کی خپل پوره طاقت خرڅ کی او دچا ملا متيا کوونکی ملامتيا ته غوږنه ايرېدی ، او ځيني مفسرين حضرات دلته دجهاد معنی په عامو عبادتونو او دالله ﷻ په حکمونو پوره کولو کی خپل پوره طاقت په پوره اخلاص سره خرڅ کولو کی اخلي ، ضحاک او مقاتل فرمایي چی دآیت مراد دا دی چی (اعملوا لله حق عظمه واعبدوه حق عبادته) عمل کوی دالله دپاره لکه څنگه چی حق دعمل دهغه دی او عبادت کوی دالله لکه څنگه چی حق دعبادت دهغه دی . او حضرت عبد الله ابن مبارک فرمایي چی دلته دجهاد څخه مراد دخپل نفس او دده دبی خايه خواهانو په مقابله کی جهاد کول دی او دا حق دجهاد دی ، امام بغوی رحمهم الله وغيره ددی قول په تائيد کی يوحديث هم دحضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه نقل کړي دی چی يو وار داصحابو کرامو رضي الله عنهم يو جماعت کوم چی دکفارو سره دجهاد دپاره تللی وو بيرته راغلل نو نبی کریم ﷺ وفرمايل .

قَدِمْتُمْ خَيْرَ مَقْدَمٍ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ قَالَ (يعني الراوي) مُجَاهِدَةُ الْعَبْدِ لِهَوَاهُ الرَّوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ وَقَالَ هَذَا اسْنَادٌ فِيهِ ضَعْفٌ

يعنی تاسی خلگ ښه بيرته راغلاست دکوچنی جهاد څخه دلوی جهاد طرف ته يعنی دخپل نفس دبی

خايه خواهشاتو دمقابلې جهاد اوس هم لاجاری دی «دایهقی روایت کړي دی مگر ویلی یی دی چی په اسناد کی یی ضعف دی»

فائده: په تفسیر مظهري کی یی دا دوهم تفسیر اختیار کړي دی ددی آیت څخه یی دا مسئله را ایستلی ده چی صحابه کرامو څه به چی کله دکفارو په مقابله کی جهاد کوی ، دنفسانی خواهشاتو دمقابلې جهاد خو دغه وخت هم جاری وو مگر په حدیث کی یی دا دواپسی څخه وروسته ذکر کړي دی ، په دی کی اشاره دا ده چی دنفس دخواتشاتو دمقابلې جهاد که څه هم دجنگ په میدان کی هم جاری وو ، مگر عادتاً جهاد دشیخ کامل په صحبت باندی موقوف دی ، په دی وجه دهغه جهاد څخه په واپسی او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دحاضری دوخت څخه شروع سو.

(امت معمدی دالله ﷻ منتخب امت دی)

هو اجتبکم: دحضرت واثله بن اسقع څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ په ټولو بنی اسمعیلو کی دکنانه انتخاب وفرمایي بیا په کنانه کی دقریش بیا په قریش کی دبنی هاشم بیا په بنی هاشم کی یی زما انتخاب وفرمایي (رواه مسلم مظهري)

وما جعل علیکم فی الدین من حرج: یعنی الله ﷻ ددین په معامله کی په تاسی څه تنگی نه ده ایښی ، په دین کی دتنگی نه کیدو مطلب ځینو حضراتو دایبان کړي دی چی په دین کی داسی څه گناه نسته کوم چی په توبه سره معاف نه سی او دآخرت دعذاب څخه دخلاصی څه صورت را ونه وزی په خلاف دتیرو امتونو څخه چی په هغوی کی ځینی گناهونه داسی هم وه کوم چی به په توبه کولو نه معاف کیدل.

حضرت ابن عباس څه فرمایي چی دتنگی څخه مراد هغه سخت اوگران احکام دی کوم چی په بنی اسرائیلو عائد سوی وه کوم چی قرآن کریم په اصر او اغلال سره تعبیر کړي دی په دی امت داسی یوحکم نه دی فرض سوی ، ځینی حضرات فرمایي چی دتنگی څخه مراد هغه تنگی ده کومه چی انسان ونه زغمل سی ، ددی دین په احکامو کی یوحکم داسی نسته کوم چی فی نفسه ناقابل برداشت وی پاته سو لږ ډیر محنت اومشقت نو دغه خو ددنیا په هرکار کی وی ، تعلیم حاصلول ، بیا په نوکری تجارت اوصنعت کی څومره څومره محنتونه برداشت کول کیږي ، مگر په دی وجه دانه سی ویل کیدی چی داکار ډیر سخت اوگران دی ، دماحول غلط کیدو یا مخالف کیدو یا ملک اوبنار کی ددی درواج نه کیدو په سبب چی په کوم کار کی سختی پیښیږي هغه ته ددغه کار سختی نه سی ویل کیدی ، کونکی ته په دی وجه گران معلومیږي چی په ماحول کی دده سره څوک ملگری نه وی ، په کوم ملک کی چی د ډوډی پخولو عادت نه وی هلته ډوډی تر لاسه کول څومره گران سی ، په دی ټول پوه وی مگر ددی باوجود څوک دانه وایی چی ډوډی پخول څومره گران کار دی .

او حضرت قاضی ثناء الله رتبه په تفسیر مظهري کی فرمایي چی په دین کی دتنگی نه کیدو دامطلب هم

کیدى سى چى الله ﷻ دا امت دتولو امتونو خُخه دُخان دپاره منتخَب فرمايلى دى دهغه په برکت سره سى ددى امت خلگوته ددين په لاره كى لوى لوى تكليفونه برداشت كول هم اسان بلكى خوندناك جوړ كړي دى په محنت سره راحت پيدا كيږي بيا كله چى په زړه كى دايمن خوږوالى پيدا سى نوټول گران كارونه هم سپك او اسان سى ، په حديث شريف كى دحضرت انس ؓ خُخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى جُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ : يعنى په لمونځ كى زما دسترگو يخوالى دى (رواه احمد والنساي والحاكم وصححه)

مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ : يعنى دا ملت ستاسى دپلار حضرت ابراهيم ؑ دى ، داخطاب په اصل كى قريشو مؤمنانو ته دى كوم چى دحضرت ابراهيم ؑ دنسل خُخه دى بياټول خلگ دقريشو په تابعدارى كولو سره په دى كى داخليږي لكه چى په حديث كى دى ، الثَّاسُ تَبِعَ لِقَرِيْشٍ لِّىْ هَذَا الثَّانِ مُسْلِمُهُمْ تَبِعَ لِمُسْلِمِهِمْ وَكَافَرُهُمْ تَبِعَ لِكَافِرِهِمْ (رواه البخارى ومسلم مظهرى) يعنى ټول خلگ په دى دين كى دقريشو تابع دى مسلمانان دمسلমানو قريشو تابع دى او كافران دكافرانو قريشو تابع دى .

اوځينى حضرات فرمايى د ابيكم ابراهيم خطاب دټول امت مسلمانانو ته دى او حضرت ابراهيم ؑ ددى ټولو دپاره پلار كيدل په دى اعتبار سره دى چى نبى كريم ﷺ دامت روحانى پلار دى لكه چى پاكي بيبيانى دمسلمانانو ميندى دى اونبى كريم ﷺ خو دحضرت ابراهيم ؑ په اولاد كى كيدل ظاهره او معلومه ده .

هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَلِىْ هَذَا : يعنى حضرت ابراهيم ؑ دامت محمدى اوټولو ايماندارو نوم دقرآن خُخه مخكى مسلم ټاكلى دى او په خپله په قرآن كريم كى هم لكه چى دحضرت ابراهيم ؑ دعا په قرآن كى داسى منقول ده ، رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ : او په قرآن كريم كى چى كوم دايماندارو نوم مسلم ايښوول سوي دى ددى ايښوونكى كه خه هم بى له واسطى حضرت ابراهيم ؑ ته دى مگر دقرآن خُخه مخكى دده دا نوم تجويز كول په قرآن كريم كى په دى نوم سره دمسئى كولو سبب جوړ سو په دى وجه ددى نسبت هم حضرت ابراهيم ؑ ته وسو .

لَيَكُوْنَنَّ الرُّسُلُ مِنْكُمْ وَكُوْنُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ : يعنى ده ﷺ به په محشر كى شاهدى كوى چى مادالله ﷻ احكام دى امت ته رسولى وه ، اوامت محمدى به ددى اقرار كوى ، مگر نور انبياء عليه السلام چى كله دا ووايى نو د دوى امتونه به منكر سى دغه وخت به امت محمدى شهادت ور كړى چى بيشكه ټولو انبياء عليهم السلام خپل خپل قوم ته دالله ﷻ احكام رسولى وو ، دنورو امتونو دطرف خُخه به د دوى په شهادت داجرح وسى چى زمونږ په زمانه كى خو د امت محمدى وجود هم نه وو دوى زمونږ په معامله كى څنگه شاهدان كيدى سى؟ د دوى دطرف خُخه به دجرح دا جواب وى چى بيشكه مونږ موجود نه وو مگر مونږ دا خبره دخپل رسول ﷺ خُخه اوريدلى ده دكومى په رښتينوالى كى چى هېڅ شك

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحیح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى امين الله (حقانى)

دكمپوز او ترجمي چارې الدين العلم كمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۱۸)

خپرونكى

مكتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روډ حاجي غيبي چوك كوئټه

چاپ ځاى لاهور

فہرست تفسیر معارف القرآن

مضمون

صفحہ

۶	فَذِ الْفَلَحِ الْمُؤْمِنُونَ ، الخ ۱ تا ۱۱
۶	دسورۃ مومنون فضیلتونہ (خصوصیات) او خانگرتیاوی
۷	فلاح خہ شی دی؟ او کوم خای او خنگہ پیدا کیڑی؟
۹	دکامل مومن ہفہ او وہ ۷ صفتونہ پہ کوموچی پہ ذکر سوو ایتونو کی ددنیا او آخرت د فلاح وعدہ دہ..
۱۰	پہ لمانخہ کی د خشوع د ضرورت درجہ
۱۳	وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ ، الخ ۱۲ تا ۲۲
۱۶	دانسان د پیدا کیدو د پارہ او وہ ۷ درجی
۱۶	یوہ عجیبہ لطیفہ د حضرت ابن عباس ؓ خخہ
۱۷	دانسان د پیدا کیدو اخری مقام یعنی پہ دہ کی روح او ژوند پیدا کول
۱۷	روح حقیقی او روح حیوانی
۱۹	انسانانو تہ د او بورسولو عجیبہ قدرتی نظام
۲۱	وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا ، الخ ۲۳ تا ۳۰
۲۴	ثُمَّ الْإِنشَاءُ مِنْ بَغِيضِهِمْ ، الخ ۳۱ تا ۳۹
۲۶	ثُمَّ الْإِنشَاءُ مِنْ بَغِيضِهِمْ فُرُؤًا ، الخ ۴۲ تا ۵۰
۲۸	يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ ، الخ ۵۱ تا ۵۶
۲۹	معلومات او مسئلی
۳۰	إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ ، الخ ۵۷ تا ۶۲
۳۲	تِلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ ، الخ ۶۳ تا ۷۷
۳۷	دما خستن خخہ وروستہ د قصو کولو خخہ منع او خاص ہدایتونہ
۳۸	پہ مکی والاؤ د قحط عذاب او د نبی کریم ﷺ پہ دعا سرہ ددی دفع کیدل
۳۸	وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ ، الخ ۷۸ تا ۹۲
۴۲	قُلْ رَبِّ إِنِّي مَرْبُوعٌ ، الخ ۹۳ تا ۱۰۰
۴۳	معلومات او مسئلی
۴۵	فَإِذَا لَبِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ ، الخ ۱۰۱ تا ۱۱۵
۴۹	پہ محشر کی دمومانو او کفارو پہ حالاتو کی فرق
۵۱	د عملونو د تول کیفیت
۵۲	فَتَقَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ، الخ ۱۱۶ تا ۱۱۸
۵۴	(سورة نور)
۵۴	سُورَةُ النُّورِ ، الخ ۱ تا ۲

۵۴	سورۃ نور خصوصیات.....
۵۵	زنا پہ خیلہ یو عظیم جرم او ددیو جرمونو مجموعہ دہ پہ دی وجہ پہ اسلام کی ددی سزاہم دتولو خخہ لویہ کنبینول سوہ.....
۵۷	دسلو (۱۰۰) دزو ذکر سوی سزا صرف دغیر وادہ سوی سری او بنخی دپارہ دہ دواہ سوو سزا سنگارہ.....
۶۲	یو ضروری خبرداری.....
۶۲	دزنا پہ سزا کی دری درجی.....
۶۲	پہ اسلامی قانون کی چی دکوم جرم سزا سختہ دہ دہفہ دثبوت دپارہ شرطونہ ہم سخت اینبول سوی دی.....
۶۳	دیو سری یا حیوان سرہ دقبیح فعل حکم.....
۶۳	پہ اسلام کی اول دجرم دپردہ پوشی حکم دی لیکن کلہ چی معاملہ پہ شہادت سرہ ثابتہ سی نو بیا دمجرمانو پورہ رسوایی ہم عین حکمت گرخول سوی دی.....
۶۳	الَّذِينَ لَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا زَانِيَةً ، الخ ۳.....
۶۴	دزنا متعلق دوہم حکم.....
۶۶	وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ الْمُخَصَّاتِ ، الخ ۴ تا ۵.....
۶۷	دزنا متعلق دریم حکم ددرواغو دتہمت جرموالی او دہفہ شرعی حد.....
۶۸	یوہ شبہہ او دہفہ جواب.....
۶۸	محضنت خوک دی.....
۷۰	وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ أَزْوَاجَهُمْ ، الخ ۶ تا ۱۰.....
۷۱	دزنا متعلق خلورم حکم دلعان دی.....
۷۶	إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ ، الخ ۱۱ تا ۲۲.....
۸۰	قصہ دافک او بہتان.....
۸۲	دحضرت عائشہ صدیقہ ؓ خاص فضیلتونہ کمالات او دافک دقصی خخہ باقی پاتہ حصہ.....
۸۹	دحضرت صدیقہ ؓ یو خو خانگر تیاوی.....
۸۳	یو مہم اوضوری خبرداری.....
۹۵	یوہ شبہہ او دہفہ جواب.....
۹۵	دافحشو دبندولو قرآنی نظام او یو مہم تدبیر او ددی دپام خخہ دلیری کولو پہ وجہ نن دافحشو کثرت دی.....
۹۶	صحابہ کرامو ؓ تہ داعلی اخلاقو تعلیم.....
۹۸	یو مہم خبرداری.....
۹۹	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا ، الخ ۲۷ تا ۲۹.....
۱۰۰	پنجم حکم داجازت غوبنتلو او دیو بل سرہ دملاقات اداب دچا کورتہ دداخلیدو خخہ مخکی اجازہ ترلاہ کول. دمعاشری دقرآنی ادابیو مہم باب دچاملاقات تہ چی ورسی نواول اجازت اخلی بغیر داجازت خخہ

۱۰۱	دچاکورته مه داخليږي.....
۱۰۱	داستيدان حکمتونه او مهم مصلحتونه.....
۱۰۳	داستيدان مسنونه طريقه.....
۱۰۲	يو ضروري خبرداری.....
۱۰۹	داستيدان متعلق نوري مسئلې.....
۱۰۹	دتيليفون متعلق ځيني مسئلې.....
۱۱۰	قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَلْعَنُوا مِنْ أَصْحَابِهِمْ ، الخ ۳۰ تا ۳۱.....
۱۱۱	شپږم حکم دښخو دپړدي احکام.....
۱۱۲	د فواحشو بندولو او دپاکۍ د حفاظت يو مهم باب دښخو پرده.....
۱۱۵	بي پيري هلکانو ته د قصداً نظر کولو هم دا حکم دی.....
۱۱۵	غير محرم ته کتل حرام دی ددی تفصيل.....
۱۱۷	دپړدي دا حکامو څخه استثناء.....
۱۱۶	دکالي اواز غير محرم ته اورول جائز نه دی.....
۱۲۲	دښځي داواز مسئله.....
۱۲۲	خوشبو لگول او دباندي وتل.....
۱۲۳	گل کړی برقع اغوستل او دباندي وتل هم ناجائز دی.....
۱۲۳	وَالْكُفْرَاءُ الْإِنْسَانِي مِنْكُمْ ، الخ ۳۲.....
۱۲۳	دنکاح ځيني حکمونه.....
۱۲۵	نکاح واجب ده يا سنت يا په مختلفو حالاتو کې يې حکم مختلف دی؟.....
۱۲۸	وَالَّذِينَ يَقُولُونَ الْكِتَابُ ، الخ ۳۳.....
۱۳۰	دمعاشياتو دفن يو اهمه مسئله او په دې کې قرآنی فيصله.....
۱۳۲	وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ ، الخ ۳۴ تا ۴۰.....
۱۳۷	دنور تعريف يعنی پيژندگلوی.....
۱۳۹	دنبی کریم ﷺ نور.....
۱۴۰	دزيتون دتيلو برکتونه.....
۱۴۱	دمسجدونه دالله ﷻ کورونه دی ددی تعظيم واجب دی.....
۱۴۱	دمسجدونو دپورته کولو معنی.....
۱۴۳	دمسجدونو ځيني فضيلتونه.....
۱۴۴	دمسجدونو پنځلس اداوب.....
۱۴۵	کوم ځايونه چې دالله ﷻ ذکر دقرآن دتعليم او ددين دتعليم دپاره خاص وی هغه هم دمسجدونو په حکم کې دی.....

۱۴۵	پہ: اَذِّنْ لِلّٰہِ اَنْ تَرْفَعَ کِی دلفظ اَذِّنْ خاص حکمت
۱۴۶	صحابہ کرام ﷺ اکثرہ در تجارت کاسبان وہ
۱۴۷	اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰہَ یُسَبِّحُ لَہٗ ، الخ ۴۹ تا ۴۵
۱۵۰	لَقَدْ اَرْسَلْنَا اَہٰتِ مُنٰتٍ ، الخ ۴۲ تا ۵۴
۱۵۳	د فلاح او کامیابی د پارہ خلور شرطونہ
۱۵۳	یوہ عجیبہ واقعہ
۱۵۴	رَغَدَ اللّٰہُ الَّذِیْنَ اٰتَوْا ، الخ ۵۵ تا ۵۷
۱۵۷	پہ ذکر سری آیت کی دخلفاء راشدینو دخلافت او د اللہ ﷻ پہ نزد دمقبولیت ثبوت
۱۵۹	يٰۤاَيُّهَا الَّذِیْنَ اٰتَوْا لِهٰتٰدِلْکُمْ ، الخ ۵۸ تا ۶۰
۱۶۱	خیلوانو او محرموتہ پہ خاصو وختونو کی د اجازت غوبنتلو حکم
۱۶۴	قرآن د پاکیزہ معاشرت تعلیم ورکری دی
۱۶۴	دنبخو د پردی د احکامو تا کید او پہ دی کی یوہ بلہ استثناء
۱۶۴	لَیْسَ عَلٰی الْاَغْمٰی خَرْجٌ وَلَا عَلٰی ، الخ ۶۱
۱۶۶	کورونوتہ د داخلیدو و خخہ وروستہ خینی احکام او دمعاشرت ادب
۱۶۹	اِلَّا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِیْنَ اٰتَوْا بِاللّٰہِ ، الخ ۶۲ تا ۶۴
۷۱	دنبی کریم ﷺ دمجلس خصوصاً او دعام معاشرت خینی اداب او احکام
۷۱	یوسوال او دفعہ جواب
۷۱	دامر جامع خخہ خخہ مراد دی؟
۱۷۲	د احکم دنبی کریم ﷺ دمجلس سرہ خاص دی او کہ عام دی
۱۷۳	(سورة الفرقان)
۱۷۳	لَا تَزَالُ اَلَّذِیْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ ، الخ ۱ تا ۳
۱۷۴	د سورة خاندگریاوی
۱۷۴	پہ مخلوقاتو کی پہ ہر شی کی خاص خاص حکمتونہ
۱۷۵	وَقَالَ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا اِنْ هٰذَا ، الخ ۴ تا ۹
۱۷۸	لَا تَزَالُ اَلَّذِیْ اِنْ شَاءَ جَعَلَ لَکَ ، الخ ۱۰ تا ۲۰
۱۸۳	پہ مخلوق کی دمعاشری مساوات نہ کیدل پہ لوی حکمت مبنی دی

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ وَمَنْ عَمِلَ إِكْرَامًا ۝

سورة مؤمنون په مکه کی نازل سوی دی او په دی کی یوسل (۱۸) اتلس ایتونه او شپږ رکوع گانۍ دی

شروع کوم دالله ﷻ په نوم چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی .

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ ۱ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝

بیشکه خلاصوالی پیداکی ایماندارو ۱ کوم چی په خپل لمانځه کی خشوع (عاجزی) کوونکۍ دی

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝ ۲ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ

او کوم چی دعبثو خبرووڅخه منع کوی . او کوم چی زکوٰۃ

فُعِلُونَ ۝ ۳ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَقْرَبِهِمْ حَقُّنُونَ ۝ ۴ إِلَّا عَلَى

ورکوی . او کوم چی دخپل شهرت دخای حفاظت کوی ، مگر په خپلو

أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ ۵ مَنِ

بیبیانو او یا په خپلو مینځو پس په دوی الزام نسته پس څوک چی

ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝ ۶ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِهِمْ

ولتوی ددې څخه ماسوا ، نودغه دی دحد څخه وتونکی ، او څوک چی دخپلو امانتونو

وَعَمْدٌ هُمْ رَاِعُونَ ۝ ۷ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ ۸ أُولَٰئِكَ

او دخپلو اقرارونو خیال ساتی ، او څوک چی دخپلو لمونځونو حفاظت کوی ، دغه

هُمُ الْوَارِثُونَ ۝ ۹ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ ۱۰

دی میراث اخيستونکی ، چی په میراث به پیداکی باغونه دیځو سایو ، دوی به په دی کی همیشه وی

(سورة مؤمنون فضیلتونه (خصوصیات) او ځانگړتیاوي)

په مسند احمد کی دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه څخه روایت دی دوی فرمایي چی په نبی کریم ﷺ به کله وحی نازلیده نوچی خواته به یی څوک ناست وو دهغوی په غوږونوکی به داسی اواز راتلی لکه

دشاتو مچی چی اواز کوی یوه ورځ ددﷺ په خواکی هم داسی اواز واوریدل سو نومونږ ایسار سوو چی نازه راغلی وحی واورو، هرکله چی دوحی دخاص کیفیت څخه فارغ سو نونبی کریم ﷺ قبلی ته مخ کی کښیستی او دا دعایی شروع کړه ، اَللّٰهُمَّ زِدْکَ اَوْلَادَکَ تَقْصَاتَ اَوْکَرِمَاتٍ اَوْلَادًا لَّهٖمَا وَاَعْطَاوَلَا تُخْرِمْتَاوَلِرَّتَاوَلَا لَوْرٍ فَلَیْتَاوَاَرْضَ عَاثَاوَاَرْضِنَا : یعنی ای الله مونږ ته زیات راکړی کموی مومه او زمونږ عزت زیات کی ذلیل کوی مومه او مونږ وبخښی محروم کوی مومه او مونږ ته پر نورو ترجیح راکړی نورو لږه پر مونږ ترجیح مه ورکوی او زمونږ څخه راضی سی او مونږ هم په خپله رضا سره راضی کړی ددی څخه وروسته یی وفرمایل چی پرما داوخت لس ایتونه داسی نازل سول چی کوم سړی په دی پوره پوره عمل وکی نوهغه به (سیده) جنت ته ځی بیایی دا لوړ لیکل سوی لس ایتونه وویل (ابن کثیر)

اونسایی په کتاب التفسیر کی دیزیدبن بابنوس څخه نقل کړي دی چی دوی دحضرت عائشه صدیقه څخه سوال وکی چی دنبی کریم ﷺ اخلاق څنگه اوڅه وه؟ هغی وفرمایل چی دهغوی اخلاق یعنی طبعی عادتونه هغه وه کوم چی په قرآن کریم کی دی ددی څخه وروسته یی دالس ایتونه تلاوت کړل اووې فرمایل چی بس دایی اخلاق او عادتونه وه دنبی کریم ﷺ (ابن کثیر)

لنفسیر: په تحقیق سره هغو مسلمانانو (په آخرت کی) فلاح پیداکی کوم چی (دصحیح عقیدو سره په دی لاندینیو صفتونو باندی هم موصوف وی یعنی هغوی) په خپلو لمونځونو کی (برابره خبره ده که فرض وی یاغیر فرض) عاجزی کوونکی وی اوکوم چی دعشو (یعنی فضول) خبروڅخه (برابره خبره ده که قولی وی اوکه فعلی) لیری اوسیدونکی وی اوکوم چی (په عملونو او اخلاقو کی) خپله پاکی کوونکی وی اوکوم چی دخپلو شرم گاهونو (په حرامه طریقو دشهوتونو پوره کولو څخه) حفاظت کوونکی وی لیکن دخپلو بیبیانو یادخپلو (شرعی) مینځو څخه (حفاظت نه کوی) ځکه چی په دوی (په دی کی) څه الزام نسته البته کوم چی ددی څخه علاوه (بل ځای دشهوت پوره کولو) طلبگار سول داسی خلک دحد (شرعی) څخه وتونکی دی اوکوم چی خپل (ځانته دسپارل سوو) امانتونو او دخپل عهد (کوم چی دیوعقد په ضمن کی سوی وی یادغسی ابتداء یی کړی وی) خیال ساتونکی وی اوکوم چی دخپلو (فرضو) لمونځونو پابندی کوی داسی خلک وارثان کیدونکی دی کوم چی به دفروس (برین) وارثان وی (او) فغری به په دغه کی همیشه اوسیري .

معلومات اوسئلي

(فلاح څه شی دی؟ اوکوم ځای اوڅنگه پیدا کیږی؟)

فَدَا اَلْحَ الْمُؤْمِنُونَ : لفظ دفلاح په قرآن اوسنت کی دیر استعمال سوي دی په اذان او اقامت کی پنځه ځله هر مسلمان ته دفلاح طرف ته دعوت ورکول کیږی دفلاح معنی دا ده چی هر مراد حاصل وی اوهر تکلیف لیری وی (قاموس) دالفظ چی څومره لنډی دومره جامع هم داسی دی چی یوانسان ددی څخه

زیات دڅه شی خواهش کولی نه سی او دا ظاهره ده چی مکمله فلاح چی یو مراد هم داسی پاته نه سی چی پوره سوی نه وی او یو تکلیف هم داسی پاته نه سی چی نه وی لیری سوی په دنیا کی دهیجا دپاره دامکنه نه ده چی یوشی خلاف طبع ور پېښ نه سی او کوم خواهش چی یی څه وخت په زړه کی پیدا سی بلاتاخیره پوره سی که نور هیڅ نه وی نو دهر نعمت دزوال او فنا بیرته او دهر تکلیف دواقع کیدو خطر و ی چی ددی څخه څوک خالی کیدی سی ؟

ددی څخه معلومه سوه چی فلاح کامله خوداسی شی دی کوم چی په دی دنیا کی نه سی حاصلیدی څکه چی دنیا خودار التکلیف او محنت هم ده او ددی یوشی باقی او قرار هم نه دی دابیش بها پانگه په یو بل عالم کی پیدا کیږی چی دهغه نوم جنت دی هغه یو داسی ملک دی چی په هغه کی به دانسان هر مراد هروخت بی دڅه انتظار څخه حاصل وی وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ (یعنی دوی ته به ورکول کیږی هر هغه شی کوم چی دوی غواړی او هلته به څه ادنی غم او تکلیف هم نه راځی او هر سړی به ددی ویناسره هلته داخلېږی، وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ! الَّذِي اٰحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ : یعنی شکر دی دالله ﷺ چا چی زمونږ څخه غم لیری کی او مونږ یی په خپل فضل سره یو مقام ته ورسولو چی دهغه هر شی قائم او دائم دی ، په دی آیت کی داهم اشاره موجوده ده چی ددنیا په کور کی به یو څوک هم داسی نه وی کوم ته چی هیڅ غم او تکلیف نه وی رسیدلی په دی وجه په جنت کی دقدم ایښوولو سره به هر سړی داوواپی چی اوس زمونږ غم لیری سو ، قرآن کریم په سورة اعلی کی کوم ځای چی دفلاح حاصلولو دانسخه ښوولی ده چی خپل ځان دگناهونو څخه پاک کی قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ددی سره یی داهم ارشاد فرمایلی دی چی دکاملی فلاح ځای په اصل کی آخرت دی صرف ددنیا سره زړه لگول دفلاح طلب کوونکی کار نه دی فرمایي ، بَلْ تُؤْمِنُونَ الْحَيٰةَ الدُّنْيَا ! وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَّابْتِغَى : یعنی تاسی خلک دنیا ته په آخرت باندی ترجیح ورکوی حال دا دی چی آخرت ښه هم دی چی په هغه کی هر مراد پوره کیږی او هر تکلیف لیری کیږی او باقی پاته کیدونکی هم دی .

لنډه دا چی کامله او مکمله فلاح خو صرف په جنت کی پیدا کیدی سی دنیا دهغه ځای نه دی ، البته دا کثرو حالاتو په اعتبار سره فلاح یعنی مرادونه پوره کیدل او دتکلیفونو څخه نجات پیدا کول دپه دنیا کی هم الله ﷺ خپلو بند گانوته ورکوی ، په ذکر سوو آیتونو کی الله ﷺ دفلاح پیدا کیدو وعده دهغو مومنانو سره کړې ده په کوم وکی چی دغه اووه ۷ صفتونه موجود وی دکومو ذکر چی په دی آیتونو کی راغلی دی ، داعامه او شامله فلاح ده چی دآخرت کامله او مکمله فلاح هم په کښی داخله ده او په دنیا کی چی څومره فلاح حاصلیدل ممکن وی هغه هم .

دلته یو سوال دا پیدا کیدی سی چی د ذکر سوو صفتونو حاملو مومنانو ته دآخرت کامله فلاح پیدا کول خو په خیال کی راتلی سی چی وی به لیکن په دنیا کی فلاح خوپه ظاهره دکافرانو فاجرانو حصه ده ؟

سوي ده او دهری زمانی انبیاء او د دوی څخه وروسته صالحان دامت په عام طور سره په تکلیفونو کی اخته پاته سوی دی ، مگر جواب ددی ظاهر دی چی په دنیا کی خودمکملی فلاح وعده نسته چی گوندی هیڅ تکلیف به نه پېښیږی بلکی څه ناڅه تکلیف خودلته صالح اومتقی ته هم اوهر کافر او فاجرته هم پېښیدل خامخا دی او دا حال دمراد دحاصلیدو دی چی څه ناڅه دامقصد هم هرانسان ته برابره خبره ده که صالح اومتقی وی او برابره خبره ده که کافر اوبدکار وی حاصلیږی بیا په دی دواړو کی فلاح پیدا کړونکی به چاته ویل کیږی نو ددی اعتبار عاقبت او انجام لره دی .

ددنیا تجربه او مشاهده شاهده ده چی کوم اهل اصلاح ددی اوو ۷ صفتونو حامل او په دی متصف او په دی قائم دی که څه هم په دنیا کی به وقتی تکلیف دوی ته هم ورپېښیږی مگر اخر د دوی تکلیف ژر لیری کیږی او مراد حاصلیږی ټوله دنیا د دوی په عزت کولو مجبوره کیږی او په دنیا کی نیک نوم د دوی باقی پاته کیږی ، څومره چی ددنیا حالاتو په غور او انصاف سره مطالعه وسی ، نو په هر دور هره زمانه او هر ځای کی ددی شهادتونه پیدا کیدی سی .

(د کامل مومن هغه اووه ۷ صفتونه په کومو چی په ذکر سوو ایتونو کی ددنیا او آخرت د فلاح وعده ده)

دټولو څخه اولنی وصف خومومنوالی دی مگر هغه یو بنیادی شی او اصل د اصولو دی دغه چی ورڅخه جلا کی نو اووه ۷ صفتونه کوم چی دلته بیان سوي دی دا دی .

اول په لمونځ کی خشوع : د خشوع لغوی معنی سکون دی دشرع په اصطلاح کی خشوع دا ده چی په زړه کی هم سکون وی یعنی دغیر الله خیال په زړه کی په قصد حاضر نه کړی او د بدن په اندامونو کی هم سکون وی چی عبث او فضول حرکتونه نه کوی (بیان القرآن) بیا هغه حرکتونه دکومو څخه چی نبی کریم ﷺ په لمونځ کی منع فرمایلی ده او فقهاؤ هغه دلمونځ دمکروهاتو تر عنوان لاندی جمع کړي دی په تفسیر مظهری کی د خشوع دا تعریف یی د حضرت عمرو بن دینار څخه نقل کړي دی او دنورو بزرگانو څخه چی د خشوع په تعریف کی کوم مختلف شیان نقل سوي دی هغه په اصل کی ددی زړه او اندامونو د سکون تفصیلات دی مثلاً حضرت مجاهد فرمایي چی دنظر او اواز کښته ساتلو نوم خوشوع ده ، حضرت علی ؓ فرمایي چی دا خوا دیخواته کتلو یعنی دسترگو په گنجیانو باندی دنظر کولو څخه ځان ساتل خشوع ده ، حضرت عطاء فرمایي چی د بدن دیو حصی سره لوبی نه کول خشوع ده ، په حدیث کی د حضرت ابوذر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ دلمونځ په وخت کی برابر خپل بنده ته متوجه وی ترڅو چی دی بل طرف ته توجه ونه کی ، کله چی دی دسترگو په کونجیانو سره بل طرف ته وگوری ، نو الله ﷻ دده څخه مخ واړوی (رواه احمد والنسای ابو داود وغیرهم) (مظهری)

اوبی کریم ﷺ حضرت انس ؓ ته حکم وکی چی خپل نظر په هغه ځای ساته په کوم ځای چی سجده کوی او دا چی په لمانځه کی راښته او چپه طرف ته مه گوره (رواه البیهقی فی السنن الکبری مظهری)

او حضرت ابو هريره ؓ فرمایا چي نبی کریم ﷺ یوسری ولیدی چي په لمونځ کی یی دخپلی ږیری سره لوبی کولی نووي فرمایل ، لَوْ خَشَعَ قَلْبُ هَذَا لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ (رواه الحاكم والترمذی بسند ضعیف) یعنی که ددی سړی په زړه کی خشوع وی نو په اندامونو کی به یی هم سکون وو (مظهری)

(په لمانځه کې دخشوع د ضرورت درجه)

امام غزالی رحمته الله علیه او قرطبي رحمته الله علیه او ځینی نور حضرات فرمایي چي په لمانځه کی خشوع فرض ده نو که ټول لمونځ یی بغیر دخشوع څخه وکی نولمونځ به یی ادا نه سی ، نور حضرات فرمایي چي په دی آیت کی شک نسته چي خشوع د لمانځه روح دی ، ددی څخه بغیر لمونځ بی روحه دی ، مگر دی ته د لمونځ درک په حیثیت سره نه سی ویل کیدی چي خشوع ونه سوه نولمونځ ونه سو او دوباره کول یی فرض وگرځول سول ،

حضرت حکیم الامه په بیان القرآن کی فرمایي چي د لمونځ د صحت دپاره خو خشوع موقوف علیه نه ده او په دی درجه کی فرض نه ده مگر د لمونځ د قبول دپاره موقوف علیه او په دی درجه کی فرض ده په حدیث کی طبرانی په معجم کبیر کی په سند احسن سره د حضرت ابو درداء ؓ څخه روایت کړي دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چي د ټولو څخه اول کوم شی چي به ددی امت څخه پورته سی هغه خشوع ده تردی چي به قوم کی به هیڅوک هم خاشع په نظرنه راځی (کذا فی مجمع الزوائد بیان القرآن)

د کامل مومن دوهم صفت : دلغو څخه پرهیز کول دی ، وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ : دلغو معنی فضل خبری یا کار چي په هغه کی هیڅ دینی فائده نه وی دلغو اعلی درجه نافرمانی او گناه ده چي د دینی فائده دنیستوالی سره په کښی دینی ضرر او نقصان وی ددی څخه ځان ساتل واجب دی او ادنی درجه یی داده چي نه په کښی فائده وی نه ضرر ، دهغه پرېښوول کم از کم اولی او موجب د مدح دی ، په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَنْفَعُهُ : یعنی د بنده اسلام هلته غوره کیدی سی کله چي دی بی فائده شیان پرېږدی په دی وجه یی دا د کامل مومن خاص صفت گڼلی دی .

دریم صفت : زکوٰۃ دی ، د زکوٰۃ د لفظ معنی په لغت کی پاکول دی د شرع په اصطلاح کی د مال یوه خاص حصه د څه شرطونو سره صدقه کولو ته زکوٰۃ وایی او په قرآن کریم کی په عام طور سره د لفظ په دی اصطلاحی معنی کی استعمال سوي دی ، په دی آیت کی دا معنی هم مراد کیدی سی او په دی چي کومه دا شبهه کول کیږی چي دا آیت مکی دی او په مکه کی زکوٰۃ فرض سوی نه وو ، د مدینې منورې دهجرت څخه وروسته فرض سو ، دهغه جواب د ابن کثیر رحمته الله علیه وغیره مفسرینو د طرفه څخه دا دی چي د زکوٰۃ فرضیت په مکه کی سوی وو سورة مزمل چي په اتفاق سره مکی دی په هغه کی هم د ، أَقِيمُوا الصَّلَاةَ سره د ، آتُوا الزَّكَاةَ ذکر موجود دی مگر په سرکاری طور سره ددی د وصولولو عام انتظام او نصابونه وغیره په تفصیل سره مدینې طیبې ته د تللو څخه وروسته جاری سوه ، کومو خلکو چي زکوٰۃ په مدینې

احکامو کی شمیر کړي دی دهغوی هم دامنشاء ده او کومو حضراتو چی فرضیت دزکوة مدینی منوری ته درسیدو څخه وروسته حکم مقرر کړي دی هغوی دلته دزکوة مضمون په عامه لغوی معنی کی دخپل نفس پاکول مقرر کړي دی ، په لنډه تفسیر کی هم دا را اخستل سوي ده ددی معنی قرینه په دی آیت کی دا هم ده چی په عام طور سره په قرآن کریم کی چی کوم ځای د فرض زکوة ذکر راغلی دی نو دا دَإِتَاءِ الزَّكَاةِ ، يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ او أَتُوا الزَّكَاةَ په عنوان سره بیان کړل سوي دی ، دلته عنوان بدلول لِلزَّكَاةِ فَعِلُونَ فرمایل ددی قرینه ده چی دلته دزکوة څخه هغه اصطلاحی معنی مراد نه ده ددی څخه علاوه دَ فَعِلُونَ بی تکلفه تعلق دفعل سره دی اوزکوة اصطلاحی فعل نه دی بلکه یوه برخه دمال ده دمال ددی برخی دپاره فَعِلُونَ ویل بغیر دتاویل څخه نه سی کیدی که په آیت کی دزکوة اصطلاحی معنی زکوة ورکول واخستل سی نو ددی فرض کیدل اود مومن دپاره یی لازم والی ښکاره معامله ده او که مراد دزکوة څخه دنفس پاکول دی یعنی خپل نفس درذاللو څخه پاکول وی نو هغه هم فرض دی ځکه چی شرک ریا ، تکبر حسد بغض حرص اوبخل دکومو څخه چی نفس پاکولو ته تزکیه وایی دا ټول شیان حرام او گناه کبیره دی نفس ددی څخه پاکول فرض دی .

خلوهم صفت: دحرامو څخه دشرمگاهونو حفاظت، وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوحِهِمْ خَالِفُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَمْلَكَتٍ أُنْثَاهُمْ: یعنی هغه خلق کوم چی دخپلو بیبیانو او شرعی مینځو څخه علاوه دټولو څخه دخپلو شرمگاهونو حفاظت کوی ، ددی دواړو سره دشرعی ضابطی مطابق دنفس دشهوت پوره کولو څخه علاوه دبل هیچا سره په ناجائزه طریقه په شهوت پوره کولو کی نه اخته کیږی ددی آیت په اخر کی ارشاد فرمایی ، لِأَنَّهُمْ غَيْرُ مُلْمَأِينَ : یعنی دشرعی قاعدی مطابق دخپلی بی بی یا مینځی سره دنفس په شهوت پوره کوونکو باندی څه ملامتیا سته ، په دی کی اشاره ده چی داضرورت دضرورت په درجه کی ساتل دی دژوند مقصد جوړول نه دی ددی درجه هم دومره ده چی څوک داسی کوی هغه دملامتیا قابل نه دی ، والله اعلم لَمَنِ اتَّقَىٰ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَادُونَ : یعنی دنکاح سوی بی بی یا په شرعی قاعده سره دحاصلی سوی مینځی سره دشرعی قاعدی مطابق دشهوت پوره کولو څخه علاوه بل څه صورت دشهوت پوره کولو حلال نه دی په دی کی زناهم داخله ده او کومه ښځه چی شرعاً پرده حرامه ده دهغه سره نکاح هم په حکم دزنا کی ده اودخپلی بی بی یا مینځی سره دحیض اونفاس په حالت کی یا په غیر فطری طور باندی جماع کول هم په دی کی داخل دی یعنی دیو سری یا هلك یا یو څاروی سره شهوت پوره کول هم په دی کی داخل دی اودجمهوروپه نژدېه خپل لاس سره منی ایستل هم په کښی دا خل دی (بیان القرآن قرطبی بحر وغیره) بَنَیْنَهُمْ صفت: دامانتونو حق اد اکول ، وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ : دلفظ د: أَتَاَتَتْ لغوی معنی هر هغه شی لره شامله ده چی دهغه ذمه واری یوه سری اخستی وی او په هغه اعتماد اوتکیه سوی وی ، ددی قسمونه چونکی بی شماره دی ، په دی وجه دمصدروالی څخه یی په صیغه دجمع راوړی دی چی

دامانتونو ټول قسمونه په کښی شامل سی برابره خبره ده که هغه د حقوق الله سره متعلق وی او که د حقوق العباد سره د حقوق الله سره متعلق امانتونه ټول شرعی فرائض واجبات ادا کول او دټولو محرماتو او مکروهاتو څخه ځان ساتل دی او د حقوق العباد سره په متعلقو امانتونو کی د مالی امانتونو داخلیدل خو معلوم او مشهور دی چی یو سړی د چا سره خپل څه مال په طور د امانت کښیښودی داد هغه امانت دی تر واپس کولو پوری یی حفاظت دده ذمه واری ده ددی څخه علاوه دراز څه خبره که چاچاته وکړه هغه هم دهغه امانت دی بغیر د شرعی اذن څخه د چاراز ظاهرول په امانتونو کی خیانت دی، مزدور یا ملازم ته چی کوم کار سپارل سوی وی دهغه دپاره چی څومره وخت خرڅ کول مقرر سوی وی دغه هم په دغه کار لگول امانت دی دکار غلا یا دوخت غلا خیانت دی، ددی څخه معلومه سوه چی دامانتونو حفاظت او ددی حق ادا کول لوی جامع لفظ دی ټول ذکر سوی تفصیلات په دی کی دا خل دی.

شپږم صفت: وعده پوره کول دی عهد خو یوه هغه معاهده ده کومه چی د دوو طرفو څخه دیوی معاملی په سلسله کی لازمه مقرر سیه دهغه پوره کول فرض او خلاف کول یی غدر او دوکه ده کومه چی حرامه ده دوهه هغه کوم ته چی وعده وایی یعنی دیو طرف څخه یو سړی دیوبل سړی سره دڅه شی ورکولو یا څه کار کولو وعده وکی دهغه پوره کول هم شرعاً لازم او واجب وی په حدیث کی دی چی **الْعِدَّةُ دَيْنٌ** یعنی وعده یو قسم قرض دی لکه د قرض ادا کول چی واجب دی دغه ډول دوعدی پوره کول هم واجب دی بی دشرعی عذر څخه ددی خلاف کول گناه ده فرق په دواړو قسمونو کی دادی چی داول قسم په پوره کولو باندی دوهه سړی هغه په ذریعه عدالت هم مجبوره کیدی سی او دیک طرفه وعدی دپوره کولو دپاره په ذریعه عدالت نه سی مجبوره کیدی، دیانتاً دهغه پوره کول هم واجب اوبی دشرعی عذر څخه یی خلاف کول گناه ده.

اووم صفت: په لمانځه محافظت دی، **وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ**: دلمونځ دمحافظت څخه مراد دلمونځ پابندی کول او هر یو لومونځ دهغه په مستحب وخت کی ادا کول دی (دارنگه تفسیری کړي دی ابن مسعود رضی الله عنه) دلته صلوات لفظ دجمع څخه راوړل سوی دی چی مراد ددی څخه پنځه وخته لومونځونه دی کوم چی په خپل مستحب وخت کی په پابندی سره ادا کول مقصود دی او په شروع کی کوم ځای چی مقصود په ذکر سره خشوع وه هلته لفظ دمفرد راوړل سو چی مطلقاً جنس دلمونځ برابره خبره ده که فرض وی یا واجب سنت وی یا نفل دټولو روح خشوع ده چی غور وسی نو په دی اوو ۷ سره وو ذکر سوو صفتونو کی ټول حقوق الله او حقوق العباد اوددی سره متعلق ټول احکام په کی راځی کوم سړی چی په دی صفتونو سره متصف سی او په

دی قائم پاته سی نو هغه کامل مومن او د دنیا او اخرت د فلاح مستحق دی.

دا خبره د غور قابله ده چی ددی اوو ۷ صفتونو شروع هم دلمونځ څخه وسوه او ختم یی هم په لومونځ وسره په دی کی اشاره ده چی که لومونځ دلمونځ په شان په پابندی او دلمونځ دادابو سره اداسی نوباتی

صفتونہ پہ دہ کی بیابہ خیلہ پیدا کیدی سی، والله تعالیٰ اعلم

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ! الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ: د ذکر سوو صفتونو حامل خلگ بی پہ دی آیت کی دجنت الفردوس وارثان فرمایلی دی پہ لفظ دوارث کی اشارہ دی طرف تہ دہ چی لکہ څنگہ دمورث مال ددہ وارث تہ رسیدل قطعی اولازمی دی دغہ دول ددی صفتونو والا خلگو جنت تہ داخلہ یقینی دہ او دقد اقلع څخہ وروستہ اوصاف تر مفلحون پوری دذکر کولو څخہ وروستہ پہ دی جملہ کی دی طرف تہ ہم اشارہ دہ چی دکاملی فلاح او اصلی فلاح خای جنت دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ ۖ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ

ار مونږ جوړ کی انسان دختی دخاصو اجزاؤ څخہ بیا مونږ کنبینووی دی

نُطْفَةٍ فِيْ قَرَارٍ مَّكِيْنٍ ۚ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ

نطفہ پہ یوحصار خای کی، بیا جوړه کره مونږ ددغه نطفی څخہ دوینی کلکه سوی ټوټه بیا مونږ جوړه کره ددی وینی

مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا فَكَسَوْنَا الْعِظَ لَحْمًا ۚ ثُمَّ

کلکه سوی څخہ دغوبنی ټوټه، بیا جوړ کرل مونږ ددغه غوبنی څخہ هډوکی، بیا واغوستوله مونږ دغوهډو کوټه غوبنه

أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَرَّكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝ ١٣ ثُمَّ إِنَّكُمْ

بیا پورته کی مونږ دی په یونوی صورت کی، نو لوی برکت والا دی الله دټولو څخه ښه جوړوونکی دی، بیا ددی څخه

بَعْدَ ذَلِكَ لَنُيَسِّتُونَ ۝ ١٤ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ۝ ١٥ وَلَقَدْ

دروسته به تاسی مړه سی، بیا به تاسی دقیامت په ورځ پورته کول کیږی، او مونږ جوړی

خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَفِلِينَ ۝ ١٦

کره دی پرتاسی سربیره اووه لاری، او مونږ نه یو پیدا کولو څخه ناخبره

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْآرِضِ نُجُومٌ ۚ وَإِنَّا عَلَى

اونازل کی مونږ دآسمان څخه اوبه په اندازه سره بیا مودی حصار کی په مخکه کی، اوکه مونږ ددی

ذَهَابٍ بِهِ لَقْدَرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّتٍ مِّنْ تَحْتِهَا

تلل و غوارو نو بیولی بی سو ، بیا زرغونه کرل مونږ په دی سره تاسی ته باغونه دڅرما

وَ أَعْنَابٍ لَّكُم فِيهَا فَاوَاكِهِ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَ شَجَرٍ

او انگورو ، ستاسی دپاره په دی کی میوی دی دیری او ددی څخه تاسی خوری ، او هغه درڅنه

تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ وَ صِبْغٍ لِلْأَكْلِينَ ﴿٢٠﴾

چی راخیژی دسیناء غرڅخه زرغونوی تیل او سالن دخوړونکو دپاره

وَ إِن لَّكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ نَّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ

او ستاسی دپاره په حیواناتو کی عبرت دی ، چیسو مونږ په تاسی د دوی دنس دشی څخه اوستاسی

فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

دپاره په دی کی دیری فائدی دی ، اوځینی ورڅخه تاسی خوری ، او په دی او په کینتیو باندی سپریږی

لنډتفسیر: (اول بیان دی دانسان دایجاد) او مونږ انسان دخاوری دنچور (یعنی خوراک) څخه جوړکی

(یعنی اول خاوره وی بیاددی څخه په ذریعه دشنو بوټو خوراک حاصل سی) بیا مونږ دی دنطفی څخه

جوړکی کومه چی (دیوی مقرری نیتی پوری) په یو محفوظ مقام (یعنی رحم) کی پریږدو (او دغه نطفه

دخوراک څخه حاصله سوی وه) بیا مونږ دغه نطفه دوینی ټوټه جوړه کړه بیا مونږ ددغه وینی ټوټه

(دغوبنی) ټوټه جوړه کړه بیا مونږ دغوبنی ددی ټوټی (دځینو اجزاوو) څخه هډوکی جوړکړل بیا مونږ

پردغو هډوکو باندی غوښه راوخیژوله (چی دغه هډوکی په پټ سول) بیا (ددی ټولو بدلیدو رابدلیدو

څخه وروسته) مونږ (په دی کی روح واچوی) دی مویوبل (قسم) مخلوق جوړکی (کوم چی دمخکی څخه

دیر فرق لرونکی اوجدادی ځکه چی ددی څخه مخکی ټول ادلون بدلون په یوبی روحه جمادکی کیدی

او اوس ورڅخه دروح خاوند ژوندی انسان جوړسو) نو ځنګه شان دی دالله ﷻ چی دټولو جوړونکو څخه

لوی دی (ځکه چی نور جوړونکی خو دالله ﷻ په پیدا کړو شیانو کی جوړ او توپر کی جوړوی بی ژوند

پیدا کول دا خاص دالله ﷻ کاردی او په نطفه کی ددی ذکر سوی ادلون بدلون تفصیل په دی ترتیب سره به

قانون وغیره دطب په کتابونو کی هم ذکر دی مخ ته دانسان داخری انجام فنا بیان دی) بیا تاسی دروسته

ددی (ټولی عجیبه قصی) څخه به خامخا مری (مخ ته بیان دی داعادی یعنی) بیا به تاسی دقیامت په ورځ

دوباره ژوندی سی (اولکه څنګه چی مونږ تاسی لره اول وجود درکړی دی دغه ټول مو ستاسی دباقی پاته

کيدو اسباب هم تيار کړي دي چې، مونږ ستاسی سربيره اووه آسمانونه (چې په دی کی دملاتکو دتلو راتلو دپاره لاری دی) جوړ کړل (چې په دی پوری ستاسی ځینی مصلحتونه متعلق دی) اومونږ د مخلوق (د مصلحتونو) څخه بی خبره نه وو (بلکی دهر مخلوق دمصلحت او حکمت رعایت مو کی جوړ کړل) اومونږ (د انسان دبقاء او نشو اونما دپاره) د آسمان څخه په (مناسب) مقدار سره اوبه راوړولی بیا مونږ دغه (تروی مودی پوری) په مخکه کی بندی کړی (چنانچې څه اوبه پرمخکی سربيره وی اوڅه لاندی کښته سی کومی چې وخت په وخت بیا راوړی) اومونږ (لکه څنگه چې ددی پراوړلو قادر یو دغه شان ددغو اوبو) په ورکولو باندی (هم) قادر یو (برابره خبره ده که په هوا کی یی والوزوو یایی په مخکه کی دومره لاندی کړو چې دآلاتو په ذریعه یی هم بیا را ایستلی نه سی مگرمونږ باقی پاته کړی) بیا مونږ ددی (اوبو) په ذریعه سره باغونه پیدا کړل دخرماوو او انگورو ستاسی دپاره په دغو (خرماوو او انگورو) کی ډیری میوی هم دی (کله چې تازه تازه خوړل کیږی نومیوه گڼل کیږی) او ددی څخه (چې کوم ی پاته سی وچ یی کړی نوهغه په طور دغلی) خوری هم او (په دغو اوبو سره) یوه (دزیتون) درخته هم (مونږ پیدا کړه) کومه چې په طور سیناء کی (ډیری) پیدا کیږی کومه چې شنه کیږی دتیلو سره او دخوړونکو دپاره په پخکړی سالن سره (یعنی ددی دمیوی څخه دواړی فائدی حاصلیږی برابره خبره ده که درنا کولو اومالش په کاری راوړی اوبرابره خبره ده که په دودی پوری یی خوری دا ذکر سوی سامان د اوبو اوبو څخه حاصلیږی) او (مخته د حیواناتو په ذریعه دانسان دنفعو او اسانیو بیان دی چې) ستاسی دپاره په څارویو کی (هم) دغوړ کولو موقع ده چې مونږ تاسی ته د دوی دگیدوی شیان (یعنی شیدی) چینلو لره درکوو اوستاسی دپاره په دی کی نوری هم ډیری فائدی دی (چې ورښسته اووړی یی په کار راځی او) (دارنگه) په دوی کی ځینی خوری هم اوپه دوی (کی چې کوم دباربرداری قابل دی پرهغو) باندی اوکښتیو باندی سپاره گرځی (هم)

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونو کی دانسان ددنیا او آخرت دفلاح طریقہ دالله ﷻ عبادت اودهغه د احکامو په پوره کولو کی دخپل ظاهر اوباطن دپاک ساتلو اودتولو انسانانو په حقوقو ادا کولو سره بیان کړی وه، په دی ذکر سوو آیتونو کی دالله ﷻ دکامل قدرت او دبنی نوع انسان په پیدا کولو کی ددغه کامل قدرت دخاصو نظارو ذکر دی چې په دی سره داواضحہ سی چې انسان په کوم کی چې عقل اوشعور وی هغه ددی څخه ماسوا بله لار گرسره نه سی اختیارولی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ: سلاله په معنی دنچور او طین لندی ختی، ددی معنی دا ده چې دمخکی دخاوری خاص اجزایی راتول کړل اوانسان یی ورڅخه پیداکی، دانسان دپیدائش ابتداء دحضرت آدم ﷺ څخه ده اودی ددغه راتول سوی خاوری څخه پیداسو په دی وجه یی دابتدایی پیدائش نسبت خاوری ته وکی، ددی څخه وروسته دیوانسان نطفه دبل انسان دپیدائش سبب جوړه سوه، په

مخکی آیت کی یہ ددی بیان پہ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً: سرہ فرمایلی دی مطلب دا دی چی اولنی پیدائش دخواوری خخہ وسو بیا وړاندی دپیدائش سلسله ددی خاوری په یولطیف جزء یعنی نظفی سرہ جاری کرل سو، جمهورو مفسرینو ذکر سوی آیت په تفسیرکی دالیکلی دی او داهم ویل کیږی چی د: سَلَّاهُ مِنْ طِينٍ: خخہ هم دانسان نظفه مرادوی خخہ چی دغه دخوراک خخہ پیدا کیږی او دانسان خوراک دخواور خخہ جوړیږی، والله تعالی اعلم

(دانسان دپیدا کیدو دپاره اووه ۷ درجی)

په ذکر سو وایتونوکی دانسان دپیدائش اوہ دورونه ذکر سوی دی دتولو خخہ اول سَلَّاهُ مِنْ طِينٍ: په دوهمه درجه کی، نُظْفَةً: په دریمه کی، عَلَقَةً: په څلورمه کی مضغه: په پنځمه کی عظام: په شپږم دورکی په هډوکو غوښه راتلل په اووم دورکی مکمل پیدائش یعنی روح په کښی اچول.

(یوه عجیبه لطیفه دحضرت ابن عباس ؓ خخه)

په تفسیر قرطبی کی دلته دحضرت ابن عباس ؓ خخه ددی آیت په دلیل سره دشب قدر دتعیین یوه عجیبه لطیفه نقل کړی ده، هغه دا ده چی حضرت فاروق اعظم ؓ یو وار دمشرانو صحابه کرامو ؓ په مجمع کی سوال وکی چی شب قدر درمضان په کوم تاریخ کی دی؟ ټولو په جواب کی صرف دومره ویل چی الله اعلم هیڅ تعین یی بیان نه کی، حضرت ابن عباس ؓ په دی ټولوکی کشر وو دی ته یی خطاب وفرمای چی ته څه وایی؟ نو حضرت ابن عباس ؓ وفرمایل چی امیر المؤمنین! الله ﷻ آسمانونه اووه ۷ پیداکړل مخکی یی اوہ ۷ پیدا کړی دانسان پیدائش یی په اوو ۷ درجوکی وفرمای دانسان خوراک یی داو ۷ شیانو خخه جوړکی په دی وجه زما په خیال کی خودا راځی چی شب قدر به په اوہ ویشتمه ۲۷ شپه وی حضرت فاروق اعظم ؓ چی دا عجیبه دلیل واوریدی نومشرانو اصحابو ؓ ته یی وفرمایل چی ستاسی خخه هغه خبره ونه سوه کومه چی دی هلك وکړه دسرورینسته یی لانه دی مکمل سوی دا اوږد حدیث دابن ابی شیبه په مسندکی دی، حضرت ابن عباس ؓ دانسان دپیدائش داو ۷ درجو خخه هغه مراد اخستی دی کوم چی په دی ایتونوکی دی او دانسان دخوراک اووه ۷ شیان دسورة عبس په آیت کی دی، فَأَلْبَسْنَاهَا حَبًا وَعِنَبًا وَقَضًى وَزَيَّنَّاهَا وَنَخْلًا وَحَدَائِقَ غُلَبًا وَفَاكِهَةً وَأَبًّا: په دی آیتوکی داتو ۸ شیانو ذکر دی چی اولنی اووه ۷ دانسان خوراک دی او اخری یعنی اب دا دحیوانانو خوراک دی (قرطبی)

بیاجی په انسانی پیدائش کوم اووه ۷ دورونه تیریرې دقرآن کریم بلاغت ته وگوری چی دا ټول یی په یوانداز سره نه دی بیان کړی بلکی کله دیودور خخه بل دورته بدلیدل یی په لفظ د: ثُمَّ سره تعبیر کړی چی دا پرڅه وخت تیریدو باندی دلالت کوی یوځای یی ددی بدلیدو ذکر په حرف دفاء سره کړی دی چی دا پرېلا تاخیر کیدو باندی دلالت کوی په دی کی اشاره ددی ترتیب طرف ته ده کوم چی دیوانقلاب خخه دبل انقلاب په مینځ کی فطرتا وی چی ځینی انقلابونه دانسانی عقل په لحاظ سره ډیر مشکل اوډیر

وخت اخستونکی وی ځینی دومره وخت نه اخلی چنانچې قرآن کریم اولنی دری دورونه په لفظ دُئَمْ سره بیان کړی اول سُلالة طین بیا دا دنطفی په صورت کی بدلول یی په دُئَمْ سره وفرمایلی تُمْ جَعَلْنَهُ نُطْقَةً ځکه چې دځاوری څخه دخوراک پیدا کیدل بیا خوراک دبدن جزء جوړیدل بیا په دی کی یو خاص جزء دنطفی په صورت کی بدلیدل دانسانی اندازی په اعتبار سره ډیر وخت غواړی دغه ډول ددی څخه وروسته په دریمه درجه کی دنطفی دغوبنی دتکړی په شکل کی بدلیدل داهم یواوږد وخت غواړی دایی هم په دُئَمْ خَلَقْنَا النُّطْقَةَ عَلَقَةً سره تعبیر وفرمایي ددی څخه وروسته دری دورونه دَعَلَقَهُ څخه مضغه دمضغه څخه هډوکی اوپړهډوکو غوبنه راتلل داتول په لړلې وخت کی کیدل څه بعید نه معلومیږی نو دا دری یی په حرف دفاء سره بیان کړي دی بیا اخری دور چې دروح اچولو اوژوند پیدا کولو دی هغه یی هم په لفظ دُئَمْ سره تعبیر وفرمایي ځکه چې اوس په بغیر ذی روح جمادکی روح اوژوند پیدا کول دعقل په قیاس سره ډیره موده غواړی په دی وجه یی دلته بیا لفظ دُئَمْ راوړی .

لنډه دا چې دیودور څخه بل دورته بدلیدل چې په کومو صورتونوکی دانسان په عقل اوقیاس سره دډیر وخت اخستلو کاروو هلته یی ورته په لفظ دُئَمْ سره اشاره وکړه اوکوم ځای چې دعام انسانی قیاس په اندازه سره زیات وخت نه اخستی هلته یی په حرف دفاء سره تعبیر وکی او دی طرف ته یی اشاره وکړه په دی وجه پردی باندی دهغه حدیث په وجه شبهه نه سی کیدی په کوم کی چې یی دایبان فرمایلی دی چې دهر دور څخه بل دور ته په بدلیدوکی څلویښت څلویښت ورځی لگیږی ځکه چې دا دالله ﷻ دکامل قدرت کار دی کوم چې دانسانی قیاس تابع نه دی .

(دانسان دپیدا کیدو اخری مقام یعنی په ده کی روح اوژوند پیدا کول)

ددی بیان قرآن کریم په یو خاص اوممتاز انداز سره داسی فرمایلی دی ، تُمْ اَلْأَنفَالُ خَلَقًا اٰخَرَ یعنی بیا مونږ ده ته په یو خاص قسم بل ډول پیدائش ورکی ، دیبان ددی امتیاز وجه دا ده چې اولنی شپږ دورونه دپیدا کولو دعالم دعناصرو اومادیاتو څخه او په دی کی دانتقال اوبدلون سره متعلق وه او دا اخری اووم دور دبل عالم یعنی عالم ارواح سره روح دهغه په جسم کی دمنتقل کولو دور وو په دی وجه یی دی په خَلَقًا اٰخَرَ سره تعبیر کی .

(روح حقیقی اوروح حیوانی)

دلته دَخَلَقًا اخر تفسیر حضرت ابن عباس رضی الله عنه مجاهد رضی الله عنه شعبی رضی الله عنه عکرمه رضی الله عنه ضحاک رضی الله عنه ابو العالیه رضی الله عنه اونورو په روح پوځلو سره فرمایلی دی په تفسیر مظهری کی دی چې غالباً مراد ددی روح څخه روح حیوانی دی چې هغه هم مادی اویولطیف جسم دی کوم چې دحیوانی جسم په هرهر جزء کی ځای سوی وی کوم ته چې طبییان اوفلاسفران روح وایی ددی پیدائش هم دانسان دتولو اندامونو دپیدائش څخه وروسته کیږی په دی وجه یی داپه لفظ دُئَمْ سره تعبیر فرمایلی دی او روح حقیقی چې

تعلق بی دعالَم ارواح سره دی دهغه خای خُشه الله ﷻ په خپل قدرت سره ددغه روح رابطه ددی روح حیوانی سره پیدا کوی چی حقیقت پیژندل یی دانسان دوس خبره نه ده ددی حقیقی روح پیدائش خو دتولو انسانانو دپیدائش خُشه ډیر مخکی دی، دغه ارواحان الله ﷻ په ازل کی جمع کړل اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ یی ورته وفرمایل اوتولو دبلې په لفظ سره دحق تعالی دربوبیت اقرار وکی، البته دهغه روح تعلق دانسان دجسم سره دانسانی اندامونو دپیدا کیدو خُشه وروسته کیږي، دلته د روح اچولوخُشه که دامراده واخستل سی چی دروح حیوانی سره دروح حقیقی تعلق دا وخت قائم سونو دا هم ممکنه ده اوپه حقیقت کی دانسان ژوند ددغه حقیقی روح سره متعلق دی کله چی دده تعلق د روح حیوانی سره راسی نوانسان ته ژوندی وایی اوکله چی قطع سی نو انسان ته مړ وایی دغه حیوانی روح هم خپل کار پریږدی.

فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، دخلق او تخلیق اصلی معنی یوشی دنوی سره بغیر دڅه مخکی مادی خُشه پیدا کول دی کوم چی د الله ﷻ مخصوص صفت دی، ددی معنی په اعتبار سره خالق صرف الله ﷻ دی بل سړی ملائکه وی اوکه انسان دیوا دنی شی هم خالق کیدی نه سی لیکن کله کله دالفظ دخلق اوتخلیق دصنعت یعنی کاریگری په معنی کی هم استعمالیږی او دصنعت حقیقت ددی خُشه زیات هیڅ نسته چی الله ﷻ کوم مواد او عناصر په دی دنیا کی په خپل کامل قدرت سره پیدا کړي دی په هغه کی جوړوالی او یو خای والی وکړی دیوبل سره یی پیوست کړی اویونوی شی ورخُشه جوړ کړی، داکار هر انسان کولی سی او ددی معنی په لحاظ سره هر انسان ته هم دیو خاص شی خالق ویل کیدی سی، په خپله قرآن کریم فرمایي تَخْلُقُونَ اَفْکَا او دحضرت عیسیٰ ﷺ په باره کی فرمایي: اَتَىٰ اَخْلَقَ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ په دی ټولو موقعو کی لفظ دخلق په مجازی طور دصنعت (یعنی جوړولو) په معنی کی ویل سوي دی. دلته لفظ دَخَالِقِينَ په صیغه دجمع سره ځکه راوړل سوی دی چی عام انسانان کوم چی دخپلو جوړولو په اعتبار سره ځان دیوشی خالق گنی که دوی ته مجازاً خالقان وویل هم سی خواله الله ﷻ ددی ټولو خالقانو یعنی جوړونکو خُشه ښه جوړونکی دی، والله اعلم

ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ: په اولنیو درو آیتونو کی دانسان ابتداء یعنی شروع دپیدائش ذکر وه اوس په دوو آیتونو کی دده واپسی یعنی دکار دانجام ذکر دی، په ذکر سوی آیت کی فرمایي چی بیابه تاسی ټول دی دنیا ته دراتلو او اوسیدو خُشه وروسته دمرگ سره مخامخ کیدونکی یاست چی یوهم ورخُشه مستثنی کیدی نه سی بیافرمایي، ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ: یعنی دمرگ خُشه وروسته به پیا دقیامت په ورځ تاسی ټول ژوندی پورته سی چی ستاسی دعملونو حساب واخستل سی اصلی داوسیدو خای جنت یادویڅ ته ورسول سی دادانسان انجام سو، مخ ته داآغاز اوانجام یعنی دنیا ته دراتلو خُشه ددنیا خُشه ترتللو پوری درمیانی حالات او په دی کی پرانسان باندی دحق تعالی داحساناتو اوانعاماتو لږ څه تفصیل دی کوم چی یی په راتلونکی آیت کی دآسمان دپیدا کولو ذکر خُشه شروع کړی دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ : دطريقة جمع ده داپه معنی دطبقی هم اخستل کیری چی معنی به یی داسی چی په تاسی سر بیرمه مولانندی باندی اووه آسمانونه جوړ کړي دی او دطریق معنی مشهوره لارده، دامعنی هم کیدی سی چی داتول آسمانونه دملانکولاری دی کوم چی احکام راوړی مخکی ته څی راځی وَمَا كُنَّا غَنِيٍّ أَلْخَلْقِ غَافِلِينَ : په دی کی یی داوښووله چی مونږ انسان صرف پیدا کړی اوبیامودغسی پرینی نه دی او دده څخه غافله سوی نه یو بلکه دده دنشر اونما اوسیدو او ارام اسباب موهم پیدا کړي دی چی ابتداء یی دآسمانونو دپیدائش څخه سوی ده بیامو دآسمان څخه باران وکی ، دانسان دپاره خوراک او دده دارام سامان مودگلونو اومیوو څخه پیداکی چی ذکر یی په ورپسی آیت کی داسی فرمایي ، وَالزُّلْفَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدَرُ فَاَسْكَنَاهُ فِي الْاَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ .

(انسانانو ته داوېوړولو عجیبه قدرتی نظام)

په دی آیت کی یی دآسمان څخه داوېوړولو دذکر سره یوقید دبقدر زیات کی او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی انسان داسی پیدائشی ضعیف دی چی کوم شیان دده دپاره دژوند مدار دی که دغه دمقرر مقدار څخه زیات سی نودده دپاره مصیبت اوعذاب جوړیږی د اوبو په شان شی دکوم څخه چی بغیر انسان او حیوان ژوندی نه سی پاته کیدی که دضرورت څخه زیاتی واوریري نو طوفان ورڅخه جوړیږی او دانسان او دده دسامان دپاره وبال اوعذاب سی، په دی وجه دآسمان څخه اوبه اورول هم په یوه خاص پیمانه سره وی کوم چی دانسان ضرورت پوره کی اودطوفان صورت اختیار نه کی بغیر دهغو خاص مقاماتو څخه په کومو چی دالله ﷻ دحکمت دتقاضا په یو وجه سره دطوفان مسلط کولوسبب سی، ددی څخه وروسته لویه دغور طلب کوونکی مسئله دا ده چی اوبه که دروزانه ضرورت دپاره روزانه اوریري نوهم په انسان مصیبت جوړیږی روزانه باران خودده دکاروبار اومزاج څخه خلاف دی او که دتول کال یاشپږو میاشتو یادرو میاشتو دضرورت اوبه یی په یو وار اورولی اوخلگوته حکم وای چی خپله کوته اوبه دشپږو میاشتو دپاره جمع کوی ساتی اواستعمالوی یی نوهر انسان څه چی اکثر و خلگوبه هم ددی انتظام څنګه کولی او که په لویو حوضونو اوخومانو کی یی ددی انتظام هم کولی نوپه څو ورځو کی به دغه اوبه ورستیدی چی بیابه یی چنبل څه کوی استعمال به یی هم گران وای، په دی وجه قدرت حق ﷻ ددی نظام داسی جوړ کی چی اوبه څه وخت اوریري دغه وخت په وقتی طور باندی چی څومره درختی اومخکی داوبه کولوقابلی وی هغه اوبه کیری بیادمخکی په مختلفو تالابونو حوضونو اوقدرتی خومانو کی دا اوبه جمع سی چی انسان او حیوان یی ترڅه وخته پوری دضرورت دپاره استعمالوی مگر ظاهر ده چی دا اوبه هم په څو ورځو کی ختمی سی ، همیشه روزانه انسان ته تازه اوبه څنګه رسیږی کوم چی دهرځای اوسیدونکو ته رسیږی ددی نظام قدرت داسی جوړ کی چی داوېوړه لویه حصه یی دواوری په صورت کی بحر منجمد جوړ کی او دغرونو پرسرونو باندی یی په داسی پاکه صافه فضاء کی

کڻيسينمولي چي نه ورته دگرداوغبار رسيدل سته نه ديوانسان اوخاروي او په کوم کي چي نه دورستيدل
امکان سته او نه دپليتيديو اوخرابيدو څه صورت سته بيا دواوري دا اوبه کرارکرار ويلي کيږي دغورنو
څخه درگونوپه ذريعه په مخکه کي دننه خپريږي او دا قدرتي پائپ لاتن دپوره مخکي کونج کونج نه
رسيږي چي په ځينو ځايونو کي ورڅخه چيني راوړي او دويالو اولبستيوپه شکل کي په مخکه بهيږي.
تازه په تازه جاري اوبه په کروړنو انسانان او حيوانان اوبه کوي اوځيني دغه اوبه په مخکه کي ديريږي
ځانته ولاړي سي او دا دځاهانو کيندلو په ذريعه هرځای را وايستل سي دقرآن کریم په دې ذکرسي آيت
کي يي داپوره نظام په يو لفظ فَاَسْكَنْهُ فِي الْأَرْضِ سره بيان کړي دي په اخرکي يي دې طرف ته هم اشاره
کړي ده چي دمخکي دبيخ څخه چي کومي اوبه دځاهانوپه ذريعه را ايستل کيږي داهم دقدرت دطرز
څخه اساني ده چي ديري زياتي لاندې نه دي بلکي په لږ ژوروالي باندې دا اوبه ساتل سوي دي کي
نوداهم ممکنه وه بلکه د اوبو دطبعي خاصيت داتقاضا وه چي دا اوبه دمخکي بيخ ته لاندې تللي وای
چي بياورته دانسان رسيدل ممکن نه وای، دامضمون يي دآيت په اخري جمله کي ارشاد وفرمايي ، وَأَنَّا
عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهٖ لَقَادِرُونَ.

مخ ته يي د اوبوپه ذريعه پيدا کيدونکي خاص خاص شيان دعربو دمزاج اومذاق مطابق ذکر وفرمايل
چي دخرماؤ اوانگورو باغونه په دې سره پيدا سول اونوري ميوي يي په يوخاص لفظ کي جمع کړي ذکر
يي وفرمايلي ، لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهٌ كَثِيرَةٌ : يعني په دې باغونو کي ستاسي دپاره دخرماؤ اوانگورو څخه
علاوه په زرگونو قسمه ميوي پيدا کړي کومي چي تاسي محض دطبيعت خوشحالولو اوبه شرف
طورباندې هم خوري او ددې څخه ميوي ذخيره کړي، ستاسي مستقل خوراک هم دهغه څخه تيارېږي:
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ دامطلب دي، مخ ته په خصوصيت سره دزيتون او دهغه دتيلو دپيدا کيدو ذکر فرمايي
ځکه چي ددې نفع بي شميره دي اوچونکه دزيتون درخته پرکوه طور زياته پيدا کيږي په دې وجه يي
دکوه طور طرف ته نسبت وکړي: وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ سِينَاءَ او سينين دهغه مقام نوم دي په کوه
کي چي کوه طور واقع دي ، دزيتون تيل دتيلوپه ضرورتونو کي مثلاً دبدن په مالش او درنا دبلولو په
کارهم راځي او په خوراک کي دسالن کارهم ورکوي دي ته يي وفرمايل: تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَنِيعٌ لِلْكَالِينِ
دزيتون ددرختي دپاره دکوه طور خصوصيت دا دي چي دا درخته دتيلو څخه اول پرکوه طور پيدا سوي
ده اوځيني وايي چي دطوفان نوح څخه وروسته دتيلو څخه اوله درخته چي په مخکه راتوکيدلي وه هغه
دزيتون وه (مظهري)

ددې څخه وروسته دهغونعمتونو ذکر فرمايي کوم چي الله ﷻ دحيوانانو اوخاروپه ذريعه انسانان
ورکړي دي چي انسان ددې څخه عبرت حاصل کي او دالله ﷻ دکامل قدرت اوکامل رحمت دليل پ
وينسي ، په توحيد اوعبادت کي مشغول سي نوپه دې وجه فرمايي ، وَإِنَّ لَكُمْ لِي الْأَنْعَامَ لَمَيزَةً يعني

ستاسی دپارہ پہ خاروو او حیوانانو کی یو عبرت اونصیحت دی ، مخ ته ددی خہ تفصیل داسی بنیسی ،
 لَنْ یُنْفِکُمْ مِّنْهَا فِی دَدٰی خَارُوو پہ گیدہ کی مونہ ستاسی دپارہ پاکیزہ شیدی تیاری کولی کوم چی
 دانسان دتولو خخہ بنہ خوراک دی اوبیا فرمایا چی صرف شیدی نہ بلکہ پہ دی خاروو کی ستاسی
 دپارہ دیری (بی شمیرہ) فائدی اونفعی دی ، وَلَکُمْ فِیْهَا مَنَافِعٌ کَثِیْرَةٌ : کہ فکروسی نودخاروی دبدن ہر جزہ
 جزء دانسان پہ کار ورخی او پہ دہ سرہ دانسان دژوند دپارہ بی شمارہ اسباب تیاریہی ، دخناروو
 ورینتہ ہدوکی کولسی پتی (پلی) اوتولو اجزاو خخہ انسان دخپل ژوند دپارہ دومرہ سامانونہ جوړوی
 اوتیاروی چی شمیر یی ہم مشکل دی ددی بی شمیرہ نفعو خخہ علاوہ یوہ لویہ نفع یی داہم دہ چی پہ
 دی کی کوم خنارو حلال دی دہغہ غوبنہ ہم دانسان دتولو خخہ بنہ خوراک دی وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ .
 پہ آخرکی یی ددی حیوانانو یوہ بلہ عظیمہ فائدہ ذکر کری دہ چی تاسی پردی سپریہی ہم او دباربرداری
 کار ہم ددوی خخہ اخلی ، پہ دی آخری فائدہ کی چونکہ دخناروو سرہ پہ دریاب کی تلونکی کبنتی ہم
 شریکی دی چی دسپری اوباربرداری لوی کار ددوی خخہ اخستل کیہی پہ دی وجہ کبنتی یی ہم د
 دوی سرہ ذکر کرہ : وَعَلِیْهَا وَعَلٰی الْفَلَکِ تُخَلَّدُوْنَ د ، فُلْکَ یعنی کبنتیو پہ حکم کی ہغہ تولی سپری ہم
 دی کومی چی دہیو پہ ذریعہ چلیدونکی دی .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰی قَوْمِهٖ فَقَالَ یُقُوْمُوا عِبَادُ وَا

او مونہ ولیری نوح علیہ السلام ددہ قوم ته نودہ وویل ای قومہ ! بندگی کوی ،

اَللّٰهُ مَا لَکُمْ مِّنْ اِلٰہٍ غَیْرُهٗۙ اَفَلَا تَتَّقُوْنَۙ ۚ فَقَالَ الْمَلٰٓئِکَةُ الَّذِیْنَ

دالله ستاسی بل معبود نستہ دہغہ خخہ ماسوا ایا تاسی نہ بیریری ؟ ، نو وویل سردارانو کوم چی

کَفَرُوْا مِّنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَاۙ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْۚ یُرِیْدُ اَنْ یَّتَفَضَّلَ

کافران وہ ، ددہ پہ قوم کی دانہ دی مگر سری دی ستاسی پہ دول غواری چی لوی وکری

عَلِیْکُمْۚ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَا نَزَلَ مَلَکُکَۙ فَاَسْمِعْنَا هٰذَا فِیْۤ اٰیٰتِنَا

پہ تاسی او کہ غوبنتلی الله نو نازلہ کری بہی وای ملائکہ مونہ نہ دی اوریدلی دا پہ خپلو مخکنیو پلرونو

اَلْاَوَّلِیْنَۙ ۚ اِنْ هُوَۤ اِلَّا رَجُلٌۭ یَّهْتَفِیْۤ اِلَیْہِۙ فَتَرْبَّصُوْا بِہٖۙ حَتّٰی

نیکونو کی ، نور ہیخ نستہ دا یو سری دی چی پہ دہ سودادہ نو ددہ انتظار کوی تریو وختہ پوری

حِينَ ۵۵ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنْتُ بُونٌ ۵۶ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ

وہ ویل ای یہ ۵۵ تہ مدد و کبریٰ زما چی دوی زہ درواغجن کرم ، بیا مونہر حکم ولیبری دہ تہ چی

اصْنِهِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِينَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ ۵۷

جورہ کرہ کنستی زمونہر بہ مخکی او زمونہر بہ حکم سرہ بیٹا چی را وریبری زما حکم اورا وختکیبری

فَأَسْلَفَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ الْأَمْنَ سَبَقُ

تنور نوتہ و غیر خود بہ کنستی کی دهرشی جورہ دہ دہہ او دخیل کور خلق مگر دکومو بہ قسمت کر

عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ

چی مخکی مقرسوی دہ خبرہ او خبرہ مہ کورہ زما سرہ ددی ظالمانو بہ بارہ کی ، بیشکہ دوی

مُغْرَقُونَ ۵۸ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلْ

لہ دوییدل دی بیا چی کلہ وختی تہ او خوک چی تاسرہ دی بہ کنستی کی نوایہ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّيْنَا مِنْ قَوْمِ الظَّالِمِينَ ۵۹ وَقُلْ رَبِّ

شکر دی دالہ چی خلاص بی کرو مونہر دگناہکارانو خلقو خخہ او وویہ ای ربہ

أَنْزِلْنِي مُنزَلًا مُبْرَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ۶۰ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ

کنستہ کبری ما بہ برکتی کنستہ کیدو سرہ او تہ بی نبہ کنستہ کوونکی ۱ بہ دی کی نسانی دی

وَأَنْ كُنَّا لَبَّيْلَيْنِ ۶۱

او مونہر یو ازمایش کوونکی

لفظ تفسیر ، «دی خخہ بہ مخکی آیتونو کی دانسان دییدانش او ددہ دبقاء او آرام دیارہ دمختلف فسہ دسامان پیدا کولو ذکر و ، مخ تہ ددہ دروحانی تربیت او دینی فلاح بی چی کوم انتظام فرمایلی دی دہغہ ذکر دی ، او مونہر نوح (علیہ السلام) ددہ قوم طرف تہ پیغمبر جور کبری ولیبری پس دوی (خیل قوم تہ) و فرمایلی چی ای زما قومہ خاص د اللہ عبادت کوی دہغہ خخہ ماسوا خوک ستاسی دیارہ دمعبود جور و

لا ینقسنه (او کله چی دایوه خبره ثابته ده نو) بیا ایاتاسی (دنورو دمعبود جوړولو څخه) نه بیریری پس
 (نوح) دا خبره یی چی واوریده نو) دده په قوم کی چی کوم کافران سرداران وه (عواموته یی) وویل
 چی داسې بغیر ددی څخه چی ستاسی په شان یو (معمولی) انسان دی اوبل څه (رسول وغیره) نه دی (په
 دی دعوی سره) دده (اصل) مطلب دا دی چی تر تاسی ځان لوی کی (یعنی دده مقصد محض خپله مرتبه
 او عزت دی) او که الله ﷻ ته (رسول لیږل) منظوروی نو (ددی کار دپاره) ملائکی به یی رالېږلی وای (نو دده
 دعوی غلطه ده دغه ډول دده دتوحید طرف ته دعوت ورکول بله غلطی ده ځکه چی) مونږ دا خبره (چی بل
 څوک معبودمه جوړوی) په خپلو مخکنیو مشرانو کی (هیڅکله) نه ده اوریدلی بس دایوسړی دی چی دی
 لیونی سوی دی (په دی وجه دتولی دنیا څخه خلاف خبری کوی چی زه رسول یم او معبود یودی) پس
 تربو خاص وخت (یعنی دده ترمرگه) پوری دده (ددی حالت) نور انتظار کوی (اخر دی به یو وخت ته
 ورسېږی ختم به سی او ټوله معامله به سره پاته سی) نوح (ﷺ) چی د دوی دایمان راوړلو څخه نا امیده
 سو نو الله ﷻ په دربار کی یی عرض وکی چی ای زما ربه! (دوی څخه) زما بدله واخلی په وجه ددی چی
 دوی زه درواغ کړی یم بس مونږ (دده دعا قبوله کړه او) ده ته (مو) حکم ولیږی چی ته کښتی جوړه کړه
 زمونږ په نگرانی کی او زمونږ په حکم سره (چی اوس به طوفان راځی او تاسی او مومنان به ددغه په ذریعه
 معفو ظ پاته کیږی) بیا چی څه وخت زمونږ حکم (د عذاب نژدی) راسی او (نښانه یی دا ده چی) دمخکی
 څخه اوبه خوټکیدل شروع سی نو (دغه وخت) دهر قسم (حیوانانو) څخه (کوم چی دانسان په کار ورځی
 او په اوبو کی ژوندی نه سی پاته کیدی لکه پسه بزه غوا غوایی اوبن اس خر وغیره) یو یونړ اویوه یوه
 ماده یعنی دوه دوه په شمیر په دی (کښتی) کی داخل کړه او خپل دکور خلک هم (سپاره کړه) بغیر دهغو
 څخه په کومو چی (د غرقیدو) حکم نافذ سوی دی (یعنی ستا په اهل اوعیال کی چی کوم کافران وی هغه
 مه سپروه) او (دا واوره چی د عذاب راتلو په وخت کی) زما سره دکافرانو (دنجات) په باره کی هیڅ خبری
 مه کړه (ځکه چی) دغه ټول به غرقېږی بیا چی څه وخت تاسی او ستاسی ملگری (مسلمانان) په کښتی کی
 کښینی نو داسی وایاست چی شکر دی دخدای چی مونږ ته یی دکافرانو خلگو څخه (یعنی د دوی
 دکارونو او د دوی دتکلیف څخه) نجات راکی او (کله چی دطوفان ختمیدو څخه وروسته مخکی ته
 دکښتی څخه را کښته کیږی نو) داسی وایاست چی ای زمونږ ربه! مونږ (په مخکه) دبرکت په کښته کیدو
 سره کښته کړی (یعنی په باطنی او ظاهری اطمینان سره مو وساتی) او ته دټولو (دخان سره په طور
 دمیلمو) کښته کونکو څخه ښه یی (یعنی نور خلک چی کوم میلمانه دخان سره کښته کوی هغوی دخپلو
 میلمنو په مقصدونو پوره کولو او دمصیبتونو څخه په نجات ورکولو قدرت نه لری اوستا پردی ټولو
 شیانو قدرت دی) په دی (ذکر سوی واقعه) کی (دعاقلانو دپاره زمونږ قدرت) ډیری نښانی دی او مونږ
 (دانښی ښیو او خپل بندگان) ازما یو (یعنی ازماتش یی کوو چی وگورو چی کوم ددی څخه نفع اخلی او

کوم یی نه اخلی او نبنانی دا دی رسول لیږل ایمانداران ساتل کافران هلاکول اوناڅاپه طوفان پیدا کړل
کښتی محفوظه ساتل وغیره وغیره

معلومات او مسئلې: وَقَارَ التَّنُورُ: تنور هغه خاص ځای ته هم ویل کیږي کوم چی د دودۍ پخولو ډېر
جوړیږي او دامعنی معلومه او مشهوره ده دوهمه معنی دتنور ټولی مخکی ته هم ویل کیږي په لنډ تفسیر
کی ددی معنی په اعتبار سره ترجمه سوي ده او ځینی حضرات ددی څخه یو خاص تنور د دودۍ پخولو
مراد اخستی دی کوم چی دکوفی په جمات کی او دځینوپه نزد دشام په ملک کی په یوځای کی روددنی
تنور څخه اوبه راخوتکیدل دحضرت نوح علیه السلام دپاره دطوفان نبنانی مقررده سوی وه (مظهری)
دحضرت نوح علیه السلام او دده دطوفان او کښتی واقعه په تیرو سورتونو کی په تفصیل سره تیره سوي ده.

لَمَّا أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ

بیاپیداکی مونږدوی څخه وروسته یو جماعت بل، بیا ولې مونږپه دوی کی یو رسول د دوی څخه چی بندگی کوی

غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ

دالله نسته تاسی ته معبود دهغه څخه ماسوا، نوتاسی نه بیرېږي، اوویل سردارانو دهغه دقوم چی کافران وه

كَذَّبُوا بِإِيقَاءِ الْآخِرَةِ وَاتْرَفْتُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا

او درواغجن کوی یی ملاقات داخرت او آرام ورکړی وو مونږدوی ته ددنیا په ژوند کی هیڅ نسته دایوسری دی

بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

ستاسی په شان خوری دکوم قسم څخه چی تاسی خوری او چینی دکوم قسم څخه چی تاسی چینی

وَلَكِنْ أَطَعْتُم بَشَرٌ مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا خَيْرُونَ ﴿٣٤﴾ أَلَيْدُكُمْ أَنْتُمْ

اوکه تاسی روان سوی په خبره دیوسری چی ستاسی په شان دی نوییشکه تاسی به خراب سی ایاتاسی ته وعده ده

إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّكُمْ تُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هِيَ هَاتِ هِيَ هَاتِ

کوی چی کله تاسی مړه سی او سی خاوری او هډوکی نو تاسی ته بیاراوتل دی، کله کیدی سی، کله کیدی سی

لَبِئْسَ تَوْعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا

دکومی چی تاسی سره وعده کیږي، نور هیڅ نسته دا ژوند دی زمونږ ددنیا مړه کیږو او ژوندی کیږو

نَحْنُ بِبَعُوثَيْنِ ﴿۳۷﴾ اِنَّ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ ۖ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَّ

او مونږ ته بيا پورته كيدل نسته ، او هيڅ نسته دا يو سړى دى جوړ كړى يى دى په الله ﷻ باندې دروغ

مَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۳۸﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنْتُ بُونٌ ﴿۳۹﴾ قَالَ عَمَّا

او مونږ دده دا نه منو ، وې ويل اى ربه ازما مدد وکړه چې دوى زه درواغ جن کړم ، وې فرمايل

قَلِيلٌ لِّیَصْبِحَنَّ نَدِیْنِ ﴿۴۰﴾ فَآخَذَهُمُ الصَّیْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلَهُمُ

اوس په لږو ورځو کې به سهار ته سى دوى پښمانى کوونکى ، بيا ونيول دوى چيغې په حقه سره بيا کړل مونږ دوى

عُثَاءً فَبَعْدَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۴۱﴾

خس او خشاک ، پس دخداى لعنت دى په ظالمانو خلقو

لنډتفسير: بيا (دنوح ﷺ) دقوم څخه وروسته، مونږ بله ډله پيدا کړه (مراد عاديان دى يا ثموديان، بيا مونږ په دوى کې يو پيغمبر وليږي کوم چې د دوى څخه وو (مراد هود ﷺ يا صالح ﷺ) دى) دغه پيغمبر وويل چې تاسې خلک دالله ﷻ عبادت کوي دهغه څخه ماسوا ستاسې بل څوک معبود (حقيقي) نسته اياتاسې (دشرك څخه) بيرېږئ نه او (دهغه پيغمبر په دى خبره اوريدو) دهغوى په قوم کې چې کوم سرداران وه کوموچې (دخداى او رسول سره) کفر کړى وو او داخرت راتلل يى درواغ کړى وه او مونږ دوى ته په دنيوى ژوند کې عيش هم ورکړى وو وويل چې بس داخو ستاسې په شان يو (معمولي) سړى دى (چنانچې) دى هغه څه خورى کوم چې تاسې خورى او هغه څه چنبى کوم چې تاسې چنبى او (کله چې دى ستاسې په شان دى نو) که تاسې دخپل په شان ديو (معمولي) سړى په خبره پسې ولاړاست نو بيشکه تاسې به (دعقل) په تاوان کې ياست (يعنى لوى بى عقله به ياست) ايا داسې تاسې ته داوايى چې کله تاسې مړه سى او (دمرگ څخه وروسته) خاورى او هډوکى سى (مطلب دا چې دا دغوښى اجزاء خاورى سى نو هډوکى بى غوښى پاته سى بيا په څو ورځو کې دغه هم خاورى سى نو دا سړى وايى چې کله دى حالت ته ورسېږئ، نو (بيا به دوباره ژوندى سى او دمخکې څخه) به را ويستل سى (نو ايا داسې سړى هم اطاعت او تابعدارى قابل کيدى سى او) ډيره ليرى او ډيره ليرى ده کومه خبره چې تاسې ته کول کيږي بس ژوند خو زمونږ ددنيا دا ژوند دى چې په مونږ کې څوک مري او څوک پيدا کيږي او مونږ دوباره ژوندى کيدى نه سو بس دا يو داسې سړى دى کوم چې په الله ﷻ باندې درواغ جوړ وي (چې زه يى رسول راليږلى يم او بل څوک معبود نسته اوقيامت به راځي) او مونږ خويى هيڅکله رښتينى نه سو گڼلى

پیغمبر دعا و کره چی ای زما ربه ا زما بدله واخله په دی وجه چی دوی زه درواغجن کرم ارشاد وسوچی
داخلگ به ډیر ژر پښیمانه سی چنانچی دوی یوسخت اواز (یاسخت عذاب) موافق دوعدی برحق (چی)
لِیُصْبِحَنَّ نَدِمِينَ، ونیول (چی په دی سره دوی ټول هلاک سول) بیا (دهلاکولو څخه وروسته) مونږ دوی (د)
خس او خاشاک په شان پایمال کړل نو دخدای لعنت دی پر کافرانو باندی

معلومات اومسئلي: ددی څخه په مخکی ایتونوکی دحضرت نوح عليه السلام قصه په سلسله دهدایت ذکر سړی
وه، مخ ته دنورو پیغمبرانو او د دوی دامتونو څخه حال اجمالاً بغیر دنوم اخستو څخه ذکر سړی دی
دنښانو اوعلامو څخه مفسرین حضرات فرمایی چی مراد ددغو امتونو څخه عادیان یا ثمودیان یادواره
دی، دعادیانو طرف ته حضرت هود عليه السلام لیرل سوی وو او دثمودیانو پیغمبر حضرت صالح عليه السلام وو په دی
قصه کی یی ددی قومونو هلاکیدل دچیغی یعنی غیبی سخت اواز په ذریعه بیان کړی دی اودصیغه
یعنی دچیغی په ذریعه هلاکیدل په نورو آیتونوکی دثمودیانو دقوم بیان سړی دی په دی وجه ځیر
حضرات فرمایی چی په دی آیتونوکی د، قرئنا آخرین څخه مراد ثمودیان دی مگر داهم کیدی سی چی
دصیحه لفظ دلته دمطلق عذاب په معنی کی اخستل سوی وی نو بیا دا دقوم دعادیانو سره هم لگیدی
سی. والله اعلم

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا لَكُمْ لِمُنَّ بَعْتُونِ (ددنیا ددی ژوند څخه ماسوا بل ژوند نسته پس مه
کیدل اوژوندی کیدل ددی دنیا دی اویا بیرته ژوندی کیدل نسته) دا خبره دعامو کافرانو ده کوم چی
دقیامت څخه منکر دی دا انکارکوم چی په ژبه سره کوی هغوی خوشکاره کافران دی لیکن دافسوس او
ډیر د فکر شی دا دی چی اوس په ډیرو مسلمانانو کی هم په عملی طور دا انکار د دوی دهرقول اوفعل
څخه ښکاره کیږی چی دآخرت او قیامت دحساب طرف ته هیڅکله خیال هم نه کوی الله عز وجل دی مونږ ټول
مسلمانان ددی مصیبت څخه خلاص کړی. آمین

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ۖ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ۖ

بیا مونږ پیدا کړل ددوی څخه وروسته نور جماعتونه، نه مخکی کیږي یوقوم دخپلی نیتي څخه اونه ورڅخه وروست

أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ۖ كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَّسُولَهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا

کیري، بیا ولیرل مونږ خپل رسولان پرله پسې، کله چی به ورسیدی یوامت ته د دوی رسول نودرواغ جن به یی ک

بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ ۖ فَبَعَدَ الْقَوْمَ لَا يُؤْمِنُونَ ۖ

بیا وچلول مونږ ځینی په ځینو پسې، او کړل مونږ دوی لره قصی، نو لیری دی سی کوم خلق چی نه منی

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٥﴾

بیا ولیدل مونیر موسی (علیه السلام) او دده ورور هارون (علیه السلام) دخیلو نیشانو اوشکاره دلیل سره .

إِلٰی فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٣٦﴾ فَقَالُوا

فرعون او دده سردارانو ته بیایي تکبر وکړي او ورو دغه خلق تکبر کوونکي ، نو دې ویل

أَنُؤْمِنُ بِبَشَرٍ مِّثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدُونَ ﴿٣٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا

ایمان نه وماند خپل ځان په شان ددومره سرو او قوم یې زموږ ته تابعدار دی ، نو درواغ جن یې کړل دی دوواړه

فَكَانُوا مِنَ الْهٰٓكِلَيْنِ ﴿٣٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ

بیا سول د هلاکیدونکو څخه ، او مونږ ورکړی موسی (علیه السلام) ته کتاب چې دوی

يَهْتَدُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَامَّةً اٰیَةً ۚ وَآوَيْنَاهُمَا اِلٰی

لار پیدا کړی ، او جوړ کړی مونږ زوی دمریم او دده مور یوه نښانه او دوی ته موخای ورکړی

رُبُوَّةٍ ذٰٓتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٤٠﴾

په یوه غونډی کوم چې ځای دپاته کیدو وو او اوبه صافی .

لنډتفسیر: بیا ددی (عاد او ثمود د هلاکیدو) څخه وروسته مونږ امتونه پیدا کړل (کوم چې درسولانو د درواغ کولو په سبب دغه هم هلاک سول او د دوی د هلاکیدو چې کومه نښته دالله (جل) په علم کی مقرر وه) یو امت (په دې امتونو کی) دخیلي (دې) معین وخت څخه (په هلاکیدو کی) نه مخکی کیدی سو او نه (ددغه وخت څخه) دغه خلک وروسته کیدی سول (بلکه په عینی وخت باندی هلاک سول مطلب دا چې دغه امتونه اول پیدا کړل سوی وه) بیا (دوی ته) مونږ خپل پیغمبران په یو بل پسې (دهدایت دپاره) ولیدل (لکه څنگه چې دغه امتونه په یو بل پسې پیدا سول مگر د دوی حالت داسو) چې کله به یو امت ته ددغه امت (خاص) رسول (دخدای دا حکامو سره) زاغی دوی هغه درواغ کی پس مونږ (هم په هلاکولو کی) دیو څخه وروسته دبل تار وتری او مونږ دوی لره قصی جوړی کړی (یعنی دغه داسی نیست او نابود سول چې بغیر دقصر څخه د دوی څه نوم او نښانه پاته نه سو) پس دخدای لعنت دی پر هغو خلکو کوم چې (دانبیاء علیهم السلام په پوه کولو هم) ایمان نه راوړی بیا مونږ موسی (علیه السلام) او دده ورور هارون (علیه السلام) ته خپل

احکام او ښکاره دلیلو نه (یعنی ښکاره معجزه چی دلیل د نبوت دی، ورکړل او فرعون او دده درباریانو ته (هم پیغمبر جوړ کړی) ولیږی (اوینی اسرائیلو ته یی مبعوث کیدل هم معلوم دی) پس دغو خلکو د دده تصدیق او اطاعت څخه) تکبر وکی او دغه خلک وه متکبره (یعنی داول څخه د دوی دماغ خراب وو چنانچی دغو (دیوبل سره) وویل چی ایا مونږ په داسی دوو سرو کوم چی زمونږ په شان انسان دی بیا دوی کی د امتیاز څه خبره نسته) ایمان راوړو؟ (او د دوی فرمان بردار جوړ سو؟) حال دا دی چی د دوی د قوم خلک (خوپه خپله) زمونږ د حکم لاندی دی (یعنی مونږ ته خوپه خپله د دوی په قوم باندی ریاست حاصل دی بیا ددی دواړو اقتدار او ریاست مونږ څنگه منلی سو؟ دغو خلکو دینی ریاست په دنیوی ریاست باندی قیاس کی چی مونږ ته یو قسم د دنیای ریاست حاصل دی نو دبل قسم هم مونږ مستحق یو او کله چی دوی ته دنیوی ریاست نه دی حاصل نو دینی ورته څنگه ملاویدی سی او فساد ددی قیاس ظاهر دی) مطلب دا چی دغو خلکو دی دواړه درواغ کول پس (ددی درواغ کولو په وجه سره) هلاک کړی سول او (د دوی د هلاکیدو څخه وروسته) مونږ موسی (عليه السلام) ته کتاب (یعنی تورات) ورکی چی (ددی په ذریعه سره) دغه خلک (یعنی د موسی قوم بنی اسرائیل) هدایت پیدا کی او مونږ (په خپل توحید او قدرت د دلالت دپاره او دارنگه د بنی اسرائیلو د هدایت دپاره) دمریم زوی (عیسی علیه السلام) ته او دده مور (حضرت مریم علیه السلام) ته لویې نښانې (د خپل قدرت او دهغه د صدق) جوړی کړی (چی بی پلاره پیدا کیدل د دواړو دپاره عظیمی نښانې دی) او (چونکی دی نبی جوړول منظور وو او یو ظالم باچا په کوچنیوالی کی دده په قتل پس سوی وو په دی وجه) مونږ (دده څخه محفوظ کی) دی دواړه مویو داسی لوړ ځای ته بوتلل او پناه مو ورکړه کوم چی (په وجه د غلو او میوو پیدا کیدو) دپاته کیدو قابل او (په وجه د جاري کیدو د نهر) خړوبه ځای وو (تردی چی په امن او امان سره ځوان سو او نبوت ورکړل سو نو په توحید او په دعوه درسالت کی دده تصدیق ضروری وو مگر ځینو ونه کړی)

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْبُدُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥٦﴾ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ

ای رسولانو. خوری پاک شیان او کار کوی نیک، څه چی تاسی کوی زه یی پیژنم او داخلق دی ستاسی ددین

أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٧﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ

تول په یو دین باندی او زه یم ستاسی رب نو زما څخه وپیریږی، بیا یی جلا جلاکی خپل کار په خپل مینځ

زُبُرًا كُلٌّ حِزْبٌ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٨﴾ فَذَرَهُمْ فِي غَمَرِهِمْ

کی توتی توتی، هره فرقه چی څه ورسره دی په هغه خوشحاله ده، نو دوی پرېږده د دوی په بی هوښی کی د دوی

جِن ۵۲ اَيَحْسَبُونَ اَنبَاْنِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ كُسَارٍ ۵۳

نړيوخته پورې ، آبادوي خيال کوي چې دا څه مونږ دوي ته ورکړو د مال او اولاد څخه ، نو ژر رسو

لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ۵۴

مونږ دوي ته گټې ، داسې نه ده بلکه دوي نه پوهيږي

تفسير: (مونږ چې څنگه تاسې ته د خپلو نعمتونو د استعمال اجازه درکړې ده او د عبادت حکم مو درکړې دی دغه ډول ټولو پيغمبرانو ته او د دوي په واسطه سره د دوي امتونونه مو هم حکم ورکړي وو چې) اي پيغمبرانو! تاسې (اوستاسي امتونه) پاک شيان خوري (چې د خدای نعمتونه دي) او (د خوراک شکر ادا کوي چې) نیک کارونه کوي (يعني عبادت او) زه ستاسې ټول کړي کارونه ښه پيژنم (نوپه عبادت او نیکو کارونو به دوي ته جزا او ثمرات ورکړم) او (مونږ دوي ته دا هم وويل چې کومه طريقه تاسې ته تر اوسه ښوول سوي ده) دا ده ستاسې طريقه (پرکومه چې تاسې ته تلل او پاته کيدل واجب دی) چې هغه يوه طريقه ده (د ټولو پيغمبرانو او د دوي د امتونو په يو شريعت کې دا طريقه نه ده بدله سوي) او (حاصل ددغې طريقې دا دی چې) زه ستاسې رب يم تاسې زما څخه بېره کوي (يعني زما د احکامو مخالفت مه کوي ځکه چې درب والی په حيثيت سره ستاسې خالق او مالک هم يم او د منعم والی په حيثيت سره تاسې ته بې شميره نعمتونه هم درکوم ددی ټولو شيانو تقاضا اطاعت او فرمانبرداري ده) نو (ددې نتيجه خودا په کار وه چې ټول په يوه طريقه چې دا ذکر سوه پاتې وي مگر داسې ونه سوه بلکه) دغو خلکو خپل دين او خپله طريقه جدا جدا کړه او اختلاف يې پيدا کي دهرې ډلې سره چې کوم دين (يعني خپله جوړه سوي طريقه) ده چې هغه په خوشحاله اومين دي (او د باطل والی باوجود يې حق گڼي) نو ته دوي لره د دوي په جهالت کې تر يو خاص وخته پورې پرېږده (يعني د دوي په جهالت ته غم مه کوه چې په مقرروخت د دوي د مرگ وخت راسی نو ټول حقيقت به ښکاره سي او اوس چې کوم په فوري طور په دوي عذاب نه راځي نو) ايا (په دی سره) دا خلک دا گمان کوي چې مونږ دوي ته کوم مال او اولاد ورکړو نو دا مونږ دوي ته ژر فائدي رسو (دا خبره هيڅکله نه ده) بلکه دا خلک (ددې مهلت په وجه سره) نه پوهيږي (يعني دامهلت خودوي ته په طور د استدراج ورکول کيږي کوم چې به اخر د دوي دپاره نور زيات د عذاب سبب جوړيږي ځکه چې زموږ په مهلت ورکولو سره به دوي نور مغروره سي په سرکښي او گناهونو کې به نور زيات سي او عذاب به يې زيات سي)

معلومات اومستلي: يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا: د لفظ د طَيِّبَات لغوی معنی ده پاک صفا شيان او چونکې په اسلامي شريعت کې چې کوم شيان حرام سوي دي هغه نه پاکيزه دي او نه د عقل

والاوه په نزد نفیس او مرغوب دی ، په دی وجه دطبیات څخه مرادصرف حلال شیان دی کوم چی په ظاهری او باطنی هر اعتبار پاکیزه اونفیس دی په دی آیت کی دا ښوول سوي ده چی ټولو انبیاء علیهم السلام ته دوه هدایتونه ورکړل سوی وه یو دا چی خوراک حلال او پاکیزه خوری دوهم دا چی عمل صالح کوی او کله چی انبیاء علیهم السلام ته داخطاب سوي دی کوم چی الله ﷻ معصوم جوړ کړی دی نو د دوی دامت دخلکو دپاره داحکم زیات داهتمام قابل دی اواصل مقصود هم امتونه په دی حکم باندی چلول دی ، علماء فرمایي چی ددی دواړو حکمونو په یوځای راوړلو کی اشاره ده چی دحلال خوراک په نیک عمل کی لوی دخل دی که خوراک حلال وی نودنیک عمل توفیق خود بخوده پیدا کیږي اوچی خوراک حرام وی نو دنیک کار دارادی کولو باوجود په کښی مشکلات را منځ ته کیږي په حدیث کی دی چی ځینی خلک اوږده اوږده سفرونه کوی اوگردونه پر پراته وی بیاالله ﷻ ته ددعا دپاره لاسونه اوږده کړی یارب یارب وایی مگر د دوی خوراک هم حرام وی چښل یی هم حرام وی جامه یی هم دحراموڅخه وی اوحرام خوراک هم ده ته ورکول کیږی دداسی خلکو دعا کله قبلیدی سی؟ (قرطبی) ددی څخه معلومه سوه چی دعبادت او دعاپه قبلیدوکی دحلال خوراک لوی دخل دی کله چی خوراک حلال نه وی نودعبادت او دعا دمقبولیت استحقاق نه پاته کیږي.

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً لَفِظ د: اُمت یو جماعت او دیو خاص پیغمبر دقوم په معنی کی معلوم اومشهور دی او کله دالفظ دطریقی او دین په معنی کی هم راځی لکه دقرآن په یو آیت ، وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ په دی کی دامت څخه مراد دین او طریقه ده دامعنی دلته هم مراده ده.

فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ، زُبر د زبور جمع ده کوم چی دکتاب په معنی کی راځی ددی معنی په اعتبار سره مراد دآیت دا دی چی الله ﷻ خو ټولو انبیاء علیهم السلام او د دوی امتونوته داصولو اوعقائدو په مسئلو کی پر یو دین او طریقه دتللو هدایت فرمایلی وو مگر امتونو دا وته منله او په خپل مینځ کی ټوټی ټوټی او مختلف سول هر یو په خپله خپله طریقه جدا اوخپل ځانته کتاب جوړ کړی ، او زُبر کله د زُبره جمع هم راځی چی معنی یی قطعه اوفرقه ده ، دا معنی دلته زیاته واضحه ده اومراد دآیت دا دی چی دا خلک په عقیدو اواصولو کی هم مختلفی فرقی جوړی سوی ، لیکن دمجتهدینو امامانو فروعی اختلاف په دی کی دا خل نه دی ځکه چی په دی اختلافاتو باندی دین اوملت نه جدا کیږی او داسر اختلاف لرونکو ته جدا فرقه نه سی ویل کیدی او دی اجتهدای اوفروعی اختلاف ته دفرقه واربت رنگ ورکول خالص جهالت دی چی دیوه مجتهد په نزد هم جائز نه دی .

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ يَأْتِيهِمْ بُيُوتُهُمْ ۝

بیشکه کوم خلق چی دخپل رب دبیری څخه په اندیښنه کی وی او کوم خلق چی دخپل رب په خبرو یقین کوی

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ رَبِّهِمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۵۹﴾ وَالَّذِينَ يُوْتُونَ مَا آتَوْا وَ

جی دخیل رب سره شریک نه منی ، اوکوم خلق جی ورکوی څه جی ورکوی

اوکوم خلق

ثَنُوبَهُمْ وَجِلَّةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿۶۰﴾ أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ

او ددوی زړونه په بیره کی وی ، ځکه جی دوی خپل رب ته واپس کیدونکی دی ، دغه خلق تلوار کوی

فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَاقُونَ ﴿۶۱﴾ وَلَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

په نیکیز کی او دوی ورته دتولو څخه مخکې رسیږي ، اومونږ په جبار نه غورځوو مگر دده دطاقت

وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۶۲﴾

او مونږ سره لیکلی دی جی خبره کوی رښتیا او په دوی به ظلم نه وی

تفسير: په دی کی هیڅ شک نسته جی کوم خلک دخیل رب دهیت څخه په بیره کی اوسیږي اوکوم

خلک جی دخیل رب په ایتونو ایمان لری اوکوم خلک جی دخیل رب سره شرک نه کوی اوکوم خلک جی

دالله ﷻ په لاره کی ورکوی څه جی ورکوی او (سره ددی جی دالله په لاره کی ورکوی اوخرش کوی) د

دوی زړونه ددی څخه په بیره کی وی جی دوی خپل رب ته تلونکی دی (جی گوری هلته به ددوی ددی

صدقوڅه فائده حاصله سی هسی نه جی داصدقی ورکول دحکم موافق نه وی مثلاً مال حلال نه وی

یانیت دالله ﷻ دپاره خالص نه وی او په نیت کی دکامل اخلاص نیستوالی یاپه مال کی حراموالی

داصفونه وی دا خلک خپله فائده زړر حاصلوی اوهغه دهغوی طرف ته منډی وهي او (دا ذکرسوی

عملونه څه سخت هم نه دی جی کول یی مشکل وی ځکه جی) مونږ پرجادهغه دطاقت څخه زیات کاربار

نه غورځوو (په دی وجه داتول کارونه اسان دی او ددی سره ددوی ښه انجام اوشره یقینی ده ځکه جی)

زمونږ سره یو کتاب دی (عملنامه محفوظ ده) کوم جی صحیح صحیح (تول حال) به وبتیسی اوپرخلکو به

یوه ذره ظلم نه وی

مطلوبات او مسئلي: وَالَّذِينَ يَلْمُزُونَ مَا اتَّوَا وَلَٰكِنَّهُمْ جِلَّةٌ لِّفْظِ د، ایتاء څخه مشتق دی جی معنی یی

ورکول اوخرځول دی په دی وجه ددی تفسیر په صدقوسره سوی دی او دحضرت عائشه رضی الله عنها څخه یو قرآنت

ددی یاتون ما اتوا هم نقل دی یعنی عمل کوي څه جی کوی په دی کی صدقی لرونځ روژه اوتول نیک

کارونه شاملیږي او په مشهور قرآنت کی که څه هم ذکر دلته دصدقوی مگر مراد په هرحال عام نیک

کارونه دی لکه جی په یو حدیث کی ثابت دی حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمایي جی مادی آیت دمطلب

سورة المؤمنین

پوڻستنه د حضور ﷺ څخه وکړه چې دا کار کوونکی بیریدونکی خلگ هغه دی کوم چې شراب چې یاغلا کوی؟ حضور ﷺ وفرمایل چې ای د صدیق ﷺ لوری! دا خبره نه ده بلکه دا هغه خلگ دی کوم چې روزی نیسی لمونځونه کوی او صدقی ورکوی ددی باوجود ددی څخه بیریری چې شاید زمونږ دا خبره د الله ﷻ په نزد (زمونږ څخه کوتاهی په سبب) قبول نه وی داسی خلگ نیکو کارونو ته تلوار او جلدی نه لري (رواه احمد والترمذی وابن ماجه مظهری)

او حضرت بصری رحمته الله علیه فرمایي چې مونږ داسی خلگ لیدلی دی کوم چې به نیک عملونه کول دویم بیریدل چې تاسی په بد عمل کولو هم دومره نه بیریری (قرطبی)

أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ إِلَى الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ د: مسارعت فی الخیرات څخه مراد دا دی چې لکه څنګه چې عام خلگ د دنیا په نغو پسې منډی وهی او دنورو څخه دمخکی کیدو په فکر کی وی دا حضرات دین په فائدو کی داسی عمل کوی په دی وجه دوی د دین په کارونو کی دنورو څخه مخکی کیږي.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَيْرِهَا مِّنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا

داسی هیڅ نسته د دوی زړونه بی هوښه دی ددی طرف څخه اودوی په نورو کارونو کی لګیدلی دی ددی څخه ماښ

عَمَلُونَ ﴿٣٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْرُونَ ﴿٣٤﴾

چې دوی هغه کوی، نژدی چې کله ونیسو مونږ د دوی اسوده خلق په عذاب کی نوبیا به دوی چغې وهی.

لَا تَجْرُوا الْيَوْمَ تُجْرُونَ ﴿٣٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَتِي تُشَرِّحُ

چغې مه وهی تنه ورځ تاسی زمونږ څخه نه سی خلاصیدی ، تاسی ته اورول سړی وو زما ایتنه

عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰٰٓ أَعْقَابِكُمْ تُكْصِرُونَ ﴿٣٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَمْسِرُونَ

نو تاسی پرپوندو باندی چپه تینتیدلاست . چې تکبر به مو ورڅخه کوی یونف

تَهْجُرُونَ ﴿٣٨﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمْ

ویونکی پرینودونکی به تلالست ، آیا دوی غور ونه کی په دی کلام کی یا راغلی دی دوی ته داسی شی چې

الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٤٠﴾

دی راغلی د دوی مخکنی پلارانو نیکو نوتنه ، یا ونه پیژندی دوی خپل رسول نو دوی هغه پردی گنی ، باوښ

يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَآلَتْهُمُ لِلْحَقِّ

چی بہ دہ باندی سودا دہ ، ہیخ نستہ ہفہ خور اووی دہ دوی تہ حقہ خبرہ او بہ دوی کی بہ دیرو حقہ خبرہ

كِرْهُونَ ۝ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

بدہ لگہی ، او کہ حق د دوی دخواہشاتو تابعداری وکری نو خراب بہ سی اسمانونہ او مخکی

وَمَنْ فِيهِمْ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ۝

اوخہ چی بہ دوی کی دی ، ہیخ نستہ مونہر سولی دی دوی تہ ددوی نصیحت نو دوی دخیل نصیحت خخہ منع کوی

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَقَرْجُكَ خَيْرٌ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ ۝ وَإِنَّكَ

یا خور د دوی خخہ غواری خہ محصول پس محصول ستا درب نہ دی ، او ہفہ دی نہ رزق ورکوونکی ، اوتہ

لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

خوی بلی دوی سیدہ لاری دی تہ ، او کوم خلق چی نہ منی

بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّبُونَ ۝ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ

آخرت دلاری خخہ کارہ سوی دی ، او کہ مونہر بہ دوی رحم وکرو اولیری کرو د دوی خخہ کرم تکلیف

مِنْ ضَرٍّ لَّجُؤًا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ

چی دوی تہ رسیدلی دی نوییا بہ ہم لگیدلی وی بہ خپل شرارت کی سرگردانہ ، او مونہر نیولی وو دوی

بِالْعَذَابِ فَبِأَسْتَكَانُوا إِلَى رَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ۝ حَتَّىٰ

بہ عذاب کی نو نہ دوی عاجزی وکری خپل رب تہ اونہ یی فریاد وکی ، تردی چی

إِذَا فُتِحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۝

خلاصہ کرہ مونہر بہ دوی دروازہ دیو سخت عذاب نو دوی بہ ہفہ کی نا امیدہ سول

التفسير: (دا لور خو تاسی دمو نمانو حال واوریدی مگر کفار داسی نہ دی، بلکہ (د دوی خخہ برعکس) ددغو کفارو زړونه ددی دین دطرف خخہ (چی ذکر یی په پایت ربهم کی دی) په جهالت (اوشک) کی

(دوب: دى) چې حال يې لوړ هم معلوم سو قدرهه في غمريتهم او ددى (انكار او جهالت) څخه علاوه ددى خلکو نور هم (د پرخيشت) عملونه دى کوم چې (دوى پرله پسې) کوي (دا خلک د شرک او بدو عملونو سره برابر عادت سوي دي) تردى چې کله مونږ د دوى خوشحاله خلک (د کومو سره چې مال دولت او نوکر هره دى د مرگ څخه وروسته) په عذاب کې راگير ونيسو (نو غريب او غريبه لاپه کوم شميرکې دى چې د عذاب څخه به څه محفوظ کولى سي مطلب دا چې کله پردى ټولو عذاب نازل سي) نو فوراً به چيې کوگارى کړي (او ټول انکار او تکبر د کوم چې اوس عادت دى ختم به سي دغه وخت به دوى ته وويل سي چې) اوس چيې مه وهي (اوس يې هيڅ فائده نسته ځکه چې) زمونږ د طرف څخه ستاسې مطابق مددنه سي کيدى (ځکه چې دا دار الجزاء ده دار العمل نه دى په کوم کې چې چيې وهل او عاجزى کول مفيد وه چې دار العمل وو په هغه کې خوستاسى دا حال وو چې) زمونږ ايتونه به تاسې ته (درسول په ژبه) ويل او اورول سول نو تاسې به پر شا تبتيد است تکبر کوونکى د قرآن څخه مشغله جوړونکى (د قرآن په شان کې) بې هوډه عبيثيات ويونکى (چې چابه ورته سحر ويل چابه ورته شعر ويل او د مشغلى دا مطلب دى پس تاسې چې په دار العمل کې څه کړي دى دهغه نن په دار الجزاء کې خوند واخلي او دا خلک کوم چې د قرآن او صاحب قرآن تکذيب کوي نو ددى سبب څه دى؟ ايا دى خلکو په دى کلام الهي کې فکر ونه کړى چې) دده اعجاز ورته ظاهرسى او ايمان را وړي (او که) د درواغجن کولو وجه دا ده چې) دوى ته يو داسى شى راغلى دى کوم چې د دوى مشرانوته نه وو راغلى (مراد ددى څخه د الله ﷻ دا حکامو راتلل دى کوم چې څه نوى خبره نه ده دهميشه څخه دانبياء عليهم السلام په ذريعه د دوى امتونوته دا احکام ورکول کيږي لکه چې دا قول د الله ﷻ دى مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ پس د درواغجن کولو دا وجه هم باطله سړاو دا دوى وجهى خو د قرآن متعلق دى مخ ته د صاحب قرآن متعلق فرمايى يعنى) يا (وجه د درواغ کولو دا ده چې) دا خلک دخپل رسول (دديانت صدق او امانت دصفت) څخه خبر نه وه په دى وجه دده څخه منکر دى (يعنى دا وجه هم باطله ده ځکه چې د دوى پر صدق او ديانت دټولو اتفاق وو) يا (دا وجه ده چې دا خلک (نعوذ بالله) ستا په نسبت دليونتبو قائل دي (نو ستاسى خو د اعلى درجى عاقل والى او صاحب الرايه کيدل ښکاره خبره ده پس په واقع کې په دى کې يوه وجه هم معقوله نه ده) بلکه (اصلى وجه دا ده چې) دى رسول دوى ته حقه خبره راوړى ده او په دوى کې اکثره خلک دحقى خبرې څخه نفرت کوي (نو دا ټوله وجه ده د درواغ کولو او دحق دتابعدارى نه کولو او دا خلک به دحق دين تابعدارى څه وکړي دوى خو برعکس دا غواړي چې دغه حق دين د دوى دخيالاتو تابع سي يا ترميم په کبى وسى لکه د الله ﷻ دا قول چې په سورة يونس کې دى ، قَالَ الَّذِينَ لَا يُرْجُونَ لِقَاءَنَا اَنْتَ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا اَوْ بَدِّلْهُ او (په فرض محال که چيرې) داسى کار واقع کيدى او) دين حق د دوى دخيالاتو تابع (او موافق) کيدى نو (په ټول عالم کې به کفر او شرک غوړولى سوي وای او اثر به يې دا سوي وای چې دحق تعالى غضب به ټول عالم ته منځجا

سوی وای او مقتضایه بی دایه چی، ٲول آسمانونه او منځکی اوڅه چی په دوی کی (آباد) دی ٲول به تباہ
سوی وای لکه چی په قیامت کی به په ٲولو انسانانون کی ډگمراهی عامیدو په سبب د الله ځخه غضب هم
پر ٲولو عام وی او د الله ځخه دعام غضب وائی په وجه به هلاکت هم عام وای او اول خو د یو حق کار
مقتضا دا ده چی هغه قبول سی که څه هم نافع هم نه وی او دهغه ته قبول په خپله عیب دی مگر په دی
خلگو کی صرف دا یو عیب نه دی چی حق بد گڼی، بلکه ددی څخه زیات دوهم به کښی هم دی چی د حق
تابعداری کومه چی د دوی دتفع امتیاز دی دهغه څخه لیری تښتی بس مونږ دوی ته د دوی دنصیحت
او نفع خبر دلولیرله پس دا خلگ دخپل نصیحت څخه هم روگردانی کوئی یا (که علاوه دمذکوره وجهو
څخه د دوی د درواغ کولو دا وجه ده چی دوی ته دا شبهه سوی وی چی) ته د دوی څخه څه امدنی غواړی
نو (دا هم غلطه ده ځکه چی کله ته پوهیږی چی) امدنی خوستا درب دٲولو څخه ښه ده او هغه دٲولو
ورکوونکو څخه ښه دی (نوته دخلگو څخه ولی غواړی) او (خلاصه ددی حالاتو دا ده چی) ته خو دوی
دنیکی لازمی طرف ته (کومی ته چی لوړ حقه ویل سوی ده) رابلی او ددی خلگو کوم چی په آخرت ایمان نه
لری دا حالت دی چی ددی (نیکی) لازمی څخه منع کیږی (مطلب دا دی چی حقوالی سیده والی
اونافعالی دا ٲول مقتضیات د ایمان جمع دی او کومی وجهی چی مانع کیدی سوی هغه یوه هم موجوده
نه ده بیا ایمان نه راوړل سخته درجه دجهالت او گمراهی ده) او (د دوی د سختدلی او عناد دا حالت دی
چی لکه څنگه چی دا خلگ دشرعی ایتونو څخه متاثره کیږی دغه ٲول دقهری ایتونو مصیبتونو
اوافتونو څخه هم نه متاثره کیږی که څه هم دمصیبت په وخت کی په طبعی طور سره مونږ بلی هم لیکن
دغه وقتی دفعیه وی چنانچی) که مونږ پر دوی مهربانی وکړو او پر دوی چی کوم تکلیف دی هغه لیری
هم کړو نو دغه خلگ (بیا) په خپله گمراهی کی سرگردانه اصرار کوی (او هغه قول او اقرار کوم چی بی په
مصیبت کی کړی وی ٲول ختم سی لکه دا قول د الله ځخه ، اِذَا مَسَّ الْاِلْسَانَ الضُّرُّ دَعَا الْخُ او دا قول د الله ځخه
، اِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ الْخُ او (شاهد ددی دا دی چی ځینی وخت) مونږ دوی په عذاب کی گرفتار کړی هم
دی پس دی خلگونه (په پوره طور سره) خپل رب ته زاری وکړه او نه یی عاجزی اختیار کړه (پس کله چی
په عین مصیبت کی بل مصیبت هم داسی سخت راسی کوم ته چی عذاب ویل کیږی لکه قحط کوم چی
په مکه کی حضور ﷺ په ښراوو سره سوی وو دوی عاجزی اختیار نه کړه نو وروسته دمصیبت لیری
کیدو څخه خو په درجه اولی د دوی څخه ددی توقع نسته مگر د دوی دا ٲوله بی پرواهی اوبی باکی
ترهغو مصیبتونو پوری ده دکومو سره چی دوی عادت سوی دی) تردی چی مونږ کله پر دوی د سخت
عذاب دروازه خلاصه کړو (کوم چی دعادت څخه زیات وی برابره خبره ده که په دنیا کی پردوی یو غیبی
قهر راسی یا وروسته دمرگ څخه چی ضرور به واقع کیږی) نو دغه وخت به بالکل حیران پاته سی (چی
دا څه وسره او ٲوله نشه به یی ووزی)

معلومات اومستلي: غَمْرَة: داسی ژ ورو اوبو ته ویل کیږي په کومو کی چی سری ډوب سی او کوم چی په دی کی ورداخیلدونکی پتوی ، په دی وجه لفظ دغمره په دی اوهرپتونکی شی ته هم ویل کیږي ، دلته یی د دوی دی مشرکانه جهالت ته غمره ویلی ده ځکه چی په دی کی د دوی زړونه ډوب اوپت دی او دهیڅ طرف څخه دوی ته درنا څرک نه رسیږي .

وَلَهُمْ أَقْمَالٌ مِّنْ ذُنُوبٍ ذَلِكَ: یعنی دهغوی دگمراهی دپاره خویوه دشرک او کفر دغفلت پرده کافی وه مگر هغوی په دی بسوالی نه کوی او ددی سره نور خبیث عملونه هم پرله پسې کوی .

مُتَرَفِّعِهِمْ مُتَرَفٌّ ذَرْفٌ څخه مشتق دی چی معنی یی په نعمت کی او خوشحالی کی کیدل دی ، دلته دا قوم په عذاب کی دنیولو ذکر دی چی امیر غریب خوشحاله بدحاله ټول به په کښی دا خل وی مگر دمالدارو او خوشحالو ذکر یی په خاص طور سره ځکه وکی چی داسی خلگ ددنیا دمصیبتونو څخه دخپل حفاظت دپاره څه اسباب کولی سی مگر د الله ﷻ عذاب چی کله راسی نو دټولو څخه اول داخلگی یی وسه پاته سی په دی آیت کی چی په کوم عذاب سره د دوی دنیولو ذکر دی ، حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی ددی څخه مراد هغه عذاب دی کوم چی دبدر په غزاکی دمسلمانانو په توروسره د دوی په سرونو راغلی وو اوځینو حضراتو ددی څخه مراد دقحط عذاب اخستی دی کوم چی دنبی کریم ﷺ په ښراوو سره په مکه والاؤ مسلط سوی وو ، تردی چی دوی په مردارو حیوانانو سپو او هډوکو خوړلو باندی مجبوره سول ، نبی کریم ﷺ دگفارو دپاره ښراوی ډیری کمی کړی دی ، لیکن په دی موقع پرمسلمانانو د دوی دسختو ظلمونو څخه مجبوره سو او دا ښراوی یی وکړی . اَللّٰهُمَّ اَشْذُذْ وَطْأَتَكَ عَلٰی مُضَرَ وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ مَبْنًى كَسْبِيْ يُؤْتَفُ ، (رواه البخاری ومسلم قرطبی ومظهری)

مُسْتَكْبِرِينَ بِه سَامِرًا تَهْجُرُونَ: په دی کی دلفظ د ب ه ضمیر اکثر ومفسرینو دحرم طرف ته راجع مقرر کړی دی کوم چی لوړ که څه هم ذکر نه دی مگر دحرم سره دمکی دقریشو دزیات ژور تعلق او په دی باندی د دوی ناز دومره معروف اومشهور وو چی د ذکر کولو ضرورت یی نسته اومعنی ددی دا ده چی دمکی قریشوته د الله ﷻ آیتونه اورول او د دوی پرشا د تبستیدلو او نه منلو سبب دمکی دحرم نسبت او دده په خدمت باندی د دوی تکبر اوناو وو .

او سَمِرًا: د سَمَر څخه مشتق دی چی اصل معنی یی دخوارلسمی دسپوږمی شپه ده ، دعبو عادت وو چی دخوارلسمی دسپوږمی په شپه به کښینستل اوقصی به یی ویلی ، په دی وجه لفظ د سَمَر دقصی په معنی کی استعمالیدل شروع سول او سَامِر قَصه گوته ویل کیږي ، دالفظ که څه هم مفرد دی ، مگر په معنی کی دجمع دپاره هم ویل کیږي ، دلته سَامِر ، په معنی د سَامِرین جمع دپاره استعمال سوی دی ، دشرکینو یو حال کوم چی دالله ﷻ دایتونو څخه دانکار سبب جوړ سوی وو دمکی دحرم سره په نسبت اوخدمت باندی د دوی ناز وو ، دوهم حال یی دایبان وفرمایي چی دا خلگ په بی بنیاده اوبی اصله قصر

دمشغولیدو سره عادت سوي دی د دوی دالله ﷻ دایتونو سره دلچسپی نسته .

تَهَجُّرُونَ: دالفاظ دَهَجْر څخه په ضمه دهاء سره مشتق دی چی معنی یی فضولی خبری او ښکتنخل دی دا دریم حال ددی مشرکانو بیان سوی دی چی داخلگ دفضولو خبرو او ښکتنخلو عادت سوی دی دنی کریم ﷺ په شان کی ځینی داسی بی باکه کلمی وایی .

(دماخستن څخه وروسته دقصو کولو څخه منع او خاص هدايتونه)

دشپي دقصو ویلو مشغله په عربو عجمو کی دپخوا څخه راروانه ده او په دی کی دیرفسادونه او دوخت ضائع کول وو، نبی کریم ﷺ دارسم دختمولو دپاره دماخستن څخه مخکی بیده کیدی او دماخستن څخه وروسته په فضولو قصو کی دمشغولیدو څخه یی منع وفرماییل، حکمت په کی دا وو چی دماخستن په لمونځ باندی دانسان دورخی عملونه ختمیږی کوم چی دتولی ورخی دگناهونو هم کفاره کیدی سی ځکه دا دده ددی ورخی اخری عمل وی نوښه ده که دماخستن دلمونځ څخه وروسته په فضولو قصو کولو کی مشغول سی ناول خودا عبث کار اومکروه دی ، ددی څخه علاوه ددی په ضمن کی غیبت درواغ اونور قسم قسم گناهونه کیږی او یو بد انجام ددی دا دی چی دشپي ترناوخته پوری بیداره وی نوسهار وختی نه سی ولاړیدی په دی وجه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه چی به کله څوک دماخستن دلمونځ څخه وروسته په فضول قصو کی مشغول لیدل نوتنبیه به یی ورته کوله اوځینوته به یی سزاهم ورکوله اوفرماییل به یی چی ژربیده سی شاید دشپي په اخرکی درته دتهجد توفیق وسی (قرطبی)

د: اَقْلَمُ يَذَّبُرُوا الْقَوْلَ څخه تر اَم يَقُولُونَ په جَنَّة پوری دداسی پنځو شيانو ذکر دی کوم چی دمشرکانو دپاره په نبی کریم ﷺ دایمان راوړلو څخه په یو درجه کی مانع کیدی سو او په دی کی دهریو دمنفی وجهی بیان یی ددی سره کړي دی چی خلاصه یی دا ده ، کومی وجهی چی دهغه خلکو دپاره دایمان څخه مانع کیدی سوی په هغه کی یوه وجه هم موجوده نه ده په دی وجه اوس د دوی انکار خالص دعناد اوضد څخه ماسوا بل هیڅ نه دی چی ذکر یی په ورپسی آیت کی داسی فرمایي ، بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَآكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ: یعنی درسالت څخه دانکار څه عقلی یا طبعی وجه خوموجوده نه ده بیا دانکار سبب ددی څخه ماسوا هیڅ نه دی چی نبی کریم ﷺ حقه خبره راوړی ده او داخلگ حقه خبره بده گنی او اوریدل یی نه غواړی چی سبب یی دهوا او هوس غلبه اوجاهلانو ته چی کوم ریاست اواقتمدار حاصل دی دهغه محبت او دجاهلانو تقلید دی ، داپنځه وجهی دی چی ذکر یی دایمان او په نبوت باندی داقرار کولو څخه دمانع کیدو په حیثیت سره سوي دی په هغه کی یی یوه دا هم فرمایلی ده .

اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ: یعنی د دوی دانکار یوه وجه دا هم کیدی سوه چی کوم سری دحق دعوت او دنبوت دعوه راوړی ده هسی نه دی دبهر څخه راغلی وی چی داخلگ دده دنوم نسب عادتونو اخلاقو او عمل څخه خبرنه وی نودابه یی ویلی سول چی مونږ ته ددی مدعی حالات معلوم نه دی دی څنگه نبی او

رسول و منوا و خپل مقتداء (پیشوا) یی جوړ کړو، مگر دلته خو دا خبره ښکاره ده چی نبی کریم ﷺ د قریش په اعلیٰ نسب کی ددی مکی په ښار کی پیدا سوی دی او د کوچنیوالي څخه تر ځوانی پوری او وروسته ټوله زمانه یی ددی خلکو په مخکی تیره سوه د دوی یو عمل او یو عادت د دوی څخه پټ نه وو او د نبوت د دعوی څخه تر مخکی پوری ټولو کفارو دمکی دوی ته صادق او امین وایه، د دوی په کردار او عمل هیچام څه شبهه نه وه ظاهره کړی نو اوس د دوی دا عذر هم نه سی چیلدی چی هغوی دی نه پیژنی.

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَمَّا اسْتَكْبَرُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ: ددی څخه مخکی په آیت کی د مشرکانو په باره کی دا ویل سوی وه چی دا خلق کوم چی په عذاب کی دمبتلا کیدو په وخت کی الله ﷻ ته یار رسول ته فرید کوی که مونږ د دوی په فریاد رحم وکو او عذاب لیری کړو نو د دوی د پیدانشی شرارت اوسرکښی دا حال دی چی د عذاب څخه دخلاصیدو څخه وروسته به بیا هم په خپله سرکښی او نافرمانی کی منغول سی، په دی آیت کی د دوی دیوی دغه ډول واقعی بیان دی چی دوی په یو عذاب باندی و نیول سول مگر د نبی کریم ﷺ په دعا سره د عذاب څخه د نجات پیدا کیدو څخه وروسته هم دوی د الله په مخکی کښته نه سول او برابر په خپل کفر او شرک باندی ټینگ پاته سول.

(په مکی والا د قحط عذاب او د نبی کریم ﷺ په دعا سره ددی دفع کیدل)

اول معلومه سوي ده چی نبی کریم ﷺ دمکی په خلکو د قحط د عذاب مسلط کیدو دعا کړی وه په دی وجه دوی په سخت قحط کی اخته سول او په مردارو وغیره خوړلو باندی مجبوره سول چی دایی ولیدل نو ابو سفیان دنی کریم ﷺ په خدمت کی په مدینه طیبه کی حاضر سو او وی ویل چی زه تاته په الله ﷻ قسم درکوم او د صله رحمی، ایا تادا نه دی ویلی چی زه د اهل عالم دپاره رحمت جوړ سوی رالیږل سوی یم دوی وفرمایل چی هو! بیشکه چی فرمایلی می دی او واقعه هم داسی ده ابو سفیان وویل چی تاسی خو دخپل قوم مشران د بدر په جنگ کی په توره قتل کړل او کوم چی اوس پاته دی هغوی په لوړه وژنی؟ الله ﷻ ته سوال وکړه چی دا عذاب زموږ څخه لیری سی نبی کریم ﷺ دعا وفرمایله او دغه عذاب څه

سو په دی باندی دا ذکر سوی آیت نازل سو، وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَمَّا اسْتَكْبَرُوا لِرَبِّهِمْ . الخ

په دی آیت کی دا ارشاد دی چی په عذاب کی په اخته کیدو بیا ددی څخه د نجات خلاصیدو څخه وروسته هم دا خلک دخپل رب په مخکی کښته نه سول چنانچی واقعه هم دا وه چی د نبی کریم ﷺ په دعا سره قحط لیری هم سو، مگر دمکی مشرکان په خپل شرک او کفر هم دغسی ټینگ پاته سول (مظہری وغیره)

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

او هغه جوړ کړی دی ستاسی دپاره غوږونه اوسترگی اوزړونه ډیر لږ تاسی

تَشْكُرُونَ ﴿٤٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٤٩﴾

او هغه تاسی خپاره کړی یاست په مخکې او هغه ته به جمع کړل سی

حق منی

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴿٥٠﴾

او هغه دی چی ژوندی کوی او مړه کوی او د هغه کار دی بدلول دشبې او دروخی

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا إِذَا

ایا تاسی نه پوهیږي؟ هېڅ خبره نسته بلکه دوی هغسی وایی لکه چی ویل به مخکې خلقو، وایی ایا

مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظًا مَاءً إِنَّا لَبِعُوثُونَ ﴿٥٣﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ

هرکله چی مونږ مړه سو اوسو خاوری او هډوکی نو ایا مونږ ته بیا ژوندی پورته کیدل دی؟ وعده کول کیږي مونږ

وَأَبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِن هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٥٤﴾ قُلْ

سره اوزمونږ دپلارانو نیکونو سره داسی دمخکې څخه نه دی دا، مگر نقلونه دی د مخکینو څخه، ته ووايه

لَبِنَ الْأَرْضِ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ

دچا ده مخکې؟ او څه چی په دی کی دی ووايست که تاسی پوهیږي؟ اوس به ووايي هرڅه دالله دی

قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٦﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ

ته ووايه بیا تاسی فکر نه کوی، ته ووايه څوک دی مالک داوو (۷) اسمانونو او مالک دی

الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٥٧﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ

د هغه لوی تخت، اوس به ووايي چی الله لره دی، ته ووايه بیا تاسی نه بیرېږي؟ ته ووايه

مَنْ يَدَّ يَدَهُ مَلَكَوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ

دچا په لاس کی دی حکومت دهرشی او هغه محفوظ کوی او د هغه څخه څوک نه

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ۝

سی محفوظ کیدی ووا یاست که تاسی پوهیږي؟ اوس به ووايي چی الله ﷻ لره دی ، ته ووايه بیا په تاسی دکوم

بَلْ أَتَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ

جادو سوی دی؟ هیڅ نسته مونږ دوی ته رسولی دی حق او دوی خامخادرو اغبنان دی ، نه دی جوړ کړی الله څول

وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا الذَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِهَا خَلَقَ وَ

زوی او نه دهغه سره دچا حکم چلیږي که داسی وای نویولی به وای هر حکم والا خپل جوړ سوی شی

لَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ۝ عِلْمُ

او حمله به کړی وای یوه په بل باندی ، پاک دی الله د دوی دجوړ کړو خبرو څخه ، پوهیدونکی دی

الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝

په پټو او په ښکاره هغه ډیر لوی دی دهغو څخه چی دوی یی ورلره شریک جوړوی

تفسیر: اوهغه (الله) داسی (قادر او منعم) دی کوم چی ستاسی دپاره غوږونه اوسترگی اوزړونه

جوړ کړل (چی ارام درته هم وی او د دین پوه هم حاصله کړی لیکن) تاسی خلگ ډیر کم شکر کوی (ځکه چی

اصل شکر دا وو چی ددغه منعم ښه دین تاسی قبول کړی وی او دوباره په قیامت کی دژوندی کیدو څخه

موانکارنه کولی) اوهغه داسی دی کوم چی تاسی په مخکه کی خپاره کړی یاست او تاسی ټول به

(د قیامت په ورځ) هغه ته را وستل سی (دغه وخت به دنعمت ددی ناشکری حقیقت معلوم سی) اوهغه

داسی دی چی ژوندی کول کوی اومره کول کوی اودهغه په اختیار کی دی دشیی او ورځی کول

اوزیاتول نو ایاتاسی (په دومره خبره) نه پوهیږي (چی د قدرت دا دلیلونه په توحید او په قیامت کی په

دوهم ژوند دواړو باندی دلالت کوی مگر) بیایی هم منی نه بلکه دوی هم هغسی خبره کوی کومه چی

مخکی (کافرانو) خلگو ویله اوس یی دوی وایی (یعنی) داسی وایی چی ایاکله مونږ مړه سو او مونږ

خاوری اوهو کی سو نو ایامونږ به بیرته ژوندی سو ددی خو زمونږ او (زمونږ څخه) دمخکی مشرانو سره

وعده کیدل راروان دی دا هیڅ هم نسته محض بی سنده خبری دی کوم چی دمخکی خلگو څخه نقل

کیدونکی راروانی دی (چونکی په دی قول سره د قدرت څخه انکار لازمیږي او په دی سره دیبا پورته

کیدو څخه په انکار سره انکار د توحید څخه هم کیږي په دی وجه ددی قول په جواب کی د قدرت

د ثابتولو سره د توحید ثابتول هم ارشاد کیږي یعنی: ته (په جواب کې) دا ووايه چې (ښه نو دا وښايست چې) دا مخکې اوڅه چې په دې اوسېږي د چا ملکیت دی که تاسی ته څه خبر وی؟ هغوی به خامخا دا ووايي چې د الله دی (نو) دوی ته ووايه چې بیا ولی فکر نه کوي (چې د بیا پورته کولو په قدرت او توحید په حکم ثبوت وسی او) ته دا هم ووايه چې (ښه نو دا وښايست چې) ددی اووه آسمانونو مالک او د عالی شان عرش مالک څوک دی؟ (ددی به هم) هغوی به ضرور دا جواب درکي چې دا هم (تول) د الله دی ته (دغه وخت) ووايه چې بیا تاسی (دهغه څخه) ولی نه بیرېږي؟ (چې دهغه د قدرت او د بیا پورته کیدو د ایتونه څخه انکار کوي او) ته (دوی ته) دا هم ووايه چې (ښه) هغه څوک دی د کوم په لاس کې چې د ټولو شیانو اختیار دی او هغه (چالره چې وغواړي) پناه ورکوي او دهغه په مقابل کې څوک چالره پناه نه سی ورکولی که تاسی ته څه خبر وی؟ (بیا به هم په جواب کې) هغوی ضرور داسی ووايي چې دا ټول صفتونه هم د الله دی ته (دغه وخت) ووايه چې بیا په تاسی د کوم طرف څخه لیونتوب سوی دی (چې دا ټولی مقدمی منی او نتیجه چې توحید او د قیامت عقیده ده نه منی دا خودلیل وو پر مقصود باندی د دوی په جواب کې مخ ته د دوی د مقدمی دلیل یعنی د: **إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ** الخ باطلول دی یعنی دا چې کومه دوی ته ښوول کیږي چې قیامت به راځي او مری به ژوندی کیږي دا اساطیر الاولین نه دی) بلکه مونږ دوی ته رښتینی خبره رسولی ده او یقیناً (په خپله) دوی درواغ دی (تردی ځای یوري مکالمه ختمه سوه او توحید اوبیا پورته کیدل دواړه ثابت سول مگر په دې دواړو مسئلو کې د توحید مسئله چونکې زیاته مهمت بالشان او په حقیقت کې دا خرت او قیامت مسئله هم په دې بناء ده او محل دخبری هم زیات وو په دې وجه د تقریر په تمامیدو کې دا مستقل ارشاد فرمایي چې) **اللَّهُ خُوك خَیْلَ اَوْلَادِنَه دِی مَقَرَر کَرِی یَا لَکَه** څنگه چې مشرکانو د ملائکو په باره کې ویل، اونه دده سره څوک بل خدای سته که داسی وای نوه خدای به خپل مخلوق (تقسیم کړی) جدا کړی وای او (بیا به یی لکه د دنیا د بادشاهانو په شان دیوبل پر مخلوق د قبضی کولو دپاره) په یوبل حمل کولی (نویا خو به د مخلوق د تباهی گرسره څه انتنهانه وه لیکن د عالم نظام په خپل دستور سره قائم دی نو ددی څخه ثابته سوه چې) **اللَّهُ عَزَّ دِی (مکروهو) خبرو څخه پاک دی کوم چې داخلگ (دهغه په نسبت) بیانوی پوه دی په ټولو پټو او ښکاره وو باندی، مطلب دا چې ددی خلکو د شرک څخه هغه ډیر لوی (او منزه) دی.**

مَعْلُومَات اَوْ مَسْئَلِی: وَهُوَ جَبْرٌ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ یعنی **اللَّهُ عَزَّ** چاته چې غواړي د عذاب او مصیبت رنځ او تکلیف څخه پناه ورکوي اودا چې د چا مجال نسته چې دده په مقابل کې چاته پناه ورکړي اودده د عذاب او تکلیف څخه یی محفوظ کړي دا خبره د دنیا په اعتبار سره هم صحیح ده چې **اللَّهُ عَزَّ** چاته څه نفع رسول غواړي هغه څوک منع کولی نه سی او چا ته چې څه تکلیف او عذاب ورکول غواړي هغه څوک محفوظ کولی نه سی او د آخرت په اعتبار سره هم د مضمون صحیح دی چې څوک هغه په عذاب کې اخته کوي

خوك يی نه سی محفوظ کولی اوچاته چی جنت اوراحت ورکوی هغه خوک منع کولی نه سی (قرطبی)

قُلْ رَبِّ اِنَّا تُرِيتُنِي مَا يُوعَدُ وَاَنْتَ ۙ رَبُّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ ۝۹۳

ته ووايه ای ربه اته نبیی ماته هغه چی ددوی سره یی وعده سوی ده، نوای ربه امامه کوی په دی گناهکارانو خلقو کی

وَ اِنَّا عَلٰی اَنْ تُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَدِرُ وَاِنْ ۙ اِذْ فَعَرَّيْتُ هٰۤى

اوزمو قدرت سته چی تاته ونبیو دکوم چی ددوی سره وعده سوی ده ، دبدی خبری په جواب کی هغه وایه

اَحْسَنُ السَّيِّئَةِ ۚ مَخْنُ اَعْلَمُ مَا يَصِفُوْنَ ۝۹۴ وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ

کومه چی ښه ده مونږ ښه پیژنو څه چی دوی جوړوی ، اووايه ای ربه ازه ستا پناه

بِكَ مِنْ هَٰهٰزِ الشَّيْطٰنِ ۝۹۵ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبَّ اَنْ يَّحْضُرُوْنَ ۝۹۶

غواړم دشیطانانو دوسو څخه ، اوستا پناه غواړم ای ربه : ددې څخه چی ماته راسی ،

حَتّٰى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنَ ۝۹۷ لَعَلّٰى

تردی چی کله ورسپړي په دوی کی یوه ته مرگ وبه وایی ای ربه : ما بیرته ولیږه

اَعْمَلُ صَالِحًا فِیْمَا تَرَكْتُ کَلَّا ۚ اِنَّهَا کَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ

زه نیکی وکړم په هغه کی چی ما پرېښی دی هرگز داسی نه ده ، دایوه خبره ده چی دی یی وایی اوددی خلقو

وَرَاٰیَهُمْ بَرَزَخُ ۙ اِلٰی یَوْمِ یُبْعَثُوْنَ ۝۱۰۰

په مخکې یوه پرده ده ترهغه ورځی پوری چی پورته کړل سی

لنډتفسیر: ته (دحق تعالی څخه) دعاکوه چی ای زما ربه : دکوم عذاب چی ته ددی کافرانو سره وعده کوی

(لکه چی لوړ په اِذَا فَتَحْنَا عَلَیْهِمْ سره هم معلومه سوه) که ته یی ماته نبیی (مثلاً دا چی دغه عذاب به په

دوی زما په ژوند کی په دی طور سره راسی چی زه یی هم وویښم ځکه چی ددغه وعده سوی عذاب څه

خاص وخت نه دی ښوول سوی لکه چی په ذکر سوی آیت کی هم توضیح نسته چی دا ذکر سوی احتمال به

کښی دی مطلب دا چی که داسی وسوه، نوای زما ربه : ما په دی ظالمانو خلگو کی مه شاملوی اومونږ به

دی خبره چی دکومی د دوی سره وعده کوو تاته هم پرېښوولو باندی قادریو (باقی تر څو پوری چی به

دوی عذاب نہ راخی، تہ (د دوی سرہ داسی معاملہ کوہ چی) د دوی دبدی دفع پہ داسی سلوک سرہ کوہ
 کوم چی دیرنبہ (اونرم) وی (او دخپل خان دپارہ بدلہ مہ اخلہ بلکہ مونہ تہ یی حوالہ کوہ) مونہ تہ نبہ
 معلوم دی خہ چی داخلگ (ستاپہ بارہ کی) وایی او (کہ چیری تاتہ پہ مقتضا دبشريت غصہ درسی نو) تہ
 داسی دعا کوہ چی ای زما رہہ ازہ ستاپناہ غواہم دشیطانانو دوسوسو خخہ (کوم چی پہ ماداسی کاروکی
 چی خلاف مصلحت وی کہ خہ ہم خلاف شریعت نہ وی) او ای زما رہہ ازہ ستاپناہ غواہم ددی خخہ چی
 شیطان ماتہ ہم راسی (او وسوسہ غورخول خو لاپریردہ نو پہ دی سرہ بہ دغہ غصہ ولاہہ سی دا کفار
 دخپل کفر او دخپل بیا ژوندی کیدو دانکار خخہ نہ منع کیږی) تردی چی کلہ پہ دوی کی پریوچا مرگ
 (سیریرہ) راسی (اواخرت ووینی) دغہ وخت (بی سترگی خلاصی سی او پہ خپل جہل او کفر ستومانہ
 سی) وایی چی ای زما رہہ (زما خخہ مرگ لږخہ وروستہ کرہ او) ما (دنیاتہ) بیابیرتہ ولیہ ددی دپارہ چی
 کومہ (دنیا) مایاتہ کرہ هفی تہ (بیا ولاہسم) نیک کارو کرم (یعنی تصدیق او اطاعت حق تعالی وکرم
 دادخواست وورد فرمایي چی) هیخکلہ (داسی) نہ دہ (نہ سی کیدی) د (دوی) یوہ خبرہ دہ چی وایی یی
 او پورہ کیدونکی نہ دہ) او (وجہ ددی دا دہ چی) ددی خلگو پہ مخکی یو (شی) پردہ (کیدونکی را روان
 دی چی) دغہ راتلل ضروری دی او هغه دنیاتہ دبیرتہ راتلو خخہ مانع دی مراد ددی خخہ مرگ دی چی
 دغہ واقع کیدل ہم پہ مقرر وخت باندی ضروری دی (ولن يُؤَخَّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا) او دمرگ خخہ
 وروستہ دنیاتہ راتلل ہم) دقیامت ترورخی پوری (والله عَدَّ الْقَانُونَ خخہ خلاف دی)

معلومات او مسئلي: قُلْ رَبِّ إِنَّمَا نُرِي مَا يُوعَدُونَ رَبِّ لَئِن تَجْعَلَنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ: مطلب ددی دواہو ایتونو
 دا دی چی دقرآن کریم پہ دیرو ایتونو کی پہ مشرکانو او کفارو د عذاب دراتلو وعدی ذکر دی کومی چی
 عامی دی پہ قیامت کی ددی واقع کیدل قطعی اویقینی دی پہ دنیا کی یی دکیدو ہم احتمال دی بیا
 دا عذاب کہ پہ دنیا کی پردوی واقع کیږی نو پہ دی کی دا احتمال ہم دی چی دنی کریم ع دزمانی خخہ
 وروستہ راسی او دا ہم احتمال دی چی دنی کریم ع پہ زمانہ کی راسی ددہ ع پہ مخکی او پہ دنیا کی
 چی کلہ پریو قوم عذاب راخی نو خینی وخت ددغہ عذاب اثر صرف پر ظالمانو نہ وی بلکہ پرنیکو خلگو
 یی ہم پہ دنیا کی اثر کیږی، کہ خہ ہم پہ آخرت کی د دوی دپارہ خہ عذاب نہ وی بلکہ پہ دی دنیا کی چی
 کوم تکلیف دوی تہ رسیږی پہ هغه ثواب ہم ورته ورکول کیږی، دقرآن کریم ارشاد دی، وَأَقْبُوا لِقَاءَ رَبِّكُمُ الَّذِي ظَلَمْتُمْ مِنْكُمْ خَاصَّةً: یعنی دداسی عذاب خخہ دبیریری کوم چی کہ راغی نو صرف تر ظالمانو
 پوری بہ نہ وی بلکہ نور خلگ بہ ہم ددی پہ زد کی راسی

پہ دی آیتونو کی نبی کریم ع تہ دا دعا بنوول سوي دہ چی، یا الله کہ پہ دی خلگو ستا عذاب زما پہ
 مخکی زما پہ وړاندی راخی نو ما ددی ظالمانو سرہ مہ گرځوی، دنی کریم ع معصوم والی او دالله
 د عذاب خخہ محفوظ والی کہ خہ ہم د دوی دپارہ یقینی وو مگر بیایی ورته ہم دا دعا خکہ ونبوولہ چی

دوی پہ ہر حال کی خپل رب یاد ساتی فریاد ورتہ گوی چہی ثواب بی زیات سی (قرطبی)

وَاِنَّا عَلٰی اَنْ لَّيْزِلَنَّ مَا لَعَنَهُمْ لَقَادِرُونَ : یعنی زمونہ پہ دی پورہ قدرت دی چہی مونہ ستاپہ مخکی تاتہ پہ دوی عذاب راتلونکی ونبیو خینی تفسیر لیکونکی فرمایہی چہی کہ خہ ہم پہ دی امت دحضور نبی کریم ﷺ پہ برکت سرہ دعام عذاب نہ راتلو وعدہ داللہ ﷻ دطرف خخہ سوي دہ ، وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَالَّذِي فِيْهِمْ يَعْنِيْ مُؤْمِنٍ ددی خلگو پہ دی حالت کی ہلاکونکی نہ یو چہی تہ پہ دوی کی موجود بی ، لیکن پہ خاص خاص خلگو پہ خاصو حالاتو کی پہ دنیا کی عذاب راتلل ددی منافی نہ دی ، پہ دی آیت کی لک چہی فرمایلی بی دی چہی مونہ پہ دی قادر یو چہی تاتہ ہم د دوی عذاب ونبیو دغہ دمکی پہ خلگو باندی دقحط بیا دبدر پہ غزاکی دمسلمانانو دتورو عذاب ددہ ﷻ پہ مخکی پردوی راغلی وو (قرطبی)

ادْفَعْ بِاَيْتِيْ هِيَ اَحْسَنُ السِّيَرَةِ : یعنی تہ بدی دنیکی پہ ذریعہ ظلم دانصاف پہ ذریعہ اوبی رحمی درحم پہ ذریعہ دفع کرہ دا دمکارم اخلاقو تعلیم دی کوم چہی نبی کریم ﷺ تہ ورکرل سوي دی کوم چہی دمسلمانانو پہ مینخ کی دمعاملو دپارہ ہمیشہ جاری دی البتہ دکفارو اومشرکانوسرہ د دوی دظلم پہ مقابلہ کی عفوہ او درگز رکول پردوی لاس نہ پور تہ کول دا حکم دجہاد پہ ایتونو سرہ منسوخ سو ، مگر عین دجہاد پہ حالت کی ددی حسن اخلاقو دیری نمونی باقی پاتہ سوي دی چہی بنخی مہ قتلوی بچی مہ قتلوی کوم مذہبی خلگ چہی دمسلمانانو پہ مقابلہ کی پہ جنگ کی شریک نہ وی ہفہ دی نہ قتلیری اوکوم چہی قتل سی دہغو مثلہ دی نہ جوریری چہی پزہ غور و غیرہ ورخخہ پریکری او داسی نور دمکارم اخلاقو خخہ پہ دی وجہ پہ ورپسی آیت کی نبی کریم ﷺ تہ دشیطان او ددہ دوسوسو خخہ دپناہ غوبنو دعابنوبول سوي دہ چہی عینی دجنگ پہ میدان کی ہم ستا دطرف خخہ دعدل اوانصاف اومکارم اخلاقو خلاف یوشی دشیطان پہ غصہ وروستلو سرہ صادر تہ سی ہفہ دعا دا دہ .

وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّخْضُرُوْنَ : دلفظ دہمز معنی دیکہ ورکرل اولاندی کولوکی راخی او دشا خخہ داواز ورکرلو پہ معنی کی ہم راخی دا دعا دخپل عام مطلب پہ اعتبار سرہ یوہ جامعہ دعا دشیطان دشر اومکرخخہ دمحفوظ کیدو دپارہ دہ ، نبی کریم ﷺ ددی دعاتلقین مسلمانانوتہ فرمایلی دی ددی دپارہ چہی دداسی غصی او غضب پہ حالت کی چہی دانسان پہ خپل نفس واک نہ وی او دشیطان دوسوسی دخل پہ کبسی وی ددی خخہ محفوظ پاتہ سی ددی خخہ علاوہ دشیطانانو اوپیریانو دحملو خخہ محفوظ کیدو دپارہ ہم دا دعا مجربہ دہ ، حضرت خالد ؓ تہ بہ دشپی خوب نہ ورتلی نونبی کریم ﷺ ورتہ دا دعا داکلمی تلقین وفرمایلی چہی دا وایہ اوبیدہ کبرہ دوی چہی دا وویلی نودا شکایت بی ختم سو ، ہفہ دعا دا دہ .

اَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِ اللّٰهِ وَعِقَابِهِ وَمِنْ شَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ وَاَنْ يَّخْضُرُوْنَ .
اَنْ يَّخْضُرُوْنَ پہ صحیح مسلم کی دحضرت جابر بن عبد اللہ ؓ خخہ روایت دی چہی نبی کریم ﷺ فرمایلی

دی جی شیطان ستاسی پہ ہرکار کی پہ ہر حال کی تاسی تہ راخی او پہ ہرکار کی دگناہونو او غلطو کارونو وسوسہ پہ زہ کی دراچوی (قرطبی) ددہ خخہ دپناہ غوبنتو دپارہ یی دا دعا تلقین فرمایلی دہ۔
 رَبِّ ارْجِعُونِ: یعنی دمرگ پہ وخت کی جی کله کافرانونہ دآخرت عذاب مخامخ سی نوہغہ ارزو کوی جی کاشکی زہ بیادنیاتہ واپس سوی وای جی نیک عمل وکرم او ددی عذاب خخہ نجات پیدا کرم۔
 ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ پہ روایت دابن جریج رحمۃ اللہ علیہ نقل کری دی جی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی جی دمرگ پہ وخت کی کله مومن تہ درحمت ملائکی او درحمت سامان مخامخ بنکارہ سی نوملائکی پوبنتنہ ورخخہ کوی جی ایاتہ غواری جی بیادنیاتہ بیراتہ ولاریسی؟ نو دی بہ وواپی جی کہ زہ ددغہ غمونو او تکلیفونو دنیاتہ واپس سم نوخہ بہ کوم؟ ماخو اوس اللہ ﷻ تہ ورسوی او دکافر خخہ بہ پوبنتنہ وکری نوہغہ بہ وای، رَبِّ ارْجِعُونِ یعنی مادنیاتہ واپس کری۔

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ لَفْظِي مَعْنَى پَرْدَہ اَوْ فَاصل دی ددوو حالتونو یادوو شیانو پہ مینخ کی جی کوم شی فاصل وی ہغہ تہ بَرْزَخ وای، پہ دی وجہ دمرگ خخہ وروستہ ترقیامت او حشر پوری زمانی تہ بَرْزَخ وای خخہ جی دا ددنیا دژوند او دآخرت دژوند پہ مینخ کی حد فاصل دی او معنی دآیت دا دہ جی کله مہرکیدونکی کافر ملائکوتہ دوبارہ دنیاتہ دراتلو وواپی نو دا کلمہ خو دہ وویلہ خخہ جی اوس عذاب مخ تہ راغلی دی مگرددی کلمی اوس ہیخ فائدہ خخہ نستہ جی دی اوس بَرْزَخ تہ رسیدلی دی جی دہغہ قانون دا دی جی دبَرْزَخ خخہ واپس کیدل او دوبارہ دنیاتہ راتلل نستہ او دقیامت اوبیا پور تہ کیدو خخہ مخکی بل ژوند نہ پیدا کیبری۔ واللہ تعالیٰ اعلم

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُ

نو کله جی ہوکی وسی پہ شپیلی کی نونہ بہ خپلولی وی پہ مینخ ددوی کی بہ دغہ ورخ اونہ بہ دیوبل خخہ پوبنتنہ کوی، نو دچاچی دروند سو تول ددہ۔

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْبَاقِلُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ

نو ددغو خلقو کاروسو، او دچاچی سپک سوتول ددہ نو دغہ خلق دی

خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٥٣﴾ تَلَفَهُمْ وَجُوهَهُمُ النَّارُ

جی تاوانی وکی، پہ خپلو خانونو پہ دوپخ کی بہ وی ہمیشہ، ورو بہ سوژی مخونہ اور

وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ آيَتِي تُلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهِ بَا

او دوی بہ پہ کی بدشکلہ سوی وی، ایا تاسی تہ نہ اورول کیدل زمونہ ایتونہ نو تاسی ہغہ

تَكذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٦﴾

دروغ جن کول ، وبه وایی ای ربه ازورکری وو په مونږ ، زمونږ کم بختی او وو مونږ خلق بی لاری

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٦﴾ قَالَ اخْسَوْا وَقِفْهَا

ای زمونږ ربه ا وباسی مونږ ددې څخه که مونږ بیا وکړه ، نومونږ به گناهکار یو ، وبه فرمایي پراته اوسی پدې

وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٧﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا

کی زیان کاره اوزماسره خبری مه کوی ، بیشکه وه یوه فرقه زما د بندگانو څخه چی ویل به یی ای زمونږ ربه ا

أَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحِيمِينَ ﴿١٨﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ

مونږ یقین وکی پس وبخنی مونږ اورحم وکړی په مونږ اوته د ټولو رحم کوونکو څخه ښه یی ا نوتاسی هغوی ونیول

سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١٩﴾ إِنِّي

په مسخرو سره تردی چی هیر مو کی یاد زما او واست تاسی په هغوی پوری خدا ا کوونکی ، مانن

جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَلَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْفَايزُونَ ﴿٢٠﴾ قُلْ كَلِمَاتٌ

بدله ورکړه هغوی ته ، دهنو د صبر چی هغه دی مراده رسیدونکی ، وې ویل ، تاسی څومره

فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا لَيْسَ أَيْوَمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِّ

وخت پاته سواست په مخکه کی په شمیرد کلونو ، وبه وایی پاته سوی یو مونږ یوه ورځ اویا څه دورخی څخه کم

الْعَادِينَ ﴿٢٢﴾ قُلْ إِنْ لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣﴾

نوته پوښتنه وکړه دشمیر کوونکو څخه ، وبه وایی تاسی نه یاست پاته سوی مگر لږ که تاسی پوهیداست ،

أَفَحَسِبْتُمْ أَنْبَا خَلْقِكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ لَا تُرْجَعُونَ ﴿٢٤﴾

آیا ستاسی دا خیال دی چی مونږ تاسی جوړ کړی یاست عبث اوتاسی به مونږ ته بیرته رانه سی

لَهْفَتُمْ سِرِّ بِيَاچِي ڪله (د قيامت ورڃ سي او) شپيلي ووهل سي نو (په داسي بيره او هيبت ڪي به
 گرفتاروي چي) په دوي ڪي چي ڪوم ي خپلولي وي په دغه ورځ به (هغه هم گويا) پاته نه سي (يعني څوك
 به دچا همدردي نه ڪوي لکه دپروپه شان به سي) او نه به څوك دچا څخه پوښتنه ڪوي (چي وروره ستا
 څه حال دي مطلب دا چي نه به قرابت او خپلولي په کار راځي اونه دوستي او پيژندگلوي نو هلته به
 دگارشي يو ايمان وي چي دعام شناخت دپاره به په ټولو ظاهري يوه تله به ودرول سي او په هغه به
 عملونه او عقيدې تلل ڪيږي) نو دچاتول چي (دايمان) دروندسي (يعني دي مومن وي) نو داسي خلگ به
 کامياب (يعني نجات پيدا ڪړي) سي (او دغه ذکر سوي دبيري او دهيت حال چي نه به په ڪښي قرابت په
 کار راځي نه دوستي اونه به په ڪښي څوك دچا څخه پوښتنه ڪوي چي ستا څه حال دي دا به دي
 مومنانو ته نه ورپښيري لکه چي الله ﷻ فرمايي لَا يَخْزِيهِمُ الْقَرْعُ الْأَكْبَرُ الخ) او دڪوم سري تول (دايمان)
 چي سپک سي (يعني دي کافروي) نو دغه به هغه خلگ وي ڪوم چي خپل نقصان وکي او په جهنم ڪي به
 هميشه هميشه اوسيري، د دوي مخونه به (د جهنم) اور وسوزي او په دغه (جهنم) ڪي به د دوي مخونه
 وران سوي وي (او دوي ته به الله ﷻ په واسطه يابي واسطې ارشاد وفرمايي چي) ولي ايا زما ايتونه (په
 دنيا ڪي) تاسي ته نه ويل ڪيدل او تاسي هغه درواغ ڪړي وه (دا دهغه سزا درکول ڪيږي) هغوي به ووايي
 اي زمونږ به! (واقعي) زمونږ بدبختي مونږ (زمونږ ترخپل لاس) گير ڪړي وو او (بيشکه) مونږ گمراهان
 خلگ وو (يعني مونږ دجرم اقرار او په دي ستوماني او عذر پيش ڪوو درخواست ڪوو چي) اي زمونږ به!
 مونږ ددي (جهنم) څخه (اوس) وباسي (او دوباره مو دنيا ته واستوي لکه چي دا قول دالله ﷻ دي په اَلَمْ
 السَّجْدَةِ ڪي، فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا) بيا ڪه مونږ دوباره (داسي) وکړل نو مونږ به بيشکه پوره قصور
 واريو (بيا هغه وخت مونږ ته پوره سزا را ڪړه او اوس مونږ پريږده) ارشاد به وسي چي په دي (جهنم) ڪي
 شړل سوي پراته اوسي اوزما سره خبري مه ڪوي (يعني مونږ اوس ستاسي عذر نه منو ولي تاسي ته يادنه
 دي چي) زما په بندگانو ڪي يوه ډله (دايماندارو) وه ڪومو (بي چاره وو) چي به (مونږ ته) عرض ڪوي چي
 اي زمونږ پروردگار! مونږ ايمان راوړي دي پس مونږ وبخښه او پر مونږ رحمت وکړه اوته دټولو رحم
 ڪوونکو څخه زيات رحم ڪوونكي يي پس تاسي (محض دا خبره چي په هر څه دقدر قابله وه) د دوي مذاق
 مقرر ڪړي وه اوتردي (په ڪښي مشغول سواست) چي دي شغل ستاسي څخه زما ياد هم هير ڪړل او تاسي به
 په هغوي پوري خداگانو ڪولي (نو په دي دهغو هېڅ وران نه سوه ديوڅو ورځو تڪليف وو چي صبر يي
 پروکي او نتيجه يي دا ورته حاصله سوه چي) مونږ هغوي ته نن دهغو دصبر دا بدله ورکړه چي دوي
 کامياب سول (او تاسي په دي ناکامي ڪي اخته سواست مطلب دجواب داسو چي ستاسي قصور ددي
 قابل نه دي چي دسزا په وخت ڪي په اقرار ڪولو سره معاف سي ځکه چي تاسي داسي معامله ڪړي ده چي
 زمونږ حقوق هم ضائع په سوي دي او حقوق العباد هم او دبنديگانو هم داداسي چي زمونږ مقبول او محبوب

کومو چی زمونږ سره خاص خصوصیت درلودی ځکه چی په دوی پوری مسخري کول او دوی ته تکليف رسول د دوی د حقوقو ضائع کول دی او د حق درواغ کول کومه چی منشاء ددی مسخره وه دالله ﷻ حق ضائع کول دی دواړه لازم سول نو ددی دسزا دپاره همیشوالی او دوام اوتمام مناسب دی اومومنان د دوی په مخکی دجنت په نعمتونو سره کامیابول دا هم یوه سزاده ، دکفارودپاره ځکه چی ددښمن په کامیابی سره روحانی تکلیف رسیږي دا خو جواب سو د دوی د درخواستونو مخ ته خبرداری دی د دوی د عقیدې پریاڼوالی او د دوی پرطریقه ددی دپاره چی په ذلت سربیره ذلت او پرافسوس سربیره افسوس زیات سی په عذاب کی یی سختی راسی په دی وجه) ارشاد به وسی چی (ښه داوښیاست) تاسی دکلونو په شمیر څومره موده په مخکه کی پاته سوی واست؟ (چونکی دهغه ځای دبیری او هیبت په وړی به د دوی عقل هوش اوحواس وړک سوی وی او ددغه ورځی اوږدوالی به هم پیش نظری، هغوی به جواب ورکی چی (کلونه څه دی که ډیر پاته سوی یونو) یوه ورځ یادوی ورځی څخه هم کم پاته سوی یو (اورښتیا خو دا ده چی مونږ ته یادنه دی) پس دشمیر کوونکو څخه (یعنی ملانکو څخه چی عملون او عمرونه یی ټول حسابول) پوښتنه وکی ارشاد به وسی چی (ورځ اوځینی دورځ خو غلطه ده مگر دومره خوستاسی په اقرار سره کومه چی صحیح هم ده ثابت سو چی) تاسی (په دنیا کی) لږ موده پاته سواست (لیکن) څه به ښه وای که تاسی (دا خبره هغه وخت) معلومه کړی وای (چی د دنیا بقا دا اعتبار قابله نه ده او ددی څه علاوه بل دارالقرار سته مگر هلته خونتاسی بقا صرف د دنیا گټله او ددی عالم څخه روانکار کوی ، وَقَالُوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ ، او اوس چی غلطی ظاهره سوه اوصحیح یی گنی دا بی کاره دی او د عقیدې د غلطی په خبردارولو څخه وروسته مخ ته بیاپه دی عقیده زورنه ده کومه چی دمضمون دخلاصون په طور دجرم ثابتیدو قرار دا ددی چی) البته نوایا تاسی دا خیال کړی وو چی مونږ تاسی هم دغسی عبث (دڅه حکمت څخه خالی) پیدا کړی یاست او (دا خیال موکړی وو) چی تاسی به مونږ ته رانه وستل سی (مطلب دا دی چی کله مونږ په ایتونو کی چی رښتینوالی یی په صحیح دلیلونو سره ثابت دی د قیامت او په دی کی د عملونو د بدلی خبر درکړی وو نو معلومه سوی وه چی کوم خلک په عملونو کولو مکلف دی د دوی د پیدا کولو په حکمتونو کی یو حکمت دا هم دی چی ددی څخه منکر کیدل څومره لوی ناکاره کار دی،

معلومات اومسئلي: لِاِذَا نْفَخَ فِي الصُّوْرِ فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ: د قیامت په ورځ به شپیلی دوه واره ووهل سی: اولی شپیلی به دا اثر وی چی ټول عالم مخکه او آسمانونه اوڅه چی د دوی په مینځ کی دی فنا به سی دپه دوهمه شپیلی به بیا ټول مړی ژوندی سی او راپورته به سی دقرآن په آیت ، ثُمَّ نَفْخُ فِيْهِ اٰخَرٰی لِاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُوْنَ: کی ددی توضیح موجود دی ، په دی آیت کی اوله شپیلی مراد ده که دوهمه؟ په دی کی اختلاف دی ، دحضرت ابن عباس ؓ څخه په روایت دابن جبیر نقل دی چی په دی آیت کی د اول

شپیلی ده او حضرت عبد الله ابن مسعود ؓ فرمایي او په روايت د حضرت عطاء داخبره د حضرت ابن عباس ؓ څخه هم نقل ده چی مراد دوهمه شپیلی ده، په تفسیر مظهری کی یی دا صحیح مقرر کړي ده، حضرت عبد الله ابن مسعود ؓ قول دا دی چی د قیامت په ورځ به یو یو بنده سړی او ښځه د قیامت میدان ته راوستل سی او د ټولو اولینو او اخیښو په دی ډک میدان کی به د ټولو په مخکی ودرول سی بیابه د الله ﷻ یو اواز کوونکی دا اواز وکی چی داسړی فلانی زوی د فلانی دی که د چا څه حق پرده باندی وی نومخ ته دی راسی او دده څخه دی خپل حق وصول کی د ا به هغه وخت وی چی زوی به په دی خوشحاله وی چی زما څه حق دپلار پر ذمه راووزی او که دپلار څه حق د زوی په ذمه راووزی نودی به خوشحاله سی چی دده څخه به یی وصول کړم دغه ډول ښځه خاوند خور ورو پر چاچی د چا څه حق وی دا اواز به واورى او دهغه څخه به وصول لوت ته تیار سی او خوشحاله به سی، دا هغه وخت دی دکوم متعلق چی په دی آیت کی راغلی دی فَلَمَّا انْصَابَ بِرَبِّهِمْ یعنی دغه وخت به خپلولی او قرابت په کار رانه سی څوک به په چا څه رحم نه کوی دهر سړی سره به دخپل ځان فکروى، دا مضمون ددی آیت دی يَوْمَ يُفَرِّقُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ یعنی هغه ورځ په کومه کی چی به هریو انسان دخپل وروړ څخه مور او پلار څخه ښځی او اولاد څخه لیری تښتی .

(په محشر کی د مومنانو او کفارو په حالاتو کی فرق)

مگر دا حال د کافرانو ذکر سوی دی لکه چی لوړ ددی ذکر موجود دی د مومنانو به دا حال نه وی ځکه چی د مومنانو حال په خپله قرآن دا ذکر کړي دی اَلْحَقُّا بِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ: یعنی د مومنانو صالحانو اولاد به هم الله ﷻ په دی شرط که مومنان وی، دخپلو صالحانو پلارانو سره یوځای کړی او په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی د قیامت په ورځ څه وخت به په محشر کی ټول تېری سی نو د مسلمانانو بچی کوم چی په نابالغه حالات کی مړه وه هغوی به د جنت داو بوسره را ښکاره سی، خلک به دغه اوبه ور څخه غواړی نو دوی به ورته وایی چی مونږ خو خپل مور او پلار تلاش کوو دا اوبه دهغو دپاره دی (روایت یی کړي دی ابن ابی الدنیا د عبد الله ابن عمر ؓ او د ابی ذر ؓ څخه مظهری)

دغه شان په یو حدیث کی کوم چی ابن عساکر په صحیح سند سره د حضرت ابن عمر ؓ څخه نقل کړي دی دا دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چی د قیامت په ورځ هر نسبی تعلق او د خاوند او ښځی والی په تعلق سره چی کومی رشتی پیداوی دغه به ټولی قطع سی (څوک به د چا څه په کار ور نه سی) بغیر زما دنسب اوزما د خاوند والی درشتی څخه علماء فرمایي چی په دی نسب نبوی کی د ټول امت مسلمانان هم دا خل دی ځکه چی نبی کریم ﷺ د ټول امت پلار او د دوی پاکي بیبانی د امت میندی دی، لنډه دا چی رسته او د دوستی تعلق په هیڅ کار نه راتلل دا حال به په محشر کی د کافرانو وی مومنان به دیو او بل شفاعت اومدد کوی او د دوی تعلقات به دیو بل په کار ور ځی، وَلَا يَتَسَاءَلُونَ: یعنی دیو بل څخه به د څه خبری پوښتنه نه کوی او په بل آیت کی چی کوم دا ذکر دی، وَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ: یعنی په

محشر کی به خلگ دیوبل خخه پوښتنه کوی او حالات به پوښتی ، په دی باره کی حضرت ابن عباس ۷ فرمایي چی په محشر کی به مختلف موقفونه وی ، دهر موقف حال به مختلف وی یو وخت به داسی هم راځی چی څوک به دچا خخه څه پوښتنه نه سی کولی بیابه چی په یو موقف کی دغه بیره او هیبت کم سی نو دیوبل خخه به د حال پوښتنه کوی (مظهری)

فَمَنْ قَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ! وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ .
یعنی دمیزان په تله د عمل کی چی دچا د نیکیو تول دروند سو هغوی کامیاب دی ، او دچا تول د نیکیو چی سپک سو نو دا هغه خلگ دی کومو چی په دنیا کی دخپله لاسه خپل نقصان وکی او اوس به هغوی همیشه په جهنم کی وی ، په دی آیت کی مقابله صرف دکاملینو مومنانو او کافرانو ده او د دوی د عملونو د تول او په دوی کی د هریو د انجام ذکر دی چی دکاملو مومنانو د نیکیو تول به دروندوی دوی ته به فلاح نصیب سی دکفارو تول به سپک وی دوی به همیشه په جهنم کی پاته سی .

او دقرآن کریم دنورو وضاحتونو خخه ثابته ده چی دلته دکاملو مومنانو د تول د درنیدو مطلب دا دی چی بل طرف ته دگناهونو او بدیو په تول کی به یی هیڅ وزن نه وی هغه به خالی په نظر راځی او دکفارو د تول سپکیدو مطلب دا دی چی د نیکیو په تول کی به یی څه وزن نه وی بالکل خالی به وی لکه چی په قرآن کریم کی ارشاد دی ، فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا یعنی مونږ به دکفارو او د دوی د عملونو دپاره په قیامت کی وزن قائم نه کړی .

دا حال خو دکاملو مومنانو سو او دکومو خخه چی گناه سوی نه وی یا په توبه وغیره سره معاف سوی وی د عملونو د تول په وخت کی به دگناهونو په تول کی دده په نوم هیڅ نه وی بل طرف ته کفار دی دکومو چی نیک عملونه په دی وجه چی ایمان په کښی نه وی ، موجود نه وی ، نو په دی سبب به د عدل میزان کی یی وزنه وی ، باقی پاته سوه معامله دگناهگارو مومنانو دکومو چی به د نیکیو په تول کی هم عملونه وی او د بدیو په تول کی هم عملونه وی ددی ذکر په دی آیت کی په توضیح سره سوی نه دی بلکه په عام طور سره په قرآن کریم کی دگناهگارو مسلمانانو د سزا او جزا خخه سکوت اختیار سوی دی ، ددی وجه شاید دا وی چی دقرآن دنزول په زمانه کی چی څومره مومنان صحابه کرام ۷ وه هغوی تول عادلانه یعنی عموماً دکبیره گناهونو خخه پاک وه او که دچا خخه به څه گناه وسوه هم نو توبه به یی وکړه او په توبه به معاف سوه (مظهری)

په قرآن کریم کی یو آیت ، خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا : دی په دی کی دداسی خلگو ذکر دی دکومو چی نیک او بد عملونه گډوډ وی د دوی متعلق حضرت ابن عباس ۷ فرمایي چی د قیامت په ورځ به دداسی خلگو د عملونو حساب داسی وی چی دکوم سړی نیکی دده دگناهونو خخه زیاته سی برابره خبره ده که دیوی نیکی په مقدار سره وی دی به جنت ته ځی او دکوم سړی گناهونه چی د نیکیو خخه زیات سی برابره

خبر ده که دیوی گناه په مقدار سره زیات سی دورځ ته به ځی مگر ددی مومن گناهگار داخله به دورځ ته دده دپاکولو دپاره وی لکه اوسپنه زر وغیره چی اورته واچول سی او دخیری اوزنگ څخه پاک سی دده جهنم ته تلل به هم داسی وی څه وخت چی دجهنم په اور سره دده دگناهونو زنگ لیری سی نو جنت ته به دداخلیدو قابل سی او جنت ته به ولیږل سی او حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دقیامت په ورځ دعملونو تله به داسی صحیح تول کوونکی وی چی که دسپلنی ددانی برابر هم کمی زیاتی راسی نوتله به کښته سی یا پورته سی او دکوم سړی نیکی اوبدی چی برابر سی نودغه به په اصحاب اعراف کی داخل سی اوتریو وخته پوری به دجنت او دورځ په مینځ کی تردوهم حکم پوری منتظروی او اڅر دوی ته به هم په جنت کی داخله ورکول وسی (ابن ابی حاتم مظهري)

دحضرت ابن عباس ؓ په دی قول کی دکافرانو ذکر نسته صرف دمومنانو گناهگارانو ذکر دی.

(دعملونو دتول کیفیت)

دحدیثو دځینو روایتونو څخه معلومیږي چی په خپله انسان مومن او کافر به دعدل په تله کی ایښوول کیږي اوتول کیږي به دکافر به هیڅ وزن نه وی برابر خبره ده که هرڅومره غټ او چاغ وی (بخاری او مسلم دابو هریره ؓ څخه)

او دحدیثو دځینو روایتونو څخه معلومیږي چی ددوی عملنامی به تلل کیږي ترمذی ابن ماجه ابن حبان او حاکم دامضمون دحضرت ابن عمر ؓ څخه روایت کړي دی او دځینو روایتونو څخه دا معلومیږي چی دهر انسان عملونه کوم چی په دنیا کی بی وزنه بی جسمه اعراض وی ، په محشر کی به دوی لره جسم ورکړل سی په میزان دعمل کی به کښیښوول سی او هغه به تول سی ، طبرانی وغیره دا په روایت دحضرت ابن عباس ؓ سره دنبی کریم ﷺ څخه نقل کړي دی ، دحدیثو ددی ټولو روایتونو الفاظ اومتن په تفسیر مظهري کی مکمل موجود دی هلته یی لیدی سی ، ددی اخری قول په تائید کی یوحذیث عبدالرزاق په فضل العلم کی دابراهیم نخعی څخه نقل کړي دی چی دقیامت په ورځ به دیو سړی عملونه دوزن کولو دپاره راوړل سی او دتلی په پله کی به کښیښوول سی نو دا پله به سپکه سی بیابه یوشی داسی راوړل سی کوم چی به دوریځی په شان وی هغه به هم دده دنیکو په پله کی کښیښوول سی نو دا پله به درنه سی دغه وخت به دی سړی ته وویل سی چی ته پوهیږی چی دا څه شی دی؟ (کوم چی ستادنیکیو پله درنه کړه) هغه به ووايي چی ماته هیڅ نه دی معلوم نو ورته به وښوول سی چی داستا علم دی کوم چی به دی خلگو ته ښووی .

او ذهی په فضل العلم کی دحضرت عمران بن حصین ؓ څخه روایت کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دقیامت په ورځ به شهیدانو وینه او دعالمانو سیاھی (په کومی سره چی دوی دعلم دین کتابونه لیکلی وه) دیوېل سره وتلل سی نو دعالمانو سیاھی به شهیدانو دوینی څخه زیاته درنه سی (مظهري)

دعملونو دوزن د کیفیت متعلق د دری سره قسمو روایتونو نقل کولو څخه وروسته په تفسیر مظهری کی فرمایي چی په دی کی هیڅ لیری والی نسته چی په خپله انسان او دده عملونه به په جسمانی شکل کی تلل کیږي یابه دده عملنامه دده سره کنیبنبول سی او تول کیږي به ، په دی وجه په دی دری سره روایتونو کی څه تعارض او اختلاف نسته .

وَهُمْ فِيهَا كَلِيمُونَ : گالځ ، په لغت کی هغه سړی ته ویل کیږي دکوم چی دواړه شونډی دده غاښونه نه پټوي یوه لوړه وی او بله لاندی غاښونه یی راوتلی ښکاریږي کوم چی ډیرید صورت دی په جهنم کی به دجهنمی لوړه شونده لوړه ختلی وی او دالاندی شونده به یی کښته زورپنده سوی وی او غاښونه به یی راوتلی ښکاریږي وَلَا تَكَلِمُونَ : حضرت حسن بصری رحمته الله علیه فرمایي چی دجهنمیانو به دا اخری خبره وی دکومی په جواب کی چی به حکم وسی چی زمونږ سره خبری مه کوی بیابه دوی دهیچا سره خبری ونه کړل سی دڅاروو په شان به یو بل ته بریږي اوبیهقی وغیره دمحمدبن کعب څخه نقل کړي دی چی په قرآن کریم کی دجهنمیانو پنځه درخواستونه نقل سوی دی ، په دی کی دڅلورو جواب ورکول سوی دی او دپنځم په جواب کی حکم وسو ، لَا تَكَلِمُونَ بس دا به د دوی اخری کلام وی ددی څخه وروسته به څه ونه ویلی سی (مظهری

فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٧﴾

نو ډیر لوی دی الله بادشاه حق دی ، نسته معبود دهغه څخه ماسوا مالک دی ، د عزتمند تخت .

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ

اوڅوک چی بلی دالله سره بل معبود دلیل یی ورسره نه وی ، نو دده حساب دی

عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٨﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ

دده درب په نزد ، بیشکه فلاح نه سی پیدا کولی منکران ، ته ووايه ای ربه ! معافی وکړی اورحم

وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحِيمِينَ ﴿١١٩﴾

وکړی اوت ته یی غوره دتولورحم کوونکو څخه .

لنہ تفسیر : (او دا تول مضامین چی کله معلوم سول) نو (ددی څخه دا په کامل طور سره ثابته سوه چی) الله ﷻ ډیر عالیشان دی کوم چی بادشاه (دی اوبادشاه هم) حقیقی دی دده څخه ماسوا څوک هم لائق دعبادت نسته (او هغه) دعرش عظیم مالک دی او کوم سړی چی (په دی کار ددلیلونو قائمیدو څخه وروسته) دالله ﷻ سره دیوبل معبود هم عبادت کوی په کوم چی (دمعبود کیدو) د دوی سره هیڅ هم دلیل نسته پس دده

حساب به دده درب په نزدوی (چی لازمی نتیجه یی دا ده چی) یقیناً کافران فلاح نه سی پیدا کولی (بلکه همیشه دپاره به په عذاب کی وی) او (کله چی د الله ﷻ دا شان دی نو) ته (اونور خلگ په درجه اولی) داسی وایاست چی ای زما ربه (زما خطا گانی) معاف کړه او (په هر حالت کی په ما) رحم وکړه (په معاش کی هم او د عبادت په توفیق کی هم په نجات د آخرت کی هم په را کولو د جنت کی هم) اوته دتولو رحم کورنکو څخه زیات رحم کوونکی یی .

معلومات اومسللي: دا دسورة مؤمنون اخري ايتونه د، اَلْحَسِبْتُمْ اَلَمَّا خَلَقْنَاكُمْ عَجَبًا وَاَلَمْ يَكُنْ لَّآ لِرَجْعُونَ څخه تراخه پوری دسورة خاص فضيلت لری ، بغوی او ثعلبی دحضرت عبد الله ابن مسعود څخه روايت کړې دی چی دی په يو داسی بیمار باندی راغی چی په سختو مرضونو کی اخته وو ، حضرت عبد الله بن مسعود دده په غوږکی دسورة مؤمنون دا ايتونه د اَلْحَسِبْتُمْ څخه تراخه پوری وويل نو هغه په دغه وخت بڼه سو ، نبی کریم ﷺ دده څخه پوښتنه وکړه چی تادده په غوږکی څه وويل ؟ حضرت عبد الله بن مسعود څخه عرض وکی چی دا ايتونه می ويلي دی ، نبی کریم ﷺ وفرمایيل چی قسم دی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چی زما روح دی که څوک يقن لرونکی سړی وی او دا ايتونه په غروایي نو غره به دخپل ځای څخه ونیوروی (قرطبی ومظهری)

زَبِّ اَهْلًا وَاَرْحَمَ: دلته ، د، اِغْفِرْ اَوْ اَرْحَمْ دواړه مفعول ذکر سوی نه دی چی څه شی معاف کړه او په چا رحم وکړه ، ددی څخه اشاره دعموم طرف ته ده چی دعا او مغفرت شامل دی دهر تکلیف ورکوونکی اومرضی دلیری کولو دپاره ، اود دعا درحمت شامله ده دهر مراد او خوښ شی دحاصلولو دپاره ، ځکه چی دضرر دفع اود نفع حاصلول کوم چی دانسانی ژوند او دده دمقصدونو خلاصه دی دواړه په دی کی شامل سول ، (مظهری)

اونبی کریم ﷺ ته دمغفرت او رحمت ددعا تلقین کول سره ددی چی دوی معصوم اومرحوم دی ، په اصل کی امت ته دښوولو دپاره دی چی تاسی ته ددی دعا څومره اهتمام کول په کار دی (قرطبی)

اَلَّذِي لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ: دسورة مؤمنون شروع دَقَدْ اَللَّحَ الْمُؤْمِنُونَ څخه سوی وه اوانتهایی په لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ باندی وسه ددی څخه معلومه سوه چی کامله فلاح دمومنانو حصه ده کافران ورڅخه محرومه دی .

تمت سورة المؤمنون في ثمانية ايام من اول المحرم سنة ١٣٩١ هـ وذلك في يوم عاشوراء يوم الاثنين والله الحمد اوله و اخره وآياه اسأل التوفيق لاتتمام الباقي كما يُحِبُّ ويرضاه وان يتقبل مني ويجعله ذخراً لاخرتي وهو المستعان .

(سورة نور)

سُوْرَةُ النُّوْرِ وَهِيَ اَرْبَعٌ اَيُّهَا اللهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ۝ قَسَمًا بِمَا نَزَّلْنَا فِيْهِ سُوْرَةُ النُّوْرِ

سورة نور په مدينه كې نازل سو او په دې كې څلور شپيته (۲۴)، آيتونه اونه (۹) ركوع گانې دي.
شروع كوم دالله ﷻ په نوم سره چې بې حده مهربانه نهايت رحم والادى.

سُوْرَةُ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنٰهَا فِيْهَا اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ لِّعَلَّكُمْ

دايو سورة دې چې مونږ نازل كړې دې او په ذمه مولازم كړې دې او مونږ نازل كړې دې په دې كې خبرې صفا چې تاسې

تَذَكَّرُوْنَ ۝ اَلْزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوْهُمَا كَلًّا وَّاحِدًا مِّنْ مَّا بَالَهٖ

بې يادې كړې ، بد كاري كوونكې ښځه او سړى پس دوى مريو په دواړو كې سل (۱۰۰)

جَلْدَةٍ ۝ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِىْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ

سل درې اونه دې راځي تاسې ته په دوى باندې ترس دالله په حكم چلولو كې كه تاسې

تُوْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَيْشُدَّ عَنَّا بِصَاطِئِهِمْ مِّنْ

يقين لري په الله باندې او په ورځ داخرت او حاضر دې سى وهلو دوى ته څه خلق

الْمُؤْمِنِيْنَ ۝

دمسلمانانو څخه .

(سورة نور خصوصيات)

په دې سورة كې زيات احكام دپاك دامنې دحفاظت او دستر او په دې متعلق دې او ددې دتكميل دپاره
دزنا دحد بيان راغى ، په تير سورة يعنى سورة مومنون كې دمسلمانانو ددنيا او اخرت فلاح چې بې
كومو صفتونو باندې موقوفه ايښى وه په هغه كې يو مهم صفت دشرمگاهونو دحفاظت وړ كوم چې
خلاصه ده دپاك دامنې دټولو اړخونو، په دې سورة كې دپاك دامنې داهتمام دپاره متعلقه حكومونه دكوم
سوى دې په دې وجه ښخوته ددې سورة دازده كولو دپاره خصوصى هدايات راغلي دي .
حضرت فاروق اعظم ؓ دكوفى دخلگو په نوم په خپل يو فرمان كې وليكل ، عَلِمُوا بِسَاءِ كَمِ سُوْرَةِ النُّوْرِ

یعنی خپلو ښځوته سورة نور ور ازده کوی.

په خپله ددی سورة شروع چی په کومو الفاظو سره سوي ده چی ، سُورَةُ النُّورِ اَنْزَلْنَاهَا وَاَفْرَضْنَاهَا : دا هم ددی سورة دخاص اهتمام طرف ته اشاره ده اوس لنډ تفسیر واورئ.

لنډ تفسیر: دایو سورة دی چی ددی (الفاظ هم خاص) مونږ نازل کړی دی او ددی (معانی یعنی احکام هم خاص) مونږ مقرر کړي دی (برابره خبره ده که فرض او واجب وی او که مستحب او مندوب) او مونږ (په دی احکامو د دلالت کولو دپاره) په دی (سورة) کی صفا صفا ایتنه نازل کړی دی ددی دپاره چی تاسی پوه سی (او عمل وکړ) زنا کوونکی ښځه اوزنا کوونکی سړی (د دواړو حکم دا دی چی) په دوی کی هر یو سل سل دری ووهی او تاسی خلکو ته دالله ﷻ په معامله کی په دی دواړو یوه ذره رحم را تلل نه دی په کار (چی گویا رحم پر وکی او پری ایږ دی یی او یایی په سزا کی کمی وکړ) که تاسی په الله ﷻ او د قیامت په ورځ ایمان لری او د دواړو د سزا په وخت کی دی دمسلمانانو یوه ډله حاضره سی (چی د دوی رسوایی وسی اولیدونکو او اوریدونکو ته عبرت حاصل سی)

معلومات او مسئلې: ددی سورة اولنی آیت خو په طور د ابتدایی دی چی په دی سره ددی احکامو خاص اهتمام بیانول مقصود دی او په احکامو کی د ټولو څخه اول د زنا د سزا ذکر دی کوم چی مقصود د سورة دی ، پاکدامنی او ددی دپاره دنظرونو د حفاظت بغیر اجازت څخه د چاکورته د تللو او دنظر کولو د ممانعت احکام مخ ته راتلونکی دی ، د زنا کول ددی ټولو احتیاطونو ماتول د پاکدامنی خلاف انتهایی حد ته رسیدل دی او دالله ﷻ د حکمونو څخه ښکاره بغاوت دی په دی وجه په اسلام کی په انسانی جرمونو چی کومی سزاگانې (حدونه) په قرآن کریم کی متعینی سوي دی د زنا سزا هم ددی ټولو جرمونو د سزا څخه ډیره سخته اوزياته ده ، زنا په خپله دیولوی جرموالی څخه علاوه د ځان سره په سوونو جرمونه راوړی او ددی نتیجه د ټول انسانیت تباهی ده په دنیا کی چی څومره دقتونو اولوت مار واقعات پېښیږی چی تحقیق وسی نو په دی کی د ډیرو سبب یوه ښځه او ددی سره حرام تعلق وی په دی وجه د سورة په شروع کی یی ددی انتهایی جرم اوبی حیایی بیخ ایستلو دپاره ددی شرعی حد وښووی .

(زنا په خپله یو منظم جرم او د ډیرو جرمونو مجموعه ده په دی وجه په اسلام کی ددی سزا هم د ټولو څخه لویه گڼیښول سوه) قرآن کریم او متواترو احادیثو د څلورو جرمونو سزا او دهغه طریقه په خپله متعین کړي ده دیو قاضی او امیر رایی ته یی نه ده حواله کړی متعینو سزاگانو ته د شرعی په اصطلاح کی حدود ویل کیږی ددی څخه علاوه د باقی جرمونو سزایی داسی نه ده متعین کړی بلکی امیر یا قاضی دی دمجرم په حالت د جرم په حیثیت او په ماحول وغیره ټولو باندی نظر واچوی څومره سزا ورکول چی د جرمونو د بندیدلو دپاره مناسب گڼی هغه سزا ورکولی سی ، داسی سزاگانو ته د شریعت په اصطلاح کی تعزیرات وایی ، شرعی حدونه څلور دی (۱) غلا (۲) په پاکدامنی ښځی ته متهم لگول (۳) شراب چښل (۴) زنا کول ، په دی کی هم

جرم په خپل ځای ډیر سخت او د دنیا دامن او امان بربادونکی او د ډیرو خرابیو مجموعه ده ، لیکن په دې ټولو کې د زنا بد انجامونه او بډی نتیجې چې څنگه د دنیا د نظام او انسانیت تباہ او بربادونکې دي دغه شاید چې په څه بل جرم کې نسته .

(۱) ډیو سړی په لوړخور ښځه لاس اچول دهغه هلاکول دي شریف انسان ته ټول مال او جائیداد او خپل هر څه قربانونه دومره مشکل نه دي څومره چې ورته په خپل حرم د بل لاس اچول گران دي ، دا وجه ده چې په دنیا کې روزانه دا واقعات پیښیږي ، د کومو خلکو په حرم چې لاس وغورځول سي هغه د خپل ځان د پړوا کولو څخه بغیر د زنا کار په قتلولو او فنا کولو پسې سي او دا د بدل اخستو جوش بیا ترنسلونو پورې چلیږي او خاندانونه تباہ او برباد کي .

(۲) په کوم قوم کې چې زنا عامه سي هلته د چانسې محفوظ نه پاته کیږي مور لوړ خور وغیرہ د کومو سره چې نکاح حرامه ده کله چې دا قرابتونه ورک سي نو خپله لوړ خور هم په نکاح کې راځي کوم چې د زنا څخه هم سخت جرم دي .

(۳) چې فکر و سي نو په دنیا کې چې کوم ځای بدامنی فتنه او فساد وي دهغه ډیر سبب ښځه او دهغه څخه کم مال وي ، کوم قانون چې د ښځې او د دولت حفاظت په صحیح انداز کې وکړل سي او دوی دخپلو حدونو څخه د باندې وتلو ته پری نه ږدي نو هغه قانون د دنیا دامن ضامن کیدی سي ، دلته د زنا د ټولو مفاسدو او خرابیو جمع کولو او په تفصیل سره د بیانولو ځای نه دي ، د انساني معاشري د پاره د دې تباہ کاری معلومولو د پاره دومره هم کافی ده ، په دې وجه اسلام د زنا سزا د نورو ټولو جرمونو د سزاگانو څخه سخته گڼلې ده هغه سزا په ذکر سوي آیت کې داسې بیان سوي ده ، الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ : په دې کې د زنا کاری ښځې ذکر مخکې او د زنا کار سړی وروسته راوړل سوي دي سزا د دواړو یوه ده ، عام قیاس د احکامو د بیان دا دی چې اکثره خو صرف سړی مخاطب کوي او حکم ورکول کیږي ښځې هم په دې کې ضمناً شاملې وي د دوی د ځان ته ذکر کولو ضرورت نه گڼل کیږي ، په ټول قرآن کریم کې ، په يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا : صیغه د مذکر سره چې کوم احکام بیان سوي دي ښځې هم په هغه کې بغیر د ذکر څخه شاملې گرځول سوي دي ، شاید حکمت په دې کې دا دي چې لکه څنگه الله ﷻ ښځو ته د پټو او سیدو حکم ورکړي دي ، دغه ډول د دوی ذکر یی هم د سرو د ذکر په ضمن کې پټ کړی بیان کړي دي او چونکې په دې طرز سره دا احتمال وو چې چاته دا شبهه وسي چې دا ټول احکام د سړیو د پاره دي ښځې ددې څخه ازادي دي په دې وجه په خاصو خاصو ایتونو کې یی مستقل د دوی یعنی د ښځو ذکر هم کړي دي الْمَنْ الصَّلَاةَ وَالْزَّكَاةَ : او کوم ځای چې د سړی او ښځې دواړو ذکر کول وي نو طبعی ترتیب دا وي چې د سړی ذکر مخکې او د ښځې دا وروسته وي دغلا په سزا کې ددې عرفی قاعدې مطابق ، السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا : یی فرمایلي دي په دې کې یی غل سړی مخکې او غله ښځه وروسته بیان کړي ده

مگر دزنا په سزا کی خو یی اول دښخی په ضمنی ذکر راتللو بسوالی ونه کی بلکه په توضیح سره ذکر کول یی مناسب وگڼل دوهم دښخی ذکر یی دسړی څخه مخکی بیان کی ، په دی کی ډیر حکمتونه دی اول خو دا چی ښځه پیدانشی طور سره کمزوری او په طبیعی طور قابل رحم گڼل کیږی که ددی صراحتاً ذکر نه وای نو دچابه دا شبهه کیده چی شاید ښځه ددی سزا څخه مستثنی ده او دښخی ذکر یی مخکی ځکه وکی چی دزنا کار یو داسی بی حیایی ده چی دا دښخی دطرف څخه کیدل یی انتهایی په بی باکی اوبی پرواهی سره کیدی سی ځکه چی قدرت ددی په مزاج کی په فطری طور یوه حیاء اودخپلی پاکدامنی دحفاظت قوی جذبه پیدا کړی ده او ددی دحفاظت دپاره یی لوی اسباب جمع کړی دی ، ددی دطرف څخه ددی کار کیدل په نسبت دسړی زیات سخت دی په خلاف دغلا څخه چی سړی ته الله ﷻ دکسب ارگنی قوت ورکړی دی او دخپلو ضرورتونو په خپل عمل سره دحاصلولو موقع یی ده ته ورکړی ده ، دی چی دغه پریږدی او غلاته تیارپړی نو دا دسړی دپاره لوی شرم او عیب دی دښخی چونکه دا حالات نسته که ددی څخه دغلا کاروسی نو دسړی په نسبت سپکه او دکمی درجه ده .

لَا جُلْدَ لِرَاۤءِجَہِ ددړی وهلو په معنی کی راځی دغه دجلد څخه مشتق دی ځکه چی ددړه په عام طور سره دچمړی څخه جوړیږی ځینی مفسرین حضرات فرمایي چی دلفظ دجلد څخه په تعبیر کولو کی دی طرف ته اشاره ده چی دا دچمړو یادړو وهل ترهغه وخته پوری جاری پاته کول په کار دی چی اثر یی د انسان څرمنی ته ورسیږی غوښی ته ونه رسیږی ، په خپله نبی کریم ﷺ ددړو لگولو په سزا کی ددی توسط او اعتدال تلقین عملاً فرمایلی دی چی ددړه به ډیره سخته نه وی چی غوښه راپورته کړی اونه ډیره نرمه چی هیڅ تکلیف په ونه رسیږی ، دلته اکثر و تفسیر لیکونکو حضراتو دا روایتونه دسند او الفاظو سره لیکلی دی .

(دسلو ۱۰۰) ددړو ذکر سوی سزا صرف دغیر واده سوی سړی اوبښخی دپاره ده دواده سوو سزا سنگسار ده)

دا خبره دیادولو قابله ده چی دزنا دسزا حکمونه په درجه درجه راغلی دی او دسپکو څخه دسختو طرف ته زیات سوی دی ، لکه دشرابو په حرامیدو کی چی هم دغسی درجه په درجه حکمونه په قرآن کی ذکر دی چی تفصیل یی مخکی تیر سوی دی دزنا دسزا دټولو څخه اولنی حکم خو هغه ووکوم چی دسورة نساء په آیت ۱۶۱۵ کی ذکر دی هغه دا دی .

وَالَّذِي يَاتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ لَأَمْسُحُنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمُ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسُحُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَخْرُجُنَّ أَوْ يَخْرُجَنَّ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا (۱۵) وَاللَّذَانِ يَاتِيَانِيَا مِنْكُمُ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ كَانَا أَصْلَحًا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَوَاقِعًا رَحِيمًا (۱۶)

اوڅوک چی بدکار وکی ستاسی دښځو څخه نو شاهدان ودروی په هغو باندی څلور سړی بیا که هغوی شاهدی وکی نو بندی کړی دغه ښځی په کورونو کی تردی چی پورته کړی دوی لره مرگ یا مقرر کړی الله ددوی دپاره څه لاره اوکوم دوه سړی چی وکړی ستاسی څخه دغه بدکاری نو دوی ته سزا ورکوی بیا که

دوی توبه وکړی او خپله اصلاح وکړی نو دوی پرېږدی بیشکه الله ﷻ توبه قبلوونکی مهربانه دی .
ددی دواړو ایتونو مکمل تفسیر او ضروری بیان په سورة نساء کی تیر سوی دی ، دلته ددی دپاره دواړو
ولیکل سول چی دزنا اولنی دور مخ ته راسی په دی ایتونو کی یوڅو دزنا دثبوت خاص طریقہ دخلیږ
سریو دشهدی بیان سوی ده ، دوهمه دزنا سزا دبنخی دپاره په کور کی قید ساتل او دواړو ته تکلیف
رسول ذکر دی او ددی سره په دی کی دا هم بیان سوی دی چی دزنا دسزا دا حکم اخری نه دی اینده بل
حکم راتلونکی دی ، ذَٰوِیْجَنَاحَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا : دا مطلب دی .

په ذکر سوی سزا کی دبنخو په کور کی قید ساتل هغه وخت کافی مقرر سوی وو او دواړو ته تکلیف
رسول کافی گرځول سوی وه ، مگر ددی ازار او تکلیف رسولو یی څه خاص صورت خاص مقدار اوجده
وو بیان کړی بلکه دقرآن دالفاظو څخه معلومیږی چی دزنا اولنی سزا صرف تعزیری وه چی مقداری به
شریعت گرسره نه وو متعین سوی ، بلکه دقاضی یا امیر په رایه موقوفه وه ، په دی وجه دازار ورکولو
مبهم لفظ یی اختیار وفرمای ، مگر ددی سره یی ، اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا : وفرمایل اودی طرف ته یی
اشاره وکړه چی دا کیدی سی چی داینده دپاره ددی مجرمانو دپاره دسزا یوه بله طریقہ جاری سی ، کله
چی دسورة نور ذکر سوی آیت نازل سو ، نوحضرت عبد الله بن عباس ؓ وفرمایل چی په سورة نساء کی
چی کومه وعده سوی وه اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا : یعنی دا چی یا الله ﷻ د دوی دپاره یوه بله لار وښی
نو دسورة نور دی آیت هغه لاره وښووله یعنی دسلو دُرُو سزا دبنخی اوسری دواړو دپاره متعینه سو .
ددی سره حضرت ابن عباس ؓ دسلو دُرُو سزا دغیر واده سوی سړی اوبنخی دپاره مخصوصه کړه او وی
فرمایل ، یَعْنِی الرَّجْمُ لِلْقَبْرِ وَالْجَلْدُ لِلْبُکْرِ (بخاری کتاب التفسیر ص ۷۵) یعنی هغه لار او دزنا دسزا
تعین دا دی چی که دواده سوی سړی اوبنخی څخه داکاروسی نودهغو سنگسارول او ختمول دی اودغیر
واده سوو سل دُرُی سزا ده .

ظاهره ده چی دسورة نور په ذکر سوی آیت کی خو بغیر دڅه تفصیل څخه دزنا سزا سل دُرُی وهل ذکر دی
، ددی حکم دغیر واده سوی سړی اوبنخی سره مخصوص کول او دواده سوو دپاره درجم یعنی سنگسار
سزا کیدل به ده ته په یو بل دلیل دحدیث سره معلوم سوی وی اودغه حدیث په صحیح مسلم مستند
سنن نسایی ابوداود ترمذی ابن ماجه کی دحضرت عباده ابن صامت ؓ په روایت سره داسی راغلی دی
چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

خَذُّوا عَنِّي خُذُّوا عَنِّي، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا، الْبُكْرُ بِالْبُكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَكُفَى سِنَّةٍ، وَالْقَبْ بِالْقَبِّ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ
څخه علم حاصل کی زما څخه علم حاصل کړی الله ﷻ دزنا کار سړی اوبنخی دپاره هغه لار دکومی وعده چی
دسورة نساء په آیت کی سوی وه اوس په سورة نور کی یی وفرمایله هغه داده چی دغیر واده سوی سړی اوبنخی
دپاره سل دوری اویو کال جلاوطن کول دی اودواده سوی سړی اوبنخی دپاره سل دُرُی او سنگسارول دی

دغیر واده سوی سړی اوبښخی سل دُرې سزا کومه چی په آیت کی ذکر ده په دی حدیث کی ددی سره دیوی زیاتی سزا ذکر دی چی سړی به دیو کال دپاره جلا وطنیږی هم ، په دی کی دفعهاؤ اختلاف دی چی دا دیو کال دجلا وطنی سزا دزناکار سړی دپاره د دُرُو دسزا په شان لازمی ده او که دقاضی په رایه باندی موقوفه ده چی که هغه ضرورت گنی نو دیو کال دپاره دی جلا وطن هم کی دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه په نزد دا اخری صورت صحیح دی یعنی دحاکم په رایه موقوفه ده ، دوهمه خبره په دی حدیث کی دا ده چی دواده سوی سړی اوبښخی دپاره دسنگسار څخه مخکی دسلو دُرُو سزا هم ده مگر دحدیث دنورو روایتونو اودنبی کریم ﷺ اوداکثرو خلفاء راشدینو رضی الله عنهم دعمل څخه ثابته دا ده چی دا دواړی سزاگانئ نه دی جمع سوی ، په واده سوی باندی صرف دسنگساری سزاجاری کیږی ، په دی حدیث کی په خاص طور سره دا خبره دغور قابله ده چی نبی کریم ﷺ په دی کی ، **ذَٰرُ يُجْفَلُ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا** تفسیر فرمایلی دی اوپه تفسیر کی چی کومه خبره دسورة نور په آیت کی ذکر ده یعنی سل دُرې لگول ، په دی دڅه زیاتی شیانو اضافه ده ، اول دسلو دُرُو سزا دغیر واده سوی سړی اوبښخی دپاره مخصوص کیدل بیا دوهم دیو کال دپاره جلاوطن کول دریم دواده سوی سړی اوبښخی دپاره درجم اوسنگساری حکم ، ظاهره ده چی په دی کی دسورة نور په آیت باندی چی دکوموشیانو زیاتی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی هغه هم په وحی الهی اوحکم ربانی سره وو، **إِنَّ هُوَ الْأَوْخَىٰ يُؤْخَىٰ** او دپیغمبر ﷺ او دده څخه دبی له واسطی اوریدونکو په حق کی دغه وحی کومه چی په صورت دقرآن کی تلاوت کیږی اوهغه وحی کومه چی نه تلاوت کیږی دواړه برابر دی ، په خپله نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو رضی الله عنهم دعامی مجموعی په مخکی په دی عمل وفرمایي په ماعز اوغامدی یی دا درجم او سنگساری سزا جاری کړه کومه چی داحادیثوپه ټولو کتابونو کی په صحیح سندونو سره ذکرده او دحضرت ابوهریره رضی الله عنه اوزیدبن خالد جهنی رضی الله عنهما روایت په صحیحینو کی دی چی یو غیر واده سوی سړی کوم چی دیوی واده سوی ښخی سره نوکر وو اودهغه سره یی زنا وکړه ، دزناکار هلك پلاردی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر کی واقع په اقرار سره ثابته سوه نوبی کریم ﷺ وفرمایل، **لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بَكْتَابِ ٱللَّهِ** یعنی زه ستاسی د دواړو فیصله دکتاب الله مطابق کوم، بیایی داحکم صادرکی چی زناکار هلك کوم چی ناواده سوی وو دی سل دُرې ووهل سی اوبښخه چی واده سوی وه دهغه درجم اوسنگسارولو دپاره حضرت انیس رضی الله عنه ته یی حکم وفرمایي ، هغه په خپله دښخی څخه بیان واخستی هغی اقرار وکی نوپرهغی یی دنبی کریم ﷺ په حکم درجم اوسنگساری سزاجاری کړه (ابن کثیر) په دی حدیث کی نبی کریم ﷺ په یوه دسلو دُرُو لگولو اوپربل دسنگسار کولو سزاجاری کړه اودواړو سزاگانو ته یی قضاء بکتاب الله وفرمایل حال دادی چی دسورة نور په آیت کی صرف ددُرُو دسزا ذکر دی دسنگساری سزا ذکر نه ده وجه دا ده چی نبی کریم ﷺ چی کوم ددی آیت مکمل تفسیر اوتشریح اوتفصیلی حکم په ذریعه دوحی دالله ﷻ بنوولی وو دغه ټول دکتاب الله په حکم کی دی ، که څه هم په دی کی ځینی حصه

په كتاب الله كې ذكر اوتلاوت سوى نه ده په صحيح بخارى اومسلم وغيره كتابونو دا حاديثوكې د حضرت فاروق اعظم ۷ خطبه په روايت د حضرت ابن عباس ۷ ذكر ده د صحيح مسلم الفاظ دا دي.

قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ۷ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى مَنبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَقَدْ بَعَثَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ، وَالزَّلَّ عَلَيْهِ الْكِتَابَ لَكَانَ مِمَّا أُنْزِلَ اللَّهُ عَلَيْهِ آيَةُ الرَّجْمِ، قَرَأَهَا وَوَعَّظَهَا وَعَقَّبَهَا، فَرَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَعْنَا بَعْدَهُ، فَأَخْبَنِي إِنْ طَالَ بِالنَّاسِ زَمَانٌ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ: مَا لَجِدَ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى، فَيُضِلُّوا بِرُكْبِهِ فَرِيضَةُ الزَّلَّهَا اللَّهُ، وَإِنَّ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللَّهِ حَقٌّ عَلَى مَنْ زَلَّى إِذَا اخْتَصَنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ إِذَا قَامَتِ الْبَيِّنَةُ أَوْ كَانَ الْحَبْلُ أَوْ الْإِغْرَالُ (صحيح مسلم ص ۲۵ ج ۲)

حضرت عمر بن خطاب ۷ وفرمايل كله چي هغه د نبی کریم ۷ په منبر تشریف فرما و چې الله ۷ محمد ۷ په حقه سره رالېږلي وو او په ده یی کتاب نازل کړي دی ، نوڅه چي په کتاب الله کي نازل سول په هغوکي آيت درجم هم دی کوم چي مونږ وايو يادموکړي او پوه سو په بيانبي کریم ۷ هم رجم وکي اومونږ دهغه څخه وروسته رجم وکي اوس زما سره دا خطر ده چي په زمانه تيريدو سره څوک داسي ونه وایي چي مونږ درجم حکم په کتاب الله کي نه کي پيدا نو دوی به په يو ديني فرض پريښولو گمراه سي چي درجم حکم په کتاب الله کي حق دی په هغه چاڅوک چي دسړيو اوښځو څخه واده سوى وي كله چي دده په زنا شرعي شهادت قائم سي يا حمل اويا اقرار وسي .

دا روايت په صحيح بخارى کي هم زيات په تفصيل سره ذکر دی (بخارى ص ۱۰۰۹ ج ۲) او په نسايي کي ددي روايت ځيني الفاظ دا دي .

إِنَّا لَا نَجِدُ مِنَ الرَّجْمِ بُدًّا قَالَهُ حَدٌّ مِنْ حَدُودِ اللَّهِ أَلَا وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ رَجَمَ وَرَجَعْنَا بَعْدَهُ وَلَوْ لَا أَنْ يَقُولَ قَائِلُونَ أَنْ عُمَرَ زَادَ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا لَيْسَ فِيهِ لَكُنْتُ فِي نَاحِيَةِ الْمُصْحَفِ وَشَهِدَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ عَوْفٍ وَفُلَانٌ وَفُلَانٌ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَمَ وَرَجَعْنَا بَعْدَهُ الْحَدِيثُ .

د زنا په سزا کي مونږ په شرعي حيثيت سره په رجم کولو مجبور يوڅکه چي دغه د الله ۷ د حدونو څخه يو حد دی ښه پوه سي چي نبی کریم ۷ په خپله رجم کړي دی اومونږ دهغه څخه وروسته هم رجم وکي اوکه دا خطر نه وای چي يو ويونکي به ووايي چي عمر د الله ۷ په کتاب کي دخپل طرف څخه څه زيان کړي دی نومابه دقرآن په يوگونج کي داهم ليکله اوعمر بن خطاب شاهد دی اوعبدالرحمن بن عوف شاهد دی اوفلاني اوفلاني اصحاب شاهد دی چي نبی کریم ۷ رجم وکي اودهغه څخه وروسته مونږ رجم وکي د حضرت عمر بن خطاب ۷ ددي خطبي څخه دا معلومېږي چي درجم دحکم يو مستقل آيت دی کوم چي د سورة نور ددي ذکر سوى آيت څخه علاوه دی مگر حضرت فاروق اعظم ۷ ددغه آيت الفاظ ونه ښودل چي څه وه اونه يی دا وفرمايل چي که هغه ددي سورة نور دآيت څخه علاوه بل آيت دی نو په قرآن کریم کي ولي نسته اوتلاوت يی ولي نه کيږي ، صرف دومره يی وفرمايل چي که زما دا بېره نه وای چي خلک

به په ما په كتاب الله كې دزياتوب كولو الزام ولگوي نو ما به دقرآن په حاشيه كې ليكلي وای (لكه دا روايت نسايي كړي دي)

په دې روايت كې دا خبره د فكر قابله ده چې كه دغه واقعي دقرآن آيت دي او دنورو ايتونو په شان يې تلاوت واجب دي نو حضرت فاروق اعظم ؓ دخلگو دبدگويي په بيره سره دا څنگه پري ايښي وو كله چې دده سختوالي دالله ﷻ په حكم كې مشهور او معروف دي او دا خبره هم دغور قابله ده چې په خپله حضرت فاروق اعظم ؓ دا ونه فرمايل چې مابه دا دقرآن په حاشيه كې ليكلي وای.

دا ټولې خبرې ددې قريني دي چې حضرت فاروق اعظم ؓ دسورة نور د ذكر سوي آيت چې كوم تفسير دښې كريم ؓ څخه واوريدي چې په هغه كې يې دسلو دُرُو لگولو حكم دغير واده سوي سړي اوښځې دپاره مخصوص وفرمايي او دواده سوي دپاره يې درجم حكم وركي، دا ټول مجموعي تفسير اوبياپه دې دښې كريم عمل يې په كتاب الله او په آيت دكتاب الله په الفاظو سره تعبير وفرمايي په دې معني كې چې دحضور ﷺ دا تفسير او تفصيل په حكم دكتاب الله كې دي، دغه څه مستقل آيت نه دي ځكه نو حضرت فاروق اعظم ؓ يو طاقت هم ددې څخه نه سواي منع كولي چې دقرآن كوم آيت پاته سوي دي اوهغه په خپل ځاي وليكي، په حاشيه يې دليكلو چې كومه اراده ده ظاهره وفرمايله هغه هم ددې دليل دي چې په حقيقت كې دغه څه مستقل آيت نه دي بلكه دسورة نور دآيت په تشرېح كې څه تفصيلات دي، او په ځينو روايتونو كې چې دلته ديو مستقل آيت الفاظ ذكر دي هغه داسناد او ثبوت په اعتبار سره په هغه درجه كې نه دي چې دهغه په بنا باندې په قرآن كريم دهغو اضافه وسي، اوفقهاؤ چې كوم دغه منسوخ التلاوت دغير منسوخ الحكم په مثال كې پيش كړي دي دغه دمثال په حيثيت كې دي په دغه سره په حقيقت كې ددغه آيت قرآن والي نه ثابتېږي.

خلاصه دخبرې دا ده چې دسورة نور په ذكر سوي آيت كې چې كوم دزناكار سړي او زناكارې ښځې سزا سل دُرِي لگول ذكر دي دا دښې كريم ؓ په مكمله تشرېح او وضاحت سره دغير واده سوو خلگو دپاره خاص ده او دواده سوو سزا رجم دي، دا تفصيل كه څه هم دآيت په الفاظو كې ذكر نه دي مگر په كوم ذات اقدس ﷺ چې دا آيت نازل سو په خپله دهغه دطرف څخه په ناقابل التباس توضيح سره دا تفصيل ذكر دي او صرف زباني تعليم او ارشاد نه دي بلكه ډير واره ورڅخه په دې تفصيل عمل هم دصحابه كرامو ؓ دمجمعي په مخكې ثابت دي او دا ثبوت مونږ ته دتواتر په ذريعه رارسيدلي دي، په دې وجه په واده سوي سړي او ښځې درجم دسزا حكم په حقيقت كې دكتاب الله حكم او دده دطرف څخه يقيني اوقطعي دي، دې ته داسي هم ويلى سې چې درجم سزا دكتاب الله حكم دي او داسي هم ويلى سې چې درجم سزا په سنت متواتره سره قطعي الثبوت ده لكه چې دحضرت علي ؓ څخه دا الفاظ نقل دي چې درجم حكم په سنت سره ثابت دي او حاصل د دواړو يو دي.

(یوضرووی خبرداری)

په دی مقام چی کوم کوم خای دواده سوی اوناواده سوی الفاظ احقر لیکلی دی دا دیو اسان تعبیر په حیثیت سره لیکل سوی دی اصل الفاظ دمحصن او غیر محصن یا دثیب او بکر په حدیث کی راغلی دی. او دمحصن شرعی تعریف په اصل کی دا دی چی کوم سړی په صحیح نکاح سره دخپلی بی بی سره کوروالی کړی وی او هغه عاقل هم وی په احکاموکی مراد هر خای دمحصن څخه دا دی خود تعبیر داسانی دپاره دواده سوی لفظ لیکل کیږي.

(دزنا په سزا کي درې درجي)

دلپرو ذکر سوو روایتونو دحدیث او دقرآن په ایتونوکی دغور کولو څخه معلومیږی چی اول دزنا سزا سپکه مقررده سوه چی قاضی یا امیر دی په خپله رایه سره دی جرم کوونکی سړی اوبنځی ته تکلیف اوازار ورسوی اوبنځه په کورکی قیده وساتی لکه چی په سورة نساء کی ددی حکم راغلی دی، دوه درجه هغه ده دکومی حکم چی دسورة نور په دی آیت کی راغلی دی چی دواړه سل سل درې ووهی دریمه درجه هغه ده کومه چی نبی کریم ﷺ د ذکر سوی آیت دنازلیدو څخه وروسته ارشاد وفرمایله چی دسرو درو سزا هغوته ورکوی کوم چی واده سوی نه وی او چی واده سوی وی نو دهغو دپاره سزا جرم اوسنگسارول دی.

(په اسلامي قانون کي چي دکوم جرم سزا سخته ده دهغه دثبوت دپاره شرطونه هم سخت ایښوول سوی دی)

لکه چی لوړ بیان سوی دی چی دزنا سزا په اسلام کی دتولو جرمونو دسزاگانو څخه زیاته سخته ده، ددی سره په اسلامی قانون کی ددی دثبوت دپاره شرطونه هم ډیر سخت ایښوول سوی دی که په دی کی یوه ذره کمی راسی یا شبهه پیداسی نو دزنا انتهایی سزا کومی ته چی حدویل کیږی هغه به معاف سی صرف تعزیری سزا په قدر دجرم به باقی پاته سی په ټولو معاملوکی د دوو سرو یا یوه سړی او ددوو بنځو شهادت دثبوت دپاره کافی کیږی مگر دزنا دحد جاری کولو دپاره دڅلورو سرو عینی شهادت چی هیڅ التباس په کښی نه وی ضروری شرط دی لکه چی دسورة نساء په آیت کی تیر سوی دی، دوم احتیاط اوسختی په دی شهادت کی دا ده چی که دزنا دثبوت په یو شرط مفقود کیدو شهادت ردیږی نو بیا دثبوت ورکونکو خیر نسته په هغوی به حد دقذف یعنی دزنا د درواغو دثبوت اوتهمت جرم قائم سی، حد دقذف اتیا درې وهل به په جاری سی په دی وجه دلږڅه شبهی په صورت کی یو سړی ددی شهادت په ورکولو اقدام نه سی کولی، البته په کوم صورت کی چی دصریح زنا ثبوت نه وی مگر په شهادت سره د دوو تنو سړی اوبنځی په غیر مشروع حالت کی لیدل ثابت سی نو قاضی ددوی دجرم دحیثیت مطابق تعزیری سزا ددرو لگولو وغیره جاری کولی سی دزنا دسزا او ددی شرطونو وغیره تفصیلی حکمونه دفتقی په کتابونوکی ذکر دی هلته یی کتلی سی.

(دیو سری یا حیوان سره د قبیح فعل حکم)

دا مسئله چی سری دسری سره یا حیوان سره دا قبیح کاروکی نوداپه زناکی دا خل دی اوکه نه او ددی سزا هم دزنا سزا ده اوکه بله ، ددی تفصیل دسورة نساء په تفسیرکی تیرسوی دی چی که څه هم په لغت او اصطلاح کی دی کار ته زنا نه سی ویل کیدی اوپه دی دزنا دحد اطلاق نه کیږي ، مگر ددی سزا هم دزنا دسزا څخه په سختی کی کمه نه ده صحابه کرامو څه داسی سری ته دژوندی سوزولو سزا ورکړې ده .

وَلَا تَأْخُذْکُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِی دِیْنِ اللّٰهِ دِزْنًا سِزَا چُونکی ډیره سخته ده او ددی احتمال دی چی دسزا جاری کړونکوپه دوی څه رحم راسی اوسزا پرېږدی یا کمه یی کړی ، په دی وجه یی ددی سره دا حکم هم ورکی چی ددین په دی اهمو فرضو ادا کولوکی په مجرمانو رحم اوترس کول جائز نه دی ، نرمی او رحمت او غفور کرم هرځای ډیرنه دی ، مگر پرمجرمانو درحم کولو نتیجه دخدای دتول مخلوق سره بی رحمی کول دی په دی وجه منع اونا جائز ده .

وَلَيَسْهَدُ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ : یعنی دزنا دسزا جاری کولو په وخت کی دمسلمانانو یو جماعت حاضریدل په کار دی ، په اسلام کی دتولو سزاگانو اوخصوصاً دحدونو په ډاگه دجاری کولو طریقه رواج ده چی لیدونکی عبرت ورڅخه واخلي مگر دیوجماعت دزنا دی سزا ته دحاضریدو حکم په خصوصیت سره دی .

(په اسلام کی اول دجرم ډېرډه پوښي حکم دی لیکن کله چی معامله په شهادت سره ثابته سی نو بیا دمجرمانو

پوره رسوایی هم عین حکمت گرځول سوی دی)

دنفواشو اوبی حیایو دبندولو دپاره اسلامی شریعت ترلیری لیری پوری پهری کښینولی دی ، په ښځو یی پرده لازمه کړه سړوته یی دنظر کښته ساتلو حکم ورکی دکالو اواز یادښځو دسندرو اواز یی منع وگرځوی چی دا دبی حیایی دپاره راپارونکی دی ددی سره چی کوم سری په دی معاملوکی په کوتاهی کولو سره ولیدل سی ده ته په پټه دپوهولو حکم دی ، مگر دده درسوا کولو حکم نسته لیکن کوم سری چی دا ټول شرعی احتیاطونه مات کی او دی درجی ته ورسېږی چی دده جرم په شرعی شهادت سره ثابت سی نو اوس دده پرده پټول دنورو خلکو جرأت زیاتول دی ، په دی وجه تراوسه پوری چی څومره اهتمام ډېرډه پوښی شریعت کړی وو اوس دهغه هومره فضیحت او رسوایی دده کول کیږي ، په دی وجه دزنا دسزایی صرف په ډاگه پرجاری کولو باندی کفایت ونه کی بلکه دمسلمانانو دیوجماعت حاضری اودشریکیدو حکم یی ورکی .

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ

بدکار سری به نکاح نه کوی مگر دبد کارۍ ښځی سره یا دشرکی سره اودبد کارۍ ښځی سره

لَا يَنْكِحُهَا الْإِذَاانُ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

نکاح نه سی کولی، مگر بدکار سری یا مشرک، او دا حرام سوی دی په مؤمنانو باندی.

لنہ تفسیر: زن داسی گنده شی ده چی په دی سره دانسان د طبیعت مزاج خراب سی او دبدو شی انو طرف نه ده رغبت پیدا سی د داسی سری طرف ته رغبت هم دیو چا داسی خبیث النفس کیدی سی چی اخلاقی مزاج یی خراب سوی وی چنانچی، زناکار (د خپلی زناکاری اوزنا طرف ته درغبت په وجه سره) نکاح هم د چاسره نه سی کولی بغیر د زناکاری او مشرکی بنخی څخه او (دغه شان) د زناکاری سره هم (ددی) د زناکاری اوزنا طرف ته درغبت په وجه سره، بل څوک نکاح نه سی کولی بغیر د زناکار سری او مشرک څخه او دا (داسی نکاح کوم چی د زناکاری د زناکاری په حیثیت سره وی چی نتیجه یی ائنه هم ددی په زناکی اخته کیدل دی یا د مشرکی بنخی سره وی) په مسلمانانو حرام (او موجب د گناه) گرځول سوی دی (که څه هم په صحت او عدم صحت په دواړو کی فرق وی چی زناکاره که په حیثیت د زناکاری سره څوک ورسره نکاح وکی نو د گناه والی باوجود نکاح منعقد کیږی او صحیح کیږی او که د مشرکی سره یی نکاح وکړه نو د ناجائز او گناه والی څخه علاوه دغه نکاح گرسره کیږی نه او باطله به وی)

معلومات او مسئلې

(د زنا متعلق دوهم حکم)

اولنی حکم د زنا وو کوم چی ددی څخه په مخکی آیت کی بیان سو دا دوهم حکم د زناکار اوزناکاری سره د نکاح کولو متعلق دی، ددی سره د مشرکی بنخی او مشرک سری سره د نکاح هم ذکر سوی دی، ددی آیت په تفسیر کی د امامانو د تفسیر اقوال مختلف دی، په دی ټولو کی اسان اومل سوی تفسیر هغه معلومیږی کوم چی په لنه تفسیر کی د قوسو په مینځ کی د وضاحتونو په ذریعه بیان سوی دی خلاصه یی دا ده چی د آیت د شروع حصه څه شرعی حکم نه دی بلکه دیوی عامی مشاهدی او تجربی بیان دی چی په دی کی د زنا د کار خبیث والی او ددی د اثراتو اولیری رسیدونکو ضررونو ذکر دی، د آیت مطلب دا دی چی زنا یو اخلاقی زهر دی ځکه چی ددی په زهرناکو اثراتو سره دانسان اخلاق او مزاج خراب سی، د ښه اوبد تمیز په کښی پاته نه سی بلکه بدی او خباثت یی خوښ سی، د حلال او حرام فرق نه کوی او کومه ښځه چی دده خوښیږی دده اصل مقصود دهغه سره زنا کول او هغه په زناکاری باندی راضی کول وی که د زنا په اراده کی ناکامه سی نو په مجبوری سره په نکاح راضی سی مگر په زنا سره نکاح نه خوښوی ځکه چی د نکاح کوم مقصودونه دی چی سری دی پاکدامن و سپړی او صالح اولاد دی پیداکی او ددی د پاره د ښځی د حقوقو نفقی وغیره د همیشه د پاره پابند سی، دا داسی سری ته و بال معلومیږی او چونکی د داسی سری د نکاح سره څه غرض نه وی په دی وجه دده رغبت صرف د مسلمانو

بنخوته نه بلکه د مشرکو بنخو طرف ته هم وی او مشرکه بنخه که دخپل مذهب په وجه یادبرادری درسم په وجه سره دنکاح شرط ولگوی نو مجبوراً هغه ددی سره نکاح ته هم تیارېږي ، په دی دده څه کار هم نه وی چی دانکاح به حلاله او صحیح وی او که شرعاً به باطله گرځی ، په دی وجه په ده دا خبره رښتینی سوه چی دده دکومی بنخی طرف ته اصلی رغبت وسی که هغه مسلمان ه وی نو دزناکاری طرف ته به یی رغبت وی برابره خبره ده که داول څخه زناکاره وی یاده سره زنا وکی او زناکاره سی یابه یی بیا د مشرکی بنخی طرف ته رغبت وی دکومی سره چی یی نکاح هم دزنا په حکم کی ده ، دا معنی سوه دآیت د اولی جملی یعنی ، الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً : دغه ډول کومه بنخه چی دزنا سره عادت سی او توبه نه ورڅخه کوی نو درښتینی مومن مسلمان دچاچی اصلی مقصود نکاح اود نکاح شرعی فائدی او مقصودونه وی دداسی بنخی څخه ددی توقع نه وی ، په دی وجه ده ته دداسی بنخی طرف ته اصلی رغبت نه سی کیدی بیا کله چی دا هم معلومه وی چی دا بنخه دنکاح څخه وروسته هم دخپل بدعادت زنا څخه نه راگرځی البته دداسی بنخی طرف ته رغبت یا خو دزناکار سړی کیدی سی دچاچی اصلی مقصد خپل خواهش پوره کول وی نکاح یی مقصود نه وی ، په دی کی که دغه زنا کاره دخپل دنیوی مصلحت په وجه دده سره دیوځای کیدو دپاره دنکاح شرط ولگوی نو دی په نازړه سره نکاح کول هم خوبوی یابیا دداسی بنخی په نکاح باندی هغه سړی راضی کیږی کوم چی مشرک وی او چونکی د مشرک سره نکاح هم شرعاً زنا ده ، په دی وجه په دی کی دوه شیان جمع سول چی مشرک هم دی او زانی هم ، دا معنی دآیت د دوهمی جملی ده یعنی ، وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ .

ددی ذکر سړی تفسیر څخه دا خبره واضحه سوه چی په دی آیت کی دزناکار اوزناکاری څخه مراد هغه دی کوم چی دزنا څخه توبه ونه باسی او په خپل دی بدعادت باندی قائم پاته سی او که په دوی کی یو سړی دخانه داری یا داولاد په مصلحت سره دیوړی پاکدامنی شریفی بنخی سره نکاح وکی یادداسی بنخی سره یونیک سړی نکاح وکی نو په دی آیت سره ددی نکاح نفی نه لازمېږی دانکاح به شرعاً درسته سی ، دامت دجمهورو فقهاء دامام اعظم ابوحنیفه مالک شافعی دامذهب دی ، او دصحابه کرامو څخه دداسی نکاح کولو واقعات ثابت دی ، په تفسیر ابن کثیر کی دحضرت ابن عباس ؓ څخه دا فتوی نقل سوي ده .
اَوْسِ پاته سوه دآیت اخری جمله ، وَحُرْمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ : په دی کی ځینو مفسرینو حضراتو خودَ ذَلِكَ اشاره دزنا طرف ته راگرځولی ده نو دجملی معنی دا سوه چی کله زنا داسی خبیث کار دی نو زنا په مومنانو حرامه سوي ده ، ددی تفسیر په معنی کی خو هیڅ اشکال نه پاته کیږي ، لیکن دَ ذَلِكَ څخه دا مراد اخستل دآیت دسیاق څخه څه قدر لیری ضرور دی ، په دی وجه ځینی مفسرین دَ ذَلِكَ اشاره دزناکار او زناکاری او مشرک او مشرکی نکاح ته راگرځوی ، په دی صورت کی د مشرکی سره دمسلمان سړی دنکاح او د مشرک سره دمسلمانی بنخی دنکاح حراموالی خو په نورو نصونو دقرآن سره هم ثابت دی او

دا د ټول امت په نزد اجماعی مسئله ده او د زنا کار سړی سره د پاکدامنی ښځی نکاح یاد زناکاری ښځی سره د پاکدامن سړی نکاح حرامیدل کوم چی ددی جملی څخه معلومیږی هغه په دی صورت سره مخصوصه ده چی پاکدامن سړی د زناکاری ښځی سره نکاح وکی او دا د زنا څخه منع نه کړی بلکه د نکاح څخه وروسته هم ددی په زناکاری راضی وی ځکه چی په دی صورت کی به دی د ثبوت (دووس) وی کوم چی شرعاً حرام دی ، دغه ډول یوه شریفه پاکدامنه ښځه چی د زنا دعادتمن سړی سره نکاح وکی او د نکاح څخه وروسته هم د ده په زناکاری راضی وی دا هم حرام دی یعنی ددی خلکو دا کار حرام او کبیره گناه ده ، لیکن په دی سره دا نه لازمیږی چی د دوی په مینځ کی به نکاح درسته نه وی باطل به وی لفظ د حرام په شریعت کی په دوو معانیو استعمالیږی یو دا چی دغه کار گناه ده او کونکی یی په آخرت کی د سزا مستحق دی او په دنیا کی هم دغه عمل بالکل باطل کالعدم دی ، په ده څه شرعی فائده د دنیاوی احکامو هم نه مرتب کیږی لکه چی دیوی مشرکی ښځی سره یاد کومو ښځو سره چی د همیشه دپاره نکاح حرامه ده په هغوی کی یی د چاسره نکاح وکړه نو دا عظیمه گناه هم ده او داسی نکاح شرعاً کالعدم ده ، په زنا کی او په دی کی هیڅ فرق نسته ، دوهم دا چی حرام کار دی یعنی گناه موجب د سزا ده ، مگر په دنیا کی ددی کار څه ثمرات پاته کیږی او معامله صحیح کیږی لکه چاچی یوی ښځی ته دوک ورکړه یا یی اغوا کړه یو یی تله اوبیایی ورسره د شرعی قاعدی مطابق د دوو شاهدانو په مخکی ددی درضا مطابق نکاح وکړه نو دا کار خوناجائز او حرام وو مگر نکاح صحیح سوه او د اولاد نسب به یی ثابت وی ، دغه ډول د زناکاری ښځی اوزناکار سړی نکاح کله چی د دوی اصلی مقصود زناوی نکاح محض په څه دنیوی مصلحت سره کوی او د زنا څخه توبه نه کوی داسی نکاح حرامه ده مگر په دنیوی احکامو کی باطل کالعدم نه ده ، د نکاح شرعی ثمرات نفقه مهر ثبوت دنسب او میراث ټول به جاری کیږی ، دغه ډول لفظ د حرم په دی آیت کی د مشرکی په حق کی داوولی معنی په اعتبار سره او د زناکار سړی او زناکاری ښځی په حق کی د دوهمی معنی په اعتبار سره صحیح او درست سو، ددی تفسیر به بنا سره آیت ته دمنسوخ ویلو ضرورت پاته نه سو لکه چی ځینو مفسرینو حضراتو فرمایلی دی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ

کوم خلق چی عیب لگوی په پاکدامنو نکاح کی راغلو ښځو بیا پیش نه کړی څلور سړی شاهدان

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا

میځکله

اومه منی د دوی شاهی

اتیا (۸۰) دری

نرومی دوی

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۴﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ

او دغه خلق دی نافرمانه ، مگر چاچی توبه وکړه ددی څخه وروسته

وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۵﴾

او خپله اصلاح یی وکړه نو الله بخښنی والا مهربان دی

لنفسیر: او کوم خلک چی (دزنا) تهمت ولگوي په پاڅو بنڅو (دکومی چی زناکاره کیدل په څه دلیل یا شرعی قرینه سره ثابته نه وی) اوبیا څلور شاهدان (په خپله دعوی) پیش نه سی نو داسی خلک اتیادری وی او د دوی هیڅ شاهی هیڅکله مه قبلوی (دا هم دتهمت لگولو دسزا جزه دی چی دوی دهمیشه دپاره مردود الشهادت سول دا خو ددنیا دسزا ذکر وو) او دا خلک (په آخرت کی هم دسزا مستحق دی ځکه چی) فاسقان دی لیکن کوم خلک چی ددی څخه وروسته (خدای ته) توبه وباسی (ځکه چی په تهمت لگول کی دوی دالله نافرمانی وکړه او دالله حق یی ضائع کی) او (په چاچی یی تهمت لگولی وو دغه څخه یی معافی هم وغوښتله) خپله اصلاح یی وکړه (ځکه چی دهغه حق یی ضائع کړی وو) نو الله ځامخابښنه کوونکی رحمت کوونکی دی (یعنی په رښتینی توبه کولو سره به یی دآخرت عذاب معاف سی که څه هم شهادت نه قبلیدل کومه چی دنیوی سزا وه دغه به باقی وی ځکه چی دغه دشرعی حد جزه دی او دجرم دثبوت څخه وروسته په توبه کولو سره شرعی حد نه ساقطیږی)

معلومات اومسئلي

(دزنا متعلق دریم حکم ددرواغو دتهمت جرموالي او دهغه شرعی حد)

لکه چی مخکی بیان سوی دی چی زناچونکه دټولو جرمونو څخه زیاته په معاشره کی دورانی اوفساد ذریعه ده ، په دی وجه ددی سزا اسلامی شریعت دنورو ټولو جرمونو څخه زیاته ایښی ده ، په دی وجه دعدل اوانصاف تقاضاوه چی ددی معاملی ثبوت ته ډیر اهمیت ورکړل سی ، بغیردشرعی ثبوت څخه څوک په یو سری یاښځه دزنا الزام یادتتهمت لگولو زړه ورتیا ونه کړل سی ، په دی وجه اسلامی شریعت بغیردشرعی ثبوت څخه چی نصاب یی څلور سری شاهدان اوعادلان دی که څوک په چا څه دصریح زنا تهمت ولگوي نو دا تهمت لگول یی هم سخت جرم مقرر کی اوپه دی جرم یی هم شرعی حداتیا دزی مقرری کړی چی ددی لازمی اثر به دا وی چی په یو سری دزنا دالزام لگولو به څوک ترهغه وخته زړه ورتیا نه سی کولی ترڅو چی دده دغه خبیث کار په خپله په سترگو هم وویښی او دده سره دری کسانو نورو هم لیدلی وی او هغوی شاهی ورکوی ځکه چی که نورشاهدان نه وی یادڅلورو څخه کم وی یاد هغوی په شاهی کی شبهه وی نو یوازی دا سری به په شاهی ورکولو او دزنا دتهمت دسزا خان

مستحق کول هيڅکله خوښ نه کړي .

(يوه شبهه او دهغه جواب)

پاته سوه دا معامله چې کله دزنا د شهادت دپاره داسې سخت شرطونه ولگول سول نو دا خو مجرمانونه رخصتي سوه نه به څوک د شهادت زړه ورتيا کولی سی اونه به شرعی ثبوت پيدا سی اونه به داسې مجرم هيڅکله سزا پيدا کي مگر دا خيال ځکه غلط دی چې دزنا شرعی حد یعنی سل دُزې يادرجم اوسنگساري سزا ورکولو دپاره خو دا شرطونه دی ، لیکن دوه غیر مجرم سړي اوبنځه يوځای په قابل اعتراض حالت کی یا دبی حیایی په خبرو کولو کی په لیدلو او ددی په شاهی ورکولو خو څه پایندی نسته ، اوداسی ټول کارونه کوم چې دزنا مقدمات وی دا هم شرعاً دسزا قابل اوجرمونه دی لیکن دشرعی حد سزانه ده او تعزیری سزا ده ، دقاضی یا حاکم درایی مطابق به دُزې په لگول کيږي ، په دی وجه چې کوم سړی دوه تنه سړي اوبنځه په زنا کی اخته اولیدل مگر نور شاهدان نسته ، نو دصریح زنا په الفاظو سره خوشهادت نه سی ورکولی مگر دبی پردی اختلاط شاهی ورکولی سی او حاکم اوقاضی به په دغو دواړو تعزیری سزا وروسته تر ثبوت دجرم څخه جاری کولی سی .

محصنت څوک دی؟ دالفظ **دَاِحْصَانٍ** څخه مشتق دی په اصطلاح دشرع کی داحصان دوه قسمه دی یوه هغه چې دزنا په حد کی معتبر سوی دی هغه دا چې په چا دزنا ثبوت وسی هغه عاقل بالغ ازاد مسلمان وی او دیوی بنځی سره یی صحیح نکاح سوی وی او ددی سره یی کوروالی هم کړی وی نو په ده درجم اوسنگساري سزا جاری کيږي ، دوهم قسم هغه دی چې په حد دقذف یعنی دزنا په تهمت کی معتبر سوی دی هغه دا دی چې په چایی دزنا الزام لگولی دی هغه عاقل بالغ ازاد مسلمان وی او پاک وی یعنی مخکی په ده هيڅکله دزنا ثبوت نه وی سوی ، په دی آیت کی دمحصنت دا معنی ده (جصاص)

مسئله: دقرآن په آیت کی دعام معروف عادت مطابق یاد هغه واقعی په وجه سره کومه چې ددی آبت دشان نزول ده دزنا دتهمت او ددی دسزا ذکر داسی سوی دی چې تهمت لگوونکی سړی وی او په چا چې تهمت لگولی وی هغه پاکه بنځه وی مگر شرعی حکم دعلت دشريکوالی په وجه سره عام دی که بنځه پرېله بنځه یا په یو سړی یا سړی په بل سړی دزنا تهمت ولگوی اوشرعی ثبوت موجود نه وی نو دا ټول به هم ددی شرعی سزا مستحق وی (جصاص وهدايه)

مسئله: دشرعی حد کوم چې دزنا دتهمت دپاره ذکر سوی دی صرف ددی تهمت سره مخصوص دی دبل جرم تهمت که په چا باندی ولگول سی ، نو دا شرعی حد په هغه نه سی جاری کیدی ، البته تعزیری سزا دحاکم درایی مطابق دهر جرم په تهمت ورکول کيږي ، دقرآن په الفاظو کی که څه هم صراحة دزنا ددی حد دتهمت سره مخصوص کیدل ذکر نه دی مگر دڅلورو شاهدانو ذکر ددی خصوصیت دلیل دی ، ځکه چې دڅلورو شاهدانو شرط صرف دزنا دثبوت دپاره مخصوص دی (جصاص وهدايه)

مسئله: دقذف په حد کی چونکی دبنده حق یعنی په چاچی تهمت لگول سوي دی دهغه حق هم شامل دی په دی وجه دا حد هغه وخت جاری کیدی سی چی کله هغه سړی په چاچی تهمت لگول سوي وی مطالبه هم وکی ، کنه نوحد به ساقط سی (هدایه) په خلاف دزنا دحد څخه چی هغه خالص د الله ﷻ دی ، په دی وجه که څوک مطالبه کوی او که یی نه کوی ، حد دزنا دجرم په ثابتیدو باندی به جاری کیدی سی .

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا: یعنی په کوم سړی چی دزنا دتهمت په درواغو لگولو جرم ثابت سی اودتهمت لگول سوي په مطالبه په ده دقذف حد جاری سی نو ده ته خویوه سزافوری ورکول سوه چی اتیا دُرّی ورهل سو دوهمه سزا به دهمیشه دپاره جاری وی هغه دا چی دده شهادت به په یوه معامله کی هم نه سی نبلیدی تر څو پوری چی دا سړی الله ﷻ ته په ندامت سره توبه ونه کړی اوپه چاچی یی تهمت لگولی وی دهغه څخه معافی وغواړی او خپله توبه مکمله نه کړی تردغه وخته پوری خوپه اجماع دامت دده شهادت په یوه معامله کی مقبول نه دی اوچی توبه وکی بیاهم داخنافوپه نزدبه دده شهادت قبول نه وی البته گناه به یی معاف سی لکه چی داسی په لنډتفسیرکی تیر سوي دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَانُوا مِنْ بَنَدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ: یعنی هغه خلک په کوموچی دزنا دتهمت حدجاری سوي دی که دوی توبه وکی اوخپل حالت برابرکړی چی ائنده دداسی کارکولو خطره دده څخه پاته نه سی اوپه چاچی یی تهمت لگولی وی دهغه څخه معافی هم وغواړی نو الله ﷻ مغفرت کوونکی اورحمت کوونکی دی .

دا استثناء: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَانُوا : دامام اعظم ابوحنيفه او ځينو نوروامامانو په نزد دتیر آیت صرف اخری جملی ته راجع ده یعنی وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ نو مطلب ددی استثناء دا دی چی په چادقذف حدجاری سوي دی هغه فاسق دی لیکن که دی دزړه په صدق سره توبه وباسی اوپه چاچی یی تهمت لگولی وی دهغه څخه معافی وغواړی اودخپل حالت اصلاح وکی نو دی بیافاسق نه دی اودآخرت سزا به دده څخه معاف سی ، ددی نتیجه دا ده چی په دنیاکی کوم پرده د دوو سزاگانو ذکر ددی آیت په شروع کی دی یعنی اتیادُرّی لگول او مردود الشهادت کول یوه لویه سزا چی دُرّی لگول دی هغه خو جاری سوي ده دوهمه سزا هم چونکی ددغی شرعی حد جزء دی او دا خو دتولو په نزد منل سوي خبره ده چی په توبه سره شرعی حد نه معاف کیږی ، که څه هم دآخرت گناه او عذاب په معاف کیږی ، نو کله چی دمردود الشهادت کیدل هم دشرعی حد جزء دی ، نو دغه په توبه سره نه معاف کیږی ، امام شافعی رحمه الله اوځینو نورو امامانو ذکر سوي استثناء دتیر آیت دتولو جملو طرف ته راجع مقرر کړي ده ، مطلب به یی دا وی چی په توبه کولو سره لکه څنگه چی دغه فاسق پاته نه سوپه دی وجه مردود الشهادت نه پاته کیږی ، په جصاص اومظهري کی د دواړو طرفونو دلیلونه اوجوابونه په تفصیل سره ذکر سوي دی عالمان یی هلته کتلی سی ، والله تعالی اعلم

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْآثَامَ وَالْكِبْرَ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعَةٌ

او کوم خلق چی عیب ولگوی په خپلو ښځو او شاهدان نه وی دوی سره ماسوا دخپل خان څخه نودداسی سړی

شَهِدَتْ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ

دشاهدی صورت دادی چی څلور واره په الله قسم وکی شاهدی ورکړی ، بیشکه دی رښتونی دی او پنځم وار دا چی

اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَذَّابِينَ ۝ وَيَذَرُ أَهْلَهَا عَذَابَ

دالله ﷻ لعنت دی وی په ده باندی که دی درواغجن وی ، او دښخی څخه عذاب دولولو لیری کړی

أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَةً شَهِدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذَّابِينَ ۝

چی دا څلور واره شاهدی ورکړی په الله ﷻ قسم وخوری ، چی خامخا دغه سړی درواغجن دی

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهِمَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝

او پنځم دا چی دالله ﷻ غضب دی وی په دی ښخی که دا سړی رښتونی وی او که نه وی

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۝

دالله ﷻ فضل په تاسی اود هغه رحمت ، اودا چی الله معاف کوونکی د حکمتو پیژندونکی دی (ایا هیڅ به نه وړی)

تفهیم: او کوم خلق چی په خپلو بیبیانو (دزنا) تهمت ولگوی او دده سره بغیر دخپلی (دعوی څخه) بل

څوک شاهدنه وی (کوم چی په شمیرکی څلور تنه ضروری دی) نو دده شاهدی (چی دافعه دحدائق

یاحبس وی) دا ده چی څلور واره په الله قسم واخلی دا وواپی چی بیشکه زه رښتینی یم او په پنځم وار

دا وواپی چی په مادی دخدای لعنت وی که زه درواغجن یم او (ددی څخه وروسته) ددغی ښخی څخه سر

(یعنی حبس یا حد دزنا) په دی ډول سره منع کیدی سی چی دا څلور واره قسم واخلی وواپی چی بیشکه

داسړی درواغ جن دی او په پنځم وار دا وواپی چی په مادی دخدای غضب وی که دا سړی رښتینی دی

(په دی سره دواړه ښځه او خاوند ددنیوی سزا څخه محفوظ کیدی سی البته دغه ښځه به په دی سره

حرامه سی) او که دا خبر نه وای چی په تاسی دالله ﷻ فضل او کرم دی (چی داسی داسی احکام یو

مقرر کړل چی په دی کی دانسان دفطری جذباتو پوره رعایت سوی دی) او دا چی الله ﷻ توبه قبولونکی

حکمت والا دی نو تاسی به په لویو تکلیفونو کی راغلی واست (چی بیان یی مخ ته راځی)

معلومات اومستلي

(د زنا متعلق څلورم حکم دلعان دی)

دلعان اوملاعنت معنی یوبل ته دالله ﷻ دلعنت اوغضب نبرای کول دی ، دشرع په اصطلاح کی ښځه اوځاوند دواړو ته څه خاص قسمونو ورکولو ته لعان وایی ددی صورت دا دی چی کله یوځاوند په خپلی ښځی دزنا تهمت ولگوی یاخپل بچی ته ووايي چی دا زما دنطفی څخه نه دی او دا ښځه په چاچی الزام لگیدلی دی ده ته درواغ ووايي او ددی مطالبه وکی چی په مایی په درواغو تهمت لگولی دی په دی وجه په ځاوند به دزنا دتهمت اتیادری لگیږی ، نو دغه وخت به دځاوند څخه مطالبه وسی چی دزنا په الزام څلور شاهدان پیش کړه که ده شاهدان پیش کړل نوپه ښځه به دزنا حد ولگول سی ، اوکه ده څلور شاهدان پیش نه کړل نو د دواړو په مینځ کی به لعان وسی یعنی اول به سړی ته وویل سی چی دی څلور واره په هغو الفاظو سره کوم چی په قرآن کریم کی ذکر دی دا شهادت ورکړی چی زه په دی الزام کی رښتینی یم اوپه پنځم واره به دا ووايي چی که زه درواغ وایم نو په مادی دالله ﷻ دلعنت وی .

که ځاوند ددی الفاظو ویلو څخه منع سو نو قید به سی ، چی یادخپل درواغ کیدو اقرار وکی یاپه ذکر سوو الفاظو سره پنځه واره دا قسمونه واخلی ، او ترڅو پوری چی په دی دواړو کی یوکار ده نه وی کړی قید به ساتل کیږی ، اوکه ده دخپل درواغ کیدو اقرار وکی ، نو په ده به حدقذف یعنی دزنا دتهمت شرعی سزا جاری سی اوکه په ذکر سوو الفاظو سره یی پنځه واره قسمونه وخورل ، نو بیاباه ددی څخه وروسته دښځی څخه په هغو الفاظو سره پنځه قسمونه واخیستل سی کوم چی په قرآن کی دښځی دپاره ذکر دی که هغی دقسم اخستو څخه انکار وکی نو ترهغه وخته پوری به قیدساتل کیږی ترڅو چی داځاوند رښتینی کړی او دخپل جرم زنا اقرار وکی نو په دی به دزنا حدجاری سی او یاپه ذکر سوو الفاظو سره پنځه قسمونه واخلی که دا د ذکر سوو الفاظو په قسم اخستو راضی سوو او قسمونه یی واخسته ، نو اوس لعان پوره سوچی ددی په نتیجه کی ددنیا دسزا څخه دواړه محفوظ سول او داخرت معامله یی الله ﷻ ته معلومه ده چی په دوی کی کوم درواغ دی هغه ته به په آخرت کی سزا ورکول کیږی ، لیکن په دنیا کی هم چی دښځی اوځاوند په مینځ کی دلعان معامله وسی نو دوی په یوبل دهمیشه دپاره حرام سی ځاوند ته په کار دی چی دی ته طلاق ورکی او ازاده یی کړی که دی طلاق نه ورکوی نو حاکم به دواړو په مینځ کی جداوالی راوولی کوم چی به په حکم دطلاق کی وی په هرحال اوس د دواړو په مینځ کی دوباره نکاح هیڅکله نه سی کیدی ، دلعان دمعاملی دا تفصیل په کتابونو دفقیه کی ذکر دی .

دلعان قانون په اسلامی شریعت کی دځاوند دجذباتو او دنفسیاتو درعایت په بنا باندی نافذ سوی دی ، ځکه چی په یو سړی باندی دزنا دالزام لگولو قانون کوم چی په اول آیت کی تیرسوی دی ددی په وجه سره د ضروری ده چی دزنا الزام لگوونکی به څلور عینی شاهدان پیش کوی اوچی دا ونه کړی نوچه به

په ده دزنا دتهمت حد جاری کیږي ، دعام سړی دپاره خو دا ممکنه ده چی کله څلور شاهدان نه وی نو دزنا دالزام لگولو څخه به خاموش پاته سی چی دزنا دتهمت دسزا څخه محفوظ سی ، لیکن دځاوند دپاره دا معامله ډیره سنگینه ده ، کله چی ده په خپلو سترگو سره ولیدل او شاهد موجود نه وی ، نو که دی څه وایی دزنا دتهمت سزا به پیدا کی او که نه وایی نو ټول عمر به زړه خوری او دده ژوند به وبال سی . په دی وجه دځاوند معامله یی دعام قانون څخه جلا کړه او جلا قانون یی ورته جوړ کی ، ددی څخه دا معلومه سوه چی لعان صرف دبنخی اوځاوند په معامله کی کیدی سی ، دنورو حکم هغه دی کوم چی به مخکی ایتونو کی تیرسوی دی ، دحدیثو په کتابونو کی دلته دوی واقعی ذکر سوی دی په دغو کر دلعان دآیت شان نزول مکرره واقعه ده په دی کی دتفسیر دامامانو اقوال مختلف دی قرطبی دآیت نزول مکرر منلی دی او دواړه یی شان نزول مقرر کړي دی ، حافظ ابن حجر رحمته الله علیه شارح دبخاری اونوری رحمته الله علیه شارح دمسلم په دواړو کی تطبیق کړی دی او په یو نزول یی د دواړو شان نزول آیت دلعان مقرر کړی دی ، ددی زیاته صفا توجیه هغه ده کومه چی مخ ته راځی .

یوه واقعه دهلال بن امیه او دده دبنخی ده کومه چی په صحیح بخاری کی په روایت دابن عباس رضی الله عنهما ذکر ده او ددی واقعی اولنی حصه دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په روایت سره په مسند احمد کی داسی راغلی ده .

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمایی چی کله په قرآن کریم کی دحد قذف داحکامو آیت نازل سویعی ، وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً : چی په دی کی یی په یوی بنخی دزنا

الزام لگوونکی سړی باندی لازمه سوی وه چی یابه په دی الزام څلور شاهدان پیش کوی چی یو به په کبسی دی په خپله وی او څوک چی داسی ونه کړی ، نو هغه به درواغ مقررسی په ده به داتیا درو سزا دقذف ولگیري ، اودهیمیشه دپاره به مردود الشهادت سی چی دآیت یی واوریدی نو دمدینی دانصارو سردار حضرت سعد بن عبادہ رضی الله عنه نبی کریم صلی الله علیه و آله ته عرض وکی یارسول الله صلی الله علیه و آله ایادا ایتونه هم دغسی نازل

سوی دی؟ نبی کریم صلی الله علیه و آله ته دسعد بن عبادہ رضی الله عنه دخولی څخه په داسی خبره اوریدو ډیر تعجب و نو دوی رضی الله عنهما انصارو حضراتو ته خطاب وفرمایی چی تاسی اوری چی ستاسی سردار څه خبره کوی؟ خلکو

عرض وکی یارسول الله صلی الله علیه و آله تاسی دوی مه ملامتوی دده ددی خبری وجه دده دغیرت سختوالی دی ، بیاسعد بن معاذ رضی الله عنه په خپله عرض وکی یارسول الله صلی الله علیه و آله زما پلار اومور په تاسی قربان ، زه به پوهیږ

چی دا ایتونه حق دی اودالله جل جلاله دطرف څخه نازل سوی دی ، لیکن زما په دی خبره تعجب دی چی که دا بی حیا بنسخه په داسی حال کی ووینم چی بل سړی په دی ختلی دی ، نوایا زما دپاره به داجائزه وی چی

زه په هغه ځای ددی سره پوه سم او دهغه ځای څخه یی ورکه کړم ، بلکه زما دپاره به دضروری دی چی زه څلور سړی راولم دا حالت ورته ونبیم او شاهدان یی کړم ورباندی او ترڅو پوری چی زه شاهدان جمع کړو

هغو به خپل کار کړی وی تنبیدلی به وی دحضرت سعد رضی الله عنه الفاظ دلته مختلف نقل دی چی خلاص

د ټولو يو ډول ده قرطبي

د حد د قذف د ايتونو په نازلیدو او د سعد بن معاذ په دې خبرولو وخت تیر سو چې هلال بن امیه ؓ ته دا واقعہ پیښه سوه چې دې د ماخستن په وخت کې دخپلې مخکې څخه واپس سونود دخپلې ښځې سره یی یو سړی په خپلو سترگو ولیدي او خبری یی ورسره په خپلو غوږونو واوریدی مگر هیڅ یی ونه کړل تر دې چې سهار سونودنې کریم ؐ په خدمت کې یی دا واقعہ عرض کړه نبي کریم ؐ چې دا واقعہ واوریده نوزړه یی ډیر ځفه سو او ډیره درنه یی محسوسه کړه ، اخواته انصار حضرات جمع سول او په خپل مینځ کې یی خبری شروع کړی چې کومه خبره زمونږ سردار سعد بن عباد ؓ کړې وه مونږ په هغه کې اخته سو اوس د شرعی قانون مطابق به نبي کریم ؐ په هلال بن امیه به اتیا دري حد د قذف لگوي او په خلکو کې به دې دهمیشه دپاره مردود الشہات وگرځوي ، مگر هلال بن امیه وویل چې په خدای قسم دې زما پوره امید دی چې الله ؐ به ماددی مصیبت څخه خلاص کړي او د صحیح بخاری په روایت کې د احم دی چې نبي کریم ؐ د هلال ؓ معامله واوریده ، د قرانی حکم مطابق یی هلال ؓ ته هم وفرمایل چې یا په خپله دې دعویٰ څلور شاهدان را و له کنه نو ستا په شا به حد د قذف جاری کیږي ، هلال ؓ نبي کریم ؐ ته عرض وکړ چې قسم دی په هغه ذات چا چې ته په حقه سره رالیرلی یی ، زه په خپله خبره کې رښتینی یم او خامخابه الله یو داسی حکم نازل کی کوم چې به زما شا د قذف د حد د سزا څخه بری کړي ، دا خبری جاری وی چې جبرائیل امین دا ایتونه په کومو کې چې دلغان قانون دی راوړل نازل سوه ، وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ، الآية.

ابو یعلیٰ دا روایت د حضرت انس ؓ څخه هم نقل کړی دی په دې کې دا هم دی چې کله دلغان ایتونه نازل سول ، نو نبي کریم ؐ هلال بن امیه ؓ ته خوشخبری ورکړه چې الله ؐ ستا د مشکل حل نازل کی ، هلال ؓ عرض وکړ چې مادالله ؐ څخه امید درلودی ، اوس نبي کریم ؐ د هلال ؓ ښځه هم راوغوښتله او کله چې دواړه ښځه او خاوند جمع سول نو د ښځې څخه یی د معاملی متعلق پوښتنه وکړه هغه وویل چې زما خاوند هلال ؓ په ما د درواغو الزام لگوي نبي کریم ؐ وفرمایل چې الله ؐ پوهیږي چې په تاسی کې کوم یو درواغجن دی ، ایا په تاسی کې څوک داسی سته کوم چې (دالله ؐ د عذاب څخه بیرېږي) توبه وکړي او رښتینی خبره ظاهره کړي؟ په دې هلال بن امیه ؓ عرض وکړ چې زما مور او پلار په تاقریان سه مابالکل رښتیا خبره کړې ده او څه چې می ویلی دی حق می ویلی دی ، نو نبي کریم ؐ حکم وکړ او لوی حضرت هلال ؓ ته وویل چې ته څلور واره په دې الفاظو سره شهادت وکړه کوم چې په قرآن کریم کې ذکر دی یعنی زه الله ؐ حاضر ناظر ګڼم او وایم چې زه په دې خپل الزام کی رښتینی یم هلال ؓ ددې مطابق څلور واره شهادت ورکړی ، کله چې د پنځم شهادت نمبر راغی چې الفاظ یی په قرآن کریم کې دا دی که زه درواغ وایم نو په مادی دالله ؐ لعنت وی ، دغه وخت نبي کریم ؐ په تاکیدي طور سره هلال ؓ ته وفرمایل چې ګوره هلاله ؓ د خدای څخه ویرېږه ځکه چې د دنیا سزا داخرت د عذاب څخه سپکه ده او

د الله ﷻ عذاب د خلگو دور کړی سزا څخه ډیر سخت دی او دا پنځم شهادت اخري شهادت دی په دې فیصله کیدل دی ، مگر هلال ﷻ عرض وکړی چې زه قسم اخلم او وایم چې الله ﷻ به په دې شهادت ماته داخرت عذاب رانه کړی (ځکه چې بالکل رښتیني شهادت دی) لکه چې څنگه په دنیا کې د الله ﷻ رسول ﷺ به ماته د حد قذف سزا رانه کړی او بیا د دې پنځم شهادت الفاظ یې ادا کړل.

ددې څخه وروسته دوی ﷻ د هلال ﷻ د ښځې څخه هم دغه ډول څلور قسمونه یا څلور شهادتونه واخستل ، هغه هم په هروار د قرآني الفاظو مطابق داشهادت وکړی چې زما خاوند درواغجن دی ، کله چې د پنځم شهادت نمبر راغی نونبی کریم ﷺ وفرمایل له ودریږه بیایي دی ښځې ته وفرمایل چې دخدای څخه وپیریږه دا پنځم شهادت اخري خبره ده او دخدای عذاب د خلگو د عذاب یعنی د زنا د شرعي حد څخه زیات سخت دی چې دا یې واوریدل نو هغه په قسم اخستو کې وارخطا سوه او ترڅه وخته داسې په دې حالت وه مگر بیا یې په اخر کې وویل چې قسم په خدای زه خپل خاندان نه سم رسوا کولی او پنځم شهادت یې هم په دې لفظونو سره ادا کړی چې که زما خاوند رښتیني وی ، نو په مادی دخدای ﷻ غضب وی دا دلغان کار وایی مکمله سوه نونبی کریم ﷻ د دواړو ښځه او خاوند په مینځ کې جلاوالی راوستی یعنی د دوی نکاح یې ماته کړه او دا فیصله یې وفرمایله چې ددې حمل څخه کوم بچی پیداسی هغه ته به ددې ښځې زوی ویل کیږي ، دپلار طرف ته به یې نسبت نه سی کیدی ، مگر بچی به مطعون کیږي هم نه ، انتهى (تفسیر مظهری بحواله مسند احمد عن ابن عباس ﷺ)

دوهمه واقعہ : هم په صحیح مسلم او بخاری کې ذکر ده او د واقعی تفصیل امام بغوی په روایت د ابن عباس ﷻ داسې نقل کړی دی چې د زنا په تهمت لگولو چې د حد قذف جاری کولو احکامو په کومو ایتونو کې نازل سوه یعنی وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْاَيَةَ نونبی کریم ﷻ په منبر ودریدی دا ایتونه یې خلگو ته وویل په مجمع کې عاصم بن عدی ﷻ انصاری هم موجود وو دی ودریدی او عرض یې وکړ یارسول الله ﷺ زما روح په تا قربان سه که په مونږ کې یو سړی خپله ښځه د بل سړی سره وویښ نو که هغه خپله لیدلی واقعہ بیانوی نو اتیا د زوی به په لگېږي او دهمیشه دپاره به مردود الشهادت سی او مسلمانان به ده ته فاسق وایی په داسې حالت کې به مونږ شاهدان دکومه راولو او که مونږ د شاهدانو په تلاش کې ووزو نو د شاهدانو تر راتلو پورې به هغو خپل کار کړی وی او تنبیدلی به وی ، دا هغه سوال وو کوم چې په اوله واقعہ کې سعد بن معاذ ﷻ کړی وو ، په دې دوهمه واقعہ کې عدی بن عاصم ﷻ کړی دی .

دا سوال دیوی جمعې په ورځ سوی وو ددې څخه وروسته دا واقعہ پېښه سوه چې د عاصم بن عدی ﷻ اکا زوی عویمر ﷻ وو چې نکاح یې هم د عاصم بن عدی داکا دلور خو له سره سوی وه عویمر ﷻ یوه ورځ ولیدل چې دده ښځه خو له دشریک بن سمحاء سره اخته ده او دا شریک بن سمحاء هم د عاصم بن عدی داکا زوی وو ، عویمر راغی او دا واقعہ یې عاصم بن عدی ته بیان کړه عاصم ، اِنَّ اللهَ وَاَنَا اِلَيْهِ رَاٰجِعَانِ

دویل او دراتلونکی جمعې په ورځ یې د نبی کریم ﷺ په خدمت کې دا عرض وکړ چې یار رسول الله ﷺ په تیره جمعه چې ما ستاسې څخه کوم سوال کړی وو، افسوس دی چې زه په خپله په هغه کې اخته سوم ځکه چې زما په اهل بیتو کې یوه داسې واقعه پېښه سوه، بغوی ددی دواړو دحاضرولو اوبیا دلغان کولو واقعه په ډیر تفصیل سره بیان کړې ده (مظهری)

او په صحیحینو کې ددی واقعی خلاصه دحضرت سهل بن سعد ساعدی په روایت سره داسې ذکرده چې عویمر عجلانی ؓ نبی کریم ﷺ ته عرض وکړ چې یار رسول الله ﷺ که یوسړی دخپلې ښځې سره غیر سړی وویښ نو ایادی به هغه قتلوی چې په نتیجه کې به یې بیا خلک دی قتل کړي او که به هغه څه کړي؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چې الله ستا اوستا دښځې په معامله کې حکم نازل کړی دی ولاړسه خپله ښځه راوړه، حدیث راوی حضرت سهل بن سعد فرمایي چې دا دواړه یې را وغوښتل، نبی کریم ﷺ په مسجد کې دننه لغان پروکي (چې صورت یې په تیره واقعه کې بیان سوي دي) هرکله چې دپنځم شهادت څخه وروسته د دواړو لغان ختم سو نو عویمر عجلانی ؓ وویل یار رسول الله ﷺ که زه اوس دا ښځه کوم نو گویا چې ما په دی د درواغو الزام لگولی دی، په دی وجه زه دی ته درې درې طلاقه ورکوم (مظهری بحواله صحیحین)

په دی دواړو واقعو کې په هره یوه کې دا ذکر دی چې دلغان ایتونه ددی په باره کې نازل سوی دی، حافظ ابن حجر رحمه الله اوشیخ الاسلام نووی ؒ په دواړو کې تطبیق دا بیان کړی دی، داسې معلومیږي چې اوله واقعه دهلال بن امیه ؓ وه اوایتونه دلغان دهغه واقعی په باره کې نازل سوه، ددی څخه وروسته عویمر ؓ ته داسې واقعه ورپېښه سوه او دوی نبی کریم ﷺ ته عرض وکړې ده ته به دهلال بن امیه تیره واقعه معلومه نه وه نونبی کریم ﷺ ده ته وفرمایل چې ستاسې دمعاملې فیصله دا ده اوقرینه ددی دا ده چې دهلال بن امیه ؓ په واقعه کې خو حدیث الفاظ دا دی فَتَزَلَّ جَبْرِئِلُ او دعویمر ؓ په واقعه کې الفاظ دا دی قَدْ اَنْزَلَ اللهُ فِیْكَ چې مطلب یې دا کیدی سی چې الله ﷻ ستا ددی واقعی په شان په یوه واقعه کې ددی حکم نازل کړی دی. والله اعلم (مظهری)

مسئله: هرکله چې دښځې اوځواند په مینځ کې دحاکم په مخکې لغان وسی نودا ښځه په دی سړی دهمیشه دپاره حرامه سی، لکه درضاعت حراموالی چې ابدی وی، په حدیث کې دنبی کریم ﷺ ارشاد دی، اَلْمَلَائِئِیْنِ لَا یَجْمَعَانِ اَبَدًا: حرمت خو په لغان کیدو سره ثابتیږي، لیکن دښځې دبل سړی سره وروسته ترعدت نکاح کول دامام اعظم رحمه الله په نزد هلته جائز کیږي، کله چې سړی طلاق ورکړي یا په ژبه سره ووايي چې مادا پریښووله او که سړی داسې ونه کړل، نو حاکم قاضی به ددی دواړو په مینځ کې دجدایی حکم وکړي دغه به هم په حکم دطلاق کې سی، بیا دعدی دطلاق ددرو حیضونو پوره کیدو څخه وروسته به ښځه ازاده سی او دبل سړی سره به نکاح کولی سی (مظهری وغیره)

مسئله: هر کله چی لعان وسی نوددی خخه وروسته چی کوم بجی ددغه حمل خخه وسی ، دهغه نسبت به دځاوند طرف ته نه سی کیدی ، بلکه نسبت به بی مور ته کیری نبی کریم ﷺ دهلال بن امیه ﷺ او عیوب عجلانی ﷺ دواړو په معاملو کی دا فیصله فرمایلی ده .

مسئله: دلعان خخه وروسته که خه هم په دوی کی یو درواغجن وی ، دهغه د آخرت عذاب داول خخه زیات سو ، مگر ددنیا سزا ورخخه ساقطه سوه دارنگه په دنیا کی دغه بنخی ته زنا کاره اوبچی ته رڼه زنا ویل هم دچا دپاره جائز نه دی دهلال بن امیه ﷺ په معامله کی نبی کریم ﷺ په فیصله کی دا حکم صادر فرمایلی دی ، یعنی ، وَقَضَى بَانَ لَا تُرْمَى وَلَا وَلَدَهَا .

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم

او کومو خلقو چی راتله وکړل په دی ناکاره درواغوسره ستاسی خخه یوه ډله ده ، تاسی مه گنی دا بد په خپل حق کی

بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ

بلکه دا غوره ده ستاسی په حق کی ، هر سړی دپاره هغه برخه ده ، خومره چی ده گناه وگټله .

وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝۱۱ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ

او چا چی پورته کړی دی ددې لوی بار دهغه دپاره لوی عذاب دی ، داسی ولی نه وه کله چی واوریدل

ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا

تاسی دا چی خیال کړی وی مؤمنانو سرو او مؤمنانو بنځو په خپلو خلقو نیک خیال ، او ویلی مروی چی دا

إِفْكٌ مُّبِينٌ ۝۱۲ لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا

بنکاره دروغ دی ، ولی رانه وستل هغوی په دی باندی څلور شاهدان پس چی رایې نه وستل

بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَذِبُونَ ۝۱۳ وَلَوْلَا فَضْلُ

شاهدان نو پس دغه خلق دالله ﷻ په نزد هم دغه درواغجنان دی ، او که نه وی

اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا

دالله ﷻ فضل په تاسی باندی او دهغه رحمت په دنیا او په آخرت کی نو په تاسی به لویدلی وای

أَفَضُّمُ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝۱۳ اذْ تَلْقَوْنَ بِالْإِنْسَانِ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ۝۱۴

پہ دی چرچہ کولو باندی خہ آفت لوی ، هرکله چی اخیستی تاسی په خپلو ژبو او ویله مو په

يَا فُؤَاهِكُمْ مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ

خولو سره هغه خبره چی تاسی ته علم نه وو په ، اوتاسی گنله دا سپکه خبره او دا دالله ﷻ په

اللَّهُ عَظِيمٌ ۝۱۵ وَلَوْلَا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُونُ لَنَا اَنْ

نزد ډیره لویه ده ، او ولی نه کله چی تاسی دا اوریدلی وه چی ویل مو چی مونږ لره نه دی لائق چی

تَتَكَلَّمُ بِهَذَا اِنَّ سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ۝۱۶ يَعِظُكُمُ اللَّهُ

په خوله راولو دا خبره الله ته پاک یی دا خو ډیر لوی دروغ دی ، الله تاسی پوهی

اَنْ تَعُوذُوا بِالْمِثْلِ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝۱۷ وَيَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ

چی بیا ونه کړی داسی کار کله ، که تاسی ایماندار یاست او بیانوی الله تاسی ته

الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۱۸ اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ

ډېمې خبرې او الله په هرڅه پوهه حکمت والادی ، کوم خلق چی غواړی چرچه کیدل دبدکاری

الْفَاحِشَةِ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَمْ يَدْخُلْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

په ایماندارو کی ، دهنوی دپاره عذاب دی دردناک په دنیا او په اخرت کی

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝۱۹ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

او الله ﷻ پوهه دی او تاسی نه پوهیږی ، او که نه وی فضل دالله ﷻ په تاسی

وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝۲۰ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا

او دهنه رحمت او دا چی الله نرمی کوونکی دی او مهربان نوڅه به نه وو سوی ، ای ایماندارو

لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

مہ مخی ، پہ قدمونو دشيطان ، او خوک چي ولاړی په قدمونو دشيطان

فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالنُّكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

پس هغه خودې حيایي او دبدې خبرې ښوونه کوي ، او که نه وای دالله ﷻ فضل په تاسي باندې

وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنِ

اورحمت دهغه نو نه وای پاک سوی په تاسي کی یو تن هم کله ، اولیکن الله پاکوی هغه څوک چي

يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾ وَلَا يَأْتِلُ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ

وغواړي ، او الله هرڅه اورې پیژني ، او قسم دی نه اخلي لوی درجی والا په تاسي کی

وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ

اوفرأخي والا ددی څخه چي ورکي خپلوانو ته اومحتاجانو ته اووطن پرېښوونکو ته

فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۚ أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ

دالله ﷻ په لاره کی ، او په کار دی چي معافي کوي او درگزر کوي ، ایا تاسي نه غواړي چي الله تاسي معاف

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغُفْلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

کړي ، او الله ﷻ بخښنی والادی مهربان ، کوم خلق چي عیب لگوي په نکاح سووپاکد امنوناخبروايمانداروبنځر

لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ

په دوی لعنت دی په دنیا او په آخرت کی ، اود دوی دپاره لوی عذاب دی ، په کومه ورځ چي شاهدی وکي په دوی

السِّنَّةُ وَأَيُّدِيهِمْ وَآرْجَاهُمْ يَبَاكَانُ ۖ يَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُؤْفِكُ بِهِمْ

ژبي ددوی اولاسونه ددوی اوپښی ددوی په هغه چي دوی کول ، په دغه ورځ به پوره ورکړي

اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿۲۵﴾

دوی ته الله د دوی هغه سزا چی په کار وی اوپوه به سی چی الله هغه دی رښتونی ښکاره کوونکی ،

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ

گنده ښځی دی دگنده سرو دپاره اوگنده سړی دگنده ښځو دپاره دی اوپاکي دی دپاکو دپاره

وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ

اوپاکان دی دپاکوښځو دپاره ، دغه خلق بی تعلقه دی دهغو خبروڅخه کومی چی دوی وایی ، دوی دپاره بخښنه

وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿۲۶﴾

ده اورزق دعت دی

دایتنو تړون: لیکن چی اول بیان سوي دی چی دسورة نور اکثره حصه دهغو احکامو سره متعلق ده کوم چی دپاکي اوپاکدامنی دحفاظت دپاره جاری سوی دی ، د دوی په مقابلہ کی دپاکي او پاکدامنی دحدونو دساتولو او دست اندازی او خلاف ورزی یی کولو دنیوی سزاگانی او په دی داخرت دعظیم وبال ذکر وسو ، په دی سلسله کی اول حد دزنا بیا حد دقذف بیا دلعان بیان راغلی دی ، حد قذف په ضمن کی په یو پاکه ښځه ترڅو چی دڅلورو شاهدانو شهادت نه وی دزنا الزام لگول عظیمه گناه گرځول سوي ده ، او دداسی کوونکی دپاره یی شرعی حد اتیا (۸۰) دري جاری کول فرمایلی دی ، دا مسئله دعامو مسلمانانو پاکو ښځو سره متعلق وه اوچونکه په سنه (۲) هجری کی ځینو منافقانو دمومنانو په مور حضرت عائشه صدیقه ؓ باندی داسی یو تهمت پوری کړی وو او د دوی په تقلید کی ځینو مسلمانانو بیا هم دغه خبری شروع کړی وی ، دا معامله دعامو مسلمانانو پاکو ښځو دمعاملی څخه څه زیاته سخته وه ، په دی وجه قرآن کریم دلته دحضرت عائشه صدیقه ؓ دپاکي په باره کی دغه ذکر سوی لس ایتونه نازل وفرمایل په دی کی دحضرت عائشه صدیقه ؓ ددی معاملی څخه دبی تعلقی اوپاکي اعلان او په دی معامله کی چی کومو خلکو په بهتان او تهمت لگولو کی څومره حصه اخستی وه ، هغوی ته خبرداری اوپه دنیا او اخرت کی د دوی دعذاب بیان دی ، دا دبهتان جوړولو واقعہ په قرآن او احادیثو کی په واقعہ دافک په نوم سره مشهوره ده ، افک وایی بد ترین قسم درواغو او بهتان ته ، ددی ایتونو په تفسیر دپوهیدو دپاره اول دافک په قصه پوهیدل په کار دی ، په دی وجه مناسب ده چی اول دافک قصه په لنډه بیان سی .

(قصه دافک او بهتان)

په صحیحینو او نورو کتابونو د حدیثونو کی دا واقعہ غیر معمولی اوږده او په تفصیل سره ذکر سوی ددی لنډ بیان دا دی چی کله نبی کریم ﷺ د بنی المصطلق غزوه ته کومی ته چی دمریسیع غزوه هم ویل کیږی ، په سنه ۶ هجری کی تشریف یو وړی نو د مومنانو په میندو کی حضرت عائشه صدیقہ ﷺ ورسره وه ، د حضرت عائشه ﷺ او بن په کوم چی ددی دپاره د پردی کجاوه وه او چونکه دغه وخت د پردی احکام نازل سوی وه ، نو عادت دا وو ، چی حضرت عائشه ﷺ به په خپله کجاوه کی کښینسته بیابه خلکو دغه کجاوه پورته کړه او پر او بن به یی کښینولوله .

د غزا څخه په فارغ کیدو او مدینی منوری ته په واپسی کی یوه ورځ داسی قصه پېښه سوه چی په یو منزل باندی قافله کښینسته د شپي په اخر کی د کوچ څخه مخکی اعلان وسو چی قافله روانیدونکی ده ، ددی دپاره چی خلگ دخپلو خپلو ضرورتونو څخه فارغه سی ، ځانو نه تیار کی ، حضرت عائشه صدیقہ ﷺ ته د قضاء حاجت ضرورت وو د څنگل طرف ته ولاړه هلته اتفاقاً ددی هار وشکیدی ارتاؤ وسو ددی په تلاش کولو کی ددی وخت تیر سو ، چی بیرته خپل ځای ته راغله ، نو گوری چی قافله تللی ده او ددی داو بن خو داسی قصه وسوه چی کله کوچ روانیدی نو دعادت مطابق خلگو دا وگنله چی حضرت عائشه ﷺ په خپله کجاوه کی ده نو کجاوه یی پراوښ کښینولوله او د کجاوی پورته کولو په وخت کی دپورته کوونکو شک ځکه ونه سو چی دغه وخت د حضرت عائشه صدیقہ ﷺ عمر کم وو او بدن یی کمزوری وو ، نو چاته څه اندازه ونه لگیده چی کجاوه خالی ده او او بن یی روان کی ، حضرت عائشه ﷺ چی خپل ځای ته بیرته راغله ، نو قافله نه وه نو په لویه هوښیارتیا وقار او استقلال یی داسی کار وکی چی په قافله پسې دمنډی وهلو یا خوا دیخوا د تلاش کولو په ځای یی په خپل ځان څادر په ځان راواچوی او کښینسته ، او کله چی نبی کریم ﷺ اوملگرو ته دا معلومه سوه چی زه په کجاوه کی نه یم ، نو زما د تلاش کولو دپاره به دلته راځی که زه خوا دیخوا یو ځای ولاړه سم نودوی ته به بیا زما په لټون کی مشکلات پېښ سی ، په دی وجه پر خپل ځای په څادر کی ځان نغښتی کښینسته ، د شپي اخری وخت ورو خوب غلبه وه او هم هلته یی سترگی سره ورغلی .

بل طرف ته قدرت دا انتظام وکی چی حضرت صفوان بن معطل صحابی کوم چی نبی کریم ﷺ ددی خدمت دپاره مقرر کړی وو ، چی په قافله پسې دی وروسته راځی او د قافلی دروانیدو څخه وروسته که یوشی پاته سوی وی ، نو هغه دی را اخلی او محفوظ کوی دی ، دی دسهار په وخت کی دغه ځای ته راوړسیدی ، لا پوره رڼا سوی نه وه دومره یی ولیدل چی یوسری پروت دی بیده دی چی نژدی راغی نو حضرت عائشه ﷺ یی وپېژنده ځکه چی د پردی نازلیدو څخه مخکی ده لیدلی وه ، دپېژندو څخه

دروسته په ډیر افسوس سره دده دخولی څخه ، اِنَّ اللّٰهَ وَاَنَا اِلَيْهِ رَاٰجِعُونَ . ووتل دا کلمه چې دحضرت عائشه په غوږونو ولگیده نو سترگی یی وغړولی اومخ یی پټ کی ، حضرت صفوان خپل اوښ نژدی راوستی اووی ځملوی اوحضرت صدیقه ؓ په سپره سوه او ده په خپله د اوښ مهارونیوی اوپیاده روان سو تر دی چې قافلی ته ورسیدل .

عبدالله ابن ابی لوی خبیث منافق دنبی کریم ﷺ دښمن وو ، ده ته یوه خبره په لاس ورغله اوکم بخت ډیر واهی تباهی چتیا تی خبری شروع کړی اوځینو ساده اوناپوه مسلمانانو هم دده څخه داوړیدلو خبرو تذکره او تکرار شروع کی ، لکه حضرت حسان او حضرت مسطح په سړو کی اوحضرت حمنه په ښځو کی ، په تفسیر درمنشورکی په حواله دابن مردویه دحضرت ابن عباس ؓ دا قول نقل دی چې اَعَانَهُ اَي عَبْدَ اللّٰهِ ابْنِ اُبَيٍّ وَمَسْطُحٍ وَحَمْنَه .

هرکله چې ددی منافق ددی بهتان اوازه خپره سوه نوپه خپله نبی کریم ﷺ ته ددی څخه سخته صدمه ورسیده اوحضرت عائشه ؓ ته خوانتهایی صدمه رسیدل ظاهره خبره ده ، عام مسلمانان هم په دی ډیر غمجن سول تر یوی میاشت دا قصه چلیده اخر الله ﷻ دحضرت عائشه ؓ دبرائت پاکدامنی اوپه دی دبهتان تړونکو یا په دی کی دشریک کیدونکو په بدو ویلو کی ذکر سوی آیتونه نازل کړل چې تفسیری یی مخ ته راځی ، دقرآن دقاعدی مطابق چې ذکر یی اوس په حد دقذف کی راغلی دی ، دتهمت لگوونکو څخه دشهادت مطالبه وسوه ، دا خو بالکل یوه بی بنیاده خبره وه شاهدان به دکوم ځای څخه راتلل ، نتیجه دا سوه چې نبی کریم ﷺ په تهمت لگوونکو دشرعی قاعدی مطابق حد دقذف جاری کی او په هریوه یی اتیا اتیا دروی ولگولی ، بزار او ابن مردویه دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت کړی دی چې دغه رخت نبی کریم ﷺ په درو مسلمانانو حد دقذف جاری کی ، مسطح حمنه حسان اوطبرانی دحضرت عمر ؓ څخه روایت کړی دی ، چې نبی کریم ﷺ په دغه موقع په عبدالله ابن ابی منافق کوم چې په اصل کی تهمت جوړ کړی وو ، په ده یی دوچنده حد جاری کی ، بیا مومنانو توبه ویستل او منافقان په خپل حال پاته سول (بیان القرآن)

لنہتفسیر: (ای مسلمانانو! تاسی چې کوم دحضرت عائشه صدیقه ؓ متعلق د درواغو په تهمت سره غمجن سوی یاست ، په دی غمجن کیدوکی په خپله حضرت عائشه صدیقه ؓ هم دا ځله ده ، نو تاسی زیات غم مه کوی ، ځکه چې) کومو خلکو دا طوفان (دحضرت عائشه ؓ په نسبت) پورته کړی دی هغه ستاسی څخه یوه (کوچنی) ډله ده (ځکه چې تهمت لگوونکی ټول څلور وه ، په خپله د درواغو تهمت جوړونکی یعنی عبدالله بن ابی منافق او دري په واسطه سره کوم چې دده دخبری څخه متاثره سوی وه ، یعنی حسان مسطح او حمنه کوم چې مخلص مومنان وه ، دا ټول قرآن کریم په منکم کی داخل کړل ،

يعني (مسلمانانو څخه) حال دا دی چې عبدالله بن ابی منافق وو، دهغه وجه دده ظاهري دعوی داسلام وه، مطلب دایت تسلی ورکول دی، چې زیات غم مه کوه، اول خو خبر دروغجن دی، بیا نقل کونکي هم څلورتنه دی اوزیات خلک خو ددی مخالف دی، نو عرفاً هم په دی دومره زیات غم کول نه دی په کار، مخته په یوه بله طریقه تسلی ده چې تاسی دا (درواغ جوړول) په خپل حق کی بدمه گنی (که څه هم په ظاهر کی دغم خبره ده مگر په واقع کی په دی کی ستاسی هیڅ ضرر نسته، بلکه دا (په اعتبار دانجام ستاسی په حق کی ښه ده) ځکه چې په دی غم سره تاسی ته دصبر ثواب درکول سو، او درجی مولوی سوی اویا خاص په چاچه تهمت لگیدلی وو دهغو حضراتو پاکی په نص قطعی سره راغله او الله هم دمسلمانانو په حق کی خیر دی، چې داسی مصیبت په چا راسی، نو په دی واقعی سره به تسلی حاصلوی، نو ستاسی هیڅ ضررونه سوابته کومو خلکو چې ددی اوازه کوله دهغوی ضرر وسو چې په دوی کی کوم سړی څومره څه کړی وه، هغومره گناه یی وسوه (مثلاً په ژبه سره دبیان کونکو زیاته گناه وسوه او چاچی واوریده خاموش پاته سول یا کوم چې په زړه بدگمانی وکړه نو ددی موافق گناه یی وسوه) او په دوی کی چه چاچه دی (بهتان) کی لویه حصه اخستی ده (چې دا دروغ یی جوړکړی دی مراد ددی څخه عبدالله بن ابی منافق دی) ده ته به (دټولو څخه) سخته سزاوی (مراد ددی څخه جهنم دی چې ددی څخه مخکی یی هم دی په وجه دکفر اونفاق او دښمنی درسول ﷺ مستحق وو اوس دنوری زیاتی سزا مستحق سو، دا خو دغم څپلو تسلی وه، چې ستاسی هیڅ نقصان ونه سو او دبهتان جوړونکو ضرر ثابتول وو، مخ ته چې په دوی کی کوم مومنان وه هغوی ته په طور دنصیحت ملامتیا ده چې کله تاسی دا خبره اوریدلی وه نومسلمانانو سړو (چې حسان اومسطح هم په کی را غلل) اومسلمانانو ښځو چې حتمه هم په کښی راغله) په خپل مینځ کی په خپلو خلکو (یعنی حضرت عائشه صدیقه ﷺ او دغه صحابی ﷺ باندی په زړه سره) نیک گمان ولی نه کوی او (په ژبه سره) داسی موولی نه ویل چې دا صریح درواغ دی (لکه چې په درمنشورکی دابو ایوب او دده دبی بی دا قول ذکر دی، په دی کی دبهتان جوړونکو سره هغه هم شامل دی کومو چې واوریدل او خاموش پاته سول یا په شک کی پریوتل په دی ټولو ملامتیا ده چې عام مومنان سړی اوبښخی هم په کښی دا خل سول، مخته ددی تهمت دردولو او دنیک گمان کولو دوجوب وجه ارشاد ده چې دا (بهتان لگوونکی) خلک په دی (خپله وینا) څلور شاهدان ولی نه پېش کوی (کوم چې شرط دی دزنا ثابتولو دپاره) نو په کوم حالت کی چې دا خلک شاهدان (دقاعدی موافق) رانه ولی، نو بس دالله ﷻ په نزد (چې کوم قانون) دی په دی اعتبار سره دوی درواغجن دی (مخ ته به بهتان لگوونکو کی چې کوم مومنان وه په هغوی هم درحمت ذکر دی، اوکه چیری ای حسان مسطح اوحمنی) په تاسی دالله ﷻ فضل او کرم نه وای په دنیا کی (هم چې دتوبی مهلت یی درکی) او په اخر کی (هم چې دتوبی توفیق یی درکی او دغه توبه یی قبوله هم کړه که دا نه وای) نو په کوم شغل کی چې تاسی

پريوتلی راست په دی کی به په تاسی سخت عذاب واقع سوی وای (لکه چی عبدالله بن ابی چی به دنه نوی په وجه وی که څه هم دا وخت مهلت په دنیا کی هغه ته هم ورکول سو، مگر په مجموعه دارینو کی رحمت نه دی او ددی څخه معلومه سوه چی صحابه مقبول التوبه اویا ک سول په آخرت کی مرحوم دی اوبه علیکم کی خطاب مومنانو ته دکیدو قرینه لوره په آیت کی دا ذکرده ظَنَ الْمُؤْمِنُونَ اوثانیه فی الآخرة فرمایلی چی منافقان خو په آخرت کی دجهنم دلاندی طبقی مستحق دی هغوی یقیناً مَرْحُومٌ فی الآخرة: نه سی کیدی، دریم مخ ته په، یَعْظُمُ لَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ: کی طبرانی دابن عباس ؓ قول نقل کړی دی چی یُرِيدُ مُسْطَحًا وَحَمَنَةً وَحَسَنًا لکه په دُرْ منشور کی دی، یعنی د، لَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکُمْ: مخاطب صرف دری مومنان دی، یعنی مسطح حمنه حسان مخ ته ددی بیان دی چی په مومنانو که دالله ﷻ خاص فضل نه وای چی دوی ته یی دتوبی توفیق ورکی اوتوبه یی وکړه، نو کوم کار چی دوی کړی وو هغه په خپل ذات کی دعظیم عذاب موجب وفرمایي، کله چی تاسی دا (دروغ خبره) په خپلو ژبوسره یویل ته نقل کوله او په خپلو خلو مو داسی خبره کوله دکوم چی تاسی ته (په څه دلیل سره) مطلق خبرته وو (اوداسی خبره چی دنقل کوونکی دروغجن والی په، فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ: کی بیان سوی دی) اوتاسی دا سپکه خبره گنله حال دا دی چی دغه دالله ﷻ په نزد ډیره درنه خبره (یعنی دلوی عذاب موجب) وه (اول خو په پاکی بنځی دزنا تهمت لگول په خپله یوه عظیمه گناه ده اویا هغه څوک هم دپاکو بیبیانو څخه چی په هغه تهمت لگول جناب رسول مقبول ﷺ ته دازار رسولو سبب جوړسو، پس په دی کی ډیر اسباب دگناه اومعصیت جمع وه) اوتاسی کله چی دا (خبره اول) واوریده نو داسی مولی ونه ویل چی مونږ ته نه دی لائق چی داسی خبره دخلی څخه وباسو پناه غواړوپه خدای سره دالوی بهتان دی (لکه ځینی اصحابو ؓ داسی ویلی وه لکه چی دسعدبن معاذ ؓ زیدبن حارث ؓ اوابی ایوب ؓ څخه داسی خبره نقل ده او دزیاتونفی هم نسته ممکنه ده، چی نورو ډیرو ویلی وی مطلب دا چی قاذفینو اوچپ پاته کیدونکو ټولولره داسی ویل په کار وه، تردی ځایه خو پر تیره باندی ملامتیاوه اوس داتننده دپاره نصیحت دی کوم چی اصل مقصود دی دملامیتا څخه وروسته ارشاد دی چی) الله ﷻ تاسی ته نصیحت کوی چی بیاداسی حرکت مه کوی که تاسی ایماندار یاست اوالله ﷻ تاته صفا صفا احکام بیانوی (چی په دی کی حدقذف اوقبول دتوبی کوم چی لوړ ذکر سوی دی ټول دا خل دی) اوالله ﷻ لوی پوهیدونکی اوحکمت والادی (ستاسی دزړه دستومانه کیدو حال هم هغه ته معلوم دی په دی وجه یی توبه قبوله کړه او دسیاست احکام هم ښه پیژنی، په دی وجه یی سیاستاً تاسی ته په دنیا کی سزا درکړه داتفسیری ابن عباس ؓ بیان کړی دی، لکه چی په درکی دی تردی ځایه پوری دبرائت نازلیدو څخه مخکی دتهمت د ذکر کوونکو ذکر وو، مخته ددی ذکر دی چی څوک په قرآن کی دبراءت نازلیدو څخه وروسته هم نه منع کیږی، او ظاهره ده چی دا سری بی ایمانه دی پس ارشاد دی) کوم خلق چی (وروسته دنازلیدو ددی

ایتونو څخه هم غواړي (يعنی عملی کوشش یی کوي) چی دبی حیایی دخبری په مسلمانانو کی آواز
 خبره سی (يعنی دا خبر خپور سی چی په دی مسلمانانو کی دبی حیایی خبره ده لنډ مطلب دا دی چی کوم
 خلک ددی پاکو حضراتو طرف ته دزنانبست کوي) د دوی دپاره په دنیا او آخرت کی دردناکه سزا (مقرر)
 ده او (په دی کار پر سزا تعجب مه کوي ځکه چی) الله ﷻ پوهیږي (چی کومه گناه دکومی درجی ده)
 او تاسی (ددی په حقیقت پوره) نه پوهیږي (دا روایت دابن عباس ؓ څخه دی په دُر کی دی ، مخته هغو
 خلکو ته خطاب دی کومو چی توبه وکړه او په دی سره د آخرت د عظیم عذاب څخه محفوظ سو) او ای
 توبه کوونکو) که دا خبره نه وای چی په تاسی دالله ﷻ فضل او کرم دی (کوم چی ستاسی ته یی توفیق
 دتوبی درکی) او دا چی الله ﷻ لوی مشفق اولوی رحیم دی (کوم چی ستاسی توبه قبوله کړه) نو تاسی به
 هم (ددی عذاب دوعدی څخه) نه وای محفوظ سوی (مخکې مسلمانانو ته په خپل رحمت سره یی
 دتخصیص ددی ذکر سوی گناه څخه دټولو گناهونو څخه دځان ساتلو امر او په توبی سره دپاکیدو
 توضیح دی کوم چی داهتمام دپاره په مختلفو عنواناتو سره مکرر سوی دی ، ارشاد فرمایي چی) ای
 ایماندارو! تاسی دشيطان په قدمونو پسې په قدمونو ایښوولو مه ځی (يعنی دده په لمس او گمراه کولو
 عمل مه کوي) او کوم سړی چی دشيطان په قدمونو قدم ږدي اوځی نودغه (شيطان همیشه هرسړی ته)
 دبی حیایی اوبی عقلی دکار کولو وایی (لکه چی په دی واقعه دافک کی تاسی ولیدل) او (دشيطان په
 قدمونو دتللو او گناه گټلو څخه وروسته ددی دوبال اوضرر څخه کوم چی ثابت سوی وو نجات درکول دا
 هم زمونږ فضل وو گنه نو) که په تاسی دالله ﷻ فضل او کرم نه وای نو په تاسی کی به هیڅوک هیڅکله هم
 (په توبه کولو) پاک سوی نه وای (یابه ورته دتوبی توفیق نه وای ورکول سوی ، لکه چی منافقانو ته و نه
 سو او یابه یی توبه نه وای قبوله سوی ځکه چی په مونږ یوشی واجب خونه دی) لیکن الله ﷻ چاته چی
 وغواړي (دتوبی توفیق ورکی) پاک صاف کوي یی (او وروسته دتوبی څخه یی په خپل فضل سره وعده
 دقبولیت هم فرمایلی ده) او الله ﷻ هرڅه اوری په هرڅه پوهیږي (نو ستاسی توبه یی واوریده اوستاسی
 په پنبیمانی باندی پوه سو په دی وجه یی فضل وفرمایي مخ ته ددی بیان دی چی وروسته دنزول
 دایتونو دبرانت څخه ځینو اصحابو ؓ (چی په دوی کی ابوبکر صدیق ؓ هم دی رواه البخاری اونور
 اصحاب هم دی ، کذا فی الدر المنثور عن ابن عباس ؓ دټیری غصی څخه قسم واخستی چی کومو
 کومو ددی خبری چرچه کړی ده چی په دوی کی حاجتمند هم وه دوی ته به اوس هیڅ قسم مالی امداد
 ور نه کړو) الله ﷻ د دوی دغفور تقصیر او امداد جاری کولو دپاره ارشاد وفرمایي) او کوم چی په تاسی
 کی (دینی) بزرگی او (دنوی) فراخی والا دی دوی دی خپلوانو ته اومسکینانو ته اودالله ﷻ په لاره کی
 هجرت کوونکو ته دورکولو څخه قسم نه کوي (يعنی په داسی قسم دی قائم نه پاته کیږي ، بلکه مات دی
 کړی دامطلب دی کنه نو قسم خو سوی وو ، یعنی ددی صفتونو مقتضی ده امداد کول خاصکر چی په دی

کی څه سبب دامداد کولو وی لکه حضرت مسطح عليه السلام چی دی د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نژدی قریب هم دی اومسکین اومهاجر هم دی مخ ته دترغیب دپاره فرمایي چی، اوپه کار دی چی دوی معافی وکی او درگزر وکی ایا تاسی دا خبره نه غواړی چی الله تعالی ستاسی قصور معاف کی (نو تاسی هم خپل قصور داره معاف کی، بیشکه الله تعالی غفور اورحیم دی (پس تاسی ته هم په کاردی چی د الله تعالی خو یو نه په خان کی پیدا کی، مخ ته دمنافقانو د عذاب دوعدی تفصیل دی دکوم چی پورته په، إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ الْخِطَاءَ اجمالاً ذکر ووی یعنی، کوم خلگ چی (پس دنزول دایتونو څخه دبدکاری) تهمت لگوي په هغو ښځو کومی چی پاکي دی (او) دداسی خبرو (دکولو اوارادو) څخه (هم محض) بی خبره دی (او) ایمانداري دی (اودکومو پاکوالی چی دقرآن په نص سره ثابت سوی دی اوجمع یی ځکه راوپه چی ټولو پاکو بیبیانو ته شامل سی چی په الطیبات سره دټولو پاکي ثابته ده اوظاهره ده چی کوم خلگ په داسی پاکو بیبیانو تهمت لگوي کافران اومنافقان کیدی سی) په دوی په دنیا او په اخرت کی لعنت کول کیږي (یعنی د الله تعالی دخاص رحمت څخه په دواړه جهاننه کی به لیری وی) او دوی ته به (په اخرت کی) لوی عذاب وی په کومه ورځ چی د دوی خلاف د دوی ژبی شاهدی ورکوي او د دوی لاسونه او د دوی پښی هم (شاهدی ورکوي) دهغو کارونوکوم چی دغو خلگو کول (مثلاً ژبه به یی ووايي چی ده زماپه ذریعه فلانی فلانی دکفر خبره کړي ده اولاس اوپښی به یی ووايي چی ده دکفریاتو درواج کولو دپاره داسی مندی ترپری وهلی دی) په دغه ورځ به الله تعالی دوی ته د دوی واجبی بدله پوره پوره ورکی او (په دغه ورځ به صحیح صحیح) دوی ته معلومه سی چی الله تعالی سمه فیصله کوونکی (اود) خبری (دحقیقت) ښکاره کوونکی دی (یعنی اوس خو دکفر په وجه ددی خبری اعتقاد دوی ته کم احقه نسته مگر دقیامت په ورځ به معلوم سی اوچی دا ورته معلومه سی نو دنجات څخه به بالکل مایوسه سی ځکه چی ددغه مناسبه فیصله ابدی عذاب دی دا ایتونه دهغو په باره کی دی چی توبه یی نه ده کړی او دبراءت دایتونو دنازلیدو څخه وروسته هم دعقیدی دتهمت څخه منع نه سوه اوتوبه کوونکی یی په فضل الله تعالی ورځته کی مرحوم د دواړو جهانو وفرمایل اوغیر توبه کوونکی یی په، لَعْنُوا د دواړو جهانو لعنتیان وفرمایل اوتوبه کوونکی یی په، لَسْتُكُمْ لِي مَأْلَفَتُمْ لِهٖ عَذَابٌ عَظِيمٌ کی د عذاب څخه محفوظ وښوول اوغیر توبه کوونکی یی په، لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ کی او دارنگه ددی څخه مخکی په، وَالَّذِي لَوْ لِي كِبْرَةٌ کی مبتلا د عذاب وښوول توبه کوونکو ته یی په، إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ کی خوشخبری دهغو اوبخښی اودگناه پټولو وفرمایله، اوغیر توبه کوونکو ته یی په، كُفِّرُوا او يُؤْتِيهِمْ کی وعده دعدم عفو اورسواکولو وفرمایله توبه کوونکو یی په مَنْزَلَتِي منکم الخ کی پاک ښوولی وه، غیر توبه کوونکی یی په راتلونکی آیت کی خبیث وفرمایل چی په دی کی یی پرمضمون دبراءت باندی استدلال وکی اوقصه یی ختم وفرمایله یعنی دا قاعده کلیه ده چی، گنده ښځی دگنده سرو لانتی وی او گنده سړی دگنده ښځو لایق وی اوپاکي ښځی

دپاکو سرو لایقی وی او پاک سری دپاکو بنځو لایق وی (یوه مقدمه خوداسوه او دوهمه مقدمه د ضروریاتو څخه ده چی جناب رسول کریم ﷺ ته هرشی د دوی لایق او مناسب ورکول سوی دی اوهغه ستره شیان دی نو خامخا ددی مقدمی ضروریه په اعتبار سره د دوی ﷺ بی بی هم ستره ده او ددی په ستره کیدو سره ددی خالص تهمت څخه دحضرت صفوان ﷺ پاکوالی هم لازم سو په دی وجه مخ ته فرمایي چی) دوی ددی خبری څخه پاک دی کوم چی دغه (منافقان) چتیا کوی د دوی (حضرات) دپاره (په اخرت کی) مغفرت او دعزت رزق (یعنی جنت) دی.

معلومات اومسئلي

(دحضرت عائشه صدیقه ﷺ خاص فضیلتونه کمالات او دافک دقصي څخه باقي پاته حصه)

دنبی کریم ﷺ دبنسنانو د دوی خلاف خپل ټول تدبیرونه وکړل او دوی ته دازار رسولو کوم کوم صورتونه چی دچاپه ذهن کی راتلی سول ټول جمع سول دکفارو دطرف څخه چی تکلیفونه دوی ته رسیدلی دی په هغوی شاید دا اخری سخت اوروحانی تکلیف وو چی پرپاکو بیبیانو باندی او ددی سره دحضرت صفوان بن معطل ﷺ په شان پاک صحابی باندی عبدالله بن ابی منافق تهمت پوری کی او منافقان ورته رنگ ورکی او خپوری کی ، په دی کی دټولو څخه زیاته غمجنه داخبره وسوه چی یوڅو ساده مسلمانان هم ددی جوړښت څخه متاثره سول اودتهمت خبری یی شروع کړی ، ددی بی اصله اوبی دلیل هوی تهمت خوپه خپله په څو ورځو کی حقیقت ښکاره کیدی سو ، مگر دمومنانو مورته اوپه خپله نبی کریم ﷺ ته چی په دی تهمت سره کوم روحانی تکلیف رسیدلی وو، الله ﷻ دهغه دلیری کولو اودحضرت عائشه صدیقه ﷺ دپاکي دپاره دوحی الهی په یو اشاره کولو باندی بسوالی ونه فرمایي بلکه دقرآن کریم تقریباً دوی رکوع گانی یی ددی په پاکي کی نازلی کړی اوکومو خلکو چی دا تهمت جوړکړی وو یا کوم چی ددی په ذکر کولو کی حصه اخستی وه په دغو ټولو یی ددنیا اواخرت دعذاب داسی وعدی بیان کړی چی شاید په بله یوه موقع داسی وعدی دعذاب نه دی راغلی .

په حقیقت کی دافک دی واقعی دحضرت عائشه صدیقه ﷺ دپاکي اودپاکي سره ددی داعلی عقل اوپوهی کمالونه هم په ډاگه کړل په دی وجه په دی واقعه کی چی کوم آیتونه لوړ ذکر سول ددی په اولنی آیت کی حق تعالی فرمایي چی داواقعه دخان دپاره شرمه گنی بلکه داستاسی دپاره خیر دی ددی څخه لوی خبر به څه وی چی الله ﷻ په لسو آیتونو کی ددی دپاکي اویاکدامنی شهادت ورکی کوم چی ترقیامته پوری تلاوت کیږي په خپله حضرت عائشه صدیقه ﷺ فرمایي چی زماخوپه خپل ځای دا یقین وو چی الله ﷻ به په ذریعه دوحی په نبی کریم ﷺ زماصفایی اویاکي ظاهره کړی مگرمابخپل ځان ددی قابل نه گنی چی زما په معامله کی به دقرآن آیتونه نازل سی کوم چی به همیشه ویل کیږي ، دلته دواقعی په زیات تفصیل باندی ځان پوهول په آیتونو دپوهیدو دپاره مددگار کیدی سی ، په دی وجه په لنډه طریقه لیکل کیږي

ددی سفر دواپسی څخه وروسته حضرت عائشه صدیقه ۷ دخیل کور په کارونو کی مشغوله سوه دا
هیڅ خبره نه وه چی منافقانو ددی په باره کی څه خبرونه خپاره کړی دی ، دصحیح بخاری په روایت کی
په خپله دحضرت عائشه صدیقه ۷ بیان دی چی دسفر دواپسی څخه وروسته زما طبیعت څه خراب
غونډی سو اولویه وجه زما دطبیعت خرابیدو دا وسوه چی ما دنبی کریم ۷ هغه لطف وکرم په خپل خان
نه لیدی کوم یی چی دهمیشه څخه عادت وو بلکه په دی زمانه کی دحضور ۷ معمول داسی جوړ سو ،
چی کورته به یی تشریف راوړی اوسلام به یی وکی ، بیابه یی پوښتنه وکړه چی څه حال دی او بیرته به
یی تشریف یو وړی ، زه چونکی ددی څخه هیڅ خبره نه وم چی زماپه باره کی څه خبر مشهوریږي ، په دی
وجه دنبی کریم ۷ ددی کار راز ماته نه ښکاره کیدی ، زه په دی غم کی ویلی کیدم ، یوه ورځ دخپلی
کمزوری په وجه ما دمسطح صحابی مور اُم مسطح دخان سره کړه دقضاء حاجت دپاره دباندی دوتلو
اراده می وکړه ځکه چی هغه وخت په کورونوکی دپاڅانو جوړولو رواج نه وو ، کله چی زه دقضاء حاجت
څخه فارغه سوم اودکور طرف ته راتلم نو د اُم مسطح پښه ددی په غټ څادرکی ومښتله اورا غوڅاره
سوله ، دغه وخت ددی په ژبه دا کلمه راغله ، تَعَسَ مِسْطَحٌ دا یوه داسی کلمه ده چی عرب یی دښراؤ
دپاره استعمالوی ، نو دموږ دخلی څخه دزوی دپاره دښراؤ په کلمه وتلو سره حضرت عائشه صدیقه ۷
په تعجب کی سوه ، دی ته یی وفرمایل چی دا خو ډیره بده خبره ده چی ته یو نیک سړی ته ښراوی کوی ،
کوم چی دبدر په غزاکی شریک سوی وو یعنی ددی زوی مِسْطَحٌ ، په دی باندی اُم مِسْطَحٌ په تعجب سره
وویل چی ای لوری! ایاته خبره نه یی؟ چی زما زوی مِسْطَحٌ څه وایی؟ ماپوښتنه وکړه چی هغه څه وایی؟
نوام مِسْطَحٌ ماته دافک ټوله واقع او دخپور سوی تهمت اودمِسْطَحٌ په دی کی شریکیدل بیان کړل ،
صدیقه ۷ فرمایي چی دامی واوریدل نو زما مرض دوچنده سو ، کله چی زه کورته بیرته راغلم او
دمعمول مطابق نبی کریم ۷ تشریف راوړی سلام یی وکی او مزاج پرسی یی وفرمایله نو صدیقه ۷
اجازت وغوښتی چی زه دخپل مور اوپلار کورته ځم ، حضور ۷ ورته اجازت ورکی ، منشاء دا وه چی
دخپل مور اوپلار څخه به ددی معاملی تحقیق وکړم ، زه چی ولاړم نو دموږ څخه می پوښتنه وکړه ،
هغی را ته تسلی راکړه چی ستا په شان دښځو دښمنان ډیروی او داسی خبری مشهور وی ته ددی غم مه
کړه په خپله به معامله صفاسی ، ما وویل سُبْحَانَ اللَّهِ په خلگوکی ددی آواز ه سوي ده ، نو زه څنگه په
صبر سم ، ټوله شپه ما وژړل نه زما اوبښکی ودریدی او نه می سترگی سره ورغلی ، بلی خواته نبی کریم
۷ کوم چی ددی خبر په خپریدو سره سخت غمجن وو او په دی موده کی ددی معاملی متعلق هیڅ وحی
هم په دوی ۷ رانه غله ، په دی وجه حضرت علی کرم الله وجهه او اسامه بن زید ۷ کوم چی دواړه
دکور سړی وه ددوی سره مشوره وکړه چی په داسی حالت کی مونږ ته څه کول په کار دی؟ اسامه بن زید

خو په ډاگه عرض وکړی چې تر څو پوری زما علم دی زموږ خود عايشی ﷺ په باره کی څه بدگمانی نسته ، په دی کی خو هیڅ داسی څه خبره نسته چې دهغه څخه بدگمانی پیداسی ، ته ددی افواه گانو هیڅ پرواه مه کوه ، حضرت علی کرم الله وجهه (د دوی دغم او پریشانی دلیری کولو دپاره) دا مشوره ورکړه چې الله ﷻ پر تاسی هیڅ تنگی نه ده فرمایلی که دافواه گانو په بناء دی دعاشی ﷺ دطرف څخه څه طبیعت دروند سوی وی نو بشی نوری ډیری دی اوستاسی دطبیعت خړوالی خو په دی ډول سره هم ددی کیدی سی چې بریره ﷺ کومه چې دعاشی صدیقی ﷺ مینځه ده دهغه څخه ددی دحالاتو تحقیق وکړی .

نبی کریم ﷺ دحضرت بریره ﷺ څخه پوښتنه وفرمایله هغی عرض وکړی چې بله څه خبره دعیب خو په دی کی ماته په نظر نه راځی بغیر ددی څخه چې کوچنی انجلی ده ځینی وخت وړه اغزی او کښیږدی په خپله بیده سی بزه راسی او وړه و خوری ددی څخه وروسته په حدیث کی دنبی کریم ﷺ خطبه ورکول او په منبر سربیره دتهمت لگوونکو او افواه خپرونکو څخه شکایت کول او اوږده قصه ذکر ده مخ ته بیا په لنډو ټکو باندی قصه داسی ده چې حضرت عائشه صدیقه ﷺ فرمایي چې مادا ټوله ورځ اویا بله شپه هم په ژړا تیره کړه ، زما مور او پلار هم ماته ناست وه چې په ژړا یی زړه ونه چوی ، زما مور او پلار زما سره ناست وه چې نبی کریم ﷺ تشریف راوړی او زما سره کښینستی او دکله څخه چې دا قصه شروع سړی و نبی کریم ﷺ زما سره نه وو کښینستلی بیا ده ﷺ یوه لنډه خطبه دشهادت وویل او وی فرمایلی چې ای عائشی! ماته ستا په باره کی دا خبری راسیدلی دی ، که ته بری یی نو خامخابه الله ﷻ تا بری کړی یعنی ستا بری کیدل به په ذریعه دوحی وفرمایي او که ستا څخه څه خطا سوی وی ، نواله ﷻ ته توبه او استغفار کوه ، ځکه چې بنده کله دخپلی گناه اعتراف وکړی او توبه وباسی نواله ﷻ یی توبه قبلوی ، کله چې نبی کریم ﷺ خپله خبره پوره کړه نو زما اوښکی بالکل وچي سوی او زما په سترگو کی داوښکو یوه قطره هم پاته نه سوه ، ماخپل پلار ابوبکر صدیق ﷺ ته وویل چې ته دنبی کریم ﷺ دخبری جواب ورکړه ابوبکر ﷺ عذروکی چې زه څه ویلی سم بیا ماخپلی مورته وویل چې ته جواب ورکړه هغی هم عذر وکړی چې زه څه ویلی سم؟ اوس دمجبوری څخه ماته دخبرو کولو ضرورت سو ، زه یوه کم عمره انجلی وم قرآن می هم زیات نه وو ویلی ، دغه وخت ددی دومره غم او صدمی په حالت کی کله چې په داسی وخت کی لوی لوی عاقلان هم خبره نه سی کولی حضرت عائشه صدیقه ﷺ چې څه وفرمایلی ده یو عجیبه اونا اشنا عاقلانه او فاضلانه کلام دی ، بعینه دهغی محترمی ﷺ په الفاظو کی لیکل کړی

وَاللّٰهُ لَعَنَ عَرَفْتُ لَقَدْ سَمِعْتُمْ هَذَا الْحَدِيثَ حَتَّى اسْتَغْفِرُنِي الْمُسْكُومُ وَصَدَقْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إِلَيَّ بَرِيَّةٌ وَاللّٰهُ يَنْفَعُنِي بَرِيَّةٌ لَأَصْدَقُنِي بِذَلِكَ وَلَئِنْ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرِ وَاللّٰهُ يَنْفَعُنِي إِلَيَّ مِنْهُ بَرِيَّةٌ لَأَصْدَقُنِي وَاللّٰهُ مَا أَجِدُنِي وَلَكُمْ مَعْنَى أَنَا لَوْ أَنِّي يُوسُفَ: لَصَبَّرَ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُتَعَانُ عَلَى مَا يَصِفُونَ صحيح البخارى حديث الإفك حديث نمبر - ۳۸۲۲

پہ خدای ﷺ قسم ماته معلومہ سوي ده چي تاسی دا خبرہ اوریدلی ده اوورئ تری چي ستاسی زہ تہ پریوتلہ او تاسی ددی (عملاً) تصدیق وکی اوس کہ زہ دا وایم چي زہ ددی خخہ بری یم لکہ چي اللہ ﷻ تہ معلومہ ده چي پہ واقع کی زہ بری یم نو تاسی زما تصدیق نہ کوی او کہ زہ دداسی کار اقرار و کرم دکوم خخہ چي زما بری کیدل اللہ ﷻ تہ معلوم دی نو تاسی بہ زما خبرہ و منی پہ خدای ﷻ قسم دی اوس زہ دخپلی اوستاسی دمعاملی ہیخ مثال بغیر ددی خخہ بل نہ وینم چي دیوسف ﷻ پلار یعقوب ﷻ دخپلو زامنو غلطہ خبرہ واوریدہ او فرمایلی یی وو چي زہ صبر جمیل اختیاروم او دالله ﷻ خخہ پہ دی معاملہ کی مدد غوارم کومہ چي تاسی بیانوی .

حضرت عائشہ صدیقہ ﷺ فرمائی چي دغومرہ خبرہ می وکړہ ولاړم اوپہ خپلہ بسترہ پریوتم ، او فرمائی چي زما یقین وو چي لکہ خنکہ چي زہ پہ واقع کی بری یم دغہ ډول بہ اللہ ﷻ زما دبری کیدو اظہار پہ ذریعہ دوحی و فرمائی لیکن دا وہم او خیال می ہم نہ وو چي زما پہ معاملہ کی بہ دقرآن ایتونہ نازل سی چي ہمیشہ بہ تلاوت کیدی سی ، خکہ چي ماخپل مقام ددی خخہ ډیر کم گنی البتہ دا خیال وو چي غالباً پہ خوب کی بہ ده ﷻ تہ زما برائت ظاہر سی حضرت عائشہ صدیقہ ﷺ فرمائی چي نبی کریم ﷺ دخپل دی مجلس خخہ لانہ وو پورته سوی او پہ کوروالاؤ کی ہم لاڅوک نہ وو پورته سوی چي پہ ده ﷻ دوحی نازلیدو هغه کیفیت راغی کوم چي بہ دوحی نازلیدو پہ وخت کی کیدی چي پہ سخت یخ کی بہ ہم دده ﷻ پہ تندی مبارک خولہ راخځیدہ کلہ چي داکفیت ختم سو نونبی کریم ﷺ پہ خندا را ولاړسو او دتولو خخہ اول چي یی کومہ کلمہ و فرمایلہ هغه دا وه ، اَبَشْرِيْ يَا عَائِشَةُ اَمَّا اللّٰهُ فَقَدْ اُبْرَكَ : یعنی ای عائشی ﷻ خوشخبری واورہ اللہ ﷻ تہ بری کړی ، زما پلار وویل چي پاخہ او درسول اللہ ﷻ پہ خدمت کی حاضرہ سہ ما وویل چي نہ زہ پہ دی بارہ کی دالله ﷻ خخہ ماسوا دچا احسان منم او نہ ولاړیږم زہ دخپل رب شکر گزارہ یم چي زہ یی بری کړم .

(حضرت صدیقہ ﷺ یوڅو خانګړتیاوي)

امام بغوی رحمہ اللہ ددی ایتونو پہ تفسیر کی فرمائی چي حضرت صدیقہ عائشہ ﷺ یوڅو خانګړتیاوي داسی دی کوم چي ددی خخہ علاوه بلی بخشی تہ نہ دی نصیب سوی او حضرت صدیقہ ﷺ بہ ہم (پہ طور دتحدیث بالنعمۃ) دایشیان پہ فخر سرہ بیانول .

اول دا چي دنبی کریم ﷺ پہ نکاح کی دراتلو خخہ مخکی جبرائیل امین پہ یوہ ریشمی کپړہ کی زما نصیر راوړی نبی کریم ﷺ تہ راغی او ورته یی و فرمایل چي دا ستا بی بی ده (ترمذی عن عائشہ ﷺ) اوپہ ځینو روايتونو کی دی چي جبرائیل امین پہ خپل ورغوی کی دا تصویر راوړی وو . دوهم دا چي نبی کریم ﷺ ددی خخہ ماسوا دبلې پیغلې انجلۍ سرہ نکاح نہ ده کړی .

دریم دا چی د نبی کریم ﷺ وفات ددی په غیر کی وسو .

څلورم دا چی د حضرت عائشه ؓ په کور کی دی ﷺ دفن سو ،

پنځم دا چی په ده ﷺ به هغه وخت هم وحی نازلیده چی د حضرت عائشی ؓ سره به په یوه بهرستن کی وو .

بلی یوی بی بی ته دا خصوصیت نه دی حاصل سوی .

شپږم دا چی د آسمان څخه ددی برائت نازل سو .

اووم دا چی دا د نبی کریم ﷺ د خلیفه ﷺ لور ده او صدیقه ده او دهغو څخه ده د کومو سره چی په دنیا کی

دمغفرت او رزق کریم الله ﷻ وعده فرمایلی ده (مظهری)

د حضرت صدیقه ؓ د فقیهانو او عالمانو تحقیقات او فاضلانه تقریر په لیدو باندی حضرت موسیٰ بن

طلحه ؓ فرمایي چی ما د حضرت عائشی ؓ څخه زیاته فصیححه او بلیغه نه ده لیدلی (رواه الترمذی)

په تفسیر قرطبی کی نقل دی چی په حضرت یوسف ؑ تهمت ولگول سو ، نو الله ﷻ یو کوچنی بچی

گویا کی او دهغه په شهادت سره یی دده برائت ظاهر کی ، او په حضرت مریم ؑ باندی تهمت ولگول سو .

نو الله ﷻ ددی د زوی حضرت عیسیٰ ؑ په شهادت سره دابری کره او په حضرت صدیقه ؓ باندی تهمت

ولگول سو ، نو الله ﷻ په قرآن کریم کی لس ایتونه نازل کړل ، او ددی د برائت اعلان یی وکی کوم چی د دوز

فضل او عزت نور زیات کی .

د ذکر سوو ایتونو اجمالی تفسیر خو په لنډ تفسیر کی راغلی دی ، اوس د ایتونو د خاصو خاصو جملو

متعلق څه بحثونه دی هغه وگوری .

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ذَٰلِكَ : اصلی لغوی معنی پاستر کول او بدلول دی ، بدترین قسم درواغ

کوم چی حق په باطل سره او باطل په حق سره بدل کړی ، د پاکباز متقی څخه فاسق او د فاسق څخه پاکباز

متقی جوړ کړی دی درواغو ته هم افک وایی .

د ، عُصْبَةٌ : معنی جماعت دی کوم چی د لسو څخه تر څلوینستو پوری وی ، ددی څخه د کومو یا زانو

دپاره هم استعمالیدی سی ، دَمِنْكُمْ څخه مراد مومنان دی ددی تهمت اصل جوړونکی که څه هم مسلمان

نه دی بلکه منافق عبدالله بن ابی و و کوم چی په مومنانو کی دا خل نه وو ، مگر منافقانو کومو چی د اسلام

دعوئ کوله په دوی هم ظاهری احکام د مومنانو جاری کیدل په دی وجه دَمِنْكُمْ په لفظ کی یی دی ه

شامل کی ، په مسلمانانو کی دوه سړی او یوه ښځه په دی کی مبتلا سوی وه پر کومو چی نبی کریم ﷺ

د ایتونو نازلیدو څخه وروسته د قذف حد جاری کی لکه چی مخکی تیر سوی دی مگر مومنان ټول نوبه

گار سول او الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه ، په دوی کی حضرت حسان ؓ او حضرت مسطح ؓ دواړه ښه

د شریکانو څخه دی د کومو دپاره چی الله ﷻ په قرآن کریم کی دمغفرت اعلان فرمایلی دی ، په دی ډول

که چاهه دحضرت صدیقه علیها السلام په مخکی دحضرت حسان علیه السلام بدویل نو دی به نه خوښول که څه هم دی هم په دغه دوو سروکی شامل وو په کوموچی حد دقذف لگول سوی وو او حضرت صدیقه علیها السلام به فرماییل چی حضرت حسان علیه السلام دنبی کریم صلی الله علیه و آله دطرف څخه دکفارو شاعرانه مقابله ډیره ښه کړې ده په دی وجه ده ته بد ویل نه دی په کار او دی چی به کله دحضرت عائشه رضی الله عنها خواته حاضریدی نوښه په تعظیم او عزت سره به یی کښینوی (مظهري وغیره)

لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم : دا خطاب نبی کریم صلی الله علیه و آله عائشه صدیقه علیها السلام صفوان رضی الله عنه او ټولو مومنانوته دی کوموته چی ددی افواه په خپریدو سره صدمه ورسیده اومعنی دا ده چی دا واقعه تاسی بده مه گڼی ، ځکه چی الله تعالی په قرآن کی برائت نازل کی او ددی عزت یی نور زیات کی او کوموخلکوچی دا حرکتونه کړی وه په هغوی یی دعذاب سختی وعدی نازلی کړی ، کوم چی ترقیامته پوری په محرابونوکی ویل کیږي .

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِلْمِ : یعنی کوموخلکوچی په دی بهتان کی څومره حصه واخسته په دغومره مقدارسره دده گناه لیکل سوي ده اوپه دغه تناسب سره به دده عذاب وی ، چاچی دا خبر جوړکړی او خپورکړی دی دکوم ذکر چی مخ ته راځی هغه دټولو څخه زیات دعذاب مستحق دی چاچی خبر واوریدی اوتائید یی وکی هغه دده څخه کم او چاچی واوریدی اوسکوت یی اختیار کی هغه دده څخه کم .

وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ : لفظ دکبر په کسری دکاف سره په معنی دلوی دی ، مراد دا دی چا چی په دی تهمت لگولوکی لوی کار وکی یعنی دا یی جوړ کی اوبیایي وچلوی دده دپاره عظیم عذاب دی مراد ددی څخه عبدالله بن ابی منافق دی (بغوی وغیره)

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ : یعنی داسی ولی ونه سوه چی تاسی کله ددی تهمت خبر اوریدلی وای نو مسلمانانو سرو اومسلمانانو ښځو په خپله باره کی یعنی دخپلو مسلمانانو ورونو خوندو په باره کی نیک گمان کړی وای ، او ویلی یی وای چی دابنکاره درواغ دی ، په دی آیت کی خوشیان دفکر قابل دی اول دا چی دَبِأَنفُسِهِمْ په لفظ سره قرآن کریم دا اشاره وکړه چی کوم مسلمان بل مسلمان بد نام او رسوا کوی هغه په حقیقت کی خپل ځان رسوا کوی ، ځکه چی داسلام قرابت دوی ټول یو جوړکړی دی ، قرآن کریم په داسی ټولو موقعو کی دا اشاره استعمال فرمایلی ده ، لکه چی یوځای فرمایي ، لَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ : یعنی عیب مه لگوی په خپلو ځانونو ، مراد ددی څخه دا دی چی په یو مسلمان ورور یاښځه باندی ، بل ځای فرمایي ، لَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ : خپل ځانونه مه قتلوی مراد ددی څخه هم دغه دی چی مسلمان ورور مه قتلوی ، په دریم ځای کی فرمایي ، وَلَا تَخْرُجُوا أَنفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ : یعنی مه باسی خپل ځانونه دخپلو گورونو څخه ، دلته هم دیو مسلمان ورور دهغه دکور څخه ایستل مراد دی ، په څلورم ځای کی فرمایي وَسَلِّمُوا عَلَى أَنفُسِكُمْ : یعنی خپلو ځانونوته

سلام کوی مرادورخه دغه مسلمان ورورته سلام کول دی ، دا ټول ایتونه دقرآن داضمنی هدايتونه ورکوي چي يو مسلمان کوم چي په بل مسلمان عيب لگوي يا ورته تکليف رسوي دحقيقت په اعتبار سره په خپله خپل ځان عيبدار کوي او خپل ځان ته تکليف او نقصان رسوي ، ځکه چي ددي انجام دټول نړۍ رسوايي او بدنامي وي په قول دسعدی ،

چو از قومی یکی بی دانشی کرد نه کهه را منزلت ماند نه مهرا

يعنی په قوم کی چي يو سړی يو دبی عقلی کار وکی نو کمتر او اعلی ټول په بدنام سی .

دقرآن ددي تعلیم اثر و چي کله به مسلمان لوړ سو نو ټول قوم به لوړ سو او ددي هر فرد به لوړ و او ددغه قرانی تعلیم دپاته کولو نتیجه نن په سترگو لیدل کیږي چي ټول ولیدل او هریو فردی لویدلی دی .

دوهه خبره په دی آیت کی دا د فکر قابله ده چي دمقام تقاضا دا وه چي ، لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ

بِأَنفُسِكُمْ خَيْرًا : یی په صیغه دمخاطب ویلی وای لکه چي په شروع کی سَمِعْتُمُوهُ په صیغه دمخاطب راغلی

دی ، مگر قرآن کریم دالله جمله پریښووله ، دلته یی طرز بدل کی او دصیغی دمخاطب ظَنَّ په ځای

یی ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ : وفرمایل ، په دی کی سپکه اشاره دی طرف ته ده چي دا کار چي دکومو خلکو څخه

وسو هغوی ددي کار ترخده پوري دمومن ویلو مستحق نه دی ، ځکه چي دایمان تقاضا دا وه چي يو

مسلمان په بل مسلمان نیک گمان قائم وساتي .

دریمه خبره دا دنظر قابله ده چي ددي آیت په اخری جمله ، وَقَالُوا هَذَا إِلْفٌ مُّبِينٌ : کی دا تعلیم ورکول سوي

دی ، چي دایمان تقاضا دا وه چي مسلمانانو ددي خبر په اوریدو سره داسی ویلی وای ، چي دا بیکار

درواغ دی ، ددي څخه ثابته سوه چي دیو مسلمان په باره کی تر څو چي دڅه گناه یا عیب علم په شرعي

دلیل سره ونه سی ، ترهغه په ده نیک گمان ساتل اوبی دڅه دلیل څخه دعیب او گناه خبره ده ته منسوب

کولو ته درواغ ویل عین تقاضا دایمان ده .

مسئله: ددي څخه ثابته سوه چي په هر مسلمان سړی او ښځه باندي نیک گمان ساتل واجب دی ، ترڅو چي

په شرعی دلیل سره دده خلاف څه ثابت نه سی ، او کوم سړی چي بغیر دشرعی دلیل څخه په ده الزام

لگوي دهغه خبره ردول او درواغ یی گرځول هم واجب دی ، ځکه چي دغه محض یو غیبت او مسلمان یی

دڅه وجهی څخه رسوا کول دی (مظهری)

لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَلَوْلِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمْ الْكَاذِبُونَ : ددي آیت په اوله جمله کی

خو ددي تلقین دی چي دداسی خبر دمشهور کونکو په باره کی مسلمانانو ته په کار وه ، چي ددي

دخبری دچلولو په ځای یی ددوي څخه دشرعی دلیل مطالبه کړی وی ، او چونکه دزنا دتهمت په معامل

کی شرعی دلیل دڅلورو شاهدانو څخه بغیر نه سی قائم کیدی ، په دی وجه ددوي څخه مطالبه داسی

کول په کار وه چي داتاسی چي څه وایاست په دی څلور شاهدان پیش کی یا ژبه بنده کی ، په دوهه جمله

کی فرمایي چي کله دغه خلگ شاهدان نه سي را وستلي نو دغه خلگ درواغ جنان دي .
دلته دا خبره دغور طلب ده چي داسي کيدل خوڅه بعيدنه دي چي يوسړي په خپلو سترگو يوه واقعه
دويني مگر په دي نور شاهدان ده ته پيدانه سي ، نو که دا سړي خپله چشم ديد واقعه بيانوي نوده ته
درواغجن څنگه ويل کيدی سي ، اوبيا خاص دالله ﷺ په نزد خو ده ته درواغ ويل په هيڅ ډول په خيال
کي نه راځي ، ځکه چي الله ﷻ ته خو دټولو واقعاتو حقيقتونه معلوم دي ، او داسي واقعه خو په
وجودکي راتلل هم معلوم دي ، نو دغه دالله ﷻ په نزد درواغ ويونکي څنگه گنل کيږي؟ ددي دوه
جوابونه دي ، اول دا چي دلته ددندالله څخه مراد حکم الله او قانون الهي دي ، يعنې داسړي دقانون
الهي او دحکم خداوندی په رو سره درواغجن مقررېږي او په ده دقذف حدجاري کيږي ، ځکه چي حکم
رياني دا وو چي کله څلور شاهدان نه وي نو دواقعي دليدو باوجود دامه بيانوه اوڅوک چي يي بغير
دڅلورو شاهدانو څخه بيان کړي دغه به قانوناً او حکماً درواغجن مقرر سي اوسزا به پيدا کي .

دوهم جواب يي دا دي چي دمسلان شان دا دي چي هيڅ فضول کار به نه کوي ، ځکه چي دهغه هيڅ
فائده اونتيجه نه وي خصوصاً داسي کار په کوم کي چي په بل مسلمان يو الزام راځي ، نو يومسلان
دبل مسلمان خلاف دڅه عيب او گناه شهادت صرف په دي نيت سره کولي سي ، چي دجرم او گناه بندول
يي مقصود وي څوک رسوا کول او ورته تکليف رسول مقصود نه وي ، نو کوم سړي چي دڅلورو
شاهدانو څخه بغير داسي قسم شهادت دژبي څخه ويستی گويا دده دعوه دا ده چي زه دا خبره دخلگو
داصلاح اومعاشره دبديوڅخه دمحفوظ کولو او دجرمونو بندولو په نيت سره کوم ، مگر کله چي
دشريعت قانون ده ته معلوم دي چي بغير دڅلورو شاهدانو څخه په داسي شهادت ورکولو سره نه په ده
څه حد اوسزا جاري کيدی سي اونه ثبوت پيدا کيدی سي ، بلکه برعکس به ددرواغو دسزا زه مستحق
سم ، نودغه وخت داسړي دالله ﷻ په نزد دخپل دي نيت په دعوي کي درواغجن دي چي زه دخلگو
داصلاح او دجرمونو بندولو په نيت سره داشهادت ورکوم ځکه چي دشرعي قاعدی مطابق داشهادت نه
پيدا کيدوپه صورت کي دا نيت دسره نه سي کيدی (مظهری)

(يو مهم اوضروري خبرداری)

په ذکرسو دواړو ايتونو کي يي هر مسلمان ته په بل مسلمان دنیک گمان کولو بنودنه او دده خلاف دبی
دليله خبرو ردکول واجب گرځولی دي ، په دي چاته دا شبهه کول نه دي په کار چي بيانيي کریم ﷺ داول
څخه ددي خبر په غلطيدو باندي يقين ولی نه کوي ، او ددي خبر رد يي ونه فرمایي اوتر يوي مياشتي
پوري دتردد په حالت کي ولی پاته سو تردي چي حضرت عائشه صديقه ﷺ ته يي وفرمايل چي که
ستاڅخه څه خطا سوي وي نوتاته توبه کول په کار دي (کما رواه البخاری)
وجه دا ده چي دلته يومسلان ته په بل مسلمان دنیک گمان ساتلوچي کوم حکم دي هغه ددي تردد منافي

نه دی کوم چی نبی کریم ﷺ ته ورپېښ سو، څکه چی دوی نه ددی خبر تصدیق وفرمایي اونه یی ددی په مقتضی باندی څه عمل وفرمایي اونه یی ددی چرچه کول خوښ کړل بلکه دصحابه کرامو ﷺ په معجزه کی یی دا وفرمایل چی، مَا عَلِمْتُ عَلَىٰ أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا: رواه البخاری یعنی زه دخپلی بی بی په باره کوم دښو اونیکي څخه علاوه نور هیڅ نه پیژنم، دا ټول ددی ذکر سوی ایتونو په مقتضا عمل او دنیک گمان ساتلو شاهد دی، البته قطعی اویقینی علم په کوم سره چی طبعی ترددهم رفع سی دا هغه وخت وسو که چی دبرائت ایتونه نازل سول، لنده دا چی په زړه کی څه شک اوتردد پیدا کیدل اواحتیاطی تدبیر استعمالول لکه چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی په مومنانو دنیک گمان ساتلو منافی نه دی کله چی ددی په مقتضا څه عمل نه وی سوی پرکومو مسلمانانو چی په دی معامله کی دقذف دحد سزا جاری سوه او په دی دوو ایتونو کی په دوی عتاب نازل سو دوی ددی خبر په مقتضی عمل کړی وو، چی ددی چرچه یی وکړه اوخپور یی کی، دا دایتونو دنزول څخه مخکی هم ناجائز او دسزا موجب وه.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ: دا ایت دهغو مومنانو په باره کی نازل سوی دی کومو چی په غلطی سره په دی تهمت کی یو قسم شرکت کړی وو، اویایی توبه وکړه اوپه ځینو باندی سزا هم جاری سوه، دی ټولوته یی په دی آیت کی دا هم وښووله چی کوم چی ستاسی څخه سوی وو هغه ډیر لوی جرم وو په هغه باندی په دنیاکی هم عذاب راتلی سواي لکه چی دتیرو قومونو په مجرمانو باندی راغلی دی، او په اخرت کی به هم په دی سخت عذاب وی، مگردالله ﷻ معامله ستاسی مومنانو سره دفضل اورحمت ده په دنیاکی هم اوپه اخرت کی هم په دی وجه داعذاب ستاسی څخه واپس سو، په دنیاکی دالله ﷻ دفضل اورحمت اظهار خودا وسو چی اول یی داسلام او ایمان توفیق درکی، بیایی دنبی کریم ﷺ دصحب شرف درکی کوم چی دعذاب دنزول څخه مانع دی اویاچی کومه گناه سوی وه دهغه څخه یی درښتینی توبی توفیق درکی بیایی دغه توبه قبوله وفرمایله او په اخرت کی دالله ﷻ دفضل اورحمت اثر دا دی چی ستاسی سره یی دغفو او درگز وعده وفرمایله اذَلْقَوْنَهُ بِالْجَنَّةِ: مطلب دا دی چی یو دبل څخه دخبری پوښتنه وکی او نقل یی کی، دلته دا خبره اوریدل بی دلیل او بی تحقیقه یی مخ ته چلول مراد دی.

وَلَوْلَا هُنَا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ: یعنی تاسی خودا معمولی خبره گنی چی مونږ څنگه اوریدلی وه هغی مو نوروته نقل کړه مگر هغه دالله ﷻ په زړه ډیره لویه گناه وه چی بی دلیل او بی تحقیقه موداسی خبره وچلوله په کوم سره چی نورو مسلمانانوته سخت ازار ورسیدی دهغوی رسوایی وسوه اوژوندی بی خونده سو ولَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ لَنَكَلِمَ بِهِذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ: یعنی داسی ولی ونه سو، چی کله تاسی دا افواه اوریدلی وه نو داسی مو ویلی وای چی زموږ دپاره داسی خبره په ژبه باندی راوستل جائز نه دی، پاک دی الله دا خو ډیرلوی بهتان دی، په دی آیت کی مکرر هغه هدایت دی کوم چی ددی

خُخہ مخکی پہ یوایت کی راغلی دی پہ دی کی دازیاتی توضیح دی چی مسلمانانو ته دداسی خبری داوړیدو په وخت کی خُخہ کول په کار دی؟ هغه دا چی صفا وواپی چی داسی خبره بی دڅه دلیل خُخہ په ژبه بانندی را وستل هم زموږ دپاره جائز نه دی دا خو عظیم بهتان دی .

(یوه شبهه او دهغه جواب)

که دچا دالشک راسی چی لکه څنگه چی دیوی واقعی رښتنوالی بغیر ددلیل خُخه نه معلومیږی ، په دی وجه دهغه په ژبه بیانول او چرچه یی کول ناجائز سول ، دغه ډول دیوی خبری درواغجن والی خو هم بغیر ددلیل خُخه ثابتیدی نه سی ، چی دی ته بهتان عظیم وویل سی ، جواب دا دی چی هر مسلمان دگناهونو خُخه پاک صفا گڼل اصل شرعی دی کوم چی په دلیل سره ثابت دی ، ددی خلاف چی کومه خبره بغیر ددلیل خُخه وسی ددی د درواغو گڼلو دپاره دڅه دلیل ضرورت نسته ، صرف دومره کافی ده چی په یو مړمن مسلمان بغیر دڅه شرعی دلیل خُخه الزام لگول سوي دی لهندا دابهتان دی .

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ: په دی آیت کی بیادهغو خلکو بدوالی او په دوی ددنیا اوداخرت دعذاب وعدی دی کومو چی په دی تهمت کی په یوه ډول سره حصه اخستی وه ، په دی آیت کی دا خبره زیاته ده چی کوم خلک داسی خبرونه مشهوروی گویا دوی غواړی چی په مسلمانانو کی بدکاری اوفحش کارونه خپاره سی .

(د فواحشو د بندولو قرآنی نظام او یو مهم تدبیر او ددی دپام خُخه دلیری کولو په وجه نن دفواحشو کثرت دی)
قرآن کریم دفواحشو د بندولو دا خاص نظام جوړ کړی دی چی اول خوددی قسم خبرونه خپاره نه سی او که شهرت یی کیږی ، نو چی په شرعی ثبوت سره وی چی ددی شهرت سره دزنا شرعی حد په ده جاری کړی او دغه شهرت سبب د بندیدو جوړسی او کوم خای چی شرعی ثبوت نه وی هلته ددی دبی حیایی خبرونه جلول اوشهرت ورکول کله چی ددی سره څه سزانه وی نو په طبعی طور سره دخلکو دزړونو خُخه دبی حیایو افواحشو خُخه نفرت کول کم وی ، او دجرمونو کولو او ددی دخپړولو سبب جوړیږی ، چی نن صبا په اخباراتو کی روزانه لیدل کیږی ، چی داسی خبرونه روزانه په اخبارونو کی نشر کیږی ، خوانان سری اوبنځی یی وینی روزانه دداسی خبرونو مخ ته په راتلو او په دی دسزا نه کیدو لازمی اوطبعی اثر داکیرې چی دغه خبیث کار کرار کرار دخلکو په نظرونو کی سپک په نظر راتلل شروع سی ، اوبیا په نفس کی دی ته دراپورته کیدو سبب سی ، په دی وجه قرآن حکیم دداسی خبرونو دمشهورولو اجازت صرف په هغه صورت ورکړی دی کله چی دشرعی ثبوت سره وی ، او په نتیجه کی دخبر سره ددی هغه هیبتناکه سزاهم خلگ واوری او ووینی او کوم خای چی ثبوت اوسزا نه وی ، نو دداسی خبرونو خپړول قرآن په مسلمانانو کی دفواحشو خپړولو ذریعه مقرر کړی ده ، کاشکی اچی مسلمانان په دی غور وکړی .
په دی آیت کی دداسی خبرونو په بی ثبوت مشهورولو بانندی ددنیا او اخرت دواړو د دردناک عذاب پیدا

کیدو ذکر دی ، د آخرت عذاب خو ظاهره ده چی د قیامت څخه وروسته به وی دلته نه سی لیدل کیدی مگر د دنیا عذاب خولیدل کیږی ، نو په کومو خلکو چی حد د قذف (د تهمت سزا) جاری سوه په دوی خو د دنیا عذاب راغی او که څوک د حد د شرطونو دنه پوره کیدو په وجه د قذف د حد څخه محفوظ سو نو په دنیا کی خو هم فی الجمله مستحق د عذاب خو سو دایت دمصدق دپاره دا هم کافی ده .

وَلَا يَأْتِيَنَّكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيُغْفِرُوا لِمَنْ غَفَرَ اللَّهُ أَنْ يَحْبُونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ .

(صحابه گرامو ﷺ ته دا علی اخلاقو تعلیم)

وَلَا يَأْتِيَنَّكُمْ: معنی قسم اخستل دی په حضرت صدیق ﷺ باندی د تهمت په واقعہ کی د مسلمانانو څخه مسطح ﷺ او حسان ﷺ مبتلا سوی وو پر کومو چی نبی کریم ﷺ د براءت دایتونو دنازلیدو څخه وروسته د قذف حد جاری کی ، مسطح ﷺ او حسان ﷺ دواړه جلیل القدر اصحاب دبدر په شریکانو کی دی مگر یوه خطا ورڅخه وسوه دکوم څخه چی رښتینی توبه یی نصیب سوه او الله ﷻ لکه څنگه چی د حضرت صدیق ﷺ براءت نازل کی دغه ډول ددی مومنانو دتوبی قبلولو او معاف کولو یی هم اعلان وفرمایي . مسطح ﷺ د حضرت صدیق اکبر ﷺ خپل هم وو او غریب هم وو ، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ به دده مالی مدد کوی ، هرکله چی دافک په واقعہ کی دده هم یو قسم شرکت ثابت سو نو د صدیق ﷺ پلار خپلی لورنه د دومره لویی صدمی رسولو په وجه په طبعی طور سره د مسطح ﷺ څخه خفه سو او قسم یی واخستی چی ائنده به دده مالی مدد ونه کی دا خو ظاهره خبره ده چی دیو خاص فقیر مالی مدد کول پریو خاص مسلمان باندی علی التعین واجب نه دی ، او دچا مالی مدد چی څوک کوی که هغه دغه بند کړی نوڅه گناه هم نه ده ، مگر د صحابه ﷺ جماعت حق تعالی د دنیا دپاره یوه مثالی معاشره جوړول غوښتل ، په دی وجه یو طرف ته دکومو خلکو څخه چی خطا وسوه ، نو هغوی یی په رښتینی توبه اود خپل حالت د اصلاح په نعمت سره ولمانځل ، بل طرف ته چی کومو بزرگانو د طبعی خفگان اورنج په وجه د داسی غریبانو فقیرانو د مدد پریښوولو قسم وکی هغوی ته یی دا علی اخلاقو تعلیم په دی آیت کی ورکی چی دوی ته دا قسم ماتول او کفارہ یی ادا کول په کار دی ، دهغوی د مالی امداد څخه لاس اخستل ددی دد لور مقام سره مناسب نه دی لکه څنگه چی الله ﷻ دوی معاف کړل دغسی دوی ته هم دهغوی درگزر څخه کار اخستل په کار دی .

چونکه د حضرت مسطح ﷺ مالی مدد کول په حضرت صدیق اکبر ﷺ څه شرعی واجبه ذمه واری نه وه ، په دی وجه قرآن کریم عنوان داسی اختیارکی چی اهل علم او فضل کومو ته چی الله ﷻ دینی کمالات ورکړی دی او دکومو سره چی د الله ﷻ په لاره کی د خرڅ کولو فراخی او گنجائش هم سته هغوی ته داسی قسم کول نه دی په کار په آیت کی دوه لفظونه ، اولوا الفضل : او ، والسعة : ددی معنی دپاره راغلی دی

ددی آیت پہ آخری جملہ کی چی کوم ارشاد وسو چی ، اَلَّذِينَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ : یعنی ایا تاسی دانه خونوی چی اللہ ﷻ ستاسی گناہونه معاف کی نوصدیق اکبرہ فوراً وویل ، وَاللّٰهُ اِنِّیْ اُحِبُّ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لِيْ (رواہ الشیخان) یعنی پہ خدای قسم دی زہ خامخا غواہم چی اللہ ﷻ زما مغفرت وفرمایا اوفوراً دحضرت مسطح ﷺ مالی امداد یی جاری کری اودا یی ہم وفرمایا چی اوس بہ ہیخکله دا امداد بند نہ سی ، (بخاری اومسلم)

داهغه مکارم اخلاق دی پہ کوموسرہ چی دصحابہ کرامو ﷺ تربیت وسوپہ صحیح بخاری کی دحضرت عبداللہ بن عمر ﷺ خخہ روایت دی چی نبی کریم ﷺ وفرمایا ، لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمَكَافِي وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي اَتَتْهُ رَحْمَةُ رَبِّهِ : یعنی صلہ رحمی کوونکی ہفہ نہ دی کوم چی درشتہ دارانوصرف داحسان بدلہ ور کری بلکہ اصل رحمی کوونکی ہفہ دی چی درشتہ دارانو دقطع تعلق کولو باوجوددی تعلق قائم ساتی

اِنَّ الَّذِيْنَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا لِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ : پہ دی آیت کی پہ ظاہرہ ہفہ مضمون مکرر بیان سوی دی کوم چی ددی خخہ مخکی دقذف پہ ایتونکی راغلی دی :

وَالَّذِيْنَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَدَاءَ لَّا جُنْدُوهُمْ ثَمَانِيْنَ جَلْدَةً وَلَا يَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةٌ اَبَدًا وَاُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (۴) اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (۵) لیکن پہ حقیقت کی پہ دی

دواروکی یو لوی فرق دی ، خخہ چی دحد قذف دایتونپہ اخرکی دتوبہ کوونکو استثناء او ددوی دپارہ دمغفرت وعدہ دہ ، پہ دی آیت کی داسی نہ دہ بلکہ ددنیا اواخرت دلعت او دعذاب عظیم یی

داستثناء خخہ ذکر دی ، ددی خخہ معلومیری چی ددی آیت تعلق دہغو خلکو سرہ دی کوموچی پہ حضرت عائشہ صدیقہ ﷺ باندی تہمت ولگوی اوبیایی توبہ ونہ کپلہ تردی چی پہ قرآن کی ددی دبرائت

نازلیدو خخہ وروستہ ہم دوی پہ خپلو دغہ درواغو قائم او دتہمت پہ چرچہ کولوکی مشغول پاتہ سؤل ظاہرہ دہ چی داکار دیو مسلمان خخہ ممکن نہ دی اوکوم مسلمان چی دقرآن دنصوصو خخہ داسی

خلاف وکی ہفہ مسلمان نہ سی پاتہ کیدی ، پہ دی وجہ دا مضمون دہغو منافقانوپہ بارہ کی راغلی دی کوم چی دحضرت صدیقہ ﷺ دبرائت دایتونو دنازلیدو خخہ وروستہ ہم دا دتہمت مشغلہ پری ننبودہ ،

ددغو پہ کافر او منافق کیدوکی ہیخ شک اوشبہہ نستہ ، دتوبہ کوونکو دپارہ اللہ ﷻ فضل اللہ ورحمته وفرمایا اوپہ دوارہ جہانہ یی مرحومین وگرخول اوکوموچی توبہ ونہ کرہ ہفوتہ یی پہ دی آیت کی

ملمونان ددنیا اواخرت وفرمایا ، توبہ کوونکو توبہ یی ددعذاب خخہ دنجات خوشخبری ورکرہ اوغیرتوبہ کوونکو توبہ یی ددعذاب عظیم وعدہ وفرمایا ، توبہ کوونکو توبہ یی ، اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ وفرمایا

اودبخشی زیری یی ورکی اوغیرتوبہ کوونکو توبہ یی پہ راتلونکی آیت کی پہ یَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ سِرَہ دمعافی نہ کیدو وعدہ وفرمایا (کذا ذکرہ سیدی فی بیان القرآن)

(یومهم خبرداری)

په حضرت صدیقه علیها السلام باندی دتهمت په قضیه کی چی کوم ځینی مسلمانان شریک سوی وه داقضیه دهنه وخت وه چی ترڅو پوری دبراء ت ایتونه په قرآن کی نه وه نازل سوی دبراء ت دایتونو دنازلیدو څخه وروسته چی کوم سړی په حضرت صدیقه علیها السلام تهمت ولگوی ، هغه بیشکه چی کافر منکر دقرآن دی لکه دشیعه گانو ځینی فرقی اوځینی خلک چی په دی کی اخته پیدا کیدی سی ، د دوی په کافرکیدو دهمیغ شک اوشبهی کولو هم څه گنجائش نسته دغه په اجماع دامت کافردی .

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ : یعنی په هغه ورځ کله چی د دوی ځلان په خپله د دوی ژبی اولاس اوپښی خبری کوی او د دوی دجرمونو شهادت ورکی ، لکه چی په روایتونو حدیث کی دی چی دقیامت په ورځ کوم گناهگار په خپلو گناهونو اقرار وکی نوالله عزوجل به دوی معاف کړی او دمحشر دعاموخلکو دنظرونو څخه به د دوی گناهونه پټ کړی اوکوم چی هلته هم انکار وکی چی ماڅو دا کارنه دی کړی نگرانو ملائکو زماعملنامه غلطه لیکلی ده نودغه وخت به دده خوله بندی سی او دلاسو اوپښوڅخه به یی شاهی واخلستل سی ، هغوی به وواپی اوشاهدی به ورکی به ، آلهم لَعْنُمْ عَلَى أَلْوَاهِيهِمْ : کی ددی بیان دی ، په دی آیت کی دافرمایی چی د دوی پرخلو به مهر ولگول سی مگر په ذکرسوی آیت کی دا دی چی په خپله به د دوی ژبی شاهدی ورکی ، په دی دواړوکی څه تعارض څکه نسته چی هغه به په خپل اختیار سره نه سی استعمالولی چی هغه وخت څه غواړی درواغ یاربښیا هغه وواپی لکه چی په دنیاکی د دوی اختیاروی بلکه د دوی ژبی به د دوی دارادی اوقصد څخه ځلان دحقی خبری اقرار وکی او دا هم ممکنه ده چی په یو وخت کی خلی اوژبی بالکل بندی سی اوبیاژبی ته هم حکم وسی چی رښتیا خبره وکی ، والله اعلم .

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبِينَ لِلطَّيِّبَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ أُولَئِكَ مَبْرُؤُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ : یعنی گنده ښځی دگنده سړولایقی وی اوگنده سړی دگنده ښځولایقی وی اویاکی صافی ښځی دپاکو سړولایقی وی اویاکی صفا سړی دپاکو صافو ښځولایقی وی .

په دی اخری آیت کی اول خوعامه قاعده داوښوول سوه چی الله عزوجل په طبعی طورسره په طبعیتونوکی جوړښت ایښی دی ، گنده اوبدکاری ښځی دبدکارو سړوطرف ته اوگنده او بدکاره سړی دبدکارو ښځوطرف ته مینه کوی ، دغه ډول دپاکو صافو ښځو مینه دپاکو صافو سړو طرف ته وی او دپاکو صافو سړو مینه دپاکو صافو ښځو طرف ته وی اوهریو دخپل خپل خواهش مطابق خپله جوړه تلاش کوی او قدرتا هغه ته هم هغه ورکول کیږي .

په دی عامه عادتی کلیه اوقاعدی سره واضحه سوه چی انبیاء علیهم السلام کوم چی په دنیاکی دپاکي اوصفایی ظاهری اوباطنی مثالی شخصیتونه وی په دی وجه الله عزوجل دوی ته بیبیانی هم د دوی مناسبی

ورکری ، ددی څخه معلومه سوه چی نبی کریم ﷺ کوم چی دتولو انبیاء سرداردی دوی ته ازواج مطهرات هم الله ﷻ پاکي صافی په ظاهری او اخلاقی برتری کی بی مثله د دوی دشان مطابق ورکری وی او حضرت عائشه صدیقہ ﷺ په دی تولو کی ممتاز ده ، ددی په باره کی خوبه شک او شبهه هغه څوک کولی سی کوم چی په خپله په نبی کریم ﷺ ایمان نه لری او حضرت نوح او حضرت لوط علیهما السلام دیبیا نوبه باره کی چی په قرآن کی د دوی کافروالی ذکر دی ، نو د دوی متعلق هم دا ثابت ده چی دکافروالی باوجود په فسق او فجور کی مبتلا نه وی ، حضرت ابن عباس ؓ فرمایي مَا تَهَتْ أَمْرُهُ نَبِيٍّ قَطُّ ؛ یعنی دیو نبی بنځی هیڅکله زنا نه ده کړی (ذکره فی الدر المنثور)

ددی څخه معلومه سوه چی دیو نبی بنځه کافره کیدی سی ددی امکان سته مگر بدکاره او فاحشه کیدل بی ممکن نه دی ځکه چی بدکاری په طبعی طور سره دعوامو د نفرت موجب ده کفر دطبعی نفرت موجب نه دی بیان القرآن

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ

ای ایماندارو! مه داخلېږئ ديو چاکورته بغير دخپلو کورونو څخه

حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ

ترڅو پوري چی اجازه حاصله نه کړئ او سلام کوي په دغو کورو والا دښه ده ستاسی په حق چی

تَذَكَّرُونَ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ

ياده وساتئ ، پس که پیدا نه کی په دی کی څوک پس دغه ته مه داخلېږئ تر هغه چی تاسی ته اجازه وسی

لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا

اوكه تاسی ته وويل سی چی بیرته ولاړ سی پس بیرته ولاړی سی دا ډیر پاکوالی دی ستاسی دپاره او

تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٣٩﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ

الله ﷻ څه چی تاسی کوی هغه پیژنی ، نسته گناه په تاسی په دی کی چی داخل سی هغو کورونو ته کوم ځای چی

مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٤٠﴾

څوک نه اوسېږي په دی کی ستاسی څه سامان وی ، او الله ﷻ ته معلوم دی څه چی تاسی ظاهروی او څه چی پتوی

لنہ تفہیر

(پنجم حکم) اجازت غوبستلو او دیوبل سره د ملاقات ادا د چاکور ته د د اخلیدو څخه مخکې اجازه تر لاسه کول
 د سورة نور د شروع څخه دفوا حشو او دبی حیایو بندولو دپاره ددغو سره د متعلقه جرمنو د سزاگانو ذکر
 اوبی د دلیل څخه په چا د تهمت لگولو د بدوالی بیان وو، مخته ددغو فوا حشو د بندولو او دپاکې او
 د پاکدامنی د تحفظ دپاره داسی احکام ورکول سوی دی، په کومو سره چی داسی حالات نه سی پیدا
 کیدی، د کومو څخه چی دبی حیایی لار پیدا سی، په دی احکامو کی د اجازت اخستو مسئلې او احکام
 دی چی د چا کور ته بغیر دهغه د اجازت څخه داخلیدل یا په دروازه وغیره کی دننه کتل منع سو، په
 کومو کی چی یو حکمت دا هم دی چی په غیر محرمو بنځو باندی نظر ونه لگیري، په ذکر سو
 ایتونو کی د مختلف قسم کورونو مختلف احکام بیان سوی دی.

کورونه په څلور قسمه دی، یو خاص دخپل اوسیدو کور په کوم کی چی دبل دراتلو هیڅ احتمال نه وی،
 دوهم هغه کور په کوم کی چی بل هم اوسی برابره خبره ده که هغه خپل محرمان ولی نه وی یا دبل دراتلو
 احتمال په کنبی وی، دریم قسم هغه کور په کوم کی چی د چا د بالفعل اوسیدو یا نه اوسیدو دواړو
 احتمال وی، څلورم قسم هغه کور کوم چی دیو خاص سړی د اوسیدو دپاره مخصوص نه وی، لکه
 مسجد مدرسه خانقاه وغیره د عامو خلکو د نفعی او دتلو راتلو ځایونه په دی کی داول قسم حکم څو
 ظاهر وو چی دی ته دننوتو دپاره د چا څخه د اجازت اخستو ضرورت نسته، په دی وجه ددغو ذکر یی په
 آیت کی صراحت نه دی کړی، د باقی دری قسمه کورونو حکمونه په مخکې ایتونو کی بیانوی چی ای
 ایماندارو تاسی دخپلو (اوسیدو خاصو) کورونو څخه ماسوا په نورو کورونو کی (په کومو کی چی نور
 خلک اوسیري برابره خبره ده که هغه دهغو ملکیتی وی او که په سوال یا کرایه یی د اوسیدو دپاره
 اخستی وی) مه داخلیري تر څو چی اجازت حاصل نه کی (او د اجازت اخستو څخه مخکې) دهغو
 اوسیدونکو ته سلام ونه کی (یعنی اول د دباندی څخه سلام وکی بیا دهغوی څخه پوښتنه وکی چی ایا
 مونږ ته دننه دراتلو اجازت سته او بغیر د اجازت څخه دغسی مه ورننوزی او که څه هم خلک د اجازت
 اخستل دخپل شان څخه خلاف گنی لیکن په واقع کی) داستاسی دپاره ښه ده (چی اجازت واخلي او
 ولاړسی او دا خبره یی تاسی ته ځکه وښووله) چی تاسی خیال ساتی (او په دی عمل وکی چی په دی کی
 لوی حکمتونه دی دا حکم سو د کورونو د دوهم قسم) بیا که په دی کورونو کی تاسی ته یو انسان معلوم نه
 سی (برابره خبره ده که په واقع کی هلته څوک وی او که نه وی) خو (هم) دغو کورونو ته مه ورځی تر څو چی
 تاسی ته اجازت درنه کړل سی (ځکه چی اول خو دا احتمال دی چی په هغه کی یو سړی موجود وی که څه
 هم تاسی ته معلوم نه وی او که په واقع کی څوک موجود نه وی نو دبل چا خالی کور ته بی اجازه ورننوتل
 دبل په ملک کی دهغه د اجازت څخه بغیر تصرف کول دی کوم چی ناجائز دی دا حکم سو د دریم قسم

او کہ چیری (داجازت طلب کولو پہ وخت کی) تاسی ته دا وویل سی (چی داوخت) بیرته ولاړ سی نو تاسی بیرته ولاړ سی دا خبره ستاسی دپاره ښه ده (ددی خبری څخه چی هلته ورته کلک سی ودریری چی یو وخت به راووزی څکه چی په دی کی خپل ذلت اوبل ته بلا وجهی په دباؤ غورځولو تکلیف رسول دی او یو مسلمان ته تکلیف ورکول حرام دی) او الله ﷻ ستاسی دټولو عملونو څخه خبر دی (که دحکم څخه خلاف وکی نو سزا به پیدا کی او داحکم په هغه صورت کی دی چی کوروالاوو که څه هم دواپس کیدو ویلی نه وی ، مگر څه خبری یا ښی هم نه وی کړی په داسی حالت کی دری واره اجازت به په دی احتیاط سره کول کیږی ، چی شاید چا اوریدلی نه وی تردری واره پوری چی کله څوک جواب ورنه کی نو واپس کیدل په کار دی لکه چی په حدیث کی ددی توضیح موجود دی) او تاسی ته داسی کورونو ته بغیر دڅه خاص اجازت څخه، په تللو کی گناه نسته په کومو کی چی (دکور په طور) څوک نه اوسیږی (او) په دی کی ستاسی دضرورت څه وی (یعنی ددغو کورونو داستعمالولو تاسی ته حق وی داحکم دی دڅلورم قسم کورونو کوم چی دعامی فاندی کورونه مکانونه وی او په کومو پوری چی دعامو خلکو فاندی متعلقی وی ، نو هلته دتللو عادتاً عام اجازت وی) او تاسی چی څه په ښکاره کوی یا پټ کوی الله ﷻ ته هرڅه معلوم دی (په دی وجه په هر حال کی دخدای بیرته اوتقوی لازم ده)

معلومات اومستلي

(د معاشری دقوانین ادابو یو مهم باب دچا ملاقات ته چې ورسی نو اول اجازت اخلي بغیر دا اجازت څخه دچا کور ته مه دا ځلېږي)

افسوس دی چی اسلامی شریعت ددی معاملی څومره اهتمام فرمایلی دی چی په قرآن کریم کی ددی منفصل احکام نازل سوه اونبی کریم ﷺ په خپل قول او عمل سره ددی لوی تاکید وفرمایي هغومره نن سبا مسلمانان ددی څخه غافله سول ، تعلیم یافته نیکان خلگ هم داڅه گناه نه گنی او نه په دی دعمل کولو فکر کوی ، ددنیانورو مهذبو قومونو دا اختیار کړل او خپله معاشره یی برابره کړه مگر مسلمانان په دی کی دټولو څخه وروسته لیدل کیږي ، په اسلامی حکمونو کی دټولو څخه اول سستی په دی حکم کی شروع سوه ، په هر حال استیذان یعنی اجازت غوښتل دقرآن کریم هغه واجب العمل حکم دی چی په دی کی لږڅه سستی اوبدلون هم حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دقرآن دایت څخه دانکار په سختو الفاظو سره تعبیر کړي ده او اوس خو خلگو واقعی چی داحکمو نه داسی نظر انداز کړی دی چی گویا د دوی په نزد دا دقرآن احکام گرسره دی نه ، اِنَّ اللَّهَ وَ اٰلِهٖ رَاجِعُونَ .

(د استیذان حکمتونه اومهم مصلحتونه)

الله ﷻ هر انسان ته چی کوم دده داوسیدو ځای ورکړی دی برابره خبره ده که مالکانه وی یا په کرایه وغیره په هر حال دده کور دده داوسیدو ځای دی او دمسکن اصلی غرض سکون اوراحت دی ، قرآن کریم

سورة: النور

چی کوم خای دخپل دی نعمت ذکر فرمایلی دی په دی کی دی طرف ته هم اشاره فرمایي، جَعَلَ لَكُم مِّنْ
 بُيُوتِكُمْ سَكَنًا یعنی الله ﷻ تاسی ته په کورونو سره ستاسی دسکون اوراحت سامان درکی او داسکون
 اوراحت هلته باقی پاته کیدی سی چی انسان دبل چا دمد اخلت څخه بغیر په خپل کور کی دخپل ضرورتون
 مطابق په ازادی سره کار او ارام وکړل سی، په دی ازادی کی خلل غورځول دکور اصل مصلحت نوت
 کول دی کوم چی لوی ازار او تکلیف دی اسلام چاته ناحق تکلیف رسول حرام کړی، داجازت غوښتنو په
 احکامو کی یو لوی مصلحت دخلگو په ازادی کی دخلل غورځولو اودوی ته دازار رسولو څخه محفوظ
 کیدل دی کوم چی دشریف انسان عقلی فرض هم دی، دوهم مصلحت په کی په خپله ددغه سړی دی کوم
 چی دچا دملاقات دپاره دهغه خواته ورغلی دی چی کله دی په اجازه سره دشریف انسان په شان ورسی.
 نوم مخاطب به هم دده خبره په قدر او عزت سره واورى او که دده څه حاجت وی نو دهغه پوره کولو ته به هم
 دهغه زړه میلان وکی، په خلاف ددی چی په وحشیانه طرز سره بغیر داجازت څخه په چا مسلط سی نو
 مخاطب به دی یوه ناگهانی بلاوگنی دوخت دفع کولو څخه به کارواخلی دخیرخواهی څه جذبه که یی په
 زړه کی وی هم هغه به خو مړاوی سی او دده به دیو مسلمان دازار گناه هم وسی.

دریم مصلحت په کی دفواخشاو بی حیایو څخه منع کول دی چی بی اجازه دچاپه کور کی په داخلیدو سره
 داهم احتمال دی چی په غیر محرمو ښځو نظر لویږي او شیطان یی په زړه کی څه مرض پیداکی اوددی مصلحت
 په وجه داجازت غوښتلو احکام قران حکیم دحدّ زنا او حدّ کذب وغیره احکامو پسې متصل راوړل.
 څلورم مصلحت دا دی چی انسان ځینی وخت دخپل کور په تنهایی کی څه داسی کار کوی په کوم چی
 نور خبریدل مناسب نه گنی که یوسړی بی داجازت دچا کورته راسی، نو هغه چی کوم شی دخلگو څخه
 پټ ساتل غوښتی په هغه به خبرسی، دچاپټ راز په زور مغلو مولو گناه اونور وته دازار رسولو سبب دی.
 داجازت غوښتلو څه مسئلې خو په خپله په ذکر سوو ایتونو کی راغلی دی اول دهغو تفصیل اونشریح
 وگوری باقی متفرقی مسئلې به وروسته ولیکل سی.

مسئله: په دی آیتونو کی په يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا: سره خطاب وسو کوم چی دسرو دپاره استعمالیږي مگر ښځی
 هم په دی حکم کی داخل دی لکه چی عام احکام دقرآن دغه ډول سړی مخاطب کوی خو ښځی هم په دی
 کی شاملی وی، بغیر دمخصوصو مسئلو څخه دکومو چی خصوصیت دسرو سره بیانېږي چنانچی دزنانه
 صحابیو هم دا معمول چی دچاکره به تلی نو اول به یی اجازت غوښتی، حضرت ام ایاس ﷺ فرمایي چی
 مونږ څلور ښځی به اکثره دحضرت عائشه ﷺ خواته تلو او کورته ددتنه کیدو څخه مخکی به مونږ دهغی
 څخه اجازت غوښتی، کله چی به هغی اجازت راکی نو دتنه به ورغلو دابن کثیر په حواله دابن ابی حاتم
 مسئله: ددی آیت دعموم څخه معلومه سوه چی دبل سړی کورته دتللو څخه مخکی داجازت غوښتلو حکم
 عام دی سړی ښځی محرم غیر محرم ټول په کی شامل دی، که ښځه دښځی خواته ورځی یاسړی دسړی

خوانه ورخی تولوته اجازت غوبنسل واجب دی ، دغه ډول یو سړی که دخپلی مور خور یا نورو محرمو ښځو خوانه ورخی نو هم به اجازت غواړی ، امام مالک رحمۃ اللہ علیہ په موطاء کی مرسلأ دعطاء بن یسار رضی اللہ عنہ څخه روایت کوی چی یو سړی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څخه پوښتنه وکړه چی ایازه به دخپلی مور خوانه دتلو په وخت کی هم اجازت غواړم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل چی هو! اجازت غواړه ، دغه سړی وویل یا رسول الله! زه خو دخپلی مور سره په کور کی اوسیرم ، حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل بیابه هم دا اجازت څخه بغیر کورته نه ځی بیایی عرض وکی یا رسول الله! زه خو هروخت دهغی په خدمت کی اوسیرم حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل بیاهم دهغی څخه دا اجازت اخستو څخه بغیر کورته مه ځه ، آیاته دا خبره خوښوی چی خپله مور لغړه ووینی هغه وویل چی نه ، حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل چی هم په دی وجه اجازت اخستل په کار دی ، ځکه چی دا احتمال دی چی هغی په کور کی په یو ضرورت سره ستر خلاص کړی وی (مظهری)

ددی حدیث څخه دا هم ثابتہ سوه چی دقرآن په آیت کی چی کوم ، غَيْرِ بَيِّنَاتٍ ، راغلی دی په دی کی د: بَيِّنَاتٍ ، څخه مراد هغه کورونه دی په کومو کی چی بنده یوازی اوسیری مور پلار خور ورور وغیره په کښی ورسره نه وی .

مسئله: په کوم کور کی چی صرف خپله بی بی اوسیری ، په دی کی دداخلیدو دپاره که څه هم اجازت غوبنسل واجب نه دی مگر مستحب اوسنت طریقه دا ده چی هلته هم ناخپه بغیر دڅه اطلاع څخه دننه نه ځی بلکه دداخلیدو څخه اول دی څه گڼئ او کړپ یا خبری وغیره وکی چی هغه خبره سی بیا دی دننه ورځی ، دحضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ بی بی محترمه رضی اللہ عنہا فرمایي چی عبداللہ به چی کله ددباندي څخه کورته راننوتی نو په دروازه کی به یی اول څه تکار وکی هلته به دننه کور ته راتلی چی دی مایه یو داسی حالت کی ونه وینی چی دده خوښ نه وی (ابن کثیر په حواله دابن جریر وقال اسنادہ صحیح) او په دی صورت کی دا اجازت نه واجبیل ددی څخه معلومیږی ، ځکه چی ابن جریج دعطاء څخه پوښتنه وکړه چی ایا داسی سړی ته دخپلی بی بی کورته دتلو په وخت کی اجازت غوبنسل ضروری دی؟ هغوی وفرمایل چی نه ، ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ ددی روایت نقل کولو څخه وروسته فرمایي چی ددی څخه مراد دا دی چی واجب نه دی ، لیکن مستحب اوښه دلته هم دی .

(د استیذان مسنونہ طریقه)

په آیت کی چی کومه طریقه ښوول سوي ده هغه دا ده ، حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا : یعنی دچا کورته ترهغه وخته پوری مه دا خلیږی ترڅو چی دوه کاره ونه کړی اول استیذان چی ددی لفظی معنی دجمهورو په نزد استیذان یعنی اجازت طلب کول دی ، داستیذان په لفظ د استیئاس ذکر کولو کی اشاره دی طرف ته ده چی دداخلیدو څخه مخکی په اجازت حاصلولو کی مخاطب مانوس سی یعنی پوه سی چی فلانی دی اوبیره یی ورکه سی ، دوهم کار دا دی چی کوروالاؤ ته سلام کوی ، ددی مطلب ځینو

مفسرینو حضراتو خود اخستی دی چی اول اجازت حاصلوی او کله چی کورته ننوزی نو سلام کوی قرطبی
 دا اختیار کړي ده چی ددی مطلب په اعتبار سره په آیت کی څه تقدیم او تاخیر نسته ، اول دی اجازت
 وغوښتل سی بیای چی کله اجازت ورکول سی ، او کورته ننوزی ، نو سلام دی وکی او دایی دحضرت
 ابویوب انصاری ؓ دحدیث مقتضی مقرر کړي ده ، او ماوردی رحمہ اللہ په دی کی دا تفصیل کړی دی چی
 که دا اجازت اخستو څخه مخکی دکور په یوسری نظر پریوزی نو اول دی سلام وکی او بیایدی اجازت
 وغواړی کنی اول دی اجازت اخلی او کله چی کورته ورننوزی نو سلام دی وکی ، مگر دعاموروايتونو
 دا حدیثو څخه چی کوم مسنونہ طریقه معلومیږي هغه دا ده چی اول دی ددباندي څخه سلام وکی .
اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ : ددی څخه وروسته دی خپل نوم واخلی او ودی وایی چی فلانی سړی اجازه ددرتلوغواړی
 امام بخاری په الادب المفرد کی دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت کړی دی چی دوی فرمایي کوم سړی چی
 دسلام څخه اول اجازت وغواړی ده ته اجازت مه ورکوی (ځکه چی ده مسنونہ طریقه پریښووله روح المعانی
 او دابو داود په حدیث کی دی چی دبنی عامر یو سړی دبنی کریم ؓ څخه داسی اجازت وغوښتی چی
 ددباندي څخه یی وویل اَلْجُ اِیَازَه دتنه درسم؟ نو حضور ؐ خپل خادم ته وویل چی دا سړی ددتنه راتلو
 دا اجازت طریقه نه پیژنی دباندي ولاړسه ده ته طریقه وښیہ چی داسی ووايه : اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ اَدْخُلْ یعنی
 اِیَازَه دتنه راتلی سم دا خادم لا دباندي نه ووتلی چی هغه په خپله دبنی کریم ؓ کلمی واوریږی ، او دغه
 ډول یی وویل : اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ اَدْخُلْ : نو دوی ورته ددتنه راتلو اجازت ورکی (ابن کثیر)

او بییهی په شعب الایمان کی دحضرت جابر ؓ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ؐ فرمایلی دی ، لَا
 تَاذَنُوا لِمَنْ لَمْ يَبْدَأْ بِالسَّلَامِ یعنی کوم سړی چی اول سلام ونه کړی ده ته ددتنه راتلو اجازه مه ورکی
 (مظہری) په دی واقعہ کی نبی کریم ؐ دوی اصلاح گانی وفرمایلی یوه دا چی اول سلام کول په کار دی
 ، دوهمه دا چی هغه دا دْخُلْ په ځای دَالْجُ : لفظ استعمال کی دا مطلب نه وو ، ځکه چی اَلْجُ دَوَلُوحْ څخه
 مشتق دی ، معنی یی ده په تنگ ځای کی کی دورنتوتو دا دتهذیب دالفاظو څخه خلاف وو ، به هر حال
 ددی روایتونو څخه دا معلومه سوه چی دقرآن په ایتونو کی چی کوم دسلام کولو ارشاد دی داسلام
 داستیذان دی کوم چی دا اجازت حاصلولو دپاره ددباندي څخه کول کیږی ، چی دتنه کوم سړی دی هغه
 ده ته متوجه سی او کوم الفاظ چی دا اجازت غوښتلو دپاره یی وایی هغه واوری او کورته دداخلیدو په
 وخت کی به د معمول مطابق دوباره سلام کوی .

مسئله: اول سلام اوبیا دداخلیدو دپاره دا اجازت اخستو چی کوم بیان لوړ په احادیثو سره ثابت سو ، به
 دی کی ښه دا ده چی اجازت اخستونکی په خپله خپل نوم واخلی اجازت وغواړی لکه چی دحضرت
 فاروق اعظم ؓ کار دا وو چی دوی به دبنی کریم ؓ دروازی ته راغلل او دا الفاظ به یی ویل ، اَلسَّلَامُ
 عَلَی رَسُوْلِ اللّٰهِ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ اَبْدُخُلْ عُمْرُ : یعنی دسلام څخه وروسته یی وویل چی عمر دا خلیدی سی ؟

(رواه قاسم بن اصبح وابن عبد البر في التمهيد عن ابن عباس ؓ عن عمر ؓ ابن کثیر)
 او په صحیح مسلم کی دی چی حضرت ابو موسیٰ اشعری ؓ د حضرت عمر ؓ خواته ولاړی دا اجازه غوښتلو دپاره یی دا الفاظ وویل ، اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ هَذَا اَبُو مُوسٰی السَّلَامُ عَلَیْکُمْ هَذَا اَلْاَشْعَرِیُّ، (قرطبی) په دی کی یی هم اول خپل نوم ابو موسیٰ وښووی ، بیایی دزیات توضیح دپاره اشعری ذکر کی او دا ځکه چی ترڅو پوری بنده اجازت غوښتونکی ونه پیژنی نوپه جواب ورکولو کی ورته پریشانی وی ، ددی پریشانی څخه یی هم مخاطب محفوظ کی .

مسئله: اوپه دی معامله کی دټولو څخه ناکاره طریقه هغه ده کومه چی ځینی خلگ کوی چی ددباندي څخه ددنه راتلو اجازت غواړی او خپل نوم نه ښیي خو چی ددنه څخه مخاطب پوښتنه وکی څوک یی؟ نو دی په جواب کی ووايي چی زه یم ځکه چی دا دپوښتنی کوونکی دخبری جواب نه دی چاچی دی په اول اواز سره ونه پیژندی هغه به یی د زه یم په لفظ سره څه وپیژنی .

خطیب بغدادی په خپل جامع کی دعلی بن عاصم واسطی څخه نقل کړی دی چی دی بصری ته ولاړی نو د حضرت مغیره ابن شعبه ؓ په خدمت کی دملاقات دپاره حاضر سو په دروازه کی یی اواز وکی حضرت مغیره ؓ ددنه څخه پوښتنه وکړه څی څوک یی؟ نو جواب یی ورکی چی زه یم نو حضرت مغیره ؓ وفرمایل چی زماپه دوستانو کی خو یو هم داسی نسته چی دهغه نوم آتا (یعنی زه یم) وی اوبیا دباندي راغی حدیث یی ورته واوروی چی یوه ورځ حضرت جابر بن عبد الله ؓ د نبی کریم ؐ په خدمت کی حاضر سو او داجازت اخستو دپاره یی په دروازه کی اواز وکی ، نبی کریم ؐ ددنه څخه پوښتنه وکړه چی څوک صاحب دی؟ نو جابر ؓ دالفظ ووايه چی آتا یعنی زه یم حضور ؐ ورته په طور دزورنی او خبردارولو وفرمایل ، آتا آتا یعنی آتا آتا ویلو څه مطلب دی؟ په دی سره خو څوک پیژندل کیږی نه ؟

مسئله: ددی څخه زیاته ناکاره طریقه دا ده کومه چی نن سبا ډیر تعلیمافته طبقه هم کوی چی دی په دروازه کی اواز وکی او ددنه څخه اواز راسی چی څوک یی؟ دی خاموش ودریږی هیڅ جواب نه ورکوی ، په دی سره دکور خاوند زیات په تشویش کی سی او تکلیف ورته رسیږی ، دا ډیره ناکاره طریقه ده په کوم سره چی داستیذان مطلب فوت کیږي .

مسئله: د ذکر سوو روایتونو څخه دا ثابت سو چی داجازت غوښتلو دا طریقه هم جائزه ده چی په دروازه کی اواز وسی (یادر وازه وټکوی) په دی شرط چی خپل نوم ورسره ظاهر کی چی فلانی راتلل غواړی .

مسئله: لیکن که دروازه ټکوی نو په دومره زور سره دی نه ټکوی چی اوریدونکو و بیړیږی بلکه په درمیانہ انداز سره دی وټکوی چی اواز یوڅه قدر ددنه ولاړسی کومو خلگو چی به د نبی کریم ؐ دروازه ټکوله نو دهغه عادت دا وو چی په نوکونو ، سره به یی ټکوله چی حضور ؐ ته تکلیف ونه رسیږي (رواه الخطیب فی الجامع قرطبی)

کوم سړی چی داجازت اخستوپه مقصد باندی پوه سی چی اصل ددی دکور دځاوند دځان سره مانوسه کول دی چی اجازت ورڅخه وغواړی هغه به په خپله ددی ټولو خبرو رعایت ضروری گڼی په کومو شیانو چی دکور ځاوند ته تکلیف وی دهغه څخه به ځان ساتی خپل نوم به ښکاره کوی او دروازه به ټکوی به درمیانہ انداز سره دا ټول شیان په دی کی شامل دی .

یو ضروری خبره داری: نن صبا خو دټولو داستیزان طرف ته گرسره توجه نه ده پاته سوی کومه چی صریح گناه ده (دواجبو دپریښولو) اوکوم خلگ چی په سنت طریقه سره استیزان کول غواړی دبهرڅخه سلام کوی بیا خپل نوم ښیسی او اجازت غواړی ، دهغوی دپاره په دی زمانه کی مشکلات داسی پیښیږی ، چی په عام طور سره دچا څخه چی اجازت غوښتل غواړی هغه د دروازی څخه لیری وی دسلام الفاظ اودخپل نوم او اجازت غوښتو اواز نه ورته رسیږی ، په دی وجه په دی پوهیدل لازمی دی چی اصل واجب داخبره ده چی بغیر داجازته کورته داخل نه سی ، داجازت غوښتلو طریقه په هره زمانه اوهرملک کی مختلف کیدی سی ، په دی کی یوه طریقه د دروازی ټکولو خو په خپله په حدیث کی ذکر ده ، دغه ډول کوم خلگ چی په خپلو دروازو باندی ډنگ لگوی دهغه ډنگ وهل هم دواجب استیزان دپاره کافی دی په دی شرط چی دډنگ وهلوڅخه وروسته خپل نوم هم په داسی اواز سره ظاهر کړی چی دکور ځاوند یی واورى ، ددی څخه علاوه بله یو طریقه چی کوم ځای رائج وی دهغه استعمالول هم جائز دی ، نن صبا چی کوم دشناختی کاره رواج دیورپ څخه شروع سوی دی دارسم که څه هم یورپ والاؤ جوړ کړی دی مگر داستیزان مقصد په دی کی په ښه طریقه سره پوره کیدی سی چی اجازت ورکونکی ته داجازت غوښتونکی پوره نوم اوپته په خپل ځای ناست معلوم سی په دی وجه ددی په اختیارولو کی هیڅ باک نسته .

مسئله: که یو سړی دچا څخه اجازت وغوښتی او هغه وویل چی دا وخت ملاقات نه سی کیدی بیرته ولاړ سه ، نو دا بدگڼل نه دی په کارڅکه چی دهرسړی حالات اوضرورتونه مختلف وی ، ځینی وخت هغه مجبوره وی دباندی نه سی راتلی اونه دی دننه بللی سی ، نو په داسی حالت کی دده عذر قبول په کار دی په ذکر سوی آیت کی دا هدایت دی ، **وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ اَرْجِعُوا فَاَرْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ** : یعنی کله چی تاسی ته وویل سی چی دا وخت ولاړ سی نو تاسی ته په خوشحالی سره تلل په کار دی دا بدگڼل یا هلته کله کیدل او کښیښتل نه دی په کار ، دځینو تیرو مشرانو څخه نقل دی چی دوی به فرماییل چی زه ټول عمر په دی خواهش کی یم چی یو ځای دچاملاقات ته ولاړم اجازت می وغوښتی او هغه داجواب راکی چی ولاړسه او مایه دی قرانی حکم عمل وکی او ثواب می حاصل کی ، مگر عجیبه اتفاق دی چی ماته هیڅکله هم دا نعمت نصیب نه سو .

مسئله: اسلامی شریعت دښه ادابو دمعاشرت زده کولو او ټول دتکلیف څخه دمحفوظ کولو دواړه طرف ته معتدل نظام قائم کړی دی په دی آیت کی چی څنگه ملاقات کوونکو ته هدایتونه ورکول سوي دی چی

کہ پہ اجازت غوبستلو سرہ تاسی تہ اجازت درکول نہ سی اودرتہ وویل سی چی دا وخت بیرتہ ولاہ سہ نو
یونکی معذورہ گئی اوپہ خوشحالی سرہ واپس کیپری بدیی مہ گئی، دغہ ڊول پہ یوحیث کی ددی بل
رخ داسی راغلی دی، چی نبی کریم ﷺ فرمائی اِنَّ لِّزَوْرِكَ عَلَیْكَ حَقًّا: مسلمانانو کوم سری چی پہ تاپسی
دملاقات دپارہ راغلی دغہ ہم پہ تاباندی حق دی یعنی دغہ دا حق دی چی خانتہ یی راوغواری
یادباندی ورسی دغہ سرہ یوخی سی عزت یی وکی خبرہ یی واوری یی دغہ سختی مجبوری اوغذر
خخہ دملقات خخہ انکار مہ کوہ.

مسئلہ: کہ دچا دروازی تہ ولاہی استیذان دی وکی اوددنتہ خخہ جواب را نہ غی نو سنت دا دی چی
دوبارہ بیا استیذان وکی اوکہ بیاہم جواب را نہ غی نوپہ دریم وار، کہ پہ دریم وارہم جواب را نہ سی،
نوحکم یی بیادغہ دَارْجَعُوا دی، یعنی واپس کیدل پہ کار دی، خخہ چی پہ دری سرہ ویلو سرہ تقریباً
دا خو متعینہ سوہ چی اوازی یی اوریدلی دی، مگر یا خو دغہ سری پہ داسی حالت کی دی چی جواب نہ
سی ورکولی، مثلاً پہ لمونخ ولاہ دی یا پہ بیت الخلاء کی دی یا غسل کوی یاہسی دا وخت ددہ سرہ
لیدل نہ غواری، نو پہ دواہو حالتونو کی پاتہ کیدل اوپر مخ بیاہم ورتکول یانور ہم موجب دازار رسولو
دی چی ددی خخہ خان ساتل واجب دی او داستیذان اصل مقصد دازار خخہ محفوظ کیدل دی.

دحضرت ابو موسیٰ اشعری ؓ خخہ روایت دی چی یو وار نبی کریم ﷺ فرمایلی وہ، اِذَا اسْتِذْنَّ اَخَذَکُمْ
ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤَذَّنْ لَهُ فَلْتَرْجِعْ: یعنی کلہ چی یو سری دری وارہ اجازہ وغواری اوخہ جواب ورتہ ورنہ کرل سی
نودہ تہ واپس کیدل پہ کار دی (ابن کثیر بحوالہ بخاری).

او پہ مسند احمد کی دحضرت انس ؓ خخہ روایت دی چی یو وار نبی کریم ﷺ دحضرت سعد بن عبادہ
ؓ کورتنہ تشریف وروپی اودسنت مطابق یی دباندی داستیذان (یعنی اجازت غوبستلو) دپارہ سلام وکی
السلام علیکم حضرت سعد بن عبادہ ؓ دسلام جواب خو ورکی مگر پہ کرار سرہ چی حضور ﷺ یی وانہ
دری دہ ؓ دوبارہ اوبیا پہ دریم وار یی سلام وکی حضرت سعد ؓ بہ اوریدی اوپہ کرار بہ یی جواب
درکوی دری وارہ دداسی کولو خخہ وروستہ نبی کریم ﷺ بیرتہ وگرخیدی کلہ چی سعد پوہ سو چی
اوس اواز نہ راخی نو دکورہ راوتی اومندی یی کپی ورپسی او دا عذر یی پیش کی چی یارسول اللہ ﷺ
ماہر وار ستاسی اواز اوریدی اوجواب می ہم درکوی مگر کرار بہ می درکوی چی ستاسی دژی
مبارکی خخہ زیات دسلام الفاظ زما پہ بارہ کی وویل سی دا بہ زما دپارہ موجب دبرکت وی حضور ﷺ
ورتنہ سنت طریقہ وبنوولہ چی پہ دریم وار جواب را نہ سی نو واپس کیدل پہ کار دی، ددی خخہ وروستہ
حضرت سعد ؓ نبی کریم ﷺ دخان سرہ خپل کورتنہ راوستی اوخہ میلستیا یی ورتہ وکرہ چی ہغوی
قبولہ کرہ.

دحضرت سعد ؓ دا کار دمینی دغلی پہ وجہ سرہ وو چی ہغہ وخت یی ذہن دی طرف تہ نہ ولاہی چی د

دواړو جهانو سردار په دروازه باندې تشریف فرمادی اوماته فوراً تلل او د دوی قدمونه ښکلول په کار دی ، بلکه ذهن یی دی طرف ته متوجه سوچی د دوی دژبی مبارکی څخه لفظ **ذَ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ** غوره واره زیات ووزی زما دپاره به زیاته فائده وی په هرحال ددی څخه دا مسئله ثابتې سوه چی درې واره داجازت غوښتلو څخه وروسته چی جواب رانه سی ، نو سنت دا دی چی ولاری هلمته ټینگ کیدل او کښینستل دسنتو څخه خلاف دی اودکوروالادپاره موجب دازاردی چی خامخایی په راوتلو مجبوره کوی مسئله: دا حکم هغه وخت دی کله چی دسلام یا دروازه ټکولو وغیره په ذریعه یی داجازت حاصل کوی کوشش درې واره کړی وی اواوس هلته کلک کیدل او کښینستل موجب دازاردی ، لیکن که څوک دپیر عالم یا بزرگ په دروازه بغیر داجازت غوښتلو اوهغه ته داطلاع ورکولو په انتظار کی کښینی چی که دخپل فرصت مطابق دباندی تشریف راوړی نو ملاقات به ورسره وکړم نو دا په دی کی داخل نه دی بلکه عین ادب دی ، په خپله قرآن کریم خلکو ته دا هدایت ورکړی دی چی نبی کریم ﷺ کله په کور کی وی ، نو ورته اواز کول او رابلل یی د ادب خلاف دی بلکه خلکو ته په کار دی چی انتظار کوی څه وخت چی درې دخپل ضرورت مطابق دباندی تشریف راوړی هغه وخت دی ورسره ملاقات کوی ، آیت دا دی ، **وَأَنذَرْتُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ** : او حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی مابه ځینی وخت دپیر انصاری صحابی په دروازه باندی ترغرمی پوری انتظار کوی چی کله دی دباندی تشریف راوړی اواز دپیر حدیث تحقیق ورڅخه وکړم او که ما دده سره دلیدو اجازت غوښتلی ، نو هغه به خامخا ماته اجازت راکولی مگر ما داخلاف ادب گنله په دی وجه به می دانتظار تکلیف تیروی (بخاری)

لَسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ لَّيْهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ : دلفظ د: **مَتَاعٌ** لغوی معنی دپیر داستعمالولو اودفاندی اخستلو ده اودکوم شی څخه چی فائده اخستل کیږی ، هغه ته هم متاع ویل کیږی ، په دی آیت کی دمتاع لغوی معنی مراد ده ، چی ترجمه یی داستعمال سره سوي ده ، بشری داستعمال استحقاق ، دحضرت صدیق اکبر ؓ څخه روایت دی چی کله داستیزان دا ذکر سوی اینونه نازل سول چی په دی کی بغیر داجازت څخه یوکور ته دداخلیدو ممانعت دی نوصدیق اکبر ؓ ښی کړه ﷺ ته عرض وکی چی یا رسول الله! ددی ممانعت څخه وروسته به دقریشو تجارت پیشه خلک څه کوی ځکه چی دمکی او مدینی څخه دشام ملک ته د دوی دتجارت سفرونه وی او په دی لاره ځای په ځای دوی مسافرځانی جوړی سوی دی دسفر په دوران کی خلک په دغوکی اوسیږي ، په دغوکی یوڅو مستقل اوسیدونکی نه وی نو هلته به داستیزان څه صورت وی اواجازت به دچا څخه حاصلوی؟ په دی باندی دا ذکر سوی آیت نازل سو ، (رواه ابن ابی حاتم مظهري) ددی شان نزول دواقعی څخه معلومه سوه چی په آیت کی **دَبَيُّوتٍ** غیرمسکونه څخه مراد هغه مقامات اومکانونه دی کوم چی دیوخاص سړی یاخاص قوم دپاره په خاص طور سره داوسیدو دپاره نه دی

بلکه دقوم هر سړی ته هلته دتلو اوپاته کیدو اجازت وی ، لکه مسافرځانی کوم چی په ښارونو اوڅنگلونوکی ددی غرض دپاره جوړی سوی وی او عام جماتونه خانقاهونه (یعنی دربارونه) دینی مدرسی هسپتالونه داکځانی دریل گادی ستیشن هوایی اوی او دقومی تفریحاتو ځایونه غرض دعامی فائدی ټولی ادارې په دی حکم کی دی دغه ځایونو ته هر سړی بی داجازت څخه تلی سی .

مسئله: دعامی فائدی دادارو مالکانو یاساتونکو چی په کومو ځایونو دداخلی دپاره څه شرطونه لگولی وی اویاڅه پایبندی لگولی وی دهغوپابندی شرعاً واجب ده مثلاً دگادی ستیشن ته بغیر دپلیټ فارم دټکت څخه داخله ممنوع ده نو دپلیټ فارم ټکت حاصلول ضروری دی بغیر ددی څخه تلل جائز نه دی دهوایی اوی کومی حصی ته چی دمحکمی دطرف څخه دتللو اجازت نه وی نو هلته بغیر داجازت څخه تلل شرعاً جائز نه دی .

مسئله: دغه ډول په جماتونو مدرسو زیارتونو هسپتالونو وغیره کی چی کومی کمری ددغه ځای دانتظام کوونکو یانورو خلگو داوسیدودپاره مخصوصی وی لکه په جماتونو مدرسو وغیره کی خاصی کمری یا دریلوی ستیشن هوایی اوی هسپتالونو دفترونه او مخصوصی کمری کومی چی دمریضانو یانورو خلگو داوسیدو دپاره وی هغه دثبوت غیر مسکونه په حکم کی نه دی بلکه دمسکونه په حکم کی دی دغو ته بغیر داجازت څخه تلل شرعاً منع اوگناه ده .

(داستیزان متعلق نوری مسئلې)

کله چی دامعلومه سوه چی داستیزان دشرعی احکامواصل مقصد دخلگو دتکلیف رسیدو څخه محفوظ کیدل اودحسن معاشرت اداب ښوول دی نودعلت په اشتراک سره ددی لاندی مسئلو حکم هم معلوم سو .

(دتیلیفون متعلق ځینې مسئلې)

مسئله: یو سړی ته داسی وخت تیلیفون کول کوم چی عادتاً دهغه دپیده کیدو یاپه نورو ضرورتونوکی یاپه لمونځ کی دمشغولیدو وخت وی بی دسخت ضرورت څخه جائز نه دی ځکه چی په دی کی هم هغه تکلیف رسول دی کوم چی دچاکورته بغیر داجازته په داخلیدوکی اودده په ازادی کی په خلال اچولو سره کیږي .

مسئله: دکوم سړی سره چی اکثره په تیلیفون خبری کول وی نومناسب دا ده چی دهغه څخه معلومه سی چی ستا سره په تیلیفون دخبرو کولو سهولت څه وخت وی ، اوبیا دهغه پابندی کوی .

مسئله: که په تیلیفون کی اوږده خبره کول وی نواول دی دمخاطب څخه وخت واخلی چی که تاته فرصت وی ، نو چی زه خپله خبره عرض کړم ځکه چی اکثره داسی کیږی چی دتیلیفون په ږنگ راتلو سره بنده طبعاً مجبوره وی چی فوراً معلومه کړی چی څوک دی اوڅه وایی؟ اوپه دی ضرورت سره که هغه په هرڅومره ضروری کارکی یاپه هر حال کی وی خو هغه پریږدی اوتیلیفون لوړه وی اوکه بی رحمه سړی دغه وخت اوږده خبره شروع کړی ، نو هغه ته بیا سخت تکلیف وی .

مسئلہ: خینی خلک دتیلیفون پنگ بغیری او دوی ہیخ پرواہ نہ کوی او نہ پوښتنہ کوی چی څوک دی اوڅه ویل غواړی دا داسلامی اخلاقو خلاف او دخبری کوونکی حق وهل دی ، لکه چی په حدیث کی راغلی دی **اِنْ لِرَّوْزِكَ عَلَیْكَ حَقًّا** یعنی کوم سړی چی ستا ملاقات ته راغی دهغه په تاحق دی چی دهغه سره خبری وکی اوبی ضرورته دملاقات څخه انکار مه کوه ، دغه ډول چی کوم سړی ستا سره په تیلیفون خبری کول غواړی نو دهغه حق دی چی ته ورته جواب ورکړی .

مسئلہ: دچا کور ته چی دملاقات دپاره ولاړ سی او داجازت دحاصلولو دپاره ولاړ یاست نو کورته دننه مه گوره ځکه چی داستیذان مصلحت خو دا دی چی کوم سړی یو شی ستاڅخه پټ ساتل غواړی ته په هغه خبر نه سی که ته دمخکی څخه کورته دننه وگوری اوهرڅه ووینی نودا مصلحت خو به فوت سی په حدیث کی ددی سخت ممانعت راغلی دی (رواه البخاری ومسلم عن سهل بن سعد الساعدي) دنبی کریم ﷺ عادت شریف دا وو چی دچا ځای ته به ورلی او داجازت حاصلولو دپاره به ودریدی نو دروازی ته دمخامخ دریدو په ځای به راسته یاچپه طرف ته ودریدی اواجازت به یی غوښتی ، دروازی ته دمخامخ دریدو څخه به یی ځکه ځان ساتی چی اول خوپه هغه زمانه کی پردروازو باندی پردی کمی وی اوکه پرده وه هم خو په هوا دلیری کیدو احتمال خو په هرحال باندی دی (مظهری)

مسئلہ: کومو کورونو ته چی دا خلیلدل په ذکر سوو ایتونو کی بغیر داجازت څخه ممنوع گرځول سوی دی دا په عامو حالاتو کی دی که اتفاقاً د اور لگیدو یاکور نریدو څه حادثه پېښه سی ، نو داجازت اخستر څخه بغیر ورتلی سی ، او دامداد کولو دپاره ورتلل په کار دی (مظهری)

مسئلہ: کوم سړی چی چا راغوښتی وی که هغه دهغه قاصد سره راغلی نو اوس ده ته داجازت غوښتل ضرورت نسته دقاصد راتلل اجازت دی البته که هغه وخت را نه غی څه وخت وروسته راغی نواجازت ورته اخستل ضروری دی نبی کریم ﷺ فرمایي **اِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ لِمَا يَجَاءُ مَعَ الرَّسُولِ فَإِنَّ ذَلِكَ لَهُ إِذْنٌ** یعنی کوم سړی چی راوغوښتل سی او دی دقاصد سره راسی ، نو دا دده دپاره اجازت دی (رواه ابوداود ومظهری)

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ

ووايه مؤمنانو ته چی کښته ساتی خپلی سترگی او حفاظت کوی دخپل ستر په دی کی

أَذْكَى لَكُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ۝ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ

ښه پاکي ده د دوی دپاره ، بیشکه الله ﷻ خبر دی په هغه چی دوی کوی او ووايه مؤمنانو ښځو ته چی کښته ساتی

مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا

خپلی سترگی او حفاظت دی کوی دخپل ستر او نه دی ښکاره کوی خپل سنگار مگر کوم

ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُبْرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ

چی بنکاره دی ددی خُخه او غورخوی دی خپل خادر په خپلو سینو باندی ، او نه دی بنکاره کوی خپل

زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ

سنگار مگر دخپل خاوند په مخکی یادخپل پلار ، یادخپل خاوند دپلار په مخکی یادخپلو

أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ أَخَوَاتِهِنَّ

زامنو یا دزامنو دخاوند یادخپلو ورونو یادخپلو ورپرو یادخپلو خوریانو

أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَمْلُوكَاتٍ أِمَّا نَهُنَّ أَوِ التَّبَعِينَ غَيْرَ أُولِي الْأَرْبَةِ

یادخپلو بنځو یادخپلو لاسونو دمال (مینځو مریونو) یادخدمت گارانو هغه سرو چی څه غرض

مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَتِ النِّسَاءِ

نډلری (یعنی دبنځو خیالی نه وی) یا هغه هلکانو چی دبنځو په رازونو باندی لاند پوهیږي

وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا

اوپه زوره دی نه وهی خپلی پښی په مخکه چی معلوم سی هغه چی دوی یی پتوی ، دخپل سنگار څخه ، اوتوبه

إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا إِلَيْهِ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿٣١﴾

کوی الله ته ټول په جمع سره ای ایماندارو ددی دپاره چی تاسی فلاح پیدا کی

لنہ تفہیر

(شپږم حکم دبنځو دپړدی احکام)

ته مسلمانانو سروته ووايه چی خپل نظرونه لاندی ساتی (یعنی دکوم اندام طرف ته چی مطلق کتل ناجائز دی هغه ته بالکل مه گوری او کوم ته چی فی نفسه کتل جائز دی مگر په شهوت سره جائز نه دی هغه ته په شهوت سره مه گوری) اودخپلو شرمگاؤ حفاظت کوی (یعنی په ناجائز ځای کی شهوت مه پوره کوی چی زنا اولواطت ټول په کښی دا خل دی) دا د دوی زیاته دصفایئ خبره ده (اوددی په خلاف کی

گندگی ده یعنی په زنا یا په مقدمه د زنا کی، بیشکه الله ﷻ ته خبر دی د ټولو هغه څه چی خلک یی کوی
 (نو خلاف کوونکی به د سزا مستحق وی) او «دغه ډول» مسلمانانو بشخو ته ووايه چی «دوی هم خپل
 نظرونه لاندی ساتی» یعنی دکوم اندام طرف ته چی مطلق کتل ناجائز دی هغه ته دی بالکل نه گوری
 او کوم ته چی فی نفسه کتل جائز دی مگر په شهوت سره جائز نه دی هغه ته دی په شهوت سره نه گوری
 او دخپلو شرمگاهونو حفاظت دی کوی (یعنی په ناجائز ځای کی دی شهوت نه پوره کی چی زنا او سحاق
 ټول په کی دا خل دی) او خپل زینت (یعنی ځایونه) دی نه ښکاره کوی «د زینت څخه مراد کالی کړی ښکړی
 پای زیبونه بازو بند (ښکړی) امیلونه جوړم (د تندی دپاره د سرو زرو ستوری) پتی والی وغیره او ددی
 د ځایونو څخه مراد لاس پندی لیچی مری څټ سر سینه غوږونه یعنی دا ټول ځایونه د ټولو څخه پټ ساتی
 په لحاظ دهغو دوو استثناگانو سره کومی چی مخ ته راځی او کله چی ددی ځایونو د پردو څخه پټ ساتل
 واجب دی دکومو چی دمحرمانو مخامخ یی ښکاره کول جائز دی، لکه چی مخ ته راځی نونور ځایونه
 او اندامونه کوم چی پاته سول لکه شانس وغیره چی ښکاره کول یی دمحرمانو په مخکی هم جائز نه دی
 د دوی پټ ساتل په دلالة النص سره واجب سوه حاصل داسو چی دسر څخه ترپښو پوری ټول بدن پټ
 ساتی دوی استثناوی دکومو ذکر چی لوړ راغلی دی په دی کی اوله استثنا د ځایونو د ضرورت په
 لحاظ سره ده چی روزانه په کار او روزگار کی چی دکومو اندامونو د ښکاره کولو ضرورت وی هغی
 ورڅخه مستثنا گرځولی دی دهغه تفصیل دا دی) مگر کوم چی په دی (ځایونو د زینت) کی ښکاره وی
 (چی په پټولو کی یی هروخت خرج وی مراد ددی زینت د ځایونو څخه مخ د لاسو ورغوی او د صبح ټول
 مطابق دواړه قدمونه هم دی ځکه چی مخ خو په قدرتی طور سره د ټول ښائست ځای دی او ځینی زینتونه
 په مخ کی قصداً هم کول کیږی مثلاً درنجو سرخینو پوږو وغیره ځای دی او ورغوی او گوټی د گونښو
 نکړیزو وغیره ځایونه ددی ضرورت په وجه مستثنا سول چی ددی د ښکاره کولو څخه بغیر کار او
 روزگار نه سی کیدی او د ما ظاهر تفسیر په مخ او ورغیو سره په حدیث کی راغلی دی او قدمونه نه
 پردی قیاس کړی او شامل کړی یی دی) او (خاص کر دسر او سینی د پټولو ډیر اهتمام دی کوی او) خپل
 لوپتی مو (کومی چی د سر پټولو دپاره دی) پر خپلو سینو راغورځوی (که څه هم سینه خو په قمیص پټه
 وی لیکن په قمیص کی اکثره گریوان خلاص وی او د سینی هیئت د قمیص باوجود ښکاره کیږی په دی
 وجه د اهتمام ضرورت سو، مخ ته دوهمه استثنا بیانیدی چی په دی کی یی محرمان سړی وغیره د پردی
 د ذکر سوی حکم څخه مستثنا کړی دی) او خپل د زینت (ځایونه دهیچا په مخکی) مه ظاهروی مگر
 دخپلو خاوندانو (خپلو محرمانو یعنی) خپل پلار یا دخپل خاوند پلار یا خپلو زامنو یا دخپل خاوند
 د زامنو یا دخپلو (حقیقی یا یوازی پلار راوری یا یوازی مور راوری) ورونو (نه دا چی داکا د زامنو یا اما
 وغیره د زامنو په مخکی) یا دخپلو (دی ذکر سو) ورونو د زامنو یا دخپلو (حقیقی یا یوازی پلار راوری یا

یہاں ہی مور راہرو، خویندو دزامنو پہ مخکی (نہ دا چی داکا یا عہہ دلونو دزامنو پہ مخکی، یا دخیلو
 یعنی دین شریکو) دبنخو پہ مخکی (مطلب دا دی چی دمسلمانانو دبنخو پہ مخکی خکہ چی دکافرو
 دبنخو حکم پہ مثل دپردی سری دی داروایت پہ دُر کی دطاوس مجاہد عطاء سعید بن المسیب او ابراہیم
 خخہ نقل دی) یا دخیلو دبنخو پہ مخ کی (مطلقاً کہ خہ ہم کافری وی، خکہ چی دغلام سری حکم پہ شان
 دپردی سری دی دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نزد او پردہ کول ورخخہ واجب دی داروایت پہ دُر کی دی
 دطاوس مجاہد عطاء سعید بن المسیب او ابراہیم خخہ) یا دہغو سرو پہ مخکی کوم چی (دخوراک
 چنالا دپارہ پہ طور د) دتابعینو وی او ددوی (پہ وجہ دحراسو دخرابیدو دبنخو طرف تہ) یوہ ذرہ توجہ
 نہ وی (دتابعینو تخصیص خکہ دی چی پہ ہفہ وخت کی داسی خلک موجود وہ لکہ چی پہ دُر کی دابن
 عباس رحمۃ اللہ علیہ خخہ نقل دی او پہ دی حکم کی دی ہریو ہفہ چی عقل یی بی کارہ وی نو مدار دحکم دعقل
 پری کارہ کیدو دی نہ دا چی پرتابع او طفیلی والی باندی مگر دغہ وخت دغہ تابعان داسی وہ پہ دی
 وجہ دتابع ذکر یی وکی پہ وجہ دقول دابن عباس رحمۃ اللہ علیہ پہ دُر کی، **مُفْلَلٌ لِّیْ عَقْلِهِ اَحَقُّ لَا یُکْثِرُ لِلنِّسَاءِ**
 او کوم چی عقل لری ہفہ پہ ہر حال اجنبی سری دی کہ خہ ہم بردا یاخصی یا معجوب ولی نہ وی ددہ خخہ
 پردہ واجب دہ) یا دداسی ہلکانو پہ مخکی کوم چی دبنخو دپردی پہ خبرو باندی یوہ نہ وی (مراد ورخخہ
 ہفہ کو چنان دی چی لابلوغ تہ نہ وی نزدی سوی او دشہوت خخہ خبر نہ وی، پس ددی تولو پہ مخکی
 درراغو او قد مونو خخہ علاوہ دنہاست دغہ ذکر سوی خایونہ ظاہرول ہم جائز دی یعنی سر اوسینہ
 او دخواند پہ مخکی دیوخی ہم بتول واجب نہ دی، کہ خہ ہم دغہ خاص اندام تہ کتل خلاف اولی دی،
قَالَتْ سَيَكُنَا اُمُّ الْمُؤْمِنِينَ عَالِمَةً ۱۱۳ **مَا مَحْصَلَةُ لَمْ اَزِ مِنْهُ وَلَمْ يَزِ مِنْهُ ذَلِكَ الْمَوْضِعُ اُزِدَهُ لِي الْمَشْكُوهَ وَرَوَى**
بَقِي ابْنُ عَمَلٍ وَابْنُ عَدِي عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ مَرْفُوعًا اِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ زَوْجَتَهُ اَوْ جَارِئَتَهُ فَلَا يَنْظُرُ اِلَى فَرْجِهَا لِأَنَّ ذَلِكَ
يُؤْثِرُ الْقَمِيَّ قَالَ ابْنُ صُلَاحٍ جَهْدُ اِلِسْتَادٍ كَذَا فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ : او (دپردی تردی پوری اہتمام کوی چی پہ
 تلوکی) خلی پشی پہ زورہ مہ پدی چی بت کالی معلوم سی (یعنی دکالو اواز دغیر مخرمو غور وونوتہ
 ونہ رسیری) او مسلمانانو (ستاسی خخہ چی کومہ کوتاہی پہ دی احکامو کی سوی وی نو) تاسی تول
 داللہ رحمۃ اللہ علیہ پہ مخکی توبہ وکری چی تاسی فلاح پیدا کی (کنہ نو نافرمانی دکاملی فلاح دپارہ مانعہ کیری)

معلومات اوستکی
(دغوا حشو بندولو او دپا کی دحفاظت یو مہم باب دبنخو پردہ)

دبنخو دپردی اولی ایتونہ ہفہ دی کوم چی پہ سورة احزاب کی دام المومنین حضرت زینب بنت جحش
رحمۃ اللہ علیہا پہ نکاح کی دراتلو پہ وخت نازل سو چی تاریخ یی خینی حضرات سنہ ۲ ہجری اوسنہ ۵
 ہجری وایی، پہ تفسیر ابن کثیر اونیل الاوطار کی یی ترجیع سنہ ۵ ہجری تہ ورکری دہ او پہ روح
 المعانی کی دحضرت انس رحمۃ اللہ علیہ خخہ روایت نقل کری دی چی پہ ذی القعدہ سنہ ۵ ہجری کی دانکاح سوی

ده اوپر دی دتولو اتفاق دی چی دپردی اولنی ایتونه په دی موقع نازل سوه او دسورة نور دا ایتونه داولن
دقصی سره نازل سوی دی کومه چی دغذا دبنی المصطلق یا مرسیع څخه په واپسی کی پښه سوه، دا
غذا په سنه ۶ هجری کی سوي ده، ددی څخه معلومه سوه چی دسورة نور ایتونه دپردی دنزول په اعتبار
سره وروسته راغلی دی دسورة احزاب څلور آیتونه دپردی متعلق دنزول په اعتبار سره مخکی دی او
دشرعی پردی احکام دهغه وخت څخه شروع سول کله چی دسورة احزاب ایتونه نازل سول، په دی وجه
دحجاب اوپردی پوره بحث خو به ان شاء الله تعالی په سورة احزاب کی راسی دلته صرف ددی ایتونو
تفسیر لیکل کیږی کوم چی په سورة نور کی راغلی دی.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَلْجُؤْنَ مِنْ أَنْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا أَرْوَاجَهُمْ ذَلِكَ أَرْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ يَلْجُؤْنَ
مشتق دی چی معنی یی کمول او کښته کول دی (راغب) ترنظر لاندی او کښته لرلو څخه مراد نظر دهنو
شیانو څخه راگرځول دی دکومو طرف ته چی شرعاً کتل ممنوع اونا جائز دی (ابن کثیر) ابن حبان یی دا
تفسیر فرمایلی دی، په دی کی غیر محرمی ښځی ته په بدنیت سره کتل تحریماً اوبغیر دڅه نیت څخه
کتل کراهت دا خل دی او دچا ښځی یا سړی شرعی سترته کتل هم په دی کی دا خل دی (دضرورت ځایونه
لکه د علاج معالجي وغیره ددی څخه مستثنا دی، دچا دراز معلومولو دپاره دچا کور ته دننه په دروازه یا
تنبه وغیره کی کتل اوتول هغه کارونه په کومو کی چی نظر استعمالول شریعت ممنوع گرځولی دی په
دی کی دا خل دی.

وَيَحْفَظُوا أَرْوَاجَهُمْ: دشرمگاهونو دحفاظت څخه مراد دا دی چی دنفس دخواهشونو پوره کولو څومره
ناجائزی طریقې اوصورتونه چی دی هغه ټول په دی کی دا خل دی چی ددغو ټولو څخه خپل شرمگاهونه
محفوظ وساتی، په دی کی زنا لواطت او د دوو ښځو دیو بل سره سیحاق چی شهوت په پوره سی په
لاس سره شهوت پوره کول دا ټول په ناجائزو او حرامو شیانو کی دا خل دی، مراد ددی ایت ناجائز
اوحرام شهوت پوره کول او ددی ټول مقدمات ممنوع کول دی چی په هغو کی یی دابتداء اوانتهاء په
توضیح سره بیان وکی باقی درمیانی ټولی مقدمی په دی کی دا خل دی سوی دشهوت دفتنی دټولو څخه
اولنی سبب اومقدمه نظر کول اوکتل دی اواخری نتیجه یی زناده ددی دواړو ذکر یی په توضیح سره
وکی اوحرام یی کرل او د دوی په مینځ کی حرامی مقدمی مثلاً خبری کول لاسونه وروپل وغیره دا ټول
په کښی ضمناً راغلل.

ابن کثیر دحضرت عبیده رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی: کُلُّ مَا عَصَى اللَّهُ بِهِ فَهُوَ كَبِيرَةٌ وَقَدْ ذَكَرَ الطَّوَلَبِيُّ
یعنی په کوم شی چی دالله عز وجل دحکم مخالفت کیږی دغه ټول کبیره گناهونه دی لیکن په آیت کی یی
دهغو د دوو طرفونو دابتداء اوانتهاء ذکر وکی، ابتداء نظر په دغه ټول کول اوکتل اوانتهاء یی زناده
طبرانی دحضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت کړی دی، چی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی.

اَنْظُرْ مِنْهُمْ مِنْ سِيَاهٍ اِنَّهُمْ مَسْمُومٌ مَنْ لَوْ كَرِهَ مَخَالَفِيْ اَنْذَرْتَهُ اِيْمَانًا يَجِدُ خَلَاوَةً لِّىْ لَقَبِهِ (ابن كثير)
 نظر يوزهرى غشى دى دشيطان دغشو خخه كوم سړى چى سره دزړه دتقاضا خخه خپل نظر واپس كى نو
 زه به هغه ته په بدله كى داسى پوخ ايمان وركړم چى خوندي به دى په زړه كى محسوس كى
 او په صحيح مسلم كى دحضرت جرير بن عبدالله بجلي ؓ خخه روايت دى چى دوى دنبى كريم ؐ خخه
 روايت كړى دى چى كه په غير ارادى طور سره دچا نظر په غير محرم دبنځى باندې لويږي ، نوخه كول په
 كار دى؟ نبى كريم ؐ حكم وكى چى خپل نظر دغه وخت واپس كى (ابن كثير)
 دحضرت على كرم الله وجهه په حديث كى چى كوم دا راغلى دى چى اول نظر خو معاف دى دوهم گناه ده
 دهغه مطلب هم دا دى چى اولنى نظر كوم چى بى دارادى خخه ناخاپه پريوزى دغه دغير اختيارى كيدوپه
 سبب معاف دى ، كنه نو په قصد سره اولنى نظر هم معاف نه دى .

(بې پرې هلکانو ته دقصداً نظر کولو هم دا حکم دی)

ابن كثير رضى الله عنه ليکلى دى چى دپرو مشرانو دامت به دپې پرې هلك طرف ته دکتلو خخه ډيره په سختي
 سره منع كوله او دپرو عالمانو دى ته حرام ويلي دى (غالباً دا په هغه صورت كى دى كله چى په بدنيت او
 دنفس په خواهش سره نظر وكړل سى ، والله اعلم

(غير محرم ته کتل حرام دى ددى تفصيل)

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ الْفُضْضَنَ مِنْ اَنْصَارِهِنَّ : الاية ددى اوږ دايث په شروع حصه كى خو هغه حكم دى كوم چى
 ددى خخه په مخكى آيت كى سړو ته سړى وو چى خپل نظرونه كېسته ساتى ، يعنى واپس كوى يى دسړو
 په حكم كى خوبنځى هم دا خلى وى ، مگر د دوى ذكر يى جلا دتاكيد دپاره كړى دى ، ددى خخه معلومه
 سره چى دبنځو ته ماسوا دخپلو محرمانو خخه بل سړى ته كتل حرام دى ، دپرو عالمانو قول دا دى چى
 غير محرم سړى ته كتل دبنځى دپاره قطعاً حرام دى ، برابره خبره ده كه په شهوت او بد نيت سره گوري
 او كه بغير دشه نيت او دشهوت خخه په دواړو صورتونو كى حرام دى او په دى باندې يى دحضرت ام
 سلمه ؓ دحديث خخه دليل نيولى دى په كوم كى چى ذكر دى چى يوه ورځ ام سلمه ؓ او ميمونه ؓ
 دواړى دنبى كريم ؐ سره وى چى ناخاپه عبدالله ابن ام المکتوم ؓ روند صحابى ؓ راغى او دا واقعه
 دپردې داحكامو دنازليدو خخه وروسته پېښه سوي وه ، نونبى كريم ؐ مونږ دواړو ته حكم وكى چى دده
 خخه پرده وكى ام سلمه ؓ عرض وكى چى يارسول الله! دى خو روند دى نه مونږ ليدى سى اونه
 موبړندى سى نبى كريم ؐ وفرمايل چى تاسى خو رندى نه ياست ، تاسى خو هغه ليدى سى (رواه
 ابوداود والترمذى وقال الترمذى حديث حسن صحيح)

اونورو ځينو فقهانو ويلي دى چى بغير دشهوت خخه پردى سړى ته په كتلو كى دبنځى دپاره باك نسته ،
 دوى دحضرت عائشه صديقه ؓ په هغه حديث سره دليل نيولى دى په كوم كى چى ذكر دى چى دمسجد

نبوی په اخاطه کی ځینی حبشیانو ځوانانو داختر په ورځ خپله دسپاهی گیری لوبه کوله ، نبی کریم ﷺ یی تماشه کوله او عائشه صدیقه رضی الله عنہا هم دده ﷺ شاته ولاړه وه لوبه یی کتله او تر هغه وخته پوری یی کتله ترڅو چی په خپله ورڅخه ستړی سوه ، نبی کریم ﷺ دا نه وه منع کړی ، او پردی دتولو اتفاق دی چی نظر دشهوت حرام دی اوبی دشهوت څخه نظر کول هم خلاف اولی دی ، او دیوی دبنخی دبلې دبنخی دستر ځای ته کتل بغیر دغاصو ضرورتونو دا هم ددی آیت په الفاظو سره حرام دی ، ځکه چی لکه څنګه چی لوړ بیان سوی دی چی دستر ځایونه یعنی دسرو دنامه څخه تر زنگنو پوری او دبنخو ټول بدن بغیر دمنځ او ورغوو څخه دا ځایونه دستر دی ددی پتول دتولو څخه فرض دی (۱) نه یو سړی دبل سړی سترته کتلی سی اونه یوه ښځه دبلې ښځی سترته کتلی سی اوچی سړی دیو ښځی یا ښځه دیو سړی سترته گوری دا خو په درجه اولی سره حرام دی او دذکر سوی آیت دغضی بصر دحکم څخه خلاف ده ، ځکه چی دایت مطلب کوم چی لوړ بیان سوی دی په دی کی دهر داسی شی څخه نظر کښته کول او اړول مراد دی دکوم طرف ته کتل چی شریعت منع کړي دی په دی کی ښځی ته دبنخی سترته کتل هم دا خل دی .

وَلَا يَتَّبِعُنَّ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْحَكُنَّ بِخُمْرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُتَّبِعْنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُحُورِهِنَّ الْاَيَةُ زينت دلغوی معنی په اعتبار سره هغه شی ته ویل کیږی په کوم سره چی انسان خپل ځان ښائسته کړی هغه ښایسته کیږی هم کیدی سی کالی هم دا شیان چی کله دبنخی پر بدن باندی نه وی بلکه ورڅخه جلا وی ، نو په اتفاق دامت سره دهغو لیدل دسرو دپاره حلال دی ، لکه په بازار کی دبنخو خرڅیدونکی کیږی او کالی چی دغو ته په کتلو کی هیڅ باک نسته ، په دی وجه جمهور مفسرین په دی آیت کی دزینت څخه مراد محل دزینت یعنی هغه اندامونه کوموته چی دزینت داشیان کالی وغیره اغوستل کیږی هغه مراد اخیستی دی او معنی دایت دا ده چی ښځوته واجب دی چی هغه خپل زینت یعنی دزینت ځایونه نه ښکاره کوی (کذا فی الروح)

په دی آیت کی چی یی دبنخو پاره کوم دزینت دځایونو ښکاره کول حرام کړی دی ، مخ ته ددی حکم څخه دوی استثنایان بیان فرمایي یوه دمنظور یعنی چاته چی کتل کیږی دهغه په اعتبار سره اوله دناظر یعنی دکتونکو په اعتبار سره .

(دپرو دی داحکامو څخه استثناء)

اوله استثناء دَمَا ظَهَرَ مِنْهَا . ده یعنی دبنخی دپاره دخپل زینت څه شی دسرو په مخکی ظاهرول جائز دی بغیر دهغو شیانو څخه کوم چی خود بخوده ظاهریږی یعنی دکار روزگار او گرځیدو راگرځیدو پ وخت کی چی کوم شیان عادتاً ښکاره کیږی او پتول یی عادتاً مشکل وی هغه مستثنی دی دهغو په ښکاره کیدو کی گناه نسته (ابن کثیر)

(۱) یعنی دتولو غیر محرمو څخه دمحرم بیان مخ ته را روان دی ، محمد تقی عثمانی ۱۴۱۹ هـ

مراد ددغو څخه څه دی؟ په دی کی دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ او حضرت عبدالله ابن عباس ؓ تفسیرونه مختلف دی ، حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ فرمایي چی په مَا ظَهَرَ مِنْهَا کی یی چی کوم شی مستثنی کړی دی هغه په سربیره کپړی لکه برقع یا غټ څادر کوم چی دبرقی په ځای وی داکپړی دزینت دکپړو دپټولو دپاره استعمالیږي ، نو مراد دایت به داسی چی دزینت یو شی ظاهرو ل جائز نه دی ، بغیر دهغو سربیرنو کپړو څخه دکومو پټول چی دباندی دوتلو په ضرورت سره ممکن نه دی لکه برقع وغیره او حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی ددی څخه مراد مخ او ورغوی دی ، ځکه چی ښځه کله په یو ضرورت سره په دباندی وتلو مجبوره وی ، نو دگرځیدو راگرځیدو او دورکړی راکړی په وخت کی دمخ او ورغوو پټول مشکل وی ، په دی وجه دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ دتفسیر مطابق خو دغیر محرمو سرو په مخکی ښځی ته مخ اولاس ښکاره کول هم جائز نه دی صرف سربیره کپړی برقع وغیره په ضرورت سره مستثنی دی او دحضرت ابن عباس ؓ دتفسیر مطابق مخ او دلاسو ورغوی هم دغیر محرمو په مخکی ښکاره کول جائز دی ، په دی وجه دامت فقهاؤ هم په دی مسئله کی اختلاف کړی دی چی مخ او ورغوی دپردی څخه مستثنی او دغیر محرمو په مخکی یی ښکاره کول جائز دی او که نه دی مگر پر دی دټولو اتفاق دی چی که په مخ او ورغوو دنظر اچولو څخه دفتنی بیرته وی ، نو هغو ته کتل هم جائز نه دی او ښځو ته ددی ښکاره کول هم جائز نه دی ، دغه ډول پردی هم دټولو اتفاق دی چی ستر دعورت کوم چی په لمونځ کی اجماعاً او خارج دلمونځ څخه په صحیح روایت سره فرض دی ددی څخه مخ او ورغوی مستثنی دی که دښکاره وی اولمونځ کوی نو په اتفاق سره صحیح او درست به سی .

قاضی بیضاوی او خازن ددی آیت په تفسیر کی فرمایي چی مقتضا دایت دا معلومیږي چی دښځی دپاره اصل حکم دا دی چی دا دخپل زینت څه شی هم ظاهر نه کی بغیر دهغه څخه کوم چی په گرځیدو راگرځیدو او کار او روزگار کی عادتاً ښکاره کیږي په دی کی برقع او څادر هم دا خل دی او مخ او ورغوی هم چی کله ښځه په څه مجبوری او ضرورت سره دباندی وزی نو دبرقی او څادر ښکاره کیدل خومتعین دی او دورکړی راکړی په ضرورت کی ځینی وخت مخ او ورغوی هم ښکاره کیږي ، نو دغه هم معاف دی گناه په کښی نسته ، لیکن ددی آیت څخه دا هیڅکله ثابته نه ده چی سرو ته مخ او ورغوو ته کتل بی ضرورته جائز دی بلکه سرو ته خو دا حکم دی چی نظر کښته ساتی که ښځه چیری دمخ او لاسونو په ښکاره کولو مجبوره سی نو سرو ته لازم دی چی بی دشرعی عذر څخه اوبی دضرورت څخه دی نه نه گوري ، په دی توجیه کی دواړه روایتونه او تفسیرونه یوځای کیدی سی ، دامام مالک مشهور مذهب هم دا دی چی دغیر محرمی ښځی مخ او ورغوو ته کتل بغیر دباح ضرورت څخه جائز نه دی او په زواجر کی ابن حجر مکی شافعی دامام شافعی هم دامذهب نقل کړی دی چی که څه هم دښځی مخ او ورغوی په فرض ستر دعورت کی دا خل نه دی خو ددی په ښکاره کولو هم لمونځ کیږي مگر غیر

محروم و سړو ته دی ته کتل بی دشرعی ضرورت څخه جائز نه دی .

او دالور معلومه سوي ده چی کومو فقهاؤ مخ او ورغوی لیدل جائز گڼلی دی هغوی هم په دی متفق دی چی که دفتنی بیره وی نومخ وغیره ته کتل هم جائز نه دی او دا ظاهره ده چی دحسن اوزینت ټول مرکز دانسان مخ دی او زمانه دفتنی اوفساد اوغلبی دهوا هوس او غفلت ده ، په دی وجه بغیر دمخصوصو ضرورتونو څخه مثلاً علاج معالجه یاڅه سخته خطره وغیره بنځی ته دغیر محرمو په مخکی قصدأ مخ ښکاره کول هم منع دی اوسړو ته هم دوی ته قصدأ نظر کول هم بغیر دشرعی ضرورت څخه جائز نه دی .
په ذکر سوی آیت کی دظاهری زینت داستثناء څخه وروسته ارشاد دی ، وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ خُيُوبِهِنَّ یعنی لوپټه دی په خپله سینه باندی اچولی ساتی .

خُمْر دَخِمَار جمع ده هغه کپړی ته وایی کومه چی بنځی په سر باندی استعمالوی او غاړه اوسینه یی په پټه سی ، جُيُوب دجیب جمع ده معنی یی ده گریوان چونکه دپخوانی زمانی څخه دگریوان په سر باندی دجوړولو عادت دی په دی وجه دگریوانونو دپټولو څخه مراد دسینی پټول دی .

دایت په شروع کی دزینت دښکاره کولو ممانعت وو په دی جمله کی دزینت دپټولو تاکید او ددی دیو صورت بیان دی چی اصل وجه یی دجاهلیت دیو رسم ماتول دی ، دجاهلیت په زمانه کی به ښځو لوپټه په سر واچوله او دواړه سرونه به یی شاته ایله کړه چی گریوان سینه غاړه او غوږونه به یی ښکاره وه ، په دی وجه مسلمانانو ښځوته حکم وسو چی دوی دی داسی نه کوی بلکه دلوپټی دواړه سرونه دی پریوړل راواړوی چی دا ټول اندامونه په پټ سی (رواه ابن ابی حاتم عن ابن جریر روح)

مخته بله استثناء دهغو سړو بیان سوي ده دکومو څخه چی شرعاً پرده نسته ددی دوی وجهی دی اول خو کوم سړی چی یی مستثنی کړی دی د دوی څخه دڅه فتنی خطره نسته دغه محارم دی دکومو چی طبیعتونه حق تعالی داسی پیدانشی جوړ کړی چی هغوی ددی ښځو دپاکی محافظ وی د دوی څخه به خپله دڅه فتنی احتمال نسته ، دوهم هر وخت په یوځای د اوسیدو ضرورت هم داسانی پیدا کولو مقتضی دی ، دا هم یادساتل ضروری دی چی دځاوند څخه علاوه نور محارم کوم چی یی مستثنی کړی دی هغه دپردی او حجاب داحکامو څخه استثناء ده دستر دعورت څخه استثناء نه ده دښځی چی کوه بدن په ستر کی دا خل دی او دکوم ښکاره کول چی په لمانځه کی جائز نه دی هغه ته کتل دمحرم دپاره ه جائز نه دی (۱) په دی آیت کی داته قسمونو محرمو سړو اوڅلورو نورو قسمونو دپردی څخه استثناء سوي ده او دسورة احزاب په آیت کی کوم چی په نزول کی ددی څخه مخکی دی په هغه کی صرف داړو قسمونو ذکر دی دپنځو اضافه دسورة نور په آیت کی سوي ده کوم چی دهغه څخه وروسته نازل سوي دی

(۲) دلته په مسئله کی لږ تفصیل دی چی دبیانولو څخه پاته سوی دی هغه تفصیل دادی چی دښځی دستر هغه حصه چی دنامه اودگودو ترمینځ ده او گیده او ملا دمحرم دپاره هم کتل جائز نه دی البته ددی څخه

علاوه د بدن نوری حصی، مثلاً سر مروند پنډی وغیره دمحرّم په مخکی ښکاره کولی سی البته چونکی زمانه دفتنی ده په دی وجه بغیر د ضرورت څخه د ښکاره کولو عادت جوړول مناسب نه دی شاید په دی وجه حضرت مصنف د لمونځ ستر دمحرّم ستر مقرر کړی دی، واللّٰه اعلم (محمد تقی عثمانی سنه ۱۴۱۹ هـ)

هېر داری: یاد ساتل په کار دی چی دلته لفظ دمحرّم په عامه معنی کی استعمال سوی دی په کوم کی چی خاوند هم شامل دی د فقهاؤ په اصطلاح کی دمحرّم چی کوم خاص تفسیر دی چی د چاسره هیڅکله هم نکاح جائز نه وی هغه دلته مراد نه دی، تفصیل ددی دولسو مستثنی سوو کوم چی د سورة نور په دی آیت کی دی دا دی.

د ټولو څخه اول خاوند دی د کوم څخه چی د ښځی دیو اندام پرده نسته که څه هم خاص اندامونو ته بی ضرورته کتل خلاف اولی دی حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمایي مَا رَأَى مِنِّي وَلَا رَأَيْتُ مِنْهُ يَعْنِي نَهْ زَمَانًا خاص اندام لیدلی دی او نه ما دده.

دوهم خپل پلار دی په کوم کی چی نیکه ورنیکه ټول دا خل دی.

دریم د خاوند پلار دی په دی کی هم نیکه ورنیکه ټول دا خل دی.

څلورم خپل زامن دی چی ددی څخه پیدا وی.

پنځم د خاوند زامن کوم چی د بلی ښځی څخه وی.

شپږم خپل وروڼه په دی کی حقیقی هم دا خل دی او یوازی په پلار شریک یعنی علالتی او یوازی په مور شریک یعنی اخیافی هم، لیکن د ماما اکا عمه زامن کومو ته چی په عرف کی وروڼه ویل کیږی دوی په کښی دا خل نه دی دغه غیر محرّم دی.

اووم د وروڼو زامن دلته هم صرف د حقیقی یا علالتی یا اخیافی وروڼو زامن مراد دی، نور د عرفی وروڼو زامن په کی شمار نه دی.

اتم د خوندو زامن په دی کی هم د حقیقی علالتی اخیافی خوندو زامن مراد دی، د اکا ماما عمه د لوڼو زامن مراد نه دی دا اته قسمونه خو د محارمو دی.

نهم قسم، أُولَآئِکَ یعنی خپلی ښځی د کومو څخه چی مراد مسلمانې ښځی دی چی د دوی په مخکی هم هغه ټول ځایونه ښکاره کول جائز دی کوم چی د پلار او زامنو په مخکی ښکاره کولی سی او دا لوړ لیکل سوی دی چی دا استثنا د پردی د حکمونو ده د ستر د حکمونو څخه نه، په دی وجه کوم اندامونه چی یوه ښځه دخپل محرّم سړی په مخکی نه سی ښکاره کولی دهغه ښکاره کول دیوی مسلمانې ښځی په مخکی هم جائز نه دی د علاج معالجی وغیره ضرورتونه ورڅخه مستثنی دی.

بَلَاءِکَ: د مسلمانانو ښځو د قید څخه دا معلومه سوه چی د کافرو مشرکو ښځو څخه پرده واجب ده، دغه د غیر محرّم سړو په حکم کی دی ابن کثیر د حضرت مجاهد څخه ددی آیت په تفسیر کی نقل کړی دی چی

ددی خُخہ معلومہ سوہ چی مسلمانن بنخی تہ جائز نہ دی چی دکافری بنخی پہ مخکی خپل اندامونہ
 بنکارہ کری لیکن پہ صحیح احادیثوکی داسی روایتونہ موجود دی ، چی پہ ہفہ کی دکافرو بنخو
 دازواج مطہراتو خوا تہ تلل ثابت دی ، پہ دی وجہ پہ دی مسئلہ کی دمجتہدینو امامانو اختلاف دی
 خینو کافری بنخی پہ مثل دغیر محرمو سرو مقرری کری دی ، خینو پہ دی معاملہ کی دمسلمانانو
 کافرو دوارہ قسمہ بنخو حکم یو گنہلی دی چی دہغو خُخہ پردہ نستہ ، امام رازی رحمۃ اللہ علیہ فرمایا چی اصل
 خبرہ دا دہ چی پہ لفظ دَنَسَائِہِہِن کی تولی مسلمانن او کافرانی بنخی دا خلی دی او دتیرو مشرانو خن
 چی کوم دکافرو بنخو خُخہ دپردی کولو روایتونہ نقل دی ہفہ پہ مستحب والی باندی مینی دی ، پہ
 روح المعانی کی مفتی بغداد علامہ آلوسی رحمۃ اللہ علیہ دا قول اختیار کری دی فرمایا ، وَهَذَا الْقَوْلُ أَقْوَى
بِاثْنِ الْيَوْمِ لِأَنَّهُ لَا يَكَادُ يُمَكِّنُ اجْتِنَابَ الْمُسْلِمَاتِ عَنِ الذِّمِّيَّاتِ : دا قول نن صبا دخلگو دحال مناسب دی
 خُخہ چی پہ دی زمانہ کی دمسلمانانو بنخو دکافرو بنخو خُخہ پردہ کول تقریباً ناممکن سوی دی .

لسم قسم ، أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ : دی یعنی ہفہ کوم چی ددی بنخو غلامان وی ، ددی الفاظو پہ عرم کی
 خو غلامان اومینخی دواپی داخلی دی ، لیکن داکثرو فقہاؤ امامانو پہ نزد ددی خُخہ مراد صرف
 مینخی دی غلامان سری پہ دی کی دا خل نہ دی ، د دوی خُخہ دعامو محارمو پہ شان پردہ واجب دہ
 حضرت سعید بن مسیب رحمۃ اللہ علیہ پہ خپل اخری قول کی فرمایا ، لَا يَغُرُّكُمْ آيَةُ النُّورِ فَإِنَّهُ فِي الْأَثَرِ لَدُنَّ
الدُّكُورِ : یعنی تاسی خلگ دسورۃ نور پہ دی آیت پہ غلطی کی رانہ سی چی ، دَ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ : الفاظ
 عام دی مراد بی غلامانوتہ ہم شامل دی لیکن واقعہ داسی نہ دہ ، دا ایت صرف دبنخو یعنی دبنخو پہ
 حق کی دی سری غلامان پہ دی کی دا خل نہ دی حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ
 سیرین رحمۃ اللہ علیہ فرمایا چی غلام سری تہ دخپلی مالکی بنخی ورینستہ لیدل جائز نہ دی (روح المعانی)
 پاتہ سو دا سوال چی کله دلفظ دَ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ : خُخہ صرف مینخی بنخی مراد دی ، نو دا خود دی
 خُخہ پہ مخکی لفظ دَنَسَائِہِہِن کی دا خلی دی د دوی دجدا بیانولو ضرورت خہ وو؟ ددی جواب جصاص
رحمۃ اللہ علیہ دا ورکری دی چی لفظ دَنَسَائِہِہِن پہ خپل ظاہری اعتبار سرہ صرف دمسلمانانو بنخو دپارہ دی
 اومملوکی مینخی کہ کافری وی نو دہغو دمستثنی کولو دپارہ داللفظ جدا راوہل سوی دی .

یولسم قسم ، أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ : حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایا چی ددی خُخہ مراد ہفہ
 غافلہ اوبد حواسہ قسم خلگ دی دکومو چی دبنخو طرف تہ خہ رغبت او دلچسپی نہ وی (ابن کثیر)
 او دا مضمون ابن جریر دابو عبداللہ ابن جُبیر ابن عطیہ وغیرہ خُخہ نقل کری دی پہ دی وجہ ددی خُخہ
 مراد ہفہ سری دی کوم چی دبنخو طرف تہ نہ خہ رغبت اوشہوت لری نہ د دوی دبناست اوحسن
 اوحالاتو سرہ خہ دلچسپی لری چی نورو خلگو تہ بی بیان کی پہ خلاف دمخنت قسم خلگر خُخہ کوم چی
 دبنخو دخاص اوصافو سرہ تعلق لری د دوی خُخہ ہم پردہ واجب دہ لکہ چی دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا

یو حدیث کی دی چی یو مخنث بہ دازواج مطہراتو خواتہ راتلی او امہات المومنین بہ دی ، غیرِ اُولی الارثہ مِنَ الرَّجَالِ : گنتی کوم چی پہ دی آیت کی ذکر دی ، نو ددہ خخہ بہ یی سترنہ کوی نبی کریم ﷺ چی کلہ دی ولیدی او ددہ خبری یی واوریدی ، نو کورونو تہ یی دداخلیدو خخہ دی منع کری (روح المعانی)
پہ دی وجہ ابن حجر مکی رحمۃ اللہ علیہ پہ شرح منہاج کی فرمایلی دی چی سری کہ نامرد وی او کہ اندام پریکری وی یادیر بودا وی خوپہ دی غیرِ اُولی الارثہ کی دا خل نہ دی ، ددی تولو خخہ پردہ واجب دہ ، پہ دی کی ذَٰلِکَ غَيْرِ اُولی الارثہ : دلفظ سرہ چی کوم ، ذَٰلِکَ اَبَعَيْنَ : لفظ ذکر دی ، ددی خخہ مراد دا دی چی داسی غافلہ بد حواسہ خلق کوم چی نابللی میلمانہ جو پریری دخلگو کورونو تہ دخوراک چنساک دپارہ ننوزی دغہ مستثنی دی ددی ذکر یی صرف ددی دپارہ وکی چی دغہ وخت خہ داسی خلگ وہ چی نابللی بہ دخلگو کورنو تہ ننوتل اصل مدار دحکم پہ داسی غافلہ بد حواسہ دخلگو باندی دی ہسی پرنابللو باندی نہ دی واللہ اعلم .

دولسم قسم : اَوْ الطِّفْلِ الذَّيْنِ : دی ، ددی خخہ مراد ہغہ نابالغ بچیان دی کوم چی اوس لابلوغ تہ نہ دی نژدی سوی اودبشو دخاصو حالاتو اوصفتونو او حرکتونو خخہ ناخبرہ دی اوکوم ہلک چی پہ دی کارونو کی دلچسپی اخلی نو ہغہ مراہق یعنی بلوغ تہ نژدی دی ددہ خخہ پردہ واجب دہ (ابن کثیر)
امام جصاص رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چی دلته دطفل خخہ مراد ہغہ کوچنی دی کوم چی پہ مخصوصو معاملو کی دبشو اوسرو خہ فرق نہ کوی (ذکرہ عن المجاہد) دپردی دمستثناء گانو بیان ختم سو .
وَلَا يَضْرِبْنَ بِالْأَرْجُلَيْنِ لِغِلْمٍ مَا يُخْفَيْنِ مِنْ زِينَتِهِنَّ : یعنی پہ بشخو لازم دی چی خپلی پبسی دومرہ پہ زور نہ یدی چی کالی یی او دوی پت زینت سرو تہ بشکارہ سی .

(دکالی اواز غیر محرموتہ اورول جائز نہ دی)

دایت پہ شروع کی یی بشخی ددی خخہ منع کری دی چی خپل زینت غیر سرو تہ بشکارہ کی ، پہ اخرکی ددی زیات تاکید دی چی خایونہ دزینت سر اوسینہ وغیرہ پتول خو واجب دی ، دخپل پت زینت ظاہرول برابرہ خبرہ دہ کہ پہ ہرہ ذریعہ چی وی دغہ ہم جائز نہ دی ، کہ پہ کالیو کی دننہ خہ داسی شی وچوی چی ہغہ بیا اواز کوی (شرنگیری) یا یو کالی دبل سرہ لگیبری اواز کوی یا پنبہ داسی پہ مخکی ایردی چی دکالی خخہ اواز وزی او غیر محرم سری یی اوری داشیان ددی آیت پہ روسرہ ناجائز دی او پہ دی وجہ دیر فقہاء فرمایي چی کلہ دکالی اواز غیر محرم تہ اورول پہ دی آیت سرہ ناجائز ثابت سول نو پہ خپلہ دبشخی اواز اورول خوپہ ددی خخہ زیات سخت ناجائز وی ، پہ دی وجہ دبشخی اواز ہم دی حضراتو پہ سترکی دا خل کری دی او پہ دی بنا پہ نوازل کی فرمایي چی بشخوتہ تر خو پوری چی ممکنہ وی دقران تعلیم ہم دبشو خخہ زدہ کول پہ کار دی دسرو خخہ تعلیم پہ درجہ دمجبوری جائز دی .
دصحیح بخاری او مسلم پہ حدیث کی دی چی پہ لمونخ کی کہ خوک دچاپہ مخکی تیریری نو سری تہ پہ

کار دی چی سبحان الله و وایی تیریدونکی خبر کړی لیکن ښځه به اواز نه باسی بلکه دخپل یو لاس ورغوی به دبل لاس دورغوی پر شا ټکوی او دغه تیریدونکی به خبرکی .

(دښځې داواز مسئله)

ایا دښځې اواز فی نفسه په سترکی دا خل دی او غیر محرم ته یی اواز اورول جائز دی؟ په دی معامله کی دامامانو حضراتو اختلاف دی ، دامام شافعی په کتابونو کی یی دښځې اواز په سترکی نه دی دا خل کړی ، داحنافو په نزد هم مختلف اقوال دی ، ابن همام رحمته الله دنوازل دروایت په بناسره په سترکی دا خل کړی دی په دی وجه داحنافو په نزد دښځې اذان مکروه دی ، لیکن دحدیث څخه ثابت ده چی ازواجو مطهراتو به دپردی دنزول څخه وروسته هم دپردی څخه اخوا دغیر محرمو سره خبری کولی ، ددی ټولو څخه راجح اوصحیح خبره دا معلومیږی چی په کومه موقع او محل کی دښځې داواز څخه دفتنی پیدا کیدو خطر وې هلته منع دی او کوم ځای چی دا نه وی جائز دی (جصاص) او احتیاط په دی کی دی چی بی دضرورت څخه ښځی دی دپردی څخه اخواته هم دغیر محرمو سره خبری نه کوی . والله اعلم

(خوشبو لگول او دباندی وتل)

په دی حکم کی دا هم دا خله ده چی ښځه کله په یو ضرورت سره دکوره دباندی وزی نو دخوشبو لگول سره دی نه وزی ځکه چی دغه هم ددی پټ زینت دی چی غیر محرم ته دا خوشبو ورسپړی ، نو ناجائز دی ، په ترمذی کی دحضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه په روایت حدیث دی چی په هغه کی یی پرخوشبو لگوونکو او دباندی وتونکو ښځو باندی بدویلی دی .

(گل کړی برقع اغوستل او دباندی وتل هم ناجائز دی)

امام جصاص رحمته الله فرمایي چی کله دکالی اواز قرآن کریم دزینت په اظهار کی دا خل کړی دی او منع کړی یی دی نو رنگداری گلداری برقع اغوستل او دباندی وتل خو په درجه اولی سره منع دی ، او ددی څخه داهم معلومه سوه چی دښځې مخ که څه هم په سترکی داخل نه دی مگر دغه دزینت دټولو څخه لوی مرکز دی ، په دی وجه مخ هم دغیر محرمو څخه پټول واجب دی مگر په ضرورت سره بیا خیر دی (جصاص)

وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ : یعنی توبه کوی الله تعالی ته تاسی ټول په جمع ای مومنانو په دی آیت کی یی اول سرو ته دنظر کښته کولو حکم بیا ښځوته داسی حکم بیا ښځوته دغیر محرمو څخه دپردی کولو جلایا حکم کولو څخه وروسته په دی جمله کی یی ټول سړی اوښځی هم شاملی کړی او هدایت یی وکی چی دنفسانی شهوتونو معامله ډیره باریکه ده نور په دی باندی خبر یدل مشکل دی مگر الله تعالی ته هر پټ او ښکاره یوشان ظاهر دی په دی وجه که دچا څخه په دی ذکر سوو احکامو کی څه وخت کوتاهی سوی وی نو پرده لازم دی چی ددی څخه توبه وکی په تیر باندی دپښیمانه کیدو سره دالله تعالی څخه مغفرت وغواړی او داتننده دپاره هغه ته دنه نزدی کیدو پخه اراده وکی .

وَأَتَاكُمْ الْإِيكُلِي مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ

اونکاح کوی دکوموچی نکاح نه وی ستاسی څخه اوکوم چی نیک وی ستاسی دغلامانو څخه او مینځو څخه که دغه

يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝۳۲ وَلَيْسَتْ عُقُفٌ

وی نو الله فقیران نو الله به بی غنیان کوی دفضل خپل څخه او الله فراخی کوونکی دی په هرڅه پوره دی، او

الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

خپل ځان دی ساتلی ساتی چاته چی نه رسیږی سامان دنکاح ترهغه چی طاقت ورکری ده لره الله د خپل فضل څخه

لنفسه: (په ازادوکی) چی کوم بی نکاح وی (برابره خبره ده که سړی وی او که ښځی اوبی نکاح والی

هم عام دی برابره خبره ده که تراوسه پوری بی نکاح دسره نه وی سوی اویا سوی وی خوښځه بی مړه وی

یاد طلاق په وجه بی نکاح سوی وی) تاسی دهغوی نکاح کوی او (دغه شان) ستاسی په غلامانو

او مینځوکی چی کوم ددی (نکاح) لائق وی (یعنی دنکاح حقونه اداکولی سی) دهغوی هم (نکاح کوی

محض په خپل مصلحت سره دهغوی دنکاح دخواهش مصلحت مه فوت کوی او دازادو دنکاح دپیغام

ورکوونکو په فقیرئ او غریبی باندی نظر مه کوی چی په دی وجه ورته انکار وکی کله چی په دوی کی

دکسب کولو دمعاش صلاحیت موجود وی، ځکه چی، که دغه خلک مفلسان وی نو الله (که وغواړی)

هغوی به په خپل فضل سره غنیان کی (لنډه دا چی مه خو دنه مالداري په وجه سره دنکاح څخه انکار

کوی او مه دا خیال کوی چی وسوه نوخرڅ به زیات سی کوم چی په موجوده حالت کی غنی او مالداره دی

دی به هم په نکاح کولو غریب او محتاج سی ځکه چی مدار درزق په اصل کی دالله په رضا سره دی

هغه څوک مالدار بغیر دنکاح کولو څخه هم غریب او محتاج کولی سی او څوک غریب نکاح والا سره

دنکاح څخه هم دغریبی او حاجتمندی څخه ایستلی سی) او الله فراخی والا دی (څوک چی غواړی

مالدار کوی بی او دټولو په حال، ښه پوهیدونکی دی (دچاچی غنی کول دحکمت او مصلحت تقاضای

هغه غنی کوی او دچاچی په فقیر او محتاج اوسیدوکی مصلحت وی هغه فقیر ساتی، او (که چاته دخپلی

غریبی اوفقیری په وجه دنکاح سامان حاصل نه وی نو) داسی خلکو لره چی دنکاح طاقت بی وی هغوی

ته په کار دی چی (خپل نفس) په واک کی ساتی تردی چی الله (که وغواړی نو) دی به په خپل فضل سره

غنی کی (هغه وخت دی نکاح وکی)

معلومات اومستلي

(دنکاح ځیني حکمونه)

اول بیان سوی دی چی په سورة نورکی زیات تره هغه حکمونه دی دکوموتعلق چی دپاکی اوباکي

د حفاظت او دفوا حشو اوبی حیایو د بندولو سره دی ، په دی سلسله کی د زنا او د هغه د متعلقانو د سختو سزاگانو ذکر و سو بیا داستیذان بیا د بنځو د پردی ، اسلامی شریعت چونکی یو معتدل شریعت دی ددی احکام ټول په اعتدال او دانسانی فطری جذباتو او د خوا هشاتو درعایت سره دزیاتې او د حد څخه درنځلو د ممانعت پر اصولو باندی د اتردی ، په دی وجه کله چی یو طرف ته انسان د ناجائزو شهوتونو پوره کولو څخه په سختی سره منع سو نو ضروری وه چی د فطری جذباتو او خوا هشاتو په رعایت سره ددی څه جائز او صحیح طریقه هم و بنوول سی ددی څخه علاوه دنسل باقی پاته کیدو عقلی او شرعی تقاضا هم داده چی په څه حدودو کی دننه دسری اوبنځی د اختلاط یو صورت منتخب سی ، ددی نوم د قرآن اوست په اصطلاح کی نکاح ده ، په ذکر سوی آیت کی ددی متعلق د ازادو بنځو اولیاؤ او د مینځو او غلامانو مالکانو ته حکم سوی دی چی د دوی نکاح کوی ، وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ الْاِیة .

ایامی دایم جمع ده ، کوم چی دهر هغه سری اوبنځی دپاره استعمالیږی دچا چی نکاح نه وی برابر خبره ده که دسره یی نکاح نه وی کړی یا په بنځه او خاوند کی یو مړ وی یا په طلاق سره یی نکاح ختم سوی وی دداسی سړو اوبنځو د نکاح دپاره د دوی اولیاؤ ته حکم سوی دی چی د دوی د نکاح بندوبست وکی .

د ذکر سوی آیت د خطاب دطرز څخه دومره خبره خو د فقهاؤ امامانو په اتفاق سره ثابته ده چی د نکاح سنت او ښه طریقه دا ده چی په خپله دخپل نکاح دپاره یو سری یا بنځه دبلا واسطی اقدام کولو پرځای دخپلو اولیاؤ په واسطه سره داکار وکی په دی کی د دین او د دنیا ډیر مصلحتونه اوفائدی دی ، خاص کر دجینکیو په معامله کی چی جینکی دخپل نکاح معامله په خپله وکی دا یو قسم بی حیایی هم ده او په دی کی دفوا حشو دلارو خلاصیدو خطر هم ده ، په دی وجه په ځینو روایتونو د حدیث کی بنځی په خپله دخپل نکاح کولو څخه بی دواسطی دولی څخه منع سوی دی ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه او ځینو نورو امامانو په نزد دا حکم دیو خاص سنت او شرعی هدایت په حیثیت کی دی که یوه بالغه انجلی بغیر د اجازت دولی څخه خپله نکاح په خپل کفر کی وکی نو نکاح به صحیح سی که څه هم دستور څخه په خلاف کولو سره به موجب د ملامتیا وی کله چی دی په څه مجبوری سره دی دا اقدام نه وی کړی .

دامام شافعی رحمته الله علیه او ځینو نورو امامانو په نزد به ددی د انکاح باطله کالعدم وی تر څو چی دولی په واسطه سره نه وی ، دا ځای د اختلافی مسئلو او د دواړو جانبو د دلیلونو بیانولو نه دی ، لیکن دومره خبره ظاهره ده چی د ذکر سوی آیت څخه دزیاتو څخه زیاته د اثابتیږی چی په نکاح کی د اولیاؤ واسطه په کار ده ، باقی دا صورت چی څوک بی دواسطی د اولیاؤ څخه نکاح وکی څه حکم به یی وی ؟ دا آیت د قرآن ددی څخه خاموش دی خصوصاً په دی وجه هم چی په لفظ دَ اَیَامَى کی بالغان سری اوبنځی د دواړو دا خل دی او د بالغو هلکانو نکاح بغیر دواسطی دولیانو څخه دټولو په نزد صحیح ده دی نه هیڅو باطل نه وایی ، دغه ډول ظاهره ده چی بالغه انجلی که خپله نکاح پخپله وکی نو دغه هم صحیح او نه .

کیری البته دستور څخه خلاف په کار کولو به دواړه ملامتېږي.

(نکاح واجب ده یا سنت یا په مختلفو حالاتو کې یې حکم مختلف دی؟)

پر دې مجتهدین امامان تقریباً ټول متفق دي چې د کوم سړي په نکاح نه کولو کې غالب گمان دا وي چې دوی به د شریعت پر حدودو قائم پاته نه سي او په گناه کې به اخته سي او په نکاح کولو باندې دده قدرت هم وي چې وسائل یې موجود وي نو پر داسې سړي نکاح کول فرض یا واجب دي تر څو پوري چې نکاح نه کوي گناهگار به وي البته که د نکاح وسائل موجود نه وي چې مناسبه بنځه نه کی پيدا یا دهغه دپاره دمهر معجل وغیره تر حده پوري ضروري خرڅ دده سره نه وي نو ددې حکم په ورپسې آیت کې دا راغلي دي چې ده ته په کار دي چې د وسائلو پيدا کولو کوشش کوي او تر څو چې دغه نه وي پيدا سوې دخپل نفس په وال کې د ساتلو اوصبر کولو کوشش کوي، نبی کریم ﷺ د داسې سړي دپاره ارشاد فرمایلي دي چې دی د مسلسل روزی نیسي چې په دی سره د شهوت غلبه سکون پيدا کي.

په مسند احمد کې روایت دي چې د حضرت عکاف ؓ څخه نبی کریم ﷺ پوښتنه وکړه ایا ستا بی سته؟ هغه عرض وکړ چې نسته بیایي ورڅخه پوښتنه وکړه چې ستا څه شرعی مینځه سته؟ وي ویل چې نسته بیا ورڅخه دوی پوښتنه وکړه چې ایا ستا طاقت د مالدارۍ سته او که نه؟ دوی عرض وکړ چې طاقت د مالدارۍ می سته، مراد یې دا وو چې ایا ته د نکاح دپاره د ضروري نفقو انتظام کولی سي چې په جواب کې هغه وویل هو! کولی یې سم، نو په دی باندې نبی کریم ﷺ وفرمایلي چې بیا خوته د شیطان ورور یې! او وي فرمایلي چې زموږ سنت نکاح کول دي په تاسې کې بدترین سړي هغه دي کوم چې بی نکاح وي او تاسې په مړو کې د ټولو څخه رذیل هغه دي کوم چې بی نکاح مړ سي (مظهری)

دا روایت هم جمهورو فقهاؤ په هغه حالت محمول کړی دي کله چې د نکاح نه کولو په صورت کې د گناه خطره غالبه وي د حضرت عکاف ؓ حال به نبی کریم ﷺ ته معلوم وو چې دی صبر نه سي کولی دغه ډول په مسند احمد کې د حضرت انس ؓ څخه روایت دي چې نبی کریم ﷺ د نکاح کولو حکم وکړ او د تبیت یعنی بی نکاح پاته کیدو څخه یې په سختی سره منع وفرمایله (مظهری) دغه ډول نور روایتونه هم دا حادیثو دي ددی ټولو محمل د جمهورو فقهاؤ په نزد هغه صورت دي چې په نکاح نه کولو کې د گناه اخته کیدو خطره غالبه وي. دغه شان پر دې هم تقریباً د ټولو فقهاؤ اتفاق دي چې کوم سړي ته په غالب گمان دا معلومه وي چې دی به د نکاح کولو په وجه په گناه کې اخته سي مثلاً د بنځې د خاوند والی د حقونو پرادا کولو یې قدرت نه وي په هغه به ظلم کوونکی سي یا به پرده د نکاح کولو په صورت کې څه بله گناه په یقیني طور سره لازمه راسی نو داسې سړي ته نکاح کول حرام یا مکروه دي.

اوس دهغه سړي حکم باقی پاته سو کوم چې په حالت د اعتدال کې دي چې نه د نکاح دنه کولو د گناه خطره قوي ده او نه د نکاح په صورت کې د څه گناه بیرته غالبه ده، د داسې سړي په باره کې د فقهاؤ اقوال

مختلف دی چی ده ته نکاح کول ښه دی او که نکاح نه کول او په نفلی عباداتو کی ورته مشغولیدل ښه دی ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد په نفلی عبادتونو کی مشغولیدل ښه دی ، وجه ددی اختلاف په اصل کی دا ده چی نکاح دخپل ذات په اعتبار سره خو یو مباح دی لکه خوړل چښل بیده کیدل وغیره دژوند ټول ضرورتونه مباح دی په دی کی دعبادتونو اړخ په دی نیت سره راځی چی ددی په ذریعه ښه خان دگناه څخه محفوظ کړی اوصالح اولاد یی پیدا سی نو ددی به ورته هم ثواب ورکول سی او په داسی نیک نیت سره چی کوم مباح کاربنده کوی هغه دده دپاره بالواسطه عبادت جوړیږی خوړل چښل او خوب کول هم په دی نیت سره عبادت سی او په عبادتونو کی مشغولیدل په خپل ذات کی عبادت دی ، په دی وجه امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دعبادت دپاره خلوت نشینی دنکاح څخه ښه گڼی او دامام اعظم ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد په نکاح کی دعبادت اړخ په نسبت دنورو مباحاتو څخه غالبه ده ، په صحیح احادیثو کی یی دی ته دپیغمبرانو او خپل سنت ویلی دی او ډیر تاکیدونه یی راغلی دی ، داحادیثو ددی روایتونو څخه په مجموعی طور سره دومره په واضح ډول ثابتیږی چی نکاح دعامو مباحاتو په شان مباح نه دی بلکه سنت دانبیاء علیهم السلام دی چی تاکیدونه یی هم په احادیثو کی راغلی دی ، صرف دنیت په وجه دعبادت حیثیت په دی کی نه دی بلکه دانبیاء علیهم السلام دسنتوپه حیثیت سره هم دی ، که یو سړی وواپی چی دغه ډول خوړل چښل بیده کیدل هم سنت دانبیاء علیهم السلام دی چی ټولو داسی کړی دی مگر جواب واضح دی چی سره ددی چی دا ټول دانبیاء علیهم السلام عمل وو خو دا هیچانه دی ویلی او نه په یو حدیث کی راغلی دی چی خوړل چښل او بیده کیدل سنت دانبیاء علیهم السلام دی بلکه دا یی دعام انسانی عادت تابع دانبیاء علیهم السلام عمل مقرر کړی دی په خلاف دنکاح څخه چی دی ته یی په توضیح سره دانبیاء علیهم السلام سنت فرمایلی دی .

په تفسیر مظهري کی په دی موقع یوه معتدله خبره یی دا کړي ده چی کوم سړی په حالت داعتدال کی وی چی نه دشهوت دغلبی څخه مجبوره او مغلوبه وی او نه په نکاح کولو سره په څه گناه کی داڅه کیدو بیر لری داسړی که داسی محسوس کوی چی دنکاح کولو باوجود نکاح او داهل اوعیال مشغولیت زما دپاره د الله عزوجل ډیر ذکر کولو او الله عزوجل ته دتوجه کولو څخه نه سی مانع کیدی نو دده دپاره نکاح ښه ده او دانبیاء علیهم السلام او دامت دصالحانو عام حال دا وو ، او که دده اندازه داسی وی چی دنکاح او اهل اوعیال مشاغل دی ددینی ترقی او ډیر ذکر وغیره څخه منع کوی نو په حالت داعتدال کی دده دپاره خلوت نشینی اونکاح نه کول ښه دی ، دقرآن کریم ډیر ایتونه پردی تطبیق باندی شاهد دی په هغو کی یو دا دی ، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَاؤُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ** : په دی کی دا هدایت دی چی دانسان مال او اولاد دده دپاره دالله عزوجل د ذکر څخه دغافلۍ کولو سبب نه دی جوړیدل به کار ، والله سبحانه وتعالى اعلم

وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ: یعنی په خپلو غلامانو او مینځو کی چی کوم صالحان وی دهغو نکاح کوی دا خطاب د دوی آغاگانو او مالکانو ته دی ، دلته د صالحین لفظ په خپله لغوی معنی کی راغلی دی یعنی په دوی کی چی کوم سړی دنکاح صلاحیت او استطاعت لری دهغه دنکاح کولو حکم د دوی مالکانو ته ورکول سوی دی مراد ددی صلاحیت څخه هغه دی چی د ښځی د خاوند والی حقوق اود نفقی او مهر معجل ادا کولو قابل وی او که صالحین دنیکو خلکو په معنی کی واخستل سی نویابه ددی تخصیص په ذکر سره په دی وجه وی چی دنکاح اصل مقصد د حرامو څخه د بچ کیدو دغه په صالحینو کی کیدی سی .

په هر حال په خپلو غلامانو او مینځو کی چی کوم دنکاح صلاحیت لرونکی وی دهغوی دنکاح حکم دهغوی مالکانو ته ورکول سوی دی او مراد ددی څخه دا دی چی که هغوی دخپلی نکاح ضرورت ظاهر کی او خواش وکی چی د دوی نکاح دی وسی نو د ځینی فقهاؤ په نزد پر مالکانو واجب دی چی د دوی نکاح وکی او د جمهورو فقهاؤ په نزد پر دوی لازم دی چی دهغوی په نکاح کی بندیز نه غورځوی بلکه اجازت ورکی ، ځکه چی د مملوک غلامانو او مینځو نکاح بغير د مالکانو د اجازت څخه نه سی کیدی نو دا حکم داسی دی لکه چی د قرآن کریم په یوایت کی دی ، **لَا تَفْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَزْوَاجَهُنَّ**، یعنی د ښځو پر ولیانو لازم دی چی دخپل ولایت لاندی ښځی دنکاح څخه نه منع کوی اولکه چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله تاسی ته څوک داسی سړی دکوزدی دپاره راسی او اخلاق یی ستاسی خوښ وی نو ضرور نکاح ورکوی که داسی ونه کی نو په مخکه کی به ډیره لویه فتنه اوفساد پیدا سی (رواه الترمذی)

لنډه دا چی دا حکم مالکانو ته ځکه ورکول سو چی دوی دنکاح په اجازت ورکولو کی کوتاهی ونه کړی په خپله نکاح یی کول د دوی په ذمه واجب کیدل دا ضروری نه دی . والله اعلم

إِنْ يَكُونُوا أَقْرَاءَ يُدْهِمُهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ: په دی کی دهغو غریبو فقیرانو مسلمانانو دپاره خوشخبری ده کوم چی دخپل دین د حفاظت دپاره نکاح کول غواړی مگر مالی وسائل د دوی سره نه وی چی کله هغوی دخپل دین د حفاظت اود نبی کریم ﷺ په سنتو د عمل کولو دپاره په نیک نیت سره نکاح کوی نو الله ﷻ به دوی ته مالی غنا هم ورکی او په دی کی هغو خلکو ته هم هدایت دی دکومو څخه چی داسی غریب خلک کوزدی وغواړی چی دوی محض دهغو ددی فی الحال غریبی په وجه سره د قرابت څخه انکار ونه کی مال تلونکی راتلونکی شی دی اصل شی صلاحیت د عمل دی که هغه په دوی کی موجود وی نو دنکاح څخه دی انکار نه کوی .

حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی په دی آیت کی الله ﷻ ټولو مسلمانانو ته دنکاح ترغیب ورکړی دی ، په دی کی یی ازاد او غلام ټول دا خل کړی دی ، او په نکاح کولو یی د دوی سره دغنی کولو وعده فرمایلی ده (ابن کثیر)

او ابن ابی حاتم د حضرت صدیق اکبر ؓ څخه نقل کړی دی چی دوی مسلمانانو ته خطاب وکی وی

فرمایلی چی تاسی په نکاح کولو کی د الله ﷻ حکم ومنی نوالله ﷻ چی کومه وعده دغنی فرمایلی ده هغه به پوره کی بیایی دا ایت ووايه : **اِنْ يَكُوْلُوا فُقْرَاءَ بَيْنَهُمُ اللّٰهُ** : او حضرت عبدالله ابن مسعوده فرمایلی چی که تاسی غنی کیدل غواری نو نکاح کوی ، **خکه چی الله ﷻ فرمایلی دی ، اِنْ يَكُوْلُوا فُقْرَاءَ بَيْنَهُمُ اللّٰهُ اَرْوَاهُ** ابن جریر و ذکر البغوی عن عمر نحوه ابن کثیر

خبره داری : په تفسیر مظهری کی دی مگر دا یاد ساتی چی دنکاح کوونکی سره دغنی اومال ورکولو وعده د الله ﷻ دطرف څخه په دی حال کی ده چی کله دنکاح کوونکی نیت دخپلی پاکدامنی حفاظت او په سنتو عمل کول وی اوبیایی پرالله ﷻ توکل او اعتمادوی ددی دلیل په مخکی آیت کی دا الفاظ دی ، **وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ** نکاح قدرت نه لری او په نکاح کی دا خطره وی چی دبنخی دحقونو دنه ادا کولو په وجه به گناهگاری هغوی ته په کار دی چی په پاکدامنی اوصبر سره ددی انتظار کوی چی الله ﷻ په خپل فضل سره دی غنی کړی او ددی صبر دپاره یو تدبیر هم په حدیث کی دا ښوول سوی دی چی ډیری روژی دی نیسی ، که دی داسی وکړی ، نوالله ﷻ به په خپل فضل سره ده ته دومره مال ورکړی چی پر نکاح کولو به قادرسی .

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ

او کوم خلق چی غواری لیکلی دازادی په مال درکولود دوی څخه چی کوم ستاسی دلاس مال دی نو دوی ته لیکل ورکړی که پیداکی په دوی کی څه .

خَيْرًا ۖ وَ اَتَوْهُمْ مِّنْ ثَمَالِ اللّٰهِ الَّذِيْ اَتٰكُمْ وَلَا تَكْرَهُوا فَتِيْتَكُمْ

نیکی او ورکی دوی ته دمال دالله څخه کوم چی هغه تاسی ته درکړی دی اوزبردستی مه کوی په مینځو خپل باندی

عَلَى الْبَغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ مَحْصَنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

د بدکاری دپاره که هغوی غواری پاکدامنی چی تاسی گټل غواری دمال

ددنیا دژوند

وَمَنْ يُّكْرِهْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِمْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۴۰

او څوک چی په دوی زبردستی وکړی نوالله ﷻ وروسته د دوی دبی وسی څخه بخښنی والا مهربان دی

لنوتفسیر: اوستاسی په مملوکانو کی (چی غلامان یا مینځی وی) کوم چی مکاتب کیدل غواری نو ښه ده چی) دوی مکاتب کړی که په دوی کی (ښانی د) ښه والی پیدا کړی او دالله ﷻ (د درکړی) دهغه مال

څخه دوی ته هم ورکړی کوم چی الله ﷻ تاسی ته درکړی دی (چی ژر ازادی حاصله کړی، او خپلی (مملوکه) مینځی په زنا کولومه مجبوره کوی (خاصکر) هرکله چی هغوی پاکدامنی اوسیدل غواړی (اوستاسی دا دلیل حرکت) محضی ددی دپاره چی ددنیا دژوند څخه فائده (یعنی مال) تاسی ته حاصل سی او کوم سړی چی دوی مجبوری کړی (اودوی ځان ساتل غواړی، نواله ﷻ د دوی دمجبوره کیدو څخه وروسته (د دوی دپاره) بخښنی والا مهربان دی.

معلومات اومسئلي: په تیر آیت کی دا ذکر سوی وه چی که مملوک غلامان اومینځی نکاح کول غواړی ، نو مالکانو ته یی هدایت سوی وو چی دوی ته دنکاح اجازه ورکول په کار دی دخپل مصلحت دپاره د دوی طبیعی مصلحتونه دی نه وروسته کوی دا د دوی دپاره ښه اوبهتره ده ، خلاصه ددی هدایت دخپل مملوکو غلامانو اومینځوسره ښه معامله او دوی دتکلیف څخه محفوظ کول دی ، په دی مناسبت سره په دی ذکر سوی آیت کی یو بل هدایت د دوی مالکانو ته دا ورکول سو چی که دا مملوک غلامان یامینځی دمالکانو سره معامله دمکاتبت کول غواړی ، نو د دوی داخواش پوره کول هم دمالکانو دپاره ښه اومستحب موجب دثواب دی ، صاحب دهدایی اوعاموفقهاؤ داحکم مستحب حکم مقرر کړی دی یعنی دمالک په ذمه واجب خو نه دی چی خپل مملوک مکاتب جوړ کړی لیکن مستحب اوبښه دی اودمکاتبت دمعاملی صورت دا دی چی یو مملوک خپل مالک ته وواپی چی په ما څه رقم مقرر کړه چی هغه رقم زه په خپل محنت اوکسب سره حاصل کړم تاته یی ادا کړم او زه ازادسم اومالک دا قبول کړی یامعامله برعکس وی چی مالک وغواړی چی دده غلام څه مقرر رقم ده ته ورکړی ، نو ازادبه سی او غلام یی قبول کړی ، که دمالک اومملوک په مینځ کی دامعامله په ایجاب اوقبول سره طی سی نو هغه شرعاً لازمه سی مالک ته بیا ددی دفسخ کولو اختیار نه وی څه وخت چی غلام مقرر رقم وگتی او ده ته ورکړی نو خود بخوده به ازادسی .

دا رقم کوم ته چی دکتابت بدل وایی شریعت ددی څه حدنه دی مقرر کړی برابره خبره ده که دغلام دقیمت برابر وی یا ترکم یا تر زیات وی په کوم سره چی دفریقینو په مینځ کی معامله طی سی دغه به بدل دکتابت مقرر سی ، خپل مملوک غلام یامینځه دمکاتبت جوړولو هدایت او دامستحب اوبښه مقررول داسلامی شریعت دهغو احکامو څخه دی دکومو څخه چی معلومیږی چی داسلامی شریعت مقتضا دا ده ، چی کوم خلک په شرعی حیثیت سره غلامان دی دهغوی دازادولو دزیاتو څخه زیاتی لاری خلاصی سی په ټولو کفارو کی یی د دوی دازادولو احکام ورکړی دی هسی هم دغلام په ازادلو کی ددیرلوی ثواب وعده ده ، دمکاتبت معامله هم ددی یوه لارده ، په دی وجه ددی ترغیب ورکول سو ، البته ددی سره یی دا شرط ولگوی چی ، **اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا** : یعنی مکاتبت جوړول هلته صحیح کیږی چی تاسی په دوی کی دگټی اثار ووینی ، حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما او اکثر و امامانو حضراتو ددی بهتری څخه

مراد د کسب قوت ښوولی دی یعنی په کوم سړی کی چی تاسی دا وینی چی که دی مکاتب جوړ سی نو مقرر رقم به جمع کی وگتی نو دی مکاتب جوړ کړی ، کنه نوڅوک چی ددی قابل نه وی دهغه په مکاتب جوړولو سره به د غلام محنت هم ضائع سی او د مالک به هم نقصان وسی ، اوصاحب د هدایي فرمایي چی د خیر اوبهتری څخه مراد دلته دا دی چی دده په ازادیدو سره مسلمانانو ته د څه نقصان رسیدو خطره نه وی مثلاً دا چی هغه کافرو وی او دخپلو کافرو ورونو مدد کوی اوصحیح خبره دا ده چی لفظ د خیر دلته په دی دواړو شیانو باندی حاوی دی چی په غلام کی قوت د کسب هم وی او دده په ازادیدو سره مسلمانانو ته څه خطره هم نه وی ، (مظهری)

وَأَكُوْهُمْ مِنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ : یعنی وربخښی دوی ته دهغه مال څخه کوم چی الله ﷻ تاسی ته درکړی دی دا خطاب مسلمانانو ته عموماً اومالکانونو ته خصوصاً سوی دی چی کله ددی غلام ازادی پریو مقرر مال باندی بدار ته پرور کولو موقوفه ده نو مسلمانانو ته په کار دی چی په دی کی دده سره مدد وکی د زکوٰۃ مال هم دوی ته ورکول سی اومالکانونو ته ددی ترغیب دی چی په خپله هم ددوی مالی امداد وکی یا د بدل کتابت څخه څه کم کړی په دی وجه دصحابه کرامو ﷺ به دا عادت وو چی په بدل کتابت کی به کوم رقم په ده ولگول سودهغه څخه به یی دریمه څلورمه حصه یاددی څخه کمه د طاقات مطابق کموله (مظهری)

(دمعاشیاتو د فن یو اهمه مسئله او په دی کی قرآنی فیصله)

نن په دنیا کی د ماده پردستی دور او دوره ده ، ټولی دنیا اخرت او دوباره پیدا کیدل هیر کړی دی ، صرف د معاش په جال کی نښتی دی د دوی د علمی تحقیقاتو او غور اوفکر دائره صرف تر معاشیاتو پوری محدوده پاته سوي ده او په دی کی د بحث اوتحقیق زور یوه یوه معمولی مسئله یو مستقل فن جوړ کړی دی ، په دی فنونو کی د ټولو څخه لوی فن د معاشیاتو دی .

په دی معامله کی نن صبا د دنیا دهوښیارانو دوی نظریی زیاتی معروفی اومشهوری دی او دواړی دیوی بلی سره ټکر خوری ، دی ټکر ته د دنیا په قومونو کی د ټکر اوجنگ جگړو داسی دروازی خلاصی کړی دی چی ټوله دنیا دامن اواطمینان څخه محرومه سوي ده ، یو نظام سرمایه دارانه نظام دی چی په اصطلاح کی ورته (کیپتال ازم) وایی ، دوهم نظام داشتراکیت دی کوم ته چی کمیو نزام یاسوشل ازم وایی دومره خبره خو دلیدو ده دکوم چی د دواړو نظامونو څخه یو هم انکار نه سی کولی ، چی په دی دنیا کی انسان په خپل محنت او کوشش سره چی څه گتی او پیدا کوی ددغو ټولو اصل بنیاد قدرتی وسائل دمخـی پیداوار اوبه او دکانونو څخه پیدا کیدونکی په قدرتی شیانو دی ، انسان په خپل غور اوفکر د محنت اومشقت په ذریعه د پیداوار په دی وسائلو کی د جوړ اوتحلیل اوترکیب په ذریعه دخپل ضرورت په لکونو شیانو پیدا کوی اوجوړ وی د عقل تقاضا خو دا وه چی دی دواړو نظامونو اول دا سوچ کولی چی دا قدرتی وسائل خوپه خپله نه دی پیدا سوي د دوی یوڅوک پیدا کوونکی سته او دام

ظاهره ده چی د دوی اصلی مالک به هم هغه وی کوم چی د دوی پیدا کوونکی دی مونږ پردی وسائلو په قبضه کولو او ددی په مالک جوړیدو یا استعمالولو کی ازادنه یو، بلکه اصل مالک او خالق که څه هدایتونه کړی وی نو دهغه تابع چلیدل زموږ فرض دی، مگر دماده پرستی جنون دا ټول د اصل خالق او مالک د تصور څخه غافله کړل د دوی په نزد صرف بحث اوس دا پاته سوچی د وسائلو پر پیداوار قبضه کوونکی د دوی څخه دژوند ضروریات پیدا کوونکی ددی ټولو شیانو خود بخوده ازاد مالک او مختار کړی یا دا ټول شیان عام وقف او مشترک دی هر یو ته ددی څخه دنفع اخستو یوشان حق حاصل دی.

اوله نظریه د سرمایه دارانه نظام ده کومه چی انسان ته په دی شیانو دازاد ملکیت حق ورکوی چی څنگه غواړی حاصلوی دی او څنگه چی غواړی خرڅ کوی دی، په دی کی پر ده هیڅ زور مور نه سی برداشت کیدی، دا نظریه دپخوانی زمانی د مشرکانو او کافرانو وه کومو چی په حضرت شعیب عليه السلام باندی دا اعتراض کړی وو چی دامال زموږ دی او مونږ ددی مالکان یو ستا څه حق دی چی پر مونږ پابندی لگوی چی په فلانی کارکی یی خرڅ کول جائز او په فلانی کی حرام دی، دقران دآیت، **أَوْ أَنْ تَفْعَلَ لِيْ اَمْوَالَنَا مَائِثَةً** دا مطلب دی، او دوهمه نظریه د اشتراکیت ده کومه چی چاته په هیڅ شی د ملکیت حق نه ورکوی بلکه هر شی دټولو انسانانو مشترک او ټولوته ورڅخه د فائدی اخستو یو ټول حق ورکوی او د اشتراکیت د اصل نظریی بنیاد دا دی، مگر بیا چی کله ولیدل سوه چی دانا قابل عمل تصور دی او په دی هیڅ نظام نه سی چلول کیدی، نو بیا یی ځینی شیان د ملکیت دپاره مستثنی کړی هم دی.

قرآن کریم په دی دواړو بی هوده نظریو ردوکی او اصول یی دا جوړ کړل چی دکائناتو هر شی په اصل کی دهغه ملکیت دی کوم چی ددی خالق دی بیا هغه په خپل فضل او کرم سره انسان ته دیو خاص قانون لاندی ملکیت ورکړی دی دکومو شیانو چی ددی قانون په روسره هغه مالک جوړسوی دی په دی کی دنورو تصرف بغیر دده داجازت څخه حرام سوی دی مگر د مالک کیدو څخه وروسته یی هم ده ته ازاد ملکیت نه دی ورکړی چی څنگه غواړی گټه یی او څنگه چی غواړی خرڅ کوه بلکه دواړه طرف ته یی یو عادلانه او حکیمانه قانون جوړ کړی دی چی په فلانی طریقه یی گټل حرام دی په فلانی حلال او په فلانی ځای کی یی خرڅ کول حلال دی او په فلانی کی حرام او دا چی کوم شی یی دده په ملکیت کی ورکړی دی په هغه کی یی څه حقونه دنورو خلکو هم لگولی دی دکومو ادا کول چی دده ذمه واری ده.

ذکر سوی آیت که څه هم دیوبل مضمون دپاره راغلی دی، مگر ددی په ضمن کی ددی مهمی معاشی مسئلې یوڅو اصول هم راغلی دی، دایت په الفاظو باندی نظر وکی، **وَ اَكُوْمُ مِنْ مَّالِ اللّٰهِ الَّذِیْ اٰتٰكُم :** یعنی ورکوی دی حاجتمندو خلکو ته دالله ﷻ دهغه مال څخه کوم چی یی تاسی ته درکړی دی، په دی کی دری خبری ثابتی سوی، اول دا چی دمال او دهرشی اصل مالک الله ﷻ دی، دوهم دا چی هغه په خپل فضل سره ددی دیوبی حصی تاسی مالکان کړی یاست، دریم دا چی دکوم شی یی تاسی مالکان

جوړ کړی یاست په دی څه پابندی هم هغه لگولی ده په ځینو شیانو کی یی څرخ کول منع کړولی دی ، او په ځینو شیانو کی یی څرخ کول لازم او واجب او په ځینو کی مستحب او بیه مقرر کړی دی ، والله تعالی اعلم دوهم حکم په دی آیت کی د جاهلیت دیو رسم ختمولو او د زنا او فواحشو د بندولو دپاره دا ورکړی دی .

وَلَا تُكْرِهُوا قَتْلَكُمْ عَلَى الْإِلْهَاءِ : یعنی خپلی مینځی په دی مه مجبوروی چی هغوی د زنا کاری په ذریعه مال گټی اوتاسی ته یی درکوی ، په جاهلیت کی به دیو خلکو مینځی ددی کار دپاره استعمالولی اسلام چی کله په زنا سختی سزاگانی جاری کړی ، ازاد او غلام ټول یی ددی پابند کړل ، نو ضروری وه چی د جاهلیت د داسو رسم د ختمولو دپاره خاص احکام ورکړی .

إِنْ أَرَدْنَا نَحْنُ : یعنی هرکله چی دغه مینځی د زنا څخه د بچ کیدو او د پاکدامنه اوسیدو اراده وکی نو ستاسی دوی مجبوره کول دیره دبی حیایی اوبی غیرتی خبره ده ، دا الفاظ که څه هم په صورت د شرط راغلی دی مگر په اجماع دامت په حقیقت کی مراد ددی څخه شرط نه دی چی که مینځی د زنا څخه بچ کیدل غواړی نو په زناده نه سی مجبوره کولی کنه نو مجبوره کول یی جائز دی بلکه دا بنسټ دی چی د عام عرف او عادت په اعتبار سره په مینځو کی حیا او پاکي په زمانه د جاهلیت کی نه وه ، د اسلام د احکامو څخه وروسته هغوی توبه وکړه دهغوی مالکانو مجبوره کول وغوښتل نو په دی باندی د احکامونه راغلل چی کله هغوی د زنا څخه بچ کیدل غواړی نو تاسی مه مجبوره کوی ، په دی کی د دوی مالکانوته زور نه ورکول خبردارول او بد ویل دی چی دیره دبی غیرتی اوبی حیایی خبره ده چی مینځی د پاکو اوسیدو اراده وکی اوتاسی دوی په زنا مجبوره کوی .

لَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِمْ غَفُورٌ رَحِيمٌ : ددی جملی مطلب دا دی چی مینځه په زنا مجبوره کول حرام دی که چا داسی وکړل او هغوی د مالک د زبردستی اوزور په وجه په زنا کی اخته سوی نوالله ﷻ به دهغوی گناه معاف کړی او دهغوی ټوله گناه به په مجبور کونکو باندی وی ، والله اعلم (مظهری)

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا لِّلَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ

او مونږ نازل کړی دی تاسی ته ایتونه واضع او څه حال دهغو چی تیرسوی دی تاسی څخه مخکې

وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ۝ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ

او نصیحت دپاره دبیردونکو ، الله ﷻ رڼا ده د اسمانونو اودمخکی ، مثال درڼا دهغه

كَمْشَوْقَةٍ فِيهَا مُضْبَاهٌ ۝ الْمُضْبَاهُ فِي رُجَاةٍ ۝ الرُّجَاةُ كَأَنَّهَا

لکه یو ناخ چی په هغه کی وی یو خراغ ، په شیشه کی وی ، هغه شیشه داسی دی

كَوْكَبٌ دُرِّيُّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا

لَاكَةِ بَرَبِينِيدُونَكِي ستوری چی بلیبی پی دی کی دیوی مبارکی درختی دلیلو خُخه چی دزیتون وی نه وی مشرق ته

غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ

اونه وی مغرب ته ، نژدی ده چی تیل دهغه رنا وکړی که خه هم نه وی رسیدلی دی ته اور، رنا ده په رنا باندی

يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ

الله لاریسی خپلی رناته چالره چی وغواړی اوبیانوی الله مثالونه دخلقو دپاره

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۳۵ فِي يُوتِ آذِنَ اللَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيَذْكُرَ

او الله په هر شی باندی پوه دی ، په هغو کورونو کی چی الله حکم کړی دی دهغو دلورولو

فِيهَا اسْمُهُ لَا يُسَمَّى لَهُ فِيهَا يَالْغُدُوُّ وَالْأَصَالُ ۝۳۶ رِجَالٌ لَا تُلْهِمُهُمْ

اوهلته دهغه دنوم ویلو ، یادوی هغه هلته سهار اوماښام ، سری دی چی نه غافله کیږی

تِجَارَةً وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ۝۳۷

په سوداګری اونه خرڅولو دیادو دخدای خخه اودلمانځه قاتولو خخه اودورکولو دزکوة خخه

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ۝۳۸ لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ

بیږی دهغه ورځی خخه چی چه کیږی په کی زړونه اوسترګی ، چی بدله ورکړی دوی ته الله

أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ

ددوی دښه خخه دښه کارونو اوزیات ورکړی دوی ته دخپل فضل خخه ، او الله رزق ورکړی هغه چاته

يُشَاءُ بَغَيْرِ حِسَابٍ ۝۳۹ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ

چی وغواړی بی حساب ، اوهغه خلق چی منکر دی ددوی عملونه داسی دی لکه شګی په بیابان کی

يَحْسَبُهُ الظَّالِمَانِ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ

چی گمان پر کوی توی داو بو تردی چی کله ورته ورسیدی نوهیغ شی به بیانه کی پیدا او الله پیدا کی به خپله

فَوْقَهُ حِسَابُهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝ اَوْ كُذِّبَتْ فِي بُحْرٍ لَّيْ

خواکی پس پوره به ورکړی ده ته حساب دده ، او الله ډیر ژر حساب اخیستونکی دی ، یا (عمل دده) په شان دتیارو

يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَعَابٌ ظُلُمَاتٌ

دی په ژور دریاب کی چی پتوی هغه یو څپه سربیره پر بلی څپې او سربیره پر ورېغ وی ، تیار وی

بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرِيهَا وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلْ

یوه پر بلی سربیره ، هرکله چی راوباسی لاس نو ژدی نه وی چی هغه ووینی اوچاته چی

اللَّهُ لَهُ نُورٌ أَفْهَالُهُ مِنْ نُورِهِ ۝

الله ورته کړی رڼا دهغه دپاره هیڅکله رڼا نه وی .

لنہ تفصیل: اومونږ (ستاسی دهدایت دپاره په دی سورة کی یاپه قرآن کی دنبی کریم ﷺ په ذریعه سره)

تاسی ته ښکاره ښکاره احکام (علمی او علمی) درلیږلی دی اوکوم خلک چی ستاسی څخه مخکی نیر

سوی دی دهغوی (یادهغوی په شان دخلگو) ځینی قصی او (خدای څخه) دبیریدونکو دپاره دنصیحت

خبری (درلیږلی دی) الله ﷻ نور (دهدایت) ورکونکی دی (په) اسمانونو (کی اوسیدونکو) ته او (په)

مخکی (کی اوسیدونکو) ته (یعنی داسمانونو اومخکی اوسیدونکو ته چی کوم هدایت سوی دی دی

تولو ته الله ﷻ هدایت ورکړی دی او مراد داسمانونو اومخکی څخه ټول عالم دی نوکوم مخلوقات چی

داسمانونو اومخکی څخه دباندی دی هغه هم په کی دا خل دی لکه حاملان دعرش، دهغه دنور (دهدایت)

عجیبه حالت داسی دی لکه (فرض کړه) یوتاخ دی (او) په هغه کی یو څراغ (ایبسی) دی (او) هغه څراغ به

خپله په یوتاخ کی نه دی بلکه) په یوقندیل کی دی (اوقندیل په تاخ کی ایښول سوی دی او) هغه قندیل

داسی (صاف شفاف) دی لکه چی یو بریښیدونکی ستوری وی (او) هغه څراغ دیوی ډیری مفیدی درختی

(دتیلو) څخه بله سوی وی کومه چی دزیتون (درخته) ده کومه چی (په یوه طرف کی) نه مشرق ته ده اونه

(په یوه طرف کی) مغرب ته ده (یعنی نه ددی څخه مشرق طرف ته دڅه درختی یاغر پناهی سته چی

دورخی په شروع کی ورڅخه لمر پناه کوی اونه مغرب طرف ته ورڅخه څه پناهی یاغر سته چی دورخی به

آخرکی ورځه لمر پناه کړی بلکه په یو ډاگ میدان کی دی چی ټوله ورځ لمر په لگيږي ، دداسی درختی
تیل ډیر صاف شفاف او روښانه وی او، دهغه تیل (دومره صاف او روښانه دی چی) که دی ته اوره هم نه
رسیږي خوبیا هم داسی معلومیږي چی دځانه به بل سی (اوکله چی اور ور ورسیږي هم بیاخو) نور علی
نور ده (یعنی یو خو په کی په خپله قابلیت دنور په اعلی درجه باندی وو بیا سربیره ورباندی بل
کار کوونکی اور هم ورسره جمع سو او بیا دا یوځای کیدل یی هم په داسی کیفیاتوسره چی څراغ په
تندیل کی ایښوول سوی وی چی په هغه سره هسی هم رڼا زیاتیږي اوبیا هغه په داسی تاخ کی ایښوول
سوی وی چی دیو طرف څخه بندوی په داسی موقع شغلی یو طرف ته جمع سی او رڼا ډیره تیزه سی اوبیا
تیل هم دزیتون چی په صفا رڼا او ددود په کموالی کی مشهور دی نو دومره تیزه رڼاوی لکه چی ډیری
رڼاګانی جمع سوی وی دی ته یی نور علی نور و فرمایل ، دلته مثال ختم سو ، نو دغه ډول دمومن په زړه
کی چی الله ﷻ کله نور هدایت وغورځوی نورڅ په ورځ دده زړه دحق دقبول دپاره خلاصول کیږي ،
اوهروخت دعمل کولو دپاره تیار یږي که څه هم بالفعل دځینو احکامو علم ورته حاصل سوی هم نه وی ،
ځکه چی علم لږ لږ په وار وار حاصلیږي، لکه دغه دزیتون تیل چی مخکی درنا کولو دپاره تیار وو ،
مومن هم په احکامو دعلم راتلوڅخه مخکی په دوی دعمل کولو دپاره تیار وی اوکله چی ده ته علم
حاصلیږي ، نو رڼا دعمل یعنی دعمل دپخی ارادی سره نور دعلم ورته هم حاصلیږي چی په دی سره یی
نوراً قبلوی ، پس عمل او علم جمع سی نور علی نور په صادق سی او داسی نه کیږي چی په احکامو
دعلم راتلوڅخه وروسته ورته څه تردد وی چی گویا دنفس موافق یی پیدا کی نو قبلوی یی اوکه داسی
نه نور دکوی یی ، دسیني دا خلاصول اونور اچول یی په بل آیت کی داسی بیان فرمایلی دی ، اَلَمْ نَشْرَحْ
اللَّهُ مَنَزَّةَ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ: یعنی دکوم سری سینه چی الله ﷻ داسلام دپاره خلاصه کړه ، نودی
دخپل رب دطرف څخه په نور باندی وی اویوبل ځای فرمایي ، لَمَّا يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ مَنَزَّةَ لِلْإِسْلَامِ:
مطلب دا چی دالله ﷻ هدایت دنور دا مثال دی او، اوالله ﷻ خپل (دا) نور (هدایت) ته چاته چی
وغواړي لار ورکوي (او ورته یی رسوي) او (هدایت چی کوم دامثال بیان سو دغه ډول په قرآن کی ډیر
مثالونه بیان سوی دی ، نو په دی سره هم خلکو ته هدایت مقصود دی ، په دی وجه) الله ﷻ دخلکو
(هدایت) دپاره (دا) مثالونه بیانوي (چی عقلی مضامین دمحسوسو شیانوپه شان پوه کیدوته نژدی
سی) اوالله ﷻ دهر شی ښه پیژندونکی دی (په دی وجه کوم مثال چی دمقصد دفائده کولو دپاره کافی
وی اوپه کوموکی چی دغرضونو دمثال پوره رعایت وی هغوی اختیار وی مطلب دا دی چی الله ﷻ
مثالونه بیانوي او هغه مثال نهایت مناسب وی چی هدایت ښه په وسی مخ ته د اهل هدایت حال بیانوي
چی) هغه په داسی کورونوکی دی (یعنی چی عبادت په کی کوي) دکوموپه نسبت چی الله ﷻ حکم کړی
دی چی دهغو ادب دی وسی اوپه هغوکی دی دالله ﷻ نوم واخیستل سی (مراد دهغو کورونو څخه

جماتونه دی اودهغو ادب دا چی جنب او حائضه دی نه ورته داخلیری ، او پلیت شی دی نه وردنه کیبری
او شور او غالمغال دی هلته نه کول کیبری ، د دنیا دکارونو او خبرو کولو دپاره دی هلته نه کښینی چی
بدبویه شی و خوری هلته دی نه ځی او داسی نور غرض دا چی په هغو (جماتونو) کی داسی خلک سهار
مانښام د الله ﷻ پاکي (په لمونځونو کی) بیانوی کومو ته چی د الله ﷻ په یادو (یعنی د حکمونو په ځای
کولو) سره (دکم وخت متعلق چی کوم حکم وی) او (خاصکر) په لمونځ کولو سره او په زکوة ورکولو سره
(چی دا په فرعی احکامو کی دتولو څخه مهم دی) نه یی اخستل په غفلت کی غورځوی او نه خرغول
(اوسره د عبادت او اطاعت څخه د دوی دبیری دا حال دی چی) هغوی د داسی ورځی (د عذاب څخه
بیریری په کومه کی چی ډیر زړونه او سترگی چپه کیبری (لکه چی په بل آیت کی دی ، یُؤْمِنُونَ مَا آتَاهُمُ
وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَّةٌ أَلَهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِفُونَ: یعنی دا خلق د الله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی او ددی باوجود د دوی
زړه د قیامت دباز پرسۍ څخه بیریری او مقصود ددی څخه د اهل نور د هدایت صفتونه اود عملونو بیان
فرمایل دی اومخ ته د دوی د انجام ذکر دی چی) انجام (ددی خلکو) به دا وی چی الله ﷻ به دوی ته د دوی
د عملونو ډیره ښه بدله ورکړی (یعنی جنت) او (علاوه د جزا څخه) دوی ته به دخپل فضل څخه نوره هم
زیاته بدله ورکړی (جزا به هغه وی چی وعده یی په تفصیل سره ذکر ده اوزیاتی هغه چی مفصله وعده یی
نسته که څه هم په مجملو عنوانونو سره سوي ده) او الله ﷻ چاته چی غواړی بی شمیره (یعنی ډیر په
کثرت سره) ورکوی (نو هغو خلکو ته به دغه ډول په جنت کی بی شمیره نعمتونه ورکړی تردی ځای پوری
خو د هدایت او اهل هدایت بیان وو مخ ته د گمراهی او د گمراهانو ذکر دی یعنی) او کوم خلک چی کافران
(او گمراهان اود نور د هدایت څخه لیری) دی د دوی عملونه (په وجه دکافرانو د دوه قسمه کیدو د دوه
مثالونو مشابه دی ، ځکه چی یو قسم خو هغه کفاردی کوم چی داخرت اوقیامت قائل دی او په
خپلو ځینو عملونو یعنی کوم چی د دوی د گمان مطابق کار د ثواب اونیکو دی داخرت د جزا امید به
لری او دوهم قسم هغه کفاردی کوم چی داخرت اوقیامت څخه منکر دی داوول قسم کفارو عملونه څو)
داسی دی لکه په یو خالی میدان کی بریښیدونکی شکه چی تږی (سړی) په هغه (دلیری څخه) داوبو گمان
کوی (او هغه ته منډی وهی) تردی چی کله هغه ته راسی نو هغه (چی یی کوم گمان وو) هیڅ پیدانه کی او
د ډیری تندۍ څخه بیاپه نهایتی نا امید کی کومه چی بدنی او روحانی صدمه ورته رسیدلی وی اودهغه
څخه و بیریری مړسی ، نو داسی ویل په کار دی چی په ځای داوبو) د الله ﷻ حکم یعنی مرگ پیداکي ، نو
الله ﷻ دده (د عمر) حساب ده ته برابر وځکوی (اوبی باقه یی کی یعنی د عمر خاتمه یی ورته وکړه) او الله
ﷻ (د کوم شی میعاد چی راسی دهغه) په یو دم کی حساب (ختم) کړی (هغه ته څه وخت ورکول په دی کی
نه وی چی وخت په کی واخلی یا د میعاد څخه څه توقف وسی پس دامضمون داسی دی لکه بل ځای چی
ارشاد دی ، إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ أَوْ دَالُولُ لَنْ يُؤَخَّرَ اللَّهُ لَفَسَ إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا : مطلب ددی مثال داسی چی

لکه څنگه چې تېرى په شگه دظاهري چمک په وجه داوبو گمان کوي دغه ډول داکافران دخپلو عملونوپه ظاهري صورت سره داخرت دپاره دمقبول اوفائده مند گمان کوي اولکه څنگه چې هغه اوبه نه دي دغه ډول داعملونه دشرط دقبول يعنى دايمن دنستوالى په سبب مقبول اوفائده مندنه دي اولکه چې هلته ولاړسى نو دغه تېرى ته حقيقت معلوم سي دغه ډول به ده ته اخرت ته په رسيدو حقيقت معلوم سي اولکه څنگه چې داتېرى دخپل گمان دغلطيدو په حسرت اوافسوس کي ناکامه اومرسي، دغه ډول به داکافره مخ دخپل گمان په غلطيدو دغه وخت په حسرت اوهلاکت ابدى يعنى په عذاب دجهنم کي اخته سي، ديو قسم مثال خو دا سو، مخته د دوهم قسم کافرانو دعملونو بيان دي يعنى، ياهغه (عملونه په اعتبار دخصيصيت دمنکرانو دقيامت) داسي دي لکه په ژور سمندرکي دننه تياري (چي يوسبب يي ددرياب ژوروالي دي اونيادا) چي هغه (دسمندر اصلى سطح) يوي لويي څپي پته کړي وي (بيادغه څپه هم يوازي نه وي بلکه) په هغه (څپي) سربيره بله څپه (وي بيا) په هغه سربيره وريځ (وي چي دهغه په وجه دستورو وغيره رها هم نه ورته رسيږي، غرض دا چي) په يوبل سربيره ډيري تياري (پرتيارو) وي چي که چيري (په داسي حالت کي يو سري ددرياب په بيخ کي) خپل لاس را وباسي (اوليدل يي وغواړي) نو (لیدل خو پرېږده) دليدو احتمال هم نسته (ددی مثال مطلب دا دی چي داسي کافرکوم چي داخرت اوقيامت څخه منکر وي اوجزا اوسزا هم نه مني د دوی سره وهمي نور هم نسته لکه د اول قسم کافرانو سره چي يو وهمي اوخيالي نوروو ځکه چي دوی ځيني نیک عملونه دخپل اخرت سامان گڼلي وو مگر هغه دايمن دشرط دنستوالى په سبب حقيقي نور نه وو يو وهمي نوروو، دا خلگ کوم چي داخرت څخه منکر دي دوی دخپلي عقيدې اوخيال مطابق هم څه کار داخرت دپاره کړي نه دي دکوم دنور چي د دوی وهم اوخيال وي مطلب داچي د دوی سره تياره په تياره ده دنوروو هم اوخيال نه سي کيدی لکه چي ددرياب په بيخ کي ده اودنظر په نه راتلوکي دلاس تخصیص شايد په دی وجه دی چي دانسان په اندامونوکي لاس زيات نژدی دی اوبياچي دی څومره نژدی کول غواړي نو نژدی کيږي اوکله چي لاس په نظر رانه غي نونور اندامونه خروظاهره خبره ده چي نه سي لیدل کيدی، او (مخ ته ددی کفارو په تياري کي دکيدو وجه دايمن فرمايی چي) چاته چي الله ﷻ نور (دهدايت) ورنه کي هغه ته (دهيڅ شی هم) نورنه وي (نه سي حاصلیدی) معلومات اومسئلي: ذکر سوي آيت ته عالمان ايت نور ليکي ځکه چي په دی کي د نور ايمان او تياري دکفر لوی تفصيلی مثال بنوول سوي دی.

(دنور تعريف يعني پيژندگلوی)

امام غزالي دا فرمايی، الظاهرُ بنفسه والمنظرُ لغيره: يعنى په خپل ذات کي ظاهر او روښانه وي او دنورو شيانو روښانه اوظاهرونکي دي اوپه تفسير مظهری کي دي چي نور په اصل کي دهغه کيفيت نوم دی دکوم چي دانسان دليدو قوت يي اول ادراک کوي اوبيا ددی په ذريعه دهغو ټولو شيانو ادراک کوي کوم

سورة: النور

چی په سترگو سره لیدل کیږي لکه د لمر او سپوږمۍ شغلی ددی په مقابل کثیفه جسمونو باندې پریږي
 اول دغه شی روښانه کړی بیا د هغه څخه شغلی واپس سی ، نور شیان روښانه کړی ، ددی څخه معلوم
 سوه چی دنور لفظ دخپلی لغوی او عرفی معنی په اعتبار سره د حق تعالی ﷻ په ذات اطلاق نه سی
 کیدی ، ځکه چی هغه د جسم او جسمانیاتو څخه بری او وړاء الوری دی ، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی
 کوم چی د حق تعالی دپاره دنور د لفظ اطلاق سوی دی ددی معنی دامامانو د تفسیر مطابق منور یعنی
 روښانه کوونکی دی بیا د مبالغی د صیغی په شان صاحب نور یی په نور سره تعبیر کی لکه صاحب کرم نه
 کرم او صاحب عدل ته عدل ویل کیږي او دایت معنی هغه ده کومه چی په لنډ تفسیر کی تاسی ویلی ده
 چی الله ﷻ نور ورکوونکی دی اسمان او مخکی ته او په دی کی اوسیدونکی ټول مخلوق ته او مراد ددی
 نور څخه نور د هدایت دی .

ابن کثیر د حضرت ابن عباس ؓ څخه ددی په تفسیر کی نقل کړی دی ، الله هَادِيْ اَهْلِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ
دمومن نور؛ مَثَلُ نُورِهِ كَمِثْكَاهِ دَالله ﷻ د هدایت نور کوم چی دمومن زړه ته راځی دا د هغه یو عجیب مثال
 دی لکه چی ابن جریر د حضرت ابی بن کعب ؓ څخه ددی په تفسیر کی نقل کړی دی ، هُوَ النُّورُ الَّذِي
جَعَلَ اللهُ الْإِيمَانَ وَالْقُرْآنَ فِي صَدْرِهِ فَضْرَبَ اللهُ مَثَلَهُ فَقَالَ ، اللهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَبَدَأَ بِنُورٍ نَفْسِهِ ثُمَّ ذَكَرَ
نُورَ الْمُؤْمِنِ فَقَالَ: مَثَلُ نُورٍ مَنْ آمَنَ بِهِ فَكَانَ أَنَّى بَنِ كَعْبٍ ؓ يَقْرَأُ هَذَا مَثَلُ نُورٍ مَنْ آمَنَ بِهِ (ابن کثیر)
 یعنی دا مثال د هغه مومن دی دکوم په زړه کی چی الله ﷻ دایمان او دقرآن د هدایت نور اچولی دی ، په
 دی آیت کی خواول الله ﷻ په خپله دخپل نور ذکر وفرمایي الله نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ : بیایي دمومن دنور
 دنور ذکر وفرمایي مَثَلُ نُورِهِ او ددی آیت قرآنت هم ابی بن کعب ؓ د مَثَلُ نُورِهِ په ځای مَثَلُ نُورٍ مَنْ آمَنَ بِهِ
 کړی دی اوسعید ابن جبیر ؓ د قرآنت او د آیت دا مطلب د حضرت ابن عباس ؓ څخه هم روایت کړی دی
 ابن کثیر ؒ ددی روایت نقل کولو څخه وروسته فرمایي د مَثَلُ نُورِهِ دضمیر متعلق دتفسیر
 دامامانودوه قولونه دی یو دا چی دا ضمیر دالله ﷻ طرف ته راجع دی او معنی دایت دا ده چی دالله ﷻ
 د هدایت نور کوم چی دمومن په زړه کی فطرتاً ایښوول سوی دی د هغه مثال دا دی كَمِثْكَاهِ الخ : دا قول
 د حضرت ابن عباس ؓ دی دوهم قول دا دی چی دا ضمیر دمومن طرف ته راجع وی چی په دی بیان
 دکلام دلالت کوی ، په دی وجه مطلب ددی مثال دا دی چی دمومن سینه دیو تاخ په مثال ده په دی کی
 دده زړه دیو قندیل په مثال دی ، په دی کی ډیر صاف شفاف تیل دزیتون د فطری نور د هدایت په مثال دی
 کوم چی دمومن په فطرت کی ایښوول سوی دی چی ددی خاصیت په خپله هم دقبلولو د حق دی بیایي
 لکه څنگه چی دزیتون تیل داور په شغله سره روښانه سی اونورو روښانه کوی ، دغه ټول فطری نور
 د هدایت کوم چی په زړه دمومن کی ایښوول سوی دی کله چی دوحی الهی او علم الهی سره دغه یو ځای

سی نور روبنانه سی دنیا روبنانه کوی اواصحابو حضراتو اوتابعینو چی کوم دا مثال دمومن دزره سره مخصوص فرمایلی دی دغه هم غالباً په دی وجه دی چی فائده ددی نور څخه صرف مومن اخستی سی ، ځکه نو دغه فطری نور د هدایت کوم چی په ابتداء دپیدائش کی دانسان په زړه کی ایښوول کیږی ، هغه دمومن سره مخصوص نه دی بلکه دهرانسان په فطرت او جبلت کی هغه نور د هدایت ایښوول کیږی د هغه دا اثر د دنیا په هر قوم هر ملک هر مذهب او دهری طریقی په خلکو کی لیدل کیږی چی دوی د خدای وجود او د هغه عظیم قدرت فطرتاً منی د هغه طرف ته رجوع کوی د هغه په تصور او تعبیر کی برابره خبره ده که هر څومره غلطیانی چی کوی مگر د الله ﷻ د نفس وجود هرانسان فطرتاً قائل وی بغیر دیو څو ماده پرستو افرادو څخه دکومو فطرت چی مسخ سوی دی او کوم چی د خدای د وجود څخه منکر دی .

په یو صحیح حدیث سره ددی عاموالی تائید کیږی په کوم کی چی دا ارشاد دی کُلُّ مَوْلُودٍ یُؤَلَّدُ عَلَی الْفِطْرَةِ یعنی هر پیدا کیدونکی بچی په فطرت باندی پیدا کیږی بیادده مور او پلاردی د فطرت د تقاضاوو څخه اړوی او په غلطو لاروی روانی ، ددی فطرت څخه مراد هدایت دایمان دی دادایمان هدایت او ددی نور دهرانسان دپیدائش په وخت کی په ده کی ایښوول کیږی او د هدایت ددی نور په وجه په ده کی د حق د قبولو صلاحیت وی ، کله چی دانبیاء او د دوی د نائبانو په ذریعه دوحی الهی علم ده ته ورسیدي ، نو هغه دی په اسانی سره قبولی بغیر د هغه مسخ سوو د فطرت د خلگو څخه کومو چی دغه فطری نور په خپلو حرکتونو سره خراب کړی او ختم کړی دی .

شاید هم دا وجه ده چی ددی آیت په شروع کی یی دنور عام ورکړه بیان کړې ده کوم چی تولوا سمانونو او مخکی والاؤ ته شامله ده ، دمومن او کافرم په دی کی څه تخصیص نسته اودایت په اخرکی داسی فرمایي یَهْدِی اللّٰهُ نُورَهٗ مِنْ یُشَاءُ : یعنی الله ﷻ دخپل نور طرف ته چاته چی وغواړی هدایت ورته کوی ، دلته دالله ﷻ درضا قید د هغه فطرتی نور دپاره نه دی کوم چی په هرانسان کی ایښوول سوی دی بلکه دقرآن دنور دپاره دی کوم چی هر سړی ته نه حاصلیږی بغیر د هغه خوش نصیب څخه کوم ته چی دالله ﷻ د طرف څخه توفیق نصیب سی ځکه نو دانسان کوشش بی دالله ﷻ دتوفیق څخه بی کاره بلکه ځینی وخت مضر هم سی .

اِذَا لَمْ یَكُنْ عَوْنُ مَنْ اِلٰهٍ لِّلْفَتٰی

فَاَوَّلُ مَا یَجْنٰی عَلَیْهِ اِجْتِهَادُهٗ

یعنی که دالله ﷻ د طرف څخه دبنده مدد نه وی ، نو دده کوشش ده ته چپه نقصان رسوی .

(دنبی کریم ﷺ نور)

اوامام بغوی یو روایت نقل کړی دی چی حضرت ابن عباس ؓ دکعب احبار ؓ څخه پوښتنه وکړه چی ددی آیت په تفسیر کی ته څه وایی ، مَثَلُ نُورِهٖ کَمَشْكُوَةِ الْخ : کعب احبار ؓ کوم چی دتورات اوانجیل لوی مسلمان عالم وو دوی وفرمایل چی دامثال دنبی کریم ﷺ دزړه مبارک بیان سوی دی مشکوة د دوی

سینه او زجاجة (قندیل) د دوی زړه مبارک او مصباح (خراغ) نبوت دی او د نبوت ددی نور خاصه داده چې د نبوت داظهار و اعلان څخه مخکې په دی کی دخلکو دپاره درنا اسباب دی ، بیادوحی الهمی او ددی دااعلان ددی سره پیوستون کیږی ، نو دا داسی نورسی چی توله دنیا روښانه کوی .

دنبی کریم ﷺ د نبوت داظهار اوبعثت بلکه د دوی دپیدائش څخه هم مخکې چی کوم ډیرعجیبه اونا اشنا واقعات په عالم کی داسی پینښ سول کوم چی د دوی د نبوت خوشخبری ورکوونکی وه کومونه چی دمحدثینو په اصطلاح کی ارهاصات ویل کیږی ، ځکه چی دمعجزاتو لفظ خو ددی قسم دهغو واقعاتو دپاره مخصوص دی کوم چی د نبوت ددعوی دتصدیق دپاره دالله ﷻ دطرف څخه دیو پیغمبر په لاس جاری کیږی اودنبوت ددعوی څخه مخکې چی کوم دا قسم واقعات په دنیاکی ظاهریږی هغونه ارهاصات ویل کیږی داسی ډیر عجیبه واقعات په صحیح روایتونو سره ثابت دی کوم چی شیخ جلال الدین سیوطی رحمه الله په خصائص کبری کی او ابو نعیم په دلائل النبوة کی اونورو عالمانو هم په مستقل کتابونو کی جمع کړی دی دکومو چی کافی حصه دلته په تفسیر مظهری کی هم نقل سوي ده .

(دزیتون دتیلو برکتونه)

شَجَرَةُ مُرَّةٍ زَيْتُونَةٍ : ددی څخه دزیتون ددرختی اوتیلو برکتونه اونفع مند اوفائده مند کیدل ثابتیږی علماء فرمایي چی الله ﷻ په دی کی بی شمیره نفع اوفائدی ایښی دی ، دا په خراغ کی درنا دپاره هم استعمالیږی او ددی رنا دتولو تیلو څخه زیاته شفافه اوصفا وی ، دا د دودی سره دسالن په ځای هم استعمالیږی او دانی یی په طور دمیوی خوړل کیږی هم او دا داسی تیل دی چی ددی دایستلو دپاره دڅو ماشین چرخي وغیره ضرورت نه وی خودبخوده ددانو څخه راوړی ، نبی کریم ﷺ فرمایي چی دزیتون تیل خوری هم او د بدن مالش هم په کوی ځکه چی داشجره مبارکه ده (رواه البغوی والترمذی عن عمر مرفوعاً مظهری)

لِي بُيُوتٍ اِنَّ اللَّهَ اَنْ يُرَفِّعَ وَيُذَكِّرَ لَهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ : په تیر ایت کی حق تعالی دومن په زړه کی دخپل نور دهدایت اجولو یوخاص مثال بیان کړی وو اوپه اخر کی یی دا فرمایلی وه چی ددی نور څخه فائده هغه خلک اخلی کوموته چی الله ﷻ وغواړی اوتوفیق ورکوی ، په دی آیت کی دداسی مومنانو ځای اومحل یی بیان کړی دی چی دداسی مومنانو اصل مقام او دقرار ځای کوم ځای چی ددی په اکثر وختونو کی خاص کر دپنځو لمونځونو په وختونو کی لیدی سی ، هغه مکانونه یعنی کورونه دی دکومو دپاره چی دالله ﷻ حکم دی چی هغه لوړ اوپورته وساتل سی او په هغو کی دی دالله ﷻ ذکر کول کیږی او دهغو کورونو اومکانونو شان دا دی چی په هغو کی دالله ﷻ دنوم تسبیح اوپاکی سهار اومانام یعنی په تولو وختونو کی داسی خلک کوی دکومو چی دخاصو صفتونو بیان مخ ته راځی . ددی تقریر بنا په دی ده چی په نحوی ترکیب دَفِي بُيُوتٍ تَعْلُقَ دَايْتٍ دجملی یهد الله ﷻ لُزِيْهِ سره وی دکما

يَسْتَفَادُ مِنْ ابْنِ كَثِيرٍ وَغَيْرِهِ مِنَ الْمَفْسِّرِينَ حِينِي حضراتو ددی تعلق دلفظ دِیْسُحْ محذوف سره کړی دی چی په دی باندی راتلونکی لفظ دِیْسُحْ دلالت کوی، مگر اولنی احتمال دنسق دکلام په اعتبار سره ښه معلومیږی اومطلب دایت به دا وی چی په تیر مثال کی دالله ﷻ دکوم نور دهدایت ذکرسوی دی ددی دورکول کیدو ځای هغه کورونه اومکانات دی کوم ځای چی سهار اوماښام دالله ﷻ نوم اخستل کیږی دجهورو مفسرینو په نزد ددی کورونو څخه مراد مسجدونه دی.

(مسجدونه دالله ﷻ کورونه دی ددی تعظیم واجب دی)

قرطبی دی ته ترجیح ورکړی ده اوپه دلیل کی یی دحضرت انس رضی الله عنه دا حدیث پیش کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَلْيُحِبِّيْ وَمَنْ أَحَبَّنِيْ فَلْيُحِبْ أَصْحَابِيْ وَمَنْ أَحَبَّ أَصْحَابِيْ فَلْيُحِبْ الْقُرْآنَ وَمَنْ أَحَبَّ الْقُرْآنَ فَلْيُحِبْ الْمَسَاجِدَ لِأَنَّهَا أَلْفُ اللَّهِ أَذْنُ اللَّهِ فِي رَفْعِهَا وَتَارَكَ فِيهَا مَمْنُونَةٌ أَهْلُهَا مَحْفُوظَةٌ مَحْفُوظٌ أَهْلُهَا هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ وَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي خَوَالِجِهِمْ هُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ : یعنی کوم سړی چی دالله ﷻ سره محبت ساتل غواړی هغه ته په کار دی چی زما سره محبت وکی اوڅوک چی زما سره محبت ساتل غواړی هغه ته په کار دی چی زما داصحابو سره محبت وکی اوڅوک چی زما داصحابو سره محبت ساتل غواړی هغه ته په کار دی چی دقرآن سره محبت وکی اوڅوک چی دقرآن سره محبت ساتل غواړی هغه ته په کار دی چی دمسجدونو سره محبت وکی ځکه چی دادالله ﷻ کورونه دی الله ﷻ ددی دتعظیم حکم کړی دی اوبرکت یی په کښی ایښی دی دغه هم بابرکته دی او ددغو اوسیدونکی هم بابرکته دی دغه هم دالله ﷻ په حفاظت کی دی او ددغو اوسیدونکی هم په حفاظت کی دی دغه خلک په خپلو لمونځونو کی مشغول وی اوالله ﷻ ددوی کارونه جوړوی اوحاجتونه یی پوره کوی دوی په جماتونو کی وی نوالله ﷻ تردوی وروسته ددوی دشیانو حفاظت کوی (قرطبی)

(دمسجدونو ډېورته کولو معنی)

أَذْنُ اللَّهِ أَنْ لَرَفَعَ أَذْنُ دَاذَنْ : څخه مشتق دی چی معنی یی ده اجازت ورکول او تُرْفَعُ دَرَفَعُ څخه مشتق دی معنی یی ده پورته کول لوړول اوتعظیم ورکول ، معنی دایت دا ده چی الله ﷻ اجازت ورکړی دی د جماتونودلوړولو داجازت ورکولو څخه مراد ددغه حکم کول دی او دلوړولو څخه مرادی تعظیم کول دی حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چی دلوړولو په حکم کی الله ﷻ په جماتونو کی لغوه کار کول اولغوه خبری کول منع کړی دی (ابن کثیر)

عکرمه رحمه الله او مجاهد فرمایي چی درفع څخه مراد دجمات جوړول دی لکه دبناء دکعبی متعلق په قران کی راغلی دی ، وَإِذْ يُرَفِّعُ إِبْرَاهِيمَ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ ، په دی کی دَرَفَعُ قَوَاعِدُ څخه مراد دبنیادونو جوړول دی اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمایي چی دَرَفَعُ مَسْجِدَ څخه مراد دجماتونو تعظیم اواحترام دی اوهغه دپلیتو اوکنده شیانو څخه پاک ساتل دی لکه چی په حدیث کی راغلی دی چی جمات ته کله څه

سورة: التور

پليتي راوړل سی نوجمات دهغه څخه داسی راټولېږي لکه دانسان څرمن چی په اور سره راټوله سی .
حضرت ابوسعید خدری ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چی کوم سړی دمسجد څخه څه پليتي
اوگنده اوضررناک شی ویستل الله ﷻ به ده ته په جنت کی کور جوړ کړي (رواه ابن ماجه) او حضرت عائشه
ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ مونږ ته حکم کړی دی چی مونږ په خپلو کورونو کی (هم) مسجدونه (یعنی
دلمونځ کولو مخصوص ځایونه) جوړ کړو او دهغو دپاک صفا ساتلو اهتمام وکړو (قرطبی)
اواصل خبره دا ده چی په لفظ د تَرْقِع کی دمسجدونو جوړول هم دا خل دی او د دوی تعظیم او عزت
اوپاک صفا ساتل هم په پاک صفا ساتلو کی دا هم دا خل دی چی دهری پليتي او گندگی څخه یی پاک
صفا ساتی او دا هم په کی دا خل دی چی دا دهر بدبویه شی څخه پاک ساتی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ
ددی څخه منع فرمایلي ده چی پیاز یا اوږه وخوري او بغیر دخلی صفا کولو څخه مسجد ته ځی کوم چی
دحدیثوپه عامو کتابونو کی دی سگریټ چلم پان تمباکو خوړل اوجمات ته تلل هم په دی حکم کی دا خل
دی په جمات کی دخاوړو تیل بلول چی بدبویی په کی وی هم په دی حکم کی دا خل دی .

په صحیح مسلم کی دحضرت فاروق اعظم ؓ څخه روایت دی فرمایي چی مالیدلی دی چی رسول الله ﷺ
به دکوم سړی دخلی څخه داوړي یاپیاز بدبویی محسوس فرمایله هغه به یی دجمات څخه ایستی اوبقیع
ته به یی لیږي اوفرمايل به یی چی څوک پیاز یا اوږه خوري نوبنه دی پخوی اوخوري دی چی په دی سره
ددی بدبویی ورکېږي ، فقهاؤ حضراتو په دی حدیث سره دلیل نیولی دی اوفرمایي چی په کوم سړی یو
داسی بیماری وی چی دده سره په دریدو نورو خلگو ته تکلیف رسیږي ، نو دی هم دمسجد څخه لیږي
کیږي او په خپله هم ده ته په کار دی چی تر څو پوری داسی بیماری پروی لمونځ دی کور کوی .

د ، رفع مساجد : مطلب دجمهورو اصحابو ؓ اوتابعینو په نزد دا دی چی مسجدونه دی جوړوي او دا
دی دهرگنده اوپليتي شی څخه پاک ساتل کیږي ، ځینی حضراتو په دی کی دجماتونو ظاهري شان
اوشوکت او دابادی لوړوالی هم دا خل کړی دی او دلیل یی نیولی دی چی حضرت عثمان غنی ؓ
دمسجد نبوی ابادی دسال دلرگی څخه شاندار جوړ کړی وو او حضرت عمر بن عبد العزيز ؓ په
مسجد نبوی کی دنقش اونگار اوبنائسته کولو کافی اهتمام فرمایلي وو او دا زمانه دلویو لویو صحابه
کرامو ؓ وه هیچا په دی کار باندی انکار نه وو کړی او وروستنیو بادشاهانو خو دمسجدونو په
ابادولو باندی ډیر مالونه خرڅ کړی دی ولیدبن عبدالملك دخپل خلافت په زمانه کی ددمشق دجامع
مسجدپه ابادولو اوبنائسته کولو دشام دټول ملك دسالانه امدنی څخه دری چنده زیات مال خرڅ کړی
وو دهغه داجور سړی مسجد ترننه پوری قائم دی دامام اعظم ابوحنیفه ؓ په نزد که دنوم نمانش
اوشهرت دپاره نه وی بلکه د الله ﷻ دنوم او دالله ﷻ دکور دتعظیم په نیت سره که څوک دمسجد ابادی
په شانداره اولوړه محکمه اوخو بصورته طریقه سره جوړوی ، نو هیڅ منع یی نسته بلکه دثواب امید دی

(دمسجدونو ځيني فضيلتونه)

ابوداؤد دحضرت امامه څخه روايت کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې کوم سړی دخپل کور څخه او دس وکی او دفرض لمانځه دپاره مسجد ته وږی ، نو دده ثواب دهغه سړی هومره دی کوم چې اهرام وتړی او دکور څخه دحج دپاره وتلی وی او کوم سړی چې داشراق دلمانځه دپاره دکوره اودس وکی او مسجد ته روان سی نو دده ثواب د عمره کوونکي هومره دی او دیوه لمانځه څخه تربل لمانځه پوری په دې شرط چې د دواړو په مینځ کې یی خبره یا کار نه وی کړی په علیین کې لیکل کیږی او دحضرت بریده څخه روايت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې کوم خلک په تیاره کې مسجدونو ته ځی دوی ته دقیامت په ورځ دمکمل نور خوشخبری واوروی (رواه مسلم)

اوپه صحیح مسلم کې دحضرت ابوهریره څخه روايت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دسړی دجماعت سره لمونځ ادا کول په کور یادکان کې دلمونځ کول په نسبت په شل درجی زیات ښه دی او داځکه چې کله یو سړی او دس وکی او په ښه شان (دسنت مطابق) او دس وکی بیامسجد ته دلمانځه په نیت سره روان سی او بل څه غرض یی نه وی ، نو په هر یو قدم دده یوه درجه لوړیږی او یوه گناه یی معاف کیږی ، تردی چې دی مسجد ته ورسېږي ، بیا چې ترخوپوری دجماعت په انتظار کې ناست وی ، نو دده ته دلمونځ ثواب ورکول کیږی ، اوملائکی دده دپاره دا دعا کوی چې یا الله! په ده رحمت نازل کړی او دده او دس نه وی مات سوی او دحضرت حکم بن عمیر څخه روايت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې په دنیا کې دمیلمنو په شان اوسېږی او مسجدونه خپل کورونه جوړکي او دخپلو زړونو دنرمیدو عادت په ځانونو کې پیدا کړی (یعنی نرم زړی جوړ سی) او (دالله ﷻ په نعمتونو کې) دیر فکر او غور وکی او (دالله ﷻ دپیږی څخه) دیر ژاړی هسی نه چې دخواهشاتو دنیا تاسی ددی حال څخه بدل کړی چې تاسی دکورونو په فضولو ابادولو کې ولگېږی په کومو کې چې اوسیدل هم نه وی اودضرورت څخه دزیات مال جمع کولو په فکر کې شروع سی او دراتلونکی وخت دپاره په داسی فضولو ارزوگانو کې اخته سی چې پوره یی نه کړل سی .

اوحضرت ابودرداء څخه خپل زوی ته نصیحت فرمایي چې ستا کور مسجد په کار دی ، ځکه چې مادنېی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چې مسجدونه دمتقیانو خلکو کورونه دی کوم سړی چې مسجدونه خپل کور جوړ کړی (دډیر ذکر په ذریعه) نو الله ﷻ دده دپاره راحت اوسکون او پریل صراط باندی په اسانی سره دتیرولو ضامن سو او ابو صادق ازدی شعيب بن الحجاب ته خط ولیکی چې مسجدونه لازم ونیسی ، ځکه چې ماته دا روايت رسیدلی دی چې مسجدونه دانبیاء علیهم السلام دمجلسونو ځایونه وه .

او په یو حدیث کې دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې په اخره زمانه کې به داسی خلق وی کوم چې به مسجدونو ته راسی ځای په ځای به خلقي جوړی کړی کښینی به او هلته به ددنیا او ددی دمحببت خبری

کوی تاسی به دداسی خلقو سره نه کښینی، ځکه چی دالله ﷺ داسی مسجد ته راتلونکو ته ضرورت نسته.
او حضرت سعید بن المسیب ؓ فرمایی چی کوم سری په مسجد کی کښینی نو لکه چی دخدای ﷻ په
مجلس کی ناست وی، په دی وجه دده ذمه واری ده چی دخپلی ژبی څخه ماسوا دخیر دکلمی څخه بله
کلمه ونه باسی (قرطبی)

(دمسجدونو پنځلس اداپ)

علماء دمسجدونو په ادابو کی دپنځلوسو ۱۵ شیانو ذکر کړی دی، اول دا چی مسجد ته ورسیږی اوڅه
خلک ناست ووینی نو دوی ته دی سلام وکی اوکه څوک نه وی نو: اَلسَّلَامُ عَلَیْکَ وَ عَلَی عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِیْنَ
دی وواپی (لیکن دا په هغه صورت کی دی کله چی دمسجد حاضرین په نفلی لمونځونو یا تلاوت نسبح
وغیره کی مشغول نه وی، کله نو دوی ته سلام اچول صحیح نه دی، ش)

دوهم دا چی مسجد ته دا خل سی نو دکښینستو څخه مخکی دی دوه رکعت ته حیه المسجد وکی (دام
هله چی مکروه وخت نه وی مثلاً عین دلمر ختو یا عین دلمر لویدو وخت یاچی لمر دنیمی ورځی پر
ځای ودریږی دا وختونه نه وی، ش)

دریم دا چی په مسجد کی دی اخستل او خرڅول نه کوی.

څلورم دا چی په مسجد کی دی غشی توره چاره وغیره نه راباسی.

پنځم دا چی په مسجد کی دی دورک سوی شی دتلاش کولو اعلان نه کوی.

شپږم دا چی په مسجد کی دی اواز نه لوړ وی.

اووم دا چی هلته دی ددنیا خبری نه کوی.

اتم دا چی په مسجد کی دی دچا سره دکښینستو په ځای جگړه نه کوی.

نهم داچی کوم ځای په صف کی ددریدو ځای نه وی هلته دی په زور نه ورتنوی چی په خلگو تنگی راولی

دا چی دلمونځ کوونکی په مخکی دی نه تیریري (یعنی په مخکی دی نه اوړی)

یولسم دا چی په مسجد کی دی توکانی اوپوزه نه غورځوی.

دولسم دا چی په مسجد کی دی دگوتو څخه ټکاری نه باسی.

دیارلسم دا چی دخپل بدن دڅه حصی سره دی لوبی نه کوی.

څوارلسم دا چی دپلیتیو څخه پاک صفا وی او کوچنی بچی یا لیونی دخان سره مسجد نه بیایی.

پنځلسم دا چی هلته ډیر دالله ﷻ په ذکر کی مشغول وی.

قرطبی ددی پنځلسو ادابو لیکلو څخه وروسته فرمایی چی چا دا کارونه وکړل نوده دمسجد حق اداکی

او مسجد دده دپاره دحفاظت او امان ځای جوړسو.

احقر دمسجدونو دادابو او حکمونو یوه مستقلة رساله په نوم د (اداب المساجد) لیکلی ده چاته چی

ضرورت وی دهغه مطالعه دی وکی .

(کوم ځایونه چې دالله ﷻ ذکر دقرآن دتعلیم او ددین دتعلیم دپاره خاص وی هغه هم دمسجدونو په حکم کې دی)
په تفسیر بحر محیط کی ابو حیان فرمایي چې دَفِي بُيُوتٍ لَفْظ په قرآن کی عام دی څنگه چې جماتونه په
دی کی دا خل دی دغه ډول هغه مکانونه کوم چې خاص دقرآن دتعلیم او ددین دتعلیم دپاره یادو غلط
اونصیحت یا ذکر اوشغل دپاره جوړ سوی وی لکه مدرسی او خانقاهگانی (یعنی دفقیرانو د ذکر اوشغل
ځایونه) دغه هم په دی حکم کی دا خل دی ددغو ادب واحترام هم لازم دی .

(به : اَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ : کی دلفظ اَذِنَ خاص حکمت)

دتفسیر دعالمانو اتفاق دی چې دلته اَذِنَ په معنی ډامر او دحکم دی ، مگر سوال داپیداکیږي چې بیا
دلته دا اذن دلفظ په راوړلو کی څه مصلحت دی؟ په روح المعانی کی یی ددی یولطف مصلحت دابیان
کړی چې په دی کی مومنانو صالحانو ته ددی ادب تعلیم اوترغیب ورکول دی چې دوی ته دالله ﷻ درضا
حاصلوونکی هرکار دپاره داسی مستعد اوتیار اوسیدل په کار دی چې دحکم کولو ضرورت ورته نه
پېښیږي ، صرف ددی په انتظار کی وی چې کله به مونږ ته ددی کار اجازت راکول سی چې مونږ دا
خوښبختی حاصله کړو .

يُذَكِّرُ فِيهَا أَسْمُهُ: دلته دالله ﷻ په نوم ذکر کولو کی هر قسم ذکر شامل دی تسبیح تحمید وغیره هم نفلی
لمونځ هم تلاوت دقرآن وعظ نصیحت دعلم دین تعلیم او دعلم دین ټول شغلونه په دی کی داخل دی .

رَجَالٌ لَا لَّهُمْ فِيهَا بَيْعَةٌ وَلَا تَبْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ . په دی کی دهغو مومنانو خاص صفتونه بیان سوی دی کوم چې
دالله ﷻ دنور هدایت خاص مورد اود جماتونو ابادوونکی دی په دی کی دلفظ رجال په تعبیر کی دی طرف
ته اشاره ده چې جماتونو ته حاضری په اصل کی دسرودپاره ده دښځو لمونځ د دوی په کورونو کی ښه دی
په مسند احمد اوبیهقی کی دحضرت ام سلمه ؓ حدیث دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، خَيْرُ مَسَاجِدِ
النِّسَاءِ قُرُوبُهُنَّ: یعنی دښځو ښه جماتونه د دوی دکورونو تنگ اوتیاره کورونه دی ، په دی آیت کی
دمومنانو صالحانو داصفت بیان سوی دی چې دوی دتجارت اوبیعی مشغله دالله ﷻ دیادونو څخه
غافله کوی ، په لفظ دتجارت کی چونکه بیعه هم دا ځله ده ، په دی وجه ځینو مفسرینو دمقابلې په وجه
سره دلته دتجارت څخه مراد اخستل او دبیع څخه مراد خرڅول اخستی دی او ځینو تجارت په خپل عام
مطلب کی اخستی دی یعنی لین او دین داخستلو او خرڅولو معاملی ، بیادبیعی جدا بیانولو حکمت
یی دابنولوی دی چې دتجارت معاملی خو یو لوی مفهوم دی چې فائدی اونفعی یی کله کله ترمودو
وروسته حاصلیږي اودیو شی خرڅول اوقیمت یی دنفعی سره دنقد وصولولو فائده فوری اولاس په لاس
وی دایی په خصوصیت سره ځکه ذکر کړه چې دالله ﷻ ذکر اولمونځ په مقابله کی دوی ترټولو دلویی
دنوی فائدی هم خیال نه کوی .

حضرت عبداللہ بن عمر ؓ فرمائی چي دا ایت دبازار والاؤ پہ بارہ کی نازل سوی دی او د دوی صاحبزادہ حضرت سالم ؓ فرمائی چي یوہ ورخ حضرت ابن عمر ؓ پہ بازار تیر سو نو دلمونخ وخت سوی وو خلکو ته بی کتل چي دکانونہ بندوی او مسجد ته ته روان دی نو وي فرمایل چي ددی خلکو پہ بارہ کی دقرآن دا ارشاد دی ، رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ : اوپہ زمانہ درسات کی دوه اصحاب وه یوہ پہ تجارت کوی او بل پہ دلوهاری (پنس) کار کوی توری به یی جوړولی او خرخولی به یی دتجارت دکسب صحابی حال دا وو چي که دسودا خرخولوپہ وخت کی به یی تول کوی او داذان اواز به یی پہ غور سو نو تله به یی په هغه خای وغورخوله او دلمونخ دپاره به پاخیدی او دلوهار صحابی کار داوو چي که په سره کری اوسپنه پسې به یی چتک دگذار دپاره لوړکړی وو او اوږی ته به یی رسولی وو او داذان اواز به یی واوریدی نو په اوسپنی باندی دتکولو په خای به یی داوږی خخه شاته ارتاؤکی اولمانخه ته به ولاړ سو د دوی په صفت کی دا ایت نازل سو (قرطبی)

(صحابه کرام ؓ اکثره دتجارت کاسبان وه)

ددی آیت خخه دا هم معلومه سوه چي دصحابه کرام ؓ دزیات ترو تجارت پیشه وه یا صنعت کاروه کوم کارچي دبازارونو سره تعلق لری خکه چي تجارت اوبیع دخدای دیادونی خخه مانع کیدونکی دداسی خلکو وصف کیدی سی دکوموشغل چي تجارت اوبیعه وی کنه نو بیا خوبه داوینا فضل وی (طبرانی عن ابن عباس ؓ روح)

يَخْلَوْنَ يَوْمًا يَخْلَوْنَ يَوْمًا تَقَلَّبَ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَنْصَارُ : دامونان دکومو ذکرچي په لوړ آیت کی راغلی دی دا یی اخری وصف دی په دی کی یی ښوولی ده چي داحضرات هروخت دالله ﷻ په ذکر اوعبادتونوکی دمشغولیدو باوجود بی فکره اوبی بیري هم نه وی بلکه دقیامت دحساب بیره په دوی مسلطه وی او دا دهدایت دهغه نور کمال دی کوم چي دالله ﷻ دطرف خخه دوی ته ورکول سوی دی چي ذکر یی په لوړ آیت : يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ : کی فرمائی ، په اخرکی دداسی حضراتو دجزاء ذکر دی چي الله ﷻ به دوی ته دوی دعمل ښه جزاء ورکړی اوبیا فرمائی ، وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ، یعنی صرف دعمل په جزا ورکولو به بسوالی نه وی بلکه دخپل طرف خخه به زیات انعامات هم دوی ته ورکول کیږی وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ : یعنی الله ﷻ نه دیو قانون پابندی او نه دده په خزانه کی خه کمی راخی هغه چاته چي غواړی بی حساب به رزق ورکوی تردی پوری دصالحانو مومنانو دکوموسینی چي دهدایت دنور تاخونه وی ، اوکوم چي دهدایت نور په خاص طور سره قبلوی دهغوی ذکر وو مخ ته دهغو کافرانو ذکر دی دکوموپه فطرت کی چي الله ﷻ دهدایت دنور ماده ایښی وه مگر کله چي داماده روښانه کوونکی وحی الهی دوی ته ورسیده نو روگردانی اوانکاری ورخخه وکی او دنور خخه محرومه سول اوتیاره په تیاره کی پاته سول ، او په دوی کی چونکی کافران اومنکران دوه قسمه وه په دی وجه یی ددغو دوو مثالونه بیان کړل چي

تفصیل میں یہ لندہ تفسیر کی تیسری دی ، دواوہ مثالونو دبیانولو خخہ وروستہ ارشاد فرمایا ، وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ دا جملہ دکفارو پہ بارہ کی داسی دہ لکہ دمومنانوپہ بارہ کی چی دا ارشادس سوی وہ ، يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ : دکفارو دپارہ پہ دی جملہ کی دہدایت دنور خخہ دمحمرومی ذکر دی چی دوی دالله ﷻ دا حکامو خخہ مخ واپوی او خپل فطری نور یی ہم فنا کی اوس چی کلہ دالله ﷻ دہدایت دنور خخہ محرومہ سول نو نور دکومہ راسی .

ددی آیت خخہ داہم معلومہ سوہ چی یوسری محض دعلم اوبصیرت پہ اسبابو یوخای کیدو سرہ عالم اومبصرنہ سی کیدی بلکہ دا صرف دالله ﷻ ورکرہ دہ ، دا وجہ دہ چی دیر خلک کوم چی ددنیا پہ کارونو کی بالکل ناپوہ اوبی خبرہ گنل کیچی داخرت پہ معاملہ کی ہغوی دیر مبصر او عقلمند ثابتیچی ، دغہ دول ددی پہ عکس دیر خلک کوم چی ددنیا پہ کارونو کی دیر ماہران محقق منل کیچی مگر داخرت پہ معاملہ کی لوی بی عقلہ او جاہلان ثابتیچی (مظہری)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَوْتٌ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَ

آیا تہ نہ گوری چی دالله ﷻ تسبیح کوی خوک چی دی پہ اسمانونو او مخکی کی او الوتونکی خلاص وزرونہ ہریو

تَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۳۱﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

پوہ دی دخیل شان پہ بندگی او تسبیح کولو او اللہ ﷻ تہ معلوم دی خہ چی کوی او دالله حکومت دی پہ اسمانونو او

وَالِلَّهِ الْبَصِيرُ ﴿۳۲﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ

مخکہ کی او اللہ تہ واپسی دہ ، تہ نہ گوری چی اللہ راشری وریخہ بیایی یوخای کوی ،

ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنْ

بیافہہ قط پہ قط کوی بیاتہ وینی باران چی راوی ددی دمیخ خخہ اونازلوی د

السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيمَا مِنْ بَرٍّ فَيُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ

اسمان خخہ کوم چی پہ دی کی غرونہ دی دہلی بیافہہ غورخوی پہ چاچی وغواری ، اویج کوی

عَنْ مَن يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿۳۳﴾ يُقَلِّبُ اللَّهُ

ورخخہ خوک چی وغواری ، نزدی دہ چی دہجلن برین یوسی نظر دسترگو اللہ ﷻ بدلوی

الْيَلِّ وَالنَّهَارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٣٧﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ

شېی او ورخی ، په دی کی عبرت خاوندانو دنظر دپاره ، او الله جل جلاله جوړ کړی دی

كُلِّ دَابَّةٍ مِّنْ تَّاءٍ فِيْهُمْ مَّن يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ

هر څه غږدونکي ديو او بو څخه ، پس ځينی هغه دی چی روان وی پر خيته او ځينی هغه دی چی

يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ

روان وی په دوو پښو او ځينی هغه دی چی روان وی په څلورو پښو ، پيدا کوي الله جل جلاله

مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٣٨﴾

هغه چی وغواړی ، بیشکه الله جل جلاله په هر څه او په هر شی باندی قادر دی

لنډتفسیر: (ای مخاطبه) آیاتاته (په دلیل او مشاهدو سره) معلومه نه سوه چی دالله جل جلاله پاکي بیانوی ټول څه چی په اسمانونو او په مخکه کی (مخلوقات) دی، (برابره خبره ده که په قال سره وی لکه چی په ځینی مخلوقاتو کی لیدل کیږی او برابره خبره ده که په حال سره وی لکه چی په ټول مخلوقاتو کی په دلالت د عقل سره معلومه ده) او (په خصوصیت سره) (الوتونکی هم) کوم چی وزرونه یی خپاره کړی دی په هوا کی الوزی چی د دوی دلالت په وجود دصانع باندی نور هم عجیبه دی چی سره ددی دومره درنو جسمونو په هوا کی ټینگ سوی دی او) ټولو (الوتونکو) ته دخپلی خپلی دعا (او دالله جل جلاله څخه التجا) او خپلی تسبیح (او پاکي طریقه په الهام سره) معلومه ده او (سره ددی دلیلونو بیا هم ځینی توحید نه منی نو) الله جل جلاله ته ددی ټولو خلکو دټولو کارونو پوره علم دی (په دی انکار او مخ اړولو به دوی ته سزا ورکي) او دالله جل جلاله حکمت دی په اسمانونو او په مخکه کی (اوس هم) او (په اخر کی به) دالله جل جلاله طرف ته (دټولو) واپس کیدل وی (هغه وخت به هم حاکمانه تصرف دده وی چنانچی دحکومت یواثر بیانېږی هغه دا چی ای مخاطبه) ایا تاته دا خبره نه ده معلومه چی الله جل جلاله (یوه) وریځه (دبلی وریځی طرف ته) روانی (او) بیا دغه وریځی (ټولی) دیوبل سره یوځای کوی بیادا قط په قط کوی بیاته باران وینی چی ددغه (وریځی) دمینځ څخه راوړی را اورېږی او ددی وریځی یعنی ددی دلویو لویو حصو څخه ډلی اوری بیادغه چی په چا (یعنی په ځان یی یا په مال یی) غواړی راغورځوی (چی دهغه نقصان په وسی) او دچا څخه چی غواړی دغه بچ کوی (او دهغه ځان او مال بچ کوی او) ددغه وریځی (څخه بچلی هم پیدا کیږی او داسی برېښدونکی وی چی ددغه وریځی) دبجلی دبرېښ داسی حالت معلومیږی چی گویا اوس یی نظر

وَتَبْتَئِي (داهم دالله ﷻ دکارونو څخه دی او) الله ﷻ شپي او ورځي بدلوی رابدلوی (دا هم منجمله دالله ﷻ دکارونو څخه دی) په دی (مجموعه ټولو) کی د عقل د خاوندانو دپاره (موقع د) دلیل نیولو ده (چی په دی سره په مضمون دتوحید او په مضمون دله مُلکُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ باندی دلیل نیول کیږي) او الله ﷻ (دا تصرف یی هم دی چی هغه) هر ټولونکی ځناور (دوچی وی او که ددریاب) د اوبو څخه پیدا کړی دی بیا په دغو (ځناورو) کی ځینی هغه (ځناور) دی کوم چی په دوو پښوروان وی (لکه انسان او مرغان الونونکی چی په هوانه وی په مخکه ځی) او ځینی په دغو کی هغه دی چی په څلورو (پښو) روان وی (لکه حیوانان او ځینی په زیاتو پښو هم ځی اصل خبره دا ده چی) الله ﷻ څه چی غواړی جوړوی پی شکه الله ﷻ په هر څه پوره قادر دی (هغه ته هیڅ گرانه نه ده)

مَعْلُومَاتٍ اَوْ مَسْئَلَةٍ: کُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتُهُ وَكُنْبِيَّةُ: دایت په شروع کی یی داسی فرمایلی دی چی دمخکی او اسمان او ددی په مینځ کی هر مخلوق او هر شی دالله ﷻ په تسبیح او پاکی بیانولو کی مشغول دی ، ددی تسبیح مطلب حضرت سفیان دابیان کړی دی چی الله ﷻ ددنیا هر شی آسمان مخکه لمر سپوږمی ټولی سیاری اوستوری او دمخکی عناصر اور اوبه خاوره هوا ټول یی دخاصو خاصو کارونو دپاره پیدا کړی دی دهغه دسر دوربسته هومره خلاف نه کوی ، دی اطاعت او فرمانبرداری ته یی ددی شیانو تسبیح فرمایلی دی مطلب دا دی چی ددوی تسبیح حالی دی قالی نه دی دوی په زبان حال سره وایی چی دوی الله ﷻ پاک اولوی گنی او دهغه په اطاعت کی لگیدلی دی .

زمخشری اونور مفسرین فرمایي چی په دی کی هم څه بعدنسته چی الله ﷻ په هر یو شی کی دومره پوهه اوشعور ایښی وی په کوم سره چی دی خپل خالق اومالک وپیژنی او په دی کی هم څه بعد نسته چی دوی ته یی څه خاص قسم گویایی ورکړی وی او خاص قسم تسبیح اوعبادت یی دوی ته ښوولی وی چی دوی په کښی مشغول اوسپړی په اخری جمله کُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتُهُ وَكُنْبِيَّةُ کی ددی مضمون طرف ته اشاره موندل کیږي ، چی دالله ﷻ په تسبیح اولمونځ کی ټول مخلوق لگیدلی دی ، مگر دهر یو دلمونځ اوتسبیح طریقه او صورت مختلف دی ، دملاتکو خان ته طریقه دانسان جلا او بوتی او درختی یوبل ډول عبادت لمونځ اوتسبیح کوی جمادات په یوه بله طریقه سره ، دقرآن کریم دیوبل آیت څخه هم ددی مضمون نائید کیږي په کوم کی چی ارشاد دی ، اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى: یعنی الله ﷻ هر شی پیداکی بیایی ورته هدایت وکی هغه هدایت دا دی چی دی هروخت دالله ﷻ په اطاعت کی لگیدلی خپله سپارل سوی وظیفه پوره کوی ، ددی څخه علاوه یی دوی ته دخپل ژوند دضرورتونو متعلق داسی هدایتونه ورکړی دی چی دلویو لویو عاقلانو عقل ورته حیرانیږي دخپل اوسیدو دپاره څنگه څنگه جالی او غارونه جوړوی او دخپل خوراک وغیره حاصلولودپاره څنگه څنگه تدبیرونه کوی: مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ لَهَا: دلته دسما څخه مراد وریځ ده او دجبال څخه مراد غتی غتی وریځی دی او بَرَد ډلۍ ته وایی .

لَقَدْ اَنْزَلْنَا اٰیٰتِ مُبِیِّنٰتٍ وَاللّٰهُ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِیْمٍ ۝۳۶ وَیَقُولُوْنَ اٰمَنَّا

مونہ نازل کړی دی ایتونه واضح بیان کوونکی او الله ﷻ هدایت کوی چاته چی وغواری دلاری برابری، او خلق وای

بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ یَتَوَلَّى فِرْقٌ مِنْهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ

مونہ منلی دی الله اور رسول ، او تابعداری کوو مونہ بیا واپس کبیری یوه فرقه د دوی څخه ددې څخه وروسته

وَمَا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِیْنَ ۝۳۷ وَاِذَا دُعُوْا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ لَیَمْلِكَنَّ

او دغه خلق نه دی مونونکی ، او هرکله چی دوی را وبلل سی الله اور رسول طرف ته

بَیْنَهُمْ اِذَا فِرْقٌ مِنْهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝۳۸ وَاِنْ یَّکُنْ لَّهٗمُ الْحَقُّ یَاۡتُوْا

چی فیصله وکړی په مینځ د دوی کی بیا هم یوه فرقه د دوی څخه مخ اړوی ، او که دوی ته څه رسیږي نور اخی

اِلَیْهِ مُذْعِنِیْنَ ۝۳۹ اِنِّیْ قُلُوْبُهُمْ مَّرَضٌ اِمَّا رَتَابُوْا اَمْ یَخَافُوْنَ

ورته قبلوونکی ، ایا د دوی په زړونو کی مرض دی یا په دوکه کی پروتی دی یا بیرې

اَنْ یَّحِیْفَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ وَرَسُوْلُهُۥ بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ ۝۴۰ اِنَّمَا

چی بی انصافی به وکړی په دوی الله ﷻ او دغه رسول ، داسی نه ده بلکه دغه خلق بی انصافه دی ، دایماندارو

كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذَا دُعُوْا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ لَیَحْكُمُنَّۤیْنَهُمْ

خبره داده چی کله را وغوښتل سی الله او دغه رسول طرف ته د فیصلی کولو دپاره په دوی کی

اَنْ یَّقُوْلُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝۴۱ وَمَنْ یُطِيعِ

چی ویل یی مونہ واوریدل او حکم منو او دغه خلق دی چی دوی لره خیر دی ، او څوک چی حکم منی

اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُۥ وَیَخْشَ اللّٰهَ وَیَتَّقْهُۥ فَاولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰزِبُوْنَ ۝۴۲

دالله او دغه رسول او بیرې دالله ﷻ څخه او ځان ورڅخه ساتی پس دغه مراد ته رسیدونکی دی

وَأَقْسُوا إِلَى اللَّهِ جَهْدَ إِيمَانِهِمْ لِيُنْزِلَ أَمْرَهُمْ لِيُخْرِجَنَّ قُلُ

او قسمونه خوری په الله پاڅه قسمونه خپل که ته ورته حکم وکړی نو هرڅه به پریرېدی وبه وزی ته ووايه

لَا تَقْسِمُوا طَاعَةً مَّعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِهَا تَعْبَلُونَ ۝ قُلْ

قسمونه مه اخلی حکم منل په کار دی د دستور مطابق ، بیشکه الله خبر دی په هغه څه چی تاسی یی کوی ، ته

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكُمْ مَاحِطَلٌ

وروايه احکم منی دالله او حکم منی درسول پس که تاسی مخ واوروی نو په هغه دی بار دهغه چی

وَعَلَيْكُمْ مَّا حَبَلْتُمْ وَإِنْ تَطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا

په هغه ایښی دی او په تاسی دی بار دهغه چی په تاسی دی او که دهغه خبره ومنی نولاریه پیداکی اونسته په

الْبَلَاغُ الْبَيِّنُ ۝

رسول ذمه واری ، مگر دښکاره رسولو .

لنفسیر: مونږ (په حق) پوه کوونکی دلیلونه (دعام هدایت دپاره) نازل فرمایلی دی او (ددی عاموڅخه) چاته چی الله ﷻ وغواړی دنیکی لاری طرف ته (خاص) هدایت ورته فرمایي (چی بیا هغوی علمی حقونه دالو هیت یعنی صحیح عقیدې او علمی حقونه یعنی فرمانبرداری په ځای راوړی کڼه نو ډیر محرومه پاته کیږي) او دامنافقان خلک (په ژبه سره) دعوی خو کوی چی مونږ په الله او په رسول ایمان راوړی دی او (دخدای او درسول) حکم (په زړه سره) منلی دی بیا ددی څخه وروسته (کله چی دعمل کولو او خپلی دعوی ثابتولو وخت راغی نو) د دوی څخه یوه ډله (کومه چی زیاته شرارتی ده دخدای او درسول دحکم څخه) مخ اړوی (ددی وخت څخه هغه صورت مراد دی چی کله د دوی په ذمه دچا حق غوښتونکی وی او دحق مالک دی منافق ته درخواست وکړی چی راځه مقدمه دښی کریم ﷺ مخ ته وړو په دی موقع دی مخ اړوی ځکه چی دی پوه وی چی د دوی په مخکی کله حق ثابت سی نو بیا به دهغه موافق دوی ﷻ فیصله کوی لکه چی ډیر ژر په آیت وَاِذَا دُعُوکُمُ ددی موقع دایبان راروان دی اوتخصیص دیوی فرقی (سره) ددی چی ټول منافقان داسی وه) ځکه دی چی دغریبانوسره ددی چی په زړه سره به یی بده گڼله خو دصفا انکار کولو همت به یی نه سوکولی داکار هغه خلک کوی کوموته چی څه مرتبه اوقوت حاصل وی، او دا خلک بالکل ایمان نه لری (یعنی په زړه کی خو دیوه منافق هم ایمان نسته مگر د دوی خودغه ظاهری

بناسته سوی ایمان هم پاته نه سو لکه چی په دی آیت کی دی ، وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةً الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بِمَا نَزَّلُوا عَلَيْهِمْ
 : او په دی آیت کی دی ، لَقَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ: اوبیان ددی نافرمانی کولو دادی چی، دا خلق کله چی دالله
اودهغه درسول طرف ته په دی غرض سره راوبلل سی چی رسول (ﷺ) د دوی (او د دوی دمقابل خصم) په
مینځ کی فیصله وکی نو په دوی کی یوه ډله (هلته دحاضریدو څخه) منع کوی (او خبره شاته غورځوی او
دابلنه که څه هم درسول طرف ته ده مگر چونکه دده (ﷺ) فیصله دالله (ﷻ) دحکم په بنا باندی وی په دی وجه
دالله (ﷻ) طرف ته یی هم نسبت وسو مطلب دا چی کله چی د دوی په ذمه دچاق غوښتونکی وی نوییاده
داحالت وی، اوکه چیری (اتفاقاً) د دوی حق (دبل چا په ذمه وی) نوسر دتسلیم یی کښته کړی وی یی
تکلفه ستا په بلنه باندی، ستا خواته راځی (ځکه چی مطمئن وی چی هلته فیصله په حقه وی په دی کی
زمافائده ده مخ ته ددی خلکو دمخ اړولو اونه حاضریدو وجه اواسباب په طور دڅو احتمالاتو سره
بیانوی او دنورو ټولو احتمالاتو نفی او دیو احتمال اثبات دی، آیا (ددی مخ اړولو سبب دا دی چی د
دوی په زړونو کی) (دیقینی کفر) مرض دی (یعنی د دوی دا یقین دی چی ته دالله رسول نه یی) یادوی
(دنبتو دطرف څخه) په شک کی پراته دی (چی درسول نه کیدو یقین خو یی نسته مگر درسول کیدو
یقین یی هم نسته) یا د دوی سره دا بیرته ده چی الله (ﷻ) او دهغه رسول (ﷺ) به په دوی ظلم وکی (او د دوی
په ذمه چی کوم حق دی دهغه څخه به زیات ورڅخه واخلی نو واقعه دا ده چی په دی اسبابو کی یوسبب
هم نه دی) بلکه (اصل سبب دا دی چی) داخلگ (په دی مقدمو کی) په زیاتی یاندی دی (په دی وجه دنبی
کریم (ﷺ) حضورته مقدمه راوړل نه خوښوی چی مونږ به بیلاد وکړو اوباقی تیر ټول اسباب نه دی
دمسلمانونو (شان او د دوی) خبره خو کله چی دوی (په یوه مقدمه وغیره کی) دالله (ﷻ) او دهغه رسول
طرف ته راوبلل سی دا ده چی هغه یی (په خوشحالی خوشحالی) ویلی چی مونږ (ستاخبره) واوریده او
(دامر) ومنله (اویا فوراً راتللی دا ده نښانه ددی چی دداسی خلکو امتا او اطعنا ویل په دنیاکی هم
رښتینی دی) او داسی خلگ به (په اخرت کی) فلاح پیداکی او (زمونږ په نزد خوقاعده کلیه دا ده چی
کوم سړی دالله (ﷻ) اودهغه رسول خبره ومنی او دالله (ﷻ) څخه بیرته وکی اودهغه دمخالفت څخه ځان
وساتی نو داسی خلگ به مرادپیدا کوونکی وی او (دارنگه ددی منافقانو دا حال دی چی) هغه خلگ به
زور دار قسمونه اخلی چی په خدای قسم (مونږ داسی فرمانبردار یوچی) که ته دوی ته (یعنی مونږ ته
حکم وکی (چی کوروغیره هرڅه پریردی) نو هغه (یعنی مونږ) به اوس (هرڅه پریردو) اوڅو ته (دوی ته)
ووايه چی بس قسمونه مه اخلی (ستاسی د) فرمانبرداری حقیقت معلوم دی (ځکه چی) الله (ﷻ) ستاسی
دعملونو پوره خبرلری (اوهغه ماته ښوولی دی لکه بل ځای ارشاددی ، قُلْ لَا تَقْتُلُوا أَنْ لَكُمْ لَهُ نَافَعٌ
اللَّهُ مِنْ أَعْتَابِكُمْ او) ته (دوی ته) ووايه چی (په خبرو جوړولو کارنه کیږی کاروکی یعنی) دالله (ﷻ)
فرمانبرداری وکړی او درسول (ﷺ) فرمانبرداری وکی (مخ ته الله (ﷻ) دمضمون دشان په اهتمام سره په

خپله دی خلگونه خطاب فرمایي چې در رسول ﷺ، ددی وینا اوتبلیغ څخه وروسته، بیا که تاسی خلگ (دفرمانبرداري څخه) مخ اړوی نو پوه سی چې (در رسول هیڅ ضرر نسته ځکه چې) در رسول په ذمه خو دغه (کار) تبلیغ دی دکوم چې په ده بار ایښوول سوی دی (کوم چې هغه وکی اوغاړه یی ازاده سو) اوستاسی په ذمه دغه (دفرمانبرداري) کار دی دکوم چې په تاسی بار ایښوول سوی دی (کوم چې تاسی پوره نه کی نو ستاسی به ضرروي او که چیری (روی گردانی ونه کړی بلکه) تاسی دده فرمانبرداري وکړه (کومه چې عین فرمانبرداري دالله ﷻ ده) نولار به پیدا کی او (په هرحال در رسول په ذمه صرف په صاف طور سره رسول دی (مخ ته پوښتنه به ستاسی څخه کیږي چې قبول مو کی او که نه)

معلومات اوستاسی: دا ایتونه په یوه خاصه واقعه کی نازل سوی دی، طبری وغیره دا واقعه داسی بیان کړي ده چې په منافقانو کی بشر نومی یو سړی وو، دهغه او دیو یهودی په مینځ کی دمخکی متعلق جگړه اوفیصله وه، یهودی ده ته وویل چې درڅه ستاسی په پیغمبر فیصله کوو، مگر بشر منافق پرناحقه وو، دی پوهیدی چې که نبی کریم ﷺ ته فیصله ولاړه نو هغه به دا فیصله دحق موافق وکړي اوزه به یی وبایلیم په دی وجه یی انکار وکی او دنبی کریم ﷺ په ځای یی کعب بن اشرف یهودی ته دفیصلی درولو وویل، په دی باندی دا ایتونه نازل سول او په آیت **أَفَىٰ قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ** الایه کی چې کوم د دوی په زړونو کی دیقینی کفر دمرض یا په نبوت کی د شک نفی سوي ده، ددی څخه مراد دا دی چې دا یقینی کفر یاشک د دوی دربار نبوی ته دمقدمی دراوړلو څخه دمنع کولو سبب نه دی که څه هم کفر اوشک کیدل په منافقانو کی ثابت او واضح دی مگر دمقدمی نه راوړل په اصل کی په دی سبب سره دی چې دوی پوهیږي چې فیصله به په حقه وسی او مونږ به یی وبایلو.

(د فلاح او کامیابی دپاره څلور شرطونه)

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيُؤْتِ قَوْلَكَ هُمْ الْفَائِزُونَ : په دی آیت کی څلور شیان بیان سوی دی فرمایي چې څوک ددی څلورو شیانو پابند سی هغه بامراد او په دین او دنیا کی کامیاب دی.

یوه عجیبه واقعه: په تفسیر قرطبی کی دلته دحضرت فاروق اعظم ؓ یوه واقعه نقل سوي ده په کوم سره چې ددی څلور شیانو دمطلب فرق اووضاحت کیږي واقعه دا ده چې حضرت فاروق اعظم ؓ یوه ورځ په مسجد نبوی کی ولاړ وو چې ناڅاپه یورومی دهقان سړی ددوی ﷺ په خوا کی برابر ودریدی اووي ویل، **أَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ** : حضرت فاروق اعظم ؓ پوښتنه وکړه څه خبره ده؟ نو هغه وویل چې دالله ﷻ دپاره مسلمان سوی یم، حضرت فاروق اعظم ؓ پوښتنه ورڅخه وکړه چې ددی سبب څه دی؟ هغه وویل چې خبره دا ده چې ما تورات انجیل زیور او دتیرو پیغمبرانو ډیر کتابونه ویلی دی مگر اوس په دی وخت کی یومسلمان قیدی دقرآن دا ایت وویلی هغه می واوریدی نومعلومه سو چې دی کوچنی آیت ټول پخوانی کتابونه په خپل ځان کی ځای کړی دی نو زما یقین وسو چې دا

دالله ﷻ دطرف څخه دى حضرت فاروق اعظم ؓ پوښتنه وكړه هغه كوم آيت دى؟ نوروى دهقان ده
 ذكرسوى آيت تلاوت كى او ددى سره يى ددى عجيبه اونا اشنا تفسير هم وښووى او داسى يى بيان كى
 چى، مَنْ يَطْعِ اللَّهَ: دالله ﷻ دفرضو متعلق دى وَرَسُولُهُ دسنت نبوى متعلق دى وَيَخْشِ اللَّهَ دتيرعمر متعلق
 دى وَيَتَّقَهُ داتنده پاته عمر متعلق دى كله چى انسان په دى څلوروشيانو عمل كړونكى سى نو دده دپاره ده
 أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ: خوشخبرى ده اوفائز هغه سړى دى كوم چى دجهنم څخه نجات پيدا كى او په جنت
 كى ورته ټيكانه وركول سى، حضرت فاروق اعظم ؓ چى دا واوريدل، نووي فرمايل چى (د) نبى كړي
 ؓ په كلام كى ددى تصديق موجود دى هغوى، فرمايى اُوْتِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ يعنى الله ماته داسى جامع
 كلمى راكړي دى دى چى دهغه الفاظ لند او معانى يى ډيرى وسيع دى (قرطبى)

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وعده كړى ده الله دهغو خلقو سره چى ايمان يى راوړى دى ستاسى څخه او كړى دى دوى نيك كارونه

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

چى حاكمان به كړى دوى په مخكه كى وروسته دهغو څخه لكه چى حاكمان كړى يى وو دوى څخه مخكه

وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ

اومضبوط به كړى دوى لره دين دوى كوم چى غوره سوى دى ددوى دپاره او ور به كړى دوى ته

بَعْدَ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ

دوى دبيري په بدله كى امن، زما بندگى به كوى اوشريك به نه جوړوى زما سره هيڅوك اوڅوك چى ناشكوى

بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ٥٥ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

وكړى ددى څخه وروسته نو دغه خلق دى نافرمانه، اوقائم ساتى لمونځ اووركوى زكوة

وَاطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ٥٦ لَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

او حكم منى درسول ﷺ چى په تاسى رحم وسى، خيال مه كړه چى دا كافران به

مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمُ النَّارُ وَلَيْسَ الْبَصِيرُ ۝۴۰

وتبنتی او بیج به سی په مخکه کی او ددوی خای اور دی او ډیر بدخای ورتلو دی .

تفسير: (ای مجموعی امت) په تاسی کی چی کوم خلک ایمان راوړی اونیك عمل وکی (یعنی دالله ﷻ درالپیل سوی نور د هدایت کامله تابعداری وکی) دهغوی سره الله ﷻ وعده فرمایي چی هغوی ته به (ددی تابعداری په برکت سره) په مخکه کی حکومت ورکړی لکه چی دهغوی څخه مخکی (اهل هدایت) خلکو ته یی حکومت ورکړی وولکه چی بنی اسرائیل یی په فرعون او دده قوم قبطیانو پانندی غالب کړل بیایي په شام کی د عمالقه په شان په بهادر قوم باندی دوی ته غلبه ورکړه اود مصر اود شام د حکومت یی دوی وارثان جوړ کړل، او (مقصود ددی حکومت ورکولو څخه به دا وی چی) کوم دین (الله ﷻ) د دوی دپاره ښه کړی دی (یعنی اسلام لکه چی په بل آیت کی دی ، رَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا) هغه ته به دهغوی د (نفع) داخرت (د) پاره قوت ورکړی او (دوی ته به کومه چی د دښمنانو څخه طبعی بیره ده) دهغوی ددی بیړی څخه وروسته به هغوی ته هغه په امن سره بدله کړی په دی شرط چی زماعبادت کوی (او) زما سره هیڅ قسمه شریک ونه کی (نه ښکاره نه پټ کوم ته چی ریا، ویل کیږی یعنی دا وعده دالله ﷻ مشروطه ده په دین باندی په پوره ثابت قدم اوسیدو پوری او دا وعده په دنیا کی ده او په اخرت کی په ایمان اونیك عمل چی کومه د عظیمی جزا او همیشه راحت وعده ده هغه ددی څخه علاوه ده) او کوم سړی چی وروسته (د ظهور) ددی (وعدی) څخه ناشکری وکی (یعنی د دین څخه خلاف لار اختیار کی) نو (د داسی سړی دپاره دا وعده نه ده بلکه) دا خلک نافرمانه دی (او وعده وه د فرمانبردارو دپاره په دی وجه په دنیا کی هم د دوی سره وعده د حکومت ورکولو نسته او داخرت عذاب ددی څخه علاوه دی) او (ای مسلمانانو! کله چی دایمان اونیك عمل دنیوی اودینی فائدی تاسی واوړیدی نو تاسی ته په کاردی چی) دلمانځه (ښه) پابندی ساتی اوزکوٰۃ ورکوی او (په باقی حکمونو کی هم) درسول (ﷺ) فرمانبرداری کوی ، ددی دپاره چی په تاسی (کامل) رحم وسی (مخ ته د کفر اونا فرمانی انجام ذکر سوی دی چی ای مخاطبه) د کافرانو په نسبت داخیال مه کوه چی په (یوه حصه د) مخکه کی (به وتبنتی اومونږ به) عاجزه کی (اوز مونږ د قهر څخه به محفوظ سی داسی نه ده بلکه دوی به په خپله عاجزه سی اومقهور اومغلوب به سی دا خو نتیجه په دنیا کی ده) او (په اخرت کی) دهغوی خای دوږخ دی او ډیر ناکاره خای دی .

معلومات اومستلې: شان نزول: قرطبی دابوالعاليه څخه نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ دوحی دنزول او د نبوت داعلان وروسته لس کاله په مکه مکرمه کی پاته سوی وو نوهر وخت به د کفارو اومشرکانو څخه په بیره کی وو بیامدینی منوری ته دهجرت حکم وسو نو دلته هم هروخت د مشرکانو د حملو څخه په خطره کی وو یو سړی نبی کریم ﷺ ته عرض وکی یا رسول الله! یو وخت به په مونږ داسی وخت هم راسی چی

مونڻ به وسله را وباسو اوپه امن او اطمینان سره به اوسيو؟ نبی کریم ﷺ وفرمایلی چي ډیر ژر داسي وخت راتلونکي دي په دي باندې دا ایت نازل سو (قرطبي وبحث)
 حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمایي چي په دي ایتونو کي دالله ﷻ وعده ده کومه چي يي ددي امت په وجود کي دراتلو څخه مخکي په تورات او انجيل کي کړي وه (بحر محیط)
 الله ﷻ دنبی کریم ﷺ سره د دري شيانو وعده وفرمایلي چي ستا امت به دمخکي خليفه گان او حکم رانان جوړ سي او دالله ﷻ خوښ کړي دين داسلام به غالب سي او مسلمانانو ته به دومره قوت او شوکت ورکول سي چي ددښمنانو هيڅ پيره به يي پاته نه سي ، الله ﷻ خپله دا وعده داسي پوره کړه چي په خپله دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کي مکه خيبر بحرین او ټول جزيره العرب او ديمن ټول ملک دنبی کریم ﷺ په ذريعه فتح سو او دهجر دمجرسيانو اودشام دملک دخيواطرافو څخه دوي جزیه وصوله کړه او دروم بادشاه هرقل اودمصر اواسکندريي بادشاه مقوقس اودعمان بادشاهانو اودحبشي نجاشي وغيره يي کریم ﷺ ته ډالۍ راوليږلي او د دوي تعظيم او تکریم يي وکړي ، بيا د دوي دوفات څخه وروسته حضرت صديق اکبر ؓ خليفه سو نو دوفات څخه وروسته څه فتنې پيدا سوي وي هغه يي ختمي کړي او دشام مصر فارس ښارونو ته يي لښکري وليږلي او بصرې اودمشق د دوي په زمانه کي فتح سول او دنورر ملکونو هم ځيني حصي فتح سوي .

چي دحضرت صديق اکبر ؓ دوفات وخت راغي نو الله ﷻ د دوي په زړه کي دځان څخه وروسته دحضرت عمر بن خطاب ؓ خليفه جوړولو الهام وفرمایي ، حضرت عمر بن خطاب ؓ چي خليفه سو نو دوي دخلافت انتظام داسي سنبال کي چي اسمان دانبياء عليهم السلام څخه وروسته داسي نظام نه وويلدلي د دوي په زمانه کي شام ټول فتح سو ، دغه ډول ټول ملک دمصر اودفارس اکثره حصه ، د دوي په زمانه کي دقيصر او کسري دقيصري او کسروي خاتمه وسوه دي څخه وروسته دخلافت عثمانی ؓ وخت راغي نو داسلامي فتوحاتوداثره په مشرق اقصي کي ترچين پوري اوعراق خراسان اهوآز ټول د دوي په زمانه کي فتح سول اوپه صحيح حديث کي چي کوم نبی کریم ﷺ فرمایلي وه چي ماته دټولي مخکي مشرق اومغرب وښوول سو اوزما دامت حکومت به هغو ټولو علائقو ته رسيږي کوم چي ماته وښوول سوي ، الله ﷻ دا وعده دخلافت عثمانیه په دورکي پوره کړه (دا ټول مضمون دتفسير ابن کثير څخه را اخستل سوي دي اوپه يو حديث کي چي داراغلي دي چي خلافت به زما څخه وروسته دیرش کاله وي ددي څخه مراد خلافت راشده دي کوم چي بالکل دنبی کریم ﷺ په نقش قدم باندې وو او تر حضرت علي مرتضی ؓ پوري وچليدي ځکه چي دا دديرشو کالو موده ترحضرت علي کرم الله وجهه پوري پوره سوه .

ابن کثير رحمه الله دلتنه دصحيح مسلم دا حديث هم نقل کړي دي چي حضرت جابر بن سمره ؓ فرمایي چي مادنبی کریم ﷺ څخه اوريدلي دي دوي فرمایلي چي زما دامت کار به چليږي ترڅوچي دولس خليفه گان

وی، ابن کثیر رحمہ اللہ ددی حیث نقل کولو څخه وروسته فرمایي چي دا حدیث په دی امت کی د دولسو عادلہ خلیفہ گانو خبر ورکوي چي ددی واقع کیدل ضروري دی، لیکن دا ضروري نه ده چي دغه ټول دی پرله پسې او متصل وی بلکه کیدی سی چي دڅه وقفو څخه وروسته وی په دوی کی څلور څو په یو بل پسې تیرسوي دی کوم چي خلفاء راشدين وه بیاڅه وقفه وروسته حضرت عمرین عبد العزیز رحمہم اللہ راغي دده څخه وروسته هم په مختلفو زمانو کی داسي خلیفہ گان تیرسوي دی او تر قیامتہ پوري به وی او اخري خلیفہ به حضرت مهدی وی.

روافضو چي کوم دولس خلفاء متعین کړي دی دهغوی هیڅ دلیل په حدیث کی نسته بلکه په هغوی کی ځيني څو هغه دی دکومو چي دخلافت سره هیڅ تعلق نه دی پاته سوی او دا هم ضروري نه ده چي ددی ټولو درجي دی برابري وی او دټولو په زمانه کی دی امن اوسکون دنیاته یوډول حاصل وی بلکه ددی وعدی مدار پرایمان اونیک عمل داستقامت او په مکمله تابعداری باندی دی، ددی درجو په اختلاف سره دحکومت په نوعیت اوقوت کی هم فرق او اختلاف لازمی دی داسلام څوارلس سوه کاله تاریخ په دی شاهد دی چي په مختلفو زمانو او مختلفو ملکونو کی کله اوکوم ځای چي دمسلمانانو عادل اوصالح بادشاه تیر سوی دی هغه ته دخپل عمل اوصلاح په پیمانہ باندی ددی الهی وعدی حصه ورکول سوي ده لکه چي په قرآن کریم کی بل ځای فرمایي، **اِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبِينَ** : یعنی دالله ﷻ جماعت غالب وی.

(په ذکر سوی آیت کي د خلفاء راشدينو دخلافت او دالله ﷻ په نزد دمقبولیت ثبوت)

دا ایت دنبی کریم ﷺ په رسالت اونبوت دلیل هم دی ځکه چي کومه پیش گوئی په دی آیت کی فرمایل سوی وه هغه بالکل هم هغه ډول پوره سوه، دغه ډول دا ایت دخلفاء راشدينو دخلافت په حقوالی صحیح والی او دالله ﷻ په نزد دمقبول والی هم دلیل دی ځکه چي په دی آیت کی الله ﷻ کومه وعده دخپل رسول ﷺ او دهغه دامت سره فرمایلي وه دهغه پوره پوره ظهور ددغو حضراتو په زمانه کی وسو که ددغو حضراتو خلافت حق اوصحیح ونه منل سی لکه چي دروافضو خیال دی نو بیا څو دقرآن دا وعده هیڅکله پوره نه سوه او دروافضو دا خبره چي دا وعده به دحضرت مهدی په زمانه کی پوره کیږي یوه دڅندا خبره ده، ددی مطلب څو دا سو چي څوارلس سوه کاله به ټول امت په ذلت او خواری کی وی اوقیامت ته نژدی به دیوڅوورڅو دپاره دوی ته حکومت ورکول سی، دغه حکومت ددی وعدی څخه مراد دی، معاذ الله

حقیقت دا دی چي دا وعده الله ﷻ په کومو شرطونو دایمان اونیک عمل باندی کړی وه هغه شرطونه هم په دی حضراتو کی دټولو څخه زیات کامل اومکمل وه او دالله ﷻ وعده هم کامله مکمله ددوی په زمانه کی پوره سوه ددوی څخه وروسته نه دایمان او عمل هغه درجه قائمه پاته سوه او نه دخلافت او حکومت هغه وقار یوځای قائم سو.

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: د کفر لغوی معنی ناشکری او اصطلاحی معنی دایمان ضد دی. دلته لفظی معنی هم مراد کیدی سی او اصطلاحی هم معنی دایت دا ده چی څه وخت الله ﷻ د مسلمانانو سره خپله دا وعده پوره کړی او مسلمانانو ته حکومت قوت امن اطمینان او دین ته استحکام حاصل سی ددی څخه وروسته هم که څوک کفر وکی یعنی د اسلام څخه واپس سی یا ناشکری وکی چی ددی اسلامي حکومت د فرمانبرداری څخه منع وکی نو داسی خلک د حد څخه وتونکی دي. په اول صورت کی دایمان څخه ووتل او په دوهم صورت کی د اطاعت څخه ووتل، کفر او ناشکری په اهر وخت او هر حال کی عظیمه گناه ده، مگر د اسلام او مسلمانانو د قوت او شوکت او حکومت قائمیدو څخه وروسته د اشیان د وچندو جرمونه سی په دی وجه یی په بَعْدَ ذَلِكَ سره موکد و فرمایي.

امام بغوی رحمه الله فرمایي چی د تفسیر عالمانو ویلی دی چی د قرآن ددی جملی د ټولو څخه اول مصداق هغه خلک سول کوم چی خلیفه وخت عثمان ؓ قتل کی او کله چی هغوی دا عظیم جرم وکی نو د الله ﷻ په ذکر سوو انعامونو کی هم کمی راغله، په خپل مینځ کی په قتلونو جنگونو بیرو ترهو باندی اخت سول او وروسته ددی څخه چی ټول په خپل مینځ کی وروڼه وروڼه وه دیوبل په قتلولو شروع سول. بغوی په خپل سند سره د حضرت عبدالله بن سلام ؓ دا خطبه نقل کړي ده کومه چی دوی د حضرت عثمان ؓ د خلافت د هنگامی په وخت کی ورکړی وه د خطبې الفاظ دا دی.

د الله ﷻ ملائکی ستاسی د ښار څخه چاپیره د حفاظت دپاره تر هغه وخته پوری مشغولی وی تر څو پوری چی نبی کریم ﷺ په مدینه منوره کی تشریف فرما وو او تر تنه پوری دا سلسله جاری وه په خدای قسم دی که تاسی عثمان ؓ قتل کی نو دا ملائکی به بیرته ولاړی سی او بیابانه هیڅکله دوباره رانه سی په خدای قسم دی په تاسی کی چی کوم سړی دی قتل کړی هغه به د الله ﷻ په مخکی لاس پریکړی حاضرېږي دهغه به لاس نه وی او پوه سی چی الله ﷻ توره تراوسه پوره په تیکۍ کی وه په خدای قسم دی که دغه توره د تیکۍ څخه راووتله نو بیابانه هیڅکله تیکۍ ته واپس نه سی ځکه چی کله یو نبی قتل سی نو دهغه په بدله کی اویا زړه وژل کیږي او کله چی یو خلیفه قتل سی نو پنځه دیرش زره انسانان وژل کیږي (مظهری)

چنانچی د حضرت عثمان غنی ؓ د قتل څخه چی کومه د مسلمانانو په مینځ کی د خونریزی سلسله شروع سړی وه هم هغسی په امت کی چلیږي اولکه څنگه چی د الله ﷻ د خلافت د نعمت او د دین د استحکام مخالفت او ناشکری د حضرت عثمان غنی ؓ قاتلانو کړی وه دهغه څخه وروسته روافضو او خوارجو د خلفاء راشدینو په مخالفت کی ډله بازی او گروه بندی جوړی کړی په دی سلسله کی د حضرت حسین بن علی ؓ د شهادت عظیمه حادثه پېښه سوه د الله ﷻ دی مونږ ته هدایت او دخپل نعمت شکر نصیب کړی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ

ای ایماندارو! اجازه دی اخلی دراتلو ستاسی خخه کوم چی ستاسی دلاس مال دی اوکوم چی نه وی

يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ

رسیدلی په تاسی کی د عقل حد ته دری واری ، مخکی دلمونخ دسهار خخه

وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ

او کله چی وباسی تاسی خپلی کپری په غرمه کی او وروسته دلمانځه

الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ

دماخستن خخه دا دری وختونه د پردی دی ستاسی، هیڅ تنگی نسته په تاسی او نه په هغو

بَعْدَهُنَّ طَوْفُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

ددی وختونو خخه وروسته چی څی راځی دیو بل خواته داسی بیانوی

اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٥٨ وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ

الله تاسی ته خبری او الله څه په هرڅه پوه حکمت والادی، او هرکله چی ورسپړي هلکان په تاسی کی

الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ

د عقل حد ته نودوی لره هم دغه شان اجازه اخسل په کاردی، لکه چی اجازه اخستی دی د دوی خخه مخکی خلقو

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٥٩ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ

دارنگه بیانوی الله تاسی ته خپلی خبری، او الله څه هرڅه پیژنی حکمت والادی، او هغه چی ناستی وی په

الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ

کورونو کی ستاسی د هغو ښځو خخه امیدیی نه وی پاته سوی دنکاح په دوی گناه نسته چی وباسی خپلی کپری

غَيْرُ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

داسی نه چی بنکاره کونکی وی دخپل سنگار ، او که ددی څخه هم خان وساتی نوبښه ده د دوی دپاره ، او الله

عَلِيمٌ

٧٠
٧١
٧٢
٧٣
٧٤
٧٥
٧٦
٧٧
٧٨
٧٩
٨٠
٨١
٨٢
٨٣
٨٤
٨٥
٨٦
٨٧
٨٨
٨٩
٩٠
٩١
٩٢
٩٣
٩٤
٩٥
٩٦
٩٧
٩٨
٩٩
١٠٠
١٠١
١٠٢
١٠٣
١٠٤
١٠٥
١٠٦
١٠٧
١٠٨
١٠٩
١١٠
١١١
١١٢
١١٣
١١٤
١١٥
١١٦
١١٧
١١٨
١١٩
١٢٠
١٢١
١٢٢
١٢٣
١٢٤
١٢٥
١٢٦
١٢٧
١٢٨
١٢٩
١٣٠
١٣١
١٣٢
١٣٣
١٣٤
١٣٥
١٣٦
١٣٧
١٣٨
١٣٩
١٤٠
١٤١
١٤٢
١٤٣
١٤٤
١٤٥
١٤٦
١٤٧
١٤٨
١٤٩
١٥٠
١٥١
١٥٢
١٥٣
١٥٤
١٥٥
١٥٦
١٥٧
١٥٨
١٥٩
١٦٠
١٦١
١٦٢
١٦٣
١٦٤
١٦٥
١٦٦
١٦٧
١٦٨
١٦٩
١٧٠
١٧١
١٧٢
١٧٣
١٧٤
١٧٥
١٧٦
١٧٧
١٧٨
١٧٩
١٨٠
١٨١
١٨٢
١٨٣
١٨٤
١٨٥
١٨٦
١٨٧
١٨٨
١٨٩
١٩٠
١٩١
١٩٢
١٩٣
١٩٤
١٩٥
١٩٦
١٩٧
١٩٨
١٩٩
٢٠٠
٢٠١
٢٠٢
٢٠٣
٢٠٤
٢٠٥
٢٠٦
٢٠٧
٢٠٨
٢٠٩
٢١٠
٢١١
٢١٢
٢١٣
٢١٤
٢١٥
٢١٦
٢١٧
٢١٨
٢١٩
٢٢٠
٢٢١
٢٢٢
٢٢٣
٢٢٤
٢٢٥
٢٢٦
٢٢٧
٢٢٨
٢٢٩
٢٣٠
٢٣١
٢٣٢
٢٣٣
٢٣٤
٢٣٥
٢٣٦
٢٣٧
٢٣٨
٢٣٩
٢٤٠
٢٤١
٢٤٢
٢٤٣
٢٤٤
٢٤٥
٢٤٦
٢٤٧
٢٤٨
٢٤٩
٢٥٠
٢٥١
٢٥٢
٢٥٣
٢٥٤
٢٥٥
٢٥٦
٢٥٧
٢٥٨
٢٥٩
٢٦٠
٢٦١
٢٦٢
٢٦٣
٢٦٤
٢٦٥
٢٦٦
٢٦٧
٢٦٨
٢٦٩
٢٧٠
٢٧١
٢٧٢
٢٧٣
٢٧٤
٢٧٥
٢٧٦
٢٧٧
٢٧٨
٢٧٩
٢٨٠
٢٨١
٢٨٢
٢٨٣
٢٨٤
٢٨٥
٢٨٦
٢٨٧
٢٨٨
٢٨٩
٢٩٠
٢٩١
٢٩٢
٢٩٣
٢٩٤
٢٩٥
٢٩٦
٢٩٧
٢٩٨
٢٩٩
٣٠٠
٣٠١
٣٠٢
٣٠٣
٣٠٤
٣٠٥
٣٠٦
٣٠٧
٣٠٨
٣٠٩
٣١٠
٣١١
٣١٢
٣١٣
٣١٤
٣١٥
٣١٦
٣١٧
٣١٨
٣١٩
٣٢٠
٣٢١
٣٢٢
٣٢٣
٣٢٤
٣٢٥
٣٢٦
٣٢٧
٣٢٨
٣٢٩
٣٣٠
٣٣١
٣٣٢
٣٣٣
٣٣٤
٣٣٥
٣٣٦
٣٣٧
٣٣٨
٣٣٩
٣٤٠
٣٤١
٣٤٢
٣٤٣
٣٤٤
٣٤٥
٣٤٦
٣٤٧
٣٤٨
٣٤٩
٣٥٠
٣٥١
٣٥٢
٣٥٣
٣٥٤
٣٥٥
٣٥٦
٣٥٧
٣٥٨
٣٥٩
٣٦٠
٣٦١
٣٦٢
٣٦٣
٣٦٤
٣٦٥
٣٦٦
٣٦٧
٣٦٨
٣٦٩
٣٧٠
٣٧١
٣٧٢
٣٧٣
٣٧٤
٣٧٥
٣٧٦
٣٧٧
٣٧٨
٣٧٩
٣٨٠
٣٨١
٣٨٢
٣٨٣
٣٨٤
٣٨٥
٣٨٦
٣٨٧
٣٨٨
٣٨٩
٣٩٠
٣٩١
٣٩٢
٣٩٣
٣٩٤
٣٩٥
٣٩٦
٣٩٧
٣٩٨
٣٩٩
٤٠٠
٤٠١
٤٠٢
٤٠٣
٤٠٤
٤٠٥
٤٠٦
٤٠٧
٤٠٨
٤٠٩
٤١٠
٤١١
٤١٢
٤١٣
٤١٤
٤١٥
٤١٦
٤١٧
٤١٨
٤١٩
٤٢٠
٤٢١
٤٢٢
٤٢٣
٤٢٤
٤٢٥
٤٢٦
٤٢٧
٤٢٨
٤٢٩
٤٣٠
٤٣١
٤٣٢
٤٣٣
٤٣٤
٤٣٥
٤٣٦
٤٣٧
٤٣٨
٤٣٩
٤٤٠
٤٤١
٤٤٢
٤٤٣
٤٤٤
٤٤٥
٤٤٦
٤٤٧
٤٤٨
٤٤٩
٤٥٠
٤٥١
٤٥٢
٤٥٣
٤٥٤
٤٥٥
٤٥٦
٤٥٧
٤٥٨
٤٥٩
٤٦٠
٤٦١
٤٦٢
٤٦٣
٤٦٤
٤٦٥
٤٦٦
٤٦٧
٤٦٨
٤٦٩
٤٧٠
٤٧١
٤٧٢
٤٧٣
٤٧٤
٤٧٥
٤٧٦
٤٧٧
٤٧٨
٤٧٩
٤٨٠
٤٨١
٤٨٢
٤٨٣
٤٨٤
٤٨٥
٤٨٦
٤٨٧
٤٨٨
٤٨٩
٤٩٠
٤٩١
٤٩٢
٤٩٣
٤٩٤
٤٩٥
٤٩٦
٤٩٧
٤٩٨
٤٩٩
٥٠٠
٥٠١
٥٠٢
٥٠٣
٥٠٤
٥٠٥
٥٠٦
٥٠٧
٥٠٨
٥٠٩
٥١٠
٥١١
٥١٢
٥١٣
٥١٤
٥١٥
٥١٦
٥١٧
٥١٨
٥١٩
٥٢٠
٥٢١
٥٢٢
٥٢٣
٥٢٤
٥٢٥
٥٢٦
٥٢٧
٥٢٨
٥٢٩
٥٣٠
٥٣١
٥٣٢
٥٣٣
٥٣٤
٥٣٥
٥٣٦
٥٣٧
٥٣٨
٥٣٩
٥٤٠
٥٤١
٥٤٢
٥٤٣
٥٤٤
٥٤٥
٥٤٦
٥٤٧
٥٤٨
٥٤٩
٥٥٠
٥٥١
٥٥٢
٥٥٣
٥٥٤
٥٥٥
٥٥٦
٥٥٧
٥٥٨
٥٥٩
٥٦٠
٥٦١
٥٦٢
٥٦٣
٥٦٤
٥٦٥
٥٦٦
٥٦٧
٥٦٨
٥٦٩
٥٧٠
٥٧١
٥٧٢
٥٧٣
٥٧٤
٥٧٥
٥٧٦
٥٧٧
٥٧٨
٥٧٩
٥٨٠
٥٨١
٥٨٢
٥٨٣
٥٨٤
٥٨٥
٥٨٦
٥٨٧
٥٨٨
٥٨٩
٥٩٠
٥٩١
٥٩٢
٥٩٣
٥٩٤
٥٩٥
٥٩٦
٥٩٧
٥٩٨
٥٩٩
٦٠٠
٦٠١
٦٠٢
٦٠٣
٦٠٤
٦٠٥
٦٠٦
٦٠٧
٦٠٨
٦٠٩
٦١٠
٦١١
٦١٢
٦١٣
٦١٤
٦١٥
٦١٦
٦١٧
٦١٨
٦١٩
٦٢٠
٦٢١
٦٢٢
٦٢٣
٦٢٤
٦٢٥
٦٢٦
٦٢٧
٦٢٨
٦٢٩
٦٣٠
٦٣١
٦٣٢
٦٣٣
٦٣٤
٦٣٥
٦٣٦
٦٣٧
٦٣٨
٦٣٩
٦٤٠
٦٤١
٦٤٢
٦٤٣
٦٤٤
٦٤٥
٦٤٦
٦٤٧
٦٤٨
٦٤٩
٦٥٠
٦٥١
٦٥٢
٦٥٣
٦٥٤
٦٥٥
٦٥٦
٦٥٧
٦٥٨
٦٥٩
٦٦٠
٦٦١
٦٦٢
٦٦٣
٦٦٤
٦٦٥
٦٦٦
٦٦٧
٦٦٨
٦٦٩
٦٧٠
٦٧١
٦٧٢
٦٧٣
٦٧٤
٦٧٥
٦٧٦
٦٧٧
٦٧٨
٦٧٩
٦٨٠
٦٨١
٦٨٢
٦٨٣
٦٨٤
٦٨٥
٦٨٦
٦٨٧
٦٨٨
٦٨٩
٦٩٠
٦٩١
٦٩٢
٦٩٣
٦٩٤
٦٩٥
٦٩٦
٦٩٧
٦٩٨
٦٩٩
٧٠٠
٧٠١
٧٠٢
٧٠٣
٧٠٤
٧٠٥
٧٠٦
٧٠٧
٧٠٨
٧٠٩
٧١٠
٧١١
٧١٢
٧١٣
٧١٤
٧١٥
٧١٦
٧١٧
٧١٨
٧١٩
٧٢٠
٧٢١
٧٢٢
٧٢٣
٧٢٤
٧٢٥
٧٢٦
٧٢٧
٧٢٨
٧٢٩
٧٣٠
٧٣١
٧٣٢
٧٣٣
٧٣٤
٧٣٥
٧٣٦
٧٣٧
٧٣٨
٧٣٩
٧٤٠
٧٤١
٧٤٢
٧٤٣
٧٤٤
٧٤٥
٧٤٦
٧٤٧
٧٤٨
٧٤٩
٧٥٠
٧٥١
٧٥٢
٧٥٣
٧٥٤
٧٥٥
٧٥٦
٧٥٧
٧٥٨
٧٥٩
٧٦٠
٧٦١
٧٦٢
٧٦٣
٧٦٤
٧٦٥
٧٦٦
٧٦٧
٧٦٨
٧٦٩
٧٧٠
٧٧١
٧٧٢
٧٧٣
٧٧٤
٧٧٥
٧٧٦
٧٧٧
٧٧٨
٧٧٩
٧٨٠
٧٨١
٧٨٢
٧٨٣
٧٨٤
٧٨٥
٧٨٦
٧٨٧
٧٨٨
٧٨٩
٧٩٠
٧٩١
٧٩٢
٧٩٣
٧٩٤
٧٩٥
٧٩٦
٧٩٧
٧٩٨
٧٩٩
٨٠٠
٨٠١
٨٠٢
٨٠٣
٨٠٤
٨٠٥
٨٠٦
٨٠٧
٨٠٨
٨٠٩
٨١٠
٨١١
٨١٢
٨١٣
٨١٤
٨١٥
٨١٦
٨١٧
٨١٨
٨١٩
٨٢٠
٨٢١
٨٢٢
٨٢٣
٨٢٤
٨٢٥
٨٢٦
٨٢٧
٨٢٨
٨٢٩
٨٣٠
٨٣١
٨٣٢
٨٣٣
٨٣٤
٨٣٥
٨٣٦
٨٣٧
٨٣٨
٨٣٩
٨٤٠
٨٤١
٨٤٢
٨٤٣
٨٤٤
٨٤٥
٨٤٦
٨٤٧
٨٤٨
٨٤٩
٨٥٠
٨٥١
٨٥٢
٨٥٣
٨٥٤
٨٥٥
٨٥٦
٨٥٧
٨٥٨
٨٥٩
٨٦٠
٨٦١
٨٦٢
٨٦٣
٨٦٤
٨٦٥
٨٦٦
٨٦٧
٨٦٨
٨٦٩
٨٧٠
٨٧١
٨٧٢
٨٧٣
٨٧٤
٨٧٥
٨٧٦
٨٧٧
٨٧٨
٨٧٩
٨٨٠
٨٨١
٨٨٢
٨٨٣
٨٨٤
٨٨٥
٨٨٦
٨٨٧
٨٨٨
٨٨٩
٨٩٠
٨٩١
٨٩٢
٨٩٣
٨٩٤
٨٩٥
٨٩٦
٨٩٧
٨٩٨
٨٩٩
٩٠٠
٩٠١
٩٠٢
٩٠٣
٩٠٤
٩٠٥
٩٠٦
٩٠٧
٩٠٨
٩٠٩
٩١٠
٩١١
٩١٢
٩١٣
٩١٤
٩١٥
٩١٦
٩١٧
٩١٨
٩١٩
٩٢٠
٩٢١
٩٢٢
٩٢٣
٩٢٤
٩٢٥
٩٢٦
٩٢٧
٩٢٨
٩٢٩
٩٣٠
٩٣١
٩٣٢
٩٣٣
٩٣٤
٩٣٥
٩٣٦
٩٣٧
٩٣٨
٩٣٩
٩٤٠
٩٤١
٩٤٢
٩٤٣
٩٤٤
٩٤٥
٩٤٦
٩٤٧
٩٤٨
٩٤٩
٩٥٠
٩٥١
٩٥٢
٩٥٣
٩٥٤
٩٥٥
٩٥٦
٩٥٧
٩٥٨
٩٥٩
٩٦٠
٩٦١
٩٦٢
٩٦٣
٩٦٤
٩٦٥
٩٦٦
٩٦٧
٩٦٨
٩٦٩
٩٧٠
٩٧١
٩٧٢
٩٧٣
٩٧٤
٩٧٥
٩٧٦
٩٧٧
٩٧٨
٩٧٩
٩٨٠
٩٨١
٩٨٢
٩٨٣
٩٨٤
٩٨٥
٩٨٦
٩٨٧
٩٨٨
٩٨٩
٩٩٠
٩٩١
٩٩٢
٩٩٣
٩٩٤
٩٩٥
٩٩٦
٩٩٧
٩٩٨
٩٩٩
١٠٠٠

لنبتفسیر: ای ایماندارو! (تاسی ته دراتلو دپاره) ستاسی مملوک غلامان او کوم چی په تاسی کی حد دبلوغ ته نه وی رسیدلی دوی ته په درو وختونو کی اجازت اخستل په کار دی (یوخو) دسهار دلمونځ څخه مخکی او (بل) کله چی دغرمی (دخوب او پریوتو دپاره) خپلی (زیاتی) کپری وباسی او (دریم) دماخستن دلمونځ څخه وروسته دا دری وختونه ستاسی دپردی دی (یعنی دا وختونه چونکی دعام عادت مطابق دیوازی کیدو او دارام دی په کومو کی چی بنده په بی تکلفی سره پاته کیدل غواړی او په یوازی کیدو کی ځینی وخت پت اندامونه هم بنکاره کپری یا په یو ضرورت سره بنکاره کول کپری په دی وجه خپل مملوک غلامان مینځی او خپل نابالغ بچی پوهوی چی بی خبر او اجازت څخه په دی وختونو کی ستاسی خواته نه راځی او) ددی وختونو څخه علاوه نه (خو بی اجازت په راتلو او منع نه کولو کی) په تاسی څه الزام سته او نه (په بی اجازت راتلو کی) په هغو څه الزام سته (ځکه چی) دغه ډیر ستاسی خواته ځی راځی دچا خواته او څوک دچا (نو هروخت په اجازت اخستو کی تکلیف دی او چونکی دا وخت دپردی نه دی په دی وجه په دی کی خپل دستر اندامونه پت ساتل څه گران نه دی) دغه ډول الله ﷻ تاسی ته خپل حکمونه صفا صفا بیانوی او الله ﷻ پوه او حکمت والادی او څه وخت چی په تاسی کی (یعنی په ازادو کی) هغه هلکان (دکوم وچی لوړ حکم راغلی دی) حد دبلوغ ته ورسپړی (یعنی بالغ سی یا بالغیدو ته نژدی سی) نو هغوته هم دغه ډول اجازت اخستل په کار دی لکه چی د دوی څخه مخکنیو (یعنی د دوی څخه دلوی عمر) خلکو اجازت اخستی دغه ډول الله ﷻ تاسی ته خپل احکام صفا صفا بیانوی او الله ﷻ پوه حکمت والادی او (یو په دی خبره خان پوهول په کار دی چی دپردی په احکامو کی سختوالی دفتنی په بیره باندی مبنی دی کوم ځای چی دفتنی عادتاً احتمال نه وی مثلاً) کومی زړی بودی گانی بنځی دکومر چی (دچا) په نکاح (کی دراتلو) امیدنه وی (یعنی دچا رغبت ورته نه کپری دا تفسیر دی دزپیدو بودی کیدو) دوی ته په دی خبره کی څه گناه نسته چی دوی خپلی (زیاتی) کپری (په کوم سره) چی مخ وغیره پت وی دغیر محرم په مخکی هم) وباسی په دی شرط چی دزینت (دخایونو) اظهار نه کوی (دکوم ظاهرول چی دغیر محرم په مخکی بالکل ناجائز دی پس مراد ددی څخه مخ دواړه ورغوی او دځینو په قول دواړه قدمونه هم په خلاف دځوانی بنځی څخه چی په وجه دا احتمال دفتنی ددی دمخ

وغیره هم پرده ضروری ده، او (که څه هم زړو بودی گانو بنځوته دغیر محرمو په مخکی دمخ ښکاره کولو اجازت دی لیکن، ددی څخه هم که احتیاط وکی نو د دوی دپاره زیاته ښه ده (ځکه چی اول خوبی احتیاطی ده دوهم بالکل دبی پردگی بندول مقصود دی، او الله ﷻ هرڅه اوری په هرڅه پوهیږي.

معلومات اومستلې: دسورة په شروع کی دا بیان سوی دی چی دسورة نور زیات احکام دبی حیایی اوفواشو دبندولو دپاره راغلی دی او ددغو په مناسبت سره ځینی احکام دمعاشرت دادابو اویو بل سره دملاقات بیان سوی دی بیادبنځو دپردی احکام بیان سول.

(خپلوانو اومحرمو ته په خاصو وختونو کی داجازت غوښتلو حکم)

دمعاشرت دادابو اویوبل سره دملاقات اداب ددی څخه مخکی ددی سورة په آیت ۲۷، ۲۸، ۲۹، کی استیذان داحکامو یعنی اجازت اخستلو په عنوان سره بیان سوی دی چی دچا ملاقات ته څی نو بغیر داجازت اخستو دهغه کورته مه داخلیږی که کور داسی وی چی ښځی په کښی اوسیرې اویا داسی وی چی سړی په کښی اوسیرې او دا راغلی او دننه کیدونکی سړی وی او که ښځه، دتولو دپاره دچا کورته ددنه کیدو دپاره اول اجازت اخستل واجب گرځول سوی دی مگر داجازت غوښتلو دا احکام دپردو دپاره وه کوم چی ددبانندی څخه دملاقات دپاره راغلی وی.

په دی ذکرسو ایتونو کی دیو بل استیذان داحکامو بیان دی دکوموتعلق چی دهغو خپلوانو اومحرمو سره دی کوم چی په عام طور سره په یو کورکی اوسیرې اوهروخت څی راځی او د دوی څخه دښځو پرده هم نه وی دداسی خلگو دپاره هم که څه هم کورته دداخلیدو په وخت کی ددی حکم دی چی کورته د داخلیدو په وخت کی په څه کش کړپ وغیره سره اطلاع ورکوی هلته دی کورته داخلېږی او دا استیذان دداسی خپلوانو دپاره واجب نه دی بلکه مستحب دی چی پریښوول یی مکروه تنزیهی دی، په تفسیر مظهری کی دی.

لَمَنْ أَرَادَ الدُّخُولَ لِيْ بَيْتٍ لِّغَيْبِهِ وَلِيهِ مَخْرِمَاتٌ يَّكْرَهُ لَهُ الدُّخُولُ لَهُ مِنْ غَيْرِ اسْتِثْنَانٍ تَنْزِيهًا لِإِحْتِمَالِ رُؤْيَا وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ غُرَبَاءَهُ وَهُوَ إِحْتِمَالٌ ضَعِيفٌ وَمُقْتَضَاهُ التَّنْزُّهُ، (مظهری)

دا حکم خو کورته دداخلیدو څخه اول وو، لیکن چی کورته دا خل سی بیا دا ټول یوځای دیو بل په مخکی اوسیرې او دیو بل خواته څی راځی، د دوی دپاره په درو خاصو وختونو کی کوم چی دانسان په خلوت کی د اوسیدو وختونه دی، دیو بل استیذان حکم یی په دی ایتونو کی ورکړی دی هغه دری وختونه دسهار دلمانځه څخه مخکی او دغرمی دارام کولو په وخت کی اودماخستن دلمونځ څخه وروسته وختونه دی، په دی کی محرمان او خپلوان تردی چی پوه نابالغه بچی اومملوک مینځی غلامان یی هم ددی استیذان پابند کړی دی چی په دی درو وختونو دخلوت کی دی هیڅوک هم دچا خلوت گاه ته بغیر داجازت څخه نه داخلېږی، ځکه چی په دی وختونو کی هرانسان ازاد اوبی تکلفه پاته کیدل غواړی

زیاتی کپری هم دخان خخه لیری کوی او کله خو دخپلی دبی بی سره په بی تکلفه خلط کی مشغوله وی ، په دی وختونوکی هوبنیار بچی یادکور څوک بنځه یادخپل اولاد خخه څوک بغیر داجازت خخه دننه راسی نو ډیر واره هغه په داسی حالت کی پیداکی چی په ظاهرولو یی انسان شرمیږی ده ته سخت تکلیف ورسپی او کم از کم دده په بی تکلفی اوارام کی خوخلل خامخا راسی ، په دی وجه په ذکر سړو ایتونوکی د دوی دپاره دخاص استیذان احکام راغلی دی چی په دی دری وختونوکی دی څوک دچاخوا ته بغیر داجازت خخه نه چی ، ددی احکامو خخه وروسته یی دا هم وفرمایل چی .

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ: یعنی ددی وختونو خخه علاوه هیڅ باک نسته چی دیوبل خوانه بی اجازه چی ځکه چی دغه وختونه په عام طور سره دهرسری دکار روزگار او د اندامونو پتو ساتلودی ، په کوموکی چی په عام طور سره څوک دخپلی بنځی سره اختلاط هم نه کوی .

دلته یو سوال داپیدا کیږی چی په دی آیت کی بالغ سړی اوبالغی بنځی ته خو داستیذان حکم ورکول ظاهر دی مگر نابالغ بچی کوم چی شرعاً دغه حکم مکلف نه وی ، د دوی هم ددی حکم پابند کول په ظاهره داصولو خخه خلاف دی .

جواب دا دی چی ددی مخاطب په اصل کی بالغ سړی اوبنځی دی چی دوی کوچنی بچی هم پوه کړی چی په داسی وختونوکی بغیر دمخکنی اجازه نه راځی په حدیث کی دی چی بچی کله داوو کالوسی نولمونځ ورته زده کوی او دادا کولو حکم ورته کوی او دلسو کالو د عمر خخه وروسته دوی په سختی سره دلمونځ پابند کوی ، که نه یی منی نوپه وهلو لمونځ په کوی ، دغه ډول ددی استیذان حکم په اصل کی بالغو سړو اوبنځو ته دی ، او په ذکر سوی جمله کی چی کوم دا الفاظ دی چی ددی وختونو خخه علاوه په نورو وختونوکی په تاسی څه تنگی نسته چی دوی بی اجازه پریریدی او نه پردوی څه تنگی سته چی دوی بی اجازه راځی په دی کی که څه هم لفظ دجناح راغلی دی چی په عام طور سره دگناه په معنی کی استعمالیږی مگر کله مطلق دحرج اوباک په معنی کی راځی ، دلته دلجناح معنی دا ده چی څه باک اوتنگی نسته ، په دی سره دپچو دمکلف او دگناهگار کیدو شبهه ختمه سوه (بیان القرآن)

مسئله: په ذکر سوی آیت کی چی کوم ، دَ الَّذِینَ مَلَکَتْ اَیْمَانُکُمْ لفظ راغلی دی چی معنی یی مملوک غلام اومینځه دواړه دی په دوی کی مملوک غلام کوم چی بالغ وی دغه خو شرعاً داجنبی غیر محرم په حکم کی دی دده مالکی بنځی ته هم دده خخه پرده کول لازم دی ، لکه چی مخکی بیان سوی دی ، په دی وجه ددی لفظ خخه مراد مینځی یا هغه مملوک غلامان دی کوم چی بالغ نه وی او هروخت کورونونه دنلو راتلو عادت وی .

مسئله: په دی کی دعلماء اوفقهاؤ اختلاف دی چی داخاص استیذان دخپلوانو دپاره واجب دی یامستحب دی او دا چی دا حکم اوس هم جاری دی او که منسوخ سوی دی ، دجمهورو فقهاؤ په نزد دا

آیت محکم غیر منسوخ دی او حکم یی دوجوب دپاره دی دسرو دپاره هم او دبنخو دپاره هم (قرطبی)
لیکن دا ظاهره ده چی ددی دوجوب علت اووجه هغه ده کومه چی لوړه بیان سوي ده چی په دی درو
وختونوکی عام خلگ خلوت غواړی او په دی کی اکثره دخپلی بی بی سره هم مشغول وی اوکله پت
اندامونه هم ښکاره وی که څه خلگ ددی احتیاط کوی چی په دی وختونوکی هم خپل پت اندامونه نه
ښکاره کوی او دبی بی سره خلط هم بغیر دهغه صورت څخه نه کوی چی دچا دراتلو احتمال پاته نه سی
لکه چی دا عادت جوړسوی دی نو په دی صورت کی پردوی دا هم واجب نه پاته کیږی چی خپل خپلوان
او بهی داستیزان پابند کړی اونه په خپلوانو واجب پاته کیږی البته ددی ښه والی اومستحب والی په
هر حال کی دی ، مگر په عام طور سره په دی باندی عمل کول داوړدی زمانی تیریدو په وجه پریښوول
سوی غوندی دی ، په دی وجه حضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی خو په دی باندی دیر سخت الفاظ
استعمال کړی دی او په یو روایت کی یی دعمل نه کوونکو خلگو څه عذر بیان کړی دی .

اولنی روایت ابن کثیر ؒ په سند دابن ابی حاتم دا نقل کړی دی چی حضرت عبدالله ابن عباس ؓ
فرمایي چی دری ایتونه داسی دی په کوموچی خلگو عمل پری ایښی دی یودا ایت داستیزان ، يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا لِمَتَّادِلْكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ : په دی کی خپلوانو اونا بالغو کوچنیانوته هم داستیزان تعلیم
دی ، دوهم آیت ، وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ : دی په دی کی دمیراث دتقسیم په وخت کی وارثانوته
ددی هدایت سوی دی چی که دوراثت دمال دتقسیمولو په وخت کی ځینی داسی قریبان هم موجود سی
دکوموچی دمیراث په قاعده سره څه حصه نه وی نو هغوی ته هم څه ورکوی چی زړه یی نه بدیږي ، دریم
آیت إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ : په دی کی یی ښوولی ده چی دتولو څخه زیات معزز او مکرم هغه سړی دی
کوم چی دتولو څخه زیات متقی وی اونن صبا خلق معزز او مکرم هغه گنی دچاسره چی پیسه ډیره وی دچاچی
کور اوکوټی اوبنگله شانداره وی ، دځینو روایتونو الفاظ په دی کی دا هم دی چی حضرت ابن عباس
ؓ فرمایلی دی چی ددرو ایتونو په معامله کی په خلگو شیطان غالب سوی دی اوییا فرمایي چی ماخو
خپله مینځه هم ددی پابنده کړي ده چی په دی درو وختونو کی به بغیر داجازت څخه زما خواته نه راځی .
بل روایت دابن ابی حاتم ؒ په حواله سره دحضرت عکرمه ؓ څخه دا نقل دی چی دوه سړی دحضرت
عبدالله ابن عباس ؓ څخه دخپلوانو ددی استیزان متعلق پوښتنه وکړه چی په دی خلگ عمل نه کوی ،
ابن عباس ؓ وفرمایلی إِنَّ اللَّهَ سَيُّئَرُ حَبِّ السُّوءِ یعنی الله ؓ دیرستر کوونکی دی او دستر حفاظت خوښوی
خبره داده چی ددی ایتونودنزل په وخت کی معاشرت ډیر ساده وو نه دخلگو په دروازو باندی پردی وی
اونه په کورونو کی دننه پردی او پرده دارپالنگونه وه دغه وخت به کله داسی کیده چی دسړی نوکر یازوی
لوړبه ناخپه راغلل او دا سړی به دخپلی بی بی سره مشغول وو په دی وجه الله ؓ په دی ایتونو کی په
درو وختونو کی داستیزان پابندی لگولی وه او اوس چونکه پردروازو پردی او په کورونو کی پرده دار

عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ

به مریض خه تکلیف اونه په تاسی خلقو خه تکلیف سته چی خوری دخپلو کورونو خخه

بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ

یادخپل پلارنیکه دکورونو خخه، یادمیندود دکورونو خخه، یادورونود دکورونو خخه، یادخوندود دکورونو خخه، یا

أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا

داکانو دکورونو خخه، یادعمه گانو دکورونو خخه (دپلار خوندي) یادکورونو دماماگانو خخه، یادکورونو دخاله گانو، (دمور خوندي) خخه، یادکوم.

مَلَائِكَتِكُمْ مَّفَاتِحَ أَوْ صَدِيقَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ جَمِيعِهَا

کور دکیلیانو چی تاسی مالکان یاست، یادخپل دوست دکور خخه، نسته گناه په تاسی، چی یوځای خوری،

أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّتُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ

اوکه جلا جلا، بیا چی داخل سی کورونو ته نو سلام کوی په خپلو خلقو نیکه دعاده دالله ﷻ

اللَّهِ مُبَرَكَ طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

دطرف خخه برکت والا پاکه ده، داسی بیانوی الله ﷻ تاسی ته خپلی خبری ددې دپاره چی تاسی پوه سی

لنبتفسیر: (کله چی تاسی روند گود بیمار غریب دیو خپل قریب یا ملاقاتی کورته بوتلی اوڅه مو په خوړل وچنبل یا په خپله خه و خوری وچنبی نوکله چی په یقینی طور دامعلومه وی چی دغه خپلوان یا ملاقاتی به زمونږ په دی خوړولو او خوړلو راضی وی ده ته به خه تکلیف نه وی نو په دی صورتونو کی، نه پرروند سړی باندی خه تکلیف سته او نه دگود دپاره اونه دبیمار دپاره خه تکلیف سته اونه په خپله ستاسی دپاره په دی خبره کی (خه تکلیف سته) چی تاسی (برابره خبره ده که په خپله یا تاسی سره ددغو معذورونو ټول) په خپلو کورونو کی (چی په دی کی دخپلی بی بی او خپل اولاد کورونه هم راغلل) خوراک خوری (یا په هغو کورونو کی دکومو ذکر چی مخ ته راځی خوراک خوری یعنی نه ستاسی په خپله په خوړلو کی خه گناه سته اونه په دغو معذورانو په خوړلو کی دغه ډول چی تاسی په خوری نو دغو معذورانو ته هم په خوړلو کی خه گناه نسته او هغه کورونه دا دی مثلاً، دخپلو پلارانو په کورونو کی (په

خپله خوری او په هغو خوروی، یادخپلو میندو په کورونو کی یادخپلو ورونو په کورونو کی یادخپلو
خوندو په کورونو کی یادخپلو اکاگانو په کورونو کی یادخپلو عمه گانو (دپلار دخوندو) په کورونو کی
یادخپلو ماماگانو په کورونو کی یادخپلو خاله گانو (دمور دخوندو) په کورونو کی یا په هغو کورونو کی
دکومو کیلیانی چی ستاسی په اختیار کی دی یادخپلو دوستانو په کورونو کی (بیپه دی کی هم) ټول په
یوځای خوری یا جلا جلا بیا (په دی هم پوه سی چی) کله چی تاسی کورونو ته ننوزی نو خپلو خلکو ته
(یعنی هلته چی کوم مسلمانان وی هغوی ته) سلام کوی (کوم چی) په طور ددعا (دی او) دخدای دطرف
څخه چی کوم مقرر دی او (په دی وجه چی ثواب په ورکول کیږی) برکت والا (او په وجه دمخاطب دزړه
خوشحالولو) ښه شی دی دغه ډول الله ﷻ تاسی ته (خپل) احکام بیانوی چی تاسی پوه سی (او عمل وکی)
معلومات اومسئلي:

(کورونو ته دداخلیدو څخه وروسته ځینی احکام او دمعاشرت ادب)

په تیرو ایتونو کی دچا کور ته دداخلیدو څخه مخکی داجازت اخستلو حکم راغلی دی، په دی آیت کی
هغه حکمونه اواداب ذکر دی کوم چی په اجازت ورکول کیدو باندی کور ته دداخلیدو څخه وروسته
مستحب یا واجب دی، ددی آیت په مطلب او ددی په احکامو دپوهیدو څخه مخکی هغه حالات
معلومول مناسب دی په کومو کی چی دا ایت نازل سوی دی.

په قرآن کریم او دنبی کریم ﷺ په عامو تعلیماتو کی دحقوق العباد دحفاظت اورعایت دپاره چی څومره
تاکیدونه راغلی دی دهغو څخه هیڅ مسلمان بی خبره نه دی، دبل په مال کی بغیر دهغه داجازت څخه په
څه تصرف کولو دعذاب سختی وعدی راغلی دی، بل طرف ته الله ﷻ دخپل اخری رسول ﷺ دمجلس
دپاره داسی خوش نصیبه خلک خوښ کړی چی دالله ﷻ او درسول ﷺ فرمان ته به یی هروخت غوږونه
خاړ کړی نیولی وه او دهر حکم په پوره کولو کی به یی خپل پوره قوت صرف کوی په قرانی تعلیماتو
باندی دعمل او ددی سره دنبی کریم ﷺ دکیما اثر مجلس په وجه الله ﷻ یو داسی جماعت تیار کړی وو
چی ملائکی هم په هغوی فخر کوی دچاپه مال کی بغیر دهغه داجازت څخه ادنی قدر تصرف نه کول چاته
د ادنی غوندی تکلیف رسولو څخه ځان ساتل او په دی کی دتقوی په اعلی معیار باندی قائم پاته کېدل
دتولو اصحابو رضی الله عنهم صفت وو، ددی سلسلی خواقعات درسالت په زمانه کی پېښ سول دکومو په وجه
چی دذکر سوی آیت احکام نازل سول مفسرینو حضراتو دا ټول واقعات لیکلی دی چایی یوه واقعه شان
نزول ښوولی ده چایی بله واقعه، مگر صحیح خبره دا ده چی په دی اقوالو کی هیڅ تضاد نسته، دا ټول
واقعات ددی آیت شان نزول دی واقعات دا دی.

(۱) امام بغوی دحضرت سعید بن جبیر اوضاحکام دامامانو دتفسیر څخه نقل کړی دی چی ددنیا عام
عرف او داکثرو خلکو دطبیعتونو حال دا دی چی دشل گوډه پوند اوبیمار سړی سره یوځای دخوراک

کولو څخه کرکه کوی اونه یی خوبښوی په اصحابو حضراتو کی چی کوم داسی معذوره د دوی دا خیال راغی چی که مونږ دچاسره یوځای خوراک ته کښینو نو شاید چی دوی ته به تکلیف وی په دی وجه دی خلکو به درواغو خلکو څخه دخوراک په وخت کی منع کوله دغه ډول دروندو سره دا فکر سو چی کله څو کسان په خوراک کی شریک وی نو دعدل تقاضا دا ده چی هر یو شریک ډبل څخه زیات خوراک ونه کی ټولو ته برابری حصی ورسیرې او زه خو دروندوالی په وجه ددی اندازه نه سم کولی ، ممکنه ده چی زه دنورو څخه زیاته وخورم او په دی کی خو به دنورو حق ووهل سی ، گوډ خیال وکی چی دعامو روغو خلکو په شان زه نه سم کښینستلی د دوو سړو ځای نیسم چی خوراک ته دنورو سره کښینم نوممکنه ده چی په هغوی تنگی او تکلیف راسی ، د دوی ددی انتهایی احتیاط څخه ظاهره ده چی په خپله به دوی ته تنگی او تکلیف پښیدی ، په دی وجه دا ایت نازل سو په کوم کی چی یی دوی ته دنورو سره دخوراک اجازت او د دومره باریک احتیاط پریښولو تلقین وفرمایي په کوم سره چی په تنگی کی راځی .

(۲) اوبغوی په روایت دابن جریر دحضرت ابن عباس ؓ څخه یوه بله واقعه نقل کړي ده کومه چی د ذکر سوی واقعی دوهم اړخ دی هغه دا چی په قرآن کریم کی کله دا ایت نازل سو ، وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ : یعنی مه خوری دیوبل مال په ناحق طور سره نو خلکو ته دروند گډو بیمارو خلکوسره یوځای په خوراک خوړلو کی دا تردد پښ سوچی بیمار خو عادتاً کمه خوری وړند خودخوراک په شیانو کی دافرق نه سی کولی چی کوم شی ښه دی گوډ سم کښینستی نه سی په دی وجه ورته په خوراک کی تکلیف وی نو ممکنه ده چی دا خلگ کمه وخوري اومونږ زیاته نو د دوی حق به ووهل سی ځکه چی په شریک خوراک کی دټولو حصه برابر په کار ده ، په دی باندی دا ایت نازل سو او په دی کی یی د دومره تکلف کولو څخه دوی ته ازادی ورکړه چی ټول یوځای خوراک کوی او دمعمولی کموالی او زیاتوالی فکر مه کوی .

(۳) اوسعید بن مسیب ؓ فرمایي چی مسلمانان به کله جهاد ته تلل نو دخپلو کورونو کیلانی به یی دی معذورانو ته سپارلی او دا به یی ورته ویل چی په کورکی څه وی هغه تاسی خوړلی چښلی سی ، مگر دی خلکو به ددی احتیاط په بنا د دوی دکورونو څخه څه نه خوړل چی شاید دهغوی دمنشاء څخه خلاف خرڅوسی په دی دا ایت نازل سو .

(۴) په مسند بزازکی په صحیح سند سره دحضرت عائشه ؓ څخه هم دا مضمون نقل دی چی کله به نبی کریم ﷺ یوی غزاته تشریف وړی نودعامو اصحابو ؓ دزړه خواش به دا وو چی ټول د دوی په ملگرتیا کی په جهادکی شریک سی او دخپلو کورونو کیلانی به یی دغو غریبو معذورانو ته سپارلی او دوی ته به یی اجازت ورکوی چی په کورونو کی زمونږ څخه وروسته څه وی هغه تاسی خوړلی چښلی سی مگر دی خلکو به د ډیری تقوی څخه په دی بیرته چی شاید د دوی اجازت په طیب خاطر سره نه وی برهیزبه یی ورڅخه کوی .

(۵) بغوی دحضرت ابن عباس ؓ څخه دا هم نقل کړی دی چی په ذکر سوی آیت کی چی کوم لفظ د صَدِيقُکُمْ راغلی دی یعنی دخپل دوست دکور څخه هم په خوړلو چنبلو کی څه حرج نسته ، دا دحارث بن عمرو ؓ په واقعه کی نازل سوه ، دی دنبی کریم ﷺ سره په یو جهاد کی ولاړی اوخپل دوست مالک بن زیدته یی دخپل کور او دکور دخلگو نگرانی وسپارله کله چی حارث بیرته راغی نو وي لیدل چی مالک بن زید ډیر کمزوری سوی دی ، دوجهی پوښتنه یی ورڅخه وکړه نو هغه وویل چی ماستا دکور څخه ستا په غیر موجودگی کی څه خوړل مناسب نه گڼل (دا ټول روایتونه په تفسیر مظهری کی دی) صفا خبره دا ده چی ددی قسم ټول واقعات ددی آیت دنزول سبب سوی دی .

مسئله: لکه چی لوړ بیان سوی دی چی په کومو کورونو کی بغیر داجازت څخه خاص دخوړلو چنبلو اجازت په دی آیت کی ورکول سوی دی ددی بنا په دی باندی ده چی دعربو دعام عادت مطابق په داسی نزدی خپلوانو رسته دارانو کی څه تکلف یا ناخوښی نه وه بلکه هغوی به په دی خوشحالیدل دغه ډول په دی سره هم چی دوی یی دخان سره په یو چا بیمار معذور اومسکین باندی هم وخوری ددی ټولو یی که څه هم په ډاگه اجازت نه وی ورکړی مگر عادتاً اجازت وو ، ددی علت دجواز څخه ثابته سوه چی په کومه زمانه یا کوم مقام کی داسی رواج نه وی اود مالک اجازت مشکوک وی هلته بغیر دمالک دواضح اجازت څخه څه خوړل چنبل حرام دی لکه چی نن صبا په عام طور سره په دی اجازت عمل کول جائز نه دی بغیر دهغه څخه چی دیو دوست یاخپلوانو متعلق چاته په یقینی طور دا ثابته سی چی دی دده په خوړلو چنبلو یاپه نورو یی په خوړلو چنبلو باندی نه خفه کیږی بلکه خوشحالیږی نوخاص ددغه کور څخه په خوړلو چنبلو کی ددی آیت په مقتضی عمل کول جائز دی .

مسئله: دذکر سوی بیان څخه دا هم ثابته سوه چی دا ویل صحیح نه دی چی داحکم داسلام په ابتداء کی وو بیا منسوخ سو بلکه حکم داول څخه ترننه پوری جاری دی البته شرط په کی دمالک داجازت یقین دی کله چی دا نه وی نو دغه په مقتضی دایت کی دسره دا خله نه ده (مظهری)

مسئله: دغه ډول ددی څخه داهم ثابته سوه چی داحکم صرف په دغو مخصوصو قریبانو کی منحصر نه دی بلکه دنورو خلگو په باره کی هم که دایقین وی چی دهغه دطرف څخه زما دخوړلو چنبلو یاپه بل چاد خوړلو چنبلو اجازت دی هغه په دی سره خوشحالیږی اوڅه تکلیف یاخفگان ورته نه رسیږی نو دهغه هم داحکم دی (مظهری) دذکر سووا حکامو متعلق دهغو کارونو سره دی کوم چی دچاپه کور کی په اجازت سره دداخلیدو څخه وروسته جائز یا مستحب دی ، په دی کارونو کی لویه مسئله دخوراک چنبناک وه هغه یی اول ذکر وفرمایله **دوهمه مسئله:** په کور کی دداخلیدو دادابو دا ده چی کله کورته په اجازت سره دا خل سنی نو په کور کی چی څوک مسلمان وی هغه ته سلام کوه دآیت عَلٰی اَنْفُسِکُمْ څخه دامراد دی ځکه چی مسلمانان ټول یو واحد جماعت په ډیرو صحیح احادیثو کی دمسلمانانو یو بل ته دسلام کولو ډیر تاکید اوفضیلت راغلی دی

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى

ایماندار هغه دی کوم چی یقین وکړی په الله او دهغه په رسول او کله چی وی دده سره دجمع

أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ

په کار کی نو نه څی ترڅو دده څخه اجازه وانه ځلی ، کوم خلق چی تاڅخه اجازه اخلی

أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ

نودغه دی کوم چی منی الله او دهغه رسول ، پس اجازه غواړی ستاڅخه دخپل څه کار

شَأْنِهِمْ فَإِذِنْ لَسْتُ مِنْهُمْ فَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ

دپاره نوا اجازه ورکړه چاته چی په دوی کی ته غواړی ، او بخښنه غواړه ددوی دپاره دالله

غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا

الله بخښنی والامهربان دی ، مه گرځوی بلنه درسول په خپل مینځ کی په شان دبلنی ستاسی یو بل لره

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذٍ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ

پوه دی الله په هغو چی راوځی ستاسی څخه په پټه ، پس ودی بیربري هغه خلق چی خلاف کوی

عَنْ أَمْرَةٍ أَنْ تَصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أَلَا إِنَّ اللَّهَ

دده دحکم څخه چی وپه رسیږي دوی ته څه خرابی یا به ورسیږي دوی ته عذاب دردناک ، واورى الله لره دی

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ

څه چی په اسمانونو کی او مخکه کی دی ، هغه ته معلومه ده په کوم حال چی تاسی یاست او په کومه ورځ

إِلَيْهِ فَيَنْبِئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

چی واپسی سی هغه ته وپه ښی دوی ته څه چی دوی وکړل ، او الله په هرشی باندی پوه دی

لفهتفسیر: نو مسلمانان خو هغه دی کوم چی په الله ﷻ اودهغه په رسول ایمان لری او کله چی در رسول سره په یو داسی کار جمع کیږی دکوم دپاره چی راټول سوی وی (او اتفاقاً ورته که چیری دهغه ځای څخه دتلر ضرورت پښی سی، نو ترڅو پوری چی یی د دوی څخه اجازت نه وی اخستی (اودوی ﷻ ورته اجازت ورکړی نه وی دمجلس څخه) نه ځی (ای پیغمبره) کوم خلگ چی ستاڅخه (پرداسی موقعو باندی) اجازت غواړی نو هغوی په الله ﷻ اودهغه په رسول ایمان لری (مخ ته داسی خلگوته داجازت ورکولو بیان دی نوکله چی دا (ایماندار) خلگ (په داسی موقعو باندی) دخپل څه کار دپاره ستا څخه (دتلر) اجازت طلب کی نو په دوی کی ته دچا دپاره چی (مناسب گنی اجازت ورکول) غواړی اجازت ورکوه (اوڅوک چی مناسب نه گنی اجازت مه ورکوه ځکه چی داکیدی سی چی اجازت طلب کوونکی هغه کار ضروری گنی دکوم دپاره چی اجازت غواړی اوهغه په واقع کی ضروری نه وی یا ضروری هم وی خودهغه په تلو سره دهغه څخه دڅه لوی ضرر پیدا کیدو خطر ه وی په دی وجه داجازت او نه اجازت فیصله دنی کریم ﷻ په رایه باندی پریښوول سوه) او (چی اجازت ورکړی هم) ته د دوی دپاره دالله ﷻ څخه دمغفرت دعا کوه (ځکه چی د دوی دا اجازت غوښتل که څه هم دقوی عذریه وجه سره وی مگر په دی کی دنیا په دین دمخکی کولو صورت خو لازمیږی چی دیوی کوتاهی شائبه په کی ده په دی وجه ستادعادمغفرت په کار ده دوهمه دا هم ممکنه ده چی اجازت غوښتونکی دکوم عذر ضرورت چی قوی گنلی وی اجازت یی اخستی وی اوپه هغه کی دده څخه اجتهدای خطاء سوی وی چی غیر ضروری یی ضروری گنلی وی او دا اجتهدای خطاء داسی وی چی په لږ غور اوفکر سره رفع کیدی سوه نو په داسی صورت کی دغور اوفکر کمی هم یوه کوتاهی ده په دی وجه استغفارته ضرورت سو) بیشکه الله ﷻ بخښنی والا مهربان دی (چونکی دهغه نیت نیک وو په دی وجه په داسی باریکاتو مؤاخذه نه فرمایي) تاسی خلگ در رسول (ﷺ) بلنه (کله چی هغه داسلامی ضرورت دپاره تاسی جمع کړی) داسی (معمولی بلنه) مه گنی لکه چی تاسی په خپل مینځ کی یوبل رابولی (چی که غواړی راسی کنه نورانه سی بیای چی راسی نو هم چی ترڅو پوری غواړی ناست وی کله چی غواړی نوپاڅی اوبی اجازته ځی در رسول ﷻ بلنه داسی نه ده بلکه دده دا حکم منل واجب دی اوبی اجازته بیرته تلل حرام دی او که څوک بی اجازته ولاړی نو دا خوممكنه ده چی دنی کریم ﷻ څخه دده تلل پټ پاته سی لیکن دایادساتی چی) الله ﷻ هغه خلگ (ښه) پیژنی کوم چی (دبل) په پناه کی سی اوستاسی څخه (دمجلس نبوی څخه) پټ ولاړ سی نوکوم خلگ چی دالله ﷻ دحکم (کوم) چی په واسطه دنی کریم ﷻ ورته ورسیري) مخالفت کوی دوی ته ددی څخه بیره په کار ده چی په دوی (په دنیا کی) څه افت راسی یا په دوی (په اخرت کی) څه دردناک عذاب نازل سی (او دا هم ممکنه ده چی په دنیا او اخرت دواړو کی عذاب وی او دا هم) یادساتی چی څه په اسمانونو کی اوپه مځکه کی دی ټول دخدای دی الله ﷻ هغه حالت هم پیژنی په کوم چی تاسی (اوس) یاست اوهغه ورځ هم په کومه کی چی به

ٔول هغه ته (دوباره ژوندي سوي) را وستل سي نو هغه به ٔول هغه كارونه دوي ته ونيبي كوم چي دوي كړي وه (اوستاسي دموجوده حالت اوقيامت دورخي څه تخصيص نسته) الله (خو) هرڅه پيژني .

معلومات اومسئلي

(دنبی کریم ﷺ دمجلس خصوصاً اودعام معاشرت ځيني اداب اواحکام)

په دي ذکر سوو ايتونو کي دوه حکمونه ورکول سوي دي اول دا چي کله نبی کریم ﷺ خلگ دڅه ديني جهاد وغيره دپاره جمع کړي نو دايمان مقتضاء دا ده چي ٔول جمع سي اوييا د دوي دمجلس څخه بغير د دوي داجازت څخه نه ځي که څه پيښ سي نوچي دحضور ﷺ څخه اجازت حاصلوي اوپه دي کي نبی کریم ﷺ ته دا هدايت دي چي څه خاص حرج اوضرورت نه وي نو ته اجازه ورکوه ، په دي ضمن کي دهغو منافقانو بدوالي بيان سوي دي کوم چي ددي تقاضا دايمان څخه خلاف دبدنامي څخه دمحفوظ کيدو دپاره خو به حاضر سوه مگر بيابيه يي ځان په يو طريقه پناه کړي او په پټه به دمجلس څخه ووتل . دا ايت دا حزاب دغزا په موقع نازل سوي دي کله چي دعربو مشرکانو اونورو قبيلويو محاذ جوړکي او په جمع يي په مدينه منوره حمله وکړه ، نبی کریم ﷺ داصحابو (رضي الله عنه) په مشوره سره د دوي دحملې څخه دحفاظت دپاره دڅنډ کيندلي وو په دي وجه دي جهادته غزوه دڅنډ هم ويل کيږي دا غزا په شوال (کرچني اختر) سنه ۵ هجري کي سوي ده (قرطبي)

ديبهي اوابن اسحق په روايت کي دي چي هغه وخت نبی کریم ﷺ په خپله اؤول اصحاب (رضي الله عنه) په دڅنډ کيندلو کي مصروف وه ، مگر منافقانو خو اول په راتلو کي سستي کوله مگرچي راغلل نوبياهم معمولي کارونه به يي بهانه کول اوپه پټه سره به ورکيدل ، ددي خلاف مومنان ٔول په محنت سره لگياوه کاري کوي اوکه څه مجبوري اوضرورت به راتلي نودنبی کریم ﷺ څخه به يي اجازت اخستي اؤلل به ، په دي باندې دا ايت نازل سو (مظهري)

(يوسوال اودهغه جواب)

ددي آيت څخه معلوميږي چي دنبی کریم ﷺ دمجلس څخه بغير ددوي داجازت څخه تلل حرام دي حال دادي چي داصحابو کرامو (رضي الله عنه) بي شميره واقعات داسي دي چي دوي به دنبی کریم ﷺ په مجلس کي وه اوچي کله به يي غوښتل نؤلل به اوا اجازه اخستل به يي ضروري نه گڼل جواب دادي چي دادعامومجلسونوحکم نه دي بلکه دهغه وخت دي کله چي به نبی کریم ﷺ دوي په يو ضرورت سره جمع کړي وي لکه دڅنډ په واقع کي چي سوي وه ددي تخصيص طرف ته په خپله دايت په لفظ علي امر جامع کي اشاره موجوده ده دامر جامع څخه څه مراددي؟ په دي کي اقوال مختلف دي مگر واضحه خبره دا ده چي دامر جامع څخه مراد هغه کار دي دکوم دپاره چي نبی کریم ﷺ دخلگو جمع کول ضروري وگڼي او ديو خاص کار دپاره يي جمع کړي لکه دا حزاب په غزا کي چي دڅنډ کيندلو کار وو (قرطبي مظهري)

داحکم دینی کریم ﷺ دمجلس سره خاص دی او که عام دی؟ دفتهاؤ په اتفاق سره چونکی داحکم دیو دینی او اسلامی ضرورت دپاره جاری سوی دی اوداسی ضرورتونه په هره زمانه کی کیدی سی په دی وجه دینی کریم ﷺ دمجلس سره مخصوص نه دی بلکه دمسلمانانو دهر امام او امیر دچاپه قبضه کی چی دحکومت واگی وی دهغه اودهغه دداسی مجلس هم داحکم دی چی هغه ټولوته دیوخی کیدو حکم وکی نو دده حکم منل واجب او واپس ورڅخه تلل بغیر داجازت څخه ناجائز دی (قرطبی مظهری بیان القرآن او دا ظاهره ده چی په خپله دینی کریم ﷺ دمجلس دپاره داحکم زیات موکد او ددی مخالفت کول زیاته بدبختی ده لکه دمنافقانو څخه چی وسره او داسلامی اداپ معاشرت په لحاظ داحکم په خپل مینځ کی دیوخی کیدو او عامو مجلسونو دپاره هم کم از کم مستحب او ښه خامخادی چی کله مسلمانان په یو مجلس کی په یوه اجتماعی معامله کی دفرکولو یا عمل کولو دپاره جمع سوی وی نوکله چی څوک ورڅخه وزی دمجلس دامیر څخه دی اجازت اخلی اوځی دی.

دوهم حکم: په اخری آیت کی دا ورکول سوی دی: لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ : الآية ددی یو تفسیر خو هغه دی کوم چی لوړ په لنډ تفسیر کی بیان سوی دی چی ددعاء درسول څخه مراد درسول الله ﷺ دوی ته رابلل دی (کوم چی په نحوی قاعده سره اضافت الی الفاعل دی) او معنی دایت دا ده چی نبی کریم ﷺ کله خلگ راوبلی نو دا دعامو خلگو دبلنی په شان مه گنی چی درته دراتلو او نه راتلو اختیار وی بلکه دغه وخت راتلل فرض سی او بغیر داجازت څخه تلل حرام سی ، دایت دسیاق اوسباق سره دا تفسیر زیان مناسبت لری ، په دی وجه په مظهری اوبیان القرآن کی یی دا اختیار کړی دی.

او ددی یو بل تفسیر دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه ابن کثیر او قرطبی وغیره دا نقل کړی دی چی: دُعَاءُ الرَّسُولِ څخه مراد دخلگو نبی کریم ﷺ ته دڅه کار دپاره بلل او اواز ورته کول دی (کوم چی په نحوی ترکیب کی اضافت الی المفعول سو)

ددی تفسیر په ښایاندی به معنی دایت داسی چی کله تاسی نبی کریم ﷺ په یو ضرورت سره رابلی یا ورته یو خطاب کوی نو دعامو خلگو په شان د دوی نوم اخستل یا محمد ﷺ مه وایاست ځکه چی دابی ادبی ده بلکه دتعظیم په القابو سره یَا رَسُولَ اللَّهِ یَا نَبِيَّ اللَّهِ وغیره وایاست ددی مقصد دینی کریم ﷺ عزت اوتوقیر په خلگو باندی واجب کول دی او دهر داسی شی څخه محفوظ کیدل دی کوم چی دادب څخه خلاف وی یا په کوم سره چی نبی کریم ﷺ ته تکلیف رسیږي ، داحکم به داسی وی لکه په سورة حجرات کی چی دغه ډول څو حکمونه ورکول سوی دی مثلاً ، لَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ : یعنی کله چی دینی کریم ﷺ سره خبره کوی نو د ادب لحاظ ساتی دضرورت څخه زیات په لوړ اواز سره خبری مه کوی لکه خلگ چی دیوبل سره کوی اومثلاً دا چی کله دوی په کور کی تشریف فرماوی نو ددبانندی څخه ورته اواز کول اورابلل یی نه دی په کار بلکه انتظار کوی چی دوی په خپله دباندی تشریف راوړی په ، اِنَّ اللّٰهَ

يُنَادِيكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ: کی ددی بیان دی.

خبر داری: پہ دی دوہم تفسیر کی یو عام ادب دبزرگانو او مشرانوہم معلوم سو چی خپل بزرگان او مشران
پہ نوم اخستو سره بلل او اواز ورته کول بی ادبی ده دتعظیم په القابو سره بی مخاطب کول په کار دی.

سورة نور ختم سو

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(سورة الفرقان)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَسَمٌ بِمَا يَدْعُونَ

سورة الفرقان په مکه کی نازل سو او په دی کی اووه (۷۷) اويا ايتونه اوشپږ (۶) رکوع گانی دی.

شروع کوم دالله ﷻ په نوم چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی.

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝۱

لوی برکت دی هغه لره چی نازل بی کی دفیصلی کتاب په خپل بنده چی سی دمخلوق دپاره بیرونکی ،

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ يَتَّخِذُ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ

هغه دچاچی دی حکومت په اسمانونو او په مخکه کی او نه دی نیولی هغه زوی او نه دهغه شریک سته

شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ رُءَاهُ تَقْدِيرًا ۝۲ وَاتَّخِذُوا

په حکومت کی او پیدا بی کی هر شی پس برابری کی په اندازه سره ، اونیولی دی

مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ

خلقو دهغه څخه ماسو نور معبودان چی نه سی پیدا کولی څه شی او دوی په خپله پیدا کړل سوی دی ، او نه دی

لَا أَنْفُسُهُمْ ضَرًّا أَوْ لَنْفَعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ۝۳

مالکان دخپل ځان دپاره دنقصان او نه دنفعی او نه دی مالکان دمرگ او نه دژوند او نه دبیا پورته کیدو.

لنفسفسیر: لوی عالی شان ذات دی چاچی دا دفیصلی کتاب (یعنی قرآن) په خپل خاص بنده (محمد ﷺ)

باندی نازل کی چی هغه دتولی دنیا جهان والاؤ دپاره (دایمان نه راوړلو په صورت کی دعذاب الهی څخه)

بیرونکی وی داسی ذات دچادپاره چی داسمانونو او مخکی جگړفت دی او هغه هیڅوک (خپل) اولاد نه

دی مقرر کړی اونه څوک دهغه شریک سته په حکومت کی اوهغه هرشی پیدا کی بیایی دهرشی جلاجلانداز جوړ کی (چی دځینی شیانو خواص اواندازی اواثرونه یوډول دی دځینو بل ډول) او دی مشرکانو دخدای څخه ماسوا نور داسی معبودان مقرر کړی دی کوم چی (په هیڅ ډول دمعبود کیدو قابل نه دی ځکه چی هغه) دیو شی پیدا کوونکی نه دی اوبلکه هغه په خپله مخلوقات دی اودخپل ځان دپاره نه دڅه نقصان (دفع کولو) اختیار لری اونه دڅه نفع (حاصلولو) اونه دچا دمرگ څه اختیار لری (چی دیو جاندار روح واخلي) اونه دچا دژوند (اختیار لری چی په بی روحه کی روح واچوی) او نه چاته (په قیامت کی) ددوباره ژوندی کولو (اختیار لری) اوڅوک چی په دی کارونو قدرت نه لری هغه معبود کیدی نه سی

معلومات اومسئلي (دسورة څانگه نیاوي)

دا ټول سورة دجمهورو مفسرینو په نزد مکی دی حضرت ابن عباس ؓ اوقتاده دذرو ایتونو متعلق بیان فرمایي چی دامکی نه دی مدنی دی باقی سورة مکی دی اوځینو حضراتو دا هم ویلی دی چی دا سورة مدنی دی ځینی ایتونه په کی مکی دی (قرطبی)

او ددی سورة دمضامینو خلاصه دقرآن کریم عظمت او دنبی کریم ؐ دنبوت او رسالت حقوالی بیانول دی او ددبسمنانو دطرف څخه چی په دی کوم اعتراضونه دی دهغه جواب دی.

تَبَرَّكَ دبرکت څخه مشتق دی دبرکت معنی ډیر خیر دی ، ابن عباس ؓ فرمایي چی معنی دایت دا ده چی هر خیر او برکت دالله ﷻ دطرف څخه دی.

فُرْقَان: دقرآن کریم لقب دی ، لغوی معنی ددی تمیز او فرق کول دی قرآن چونکی دخپلوواضحو ارشاداتو په ذریعه په حق اوباطل کی فرق اوتیمیز بنیسی اودمعجزی په ذریعه په اهل حقو او اهل باطلو کی فرق کوی په دی وجه ده ته فرقان ویل کیږي.

لِّلْعَالَمِينَ: ددی څخه ثابته سوه چی دنبی کریم ؐ رسالت او نبوت دټول عالم دپاره دی ، په خلاف دتیرو انبیاءو څخه چی دهغوی نبوت اورسالت دمخصوص جماعت یامخصوص مقام دپاره وو ، دصحیح مسلم په حدیث کی نبی کریم ؐ چی کوم خپل شپږ خصوصي فضیلتونه ذکر کړی دی په هغه کی یو دا هم دی چی ددوی بعثت دټول جهان دپاره عام دی.

لَقَدْ رَءَوْا نَافِثَاتٍ: دپیدا کولو څخه وروسته دتقدیر ذکر فرمایي ، دتخلیق معنی خو دومره ده چی بغیر دڅه زری مادی څخه یو شی دعدم څخه وجود ته راوړل سی ، هغه هر ډول چی هم وی.

(په مخلوقاتو کی په هر شي کی خاص خاص حکمتونه)

اودتقدیر مطلب دا دی چی کوم یو شی چی یی پیدا کی دهغه داجزاو ساخت اوشکل اوصورت اواثار او خواص یی په لوی حکمت سره دهغه کار مناسب پیدا کړل دکوم کار دپاره چی یی دغه شی پیدا کړی دی دآسمان ساخت دهغه اجزایی ترکیبی هیئت دهغه کار مناسب دی دکوم دپاره چی الله ﷻ آسمان پیدا کړی

دی، دسیارو اوستورو په پیدا کولو کی یی هغه شیان کښیښوول کوم چی دهغو دوجود دمنشاء مطابق دی، دمخکی او ددی په خپته کی په پیدا کیدونکو شیانو چی نظر واچول سی دهر یو ساخت شکل اوصورت نرمی اوسختی دهغه کارمناسب جوړسوی دی دکوم کار دپاره چی قدرت داپیدا کړی دی مخکه یی نه داسی نرمه داوبوپه شان جوړه کړه چی څه پرکښیښوول سی نو دننه په کی دویبری اونه یی دومره سخته دهری او اوسپنی په شان جوړه کړه چی کیندل کیږی نه، ځکه چی ددی سره دا ضرورتونه متعلق وه چی دا وکینی اوبه هم ورڅخه راویستل سی، په دی کی بنیادونه وکیندل سی اودنگی دنگی ابادی په جوړی سی اوبه یی نرمی بهیدونکی جوړی کړی چی په دی کی په زرگونو حکمتونه دی هوا هم نرمه بهیدونکی ده خو داوبو څخه مختلفه اوبه هرځای ته خود بخوده نه رسیږی په دی کی انسان ته څه محنت کول وی، هوا قدرت خپل جبری انعام جوړه کړی چی بغیردڅه محنت اوکارڅخه هرځای ته رسیږی بلکه که څوک د هوا څخه ځان محفوظ کول غواړی نو ددی دپاره ده ته ډیرمحنت کول وی داځای دالله ﷻ دمخلوقاتو دحکمتو شاهکار دی، امام غزالی رحمه الله خپل یو مستقل کتاب په دی موضع باندی لیکلی دی چی نوم یی الحکمة فی مخلوقات الله تعالی دی.

په دی ایتونوکی دشروع څخه دقرآن د عظمت اوبه کوم قدرمند ذات چی دانازل سوی دی هغه ته دَعْبُدْ په خطاب سره دده دعزت اولوی عجیب اوغریب بیان دی، ځکه چی دیومخلوق دپاره ددی څخه لوی شرافت نه سی کیدی چی خالق ده ته دا وواپی چی دا زما بنده دی.

بنده حسن بصد زبان گفت که بنده تو ام تو بزبان خود بگو بنده نواز کیستی

بنده حسن خوبه خپله ژبه سل واره وویل چی زه ستا بنده یم خوته په خپله ژبه ووايه چی بنده نواز دچایی؟

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا آيَاتُكَ إِفْتَرَاهُ وَعَانَهُ

اوواپی کافران دا نور هیڅ نه دی مگر دروغ یی جوړ کړی دی او ملگرتیا کړی ده

عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۚ فَقَدْ جَاءُوا ظُلُمًا وَزُورًا ۖ وَكَلُوا اسَاطِيرُ

دده په دی کی نورو خلقو، پس راتله یی وکړل په بی انصافی او دروغو، اوواپی چی نقلونه دی

الْأُولَیْنِ اَکْتَبَهَا فِي تَبْلِ عَلَيْهِ بُكْرَةً ۖ وَأَصِيلًا ۚ قُلْ

دمخکی خلقو کوم چی ده لیکلی دی پس دغه ده ته ویل کیږی سهار او ماښام، ته ووايه

اَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمُوتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهٗ كَانَ

دا نازل کړی دی هغه کوم چی پوه دی په پتورازوونو داسمانونو اودمخکی بیشکه هغه

غَفُورًا رَحِيمًا ۶ وَقَالُوا اَمَّا هَذَا الرَّسُولُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ

بخښنی والا مهربان دی ، او وایی دا څنگه رسول دی چی خوری طعام

وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ

اوگرځی په بازارونو کی ولی نه نازلیدی ده ته ملائکه چی اوسیدی دده سره

نَذِيرًا ۷ اَوْ يُلْقٰى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا وُقَالَ

دبیرولو دپاره ، یا چی را وغورځیدی ده ته خزانه یا سی دده دپاره یو باغ چی دی ورڅخه خوری ، او وایی

الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْعُورًا ۸ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ

بی انصافه تاسی پیروی کوی ددې یو سری چی جادوور باندی سوی دی ، وگوره څنگه جوړوی په تاپوری

الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۹

مثالونه پس گمراه سول اوس نه سی پیدا کولی لاره

لنہ تفسیر: او کافران خلک (دقرآن په باره کی) داسی وایی چی دا (قرآن) نور هیڅ نه دی صفادرواغ (او

دروغ) دی کوم چی دی سری (یعنی پیغمبر) جوړ کړی دی اونورو خلکو په دی (جوړولو) کی دده مدد کړی

دی (مراد هغه اهل کتاب دی کوم چی مسلمانان سوی وه یابه هسی د دوی په خدمت کی حاضریدل) نو

(په داسی خبره ویلو سره) دا خلک دلوی ظلم او درواغو مرتکب سول (د دوی ظلم او دروغوالی به مخ ته

بیان سی) او دا (کافران) خلق (دخپل دی اعتراض په تائید کی) داسی وایی چی دا (قرآن) بی سند خبری

دی کومی چی دمخکی خلکو څخه نقل راروانی دی کوم چی دی سری (یعنی پیغمبر په ښائسته عبارت

کی په سوچ سوچ سره دخپلو اصحابو په لاسونو) لیکلی دی (ددی دپاره چی محفوظ پاته سی) بیا هغه

(مضامین) ده ته سهار اومانام ویل کیږی (چی یاد پاته سی بیا هغه مضامین یاد کړل سوی په مجمع کی

بیانوی او دخدای طرف ته یی نسبت کوی) ته (ددی په جواب کی) و وایه چی دا (قرآن) خو هغه (پاک) ذات

نازل کړی دی کوم ته چی په ټولو پتو خبرو برابر خبره ده که هغه په اسمانونو کی وی یابه مخکه کی دی

خبردی (جواب خلاصه دا ده چی ددی کلام اعجاز دده بنکاره دلیل دی چی دکفارو دا اعتراض غلط درواغ او ظلم دی ځکه چی که قرآن کریم دتیرو خلگو قصی وای یادبل په مدد سره جوړ سوی وای نو ټوله دنیا به ددی دمثل راوړلو څخه ولی عاجزه وه) واقعی الله ﷻ بڅښنی ولامهریان دی (په دی وجه په داسی دروغو فوراً سزانه ورکوی)

او دا کافران خلگ (دنبی کریم ﷺ په نسبت) داسی وایی چی په دی رسول څه سوی دی چی هغه (زمونږ په شان، خوراک هم) خوری او دژوند دانتظام دپاره زمونږ په شان، په بازارونو کی گرځی (مطلب دا دی چی رسول او پیغمبر دانسان په ځای ملائکه په کار ده کوم چی دخوړلو چښلو څخه او نورو ضرورتونو څخه بی حاجته وی او کم از کم دومره خوځامخا په کار دی چی رسول که په خپله ملائکه نه ده نو دده ملگری اومشیران خوملائکی په کار دی، ځکه وایی چی) دده (رسول) سره څوک ملائکه ولی راونه لیرېل سوه چی هغه دده سره اوسیرې (خلگ دالله ﷻ د عذاب څخه) بیروی (او که دا هم نه وی نو چی کم از کم رسول دخپل خوراک چښاک دضرورتونو څخه خوچی بی فکره وای داسی چی) دده سره (دغیبو څخه) یوه خزانه راغلی وای یادده سره یو باغ وای چی ده خوراک (چښاک) ورڅخه کولی او (مسلمانانوته) دا ظالمان داسی (هم) وایی چی (کله دده سره نه څوک ملائکه سته نه خزانه نه باغ اوبیا هم دی دنبوت دعوی کوی نو معلومیرې چی دده په عقل کی نقصان دی په دی وجه) تاسی خلگ دیو مسلوب العقل (یعنی لیونی) سړی په لاره روان سوی یاست (ای محمد ﷺ) وگوره چی دا خلگ ستا په نسبت څنگه عجیبه عجیبه خبری بیانوی نو (په دی خرافاتو سره) هغوی (بالکل) گمراه سول پس دوی لار نه سی پیدا کوی.

معلومات اومستلې: کفارو اومشرکانو چی کوم دنبی کریم ﷺ په نبوت او قرآن اعتراضونه کول ددی ځای څخه دوی اعتراضونه اوبیا دجوابونو سلسله شروع سوه او څه تر لیری پوری تللی ده.

اولنی اعتراض دا وو چی قرآن څه دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی کلام نه دی بلکه دا دوی دځانه په خپله درواغ جوړ کړی دی یایی دتیرو خلغو قصی دیهودو اونصاراؤ وغیره څخه اوریدلی دی په خپلو اصحابو (رضی الله عنهم) بی لیکلی دی اوچونکی په خپله امی دی نه په لیکلو پوهیرې اونه په ویلو یی په دی وجه دا لیکل سوی قصی سهار ماښام اوری چی یادی یی سی بیا خلگو ته ځی داسی وایی چی دادالله ﷻ کلام دی ددی اعتراض جواب قرآن کریم دا ورکی، **قُلْ اِنَّ زَاۡهَدًا لِّدٰی یَغْلَمُ السِّرِّ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ** : ددی جواب مطلب دا دی چی دا کلام په خپله په دی شاهد دی چی ددی نازلوونکی هغه پاک ذات حق تعالی دی کوم چی دآسمانونو اومخکو په ټولو پتو رازونو پوه او خبردار دی په دی وجه قرآن کریم یی یومعجز کلام جوړکی او ټولی دنیا ته یی چیلنج ورکی چی که دا تاسی دخدای کلام نه منی دیو انسان کلام یی گنی نو تاسی هم انسانان یاست دده په شان کلام زیات نه یو سورة بلکه یو آیت جوړ کړی او وښیاست او دا چیلنج چی جواب ورکول یی دغریو دفصیحو اوبلیغو خلگو دپاره څه مشکل نه دی مگر دوی ددی څخه

دتيبنتی لار اختیار کره دهیچا داجرائت ونه سوچی دقرآن دیوایت په مقابله کی دده په شان ایت ولیکی راوړی ، حال دا دی چی دنی کریم ﷺ په مخالفت کی خپل مال اسباب بلکه خپل اولاد او خپل ځانونه خرڅ کولوته تیار سوی وه ، دالنده غوندی خبره یی نه سوای کولی چی دقرآن په شان یوسورة یی پیش کړی وای داواضح دلیل ددی خبری دی چی دا دیو انسان کلام نه دی کنه نو نورو انسانانو به هم داسی کلام لیکلی سوی ، صرف دالله ﷻ علیم اوخبیرکلام دی ، دفصاحت اوبلاغت څخه علاوه دده ټولی معنی اومضامین هم په داسی علومو مشتمل دی کوم چی دهغه ذات دطرف څخه کیدی سی چی په ظاهر اوباطن باندی پوه دی (ددی مضمون پوره تفصیل په سورة بقره کی د ، اعجاز قرآن دمکمل بحث په صورت کی بیان سوی دی هلته یی وگوری)

دوهم اعتراض دا وو چی که دی رسول وای نو دعامو انسانانو په شان به یی خوراک او چنډک نه کولی بلکه دملاتکو په شان به دخورلو چنبلو دضرورتونو څخه مستثنی وای اوکه دا هم نه وای نوکم ازکم دده سره به دالله ﷻ دطرف څخه دومره خزانه یاباغونه وای چی دخپل معاش دفکر څخه به ازاد وای ، په بازارونو کی به یی گرځیدل راگرځیدل نه کولی ، ددی څخه علاوه مونږ دده دالله ﷻ دطرف څخه رسول کیدل څنگه ومنو چی اول خو دی ملانکه نه ده دوهم یوه ملانکه هم دده سره نه اوسپړی چی دده دخبری تصدیق یی کولی په دی وجه داسی معلومیږی چی په ده چا جادوکړی دی چی په هغه سره دده دماغ خراب سوی دی چی داسی بی سر اوپنسو خبری کوی ، ددی اجمالی جواب خو په دی آیت کی دا ورکول سو ، أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا : یعنی وگوره چی دا خلق ستاپه شان کی څنگه عجیبه عجیبه خبری کوی چی نتیجه یی دا ده چی دا ټول گمراه سول اوس د دوی په لاری دکیدو هیڅ صورت نه دی پاته ، تفصیلی جواب یی په راتلونکو ایتونوکی راغلی دی .

تَبَرُّكَ الَّذِي إِنَّ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَنَّتِ بَحْرِي مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

لوی برکت دی هغه ذات لره کوم چی وغواړی نوکړی به تاته ښه ددی څخه باغونه چی بهیږي به لاندی دهغوی څخه

وَيَجْعَلُ لَكَ قَصُورًا ۖ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَبَ

نهرونه اوکړی به ستادپاره محلونه ، داسی نه ده بلکه دوی درواغجن کوی قیامت او مونږ تیارکړی دی دهغه

بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ۖ إِذَا رَأَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا

چا دپاره چی درواغجن کوی قیامت اور ، کله چی هغه ووينی دوی دلیری ځای څخه وابه وری دهغه قهر

وَزَيْفِرًا ۱۳ وَإِذَا الْقَوْمُ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مَقَرَّيْنِ دَعَا هُنَالِكَ ثُبُورًا ۱۴

او چغې، او كله چې وغورخول سی په هغه کی په تنگ ځای کی په زینځیر کی خوشتر ل سوی را وبه بلی هلته مرگ

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ۱۵ قُلْ أَذْكَاءٌ خَيْرٌ

مدرابلی نن یو مرگ راوبلی مرگونه ډیر ، ته ووايه آيا داشی غوره دی

أَمْ جِنَّةٌ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ ۱۶ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ۱۷

يا باغ دهمیشه وسيدو چې وعده یی سوی ده د پرهیزگارانو سره دغه به وی د دوی بدله او دواپسی ځای

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ ۱۸ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُورًا ۱۹

د هغوی دپاره هلته دی څه چې هغوی غواړی همیشه به په کی اوسېږي ، ده په رب ستا باندی وعده غوښتل سوی

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ وَيَاْعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ۚ أَأَنْتُمْ

او په کومه ورځ چې جمع کړی دوی او هغه چې دوی یی عبادت کوی ما سوا د الله څخه پس وبه ویل سی ورته

أَضَلَّكُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ۲۰ قَالُوا سُبْحَنَكَ

چې آياتاسی بی لاری کړی وو زما دابندگان یادوی په خپله بی لاری سول ؟ وبه وایی پاک یی ته

مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ

نه وو په کار مونږ لره چې ونیسو بغیر ستا څخه مددگاران لیکن

مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ۲۱ فَقَدْ

تادوی ته نفع رسولی ده او د دوی پلارنیکه ته تردی چې هیر یی کی ستا ذکر او وه دا خلق تباہ کیدونکی ، پس

كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ ۲۲ فَمَا اسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا ۲۳ وَمَنْ

دوی به دروغجن کړی تاسی ستاسی په خبره کی ، پس نه به دواپس کولو طاقت لری او نه دمدد کولو ، اوڅوک

يَظْلِمُ مِنْكُمْ نُدُقَهُ عَدَاً اَبَا كَبِيرًا ۝ وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ

چی په تاسی کی گناهگار دی ، هغه ته به وځکو و مونږ عذاب لوی ، اوڅومره چی لیږلی دی مونږ ستاڅه مخکی

الرُّسُلَيْنِ اِلَّا اَنَّهُمْ لَيَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ وَيَمْشُوْنَ فِي الْاَسْوَاقِ

رسولان ټولو به خوړل طعام او گرځیدل به په بازارونو کی او مونږ ګری دی

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُوْنَ ۚ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا

ځینی په تاسی کی دځینو دپاره آزمائش ، ایا تاسی ثابت قدم پاته کیدی سی ؟ او ستارب هرڅه وینی .

لنډتفسیر: هغه ذات ډیر لوی عالی شان دی چی که هغه وغواړی نوتاته به (د کفارو د) دی (فرمائش) څخه

(هم) ښه شی درکړی یعنی ډیر (غیبی) باغونه چی لاندی به ورڅخه نهرونه بهیږی (ښه یی ورته ځکه وویل

چی هغوی خو مطلق دباغ فرمائش کوی که څه هم یوهم وی او د ډیرو باغونو تر یوه ښه والی ظاهر دی، او

(بلکه ددی باغونو سره به نورهم مناسب شیان درکړی دکومو چی دوی فرمائش هم نه دی کړی یعنی) تاته

به ډیر محلو نه درکړی (کوم چی به په دی باغونو کی جوړوی یا به بهروی چی په دی سره به د دوی فرمائش

نورهم دزیاتو نعمتونو سره پوره سی مطلب دا چی څه په جنت کی درکول کیږی که الله ﷻ وغواړی نوتاته

به یی په دنیا کی درکړی لیکن په ځینو مصلحتونو سره نه غواړی اوفی نفسه ضروری هم نه وه ، پس

شبهه محض بی هوده ده ، ددی کفارو ددی ذکر سوو شبهو سبب دا نه دی چی دوی ته دحق طلب کول

اوفکر کول پیدا سوی دی او په دی دوران کی دتحقیق څخه مخکی داسی شبهات پیدا سوی دی بلکه

داعتراضونو وجه محض شرارت او دحق دطلب څخه بی فکری ده او ددی بی فکری اوشرارت سبب دا

دی چی، دا خلک قیامت درواغ گنی (په دی وجه ورسره د انجام فکر نسته اوڅه چی یی په زړه کی راځی

کوی او چتیا ت کوی، او «انجام به د دوی دا وی چی، مونږ دداسی سری د (سزاد) پاره کوم چی قیامت

درواغ گنی دوږخ تیار کړی دی (ځکه چی د قیامت په درواغ کولو سره دالله اورسول ﷻ درواغ گنل

لازمیږی کوم چی اصل سبب دې دوږخ ته دتلو او ددی دوږخ به دا کیفیت وی چی، هغه (دوږخ) دوی

دلیری څخه ووینی نو (دلیدو سره به غضبناک سی دومره جوش به ووهی چی، هغه خلک به (دلیری څخه،

دهغه جوش خروش واوری او (بیا) کله چی هغه ددی (دوږخ) په یوتنگ ځای کی په لاسو او پښو تړلی

وغورځول سی نو هلته به مرگ ته چیغی وھی (لکه چی په مصیبت کی داعادت دی چی مرگ رابلل کیږی

اوارزو یی کوی دغه وخت به دوی ته وویل سی چی، یو مرگ مه راغواړی بلکه ډیر مرگونه را وغواړی

(ځکه چی دمرگ غوښتل علت دمصیبت دی اوستاسی مصیبتونه بی انتهای او دهر مصیبت مقتضا